

Cleathes

Rosa
Comm. Rosa

Zeno
L. ANNÆI
SENECÆ
PHILOSOPHI
Opera omnia;
Ex ult: I. Lipsii
emendatione;
et
Vlyßes
M. ANNÆI
SENECÆ
RHETORIS
quæ exstant;
Ex And. Schotti recens.
Amsterodami
Apud Guilj. I. Cæsium.
CIƆ IƆC XXVIII
Seneca
Epictetus

DE IRA, AD NOVATVM LIB. PRIMVS.

CAPVT I.

XEGISTI à me, Novate, ut scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immerito mihi videris hunc præcipue affectum pertimuisse, maxime ex omnibus tætrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti placidique inest; hic totus concitatus, & in impetu doloris est: armorum, sanguinis, suppliciorum, minime humana fervens cupiditate: dum alteri noceat, sui negligens: in ipsa irruens tela, & ultionis secum multa tracturæ avidus. Quidam itaque è sapientibus viris iram dixerunt brevem insaniam. æque enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi consiliisque præclusa, vanis agitata causis, ad dispectum æqui verique inhabilis, ruinis simillima, quæ super id quod oppressere, franguntur. Vt autem scias non esse sanos, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intuere. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine; labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque minas agens, fœda visu & horrenda facies depravantium se, atque intumescentium. Nescias, utrum magis detestabile vitium sit, an deforme. Cetera licet abscondere, & in abdito alere: Ita se profert, & in faciem exit: quantoque major est, hoc effervescit, manifestius. Non vides, ut omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notæ, ac tota corpora solitum quietumque egrediantur habitum, & feritatem suam exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua jactantur in vacuum, & harena pulsu pedum spargitur: leones fremunt, inflantur iratis colla serpentibus, rapidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamque perniciosum natura, ut non appareat in illo, ubi ira invasit, nova feritatis accessio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix occultari, libidinem, metumque, & audaciam dare sui signa, & posse prænosci. neque enim ulla vehementior intra cogitatio est, quæ nihil moveat in vultu. Quid ergo interest? Quod alii affectus apparent, hic eminet.

CAP. II. Iam vero si effectus ejus damnaque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis cædes ac venena, & reorum mutuas sordes, & urbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub civili hasta capita venalia, & subjectas tectis faces, nec intra mœnia coërcitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucentia. Aspice nobilissimarum civitatum fundamenta vix notabilia:

bilia: has ira dejecit. aspice so litudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. aspice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati. alium ira in cubili suo confodit; alium inter sacra mensæ ira percussit, alium inter leges celebrisque spectaculum fori laceravit; alium filii patricidio dare sanguinem jussit; alium servili manu regalem aperire jugulum; alium in cruces membra dividere. Et adhuc singulorum supplicia narro. quin si tibi libuerit, relictis in quos ira viritim exarsit, aspicere cæsas gladio conciones, & plebem immisso milite contrucidatam, & in perniciem promiscuam totos populos capitis damna passos, tanquam aut curam nostram deserentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid gladiatoribus, quare populus irascitur, & tam inique, ut injuriam putet, quod non libenter pereunt? contemni se judicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in adversarium vertitur. Quidquid est, certe non est ira, sed quasi ira: sicut puerorum, qui si ceciderunt, terram verberari volunt, & sæpe nesciunt quidem, cui irascantur, sed tantum irascuntur sine causa & sine injuria, non tamen sine aliqua injuriæ specie, nec sine aliqua pœnæ cupiditate. Deluduntur itaque imitatione plagarum, & simulatis deprecantium lacrymis placantur, & falsa ultione falsus dolor tollitur.

CAP. III. Irascimur, inquit, sæpe non illis qui læserunt, sed his qui læsuri sunt: ut scias iram non tantum ex injuria nasci. Verum est, irasci nos læsuris: sed ipsa cogitatione nos lædunt, & injuriam qui facturus est, jam facit. Ut scias, inquit, non esse iram pœnæ cupiditatem, infirmissimi sæpe potentissimis irascuntur: nec pœnam concupiscunt, quam non sperant. Primum diximus, iram cupiditatem esse pœnæ exigendæ, non facultatem: concupiscunt autem homines, & quæ non possunt. Deinde nemo tam humilis est, qui pœnam vel summi hominis sperare non possit. ad nocendum potentes sumus. Aristotelis finitio non multum à nostra abest. ait enim, Iram esse cupiditatem doloris reponendi. Quid inter nostram & hanc finitionem intersit, exsequi longum est. contra utramque dicitur, feras irasci, nec injuria irritatas, nec pœnæ dolorisve alieni caussa. Nam etiamsi hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum est, feras ira carere, & omnia præter hominem. Nam cum sit inimica rationi, nusquam tamen nascitur, nisi ubi rationi locus est. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incursum: iram quidem non magis, quam luxuriam. Et in quasdam voluptates intemperantiores homine sunt. Non est quod credas illi qui dicit:

Non aper irasci meminit, non fidere cursu
Cerva, nec armentis incurrere fortibus ursi.

Irasci dicit, incitari, impingi, irasci quidem non magis sciunt, quam ignoscere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem similes illis quosdam impulsus. Alioqui si amor in illis esset, & odium esset; si amicitia, & simultas; si dissensio, & concordia; quorum aliqua in illis, quoque exstant vestigia: ceterum, humanorum pectorum propria bona malaque sunt. Nulli nisi homini concessa prudentia est, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, sed etiam vitiis prohibita sunt. Tota illorum ut extra, ira intra, forma humanæ dissimilis est. Regium illud & principale parum subtile, parum exactum: ut vox est quidem, sed non explanabilis, perturbata, & inefficax: ut lingua, sed devincta, nec in motus varios soluta. Capit ergo visus speciesque rerum, quibus ad impetus evocetur, sed

sed turbidas, & confusas. Ex eo procursus illarum tumultusque vehementes sunt: metus autem, solicitudinesque, & tristitia, & ira non sunt, sed his quædam similia. Ideo cito cadunt, mutantur in contrarium, & cum acerrime sævierunt, expaveruntque, pascuntur: & ex fremitu decursuque væsano statim quies sopor. que sequitur.

CAP. IV. Quid esset ira, satis explicatum est: quo distet ab iracundia, apparet: quo ebrius ab ebrioso, & timens à timido Iratus potest non esse iracundus: iracundus potest aliquando iratus non esse. Cetera, quæ pluribus apud Græcos nominibus in species iram distinguunt, quia apud nos vocabula sua non habent, præteribo: etiam si amarum nos, acerbumque dicimus, nec minus stomachosum, rabiosum, clamosum, difficilem, asperum: quæ omnia irarum differentiæ sunt. Inter hos morosum ponas licet, delicatum iracundiæ genus. Quædam enim sunt iræ, quæ intra clamorem considant; quædam non minus pertinaces, quam frequentes; quædam sævæ manu, verbis parciores; quædam in verborum maledictorumque amaritudinem effusæ; quædam ultra querelas & aversationes non exeunt; quædam altæ gravesque sunt, & introrsus versæ. Mille aliæ species sunt mali multiplicis.

CAP. V. Quid esset ira, quæsitum est: an in ullum aliud animal, quam in hominem caderet: quo ab iracundia distaret, & quæ ejus species sint: nunc quæramus, an ira secundum naturam sit, & an utilis, atque ex aliqua parte retinenda. An secundum naturam sit, manifestum erit, si hominem inspexerimus: quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid autem ira crudelius est? Homine quid aliorum amantius? quid ira infestius? Homo in adjutorium mutuum generatus est: ira in exitium. Hic congregari vult, illa discedere: hic prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere, illa etiam carissimos petere: hic aliorum commodis vel impendere se paratus est: ira in periculum, dummodo deducat, descendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quam qui optimo ejus operi & commendatissimo, hoc ferum ac perniciosum vitium assignat? Ira, ut diximus, avida pœnæ est: cujus cupidinem inesse pacatissimo hominis pectori, minime secundum ejus naturam est. Beneficiis enim humana vita consistit, & concordia: nec terrore, sed mutuo amore, in fœdus auxiliumque commune constringitur. Quid ergo? non aliquando castigatio necessaria est? Quid ni? sed hæc sincera, cum ratione. non enim nocet, sed medetur specie nocendi. Quemadmodum quædam hastilia detorta, ut corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non ut frangamus, sed ut explicemus, elidimus: sic ingenia vitio prava, dolore corporis animique corrigimus. Nempe medicus primo in levibus vitiis tentat: non multum ex quotidiana consuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valitudinem tantum mutata vitæ dispositione firmare: proximum est, ut modus proficiat: si modus & ordo non proficit, subducit aliqua, & circumcidit: si ne adhuc quidem respondet; interdicit cibis, & abstinentia corpus exonerat. si frustra molliora cesserunt; ferit venam, membrisque, si adhærentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec ulla dura videtur curatio, cujus salutaris effectus est. Ita legum præsidem, civitatisque rectorem decet, quandiu potest, verbis, & his mollioribus, ingenia curare, ut facienda suadeat, cupiditatemque honesti & æqui concilient animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc & exprobret: no-

vissime ad pœnas, & has adhuc leves & revocabiles decurrat: Vltima supplicia sceleribus ultimis ponat, ut nemo pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit.

CAP. VI. Hoc uno medentibus erit dissimilis, quod illi, quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum præstant: hic, damnatum cum dedecore & traductione, vita exigit: non, quia delectetur ullius pœna (procul est enim à sapiente tam inhumana feritas) sed ut documentum omnium fiant; & qui vivi noluerunt prodesse, morte certe eorum respublica utatur. Non est ergo natura hominis pœnæ appetens: & ideo nec ira quidem secundum naturam hominis, quia pœnæ appetens est. Et Platonis argumentum adferam: quid enim prohibet alienis uti, ex parte qua nostra sunt? Vir bonus, inquit, non lædit. pœna lædit. bono ergo pœna non convenit: ob hoc nec ira: quia pœna iræ convenit. Si vir bonus pœna non gaudet; non gaudebit nec eo quidem affectu, cui pœna voluptati est: ergo non est naturalis ira.

CAP. VII. Numquid, quamvis non sit naturalis ira, assumenda est, quia utilis sæpe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi hinc flamma subdita est, & hic stimulus peragitavit, misitque in pericula audaces. Optimum itaque quidam putant, temperare iram, non tollere: eoque detracto quod exundat, ad salutarem modum cogere: id vero retinere, sine quo languebit actio, & vis, ac vigor animi resolvetur. Primum, facilius est excludere perniciosa, quam regere: & non admittere, quam admissa moderari. Nam cum se in possessione posuerunt, potentiora rectore sunt, nec recidi se minuive patiuntur. Deinde ratio ipsa, cui fræni traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab affectibus: si miscuit se illis, & inquinavit, non potest continere, quos submovere potuisset. Commota enim semel & concussa mens, ei servit, à quo impellitur. Quarumdam rerum initia in nostra potestate sunt: ulteriora nos sua vi rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt in præceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morarive dejecta potuerunt, sed consilium omne & pænitentiam irrevocabilis præcipitatio abscidit, & non licet eo non pervenire, quo non ire licuisset: ita animus, si in iram, amorem, aliosque se projecit affectus, non permittitur reprimere impetum. rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, & vitiorum natura proclivis.

CAP. VIII. Optimum est primum irritamentum iræ protinus spernere, ipsisque repugnare seminibus, & dare operam ne incidamus in iram. nam si cœperit ferre transversos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, ubi semel affectus inductus est, jusque illi aliquod voluntate nostra datum est. Faciet de cetero quantum volet, non quantum permiseris. In primis, inquam, finibus hostis arcendus est. nam cum intravit, & portis se intulit, modum à captivis non accipit. Neque enim sepositus est animus, & extrinsecus speculatur affectus, ut illos non patiatur ultra quam oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur: ideoque non potest utilem illam vim & salutarem, proditam jam infirmatamque, revocare. Non enim, ut dixi, separatas ista sedes suas diductasque habent? sed affectus & ratio in melius pejusque mutatio animi est. Quomodo ergo ratio occupata & oppressa vitiis resurget, quæ iræ cessit? aut quemadmodum à confusione se liberabit, in qua pejorum mixtura prævaluit? Sed quidam, inquit, in ira se continent. Vtrum ergo ita, nihil ut faciant eorum quæ ira dictat, an ut aliquid? Si nihil

nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram: quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, advocabatis. Denique interrogo, valentior est quam ratio, an infirmior? Si valentior: quomodo illi modum ratio poterit imponere, cum parere nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est: sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cum jam ira evanescit, & sua sponte decedit, non cum in ipso fervore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumes intactosque quos oderunt, & à nocendo abstinent? faciunt. Quomodo? cum affectus repercussit affectum, aut metus, aut cupiditas aliquid imperavit. non rationis tunc beneficio quievit, sed affectuum infida & mala pace.

CAP. IX. Denique nihil habet in se utile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adjuvanda est, se contenta. Quoties impetu opus est, non irascitur, sed exurgit, & in quantum putavit opus esse, concitatur remittiturque: non aliter, quam quæ tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torquentur. Ira, inquit Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Utendum autem illa est, non ut duce, sed ut milite. quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur qua ducitur, jam non est ira: cujus proprium est contumacia. Si vero repugnat, & non ubi jussa est quiescit, sed libidine ferociaque provehitur: tam inutilis animi minister est, quam miles, qui signum receptui datum negligit. Itaque si modum adhiberi sibi patitur, alio nomine appellanda est: desinit ira esse, quam effrænatam indomitamque intelligo. si non patitur; perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est aut inutilis est. Nam si quis pœnam exigit, non ipsius pœnæ avidus, sed quia oportet; non est annumerandus iratis. Hic erit utilis miles, qui scit parere consilio: Affectus quidem tam mali ministri, quam duces sunt. Ideo nunquam assumet ratio in adjutorium improvidos & violentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similesque opposuerit: ut iræ metum, inertiæ iram, timori cupiditatem.

CAP. X. Absit hoc à virtute malum, ut unquam ratio ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele otium capere: quatiatur necesse est: fluctuetque, qui malis suis tutus est. qui fortis esse, nisi irascitur, non potest; industrius, nisi cupit, quietus, nisi timet: In tyrannide illi vivendum est, in alicujus affectus venienti servitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similisque esse. Quid enim interest, si æque affectus inconsulta res est sine ratione, quam ratio sine affectu inefficax? par utrumque est, ubi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat, affectum exæquari rationi? Ira, inquit, utilis affectus est si modicus est. Imo si natura utilis est, sed si impatiens imperi rationisque est, hoc duntaxat moderatione consequetur, ut quo minor fuerit, minus noceat. Ergo modicus affectus, nihil aliud quam malum modicum est.

CAP. XI. Sed adversus hostes, inquit, necessaria est ira. Nusquam minus: ubi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos & obedientes. Quid enim est aliud, quod Barbaros tanto robustiores corporibus, tanto patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sibi? Gladiatores

quoque ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus est ira, cum idem perficiat ratio? An tu putas venatorem irasci feris, vel cum & fugientes persequitur, & venientes excipit? omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumque tot millia superfusa Alpibus ita sustulit, ut tantæ cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quod erat illis ira pro virtute? quæ ut aliquando perculit, stravitque obvia, ita sæpius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque: quorum unica illis cura est, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magna ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffugia adversus perpetuum cæli rigorem. Hos tamen Hispani Gallique, & Asiæ Syriæque molles bello viri, antequam legio visatur, cædunt: ob nullam rem aliam opportunos, quam ob iracundiam. Agedum, illis corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam: ut nihil amplius dicam, necesse erit nobis certe mores Romanos repetere. Quo alio Fabius affectas imperii vires recreavit, quam quod cunctari, & trahere, & morari scivit, quæ omnia irati nesciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo stabat, si Fabius tantum ausus esset, quantum ira suadebat. Habuit in consilio fortunam publicam, & æstimatis viribus, ex quibus jam perire nihil sine universo poterat, dolorem ultionemque seposuit, in unam utilitatem occasionis intentus, iram ante vicit, quam Hannibalem. Quid Scipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibusque quibus irascendum erat, bellum in Africam transtulit, tam lentus, ut opinionem luxuriæ segnitiæque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque sedit, & hunc suum publicumque dolorem æquo animo tulit, diutius Numantiam quam Carthaginem vinci? quam dum circumvallat, & includit hostem, eo compulit, ut ferro ipsi suo caderent.

CAP. XII. Non est itaque utilis, nec in præliis quidem aut in bellis ira. In temeritatem enim prona est: & pericula dum inferre vult, non cavet. Illa certissima est virtus, quæ se diu multumque circumspexit, & rexit; & ex lento ac destinato provexit. Quid ergo? inquit, vir bonus non irascetur, si cædi patrem suum viderit, si rapi matrem? Non irascetur: sed vindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus, etiam sine ira, pietas sit? Aut dic eodem modo: Quid ergo, cum viderit secari patrem suum, filiumve, vir bonus non flebit, nec linquetur animo? quæ accidere feminis videmus, quoties illas levis periculi suspicio perculit. Officia sua vir bonus exequitur inconfusus, intrepidus: & sic bono viro digna faciet, ut nihil faciat viro indignum. Pater cædetur? defendam. cæsus est? exsequar: quia oportet, non quia dolet. Cum hoc dicis Theophraste, quæris invidiam præceptis fortioribus, & relicto judice, ad coronam venis quia unusquisque in ejusmodi suorum casu irascitur, putas judicaturos homines id fieri debere, quod faciunt. Fere enim justum quisque affectum judicat, quem agnoscit. irascuntur boni viri pro suorum injuriis? sed idem faciunt, si calida non bene præbeatur, si vitrum fractum est, si calceus luto sparsus est. Non pietas illam iram, sed infirmitas movet: sicut pueri, qui tam parentibus amissis flebunt, quam nucibus. Irasci pro suis, non est pii animi, sed infirmi. Illud pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, civibus prodire defensorem, ipso officio ducente: volentem, judicantem, providentem, non impulsum & rabidum. Nullus enim affectus vindi-

dicandi cupidior est, quam ira: & ob id ipsum ad vindicandum inhabilis, præ rapida & amens: ut omnis fere cupiditas ipsa sibi in id, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello, unquam bona fuit. Pacem enim similem belli efficit: in armis vero obliviscitur Martem esse communem, venitque in alienam potestatem, dum in sua non est. Deinde non ideo vitia in usum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. Nam & febres quædam genera valetudinis levant: nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedii genus est, sanitatem debere morbo. Simili modo ira, etiam si aliquando, ut venenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo salutaris omnino judicanda est. sæpe enim saluti fuere pestifera.

C A P. XIII. Deinde quæ habenda sunt in bonis, quo majora, eo meliora & optabiliora sunt. Si justitia bonum est, nemo dicet meliorem futuram, si quid detractum ex ea fuerit: si fortitudo bonum est, nemo illam desiderabit ex aliqua parte deminui: ergo & ira quo major, hoc melior. quis enim ullius boni accessionem recusaverit? atqui augeri illam inutile est: ergo & esse. Non est bonum, quod incremento malum fit. Vtilis, inquit, ita est, quia pugnaciores facit. isto modo & ebrietas. Facit enim protervos & audaces: multique meliores ad ferrum fuere male sobrii. isto modo, dic & phrenesim & insaniam viribus necessariam: quia sæpe validiores furor reddit. Quid? non aliquoties metus è contrario fecit audacem? & mortis timor etiam inertissimos excitavit in prælium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque ejusmodi, fœda & caduca irritamenta sunt: nec virtutem instruunt, quæ nihil vitiis eget, sed segnem aliquando animum & ignavum paululum allevant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non esset. Ita non in adjutorium virtutis venit, sed in vicem. Quid quod, si bonum esset ira, perfectissimum quemque sequeretur? at qui iracundissimi, infantes, senesque, & egri sunt & invalidum omne natura querulum est.

C A P. XIV. Non potest, inquit Theophrastus, fieri, ut ne bonus vir irascatur malis. Isto modo, quo melior quisque, hoc iracundior erit? Vide ne contra placidior, solutusq; affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes vero quid habet cur oderit, cum errror illos in hujusmodi delicta compellat? non est autem prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quam multa contra bonum morem faciat; quam multa ex his quæ egit, veniam desiderent: Iam irascetur etiam sibi. Neque enim æquus judex aliam de sua, aliam de aliena causa, sententiam fert. Nemo, inquam, invenitur, qui se possit absolvere: & innocentem quisque se dicit, respiciens testem, non conscientiam. Quanto humanius, mitem & pacatum animum præstare peccantibus: & illos non persequi, sed revocare? Errantem per agros ignorantia viæ, melius est ad rectum iter admovere, quam expellere. Corrigendus est itaque qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter, & aspere: meliorque tam sibi quam aliis faciendus, non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur?

C A P. XV At corrigi nequeunt, nihilque in illis spei bonæ capax est. Tollantur è cœtu mortalium, facturi pejora quæ contingunt: & quo uno modo possunt, desinant mali esse: sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eum, cui tum maxime prosum, cum illum sibi eripio? Numquis membra sua odit, tunc cum abscindit? non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atque immansuetum bovem cædimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, por-

aentosos fœtus extinguimus, liberos quoque, si debiles monstrosique editi sunt, mergimus. Non ira, sed ratio est, à sanis inutilia secernere. Nil minus quam irasci punientem decet: cum eo magis ad emendationem pœna proficiat, si judicio lata est. Inde est, quod Socrates servo ait: Cæderem te, nisi irascerer. Admonitionem servi in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cujus erit temperatus affectus, cum Socrates non sit ausus se iræ committere? Ergo ad coërcitionem errantium, sceleratorumque, irato castigatore non opus est. Nam cum ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccantem.

CAP. XVI. Quid ergo? non irascar latroni? non irascar venefico? Non. Neque enim mi hi irascor, cum sanguinem mitto. Omne pœnæ genus, remedii loco admoveo. Tu adhuc in prima parte versaris errorum, nec graviter laberis, sed frequenter: Objurgatio te primum secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius jam processisti, quam ut possis verbis sanari: Ignominia non contineberis. Tibi fortius aliquid & quod sentias, inurendum est: in exilium, & loca ignota mitteris. In te duriora remedia jam solida nequitia desiderat: & vincula publica, & carcer adhibebitur: Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & jam non causis, quæ nunquam malo defuturæ sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum causa, peccare. Perbibisti nequitiam, & ita visceribus immiscuisti, ut nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori quæris. bene de te merebimur: Auferemus tibi istam, qua vexaris, insaniam, & per tua alienaque volutato supplicia, id, quod unum bonum tibi superest, repræsentabimus, mortem. Quare irascar, cui cum maxime prosum? Interim optimum misericordiæ genus est, occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, aut domum divitis, non idem imperassem omnibus, per diversa ægrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & civitati curandæ adhibitus sum: pro cujusque morbo medicina quæratur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaque etsi perversa induenda magistratui vestis, & convocanda classico concio est: procedam in tribunal, non furens, nec infestus, sed vultu legis: & illa solennia verba, severa magis gravique, quam rabida voce concipiam, & agi jubebo non iratus, sed severus. Et cum cervicem noxio præcidi imperabo, & cum parricidam insuam culleo, & cum mittam in supplicium militare, & cum Tarpejo proditorem hostemve publicum imponam, sine ira, eo vultu animoque ero, quo serpentes, & animalia venenata percutio. Iracundia opus est ad puniendum. Quid tibi videtur lex irasci his quos non novit, quos non vidit, quos non futuros sperat? Illius itaque sumendus est animus, quæ non irascitur, sed constituit. Nam si bono viro ob mala facinora irasci convenit, & ob secundas res malorum hominum invidere conveniet. Quid enim est indignius, quam florere quosdam, & eos indulgentia fortunæ abuti, quibus nulla potest satis mala inveniri fortuna? Sed tam commoda illorum sine invidia videbit, quam scelera sine ira. Bonus judex damnat improbanda, non odit. Quid ergo? non cum ejusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tangetur animus ejus, eritque solito commotior? Fateor. Sentiet levem quendam, tenuemque motum. Nam, ut dixit Zeno, in sapientis quoque animo, etiam cum vulnus sanatum est, cicatrix manet. Sentiet itaque suspiciones quasdam & umbras affectuum: ipsis quidem carrebit. Aristoteles ait, affectus quosdam, si quis illis bene utatur, pro armis esse. Quod verum foret, si velut bellica instrumenta sumi deponique

nique possent, iudicentis arbitrio. Hæc arma quæ Aristoteles virtuti dat, ipsa per se pugnant, non expectant manum, habent, & non habentur. Nil aliis instrumentis opus est: Satis nos instruxit ratione natura. Hæc dedit telum, firmum, perpetuum, obsequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti posset. Non ad providendum tantum, sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, quam hanc ab iracundia petere præsidium: rem stabilem ab incerta, fidelem ab infida; sanam ab ægra? Quid, quod ad actiones quoque, in quibus solis opera iracundiæ videtur necessaria, multo per se ratio fortior est? Nam cum judicavit aliquid faciendum, in eo perseverat. nihil enim melius inventura est seipsa, quo mutetur: ideo stat semel constitutis. Iram sæpe misericordia retro egit. habet enim non solidum robur, sed vanum tumorem: violentisque principiis utitur. non aliter quam qui à terra venti surgunt, & fluminibus paludibusque concepti, sine pertinacia vehementes sunt. Incipit magno impetu, deinde deficit ante tempus fatigata: & quæ nihil aliud quam crudelitatem ac nova genera pœnarum versaverat, cum animadvertendum est, jam infracta lenisque est. Affectus cito cadit: æqualis est ratio. Ceterum etiam ubi perseveraverit ira, nonnunquam si plures sunt, qui perire meruerunt, post duorum triumve sanguinem, occidere desinit. Primi ejus ictus acres sunt, sicut serpentium venena à cubili repentium nocent: innoxii dentes sunt, cum illos frequens morsus exhausit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiserant: & sæpe qui minus commisit, plus patitur: quia recentiori iræ objectus est, & in totum inæqualis est. modo ultra quam oportet, excurrit, modo citerius debito resistit. Sibi enim indulget, ex libidine judicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quæ invasit, & eripi sibi judicium suum, etiam si pravum est, non sinit. Ratio utrique parti locum dat, & tempus dat. Deinde advocationem etiam sibi petit, ut excutiendæ spatium veritati habeat: ira festinat. Ratio id judicari vult, quod æquum est: ira id æquum videri vult, quod judicavit. Ratio nihil præter ipsum, de quo agitur, spectat: ira vanis & extra causam obversantibus commovetur. Vultus illam securior, vox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, advocatio ambitiosior, favor popularis exasperat. Sæpe infesta patrono, reum damnat: etiam si ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem: coargui non vult: & in male cœptis, honestior illi pertinacia videtur, quam pœnitentia. Cn. Piso fuit memoria nostra, vir à multis vitiis integer, sed pravus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cum iratus duci jussisset eum, qui ex commeatu sine commilitione redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus est, & jam cervicem porrigebat, cum subito apparuit ille commilito, qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio præpositus, condere gladium speculatorem jubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. nam militem fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi aliter altum, cum magno gaudio castrorum, commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac jubet duci utrumque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? quia unus innocens apparuerat, duo peribant: Piso adjecit & tertium. Nam ipsum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci jussit. Constituti sunt in eodem illo loco perituri tres, ob unius innocentiam. O quam solers est iracundia, ad fingendas causas furoris! Te, inquit, duci

jubeo, quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: te, quia jussus occidere, imperatori non paruisti. Excogitavit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum invenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Irascitur veritati ipsi, si contra voluntatem suam apparuerit: clamore, & tumultu & totius corporis jactatione, quos destinavit, insequitur, adjectis conviciis maledictisque. Hoc non facit ratio: sed si ita opus est, silens quietaque, totas domos funditus tollit, & familias Reipublicæ pestilentes cum conjugibus ac liberis perdit, tecta ipsa diruit, & solo exæquat, & inimica libertati nomina exstirpat. Hæc non frendens, nec caput quassans, nec quicquam indecorum judici faciens, cujus tum maxime placidus esse debet & in statu vultus, cum magna pronuntiat. Quid opus est, inquit Hieronymus, cum velis cædere aliquem, prius tua labia mordere? Quid si ille vidisset, desilientem de tribunali proconsulem, & fasces lictori auferentem, & sua vestimenta scindentem, quia tardius scindebantur aliena? Quid opus est mensam evertere? quid pocula affligere? quid se in columnas impingere? quid capillos evellere? femur pectusque percutere? Quantam iram putas, quæ quia non tam cito in alium quam vult, erumpit, in se revertitur? Tenetur itaque à proximis, & rogatur, ut ipse sibi placetur: quorum nihil facit, quisquis vacuus ira, meritam cuique pœnam injungit. Dimittit sæpe eum, cujus peccatum deprehendit, si pænitentia facti spem bonam pollicetur; si intelligit, non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod ajunt, animo inhærere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna scelera levius quam minora compescet: si illa lapsu, non crudelitate commissa sunt his inest latens & operta, & inveterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo afficiet, si alter per negligentiam admisit, alter curavit ut nocens esset. Hoc semper in omni animadversione servabit, ut sciat alteram adhiberi, ut emendet malos: alteram, ut tollat. In utroque non præterita, sed futura intuebitur. Nam, ut Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Revocari enim præterita non possunt: futura prohibentur. & quos volet nequitiæ male cedentis exempla fieri, palam occidet: non tantum ut pereant ipsi, sed ut alios pereundo deterreant. Hæc cui expendenda, æstimandaque sunt; vides quam debeas omni perturbatione liber accedere ad rem summa diligentia tractandam, potestatem vitæ necisque. Male irato ferrum committitur. Ne illud quidem judicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim illa magnitudo, tumor est: nec corporibus copia vitiosi humoris intensis, morbus incrementum est, sed pestilens abundantia. Omnes quos vecors animus supra cogitationes extollit humanas, altum quidem & sublime spirare se credunt: ceterum nihil solidi subest, sed in ruinam prona sunt, quæ sine fundamentis crevere. Non habet ira cui insistat, non ex firmo mansuroque oritur, sed ventosa & inanis est: tantumque abest à magnitudine animi, quantum à fortitudine audacia, à fiducia insolentia, ab austeritate tristitia, à severitate crudelitas. Multum, inquam, interest inter sublimem animum, & superbum. Iracundia nihil amplum decorumque molitur. Contra, mihi videtur veternosi & infelicis animi, imbecillitatis sibi conscii, sæpe indolescere. Ut exulcerata & ægra corpora, ad ictus levissimos gemunt; ita muliebre maxime & puerile vitium est. At incidit & in viros. nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? non aliquæ voces ab iratis emittuntur,

quæ

... magno emissæ videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Sullano scias sæculo scriptam. Nescio utrum sibi pejus optaverit, ut odio esset, an ut timori. Oderint. Occurrit illi futurum, ut exsecrentur, insidientur, opprimant. Quid adjicit? Dii illi malefaciant, adeo reperit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum pareant? non. dum probent? non. Quid ergo? dum timeant. Sic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum spiritu putas? falleris. nec enim magnitudo ista est, sed immanitas. Non est quod credas irascentium verbis: quorum strepitus magni, minaces sunt, intus mens pavidissima. Non est quod existimes verum esse, quod apud disertissimum virum Livium dicitur, Vir ingenii magni magis quam boni. Non potest illud separari: aut magnum & bonum erit, aut nec magnum. quia magnitudinem animo inconcussam intelligo, & introrsus solidam, ab imo parem firmamque: qualis inesse malis ingeniis non potest. Terribilia enim esse, & tumultuosa, & exitiosa possunt: magnitudinem quidem, cujus firmamentum roburque bonitas est, non habebunt. ceterum sermone, conatu, & omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod tu magni putes sicut C. Cæsar. qui iratus cælo quod obstreperet pantomimis, quos imitabatur studiosius quam spectabat, quodque comessatio sua fulminibus terreretur, prorsus parum certis: ad pugnam vocavit Jovem, & quidem sine missione. Homericum illum exclamans versum, ἤ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σέ. Quanta dementia fuit? putavit, aut sibi noceri ne à Iove quidem posse, aut se nocere etiam Iovi posse. Non puto parum momenti hanc ejus vocem ad incitandum conjuratorum animos addidisse. ultimæ enim patientiæ visum est, eum ferre, qui Iovem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cum videtur quidem vehemens, deos hominesque despiciens, magnum, nihil nobile est: aut si videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore sustineri vult, purpura vestiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina præcipitare, nemora suspendere. Videatur & avaritia magni animi acervis auri argentique incubat, & provinciarum nominibus agros colit, & sub singulis villicis latiores habet fines, quàm quos consules sortiebantur. Videatur & libido magni animi. transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit uxor, morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, uno nomine occupare fastos vult, per omnem orbem titulos disponere. Omnia ista non refert, in quantum procedant, extendantque se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est: nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

LIBER II.

CAP. I.

PRIMUS liber, Novate, benigniorem habuit materiam. facilis enim in proclivia vitiorum decursus est. nunc ad exiliora veniendum est. Quærimus enim, utrum ira judicio, an impetu incipiat: id est, utrum sua sponte moveatur, an quemadmodum pleraque, quæ intra nos insciis nobis oriuntur. Debet autem in hæc se demittere disputatio, ut ad illa quoque altiora possit exsurgere. Nam & in corpore nostro ossa, nervique & articuli, firmamenta totius, & vitalia, minime speciosa visu, prius ordinantur: deinde hæc, ex quibus omnis in faciem aspectumque decor est: post hæc omnia, qui maxime oculos rapit color, ultimus perfecto jam corpore affunditur.

ditur. Iram quin species oblata injuriæ moveat, non est dubium: sed utrum speciem ipsam statim sequatur, & non accedente animo excurrat, an illo assentiente moveatur, quærimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptæ injuriæ, & ultionem ejus concupiscere, & utrumque conjungere, nec lædi se debuisse, & vindicari debere, non est ejus impetus, qui sine voluntate nostra concitetur. Ille simplex est: hic compositus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus est, damnavit, ulciscitur. hæc non possunt fieri, nisi animus ejus qui tangebatur, assensus est.

CAP. II. Quorsus, inquis, hæc quæstio pertinet? ut sciamus, quid sit ira. Nam si invitis nobis nascitur, nunquam rationi succumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate nostra fiunt, invicti & inevitabiles sunt: ut horror frigida aspersis, ad quosdam ictus aspernatio, ad pejores nuntios subriguntur pili, & rubor ad improba verba suffunditur, sequiturque vertigo prærupta cernentes. Quorum quia nihil in nostra potestate est, nulla, quo minus fiant, ratio persuadet: Ira præceptis fugatur. Est enim voluntarium animi vitium, non ex his quæ conditione quadam humanæ sortis eveniunt; ideoque etiam sapientissimis accidunt. Inter quæ & primus ille ictus animi ponendus est, qui nos post opinionem injuriæ movet. Hic subit etiam inter ludicra scænæ spectacula, & lectiones rerum vetustarum, sæpe Clodio Ciceronem expellenti, & Antonio occidenti, videmur irasci. Quis non contra Marii arma, & contra Sullæ proscriptionem concitatur? Quis non Theodoto & Achillæ, & qui ipsi puero, non puerile auso facinus, infestus est? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio instigat: Martius quoque ille tubarum sonus movet mentes, & atrox pictura, & justissimorum suppliciorum tristis aspectus. Inde est, quod arridamus arridentibus, & contristat nos turba mærentium, & effervescimus ad aliena certamina: quæ non sunt iræ, non magis quam tristitia est, quæ ad conspectum inimici naufragi contrahit frontem: non magis quam timor, qui Hannibale post Cannas mœnia circumsidente, lectoris percutit animum: sed omnia ista motus sunt animorum moveri volentium, nec affectus, sed principia præludentia affectibus. Sic enim militaris viri, in media pace jam togati aures tuba suscitat, equosque castrenses erigit crepitus armorum. Alexandrum ajunt, Xenophanto canente, manum ad arma misisse.

CAP. III. Nihil ex his quæ animum fortuitu impellunt, affectus vocari debet. Ista, ut ita dicam, patitur magis animus, quam facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moveri, sed permittere se illis: & hunc fortuitum motum persequi. Nam si quis pallorem, & lacrimas procidentes, & irritationem humoris obscæni, altumve suspirium, & oculos subito acriores, aut quid his simile, indicium affectus, animique signum putat; fallitur, nec intelligit, hos corporis esse pulsus. Itaque & fortissimus plerumque vir, dum armatur, expalluit: & signo pugnæ dato, ferocissimo militi paululum genua tremuerunt: & magno imperatori, antequam inter se acies arietarent, cor exiluit: & oratori eloquentissimo, dum ad dicendum componitur, summa riguerunt. Ira non moveri tantum, sed excurrere debet. est enim impetus. nunquam autem impetus sine assensu mentis est: neque enim fieri potest, ut de ultione & pœna agatur, animo nesciente. Putavit se aliquis læsum, voluit ulcisci; dissuadente aliqua causa, statim resedit. Hanc iram non voco, sed motum animi, rationi parentem.

ila est ira, quæ rationem tranilit, quæ secum rapit. Ergo illa rima agitatio animi, quam species injuriæ incussit, non magis ra est, quam ipsa injuriæ species: ed ille sequens impetus, qui spe iem injuriæ non tantum accepit, ed approbavit. Ira est concitatio nimi, ad ultionem voluntate & idicio pergentis. Nunquid dubium est, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo, n putes aliquid sine assensu mentis aut peti posse, aut caveri.

CAP. IIII. Et ut scias, quemadmodum incipiant affetus, aut crescant, aut efferantur; st primus motus non voluntaius quasi præparatio affectus, & quædam comminatio. alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cum læsus sim: aut oporteat hunc poenas dare, cum scelus fecerit. ertius motus est jam impotens, qui non, si oportet, ulcisci vult: ed utique, qui rationem evicit. Primum illum animi ictum effugere ratione non possumus: sicut e illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos oscitaio aliena sollicitet, ne oculi ad ntentionem subitam digitorum omprimantur. Ista non potest atio vincere: consuetudo forasse, & assidua observatio exteuat. Alter ille motus, qui judiio nascitur, judicio tollitur.

CAP. V. Illud etiamnum quærendum est. Hi qui vulgo sæiunt, & sanguine humano gaulent, an irascantur, cum eos occidunt à quibus nec acceperunt njuriam, nec accepisse se existinant: qualis fuit Apollodorus, ur Phalaris. Hæc non est ira: eritas est. non enim quia acceit injuriam, nocet: sed parata st, dum noceat, velle accipere. nec illi verbera lacerationesque n ultionem petuntur, sed in voluptatem. Quid ergo? Origo hujus mali ab ira est: quæ ubi frequenti exercitatione & satietate n oblivionem clementiæ venit, & omne foedus humanum ejecit animo, novissime in crudelitatem transit. Rident itaque, gaudentque, & voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu absunt, per otium sævi. Hannibalem ajunt dixisse, cum fossam sanguine humano plenam vidisset: O formosum spectaculum! Quanto pulchrius illi visum esset, si flumen aliquod lacumque complesset. Quid mirum, si hoc maxime spectaculo caperis innatus sanguini, & ab infante cædibus admotus? sequetur te fortuna credulitatis tuæ per viginti annos secunda, dabitque oculis tuis gratum ubique spectaculum. videbis istud & circa Trasimenum, & circa Cannas, & novissime circa Carthaginem tuam. Volesus nuper sub divo Augusto proconsul Asiæ, cum CCC una die securi percussisset, incedens inter cadavera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, Græcè proclamavit: O rem regiam! Quid hic rex fecisset? non fuit hæc ira, sed majus malum, & insanabile.

CAP. VI. Virtus, inquit, ut honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur, virtutem & humilem & magnam esse debere? at qui hæc dicit, illam extolli vult, & deprimi. quoniam lætitia ob rectè factum, clara magnificaque est; ira ob alienum peccatum, sordida & angusti pectoris est: nec unquam committet virtus, ut vitia, dum compescit, imitetur. ipsam iram castigandam habet, quæ nihilo melior est, sæpe etiam pejor his delictis quibus irascitur. Gaudere lætarique, proprium & naturale virtutis est: irasci non est ex dignitate ejus, non magis quam mærere. Atque iracundiæ tristitia comes est: & in hanc omnis ira vel post pænitentiam, vel post repulsam revolvitur. Et si sapientis est, peccatis irasci, magis irascetur majoribus, & sæpe irascetur. sequitur, ut non tantum iratus sit sapiens, sed iracun-

dus,

dus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem, in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus inquam esse non potest, si pro facto cujusque irascendum est. Nam aut iniquus erit, si æqualiter irascetur delictis inæqualibus: aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint. Et quid indignius, quam sapientis affectum ex aliena pendere nequitia? desinet ille Socrates posse eundem vultum domum referre, quem domo exulerat.

CAP. VII. Atqui si irasci sapiens debet turpiter factis, & concitari tristarique ob scelera, nihil est ærumnosius sapiente. omnis illi per iracundiam mæroremque vita transibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? quoties processerit domo, per sceleratos illi, avarosque, & prodigos, & impudentes, & ob ista felices, incedendum erit: nusquam oculi ejus flectentur, ut non quod indignentur, inveniant. Deficiet, si toties à se iram, quoties caussa poscet, exegerit. Hæc tot millia ad forum prima luce properantia, quam turpes lites, quanto turpiores advocatos habent? Alius judicia patris accusat, quæ mereri satius fuit: alius cum matre consistit: alius delator venit ejus criminis, cujus manifestior reus est. & judex damnaturus quæ fecit, eligitur: & corona pro mala causa, bona patroni voce corrupta. Quid singula persequor? cum videris forum multitudine refertum, & Septa concursu omni frequentiæ plena, & illum Circum, in quo maximam sui partem populus ostendit: hoc scito, istic tantundem esse vitiorum, quantum hominum. Inter istos quos togatos vides, nulla pax est: alter in alterius exitium levi compendio ducitur.

CAP. VIII. Nulli nisi ex alterius damno quæstus est: felicem oderunt, infelicem contemnunt: majore gravantur, minori graves sunt: diversis stimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob levem voluptatem prædamque cupiunt. Non alia quam in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viventium pugnantiumque. Ferarum iste conventus est: nisi quod illæ inter se placidæ sunt, morsuque similium abstinent, hi mutua laceratione satiantur. hoc uno ab animalibus mutis differunt, quod illa mansuescunt alentibus, horum rabies ipsos à quibus est nutrita depascitur. Nunquam irasci desinet sapiens, si semel cœperit. omnia sceleribus ac vitiis plena sunt. plus committitur, quam quod possit coërcitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitiæ certamine: major quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris æquiorisque respectu, quocumque visum est, libido se impingit. nec furtiva jam scelera sunt: præter oculos eunt. adeoque in publicum missa nequitia est, & in omnium pectoribus evaluit, ut innocentia non rara, sed nulla sit. Numquid enim singuli aut pauci rupere legem? undique, velut signo dato, ad fas nefasque miscendum coorti sunt.

——— *Non hospes ab hospite tutus.*
Non socer à genero. fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita novercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars ista scelerum est? non descripsit castra ex una parte contraria, parentum liberorumque sacramenta diversa, subjectam patriæ civis manu flammam, & agmina infestorum equitum ad conquirendas proscriptorum latebras circumvolitantia, & violatos fontes venenis, & pestilentiam manu factam, & præductam obsessis parentibus fossam, plenos carce-

carceres, & incendia totas urbes concremantia, dominationesque funestas, & regnorũ publicorumque exitiorum clandestina consilia: & pro gloria habita, quæ quamdiu opprimi possunt, scelera sunt: raptus ac stupra, & ne os quidem libidini exceptum.

CAP. IX. Adde nunc publica perjuria gentium, & rupta fœdera, & in prædam validioris quicquid non resistebat, abductum; circumscriptiones, furta, fraudes, inficiationes, quibus tria non sufficiunt fora. Si tantum irasci vis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed insaniendum est. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus. quid enim si quis irascatur in tenebris parum vestigia certa ponentibus? quid si quis surdis, imperia non exaudientibus? quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum, ad lusus & ineptos æqualium jocos spectent? quid si illis irasci velis, qui ægrotant, senescunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & hæc est caligo mentium: nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. Ne singulis irascaris, universis ignoscendum: generi humano venia tribuenda est. Si irasceris juvenibus senibusque, quod peccant: irascere infantibus, quod peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris: quorum ætas nondum novit rerum discrimina? Major est excusatio & justior, hominem esse; quam puerum, Hac conditione nati sumus, animalia obnoxia non paucioribus animi, quam corporis morbis: non quidem obtusa, nec tarda, sed acumine nostro male utentia, alter alteri vitiorum exempla. Quisque sequitur priores, male iter ingressos. quid ni habeant excusationem, cum publica via erraverint?

CAP. X. In singulos severitas imperatoris distringitur: at necessaria venia est, ubi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis? turba peccantium. Intelligit quam iniquum sit, & periculosum, irasci publico vitio. Heraclitus quoties prodierat, & tantum circa se male viventium, imo male pereuntium viderat flebat, miserebatur omnium, qui sibi læti felicesque occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillo: & ipse inter deplorandos erat. Democritum contra ajunt, nunquam sine risu in publico fuisse. adeo nihil illi videbatur serium eorum; quæ serio gerebantur. Ubi istic iræ locus est? aut ridenda omnia, aut flenda sunt. Non irascetur sapiens peccantibus. Quare? quia scit neminem nasci sapientem, sed fieri. scit paucissimos omni ævo sapientes evadere: quia conditionem humanæ vitæ perspectam habet: nemo autem naturæ sanus irascitur. Quid enim si mirari velit, non in silvestribus dumis poma pendere? Quid si miratur spineta senticesque non utili aliqua fruge compleri? nemo irascitur, ubi vitium natura defendit. Placidus itaque sapiens & æquus erroribus, non hostis, sed corrector peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi avari, multi furiis ambitionis agitati. Omnia ista tam propitius aspiciet, quam ægros suos medicus. Nunquid ille, cujus navigium multam, undique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipsique navigio irascitur? occurrit potius, & aliam excludit undam, aliam egerit; manifesta foramina præcludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit: nec ideo intermittit, quia quantum exhaustum est, subnascitur. Lento adjutorio opus est, contra mala continua & fœcunda; non ut desinant, sed ne vincant.

CAP. XI. Utilis est, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primum, ira si quantum minatur, valet; ob hoc ipsum quia terribilis est, & invisa est. Periculosius est autem timeri,

timeri, quam despici. Si vero sine viribus est, magis exposita contemptui est, & derisum non effugit. quid enim est iracundia insupervacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quædam, quia terribiliora, potiora sunt: nec hoc sapientis dici velim, quod feræ quoque telum est, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, bulcus malum? nunquid ideo quicquam in istis boni est? an contra, omnia despecta, & fœda, & turpia, ipso quo timentur, sunt? Ira per se deformis est, & minime metuenda: at timetur à pluribus, sicut deformis persona ab infantibus. Quid, quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur, ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter convertit, quam si missa esset vox publici affectus:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, ut quod alieno metu magnum est, à suo non vacet. Leoni quam pavida sunt ad levissimos strepitus pectora? acerrimas feras umbra, vox, & odor insolitus exagitat. quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam sapiens timeri.

CAP. XII. Nec ideo iram magnum quisquam putet, quia formidini est: quoniam quædam etiam contemptissima timentur: venena, & offa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cum maximos ferarum greges, linea pennis distincta contineat, & in insidias agat: ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori sunt. Curriculi motus, rotarumque versata facies, leones redigit in caveam: elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo umbra ab infantibus, à feris rubens pinna. Non ipsa in se quicquam habet firmum aut forte, sed vanos animos movet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda est, si velis iram tollere: neutrum autem potest fieri. Primum, potest aliquis non algere, quamvis ex rerum natura hiems sit: & non æstuare, quamvis menses æstivi sint. aut loci beneficio adversus intemperiem anni tutus est, aut patientia corporis sensum utriusque pervincit. Deinde verte istud. necesse est prius virtutem ex animo tollas, quam iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coëunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & vir bonus, quam æger & sanus. Non potest, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil est tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nullique sunt tam feri & sui juris affectus, ut non disciplina perdomentur, Quodcunque sibi imperavit animus, obtinuit. Quidam ne unquam riderent, consecuti sunt: vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus brevi somno, vigiliam indefatigabilem extendit: Didicerunt alii tenuissimis & adversis funibus currere, & ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem mergi, ac sine ulla respirandi vice perpetinaria.

CAP. XIII. Mille sunt alia, in quibus pertinacia impedimentum omne transcendit, ostenditque nihil esse difficile, cujus sibi ipsa mens patientiam indiceret. Istis, quos paulo ante retuli, aut nulla tam pertinacis studii, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum consequitur ille, qui meditatus est per intensos funes ire? qui sarcinæ ingenti cervices supponere? qui somno non submittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis, non magno auctoramento, labor pervenit. Nos non advocabimus patientiam, quos tantum præmium expectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum est effugere maximum malum iram,

ram, & cum illa rabiem, sævitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites ejus affectus? Non est quod patrocinium nobis quæramus, & excusatam licentiam, dicentes, aut utile id esse, aut inevitabile. cui enim tandem vitio advocatus defuit? Non est quod dicas, excidi non posse. sanabilibus ægrotamus malis: ipsaque nos in rectum genitos natura, si emendari velimus, juvat. Nec, ut quibusdam dictum est, arduum in virtutes & asperum iter est: plano adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio. Facilis est ad beatam vitam via: inite modo bonis auspiciis, ipsisque diis bene juvantibus. Multo difficilius est, facere ista quæ facitis. Quid enim quiete otiosius animi, quid ira laboriosius? Quid clementia remissius, quid crudelitate negotiosius? vacat pudicitia, libido occupatissima est. omnium denique virtutum tutela facilior est: vitia magno coluntur. Debet ira removeri? hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt esse minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura est. sine illa facilius rectiusque scelera tollentur: mali punientur, & traducentur in melius.

CAP. XIV. Omnia, quæ debet sapiens, sine ullius malæ rei ministerio efficiet: nihilque admiscebit, cujus modum solicitus observet. Nunquam itaque iracundia admittenda est: aliquando simulanda, si segnes audientium animi concitandi sunt, sicut tarde consurgentes ad cursum equos stimulis, facibusque subditis, excitamus. Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit. Irasci quidem non magis utile est, quam moerere, quam metuere. Quid ergo? non incidunt causæ, quæ iram lacessant? Sed tunc maxime illi opponendæ manus sunt: nec est difficile, vincere animum: cum athletæ, quoque in vilissima sui parte occupati, tamen ictus doloresque patiantur, ut vires cædentis exhauriant, nec cum ira suadet, feriunt, sed cum occasione Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici, solitum ajunt his quos exercebat, præcipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artem, & qua noceat tantum, non qua caveat, aspicit. Sæpe itaque ratio patientiam suadet, ira vindictam: & qui primis defungi malis potuimus, in majora devolvimur. Quosdam unius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium projecit: & qui levem injuriam silentio ferre noluerant, gravissimis malis obruti sunt, indignatique aliquid ex plenissima libertate diminui, servile in sese attraxerunt jugum.

CAP. XV. Ut scias, inquit, iram habere in se generosi aliquid, liberas videbis gentes quæ iracundissimæ sunt: ut Germanos & Scytas. Quod evenit, quia fortiora solidaque natura ingenia, antequam disciplina molliantur, prona in iram sunt. Quædam enim innascuntur non nisi melioribus ingeniis. sicut valida arbusta & læta, quamvis neglecta tellus creat alia fœcundi soli silva est. Itaque & ingenia natura fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue & exile capiunt, ignea & fervida: sed imperfectus ille vigor est, ut omnibus quæ sine arte, ipsius tantum naturæ bono, exsurgunt. sed nisi cito domita sunt, quæ fortitudini apta erant, audaciæ temeritatique consuescunt. Quid, non mitioribus animis vitia leniora conjuncta sunt? ut misericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi sæpe bonam indolem in malis quoque ostendam. sed non ideo vitia non sunt, si naturæ melioris indicia sunt. Deinde omnes istæ feritate liberæ gentes, leonum luporumque ritu, ut servire non possunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenii, sed feri & intractabilis habent. Nemo autem regere potest, nisi qui & regi.

CAP. XVI. Fere itaque impe-

imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cœlo utuntur: in frigora Septentrionemque vergentibus immansueta ingenia sunt, ut ait poeta,

--- suoque simillima cælo.

Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest iræ. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione est impetus: homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest, Iracundia leones adjuvat, pavor cervos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quod ne illud quidem verum est, optima animalia esse Iracundissima? Ferasne putem, quibus ex raptu alimenta sunt, meliores, quo iratiores? Patientiam laudaverim boum, & equorum frænos sequentium. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exempla revoces: cum habeas mundum, Deumque, quem ex omnibus animalibus ut solus imitetur, solus intelligit? Simplicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & versutis comparantur: & simplices videntur, quia expositi sunt, quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibusque hoc nomen imponimus, & omnibus vitiis parum callidis.

CAP. XVII. Orator, inquit, iratus aliquando melior est. Imò imitatus iratum. Nam & histriones in pronuntiando non irati populum movent, sed iratum bene agentes. Et apud judices itaque, & in concione, & ubicunque alieni animi ad nostrum arbitrium agendi sunt, modo iram, modo metum, modo misericordiam, ut aliis incutiamus, ipsi simulabimus: & sæpe id quod veri affectus non effecissent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet esse, nec prædam; nec misericordem, nec crudelem. illius nimis mollis animus, hujus nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortius agendas non iram, sed vim adhibeat.

CAP. XVIII. Quoniam quæ de ira quæruntur, tractavimus, accedamus ad remedia ejus. Duo autem, ut opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de restituenda, præcepta sunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere, ut vincamus. Quædam ad universam vitam pertinentia præcipientur: ea in educationem, & in sequentia tempora dividentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturam desiderat, facile est enim, teneros adhuc animos componere: difficulter reciduntur vitia, quæ nobiscum creverunt. Opportunissima ad Iracundiam fervidi animi natura est. nam cum elementa sint quatuor, ignis, aqua, aër, & terra: potestates pares his sunt, frigida, fervida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & corporum, & morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicujus elementi major vis abundavit. Inde quasdam humidas vocamus, aridasque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum discrimina sunt.

CAP. XIX. Refert quantum quisque humidi in se calidique contineat. cujus in illo elementi portio prævalebit, inde mores erunt. Iracundos fervidi mistura faciet? est enim actuosus & pertinax ignis. Frigidi mistura frigidos facit: pigrum est enim contractumque frigus. Volunt itaque quidam ex nostris iram in pectore moveri, effervescente circa cor sanguine. Causa cur hic potissimum assignetur iræ locus, non alia est, quam quod in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non

non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaque puerorum feminarumque iræ acres magis quam graves sunt, leviores que, dum incipiunt: siccis ætatibus vehemens robustaque ira est, sed sine incremento, non multum sibi adjiciens, quia inclinatum calorem frigus insequitur. Senes difficiles & queruli sunt, ut ægri & convalescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractione sanguinis exhaustus est calor. In eadem caussa sunt siti fameque rapidi, & quibus exangue corpus est, maligneque alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cujusque natura.

CAP. XX. Quidam ebrii effervescunt, quidam sicci. Neque ulla alia causa est, cur iracundissimi sint flavi rubentesque: quibus talis natura color est, qualis fieri ceteris inter iram solet. mobilis enim illis agitatusq; sanguis est. Sed quemadmodum natura quosdam proclivos in iram facit: ita multæ incidunt causæ, quæ idem possint quod natura. Alios morbus aut injuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua pervigilia, noctesque sollicitæ, & desideria, amoresque: & quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, ægram mentem in querelas parat. Sed ista omnia initia causæque sunt, plurimumque potest consuetudo: quæ si gravis est, alit vitium. Naturam quidem mutare, difficile est: nec licet semel mixta nascentium elementa convertere. Sed in hoc nosse profuit, ut calentibus ingeniis subtrahatur vinum: quod pueris Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi sunt. distendentur enim corpora, & animi cum corpore tumescent. Labor illos citra lassitudinem exerceat: ut minuatur, non ut consumatur calor, nimiusque ille fervor despumet. Lusus quoque proderunt. modica enim voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, siccioribus & frigidis non est ab ira periculum: sed majora vitia metuenda sunt, pavor, difficultas, & desperatio, & suspiciones.

CAP. XXI. Mollienda itaque fovendaque talia ingenia, & in lætitiam evocanda sunt. Et quia aliis contra iram, aliis contra tristitiam remediis utendum est, nec dissimilibus tantum ista, sed contrariis curanda sunt, semper ei occurremus, quod increverit. Plurimum, inquam, proderit pueros statim salubriter institui. Difficile autem regimen est: quia dare debemus operam ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti observatione res indiget. Utrumque enim & quod extollendum, & quod deprimendum est, similibus alitur. Facile autem etiam attendentem similia decipiunt. Crescit licentia spiritus, servitute comminuitur. assurgit, si laudatur, & in spem sui bonam adducitur: sed eadem ista insolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter utrumque regendus est, ut modo frænis utamur, modo stimulis: nihil humile, nihil servile patiatur. Nunquam illi necesse sit rogare suppliciter: nec prosit rogasse. potius causæ suæ, & prioribus factis, & bonis in futurum promissis donetur. In certaminibus æqualium nec vinci illum patiamur, nec irasci. demus operam, ut familiaris sit his, cum quibus contendere solet: ut in certamine assuescat non nocere velle, sed vincere. Quoties superaverit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non gestire patiamur. Gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia æstimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in desidiam vero otiumque non resolvemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quam educatio mollis & blanda. Ideo unicis

cis quo plus indulgetur, pupillisque quo plus licet, corruptior animus est. Non resistet offensis, cui nihil unquam negatum est, cui lacrimas sollicita semper mater absterfit, cui de pædagogo satisfactum est. Non vides, ut majorem quamque fortunam major ira comitetur? In divitibus nobilibusque & magistratibus præcipue apparet, cum quicquid leve & inane in animo erat, secunda se aura sustulit. Felicitas iracundiam nutrit, ubi aures superbas assentatorum turba circumstetit. Tibi enim respondeat? Non pro fastigio te tuo metiris: ipse te projicis: & alia, quibus vix sanæ, & ab initio bene fundatæ mentes, restiterint. Longe itaque ab assentatione pueritia removenda est. Audiat verum, & timeat: interim vereatur: semper majoribus assurgat. Nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur: & divitias parentum in conspectu habeat, non in usu. Exprobrentur illi perperam facta.

CAP. XXII. Pertinebit ad rem, præceptores pædagogosque pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum est, & in eorum similitudinem crescit. nutricum & pædagogorum retulere mox in adolescentiā mores. Apud Platonem educatus puer, cum ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; Nunquam, inquit, hoc apud Platonem vidi. Non dubito quin citius patrem imitatus sit, quam Platonem. Tenuis ante omnia sit victus, & non pretiosa vestis, & similis cultus cum æqualibus. Non irascetur aliquem sibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed hæc ad liberos nostros pertinent. In nobis siquidem sors nascendi & educatio nec vitii locum, nec jam præcepti habet: sequentia ordinanda sunt. Contra primas itaque causas pugnare debemus. Causa autem iracundiæ, opinio injuriæ est; cui non facile credendum est, nec apertis quidem manifestisque statim accedendum. Quædam enim falsa, veri speciem ferunt. Dandum semper est tempus: veritatem dies aperit. Ne sint aures criminantibus faciles. hoc humanæ naturæ vitium suspectum notumque nobis: quod quæ inviti audimus, libenter credimus: & antequam judicemus, irascimur.

CAP. XXIII. Quid, quod non criminationibus tantum, sed suspicionibus impellimur, & ex vultu risuque alieno pejora interpretati, innocentibus irascimur? Itaque agenda est contra se causa absentis, & in suspenso ira retinenda. Potest enim pœna dilata exigi, non potest exacta revocari. Notus est ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehensus, & ab Hippia tortus, ut conscios indicaret, circumstantes amicos tyranni nominavit, quibus quam maxime caram salutem ejus sciebat. Et cum ille singulos, ut nominati erant, occidi jussisset, interrogavit, Ecquis superesset? Tu, inquit, solus: neminem enim alium, cui carus esses, reliqui. Effecit ira, ut tyrannus tyrannicidæ manus commodaret, & præsidia sua gladio suo cæderet. Quanto animosius Alexander: qui cum legisset epistolam matris, qua admonebatur, ut à veneno Philippi medici caveret, acceptam potionem non deterritus bibit. Plus sibi de amico suo credidit. Dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ fuit. Quo rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis est. Fecit hoc & C. Cæsar, ille qui victoria civili clementissime usus est. cum scrinia deprehendisset epistolarum ad Pompejum missarum ab iis, qui videbantur aut in adversis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quamvis enim moderate soleret irasci, maluit tamen non posse. Gratissimum putavit genus veniæ, nescire quid quisque peccasset. Plurimum mali credulitas

itas facit. sæpe ne audiendum uidem est: quoniam in quibuſ-im rebus ſatius eſt decipi, quam iffidere.

CAP. XXIV. Tollenda ex nimo ſuſpicio & conjectura, falciſſima irritamenta. Ille me pa-im humane ſalutavit, ille oſculo eo non adhæſit, ille inchoatum rmonem cito abrupit, ille ad cnam non vocavit, illius vultus erſior viſus eſt. Non deerit ſuſcioni argumentatio: ſimplicite opus eſt, & benigna rerum æmatione. Nihil niſi quod in oilos incurret, manifeſtumque it, credamus: & quoties ſuſpio noſtra vana apparuerit, objuremus credulitatem. Hæc enim iſtigatio conſuetudinem efficiet on facile credendi.

CAP. XXV. Inde & illud quitur, ut minimis ſordidiſque ibus non exacerbemur. Parum gilis eſt puer, aut tepidior aqua otui, aut turbatus torus, aut men- negligentius poſita. Ad iſta oncitari, inſania eſt. æger & inlicis valetudinis eſt, quem levis ura contraxit: affecti oculi, uos candida veſtis obturbat: diſolutus deliciis, cujus latus alieno bore condoluit. Mindyridem unt fuiſſe ex Sybaritarum civite: qui cum vidiſſet fodientem, altius raſtrum allevantem, iſſum ſe fieri queſtus, vetuit lum opus in conſpectu ſuo facere. Idem ſæpius queſtus eſt, uod foliis roſæ duplicatis incuuiſſet. Vbi animum ſimul & corus voluptates corrupere, nihil olerabile videtur: non quia dura, ed quia molles patimur. Quid nim eſt cur tuſſis alicujus, aut ernutamentum, aut muſca pa-um curioſe fugata, nos in rabiem gat, aut verſus calix, aut clavis egligentis ſervi manibus elapſa? eret iſte æquo animo civile conicium, & ingeſta in concione cuiave maledicta, cujus aures tracti ubſellii ſtridor offendit? Perpeietur hic famem, & æſtivæ expelitionis ſitim, qui puero male dinenti nivem, iraſcitur?

CAP. XXVI. Nulla itaque res magis iracundiam alit, quam luxuria intemperans & impatiens: dure tractandus animus eſt, ut ictum non ſentiat, niſi gravem. Iraſcimur aut his à quibus nec accipere injuriam potuimus, aut his à quibus accipere potuimus. Ex prioribus quædam ſine ſenſu ſunt: ut librum, quem minutioribus litteris ſcriptum ſæpe projecimus, & mendoſum laceravimus: ut veſtimenta, quæ quia diſplicebant, ſcidimus. His iraſci quam ſtultum eſt: quæ iram noſtram, nec meruerunt, nec ſentiunt? Sed nos offendũt videlicet, qui illa fecerunt. Primum, ſæpe antequam hoc apud nos diſtinguamus, iraſcimur: deinde forſaſſe ipſi quoque artifices excuſationes juſtas afferent. Alius non potuit melius facere, quam fecit: nec ad tuam contumeliam parum didicit. alius non in hoc, ut te offenderet, fecit. Ad ultimum, quid eſt dementius, quam bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui ut his iraſci dementis eſt, quæ anima carent, ſic & multis animalibus: quia nulla eſt injuria, niſi à cõſilio profecta. Nocere itaque nobis poſſunt, ut ferrum aut lapis: injuriam quidem facere non poſſunt. Atqui contemni ſe quidam putant, ubi equi iidem obſequentes alteri equiti, alteri contumaces ſunt: tanquam judicio, non conſuetudine, & arte tractandi, quædam quibuſdam ſubjectiora ſint.

CAP. XXVII. Atqui ut his iraſci ſtultum eſt, ita pueris, & non multum à puerorum prudentia diſtantibus. Omnia enim iſta peccata apud æquum judicem, pro innocentia habent imprudentiam. Quædam ſunt, quæ nocere non poſſunt, nullamque vim niſi beneficam & ſalutarem habent: ut dii immortales, qui nec volunt obeſſe, nec poſſunt. Natura enim illis mitis & placida eſt, tam longe remota ab aliena injuria, quam à ſua. Dementes itaque & ignari veritatis, illis imputant ſævitiam

tiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cum interim nihil horum, quæ nobis nocent prosuntve, ad nos proprie dirigatur. Non enim nos causa mundo sumus, hiemem æstatemque referendi. suas ista leges habent, quibus divina exercentur. nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moveantur. Nihil ergo horum in nostram injuriam fit: imo contra, nihil non ad salutem. Quædam esse diximus, quæ nocere non possunt: quædam, quæ nolunt. In his erunt boni magistratus, parentesque, & præceptores, & judices: quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia quæ profutura torquent. Affecti sumus pœna? Succurrat non tantum quid patiamur, sed quid fecerimus: in consilium de vita nostra mittamur. Si verum ipsi dicere nobis voluerimus, pluris litem nostram æstimabimus. Si volumus æqui omnium rerum judices esse, hoc primum nobis suadeamus, neminem nostrum esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur. Nihil peccavi, nihil feci: imo nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coërcitione nos castigatos: cum illo ipso tempore peccemus, quo adjicimus malefactis arrogantiam & contumaciam. Quis est iste qui se profitetur omnibus legibus innocentem? Vt hoc ita sit, quam angusta innocentia est, ad legem bonum esse? quanto latius officiorum patet, quam juris regula? quam multa pietas, humanitas, liberalitas, justitia, fides exigunt, quæ omnia extra publicas tabulas sunt?

CAP. XXVIII. Sed ne ad illam quidem arctissimam innocentiæ formulam præstare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitavimus: alia optavimus, aliis favimus: in quibusdam innocentes sumus, quia non successit. Hoc cogitantes, æquiores simus delinquentibus, cedamus objurgantibus: utique nobis ne irascamur (cui enim non, si nobis quoque?) minime diis. Non enim illorum, sed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloresque incurrunt. Vtique aliqua fugiendum est, domicilium putre sortitis. Dicetur aliquis male de te locutus. cogita an prior feceris, cogita de quam multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere injuriam, sed reponere: alios pronos facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes scientesque faciunt, ex injuria nostra non ipsam injuriam petere. Aut dulcedine urbanitatis prolapsus est, aut fecit aliquid, non ut nobis obesset, sed quia consequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. Sæpe adulatio, dum blanditur, offendit. Quisquis ad se retulerit, quotiens ipse in suspicionem falsam inciderit, quam multis officiis suis fortuna speciem injuriæ induerit, quam multos post odium amare cœperit, poterit non statim irasci: utique si sibi tacitus ad singula quibus offenditur, dixerit: Hæc & ipse commisi. Sed ubi iam æquum judicem invenies? Is qui nullius non uxorem concupiscit, & satis justam causam putat amandi, quod aliena est, idem uxorem suam aspici non vult: & fidei acerrimus exactor, est perfidus: & mendacia persequitur, ipse perjurus: & litem sibi inferri ægerrime calumniator patitur. Pudicitiam servulorum suorum attentari non vult, qui non pepercit suæ. Aliena vitia in oculis habemus: à tergo nostra sunt. Inde est, quod tempestiva filii convivia pater deterior filio castigat. Nihil alienæ luxuriæ ignoscit, qui nihil suæ negavit: & homicidæ tyrannus irascitur: & punit furta sacrilegus. Magna pars hominum est, quæ non peccatis irascitur, sed peccantibus. Faciet nos moderatiores respectus nostri, si consulerimus nos: Nunquid & ipsi aliquid tale commisimus? Nunquid sic erravimus?

mus? Expeditne nobis ista damnasi? Maximum remedium est iræ, mora. Nec ab illa pete initio, ut ignoscat, sed ut judicet. desinet, si expectat: nec universam illam tentaveris tollere. graves habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur.

CAP. XXIX. Ex his quæ nos offendunt, alia renuntiantur nobis; alia ipsi audimus aut videmus. His quæ narrata sunt, non debemus cito credere. Multi ementiuntur, ut decipiant: multi, quia decepti sunt. alius criminatione gratiam captat, & fingit injuriam, ut videatur doluisse factam. est aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere velit. est suspicax, & qui spectare ludos cupiat, ut ex longinquo tutoque speculetur, quos collisit. De parvula summa judicaturo, tibi res sine teste non probaretur; testis, sine jusjurando non valeret. utrique parti dares advocationem, dares tempus, nec semel audires. magis enim veritas elucet, quo sæpius ad manum venit: amicum condemnas de præsentibus, antequam audias, antequam interroges? illi, antequam aut accusatorem suum nosse liceat, aut crimen, irasceris? Iam enim jam, quid utrinque diceretur, audisti. Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si probare debuerit. Non est, inquit, quod me protrahas. ego productus negabo. Alioqui nihil unquam tibi dicam. Eodem tempore & instigat, & ipse se certamini & pugnæ subtrahit. Qui dicere tibi nisi clam non vult, pæne non dicit. Quid est iniquius, quam secreto credere, palam irasci?

CAP. XXX. Quorundam ipsi testes sumus: In his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer est? ætati donetur; nescit, an peccet. Pater est? aut tantum profuit, ut illi etiam injuriæ jus sit: aut fortassis ipsum hoc meritum ejus est, quo offendimus. Mulier est? errat. Iussus est? necessitati quis, nisi iniquus, succenset? Læsus est? non est injuri[a] pati quod prior feceris. Iudex e[st?] plus illius credas sententiæ, qua[m] tuæ. Rex est? si nocentem puni[t,] cede justitiæ: si innocentem, c[e-] de fortunæ. Mutum animal e[st] aut simile muto? imitaris i[l]lud, [si] irasceris. Morbus est, aut calami[-] tas? levius transiliet sustinentem. Deus est? tam perdis operam cu[m] illi irasceris, quam cum illum a[l-] teri precaris iratum. Bonus vi[r] est, qui injuriam fecit? noli cre[-] dere. Malus? noli mirari. Dabi[t] pœnas alteri, quas debet tibi: & jam sibi dedit, qui peccavit. Du[o] sunt, ut dixi, quæ iracundiam concitant. Primum, si injuriam videmur accepisse: de hoc satis dictum est. Deinde, si inique accepisse: de hoc dicendum est. Ini[-] qua quædam judicant homines, quia pati non debuerint quædam, quia non speraverint. Indigna putamus, quæ inopinata sunt. Itaque maxime commovent, quæ contra spem, expectationemque evenerunt. Nec aliud est quare in domesticis minima offendant: in amicis, injuriam, vocemus negligentiam.

CAP. XXXI. Quomodo ergo, inquit, inimicorum nos injuriæ movent? quia non expectavimus illas, aut certe non tantas. Hoc efficit amor nostri nimius: inviolatos nos etiam inimicis judicamus esse debere. Regis quisque intra se animum habet, ut licentiam sibi dari velit, in se nolit. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut insolentia iracundos facit. Ignorantia. Quid enim mirum est, malos mala facinora edere? Quid novi est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, servus peccat? Turpissimam ajebat Fabius Imperatori excusationem esse, Non putavi: ego turpissimam homini puto. Omnia puta, expecta. etiam in bonis moribus aliquid existet asperius. Fert humana natura insidiosos amicos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cum de moribus unius judicabis, de publicis

cogita, ubi maxime gaudebis, maximè metues. ubi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non desunt, sed quiescunt. semper futurum aliquid, quod te offendat, existima. Gubernator nunquam ita totos finus explicuit securus, ut non expedita ad contrahendum armamenta disponeret. Illud ante omnia cogita, fœdam esse & execrabilem vim nocendi, & alienissimam homini, cujus beneficio etiam sæva mansuescunt. Aspice elephantorum jugo colla submissa, taurorum pueris pariter ac feminis persultantibus terga impune calcata, & repentes interpocula sinusque innoxio lapsu dracones, & intra domum ursorum leonumque ora placida tractantibus, adulantesque dominum feras: pudebit cum animalibus permutasse mores. Nefas est nocere patriæ: ergo civi quoque. nam hic pars patriæ est. Sanctæ partes sunt, si universum venerabile est: ergo & homo homini. nam hic in majore tibi urbe civis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari, totius interest: ita homines singulis parcent, quia ad cœtum geniti sumus salva autem esse societas nisi amore & custodia partium non potest. Ne viperas quidem & natrices, & si qua morsu aut ictu nocent, effligeremus, si ut reliqua mansuefacere possemus, aut efficere, ne nobis aliisve periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccavit, sed ne peccet nec unquam ad præteritum, sed ad futurum pœna refertur. non enim irascitur, sed cavet. Nam si puniendus est, cuicunque pravum maleficumque ingenium est, pœna neminem excipiet.

CAP. XXXII. At enim ira habet aliquam voluptatem: & dulce est, dolorem reddere. Minime, non enim ut in beneficiis honestum est, merita meritis repensare: Ita injurias injuriis, illic, vinci turpe est: hic, vincere. Inhumanū verbū est, & quidē pro justo receptū, ultio: & à contumelia non differt nisi ordine. Qui dolorem regerit, tantū excusatius peccat. M. Catonem in balneo quidam percussit imprudens, quis enim illi sciens faceret injuriam? postea satisfacienti Cato, Non memini, inquit, percussum me. Melius putavit, non agnoscere, quam vindicare. Nihil, inquis, post tantam petulantiam mali factum est? Imo multum boni. cœpit Catonem nosse. Magni animi est, injurias despicere, ultionis contumeliosissimum genus est, nō esse visum dignum, ex quo peteretur ultio. Multi leves injurias altius sibi demisere, dum vindicant. ille magnus & nobilis est qui more magnæ feræ, latratus minutorum canum securus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, si vindicaverimus injuriam. Si tanquam ad remedium venimus, sine ira veniamus: non quasi dulce sit vindicari, sed quasi utile. Sæpe autē satius fuit dissimulare, quā ulcisci.

CAP. XXXIII. POTENTIORVM injuriæ hilari vultu, non patienter tantum ferendæ sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes, quos læserunt, & oderunt. Notissima vox est ejus, qui in cultu regum consenuerat. cum illum quidam interrogaret, Quomodo rarissimā rem in aula consecutus esset, senectutem? Injurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Sæpe adeo injuriam vindicare non expedit, ut ne fateri quidem expediat. C. Cæsar Pastoris splendidi equitis Romani filium cum in custodia habuisset, mundiciis ejus & cultioribus capillis offensus: rogante patre, ut salutem sibi filii concederet, quasi de supplicio ejus admonitus, duci protinus jussit. Ne tamen omnia inhumane faceret adversum patrem, ad cœnam illum invitavit eo die. venit Pastor, nihil vultu exprobrante. Propinavit illi Cæsar heminam: & posuit illi custodem. perduravit miser, non aliter quam si filii sanguinem biberet. Vnguentum & coronas

ronas misit, & observare jussit an funeret. sumpsit eo die, quo filiũ extulerat, imò quo non extulerat. Iacebat conviva centesimus, & potiones vix honestas natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat: cum interim non lacrimas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Cœnavit, tãquam pro filio exorasset. Quæris, quare? habebat alterum. Quid ille Priamus? non dissimulavit iram, & Regis genua complexus est? funestam perfusamq; cruore filii manum, ad os suum retulit, & cœnavit, sed tamen sine unguento, sine coronis: & illũ hostis sævissimus multis solatiis, ut cibum caperet, hortatus est, non ut pocula ingentia, super caput posito custode, siccaret. Contempsisset Pastorem, si sibi timuisset: nunc iram compescuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret à convivio ad ossa filii legenda discedere. Ne hoc quidem permisit. benignus interim & comis adolescens propinationibus senem crebris, ut cura leniretur, lacessebat: contrà ille se lætum, & oblitum quid eo esset actum die, præstitit. Perierat alter filius, si carnifici conviva non placuisset.

CAP. XXXIV. Ergo irã abstinendum est, sive par est qui lacessendus est, sive superior, sive inferior. Nam cum pare contendere, anceps est: cum superiore, furiosum: cum inferiore sordidũ. Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentem. mures & formicæ, si manum admoveris, ora convertunt: imbecillia se lædi putãt, si tanguntur. Faciet nos mitiores si cogitaverimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui irascimur, & meritis offensa redimetur. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura sit clementiæ fama, & quam multos venia amicos utiles fecerit. Ne irascamur inimicorum & hostium liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exempla est, quod à rep. liberos proscriptorum submovit. Nihil est iniquius, quã aliquem hæredem paterni odii fieri. Cogitemus, quoties ad ignoscendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles esse. Quam sæpe veniam qui negavit, petit? quam sæpe pedibus ejus advolutus est, quem à suis repulit? Quid est gloriosius, quam iram amicitia mutare? Quos Pop. R. fideliores habet socios, quam quos habuit pertinacissimos hostes? quod hodie esset imperium, nisi salubris providentia victos permiscuisset victoribus? Irascetur aliquis? tu contrà beneficiis provoca. Cadit statim simultas, ab altera parte deserta, nisi par non pugnat. Si utrinq; certabitur, ille est melior, qui prior pedem retulit: victus est, qui vicit. Percussit te? recede. referiendo enim, & occasionem sæpius feriendi dabis, & excusationem. non poteris revelli, cum voles. Nunquid velit quisquam tam graviter hostem ferire, ut relinquat manum in vulnere, & se ab ictu revocare non possit? atqui tale ira telum est, vix retrahitur.

CAP. XXXV. Arma nobis expedita prospicimus, gladium commodum & habilem: non vitabimus impetus animi, his graves magis, furiosos & irrevocabiles? Ea demum velocitas placet, quæ ubi jussa est, vestigium sistit, nec ultra destinata procurrit, & quæ flecti, & à cursu ad gradum reduci potest. Ægros scimus nervos esse, ubi invitis nobis moventur. senex, aut infirmi corporis est, qui cum ambulare vult, currit. animi motus eos putemus sanissimos validissimosque, qui nostro arbitrio ibunt, non suo ferentur. Nihil tamen æque profuit, quam primum intueri deformitatẽ rei, deinde periculum. Non est ullius affectus facies turbatior. pulcherrima ora fœdavit, torvos vultus ex tranquillissimis reddidit. Linquit decor omnis iratos: & sive amictus illius compositus sit ad legem, attrahet vestem, omnemq; curam sui effundet. Si capillorum natura vel arte jacentium non informis

formis est habitus; cum animo inhorrescunt, tumescunt venæ, concutitur crebro spiritu pectus, rabida vocis eruptio colla distendit. tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intra putas esse animum, cujus extra imago tam fœda est? quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior spiritus est, intensior impetus, rupturus se nisi eruperit? Quales sunt hostium, vel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aspectus; qualia poëtæ inferna monstra finxere, succincta serpentibus, & igneo flatu; quales ad bella excitanda, discordiamque in populos dividendam, pacemque lacerandā, tæterrimæ inferum exeūt. Furiæ: talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, sibilo mugituque & gemitu & stridore, & si qua his invisior vox est, perstrepentem, tela manu utraque quatientem. neque enim illi tegere se, cura est. torvam, cruentamque, & cicatricosam, & verberibus suis lividā, incessibus vesanis, offusam multa caligine, incursitantē, vastantem, fugantemq; , & omnium odio laborantē, sui maxime: si aliter nocere non possit, terras, maria, cælum ruere cupientem, infestam pariter, invisamque. Vel, si videtur, sit qualis apud vates nostros est:

Sanguineum quatiens dextra Bellona flagellum,

Aut scissa gaudens vadit Discordia palla.

aut si qua magis dira facies excogitari diri affectus potest.

CAP. XXXVI. QVIBUSDAM, ut ait Sextius, iratis profuit adspexisse speculum. perturbavit illos tanta mutatio sui, velut in rem præsentem adducti non agnoverunt se. & quantulum ex vera deformitate imago illa speculo repercussa reddebat? animus si ostendi, & si in ulla materia perlucere posset; intuentes nos confunderet, ater maculosusque, æstuans, & distortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas ejus est per ossa carnesque, & tot impedimenta, effluentis: quid si nudus ostenderetur? Speculo equidem neminem deterritum ab ira credo. quid ergo? qui ad speculum venerat, ut se mutaret, jam mutaverat. Iratis quidem nulla est formosior effigies, quam atrox & horrida, qualesque esse, etiam videri volunt. Magis illud videndum est, quam multis ira per se nocuerit. Alii nimio fervore rupêre venas, & sanguinem supra vires elatus clamor egessit, & luminum suffudit aciem in oculos, vehementius humor egestus, & in morbos ægri recidêre. nulla celerior ad insaniam via est. Multi itaque continuaverunt iræ furorem; nec quam expulerant mentem, unquam receperunt. Ajacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egestatem sibi, ruinam domi imprecantur: & irasci se negant, non minus quam insanire, furiosi. Amicissimis hostes, vitandique carissimis: legum, nisi qua nocent, immemores, ad minima mobiles. non sermone, non officio, aditu faciles. Omnia per vim gerunt, gladiis & pugnare parati, & incumbere. Maximum enim malum illos cepit, & omnia exuperans vitia. Alia paullatim intrant: repentina & universa vis hujus est. omnes denique alios affectus sibi subjicit: amorem ardentissimum vincit. Transfoderunt itaque amata corpora, & in eorum quos occiderant, jacuere complexibus. Avaritiam durissimum malum, minimumque flexibile ira calcavit; adacta opes suas spargere, & domui, rebusque in unum collatis injicere ignem. Quid? non ambitiosus magno æstimata projecit insignia, honoremque delatum repulit? nullus affectus est, in quem non ira dominetur.

LIBER III.

CAPVT I.

QVod maximè desiderasti, Novate, nunc facere tentabimus,

mus, iram excidere animis, aut certe refrænare, & impetus ejus inhibere. Id aliquando palam aperteque faciendum est, ubi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, ubi nimium ardet, omnique impedimento exasperatur & crescit. Refert, quantas vires, quamque integras habeat. utrumne verberanda & agenda retro sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima desævit, ne remedia ipsa secum ferat: consilium pro moribus cujusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam insultant, instantque submissis. Quosdam terrendo placabimus: alios objurgatio, alios confessio, alios pudor cœpto dejecit: alios mora, lentum præcipitis mali remediū, ad quod novissime descendendum est. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardius possunt: hujus incitata, & seipsa rapiens violentia, non paulatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorum more vitiorum sollicitat animos, sed abducit & impotentes sui, cupidosque vel communis mali, exagitat: nec in ea tantum, in quæ destinavit, sed in occurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira præcipitat. Ceteris etiam si resistere contra affectus suos non licet, at certe affectibus ipsis licet stare: hæc non secus quā fulmina procellæque, & si qua alia irrevocabilia sunt, quia non eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit. Alia vitia à ratione, hæc à sanitate desciscit. alia accessus lenes habent, & incrementa fallentia: in ira dejectus animorum est. Nulla itaque res urget magis attonita, & in vires suas prona, & sive successit, superba, sive frustratur, insana; ne repulsa quidem in tædium acta, ubi adversarium fortuna subduxit, in seipsam morsus suos vertit: nec refert, quantum sit, ex quo surrexit. Ex levissimis enim in maxima evadit.

CAP. II. NULLAM transit ætatem; nullum hominum genus excipit. Quædam gentes beneficio egestatis non novere luxuriam. quædam, quia exercitæ & vagæ sunt, effugêre pigritiam. quibus incultus mos, agrestis vita est, circumscriptio ignota est, & fraus, & quodcunque in foro malum nascitur: nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Grajos quam barbaros potens: non minus perniciosa leges metuentibus, quam quibus jura distinguit modus virium. Denique cetera singulos corripiunt: hic unus affectus est, qui interdum publice concipitur. Nunquam universus populus unius feminæ amore flagravit: nec in pecuniam aut lucrum tota civitas spem suam misit. ambitio viritim singulos occupat. Impotentia non est malum publicum: sæpe in iram uno agmine itum est. viri, feminæ, senes, pueri, principes, vulgusque consensere: & tota multitudo paucissimis verbis concitata, ipsum concitatorem antecessit. Ad arma protinus ignesque discursum est, & indicta finitimis bella, aut gesta cum civibus. Totæ cum stirpe omni crematæ domus: & modò eloquio favorabilis habitus, in medio honore, iram suæ concionis excepit, in Imperatorem suum legiones pila torserunt. Dissedit plebs tota cum patribus: publicum consilium, senatus, non expectatis dilectibus, nec nominato Imperatore, subitos iræ suæ duces legit: ac per tecta urbis, nobiles consectatus viros, supplicium manu sumpsit. Violavit legationes rupto jure gentium, rabiesque infanda civitatem tulit: nec datum tempus, quo resideret tumor publicus: sed deductæ protinus classes, & oneratæ tumultuario milite. Sine more sine auspiciis, populos ductu iræ suæ egressus, fortuita raptaque pro armis gessit: deinde magna clade temeritatem audacis iræ luit.

CAP. III. HIC barbaris forte ruentibus in bella exitus est. cum mobiles animos species injuriæ perculit; aguntur statim:

& quâ dolor traxit, ruinæ modo regionibus incidunt incompositi, interriti, incauti, pericula appetentes sua: gaudent feriri, & instare ferro, & tela corpore urgere, & per suum vulnus exire. Non est, inquis, dubium, quin magna ista & pestifera sit vis: ideo quemadmodum sanari debeat, monstra. Atqui, ut in prioribus libris dixi, stat Aristoteles defensor iræ, & vetat illam nobis exsecari. Calcar ait esse virtutis: hac erepta, inermem animum, & ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Necessarium est itaque fœditatem ejus ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum monstri sit, homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non sine pernicie sua perniciosus, & ea deprimens, quæ mergi nisi cum mergente non possunt. Quid ergo? sanum hunc aliquis vocat, qui, velut tempestate correptus, non it, sed agitur, & furenti malo servit? nec mandat ultionē suam, sed ipse ejus exactor, animo simul ac manu sævit, carissimorū, eorumq; quos mox amissos fleturus est, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adjutorem comitemq; dat; consilia, sine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducæ sinistræque sunt vires, & in malum suum validæ, in quas ægrum morbus & accessio erexit. Non est ergo, quod me putes tempus in supervacuis consumere, quod iram, quasi dubiæ apud homines opinionis sit, infamem: cùm aliquis sit, & quidem de illustribus philosophis, qui illi indicat operas, & tanquam utilē ac spiritus subministrantem in prælia, in actus rerum, ad omne quodcunque calore aliquo gerendum est, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura ostendenda est rabies ejus effrænata & attonita: apparatusque illi reddendus est suus, eculei, & fidiculæ, & ergastula, & cruces, & circumdati defixis corporibus ignes, & cadavera quoque trahens uncus, varia vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanium caveæ. Inter hæc instrumenta collocetur ira, dirum quiddam atque horridum stridens, omnibus per quæ furit tætrior.

CAP. IV. VT de ceteris dubium sit, nulli certe affectui pejor est vultus, quem in prioribus libris descripsimus, asperum & acrem, & nunc subito retrorsum sanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac spiritu verso, subrubicundum, & similem cruento venis tumentibus, oculis nunc trepidis & exsilientibus, nunc in uno obtutu defixis & hærentibus. Adjice dentium inter se arietatorum, & aliquem esse cupientium, non alium sonum quam est apris, tela sua attritu acuentibus. Adjice articulorum crepitum, cum se ipsæ manus frangunt, & pulsatum sæpius pectus, anhelitus crebros, tractosque altius gemitus, instabile corpus, incerta verba subitis exclamationibus, trementia labra, interdumque compressa, & dirum quiddam exsibilantia. Ferarum, mehercules, sive illas fames exagitat, sive infixum visceribus ferrum, minus tætra facies est, etiam cum venatorem suum semianimes morsu ultimo petunt, quam hominis ira flagrantis. Age, si exaudire voces ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba sunt? nonne revocare se quisque ab ira volet, cum intellexerit illam à suo primum malo incipere? Non vis ergo admoneam eos qui irā in summa potentia exercent, & argumentum virium existimant, & in magnis magnæ fortunæ bonis ponunt paratam ultionem, quam non sit potens, imò nec liber qui dem dici possit, ira captus? Non vis admoneam, quo diligentior quisque sit, ut ipse se circumspiciat; alia animi mala ad pessimos quosque pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, & in alia sanis, irrepere? adeo ut quidam simplicitatis indicium iracundiam dicant,

dicant, & vulgo credatur facillimus quisque huic obnoxius.

CAP. V. Quorsus, inquis, hoc pertinet? Vt nemo se judicet tutum ab illa: cum lentos quoque natura, & placidos, in sævitiam ac violentiam evocet. Quemadmodum adversus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens valetudinis cura: promiscue enim imbecilla robustaque invadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum est, quam compositis & remissis. quibus eo turpior ac periculosior est, quo plus in illis mutat. Sed cum primũ sit, non irasci; secundum, retinere; tertium, alienæ iræ mederi: dicam primum, quemadmodum in iram non incidamus; deinde, quemadmodum ab illa liberemur; novissimè, quemadmodum irascentem retineamus placemusque, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, præstabimus, si omnia vitia iræ nobis subinde proposuerimus, & illam benè æstimaverimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda ejus mala, & in medium protrahenda sunt: ut qualis sit appareat, comparanda cum pessimis est. Avaritia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior utatur: ira impendit: paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam servos egit, quosdam in mortem: quanto plus irascendo, quam id erat propter quod irascebatur, amisit? Ira patri luctum, marito divortium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Pejor est etiam, quam luxuria: quoniam illa sua voluptate fruitur; hæc alieno dolore. Vincit malignitatem & invidiam: illæ enim infelicem fieri volunt, hæc facere. illæ fortuitis malis delectantur: hæc non potest expectare fortunam. nocere ei quem odit, non noceri vult. Nihil est simultatibus gravius: has ira conciliat. nihil est bello funestius: in hoc potentium ira prorumpit. ceterum etiam illa plebeja ira & privata, inerme, & sine viribus bellum est. Præterea ira, ut seponamus quæ mox secutura sunt damna, insidias, perpetuam ex certaminibus mutuis sollicitudinem, dat pœnas dum exigit: naturam hominis mutat. Illa in amorem hortatur, hæc in odium: illa prodesse jubet, hæc nocere. Adjice, quod cum indignatio ejus à nimio sui suspectu veniat, & animosa videatur, pusilla est & angusta. nemo enim non eo, à quo se contemptum judicat, minor est. At ille ingens animus, & verus æstimator sui, non vindicat injuriam, quia non sentit. Vt tela à duro resiliunt, & cũ dolore cædentis solida feriuntur: ita nulla magnum animum injuria ad sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius est, velut nulli penetrabilem telo, omnes injurias contumeliasque respuere? Vitio, doloris confessio est. non est magnus animus, quem incurvat injuria. Aut potentior te aut imbecillior læsit. si imbecillior, parce illi; si potentior, tibi.

CAP. VI. Nullum est argumentum magnitudinis certius quam nihil posse, quo instigeris accidere. Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempestatẽ impellitur, nec versatur in turbinem: omni tumultu caret, inferiora fulminant. Eodẽ modo sublimis animus, quietus semper, & in statione tranquilla collocatus, intra se premens quibus ira contrahitur, modestus & venerabilis est & compositus: quorum nihil invenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens, non primam rejecit verecundiã? quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, nõ quicquid in se verecundi habuit, abjecit? cui officiorum numerus aut ordo constitit incitato? quis linguæ temperavit? quis ullam partem corporis tenuit? quis se regere potuit? In immensum proderit nobis illud Democriti salutare præceptum, quo monstratur tranquillitas, si neque privatim, neq; publicè multa, aut majora viribus nostris egerimus. Nunquam tam feli-

liciter in multa discurrenti negotia dies transit, ut non aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quæ animum in iras paret. Quemadmodum per frequentia urbis loca properanti in multos incursitandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respergi: ita in hoc vitæ actu dissipato & vago, multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius distulit, alius intercepit: non ex destinato proposita fluxerunt. nulli fortuna tam dedita est, ut multa tentanti ubique respondeat. sequitur ergo, ut is cui contra quam proposuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominum rerumque fit: ex levissimis causis irascatur, nunc personæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc sibi. Itaque ut quietus possit esse animus, non est jactandus, nec multarum, ut dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, supraque vires appetitarum. Facile est, levia aptare cervicibus, & in hanc aut in illam partem transferre sine lapsu: at quæ alienis in nos manibus imposita ægrè sustinemus, victi in proximos effundimus, & dum stamus sub sarcina, impares oneri vacillamus.

CAP. VII. IDEM accidere in rebus civilibus ac domesticis, scias. negotia expedita & habilia sequuntur actorem? ingentia, & supra mensuram agentis, nec dant se facile, & si occupata sunt, premunt atque adducunt administrantem, teneri sque jam visa, cum ipso cadunt. Itaque fit, ut frequenter irrita sit ejus voluntas, qui non quæ facilia sunt, aggreditur, sed vult facilia esse, quæ aggressus est. Quotiens aliquid conaberis, te simul & ea quæ paras, quibusque par sis, ipse metire. Faciet enim te asperum pœnitentia operis infecti. Hîc interest, utrum quis fervidi sit ingenii, an frigidi, atque humilis. generoso repulsa iram exprimet, languido inertique tristitiam. Ergo actiones nostræ nec pravæ sint, nec audaces, nec improbæ. In vicinum spes exeat. nihil conemur, quod mox adepti quoque successisse miremur.

CAP. VIII. Demus operam, ne accipiamus injuriam, quam ferre nescimus. Cum placidissimo & facillimo, & minimè anxio morosoque vivendum est. Sumuntur à conversantibus mores: & ut quædam in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus convictores in amorem vini traxit: impudicorum cœtus fortem quoque & siliceum virum emolliit: avaritia in proximos virus suum transtulit. Eadem ex diverso ratio virtutum est, ut omne quod secum habent, mitigent. nec tam valetudini profuit utilis regio & salubrius cœlum, quam animis parum firmis, in turba meliorum versari. Quæ res quantum possit, intelliges, si videris feras quoque convictu nostro mansuescere: nullique immani bestiæ vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paulatimque inter placida dediscitur. Accedit huc, quod non tantum exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus vivit: sed quod causas irascendi non invenit, nec vitium suum exercet. Fugere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracundiam sciet. Qui sunt, inquis, isti? multi ex variis causis idem facturi. Offendet te superbus contemptu, dives contumelia, petulans injuria, lividus malignitate, pugnax contentione, ventosus & mendax vanitate. non feres à suspicioso timeri. à pertinace vinci, à delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos; qui iram tuam nec evocent, & ferant. Magis adhuc proderunt submissi & humani, & dulces, non tamen usque in adulationem. nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certè amicus noster, vir bonus, sed iræ paratioris, cui non magis erat tutum blandiri, quam maledicere. Cælium oratorem fuisse iracundissimum constat, cum quo, ut ajunt,

funt, coenabat in cubiculo lectæ patientiæ cliens. fed difficile erat illi in crapulam conjecto, rixam ejus cum quo edebat, effugere. Optimum judicavit, quicquid dixiffet, fequi, & fecundas agere. Non tulit Cælius affentientem, fed exclamavit: Dic aliquid contra, ut duo fimus. Sed ille quoque, quod non irafceretur iratus, cito fine adverfario defiit. Eligamus ergo vel hos potius, fi confcii nobis iracundiæ fumus, qui vultum noftrum ac fermonem fequantur. facient quidem nos delicatos, & in malam confuetudiné inducent, nihil contra voluntaté audiendi: fed proderit, vitio fuo intervallum & quietem dare. Difficilis quoque & indomita natura, blandientem feret. & nihil afperum tætrumque palpanti eft. Quoties difputatio longior & pugnacior erit, in prima refiftamus, antequam robur accipiat. Alit feipfam contentio: demiffos altius tenet. Facilius eft fe à certamine abftinere, quam abducere.

CAP. IX. STUDIA quoque graviora iracundis omittenda funt aut certè citra laffitudinem exercenda: & animus non inter plura verfandus, fed artibus amoenis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & hiftoris fabulis detineat: mollius delicatiusque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta effe; ficut quofdam cantus blandimenta, quibus mens refolvatur? Confufis oculis profunt virentia, & quibufdam coloribus infirma acies acquiefcit, quorundam fplendore præftringitur: fic mentes ægras ftudia læta permulcent. Forum, advocationes, judicia, fugere debemus, & omnia quæ exulcerant vitium: æquè cavere laffitudinem corporis. confumit enim, quicquid in nobis mite placidumque eft, & acria concitat. Ideo quibus ftomachus fufpectus eft, proceffuri ad res agendas majoris negotii, bilem cibo temperant. quam maximè movet fatigatio: five quia calorem inedia compellit, & nocet fanguini, curfumque ejus, venis laborantibus, fiftit: five quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo. certè ob eandem caufam iracundiores funt valetudine aut ætate feffi. Fames quoque & fitis, ex eifdem caufis, vitanda eft: exafperat enim & incendit animos.

CAP. X. VETUS dictum eft, A laffo rixam quæri. Æquè autem & ab efuriente, & à fitiente, & ab omni homine quem aliqua res urit. Nam ut ulcera ad levem tactum, deinde etiam ad fufpicionem tactus condolefcunt: ita animus affectus, minimis offenditur. adeo ut quofdam falutatio, epiftola, oratio, & interrogatio in litem evocent. Nunquam hoc querela ægra tanguntur. Optimum eft itaque, ad primum mali fenfum mederi fibi: tum verbis quoque fuis minimum libertatis dare, & inhiberi impetum. Facile eft autem, affectus fuos cum primum oriuntur, deprehendere. morbum figna præcurrunt. Quemadmodum tempeftatis ac pluviæ ante ipfas notæ veniunt, ita iræ, amoris, omniumque iftarum procellarum animos vexantium, funt quædam prænuntia. Qui comitiali vitio folent corripi, jam adventare valetudinem intelligunt, fi calor fumma deferuit, & incertum lumen, nervorumque trepidatio eft, fi memoria fublabitur, caputque verfatur: Solitis itaque remediis incipientem cafum occupant, & odore guftuque quicquid eft quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut fi parum medicina profecit, vitaverunt turbam, & fine tefte ceciderunt. Proderit morbum fuum noffe, & vires ejus antequam fpatientur, opprimere. Videamus quid fit, quod nos maximè concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliæ movent. hic vult nobilitati fuæ, hic formæ fuæ parci. ille elegantiffimus haberi cupit, ille doctiffimus. hic

superbiæ impatiens est, hic contumaciæ. ille servos non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum sævus est, foris mitis. ille rogari, invidiam judicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

CAP. XI. Scire itaque oportet, quid in te imbecillum sit, ut id maximè protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire. multæ nos injuriæ transeant: ex quibus pleraque non accipit, qui nescit. Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiam si secreto habiti sint, eruit, se ipse inquietat. Quædam interpretatio eo perducit, ut videantur injuriæ. Itaque alia differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. Circumscribenda multis modis ira est. pleraque in lusum jocumque vertantur. Socratem ajunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quam Molestum esse, quod nescirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta sit injuria refert, sed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis sit moderatio, cum sciam tyrannorum quoque, tumida & fortunâ & licentiâ ingenia, familiarem sibi sævitiam repressisse. Pisistratum certè, Atheniensium tyrannum, memoriæ proditur, cum multa in crudelitatem ejus ebrius conviva dixisset, nec deessent qui vellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces subderent; placido animo tulisse, & hoc irritantibus respondisse, Non magis illi se succensere, quam si quis obligatis oculis in se incurrisset. Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando, aut levia aggravando.

CAP. XII. Sæpe ad nos ira venit, sæpius nos ad illam. quæ nunquam accersenda est: etiam cum incidit, rejiciatur. Nemo dicit sibi: Hoc propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui. Nemo animum facientis, sed ipsum æstimat factum. atqui ille intuendus est, an voluerit, an inciderit: coactus sit, an deceptus: odium secutus sit, an præmium: sibi morem gesserit, an manū alteri commodaverit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna: ut ferre ac pati, aut humanum, aut humile sit. Eo loco nos constituamus, quo ille est cui irascimur. nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio: & quæ facere vellemus, pati nolumus. Nemo se differt, atqui maximum remedium iræ, dilatio est: ut primus ejus fervor relanguescat, & caligo quæ premit mentem, aut residat, aut minus densa sit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet: quædam ex toto evanescent. Si in hoc erit petita advocatio, apparebit jam judicium esse, non iram. Quicquid voles quale sit scire, tempori trade. nihil diligenter in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato à se tempus, cum servo suo irasceretur, sed ponere illum statim tunicam, & præbere scapulas verberibus jussit, sua manu ipse percussurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui fortè intervenerat, quid ageret? Exigo, inquit, pœnas ab homine iracundo. velut stupens, gestum illū sævituri deformem sapienti viro servabat, oblitus jam servi: quia aliū quem potius castigaret, invenerat. Itaq; abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatum quoddam commotior; Tu, inquit, Speusippe servulum istum verberibus objurga: nam ego irascor. Ob hoc non cæcidit, propter quod alius cæcidisset. Irascor, inquit: plus faciam quam oportet: libentius faciam. non sit iste servus in ejus potestate, qui in sua non est. Aliquis vult irato committi ultionē, cum Plato sibi ipse imperium abrogaverit? Nihil tibi liceat, dum irasceris. quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipse. si iram vincere non potes, illa te incipit vincere.

Si absconditur, si illi exitus non datur, signa ejus obruamus: & illam, quantum fieri potest, occultam secretamque teneamus.

CAP. XIII. Cum magna id nostra molestia fiet. Cupit enim exilire, & incendere oculos, & mutare faciem: sed si imminere illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris recessu recondatur, feraturque, non ferat: imò in contrarium omnia ejus indicia flectamus. Vultus remittatur, vox lenior fit, gradus lentior: paulatim cum exterioribus interiora formentur. In Socrate iræ signum erat, vocem submittere, loqui parcius. apparebat tunc illum sibi obstare. Deprehendebatur itaque à familiaribus & coarguebatur: nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Quid ni gauderet, quòd iram suam multi intelligerent, nemo sentiret? sensisset autem, nisi jus amicis objurgandi se dedisset, sicut ipse sibi in amicos sumpserat. Quanto magis hoc nobis faciendum est? rogemus amicissimum quemque, ut tunc maximè adversus nos libertate utatur, cum minimè illam pati poterimus, nec assentiatur iræ nostræ. Contra potens malum, & apud nos gratiosum, dum conspicimus, dum nostri sumus, advocemus.

CAP. XIV. Qui vinum malè ferunt, & ebrietatis suæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis, ut è convivio auferantur. Intemperantiam in morbo suam experti, parère sibi in adversa valetudine vetant. Optimum est, notis viciis impedimenta prospicere, & ante omnia ita componere animum, ut & gravissimis rebus subitisque concussus iram aut non sentiat, aut magnitudine inopinatæ injuriæ exortam in altum retrahat, nec dolorem suum profiteatur. Id fieri posse apparebit si pauca ex ingenti turba exempla protulero: ex quibus utrumque discere licet, quantum mali habeat ira, ubi hominum præpotentum potestate tota utitur: quantum sibi imperare possit, ubi metu majore compressa est. Cambysen regem nimis deditum vino, Præxaspes unus ex carissimis monebat, ut parcius biberet: Turpem esse dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium auresque sequerentur. Ad hoc ille: Ut scias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, approbabo jam, & oculos post vinum in officio esse, & manus. Bibit deinde liberalius quam alias, capacioribus scyphis: & jam gravis, & temulentus, objurgatoris sui filium procedere ultra limen jubet, allevataque super caput sinistra manu stare. Tunc intendit arcum, & ipsum cor adolescentis (id enim se petere dixerat) figit, recisoque pectore hærens in ipso corde spiculum ostendit: ac respiciens patrem, An satis certam haberet manum? interrogavit. At ille negavit Apollinem potuisse certius dimittere. Dii illum malè perdant, animo magis quam conditione mancipium. Ejus rei laudator fuit, cujus nimis erat spectatorem fuisse. Occasionem blanditiarum putavit, pectus filii in duas partes diductum, & cor sub vulnere palpitans. Controversiam illi facere de gloria debuit, & revocare jactum, ut regi liberet in ipso patre certiorem manum ostendere. O Regem cruentum! ô dignum in quem omnium suorum arcus verterentur! Cum execrati fuerimus illum, convivia suppliciis funeribusque solventem, tamen sceleratius telum illud laudatum est, quam missum. Videbimus quomodo se pater gerere debuerit, stans super cadaver filii sui, cædemque illam, cujus & testis fuerat & caussa: id de quo nunc agitur, patet, iram supprimi posse. Non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidem verbum, cum æquè cor suum, quam filii, transfixum videret. Potest dici, meritò devorasse verba, nam si quid tanquam iratus dixisset, nihil tanquam pater facere potuisset. Potest, inquam, videri sapientius se in illo casu gessisse,

quam cum de potandi modo præciperet: quem satius erat vinum quam sanguinem bibere, cujus manus poculis occupari pax erat. Accessit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus ostenderunt, quanti constarent regum amicis bona consilia.

CAP. XV. NON dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi suo Persarumque suaserit, quo offensus, liberos illi epulandos apposuit, & subinde quæsiit, an placeret conditura? Deinde ut satis illum plenum malis suis vidit, afferri capita illorum jussit, & Quomodo esset acceptus, interrogavit. Non defuerunt misero verba, non os concurrit: Apud regem, inquit, omnis cœna jucunda est. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias invitaretur. Non veto patrem damnare regis sui factum, non veto quærere dignam tam truci portento pœnam: sed hoc interim intelligo, posse etiam ex ingentibus malis nascentem iram abscondi, & ad verba contraria sibi cogi. Necessaria est ista doloris refrænatio, utique hoc sortitis vitæ genus, & ad regiam adhibitis mensam. Sic estur apud illos, sic bibitur, sic respondetur: funeribus suis arridendum est. An tanti sit vita, videbimus: alia ista quæstio est. Non consolabimur tam triste ergastulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, ostendemus in omni servitute apertam libertati viam. Si æger animus, & suo vitio miser est; huic miserias finire secum licet. Dicam & illi qui in regem incidit, sagittis pectora amicorum petentem, & illi cujus dominus liberorum visceribus patres saturat: Quid gemis demens, quid expectas, ut te aut hostis aliquis per exitium gentis tuæ vindicet, aut rex à longinquo potens advolet? Quocunque respexeris, ibi malorum finis est. Vides illum præcipitem locum? illac ad libertatem descenditur. Vides illud mare, vides illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, brevem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides jugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia servitutis sunt. Nimis mihi operosos exitus monstras, & multū animi ac roboris exigentes. Quæris, quod sit ad libertatem iter? quælibet in corpore tuo vena.

CAP. XVI. QUAMDIU quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, ut nos expellat è vita, iram in quocunque erimus statu, removeamus. Perniciosa est servientibus omnis enim indignatio in tormentum suum proficit, & imperia graviora sentit, quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum jactat, astringit; sic aves viscum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum est jugum, quod non minus lædat ducentem, quam repugnantem. Unum est levamentum malorum ingentium, pati, & necessitatibus suis obsequi. Sed cum utilis sit servientibus, affectuum suorum, & hujus præcipuè rabidi atque effrænis continentia, utilior est regibus. Perierunt omnia, ubi quantum suadet ira, fortuna permittit: nec diu potest, quæ multorum malo exercetur, potentia stare. Periclitantur enim, ubi eos qui separatim gemunt, communis metus junxit. Plerosque itaque modo singuli mactaverunt, modo universi, cum illos conferre in unū iras publicus dolor coëgisset. Atque plerique sic iram, quasi insigne regium, exercuerunt, sicut Darius, qui primus, post ablatum Mago imperium, Persas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cum bellum Scythis indixisset, Orientem cingentibus, rogatus ab Oebazo nobili sene, ut ex tribus liberis unum in solatium patri relinqueret, duorum opera uteretur: plus quam rogabatur pollicitus, omnes se illi dixit remissurum: & occisos in conspectu parentis abjecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset.

CAP. XVII. AT quanto

Xerxes

Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, unius vacationem petenti, quem vellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab utroque viæ latere posuit, & hac victima instravit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum. victus, & late longeque fusus, ac stratam ubique ruinam suam cernens, medius inter suorum cadavera incessit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus literarum cultus imbuerat: dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi & una educatum, inter epulas transfodit, & manu quidem sua, parum adulantem, & pigre ex Macedone ac libero in Persicam servitutem transeuntem. Nam Lysimachum, æque familiarem sibi, leoni objecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc, cum ipse regnaret, mitior fuit? Nam Telesphorum Rhodium amicum suum undique decurtatum, cum aures illi nasumque abscidisset, in cavea velut novum animal aliquod & inusitatum diu pavit; cum oris detruncati mutilatique deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalior & illuvies corporis, in stercore suo destituti, callosis super hæc genibus manibusque, quas in usum pedum angustiæ loci cogebant. lateribus vero attritu exulceratis, non minus fœda quam terribilis erat forma ejus visentibus: factusque pæna sua monstrum, misericordiam quoque amiserat. tamen cum dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur; dissimilior erat, qui faciebat.

CAP. XVIII. VTINAM ista sævitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum aliis adventiciis vitiis, & suppliciorum irarumque barbaria transisset! M. Mario, cui vicatim populus statuas posuerat, cui thure & vino Romanus populus supplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus jussit; & quasi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paullatim & per singulos artus laceravit. Quis erat hujus imperii minister? quis, nisi Catilina, jam in omne facinus manus exercens? hic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, gravissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immerito quam nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui juberet, Catilina qui faceret: sed indigna Respub. quæ in corpus suum pariter & hostium & civium gladios reciperet. Quid antiqua perscrutor! modo C. Cæsar Sextum Papinium, cui pater erat consularis, Belienum Bassum quæstorem suũ Procuratoris sui filium, alios Senatores & equites Romanos, uno die flagellis cecidit, torsit, non quæstionis, sed animi causa. Deinde adeo impatiens fuit differendæ voluptatis, quam ingens crudelitas sine dilatione poscebat, ut in xysto maternorum hortorum, qui porticum à ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque aliis senatoribus ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut privatum, aut publicum, una nox minabatur? quantulum fuit, lucem expectare? denique ne senatores populi Romani soleatus occideret.

CAP. XIX. QVAM superbæ fuerit crudelitatis, ad rem pertinet scire. quanquam aberrare alio possumus videri, & in devium exire: sed hoc ipsum pars erit iræ, super solita sævientis. Ceciderat flagellis senatores: ipse effecit, ut dici posset, solet fieri. torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tabularibus, eculeo, igne, vultu suo. Et hoc loco respondebitur, magnam rem! si tres senatores, quasi nequam mancipia, inter verbera & flammas divisit, homo qui de toto senatu trucidando cogitabat:

tabat: qui optabat, ut populus Romanus unam cervicem haberet, ut scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in unum ictum & unum diem cogeret. Quid tam inauditum, quam nocturnum supplicium? cum latrocinium tenebris abscondi soleat; animadversiones, quo notiores sunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco respondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, isti beluæ quotidianum est; ad hoc vivit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. Nemo certe invenietur alius, qui imperaverit his, in quos animadverti jubebat, os inserta spongia includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. Cui unquam morituro non est relictum, qua gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret. sciebat autem innumerabilia esse, quæ objicere illi nemo, nisi periturus, auderet. Cum spongiæ non invenirentur, scindi vestimenta miserorum, & in os farciri pannos imperavit. Quæ ista sævitia est? liceat ultimum spiritum trahere: da exituræ animæ locum: liceat illam non per vulnus emittere.

CAP. XX. ADIICERE his longum est, quot patres quoque occisorum eadem nocte, dimissis per domos centurionibus, confecit: id est, homo misericors luctu liberavit. Non enim Caji sævitiam, sed iræ malum propositum est scribere: quæ non tantum viritim furit, sed gentes totas lancinat, sed urbes, sed flumina, & tuta ab omni sensu doloris converberat. Sicut rex Persarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen est. Pepercisse illum judicas, quod non tota capita præcidit? novo genere pœnæ delectatus est. Tale aliquid passi forent Æthiopes, qui ob longissimum vitæ spatium Macrobii appellantur. in hos enim, quia non supinis manibus exceperant servitutem, missisque legatis libera responsa dederant, quæ contumeliosa reges vocant, Cambyses fremebat: & non provisis commeatibus non exploratis itineribus, per invia, per arentia trahebat omnem bello utilem turbam: cui intra primum iter deerant necessaria, nec quicquam subministrabat sterilis & inculta, humanoque ignota vestigio regio. Sustinebant famem primo tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid necessitas cibum fecerat: postquam inter harenas radices quoque & herbæ defecerant, apparuitque inops etiam animalium solitudo, decimum quemque sortiti, alimentum habuerunt fame sævius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cum partem exercitus amisisset, partem comedisset: donec timuit, ne & ipse vocaretur ad sortem. tum demum signum receptui dedit. Servabantur interim illi generosæ aves, & instrumenta epularum camelis vehebantur: cum sortirentur milites ejus, quis male periret, quis pejus viveret.

CAP. XXI. Hic iratus fuit genti, & ignotæ, & immeritæ, sensuræ tamen: Cyrus flumini. Nam cum Babylonem oppugnaturus festinaret ad bellum, cujus maxima momenta in occasionibus sunt, Gyndem late fusum amnem vado transire tentavit: quod vix tutum est etiam cum sensit æstatem, & ad minimum deductus est. Ibi unus ex his equis, qui trahere regium currũ albi solebant, abreptus, vehementer commovit regem. juravit itaque amnem illum regis equis meatum auferentem, eo se redacturum, ut transiri calcarique etiam à feminis posset. Huc deinde omnem transtulit belli apparatum, & tamdiu assedit operi, donec c. & lxxx. cuniculis divisum alveum in ccc. & lx. rivos dispergeret, & siccum relinqueret in diversum fluentibus aquis. Periit itaque & tempus, magna in vanis rebus jactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit, & occasio aggrediendi impara-

para-

paratos, dum ille bellum indictum hosti cum flumine gerit.

CAP. XXII. HIC furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Cæsar villam in Herculanensi pulcherrimam, quia mater sua aliquando in illa custodita erat, diruit, fecitque ejus per hoc notabilem fortunam. stantem enim prænavigabamus: nunc causa dirutæ quæritur. Et tam hæc cogitanda sunt exempla, quæ vites; quam illa è contrario, quæ sequaris moderata, lenia: quibus nec ad irascendum caussa defuit, nec ad ulciscendum potestas. Quid enim facilius fuit Antigono, quam duos manipulares duci jubere, qui incumbentes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculosissime & libentissime faciunt, de rege suo male existimant? Aud erat omnia Antigonus, utpote cum inter dicentes & audientem palla interesset: quam ille leviter commovit, &, Longius, inquit, discedite, ne vos rex audiat. Idem quadam nocte, cum quosdam ex militibus suis exaudisset, omnia mala imprecantes regi, qui ipsos in illud iter & inextricabile lutum deduxisset, accessit ad eos qui maxime laborabant; & cum ignorantes à quo adjuvarentur, explicuisset: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cujus vitio in has miserias incidistis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hostium suorum maledicta, quam civium tulit. Itaque cum in parvulo quodam castello Græci obsiderentur, & fiducia loci contemnentes hostem multa in deformitatem Antigoni jacerentur, & nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deriderent: Gaudeo, inquit, & aliquid boni spero: si in castris meis Silenum habeo. Cum hos dicaces fame domuisset, captis sic usus est, ut eos qui militiæ utiles erant, in cohortes describeret, ceteros præconi subjiceret: id quoque se negavit facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Hujus nepos fuit Alexander, qui lanceam in convivas suos torquebat, qui ex duobus amicis quos paullo ante retuli, alterum fere objecit, alterum sibi. Ex his duobus tamen, qui leoni objectus est, vixit.

CAP. XXIII. NON habuit hoc avitum ille vitium, ne paternum quidem. nam si qua alia in Philippo virtus, fuit & contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, *Parrhesiastes* ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos venerat: audita benigne legatione, Philippus, Dicite, inquit, mihi, facere quid possum, quod sit Atheniensibus gratum? Excepit Demochares: Te, inquit, suspendere. Indignatio circumstantium ad tam inhumanum responsum exorta est: quos Philippus conticescere jussit, & Thersitam illum salvum incolumemque dimittere. At vos, inquit, ceteri legati nunciate Atheniensibus, multo superbiores esse, qui ista dicunt, quam qui impune dicta audiunt. Multa & divus Augustus digna memoria fecit, dixitque: quibus appareat illi iram non imperasse. Timagenes historiarum scriptor, quædam in ipsum, quædam in uxorem ejus, & in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta. magis enim circumfertur, & in ore hominum est, temeraria urbanitas. Sæpe illum Cæsar monuit, ut moderatius lingua uteretur perseveranti, domo sua interdixit. Postea Timagenes in contubernio Pollionis Asinii consenuit, ac tota civitate dilectus est. nullum illi limen præclusa Cæsaris domus abstulit. Historias postea quas scripserat, recitavit, & combussit, & libros acta Cæsaris Augusti continentes in ignem posuit. inimicitias gessit cum Cæsare. Nemo amicitiam ejus extimuit, nemo quasi fulguritum refugit: fuit qui præberet tam alte cadenti sinum. Tulit hoc ut dixi,

dixi, Cæsar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus suis, rebusque gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite inimici sui questus est: hoc duntaxat Pollioni Asinio dixit, Θηριοτροφεῖς. Paranti demum excusationem, obstitit. Fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cum Pollio diceret: Si jubes Cæsar, statim illi domo mea interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum, cum ego vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec ullam aliam habuerat causam desinendi, quam quod Cæsar cœperat.

CAP. XXIIII. DICAT itaque quisque sibi, quoties lacessitur: Nunquid potentior sum Philippo? illi tamen impune maledictum est. Nunquid in domo mea plus possum, quam toto orbe terrarum divus Augustus potuit? ille tamen contentus fuit, à convictatore suo secedere. Quid est quare ego servi mei hilarius responsum, & contumaciorem vultum, & non pervenientem usque ad me murmurationem, flagellis & compedibus [illegible]piem? quis sum, cujus aures [illegible]edi nefas sit? Ignoverunt multi hostibus: ego non ignoscam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primum offendit? cogitemus quamdiu placuerit. sæpe & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit. inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: stultiori remittamus. pro quocunque, illud respondeamus nobis, sapientissimos quoque viros multa delinquere: neminem esse tam circumspectum, cujus non diligentia aliquando sibiipsi excidat: neminem tam maturum, cujus non gravitatem in aliquod fervidius factum casus impingat: neminem tam timidum offensarum, qui non in illas, dum vitat, incidat.

CAP. XXV. QVOMODO homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo flevit, qui vidit acerba funera etiam ex regia duci: sic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicunq; venit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat injuria. Quod si etiam prudentissimi peccant, cujus non error bonam causam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parum diligens fuerit, in sermone parum modesta, in vino parum temperans. Si iratus est: demus illi spatium, quo dispicere quid fecerit, possit. se ipse castigabit. Denique dabit pœnas. non est quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin se exemerit turbæ, & altius steterit, quisquis despexit lacessentes. proprium est magnitudinis veræ, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respexit: sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, inconcussus injuria perstitit: qui irascitur, motus est. At ille quem modo altiorem omni incommodo posui, tenet quodam amplexu summum bonum. nec homini tantum, sed ipsi fortunæ respondet: Omnia licet facias, minores, quam ut serenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio. cui vitam regendam dedi. plus mihi nocitura est ira, quam injuria. Quid ni plus? illius modus certus est: ista quousq; me latura sit, incertum est.

CAP. XXVI. NON possum, inquis, pati. grave est, injuriam sustinere. Mentiris. quis enim injuriam non potest ferre, qui potest iram? Adjice nunc, quod id agis ut & iram feras, & injuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici verba? puerorum protervas manus? nempe quia videntur nescire, quid faciant. Quid interest, quo quisque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium est. Quid ergo? inquis, impune illi erit? puta te velle: tamen non erit. Maxima est enim

factæ injuriæ pœna fecisse: nec quisquam gravius afficitur, quam qui ad supplicium pœnitentiæ traditur. Denique ad conditionem rerum humanarum respiciendum est, ut omnium accidentium æqui judices simus: iniquus autem est, qui commune vitium singulis objecit. Non est Æthiopis inter suos insignitus color: nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos. utrumque decet. Nihil in uno judicabis notabile aut fœdum, quod genti suæ publicum est. At ista quæ retuli, unius regionis atque anguli consuetudo defendit: vide nunc quanto in his justior venia fit, quæ per totum genus humanum vulgata sunt. Omnes inconsulti & improvidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid lenioribus verbis hulcus publicum abscondo? omnes mali sumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id unusquisque in suo sinu inveniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? pestilentia est. Placidiores itaque invicem simus. mali inter malos vivimus. Una res nos facere potest quietos, mutuæ facilitatis conventio. Ille mihi jam nocuit: ego illi nondum. sed jam aliquem fortasse læsisti: sed lædes.

CAP. XXVII. NOLI æstimare hanc horam, aut hunc diem: totum inspice mentis tuæ habitum. etiam si nihil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est, sanari injuriam, quam ulcisci? Multum temporis ultio absumit, multis se injuriis objicit, dum una dolet. Diutius irascimur omnes, quam lædimur. quanto melius est, abire in diversum, nec vitia vitiis componere? Num quis satis constare sibi videatur, si mulam calcibus repetat, & canem morsu? Ista, inquis peccare se nesciunt. Primum, quam iniquus est, apud quem hominem esse, ad impetrandam veniam nocet? deinde, si cetera animalia iræ tuæ subducit, quod consilio carent: eo loco tibi sit, quisquis consilio caret. Quid enim refert, an alia mutis dissimilia habeat, si quod in omni peccato muta defendit, similem habet caliginem mentis? Peccavit. hoc enim primum, hoc enim extremum. Non est quod illi credas etiam si dixit: Iterum non faciam. Et iste peccabit, & in istum alius, & tota vita inter errores volutabitur. Mansuete immansueta tractanda sunt. Quod in luctu dici solet, efficacissime & in ira dicetur: Verum aliquando desines, an nunquam? Si aliquando; satius est iram relinquere, quam ab ira relinqui. Sin semper hæc cogitatio durabit; vides quam impacatam tibi denunties vitam. qualis enim erit semper tumentis?

CAP. XXVIII. ADIICE nunc, quod nisi bene teipse succenderis, & subinde causas quibus stimuleris, renovaveris, sua sponte ira discedet, & vires illi dies subtrahet. quanto satius est à te illam vinci, quam à se? Huic irasceris, deinde illi: servis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Ubique enim causæ supersunt, nisi deprecator animus secessit. Hinc te illo furor rapiet, & illinc alio: & novis subinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quam bonum tempus in re mala perdis! Quanto nunc satius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rempubl. administrare, transferre in res domesticas operam: quam circumspicere quid alicui possis facere mali? quod aut dignitati ejus, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas? cum id tibi contingere sine certamine ac periculo non possit, etiam si cum inferiore concurses. Vinctum licet accipias, & ad arbitrium tuum omni patientiæ expositum: sæpe nimia vis cedentis aut articulum loco movit, aut nervum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam ubi patientiæ est nacta materiam. Adjice nunc, quod nihil tam imbecille natum est, ut

tine elidentis periculo pereat. Imbecillos valentissimis alias dolor, alias casus exequat. Quid, quod pleraque eorum propter quæ irascimur, offendunt nos magis quam lædunt? multum autem interest, utrum aliquis voluptati meæ obstet, an desit: eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, utrum aliquis auferat, an neget: utrum spem nostram præcidat, an differat: utrum contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam vero non tantum justas causas standi contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. his tamen non ignoscimus id facientibus: quod nisi facerent, improbaremus. Imo, quod est incredibile, sæpe de facto bene existimamus, de faciente male.

CAP. XXIX. AT mehercules vir magnus ac justus, fortissimum quemque ex hostibus suis, & pro libertate ac salute patriæ pertinacissimum suspicit, & talem sibi civem, talem militem contingere optat. Turpe est, odisse quem laudes. quanto vero turpius, ob id aliquem odisse, propter quod misericordia dignus est? Si captivus in servitutem subito depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit, si ex otio piger equum vehiculumque domini cursu non exæquat, si inter quotidianas vigilias fessum somnus oppressit, si rusticum laborem recusat, aut non fortiter obit, à servitute urbana & feriata translatus ad durum opus. Distinguamus, utrum aliquis non possit, an nolit. multos absolvemus, si cœperimus ante judicare, quam irasci. Nunc autem primum impetum sequimur. deinde quamvis vana nos concitaverint, perseveramus, ne videamur cœpisse sine caussa: & quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam, & augemus: quasi argumentum sit juste irascendi, graviter irasci. Quanto melius est, initia ipsa perspicere, quam levia sint, quam innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: frivolis turbamur, & inanibus.

CAP. XXX. TAURUM color rubicundus excitat, ad umbram aspis exurgit, ursos leonesque mappa proritat. Omnia quæ natura fera ac rabida sunt, consternantur ad vana. Idem inquietis & stolidis ingeniis evenit: rerum suspicione feriuntur. adeo quidem, ut interdum injurias vocent modica beneficia: in quibus frequentissima, certe acerbissima iracundiæ materia est. Carissimis enim irascimur, quod minora nobis præstiterint, quam mente conceperimus, quam quæ alii tulerint: cum utriusque rei paratum remedium sit. Magis alteri indulsit: nostra nos sine comparatione delectent. nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quam speravi? sed fortasse plus speravi, quam debui. Hæc pars maxime metuenda est: hinc perniciosissimæ iræ nascuntur, & sanctissima quæque invasuræ. Divum Iulium plures amici confecerunt, quam inimici, quorum non expleverat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quisquam liberalius victoria usus est, ex qua nihil sibi vindicavit, nisi dispensandi potestatem: sed quemadmodum sufficere tam improbis desideriis posset, cum tantum omnes concupiscerent, quantum poterat unus? Vidit itaque strictis circa sellam suam gladiis commilitones suos, Cimbrum Tillium acerrimum paullo ante suarum partium defensorem, aliosque post Pompejum demum Pompejanos.

CAP. XXXI. HÆC res sua in reges arma convertit, fidissimosque eo compulit, ut de morte eorum cogitarent, pro quibus & ante quos mori, votum habuerant. Nulli ad aliena respicienti, sua placent. Inde diis quoque irascimur, quod aliquis nos antecedat,

dat, obliti quantum sequatur à tergo ingentis invidiæ. Tanta tamen importunitas hominum est, ut quamvis multum acceperint, injuriæ loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi præturam? sed consulatum speraveram. Dedit duodecim fasces? sed non fecit ordinarium consulem. A me numerari voluit annum? sed deest mihi ad sacerdotium. Cooptatus in collegium sum? sed cur in unum? Consummavit dignitatem meam? sed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quæ debebat alicui dare: de suo nihil protulit. Age potius gratias, pro his quæ accepisti: reliqua expecta, & nondum plenum te esse gaude. Inter voluptates est, superesse quod speres. Omnia vicisti? primum te esse in animo amici tui lætare, multi te vincunt? considera, quanto antecedas plures, quam sequaris.

CAP. XXXII. QVOD sit in te maximum vitium, quæris? falsas rationes conficis: data magno æstimas, accepta parvo. Aliud in alio nos deterreat quibusdam timeamus irasci, quibusdam vereamur, quibusdam fastidiamus. Magnam rem sine dubio fecerimus, si servulum infelicem in ergastulum miserimus. Quid properamus verberare statim, crura protinus frangere? non peribit potestas ista, si differetur. sine id tempus veniat, quo ipsi jubeamus: nunc ex imperio iræ loquimur. cum illa abierit, tunc videbimus, quanti sit ista lis æstimanda. In hoc enim præcipue fallimur. ad ferrum venimus, ad capitalia supplicia: & vinculis, carcere, fame, vindicamus rem, castigandam flagris levioribus. Quomodo, inquis, nos jubes intueri, quam omnia per quæ ledi videmur, exigua, misera, puerilia sint? Ego vero nihil magis suaserim, quam sumere ingentem animum, & hæc propter quæ litigamus, discurrimus, anhelamus, videre quam humilia & abjecta sint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, respicienda. Circa pecuniam plurimum vociferationis est: hæc fora defatigat, patres liberosque committit, venena miscet, gladios tam percussoribus quam legionibus tradit. hæc est sanguine nostro delibuta. propter hanc uxorum maritorumque noctes strepunt litibus, & tribunalia magistratuum premit turba: reges sæviunt, rapiuntque, & civitates longo seculorum labore constructas evertunt, ut aurum argentumque in cinere urbium scrutentur.

CAP. XXXIII. LIBET intueri fiscos in angulo jacentes. Hi sunt, propter quos oculi clamore exprimuntur: fremitu judiciorum basilicæ resonant: evocati ex longinquis regionibus judices sedent, judicaturi, utrius justior avaritia sit. Quid si ne propter fiscum quidem, sed pugnum æris, aut imputatum à servo denarium, senex sine hærede moriturus stomacho dirumpitur? Quid si propter usuram haut millesimam, valetudinarius fœnerator distortis pedibus, & manibus ad computandum modo relictis, clamat, ac per vadimonia asses suos in ipsis morbi accessionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cum maxime depromimus, pecuniam proferas, si in medium projicias quicquid thesauri tegunt, avaritia iterum sub terras referente quæ male egesserat; omnem istam congeriem dignam non putem, quæ frontem viri boni contrahat. Quanto risu prosequenda sunt, quæ nobis lacrimas educunt?

CAP. XXXIIII. CEDO nunc, persequere cetera, cibos, potiones, horumque caussa paratam ambitionem, munditias, verba; contumelias, & motus corporum parum honorificos, & suspiciones, & contumacia jumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienæ: quibus efficitur, ut inter injurias naturæ numeretur sermo homini datus. Crede mihi, levia sunt: propter quæ non leviter excandescimus,

qualia quæ pueros in rixam & jurgium concitant. Nihil ex his, quæ tam tristes agimus, serium est, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & insania est, quod exigua magno æstimatis. Auferre hic mihi hæreditatem voluit: hic me diu, spe suprema captatum criminatus est: hic scortum meum concupivit. Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odii caussa est, idem velle.

CAP. XXXV. ITER angustum rixas transeuntium concitat: diffusa & late patens via ne populos quidem collidit. Ista quæ appetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & jurgia excitant. Respondisse tibi indignaris libertum, & uxorem, & clientem: deinde idem de Rep. libertatem sublatam quereris, quam domi sustulisti. Rursus si tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat. coram domino? inquis. imo coram patrefamilias. Quid clamas? quid vociferaris! quid flagella media cœna petis, quod servi loquuntur, quod non eodem loco turba concionis est, & silentium solitudinis? In hoc habes aures, ut nisi modulata tantum & mollia, & ex dulci tracta compositaque accipiant? Et risum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & prospera, & tristia, & hominum voces, & fremitus animalium latratusque. Quid miser expavescis ad clamorem servi, ad tinnitum æris, ad januæ impulsum? cum tam delicatus fueris, tonitrua audienda sunt. Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos: qui non minus fastidio laborant, si male instituti sunt. macula offenduntur & sordibus, & argento parum splendido, & stagno non ad solem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi varium, ac recenti cura nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam nævis, qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare: æquissimo animo foris & scabras lutosasque semitas spectant, & majorem partem occurrentium squalidam, parietes insularum exesos, ruinosos, inæquales.

CAP. XXXVI. QVID ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moveat, quam opinio illic æqua & patiens, domi morosa & quærula? Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem. natura patientes sunt, si animus illos desinat corrumpere: qui quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat hoc Sextius, ut consummato die cum se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: Quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es? Desinet ira, & erit moderatior, quæ sciet sibi quotidie ad judicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur? quam tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorque secretus cognoscit de moribus suis? Vtor hac potestate, & quotidie apud me causam dico. cum sublatum è conspectu lumen est, & conticuit uxor moris jam mei conscia, totum diem mecum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cum possim dicere: Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco. In illa disputatione pugnacius locutus es: noli postea congredi cum imperitis. nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admonuisti, quam debebas. itaque non emendasti, sed offendisti. de cetero vide, non tantum an verum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, veri patiens sit.

CAP. XXXVII. ADMONERI bonus gaudet: pessimus quisque correptorem asperrime patitur. In convivio quorundam te sales, & in dolorem tuum jacta verba tetige-

tetigerunt: vitare vulgarem convictum memento. solutior est post vinum licentia, quia ne sobriis quidem pudor est. Iratum vidisti amicum tuum ostiario causidici alicujus aut divitis, quod intrantem submoverat: & ipse pro illo iratus extremo mancipio fuisti. Irasceris ergo cathenario cani? & hic cum multum latravit, objecto cibo mansuescit. recede longius, & ride. Nunc iste aliquem se putat, quod custodit litigatorum turba limen obsessum. nunc ille qui intra jacet, felix fortunatusque est: & beati hominis ac potentis judicat indicium, difficilem januam. nescit durissimum esse ostium carceris. Præsume animo, multa esse tibi patienda. Numquis se hieme algere miratur? numquis in mari nauseare, in via concuti? Fortis est animus, ad quæ præparatus venit. Minus honorato loco positus, irasci cœpisti convivatori, vocatori, ipsi qui tibi præferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? honestiorem te, aut turpiorem, potest facere pulvinus? Non æquis quendam oculis vidisti, quia de ingenio tuo male locutus est. Recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo non delectaris odisset: & Hortensius simultates tibi indiceret: & Cicero, si derideres carmina ejus, inimicus esset.

CAP. XXXVIII. VIS tu æquo animo pati candidatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. numquid majorem quam Diogeni, philosopho Stoico? cui de ira cum maxime disserenti, adolescens protervus inspuit. tulit hoc ille leniter ac sapienter. Non quidem, inquit, irascor: sed dubito tamen, an irasci oporteat. Cato noster melius. cui cum causam agenti, in frontem mediam, quantum poterat attracta pingui saliva, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorum memoria factiosus & impotens, abstersit faciem, & , Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere.

CAP. XXXIX. CONTIGIT jam nobis, Novate, bene componere animum, si aut non sentit iracundiam, aut superior est: videamus quomodo alienam iram leniamus: nec enim sani esse tantum volumus, sed sanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, surda est & amens: dabimus illi spatium. remedia in remissionibus prosunt: nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem movendo incitaturi, nec cetera vitia dum fervent. Initia morborum quies curat. Quantulum, inquis, prodest remedium. tuum, si sua sponte desinentem iram placat? Primum, ut citius desinat, efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoque impetum, quem non audet lenire, fallet. Removebit omnia ultionis instrumenta. simulabit iram, ut tanquam adjutor & doloris comes plus auctoritatis in consiliis habeat. moras nectet: & dum majorem quærit pœnam, præsentem differet. omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit; aut pudorem illi cui non resistat, incutiet, aut metum. Si infirmior; sermones inferet, vel gratos, vel novos. & cupiditate cognoscendi avocabit. Medicum ajunt, cum regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumentem mammam leniter fovet, scalpellum spongia tectum induxisse. Repugnasset puella remedio palam admoto: eadem, quia non expectavit, dolorem tulit.

CAP. XL. QVÆDAM non nisi decepta sanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati sit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumq; apud plerosque robur, cadat. Indignor mehercule, & non invenio dolendi modum: sed tempus expectandum est. dabit pœnas. Serva istud in animo tuo. cum potueris, & pro mora reddes. Castigare vero irascentem, & ultro obviam ire ei, incitare est. Varie aggredieris, blandeque: nisi forte tanta persona eris, ut possis iram comminueres

minuere: quemadmodum fecit divus Augustus, cum cœnaret apud Vidium Pollionem. Fregerat unus ex servis ejus crystallinum. rapi eum Vedius jussit, nec vulgari quidem periturum morte. murænis objici jubebatur, quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ causa facere? sævitia erat. Evasit è manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes, nihil aliud petiturus, quam ut aliter periret, nec esca fieret. Motus est novitate crudelitatis Cæsar, & illum quidem mitti, crystallina autem omnia coram se frangi jussit, compleri que piscinam. Fuit Cæsari sic castigandus amicus: bene usus est viribus suis. E convivio rapi homines imperas, & novi generis pœnis lancinari? si calix tuus fractus est viscera hominis distrahentur? tantum tibi placebis, ut ibi aliquem duci jubeas ubi Cæsar est?

CAP. XLI. SIC instandum potentiæ est, ut ira ex superiori loco aggredi possit, male tractabilem, ac talem dumtaxat, qualem modo retuli, feram, immanem, sanguinariam, quæ jam insanabilis est, nisi majus aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorum salutarium assidua meditatio, actusque rerum boni, & intenta mens ad unius honesti cupiditatem. Conscientiæ satis fiat. nil in famam laboremus: sequatur vel mala, dum bene merearis. At vulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt: placidi pro inertibus habentur. Primo forsitan aspectu, sed simulac æqualitas vitæ fidem facit, non segnitiem illam animi esse, sed pacem, veneratur idem illos populus colitque. Nihil ergo habet in se utile tæter ille & hostilis affectus; at omnia è contrario mala, ferrũ, ignes: pudore calcato, cædibus inquinavit manus, membra liberorum dispersit. Nihil vacuum reliquit à scelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cum ex ira in odium occalluit.

CAP. XLII. CAREAMUS hoc malo, purgemusque mentem, & exstirpemus radicitus ea vitia, quæ quamvis tenuia undecunque hæserint, renascentur: & iram non temperemus, sed ex toto removeamus. Quod enim malæ rei temperamentum est? poterimus autem, adnitamur modo. Nec ulla res magis proderit, quam cogitatio mortalitatis. sibi quisque ut alteri dicat: Quid juvat, tanquam in æternum genitos iras indicere, & brevissimam ætatem dissipare? quid juvat, dies quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicujus tormentumque transferre? non capiunt res istæ jacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis accersimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles consurgimus? jam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri. jam par acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam seditiosi conturbamus? stat super caput fatum, & pereuntis dies imputat, propiusque ac propius accedit. Istud tempus quod alienæ destinas morti, fortasse citra tuam est.

CAP. XLIII. QUIN potius vitam brevem colligis, placidamque & tibi & ceteris præstas? quin potius amabilem te, dum vivis, omnibus: desiderabilem, cum excesseris, reddis? Et quid illum, nimis ex alto tecum agentem, detrahere cupis? quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum, exterrere viribus tuis tentas? Quid servo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo irasceris? sustine paulum. venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Ridere solemus inter matutina harenæ spectacula, tauri & ursi pugnam inter se colligatorum: quos, cum alter alterum vexarit, suus confector exspectat. Idem facimus, aliquem nobiscum

alligatum lacessimus: cum victo victorique finis æque maturus immineat. Quieti potius pacatique, quantulumcunque superest, exigamus. nulli cadaver nostrum jaceat invisum. Sæpe rixam conclamatum in vicino incendium solvit: & interventus feræ, latronem viatoremque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, ubi metus major apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidiis? numquid amplius isti cui irasceris, quam mortem optas? etiam te quiescente morietur. perdis operam: facere vis, quod futurum est. Nolo, inquis, utique occidere, sed exsilio, sed ignominia, sed damno afficere. Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quam qui pusulam concupiscit. hic enim non tantum mali animi est, sed pusilli. Sive de ultimis suppliciis cogitas, sive de levioribus; quantulum est temporis, quo aut ille pœna sua torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias? Iam ipsum spiritum exspuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo simus: detrimenta, injurias, convicia, vellicationes contemnamus, & magno animo brevia feramus incommoda. Dum respicimus, quod ajunt, versamusque nos, jam mortalitas aderit.

DE CONSOLATIONE AD HELVIAM MATREM LIBER VNVS.

I. LIPS. *Carmina hic visum præscribere, quæ Senecæ tribuuntur, & certe exsilium ejus tangunt. Sive ab ipso igitur, sive de ipso scripta, ad argumentum & lucem libelli spectant.*

EPIGRAMMATA SVPER EXILIO L. ANNÆI SENECÆ.

I. AD CORSICAM.

CORSICA Phocæo tellus habitata colono,
  Corsica, quæ Grajo nomine Cyrnus eras:
Corsica Sardinia brevior, porrectior Ilva:
  Corsica piscosis pervia fluminibus:
Corsica terribilis, cum primum incanduit æstas;
  Sævior, ostendit cum ferus ora canis:
Parce relegatis, hoc est jam parce sepultis,
  Vivorum cineri sit tua terra levis.

II. DE EADEM.

BARBARA præruptis inclusa est Corsica saxis:
  Horrida, desertis undique vasta locis.
Non poma Autumnus, segetes non educat Æstas:
  Canaque Palladio munere Bruma caret:
Vmbrarum nullo Ver est lætabile fœtu,
  Nullaque in infausto nascitur herba solo:
Non panis, non haustus aquæ, non ultimus ignis:
  Hic sola hæc duo sunt, exsul, & exsilium.

III. QVERELA.

OCCISI jugulum quisquis scrutaris amici,
  Tu miserum necdum me satis esse putas:
Desere confossum. victori vulnus iniquo
  Mortiferum impressit mortua sæpe manus.

IV. ITEM.

QVISQVIS es, & nomen dicam? dolor omnia cogit,

Qui

Qui nostrum cinerem nunc, inimice, premis:
Et non contentus tantis, subitisque ruinis,
Stringis in extinctum tela cruenta caput.
Crede mihi, vires aliquas Natura sepulchris
Attribuit: tumulos vindicat umbra suos.
Ipsosque crede Deos hoc nunc tibi dicere, Livor,
Hoc tibi nunc Manes dicere crede meos:
Res est sacra, miser. Noli mea tangere fata.
Sacrilegæ bustis abstinuere manus.

V. ITEM.

CARMINA mortifero tua sunt suffusa veneno,
Et sunt criminibus pectora nigra magis.
Nemo tuos fugiat, non vir, non femina dentes,
Haud puer, haud ætas undique tuta senis.
Utque furens totas immittit saxa per urbes
In populum: sic tu verba maligna jacis.
Sed solet insanos populus compescere sanus:
Et repetunt motum saxa remissa caput.
In te nunc stringit nullius non carmina vates,
Inque tuam rabiem publica Musa furit.
Dum sua compositus nondum bene concutit arma
Miles, & è nostra lancea torta manu:
Belius homo, & valide capitalia crimina ludis:
Deque tuis manant atra venena jocis.
Sed tu perque jocum dicis vinumque. quid ad rem,
Si piorem? risus si tuus ista facit?
Quare tolle jocos, non est jocus esse malignum.
Numquam sunt grati, qui nocuêre sales.

VI. AD AMICUM.

CRISPE, meæ vires, lassarumque ancora rerum:
Crispe vel antiquo conspiciende foro:
Crispe potens nunquam, nisi cum prodesse volebas:
Naufragio littus, tutaque terra meo.
Solus honor nobis, arx & tutissima nobis:
Et nunc afflicto sola quies animo.
Crispe, fides dulcis, placidique acerrima virtus:
Cujus Cecropio pectora melle madent.
Maxima facundo vel avo, vel gloria patri:
Quo solo careat si quis, in exsilio est.
An tu cui jaceo saxis telluris adhærens,
Mens tecum est, nulla quæ cohibetur humo.

VII. DE QUALITATE TEMPORIS.

OMNIA tempus edax depascitur, omnia carpit,
Omnia sede movet, nil finit esse diu.
Flumina deficiunt, profugum mare litora siccat,
Subsidunt montes, & juga celsa ruunt.
Quid tam parva loquor? moles pulcherrima cæli
Ardebit flammis tota repente suis.
Omnia mors poscit. Lex est, non pœna, perire:
Hic aliquo mundus tempore nullus erit.

IIX VOTUM.

SIC mihi sit frater, majorque, minorque superstes,
Et de me doleat nil, nisi morte mea.
Sic illos vincam, sic vincar rursus amando:
Mutuus inter nos sic bene certet amor.
Sic dulci Marcus qui nunc sermone fritinnit,

Facundo patronos provocet ore duos.

Hæc in scidiis Pythæanis palam Senecæ adscribuntur: est & aliud, quod ob argumenti similitudinem viri docti pariter adsignant.

IX. AD CORDUBAM.

CORDUBA solve comas, & tristes indue vultus:
Inlacrimans cineri munera mitte meo.
Nunc longinqua tuum deplora, Corduba, vatem;
Corduba non alio tempore mæsta magis.
Tempore non alio, quo versis viribus Orbis,
Incubuit belli tota ruina tibi.
Cum geminis oppressa malis utrimque peribas:
Et tibi Pompejus, Cæsar & hostis erat.
Tempore non alio, quo ter tibi funera centum
Heu nox una dedit, quæ tibi summa fuit.
Non, Lusitanus quateret cum mœnia latro,
Figeret & portas lancea torta tuas.
Ille tuus quondam magnus, tua gloria, civis
Infigar scopulo. Corduba solve comas,
Et gratare tibi, quod te Natura supremo
Alluit Oceano; tardius ista doles.

CAPUT I.

SÆPE jam, mater optima, impetum cepi consolandi te, sæpe continui. Ut auderem, multa me impellebant. primum, videbar depositurus omnia incommoda, cum lacrimas tuas, etiam si supprimere non potuissem, interim certè abstersissem. deinde plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse consurrexissem. præterea timebam, ne à me non victa fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque utcunq; conabar, manu super plagā meam imposita, ad obliganda vulnera vestra reptare. Hoc propositum meum, erant rursus quæ retardarent. Dolori tuo, dum recens sæviret, sciebam occurendum non esse, ne illum ipsa solatia irritarent, & accenderent. nam in morbis quoque nihil est perniciosius, quam immatura medicina. Exspectabam itaque dum ipse vires suas frangeret, & ad sustinenda remedia morā mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Præterea, cum omnia clarissimorum ingeniorum monumenta, ad compescendos moderandosque luctus composita evolverem, non inveniebam exemplum ejus qui consolatus suos esset, cum ipse ab illis comploraretur. Ita in re nova hæsitabam, verebarque, ne hæc non consolatio, sed exulceratio esset. Quid quod novis verbis, nec ex vulgari & quotidiana sumptis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos ex ipso rogo caput allevanti? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis necesse est dilectum verborum eripiat, cum sæpe vocem quoque ipsam intercludat. Utcunq; conitar: non fiducia ingenii, sed quia possum instar efficacissimæ consolationis esse, consolator. Cui nihil negares, huic hoc utiq; te non esse negaturam (licet omnis mæror contumax sit) spero, ut desiderio tuo velis à me modum statui.

CAP. II. VIDE quantum de indulgentia tua promiserim mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito, quam dolorem tuum: quo nihil est apud miseros pententius. Itaque ne statim cum eo concurram, adero prius illi, & quibus excitetur, ingeram; omnia proferam, & rescindam quæ jam obducta sunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus est consolandi, oblite-

obliterata mala revocare, & animum in omnium ærumnarum suarum conspectu collocare, vix unius patientem? Sed is cogitet, quæcumque usque eo perniciosa sunt, ut contra remedium convaluerint, plerumque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi suos, omnia lugubria admovebo. hoc erit non molli via mederi, sed urere ac secare. Quid consequar? ut pudeat animum, tot miseriarum victorem, ægrè ferre unum vulnus, in corpore tam cicatricoso. Fleant itaque diutius, & gemant, quorum delicatas mentes enervavit longa felicitas, & ad levissimarum injuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates transierunt, gravissima quoque forti & immobili constantia perferant. Unum habet assidua infelicitas boni, quod quos sæpe vexat, novissimè indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit à gravissimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti matrem statim nata, imò dum nascereris: & ad vitam quodammodo exposita es. Crevisti sub noverca: quam tu quidem omni obsequio, & pietate, quanta vel in filia conspici potest, matrem fieri coëgisti: nulli tamen non magno constitit & bona noverca. Avunculum indulgentissimum, optimum ac fortissimum virum, cum adventum ejus exspectares, amisisti. Et ne sævitiam suam fortuna leviorem ducendo faceret, intra tricesimum diem, carissimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extulisti. Lugenti tibi luctus nuntiatus est, omnibus quidem absentibus liberis: quasi de industria in id tempus conjectis malis tuis, ut nihil esset ubi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot metus, quos sine intervallo in te incursantes pertulisti: modo in eundem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. Intra vicesimum diem, quam filium meum in manibus & in osculis tuis mortuum funeraveras, raptum me audisti. hoc adhuc defuerat tibi, lugere vivos.

CAP. III. GRAVISSIMUM est ex omnibus, quæ unquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor. non summam cutem rupit: pectus, & viscera ipsa divisit. Sed quemadmodum tirones leviter saucii tamen vociferantur, & manus medicorum magis, quam ferrum horrent: at veterani, quamvis confossi, patienter ac sine gemitu, velut aliena corpora, exsecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & ululatus, & alia per quæ ferè muliebris dolor tumultuatur, amove. perdidisti enim tot mala, si nondum misera esse didicisti. Ecquid videor tecum timidè egisse? nil tibi subduxi ex malis tuis, sed omnia coacervata ante te posui. Magno id animo feci: constitui enim vincere dolorem tuum, non circumscribere.

CAP. IV. VINCAM, puto, primum si ostendero nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedum propter quod miseros etiam, quos contingo, faciam deinde si ad te transiero, & probavero, ne tuam quidem gravem esse fortunam, quæ tota ex mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi: si hoc tibi demonstrare non potero, ipsas res quibus me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipse magis placebo, quod inter eas res beatus ero, quæ miseros solent facere. Non est quod de me aliis credas: ipse tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non esse miserum. Adjiciam, quo securior sis, nec fieri quidem posse miserum.

CAP. V. BONA conditione conditi sumus, si eam non deseruerimus. Id egit rerum natura, ut ad benè vivendum non magno apparatu opus esset: unusquisque facere se beatum potest. Leve momentum in adventitiis

rebus

rebus est, & quod in utramque partem magnas vires habeat: nec secunda sapientem evehunt, nec adversa demittunt. Laboravit enim semper, ut in se plurimum poneret, intra se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? minimè. nam id quidem si profiteri possem, non tantum negarem miserum me esse, sed omnium fortunatissimum, & in vicinum Deo perductum prædicarem. Nunc, quod satis est ad omnes miserias leniendas, sapientibus viris me dedi; & nondum in auxilium mei validus, in aliena castra confugi, eorum scilicet, qui facilè se & sua tuentur. Illi me jusserunt stare assiduè, velut in præsidio positum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus prospicere multo antè quam incurrant. Illis gravis est, quibus est repentina: facilè eam sustinet, qui semper exspectat. Nam & hostium adventus eos prosternit, quos inopinatè occupavit: at qui futuro se bello ante bellum paraverunt, compositi & aptati; primum, qui tumultuosissimus est, ictum facilè excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiam si videretur pacem agere: omnia illa, quæ in me indulgentissime conferebat, pecuniam, honores, gloriam eo loco posui, unde posset ea sine motu meo repetere. Intervallum inter me & illa magnum habui. itaque abstulit illa, non avulsit. Neminem adversa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera ejus velut sua & perpetua amaverunt, qui se propter illa suspici voluerunt, jacent & mærent cum vanos & pueriles animos, omnis solidæ voluptatis ignaros, falsa & mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se lætis rebus non inflavit, nec mutatis contrahit; adversus utrumque statum invictum animum tenet, exploratæ jam firmitatis. nam in ipsa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus est. Itaque ego in illis quæ omnes optant, existimavi semper, nihil veri boni inesse; quin inania, & specioso ac decepturo fuco circumlita inveni, intra nihil habentia fronti suæ simile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac durum invenio, quam opinio vulgi minabatur. verbum quidem ipsum, persuasione quadam & consensu, jam asperius ad aures venit, & audientes tanquam triste, & exsecrabile ferit: ita enim populus jussit: sed populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

CAT. VI. REMOTO igitur judicio plurium, quos prima rerum facies, utcunque credita est, aufert, videamus quid sit exsilium: nempe, loci commutatio est. Angustare ne videamur vim ejus, & quicquid pessimum in se habet, subtrahere: hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Adversus ista postea confligam: interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. Carere patria, intolerabile est. Aspice agedum hanc frequentiam, cui vix urbis immensæ tecta sufficiunt. maxima pars illius turbæ patria caret: ex municipiis & coloniis suis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit ambitio, alios necessitas officii publici, alios imposita legatio, alios luxuria, opulentum & opportunum vitiis locum quærens: alios liberalium studiorum cupiditas, alios spectacula: quosdam traxit amicitia, quosdam industria, latam ostendendæ virtuti nacta materiam: quidam venalem formam attulerunt, quidam venalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in urbem, & virtutibus & vitiis magna pretia ponentem. Iube omnes istos ad nomen citari, &, Unde domo quisque sit, quære: videbis majorem partem esse, quæ relictis sedibus suis, venerit in

maximam quidem ac pulcherrimam urbem, non tamen suam. Deinde ab hac civitate discede, quæ velut communis patria potest dici: omnes urbes circumi. nulla est, ubi magnam partem peregrinæ multitudinis non invenias. Nunc transi ab iis quarum amœna positio, & opportunitas regionis plures allicit: deserta loca, & asperrimas insulas, Sciathum & Seriphum, Gyarum & Cossuram pete. nullum invenies exsilium, in quo non aliquis animi causa moretur. Quid tam nudum inveniri potest, quid tam abruptum undique, quam hoc saxum? quid ad copias respicienti jejunius? quid ad homines immansuetius? quid ad ipsum loci situm horridius? quid ad cæli naturam intemperantius? plures tamen hic peregrini, quam cives consistunt. Usque eo ergo commutatio ipsa locorum gravis non est, ut hic quoque locus à patria quosdam abduxerit. Invenio qui dicant, inesse naturalem quandam animis irritationem commutandi sedes, & transferendi, domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data est: nunquam se tenet: spargitur, & cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, & quietis impatiens, & novitate rerum lætissima. Quod non miraberis, si primam ejus originem adspexeris. Non est ex terreno & gravi concreta corpore: ex illo cælesti spiritu descendit. cælestium autem natura semper in motu est: fugit, & velocissimo cursu agitur. Adspice sidera mundum illustrantia: nullum eorum perstat. labitur assiduè, & locum ex loco mutat: quamvis cum universo vertatur, in contrarium nihilominus ipsi mundo refertur: per omnes signorum partes discurrit; perpetua ejus agitatio, & aliundè alio commigratio est. Omnia volvuntur semper, in transitu sunt, & ut lex & naturæ necessitas ordinavit, aliundè alio deferuntur. Cum per certa annorum spatia orbes suos explicuerint, iterum ibunt per quæ venerant. I nunc, & animum humanum, ex iisdem quibus divina constant compositum seminibus, molestè ferre puta transitum ac migrationem: cum Dei natura, assidua & citatissima commutatione, vel delectet se, vel conservet. A cælestibus, agedum, te ad humana converte. videbis gentes, populosque mutasse sedem. Quid sibi volunt in mediis Barbarorum regionibus Græcæ urbes? quid inter Indos Persasque Macedonicus sermo? Scythia, & totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, civitates Achaiæ Ponticis impositas littoribus ostentat. Non perpetuæ hiemis sævitia, non hominum ingenia, ad similitudinem cæli sui horrentia transferentibus domus suas obstiterunt. Atheniensis in Asia turba est: Miletus LXXV. urbium populum in diversa effudit: totum Italiæ latus, quod infero mari alluitur, major Græcia fuit. Tuscos Asia sibi vindicat: Tyrii Africam incolunt: Hispaniam Pœni: Græci se in Galliam immiserunt, in Græciam Galli: Pyrenæus Germanorum transitus non inhibuit: per invia, per incognita versavit se humana levitas. Liberos, conjugesque, & graves senio parentes traxerunt. Alii longo errore jactati, non judicio elegerunt locum, sed lassitudine proximum occupaverunt: alii armis sibi jus in aliena terra fecerunt: quasdam gentes, cum ignota peterent, mare hausit: quædam ibi consederunt, ubi illas rerum inopia deposuit. Nec omnibus eadem causa relinquendi, quærendique patriam fuit. Alios excidia urbium suarum, hostilibus armis elapsos, in aliena, spoliatos suis, expulerunt: alios domestica seditio submovit: alios nimia superfluentis populi frequentia, ad exonerandas vires, emisit: alios pestilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua

aliqua intoleranda infelicis soli vitia ejecerunt: quosdam fertilis oræ, & in majus laudatæ, fama corrupit: alios alia causa excivit domibus suis. Illud itaque est manifestum, nihil eodem loco mansisse, quo genitum est. assiduus humani generis discursus est. quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Nova orbium fundamenta jaciunt: nova gentium nomina, exstinctis prioribus, aut in accessionem validioris conversis, oriuntur. Omnes autem istæ populorum transportationes, quid aliud, quam publica exsilia sunt?

CAP. VII. QVID tam longo te circuitu traho? quid interest enumerare Antenorem Patavii conditorem, & Euandrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? quid Diomedem, aliosque quos Trojanum bellum, victos simul victoresque, per alienas terras dissipavit? Romanum imperium nempe auctorem exsulem respicit: quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, necessitas & victoris metus, longinqua quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes provincias misit? ubicunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libenter nomina dabat, & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex.

CAP. VIII. RES quidem non desiderat plurium enumerationem: unum tamen adjiciam, quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa insula sæpe jam cultores mutavit. Vt antiquiora quæ vetustas obduxit, transeam, Phocide relicta, Graji qui nunc Massiliam colunt, prius in hac insula consederunt. Ex qua quid eos fugaverit, incertum est: utrum cæli gravitas, an præpotentis Italiæ conspectus, an natura importuosi maris. nam in causa non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quod maxime tunc trucibus & incònditis Galliæ populis se interposuerunt. Transierunt deinde Ligures in eam, transierunt & Hispani, quod ex similitudine ritus apparet. eadem enim tegmenta capitum, idemque genus calceamenti, quod Cantabris est, & verba quædam. nam totus sermo, conversatione Græcorum Ligurumque, à patrio descivit. Deductæ deinde sunt duæ civium Romanorum coloniæ: altera à Mario, altera à Sylla. Toties hujus aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix denique invenies ullam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. permixta omnia & insiticia sunt: alius alii successit. Hic concupivit, quod alii fastidio fuit: ille unde expulerat, ejectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semper loco stare fortunam. Adversus ipsam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quæ exsilio adhærent, satis hoc remedii putat Varro, doctissimus Romanorum, quod quocumque venimus, eadem rerum natura utendum est. M. Brutus satis hoc putat, quod licet in exsilium euntibus virtutes suas ferre secum. Hæc etiam si quis singula parum judicat efficacia ad consolandum exsulem, utraque in unum collata fatebitur plurimũ posse. Quantulum enim est, quod perdidimus? duo quæ pulcherrima sunt, quocumque nos moverimus, sequentur: natura communis, & propria virtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator universi fuit, sive ille Deus est potens omnium, sive incorporalis ratio ingentium operum artifex, sive divinus spiritus per omnia maxima minima, æquali intentione diffusus, sive fatum & immutabilis causarum inter se cohærentium series: id, inquam, actum est, ut in alienum arbitrium, nisi vilissima quæque, non caderent. Quicquid optimum homini est, id extra humanam potentiam jacet: nec dari, nec eripi potest. Mun-

dus hic, quo nihil neque majus, neque ornatius, rerum Natura genuit: animus contemplator, admiratorque mundi, pars ejus magnificentissima, propria nobis & perpetua, tamdiu nobiscum mansura, quamdiu ipsi manebimus. Alacres itaque & erecti, quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

CAP. IX. EMETIAMUR quascumque terras, nullum inventuri solum intra mundum, quod alienum homini sit. undecunque ex æquo ad cælum erigitur acies: paribus intervallis omnia divina ab omnibus humanis distant. proinde dum oculi mei ab illo spectaculo, cujus insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum cæteris inhærere sideribus, dum ortus eorum, occasus, intervallaque, & causas investigare velocius meandi, vel tardius, spectare tot per noctem stellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum spatium exeuntes, sed intra suum se circumagentes vestigium, quasdam subito erumpentes, quasdam igne fuso perstringentes aciem, quasi decidant, vel longo tractu cum luce multa prætervolantes; dum cum his sim, & cælestibus, qua homini fas est, immiscear; dum animum ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam: quantum refert mea, quid calcem? Atqui non est hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax: non magnis & navigabilibus fluminum alveis irrigatur: nihil gignit, quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis: non pretiosus hic lapis cæditur, non auri argentique venæ eruuntur. Angustus animus est, quem terrena delectant, ad illa abducendus est, quæ ubique æque apparent, ubique æque splendent: & hoc cogitandum est, ista veris bonis per falsa & prave credita obstare. Quo longiores porticus expedierint, quo altius turres sustulerint, quo latius vicos porrexerint, quo depressius æstivos specus foderint, quo majori mole fastigia cœnationum subvexerint: hoc plus erit, quod illis cælum abscondat. In eam te regionem casus ejecit, in qua latissimum receptaculum casa est. Næ tu pusilli animi es, & sordide se consolantis, si ideo id fortiter pateris, quia Romuli casum nosti. Dic illud potius: Istud humile tugurium nempe virtutes recipit. jam omnibus templis formosius erit, cum illic justitia conspecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas, omnium officiorum recte dispensandorum ratio, humanorum divinorumque scientia. Nullus angustus est locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium grave est, in quod licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro quem de virtute composuit, ait, se vidisse Marcellum Mitylenis exulantem, &, quantum modo natura hominis pateretur, beatissime viventem, neque unquam bonarum artium cupidiorem quam illo tempore. Itaque adjicit, visum sibi se magis in exsilium ire, qui sine illo rediturus esset, quam illum in exsilio relinquere. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exsilium suum Bruto approbavit, quam quo populo R. consulatum? Quantus vir ille fuit, qui effecit, ut aliquis exsul sibi videretur, quod ab exsule recederet? qui in admirationem sui adduxit hominem, etiam Catoni suo mirandum? Idem Brutus ait, C. Cæsarem Mitylenas prætervectum, quia non sustineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetravit Senatus, publicis precibus, tam solicitus ac mæstus, ut omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exsules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die illum exsulem

Brutus relinquere non potuit, Cæsar videre. Contigit enim illi testimonium utriusque. Brutus sine Marcello reverti se doluit: Cæsar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, sic ad tolerandum æquo animo exsilium se ipse adhortatus sit? Quod patria eares, non est miserum. Ita te disciplinis imbuisti, ut scires omnem locum sapienti viro patriam esse. Quid porro hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patria caruit? propagandi sine dubio imperii caussa: sed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena, trahit Hispania, quæ fractas & afflictas partes refovet, trahit Ægyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperii intentus est. cui primum rei occurret? cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suspiciant & colant gentes: tu vive Bruto miratore contentus. Benè ergo exsilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo ejus mutavit loci commutatio, quamvis eum paupertas sequeretur. in qua nihil mali esse, quisquis modo nondum perveuit in insaniam omnia subvertentis avaritiæ, atque luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? & cui deesse hoc potest, ullam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt: frigus submovere vult, alimentis famem ac sitim extinguere: quicquid extra concupiscitur, vitiis, non usibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia ultimi maris ex ignoto littore eruere. Dii istos deæque perdant, quorum luxuria tam invidiosi imperii fines transcendit. Ultra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget à Parthis, à quibus nondum pœnas repetiimus, aves petere. Undique convehunt, omnia nota fastidienti gulæ. Quod dissolutus deliciis stomachus vix admittat, ab ultimo portatur Oceano. Vomunt ut edant, edunt ut vomant: & epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Invitus enim sanatur: & si remedia ne coactus quidem recipit, interim certè dum non potest, nolenti similis est. C. Cæsar, quem mihi videtur rerum natura edidisse, ut ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio cœnavit uno die: & in hoc omnium adjutus ingenio, vix tamen invenit, quomodo provinciarum tributum una cœna fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur! pretiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo; sed raritas, & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reverti, quid opus est tot artibus ventri servientibus? quid mercaturis? quid vastatione silvarum? quid profundi perscrutatione? passim jacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis disposuit. sed hæc velut cæci transeunt, & omnes regiones pervagantur, maria trajiciunt, & cum famem exiguo possint sedare, magno irritant.

CAP. X. LIBET dicere: Quid deducitis naves? quid manus & adversus feras & adversus homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quam parva vobis corpora sint? Nonne furor & ultimus mentium error est, cum tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaque augeatis census, promoveatis fines: nunquam tamen corpora vestra laxabitis. Cum bene cesserit negotiatio, multum

militia retulerit, cum indagati undique cibi coierint, non habebitis ubi istos apparatus vestros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet majores nostri, quorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum tecta nondum auro fulgebant: quorum templa nondum gemmis nitebant. Itaque tunc per fictiles deos religiose jurabatur: qui per illos invocaverant, ad hostem morituri, ne fallerent, red.bant. Scilicet minus beatè vivebat dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cum vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret: illa, qua jam sæpe hostem percusserat, lauream que in Capitolini Iovis gremio reposuerat: quam Apicius nostra memoria vixit, qui in ea urbe, ex qua aliquando philosophi, velut corruptores juventutis, abire jussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplina sua seculum infecit: cujus exitum nosse, operæpretium est. Cum sestertium millies in culinam congessisset, cum tot congiaria Principum; & ingens Capitolii vectigal singulis comissationibus exsorbsisset; ære alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexit. superfuturum sibi sestertiū centies computavit: & velut in ultima fame victurus, si sestertio centies vixisset, veneno vitam finivit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. XI. SESTERTIUM centies aliquis extimuit: & quod alii voto petunt, veneno fugit. Illi vero tam pravæ mentis homini ultima potio saluberrima fuit. Tunc venena edebat bibebatque, cum immensis epulis non delectaretur tantum, sed gloriaretur, cum vitia sua ostentaret, cum civitatem in luxuriam suam converteret, cum juventutem ad imitationem sui sollicitaret, etiam sine malis exemplis, per se docilem. Hæc accidunt divitias non ad rationem revocantibus, cujus certi sunt fines: sed ad vitiosam consuetudinem, cujus immensum & incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil satis est: naturæ satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exsulis incommodum habet: nullum enim tam inops exsilium est, quod non alendo homini abundè fertile sit. At vestem, an domum desideraturus est exsul? Si hæc quoque ad usum tantum desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. æquè enim exiguo tegitur corpus, quam alitur, nihil homini natura, quod necessarium faciebat, fecit operosum. Si desiderat saturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, variisque coloribus distinctam & artibus: non fortunæ iste vitio, sed suo pauper est. etiam si illi, quicquid amisit, restitueris, nihil ages. plus enim restituto deerit ex eo quod cupit; quam exsuli ex eo, quod habuit. si desiderat aureis fulgentem vasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum insania pretiosum, & servorum turbam, quæ quamvis magnam domum angustet, jumentorum corpora differta, & coacta pinguescere, & nationum omnium lapides: ista congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum. non magis, quam ullus sufficiet humor ad satiandum eum, cujus desiderium non ex inopia, sed ex æstu ardentium viscerum oritur. non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantum, aut alimentis evenit: eadem natura est in omni desiderio, quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur. quicquid illi congesseris; non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus

bus quoque paupertas sequetur. Necessariis rebus & exsilia sufficiunt: supervacuis nec regna. Animus est qui divites facit. hic in exsilia sequitur, & in solitudinibus asperrimis, cum quantum satis est sustinendo corpori, invênit, ipse bonis suis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet. non magis, quam ad deos immortales omnia ista, quæ imperita ingenia, & nimis corporibus suis addicta, suspiciunt. Lapides, aurum & argentum, & magni levatique mensarum orbes, terrena sunt pondera: quæ non potest amare sincerus animus, ac naturæ suæ memor, levis ipse, & quandoque emissus fuerit, ad summa emicaturus. interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfusam gravem sarcinam licet, celeri & volucri cogitatione divina perlustrat. Ideoque nec exsulare unquam potest, liber, & diis cognatus, & omni mundo omnique ævo par. Nam cogitatio ejus circa omne cælum, & in omne præteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & vinculum animi, hoc atque illuc jactatur: in hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. animus quidem ipse sacer & æternus est, & cui non possunt injici manus.

CAP. XII. NEC me putes ad elevanda incommoda paupertatis, quam nemo gravem sentit, nisi qui putat, uti tantum præceptis sapientum. Primum aspice, quanto major pars sit pauperum, quos nihilo notabis tristiores solicitioresque divitibus: imo nescio an eo lætiores sint, quo animus eorum in pauciora distringitur. Transeamus à pauperibus: veniamus ad locupletes. quam multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt? Circumcisæ sunt peregrinantium sarcinæ: & quotiescunque festinationem necessitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum secum habent? cum omnem apparatum castrensis disciplina submoveat. Nec tantum conditio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exæquat: sumunt quosdam dies, cum jam illos divitiarum tædium cepit, quibus humi cœnent, & remoto auro, argentoque, fictilibus utantur. Dementes! hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis causa imitantur! Me quidem, quoties antiqua exempla respexi, paupertatis uti solatiis pudet. quoniam quidem eo temporum luxuria prolapsa est, ut majus viaticum exsulum sit, quam olim patrimonium principum fuit. Unum fuisse Homero servum, tres Platoni, nullum Zenoni, à quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis sapientia, satis constat. num ergo quisquam eos miseros vixisse dicet, ut non ipse miserrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ sequester fuit, ære collato funeratus est. Attilius Regulus, cum Pœnos in Africa funderet, ad Senatum scripsit, mercenarium suum discessisse, & ab eo desertum esse rus, quod Senatui publicè curari, dum abesset Regulus, placuit. Fuit tanti, servum non habere, ut colonus ejus populus R. esset. Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt: quia nihil illis reliquerat pater. Æquum mehercules erat populum R. tributum Scipioni semel conferre, cum à Carthagine semper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus R. loco soceri fuit! Beatioresne istos putas, quorum pantomimæ decies sestertio nubunt, quam Scipionem, cujus liberi à senatu tutore suo, in dotem æs grave acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cujus tam claræ imagines sunt? indignatur exsul aliquid sibi deesse, cum defuerit Scipioni dos,

Regulo mercenarius, Menenio funus? cum omnibus illis, id quod deerat, ideo honestius suppletum sit, quia defuerat? His ergo advocatis non tantum tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

CAP. XIII. Responderi potest: Quid artificiose ista diducis, quæ singula sustineri possunt, collata non possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantum locum mutes: paupertas tolerabilis est, si ignominia absit, quæ vel sola opprimere animos solet. Adversus hunc, quisquis me malorum turba terrebit, his verbis utendum erit. Si contra unam quamlibet partem fortunæ satis tibi roboris est, idem adversus omnes erit, cum semel animum virtus induravit, undique invulnerabilem præstat. Si avaritia dimisit, vehementissima generis humani pestis; moram tibi ambitio non faciet. Si ultimum diem non quasi pœnam, sed quasi naturæ legem adspicis; ex quo pectore mortis metum ejeceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis caussa homini datam, sed propagandi generis; quem non violaverit hoc secretum & infixum visceribus ipsis exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non singula vitia ratio, sed pariter omnia prosternit: in universum semel vincit. Ignominia tu putas quemquam sapientem moveri posse, qui omnia in se reposuit, qui ab opinionibus vulgi secessit? Plus etiam quam ignominia, est mors ignominiosa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando solus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intravit, ignominiam ipsi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis usque eo ad conspiciendam veritatem excæcatus est, ut ignominiam putet M. Catonis fuisse, duplicem in petitione præturæ & consulatus repulsam? ignominia illa præturæ & consulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, nisi à se ante contemptus est. Humilis & projectus animus fit isti contumeliæ opportunus: qui vero adversus sævissimos casus se extollit, & ea mala quibus alii opprimuntur, evertit, ipsas miserias infularum loco habet: quando ita affecti sumus, ut nihil æque magnam apud nos admirationem occupet, quam homo fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrerat, dejiciebat oculos, & ingeminiscebat, non tanquam in hominem justum, sed tanquam in ipsam justitiam animadverteretur. Inventus est tamen, qui faciem ejus inspueret. poterat ob hoc moleste ferre, quod sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille abstersit faciem, & subridens ait comitanti se magistratui: Admone istum, ne postea tam improbe oscitet. Hoc fuit contumeliæ ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil esse gravius, mortem ipsis potiorem videri. His ego respondebo, & exsilium sæpe contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus jacuit. non magis illum putes contemni, quam cum ædium sacrarum ruinæ calcantur, quas religiosi æque ac stantes adorant.

CAP. XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater carissima, quod te in infinitas lacrimas agat, sequitur ut caussæ tuæ te stimulent. Sunt autem duæ. nam aut illud te movet, quod præsidium aliquod videris amisisse: aut, quod desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leviter perstringenda est. novi enim animum tuum, nihil in suis præter ipsos amantem. Viderint illæ matres, quæ potentiam liberorum muliebri impotentia exercent; quæ, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitiosæ sunt; quæ patrimonia filiorum & exhauriunt, & captant; quæ eloquentiam commodando

dando aliis fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimum gavisa es, minimum usa: tu liberalitati nostræ semper imposuisti modum, cum tuæ non imponeres: tu filia familias, locupletibus filiis ultro contulisti: tu patrimonia nostra sic administrasti, ut tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abstineres: tu gratiæ nostræ, tanquam alienis rebus uteretis, pepercisti, & ex honoribus nostris nihil ad te nisi voluptas & impensa pertinuit. numquam indulgentia ad utilitatem respexit. Non potes itaque erepto filio desiderare, quæ loco sumi numquam ad te pertinere duxisti.

CAP. XV. Illo omnis consolatio mihi vertenda est, unde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filii carissimi careo, non conspectu ejus, non sermone fruor. ubi est ille, quo viso tristem vultum relaxavi, in quo omnes sollicitudines meas deposui? ubi colloquia, quorum inexplebilis eram? ubi studia, quibus libentius quam fœmina, familiarius quam mater, intereram? ubi ille occursus? ubi matre visa semper puerilis hilaritas? Adjicis istis loca ipsa gratulationum & convictuum, &, ut necesse est, efficacissimas ad vexandos animos recentis conversationis notas. Nam hoc quoque adversus te crudeliter fortuna molita est, quod te ante tertium demum diem quam percussus sum, securam, nec quicquam tale metuentem, aggredi voluit. bene nos longinquitas locorum diviserat: bene aliquot annorum absentia huic te malo præparaverat: redisti, non ut voluptatem exsilio perciperes, sed ne consuetudinem desiderii perderes. Si multo ante abfuisses, fortius tulisses, ipso intervallo desiderium molliente: si non recessisses, ultimum certe fructum biduo diutius videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, ut nec fortunæ meæ interesses, nec absentiæ assuesceres. Sed quanto ista duriora sunt, tanto major tibi virtus advocanda est, & velut cum hoste noto, ac sæpe jam victo, acrius est congrediendum. Non ex intacto corpore tuo sanguis hic fluxit: per ipsas cicatrices percussa es.

CAP. XVI. Non est quod utaris excusatione nominis muliebris, cui pæne concessum est immoderatum in lacrimas jus, non immensum tamen: & ideo majores decem mensium spatium lugentibus viros dederunt, ut cum pertinacia muliebris mæroris publica constitutione deciderent. non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Nam & infinito dolore, cum aliquem ex carissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum est, & sentire desiderium, & opprimere. Non est quod ad quasdam feminas respicias, quarum tristitiam semel sumptam mors finivit. nosti quasdam, quæ amissis filiis, imposita lugubria numquam exuerunt. à te plus exigit vita ab initio fortior. non potest muliebris excusatio contingere ei, à qua omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maximum sæculi malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit. non gemmæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi divitiæ, velut maximum generis humani bonum, refulserunt: non te bene in antiqua & severa institutam domo, periculosa etiam probis pejorum detorsit imitatio. Numquam te fœcunditatis tuæ, quasi exprobraret ætatem, puduit: numquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumescentem uterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluisti. numquam tibi placuit vestis, quæ nihil amplius quam nudam componeret: unicum tibi ornamentum, pulcher-

pulcherrima, & nulli obnoxia ætati, forma: maximum decus, visa est pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes tuæ seduxerunt. tantum debes à feminarum lacrimis abesse, quantum à vitiis. Ne feminæ quidem te finent intabescere vulneri tuo, sed leviori necessario mærore cito defunctam, jubebunt exsurgere: si modo illas intueri voles feminas, quas conspecta virtus inter magnos viros posuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare funera Corneliæ velles, amiserat decem: si æstimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa se, & fatum ejus exsecrantibus interdixit. Ne fortunam accusarent, quæ sibi filios Gracchos dedisset. Ex hac femina debuit nasci, qui diceret in concione: Tu matri meæ maledicas, quæ me peperit? Multo mihi videtur animosior vox matris. Filius magno æstimabat Gracchorum natales: mater & funera. Rutilia Cottam filium secuta est in exsilium, & usque eo fuit indulgentia constricta, ut mallet exsilium pati, quam desiderium: nec ante in patriam, quam cum filio redit. Eumdem jam reducem, & in Rep. florentem tam fortiter amisit, quam secuta est: nec quisquam lacrimas ejus post elatum filium notavit. In expulso virtutem ostendit, in amisso prudentiam. nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in tristitia supervacua stultaque detinuit. Cum his te numerari feminis volo, quarum vitam semper imitata es: earum in coërcenda comprimendaque ægritudine optime sequeris exemplum. Scio rem non esse in nostra potestate, nec ullum affectum servire: minimè vero eum, qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & adversus omne remedium contumax est. volumus eum interim obruere, & devorare gemitus: per ipsum tamen compositum fictumque vultum lacrimæ profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus: at illum inter ipsa, quibus avocatur, spectacula levis aliqua desiderii nota subivit. Ideo melius est, illum vincere, quam fallere. Nam qui aut delusus voluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsa quiete impetum ad sæviendum colligit: at qui rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaque monstraturus illa, quibus usos multos esse scio, ut peregrinatione te vel longa detineas, vel amœna delectes; ut rationum accipiendarum diligentia, patrimonii administratione multum occupes temporis; ut semper novo te aliquo negotio implices: omnia ista ad exiguum momentum prosunt, nec remedia doloris, sed impedimenta sunt. ego autem malo illum desinere, quam decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad liberalia studia: illa sanabunt vulnus tuum, illa omnem tristitiam tibi evellent. His etsi numquam assuesses, nunc utendum erat: sed quantum tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non quidem comprehendisti, attigisti tamen. Utinam quidem virorum optimus, pater meus, nimis majorum consuetudini deditus, voluisset te sapientum præceptis erudiri potius quam imbui! non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed proferendum. Propter istas quæ litteris non ad sapientiam utuntur, sed ad luxuriam instituuntur, minus est indulgere studiis passus, beneficio tamen rapacis ingenii plus, quam pro tempore, hausisti: jacta sunt disciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas revertere: tutam te præstabunt. illæ consolabuntur, illæ delectabunt, illæ si bona fide animum tuum intraverunt, numquam amplius intrabit dolor, numquam sollicitudo, numquam afflictionis irritæ supervacua vexatio: nulli horum

patebit

patebit pectus tuum: nam ceteris vitiis jampridem clusum est. Hæc quidem certissima præsidia sunt, & quæ sola te fortunæ eripere possint: sed quia dum in illum portum, quem studia promittunt, perveneris, adminiculis quibus innitaris opus est, volo interim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos: quibus salvis, fas tibi non est accusare fortunam. in utroque habes quod te diversa virtute delectet: alter honores industria consecutus est, alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filii dignitate, alterius quiete, utriusque pietate. novi fratrum meorum intimos affectus. alter in hoc dignitatem excolit, ut tibi ornamento sit: alter in hoc se ad tranquillam quietamque vitam recepit, ut tibi vacet. Bene liberos tuos & in auxilium, & in oblectamentum, fortuna disposuit: potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officiis: & unius desiderium, duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere: nihil tibi deerit, præter numerum. Ab his ad nepotes quoque respice. Marcum blandissimum puerum, ad cujus conspectum nulla potest durare tristitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cujusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat. Cujus non lacrimas illius hilaritas supprimat? cujus non contractum sollicitudine animum illius argutiæ solvant? quem non in jocos vocabit illa lascivia? quem non in se convertet, & abducet infixum cogitationibus, illa neminem satiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere nobis superstitem. In me omnis fatorum crudelitas lassata consistat: quicquid matri dolendum fuit, in me transierit: quicquid aviæ, in me. Floreat reliqua in suo statu turba: nihil de orbitate, nihil de conditione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius dolituræ domus piamentum. Tene in gremio tuo cito tibi daturam pronepotes Novatillam: quam sic in me transtuleram, sic mihi adscripseram, ut possit videri, quod me amisit, quamvis salvo patre, pupilla. hanc & pro me dilige. Abstulit illi nuper fortuna matrem: tua potest efficere pietas, ut perdidisse se matrem doleat tantum, non & sentiat. Nunc mores ejus compone, nunc formam: altius præcepta descendunt, quæ teneris imprimuntur ætatibus. Tuis assuescat sermonibus: ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiam si nihil dederis præter exemplum. Hoc jam tibi sollemne officium pro remedio erit. non potest animum piè dolentem à sollicitudine avertere, nisi aut ratio, aut honesta occupatio. Numerarem inter magna solatia patrem quoque tuum, nisi abesset. nunc tamen ex affectu tuo, quid illius intersit, cogita: intelliges, quanto justius sit, te illi servari, quam mihi impendi. quoties te immodica vis doloris invaserit, & sequi se jubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepotesque dando, effecisti ne unica esses: consummatio tamen ætatis actæ feliciter, in te vertitur. Illo vivo, nefas est te, quod vixeris, queri.

CAP. XVII. MAXIMUM adhuc solatium tuum tacueram, sororem tuam: illud fidelissimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuæ pro indiviso transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miscuisti, in hujus primum respirasti sinu. Illa quidem affectus tuos semper sequitur: in mea tamen persona, non tantum pro te dolet. Illius manibus in urbem perlatus sum: illius pio maternoque nutricio per longum tempus æger convalui: illa pro quæstura mea gratiam suam extendit: & ne sermonis quidem, aut claræ salutationis sustinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi seductum vitæ genus, nihil modestia, in tan-

ta feminarum petulantia, rustica, nihil quies, nihil secreti & ad otium repositi mores obstiterunt, quo minus pro me etiam ambitiosa fieret. Hæc est, mater carissima, solatium, quo reficiaris: illi quantum potes te junge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent mærentes, ea quæ maxime diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quærere: tu ad illam te, & quicquid cogitaveris, confer: sive servare habitum istum voles, sive deponere, apud illam invenies vel finem doloris tuo, vel comitem. Sed si prudentiam perfectissimæ feminæ novi, non patietur te nihil profuturo mærore consumi, & exemplum tibi suum, cujus ego etiam spectator fui, narrabit. Carissimum virum amiserat, avunculum nostrum, cui virgo nupserat, in ipsa navigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, evictisque tempestatibus corpus ejus naufraga evexit. O quam multarum egregia opera in obscuro jacent! Si huic illa simplex admirandis virtutibus contigisset antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur uxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam firmissimis metuendi maris, caput suum periculis pro sepultura objecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de suo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quæ se pro conjuge vicariam dedit. hoc amplius est, discrimine vitæ sepulcrum viro quærere: major est amor, qui pari periculo minus redimit. Post hoc nemo miratur, quod per sedecim annos, quibus maritus ejus Ægyptum obtinuit, nunquam in publico conspecta est: neminem provincialem domum suam admisit: nihil à viro petiit, nihil à se peti passa est. Itaque loquax, & ingeniosa in contumelias præfectorum provincia, in qua etiam qui vitaverunt culpam, non effugerunt infamiam, velut unicum sanctitatis exemplum suspexit: & quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent, omnem verborum licentiam continuit: & hodie similem illi, quamvis nunquam speret, semper optat. Multum erat, si per sedecim annos illam provincia probasset: plus est, quod ignoravit. Hæc non ideo refero, ut ejus laudes exsequar, quas circumscribere est, tam parcè transcurrere: sed ut intelligas, magni animi esse feminam, quam non ambitio, non avaritia, comites omnis potentiæ & pestes, vicerunt: non metus mortis eam, exarmata navi naufragium suum spectantem, deterruit, quo minus exanimi viro hærens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, & animum à luctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Ceterum quia necesse est, cum omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obversari: non quia illi minus cari sint, sed quia naturale est, manum sæpius ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lætum & alacrem, velut optimis rebus. sunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus suis vacat, & modo se levioribus studiis oblectat, modo ad considerandam suam universique naturam, veri avidus insurgit. Terras primum, situmque earum quærit, deinde conditionem circumfusi maris, cursusque ejus alternos & recursus: tunc quicquid inter cælum terrasque plenum formidinis interjacet, perspicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum nivisque & grandinis jactu tumultuosum spatium: tum peragratis humilioribus, ad summa prorumpit, & pulcherrimo divinorum spectaculo fruitur, æternitatisque suæ memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus sæculis, vadit.

DE

DE CONSOLATIONE AD POLYBIUM

LIBER ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

EX CAP. XX.

* * * nostra corpora compares, firma sunt: si redigas ad conditionem naturæ omnia destruentis, & unde edidit eodem revocantis, caduca sunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & si qua his multo mirabiliora sequentium annorum exstruxit ambitio, aliquando solo æquata visentur. Ita est. nihil prepetuum, pauca diuturna sunt. aliud alio modo fragile est: rerum exitus variantur: ceterum quicquid cœpit, & definit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc universum quod omnia divina humanaq; complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem veterē tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, & singulas comploret animas: Carthaginis ac Numantiæ Corinthique cinerem, & si quid altius cecidit, lamentetur: cum etiam hoc, quod non habet quo cadat, sit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum aliquando nefas ausura, sibi non pepercisse conqueratur.

CAP. XXI. QUIS tam superbæ impotentisque arrogantiæ est, ut in hac naturæ necessitate omnia ad eumdem finem revocantis, se unum ac suos seponi velit: ruinæque, etiam ipsi mundo imminenti, aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: & id eo mihi videtur rerum natura, quod gravissimum fecit, commune fecisse, ut crudelitatem fati consolaretur æqualitas. Illud quoque te non minimum adjuverit, si cogitaveris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem desideras, nec tibi. noles enim longum esse, quod irritū est. Nam si quicquam tristitia profecturi sumus, non recuso, quicquid lacrimarum fortunæ meæ superfuit, tuæ affundere. inveniam etiam nunc, per hos exhaustos jam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modo id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur. atque adeo ipse hanc litem meam faciam. Iniquissima omnium judicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuisse, qui munere tuo tantam venerationem receperat, ut, quod raro ulli contingit, felicitas ejus effugeret invidiam. Ecce eum dolorem illi, quem salvo Cæsare accipere maximum poterat, impressisti: & cum bene illum undique circumisses, intellexisti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit. nunc quoque quantum potest, illam à se abjicit, & in tanta felicitate acquirendi, nullum majorem ex ea fructum, quam contemptum ejus petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, ut facile in locum amissorum posset alios substituere. Unum enim hunc ex his quos in Principali domo potentes vidi, cognovisse videor: quem omnibus amicum habere cum expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est hæc apud eum, quam ut à te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam valetudinem? sciebas animum ejus liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantum, sed innatus est, sic esse fundatum, ut supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritum? quantulum nocuisses? longissimum illi ævum ingenii fama promisit. Id egit ipse, ut meliore sui parte duraret, & compositis elo-

eloquentiæ præclaris operibus, à mortalitate se vindicaret. Quandiu fuerit ullus litteris honor, quamdiu steterit aut Latinæ linguæ potentia, aut Græcæ gratia, vigebit cum maximis viris: quorum se ingeniis vel contulit, vel, si hoc verecundia ejus recusat, applicuit.

CAP. XXII. HOC ergo unum excogitasti, quomodo illi maximè posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc sæpius ferre te consuevis, sine ullo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab injuria præstare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa pervenisse, & non ex tuo more temerè incidisse? Adjiciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certè eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium æquale omnium hominum. desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo se liberius exercuit. Nemo potentiam ejus injuria sensit, nunquam ille te fratrem ulli minatus est. Ad exemplum se modestiæ tuæ formaverat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum esses, & onus. Sufficit ille huic sarcinæ, O dura fata, & nullis æqua virtutibus! antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est. Parum autem me indignari scio: nihil est enim difficilius, quam magno dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi voluisti tam injusta, & tam violenta fortuna? Tam cito indulgentiæ tuæ te pœnituit? quæ ista crudelitas est, in medios fratres impetum facere, & tam cruenta rapina concordissimam turbam imminuere, tam benè stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, & sine ulla caussa delibare voluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis summæ potentia summâ conservata abstinentia, nihil sincerus & tutus litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in uno fratre, quid de reliquis possit metuere, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatiis timet. Facinus indignum! luget Polybius, & aliquid propitio dolet Cæsare. hoc sine dubio impotens fortuna captasti, ut ostenderes neminem contra te, ne à Cæsare quidē, posse defendi.

CAP. XXIII. DIUTIUS accusare fata possumus, mutare non possumus. stant dura & inexorabilia. nemo illa convicio, nemo fletu, nemo caussa movet: nihil unquam parcunt ulli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis, nihil proficientibus. facilius enim nos illi dolor adjiciet, quam illum nobis reducet. Qui si nos torquet, non adjuvat, primo quoque tempore deponendus est: & ab inanibus solatiis, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis nostris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedum mortales circumspice: larga ubique flendi, & assidua materia, alium ad quotidianum opus laboriosa egestas vocat: alium ambitio nunquam quieta sollicitat: alius divitias quas optaverat, metuit, & voto laborat suo: alium sollicitudo, alium labor torquet, alium semper vestibulum obsidens turba: hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. Lacrimæ nobis deerunt, antequam causæ dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiserit, quæ primum nascentium omen fletum esse voluit? Hoc principio edimur, huic omnis sequentium annorum

norum ordo consentit: sic vitam agimus: ideoque moderate id fieri debet à nobis, quod sæpe faciendum est: & respicientes, quantum à tergo rerum tristium immineat, si non finire lacrimas, at certè reservare debemus. Nulli parcendum est rei magis quam huic, cujus tam frequens usus est. Illud quoque te non minimum adjuverit, si cogitaveris, nulli minus gratum esse dolorem tuum, quàm ei cui præstari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque ejus officii ratio est, quod ei cui præstatur, si nihil sentit, supervacuum est; si sentit: ingratum.

CAP. XXIV. NEMINEM toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem nemo adversus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, ut cruciatu tuo noceat tibi: ut te velit abducere ab occupationibus tuis, id est, à studio, & Cæsare? non est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præstitit, venerationem tanquam parenti, cultum tamquam superiori: ille desiderio tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaque juvat dolori intabescere: quem, si quis defunctis sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cujus incerta posset voluntas videri, omnia hæc dubiè ponerem, & dicerem: Sive te torqueri lacrimis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: sive non vult, utrique inutilem dolorem dimitte. nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc vero, cujus tam explorata pietas est, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quam hic si tibi casus ejus acerbus est, si te ullo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine ullo flendi conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil æquè à lacrimis tam inutilibus abducet, quam si cogitaveris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunæ injuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus effectis, ut hilaritatem de industria simulent, & adversas res adumbrata lætitia abscondant, ne militum animi, si fractam ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum est. Indue dissimilem animo tuo vultum, & si potes, projice omnem ex toto dolorem: sin minus, introrsus abde & contine, ne appareat, & da operam, ut fratres tui te imitentur: qui honestum putabunt, quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo sument. Et solatium debes esse, & consolator illorum: non poteris autem horum mœrori obstare, si tuo indulseris.

CAP. XXV. POTEST & illa res à luctu te prohibere nimio, si tibi ipse renuntiaveris, nihil horum quæ facis posse subduci. Magnam tibi personam hominum consensus imposuit: hæc tibi tuenda est. Circumstat te omnis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perspicit quantum roboris ille adversus dolorem habeat, & utrum ne tu tantum rebus secundis dextere uti scias, an & adversas possis viriliter ferre. observantur oculi tui. Liberiora omnia sunt iis, quorum affectus tegi possunt: tibi nullum secretum liberum est, in multa luce fortuna te posuit. omnes scient, quomodo te in isto tuo gesseris vulnere: utrumne statim percussus arma submiseris, an in gradu steteris. Olim te in altiorem ordinem & amor Cæsaris extulit, & tua studia deduxerunt: nihil te plebejum decet, nihil humile. Quid autē tam humile ac muliebre est, quam consumendum se dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. multa tibi non permittit opinio, de studiis ac moribus tuis recepta: multum à te homines exigunt, multum exspectant. Si volebas tibi omnia licere; ne convertisses

vertisses in te ora omnium. nunc autem tibi præstandum est, quantum promisisti omnibus illis, qui opera ingenii tui laudant, qui describunt: quibus, cum fortuna tua opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sunt. nihil numquam itaque potes indignum facere perfecti & eruditi viri professione, ut non multos admirationis de te suæ pæniteat. Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantummodo non licet, nec somnum quidem extendere in partem diei licet, aut à tumultu rerum in otium ruris, gratia quietis confugere, aut assidua laboriosi officii statione fatigatum corpus voluntaria peregrinatione recreare, aut spectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem disponere.

CAP. XXVI. Multa tibi non licent, quæ humillimis & in angulo jacentibus licent. Magna servitus est, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. audienda sunt tot hominum millia, tot disponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto accurrentium congestus. Vt possit per ordinem suum principis maximi officium geri, quieti animi est. Non licet tibi, inquam, flere: ut multos flentes audire possis: ut periclitantium, & ad misericordiam mitissimi Cæsaris pervenire cupientium lacrimæ prosint, tibi tuæ assiccandæ sunt. Hoc tamen etiam non in levioribus remediis adjuvabit, cum voles omnium rerum oblivisci, cogita Cæsarem: vide quantam hujus in te indulgentiæ fidem, quantam industriam debeas. intelliges non magis tibi incurvari licere, quam illi, si quis modo est fabulis traditus, cujus humeris mundus innititur. Cæsari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicavit, sibi eripuit: & siderum modo, quæ irrequieta semper cursus suos explicant, numquam illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. Ad quemdam itaque modum tibi quoque eadem necessitas injungitur: non licet tibi ad utilitates tuas, ad studia tua respicere. Cæsare orbem terrarum possidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec ulli rei potes: totum te Cæsari debes. Adjice nunc, quod cum semper prædices cariorem tibi spiritu tuo Cæsarem esse; fas tibi non est, salvo Cæsare, de fortuna queri. Hoc incolumi, salvi tibi sunt tui: nihil perdidisti: non tantum siccos oculos tuos esse, sed etiam lætos oportet. In hoc tibi omnia sunt: hic pro omnibus est. Quod longe à sensibus tuis prudentissimis piissimisque abest, adversus felicitatem tuam parum gratus es, si tibi quicquam, hoc salvo, flere permittis. Monstrabo etiamnum, non quidem firmius remedium, sed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda tristitia. nam quamdiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inveniet accessum: omnia in te Cæsar tenebit: cum ab illo discesseris, tunc, velut occasione data, insidiabitur solitudini tuæ dolor, & requiescenti animo tuo paullatim irrepet. Itaque non est, quod ullum tempus vacare patiaris à studiis, tunc tibi litteræ tuæ, tam diu ac fideliter amatæ, gratiam referant: tunc te illæ antistitem & cultorem suum vindicent: tunc Homerus & Virgilius, tam bene de humano genere meriti, quam tu de omnibus & de illis meruisti, quos pluribus notos esse voluisti quam scripserant, multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiseris. Tunc Cæsaris tui opera, ut per omnia sæcula domestico narrentur præconio, quantum potes compone. nam ipse tibi optime formandi condendique res gestas, &

materiam

materiam dabit, & exemplum.

CAP. XXVII. Non audeo te usque eo producere, ut fabellas quoque & Æsopeos logos, intentatum Romanis ingeniis opus, solita tibi venustate connectas. difficile est quidem, ut ad hæc hilariora studia tam vehementer perculsus animus, tam cito possit accedere: hoc tamen argumentum habeto jam corroborati ejus, & redditi sibi, si poterit se à severioribus scriptis ad hæc solutiora producere. In illis enim quamvis ægrum eum adhuc, & secum reluctantem, advocabit, ipsa rerum quas tractabit austeritas: hæc quæ remissa fronte commentanda sunt, non feret, nisi cum jam sibi ab omni parte constiterit. Itaque debebis eum severiore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit levamento, si sæpe te sic interrogaveris: Vtrumne meo nomine doleo, an ejus qui decessit. Si meo, perit meæ indulgentiæ jactatio, & incipit dolor, hoc uno excusatus, quod honestus est, cum ad utilitatem respicit, à pietate descisceret. Nihil autem minus bono viro convenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo; necesse est, alterutrum ex his duobus esse judicem. Nam si nullus defunctis sensus est, evasit omnia frater meus vitæ incommoda, & in eum restitutus est locum, in quo fuerat antequam nasceretur: & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me numquam dolere desinere, qui numquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sensus; nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus, tandem sui juris & arbitrii gestit, & rerum naturæ spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despicit; divina vero, quorum rationem tamdiu frustra quæsierat, propius intuetur. Quid itaque ejus desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? beatum deflere, invidia est: nullum, dementia.

CAP. XXVIII. An hoc te movet, quod videtur ingentibus & cum maxime circumfusis bonis caruisse? cum cogitaveris multa esse quæ perdidit, cogita plura esse quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax & inimica semper alienis processibus invidia consectabitur, non metus solicitabit, non levitas fortunæ cito munera sua transferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remissum, quam ereptum est. Non opibus fruetur, non tua simul ac sua gratia; non accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quod ista amisit, an beatum quod non desiderat? mihi crede, is beatior est, cui fortuna supervacua est, quam is cui parata est. Omnia ista bona, quæ nos speciosa, sed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliaque compluria, ad quæ generis humani cæca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum invidia conspiciuntur: eosque ipsos quos exornant, & premunt: plus minantur, quam prosunt. Lubrica & incerta sunt: numquam bene tenentur. nam ut nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnæ felicitatis tutela solicita est. Si velis credere altius veritatem intuentibus, omnis vita supplicium est. In hoc profundum inquietumque projecti mare, alternis æstibus reciprocum, & modo allevans nos subitis incrementis, modo majoribus damnis deferens, assidueque jactans, numquam stabili consistimus loco: pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus, semper timemus. In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari navigantibus, nullus portus nisi mortis est. Ne itaque invideris fratri tuo: quiescit, tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est: super-

est: superstitem Cæsarem, omnemque ejus prolem, superstitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex suo favore fortuna mutaret, stantem adhuc illam, & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cælo, ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas vinculis animas beato recipit sinu: & nunc liberè vagatur, omniaque rerum naturæ bona cum summa voluptate perspicit. Erras, non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem sortitus est. omnibus illo nobis commune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed antecessit.

CAP. XXIX. EST, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est. quis in tam obscura & involuta veritate divinat, utrumne fratri tuo mors inviderit, an consuluerit? Illud quoque, qua justitia in omnibus rebus es, necesse est te adjuvet cogitantem, non injuriam tibi factam, quod talem fratrem amisisti, sed beneficium datum quod tam diu pietate ejus tibi uti fruique licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non relinquit: avidus, qui non lucri loco habet quod accepit, sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui injuriam vocat finem voluptatis: stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi præsentium. qui non & in præteritis acquiescit, & ea judicat certiora quæ abierunt, quia de illis ne desinant non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit. cito enim nos omnis voluptas relinquit, quæ fluit & transit, & penè antequam veniat, aufertur. Itaque in præteritum tempus animus mittendus est, & quicquid nos unquam delectavit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est. Longior fideliorque est memoria voluptatum, quam præsentia. Quod habuisti ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Non est quod cogites, quanto diutius habere potueris, sed quamdiu habueris. Rerum natura illum tibi sicut ceteris fratribus, non mancipio dedit, sed commodavit: cum visum est deinde, repetiit, nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditam solvisse se moleste ferat, eam præsertim cujus usum gratuitum acceperit, nonne injustus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit & tibi: quæ suo jure usa, à quo voluit, debitum suum citius exegit. non illa in culpa est, cujus nota erat conditio, sed mortalis animi spes avida, quæ subinde quid rerum natura sit obliviscitur, nec unquam fortis suæ meminit, nisi cum admonetur. Gaude itaque habuisse te tam bonum fratrem, & usum fructum ejus, quamvis brevior voto tuo fuerit, boni consule. Cogita jucundissimum esse, quod habuisti: humanum, quod perdidisti. Nec enim quicquam minus inter se consentaneum est, quam aliquem moveri, quod sibi talis frater parum diu contigerit: non gaudere, quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus est. Sua quemque credulitas decipit: & in eis quæ diligit, voluntaria mortalitatis oblivio. Natura nulli se necessitatis suæ gratiam facturam esse testata est. Quotidie præter oculos nostros transeunt notorum ignotorumque funera: nos tamen aliud agimus, & subitum id putamus esse, quod nobis tota vita denunciatur futurum. Non est itaque ista fatorum iniquitas, sed mentis humanæ pravitas, insatiabilis rerum omnium: quæ indignatur inde se exire, quo admissa est precariò.

CAP. XXX. QVANTO ille justior, qui nuntiata filii morte, dignam magno viro vocem emisit? Ego cum genui, tum meri-

moriturum scivi. Prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset. Non accepit tanquam novum nuntium, filii mortem: quid est enim novi, hominem mori, cujus tota vita nihil aliud quam ad mortem iter est? Ego cum genui, tum moriturum scivi. Deinde adjecit rem majoris & prudentiæ & animi: Huic rei sustuli. Omnes huic rei tollimur: quisquis ad vitam editur, ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusque id cum reposcemur. alium alio tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. In procinctu stet animus: & id quod necesse est, numquam timeat: quod incertum est, semper exspectet. Quid dicam duces, ducumq; progenies, & multis aut consulatibus conspicuos, aut triumphis, forte defunctos inexorabili? tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum suum. Omnes, imò omnia in ultimum diem spectant. non idem universis finis est. Alium in medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum jam & exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eumdem locum tendimus. Vtrumne stultius sit nescio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recusare. Agedum illa quæ multo ingenii tui labore celebrata sunt, in manus sume, utriusilibet auctoris carmina: quæ tu ita resolvisti, ut quamvis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti, ut (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem secutæ sint. Nullus erit in illis scriptis liber, qui non plurima varietatis humanæ incertorumque casuum & lacrimarum, ex alia atque alia caussa fluentium, exempla tibi suggerat. Lege, quo spiritu ingentibus intonueris rebus: pudebit te subito deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiseris, ut quisquis ex templo ac modo scripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tamque solida, tam fragilis animus conceperit. Potius ab istis quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ consulantur, converte, ac respice optimos fratres, respice uxorem, filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquiescas.

CAP. XXXI. AB hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere unus dolor, quam hæc tam multa solatia. Omnes istos una tecum perculsos vides, nec posse tibi subvenire, imo etiam ultro exspectare, ut à te subleventur, intelligis: & ideo quanto minus in illis doctrinæ minusque ingenii est, tanto magis resistere te necesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatii loco, inter multos dolorem suum dividere: qui quia dispensatur inter plures, exigua debet apud te parte subsidere. Non desinam totiens tibi offerre Cæsarem. illo moderante terras, & ostendente, quanto melius beneficiis imperium custodiatur, quam armis, illo rebus humanis præsidente, non est periculum, ne quid perdidisse te sentias. In hoc uno tibi satis præsidii, satis solatii est. Attolle te: & quotiens lacrimæ suborinntur oculis tuis, totiens illos in Cæsarem dirige: siccabuntur maximi & clarissimi conspectu numinis. Fulgor ejus illos, ut nihil aliud possint aspicere, præstringet, in se hærentes detinebit. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo numquam dejicis animum, cogitandus est, hic contra fortunam advocandus: nec dubito, cum tanta illi adversus omnes suos sit mansuetudo, tantaque indulgentia, quin multis jam solatiis tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla quæ dolori obstarent tuo congesserit. Quid porro? ut nihil horum fecerit, nonne protinus ipse conspectus

spectus per se tantummodo, cogitatusque Cæsar, maximo solatio tibi est? Dii illum Deæque omnes terris diu commodent, acta hic D. Augusti, & annos vincat, ac, quamdiu mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide approbet, & ante illum consortem patris, quam successorem accipiat. Sera, & nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum gens sua cœlo asserat.

CAP. XXXII. ABSTINE ab hoc manus tuas fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. patere illum generi humano jam diu ægro & affecto mederi: patere, quicquid prioris Principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundum, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patris triumphos ducat, & novos: quorum me quoque spectatorem futurum, quæ primum obtinet locum ex virtutibus ejus, promittit clementia. nec enim sic me dejecit, ut nollet erigere: imo ne dejecit quidem, sed impulsum à fortuna & cadentem sustinuit, & in præceps euntem leniter divinæ manus usus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, & vitam mihi non tantum dedit, sed etiam petiit. Viderit, qualem volet æstimari caussam meam. vel justitia ejus bonam perspiciet, vel clementia faciet. utrumque in æquo mihi ejus beneficium erit, sive innocentem me scierit esse, sive voluerit. Interim magnum miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam ejus totum orbem pervagantem: quæ cum ex ipso angulo, in quo ego defossus sum, complures multorum jam annorum ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me unum transeat. Ipse autem optime novit tempus, quo cuique debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne pervenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam Cæsar! quæ efficit, ut quietiorem sub te agant vitam exsules, quam nuper sub Cajo egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium exspectant, nec ad omnem navium conspectum pavent. Per te habent, ut fortunæ sævientis modum, ita spem quoque melioris ejusdem, ac præsentis quietem. Scias licet ea demum fulmina esse justissima, quæ etiam percussi colunt.

CAP. XXXIII. HIC itaque princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut jam recreavit animum tuum, & tam magno vulneri majora adhibuit remedia: jam te omni confirmavit modo: jam omnia exempla, quibus ad animi æquitatem compellereris, tenacissima memoria retulit: jam omnium præcepta sapientum assueta sibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupaverit. aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab oraculo emissa, omnem vim doloris tui divina ejus contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solum fortuna desumpsit sibi, quem tam gravi afficeret injuria. nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua comploratione. Transibo exempla vulgaria, quæ etiam si minora, tamen mira sunt: ad fastos te, & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quæ implevere Cæsarum atrium? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non ex istis, in ornamentum sæculorum refulgentibus viris, aut desiderio suorum tortus est, aut à suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exsilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quam juris æqui impatiens pietas Afri-

cani fuerit, cunctis apparuit, eodem enim die, quo viatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis privatus intercessit, tam magno tamen fratrem desideravit hic animo, quam defenderat. Quid referam Æmilianum Scipionem, qui uno pænè eodemque tempore, spectavit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adolescentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familiæ suæ, super ipsum Paulli triumphum concidentis subitam vastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne urbi Romanæ aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

CAP. XXXIV. QVID referam duorum Lucullorum diremptam morte concordiam? Quid Pompejos? quibus ne hoc quidem sæviens reliquit fortuna, ut una denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompejus, primum sorori superstes, cujus morte optimè cohærentis Romanæ pacis vincula resoluta sunt. Idemque vixit superstes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minus altè eum dejiceret, quam patrem dejecerat: & post hunc tamen casum non tantum dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia undique exempla separatorum morte fratrum succurrunt, imò contra, vix ulla unquam horum paria conspecta sunt, una senescentia: sed contentus nostræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, ut fortunam ulli queratur luctum intulisse: quam sciet etiam Cæsarum lacrimas concupisse. Divus Augustus amisit Octaviam sororem carissimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui cælum destinaverat: imò vero idem omni genere orbitatis vexatus, sororis filium successioni præparatum suæ perdidit. Denique ne singulos ejus luctus enumerem, & generos ille amisit, & liberos, & nepotes: ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit. Tamen tot tantosque luctus cepit rerum omnium capacissimum ejus pectus, victorq; Divus Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolorum fuit. Cajus Cæsar, Divi Augusti avunculi mei nepos, circa primos juventutis suæ annos Lucium fratrem carissimum sibi, princeps juventutis principem ejusdem juventutis amisit, in apparatu Parthici belli: & graviore multo animi vulnere, quam postea corporis, ictus est: quod utrumque piissimè idem, & fortissimè tulit. Cæsar patruus meus, Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu quam ipse erat fratrem, intima Germaniæ recludentem, & gentes ferocissimas Romano subjicientem imperio, in complexu & osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantum, sed etiam aliis fecit: ac totum exercitum, non solum mæstum, sed etiam attonitum, corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: judicavitque non militandi tantum disciplinam esse servandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrimas alienas compescere, nisi prius pressisset suas.

CAP. XXXV. M. ANTONIVS avus meus, nullo minor nisi eo à quo victus est, tunc cum Remp. constitueret, & triumvirali potestate præditus, nihil supra se, exceptis vero duobus collegis, omnia infra se cerneret, fratrem interfectum audivit. Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facis! Eo ipso tempore; quo M. Antonius civium suorum vitæ sedebat mortisque arbiter, M. Antonii frater duci jubebatur ad supplicium. Tulit hoc tamen tam triste vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia adversa toleraverat: & hoc fuit ei lugere, viginti legionum sanguine fratri parentare. Sed ut omnia alia exempla prætercam, ut in me quoque ipso alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggressa est: bis

intellexit

intellexit lædi me posse, vinci non posse. Amisi Germanicum fratrem: quem quomodo amaverim, intelligit profectò, quisquis cogitat quomodo suos fratres pii fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, ut nec relinquerem quicquam quod exigi deberet à bono fratre, nec facerem quod reprehendi posset in Principe. Hæc ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eumdem ostendere quam nihil sacrum intactumque sit fortunæ, quæ ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut iniquè. Potest enim hæc adversus privatas domos ullam æquitatem nosse, aut ullam modestiam, cujus implacabilis sævitia totiens ipsa funestavit pulvinaria? Faciamus licet illi convicium, non nostro tantum ore, sed etiam publico: non tamen mutabitur: adversus omnes se preces, omnesque querimonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inausum sibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, sicut semper est solita, eas quoque domos ausa injuriæ causa intrare, in quas per templa aditur, & atram laureatis foribus inducere vestem.

CAP. XXXVI. HOC unum obtinemus ab illa votis ac precibus publicis, si nondum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propitia respicit, hunc Principem, lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit, discat ab illo clementiam, atque à mitissimo omnium Principum mitis fieri. Debes itaque omnes intueri eos, quos paulio ante retuli, aut adscitos cælo, aut proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem, per quos juramus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & evincendis doloribus, & in quantum modo homini fas est, per divina ire vestigia. Quamvis in aliis rebus dignitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est; neminem dedignatur, qui modo dignum se illa judicet. Optimè certè illos imitaberis, qui cum indignari possent non esse ipsos expertes hujus mali, tamen in hoc uno se ceteris exæquari hominibus, non injuriam, sed jus mortalitatis judicaverunt; tuleruntque nec nimis acerbe & asperè quod acciderat, nec molliter & effeminatè. Nam & non sentire mala sua, non est hominis: & non ferre, non est viri. Non possum tamen, cum omnes circumiverim Cæsares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpendum: quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, à quo imperium eversum funditus, Principis piissimi recreat clementia. C. Cæsar, amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolere quam gaudere Principaliter posset, conspectum conversationemque civium suorum profugit, exequiisque sororis suæ non interfuit, justa sorori non præstitit, sed in Albanum suum secessit. At foro & advocatis, & hujusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris levabat mala! Pro pudor imperii, principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit. Idem ille Cajus furiosa inconstantia, modo barbam capillumque submittens, modo Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, & nunquam satis certus utrum lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore, quo templa illi constituebat ac pulvinaria, eos qui parum mæsti fuerant, crudelissima afficiebat animadversione. Eadem enim intemperie animi adversarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus eventu, supra humanum intumescebat modum. Procul istud exemplum ab omni Romano viro, lu-

ctum suum aut intempestivis avocare lusibus, aut sordium ac squalloris foeditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano solatio. Tibi vero nihil ex consuetudine mutandum tua. quoniam quidem ea instituisti amare studia, quæ & optime felicitatem extollunt, & facillime minuunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia.

CAP. XXXVII. NUNC itaque te studiis tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circumda, nec ex ulla tui parte inveniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum. hoc enim unum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat vetustas: cetera, quæ per constructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem constant, non propagabunt longam diem: quippe & ipsa intereunt. Immortalis est ingenii memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. melius illum duraturo semper consecrabis ingenio, quam irrito dolore lugebis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiam si nunc agi apud te caussa ejus non potest: omnia enim illa quæ nobis dedit, ob hoc ipsum, quod aliquid eripuit, invisa sunt: tunc tamen erit agenda, cum primum æquiorem te illi judicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa providit, quibus hanc emendaret injuriam: multa etiam nunc dabit quibus redimat: denique ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio uti tuo, noli adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quæ parva sunt approbare pro magnis: rursus magna attenuare, & ad minima deducere: sed alio ista vires servet suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc jam quoque sit supervacuum, aliquid enim à nobis natura exigit: plus vanitate contrahitur. Numquam autem ego à te, ne ex toto mæreas, exigam. Et scio inveniri quosdam duræ magisquam fortis prudentiæ viros, qui negent doliturum esse sapientem. Hi vero videntur numquam in hujusmodi casum incidisse. alioquin excussisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam invitos compulisset. Satis præstiterit ratio, si id unum ex dolore, quod & superest & abundat, exciderit, nam ut quidem nullum omnino esse eum patiatur, nec sperandum ulli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum servet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis est, nec emotæ. Fluant lacrimæ, sed eædem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed iidem & finiantur. Sic rege animum tuum, ut & sapientibus te approbare possis, & fratribus. effice, ut frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, ut illum & sermonibus celebres, & assidua recordatione repræsentes tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam ejus jucundam magis, quam flebilem feceris. naturale est enim, ut semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristitia revertitur. Cogita modestiam ejus, cogita in rebus agendis solertiam, in exsequendis industriam, in promissis constantiam. Omnia dicta ejus ac facta & aliis expone, & tibimet ipse commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque sperari potuerit. quid enim de illo non tuto spondere fratre posset? Hæc, utcunque potui, longo jam situ obsoleto & hebetato animo composui: quæ si aut parum respondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quam non facile Latina ei verba succurrant, quem Barbarorum inconditus gravisque fremitus circumsonat.

DE CONSOLATIONE AD MARCIAM LIBER VNVS.

CAPVT I.

NISI te, Marcia, scirem tam longe ab infirmitate muliebris animi, quam à ceteris vitiis recessisse, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici: non auderem obviam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter hærent & incubant. nec spem concepissem, tam iniquo tempore, tam inimico judice, tam invidioso crimine, posse me efficere, ut fortunam tuam absolveres. Fiduciam mihi dedit exploratum jam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non est ignotum, qualem te in personam patris tui gesseris: quem non minus quam liberos dilexisti: excepto eo, quod non optabas superstitem. nec scio an & optaveris. Permittit enim sibi quædam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutii Cordi, parētis tui, quantum poteras, inhibuisti. Postquam tibi aperuit, inter Sejanianos satellites illam unam patere servitutis fugam, non favisti consilio ejus, sed dedisti manus victa, fudistique lacrimas clam, & gemitus devorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti: & hoc illo sæculo, quo magna pietas erat, nihil impie facere. Vt vero aliquam occasionem mutatio temporum dedit: ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in usum hominum reduxisti, & à vera illum vindicasti morte, ac restituisti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat. Optime meruisti de Romanis studiis: magna illorum pars arserat. optime de posteris: ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata. optime de ipso: cujus viget vigebitque memoria, quamdiu fuerit in pretio Romana cognosci; quamdiu quisquam erit, qui reverti velit ad acta majorum; quamdiu quisquam, qui velit scire, quid sit vir Romanus; quid subactis jam cervicibus omnium, & ad Sejanianum jugum adactis, indomitus sit homo, ingenio, animo, manu liber. Magnum mehercule detrimentum resp. ceperat, si illum ob duas artes pulcherrimas in oblivionem conjectum, eloquentiam & libertatem, non eruisses. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetustatem nullam timet. At illorum carnificum cito scelera, quibus solis memoriam meruerunt, tacebuntur. Hæc magnitudo animi tui vetuit me ad sexum tuum respicere: vetuit ad vultum, quem tot annorum continua tristitia, ut semel obduxit, tenet. Et vide quam non surrepam tibi, nec furtum facere affectibus tuis cogitē. Antiqua mala in memoriam reduxi. & vis scire hanc quoque plagam esse sanandam? ostendi tibi æque magni vulneris cicatricem. Alii itaque molliter agant, & blandiantur: Ego confligere cum tuo mærore constitui, & defessos exhaustosque oculos, si verum audire vis, magis jam ex consuetudine, quam ex desiderio fluentes, continebo. si fieri potuerit, favente te remediis tuis; sin minus, vel invita. teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filii locum superstitem fecisti, Quis enim erit finis? omnia in supervacuum tentata sunt. fatigatæ allocutiones amicorum; auctoritates magnorum & affinium tibi virorum; studia, hereditarium & paternum bonum, surdas aures, irrito ac vix ad brevem occupationem proficiente solatio, transeunt. illud ipsum naturale

reme-

remedium temporis, quod maximas ærumnas quoque componit, in te una vim suam perdidit. Tertius jam præteriit annus, cum interim nihil ex primo illo impetu cecidit, renovasse, & corroborat quotidie luctus: & jam sibi jus mora fecit, eoque adductus est, ut putet turpe desinere. Quemadmodum omnia vitia penitus insidunt, nisi dum surgunt, oppressa sint: ita quoque hæc tristia & misera, & in se sævientia, ipsa novissime acerbitate pascuntur, & fit infelicis animi prava voluptas dolor. Cupissem itaque primis temporibus ad istam curationem accedere. levìore medicina fuisset oriens adhuc restinguenda vis: vehementius contra inveterata pugnandum est. Nam vulnerum quoque sanitas facilis est, dum à sanguine recentia sunt: tunc & uruntur, & in altum revocantur, & digitos scrutantium recipiunt. ubi corrupta in malum ulcus verterunt, difficilius curantur. Non possum nunc per obsequium, nec molliter assequi tam durum dolorem: frangendus est.

CAP. II. Scio, à præceptis incipere omnes qui monere aliquem volunt, & in exempla desinere: mutari hunc interim morem expedit. Aliter enim cum alio agendum est. quosdam ratio ducit: quibusdam nomina clara opponenda sunt, & auctoritas, quæ liberum non relinquat animum ad speciosa stupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima, & sexus & sæculi tui, exempla: alterius fæminæ, quæ se tradidit ferendam dolori: alterius quæ pari affecta casu, majore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium, sed cito animum in sedem suam reposuit. Octavia & Livia, altera soror Augusti, altera uxor, amiserunt filios juvenes, utraque spe futuri principis certa. Octavia Marcellum, cui & avunculus & socer incumbere cœperat, in quem onus imperii reclinaret. adolescentem animo alacrem, ingenio potentem; sed & frugalitatis continentiæque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum; patientem laboris, voluptatibus alienum; quantumcumque imponere illi avunculus, & (ut ita dicam) inædificare voluisset, laturum. Bene legerat nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem, per omne vitæ suæ tempus, flendi gemendique fecit: nec ullas admisit voces, salutare aliquid afferentes, ne avocari quidem se passa est. Intenta in unam rem, & toto animo affixa, talis per omnem vitam fuit, qualis in funere. non dico non ausa consurgere, sed allevari recusans: secundam orbitatem judicans, lacrimas omittere. Nullam habere imaginem filii carissimi voluit, nullam sibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres, & in Liviam maxime furebat: quia videbatur ad illius filium transisse, sibi promissa felicitas. Tenebris & solitudini familiarissima, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandæ Marcelli memoriæ composita, aliosque studiorum honores rejecit, & aures suas adversus omne solatium clausit, à solemnibus officiis seducta, & ipsam magnitudinis fraternæ nimis circumlucentem fortunam exosa, defodit se, & abdidit. Assidentibus liberis, nepotibus, lugubrem vestem non deposuit: non sine contumelia omnium suorum; quibus salvis orba sibi videbatur.

CAP. III. Livia amiserat filium Drusum, magnum futurum principem, jam magnum ducem. Intraverat penitus Germaniam, & ibi signa Romana fixerat, ubi vix ullos esse Romanos notum erat. In expeditione victor decesserat, ipsis illum hostibus ægrum cum veneratione & pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro rep. obierat, ingens civium provinciarumque, & totius Italiæ desiderium: per quam effusis

in officium lugubre municipiis coloniisque, usque in urbem ductum erat funus triumpho simillimum. Non licuerat matri ultima filii oscula, gratumque extremi sermonem oris haurire, longo itinere reliquias Drusi sui prosecutæ, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi toties illum amitteret, irritatæ. Ut primum tamen intulit tumulo, simul & illum, & dolorem suum posuit: nec plus doluit quam aut honestum erat, aut Cæsare, aut æquo majus. Non desiit itaque Drusi sui celebrare nomen, ubique illum sibi privatim publiceque repræsentare, & libentissime de illo loqui, de illo audire: cum memoriam alterius nemo posset retinere ac frequentare, quin illam tristem sibi redderet. Elige itaque, utrum exemplum putas probabilius. si illud prius sequi vis, eximis te numero vivorum; aversaberis & alienos liberos & tuos; ipsumque desiderans, triste matribus omen occurres. Voluptates honestas; permissas, tanquam parum decoras fortunæ tuæ rejiciens, invisam habebis lucem: & ætati tuæ, quod non præcipitet te quamprimum, & finiat, infestissima eris: quod turpissimum alienissimumque est animo tuo, in meliorem noto partem, ostendes te vivere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximæ feminæ te exemplum applicueris, moderatius ac mitius: non eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malum, amentia est, pœnas à se infelicitatis exigere, & mala sua augere? Quam in omni vita servasti, morum probitatem & verecundiam, in hac quoque re præstabis. est enim quædam & dolendi modestia: illum ipsum juvenem dignissimum quiete, semper nominans, cogitansque, meliore pones loco, si matri suæ, qualis vivus solebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

CAP. IV. Nec te ad fortiora ducam præcepta, ut inhumano ferre humana jubeam modo, ut ipso funebri die oculos matris exsiccem: ad arbitrum tecum veniam: hoc inter nos quæretur, utrum magnus esse, debeat an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liviæ Augustæ, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo fervore, cum maxime impatientes ferocesque sunt miseriæ, se consolandam Areo philosopho viri sui præbuit. & multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quam populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus quam Tiberium filium, cujus pietas efficiebat, ut in illo acerbo & defleto gentibus funere, nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. Hic, ut opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud fæminam opinionis suæ custodem diligentissimam. *Usque in hunc diem Livia (quantum quidem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tantum quæ in publicum emittuntur, nota sunt, sed omnes quoque secretiores animorum vestrorum motus) dedisti operam ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in majoribus modo observasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam Principum judicem, velles ignoscere. Nec quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quam multarum rerum veniam dare, nullius petere. Servandus itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus aliterve factum velis.*

CAP. V. DEINDE *oro atque obsecro, ne te difficilem amicis, & intractabilem præstes. Non est enim quod ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant: loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil: ne aut oblivio clarissimi juvenis illi faciat* inju-

injuriam, aut mensio tibi. Cum secessimus, & in unum convenimus, facta ejus dictaque quanto meruit suspectu celebramus: coram te altum nobis de illo silentium est. Caret itaque maxima voluptate, filii tui laudibus: quas non dubito quin vel impendio vitæ: si potestas detur, in ævum omne sis prorogatura. Quare patere, imo accerse sermones, quibus ille narretur, & apertas aures prabe ad nomen memoriamque filii tui: nec hoc grave duxeris, cæterorum more, qui in ejusmodi casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc incubuisti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam, qua deterior est, aspicis. Non convertis te ad convictus filii tui, occursusque jucundos, non ad pueriles dulcesque blanditias, non ad incrementa studiorum: ultimam illam faciem rerum premis. in illam, tanquam parum ipsa per se horrida sit, quicquid potes congeris. Ne, obsecro te, concupieris perversissimam gloriam, infelicissimam videri.

C A P. VI. *SIMUL cogita, non esse magnum, se rebus prosperis fortem gerere, ubi secundo cursu vita procedit: nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & obsequens ventus ostendit: adversi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne submiseris te, imo contra fige stabilem gradum: & quicquid onerum supra cecidit, sustine, primo duntaxat strepitu conterrita. Nulla re major invidia fortunæ fit, quam æquo animo.* Post hoc ostendit illi filium incolumem, ostendit ex amisso nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus assedit: te mutata persona consolatus est. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quam ulla unquam mater amiserit (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam) si fletibus fata vincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem sine somno tristitia consumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipsam faciem impetus fiat: atque omni se genere sævitiæ profecturus mæror exerceat. Sed si nullis planctibus defuncta revocantur; si fors immota, & in æternum fixa, nulla miseria mutatur; & mors tenet quicquid abstulit; desinat dolor, qui perit. Quare regamus: nec nos ista vis transversos auferat. Turpis est navigii rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deseruit, permisit tempestati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clavum tenentem & obnixum.

C A P. VII. AT enim naturale desiderium suorum est. Quis negat, quamdiu modicum est? nam in discessu, non solum amissione, carissimorum necessarius morsus est, & firmissimorum quoque animorum contractio. Sed plus est quod opinio adjicit, quam quod natura imperavit. Adspice mutorum animalium quam concitata sint desideria, & tamen quam brevia. Vaccarum uno die alterove mugitus auditur: nec diutius equarum vagus ille amensque discursus est. Feræ cum vestigia catulorum consectatæ sunt, & silvas pervagatæ, cum sæpe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus exstinguunt. Aves cum stridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentum tamen quietæ, volatus suos repetunt. Nec ulli animali longum fœtus sui desiderium est, nisi homini: qui adest dolori suo, nec tantum quantum sentit, sed quantum constituit, afficitur. Ut scias autem non esse hoc naturale, luctibus frangi, primum magis fœminas quam viros, magis barbaros quam placidos eruditæque gentis homines, magis indoctos quam doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea, quæ à natura vim acceperunt, eamdem in omnibus servant. Apparet non esse naturale, quod varium est. Ignis

omnes ætates, omnium urbium cives, tam viros quam fœminas, uret: ferrum in omni corpore exhibebit secandi potentiam: quare? quia vires illi à natura datæ sunt, quæ nihil in personam constituit. Paupertatem, luctum, orbationem alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit: & imbecillum impatientemque reddit præsumpta opinio de non timendis terribilibus.

CAP. VIII. DEINDE quod naturale est, non decrescit mora: dolorem dies consumit. Licet contumacissimum, quotidie insurgentem, & contra remedia effervescentem; tamen illum, efficacissimum mitigandæ ferociæ, tempus enervat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens tristitia, & jam videtur duxisse callum, non illa concitata, qualis initio fuit, sed pertinax & obstinata: tamen hanc quoque ætas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc te ipsa custodis. multum autem interest, utrum tibi permittas mærere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiæ convenit, finem luctus potius facere, quam exspectare: nec illum opperiri idem, quo te invita dolor desinat? ipsa illi renuntia.

CAP. IX. VNDE ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id non fit naturæ jussu? quod nihil nobis mali, antequam eveniat, proponimus, sed ut immunes ipsi, & aliis pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot præter domum nostram ducuntur exsequiæ: de morte non cogitamus. tot acerba funera: nos togam nostrorum infantium, nos militiam, & paternæ hereditatis successionem animo agitamus. tot divitum subita paupertas in oculos incidit: & nobis numquam in mentem venit, nostras quoque opes æque in lubrico positas. Necesse est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quæ multo ante provisa sunt, languidius incurrunt. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, & illa quæ alios tela fixerunt, circa te vibrasse? velut murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, & arduum adscensu, inermis adeas, exspecta vulnus, & illa superne volantia cum sagittis pilisque saxa, puta in tuum vibrata corpus. Quoties aut ad latus, aut post tergum ceciderint, exclama: Non decipies me fortuna, nec securam aut negligentem opprimes. scio quid pares. alium percussisti, me petiisti. Quis unquam res suas, quasi periturus, adspexit? quis unquam nostrum de exsilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? quis non, si admoneatur ut de suis cogitet, tanquam dirum omen respuat, & in capita inimicorum aut ipsius intempestivi monitoria abire illa jubeat? Non putavi futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis vides evenisse? Egregium versum & dignum audivi. est enim è populo.

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.

Ille amisit liberos: & tu amittere potes. ille damnatus est: & tua innocentia sub ictu est. Hic nos error decipit, hic effeminat, dum patimur, quæ numquam pati nos posse prævidimus. Aufert vim præsentibus malis, qui futura prospexit.

CAP. X. QVICQVID est hoc, Marcia, quod circa nos ex adventicio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & exclusorum clientium turba referta vestibula, clara, nobilis, aut formosa conjux, ceteraque ex incerta & mobili sorte prudentia: alieni commodatique apparatus sunt. nihil horum dono datur: collaticiis, & ad dominos redituris instrumentis scæna adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referentur: pauca usque ad finem perseverabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tanquam inter

nter nostra positi: mutuo accepimus. Vsus fructus noster est, cujus tempus ille arbiter muneris sui temperat: nos oportet in promptu habere, quæ in incertum diem data sunt, & appellatos, sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere convicium. Omnes ergo nostros, & quos superstites lege nascendi optamus, & quos præcedere justissimum ipsorum votum est, sic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, imo nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Sæpe admonendus est animus, amet ut recessura, imo tanquam recedentia. quicquid à fortuna datum est, tanquam ex templo abiturum possideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos invicem liberis date, & sine dilatione omne gaudium haurite. nihil de hodierna die promittitur. Nimis magnam advocationem dedi: nihil de hac hora. Festinandum est, instat à tergo mors: jam deficiet iste comitatus: jam contubernia ista sublato clamore solventur. Rapina rerum omnium est. Miseri nescitis fuga vivere. Si mortuum tibi filium doles, ejus temporis quo natus est, crimen est. mors enim illi nascenti determinata est. In hanc legem datus: hoc fatum ab utero statim prosequebatur. In regnum fortunæ & quidem durum atque invictum pervenimus. illius arbitrio digna atque indigna passuri. corporibus nostris impotenter, contumeliose, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in poenam admotis, vel in remedium: alios nudos mari jactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenam quidem aut littus explodet, sed in alicujus ventrem immensæ beluæ detrudet: alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque detinebit. Vt varia & libidinosa, mancipiorumque suorum negligens domina, & poenis & muneribus errabit. Quid opus est partes deflere? tota vita flebilis est. Vrgebunt nova incommoda, priusquam veteribus satisfeceris. Moderandus est itaque vobis animus ad hæc maxime, quæ immoderate fertis: & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.

CAP. XI. QVÆ demum istatuæ publiceque conditionis oblivio est? Mortalis nata es, mortales peperisti: putre ipsa fluidumque corpus, & casibus morbisque repetita, sperasti tam imbecilla materia solida & æterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quæ feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis illa quæ in foro litigat, in theatris desidet, in templis precatur turba, dispari gradu vadit. Et quæ veneraris, & quæ despicis, unus exæquabit cinis. Hoc jubet illa Pythicis oraculis adscripta vox, NOSCE TE. Quid est homo? quodlibet quassum vas, & quodlibet fragile: jactatu, non tempestate magna, ut dissiperis, est opus. Vbicumque arietaveris, solveris. Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam projectum: cum bene lacertos exercuit, cujuslibet feræ pabulum, cujuslibet victima, ex infimis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æstus, laboris impatiens: ipso rursus situ & otio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur: anxiæ solicitæque tutelæ, precarii spiritus, & male hærentis, qua parum repentinum audiet, ex improviso sonus auribus gravis excutit: soli semper sibi nutrimentum vitiosum & inutile. Miramur in hoc mortem unius, qua singulis opus est? Nunquid enim ut concidat, res magni molimenti est? Odor illi saporque, & lassitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & sine quibus vivere non potest,

potest, mortifera sunt. Quocunque se movet, infirmitatis suæ statim conscium, non omne cælum ferens, aquarum novitatibus, flatuque non familiaris auræ, & tenuissimis caussis atque offensionibus morbidum, putre, cassum, à fletu vitam auspicatum: cum interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal movet? in quantas cogitationes oblitum conditionis suæ venit? Immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes pronepotesque disponit: cum interim longa conantem eum mors opprimit: & hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum.

CAP. XII. DOLOR tuus, ô Marcia, si modo illi ulla ratio est, utrum sua spectat incommoda, an ejus qui decessit? Utrumne amisso filio movet, quod nullas ex illo voluptates cepisti: an quod majores, si diutius vixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris; tolerabilius efficies detrimentum tuum minus enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudii lætitiæque perceperunt. Si confessa fueris percepisse magnas voluptates; oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Provenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione: nisi forte hi, qui catulos avesque, & frivola animorum oblectamenta, summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex visu tactuque & blanda adulatione mutorum: liberos nutrientibus, non fructus educationis, ipsa educatio est. Licet itaque tibi nihil industria ejus contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudentia quæsierit: ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, & major. Melius tamen tecum actum est, quam si omnino non contigisset. quoniam si ponatur electio, utrum satius sit non diu felicem esse, an numquam: melius est, discessura nobis bona, quam nulla contingare. Utrumne malles degenerem aliquem, & numerum tantum nomenque filii expleturum habuisse, an tantæ indolis, quantæ tuus fuit? Iuvenis cito prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito omnis offici curiosus, cito sacerdos, omnia tam propera. Nulli fere & magna bona, & diuturna, contingunt. non durat, nec ad ultimum exit, nisi lenta felicitas. Filium tibi dii immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electam te à diis, cui frui non liceret filio. Circui per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculis: occurrent tibi ubique majora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes. ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt; puto ut nostrorum funerum levamentum esset, etiam divina concidere. Circumspice, inquam, omnes. nullam tam miseram nominabis domum, quæ non inveniat in miseriore solatium. Non, mehercule, tam male de moribus tuis sentio, ut putem posse te levius pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium produxero. malivoli solatii genus est, turba miserorum. Quosdam tamen referam: non ut scias, hoc solere hominibus accidere: ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere: sed ut scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placide. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit: nec ea res aut malitiam ejus, & acerrimam virtutem in hostes civesque, contudit: aut effecit, ut cognomen illud usurpasse falso videretur, quod amisso filio assumpsit: nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundæ res constabant: nec invidiam deorum, quorum illud crimen erat. Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum judicatas habeatur, qualis Sylla fuerit, etiam

etiam inimici fatebuntur, bene illum arma sumpsisse, bene potuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum, quod etiam ad felicissimos pervenit. Nec nimis admiretur Græcia illum patrem, qui in ipso sacrificio nunciata filii morte, tibicinem tantum tacere jussit, & coronam capiti detraxit, cetera rite perfecit.

CAP. XIII. PULVILLUS hoc fecit pontifex, cui postem teneuti, & Capitolium dedicanti, mors filii nunciata est: quā ille exaudisse dissimulans, & sollemnia pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, & ad filii sui nomen Iove propitiato. Putasses ejus luctus aliquem finem esse debere, cujus primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fausta nuncupatione, non abduxit patrem. Dignus mehercule, fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen, ut rediit domum, & implevit oculos, & aliquas voces flebiles misit: & peractis, quæ mos erat præstare defunctis, ad Capitolium hilari rediit vultu. Paullus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo victum ante currum egit Persen, incliti regis nomen, duos filios in adoptionem dedit: quos sibi servaverat, extulit. Quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuisse? Non sine motu vacuum Paulli currum populus Romanus aspexit. concionatus est tamen, & egit diis gratias, quod compos voti factus esset. Precatum enim se, ut si quid ob ingentem victoriam invidiæ dandum esset, id suo potius, quam publico damno, lueretur. Vides quam magno animo tulerit? orbitati suæ gratulatus est. Ecquem magis poterat movere tanta mutatio? solatia simul atque auxilia perdidit: non contigit tamen tristem Paullum Persi videre.

CAP. XIV. QUID nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quæram miseros? quasi non difficilius sit, invenire felices. Quota quæque domus usque ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua non aliquid turbatum sit? Unum quemlibet annum occupa: & ex eo magistratus cita. Lucium, si vis, Bibulum, & C. Cæsarem. videbis inter collegas inimicissimos concordem fortunam. L. Bibuli, Melioris quam fortioris viri, duo simul filii interfecti sunt: Ægyptio quidem militi ludibrio habiti: ut non minus ipsa orbitate, auctor ejus, digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui, non honoris sui anno, ob invidiam collegæ, domi latuerat, postero die quam geminum funus renunciatum est, processit ad solita & publica officia. Quid minus poterat, quam unum diem duobus filiis dare? tam cito liberorum luctum finivit, qui consulatum anno luxerat. C. Cæsar cum Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audivit decessisse filiam, publica secum fata ducentem. In oculis erat jam Cn. Pompejus, non æquo laturus animo quemquam alium esse in rep. magnum, & modum impositurus incrementis, quæ gravia illi videbantur, etiam cum in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, & tam cito dolorem vicit, quam omnia solebat.

CAP. XV. QUID aliorum tibi funera Cæsarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, ut sic quoque generi humano prosint, ostendentes, ne eos quidem, qui diis geniti deosque genituri dicantur, sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam. Divus Augustus amissis liberis, nepotibus, exhausta Cæsarum turba, adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter, tamquam ejus jam res ageretur

cujus cum maxime intererat, de diis neminem queri. Ti. Cæsar & quem genuerat, & quem adoptaverat, amisit: ipse tamen pro rostris laudavit filium, stetitque in conspectu posito corpore, interjecto tantummodo velamento quod pontificis oculos à funere arceret, & flente populo Romano non flexit vultum: experiendum se dedit Sejano ad latus stanti, quam patienter posset suos perdere. Videsne quanta copia virorum maximorum sit, quos non excepit hic omnia prosternens casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publice privatimque congesta erant? Sed videlicet it in orbem ista tempestas: & sine dilectu vastat omnia, agitque ut sua. Iube singulos conferre rationem: nulli contigit impune nasci.

CAP. XVI. SCIO quid dicas: Oblitus es fæminam te consolari. virorum refers exempla. Quis autem dixerit naturam maligne cum muliebribus ingeniis egisse, & virtutes illarum in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta, (libeat) facultas est: laborem doloremque ex æquo, si consuevere, patiuntur. In qua istud urbe, dii boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus dejecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiæ Brutum. In qua Clœliam, contempto hoste & flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transscripsimus. Equestri insidens statuæ, in sacra via, celeberrimo loco, Clœlia exprobrat juvenibus nostris pulvinum ascendentibus, in ea illos urbe sic ingredi, in qua etiam fæminas equo donavimus. Quod tibi si vis exempla referri fæminarum, quæ suos fortiter desideraverunt, non ostiatim quæram: ex una tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognovit, & de ceteris facile est, quos nec editos, nec amissos civitas sensit: Ti. Gracchum, & Cajum, quos etiam qui bonos viros negaverit, magnos fatebitur, & occisos vidit, & insepultos. consolantibus tamen miseramque dicentibus, *Numquam*, inquit, *non felicem me dicam, quæ Gracchos peperi*. Cornelia Livium Drusum, clarissimum juvenem, illustris ingenii, vadentem per Gracchorum vestigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptum suos amiserat, incerto cædis auctore: tamen & acerbam mortem filii, & inultam, tam magno animo tulit, quam ipse leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reverteris, si tela, quæ in Scipiones, Scipionumque matres ac filios egit, quibus Cæsares petiit, ne à te quidem continuit. Plena & infesta variis casibus vita est: à quibus nulli longa pax, vix induciæ sunt. Quatuor liberos sustuleras, Marcia. nullum ajunt frustra cadere telum, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine invidia damnove prætervehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, sed elegit. Numquam tamen injuriam dixeris, ex æquo cum potentiore dividere: duas tibi reliquit filias, & harum nepotes: & ipsum quem maxime luges, prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias. si male fers, magna onera: si bene, magna solatia. In hoc te perduxit, ut illas cum videris, admonearis filii, non doloris. Agricola, eversis arboribus, quas aut ventus radicitus evulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, subolem ex illis residuam fovet, & amissarum semina statim plantasque disponit: & momento (nam ut in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus est) adolescunt amissis lætiora. Has nunc Metilii tui filias in ejus vicem substitue: & vacantem locum exple. Unum dolorem, geminato

solatio leva. Hæc quidem natura mortalium est, ut nihil magis placeat, quam quod amissum est. iniquiores sumus adversus relicta, ereptorum desiderio. sed si æstimare volueris, quam tibi valde fortuna, etiam cum sævierit, pepercerit, scies te habere plus quam solatia. Respice tot nepotes, duas filias.

CAP. XVII. DIC illud quoque, Marcia. Moveret me, si esset cuique pro moribus fortuna, numquam mala bonos sequerentur: nunc video, exempto discrimine, & eodem modo, malos bonosque jactari. Grave est tamen, quem educaveris juvenem, jam matri, jam patri præsidium ac decus, amittere. Quis negat grave esse? sed humanum est. Ad hoc genita es ut perderes, ut perires, ut sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres & optares, &, quod est pessimum, numquam scires cujus esses status. Si quis Syracusas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futuræ peregrinationis tuæ ante cognosce, deinde ita naviga. Hæc sunt quæ mirari possis. videbis primum ipsam insulam ab Italia angusto intercisam freto, quam continenti quondam cohæsisse constat: subitum illo mare irrupit, & *Hesperium Siculo latus abscidit*: deinde videbis (licebit enim tibi avidissimum maris verticem stringere) illam fabulosam, Charybdim dico, quam diu ab Austro vacat, quietam; at si quis inde ventus spiravit, hiatu magno profundoque navigia sorbentem. Videbis celebratissimum carminibus fontem Arethusam, nitidissimi ac perlucidi ad imum stagni, gelidissimas aquas profundentem: sive illas ibi primum nascentes invenit, sive immersum terris flumen integrum subter tot maria, & à confusione pejoris undæ servatum, reddidit. Videbis portum quietissimum omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium, aut adjuvit manus, sic tutum, ut ne maximarum quidem tempestatum furori locus sit. Videbis ubi Athenarum potentia fracta: ubi tot millia captivorum, ille excisis in infinitam altitudinem saxis, nobilis carcer incluserat: ipsam ingentem civitatem, & laxius territorium, quam multarum urbium fines sint: tepidissima hiberna, & nullum diem sine interventu solis. Sed cum omnia ista cognoveris, gravis & insalubris æstas hiberni cæli beneficia corrumpet. Erit Dionysius illic tyrannus, libertatis, justitiæ, legum exitium, dominationis cupidus etiam post Platonem, vitæ etiam post exsilium: alios uret, alios verberabit, alios ob levem offensam jubebit detruncari: accerset ad libidinem mares fæminasque, & inter fœdos regiæ intemperantiæ greges parum erit simul binis coire. Audisti quid te invitare possit, quid absterrere: proinde aut naviga aut resiste. Post hanc denuntiationem, si quis dixisset intrare se Syracusas velle, satisne justam querelam de ullo, nisi de se, habere posset, qui non incidisset in illa, sed prudens sciensque venisset? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, poteris & deformes: & si fortasse tibi multi nascentur, esse ex illis aliquis tam servator patriæ, quam proditor poterit. Nō est quod desperes tantæ dignationis fututos, ut nemo tibi propter illos maledicere audeat: propone tamen & tantæ fututos turpitudinis, ut ipsi maledictum sint. Nihil vetat illos tibi suprema præstare, & laudari te à liberis tuis: sed sic te para, tanquam in ignem positura, vel puerum, vel juvenem, vel senem. Nil enim ad rem pertinent anni; quoniam nullum non acerbum funus est, quod parens sequitur. Post has leges propositas, si liberos tollis, omni deos invidia liberas, qui tibi nihil spoponderunt.

CAP. XVIII. AD hanc imaginem agedum totius vitæ introitum

troitum referamus. Syracusas visere deliberanti tibi, quidquid delectare poterat, quicquid offendere, exposui: puta nascenti me tibi venire in consilium. intratura es urbem diis hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus æternisque devinctam, indefatigata cælestium officia volventem. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis uno sidere omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem, annum in æstatem hiememque æqualiter dividentem. Videbis nocturnam lunæ successionem, à fraternis occursionibus lene remissumque lumen mutuantem, & modo occultam, modo toto ore terris imminentem, accessionibus damnisque mutabilem, semper proximæ dissimilem. Videbis quinque sidera diversas agentia vias, & in contrarium præcipiti mundo nitentia: ex horum levissimis motibus fortunæ populorum dependent, & maxima ac minima proinde formantur, prout æquum iniquumve sidus incessit. Miraberis conlecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & cæli fragorem. Cum satiatos spectaculo supernorum in terram oculos dejeceris, excipiet te alia forma rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fusa planicies; hinc montium magnis & nivalibus surgentium jugis, erecti in sublime vertices; dejectus fluminum, & ex uno fonte in Orientem Occidentemque defusi amnes; & summis cacuminibus nemora nutantia, & tantum silvarum cum suis animalibus, aviumque concentu dissono. Varii urbium situs, & seclusæ nationes locorum difficultate. quarum aliæ se in erectos subtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, vallibus, palude circumfunduntur: adjuta cultu seges, & arbusta sine cultore fertilia, & rivorum lenis inter prata discursus, & amœni sinus, & littora in portum recedentia, sparse tot per vastum insulæ, quæ interventu suo maria distinguunt. Quid lapidum gemmarumque fulgor, & inter rapidorum cursum torrentium aurum arenis interfluens, & in mediis terris, medioque rursus mari nitentes ignium faces, & vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu scindens, & ingenti licentia exæstuans? Videbis his inquietis, & sine vento fluctuantibus aquis immani & sidem excedenti magnitudine terrentia animalia, quædam gravia & alieno se magisterio moventia, quædam velocia, concitatis perniciora remigiis, quædam haurientia undas, & magno prænavigantium periculo efflantia. Videbis hic navigia, quas non novere terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum, erisque ei spectatrix, & ipsa pars magna conantium: disces, docebisque artes, alias quæ vitam instruant, alias quæ ornent, alias quæ regant. Sed illic erunt mille corporum & animorum pestes, & bella, & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies cæli corporisque, & carissimorum acerba desideria, & mors, incertum facilis, an per pœnam cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid velis. ut in illa venias, per ista exeundum est. Respondebis, velle te vivere. quidni? imo, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Vive ergo, ut convenit. Nemo, inquis, nos consuluit. Consulti sunt de nobis parentes nostri: qui cum conditionem vitæ nossent, in hanc nos sustulerunt.

CAP. XIX. SED ut ad solatia veniam, videamus primum quid curandum sit, deinde quemadmodum. Movet lugentem desiderium ejus, quem dilexit. id per se tolerabile apparet. Absentes enim abfuturosque, dum vivent, non flemus, quamvis omnis usus illorum nobis & conspectus ereptus sit. Opinio est ergo, quæ nos cruciat; & tanti

quod.

quodque malum est, quanti illud taxavimus. In nostra potestate remedium habemus. Iudicemus illos abesse, & nosmetipsi fallamus: dimisimus illos, imo consecuturi praemisimus. Movet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui à contemptu vindicet. Vt minime probabili, sed vero solatio utar: In civitate nostra plus gratiae orbitas confert, quam eripit. Adeoque senectutem solitudo, quae solebat destruere, ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum simulent, & liberos ferrent, & orbitatem manu faciant. Scio quid dicas: Non movent me detrimenta mea. etenim non est dignus solatio, qui filium sibi decessisse, sicut mancipium, moleste fert: cui quicquam in filio respicere, praeter ipsum, vacat. Quid igitur te, Marcia, movet? utrum, quod filius tuus decessit: an, quod non diu uixit? Si quod decessit, semper debuisti dolere: semper enim scisti mori. Cogita, nullis defunctum malis affici. illa quae nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec oblivionis amnem, nec tribunalia, nec reos ullos in illa libertate tam laxa: nullos iterum tyrannos. Luserunt ista poëtae, & vanis nos agitavere terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est, & finis: ultra quam mala nostra non exeunt, quae nos in illam tranquillitatem, in qua antequam nasceremur jacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miseretur, & non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod vero ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunae tradit. Mala enim bonaque circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos, intra quos servitur. Excepit illum magna & aeterna pax: non paupertatis metu, non divitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non invidia felicitatis alienae tangitur, nec suae premitur, nec conviciis quidem ullis verecundae aures verberantur: nulla publica clades conspicitur, nulla privata: non sollicitus futuri pendet ex eventu, semper in deteriora dependenti. Tandem ibi constitit, unde nil eum pellat, ubi nil terreat.

CAP. XX. O ignaros malorum suorum, quibus non mors ut optimum inventum naturae laudatur! quae sive felicitatem includit, sive calamitatem repellit, sive satietatem aut lassitudinem senis terminat, sive juvenile aevum, dum meliora sperantur, in flore deducit, sive pueritiam ante duriores gradus revocat: omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita, quam de his ad quos venit antequam invocaretur. Haec servitutem invito domino remittit: haec captivorum catenas levat: haec è carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. haec exsulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse inter quos quisque jaceat. haec, ubi res communes fortuna male divisit, & aequo jure genitos, alium alii donavit, exaequat omnia. haec est quae nihil quicquam alieno fecit arbitrio. haec est, in qua nemo humilitatem suam sensit. haec est quae nulli paruit. haec est, Marcia, quam pater tuus concupivit. Haec est, inquam, quae efficit, ut nasci non sit supplicium: quae efficit, ut non concidam adversus minas casuum, ut servare animum salvum ac potentem sui possim. Habeo quo appellam. Video istic cruces non unius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas. alii capite conversos in terram suspendere, alii per obscoena stipitem

egerunt,

egerunt, alii brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: & membris & singulis articulis singula machinamenta: sed video & mortem. Sunt istic hostes cruenti, cives superbi: sed video istic & mortem. Non est molestum servire, ubi si domini pertæsum est, licet uno gradu ad libertatem transire. contra injurias vitæ, beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quam multis diutius vixisse nocuerit. Si Cn. Pompejum, decus istius firmamentumque imperii, Neapoli valitudo abstulisset, indubitatus populi Romani princeps excesserat. At nunc exigui temporis adjectio fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in conspectu suo cæsas: & ex illo prœlio, in quo prima acies senatus fuit, quam infelices reliquiæ sunt, imperatorem ipsum superfuisse! vidit Ægyptium carnificem, & sacrosanctum victoribus corpus satelliti præstitit, etiam si incolumis fuisset pænitentiam salutis acturus. quid enim erat turpius, quam Pompejum vivere beneficio regis? M. Cicero si eo tempore, quo Catilinæ sicas devitavit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberata Rep. conservator ejus: si denique filiæ suæ funus secutus fuisset, etiam tunc felix mori potuit. Non vidisset strictos in civilia capita mucrones: nec divisa percussoribus occisorum bona, ut etiam de suo perirent: non hastam consularia spolia vendentem: nec cædes, nec locata publice latrocinia, bella, rapinas, tantum Catilinarum. Marcum Catonem si à Cypro & hereditatis regiæ dispensatione redeuntem mare devorasset, vel cum illa pecunia, quam afferebat civili bello stipendium, nonne illo bene actum foret? hoc certe secum tulisset, neminem ausurum coram Catone peccare. Nunc annorum adjectio paucissimorum, virum libertati non suæ tantum, sed publicæ natum, coëgit Cæsarem fugere, Pompejum sequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit Metilio: omnium etiam malorum remisit patientiam. Nimis tamen cito periit, & immaturus. Primum, puta illum superfuisse: comprehende quantum plurimum procedere homini licet: quantulum est? Ad brevissimum tempus editi, cito cessuri loco, venienti in pactum hoc, prospicimus hospitium. De nostris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate convolvi constat; computa urbium sæcula. vide his quam non diu steterint, etiam quæ vetustate gloriantur. Omnia humana brevia & caduca sunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, urbibusque, & fluminibus & ambitu maris, puncti loco ponimus, ad universa referentes: minorem portionem ætas nostra, quam partem puncti habet, si tempori comparetur omni, cujus major est mensura quam mundi: utpote cum ille se intra hujus spatium toties remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cujus quantumcumque fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo? uno modo multum est quod vivimus: si satis est. Licet mihi vaces, & in moram tardatæ senectutis novies denos centenosque percenseas annos: cum ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa brevissimi longissimique ævi differentia, si inspecto quanto quis vixerit spatio, comparaveris quanto non vixerit. Deinde non immaturus decessit: vixit enim, quantum debuit vivere. Nihil enim illi jam ultra supererat. Non una hominibus senectus est, ut ne animalibus quidem. intra quattuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longissima ætas est, quæ homini prima. dispar cuique vivendi facultas data est: nemo nimis cito moritur, qui victurus diutius quam vixit, non fuit. Fixus est cuique terminus: manebit semper ubi positus est: nec illum ulterius

terius diligentia aut gratia promovebit: scit libenter illum ulterius diligentiam ex consilio perdidisse. Tulit suum, ——— *metasque dati pervenit ad ævi.* Non est itaque quod sic te oneres: Potuit diutius vivere. Non est interrupta ejus vita, nec unquam se annis casus interjecit. Solvitur quod cuique promissum est: eunt vi sua fata, nec adjiciunt quicquam, nec ex promisso semel demunt: frustra vota ac studia fiunt. Habebit quisque, quantum illi dies primus adscripsit. ex illo quo primum lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque fato propior: & illi ipsi, qui adjiciebantur adolescentiæ anni, vitæ detrahebantur. In hoc omnes errore versamur, ut non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque jam vergere: cum illo infantia statim, & juventa, omnisque ætas ferat. Agunt opus suum fata: nobis sensum nostræ necis auferunt: quoque facilius obrepat mors, sub ipso vitæ nomine latet. Infantem in se pueritia convertit, pueritiam pubertas, juventutem senectus abstulit. Incrementa ipsa, si bene computes, damna sunt.

CAP. XXI. QUERERIS, Marcia, non tam diu vixisse filium tuum, quam potuisset? Unde enim scis, an diutius illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem invenire hodie potes, cujus res tam bene positæ sint & fundatæ, ut nihil illi, procedenti tempore, timendum sit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vitæ nostræ tam obnoxia aut tenera est, quam quæ maxime placet. Ideoque felicissimis optanda mors est quia in tanta inconstantia turbaque rerum, nihil nisi quod præteriit, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filii tui corpus, & summa pudoris custodia inter luxuriosæ urbis oculos conservatum, potuisse ita morbos evadere, ut ad senectutem formæ illæsum perferret decus:

CAP. XXII. COGITA animi mille labes. neque enim recta ingenia, qualem in adolescentia spem sui fecerant, usque in senectutem pertulerunt; sed interversa plerumque sunt. Aut sera, eoque fœdior luxuria invasit, & coëgit dehonestare speciosa principia: aut in popinam ventremq; projectis, summa illis curarum fuit, quid essent, quid biberent. Adjice incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum ossa vivis legentium, & totas in viscera manus demittentium, & non simplici dolore pudenda curantium. Post hæc exsilium. non fuit innocentior filius tuus, quam Rutilius. Carcerem. non fuit sapientior, quam Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus. non fuit sanctior quam Cato. Cum ista perspexeris, scies optime cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitæ stipendium, cito in tutum recepit. Nihil est tam fallax, quam vita humana: nihil tam insidiosum. non mehercule quisquam accepisset, nisi daretur inscius? itaq; si felicissimum est, non nasci: proximum puta, brevitate vitæ defunctos cito in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Sejanus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo congiarium dedit. Irascebatur illi ob unum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, *Sejanum in cervices nostras nec imponi quidem, sed ascendere.* Decernebatur illi statua. in Pompeji theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamavit Cordus, *Tunc vere theatrum perire.* Quis ergo non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeji constitui Sejanum, & in monumentis maximi imperatoris consecrari pessimum militem? consecratur. Subscriptio, & acerrimi canes, quos ille, ut sibi uni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare etiam hominem, & illum imparatum, incipiunt. Quid faceret? si vivere vellet, Sejanus rogandus erat: si mori, filia, uterque inexorabilis: con-

constituit filiam fallere. Vsus itaque balneo, & quo plus imponeret, in cubiculum se quasi gustaturus contulit: & dimissis pueris, quædam per fenestram, ut videretur edisse, projecit: à cœna deinde, quasi jam satis in cubiculo edisset, abstinuit: alteroque die, & tertio idem fecit. Quarto, ipsa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te: *Carissima*, inquit, *filia, & hoc unum, tota celata vita, iter mortis ingressus sum, & jam medium fere teneo. Revocare me nec debes, nec potes.* Atque ita lumen omne præcludi jussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio ejus, publica voluptas erat, quod è faucibus avidissimorum luporum educeretur præda. Accusatores, Sejano auctore, adeunt consulum tribunalia: queruntur mori Cordum, interpellantes quod coëgerant. adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæstione, an morte rei perderentur. dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absolverat. Videsne, Marcia, quantę iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quod alicui tuorum mori necesse fuit? pæne non licuit.

CAP. XXIII. PRÆTER hoc, quod omne futurum incertum est, & ad deteriora certius: facillimus ad superos iter est, animis cito ab humana conversatione dimissis. minus enim fæcis ponderisque traxerunt: antequam obducerentur, & altius terrena conciperent, liberati, leviores ad originem suam revolant, & facilius, quicquid est illud, absoluti transfluunt. Nec unquam magnis ingeniis cara in corpore mora est. exire atque erumpere gestiunt, ægre has angustias ferunt, vagi per omne sublime, & ex alto assueti humana despicere. Inde est quod Plato clamat: *Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hoc semper cupidine ferri in exteriora tendentem.* Quid tu, Marcia, cum videres senilem in juvene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, divitias sine avaritia, honores sine ambitione, voluptates sine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum sospitem posse contingere? Quicquid ad summum pervenit, ad exitum properat. Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus: nec ultimum tempus exspectant, quæ in primo maturuerunt. Ignis quo clarior fulsit, citius exstinguitur: vivacior est, qui cum lenta difficilique materia commissus, fumoque demersus, ex sordido lucet. eadem enim detinet caussa, quæ maligne alit. sic ingenia quo illustriora, breviora sunt. Nam ubi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre, puerum Romæ fuisse, statura ingentis viri: sed hic cito decessit, & moriturum brevi nemo non prudens dixit. non poterat enim ad illam ætatem pervenire, quam præceperat. Ita est indicium imminentis exitii maturitas, & appetit finis, ubi incrementa consumpta sunt.

CAP. XXIV. INCIPE virtutibus illum, non annis æstimare: satis diu vixit. pupillus relictus, sub tutorum cura usque ad decimumquartum annum fuit: sub matris custodia semper. cum haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens statura, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusavit, ne à te discederet. Computa, Marcia, quam raro liberos videant, quæ in diversis domibus habitant: cogita, tot illos perire annos matribus, & per solicitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: scies multum patuisse hoc tempus, ex quo nihil perdidisti. Numquam à conspectu tuo recessit: sub oculis tuis studia formavit, excellentis ingenii, & æquaturi avum, nisi obstitisset verecundia, quæ multorum profectus silentio pressit. Adolescens rarissimæ formæ, in tam magna mulierum turba viros corrumpen-

pentium, nullius spei se præbuit: & cum quarumdam usque ad tentandum pervenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quod placuerat. Hac sanctitate morum effecit, ut puer admodum dignus sacerdotio videretur, materna sine dubio suffragatione: sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum in contemplatione virtutum sic te gere, tanquam si nunc illi tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo avocetur: numquam tibi solicitudini, numquam mærori erit. Quod unum ex tam bono filio poteras dolere, doluisti: cetera exempta casibus, plena voluptatis sunt, si modo uti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit, intelligis. Imago dumtaxat filii tui periit, & effigies non simillima: ipse quidem æternus, meliorisque nunc status est, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Hæc quæ vides ossa circumvoluta nervis, & obductam cutem, vultumque, & ministras manus, & cetera quibus involuti sumus, vincula animorum tenebræque sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur à veris & suis, in falsa conjectus: omne illi cum hac carne gravi certamen est, ne abstrahatur & sidat: nititur illo, unde dimissus est: ibi illum æterna requies manet, è confusis crassisque pura & liquida visentem.

CAP. XXV. PROINDE non est quod ad sepulcrum filii tui curras. pessima ejus, & ipsi molestissima istic jacent, ossa cineresque: non magis illius partes, quam vestes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus excessit: paullumque supra nos commoratus, dum expurgatur, & inhærentia vitia situmque omnis mortalis ævi excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitque illum cœtus sacer, Scipiones, Catonesque, utique contemptores vitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi, nova luce gaudentem, & vicinorum siderum meatus docet: nec ex conjecturis, sed omnium ex vero peritus, in arcana naturæ libens ducit. Vtque ignotarum urbium monstrator, hospiti gratus est: ita scitanti cælestium caussas, domesticus interpres. In profunda terrarum permittere aciem juvat: delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tamquam sub oculis patris filiique posita, non illorum quos noveras, sed tanto excellentiorum, & in summo locatorum: erubesce quicquam humile aut vulgare, & mutatos in melius tuos flere. In æterna rerum per vasta & libera spatia dimissos, non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium, aut imæ valles, aut incerta vada Syrtium, tramites omnia plani, & ex facili mobiles, & expediti, & invicem pervii sunt, intermixtique sideribus.

CAP. XXVI. PVTA itaque ex illa arce cælesti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo civilia bella deflevit, quo proscribentes in æternum ipse proscripsit, sed tanto clariore, quanto est ipse sublimior, dicere: Cur te filia tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta veri ignorantia versaris, ut inique actum judices cum filio tuo, quod in tædium versus vitæ, ipse ad majores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quam nullis benignam facile se præstiterit, nisi qui minimum cum illa contraxerant? Regesne tibi nominem felicissimos futuros, si maturius illos mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid ætati detraxeris? an nobilissimos viros clarissimosque ad ictum militaris gladii composita

cervice formato? Respice patrem atque avum tuum. Ille in alieni percussoris venit arbitrium. Ego nihil in me cuiquam permisi, & cibo prohibitus ostendi, quam magno animo scripsissem. Cur in domo nostra diutissime lugetur, qui felicissime moritur? Coimus in unum omnes, videmusque vos alta nocte circumdari. Nil apud vos, ut putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum: sed humilia cuncta, & gravia, & anxia, & quotam partem luminis nostri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos: nihil in obscuro, detectas mentes, & aperta præcordia, & in publico medioque vitam, & omnis ævi prospectum, eventumque? Iuvabat unius sæculi me fata componere, in parte ultima mundi, & inter paucissimos gesta: tot sæcula, tot ætatum contextum & seriem, quicquid annorum est, licet visere. licet surrectura, licet ruitura regna prospicere, & magnarum urbium lapsus, & maris novos cursus. Nam si potest tibi solatio esse desiderii tui commune fatum, nihil quo stat loco stabit. omnia sternet, abducetque secum vetustas: nec hominibus solum (quota enim ista fortuitæ potentiæ portio est?) sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet: tot supprimet montes, & alibi rupes in altum novas exprimet: maria sorbebit, flumina avertet: & commercio gentium rupto, societatem generis humani cœtusque dissolvet. Alibi hiatibus vastis subducet urbes, tremoribus quatiet, & ex infimo pestilentes halitus mittet, & inundationibus, quicquid habitatur, obducet: necabitque omne animal orbe submerso, & ignibus vastis torrebit incendetque mortalia. Et cum tempus advenerit, quo se mundus renovaturus exstinguat, viribus ista se suis cædent, & sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, uno igne, quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit. Nos quoque felices animæ, & æterna sortitæ, cum Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis, & ipsi parva ruinæ ingentia accessio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui ista jam novit.

DE PROVIDENTIA,

Sive quare bonis viris mala accidant cum sit providentia,

LIBER VNVS.

CAPVT I.

QVÆSISTI à me, Lucili, quid ita, si Providentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in contextu operis redderetur, cum præesse universis providentiam probaremus, & interesse nobis Deum: sed quoniam à toto particulam revelli placet, & unam contradictionem manente lite integra solvere: faciam rem non difficilem, caussam deorum agam. Supervacuum est in præsentia ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec nunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, & quæ casus incitat, sæpe turbari & cito arietare: hanc inoffensam velocitatem procedere æternæ legis imperio, tantum rerum terra marique gestantem, tantum cla-

clarissimorum luminum & ex dispositione lucentium: non esse materiæ errantis hunc ordinem: neque quæ temere coierunt, tanta arte pendere, ut terrarum gravissimum pondus sedeat immotum, & circa se properantis cæli fugam spectet: ut infusa vallibus maria molliant terras, nec ullum incrementum fluminum sentiant; ut ex minimis seminibus nascantur ingentia. Ne illa quidem quæ videntur confusa & incerta, pluvias dico nubesque, & elisorum fulminum jactus, & incendia ruptis montium verticibus effusa, tremores labantis soli, & alia quæ tumultuosa pars rerum circa terras movet, sine ratione, quamvis subita sint, accidunt: sed suas & illa caussas habent non minus, quam quæ alienis locis conspecta miraculo sunt, ut in mediis fluctibus calentes aquæ, & nova insularum in vasto exsilientium mari spatia. Iam vero si quis observaverit undari litora pelago in se recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet cæca quadam volutatione modo contrahi undas, & introrsum agi, modo erumpere, & magno cursu repetere sedem suam, cum illæ interim portionibus crescunt, & ad horam ac diem subeunt, ampliores minoresque, prout illas lunare sidus elicuit, ad cujus arbitrium oceanus exundat, Suo ista tempori reserventur: eo quidem magis, quod tu non dubitas de providentia, sed quereris. In gratiam te reducam cum diis, adversus optimos optimis. Neque enim natura patitur, ut bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia est, conciliante virtute. amicitiam dico? imo etiam necessitudo & similitudo: quoniam quidem bonus ipse tempore tantum à Deo differt, discipulus ejus, æmulatorque, & vera progenies: quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut severi patres, durius educat. Itaque cum videris bonos viros acceptosque diis, laborare, sudare, per arduum ascendere, malos autem lascivire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum alii audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. bonum virum in deliciis non habet: experitur, indurat, sibi illum præparat.

CAP. II. QVARE multa bonis viris adversa eveniunt? nihil accidere bono viro mali potest. Non miscentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum superne dejectorum imbrium, tanta medicatorum vis fontium, non mutant saporem maris, nec remittunt quidem: ita adversarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in statu, & quicquid evenit, in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non sentit illa: sed vincit, & alioquin quietus placidusque, contra incurrentia attollitur. Omnia adversa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, & erectus ad honesta, non est laboris appetens justi, & ad officia cum periculo promptus? cui non industrioso otium pœna est? Athletas videmus, quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque confligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, ut totis contra ipsos viribus utantur. cædi se vexarique patiuntur: & si non inveniunt singulos pares, pluribus simul objiciuntur. Marcet sine adversario virtus. tunc apparet quanta sit, quantum valeat, polleatque, cum quid possit, patientia ostendit. Scias licet, idem viris bonis esse faciendum, ut dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. quicquid acciderit, boni consulant, in bonum vertant. Non quid, sed quemadmodum feras, interest. Non vides, quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari jubent liberos ad studia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur esse o-

tiosos, & sudorem illis, & interdum lacrimas, excutiunt: at matres fovere in sinu, continere in umbra volunt; numquam flere, numquam tristari, numquam laborare. Patrium habet Deus adversus bonos viros animum, & illos fortiter amat? & , Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, ut verum colligant robur. Languent per inertiam saginata: nec labore tantum, sed mole, & ipso sui onere deficiunt. Non fert ullum ictum illæsa felicitas. at ubi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per injurias ducit, nec ulli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de genu pugnat. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quam optimos esse atque excellentissimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur, assignat? Ego vero non miror, si quando impetum capiunt spectandi magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excepit. si leonis incursum interritus pertulit: tantoque spectaculum est gratius, quanto id honestior fecit. Non sunt ista, quæ possunt deorum in se vultum convertere, sed puerilia, & humanæ oblectamenta levitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus, utique si & provocavit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, si convertere animum velit, quam ut spectet Catonem, jam partibus non semel fractis stantem, nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in unius ditionem concesserint, custodiantur legionibus terræ, classibus maria, Cæsarianus portas miles obsideat: Cato, qua exeat, habet. Vna manu latam libertati viam faciet. ferrum istud, etiam civili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. libertatem, quam patriæ non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus, eripe te rebus humanis. Iam Petrejus & Iuba concurrerunt, jacentque alter alterius manu cæsi. Fortis & egregia fati conventio: sed quæ non deceat magnitudinem nostram. tam turpe est Catoni, mortem ab ullo petere, quam vitam. Liquet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, cum jam ille vir, acerrimus sui vindex, alienæ saluti consulit, & instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte ultima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam, indignamque quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & efficax vulnus. non fuit Diis immortalibus satis, spectare Catonem semel: retenta ac revocata virtus est, ut in difficiliori parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quam repetitur. Quidni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu evadentem? mors illos consecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

CAP. III. SED jam procedente oratione ostendam, quam non sint quæ videntur, mala, nunc illud dico, ista quæ tu vocas aspera, quæ adversa & abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt; deinde pro universis: quorum major diis cura est, quam singulorum. Post hæc, volentibus accidere, ac dignos malo esse, si nolint. His adjiciam, fato ista fieri, & recte eadem lege bonis evenire, qua sunt boni: persuadebo inde tibi, ne umquam boni viri miserearis. potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum, ex omnibus quæ proposui, videtur quod primum dixi: pro ipsis esse quibus eveniunt ista, quæ horremus ac tremimus. Pro ipsis est, inquis, in exsilium projici, in egestatem deduci, liberos, conjugem efferre, igno-

ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro & igne curari, nec minus fame ac siti. Sed si cogitaveris tecum, remedii caussa quibusdam & radi ossa & legi, & extrahi venas, & quædam amputari membra, quæ sine totius perniciẽ corporis hærere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quædam incommoda pro his esse, quibus accidunt, tam mehercules, quam quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectaverunt: simillima cruditatibus, ebrietatibusque, & ceteris quæ necant per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrii nostri, & hæc vox est, à qua recens sum, sonat adhuc, & vibrat in auribus meis: Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil umquam evenit adversi. Non licuit enim illi se experiri. Vt ex voto illi fluxerint omnia, ut ante votum: male tamen de illo dii judicaverunt. indignus visus est, à quo vinceretur aliquando fortuna, quæ ignavissimum quemque refugit. quasi dicat: Quid ego istum mihi aduersarium assumam! statim arma submittet. non opus est in illum tota potentia mea: levi comminatione pelletur. non potest sustinere vultum meum. Alius circumspiciatur, cum quo conferre possimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam judicat gladiator, cum inferiore componi: & scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares quærit, quosdam fastidio transit. Contumacissimum quemque & rectissimum aggreditur, adversus quem vim suam intendat. Ignem experitur in Mucio; paupertatem in Fabricio, exsilium in Rutilio, tormenta in Regulo; venenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non invenit. Infelix est Mucius, quod dextra ignes hostium premit, & ipse à se exigit erroris sui pœnas? quod Regem, quem armata manu non potuit, exusta fugat? Quid ergo? felicior esset, si in sinu amicæ foveret manum? Infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum à repub. vacavit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum divitiis gerit? quod ad focum cœnat illas ipsas radices, & herbas, quas in agro repurgando triumphalis senex vulsit? Quid ergo? felicior esset, si in ventrem suum longinqui littoris pisces, & peregrina aucupia congereret? si conchyliis superi atq; inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis erigeret? si ingenti pomorum strue cingeret primæ formæ feras captas multa cæde venantium? Infelix est Rutilius, quod qui illum damnaverunt, caussam dicent omnibus sæculis? quod æquiore animo passus est se patriæ eripi, quã sibi exsilium? quod Sullæ dictatori solus aliquid negavit, & revocatus non tantum retro cessit, sed longius fugit? Viderint, inquit hoc isti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. videant largum in foro sanguinem, & supra Servilium lacum (id enim proscriptionis Sullanæ spoliarium est) senatorum capita, & passim vagantes per urbem percussorum greges: & multa millia civium Romanorum, uno loco post fidem, imo per ipsam fidem, trucidata. Videant ista, qui exsulare non possunt. Quid ergo felix est L. Sulla, quod illi descendenti ad forum gladio submovetur, quod capita consularium virorum patitur appendi, & pretium cædis per quæstorem ac tabulas publicas numerat? & hæc omnia facit ille qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum. quid illi fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum patientiæ fecit? Figunt cutem clavi, & quocumque fatigatum corpus reclinavit, vulneri incumbit, & in perpetuam vigiliam suspensa sunt lumina. Quanto plus tormenti tanto plus erit gloriæ.

riæ. Vis scire, quam non pæniteat hoc pretio esti masse virtutem? Refice tu illum, & mitte in senatum: eamdem sententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mæcenatem putas, cui amoribus anxio, & morosæ uxoris quotidiana repudia deflenti; somnus per symphoniarum cantum, ex longinquo leve resonantium, quæritur? Mero se licet sopiat, & aquarum fragoribus avocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quam ille in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, & ad caussam à patientia respicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur vexat caussa patiendi. Non usque eo in possessionem generis humani vitia venerunt, ut dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci quam Mæcenates velint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Mæcenatem se quam Regulum nasci maluisse: idem iste, taceat licet, nasci se Terentiam maluit. Male tractatum Socratem judicas, quod illam potionem publice mixtam, non aliter quam medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte disputavit usque ad ipsam? male cum illo actum est, quod gelatus est sanguis, ac paullatim frigore inducto venarum vigor constitit? Quanto magis huic invidendum est, quam illis quibus gemma ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, suspensam auro nivem diluit? Hi quicquid biberint, vomitu remetientur tristes, & bilem suam regustantes: at ille, venenum lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamque illi felicitatem contigisse, consensus hominum fatebitur. quem sibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiæ potentum graves sunt? opponatur simul Pompejo, Cæsari & Crasso. Grave est, à deterioribus honore anteiri? Vatinio postferatur, Grave est, civilibus bellis interesse? toto terrarum orbe pro caussa bona tam infeliciter, quam pertinaciter, militet. Grave est, sibi manus afferre? faciat. Quid per hoc consequar? ut omnes sciant, non esse hæc mala, quibus ego dignum Catonem putavi.

CAP. IV. Prospera in plebem ac vilia ingenia deveniunt: at calamitates terroresque mortalium sub jugum mittere, proprium magni viri est. Semper vero esse felicem, & sine morsu animi transire vitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem. Magnus es vir: sed unde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis? Descendisti ad Olimpia. sed nemo præter te. coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tamquam viro forti, sed tanquam consulatum præturamve adepto. honore auctus es. Idem dicere & bono viro possum, si illi nullam occasionem difficilior casus dedit, in qua una vim sui animi ostenderet. Miserum te judico, quod numquam fuisti miser. transisti sine adversario vitam. Nemo sciet, quid potueris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento. quid quisque posset, nisi tentando non didicit. Itaque quidam ultro se cessantibus malis obtulerunt, & virtuti ituræ in obscurum occasionem, per quam enitescerer, quæsierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus adversis, non aliter quam fortes milites bellis. Ego myrmillonem sub C. Cæsare de raritate munerum audivi querentem: Quam bella, inquit, ætas periit! Avida est periculi virtus, & quo tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam & quod passura est, gloriæ pars est. Militares viri gloriantur vulneribus, læti fluentem meliori casu sanguinem ostentant. Idem licet fecerint qui integri revertuntur ex acie, magis spectatur qui saucius redit. Ipsis inquam Deus consuluit, quos esse quam honestissimos cupit, quotiesi illis

mate.

materiam præbet aliquid animose fortiterque faciendi: ad quam rem opus est aliquarerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Unde possum scire, quantum adversus paupertatem tibi animi sit, si divitiis diffluis? unde possum scire, quantum adversus ignominiam & infamiam, odiumque populare, constantiæ habeas. si inter plausus senescis? si te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus favor sequitur? unde scio, quam æquo animo laturus sis orbitatem, si quoscumque sustulisti, vides? Audivi te cum alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expavescere ista, quæ dii immortales velut stimulos admovent animis. Calamitas, virtutis occasio est. Illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, novum veniet. magis urgent sæva inexpertos. grave est teneræ cervici jugum. Ad suspicionem vulneris tiro pallescit: audaciter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpe vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat; indurat, recognoscit, exercet. eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere: molles venturis malis servat. Erratis enim, si quem judicatis exceptum: veniet ad illum diu felicem sua portio. Quisquis videtur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut aliis incommodis, afficit? Quare, in castris quoque periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidiis, aut explorent iter, aut præsidium loco dejiciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Male de me Imperator meruit: sed, Bene judicavit. Idem dicant quicumque jubentur pati, timidis ignavisque flebilia: Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati. Fugite delicias. fugite enervatam felicitatem, qua animi permadescunt, nisi aliquid intervenit, quod humanæ sortis admoneat, velut perpetua ebrietate sopiti. Quem specularia semper ab adflatu vindicarunt, cujus pedes inter fomenta subinde mutata tepuerunt, cujus cœnationes subditus & parietibus circumfusus calor temperavit, hunc levis aura non sine periculo stringet. Cum omnia, quæ excesserunt modum, noceant; periculosissima felicitatis intemperantia est. Movet cerebrum, in vanas mentem imagines evocat, multum inter falsum ac verum mediæ caliginis fundit. Quidni satius sit, perpetuam infelicitatem quæ advocat ad virtutem sustinere, quam infinitis atque immodicis bonis rumpi? Levior jejuno mors est: cruditate dissiliunt. Hanc itaque rationem dii sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis præceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Numquid tu invisos esse Lacedæmoniis liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publice verberibus admotis? ipsi illos patres adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, perseverent vulnera præbere vulneribus. Quid mirum, si dure generosos spiritus Deus tentat? numquam virtutis molle documentum est. Verberat nos & lacerat fortuna? patiamur. non est sævitia: certamen est. quo sæpius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens usus agitavit. Præbendi fortunæ sumus, ut contra ipsam ab ipsa duremur. Paullatim nos sibi pares faciat, contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora, ferendo mari dura: agricolis, manus tritæ: ad excutienda tela, militares la-

certi valent: agilia sunt membra cursoribus, id in quoque solidissimum est, quod exercuit. Ad contemnendam maiorum potentiam, animus patientia pervenit: quæ quid in nobis efficere possit, scies, si adspexeris, quantum nationibus nudis & inopia fortioribus, labor præstet. Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit: Germanos dico, & quicquid circa Istrum vagarum gentium occursat. Perpetua illos hiems, triste cælum premit, maligne solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit. paullatim enim voluptati sunt, quæ necessitate cœperunt. Nulla illis domicilia; nullæ sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit; vilis, & hic quærendus manu victus; horrenda iniquitas cæli, intecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, ut confirmentur, concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incursat: ipsa enim vexatione constringitur, & radices certius figit. Fragiles sunt, quæ in aprica valle creverunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, ut esse interriti possint, multum, inter formidolosa versari, & æquo animo ferre quæ non sunt mala, nisi male sustinenti.

CAP. V. ADIICE nunc, quod pro omnibus est, optimum quemque, ut ita dicam, militare, & edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse nec mala: apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit, & mala esse, si malis tantum irrogaverit. Detestabilis erit cæcitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaque careant luce Appius & Metellus. Non sunt divitiæ bonum, Itaque habeat illas & Ellius leno: ut homines pecuniam cum in templis consecraverint, videant & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quam si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. At iniquum est, bonum virum debilitari, aut constringi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porro? non est iniquum, fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in urbe securos esse, præcisos & professos impudicitiam? Quid porro? non est iniquum, nobilissimas virgines ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem sæpe consulitur: cum illo tempore vilissimus quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit. boni viri laborant, impendunt, impenduntur, & volentes quidem: non trahuntur à fortuna, sequuntur illam, & æquant gradus. si scissent, antecessissent. Hanc quoque animosam Demetrii fortissimi viri vocem audisse me memini: Hoc unum, inquit, dii immortales, de vobis queri possum, quod non ante mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior enim ad ista venissem, ad quæ nunc vocatus adsum. Vultis liberos sumere? illos vobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Non magnam rem promitto, cito totum relinquam. Vultis spiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dedistis. à volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre, quam tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis. sed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, nisi retinenti. Nihil cogor, nihil patior invitus: nec servio Deo, sed assentio. eo quidem magis, quod scio omnia certa & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum cuiq; restet,

restet, prima nascentium hora disposuit. Caussa pendet ex caussa, privata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum est: quia non, ut putamus, incidunt cuncta, sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas: & quamvis magna videatur varietate singulorum vita distingui, summa in unum venit. accepimus peritura, perituri. Quid ita indignamur? quid quærimur? ad hoc parati sumus. Vtatur, ut vult, suis natura corporibus: nos læti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni viri? præbere se fato. Grande solatium est, cum universo rapi. Quicquid est quod nos sic vivere jussit, sic mori: eadem necessitate & deos alligat. irrevocabilis humana pariter ac divina cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. semper paret, semel jussit. Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, ut bonis viris paupertatem, vulnera, & acerba funera adscriberet? Non potest artifex mutare materiam: hæc passa est. Quædam separari à quibusdam non possunt, cohærent, individua sunt. Languida ingenia, & in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis: ut efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur ac navigium in turbido regat. contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quæ molliat & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros. Vide quam alte ascendere debeat virtus: scies illi non per secura vadendum esse.

Ardua prima via est, & qua vix mane recentes
Enituntur equi: medio est altissima cælo:
Vnde mare & terras ipsi mihi sæpe videre
Fit timor, & pavida trepidat formidine pectus.
Vltima prona via est, & eget moderamine certo.
Tunc etiam, quæ me subjectis excipit undis,
Ne ferar in præceps, Thetis solet ipsa vereri.

Hæc cum audisset ille generosus adolescens: Placet, inquit, via. ascendo. est tanti per ista ire casuro. Non desinit acrem animum metu territare:

Vtque viam teneas, nulloque errore traharis,
Per tamen adversi gradieris cornua tauri,
Æmoniosque arcus, violentique ora leonis.

Post hæc ait: *Iunge datos currus.* his quibus deterreri me putas, incitor: libet illic stare, ubi ipse sol trepidat. humilis & inertis est, tuta sectari: per alta virtus it.

CAP. VI. Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? ille vero non patitur. Omnia mala ab illis removit, scelera & flagitia, & cogitationes improbas, & avida consilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem avaritiam: ipsos tuetur ac vindicat. Numquid hoc quoque à Deo aliquis exigit, ut bonorum virorum etiam sarcinas servet? remittunt ipsi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus divitias projecit, onus illas bonæ mentis existimans: quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult sibi accidere? Filios amittunt viri boni, quidni, cum aliquando & ipsi occidant? In exilium mittuntur. quidni, cum aliquando ipsi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur. quidni, cum aliquando ipsi sibi manus afferant? Quare quædam dura patiuntur? ut etiam alios pati doceant. nati sunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis, quod de me queri possitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falsa circumdedi, & animos inanes, velut longo fallacique somnio lusi. auro illos, argento & ebore ornavi: intus boni nihil est. Isti, quos pro felicibus

 aspi-

aspiciatis, si non qua occurrunt, sed qua latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta est, & quidem tenuis. Itaq; dum illis licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, nitent & imponunt: cum aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum altæ ac veræ fœditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaveritis, & undiq; inspexeritis, meliora majoraq;. Permisi vobis, metuenda contemnare, cupienda fastidire. non fulgetis extrinsecus: bona vestra introrsus obversa sunt. Sic mundus exteriora contempsit, spectaculo sui lætus. Intus omne posui bonum. non egere felicitate, felicitas vestra est. At multa incidunt tristia, horrenda, dura tolerata. Quia non poteram vos istis subducere, animos vestros adversus omnia armavi. Ferte fortiter: hoc est, quo Deum antecedatis. ille extra patientiam malorum est, vos supra patientiam. Contemnite paupertatem, nemo tam pauper vivit, quam natus est. Contemnite dolorem: aut solvetur, aut solvet. contemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret animum, dedi. contemnite mortem: quæ vos aut finit, aut transfert. Ante omnia cavi, ne quis vos teneret invitos. patet exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideoque ex omnibus rebus, quas esse vobis necessarias volui, nihil feci facilius, quam mori. Prono animam loco posui: trahitur. Attendite modo, & videbitis, quam brevis ad libertatem, & quam expedita, ducat via. Non tam longas in exitu vobis, quam intrantibus moras posui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuisset, si homo tam tarde moreretur, quam nascitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat, quam facile sit renunciare naturæ, & munus suum illi impingere. Inter ipsa altaria & sollemnes sacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiscite. Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, & magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit. tenui ferro commissura cervicis abrumpitur, & cum articulus ille, qui caput collumque committit, incisus est, tanta illa moles corruit. Non in alto latet spiritus, nec utique ferro eruendus est: non sunt vulnere impresso scrutanda præcordia: in proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinavi locum: quacumque pervium est. Ipsum illud quod vocatur mori, quo anima discedit à corpore, brevius est, quam ut sentiri tanta velocitas possit. Sive fauces nodus elisit; sive spiramentum aqua præclusit; sive in caput lapsos subjacentis soli duritia comminuit; sive haustus ignis cursum animæ remeantis interscidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? quod tam cito fit, timetis diu?

DE TRANQVILLITATE ANIMI AD SERENVM.

CAPVT I.

INQVIRENTI mihi in me, Serene, quædam vitia apparebant retecta, in aperto posita, quæ manu prenderem, quædam obscuriora, & in recessu, quædam non continua, sed ex intervallis redeuntia: quæ vel molestissima dixerim, ut hostes vagos, & ex occasionibus assilientes, per quos neutrum licet, nec tamquam in bello paratum esse, nec tamquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maxime deprehendo (quare enim non verum ut medico fatear?) me nec bona fide liberatum iis, quę timebam & oderam, nec rursus obnoxium. In

statu ut non pessimo, ita maxime querulo & moroso positus sum: nec ægroto, nec valeo. Nō est quod dicas, omnium virtutum tenera esse principia, tempore ipsis duramentum & robur accedere. Non ignoro, etiam quæ in speciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quicquid ad alienum suffragium venit, mora convalescere. & quæ veras vires parant, & quæ ad placendum fuco quodam subornantur, exspectant annos, donec paullatim colorem diuturnitas ducat: sed ego vereor, ne consuetudo, quæ rebus affert constantiam, hoc vitium in me altius vigat. Tam bonorum, quam malorum, longa conversatio amorem inducit. Hæc animi inter utrumque dubii, nec ad recta fortiter, nec ad prava vergentis, infirmitas qualis sit, non tam semel tibi possum, quam per partes ostendere. Dicam quæ accidant mihi: tu morbo nomen invenies. Tenet me summus amor parcimoniæ, fateor. placet non in ambitionem cubile compositum, non ex arcula prolata vestis, non mille ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa: sed domestica & vilis, nec servata, nec sumenda sollicite. Placet cibus, quem nec parent familiæ, nec spectent: non ante multos paratus dies, nec multorum manibus ministratus, sed parabilis facilisque, nihil habens accersiti pretiosive, ubi libet non defuturus, nec patrimonio gravis, nec corpori, nec rediturus qua intraverat. Placet minister incultus & rudis vernula; argentum grave rustici patris, sine ullo opere & nomine artificis, & mensa non varietate macularū conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones civitati nota: sed in usum posita quæ nullius convivæ oculos nec voluptate moretur, nec accendat invidia. Cum bene ista placuerunt, prǣstringit animum apparatus alicujus pædagogii, diligentius quam jam intra privatum laterem vestita, & auro culta mancipia, & agmen servorum nitentium. Iam domus etiam qua calcatur pretiosa, & divitiis per omnes angulos dissipatis, tecta ipsa fulgentia, & assectator comesque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipsa convivia? quid epulas loquar, scæna sua dignas? Circumfudit me ex longo frugalitatis situ venientem, multo splendore luxuria, & undique circumsonuit. Paullum titubat acies: facilius adversus illam animum, quam oculos attollo. Recedo itaque non pejor, sed tristior: nec inter illa frivola mea tam lætus incedo, tacitusque morsus subit, & dubitatio, numquid illa meliora sint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim præceptorum sequi, & in mediam ire Rempublicam: placet honores fascesque, non purpura aut aurei virgis adductum capessere, sed ut amicis propinquisque, & omnibus civibus, omnibus deinde mortalibus paratior utiliorque sim, propius positus. Sequor Zenonem, Cleanthem, Chrysippum: quorum tamen nemo ad Rempub. accessit, nemo non misit. Ad quam cum animum insolitum arietari permisi, ubi aliquid occurrit, aut indignum (ut in omni vita humana multa sunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno æstimandi poposcerunt, ad otium convertor. & quemadmodum pecoribus, fatigatis quoque, velocior domum gradus est: placet intra parietes suos vitam coercere. Nemo ullum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus. sibi ipse animus hæreat, se colat, nihil alieni agat, nihil quod ad judicem spectet: ametur expers publicæ privatæque curæ tranquillitas. Sed ubi lectio fortior erexit animum, & aculeos subdiderunt exempla nobilia: prosilire libet in forum, commodare alteri vocem, alteri operam, etsi nihil profuturam, tamen conaturam prodesse: alterius coercere in foro superbiam, male secundis rebus elati. In studiis puto mehercule

melius esse res ipsas intueri & harum caussa loqui: ceterum verba rebus permittere, ut qua duxerint, hac inelaborata sequatur oratio. Quid opus est seculis duratura componere? Vis tu non id agere, ne te posteri taceant? morti natus es: minus molestiarum habet funus tacitum. Itaque occupandi temporis caussa, in usum tuum, non in præconium, aliquid simplici stilo scribe: minore labore opus est studentibus in diem. Rursus ubi se animus cogitationis magnitudine levavit, ambitiosus in verba est, altiusq; ut spirare, ita eloqui gestit, & ad dignitatem rerum exit oratio: oblitus tum legis pressiorisque judicii, sublimis feror, & ore jam non meo. Ne singula diutius persequar, in omnibus rebus hæc me sequitur bonæ mentis infirmitas: cui ne paullatim defluam vereor, aut quod est solicitius, ne semper casuro similis pendeam, & plus fortasse sit, quam quod ipse provideo. Familiariter enim domestica aspicimus, & semper judicio favor officit. Puto multos potuisse ad sapientiam pervenire, nisi putassent se pervenisse: nisi quædam in se dissimulassent, quædam apertis oculis transiluissent. Non est enim quod nos magis aliena judices adulatione perire, quam nostra. Quis sibi verum dicere ausus est? quis non inter laudantium blandientiumque positus greges, plurimum tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentes, scio. ut vera tibi similitudine id de quo queror exprimam, non tempestate vexor, sed nausea. Detrahe ergo quicquid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum laboranti.

CAP. II. Quæro mehercule jamdudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem, nec ullius propius admoneor exemplo, quam eorum qui ex longa & gravi valetudine expliciti, motiunculis, levibusque interim offensis perstringuntur, & cum reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medicisque jam sani manum porrigunt, & omnem calorem corporis sui calumniantur. Horum, Serene, non parum sanum est corpus, sed sanitati parum assuevit: sicut est quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, cum ex tempestate requievit. Opus est itaque non illis durioribus, quæ etiam transcurrimus, ut alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes gravius; sed illud quod ultimum venit, ut fidem tibi habeas, & recta ire via te credas, nihil avocatus transversis multorum vestigiis passim discurrentium, & quorumdam circa ipsum errantium viam. Quod desideras autem magnum & summum est Deoque vicinum, non concuti. Hanc stabilem animi sedem Græci Εὐθυμίαν vocant, de qua Democriti volumen egregium est: ego Tranquillitatem voco. nec enim imitari & transferre verba, ad illorum formam necesse est: res ipsa, de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Græcæ vim debet habere, non faciem. Ergo quærimus, quomodo animus semper æqualis, secundoque cursu eat, propitiusque sibi sit, & sua lætus adspiciat; & hoc gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attollens se umquam, nec deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perveniri possit, in universum quæramus: sumes tu ex publico remedio, quantum voles. Totum interim vitium in medium protrahendum est, ex quo agnoscet quisque partem suam: simul tu intelliges, quanto minus negotii habeas cum fastidio tui, quam hi quos ad professionem speciosam allegatos, & sub ingenti titulo laborantes, in sua simulatione pudor magis, quam voluntas tenet. Omnes in eadem caussa sunt, & hi qui levitate vexantur, ac tædio, assiduaque mutatione propositi, quibus semper

magis

magis placet quod reliquer .nt: & illi, qui marcent & oscitant. Adjice illos, qui non aliter, quam quibus difficilis somnus est, versant se & hoc atque illo modo componunt, donec quietem lassitudine inveniant, statum vitæ suæ formando subinde, in eo novissime manent, in quo illos non mutandi odium, sed senectus ad novandum pigra deprehendit. Adjice & illos, qui non inconstantiæ vitio parum leves sunt, sed inertia. Vivunt, non quomodo volunt, sed quomodo cœperunt. Innumerabiles deinceps proprietates sunt, sed unus effectus vitii, displicere sibi. Hoc oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, ubi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesque. quod necesse est accidere pendentibus. Omni vita pendent, & inhonesta se ac difficilia docent: coguntque: & ubi sine præmio labor est, torquet illos irritum dedecus, nec dolent prava, sed frustra voluisse. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet, & incipiendi timor, subrepitque illa jactatio animi, non invenientis exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt; & cunctatio vitæ parum se explicantis, & inter destituta vota torpentis animi situs. Quæ omnia graviora sunt, ubi odio infelicitatis operosæ ad otium profugerunt, & ad secreta studia: quæ pati non potest animus ad civilia erectus, agendique cupidus, & natura inquietus, parum scilicet in se solatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipsæ occupationes discurrentibus præbent, domum, solitudinem, parietes non fert, invitus adspicit se sibi relictus. Hinc illud & tædium, & displicentia sui, & nusquam residentis animi volutatio, & otii sui tristis atque ægra patientia: utique ubi causas fateri pudet, tormenta introrsus egit verecundia, in angusto inclusæ cupiditates, sine exitu, se ipsæ strangulant. Inde mæror marcorque, & mille fluctus mentis incertæ, quam inchoata habent suspensam, deplorata tristem: inde ille affectus otium suum detestantium, querentiumq; nihil ipsos habere, quod agant, & alienis incrementis inimicissima invidia. Alit enim livorem infelix inertia. & omnes destrui cupiunt, quia se non potuerunt provehere: & ex hac deinde aversatione alienorum processuum, & suorum desperatione, obirascens fortunæ animus, & de sæculo quærens, & in angulos se retrahens, & pœnæ incubans suæ, dum tædet sui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis est, & pronus ad motus. grata omnis illi excitandi se abstrahendique materia est; gratior quibusque pessimis ingeniis, quæ occupationibus libenter deteruntur. Vt ulcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum scabiem delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala ulcera eruperunt, voluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quædam, quæ corpus quoque nostrum cum quodam dolore delectant: ut versare se, & mutare nondum fessum latus, & alio atque alio positum ventilari. Qualis ille Homericus Achilles est, modo pronus, modo supinus, in varios habitus se ipse componens. quod proprium ægri est, nihil diu pati, & mutationibus ut remediis uti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagæ, & littora pererrantur, & modo mari se, modo terra experitur semper præsentibus infesta levitas. Nunc Campaniam petamus. jam delicata fastidio sunt: inculta videantur. Brutios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amœni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squallore releventur. Tarentum petatur, laudatusq; portus, & hiberna cæli mitioris, & tecta vel antiquæ satis opulenta turbæ. Iam flectamus cursum ad urbem. nimis diu à plausu & fragore aures

vacaverunt: juvat jam & humano sanguine frui. Aliud ex alio suscipitur, & spectacula spectaculis mutantur: ut ait Lucretius,

Hoc se quisque modo semper fugit. Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & urget gravissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec voluptatis, nec nostræ, nec ullius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quod proposita sæpe mutando, in eadem revolvebantur, & non reliquerant novitati locum. Fastidio illis esse cœpit vita, & ipse mundus: & subit illud rabidarum deliciarum: Quousque eadem?

CAP. III. Adversus hoc tædium quo auxilio putem utendum, quæris. Optimum erat (ut ait Athenodorus) actione rerum & Reipubl. tractatione, & officiis civilibus se detinere. nam ut quidam sole, & exercitatione, & cura corporis, diem ducunt, athletisque utilissimum est, lacertos suos, roburque cui se uni dicaverunt, majore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum civilium certamen parantibus, in opere esse, non longe pulcherrimum est? Nam cum utilem se efficere civibus mortalibusq; propositum habeat, simul & exercetur & proficit, qui in mediis se officiis posuit, communia privataque pro facultate administrans. Sed quia in hac, inquit, tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parum tuta simplicitas est, & plus futurum semper est quod obstet, quam quod succedat, à foro quidem & publico recedendum est: sed habet, ubi se etiam in privato late explicet magnus animus. nec ut leonum animaliumque impetus caveis coercetur: sic hominum, quorum maxime in seductu actiones sunt. Ita tamen delituerit, ut ubicumque otium suum absconderit, prodesse velit & singulis & universis, ingenio, voce, consilio. Nec enim is solus Reip. prodest, qui candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace belloque censet: sed qui juventutem exhortatur, qui in tanta bonorum præceptorũ inopia, virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamq; cursu ruentes prensat ac retrahit, & si nihil aliud, certe moratur, in privato publicum negotium agit. An ille plus præstat, qui inter peregrinos & cives, aut urbanus prætor adeuntibus assessoris verba pronunciat: quam qui docet quid sit justitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quantum bonum sit bona conscientia? Ergo si tempus in studia conferas, quod subduxerit officiis, non deserueris, nec minus detractaveris. Neq; enim ille solus militat, qui in acie stat, & cornu dextrum lævumque defendit: sed & qui portas tuetur, & statione minus periculosa, non otiosa tamen fungitur, vigiliasque servat, & armamentario præest. quæ ministeria quamvis incruenta sint, in numerum stipendiorum veniunt. Si te ad studia revocaveris, omne vitæ fastidium effugeris, nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi gravis eris, nec aliis supervacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetque ad te optimus quisque. Numquam enim quamvis obscura virtus latet, sed mittit sui signa. quisquis dignus fuerit, vestigiis illam colliget. Nam si omnem conversationem tollimus, & generi humano renunciamus, vivimusque in nos tantum conversi; sequetur hanc solitudinem, omni studio carentem, inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia subvertere, & mare submovere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & male dispensare tempus, quod nobis natura consumendum dedit. Alii parce illo utimur, alii prodige: alii sic impendimus, ut possimus rationem reddere; alii, ut nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius est, quam grandis natu senex, qui nullum

lum aliud habet argumentum, quod se probet diu vixisse, præter ætatem. Mihi, carissime Serene, nimis videtur submisisse temporibus se Athenodorus, nimis cito refugisse. Nec ego negaverim aliquando cedendum: sed sensim relato gradu, & salvis signis, salva militari dignitate. Sanctiores tutioresque sunt hostibus suis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, studiosoque virtutis. si prævalebit fortuna, & præcidet agendi facultatem; non statim aversus inermisque fugiat, latebras quærens, quasi ullus locus sit, quo non possit fortuna persequi: sed parcius se inserat officiis, & cum dilectu inveniat aliquid, in quo utilis civitati sit. Militare non licet? honores spectet. privato vivendum est? sit orator. silentium indictum est? tacita advocatione cives juvet. periculosum etiam ingressu forum est? in domibus, in spectaculis, in convivlis, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem convivam agat. Officia si civis amiserit, hominis exerceat. Ideo magno animo nos non unius urbis mœnibus clausimus, sed in totius orbis commercium emisimus patriamque nobis mundum professi sumus: ut liceret latiorem virtuti campum dare. Præclusum tibi tribunal est, & rostris prohiberis, aut comitiis? respice post te, quantum latissimarum regionum, pateat, quantum populorum. numquam tibi ita magna pars obstruetur, ut non major relinquatur. Sed vide, ne totum istud vitium tuum sit. non vis enim nisi consul, aut prytanes, aut ceryx, aut sufes administrare Remp. Quid si militare nolis, nisi imperator, aut tribunus? etiam si alii primam frontem tenebunt, te sors inter triarios posuit: inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Præclbus quoque manibus ille in prœlio invenit, quod partibus contestat, qui stat tantum & clamore juvat. Tale quiddam facies, si à prima te Relp. parte fortuna submoverit; stes tamen, clamore juves: si quis fauces oppresserit; stes tamen, & silentio juves. Numquam inutilis est opera civis boni. auditu enim, visu, vultu, nutu, obstinatione tacita, incessuque ipso prodest. Vt salutaria quædam, citra gustum tactumque, odore proficiunt: ita virtus utilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, sive exspatiatur & fruitur suo jure; sive precarios habet accessus, cogiturque vela contrahere; sive otiosa mutaque est, & angusto circumscripta, sive adaperta: in quocumque habitu est, prodest. Quid? tu parum utile putas exemplum bene quiescentis? Longe, inquam, optimum est miscere otium rebus, quotiens actuosa vita impedimentis fortuitis, aut civitatis conditione prohibetur. Numquam enim usque eo interclusa sunt omnia, ut nulli actioni honestæ locus sit. Numquid potes invenire urbem miseriorem, quam Atheniensium fuit, cum illam triginta tyranni divellerent? mille trecentos cives, optimum quemque, occiderant: nec finem ideo faciebat, sed irritabat se ipsa sævitia. In qua civitate erat ariopagos, religiosissimum judicium, in qua senatus populusque senatui similis: coibat quotidie carnificum triste collegium, & infelix curia tyrannis angusta. Poteratne illa civitas conquiescere, in qua tot tyranni, quot satellites erant? Ne spes quidem ulla recipiendæ libertatis animis poterat offerri; nec ulli remedio locus apparebat, contra tantam vim malorum. unde enim miseræ civitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat, & lugentes patres consolabatur, & desperãtes de Rep. exhortabatur, & divitibus opes suas metuentibus exprobrabat seram periculosæ avaritiæ pœnitentiam? & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cum inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipsæ in carcere occiderunt: & qui tuto insultaverat agmini tyrannorum, ejus libertatem libera civitas non tu-

lit: ut scias & in afflicta Rep. esse occasionem sapienti viro ad se proferendum, & in florenti ac beata, pecuniam, invidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vtcumq; ergo se Resp. dabit, utcumque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus utique movebimus, nec alligati metu torpebimus. Imo ille vir fuerit, qui periculis undique imminentibus, armis circa & cathenis frementibus, non alliserit virtutem, nec abscondetit. Non enim debet servantem se obruere. Vt opinor, Curius Dentatus ajebat, Malle esse se mortuum, quam vivere. Vltimum malorum est, ex vivorum numero exire, antequam moriaris. Sed faciendum erit, si in Reip. tempus minus tractabile incideris, ut plus otio ac litteris vindices: nec aliter quam in periculosa navigatione, subinde portum petas: nec exspectes donec res te dimittant, sed ab illis te ipse disjungas.

CAP. IV. Inspicere autem debemus primum nosmetipsos, deinde quæ aggredimur negotia, deinde eos quorum caussa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia, necesse est seipsum æstimare; quia fere plus nobis videmur posse, quam possumus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperavit, quam ferre possit: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorumdam parum idonea est verecundia rebus civilibus, quæ firmam frontem desiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam. quidam non habent iram in potestate: & illos ad temeraria verba quælibet indignatio effert. quidam urbanitatem nesciunt continere, nec periculosis abstinent salibus. Omnibus his utilior negotio quies est. ferox impatiensque natura, irritamenta nociture libertatis evitet.

CAP. V. Æstimanda sunt deinde ipsa, quæ aggredimur, & vires nostræ cum rebus, quas tentaturi sumus, comparandæ. Debet enim semper plus esse virium in latore, quam in onere. necesse est opprimant onera, quæ ferente majora sunt. Quædam præterea non tam magna sunt negotia, quam fœcunda, multumq; negotiorum ferunt. & hæc refugienda sunt, ex quibus nova occupatio multiplexque nascetur. Nec accedendum eo, unde liber regressus non sit: his admovenda manus est, quorum finem aut facere, aut certe sperare possis. Relinquenda, quæ latius actu procedunt, nec ubi proposueris, desinunt.

CAP. VI. Hominum utique delectus habendus est; an digni sint, quibus partem vitæ nostræ impendamus, an non illos temporis nostri jactura perveniat. Quidam ultro officia nostra nobis imputant. Athenodorus ait, ne ad cænam quidem se iturum ad eum, qui sibi nil pro hoc debiturus sit. Puto intelligis, multo minus ad eos iturum, qui cum amicorum officiis paria in mensa faciunt, qui fercula pro congiariis numerant: quasi in alienum honorem intemperantes sint. Deme illis testes spectatoresque, non delectabit popina secreta. Considerandum est, utrum natura tua agendis rebus, an otioso studio contemplationique aptior sit: & eo inclinandum, quo te vis ingenii defert. Isocrates Ephorum injecta manu à foro subduxit, utiliorem componendis monumentis historiarum ratus. Male enim respondent coacta ingenia, reluctante natura, irritus labor est.

CAP. VII. Nihil tamen æque oblectaverit animum, quam amicitia fidelis & dulcis. Quantum bonum est, ubi sunt præparata pectora, in quæ tuto secretum omne descendat, quorum conscientiam minus quam tuam timeas, quorum sermo solicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet, conspectus ipse delectet? Quos scilicet vacuos, quantum fieri poterit, à cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemq; transsiliunt. & contactu nocent. Itaque, ut,

ut in pestilentia, cavendum est, ne corruptis jam corporibus & morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, ut quam minime inquinatos assumamus. Initium morbi est, ægris sana miscere. Nec hoc præceperim tibi, ut neminem nisi sapientem sequaris, aut attrahas. ubi enim istum invenies, quem tot sæculis quærimus? pro optimo est, minime malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si inter Platonas & Xenophantas, & illum Socratici fœtus proventum bonos quæreres: aut si tibi potestas Catonianæ fieret ætatis, quæ plerosque dignos tulit, qui Catonis sæculo nascerentur, sicut multos pejores, quam umquam alias, maximorumque molitores scelerum. Vtraque enim turba opus erat, ut Cato posset intelligi. habere debuit & bonos, quibus se approbaret: & malos, in quibus vim suam experiretur. Nunc vero in tanta bonorum egestate, minus fastidiosa fiat electio. Præcipue tamen vitentur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non caussa in querelas placet. Constet illi licet fides & benevolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus, & omnia gemens.

CAP. VIII. Transeamus ad patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam. Nam si omnia alia quibus angimur, compares, mortes, ægrotationes, metus, desideria, dolorum laborumque patientiam, cum iis quæ nobis mala pecunia nostra exhibet; hæc pars multum prægravabit. Itaque cogitandum est, quanto levior dolor sit, non habere, quam perdere: & intelligemus, paupertati eo minorem tormentorum, quo minorem damnorum esse materiam. Erras enim, si putas animosius detrimenta divites ferre. maximis minimisque corporibus par est dolor vulneris. Bion eleganter ait, Non minus molestum esse calvis, quam comatis, pilos velli. Idem scias licet de pauperibus locupletibusque, par illis esse tormentum. utrisque enim pecunia sua obhæsit, nec sine sensu avelli potest. Tolerabilius autem est, ut dixi, faciliusque, non acquirere, quam amittere ideoque lætiores videbis, quos numquam fortuna respexit, quam quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiam, egestatem voca, & quâ voles ignominiosum securitati nomen impone: putabo hunc non esse felicem, si quem mihi alium inveneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum est, inter avaros, circumscriptores, latrones, plagiarios, unum esse, cui noceri non possit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, potest idē dubitare & de deorum immortalium statu, an parum beate degant: quod illis non prædia, nec horti sint, nec alieno colono rura pretiosa, nec grande in foro fœnus. Non te pudet, quisquis divitiis adstupes? respice agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an diis immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompejanum vocas, quē non puduit locupletiorem esse Pompejo? Numerus illi quotidie servorum, velut Imperatori exercitus, referebatur: cum jamdudum divitiæ esse debuerant, duo vicarii, & cella laxior. At Diogeni servus unicus fugit, nec eum reducere, cum monstraretur, tanti putavit. Turpe est, inquit, Manen sine Diogene posse vivere. Diogenem sine Mane non posse. Videtur mihi dixisse: Age tuum negotium fortuna. nihil apud Diogenem jam tuum est. Fugit mihi servus? imo liber abiit. Familia vestiarium petit, victumque: tot ventres avidissimorum animalium tuendi sunt: emenda vestis, & custodiendæ rapacissimæ manus, & flentium detestantiumque ministeriis utendum. Quanto ille felicior, qui nihil ulli debet, nisi, cui facillime

ttine negat, sibi? Sed quoniam non est tantum roboris nobis angustanda certe sunt patrimonia, ut minus ad injurias fortunæ simus expositi. Habiliora sunt corpora pusilla, quæ in arma sua contrahi possunt, quam quæ superfunduntur, & undique magnitudo sua vulneribus objecit. Optimus pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit.

CAP. IX. Placebit autem hæc nobis mensura, si prius parcimonia placuerit: sine qua nec ullæ opes sufficiunt, nec ullæ non satis patent: præsertim cum in vicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in divitias se, advocata frugalitate, convertere. Assuescamus à nobis removere pompam, & usu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido qua necesse est fluat. Discamus membris nostris inniti cultum victumque non ad nova exempla componere, sed ut majorum suadent mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coercere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis adspicere, frugalitatem colere, etiam si nos pudebit desideriis naturalibus parvo parata remedia adhibere: spes effrænatas, & animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, id agere, ut divitias à nobis potius quam à fortuna petamus. Non potest, inquam, tanta varietas & iniquitas casuum ita depelli, ut non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus: cogendæ in arctum res sunt, ut tela in vanum cadant. Ideoque exsilia interim calamitatesque in remedium cessere, & levioribus incommodis graviora sanata sunt, ubi parum audit præcepta animus, nec curari melius potest. Quid ni consulitur, si & paupertas & ignominia, & rerum eversio adhibetur? malo malum opponitur. Assuescamus ergo cœnare posse sine populo, & servis paucioribus serviri, & vestes parare in quod inventæ sunt, habitare contractius. Non in cursu tantum circique certamine, sed in his spatiis vitæ interius flectendum est. Studiorum quoque, quæ liberalissima impensa est, tamdiu rationem habebo, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita sua indices perlegit? Onerat discentem turba, non instruit: multoque satius est paucis te auctoribus tradere, quam errare per multos. Quadringenta millia librorum Alexandriæ arserunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum. alius laudaverit, sicut Livius, qui elegantiæ regum curæque egregium id opus ait fuisse. Non fuit elegantia illud, aut cura, sed studiosa luxuria: imo ne studiosa quidem. quoniam non in studium, sed in spectaculum comparaverant: sicut plerisque ignaris etiam servilium litterarum, libri non studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta sunt. Paretur itaq; librorum quantum satis sit, nihil in apparatum. Honestius, inquis, in hos appensas, quam in Corinthia pictasque tabulas effuderim. Vitiosum est ubique, quod nimium est. Quid habes cur minus agnoscas nomen marmore atque ebore captanti, quam opera conquerenti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oscitanti? cui voluminum suorum frontes maxime placent, titulique? Apud desidiosissimos ergo videbis, quicquid orationum historiarumque est, & tecto tenus exstructa loculamenta. Jam enim inter balnearia & thermas, bibliotheca quoque, ut necessarium domus ornamentum expolitur. Ignoscerem plane, si è studiorũ nimia cupidine oriretur: nunc ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & cultum parietum comparantur.

CAP. X. At in aliquod genus vitæ difficile incidisti, & tibi ignoranti vel publica fortuna, vel privata laqueum impegit, quem nec solvere

solvere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos primo ægre ferre onera, & Impedimenta crurum: deinde ubi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facile. Invenies in quolibet genere vitæ oblectamenta, & remissiones, & voluptates, si nolueris malam putare vitam potius, quam invidiosam facere. Non melius nomine de nobis natura meruit, quam quod cum sciret, quibus ærumnis nasceremur, calamitatum mollimentum consuetudinem invenit, cito in familiaritatem gravissima adducens. Nemo duraret, si rerum adversarum eamdem vim assiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati sumus. aliorum aurea cathena est, & laxa: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia universos circumdedit: allegatique sunt etiam qui alligaverunt. nisi tu forte leviorem in sinistra cathenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt: quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua: quosdam exsilia uno loco tenent, quosdam sacerdotia. Omnis vita servitium est. Assuescendum itaque conditioni suæ, & quamminimum de illa querendum: & quidquid habet circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbum est, in quo non æquus animus solatium inveniat. Exiguæ sæpe areæ in multos usus describentis arte patuere, & quamvis angustum pedem dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus: possunt & dura molliri, & angusta laxari, & gravia scite ferentes minus premere. Non sunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, sed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quæ aut non possunt fieri, aut difficulter possunt, prope posita, speique nostræ alludentia sequamur: sed sciamus, omnia æque levia esse, extrinsecus diversas facies habentia, introrsus pariter vana. Nec invideamus altius stantibus: quæ excelsa videntur, prærupta sunt. Illi rursus, quos sors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt superbiam detrahendo rebus per se superbis, & fortunam suam quammaxime poterunt, in planum deferendo. Multi quidem sunt, quibus necessario hærendum sit in fastigio suo, ex quo non possunt, nisi cadendo descendere: sed hoc ipso testentur, maximum onus suum esse, quod aliis graves esse cogantur, nec sublevatos se, sed suffixos: justitia, mansuetudine, humana lege, & benigna manu, præparent multa ad sequentes casus præsidia, quorum spe securius pendeant. Nihil tamen æque hos ab his animi fluctibus vindicaverit, quam semper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ arbitrium desinendi dare. sed seipsos, multo quidem citra extrema, hortentur consistere. Sic & aliquę cupiditates animum acuent, sed finitæ: non in immensum incertumque producent.

CAP. XI. Ad imperfectos & mediocres, & male sanos, hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non timide, nec pedetentim ambulandum est. tanta enim fiducia sui est, ut obviam fortunæ ire non dubitet, nec unquam loco illi cessurus sit: nec habet ubi illam timeat: quia non mancipia tantum, possessionesque, & dignitatem, sed corpus quoque suum, & oculos, & manum, & quidquid est cariorem vitam facturum, seque ipsum inter precaria numerat, vivitq; ut commodatus sibi, & reposcentibus sine tristitia redditurus. Nec ideo est vilis sibi, quia scit se suum non esse: sed omnia tam diligenter faciet, tam circumspecte, quam religiosus homo sanctusq; solet tueri fidei commissa. Quandocumque autem reddere jubebitur, non queretur cum fortuna: sed dicet: Gratias ago pro eo quod possedi, habuique. Magna quidem res tuas mercede colui: sed quia imperas, cedo gratus libensque. si quid habere

bere me tu volueris, etiam nunc servabo: si aliud placet, ego vero factum signatumq; argentum, domum, familiamque meam reddo, restituo. Appellaverit natura, quæ prior nobis credidit, & huic dicemus, Recipe animum meliorem quam dedisti: non tergiversor, nec refugio. paratum habes à volente, quod non sentienti dedisti. aufer. Reverti unde veneris, quid grave est? male vivet, quisquis nesciet bene mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum est, & spiritus inter servitia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) invisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: favemus, si contemptum ejus præ se ferunt: idem evenire nobis scias. Sæpe enim caussa moriendi est, timide mori. Fortuna illa quæ ludos sibi facit, Quo, inquit, te refervem, malum & trepidum animal? eo magis convulneraberis & confodieris, quia nescis præbere jugulum. At tu & vives diutius, & morieris expeditius, qui ferrum non subducta cervice, nec manibus oppositis, sed animose recipis. Qui mortem timebit, nihil umquam pro homine vivo faciet. at qui scit, hoc sibi cum conciperetur, statim conditum, vivet ad formulam: & simul illud quoque eodem animi robore præstabit, ne quid ex his quæ eveniunt, subitum sit. Quidquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet. qui ad præparatos exspectantesq; nihil afferunt novi: securis, & beata tantum spectantibus, graves eveniunt. Morbus enim, captivitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebam in quam tumultuosum me contubernium natura clusisset. totiens in vicinia mea conclamatum est, totiens præter limen immaturas exsequias fax cereusq; præcessit: sæpe alti ruentis ædificii fragor sonuit: multos ex his quos forum, curia, sermo, mecum contraxerat, nox abstulit, & vinctas ad sodalitium manus copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula accessisse quæ circa me semper erraverunt? Magna pars hominum est, quæ navigatura, de tempestate non cogitat. Numquam me in bona re mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicisque vehementior ingeniis, quotiens mimicas ineptias, & verba ad summam caveam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantum sipario, fortiora, & hoc ait:

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.

Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic adspexerit, tamquam illis liberum & ad se iter sit: multo ante se armabit, quam petatur. Sero animus ad periculorum patientiam, post pericula, instruitur. Non putavi hoc futurum. numquam hoc eventurum credidissem. Quare autem non? Quæ sunt divitiæ, quas non egestas, & fames, & mendicitas à tergo sequatur? Quæ dignitas, cujus non prætextam, & augurale, & lora patritia, & sordes comitentur, & exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? nec magnis ista intervallis divisa, sed horæ momentum interest inter solium, & aliena genua. Scito ergo, omnem condicionem versabilem esse: & quidquid in ullum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locupies es? numquid ditior Pompejo? cui cum Cajus vetus cognatus, hospes novus, aperuisset Cæsaris domum, ut suam cluderet, defuit panis & aqua: cum tot flumina possideret in suo orientia, & in suo cadentia, mendicavit stillicidia: fame ac siti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus esurienti locat. Honoribus summis functus es? numquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam universis, quam Sejanus? Quo die illum senatus deduxerat, populus in frusta divisit: in quem quidquid congeri poterat, dii hominesque contulerant; ex eo nihil

nihil superfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Crœsum te mittam, qui rogum suum & ascendit jussus, & extingui vidit, factus non regno tantum, sed etiam morti suæ superstes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum quam timuerat, spectavit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Cajanas custodias vidimus. alter in exsilium missus est: alter ut meliori fide mitteretur, optabat. In tanta rerum; sursum ac deorsum euntium, versatione, si non quidquid fieri potest, pro futuro habes, das in te vires rebus adversis: quas infregit, quisquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne aut in supervacuis, aut ex supervacuo laboremus: id est, ne aut quæ non possumus consequi, concupiscamus: aut adepti, cupiditatum vanitatem nostrarum sero, post multum pudorem, intelligamus. id est, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Fere enim ex his tristitia sequitur, si aut non successit, aut successus pudet.

CAP. XII. Circumcidenda est concursatio qualis est magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium. Alienis se negotiis offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem exeuntem domo interrogaveris: Quo tu? quid cogitas? respondebit tibi: Non mehercule scio: sed aliquos videbo, aliquid agam. Sine proposito vagantur, quærentes negotia, nec quæ destinaverunt, agunt, sed in quæ incurrerunt. Inconsultus illis vanusque cursus est. qualis formicis, per arbusta repentibus; quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique similem vitam agunt, quorum non immerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam, quasi ad incendium currentium, misereberis: usque eo impellunt obvios, & se aliosque præcipitant: cum interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, aut judicium sæpe litigantis, aut sponsalia sæpe nubentis, & lecticam assectati, quibusdam locis & ipsi tulerint. deinde domum cum supervacua redeuntes lassitudine, jurant nescisse seipsos, quare exierint, ubi fuerint, postero die erraturi per eadem illa vestigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo respiciat. Non industria inquietos, & insanos, sed falsæ rerum imagines agitant. nam ne illi quidem sine aliqua spe moventur, proritat illos alicujus rei species cujus vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo unumquemque ex his, qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leves caussæ per urbem circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum frustra liminibus illisus nomenclator persalutavit, à multis exclusus, neminem ex omnibus difficilius domi, quam se, convenit. Ex hoc malo dependet illud tæterrimum vitium, auscultatio, & publicorum secretorumque inquisitio, & multarum rerum scientia, quæ nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. Hoc secutum puto Democritum, ita cœpisse: Qui tranquille volet vivere, nec privatim agat multa, nec publice: ad supervacua scilicet referentem. Nam si necessaria sunt, & privatim & publice, non tantum multa, sed innumerabilia agenda sunt: ubi vero nullum officium solemne nos citat, inhibendæ actiones sunt.

CAP. XIII. Nam qui multa agit, sæpe fortunæ potestatem sui facit: quam tutissimum est raro experiri, ceterum semper de illa cogitare, & sibi nihil de fide ejus promittere. Navigabo, nisi si quid inciderit: & prætor fiam, nisi si quid obstiterit: & negotiatio mihi respondebit, nisi si quid intervenerit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. non illum casibus hominum excepimus, sed erroribus: nec illi omnia ut voluit cedunt, sed ut cogitavit. in primis autem

autem cogitavit, aliquid posse propositis suis resistere. Necesse est autem levius ad animum pervenire destitutæ cupiditatis dolorem, cui successum non utique promiseris.

CAP. XIV. Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus. transeamus in ea, in quæ nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilii aut status pertimescamus: dummodo nos levitas, inimicissimum quieti vitium, non excipiat. Nam & pertinacia necesse est anxia & misera sit, cui fortuna sæpe aliquid extorquet: & levitas multo gravior, nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se revocandus est. sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat: recidat, quantum potest, ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam adversa benigne interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noster, cum omnia sua audiret submersa: Iubet, inquit, me fortuna expeditius philosophari. Minabatur Theodoro philosopho tyrannus mortem, & quidem insepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas: hemina sanguinis in tua potestate est. nam quod ad sepulturam pertinet, ô te ineptum, si putas interesse, supra terram, an infra putrescam. Canius Iulus, vir in primis magnus, cujus admirationi ne hoc quidem obstat, quod nostro sæculo natus est, cum Cajo diu altercatus, postquam abeunti Phalaris ille dixit, Ne forte inepta spe tibi blandiaris, duci te jussi: Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid senserit, dubito: multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse voluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat? An exprobravit illi quotidianam dementiam? agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tamquam libertatem libenter accepit? Quidquid est, magno animo respondit. Dicet aliquis: Potuit post hæc jubere illum Cajus vivere. Non timuit hoc Canius. nota erat Caji in talibus imperiis fides. Credisne illum decem medios usq; ad supplicium dies, sine ulla sollicitudine exegisse? verisimile non est, quæ vir ille dixerit, quæ fecerit, quam in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cum centurio agmen periturorum trahens, & illum quoque citari jubet. Vocatus, numeravit calculos, & sodali suo. Vide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te vicisse. Tum annuens centurioni: Testis, inquit, eris, uno me antecedere. Lusisse tu Canium illa tabula putas? illusit. Tristes erant amici, talem amissuri virum. Quid mæsti, inquit, estis? Vos quæritis, an immortales animæ sint: ego jam sciam. nec desiit, in ipso veritatem sine scrutari, & ex more suo quæstionem habere. Prosequebatur illum philosophus suus: nec jam procul erat tumulus, in quo Cæsari Deo nostro fiebat quotidianum sacrum. Quid, inquit, Cani nunc cogitas? aut quæ tibi mens est? Observare, inquit Canius, proposui illo velocissimo momento, an sensurus sit animus, exire se. promisitque, si quid explorasset, circumiturum amicos, & indicaturum quis esset animarum status. Ecce in media tempestate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum suum in argumentum veri vocat: qui in ultimo illo gradu positus, exeuntem animam percontatur: nec usque ad mortem tantum, sed aliquid etiam ex ipsa morte discit. Nemo diutius philosophatus. sed non raptim relinquetur magnus vir, & cum cura dicendus. dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Cajanæ cladis magna portio.

CAP. XV. Sed nihil prodest privatæ tristitiæ caussas abjecisse. Occupat enim nonnumquam odium generis humani, & occurrit tot scelerum felicium turba, cum cogitaveris, quam sit rara simplicitas, quam ignota innocentia, & vix umquam,

umquam, nisi cum expedit, fides, & libidinis incra damnaque pariter invisa, & ambitio usq; eo jam se suis non continens terminis, ut per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, & velut eversis virtutibus, quas nec sperare licet, nec habere prodest, tenebræ oboriuntur. In hoc itaque flectendi sumus, ut omnia vulgi vitia non invisa nobis, sed ridicula videantur: & Democritum potius imitemur, quam Heraclitum. Hic enim quoties in publicum processerat, flebat: ille ridebat. huic omnia quæ agimus, miseriæ; illi ineptiæ videbantur. Elevanda ergo omnia, & facili animo ferenda. humanius est deridere vitam, quam deplorare. Adjice, quod de humano quoq; genere melius meretur qui ridet illud, quam qui luget. Ille spei bonæ aliquid relinquit: hic tamen stulte deflet, quæ corrigi posse desperat. & universa contemplatus, majoris animi est, qui risum non tenet, quam qui lacrimas. quando levissimum affectum animi movet, & nihil magnum, nihil severum, nec serium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula, propter quæ læti ac tristes sumus, sibi quisque proponat, & sciat verum esse, quod Bion dixit, Omnia hominum negotia similia initiis esse, nec vitam illorum magis sanctam aut severam esse, quam conceptus inchoatos. Sed satius est, publicos mores & humana vitia placide accipere, nec in risum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miseria est: alienis delectari malis, voluptas inhumana. sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem suam fingere. In tuis quoq; malis id agere te oportet, ut dolori tantum des quantum poscit, non quantum consuetudo. Plerique enim lacrimas fundunt, ut ostendant: & toties siccos oculos habent, quoties spectator defuit: turpe judicantes, non flere, cum omnes faciant. Adeo penitus hoc se malum fixit, ex aliena opinione pendere, ut in simulationem etiam simplicissima res, dolor veniat. Sequitur pars, quæ solet non immerito contristare, & in solitudinem deducere, ubi bonorum exitus mali sunt. Ut, Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exsilio vivere, Pompejus & Cicero clientibus suis præbere cervicem: Cato ille virtutum viva imago, incumbens gladio, simul de se ac de Repub. palam facere. Necesse est torqueri, tam iniqua præmia fortunam persolvere. & quid sibi quisque nunc speret, cum videat pessima optimos pati? Quid ergo est? vide quomodo quisq; illorum tulerit: & si fortes fuerunt, ipsorum animos desidera; si muliebriter & ignave periere, nihil periit. Aut digni sunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum desideretur ignavia. Quid enim est turpius, quã si maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior! humanos effugisti casus, livorē, morbum: exiisti ex custodia: non tu dignus mala fortuna Diis visus es, sed indignus in quem jam aliquid fortuna posset. Subducentibus vero se, & in ipsa morte ad vitam respectantibus, manus injiciendæ sunt. Neminem flebo lætum, neminem flentem. ille lacrimas meas ipse abstersit; hic suis lacrimis efficit, ne ullis dignus sit. Ego Herculem fleam, quod vivus uritur: aut Regulum, quod tot clavis configitur: aut Catonem, quod vulnera sua fortiter tulit? Omnes isti levi temporis impensa invenerunt, quomodo æterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. Est & illa solicitudinem non mediocris materia, si te anxie componas, nec ulli simpliciter ostendas: qualis multorum vita est, ficta, & ostentationi parata. Torquet enim assidua observatio sui, & deprehendi aliter, quam solet, metuit: nec umquam cura solvimur, ubi toties nos æstimari putamus, quoties aspici. Nam & multa

incidunt, quæ in vitos denudent: & ut bene cedat tanta sui diligentia, non tamen jucunda vita, aut secura est, semper sub persona viventium. At illa quantum habet voluptatis, sincera & per se ornata simplicitas, nihil obtendens moribus suis. Subit tamen & hæc vita contemptus periculum, si omnia omnibus patent. sunt enim qui fastidiant, quicquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admota oculis revilescat: & satius est simplicitate contemni, quam perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. multum interest, simpliciter vivas, an negligenter. Multum in se recedendum est. conversatio enim dissimilium, bene composita disturbat, & renovat affectus, & quidquid imbecillum in animo, nec percuratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista, & alternanda sunt, solitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, hæc nostri: & erit altera alterius remedium. odium turbæ sanabit solitudo, tædium solitudinis turba. Nec in eadem intentione æqualiter retinenda mens est, sed ad jocos revocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubescebat: & Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus movit ad numeros. non molliter se infringens, ut nunc mos est, etiam incessu ipso ultra muliebrem mollitiem fluentibus; sed ut illi antiqui viri solebant, inter lusum ac festa tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrementum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: meliores acrioresq; requieti surgent. Ut fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos numquam intermissa fœcunditas: ita animorum impetus assiduus labor frangit. Vires recipient paullum resoluti, & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quædam, & languor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quamdam voluptatem haberet lusus jocusque: quorum frequens usus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est: hunc tamen si per diem noctemq; continues, mors erit. Multum interest, remittas aliquid, an solvas. Legum conditores festos instituerunt dies, ut ad hilaritatem homines publice cogerentur: tamquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, ut dixi, viri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant; quidam nullum non diem, inter & otium & curas, dividebant qualem Pollionem Asinium, oratorem magnum, meminimus: quem nulla res ultra decimam retinuit. ne epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid novæ curæ nasceretur: sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interjunxerunt, & in postmeridianas horas aliquid levioris operæ distulerunt. Majores quoque nostri novam relationem, post horam decimam, in senatu fieri vetabant. Miles vigilias dividit, & nox immunis est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo: dandumque subinde otium, quod alimenti ac virium loco sit: & in ambulationibus apertis vagandum, ut cælo libero & multo spiritu augeat attollatque se animus. Aliquando vectatio iterq;, & mutata regio, vigorem dabunt, convictusque & liberalior potio: nonnumquam & usque ad ebrietatam veniendum, non ut mergat nos, sed ut deprimat. Eluit enim curas, & ab imo animum movet; & ut morbis quibusdam, ita tristitiæ medetur. Liberque non ob licentiam linguæ dictus est inventor vini, sed quia liberat servitio curarum animum, & asserit vegetioremque & audaciorem in omnes conatus facit. Sed ut libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et Solonem, Arcesilaumque indulsisse vino credunt. Catoni ebrietas objecta est: at facilius efficiet, quisquis

quisquis objecerit, hoc crimen honestum, quam turpem Catonem. Sed nec sæpe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat: & aliquando tamen in exsultationem libertatemque extrahendus, tristisque sobrietas removenda paulisper. Nam, sive Græco poetæ credimus, aliquando & insanire jucundum est: sive Platoni, frustra poeticas fores compos sui pepulit: sive Aristoteli, nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit. Non potest grande aliquid & supra ceteros loqui, nisi mota mens. Cum vulgaria & solita contempsit, instinctuq; sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non potest sublime quicquam & in arduo positum contingere, quamdiu apud se est. Desciscat oportet à solito, & efferatur, & mordeat frænos, & rectorem rapiat suum: eoque ferat, quo per se timuisset ascendere. Habes, Serene carissime, quæ possint tranquillitatem tueri, quæ restituere, quæ surrepentibus vitiis resistant. Illud tamen scito, nihil horum satis esse validum, rem imbecillam servantibus, nisi intenta & assidua cura circumeat animum labentem.

DE CONSTANTIA SAPIENTIS,
Sive quod in sapientem non cadit injuria.

CAPUT I.

TAntum inter Stoicos, Serene, & ceteros sapientiam professos interesse, quantum inter fæminas & mares, non immerito dixerim: cum utraq. turba ad vitæ societatem tantundem conferat; sed altera pars ad obsequendum, altera imperio nata sit. Ceteri sapientes molliter & blande, ut fere domestici & familiares medici, ægris corporibus, nō qua optimum & celerrimum est medentur, sed qua licet: Stoici virilem ingressi viam, non ut amœna ineuntibus videatur curæ habent sed ut quā primum nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeo extra omnem teli jactum surrexit, ut supra fortunam emineat. At ardua per quæ vocamur, & confragosa sunt. Quid enim plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt, quam quidam putant. prima tantum pars saxa rupesq; habet, & invii speciem: sicut pleraque ex longinquo speculantibus abscissa & connexa videri solent, cum aciem longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa, quæ in unum congesserat error oculorum, paullatim adaperiuntur: tum illis, quæ præcipitia ex intervallo apparebant redit lene fastigium. Nuper cum incidisset mentio M. Catonis, indigne ferebat (sicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem ætas sua parum intellexisset, quod supra Pompejos & Cæsares surgentem, infra Vatinios posuisset: & tibi indignum videbatur, quod illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodq; à Rostris, usque ad arcum Fabianum, per seditiosæ factionis manus tractus, voces improbas, & sputa, & omnes alias insanæ multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego respondi, habere te quod Reipublicæ nomine movereris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac pessimus quisque vænundabat: & cæca cupiditate corrupti, non intelligebant, se, dum vendunt, etiam vænire.

CAP. II. Pro ipso quidem Catone securum te esse jussi. Nullum enim sapientem nec injuriam accipere, nec contumeliam posse: Catonem autem certius exemplar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quam Vlissem & Herculem prioribus sæculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronunciaverunt,

verunt, invictos laboribus, & contemptores voluptatis, & victores omnium terrarum. Cato cum feris manus non contulit, quas consectari venatoris agrestisq; est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora lucidit, quibus credi posset cælum unius humeris inniti, excussa jam antiqua credulitate, & sæculo ad summam perducto solertiam. Cum ambitu congressus, multiformi malo, & cum potentiæ immensa cupiditate, quam totus orbis in tres divisus satiare non poterat, adversus vitia civitatis degenerantis, & pessum sua mole sidentis, stetit solus, & cadentem Rempublicam, quantum modo una retrahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus, vel abstractus, comitem se diu sustentatæ ruinæ dedit: simulq; extincta sunt, quæ nefas erat dividi. Neque enim Cato post libertatem vixit, nec libertas post Catonem. Huic tu putas injuriam fieri potuisse à populo, quod aut præturam illi detraxit, aut togam? quod sacrum illud caput purgamentis oris aspersit? Tutus est sapiens, nec ulla affici aut injuria, aut contumelia potest.

CAP. III. Videor mihi intueri animum tuum incensum, & effervescentem. paras acclamare: Hæc sunt quæ auctoritatem præceptis vestris detrahant. magna promittitis, & quæ ne optari quidem, nedum credi possint: deinde ingentia locuti, cum pauperem negastis esse sapientem, non negatis solere illi & servum, & vestem, & tectum, & cibum deesse; cum sapientem negastis insanire, non negatis & alienari, & parum sana verba emittere, & quicquid vis morbi cogit, audere; cum sapientem negastis servum esse, iidem non itis infitias, & vænum iturum, & imperata facturum, & domino suo servilia præstiturum ministeria. Ita, sublato alte supercilio, in eadem quæ ceteri, descenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc esse suspicor, quod prima specie pulchrum atque magnificum est: nec injuriam, nec contumeliam accepturum esse sapientem. Multum autem interest, utrum sapientem extra indignationem, an extra injuriam ponas. Si dicis illum æquo animo laturum; nullum habet privilegium. contigit illi res vulgaris, & quæ discitur ipsa injuriarum assiduitate, patientia. Si negas accepturum injuriam, id est, neminem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotiis, Stoicus fio. Ego vero sapientem non imaginario honore verborum exornare constitui, sed eo loco ponere, quo nulla permittatur injuria. Quid ergo? nemo erit qui lacessat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam sacrum est, quod sacrilegum non inveniat: sed non ideo divina minus in sublimi sunt, si existunt, qui magnitudinem, multum ultra se positam, non icturi petant. Invulnerabile est, non quod non feritur, sed quod non læditur. Ex hac tibi nota sapientem exhibeo. Numquid dubium est, quin certius robur sit, quod non vincitur, quam quod non lacessitur? cum dubiæ sint vires inexpertæ: at merito certissima firmitas habeatur, quæ omnes incursus respuit. Sic tu sapientem melioris scito esse naturæ, si nullius illi injuria nocet, quam si nulla sit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non subigunt, nec admota vis hostilis exterret: nec cui pingue otium est, inter desides populos. Hujusmodi igitur sapientem nulli esse injuriæ obnoxium. Itaque non refert, quam multa in illum conjiciantur tela, cum sit nulli penetrabilis. Quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duritia est, nec secari adamas, aut cædi, vel deteri potest, sed incurrentia ultro retundit: quemadmodū quædam non possunt igne consumi, sed flamma circumfusa, rigorem suum habitumq; conservant: quemadmodum projecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi ulla sævitiæ vestigia, tot verberati sæculis, ostentant: ita sapientis

pientis animus solidus est, & id roboris collegit, ut tam tutus sit ab injuria, quam illa quæ retuli.

CAP. IV. Quid igitur? non erit aliquis qui sapienti facere tentet injuriam? tentabit, sed non perventuram ad eum. Majore enim intervallo à contactu inferiorum abductus est, quam ut ulla vis noxia usq; ad illum vires suas perferat. Etiam cum potentes, & imperio editi, & consensu servientium validi, nocere ei tentent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quam quæ nervo tormentisve in altum exprimuntur, cum extra visum exsilierunt, citra cælum tamen flectuntur. Quid tu putas, cum stolidus ille rex multitudine telorum diem obscurasset, ullam sagittam in Solem incidisse? aut demissis in profundum catenis Neptunum potuisse contingi? Ut cælestia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa diruunt, aut simulacra conflant, nihil divinitati nocetur: ita quicquid fit in sapientem proterve, petulanter superbe, frustra tentatur. At satius erat, neminem esse qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. At non fieri, eorum interest qui facturi sunt, non ejus qui pati, ne si fiat quidem, non potest. Imo nescio, an magis vires sapientia ostendat tranquilla inter lacessentia: sicut maximum argumentum est imperatoris armis virisque pollentis, tuta securitas & in hostium terra. Dividamus si tibi videtur, Serene, injuriam à contumelia. prior illa natura gravior est; hæc levior, & tantum delicatis gravis: qua non læduntur, sed offenduntur. Tanta est tamen animorum dissolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenies servum, qui flagellis quam colaphis cædi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumeliosa verba. Ad tantas ineptias perventum est, ut non dolore tantum, sed doloris opinione vexemur: more puerorum, quibus metus incutit umbra, & personarum deformitas, & depravata facies; lacrimas vero evocant nomina parum grata auribus, & digitorum motus, & alia, quæ impetu quodam erroris improvidi refugiunt.

CAP. V. Injuria propositum hoc habet, aliquem malo afficere: malo autem sapientia non relinquit locum. Unum enim malum illi est turpitudo quæ introire eo, ubi jam virtus honestumque est, non potest: injuria ergo ad sapientem non pervenit. Nam si injuria alicujus mali patientia est, sapiens autem nullius mali est patiens, nulla ad sapientem injuria pertinet. Omnis injuria diminutio ejus est, in quem incurrit. nec potest aliquis injuriam accipere sine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos positarum: sapiens autem nihil perdere potest, omnia in se reposuit, nihil fortunæ credit, bona sua in solido habet, contentus virtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoq; nec augeri, nec minui potest. nam in summum perducta, incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, nisi quod dedit: virtutem autem non dat: ideo nec detrahit. Libera est, inviolabilis, immota, inconcussa, sic contra casus indurata, ut nec inclinari quidem, nedum vinci possit. Adversus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, sive illi dura, sive secunda ostentantur. Itaque nihil perdet, quod perire sensurus sit. Unius enim in possessione virtutis est, ex qua depelli numquam potest: ceteris precario utitur. quis autem jactura movetur alieni? Quod si injuria nihil lædere potest ex his quæ propria sapientis sunt, quia virtute sua salva sunt: injuria sapienti non potest fieri. Megara Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit. ab hoc Stilpon philosophus interrogatus, numquid perdidisset, Nihil, inquit: omnia namque mea mecum sunt. Atqui & patrimonium ejus in prædam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam. At ille victoriam illi excussit: & se

se, urbe capta, non invictum tantum, sed indemnem esse testatus est. habebat enim secum vera bona, in quæ non est manus injectio. At ea quæ dissipata & direpta ferebantur non judicabat sua, sed adventitia, & nutum fortunæ sequentia. ideo non ut propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus potens, aut dives aliquis regnum orbæ senectutis exercens, facere injuriam possit, cui bellum & hostis ille, egregiam artem quassandarum urbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes ubiq; gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammas & sanguinem stragemq; impulsæ civitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, uni homini pax fuit. Non est itaque quod audax judices promissum: cujus tibi, si parum fidei habeo, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere. sed si prodit in medium, qui dicat:

CAP. VI. Non est quod dubites, an attollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, ulcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium securus adspiciat, & dura placide ferat, & secunda moderate; nec illis cedens, nec his fretus, unus idemq; inter diversa sit, nec quicquam suum, nisi se putet esse, ea quoq; parte qua melior est. Assum hoc vobis probaturus, sub isto tot civitatum eversore, munimenta incursu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repente residere, & æquaturum editissimas arces aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Erepsi modo è ruinis domus, & incendiis undiq; relucentibus, per flammas, per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat, an pejor publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me, omnia videns, tamen integrum incolumemq; esse censum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Nō est quod me victum, victorem te credas. vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, ubi sint nescio: quod ad res meas pertinet, mecum sunt mecum erunt. Perdiderunt isti divites patrimonia; libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta, ambitiosi curiam & forum, & loca exercendis in publico vitiis destinata; fœneratores perdiderunt tabellas suas, quibus avaritia falso læta, divitias imaginatur: ego quidem omnia integra illibataque habeo. Proinde istos interroga qui flent, qui lamentantur, strictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis divinisq; virtutibus plenum, nihil perdere. Bona ejus solidis & inexsuperabilibus munimentis præcincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intravit: non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, una manu capta: non Capitolium, arcemve; habent ista hostile vestigium. Illa quæ sapientē tuentur, à flamma & ab incursu tuta sunt: nullum introitū præbent, excelsa, inexpugnabilia, diis æqua.

CAP. VII. Non est quod dicas, ita ut soles, hunc sapientem nostrum nusquam inveniri. Non fingimus istud humani ingenii vanū decus, nec ingentem imaginem falsæ rei concipimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibebimus. Raro forsitan, magnisque ætatum intervallis invenitur. neque enim magna, & excedentia solitum ac vulgarem modum, crebro gignuntur: ceterum hic ipse M. Cato, à cujus mentione hæc disputatio processit, vereor, ne supra nostrum exemplar sit. Deniq; validius debet esse quod lædit, eo quod læditur: non est autem fortior nequitia virtute. non potest ergo lædi sapiens. Injuria in bonos non tentatur nisi à malis: bo-

nis

nis inter se pax est. Quod si lædi nisi infirmior non potest: malus autem bono infirmior est: nec injuria bonis, nisi à dispari, verenda est: injuria in sapientem virum non cadit. Illud enim jam non es admonendus, neminem bonum esse, nisi sapientem. Sed injuste, inquis, Socrates damnatus est, injuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse evenire, ut faciat aliquis injuriam mihi, & ego non accipiam: tamquam si quis rem cum e villa mea surripuit, in domo mea ponat: ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamvis non nocuerit. Si quis cum uxore, tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamvis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, scelere se obligavit, etiam si non nocuit. Non minus latro est, cujus telum opposita veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Quædam ejus conditionis sunt, & hac vice copulantur, ut alterum sine altero esse non possit. Quod dico conabor facere manifestum. Possum pedes movere, ut non curram: currere non possum, ut pedes non moveam. possum, quamvis in aqua sim, non natare: si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac sorte & hoc est, de quo agitur, si injuriam accepi, necesse est factam esse: si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt, quæ submoveant injuriam. Vt, intentam manum dejicere casus potest, & emissa tela declinare: ita injurias qualescumque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, ut & factæ sint, nec acceptæ.

CAP. VIII. Præterea, nihil injustum justitia pati potest: quia, non coeunt contraria: injuria autem non potest fieri non injuste: ergo sapienti injuria non potest fieri. Nec est quod mireris, si nemo potest illi injuriam facere, nec prodesse quidem quisquam potest & sapienti nihil deest, quod accipere possit loco muneris: & malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quam dare: nihil autem habet, quod ad se transferri sapiens gavisurus sit. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse: quemadmodum divina nec juvari desiderant, nec lædi possunt. sapiens autem vicinus proximusque diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo. Ad illa nitens pergensque excelsa, ordinata, intrepida, æquali & concordi cursu fluentia, secura, benigna bono publico natus, & sibi & aliis salutaris, nihil humile concupiscet nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos casus divino incedet animo. Non habet unde accipiat injuriam. ab homine me tantum dicere putas? nec à fortuna quidem: quæ quotiens cum virtute congressa est, nunquam par recessit. Si maximum illud, ultra quod nihil habent iratæ leges, aut sævissimi domini, quod minentur; in quo imperium suum fortuna consumit, æquo placidoq; animo accipimus. & scimus mortem malum non esse, ob hoc ne injuriam quidem: multo facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitates, discidia, quæ sapientem, etiam si universa circumveniant, non mergunt; nedum ad singulorum impulsus mæreat. Et si fortunæ injurias moderate fert: quanto magis hominum potentium, quos scit fortunæ manus esse?

CAP. IX. Omnia itaque sic patitur, ut hiemis rigorem, ut intemperantiam cæli, ut fervores morbosque, & cetera forte accidentia. Nec de quoquam tam bene judicat, ut illum quicquam putet consilio fecisse: quod in uno sapiente est. aliorum omnium non consilia, sed fraudes, & insidiæ, & motus animorum inconditi sunt: quos casibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos sævit, & injuriatur. Illud quoque cogita, injuriarum latissime patere materiam illis, per quæ periculum nobis

nobis quæsitum est: in accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quæque alia intertogatos latrocinia sunt. Est & alia injuria frequens, si lucrum alicui excussum est, aut præmium diu captatum; si magno labore affectata hereditas aversa est; & quæstuosæ domus gratia erepta. hæc effugit sapiens, qui nescit nec in spe, nec in metu vivere. Adjice nunc, quod injuriam nemo immota mente accipit, sed ad sensum ejus perturbatur: caret autem perturbatione vir erectus: moderator sui, altæ quietis & placidæ. Nam si illum tangit injuria, & movet, & impedit. caret autem ira sapiens, quam excitat injuriæ species: nec aliter careret ira, nisi & injuria, quam scit sibi non posse fieri. Inde tam erectus lætusq; est, inde continuo gaudio elatus, adeo ad offensiones rerum hominumque non contrahitur, ut ipsa illa injuria usui sit, per quam experimentum sui capit, & virtutem tentat. Faveamus, obsecro vos, huic proposito, æquisque & animis & auribus assimus, dum sapiens injuriæ excipitur: nec quicquam ideo petulantiæ nostræ, aut rapacissimis cupiditatibus, aut temeritati superbiæque detrahitur. Salvis vitiis vestris, hæc sapienti libertas quæritur. non ut vobis facere non liceat injuriam, agimus: sed ut ille omnes injurias in altum dimittat, patientiaque se ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus sacris, plerique vicere, cædentium manus obstinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere sapientem eorum, qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi lassandiq; omnem inimicam vim consecuti sunt.

CAP. X. Quoniam priorem partem percurrimus, ad alteram transeamus: in qua quibusdam propriis, plerisq; vero communibus contumeliam refutabimus. Contumelia est minor injuria, quam queri magis quam exsequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt. Hunc affectum movet humilitas animi, contrahentis se, ob factum dictumque inhonorificum. Ille me hodie non admisit, cum alios admitteret: sermonem meum aut superbe aversatus est, aut palam risit: & non in medio me loco, sed imo collocavit: & alia hujus notæ. Quæ quid vocem, nisi querelas nauseantis animi, in quas fere delicati & felices incidunt? non vacat enim hæc notare, cui pejora instant. Nimio otio, ingenia natura infirma & muliebria, & inopia veræ injuriæ lascivientia, his commoventur: quorum pars major constat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiæ quicquam in se esse, nec fiduciæ ostendit, qui contumelia afficitur. non dubie enim contemptum se judicat: & hic morsus non sine quadam humilitate animi evenit, supprimentis se ac descendentis. Sapiens autem à nullo contemnitur, magnitudinem suam novit: nullique tantum de se licere, renunciat sibi: & omnes has quas non miserias animorum, sed molestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem. Alia sunt quæ sapientem feriunt, etiam si non pervertunt: ut dolor corporis, & debilitas, aut amicorum liberorumque amissio, & patriæ bello flagrantis calamitas. Hæc non nego sentire sapientem. nec enim lapidis illi duritiam ferrive asserimus. nulla virtus est, quæ non sentias, perpeti.

CAP. XI. Quid ergo est? Quosdam ictus recipit: sed receptos evincit, sanat, & comprimit. hæc vero minora ne sentit quidem, nec adversus ea solita illa virtute utitur dura tolerandi: sed aut non annotat, aut digna risu putat. Praeterea, cum magnam partem contumeliarum superbi insolentesq; faciant, & male felicitatem ferentes: habet quo illum affectum inflatum respuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi sanitatem, magnitudinemque. illa, quicquid hujusmodi est, transcurrit, ut vanas somniorum species, visusque nocturnos, nihil habentes solidi, neque

neque veri. Simul illud cogitat, omnes inferiores esse, quam ut illis audacia sit, tanto excelsiora despicere. Contumelia à contemptu dicta est: quia nemo, nisi quem contempsit, tali injuria notat. nemo, autem majorem melioremq; contemnit, etiam si facit aliquid quod contemnentes solent. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbavit laceravitque infans, & sputo aspersit, aut nudavit in conspectu suorum tegenda, & verbis obscœnioribus non pepercit: & nihil horum contumeliam dicimus. quare? quia qui fecit, contemnere non potest. Eadem caussa est, cur nos mancipiorum nostrorum urbanitas, in dominos contumeliosa, delectet: quorum audacia ita demum sibi in convivas jus facit, si cœpit à domino. Vt quisq; contemptissimus, & ut maxime ludibrio est, ita solutissimæ linguæ est. Pueros quidem in hoc mercantur procaces, & eorum impudentiam acuunt, & sub magistro habent, qui probra meditate effundant: nec has contumelias vocamus, sed argutias.

CAP. XII. Quanta autem dementia est, iisdem modo delectari, modo offendi: & rem ab amico dictam, maledictum vocare, à servulo, joculare convicium? Quem animum nos adversus pueros habemus, hunc sapiens adversus omnes, quibus etiam post juventam canosque puerilitas est. An quicquam isti profecerunt, quibus animi mala sunt, auctiq; in majus errores, qui à pueris magnitudine tantum formaque corporum differunt: ceterum non minus vagi incertique, voluptatem sine delectu appetentes, trepidi, & non ingenio, sed formidine quieti? Non ideo quicquam, inter illos puerosque, interesse quis dixerit, quod illis talorum nucumque & æris minuti avaritia est; his auri argentique & urbium: quod illi inter ipsos magistratus gerunt, & prætextam fascesque ac tribunal imitantur; hi eadem in campo foroque & in curia ludunt. illi in littoribus arena congesta simulacra domuum excitant; hi ut magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, & tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inventa, in periculum verterunt. Ergó par pueris, longiusque progressis, sed in alia majoraque error est. Non immerito itaq; horum contumelias sapiens, ut jocos, accipit: & aliquando illos, tamquam pueros, malo pœnaq; admonet, & afficit: non quia accepit injuriam, sed quia fecerunt, & ut desinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec irascimur illis, cum sessorem recusaverint: sed compescimus, ut dolor contumaciam vincat. Ergo & illud solutum scies, quod nobis opponitur, Quare si non accepit injuriam nec contumeliam sapiens, punit eos qui fecerunt? non enim se ulciscitur, sed illos emendat.

CAP. XIII. Quid est autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum sapientem cadere, cum tibi in aliis idem notare, sed non ex eadem caussa liceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quis febricitantis, & frigida prohibiti maledicta, in malam partem accipit? Hunc affectum adversus omnes habet sapiens, quem adversus ægros suos medicus: quorum nec obscœna, si remedio egent, contractare, nec reliquias & effusa intueri dedignantur, nec per furorem sævientium excipere convicia. Scit sapiens, omnes hos qui togati purpuratique incedunt, valentes coloratosque, male sanos esse: quos non aliter videt, quam ægros intemperantes: Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt adversus medentem: & quo animo honores eorum nihilo æstimat, eodem parum honorifice facta. Quemadmodum non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam judicabit, si illi homo plebis ultimæ salutanti mutuam salutationem non reddiderit: sic nec se suspiciet quidem, si illum multi divites

divites suspexerint. scit enim illos nihil à mendicis differre, imo miseriores esse. illi enim exiguo, hi multo egent. Et rursum non tangetur, si illum rex Medorum, Attalusve Asiæ, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit. scit statum ejus non magis habere quicquam invidendum, quam ejus cui in magna familia cura obtigit, ægros insanosq; compescere. Num moleste feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Castoris negotiantur, nequam mancipia ementes vendentesque, quorum tabernæ pessimorum servorum turba refertæ sunt? non, ut puto. quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo ut hujus humanitatem inhumanitatemq; negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos: sed quos metu contines, sed propter quos remittere arcum tibi non contingit, sed postremos, sed venales, sed novum aucupantes dominum. Nullius ergo movebitur contumelia. Omnes enim inter se differunt: sapiens quidem pares illos, ob æqualem stultitiam, omnes putat. Iam si semel se demiserit eo, ut aut injuria moveatur, aut contumelia; non poterit unquam esse securus: securitas autem proprium bonum sapientis est. Nec committet, ut vindicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. necesse est enim, à quo quisque contemni moleste fert, suspici gaudeat.

CAP. XIV. Tanta quosdam dementia tenet, ut contumeliam sibi posse fieri putent à muliere. Quid refert, quantum habeat, quot lecticarios, quam oneratas aures, quam laxam sellam? æque imprudens animal est, & nisi scientia accessit ac multa eruditio, ferum, cupiditatum incontinens. Quidam se à cinerario impulsos moleste ferunt, & contumeliam vocant ostiarii difficultatem, nomenclatoris superbiam, cubicularii supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta voluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem suam! Quid ergo? sapiens non accedet ad fores, quas durus janitor obsidet? Ille vero, si res necessaria vocabit, experietur, & illum, quisquis erit, tamquam canem acrem, objecto cibo leniet: nec indignabitur aliquid impendere, ut limen transeat, cogitans & in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaq; illi quoque, quisquis erit, qui hoc salutationum publicum exercet, donabit: scit emere venalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet, quod ostiario libere respondit, quod virgam ejus fregit: quod ad dominum accessit, & petiit corium. Facit se adversarium qui contendit, & ut vincat, par fuit. At sapiens colaphis percussus, quid faciet? quod Cato, cum illi os percussum esset: non excanduit, non vindicavit injuriam: ne remisit quidē, sed factam negavit. Majore animo non agnovit, quam ignovisset. Non diu in hoc hærebimus. quis enim nescit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita videri sapienti, ut omnibus? Non respicit quid homines turpe judicent, aut miserum: non it qua populus: sed ut sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic adversus opinionem omnium vadit.

CAP. XV. Definite itaque dicere: Non accipiet ergo sapiens injuriam, si cedetur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscœnorum vocibus improbis per forum agetur? si in convivio regis, recumbere infra mensam, vescique cum servis ignominiosa officia fortitis jubebitur? si quid aliud ferre cogetur eorum, quæ excogitari pudori ingenio molesta possunt? In quantumcumque ista vel numero, vel magnitudine creverint, ejusdem naturæ erunt. Si non tangent illum parva, ne majora quidem. si non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate vestra conjecturam capitis ingentis animi: & cum cogitastis, quantum putetis vos pati posse, sapientis patientiæ paullo ulteriorem terminum ponitis. At illum in

aliis

aliis mundi finibus sua virtus collocavit, nihil vobiscum commune habentem. Quare etsi aspera, & quantumcumque toleratu gravia sint, audituque & visu refugienda, non obruetur eorũ cœtu: & qualis singulis, talis uni versis obsistet. Qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines tenet: male agit. vincit nos fortuna, nisi tota vincatur. Nec putes istã Stoicam esse duritiam: Epicurus, quem vos patronum inertiæ vestræ assumitis, putatisq; mollia ac desidiosa præcipere, & ad voluptates ducentia: Raro, inquit, sapienti intervenit fortuna. Quam pæne emisit viri vocem! Vis tu fortius loqui, & illam ex toto submovere? Domus hæc sapientis angusta, sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis observatur janitoribus, turbam vænali fastidio digerentibus: sed per hoc limen vacuum, & ab ostiariis liberũ, fortuna non transit. scit non esse illic sibi locum, ubi sui nihil est. Quod si Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulsit, adversus injurias exsurgit: quid apud nos incredibile videri potest, aut supra humanæ naturæ mensuram? Ille ait injurias tolerabiles esse sapienti, nos injurias non esse.

CAP. XVI. Nec est, quod dicas hoc naturæ repugnare. Non negamus rem incommodam esse, verberari & impelli, & aliquo membro carere: sed omnia ista negamus injurias esse. non sensum illis doloris detrahimus: sed nomen injuriæ, quod non potest recipi virtute salva. Vter verius dicat, videbimus: ad contemptum quidem injuriæ uterque consentit. Quæris quid inter duos intersit? Quod inter gladiatores fortissimos. quorum alter premit vulnus, & stat in gradu: alter respiciens ad clamantem populum, significat nihil esse, & intercedi non patitur. Non est, quod putes magnum, quo dissidemus. Illud quidem agitur, quod unum ad nos pertinet, utraque exempla hortantur contemnere: & injurias, & quas injuriarum umbras ac suspiciones dixerim, contumelias. ad quas despiciendas non sapienti opus est viro, sed tantum conspiciente qui sibi possit dicere: Vtrum merito mihi ista accidunt, an immerito? Si merito, nõ est contumelia, judicium est. si immerito: illi qui injusta facit, erubescendum est. Et quid est illud, quod contumelia dicitur? In capitis mei levitatem jocatus est, & in oculorum valetudinem, & in crurum gracilitatem, & in staturam. Quæ contumelia est, quod apparet, audire? Coram uno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum aliis libertatem non relinquimus, quæ ipsi in nos dicere assuevimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis irascimur.

CAP. XVII. Chrysippus ait quemdam indignatum, quod illum aliquis Vervecẽ marinum dixerat. In senatu flentem vidimus Fidum Cornelium, Nasonis generum, cum illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixisset. Adversus alia maledicta, mores & vitam convulnerantia, frontis illi firmitas constitit: adversus hoc tam absurdum lacrimæ prociderunt. tanta animorum imbecillitas est, ubi ratio discessit. Quid quod offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? quasi notiora illa fiant alio imitante, quam nobis facientibus. Senectutẽ quidam inviti audiunt, & canos, & alia, ad quæ voto pervenitur. Paupertatis maledictum quosdam perussit: quam sibi objecit, quisquis abscondit. Itaq; materia petulantibus, & per contumeliam urbanis detrahitur, si ultro illam & prior occupes. nemo aliis risum prębuit, qui ex se cepit. Vatinium hominem natum & ad risum, & ad odium, scurram fuisse venustũ ac dicacem, memorię proditum est, in pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces cõcisas: sic inimicorum, quos, plures habebat quã morbos, & in primis Ciceronis urba-

urbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui assiduis cōviciis depudere didicerat: cur is nō possit, qui studiis liberalibus, & sapientiæ cultu, ad aliquem profectum pervenerit? Adjice, quod genus ultionis est, eripere ei qui fecit contumeliæ voluptatē. Solent dicere: Miserū me, puto non intellexit! adeo fructus contumeliæ in sensu, & indignatione patiētis est. Deinde nō deerit illi aliqnādo par: invenietur, qui te quoq; vindicet.

CAP. XVIII. C. Cæsar inter cetera vitia, quibus abūdabat, contumeliosus mirabiliter ferebatur, omnes aliqua nota feriendi, ipse materia risus benignissima. Tanta illi pallori insaniam testantis fœditas erat, tanta oculorū sub fronte anili latentium torvitas, tanta capitis destituti, & emēdicatis capillis aspersi deformitas. adjice obsessam setis cervicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immensum est, si velim singula referre, per quæ in patres avosque suos contumeliosus fuit, per quæ in universos ordines: ea referam, quæ illum exitio dederunt. Asiaticum Valeriū in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix æquo animo alienas contumelias laturū. Huic in convivio, item in concione, voce clarissima, qualis in concubitu esset uxor ejus, objecit. Dii boni, hoc virum audire, Principem scire, & usq; eo licentiam pervenisse, ut non dico consulari, non dico amico, sed tantum marito Princeps & adulterium suum narret, & fastidium? Chæreæ tribuno militū, sermo non pro manu erat, languidus sono, & in fracta voce suspectior. Huic Cajus signum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter atq; aliter exprobrans armato mollitiam. Hæc ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. Coëgit itaq; illum uti ferro, ne sæpius signum peteret. Ille primus inter conjuratos manū sustulit: ille cervicem mediam uno ictu decidit: plurimum deinde undique publicas ac privatas injurias ulciscentium gladiorum ingestum est, sed primus vir fuit, qui minime visus est. At idem Cajus omnia contumelias putabat, & sicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidissimus. Iratus fuit Herennio Macro, quod illū Cajum salutaverat: nec impune cessit primipilario, quod Caligulā dixerat. Hoc enim in castris natus, & alumnus legionum vocari solebat, nullo nomine militibus familiarior unquam factus: sed jam Caligulam convicium & probrum judicabat cothurnatus. Ergo hoc ipsum solatio erit, etiam si nostra facilitas ultionem omiserit, futurum aliquem, qui pœnas exigat à procace, & superbo, & injurioso: quæ vitia numquam in uno homine, & in una contumelia consumuntur. Respiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: ut Socratis, qui comœdiarum publicatos in se, & spectatos sales, in partem bonam accepit, risitque non minus, quam cum ab uxore Xanthippe immunda aqua perfunderetur. At Iphicrates, cui mater barbara & Thressa objiciebatur, respondit, & deorum matrem Idæam esse.

CAP. XIX. Nō est in rixam colluctationemq; veniendum. procul auferendi pedes sunt: & quidquid horum ab imprudentioribus fiet (fieri autem nisi ab imprudentibus non potest) negligendum. Et honores & injuriæ vulgi, in promiscuo habendi sunt: nec his dolendum, nec illis gaudendū. Alioquin multa, timore contumeliarum aut tædio, necessaria omittemus: & publicis privatisq; officiis, aliquando etiam salutaribus, nō occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi. aliquando etiam obirati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non est autem libertas, nihil pati. Fallimur, libertas est, animum opponere injuriis, & eum facere se, ex quo sola sibi gaudenda veniant: exteriora deducere à se, ne inquieta agenda sit vita, omniū risus omnium linguas timenti. Quis est enim qui non possit contumeliā facere

si quis-

si quisquam potest? Diverso autem remedio utetur sapiens, affectatorque sapientiæ. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum sejudicium dirigentibus, hoc proponendum est, inter injurias ipsos contumeliasq; debere versari. Omnia leviora accidunt exspectantibus. quo quisq; honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines stare: contumelias & verba probrosa, & ignominias, & cetera dehonestamenta, velut clamorem hostium ferat, & longinqua tela, & saxa sine vulnere circa galeas crepitantia. Injurias vero, ut vulnera, alia armis, alia pectori infixa, non dejectus, ne motus quidem gradu, sustineat. Etiam si premeris, & infesta vi urgeris, cedere turpe est: assignatum à natura locum tuere. Quæris quis hic sit locus viri. Sapienti aliud auxilium est huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria est. Ne repugnare vestro bono, & hanc spem, dum ad verum pervenitis, alite in animis: libenterque meliora excipite, & opinione ac voto juvare. esse aliquem invictum, esse aliquem in quem nihil fortuna possit, è Republica humani generis est.

DE CLEMENTIA AD NERONEM CÆSAREM, LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

SCRIBERE de clementia, Nero Cæsar, institui: ut quodammodo speculi vice fungerer, & te tibi ostenderem, perventurum ad voluptatem maximam omnium. Quamvis enim recte factorum verus fructus sit fecisse, nec ullum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: juvat tamen inspicere & circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exsultaturam, si hoc jugum fregerit, & ita loqui secũ: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum vice fungerer: ego vitæ necisque gentibus arbiter. qualem quisque sortem, statumque habeat, in manu mea positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronunciat: ex nostro responso lætitiæ caussas, populi urbesque concipiunt. Nulla pars usquam, nisi volente propitioque me, floret. Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditus exscindi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium circumdari decus oporteat, quæ ruant urbes, quæ oriantur, mea jurisdictio est. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit, non juvenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quæ sæpe tranquillissimis pectoribus quoq; patientiam extorsit: non ipsa ostentandæ per terrores potentiæ dira, sed frequẽs magnis imperiis, gloria. Conditum, imo constrictum apud me ferrum est. summa parsimonia etiam vilissimi sanguinis. nemo non cui alia desint, hominis nomine apud me gratiosus est. Severitatem abditam, clementiam in procinctu habeo. sic me custodio, tanquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem evocavi, rationem redditurus sim. Alterius ætate prima motus sum, alterius ultima: alium dignitati donavi, alium humilitati: quoties nullam inveneram misericordiæ caussam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, si à me rationẽ repetant, annumerare genus humanũ paratus sum. Potes hoc

Cæsar prædicare audacter, omniũ quæ in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neq; clam Reip. ereptum. Rarissimam laudem, & nulli adhuc Principum concessam concupisti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas ista tua singularis, ingratos aut malignos æstimatores nacta est. refertur tibi gratia. Nemo unus homo, uni homini, tã carus umquam fuit; quam tu populo Romano, magnum longumq; ejus bonum. Sed ingens tibi onus imposuisti. nemo jam divum Augustum, nec Tiberii Cæsaris prima tempora loquitur: nemo quod te imitari velit exemplar extra te quærit. Principatus tuus ad gustum exigitur. Difficile hoc fuisset, si non naturalis tibi ista bonitas esset, sed ad tempus sumpta, nemo enim potest personam diu ferre. Ficta, cito in naturam suam recidunt: quibus veritas subest, quæq; (ut ita dicam) ex solido enascuntur, tempore ipso in majus meliusque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum esset, quo se statim nobilis indoles daret: jam vota publica in tuto sunt. nec enim periculum est, ne te subita tui capiat oblivio. Facit quidem avidos nimia felicitas: nec tam temperatæ cupiditates sunt unquam, ut in eo quod contigit, desinant. gradus à magnis ad majora fit: & spes improbissimas complectuntur, insperata assecuti. Omnibus tamen nunc civibus tuis & hæc confessio exprimitur, esse felices: & illa, nihil jam his accedere bonis posse, nisi ut perpetua sint. Multa illos cogunt, ad hanc confessionem, qua nulla in homine tardior est: securitas alta, affluens: jus supra omnem injuriam positum. Obversatur oculis lætissima forma Reip. cui ad summam libertatem nihil deest, nisi pereundi licentia. Præcipue tamen æqualis ad maximos imosque pervenit clementiæ tuæ admiratio. Cætera enim bona, pro portione fortunæ suę, quisque sentit aut exspectat, majora minoraque: ex clementia omnes idẽ sperant. Nec est quisquam, cui tam valde innocentia sua placeat, ut non stare in conspectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

CAP. II. Esse autem aliquos scio, qui clementia pessimum quemque putent sustineri: quoniam nisi post crimen supervacua est, & sola hæc virtus inter innocentes cessat. Sed primum omnium, sicut medicinæ apud ægros usus, etiam apud sanos honor est: ita clementiam quamvis pœna digni invocent, etiam innocentes colunt. Deinde, habet clementia in persona quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpa est: nec innocentiæ tantum clementia succurrit, sed sæpe virtuti: quoniam quidem conditione temporum incidunt quędam, quę possint laudata puniri. Adjice, quod magna pars hominum est, quæ reverti ad innocentiam possit. Sed non tamen vulgo ignoscere decet. nam ubi discrimen inter malos bonosque sublatũ est, confusio sequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda est moderatio, quæ sanabilia ingenia distinguere à deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abscissam. nam tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli. Modum tenere debemus: sed quia difficile est temperamentum, quidquid æquo plus futurũ est, in partẽ humaniorem præponderet.

CAP. III. Sed hæc suo loco melius dicentur: nunc in tres partes omnem hanc materiam dividam. Prima erit manumissionis: secunda quæ naturam clementiæ habitumque demonstret. nã cum sint vitia quædam virtutes imitantia, non possunt secerni, nisi signa quibus dignoscantur impresseris. tertio loco quæremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & usu suam faciat. nullã vero ex omnibus virtutibus magis homini convenire, cum sit nulla humanior, constet necesse est: nõ solum inter nos, qui hominem sociale animal, communi bo-

ni bono genitum videri volumus: sed etiã inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad utilitatem suam spectant. nam si quietem petit & otium, hanc virtutẽ naturæ suæ nactus est, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamẽ clementia ex omnibus magis, quam regem aut Principem decet. Ita enim virtutes magnis viris decori gloriæque sunt, si illis salutaris potentia est, nam pestifera vis est, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataq; est, quem omnes tam supra se esse, quam pro se sciunt; cujus curã excubare pro salute singulorũ atq; universorum quotidie experiuntur; quo procedente, non tamquã malum aliquod aut noxium animal é cubili prosilierit, diffugiunt, sed tamquam ad clarum ac beneficum sidus certatim advolant, objicere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi humanam, iter ad salutẽ struendum sit. Somnum ejus nocturnis excubiis muniunt: latera objecti circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis urbibusque consensus, sic protegendi amandique reges, & se suaque jactandi quocumq; desideraverit imperantis salus. Nec hæc vilitas sui est, aut dementia, pro uno capite tot millia excipere ferrũ, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnumquam senis & invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deservit, & cum hoc tanto majus tantoq; speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latitet incertus: tamẽ manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum hæc cutis munit, illius jussu jacemus, aut inquieti discurrimus; cum ille imperavit, sive avarus dominus est, mare lucri caussa scrutamur; sive ambitiosus, jamdudum dexteram flammis objecimus, aut voluntarie subsiluimus: sic hæc immensa multitudo, unius animæ circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

CAP. IV. Suam itaq; incolumitatem amant, cum pro uno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurrunt, & adversa vulneribus pectora ferunt, ne Imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod Resp. cohæret: ille spiritus vitalis, quẽ hæc tot millia trahunt: nihil ipsa per se futura, nisi onus & præda, si mens illa imperii subtrahatur:

—— *Rege incolumi mens omnibus una,*

Amisso rupere fidem.

Hic casus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab isto periculo aberit hic populus, quamdiu sciet ferre frænos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, hæc unitas & hic maximi imperii contextus in partes multas dissiliet: idemque huic urbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo Principes regesque, & quocumque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari ultra privatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica privatis potiora sunt: sequitur, ut is quoq; carior sit, in quem se Resp. convertit. Olim enim ita se induit Reip. Cæsar, ut diduci alterum non possit, sine utriusque pernicie. nam ut illi viribus opus est, ita & huic capite.

CAP. V. Longius videtur recessisse à proposito oratio mea: at mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reip tu es, illa corpus tuum; vides, ut puto, quam necessaria clementia sit. tibi enim parcis, cum videris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis civibus, non aliter quam membris languentibus: & si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne ultra quam necesse sit incidas. Est ergo, ut dicebam, clementia omnibus quidem hominibus secundum naturam, maxime tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet a-

plus habet apud illos quod servet, quantoque in majore materia apparet. Quantulum enim nocet privata crudelitas? Principum sævitia, bellum est. Cum autem virtutibus inter se sit concordia, nec ulla altera melior aut honestior sit: quædam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. Quid enim majus, aut fortius, quã malam fortunam retundere? Hæc tamen magnanimitas in bona fortuna latiorem locum habet, meliusq; in tribunali, quam in plano conspicitur. Clementia in quamcumq; domum pervenerit, eam felicem tranquillamque præstabit: sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim est mirabilius, quam eum cujus iræ nihil obstat, cujus graviori sententiæ ipsi qui pereunt assentiuntur, quem nemo interrogaturus est, imo si vehementius excanduit, nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum injicere, & potestate sua in melius placidiusq; uti? hoc ipsum cogitantem: Occidere contra legem nemo non potest: servare nemo, præter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, tranquillumque, & injurias atque offensiones superne despicere. Muliebre est, furere in ira: ferarum vero, nec generosarum quidem, præmordere & urgere projectos. Elephantes leonesque transeunt, quæ impulerunt: ignobilis bestiæ pertinacia est. Non decet regem sæva, & inexorabilis ira: non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exæquat: at si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potienti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Servare, proprium est excellentis fortunæ: quæ numquam magis suspici debet, quam cum illi contingit idem posse quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quam mali. Deorum itaque sibi animum asserens Princeps, alios ex civibus suis, quia utiles bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quosdam esse gaudeat quosdam patiatur.

CAP. VI. Cogitate in hac civitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quoties aliquid obstitit, quod cursum ejus velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris viæ postulantur: in qua consumitur, quidquid terris omnibus aratur: quanta solitudo & vastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod judex severus absolverit. Quotus quisque ex quæstoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, qua quærit? Quotus quisque accusator vacat culpa? & nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quam qui illam petere sæpius meruit. Peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex destinato, alii forte impulsi, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus, & innocentiam inviti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed usque ad extremum ævi delinquemus. Etiam si quis tam bene purgavit animum, ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit.

CAP. VII. Quoniam deorum feci mentionẽ, optime hoc exemplum Principi constituam, ad quod formetur, ut se talem esse civibus, quales sibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atq; erroribus numina? expedit usque ad ultimam infesta pernicem? Ecquis regum erit tutus, cujus non membra aruspices colligant? Quod si dii placabiles, & æqui, delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto æquius est, hominem hominibus præpositum, miti animo exercere imperium, & cogitare, utrum mundi status gratior oculis pulchriorque sit sereno & puro die

uti cum

ubi cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies est quieti moderatique imperii, quam sereni cæli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisq; obscurum est, inter tremētes & ad repentinum sonitum expavescentes, nec eo quidem qui omnia turbat inconcusso. Facilius privatis ignoscitur, pertinaciter se vindicantibus. possunt enim lædi, dolorque eorum ab injuria venit. timent præterea contemptum: & non retulisse lædentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui ultio in facili est, is omissa ea, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positis exercere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ suæ gerere, liberius est: leves inter paria ictus sunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia, non ex majestate est.

CAP. VIII. Grave putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent? Ista, inquis, servitus est, non imperium. Quid tu, non experiris istud nobis esse, non tibi servitutem? Alia condicio est eorum qui in turba, quam non excedunt, latent: quorum & virtutes ut appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit: & ideo nullis magis cavendum est, qua lem famam habeant, quā qui qualemcumque meruerint, magnam habituri sunt. Quam multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent. Possum in qualibet parte urbis solus incedere, sine timore, quamvis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato vivendum est. Aberrare à fortuna tua non potest: obsidet te, & quocumque descendis, magno apparatu sequitur. Et hæc summa magnitudinis servitus est, non posse fieri minorem; sed cum diis tibi communis ista necessitas est. nam illos quoque cælum alligatos tenet: nec magis illis descendere, patum est, quam tibi tutum Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet: tibi non magis quam Soli, latere contingit. Multa contra te lux est, omnium in istam conversi oculi sunt. Prodire te putas? oriris: loqui non potes, nisi ut vocem tuam, quæ ubiq; sunt gentes, excipiant. irasci non potes, nisi ut omnia tremant. sic neminem potes affligere, nisi ut quidquid circa fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; sic animadversiones magnarum potestatum terrent latius, quam nocent: non sine caussa. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit, cogitatur in eo, qui omnia potest. Adjice nunc, quod privatos homines ad accipiendas injurias opportuniores, acceptarum patientia facit: regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quia frequens vindicta paucorum odia reprimit, omnium irritat: voluntas oportet ante sævi endi, quā caussa deficiat. Alioquin quemadmodum præcisæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorum genera ut densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim liberique eorum, qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locum singulorum succedunt.

CAP. IX. Hoc quam verum sit, admonere te exemplo domestico volo. Divus Augustus fuit mitis Princeps, si quis illum à principatu suo æstimare incipiat: in communi quidem Rep. gladium movit. Cum hoc ætatis esset, quod tu nunc es, duodevicesimum egressus annum, jam pugiones in sinu amicorum absconderat, jam insidiis M. Antonii consulis latus petierat, jam fuerat collega proscriptionis: sed cum annum quadragesimum transisset, & in Gallia moraretur, delatum est ad eum indicium, L. Cinnam, stolidi ingenii virum, insidias ei struere. Dictum est & ubi, & quando, & quemadmodum aggredi vellet. unus ex con-

fcii s deferebat. Constituit se ab eo vindicare: consilium amicorum advocari jussit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adolescentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeji nepotem damnandum. Iam unum hominem occidere non poterat: cum M. Antonio proscriptionis edictum inter cœnam dictarat. Gemens subinde voces immittebat varias, & inter se contrarias: Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me sollicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot civilibus bellis frustra petitum caput, tot navalibus, tot pedestribus prœliis incolume, postquam terra marique pax parta est, non occidere constituit, sed immolare? nam sacrificantem placuerat adoriri. Rursus silentio interposito, majore multo voce, sibi, quam Cinnæ, irascebatur: Quid vivis, si perire te tam multorum interest? quis finis erit suppliciorum? quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti vita, si ut ego non peream, tam multa perdenda sunt. Interpellavit tandem illum Livia uxor: &, Admittis, inquit, muliebre consilium? Fac quod medici solent: qui ubi usitata remedia nō procedunt, tentant contraria. Severitate nihil adhuc profecisti: Salvidienum Lepidus secutus est, Lepidum Muræna, Murænam Cæpio, Cæpionem Egnatius, ut alios taceā, quos tantum ausos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnæ. deprehensus est: jam nocere tibi non potest, prodesse famæ tuæ potest. Gavisus sibi, quod advocatum invenerat, uxori quidem gratias egit: renunciari autem extemplo amicis, quos in consilium rogaverat, imperavit, & Cinnam unum ad se accersit: dimissisque omnibus è cubiculo, cū alteram Cinnæ poni cathedram jussisset: Hoc, inquit, primum à te peto, ne me loquentem interpelles, ne meo sermone medio proclames: dabitur tibi loqendi liberū tempus. Ego te, Cinna, cū in hostium castris invenissem, non factum tantum mihi inimicum sed natum, servavi, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, & tam dives, ut victo victores invideant. Sacerdotium tibi petenti præteritis compluribus, quorum parentes mecum militaverant, dedi. Cum sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cum ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: Non præstas, inquit, fidem, Cinna: convenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras. adjecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et cū defixum videret, nec ex conventione jam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? male mehercule cum Republica agitur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat. Domum tueri tuam non potes. nuper libertini hominis gratia, in privato judicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quam contra Cæsarem advocare? Cedo, si spes tuas solus impedio, Paullusne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Servilii ferent, tantumq; agmen nobilium, non inania nomina præferentium, sed eorum qui imaginibus suis decori sunt? Ne totam ejus orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quā duabus horis locutū esse constat, cum hanc pœnam, qua sola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, utrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Post hęc detulit ultro consulatum, questus, quod non auderet petere, amicissimum fidelissimumque habuit, heres solus fuit illi: nullis amplius insidiis ab illo petitus est.

CAP. X. Ignovit abavus tuus victis. nam si non ignovisset, quibus imperasset? Salustium, & Coccejos, & Duillios, & totam cohortem primam admissionis, ex adversariorum castris conscripsit. Iam Domi-

Domitios, Messallas, Asinios, Cicerones, & quidquid floris in civitate erat, clementiæ suæ debebat. Ipsum Lepidū quamdiu mori passus est? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est. maluit enim illum honorem vocari, quam spolium. Hæc eum clementia ad salutem securitatemq; perduxit; hæc gratum ac favorabilem reddidit; quamvis nondum subactis Reip. cervicibus manum imposuisset; hæc hodieque præstat illi famam, quæ vix vivis principibus servit. Deum esse, non tamquam jussi credimus. Bonum principem Augustum, & bene illi convenisse parentis nomē, fatemur: ob nullam aliam caussam, quam quod contumelias quoq; suas, quæ acerbiores principibus solent esse, quam injuriæ, nulla crudelitate exsequebatur: quod probrosis in dictis arrisit: quod dare illum pœnas apparebat, cum exigeret: quod quoscumq; ob adulteriū filiæ suæ damnaverat, adeo non occidit, ut dimissis, quo tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cum scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificentur, non dare tantum salutem, sed præstare.

CAP. XI. Hæc Augustus senex, aut jam in senectutem annis vergentibus: in adolescentia caluit, arsit ira, multa fecit, ad quæ invitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuæ audebit divum Augustum, etiam si in certamen juvenilium annorum deduxerit senectutem plus quam maturā. Fuerit moderatus & clemens: nempe post mare Actiacum Romano cruore infectū, nempe post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nempe post Perusinas aras, & proscriptiones. Ego vero clementiā non voco, lassam crudelitatem. Hæc est, Cæsar, clementia vera, quam tu præstas, quæ non sævitiæ pœnitentia cœpit: nullam habere maculam, nunquam civilem sanguinem fudisse. Hæc est in maxima potestate, verissima animi temperantia & humani generis incomprehensibilis amor, nō cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in cives suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperii sui præstitisti, Cæsar, civitatem, incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, Nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse: eo majus est mirabiliusq;, quod nulli umquam citius gladius commissus est. Clemētia ergo non tantū honestiores, sed tutiores præstat: ornamentumque imperiorum est, simul certissima salus, cum reges consenuerint, liberisq; ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum exsecrabilis ac brevis potestas est. Quid interest inter tyrannū & regem? species enim ipsa fortunæ ac licentia par est nisi quod tyranni voluptate sęviunt, reges nō nisi ex caussa ac necessitate.

CAP. XII. Quid ergo? non reges quoq; occidere solent? sed quoties id fieri publica utilitas persuadet: tyrannis sævitia cordi est. Tyrannus autem à rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius major jure meritoq; præferri multis regibus potest: & L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descēderit licet Dictatura sua, & se togę reddiderit: quis tamen umquā tyrannus tam avide humanum sanguinem bibit, quam ille, qui septem millia civium Romanorum, contrucidari jussit? Et cum in vicino, ad ædē Bellonæ sedens, exaudisset conclamationē tot millium sub gladio gementium, exterrito senatu: Hoc agamus, inquit, P. C. seditiosi pauculi meo jussu occiduntur. Hoc non est mentitus: pauci, Sullæ videbantur. Sed mox de Sulla consequemur, quomodo hostibus irascendum sit: utique si in hostile nomen cives, & ex eodem corpore abrupti, transierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, ut magnum inter regem tyrannumque discrimen fit: uterq; licet non minus armis valletur

letur sed aliter arma habet, quibus in munimentum pacis utitur; alter ut magno timore magna odia compescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus adspicit: contrariis in contraria agitur. nam & invisus est, quia timetur, & timeri vult, quia invisus est: & illo execrabili versu, qui multos dedit præcipites, utitur;

Oderint dum metuant.

ignarus quanta rabies oriatur, ubi supra modum odia creverunt. Temperatus enim timor cohibet animos: assiduus vero & acer, & extrema admovens, in audaciam jacentes excitat, & omnia experiri suadet. Sic feras lineis & pinna clusas contineas; easdem à tergo eques telis incessat: tentabunt fugam per ipsa quæ fugerant, proculcabuntq; formidinem. Acerrima virtus est, quã ultima necessitas extundit. Relinquat oportet securi aliquid metus, multoq; plus spei, quam periculorum, ostentet: alioquin ubi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula juvat, & aliena anima abuti. Placido tranquilloq; regi fida sũt auxilia sua, quibus ad communem salutem utatur: gloriosusque miles (publicæ enim securitati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, ut parentis custos. At illum acerbum, & sanguinarium, necesse est graventur stipatores sui.

CAP. XIII. Non potest habere quisquam bonæ ac fidæ voluntatis ministros, quibus in tormentis, & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis utitur, quibus non aliter quam bestiis homines objectat: omnibus reis noxior ac solicitior, ut qui homines deosque testes ac vindices facinorum timeat, eo perductos, ut non liceat illi mutare mores. Hoc enim, inter cetera, vel pessimum habet crudelitas: quod perseverandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt, quid autem eo infelicius, cui jam esse malo necesse est? O miserabilem illum, sibi certe! nam ceteris misereri ejus nefas sit, qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quam domestica: cum arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui ubi circumspexit quæque fecit, quæque facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit: sæpe mortem timet, sæpius optat, invisior sibi quam servientibus. E contrario, is cui curæ sunt universa, quamquam alia magis, alia minus tuetur nullam non Reip. partem tamquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora; etiam si ex usu est animadvertere, ostendens quam invitus aspero remedio manus admoveat? in cujus animo nihil hostile, nihil efferum est. Qui potentiam suam placide ac salutariter exercet, approbare imperia sua civibus cupiens: felix abunde sibi visus, si fortunam suam publicaverit; sermone affabilis, accessuque facilis, vultu, qui maxime populos demeretur, amabilis, æquis desideriis propensus, & iniquis acerbus, à tota civitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secreto loquuntur, quę palam. Tollere filios cupiunt, & publicis malis sterelitas indicta recluditur: bene se meriturũ de liberis suis quisque nõ dubitat, quibus tale sæculum ostenderit. Hic Princeps suo beneficio tutus, nihil præsidiis eget: arma ornamenti caussa habet.

CAP. XIV. Quod ergo officium ejus est? quod bonorum parentum: qui objurgare liberos nonnumquam blande, nonnumquam minaciter solent, aliquando admonere etiam verberibus. Numquid aliquis sanus filium, ad primam offensam, exheredat? nisi magnæ & multæ injuriæ patientiam vicerint, nisi plus est quod timet, quam quod damnat, non accedit ad decretorium stilum. Multa ante tentat, quibus dubiam indolem, & pejore loco jam positam, revocet: simul deplorata est, ultima experitur. Nemo ad supplicia exigenda pervenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti etiam

am Principi faciendum est: quem appellavimus Patrem patriæ, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt. Magnos & Felices & Augustos diximus, & ambitiosę majestati quidquid potuimus titulorum congessimus, illis hoc tribuentes: Patrem quidem patriæ appellavimus, ut sciret datam sibi potestatem patriam: quæ est temperatissima, liberis consulens, suaque post illos ponens. Tarde sibi pater membra sua abscindat: etiam cum absciderit, reponere cupiat: & in abscindendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim est ut libenter damnet, qui cito: prope ut inique puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum memoria nostra, quia filium suum flagelliis occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illum Augusti Cæsaris auctoritas, infestis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

CAP. XV. T. Arium, qui filium deprehensum in parricidio, exsilio damnavit, caussa cognita, nemo nō suspexit, quod contentus exsilio, & exsilio delegato. Massiliæ parricidam continuit, & annua illi præstitit, quanta præstare integro solebat. Hæc liberalitas effecit, ut in qua civitate numquam deest patronus pejoribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus esset, quem is pater damnare potuisset qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonū Principem. Cogniturus de filio T. Arius, advocavit in consilium Cæsarem Augustum. venit in privatos penates, assedit, pars alieni consilii fuit. Non dixit: Imo in meam domū veniat. Quod si factum esset, Cæsaris futura erat cognitio, non patris. Audita caussa, excussisq; omnibus, & his quæ adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, petit, ut sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret, quæ Cæsaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur codicilli, juravit se T. Arii hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, pusillo animo timuit, ne videretur locum spei suæ aperire velle, filii damnatione. Ego contra sentio. Quilibet nostrum debuisset adversus opiniones malignas satis fiduciæ habere in bona conscientia: Principes multa debent etiam famæ dare. Iuravit se non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die & alterum heredem perdidit, sed Cæsar libertatem sententiæ suæ redemit: & postquam approbavit gratuitam esse severitatem suam, quod principi semper curandum est, dixit, relegandum quo patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decrevit: memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset. Mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem dixit, in filio adulescentulo, impulso in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, timide gessisset: debere illum ab urbe & à parentis oculis submoveri.

CAP. XVI. O dignum, quem in consilium patres advocarent! ô dignum quem coheredem innocentibus liberis scriberent! Hæc clementia Principem decet, ut quocumque venerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis sit, ut illum perire nō sentiat, qualiscumque, pars imperii est. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non est unum imperandi genus. imperat Princeps civibus suis, pater liberis, præceptor discentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne pessimus pater videbitur, qui assiduis plagis liberos, etiam ex levissimis caussis, compescet? Vter autem præceptor liberalibus studiis dignior, qui excarnificat discipulos, si memoria illis non constiterit, aut si parum agilis in legendo oculus hæserit: an qui monitionibus, & verecundia, emendare ac docere mavult? tribunum centurionemque da sævum: desertores faciet, quibus tamen ignoscitur. Numquidnam æquum est, gravius homini & durius imperari, quam imperatur ani-

animalibus mutis? atqui equũ non crebris verberibus exterret, domandi peritus magister. Fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi, quique jam exercitatis utitur ad excitandas, vel persequẽdas feras. Nec crebro illis minatur: contunditur enim animus, & quidquid est indolis, comminuitur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adjicias his licet, tardiora agentes jumenta: quæ cum ad contumelias & miserias nata sint, nimia sævitia coguntur jugum detrectare.

CAP. XVII. Nullum animal morosius est, nullum majore arte tractandum, quam homo nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quam in jumentis quidem & canibus erubescere, iram exercere, pessima autem conditione hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur: atqui & hic morbus animi mollem medicinam desiderat, ipsumq; medentem minime infestum ægro. Mali medici est, desperare, ne curet. Idem in his, quorum animus effectus est, facere debebit, cui credita salus omnium est: non cito spem projicere, nec mortifera signa pronunciare. Luctetur cum vitiis, resistat; aliis morbũ suum exprobret; quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque sanaturus remediis fallẽtibus. Agat Princeps curam, nõ tantum salutis, sed etiam honestæ cicatricis. Nulla regi gloria est ex sęva animadversione. quis enim dubitat posse? at contra maxima, si vim suam continet, si multos iræ alienæ eripuit, neminem suæ impendit.

CAP. XVIII. Servis imperare moderate, laus est: & in mancipio cogitandum est, nõ quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat æqui boniqne natura: quæ parcere etiam captivis, & pretio paratis, jubet. Quanto justius hominibus liberis, ingenuis, honestis, non ut mancipiis abuti, sed his quos gradu antecedas, quorumque tibi non tradita servitus sit, sed tutela? Servis ad statuam licet confugere. cum in servum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune jus animantum vetet: quia ejusdem naturæ est, cujus tu. Quis non Vedium Pollionem pejus oderat, quam servi sui, quod muræenas sanguine humano saginabat: & eos qui se aliquid offenderant, in vivarium, quid aliud quam serpentibus, objici jubebat? O hominem mille mortibus dignum! sive devorandos servos objiciebat murænis, quas esurus erat, sive in hoc tantũ illas alebat, ut sic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota civitate commonstrantur, invisiq; & detestabiles sunt ita regum & injuria latius patet, & infamia, atq; odium sæculis traditur. Quanto autem non nasci melius fuit, quam numerari inter publico malo natos?

CAP. XIX. Excogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti sit quam clementia: quocunque modo is, & quocunque jure præpositus ceteris erit. Eo scilicet formosius id esse, magnificentiusque fatebimur, quo in majori præstabitur potestate: quam non oportet noxiam esse, si ad naturæ legem componitur. Natura enim commenta est regem: quod & ex aliis animalibus licet cognoscere, & ex apibus: quarum regi amplissimum cubile est, medioque ac tutissimo loco. Præterea onere vacat, exactor alienorum operum: & amisso rege, totum dilabitur examen, nec umquam plus unum patiuntur, melioremq; pugna quærunt. Præterea insignis regi forma est, dissimilisq; ceteris, tum magnitudine, tum nitore: hoc tamen maxime distinguitur. Iracundissimæ, ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt: rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec sævum esse, nec ultionem magno constaturam petere: telumque detraxit, & iram ejus inermem reliquit. Exemplar hoc magnis

regibus

regibus ingens est. Est enim illi mos, exerere se in parvis, & ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatior esse animus debeat, quanto vehementius nocet. Utinam quidem eadem homini lex esset: & ira cum telo suo frangeretur: nec sæpius liceret nocere quam semel, nec alienis viribus exercere odia! facile enim lassaretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium observet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se judicet, nullumque momentum immune à metu habeat. Hanc aliquis ægram vitam sustinet: cum liceat innoxium, atque ob hoc securum, salutare potentiæ jus, lætis omnibus, tractare? Errat enim, si quis existimat tutū esse ibi regem, ubi nihil à rege tutum est. Securitas securitate mutua paciscenda est. Non opus est instruere in altum editas arces, nec in adscensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusque sepire; salvum regem in aperto clementia præstabit. Unum est inexpugnabile munimentum, amor civium. Quid pulchrius est, quam vivere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? si paulum valetudo titubavit, non spem hominum excitari, sed metum? nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non pro salute præsidis sui commutatum velit? omne quod illi contingit, sibi quoque evenire deputet? In hoc assiduis bonitatis argumentis probavit, non Remp. suam esse, sed se Reipublicæ. Quis huic audeat struere aliquod periculum? quis ab hoc non, si possit, fortunam quoq; avertere velit, sub quo justitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas florent? sub quo opulenta civitas copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quam si dii immortales potestatem visendi sui faciant: intueremur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hæc affectare, hæc imitari decet: maximum ita haberi, ut optimus simul habeatur.

CAP. XX. Duabus de caussis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Prius de parte disseram, quæ ipsum contingit. difficilius est enim moderati, ubi dolori debetur ultio, quam ubi exemplo. Supervacuum est hoc loco admonere, ne facile credat. ut verum excutiat, ut innocentiæ faveat, ut appareat, non minus rem agi periclitantis, quam judicis: hoc ad justitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, ut manifeste læsus, animum in potestate habeat: & pœnam, si tuto poterit, donet: sin minus, temperet: longeque sit in suis, quam in alienis, exorabilior injuriis. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum qui cum suis stimulis exagitetur, non prosilit: qui intelligit magni animi esse, injurias in summa potentia pati, nec quidquam esse gloriosius, principe impune læso.

CAP. XXI. Ultio duas res præstare solet: aut solatium affert ei qui accipit injuriam, aut in reliquum securitatem. Principis major est fortuna, quam ut tali solatio egeat: manifestiorque vis, quam ut alieno malo opinionem sibi virium quærat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus violatusq; est. nam si quos pares aliquando habuit, infra se videt, satis vindicatus est. Regem & servus occidit, & serpens, & sagitta: servavit quidem nemo, nisi major eo quem servavit. Uti itaque animose debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his præsertim, quos scit aliquando suo

fastigio obstitisse: hoc arbitrium adeptus, ultionem implevit, perfecitque quantum veræ pœnæ satis erat. Perdidit enim vitam, qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abjectus, alienam de capite suo regiamque sententiam exspectavit, in servatoris sui gloriam vivet, plusque nomini ejus conferet incolumis, quam si ex oculis ablatus esset. Assiduum enim spectaculum alienæ virtutis est: in triumpho cito transisset. Si vero regnum quoque suum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo unde deciderat: ingenti incremento surgit laus ejus, qui contentus fuit, ex rege victo nihil, præter gloriam, sumere. Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique, nihil se quod dignum esset victore, apud victos invenisse. Cum civibus, & ignotis, atque humilibus, eo moderatius agendum est, quo minoris est afflixisse eos. Quibusdam libenter parcas: à quibusdam te vindicare fastidias, & non aliter quam in animalibus parvis & obterentem inquinantibus, reducenda manus est: at in iis qui in ore civitatis servati punitique erunt, occasione notæ clementiæ utendum est.

CAP. XXII. Transeamus ad alienas injurias: In quibus vindicandis hæc tria lex secuta est, quæ Princeps quoque sequi debet: aut ut eum quem punit, emendet; aut ut pœna ejus ceteros meliores reddat; aut ut sublatis malis securiores ceteri vivant. Ipsos, facilius emendabis minore pœna: diligentius enim vivit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditæ parcit. impunitatis genus est jam non habere pœnæ locum. Civitatis auté mores magis corrigit parcitas animadversionum. facit enim consuetudinem peccandi, multitudo peccantium: & minus gravis nota est, quam turba damnatorum levat: & severitas, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit, auctoritatem. Constituit bonos mores civitati Princeps, & vitia ejus felicius compescit, si patiens eorum est, non tamquam probet, sed tamquam invitus, & cum magno tormento ad castigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. Gravior multo pœna videtur, quæ à miti viro constituitur.

CAP. XXIII. Præterea videbis ea sæpe committi, quæ sæpe vindicantur. Pater tuus plures intra quinquennium culleo insuit, quam omnibus sæculis insutos accepimus. multo minus audebant liberi nefas ultimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altissimi viri, & rerum naturæ peritissimi maluerunt, velut incredibile scelus, & ultra audaciam positum præterire, quam dum vindicant, ostendere posse fieri. Itaque parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monstravit. pessimo loco pietas fuit, postquam sæpius culleos vidimus, quam cruces. In qua civitate raro homines puniuntur, in ea consensus fit innocentiæ. & indulgetur velut publico bono. Putet se innocentem esse civitas, erit. magis irascitur à communi frugalitate desciscentibus, si paucos eos esse viderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere civitati, quanto plures mali sint.

CAP. XXIV. In Senatu dicta est aliquando sententia, ut servos à liberis cultus distingueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret, si servi nostri numerare nos cœpissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur: cito apparebit, pars civitatis deterior quanto prægravet. Non minus Principi turpia sunt multa supplicia, quam medico multa funera. Remissius imperanti, melius paretur. Natura contumax est humanus animus. & in contrarium atque arduum nitens, sequiturq; facilius, quam ducitur. Et ut generosi atq; nobiles equi, melius facili fræno reguntur: Ita clementiam voluntaria innocentia impetu suo sequitur, & dignam putat civitas, quam servet sibi. plus itaque hac via proficitur. Crudelitas minimè humanum

suum malum est, indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac vulneribus: & abjecto homine, in silvestre animal transire.

CAP. XXV. Quid enim interest, oro te Alexander, leoni Lysimachum objicias, an ipse laceres dentibus tuis? tuum illud os est, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius ungues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus à te, ut manus ista, exitium familiarium certissimum, ulli salutaris sit: ut iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem cædemque satietur: clementia vocetur, si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare vel maxime abominanda sit sævitia, quod excedit fines, primum solitos, deinde humanos. Nova supplicia conquirit, ingenium advocat, instrumenta excogitat, per quæ varietur atque extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad insaniam pervenit ultimam, cum crudelitas versa est in voluptatem: & jam occidere hominem juvat. Nam talem virum à tergo sequitur eversio, odia, venena, gladii. tam multis periculis petitur, quam multorum ipse periculum est: privatisque nonnumquam consiliis, alias vero consternatione publica circumvenitur. Levis enim & privata pernicies, non totas urbes movet: quod late furere cœpit, & omnes appetit, undique configitur. Serpentes parvulæ fallunt, nec publice conseq̃uuntur: ubi aliqua solitam mensuram transiit, & in monstrum excrevit, ubi fontes potu infecit, & sufflatu deurit obteritq; quacumq; incessit, balistis petitur. Possunt verba dare, & evadere pusilla mala: ingentibus obviam itur. Sic unus æger nec domum quidem perturbat: at ubi crebris mortibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio civitatis, ac fuga est, & diis ipsis manus intenduntur. Sub uno aliquo tecto flamma apparuit: familia vicinique aquam ingerunt: at incendium vastum, & multas jam domos depastum, parte urbis obruitur.

CAP. XXVI. Crudelitatem privatorum serviles quoq; manus, sub certo crucis periculo, ultæ sunt: tyrannorum, gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminebat, exscindere aggressi sunt. Aliquando sua præsidia in ipsos consurrexerunt, perfidiamque, & impietatem, & feritatem, & quidquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? non diu paret nequitia. nec quantum jubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem: quale ejus regnum est? non aliud, quam captarum urbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mæsta, turbida, & confusa: voluptates ipsæ timentur. Non convivia secura ineunt, in quibus lingua sollicite etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet magna impensa, & regiis opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamẽ è ludo in carcerem ire juvet? Quod istud, dii boni, malum est, occidere, sævire, delectari sono cathenarum, & civium capita decidere, quocumque ventum est, multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quæ alia vita esset, si leones ursique regnarent? si serpentibus in nos, ac noxiissimo cuique animali daretur potestas? illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis, & tuta est etiam inter feras similitudo: apud homines tantum, nec à necessariis quidem rabies temperat sibi, sed externa suaque in æquo habet, quo possit exercitatior à singulorum cædibus, deinde in exitia gentium serpere. Et injicere tectis ignem, aratrum vetustis urbibus inducere, potentiam putat: & unum occidi jubere aut alterum, parum imperatorium credit; nisi eodem tempore

grex

grex miserorum subjectus stetit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad vitam ab ipsa morte revocare, & mereri clemẽtia civicam. Nullum ornamentum Principis fastigio dignius pulchriusque est. quam illa corona OB CIVES SERVATOS. Non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Hæc divina potentia est, gregatim ac publice servare: multos autem occidere, & indiscretos, incendii ac ruinæ potentia est.

LIBER II.

CAPUT I.

VT de clementia scriberem, Nero Cæsar, una me vox tua maxime compulit: quam ego non sine admiratione, &, cum diceretur, audisse memini, & deinde aliis narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnę lenitatis; quæ non composita, nec alienis auribus data, subito erupit; sed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animadversurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi Principi natus, exigebat à te, scriberes, in quos & ex qua caussa animadverti velles. hoc sæpe dilatum, ut aliquando fieret, instabat. Invitus invito cum chartam protulisset, traderetque, exclamasti: Vellem nescire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanum imperium incolunt, quæque juxta jacent dubiæ libertatis, quæque se contra viribus aut animis attollunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cujus verba Principes regesque jurent! O vocem publica generis humani innocentia dignam, cui redderetur antiquum illud sæculum! Nunc profecto consentire decebat ad æquum bonumque, expulsa alieni cupiditate, ex qua omne animi malum oritur: pietatem integritatemque cum fide ac modestia, surgere: & vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro sæculo dare locum.

CAP. II. Futurum hoc, Cæsar, ex magna parte sperare & confiteri libet. tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque paullatim per omne imperii corpus, & cuncta in similitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa: prout animus eorũ viget, aut marcet. Et erunt cives, erunt socii digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores revertentur. parcetur ubique manibus. Diutius me morari hic patere, non ut blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. maluerim veris offendere, quam placere adulando. quid ergo est, propter quod bene factis dictisq; tuis quam familiarissimum esse te cupio? ut quod nunc natura & impetus est, fiat judicium. Illud mecum considero, multas voces magnas, sed detestabiles, in vitam humanam pervenisse, celebresque vulgo ferri: ut illam, Oderint, dum metuant. Cui Græcus versus similis est, qui se mortuo terram misceri ignibus jubet: & alia hujus notæ. Ac nescio quomodo, ingenia immania & invisa, materia foecundiori expresserunt sensus vehementes & concitatos. Nullam adhuc vocem audivi ex bono lenique animosam. Quid ergo est? ut raro, invitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando scribas necesse est istud, quod tibi in odium litteras adduxit: sed, sicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

CAP. III. Et ne forte decipiat nos speciosum clementiæ nomen aliquando, & in contrarium abducat: videamus quid sit clementia, qualisque sit, & quos fines habeat. Clementia est temperantia animi, in potestate ulciscendi: vel, lenitas superioris adversus inferiorem in constituendis poenis. Plures proponere, est tutius; ne una definitio parum rem comprehendat; &, ut ita dicam, formula excidat. Itaque

Itaque dici potest &, inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Illa finitio contradictiones inveniet, quamvis maxime ad verum accedat, si dixerimus, clementiam esse moderationem aliquid ex merito ac debita pœna remittentem. reclamabitur, nullam virtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam esse, quæ se flectit citra id, quod merito constitui posset. Huic contrariam imperiti putant severitatem; sed nulla virtus virtuti contraria est.

CAP. IV. Quid ergo opponitur clementiæ? Crudelitas, quæ nihil aliud est, quam atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen sunt: tamquam, qui ignotos homines & obvios non in compendium, sed occidendi caussa occidunt. Nec interficere contenti, sæviunt; ut Sinis ille & Procrustes, & piratæ, qui captos verberant, & in ignem vivos imponunt. Hæc crudelitas quidem: sed quia nec ultionem sequitur (non enim læsa est) nec peccato alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen), extra finitionem nostram cadit: quæ finitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Possumus dicere, nō esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati sævitia est: possumus insaniam vocare. nam varia sunt genera ejus, & nullum certius, quam quod in cædes hominum & laniationes pervenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi caussam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem ajunt non quidem in homines innocentes, sed super humanum ac probabilem modum sævisse. Possumus effugere cavillationem, & ita finire, ut sit crudelitas, inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longius à se: nam severitatem illi convenire, certum est. Ad rem pertinet, quærere hoc loco, quid sit misericordia. Plerique enim ut virtutem eam laudant, & bonum hominem vocant misericordem: hæc autem vitium animi est. Utraque circa severitatem, circaq; clementiam posita sunt: quæ vitare debemus, ne per speciem severitatis in crudelitatem, neve per speciem clementiæ in misericordiam incidamus. In hoc, leviore periculo erratur, sed par error est vero recedētium.

CAP. V. Ergo quemadmodum religio deos colit, superstitio violat: ita clementiam mansuetudinemque omnes boni præstabunt, misericordiam autem vitabunt. Est enim vitium pusilli animi, ad speciem alienorum malorum succidentis. Itaq; pessimo cuique familiarissima est. Anus & mulierculæ sunt, quæ lacrimis nocentissimorū moventur, quæ si liceret, carcerem effringerent. Misericordia non caussam, sed fortunam spectat; clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos sectam Stoicorum, tamquam nimis duram, & minime principibus regibusq; bonum daturam consilium. Objicitur enim illi, quod sapientem negat misereri, negat ignoscere. Hæc si per se ponantur, invisa sunt, videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad pœnam deducere. Quod si est: quid hac secta durius, quæ dediscere humanitatem jubet, portumque adversus fortunam certissimum mutuo auxilio claudit? Sed nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: ut propositum sit usui esse aut auxilio, nec sibi tantum, sed universis singulisque consulere. Misericordia est ægritudo animi, ob alienarum miseriarum speciem: aut tristitia ex alienis malis concepta, quæ accidere immerentibus credit. Ægritudo autem in sapientem virum non cadit: serena ejus mens est, nec quidquam incidere potest quod illam obducat. Nihil æque hominem, quam magnus animus decet: non potest autem magnus esse idem, si metus & mæror contundit, si mentem obducit & contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus, sed om-

nem fortunæ iram reverberabit, & ante se franget. eandem semper faciem servabit, placidam & inconcussam: quod facere non posset, si tristitiam reciperet. Adjice, quod sapiens providet, & in expedito consilium habet: nunquam autem liquidum sincerumque ex turbido venit. Tristitia enim inhabilis est ad dispiciendas res, utilia excogitanda, periculosa vitanda, æqua æstimanda. Ergo non miseretur, quia & sine miseria animi non fit. ceterum omnia, quæ qui miserentur, dolentes facerent: hic libens & alacri animo faciet.

CAP. VI. Succurret alienis lacrimis, non accedet: dabit manum naufrago, exsuli hospitium, egenti stipem, non hanc contumeliosam, qua pars major horum qui se misericordes videri volunt, abjicit & fastidit quos adjuvat, contingiq; ab his timet: sed ut homo homini, ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, & cathenas solvi jubebit, & ludo eximet, & cadaver etiam noxium sepeliet. At faciet ista tranquilla mente, vultu suo: Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitosos, proportione, improbandos & emendandos, bonitatem suam permittet. Afflictis vero, & fortius laborantibus, multo libentius subveniet. Quotiens poterit, fortunæ intercedet. ubi enim opibus potius utetur, aut viribus, quam ad restituenda quæ casus impulit? Vultum quidem non dejiciet, nec animum, ad ærusçantis civis aut pannosi aridam faciem, & obnixam baculo senectutem: ceterum omnibus dignis proderit, & deorum more, calamitosos propitius respiciet. Misericordia vicina est miseriæ: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem & ipsi suffunduntur: tam mehercule, quam morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia vitium est animorũ nimis miseriæ faventium: quam si quis à sapiente exigit, prope est, ut lamentationem exigat, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam.

CAP. VII. Constituamus nunc quoque quid sit venia, ut sciamus dari illam à sapiente non debere. Venia est pœnæ meritæ remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est. Ego ut breviter, tamquam in alieno judicio dicam: ei ignoscitur qui puniri debuit: sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prætermittit quod debet. itaq; pœnam quam exigere debet, non donat, sed illud quod ex venia consequi vis, honestiore tibi via tribuit. Parcit enim sapiens, consulit & corrigit. Idem facit, quod si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Aliquem verbis tantum admonebit, pœna non afficiet, ætatem ejus emendabilem intuens: aliquem invidia criminis manifeste laborantem, jubebit incolumem esse: quia deceptus est, quia per vinum lapsus. Hostes dimittet salvos, aliquando etiã laudatos, si honestis caussis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sunt. Hæc omnia non veniæ, sed clementiæ opera sunt, Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula, sed ex æquo & bono judicat, & absolvere illi licet, & quanti vult, taxare litem. Nihil ex his facit, tamquam justo minus fecerit, sed tamquam id quod constituit, justissimum sit. Ignoscere autem est, quæ judicas punienda, non punire. Venia, debitæ pœnæ remissio est: clementia hoc primum præstat, ut quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pronuntiet. Plenior est ergo, quam venia, & honestior. De verbo (ut mea fert opinio) controversia est, de re quidem convenit. Sapiens multa remittet, multos parum sani, sed sanabilis ingenii,

ser-

servabit. Agricolas bonos frustrabitur, qui non tantum rectas procerasque arbores colunt: sed illis quoq; quas aliqua depravavit caussa, adminicula quibus regantur, applicant. Alias circumcidunt, ne proceritatē rami premant: quasdam infirmas vitio loco, nutriunt: quibusdam, aliena umbra laborantibus, cælum aperiunt. Secundum hæc, videbit perfectus sapiens, quod ingenium qua ratione tractandum sit, quo modo in rectum prava flectantur. * *Multa desunt.*

DE BREVITATE VITÆ AD PAVLLINVM LIBER VNVS.

CAPVT I.

MAIOR pars mortalium, Paulline, de naturæ malignitate conqueritur, quod in exiguū ęvi gignimur, quod hæc tam velociter, tam rapide dati nobis temporis spatia decurrant: adeo ut, exceptis admodum paucis, ceteros in ipso vitæ apparatu vita destituat. Nec huic publico, ut opinantur, malo, turba tantum & imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas evocavit. Inde illa maximi medicorum exclamatio est. Vitam brevem esse, longam artem. Inde Aristoteli cum rerum natura exigenti, minime convenieus sapienti viro lis est: Illam animalibus tantum indulsisse, ut quina aut dena sæcula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum stare. Non exiguum temporis habemus, sed multum perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocaretur. Sed. ubi per luxum ac negligentiam defluit, ubi nulli rei bonæ impenditur: ultima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est. non accepimus brevem vitam, sed fecimus: nec inopes ejus, sed prodigi sumus. Sicut amplæ & regiæ opes. ubi ad malum dominum pervenerunt, momento dissipantur: at quamvis modicæ, si bono custodi traditæ sunt, usu crescunt: ita ætas nostra, bene disponenti, multum patet.

CAP. II. Quid de rerum natura querimur? illa se benigne gessit. vita si scias uti, longa est. Alium insatiabilis tenet avaritia: alium in supervacuis laboribus operosa sedulitas: alius vino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis judiciis suspensa semper ambitio? alium mercandi pręceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militię, numquam non aut alienis periculis intentos, aut suis anxios: sunt quos ingratus superiorum cultus voluntaria servitute consumat. Multos aut affectatio alienæ fortunæ, aut suæ odium detinuit: plerosq; nihil certum sequentes, vaga & inconstans, & sibi displicens levitas, per nova consilia jactavit. Quibusdam nihil quo cursum dirigant, placet, sed marcentes oscitantesque fata deprehendunt, adeo ut quod apud maximum poëtarum more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est vitæ, quam nos vivimus.

ceterum quidem omne spatium, non vita, sed tempus est. Vrgentia circumstant vitia undique: nec resurgere, aut in dispectum veri attollere oculos sinunt, sed mersos, & in cupiditatibus infixos premunt. Numquam illis recurrere ad se licet: sed si quando aliqua quies fortuito contigit, velut in profundo mari, in quo post ventum quoq; volutatio est, fluctuatur nec umquam illis à cupiditatibus suis otium instat. De istis me putas disserere, quorum in confesso mala sunt? aspice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis

suis effocantur. Quam multis graves sunt divitiæ? quam multorum eloquentia, quotidiano ostentandi ingenii spatio, sanguinem educit? quam multi continuis voluptatibus pallent? quam multis nihil liberi relinquit circumfusus clientium populus? Omnes denique istos, ab infimis usque ad summos, pererra: hic advocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit, ille judicat. Nemo se sibi vindicat, alius in alium consumimur. Interroga de istis, quorum nomina ediscuntur: his illos dignosci videbis notis: Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorumdam indignatio est, queruntur de superiorum fastidio, quod ipsis adire volentibus non vacaverint. Audet quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipse numquam vacat? Ille tamen, quisquis est, insolenti quidem vultu, sed aliquando respexit: ille aures suas ad tua verba demisit: ille te ad latus suum recepit. tu non inspicere te umquam, non audire dignatus es.

CAP. III. Non est itaq; quod ista officia cuiquam imputes: quoniam quidem cum illa faceres, non esse cum aliquo volebas, sed tecum esse non poteras. Omnia licet quæ umquam ingenia fulserunt, in hoc unum consentiant, numquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Prædia sua occupari à nullo patiuntur: & si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma discurrunt: in vitam suam incedere alios sinunt, imo vero ipsi etiam possessores ejus futuros inducunt. Nemo invenitur, qui pecuniam suam dividere velit: vitam unusquisque quam multis distribuit? Adstricti sunt in continendo patrimonio: simul ad temporis jacturam ventum est, profusissimi in eo, cujus unius honesta avaritia est. Libet itaque ex seniorum turba comprehendere aliquem. Pervenisse te ad ultimum ætatis humanæ videmus: centesimus tibi, vel supra, premitur annus, agedum, ad computationem ætatem tuam revoca. Dic quantum ex isto tempore creditor, quantum amica; quantum reus, quantum cliens abstulerit: quantum lis uxoria, quantum servorum coërcitio, quantum officiosa per urbem discursatio. Adjice morbos, quos manu fecimus: adjice, quod & sine usu jacuit: videbis te pauciores annos habere, quam numeras. Repete memoria tecum, quando certus consilii fueris, quotus quisque dies ut destinaveras recesserit; qui tibi usus tui fuerit; quando in statu suo vultus, quando animus intrepidus; quid tibi in tam longo ævo facti operis sit; quam multi vitam tuam diripuerint, te non sentiente quid perderes, quantũ vanus dolor, stulta lætitia, avida cupiditas, blanda conversatio abstulerit; quam exiguum tibi de tuo relictum sit: intelliges, te immaturum mori.

CAP. IV. Quid ergo est in causa? Tamquam semper victuri vivitis: numquam vobis fragilitas vestra succurrit. Non observatis quantum temporis transierit. velut, ex pleno & abundanti perditis: cum interim fortasse ille *ipse*, alicui vel homini vel rei donatus, ultimus dies sit. Omnia, tamquam mortales, timetis: omnia, tamquam immortales, concupiscitis. Andies plerosque dicentes: A quinquagesimo in otium secedam: sexagesimus annus ab officiis me dimittet. Et quem tandem longioris vitæ prædem accipis? quis ista, sicuti disponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitæ tibi reservare, & id solum tempus bonæ menti destinare. quod in nullam rem conferri possit? Quam serum est, tunc vivere incipere, cum desinendum est? quæ tam stulta mortalitatis oblivio, in quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia: & inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt? Potentissimis, & in altum sublatis hominibus, excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis præferant. Cupiunt interim ex

illo-

illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere. nam ut nihil extra lacessat, aut quatiat; in se ipsa fortuna ruit.

CAP. V. Divus Augustus, cui dii plura quam ulli præstiterunt, non desiit quietem sibi precari, vacationem à Rep. petere. Omnis ejus sermo ad hoc semper revolutus est, ut sibi speraret otium. Hoc labores suos, etiam si falso, dulci tamen oblectabat solatio, aliquando se victurum sibi. In quadam ad senatum missa epistola, cum requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec à priore gloria discrepantem, pollicitus esset, hæc verba inveni: Sed ista fieri speciosius, quam promitti possunt. me tamen cupido temporis optatissimi mihi, provexit, ut quoniam rerum lætitia moratur adhuc, præciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta visa est res otium, ut illam, quia usu non poterat, cogitatione præsumeret. Qui omnia videbat ex se uno pendentia, qui hominibus gentibusq; fortunam dabat, illum diem lætissimus cogitabat, quo magnitudinem suam exueret. Expertus erat, quantū illa bona, per omnes terras fulgentia, sudoris exprimerent, quantum occultarum solicitudinum tegerent: cum civibus primum, deinde cum collegis, novissime cum affinibus, coactus armis decernere, mari terraque sanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Ægyptum, Syriam, Asiamque, & omnes prope oras bello circumactus, Romana cæde lassos exercitus ad externa bella convertit. Dum Alpes pacat, immixtosq; mediæ paci & imperio hostes perdomat, dum ultra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos movet, in ipsa urbe, Murenæ, Cæpionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat insidias: filia, & tot nobiles juvenes adulterio velut sacramento adacti, jam infractam ętatem territabant: postquam & iterum timenda cum Antonio mulier. Hæc ulcera cum ipsis membris absciderat: alia subnascebantur. velut cum grave multo sanguine est corpus, partes semper aliquæ rumpebantur. Itaque otium optabat: In hujus spe & cogitatione labores ejus residebant: hoc votum erat ejus, qui voti compotes facere poterat. Marcus Cicero inter Catilinas Clodiosque jactatus, Pompejosque & Crassos, partim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republica, & illam pessum euntem tenet, novissime abductus, nec secundis rebus quietus, nec adversarum patiens, quotiens illum ipsum consulatum suum non sine caussa, sed sine fine laudatum, detestatur? quam flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epistola, jam victo patre Pompejo, adhuc filio in Hispania fracta arma refovente? Quid agam, inquit, hic quæris? moror in Tusculano meo semiliber, Alia deinceps adjicit, quibus & priorem ætatem complorat, & de præsenti queritur, & de futura desperat. Semiliberum se dixit Cicero. at mehercules numquam sapiens in tam humile nomen procedet, numquam semiliber erit: integræ semper libertatis & solidæ, solutus, & sui juris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

CAP. VI. Livius Drusus, vir, acer & vehemens, cum leges novas & mala Gracchana movisset, stipatus ingenti totius Italię cœtu, exitum rerum non providens, quas nec agere licebat, nec jam liberum erat semel inchoatas relinquere, exsecratus inquietam à primordiis vitam, dicitur dixisse, Uni sibi, nec puero quidem, umquam ferias contigisse. Ausus est enim & pupillus adhuc, & prætextatus, judicibus reos commendare, & gratiā suam interponere tam efficaciter, ut quędam judicia constet ab illo capta. Quo non irrumperet tam immatura ambitio? scires in malum ingens, & privatum, & publicum, evasuram illam tam præcoquem audaciam. Sero itaque que-

querebatur, nullas sibi ferias contigisse: à puero seditiosus, & foro gravis. Disputatur, an ipse sibi manus attulerit, subito enim vulnere per inguen accepto, collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset; nullo, an tempestiva. Supervacuum est commemorare plures: qui cum aliis felicissimi viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt, perosi omnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutaverunt, nec seipsos. Nam cum verba erumperent, affectus ad consuetudinem relabebantur. Vestra mehercule vita, licet supra mille annos exeat, in arctissimum contrahetur. Ista vitia nullum non sæculum devorabunt: hoc vero spatium, quod, quamvis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat necesse est. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velocissimæ omnium rei moram facitis, sed abire ut rem supervacuam ac reparabilem finitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, nisi vino ac libidini vacant. nulli enim turpius occupati sunt: ceteri, etiam si vana gloriæ imagine teneantur, speciose tamen errant. Licet avaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel odia exercentes injusta, vel bella: omnes isti virilius peccant. in Venerem ac libidinem projectorum inhonesta labes est. Omnia istorum tempora excute. adspice quamdiu computent, quamdiu insidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum vadimonia sua atque aliena occupent, quantum convivia, quæ jam ipsa officia sunt: videbis, quemadmodum illos respirare non sinant vel mala sua, vel bona. Denique inter omnes convenit, nullam rem bene exerceri posse ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales disciplinas: quando districtus animus nihil altius recipit sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati, quam vivere: nullius rei difficilior est scientia.

CAP. VII. Professores aliarum artium vulgo multique sunt. quasdam vero ex his pueri admodum ita percepisse visi sunt, ut etiam præcipere possent: vivere tota vita discendum est: & quod magis fortasse miraberis, tota vita discendum est mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cum divitiis, officiis, voluptatibus renunciassent, hoc unum in extremam usque ætatem egerunt, ut vivere scirent: plures tamen ex his nondum se scire confessi, è vita abierunt, nedū ut isti sciant. Magni, mihi crede, & supra humanos errores eminentis viri est, nihil ex suo tempore delibari sinere: & ideo vita ejus longissima est, cui quantumcumq; patuit, totum ipsi vacavit. Nihil inde incultum otiosumq; jacuit: nihil sub alio fuit. neque enim quidquam reperit dignum, quod cum tempore suo permutaret, custos ejus parcissimus. Itaq; satis illi fuit. his vero necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus tulit. Nec est quod putes, hinc illos non intelligere damnum suum. plerosque certe audies ex his quos magna felicitas gravat, inter clientium greges, aut caussarum actiones, aut ceteras honestas miserias exclamare interdum, Mihi vivere non licet. Quidni non liceat? omnes illi qui te sibi advocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit? quot ille candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus lassa? quot ille ad irritandam avaritiam captantium simulatus æger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, sed in apparatu habet? Dispunge, inquam, ac recense vitæ tuæ dies: videbis paucos admodum & rejiculos apud te resedisse. Assecutus ille quos optaverat fasces, cupit ponere & subinde dicit: Quando his annus præteribit? Facit ille ludos, quorum sortem sibi contingere magno æstimavit: Quando, inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia, ultra quam audiri potest, complet: Quando, inquit res proferentur?

Præcipitat quisque vitam suam, & futuri desiderio laborat, præsentium tædio. At ille, qui nullum non tempus in usus suos confert, qui omnes dies tamquam vitam ordinat; nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est, quod jam ulla hora novæ voluptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatē percepta sunt: de cetero, fors fortuna ut volet ordinet; vita jam in tuto est. Huic adjici potest, detrahi nihil: & adjici sic, quemadmodum saturo jam & pleno aliquid cibi, quod nec desiderat, nec capit.

CAP. VIII. Non est itaque quod quemquam, propter canos aut rugas, putes diu vixisse. non enim ille diu vixit, sed diu fuit. Quid enim? si illum multum putes navigavisse, quem sæva tempestas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diverso furentium per eadem spatia in orbem egit? non ille multum navigavit, sed multum jactatus est. Mirari soleo, cum video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud uterque spectat, propter quod tempus petitum est: ipsum quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur: re omnium pretiosissima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non venit: ideoque vilissima æstimatur, imo pæne nullum pretium ejus est. Annua congiaria homines clarissimi accipiunt, & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant: nemo æstimat tempus. utuntur illo laxius, quasi gratuito. At eosdem ægros vide, si mortis periculum admotum est propius, medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua, ut vivant, paratos impendere. tanta in illis discordia affectuum est. Quod si posset, quemadmodum præteritorum annorum cujusque numerus proponi, sic futurorum: quomodò illi, qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile est, quamvis exiguum dispensare quod certum est: id debet servari diligentius, quod nescias quando deficiat. Nec est tamen, quod ignorare putes illos, quam cara res sit. Dicere solent eis quos validissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, ut sine illorum incremento sibi detrahant: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt: ideo tolerabilis est illis jactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit qua cœpit ætas, nec cursum suum aut revocabit aut supprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis suæ, tacita labetur. Non illa se regis imperio, non favore populi longius proferet. sicut jussa est, à primo die curret: nusquam divertet, nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat: mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum est.

CAP. IX. Potestne quisquam, dico, hominum eorum qui prudentiam jactant, & operosius occupati sunt, quā ut melius possint vivere? Impendio vitæ vitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant: maxima porro vitæ jactura, dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit præsentia, dum ulteriora promittit. Maximū vivendi impedimentum est, exspectatio, quæ pendet ex crastino. Perdis hodiernum, quod in manu fortunæ positum est, disponis: quod in tua, dimittis. Quo spectas, quo te extendis? omnia quæ ventura sunt, in incerto jacent: protinus vive. Clamat ecce maximus vates, & velut divino furore instinctus salutare carmen canit:

Optima quaque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: cum occupaveris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, utendi, velocitate certandum est. velut ex torrēte rapido, nec semper casuro, cito hauriendum est. Hoc quoque

Pul-

pulcherrime ad exprobrandam, infinitam cogitationem, quod non optimam quamq; ætatem, sed diem dicit. Quid securus, & in tanta temporum fuga lentus, menses tibi, & annos, & longam seriem, utcunq; aviditati tuæ visum est, exporrigis? de die tecum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quæque optima dies fugiat mortalibus miseris, id est, occupatis; quorum puerilles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati inermesque veniunt. Nihil enim provisum est: subito in illam, nec opinantes inciderunt: accedere eam cottidie non sentiebant. Quemadmodum quos aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, pervenisse se ante sciunt, quam appropinquasse: ita hoc iter vitæ assiduum & citatissimũ, quod dormientes vigilantesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

CAP. X. Quod proposui, si in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem brevissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philosophis, sed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, sed incursu avertendam aciem. Sugillationem enim retundi debere, non vellicari. Tamẽ ut illis error exprobretur suus, docendi, non tantum deplorandi sunt. In tria tempora vita dividitur: quod est, quod fuit, & quod futurum est. Ex his, quod agimus, breve est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc est enim, in quod fortuna jus perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc amittunt occupati. nec enim illis vacat præterita respicere: & si vacet, injucunda est pœnitendæ rei recordatio. Inviti namque ad tempora male exacta animum revocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quæ aliquo præsentis voluptatis lenocinio subripiebantur, retractando patescunt. Nemo, nisi à quo omnia acta sunt sub censura sua, quæ nunquam fallitur, libenter se in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitiosè concupiit, superbe contempsit, impotenter vicit, insidiosè decepit, avarè rapuit, prodige effudit, necesse est memoriam suam timeat. Atqui hæc est pars temporis nostri sacra ac dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunæ subducta: quam non inopia, non metus non morborum incursus exagitat. Hæc nec turbari, nec eripi potest: perpetua ejus & intrepida possessio est. Singuli tantum dies, & hi per momenta præsentes sunt: at præteriti temporis omnes, cum jusseris, aderunt, ad arbitrium tuum se inspici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securæ & quietæ mentis est, in omnes vitæ suæ partes discurrere: occupatorum animi velut sub jugo sunt, flectere se ac respicere non possunt. Abiit igitur vita eorum in profundum, & ut nihil prodest, quantumlibet ingeras, si non subest quod excipiat, ac servet: sic nihil refert, quantum temporis detur, si non est ubi subsidat, per quassos foratosque animos transmittitur. Præsens tempus brevissimum est, adeo quidem, ut quibusdam nullum videatur: in cursu enim semper est. fluit & præcipitatur: antè desinit esse, quam venit: nec magis moram patitur, quam mundus, aut sidera, quorum irrequieta semper agitatio, nunquam in eodem vestigio manet. Solum igitur ad occupatos præsens pertinet tempus: quod tam breve est, ut arripi non possit. & idipsum illis, districtis in multa, subducitur.

CAP. XI. Denique vis scire quam non diu vivant? vide quam cupiant diu vivere. Decrepiti senes paucorum annorum accessionem votis mendicant. minores natu seipsos esse fingunt: mendacio sibi blandiuntur: & tam libenter fallunt, quam si fata unà decipiant. Iam vero cum illos aliqua imbe-

imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum paventes moriuntur, non tamquam exeant de vita, sed tamquam extrahantur? stultos se fuisse, quod non vixerint, clamitant, & si modo evaserint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quam frustra paraverint, quibus non fruerentur, quam incassum omnis labor ceciderit, cogitant. Atqui bus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni spatiosa fit? nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio spargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil supervacuum est: tota (ut ita dicam) in reditu est. Quantulacunque itaque abundè sufficit: & ideo quandocunque ultimus dies venerit, non cunctabitur vir sapiens ire ad mortem certo gradu. Quæris fortè, quos occupatos vocem? non est quod me solos putes dicere, quos à basilica immissi demum canes ejiciunt; quos aut in sua vides turba speciosius elidi, aut in aliena contemptius; quos officia domibus suis evocant, ut alienis foribus illidant; quos hasta prætoris infami lucro, & quandoque suppuraturo, exercet. Quorumdam otium occupatum est. in villa, aut in lecto suo, in media solitudine, quamvis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt: quorumdam non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

CAP. XII. Illum tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa, anxia subtilitate concinnat, & majorem dierum partem in æruginosis lamellis consumit? qui in ceromate (nam, proh facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus) spectator puerorum rixantium sedet? qui vinctorum suorum greges in ætatum & colorum paria diducit? qui athletas novissimos pascit? Quid? illos otiosos vocas, quibus apud tonsorem multæ horæ transmittuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succrevit, dum de singulis capillis in consilium itur, dum aut disjecta coma restituitur, aut deficiens hinc atque illinc in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paulio negligentior fuit? tamquam virum tonderet. Quomodo excandescunt, si quid ex juba sua decisum est, si quid extra ordinem jacuit, nisi omnia in anulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam turbari, quam comam suam? qui non sollicitior sit de capitis sui decore, quam de salute? qui non comptior esse malit, quam honestior? Hos tu otiosos vocas, inter pectinem speculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, discendis canticis operati sunt: dum vocem cujus rectum cursum natura & optimum & simplicissimum fecit, inflexu modulationis inertissime torquent? Quorum digiti aliquod inter se carmẽ metientes semper sonant: quorum cum ad res serias, sæpe & tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? non habent isti otium, sed iners negotium. Convivia mehercule horum non posuerim inter vacantia tempora, cum videam quam solliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant, quam suspensi sint, quomodo aper à coco exeat: quanta celeritate, signo dato, glabri ad ministeria discurrant: quanta arte scindantur aves in frusta non enormia; quam curiose infelices pueruli ebriorum sputa detergeant. Ex his elegantiæ lautitiæque fama captatur, & usque eo in omnes vitæ successus mala sua illos sequuntur, ut nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidẽ inter otiosos numeraveris, qui sella se & lectica huc & illuc ferunt, & ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quãdo lavari debeant, quando natare, quando cœnare, alius admonet: & usque eo nimio delicati animi languore solvuntur, ut per se scire non possint, an esuriant. Audio quendam ex delicatis

tis (si modo deliciæ vocandæ sunt, vitam & consuetudinem humanam dedíscere) cum ex balneo inter manus elatus, & in sellã positus esset, dixisse interrogando, Iam sedeo? Hunc in ignorantem an sedeat, putas scire an vivat, an videat, an otiosus sit? Non facilè dixerim, utrum magis miserear, si hoc ignoravit, an si se ignorare finxit. Multarum quidem rerum oblivionem sentiunt, sed multarum & imitantur: quædam vitia illos, quasi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis & contempti hominis esse videtur, scire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quam fingunt: & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioso in hoc unum sæculo, processit, ut jam mimorum arguere possimus negligentiam. Esse aliquem, qui usque eo deliciis interierit, ut an sedeat, alteri credat?

CAP. XIII. Non est ergo otiosus hic: aliud nomen imponas. æger est, imo mortuus est. Ille otiosus est, cui otii sui sensus est: hic vero semivivus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. quomodo potest hic alicujus temporis dominus esse? Persequi singulos longum est: quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura, consumpsere vitam. Nō sunt otiosi, quorum voluptates multum negotium habent. Nam de illis nemo dubitabit, quin operose nihil agant, qui in litterarum inutilium studiis detinentur: quæ jam apud Romanos quoq; magna manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærere quem numerum remigum Ulixes habuisset: prior scripta esset Ilias, an Odyssea: præterea an ejusdem esset auctoris. Alia deinceps hujus notæ: quæ sive contineas, nihil tacitam conscientiam juvant; sive proferas non doctior videberis, sed molestior. Ecce Romanos quoque invasit inane studium supervacua discendi. His diebus audivi quemdam sapientem referentem, quæ primus quisq; ex Romanis ducibus fecisset. Primus navali prælio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnū ista, & si ad veram gloriam non tendunt, circa civilium tamen operum exempla versantur. Non est profutura talis scientia: est tamen quæ nos speciosa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quærentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit navē conscendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularū contextus, caudex apud antiquos vocabatur: unde publicæ tabulæ, codices dicuntur: & naves, nunc quoque, quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subvehunt, candicariæ vocantur. Sane & hoc ad rem pertineat, quod Valerius Corvinus primus Messanam vicit, & primus ex familia Valeriorū, urbis captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paullatimq; vulgo permutantante litteras, Messalla dictus est. Num & hoc quemquam curare permittas, quod primus L. Sulla in circo leones solutos dedit, cum alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos missis à rege Boccho jaculatoribus? & hoc sanè remittatur. Num & Pompejum primum in circo elephantorum duodeviginti pugnam edidisse, commissis more prœlii noxiis hominibus, ad ullam rem bonam pertinet? Princeps civitatis, & inter antiquos principes, ut fama tradidit, bonitatis eximiæ, memorabile putavit spectaculi genus, novo more perdere homines. Depugnant? parum est. lancinantur? parum est: ingenti mole animalium obteruntur. Satius erat ista in oblivionem ire, ne quis postea potens disceret, invideretque rei minimè humanæ.

CAP. XIV. O quantum caliginis mentibus humanis objicit magna felicitas! Ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cum tot miserorum hominum catervas, sub alio cælo natis beluis objiceret; cum bellum inter tam

disparia animalia committeret; cum in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet; mox plus ipsum fundere coacturus. At idem postea Alexandrina perfidia deceptus, ultimo mancipio transfodiendum se præbuit, tum demum intellecta inani jactatione cognominis sui. Sed ut illo revertar, unde decessi, & in alia materia ostendam supervacuum quorumdam diligentiam: idem narrabat, Metellum victis in Sicilia Pœnis, triumphantem, unum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captivos elephantos duxisse: Sullam, ultimum Romanorum protulisse pomœrium, quod numquam provinciali, sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quam Aventinum, montem extra pomœrium esse, ut ille affirmabat, propter alterā ex duabus caussis: aut quod plebs eo secessisset, aut quod Remo auspicante illo loco aves non addixissent. Alia deinceps innumerabilia, quæ aut ficta sunt, aut mendacii similia. Nam ut concedas omnia eos fide bona dicere, ut ad præstationem scribant; tamen cujus ista errores minuent? cujus cupiditates prement? quem fortiorem, quem justiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare se interim Fabianus noster ajebat, an satius esset nullis studiis admoveri, quam his implicari. Soli omniū otiosi sunt, qui sapientiæ vacant: soli vivunt. nec enim suam tantum ætatem benè tuentur: omne ævum suo adjiciunt. Quidquid annorum ante illos actum est, illis acquisitum est. Nisi ingratissimi sumus, illi clarissimi sacrarum opinionum conditores, nobis nati sunt, nobis vitam præparaverunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis sæculo interdictum est: in omnia admittimur: & si magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis angustias libet, multum per quod spatiemur temporis est. Disputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quiescere, hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in consortium omnis ævi pariter incedere. Quidni ab hoc exiguo & caduco temporis transitu, in illa nos toto demus animo, quæ immensa, quæ æterna sunt, quæ cum melioribus communia? Isti qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cum benè insanierint, cū omnium limina quotidie perambulaverint, nec ullas apertas fores præterierint, cū per diversas domos meritoriam salutationem circumtulerint: quotumquemque ex tam immensa, & variis cupiditatibus districta, urbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoveat? quam multi, qui illos, cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obscuros ædium aditus profugient? quasi non inhumanius sit decipere, quam excludere. quam multi hesterna crapula semisomnes & graves, illis miseris somnum suum rumpentibus, ut alienum exspectent, vix allevatis labiis insusurratum millies nomen, oscitatione superbissima reddent? Hos in veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, & Democritum, ceterosque antistites bonarum artium, qui Aristotelem & Theophrastum volent habere quam familiarissimos. nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad se beatiorem, amantioremque sui dimittet, nemo quemquam vacuis à se manibus abire patietur. Nocte conveniri, & interdiu, ab omnibus mortalibus possunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, suos tibi contribuet: nullius ex his sermo periculosus erit, nullius amicitia capitalis, nullius sumptuosa observatio.

CAP. XV. Feres ex his, quidquid voles: per illos non sta-

bii, quo minus quantum plurimum ceperis, haurias. Quæ illum felicitas, quam pulchra senectus manet, qui se in horum clientelam contulit! habebit cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se quotidie consulat, à quibus audiat verum sine contumelia, laudetur sine adulatione; ad quorum se similitudinem effingat. Solemus dicere, non fuisse in nostra potestate, quos sortiremur parentes: sorte nobis datos. nobis vero ad nostrum arbitrium nasci licet. Nobilissimorum ingeniorum familiæ sunt. elige in quam adscisci velis: non in nomen tantum adoptaberis, sed in ipsa bona. quæ non erunt sordide nec maligne custodienda: majora fient, quo illa pluribus diviseris. Hi tibi dabunt ad æternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo ejiciet, sublevabunt: hæc una ratio est extendendæ mortalitatis, imo in immortalitatem vertendæ. Honores, monumenta, quidquid aut decretis ambitio jussit, aut operibus exstruxit, cito subruitur: nihil non longa demolitur vetustas, & movet ocius, quod consecravit. Sapientię noceri non potest. nulla delebit ætas præsens, nulla diminuet sequens, ac deinde semper ulterior aliquid ad venerationem conferet. quoniam quidem in vicino versatur invidia: simplicius longè posita miramur. Sapientis ergo multum patet vita: non idem illum qui ceteros terminus includit, solus generis humani legibus solvitur: omnia illi sæcula, ut Deo serviunt. Transivit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit. instat? hoc utitur. venturum est? hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in unum collatio. Illorum brevissima ac sollicitissima ætas est, qui præteritorum obliviscuntur, præsentia negligunt, de futuro timent: cum ad extrema venerint, sero intelligunt miseri, tamdiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse.

CAP. XVI. Nec est quod hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem invocant. Vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrentibus in ipsa quæ metuunt. mortem sæpè ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum non est, quod putes diu viventium, quod sæpè illis longus videtur dies: quod dum veniat conditum tempus cœnæ, tardè ire horas queruntur. nam si quando illos deserunt occupationes, in otio relicti æstuant, nec quomodo id disponant, aut extrahant, sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interjacet, omne tempus grave est: tam mehercules, quam cum dies muneris gladiatorii edictus est, aut cum alicujus alterius vel spectaculi vel voluptatis exspectatur constitutum, transilire medios dies volunt. Omnis illis speratæ rei longa dilatio est. At illud tempus, quod amant, breve est, & præceps, breviusque multo fit suo vitio: aliunde enim alio transfugiunt, & consistere in una cupiditate non possunt. non sunt illis longi dies, sed invisi. At contra, quam exiguæ noctes videntur, quas in complexu scortorum, aut vino exigunt! Inde etiam poëtarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter voluptate concubitus delinitus, duplicasse noctem. Quid aliud est vitia incendere, quam auctores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo divinitatis, excusatam licentiam? Possunt istis non brevissimę videri noctes, quas tam carè mercantur? diem noctis exspectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsæ voluptates eorum trepidæ, & variis terroribus inquietæ sunt, subitque cum maxime exsultantes sollicita cogitatio: Hæc quam diu? Ab hoc affectu reges suam flevere potentiam: nec illos magnitudo fortunæ suæ delectavit, sed venturus aliquando finis exterruit. Cum per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec numerum ejus, sed mensuram comprehenderet Persarum

farum rex insolentissimus, lacrimas fudit, quod intra centum annos nemo ex tanta juventute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ille ipse, qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in prælio, alios in fuga, & intra exiguum tempus consumturus illos, quibus centesimum annum timebat.

CAP. XVII. Quid, quod gaudia quoque eorũ trepida sunt? non enim solidis caussis innituntur, sed eadem qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera: cum hæc quoque, quibus se attollunt, & supra hominem efferunt, parum sincera sint? Maxima quæque bona sollicita sunt: nec ulli fortunæ minus bene, quam optimæ, creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus est: & pro ipsis, quæ successerunt votis, vota facienda sunt. Omne enim, quod fortuito evenit, instabile est: quo altius surrexit, vergit pronius in occasũ. neminem, porro casura delectant. Miserrimam ergo necesse est, non tantum brevissimam, vitam eorum esse, qui magno parant labore, quod majore possideant, operose assequuntur quæ volunt. anxii tenent quæ assecuti sunt. Nulla interim numquam amplius redituri temporis est ratio. Novæ occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio: miseriarum non finis quæritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare desivimus? suffragatores incipimus. Accusandi deposuimus molestiam? judicandi nanciscimur. Iudex desiit esse? quæsitor est. Alienorum bonorum mercenaria procuratione consenuit? suis opibus detinetur. Marium caliga dimisit? consulatus exercet. Quintius dictaturam properat evadere: ab aratro revocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantæ maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, sui consulatus decus, fraterni sponsor: ni per ipsum mora sit, cum Iove reponetur: civiles servatorem agitabunt seditiones, & post fastiditos à juvene diis æquos honores, jam senem contumacis exsilii delectabit ambitio. Numquam deerunt vel felices, vel miseræ sollicitudinis caussæ: per occupationes intercludetur otium: numquam agetur, semper optabitur.

CAP. XVIII. Excerpe itaque te vulgo, Pauline carissime, & in tranquilliorem portum, non pro ætatis spatio jactatus, tandem recede. Cogita quod fluctus subieris, quot tempestates partim privatas sustinueris, partim publicas in te converteris. Satis jam per laboriosa & inquieta documenta exhibita virtus est: experire quid in otio faciat. Major pars ætatis, certè melior, Reip. data sit: aliquid temporis tui sume etiam tibi. Nec te ad segnem aut inertem quietem voco: non ut somno, & caris turbæ voluptatibus, quidquid est in te indolis vivæ, demergas. Non est istud quiescere. invenies majora omnibus adhuc strenue tractatis operibus, quæ repositus & securus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes administras, tam abstinenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religiose quam publicas. in officio amorem consequeris; in quo odium vitare difficile est: sed tamen, mihi crede, satius est vitæ suæ rationes, quam frumenti publici nosse. Istum animi vigorem, rerum maximarum capacissimum, à ministerio honorifico quidem, sed parum ad beatam vitam apto, ad te revoca: & cogita, non id egisse te ab ætate prima, omni cultu studiorum liberalium, in tibi multa millia frumenti committerentur. majus quiddam altius de te promiseras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laboriosæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda jumenta sunt, quam nobiles equi: quorum generosam pernicitatem quis umquam gravi sarcinâ pressit? Cogita

ra præterea, quantum sollicitudinis sit, ad tantam te molem objicere. cum ventre humano tibi negotium est: nec rationem patitur, nec æquitate mitigatur, nec ulla prece flectitur populus esuriens. Modo intra paucos illos dies, quibus C. Cæsar periit, si quis inferis sensus est, hoc gravissimè ferens, quod decedebat populo Romano superstite, septem aut octo certè dierum cibaria superesse, dum ille pontes navibus jungit, & viribus imperii ludit. aderat ultimum malorum obsessis quoque, alimentorum egestas. Exitio pænè ac fame constitit, & quæ famem sequitur rerum omnium ruina, furiosi, & externi, & infeliciter superbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, saxa, ignes, Cajum excepturi, summa dissimulatione tantum inter viscera latentis mali tegebant: cum ratione scilicet. Quædam enim ignorantibus ægris curanda sunt. caussa multis moriendi fuit, morbum suum nosse.

CAP. XIX. Recipe te ad hæc tranquilliora, tutiora, majora. Simile tu putas esse, utrum cures, ut incorruptum à fraude advehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, & concalescat, ut ad mensuram pondusque respondeat: an ad hæc sacra & sublimia accedas, sciturus quæ natura sit diis, quæ voluntas, quæ conditio, quæ forma? quis animum tuum casus exspectet, ubi nos à corporibus dimissos natura componat? quid sit, quod hujus mundi gravissima quæque in medio sustineat, supra levia suspendat, in summum ignem ferat, sidera cursibus suis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo, mente ad ista respicere? nunc dum calet sanguis, vigentibus ad meliora eundum est. Exspectat te in hoc genere vitæ multum bonarum artium, amor virtutum atque usus, cupiditatum oblivio, vivendi atque moriendi scientia, alta rerum quies. Omnium quidē occupatorū conditio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare & odisse, res omnium liberrimas, jubentur. Hi si velint scire, quam brevis ipsorum vita sit, cogitent, ex quota parte sua sit. Cum videris itaque prætextam sæpè jam sumptam, cum celebre in foro nomen, non invideris. ista vitæ damno parantur: ut unus ab illis numeretur annus, omnes annos suos conterent. Quosdam, cum in summum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, ætas reliquit: quosdam cum in consummationē dignitatis per mille indignitates erepsissent, misera subiit cogitatio, ipsos laborasse in titulum sepulcri: quorumdam ultima senectus, dum in nova spes ut juventa disponitur, inter conatus magnos & improbos, invalida defecit.

CAP. XX. Fœdus ille, quem in judicio pro ignotissimis litigatoribus grandē natu, & imperitæ coronæ assentationes captantem, spiritus liquit. turpis ille, qui vivendo lassus citius quam laborando, inter ipsa officia collapsus est. turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus risit heres. Præterire quod mihi occurrit exemplū, non possum. Turannius fuit exactæ diligentiæ senex: qui post annū nonagesimum, cum vacationem procurationis à C. Cæsare ultro accepisset, componi se in lecto, & velut exanimem à circumstante familia plangi jussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finivit antè tristitiam, quam labor illi suus restitutus est. Adeone juvat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutius cupiditas illis laboris, quam facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine gravem judicant, quam quod illos seponit. Lex à quinquagesimo an-

no militem non cogit, à sexagesimo senatorem non citat: difficilius homines à se otium impetrant, quam à lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietē rumpit, dum mutuo sunt miseri, vita est sine fructu, sine voluptate, sine ullo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo nō procul spes intendit. Quidā verò disponunt etiā illa quæ ultra vitā sunt, moles magnas sepulcrorum, & operū publicorùm dedicationes, & ad rogum munera & ambitiosas exsequias. At mehercule istorū funera, tamquam minimum vixerint, ad faces & ad cereos ducenda sunt.

DE VITA BEATA
AD GALLIONEM FRATREM,
LIBER VNVS.

CAPVT I.

VIVERE, Gallio frater, omnes beatè volunt: sed ad pervidendum, quid sit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non est facile consequi beatā vitam, ut ab ea quisque eo longius recedat, quo ad illam citatius fertur, si viā lapsus est: quæ ubi in contrarium ducit, ipsa velocitas majoris intervalli caussa fit. Proponendum est itaque primū, quid sit quod petāmus: tunc circumspiciendum est, quà contendere illo celerrimè possimus. intellecturi in ipso itinere, si modo rectum erit, quantum quotidie profligetur, quantoque propius ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quandiu quidem passim vagamur, nō ducem secuti, sed fremitum & clamorem dissonum in diversa vocantium, conteritur vita inter errores. brevis, etiam si dies noctesque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quo tendamus, & qua: non sine perito aliquo, cui explorata sint ea, in quæ procedimus. Quoniā quidem non eadem hic, quæ in ceteris peregrinationibus, condicio est. In illis comprehensus aliquis limes, & interrogati incolæ, non patiuntur errare: at hic tritissima quæque via, & celeberrima, maxime decipit. Nihil ergo magis præstandum est, quam ne, pecorum ritu, sequamur antecedentium gregem, pergentes non qua eundum est, sed qua itur. Atqui nulla res nos majoribus malis implicat, quā quod ad rumorem componimur: optima rati ea, quæ magno assensu recepta sunt, quorumque exempla nobis multa sunt: nec ad rationem, sed ad similitudinem vivimus. Inde ista tanta coacervatio aliorum supra alios ruentiū. Quod in strage hominum magna evenit, cum ipse se populus premit, nemo ita cadit, ut non alium in se attrahat: primi exitio sequentibus sunt: hoc in omni vita accidere, videas licet: nemo sibi tantum errat, sed alii erroris caussa & auctor est. Nocet enim applicari antecedentibus. & dum unusquisque mavult credere, quam judicare, numquam de vita judicatur, semper creditur: versatque nos & præcipitat traditus per manus error, alienisque perimus exemplis. Sanabimur, si modo separemur à cœtu: nunc verò stat contra rationem, defensor mali sui, populus. Itaque idem evenit, quod in comitiis, in quibus eos factos prætores iidem qui fecere mirantur, cum se mobilis favor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. hic exitus est omnis judicii, in quo his secundum plures datur.

CAP. II. Cum de beata vita agitur, non est quod mihi illud discessionum more respondeas: Hæc pars major esse videtur. ideo enim pejor est. Non tam benè cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant: argumentum pessimi, turba est. Quæramus quid optimè factum sit, non quid

ultatissimum: & quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quid vulgo, veritatis pessimo interpreti, probatum sit. Vulgum autem tam chlamydatos, quam coronam voco. Non enim colorem vestium, quibus prætexta corpora sunt, adspicio: oculis de homine non credo. habeo melius certiusque lumen, quo à falsis vera dijudicem. Animi bonum animus inveniat. Hîc, si umquam illi respirare & recedere in se vacaverit; ô quam sibi ipse verum, tortus à se, fatebitur, ac dicet! Quidquid feci adhuc, infectum esse mallem: quidquid dixi, cum recogito, in multis video: quidquid optavi, inimicorum exsecrationem puto: quidquid timui, dii boni, quanto melius fuit, quam quod concupivi? Cum multis inimicitias gessi, & in gratiam ex odio (si modo ulla inter malos gratia est) redii: mihi ipsi nondum amicus sum. Omnem operam dedi, ut me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem: quid aliud quam telis me opposui, & malevolentiæ quod morderet ostendi? Vides tu istos, qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut sunt hostes, aut (quod in æquo est) esse possunt. Quam magnus mirantium, tam magnus invidentium populus est.

CAP. III. Quin potius quæro aliquid usu bonum, quod sentiam, non quod ostendam: ista quæ spectantur, ad quæ consistitur, quæ alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quæramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum & æquabile, & à secretiore parte formosius. Hoc eruamus. nec longè positum est, invenietur: scire tantum opus est, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina transimus, offensantes in ipsa, quæ desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum est, & coarguere: nostram accipe. Nostram vero cum dico, non alligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus: est & mihi censendi jus. Itaque aliquem sequar, aliquem jubebo sententiam dividere: fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreverint, & dicam: Hoc amplius censeo. Interim, quod inter omnes Stoicos convenit, rerum naturæ assentior. ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumque formari, sapientia est. Beata est ergo vita, conveniens naturæ suæ: quæ non aliter contingere potest, quam si primum sana mens est, & in perpetua possessione sanitatis suæ. Deinde, si fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumque ad id curiosa; non anxiè tamen: rerum quæ vitā instruunt, diligens, sine admiratione cujusquam: usura fortunæ muneribus, non servitura. Intelligis, etiam si non adjiciam, sequi perpetuam tranquillitatem, libertatem: depulsis his, quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parva ac fragilia sunt, & in ipsis flagitiis noxia, ingens gaudium subit, inconcussum, & æquabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas est.

CAP. IV. Potest aliter quoque definiri bonum nostrum, id est, eadem sententia, non iisdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in angustum coarctatur, & aut in cornua, sinuata media parte, curvatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, utcumque ordinatus est, eadem est, & voluntas pro iisdem partibus standi: ita definitio summi boni alias diffundi potest & exporrigi, alias colligi, & in se cogi. Idem itaque erit, si dixero: Summum bonum est, animus fortuita despiciens, virtute lætus: aut, Invicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, & conver-

san-

fantium cura. Libet & ita definire, ut beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque fit, nisi bonus malusque animus: honesti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum majus bonum eo, quod sibiipse dare potest, noverit, cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, si evagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, salva & integra potestate transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum? cui unum bonum honestas, unum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatæ vitæ, nec adjiciens, sine auctu ac detrimento summi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, velit nolit, sequatur hilaritas continua, & lætitia alta atque ex alto veniens, ut quæ suis gaudeat, nec majora domesticis cupiat. Quidni ista penset benè cum minutis, & frivolis, & non perseverantibus corpusculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

CAP. V. Vides autem, quam malam & noxiam servitutem serviturus sit, quem voluptates doloresque, incertissima dominia, impotentissimaque, alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est: hanc non alia res tribuit, quam fortunæ negligentia. Tum illud orietur inæstimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & sublimitas: expulsisque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitasque & diffusio animi: quibus delectabitur non ut bonis, sed ut ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, potest beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam & saxa timore & tristitia carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodē loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest inter hos, & illa: quoniam illis nulla ratio est, his prava, & malo suo atque in perversum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra veritatem projectus: beata ergo vita est, in recto certoque judicio stabilita, & immutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit: statura semper ubi constitit, ac sedem suam etiam irata & infestante fortuna vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur undique, per omnes vias influat, animumque blandimentis suis leniat, aliaque ex aliis admoveat, quibus totos partesque nostri sollicitet: quis mortalium, cui ullum superest hominis vestigium, per diem noctemque titillari velit, & deserto animo, corpori operam dare?

CAP. VI. Sed & animus quoque, inquit, voluptates habebit suas. Habeat sanè, sedeatque luxuriæ & voluptatum arbiter, impleat se omnibus eis, quæ oblectare sensus solent: deinde præterita respiciat, & exoletarum voluptatum memor exsultet prioribus, futurisque jam immineat, ac spes ordinet suas, & dum corpus in præsenti sagina jacet, cogitationes ad futura præmittat, hoc mihi videtur miserior, quoniam mala pro bonis legere, dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est: nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo judicii rectus: beatus est præsentibus, qualiacumque sunt, contentus, amicusque rebus suis: beatus is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat. Vident & illi, qui summum bonum voluptatem dixerunt, quam turpi illud loco posuerint. Itaque negant posse voluptatem à virtute diduci, & ajunt, nec honestè quemquam vivere, ut non jucundè; nec jucundè, ut non honestè vivat. Non video, quo-

quomodo ista tam diversa in eamdem copulam conjiciantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas à virtute non possit? videlicet, quod omne boni ex virtute principium est: ex hujus radicibus etiam ea, quæ vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quædam jucunda, sed non honesta: quædam vero honestissima, sed aspera, & per dolores exigenda.

CAP. VII. Addite nunc, quod voluptas etiam ad vitam turpissimam venit: at virtus malam vitam non admittit. & infelices quidam non sine voluptate, imo ob ipsam voluptatem sunt: quod non eveniret, si virtuti se voluptas immiscuisset, qua virtus sæpe caret, numquam indiget. Quid dissimilia, imo diversa componitis? Altum quiddam est virtus, excelsum, regale, invictum, infatigabile: voluptas, humile, servile, imbecillum, caducum, cujus statio ac domicilium fornices & popinæ sunt. Virtutem in templo invenies, in foro, in curia, pro muris stantem, pulverulentam, coloratam, callosas habentem manus: voluptatem latitantem sæpius, ac tenebras captantem; circa balnea ac sudatoria, ac loca ædilem metuentia; mollem, enervem, mero atque unguento madentem, pallidam, fucatam, & medicamentis pollutam. Summum bonum immortale est, nescit exire: nec satietatem habet, nec poenitentiam. numquam enim recta mens vertitur: nec sibi odio est, nec quidquam mutavit optima. at voluptas tunc cum maximè delectat, exstinguitur. Nec multum loci habet, itaque cito implet: & tædio est, & post primum impetum marcet. Nec id umquam certum est, cujus in motu natura est, ita ne potest quidem ulla ejus esse substantia, quod venit transitve celerrimè, in ipso usu sui periturum. Eo enim pervenit, ubi desinat: & dum incipit, spectat ad finem.

CAP. VIII. Quid, quod tam bonis, quam malis, voluptas inest? nec minus turpes dedecus suum, quam honestos egregia delectant. Ideoque præceperunt veteres, optimam sequi vitam, non jucundissimam: ut rectæ ac bonæ voluntatis non dux, sed comes voluptas sit. Natura enim duce utendum est: hanc ratio observat, hanc consulit. Idem est ergo beatè vivere, & secundum naturã. Hoc quid sit, jam aperiam. Si corporis dotes, & apta naturæ, conservabimus diligenter & impavidè, tamquam in diem data & fugacia; si non subierimus eorum servitutem, nec nos aliena possederint; si corpori grata & adventicia eo nobis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia, & armaturæ leves. Serviant ista, non imperent: ita demum utilia sunt menti. Incorrupta vir sit externis, & insuperabilis, miratorque tantum sui: fidens animi, atque in utrumque paratus, artifex vitæ. Fiducia ejus non sine scientia sit, non sine constantia: maneant illi semel placita, nec ulla in decretis ejus litura sit. Intelligitur, etiam si non adjecero, compositum ordinatumque fore talem virum, & in his quæ aget cum comitate magnificum. Erit vera ratio sensibus insita, & capiens inde principia. nec enim habet aliud unde conetur, aut unde ad verum impetum capiat, & in se revertatur. Nam mundus quoq; cuncta complectens, rectorque universi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum undique in se redit. Idem nostra mens faciat: cum secuta sensus suos, per illos se ad externa porrexerit; & illorum & sui potens sit, & (ut ita dicam) devinciat summum bonum. Hoc modo una efficietur via ac potestas, concors sibi: & ratio illa certa nascetur, non dissidens nec hæsitans in opinionibus comprehensionibusque, nec in sua persuasione. Quæ cum se disposuit, & partibus suis consensit, & (ut ita dicã) concinuit, summũ bonum tetigit. Nihil enim pravi, nihil lubrici superest: nihil in quo arietet, aut labet.

labet. Omnia faciet ex imperio suo, nihilque inopinatum accidet: sed quidquid aget, in bonum exibit, facile & paratè, & sine tergiversatione agentis. Nam pigritia & hæsitatio, pugnam & inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse, animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debebunt, ubi consensus atque unitas erit: dissident vitia.

CAP. IX. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa speras voluptatem. Primum, non si voluptatem præstatura virtus est, ideo propter hanc petitur. non enim hanc præstat, sed & hanc: nec huic laborat, sed labor ejus quamvis aliud petet, hoc quoque assequetur. Sicut in arvo, quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulæ, quamvis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit seranti propositum, hoc supervênit: sic voluptas non est merces, nec caussa virtutis, sed accessio: nec quia delectat, placet; sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso judicio est, & habitu optimæ mentis: quæ cum suum habitum implevit, & finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum, nec quidquam amplius desiderat. Nihil enim extra totum est, non magis quam ultrà finem. Itaque erras, cum interrogas, quid sit illud proptèr quod virtutem petam? quæris enim aliquid supra summum. Interroga, quid petam ex virtute? ipsam. nihil enim est melius: ipsa pretium sui est. An hoc parum magnum est? Cum tibi dicam, summum bonum est, infragilis animi rigor & providentia, & subtilitas, & sanitas, & libertas, concordia & decor: aliquid etiamnum exigis majus, ad quod ista referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

CAP. X. Dissimulas, inquit, quid à me dicatur. ego enim nego quemquam posse jucunde vivere, nisi simul & honeste vivat: quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum suum cibo metientibus. Clarè, inquam, ac palam testor hanc vitam, quam ego jucundam voco, non sine adjecta virtute contingere. At quis ignorat, plenissimos esse voluptatibus vestris stultissimos quosque? & nequitiam abundare jucundis, animumque ipsum nō tantum genera voluptatis prava, sed multa suggerere? In primis insolentiam, & nimiam æstimationem sui, tumoremque elatum supra ceteros, & amorem rerum suarum cæcum & improvidum; delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus caussis exsultationem; jam dicacitatem, & superbiam contumeliis gaudentem, desidiam, dissolutionemque segnis animi indormientis sibi. Hæc omnia virtus discutit, & aurem pervellit, & voluptates æstimat, antequam admittat: nec quas probavit, magni pendit (utique enim admittit) nec usu earum, sed temperantia læta est, temperantia autem cum voluptates minuat, summi boni injuria est. Tu voluptatem complecteris: ego compesco. tu voluptate frueris: ego utor. tu illam summum bonum putas: ego nec bonum. tu omnia voluptatis caussâ facis: ego nihil. Cū dico me nihil voluptatis caussâ facere, de illo loquor sapiēte, cui soli cōcedis voluptaē.

CAP. XI. Non voco autem sapientem, supra quem quidquam est, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus, quomodo resistet labori, ac periculo, egestati, & tot humanam vitam circumstrepentibus minis? quomodo conspectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerrimorum hostium, tam molli adversario victus? Quidquid voluptas suaserit, faciet. Age, non vides quam multa suasura sit? Nihil, inquis, poterit suadere turpiter, quia adjuncta virtuti est. Non tu vides iterum,

rum, quale fit summum bonum, cui custode opus est, ut bonum fit? Virtus autem quomodo volupta-tem reget, quam sequitur: cum sequi parentis fit, regere imperantis? à tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates pregustare. Sed videbimus, an apud quos tam contumeliosè tractata virtus est, adhuc virtus fit: quæ habere nomen suum non potest, si loco cessit. Interim de quo agitur, multos ostendam voluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Adspice Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (ut isti vocant) bona conquirentes, & super mensam recognoscentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdē è lectis suis spectantes popinam suam, aures vocum sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes. Mollibus lenibusque fomentis totum lacessitur eorum corpus: & ne nares interim cessent, odoribus variis inficitur locus ipse, in quo luxuriæ parentatur. Hos esse in voluptatibus dicès: nec tamen illis benè erit, quia non bono gaudent.

CAP. XII. Male, inquit, illis erit: quia multa interveniunt, quæ perturbant animum, & opiniones inter se contrariæ mentem inquietabunt. Quod ita esse concedo. sed nihilominus illi ipsi stulti, & inæquales, & subiectu pœnitentiæ positi, magnas percipiunt voluptates: ut fatendum sit, tam longè tum illos ab omni molestia abesse, quam à bona mente: & (quod plerisque contingit) hilarem insaniam insanire, ac per risum furere. At contra, sapientium remissæ voluptates & modestæ, ac pænè languidæ sunt, compressæque, & vix notabiles, ut quæ neque arcessitæ veniant, nec, quamvis per se accesserint, in honore sint, neque ullo gaudio percipientium exceptæ. Miscent enim illas, & interponunt vitæ, ut ludum jocumque inter seria. Desinant ergo inconvenientia jungere, & virtuti voluptatem implicare, per quod vitium pessimis quibusque adulantur. Ille effusus in voluptates, reptabundus semper atque ebrius, quia scit se cum voluptate vivere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem à virtute separari non posse: deinde vitiis suis sapientiam inscribit, & abscondenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulsi luxuriantur, sed vitiis dediti, luxuriam suā in philosophiæ sinu abscondunt: & eo concurrunt, ubi audiunt laudari voluptatem. Nec æstimatur voluptas illa Epicuri (ita enim mehercules sentio) quam sobria & sicca sit: sed ad nomen ipsum advolant, quærentes libidinibus suis patrocinium aliquod ac velamentū. Itaq; quod unum habebant in malis bonū, perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubescebant, & vitio gloriantur: ideoque ne resurgere quidem adolescentiæ licet, cū honestus turpi desidiæ titulus accessit.

CAP. XIII. Hoc est cur ista voluptatis laudatio perniciosa sit; quia honesta præcepta intra latent: quod corrumpit, apparet. Mea quidem ista sententia est (invitis hoc nostris popularibus dicam) sancta Epicuri & recta præcipere, & si propius accesseris, tristia: voluptas enim illa ad parvum & exile revocatur: & quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam parêre naturæ: parum est autem luxuriæ, quod naturæ satis est. Quid ergo est? ille qui desidiosum otiū, & gulæ ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malæ rei quærit auctorem; & dum illo venit, blando nomine inductus, sequitur voluptatem, non quam audit, sed quam attulit: & vitia sua cum cœpit putare similia præceptis, indulget illis, non timidè, nec obscurè: luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico quod plerique nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistram esse: sed illud dico, male audit, infamis est:

est: & immerito. Nec hoc scire quisquam potest, nisi interius fuerit admissus: frons ipsa dat locum fabulæ, & ad malam spem invitat. Hoc tale est, quale vir fortis stola indutus. Constante tibi pudicitia virtus salva est: nulli corpus tuum patientiæ vacat, sed in manu tympanum est. Titulus itaque honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitans animum ad ea repellenda quæ statim enervant, cum venerint, vitia. Quisquis ad virtutem accessit, dedit generosæ indolis spem: qui voluptatem sequitur, videtur enervis, fractus, degenerans vir, perventurus in turpia: nisi aliquis distinxerit illi voluptates, ut sciat, quæ ex eis intra naturale desiderium sistant, quæ præceps ferantur, infinitæque sint, & quo magis implentur, eo magis inexplebiles. Agedum, virtus antecedat: tutum erit omne vestigiū. Voluptas nocet nimia: in virtute non est verendū, ne quid nimium sit: quia in ipsa est modus. Nō est bonū, quod magnitudine laborat sua.

CAP. XIV. Rationabilem porro sortitis naturam, quæ melius res, quam ratio proponitur? & si placet illa junctura, si hoc placet ad beatam vitam ire comitatum; virtus antecedat, comitetur voluptas, & circa corpus, aut membra versetur. Virtutē quidem excelsissimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus sit, hæc ferat signa; habebimus nihilominus voluptatem, sed domini ejus & temperatores erimus, aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, utroque caruere. virtutem enim amittunt: ceterum non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: cujus aut inopia torquentur, aut copia strangulantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseriores, si obruuntur! sicut deprehensi in mari Syrtico, modo in sicco relinquuntur, modo torrente unda fluctuantur. Evenit autē hoc nimia intemperantia, & amore cæco rei, nam mala pro bonis petenti, periculosum est assequi. Ut feras cum labore periculoque venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: sæpè enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates, in magnū malum evasere, captæque cepere. Quæ quo plures majoresque sunt, eo ille minor, ac plurium servus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum hujus rei imagine. quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, & ----*laqueo captare feras* magno æstimat, & ----*magnos canibus circumdare saltus*, ut illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officiis renunciat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: & primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

CAP. XV. Quid tamen, inquit, prohibet in unum virtutem voluptatemque confundi, & ita effici summum bonum, ut idem & honestum & jucundum sit? Quia pars honesti non potest esse, nisi honestum: nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamvis bonum sit, absoluti tamen boni pars est: non magis quam lætitia & tranquillitas, quamvis ex pulcherrimis caussis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonū, non consummantia. Qui vero voluptatis virtutisque societatem facit, & ne ex æquo quidem, fragilitate alterius bono, quidquid in altero vigoris est, hebetat: libertatemque illam ita demum, si nihil se pretiosius novit, invictam, sub jugum mittit. Nam (quæ maxima servitus est) incipit illi opus esse fortuna: sequitur vita anxia, suspiciosa, trepida, casuum pavens, temporumque suspensa momentis. Non das virtuti fundamentū grave, immobile, sed jubes illam in loco volubili stare. Quid autem tam volubile est, quam fortuitorū exspectatio: & corporis, rerum-

que

quæ corpus afficientium varietas? Quomodo hic poteſt Deo parêre, & quidquid evenit, bono animo excipere, nec de fato queri, caſuum ſuorum benignus interpres, ſi ad voluptatum dolorumq; punctiunculas concutitur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut vindex eſt, nec amicorum propugnator, ſi ad voluptates vergit. Illò ergo ſummum bonum aſcendit, unde nulla vi detrahitur: quo neque dolori, neque ſpei, neque timori ſit aditus, nec ulli rei quæ deterius ſummi boni jus faciat. Aſcendere autem illo ſola virtus poteſt: illius gradu clivus iſte frangendus eſt: illa fortiter ſtabit, & quidquid evenerit, feret: non patiens tantum, ſed etiam volens: omnemque temporum difficultatem, ſciet legem eſſe naturæ. Et ut bonus miles, feret vulnera, enumerabit cicatrices, & transverberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus, præceptum: DEVM SEQVERE. Quiſquis autem queritur, & plorat, & gemit: imperata facere vi cogitur, & invitus rapitur ad juſſa nihilominus. Quæ autem dementia eſt, potius trahi quam ſequi? tā mehercule, quam ſtultitia & ignorantia conditionis ſuæ, dolere, quod aliquid tibi incidit durius: aut mirari, aut indignè ferre ea, quæ tam bonis accidunt quā malis. morbos dico, funera, debilitates, & cetera ex tranſverſo in vitam humanam incurrentia. Quidquid ex univerſi conſtitutione patiendum eſt, magno excipiatur animo. ad hoc ſacramentum adacti ſumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quæ vitare noſtræ poteſtatis non eſt. In regno nati ſumus: Deo parêre, libertas eſt.

CAP. XVI. Ergo in virtute poſita eſt vera felicitas. Quid hæc tibi ſuadebit? ne quid aut bonum, aut malum exiſtimes, quod nec virtute, nec malitia continget. deinde, ut ſis immobilis contra malum ex bono, ut, qua fas eſt, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? ingentia & æqua divinis. Nihil cogêris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil fruſtra tentabis, nihil prohibeberis. Omnia tibi ex ſententia cedent: nihil adverſum accidet, nihil contra opinionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad vivendum beatè ſufficit, perfecta illa & divina? Quid ni ſufficiat? imo ſuperfluit. Quid enim deeſſe poteſt extra deſiderium omnium poſito? quid extrinſecus opus eſt ei, qui omnia ſua in ſe collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, etiam ſi multum proceſſit, opus eſt tamen aliqua fortunæ indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exſolvit, & omne vinculum mortale. Quid ergo intereſt? quod alii alligati ſunt, alii adſtricti, alii diſtricti quoque. Hic qui ad ſuperiora progreſſus eſt, & ſe altius extolit, laxam cathenam trahit, nondum liber, jam tamen pro libero.

CAP. XVII. Si quis itaque ex iſtis qui philoſophiā conlatrant, quod ſolent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris quam vivis? Quare ſuperiori verba ſummittis; & pecuniam neceſſarium tibi inſtrumentum exiſtimas, & damno moveris; & lacrimas, audita conjugis aut amici morte, dimittis; & reſpicis famam, & malignis ſermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi eſt, quam naturalis uſus deſiderat? cur non ad præſcriptum tuum cœnas? cur tibi nitidior ſupellex eſt? cur apud te vinum ætate tua vetuſtius bibitur? cur autem domus diſponitur? cur arbores, præter umbram nihil daturæ, conſeruntur? quare uxor tua locupletis domus cenſum auribus gerit? quare pædagogium pretioſa veſte ſuccingitur? quare ars eſt apud te, miniſtrare: nec temere, & ut libet, collocatur argentum, ſed perite ſervitur, & eſt aliquis ſcindendi obſonii magiſter? Adjice, ſi vis, cur trans mare poſſides? cur plura, quam noſti, poſſides? turpiter aut tam negligens es, ut non noveris pauculos

ſervos:

servos: aut tam luxuriosus, ut plures habeas, quam quorum notitiæ memoria sufficiat. Adjuvabo postmodum convicia, & plura mihi quam putas, objiciam: nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, &, ut malevolentiam tuam pascam, nec ero. Exigo itaque à me, non ut optimis par sim, sed ut malis melior. hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitiis meis demere, & errores meos objurgare. Non perveni ad sanitatem, ne perveniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagræ meæ compono, contentus si rarius accedit, & si minus verminatur. Vestria quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

CAP. XVIII. Hæc non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium sum: sed pro illo, cui aliquid acti est. Aliter, inquit, loqueris: aliter vivis. Hoc per malignissima capita, & optimo cuique inimicissima, Platoni objectum est, objectum Epicuro, objectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi viverent, sed quemadmodum vivendum esset. De virtute, non de me loquor: & cum vitiis convitium facio, in primis meis facio. cum potuero, vivam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis. ne virus quidem istud, quo alios spargitis, vos necatis, me impediet. quo minus perseverem laudare vitam, non quam ago, sed quam agendam scio: quo minus virtutem adorem, & ex intervallo ingenti reptabundus sequar. Expectabo scilicet, ut quidquam malivolentiæ inviolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non istis dives nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper est? O virum acerrimum, & contra omnia naturæ desideria pugnantem! hoc pauperiorem, quam ceteri Cynici, quod cum sibi interdixerit habere, interdixit & poscere. Negant satis egere. Vides enim? non virtutis scientiam, sed egestatis professus est.

CAP. XIX. Diodorum Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem vitæ suæ manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quod sibi gulam præsecuit. alii dementiam videri volunt factum hoc ejus alii temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium vita excedens, laudavitque ætatis in portu, & ad ancoram actæ quietem: & dixit, quod vos inviti audistis, quasi vobis quoque faciendum sit:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

De alterius vita, de alterius morte disputatis: & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem virorum, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quasi aliena virtus, exprobratio delictorum vestrorum sit. Inviti splendida cum sordibus vestris confertis, nec intelligitis quanto id vestro detrimento audeatis. Nam si illi qui virtutem sequuntur, avari, libidinosi, ambitiosique sunt: quid vos estis, quibus ipsum nomen virtutis odio est? Negatis quemquam præstare quæ loquitur, nec ad exemplar orationis suæ vivere. Quid mirum? cum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempestates evadentia? cum refigere se crucibus conentur, in quas unusquisque vestrum clavos suos ipse adigit? ad supplicium tamen acti, stipitibus singulis pendent. Hi qui in seipsos animadvertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus distrahuntur: & maledici, in alienam contumeliam venusti sunt. Crederem illis, nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerent.

CAP. XX. Non præstant philosophi quæ loquuntur? multum tamen præstant, quod loquuntur, quod honesta mente concipiunt. Nam si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? interim non est, quod contemnas bona

bona verba, & bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum salutarium, etiamcitra effectum, laudanda tractatio est. Quid mirum, si non ascendunt in altum ardua aggressi? sed viros suspice, etiam si decidunt, magna conantes. Generosa res est, respicientem non ad suas, sed ad naturæ suæ vires, conari alta, tentare, & mente majora concipere, quam quæ etiam ingenti animo adornatis effici possint. Qui sibi hoc proposuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo. ego laboribus, quanticumque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. ego divitias & præsentes & absentes æque contemnã nec si alicubi jacebunt, tristior; nec si circa me fulgebunt, animosior. ego fortunam nec venientem sentiam, nec recedentem. ego terras omnes tanquam meas videbo, meas tamquam omnium. ego sic vivam, quasi sciam aliis me natum: & naturæ rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? unum me donavit omnibus: uni mihi omnes. Quidquid habebo, nec sordide custodiam, nec prodigè spargam. nihil magis possidere me credam, quam benè donata: non numero, nec pondere beneficia, nec ulla, nisi accipientis æstimatione, pendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis causâ, omnia conscientiæ faciam: populo teste fieri credam, quidquid me nescio faciam. Edendi erit bibendique finis, desideria naturæ restinguere, non implere alvum, & exinanire. Ego amicis jucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurram. Patriã meam esse mundum sciam: & præsides deos supra me, circaque me stare, factorum dictorumq; censores. Quandocumq; autem natura spiritum repetet, aut ratio dimittet, testatus exibo, bonam me conscientiam amasse, bona studia: nullius per me libertatem imminutam, minimè meam.

CAP. XXI. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: næ ille, etiam si non tenuerit, magnis tamen excidet ausis. Vos quidem, qui virtutem cultoremque ejus odistis, nihil novi facitis. nam & solem lumina ægra formidant, & aversantur diem splendidum nocturna animalia, quæ ad primum ejus ortum stupent, & latibula sua passim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete convicio. Instate, commordete: citius multo frangetis dentes, quam imprimetis. Quare ille philosophiæ studiosus est, & tam dives vitam agit? quare opes contemnendas dicit, & habet? vitam contemnendam putat, & tamen vivit? valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentissime tuetur, atque optimam mavult? Et exilium nomen vanum putat, & ait, Quid est enim mali, mutare regiones? & tamen si licet, senescit in patria? Et inter longius tempus & brevius nihil interesse judicat: tamen si nihil prohibet, extendit ætatem, & in multa senectute placidus viret? Ait ista debere contemni: non, ne habeat, sed ne solicitus habeat. non abiget illa à se: sed abeuntia securus prosequetur. Divitias quidem ubi tutius fortuna deponet, quam ibi, unde sine querela reddentis receptura est? M. Cato cum laudaret Curium & Coruncaniũ, & sæculum illud in quo censorium crimen erat, paucæ argenti lamellæ, possidebat ipse quadragies sestertium: minus sine dubio quam Crassus, plus tamen quam censorius Cato. Majore spacio, si comparentur, proavum vicerat, quam à Crasso vinceretur. Et si majores illi obvenissent opes, non sprevisset. nec enim se sapiens indignum ullis muneribus fortuitis putat. Non amat divitias, sed mavult: non in animum illas, sed in domum recipit: nec respuit possessas, sed continet, & majorem virtuti suæ materiam subministrari vult.

CAP. XXII. Quid autem dubii

dubii est, quin major materia sapienti viro sit, animum explicandi suum in divitiis, quam in paupertate? cum in hac unum genus virtutis sit, non inclinari, nec deprimi: In divitiis, & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & dispositio, & magnificentia, campum habeat patentem. Non contemnet se sapiens, etiam si fuerit minimæ staturæ: esse tamen se procerum volet, & exilis corpore, ac amisso oculo valebit: malet tamen sibi esse corporis robur. Et hæc ita, ut sciat esse aliud in se valentius. malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quædam enim, etiã si in summam rei parva sunt, ut & subduci sine ruina principalis boni possint: adjiciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam, & ex virtute nascentem. Sic illum afficiunt divitiæ, & exhilarant, ut navigantem secundus & ferens ventus, ut dies bonus, ut in bruma ac frigore apricus locus. Quis porro sapientum, nostrorum dico, quibus unum est bonum virtus, negat etiam hæc quæ indifferentia vocamus, habere in se aliquid pretii, & alia aliis esse potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora divitiæ sunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eumdem apud te locum habeant, quem apud me? Vis scire, quam non habeant eumdem locum? mihi divitiæ si effluxerint, nihil auferent, nisi semetipsas: tu stupebis, & videberis tibi sine te relictus, si illæ à te recesserint. apud me divitiæ aliquem locum habent: apud te, summum. ad postremum, divitiæ meæ sunt: tu divitiarum es.

CAP. XXIII. Desine ergo philosophis pecunia interdicere: nemo sapientiam paupertate damnavit. Habebit philosophus amplas opes: sed nulli detractas, nec alieno sanguine cruentas, sine cujusquam injuria partas, sine sordidis quæstibus, quarum tam honestus sit exitus quam introitus, quibus nemo ingemiscat, nisi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honestæ sunt: in quibus cum multa sint quæ quisque sua dici velit, nihil est quod quisquam suũ possit dicere. Ille vero fortunæ benignitatem à se non submovebit, & patrimonio per honesta quæsito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur, si aperta domo, & admissa in res suas civitate, poterit dicere: Quod quisque suum agnoverit, tollat. O magnum virum, optimè divitem, si opus ad hanc vocem consonet! si post hanc vocem tantundem habuerit ita dico, si tutus & securus scrutationem populo præbuerit: si nihil quisquam apud illum invenerit, quo manus injiciat: audacter & propalam erit dives. Sicut sapiens nullum denarium intra limen suũ admittet, malè intrantem: ita & magnas opes, munus fortunæ, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum invideat? veniant, hospitentur. Nec jactabit illas, nec abscondet. alterum infruniti animi est; alterum timidi & pusilli, velut magnum bonum intra sinum continentis. Nec, ut dixi, ejiciet illas è domo. Quid enim dicet? utrumne, Inutiles estis: an, Ego uti divitiis nescio? Quemadmodum etiam si pedibus suis poterit iter conficere, ascendere tamẽ vehiculum malet: sic si poterit esse dives, volet: & habebit utique opes, sed tamquam leves & avolaturas: nec ulli aliii, nec sibi graves esse patietur. Donabit. Quid erexistis aures? quid expeditis sinum? Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eligens: ut qui meminerit, tam expensorum quam acceptorum rationem esse reddendam. Donabit ex recta & probabili caussâ. nam inter turpes jacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum: ex quo multa exeant, nihil excidat.

CAP. XXIV. Errat, si quis existimat facilem rem esse donare.

re. Plurimum ista res habet difficultatis, si modo consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur, Hunc promereor, illi reddo: huic succurro, hujus misereor, illum instruo, dignum quem non diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamvis desit: quia etiam si dedero, erit defuturum. quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo. Non possum in hac re esse negligens: numquam magis nomina facio, quam cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imo non perditurus. Eo loco sit donatio, unde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur, quemadmodum thesaurus alte obrutus: quem non erues, nisi fuerit necesse. Quid domus ipsa divitis viri, quantum habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos vocat? hominibus prodesse natura jubet: servi liberine sint, ingenui an libertini, justæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert? ubicumque homo est, ibi beneficio locus est. Potest etiam pecuniam suam intra limen suum diffundere, & liberalitatem exercere: quæ non quia libero debetur, sed quia à libero animo proficiscitur, ita nominata est. Hæc apud sapientem nec umquam in turpes indignosque impingitur, nec umquam ita defatigata erit, ut non quotiens dignum invenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quod perperam exaudiatis, quæ honestè, fortiter, animosè, à studiosis sapientiæ dicuntur: & hoc primum attendite. Aliud est, studiosus sapientiæ: aliud, jam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet: Optimè loquor, sed adhuc inter mala volutor plurima. Non est, quod me ad formulam meam exigas: cum maximè facio me & formo, & ad exemplar ingens attollo. si processero, quantum proposui, exige, ut dictis facta respondeant. Assecutus verò humani boni summam, aliter tecū aget, & dicet: Primum, non est, quod tibi permittas de melioribus ferre sententiam. mihi jam quod argumentum est recti contigit, malis displicere. Sed ut tibi rationem reddam, quam nulli mortalium invideo, audi quid promittam, & quanti quæque æstimem. Divitias nego bonum esse: nam si essent, bonos facerent. nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest; hoc illis nomen nego. ceterum & habendas esse, & utiles, & magna commoda adferentes, fateor.

CAP. XXV. Quid ergo sit, quare illas non in bonis numerem, & quid in illis præstem aliud, quam vos, quoniam inter utrosque convenit habendas, audite. Pone in opulentissima me domo, pone aurum argentumque in promiscuo usu sit: non suspiciam me ob ista, quæ etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideo tamen me despiciam, quod in illorum numero consideo, qui manum ad stipem porrigunt. quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo, quam pontem. Pone in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quod mihi molle erit amiculum, quod purpura convivis meis substernetur. Nihilo miserior ero, si lassa cervix mea in manipulo foeni acquiescet, si super Circense fomentum, per suturas veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo est? malo quid mihi animi sit ostendere, prætextatus & candidatus, quam nudis scapulis & foetentibus. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, novæ gratulationes prioribus subtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incursionibus variis, nulla hora sine aliqua querela sit: non ideo me dicam, inter miserrima miserum, non ideo aliquem execrabor diem. provisum est enim à me, ne quis mi-

hi

hi ater dies esset. Quid ergo est? malo gaudia temperare, quam dolores compescere. Hoc tibi ille Socrates dicet: Fac me victorem universarum gentium: delicatus ille Liberi currus triumphantem usque ad Thebas à solis ortu vehat: jura reges Persarum petaut: me hominem esse tum maxime cogitabo, cum Deus undique consalutabor. Huic tam sublimi fastigio conjunge protinus præcipitem mutationem: in alienum imponat ferculum, exornaturus victoris superbi ac feri pompam: non humilior sub alieno curru agat, quam in meo steteram. Quid ergo est? vincere tamen, quam capi malo. Totum fortunæ regnũ despiciam: sed ex illo, si dabitur electio, molliora sumam. Quidquid ad me venerit, bonum fiet: sed malo faciliora ac jucundiora veniant, & minus vexatura tractantem. Non est enim quod ullam existimes esse sine labore virtutem: sed quædam virtutes stimulis, quædam frænis egent. Quemadmodum corpus in proclivo retineri debet, in ardua impelli: ita quædam virtutes in proclivi sunt, quædam clivum subeunt. An dubium sit, quin ascendat, nitatur, obluctetur patientia, fortitudo, perseverantia, & quæcumque alia duris opposita virtus est, & fortunam subigit? Quid ergo? non æque manifestum est per devexum ire liberalitatem, temperantiam, mansuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur: in illis exhortamur, incitamusque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illasque pugnare sciunt, fortiores: divitiis illas diligentiores, quæ suspensum gradum ponunt, & pondus suum sustinent.

CAP. XXVI. Cum hoc ita divisum sit, malo has in usu mihi esse, quæ exercendæ tranquillius sunt, quam eas quarum experimentum sanguis & sudor est. Ergo non ego, inquit sapiens, aliter vivo quam loquor, sed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures vestras pervenit: quid significet, non quæritis. Quid ergo inter me stultum, &, te sapientem interest, si uterque habere volumus? plurimum. Divitiæ enim apud sapientem virum in servitute sunt: apud stultum in imperio. sapiens divitiis nihil permittit: vobis divitiæ omnia. Vos, tamquam aliquis vobis æternam possessionem earum promiserit, assuescitis illis, & cohæretis: sapiens tunc maximè paupertatem meditatur, cum in mediis divitiis constitit. Numquam imperator ita paci credit, ut non se præparet bello: quod etiamsi non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tamquam nec ardere nec ruere possit, insolentes: vos opes, tamquam periculum omne transcenderint, majoresque sint quam quibus consumendis satis virium habeat fortuna, obstupefaciunt. Otiosi divitiis luditis, nec providetis illarum periculum, sicut barbari plerumque inclusi, & ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quo illa pertineant, quæ ex longinquo instruuntur, intelligunt. Idem vobis evenit. marcetis in vestris rebus: nec cogitatis, quot casus undique immineant, jamjamque pretiosa spolia laturi. Sapienti quisquis abstulerit divitias, omnia illi sua relinquet: vivit enim p ræsentibus lætus, futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem jus adversus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quam ne ad opiniones vestras actum vitæ meæ flecterem. Solita conferre undique verba: non conviciari vos putabo, sed vagire velut infantes miserrimos. Hęc dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus vitiorum immunis increpare alios, non quia odit, sed in remedium, jubet. Adjiciet his illa: Existimatio me vestra nō meo nomine, sed vestro movet. odisse, & lacessere virtutem, bonæ spei ejuratio est. Nullam mihi injuriam facitis. sicut ne diis quidem hi, qui aras evertunt: sed malum pro-

propositum apparet, malumq; consilium, etiam ubi nocere non potuit. Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poëtarum: quorum alius illi alas imposuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, & abnoctantem: alius sævum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorem ingenuorum, corruptoremque, & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quam ut pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quamquam ista me nihil lædant, vestrâ tamen vos moneo caussâ: suspicite virtutem. Credite his, qui illam diu secuti, magnum quiddam ipsos, & quod in dies majus appareat, sequi clamant. Et ipsam ut deos, & professores ejus ut antistites colite: & quotiens mentio sacra litterarum intervenerit, favete linguis. Hoc verbum non, ut plerique existimant, à favore trahitur: sed imperatur silentium, ut ritè peragi possit sacrum, nulla voce mala obstrepente.

CAP. XXVII. Quod multo magis necessarium est imperari vobis, ut quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti & compressa voce audiatis. Cum sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur; cum aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia atque humeros suspensa manu cruentat; cum aliqua genibus per viam repens ululat; laurumque linteatus senex, & medio lucernam die præferens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis & auditis, & divinum esse eum, invicem mutuum alentes stuporem, adfirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgavit, omnique honestiorem curia reddidit, proclamat: Quis iste furor? quæ ista inimica diis hominibusque natura est? infamare virtutes, & malignis sermonibus sancta violare? Si potestis, bonos laudare: si minus, transite. Quod si vobis exercere tætram istam licentiam placet, alter in alterum incursitate. nam cum in cælum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Præbui ego aliquando Aristophani materiam jocorum: tota illa comicorum poëtarum manus in me venenatos sales suos effudit. Illustrata est virtus mea, per ea ipsa, per quæ petebatur, produci enim illi & tentari expedit: nec ulli magis intelligunt quanta sit, quam qui vires ejus lacessendo senserunt. Duritia silicis nulli magis, quam ferientibus, nota est. Præbeo me nō aliter, quam rupes aliqua in vadoso mari destituta, quam fluctus nō desinunt undecumque moti sunt verberare: nec ideo aut loco eam movent, aut per tot ætates crebro incursu suo consumunt. Assilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea, quæ firma & insuperabilia sunt, quidquid incurrit, malo suo vim suam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentemque materiam, in quam tela vestra figantur. Vobis autem vacat aliena scrutari mala, & sententias ferre de quoquam? Quare hic philosophus laxius habitat? quare hic lautius cœnat? Papulas observatis alienas, ipsi obsiti plurimis ulceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporū nævos aut verrucas derideat, quem fœda scabies depascitur. Objicite Platoni, quod petierit pecuniam: Aristoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod consumpserit: mihi ipsi Alcibiadem & Phædrum objectate. O vos usu maxime felices, cum primum vobis imitari vitia nostra contigerit? Quin potius mala vestra circumspicitis, quæ vos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in visceribus ipsis ardentia? Non eo loco res humanæ sunt, etiam si statum vestrum parum nostis, ut vobis tantum otii superfit, ut in probra meliorum agitare linguam vacet.

CAP. XXVIII. Hoc vos non intelligitis, & alienum fortunæ

tunæ vestræ vultum geritis: sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus, jam funesta domus est, nec annunciatum malum. At ego ex alto prospiciens, video quæ tempestates aut imminent vobis, paullo tardius rupturæ nimbum suum, aut jam vicinæ, vos ac vestra rapturæ, propius accesserint. Quid porro, nonne nunc quoque (etiam si parum sentitis) turbo quidam animos vestros rotat, & involvit, fugientes, petentesque eadem, & nunc in sublime allevatos, nunc in infima allisos rapit? ***

PARS LIBRI DE OTIO AVT SECESSV SAPIENTIS.

EX CAPITE XXVIII.

* CIRCI nobis magno consensu vitia commendant. Licet nihil aliud quod sit salutare tentemus, proderit tamen primo in seipsum secedere. meliores erimus singuli. Quid, quod secedere ad optimos viros, & aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? quod in otio non fit. Tunc potest obtinere quod semel placuit, ubi nemo intervenit, qui judicium adhuc imbecillum, populo adjutore, detorqueat. tunc potest vita æquali & uno tenore procedere, quam propositis diversissimis scindimus. Nam inter cetera mala illud pessimum est, quod vitia ipsa mutamus. sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo jam familiari. Aliud ex alio placet, vexatque nos. Hoc quoque, quod judicia nostra non tantum prava, sed etiam levia sunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus: petita relinquimus, relicta repetimus: alternæ inter cupiditatem nostram, & pænitentiam vices sunt. Pendemus enim toti ex alienis judiciis: & id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoresque multos habet, non id quod laudandum petendumque est. Nec viam bonam ac malam per se æstimamus, sed turba vestigiorum, in quibus nulla sunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca? deseris partes. Certè Stoici vestri dicunt: Vsque ad ultimum vitæ finem in actu erimus, non desinemus communi bono operam dare, adjuvare singulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos sumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille vir disertissimus, Canitiem galea premimus. Nos sumus, apud quos usque eo nihil ante mortem otiosum est, ut, si res patitur non sit ipsa mors otiosa. Quid nobis Epicuri præcepta, in ipsis Zenonis principiis, loqueris? Quid tu bene & naviter, si partium piget, transfugis potius, quam prodis? Hoc tibi in præsentia respondebo. Numquid vis amplius, quam ut me similẽ ducibus meis præstem? Quid ergo est? non quo miserint me illi, sed quo duxerint, ibo.

CAP. XXIX. Nunc probabo tibi, nec desciscere me à præceptis Stoicorum: nam ne ipsi quidem à suis desciverunt: & tamen excusatissimus essem, etiam si non præcepta illorum sequerer, sed exempla. Hoc quod dico, in duas dividam partes. Primum, ut possit aliquis, vel à prima ætate, contemplationi veritatis totum se tradere, rationem vivendi quærere, atque exercere, secreto. Deinde, ut possit hoc aliquis emeritis jam stipendiis, profligatæ ætatis, jure optimo facere, & ad alios actus animum referre: virginum Vestalium more, quæ, annis inter officia divisis, discunt facere sacra, & cum didicerunt, docent.

CAP. XXX. Hæc Stoicis quoque placere ostendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra

contra dictum Zenonis Chrysippive committere: sed quia res ipsa patitur me ire in illorum sententiam: quam si quis semper nolui sequitur, non id vitæ, sed factionis est. Utinam quidem jam tenerentur omnia, & inoperta ac confessa veritas esset! nihil ex decretis mutaremur: nunc veritatem cum eis ipsis qui docent, quærimus. Duæ maximæ in hac re dissident sectæ, Epicureorum & Stoicorum: sed utraque ad otium diversa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad remp. sapiens, nisi si quid intervenerit. Zenon ait: Accedat ad remp. nisi si quid impedierit. Alter otium ex proposito petit, alter ex caussa. Caussa autem illa late patet. si resp. corruptior est, quam ut adjuvari possit, si occupata est malis: non nitetur sapiens in supervacuum, nec se nihil profuturus impendet. si parum habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admissura resp. si valetudo illum impediet. Quomodo navem quassam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: sic ad iter quod inhabile sciet, non accederet. Potest ergo & ille, cui omnia adhuc in integro sunt, antequam ullas experiatur tempestates, in tuto subsistere, & protinus commendare se bonis artibus: & illud beatum otium exigere, virtutum cultor quæ exerceri etiam à quietissimis possunt. Hoc nempe ab homine exigitur, ut prosit hominibus, si fieri potest, multis, si minus, paucis; si minus, proximis; si minus, sibi. Nam cum se utilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui se deteriorem facit, non sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodesse potuisset: sic si quis bene de se meretur, hoc ipso aliis prodest, quod illis profuturum parat.

CAP. XXXI. Duas respublicas animo complectamur, alteram magnam, & vere publicam, qua dii atque homines continentur, in qua non ad hunc angulum respicimus, aut ad illum, sed terminos civitatis nostræ cum sole metimur: alteram cui nos adscripsit conditio nascendi. Hæc aut Atheniensium erit, aut Carthaginensium, aut alterius alicujus urbis, quæ non ad omnes pertineat homines, sed ad certos. Quidam eodem tempore utrique reip. dant operam, majori minorique: quidam tantum minori: quidam tantum majori. Huic majori reip. & in otio deservire possumus. imo vero nescio an in otio melius: ut quæramus, quid sit virtus, una pluresve sint? natura an ars bonos viros faciat? unum sit hoc, quod maria terrasque, & mari ac terris inserta complectitur, an multa Deus corpora ejusmodi sparserit? continua sit omnis & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta, & solidis inane permixtum sit? Deus sedens opus suum spectet, an tractet? utrumne extrinsecus illi circumfusus sit, an toti inditus? immortalis sit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata, numerandus? Hæc qui contemplatur, quid Deo præstat? ne tanta ejus opera fine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse, secundum naturam vivere: natura nos ad utrumq; genuit, & contemplationi rerum, & actioni.

CAP. XXXII. Nunc probemus, quod prius diximus. Quid porro, hoc non erit probatum, si se unusquisque consuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noscendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Navigant quidam, & labores peregrinationis longissimæ una mercede perpetiuntur, cognoscendi aliquid abditum remotumque. Hæc res ad spectacula populos contrahit, hæc cogit præclusa rimari, secretiora exquirere, antiquitates evolvere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: & artis sibi ac pulchritudinis suæ conscia, spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, & non

uno

uno genere formosa, solitudini obtenderet. Vt scias illam spectari voluisse, non tantum aspici, vide quem nobis locum dederit. In media nos sui parte constituit, & circumspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, sed etiam ad contemplationem factum, ut ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, & vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput, & collo flexibili imposuit. Deinde signa per diem, sena per noctem signa produxit, nullam non partem sui explicuit: ut per hæc quæ obtulerat ejus oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim omnia, nec tanta visimus, quanta sunt: sed acies nostra aperit sibi investigando viam, & fundamenta veri jacit, ut inquisitio transeat ex apertis in obscura, & aliquid ipso mundo inveniat antiquius. Vnde ista sidera exierint? quis fuerit universi status, antequam singula in partes discederent? quæ ratio mersa & confusa diduxerit? quis loca rebus assignaverit? suapte natura gravia descenderint, evolaverint levia, ad præter nisum pondusque corporum altior aliqua vis legem singulis dixerit? an illud verum sit, quo maxime probatur, hominem divini spiritus esse, partem ac veluti scintillas quasdam sacrorum in terras desiluisse, atque alieno loco hæsisse? Cogitatio nostra cæli munimenta perrumpit, nec contenta est id quod ostenditur scire. Illud, inquit, scrutor, quod ultra mundum jacet, utrumne profunda vastitas sit, an & hoc ipsum terminis suis cludatur? qualis sit habitus exclusis, informia & confusa sint, an in omnem partem tantumdem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum descripta sint? huic cohæreant mundo, an longe ab hoc secesserint, & in vacuo volutentur? individua sint, per quæ struitur omne id quod natum futurumque est, an continua eorum materia sit, & per totum mutabilis? utrum contraria inter se elementa sint, an non pugnent, sed per diversa conspirent? Ad hæc quærenda natus, æstima, quam non multum acceperit temporis, etiam si illud totum sibi vindicet. cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas suas avarissime servet, & usque in ultimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura constituit, fortuna concutiat: tamen homo, ad immortalium cognitionem, nimis mortalis est. Ergo secundum naturam vivo, si totum me illi dedo, si illius admirator cultorque sum. At natura utrumq; facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Vtrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem sine actione est. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis caussa accesserit, nihil aliud ex illa petens, quam assiduam contemplationem, sine exitu. est enim dulcis, & habet illecebras suas. Adversus hoc tibi respondeo. æque refert, quo animo civilem agas vitam: an ut semper inquietus sis, nec umquam sumas ullum tempus, quo ab humanis ad divina respicias. Quomodo res appetere, sine ullo virtutum amore, & sine cultu ingenii, ac nudas edere operas, minime probabile est: (misceri enim inter se ista, & conferri debent:) sic imperfectum ac languidum bonum est, in otium sine actu projecta virtus, numquam id quod didicit ostendens. Quis negat illum debere profectus suos in opere tentare? nec tantum quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exerere, & ea quæ meditata sunt, ad verum perducere? Quid si per ipsum sapientem non est mora, si non actor deest, sed agenda desunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad otium sapiens secedit? ut sciat secum quoque ea acturum, per quæ posteris prosit. Nos certe sumus, qui dicimus, & Zenonem & Chrysippum majora egisse, quam si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non uni civitati, sed toti humano gene-

generi tulerunt. Quid ergo est, quare tale otium non conveniat bono viro, per quod futura sæcula ordinet, nec apud paucos concionetur, sed apud omnes omnium gentium homines, quique sunt, quique erunt? Ad summam quæro, an ex præceptis suis vixerint Cleanthes, & Chrysippus, & Zenon? non dubiè respondebis, sic illos vixisse, quemadmodum dixerant esse vivendum. atqui nemo illorum remp. administravit. Non fuit illis, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas, quæ admitti ad publicarum rerum tractationem solet. Sed iidem nihilominus nō segnem egere vitam. invenerunt, quemadmodū plus quies illorum hominibus prodesset, quā aliorum discursus & sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse visi sunt, quamvis nihil publicè agerent. Præterea, tria genera sunt vitæ, inter quæ, quod sit optimum, quæri solet: unum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primum, deposita contentione depositoque odio, quod implacabile diversa sequentibus indiximus, videamus, an hæc omnia ad idem, sub alio titulo, perveniant. Nec ille, qui voluptatem probat, sine contemplatione est; nec ille, qui contemplationi inservit, sine voluptate est; nec ille, cujus vita actioni destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis est, utrum aliqua res propositum, an propositi alterius accessio sit. Sanè grande discrimen: tamen alterum sine altero non est. Nec ille sine actione contemplatur, nec hic sine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo malè existimare consuevimus, voluptatem inertem probat, sed eam, quam ratione efficit firmam sibi. Ita & hæc ipsa voluptaria secta in actu est. Quid ni in actu sit, cum ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum à voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminebit pœnitentia, aut dolor minor pro graviore sumetur? Quo pertinet hoc dicere? ut appareat, contemplationē placere omnibus. Alii petunt illam: nobis hæc statio est non portus. Adjice nunc huc, quod è lege Chrysippi vivere otio licet, non dico, ut otium patiatur, sed ut eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet remp. accessurū. Quid autem interest, quo modo sapiens ad otium veniat: utrum quia resp. illi deest, an quia ipse reipublicæ? Si omnibus defutura resp. est (semper autem deerit fastidiosè quærentibus) interrogo ad quam remp. sapiens accessurus sit? Ad Atheniensium, in qua Socrates damnatur, Aristoteles ne damnaretur, fugit? in qua opprimit invidia virtutes? negabis mihi accessurum ad hanc remp. sapientem. Ad Carthaginiensium ergo rempublicam sapiens accedat, in qua assidua seditio, & optimo cuique infesta libertas est, summa æqui ac boni vilitas, adversus hostes inhumana crudelitas, etiam adversus suos hostilitas? & hanc fugiet. Si percensere singulas voluero, nullam inveniam, quæ sapientem, aut quam sapiens pati possit. Quod si non invenitur illa resp. quam nobis fingimus, incipit omnibus esse otium necessarium: quia quod unum præferri poterat otio, nusquam est. Si quis dicit optimum esse navigare: deinde negat navigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant, & frequenter subitæ tempestates sint, quæ rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat navem solvere, quanquam laudat navigationem, *

DE BENEFICIIS AD ÆBVCIVM LIBERALEM, LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

INTER multos ac varios errores temere viventium inconsulteque, nihil propemodum, vir optime Liberalis, dixerim nocentius, quam quod beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim ut male collata, male debeantur, de quibus non redditis, sero querimur: Ista enim perierant, cum darentur. Nec mirum est, inter plurima maximaque vitia nullum esse frequentius, quam ingrati animi. Id evenire ex pluribus causis video. prima, quod non eligimus dignos, quibus tribuamus: sed nomina facturi, diligenter in patrimonium & vasa debitoris inquirimus: semina in solum effetum & sterile non spargimus: beneficia sine ullo delectu magis projicimus, quam damus. Nec facile dixerim, utrum turpius sit inficiari, an repetere beneficium. Id enim genus hujus crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum ultro refertur: decoquere vero fœdissimũ ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberandum fidem facultatibus, sed animo. reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cum sit in ipsis crimẽ, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia alias graves exprobatores exactoresque sumus; alias leves, & quos paullo post muneris sui pœniteat; alias queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantum postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrum contentus fuit, aut leviter rogari, aut semel? quis nõ, cum aliquid à se peti suspicatus est, frontem adduxit, vultum avertit, occupationes simulavit, longis sermonibus, & de industria non invenientibus exitum, occasionem petendi abstulit, & variis artibus properantes necessitates elusit? In angusto vero comprehensus, aut distulit, id est, timide negavit; aut promisit, sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis & vix exeuntibus verbis? Nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse adversus eum quisquam potest, qui beneficium aut superbe injecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, ut molestia careret, dedit? Errat, si quis sperat responsurum sibi, quem dilatione lassavit, exspectatione torsit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: & ideo non est negligenter dandum. Sibi enim quis debet, quod à nesciente accepit. Nec tarde quidem: quia cum in omni officio magni æstimetur dantis voluntas, qui tarde fecit, diu noluit. Vtique non contumeliose. nam cum ita natura comparatum sit, ut altius injuriæ quam merita descendant, & illa cito defluant, has tenax memoria custodiat: quid exspectat qui offendit, dum obligat? Satis adversus illum gratus est, si quis beneficio ejus ignoscit. Non est autem quod tardiores faciat ad bene merẽdum, turba ingratorum. Nam primum (ut dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effusa benignitate sacrilegi, negligentesque eorum, deterrent. Vtuntur natura sua, & cuncta, interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes, juvant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur: demus beneficia, non fœneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitavit, cum daret. At male cessit. Et liberi, & conjuges spem fefellerunt: tamen & educamus, & ducimus. adeoque adversus experimenta pertinaces sumus, ut bella victi, & naufragi maria repetamus.

Quanto magis permanere in dandis beneficiis decet? quæ si quis nō dat quia non recipit, dedit ut reciperet, bonamque ingratorum facit caussam: quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet. Quā multi indigni luce sunt? & tamen dies oritur. Quam multi, quod nati sunt, queruntur? tamen natura sobolem novam gignit, ipsosque qui nō fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoque bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet? nunc est virtus, dare beneficia: non utiq; reditura, quorum à viro egregio statim fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet; ut si spes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quam non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. qui beneficium non reddit, magis peccat; qui non dat, citius.

CAP. II. *Beneficia in vulgus cum largiri institueris,*

Perdenda sunt multa, ut semel ponas benè.

In priore versu utrumq; reprehendas. nam nec in vulgus effundenda sunt, & nullius rei, minimè beneficiorum, honesta largitio est. quibus si detraxeris judiciū, desinunt esse beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens sensus mirificus est, qui uno bene posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & verius sit, & magnitudini bene facientis aptius, ut illū hortemur ad danda, etiam si nullum bene positurus est. Illud enim falsum est, Perdenda sunt multa. Nullū perit. quia qui perdit, computaverat. Beneficiorum simplex ratio est: tantum erogātur. si reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, ut darem. nemo beneficia in Kalendario scribit: nec avarus exactor ad horam & diem appellat. Numquam illa vir bonus cogitat, nisi admonitus à reddente: alioquin in formam crediti transeunt. Turpis fæneratio est, beneficium expensum ferre. Qualiscumque priorum eventus est, persevera in alios conferre. melius apud ingratos jacebunt: quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaveris: opus tuum perage, & partes boni viri exsequere. Alium re, alium fide, alium gratia, alium consilio, alium præceptis salubribus adjuva.

CAP. III. Officia etiā feræ sentiunt: nec ullū tam immansuetum animal est, quod non cura mitiget, & in amorem sui vertat. Leonum ora à magistris impunè tractantur: elephantorum feritatem usque in servile obsequium demeretur cibus. Adeo etiam quæ extra intellectum atq; æstimationem beneficii sunt posita, assiduitas tamē meriti pertinacis evincit. Ingratus est adversus unum beneficium? adversus alterum non erit. duorum oblitus est? tertium etiam eorum quæ exciderunt, memoriam reducet. Is perdit, qui cito se perdidisse credit. Atqui instat, & onerat priora sequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit adversus multa oculos attollere. quocumq; se vertit, memoriam suam fugiens, ibi te videat: beneficiis tuis illum cinge. Quorum quæ vis, quæve proprietas sit, dicam, si prius illa, quæ ad rem non pertinent, transilire mihi permiseris. Num dicam quare tres Gratiæ, & quare sorores sint, & quare manibus implexis, quare ridentes, juvenes, & virgines, solutaque ac pellucida veste? Alii quidem videri volunt unam esse, quæ det beneficium: alteram, quæ accipiat: tertiam, quæ reddat. Alii tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, simul & accipientium reddentiumque. Sed utrum libet ex istis judicaverim: quid ista nos juvat scientia? Quid ille consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficii per manus transeuntis,

nihil-

nihilominus ad dantem revertitur, & totius speciem perdit, si usquã interruptus est: pulcherrimus, si cohæsit, & vices servavit. Ideo ridentes: quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse qui dant, vel accipiunt beneficia. Iuvenes: quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines: quia incorrupta sunt, & sincera, & omnibus sancta. In quibus nihil esse alligati decet, nec adscripti: solutis itaq; tunicis utuntur. Pellucidis autem; quia beneficia conspici volunt. Sit aliquis usque eò Græcis mancipatus, ut hæc dicat necessaria: nemo tamen erit, qui etiã illud ad rem judicet pertinere, quæ nomina illis Hesiodus imposuerit. Aglajan maximam natu appellavit, mediam Euphrosynen, tertiam Thaliam. Horum nominum interpretationem, & prout cuique visum est, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cum Hesiodus puellis suis, quod voluit nomen imposuerit. Itaque Homerus uni mutavit, Pasithean appellavit, & in matrimonium produxit, ut scias illas Vestales non esse. Inveniam alium poetam, apud quem præcingantur, & spissis aut Phryxianis prodeant. Ergo & Mercurius una stat: non quia beneficia oratio commendat, sed quia pictori ita visum est. Chrysippus quoque, penes quem subtile illud acumẽ est, & in imam penetrans veritatem, qui rei agendæ caussa loquitur, & verbis non ultra, quam ad intellectum satis est, utitur, totũ librum suum his ineptiis replet: ita ut de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficii pauca admodum dicat: nec his fabulas, sed hæc fabulis inserit. Nam præter ista quæ Hecaton transscribit, treis Chrysippus Gratias ait Iovis & Eurynomes filias esse: ætate autem minores quam Horas, sed meliuscula facie, & ideo Veneri datas comites, Matris quoque nomen ad rem judicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia late patentis matrimonii sit, beneficia dividere: tamquam matri post filias soleat nomen imponi, aut poetæ vera nomina reddant. Quemadmodũ nomenclatori memoriæ loco audacia est: & cuicumq; nomen non potest reddere imponit: ita poetæ non putant ad rem pertinere, verũ dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quæque vocari jubent, quod belle facit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliud quid in censum detulerunt proximus enim poeta suum illa ferre nomen jubet. Hoc ut scias ita esse, ecce Thalia, de qua cum maxime agitur, apud Hesiodum Charis est, apud Homerum Musa.

CAP. IV. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quę ita extra rem sunt, ut nec circa rem quidem sint, relinquam. Tu modo nos tuere, si quis mihi objiciet, quod Chrysippum in ordinẽ coegerim, magnum mehercule virum, sed tamen Græcum, cujus acumen nimis tenue retunditur, & in se sæpe replicatur: etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc vero quod acumen est? De beneficiis dicendum est, & ordinanda res, quæ maxime societatem humanam alligat: danda lex vitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat: ne liberalitatem, quam nec deessę oportet, nec superfluere, hæc ipsa observatio restringat, dum temperat: docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipsis certamen proponere, eos quibus obligati sunt, re animoque non tantum æquare, sed vincere. quia qui referre gratiam debet, numquam consequitur, nisi præcessit. hi docendi sunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi, sic nos adhortatur Chrysippus, ut dicat verendũ esse, ne quia Charites Iovis filiæ sunt, parum se grate gerere, sacrilegium sit, & tã bellis puellis fiat injuria. Tu me aliquid eorum doce, per quæ beneficentior, gratiorque adversus bene merentes fiam, per quæ obligantium, obligatorumque animi certent, ut qui præstiterint, obliviscan-

viscantur, pertinax sit memoria debentium. Illæ vero ineptiæ poetis relinquantur: quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere. Atqui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volût, serio loquātur, & magnis viribus agāt: nisi forte existimas, levi ac fabuloso sermone, & anilibus argumentis, prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum novas tabulas.

CAP. V. Sed quemadmodum supervacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum nobis esse discendum quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius provinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Nō potest beneficium manu tangi: animo cernitur, multum interest inter materiam beneficii, & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quidquam eorum quæ à proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur possidentque solum notant: contra, illud quod in re carum atque pretiosum est, parvipendunt. Hæc quæ tenemus, quæ aspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret, caduca sunt: auferre ea nobis & fortuna, & injuria potest beneficium vero, etiam amisso eo quod datum est, durat. Est enim recte factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum à piratis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit. non beneficium, sed usum beneficii mei sustulit. Ex naufragio alicui raptos, vel ex incendio liberos reddidi: hos vel morbus, vel aliqua fortuita injuria eripuit: manet etiam sine illis, quod in illis datum est. Omnia itaque, quæ falsum beneficii nomē usurpant, ministeria sunt, per quæ se voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus evenit, ut alibi sit species rei, alibi ipsa res. Imperator aliquem, torquibus, murali, & civica donat. quid habet per se corona pretiosum? quid prætexta? quid fasces? quid tribunal, & currus? nihil horum honor est, sed honoris insigne. Sic non est beneficium id quod sub oculos venit, sed beneficii vestigium & nota.

CAP. VI. Quid est ergo beneficium? benevola actio tribuens gaudium, capiensque tribuendo, in id quod facit prona, & sponte sua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, sed qua mente. Quia beneficium non in eo quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Magnum autem esse inter ista discrimen, vel ex hoc intelligas licet, quod beneficium utique bonum est: id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum est. Animus est, qui parva extollit, sordida illustrat, magna & in precio habita dehonestat: ipsa, quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali, id refert, quo illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. Non est ergo beneficium ipsum, quod numeratur, aut traditur, sicut nec in victimis quidem, licet opimæ sint, auroq; præfulgeant, decorum est honos; sed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fitilla religiosi sunt; mali rursus non effugiunt impietatem, quamvis aras sanguine multo cruentaverint.

CAP. VII. Si beneficia in rebus, non in ipsa benefaciendi voluntate consisterent, eo majora essent, quo majora sunt, quæ accepimus. id autem falsum est. nonnumquam enim magis nos obligat, qui dedit parva magnifice: qui Regum æquavit opes animo: qui exiguum tribuit, sed libenter: qui paupertatis suæ oblitus est, dum meam respicit: qui nō voluntatem tantum juvandi habuit, sed cupiditatem: qui accipere se putavit beneficium, cum daret: qui dedit tamquam non recepturus, recepit tamquam non dedisset: qui occasionem, qua prodesset, & occupavit & quæsivit. Contra, ingrata sunt (ut dixi) licet re ac specie magna videan-

deantur, quę danti aut extorquentur, aut excidunt: multoque gratius venit, quod facili, quam quod plena manu datur. Exiguum est quod in me contulit, sed amplius non potuit. At hic quod dedit, magnum est: sed dubitavit, sed distulit, sed cum daret, gemuit, sed superbe dedit, sed circumtulit, & placere non ei, cui præstabat, voluit. ambitioni dedit, non mihi.

CAP. VIII. Socrati cum multa multi pro suis quisque facultatibus offerrēt: Æschines pauper auditor. Nihil, inquit, dignū te quod dare tibi possim, invenio: & hoc uno modo pauperem me esse sentio. Itaque dono tibi quod unum habeo, Me ipsum. Hoc munus rogo qualecumquè est, boni consulas, cogitesque alios cum multum tibi darent, plus sibi reliquisse. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, nisi forte parvo te æstimas? Habebo itaque curæ, ut te meliorem tibi reddam quam accepi. Vicit Æschines hoc munere Alcibiadis parem divitiis animum, & omnem juvenum opulentorum munificentiam.

CAP. IX. Vides quomodo animus inveniat liberalitatis materiam, etiam inter angustias? Videtur mihi dixisse: Nihil egisti fortuna, quod me pauperem esse voluisti: expediam nihilominus dignū huic viro munus: & quia de tuo non possum, de meo dabo. Neque est quod existimes illum vilem sibi fuisse, qui pretium se sui fecit: ingeniosus adolescens invenit, quēadmodū Socratem sibi daret. Non quanti quæq; sit, sed à quali dentur, perspiciendum.* Callidus non difficilem aditum præbet immodica cupientibus: spesque improbas, nihil re adjuturus, verbis fovet. At ejus pejor est opinio, qui lingua asper, vultu gravis, cum invidia fortunam suam explicavit. Colunt enim, detestantur que felicem, & si potuerint, eadem facturi, odere facientem.* Conjugibus alienis nec clam, sed aperte quidam ludibrio habitis, suas aliis permisere. Rusticus, inhumanus, ac malevolus, & inter matronas abominandæ conditionis est, si quis conjugem in sella prostare vetuit, & vulgo admissis inspectoribus vehi undique perspicuam. Si quis nulla se amica fecit insignem, nec alienæ uxori æmulum præstat, hunc matronæ humilem, & sordidæ libidinis, & ancillariolum vocant. hinc decentissimum sponsaliorum genus, adulterium: & in consensu vidui cælibatus, nemo uxorem duxit, nisi qui abduxit. Iam rapta spargere, sparsa pari avaritia recolligere certanti: nihil pensi habere, paupertatem alienam contemnere, suam timere, nullum aliud vereri malum: pacem injuriis perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam provincias spoliari, & nummarium tribunal, audita utrimque licitatione, alteri addici, non mirum: quando quæ emeris, vendere, gentium jus est.

CAP. X. Sed longius nos impetus evehit, provocante materia. Itaque sic finiamus, ne in nostro sæculo culpa subsidat. Hoc majores nostri questi sunt, hoc nos querimur; hoc posteri nostri querentur, eversos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & in omne nefas labi. At ista stant loco eodē, stabuntque, paullulum duntaxat ultro aut citro mota, ut fluctus: quos æstus accedens longius extulit, recedens interiore littorum vestigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quam in alia peccabitur, abrumpetque frænos pudicitia: nunc conviviorum vigebit furor, & fœdissimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formæ cura, præ se ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audaciam erumpet male dispensata libertas: nunc in crudelitatem privatam ac publicam ibitur, bellorumque civilium insaniam, qua omne sanctū ac sacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit. Non exspectant uno loco vitia: sed mobilia & inter se dissentia tumultuantur, pellunt invicem, fugan-

ganturque. Cæterum idem semper de nobis pronunciare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, invitus adjiciam, & futuros esse. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix ullum magnum facinus accrevit. Hoc tu cave, tamquã maximum crimen, ne admittas: ignosce tamquam levissimo, si admissum est. Hæc est enim injuriæ summa. Beneficium perdidisti. Salvum est tibi ex illo, quod est optimum: dedisti. Quemadmodum autem curandum, ut in eos potissimũ beneficia conferamus, qui grate responsuri erunt: ita quædam, etiam si de illis male sperabitur, faciemus, tribuemusque, non solum si judicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tamquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine ullo meo incommodo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam: indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.

CAP. XI. Sequitur ut dicamus, quę beneficia danda sint, & quemadmodum. Primo demus necessaria, deinde utilia, deinde jucunda, utique mansura. Incipiendum est autem à necessariis. aliter enim ad animum pervenit, quod vitam continet: aliter quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse æstimator, quo facile cariturus est, de quo dicere licet: Recipe, non desidero. meo contentus sum. interim non reddere tantum libet quod acceperis, sed abjicere. Ex his quæ necessaria sunt, quædam primum obtinent locum, sine quibus non possumus vivere: quædam secundum, sine quibus non debemus, quædam tertium, sine quibus nolumus. Prima hujus notæ sunt, hostium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proscriptioni, & aliis periculis, quæ varia & incerta humanam vitam obsident. Quidquid horum discusserimus, quo majus ac terribilius erit, hoc majorẽ inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis sint liberati malis: & lenocinium est muneri, antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quemquam servare, quam possumus: ut muneri nostro timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem vivere, sed ut mors potior sit: tamquã libertas, & pudicitia, & mens bona. Post hæc habebimus conjunctione, ac sanguine, usuque, & consuetudine longa, cara: ut liberos, conjuges, penates, ceteraque quæ usque eò animus sibi applicuit; ut ab illis, quam à vita divelli gravius existimet. Subsequuntur utilia, quorum varia & lata materia est. Hic erit pecunia non superfluẽs, sed ad sanum modum habendi parata: hic erit honor, & processus ad altiora tendentium. nec enim utilius quidquam est, quam sibi utilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his sequemur, ut opportunitate grata sint, ut nõ vulgaria, quęque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatem habent, aut quæ etiam si natura pretiosa non sunt tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maximè voluptati futurum sit; quid frequenter occursurum habenti, ut toties nobiscum, quoties cum illo sit. Utique cavebimus, ne munera super vacua mittamus: ut fœminæ aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studiis ac litteris dedito retia. Æque ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mittere volumus, suum cuiq; morbum exprobratura mittamus: sicut ebrioso vina, & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo vitium accipientis agnoscitur.

CAP. XII. Si arbitrium dandi penes nos est, præcipue mansura quæremus, ut quam minime mortale munus sit. Pauci enim sunt tã grati, ut quod acceperint, etiam si nõ vident, cogitent. Ingratis quo-

que

que memoria cũ ipso munere incurrit: ubi ante oculos est, & oblivisci sui non finit: sed auctorem suum ingerit & inculcat. Eo quidẽ magis duratura quæramus, quia numquam admonere debemus: ipsæ res evanescentẽ memoriam excitent. Libentius donabo argentũ factum, quam signatum: libentius statuas, quam vestem, & quod usus brevis deterat. Apud paucos post rem manet gratia: plures sunt, apud quos non diutius in animo sunt donata, quam in usu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo: extet, hæreat amico meo, & convivat. Nemo tam stultus est, ut monendus sit, ne cui gladiatores aut venationem jam munere edito mittat, & vestimenta æstiva bruma, hiberna solstitio. Sit in beneficio sensus communis, tempus, locum, personas observet: quia momentis quædam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id damus, quod quis non habet, quam cujus copia abundat? quod diu quærit, nec invenit, quam quod ubique visurus est? Munera non tam pretiosa, quam rara & exquisita sint, quæ etiam apud divitem sui locum faciant: sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itura in fastidium, delectant, si provenere maturius. Illa quoque non erunt sine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alii.

CAP. XIII. Alexandro Macedoni, cum victor Orientis, animos supra humana tolleret, Corinthii per legatos gratulati sunt, & civitate illum sua donaverunt. Cum risisset Alexander hoc officii genus, unus ex legatis: Nulli, inquit, civitatem umquam dedimus alii, quam tibi & Herculi. Libens accepit delatum honorem, & legatos invitatione aliaque humanitate prosecutus, cogitavit, non qui sibi civitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriæ deditus, cujus nec naturam nec modum noverat, Herculis Liberique vestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens ubi illa defecerant, ad socium honoris sui respexit à dantibus: tamquam cælum, quod mente vanissima complectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim illi simile habebat vesanus adolescens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi vicit: orbem terrarum transivit, non concupiscendo, sed vindicando. Quid vinceret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marisque pacator? At hic à pueritia latro, gentiumque vastator, tam hostium pernicies, quam amicorum, qui summum bonum duceret, terrori esse cunctis mortalibus; oblitus, non ferocissima tantum, sed ignavissima quoque animalia timeri, ob virus malum.

CAP. XIV. Ad propositum nũc revertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum est. Nemo se stabularii aut caupouis hospitem judicat, nec convivam dantis epulum, ubi dici potest: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, & vix bene notum sibi, & in illum etiam inimicum ac turpissimum hominem. Numquid enim me dignum judicavit? morbo suo morem gessit. Quod voles gratum esse, rarum effice: quis patitur sibi imputari vulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tamquam reducam liberalitatem, & frænis arctioribus reprimam. Illa vero, in quantum libet, exeat: sed eat non erret. Licet ita largiri, ut unusquisque etiam si cum multis accepit, in populo se esse non putet. nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam speret se propius admissum. Dicat, Accepi idem quod ille, sed ultro Accepi quod ille: sed ego intra breve tempus, cum ille diu meruisset, Sunt, qui idem habeant: sed non eisdem verbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cum rogasset: ego, cum rogarer, Ille accepit: sed facile redditurus, sed cujus senectus & liberorum orbitas magna promittebat: mihi plus dedit, quamvis idem dederit, quia sine spe recipiendi dedit. Quemadmodũ meretrix ita inter multos se dividit, ut nemo nõ

aliquod signum familiaris animi ferat: Ita qui beneficia sua amabilia vult esse, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen singuli habeant aliquid, quo se ceteris præferant. Ego vero beneficiis non objiciam moras: quæ quo plura majoraque fuerint, plus afferent laudis. Adsit tamen judicium, neq; enim cordi esse cuiquam possunt, forte ac temere data. Quare si quis existimat nos, cum ista præcipimus, benignitatis fines introrsus referre, & illi minus laxum limitem aperire, næ perperam monitiones nostras exaudit. Quam enim virtutem magis veneramur? cui magis stimulos addimus? quibusve tam convenit hæc adhortatio, quam nobis, societatem humani generis sancientibus?

CAP. XV. Quid ergo est? cum sit nulla honesta vis animi etiam si à recta voluntate incepit, nisi quã virtutem modus fecit, vero liberalitatem nepotari. Tunc juvat accepisse beneficiũ, & supinis quidem manibus, ubi illud ratio ad dignos perducit: non quod quilibet casus & consilii indigẽs impetus defert: quod ostentare libet, & inscribere sibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorẽ fateri pudet? At illa quanto gratiora sunt, quantoq; in partem interiorem animi numquam exitura descendunt: cum delectant, cogitantẽ magis à quo, quam quid acceperis? Crispus Passienus solebat dicere, quorundam se judicium malle, quam beneficium: quorundam beneficium malle, quam judicium, & subjiciebat exempla: Malo, ajebat, Divi Augusti judicium: malo Claudii beneficium. Ego vero nullius puto expetendum esse beneficium, cujus vile judicium est. Quid ergo? Non erat accipiendum à Claudio quod dabatur? erat: sed sicut à Fortuna, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta dividimus? Non est beneficium, cui deest pars optima, datum esse judicio. Alioquin pecunia ingens si non ratione, nec recta voluntate donata est, non magis beneficium est, quam thesaurus. Multa sunt autem [...] oportet accipere, nec debere.

LIBER II.

CAP. I.

INSPICIAMUS, [...] ralis virorum optime, id [...] ex priore parte adhuc [...] est. Quemadmodum dandu[...] beneficium: cujus rei expedi[...] mam videor monstraturus v[...] Sic demus, quomodo vellemu[...] cipere. ante omnia libenter, [...] sine ulla dubitatione. Ingratu[...] beneficium, quod diu inter m[...] dantis hæsit, quod quis ægr[...] mittere visus est; & sic tamq[...] sibi præriperet. Etiam si quid [...] ræ intervenit, evitemus omni[...] do, ne deliberasse videamur. P[...] mus est à negante, qui dubit[...] nullamque meretur gratiam. [...] cum in beneficio jucundissim[...] tribuentis voluntas; qui noler[...] se tribuisse ipsa cunctatione t[...] tus est, non dedit, sed adversu[...] centẽ, male retinuit. Multi a[...] sunt, quos liberales facit fr[...] infirmitas, Gratissima sunt be[...] cia, parata, facile occurrentia [...] nulla mora fuit, nisi in accipie[...] verecundia. Primũ est, antece[...] desiderium cujusque: proxim[...] sequi. Illud melius, occupare a[...] quam rogemur: quia cum hom[...] probo ad rogandum os concu[...] & suffundatur rubor, qui hoc [...] mentum remittit, multiplicat [...] nus suum. Non tulit gratis, [...] cum rogasset, accepit. Quon[...] quidem, ut majoribus nostris, [...] vissimis viris, visum est, nulla [...] carius constat, quam quæ pr[...] bus empta est. Vota homines [...] cius facerent, si palam facie[...] essent. adeo etiam deos, qu[...] honestissime supplicamus, ta[...] malumus & intra nosmetip[...] precari.

CAP. II. Molestum verbum [...] onerosum, & demisso vultu dic[...] dum, Rogo. Hujus facienda [...] gratia amico, & cuicumque, q[...] amicum sis promerendo factur[...] Properet licet: sero benefici[...] de[...]

dedit, qui roganti dedit. Ideo divinanda cujusq; voluntas, & cum intellecta est, necessitate gravissima rogandi liberanda est. Illud beneficium jucundum, victurumq; in animo scias, quod obviam venit. Si non contingit prævenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: sed certiores facti, statim promittamus, facturosque nos etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi salutaris est, & aqua tempestive data remedii locum obtinuit: ita quamvis leve & vulgare beneficium sit, si presto fuerit, si proximam quamq; horam non perdidit, multum sibi abjicit, gratiamque prætiosi, sed lenti & diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non est dubium, quin libenter faciat. Itaque lætus facit, & induit sibi animi sui vultum.

CAP. III Ingentia quorumdam beneficia, silentium aut loquendi tarditas, imitata gravitatem & tristitiam, corrupit, cum promitterent vultu negantium. Quanto melius, adjicere bona verba rebus bonis, & prædicatione humana benignaque commendare quæ præstesint ille se castiget, quod tardior in rogando fuit. Adjicias licet familiarem querelam: Irascor tibi, quod cum aliquid desiderasses, nō olim scire me voluisti, quod tam diligenter rogasti, quod quēquam adhibuisti. Ego vero gratulor mihi, quod experiri animum meum libuit: postea quidquid desiderabis, tuo jure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, ut animum tuum pluris æstimet, quam illud quidquid est, ad quod petendum venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, ubi ille qui discessit, dicet sibi: Magnū hodie lucrum feci. malo quod illum talem inveni, quam si multiplicatum hoc ad me alia via pervenisset. Huic ejus animo nunquam parem referam gratiam.

CAP. IV. At plerique sunt, qui beneficia asperitate verborum & supercilio in odium adducunt, eo sermone usi, ea superbia, ut impetrasse pœniteat. Aliæ deinde post rem promissam sequuntur moræ. nihil autem est acerbius, quam ubi quoque cum impetrasti, rogandum est. Repræsentanda sunt beneficia: quæ à quibusdam accipere difficilius est, quā impetrare. Hic rogandus est, ut admoneat; ille, ut sumat. Sic unum munus per multorū teritur manus, ex quo gratiæ minimum apud promittentē remanet: quia auctori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Hæc itaq; curæ habebis, si grate æstimari quæ prestabis voles, ut beneficia tua illibata, ut integra ad eos, quibus promissa sunt, perveniant, sine ulla, quod ajunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat: nemo in eo quod daturus es, gratiā suam facere potest, ut nō tuam minuat.

CAP. V. Nihil æque amarum, quam diu pendere. Æquiore quidam animo ferunt præcidi spem suam, quam trahi. Plerisque autem hoc vitium est, ambitione prava differendi promissa, ne minor sit rogantium turba. Quales regiæ potentiæ ministri sunt, quos delectat superbiæ suæ longum spectaculum: minusq; se judicant posse, nisi diu multumque singulis, quid possint, ostenderint. nihil confestim, nihil semel faciunt. injuriæ illorū præcipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit: —— Quid? tu non intelligis, Tantum te gratiæ demere, quantum moræ adjicis? Inde illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si quid facis: &, Nihil est tanti: Malo mihi jam neges: ubi in tædium adductus animus incipit beneficium odisse, dum exspectat. Potest ob id ingratus esse. Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam: & misericordiæ genus est, cito occidere (quia tormentum ultimum finem sui secum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi supplicii pars est:) Ita major est muneris gratia, quo minus diu pependit. Est enim bonarum eti-

amrerū solicita exspectatio. & cū plurima beneficia remedium alicujus rei afferant; qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert. Omnis benignitas properat: & proprium est libenter facientis, cito facere. Qui tarde, & diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum amicæ voluntatis. tarde velle, nolētis est.

CAP. VI. In omni negotio, Liberalis, nō minima portio est. quomodo quidq; aut dicatur, aut fiat. multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadē ferri vis est: sed infinitum interest, utrum excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. gladius idē & stringit, & transforat: quam presso articulo venerit, refert: idem est quod datur; sed interest quomodo detur. Quam dulce, quam pretiosum est, si gratias sibi agi nō est passus, qui dedit: si dedisse, dum dat, oblitus est! nam corripere eum, cui cum maxime aliquid præstes, dementia est, & inserere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quidquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

CAP. VII. Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro aspere datum, Panem lapidosum vocabat; quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tiberius Cæsar rogatus à nepote M. Ailio prætorio, ut æri alieno succurreret: edere illum sibi nomina creditorum jussit. Hoc non est donare, sed creditores convocare. Cum edita essent, scripsit, nepoti jussisse se pecuniam solvi. adjecta contumeliosa admonitione, effecit, ut nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberavit illum à creditoribus, sibi nō obligavit. Aliquid Tiberius secutus est. puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. ista fortasse efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas; beneficium vero danti, tota alia sequenda est via.

CAP. VIII. Omni genere quod des, quo fit acceptius, adornandum est. Hoc vero non est beneficium dare, reprehēdere est. Et ut in transitu de hac quoque parte dicam quid sentiam, ne Principi quidem satis decorum est, donare ignominiæ caussa. Tam etsi inquietudinē Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot postea, qui idem rogarent, inventi sunt. omnes jussit reddere in senatu æris alieni caussas. & ita illis certas summas dedit. Non est illud liberalitas: censura est, auxilium est, Principale tributum est. Beneficium non est, cujus sine rubore meminisse non possum. Ad judicem missus sum. ut impetrarem, caussam dixi.

CAP. IX. Præcipiunt itaq; omnes auctores sapientiæ, quędam beneficia palam danda, quædam secreto. Palam, quę consequi gloriosum est: ut militaria dona, & honores, & quidquid aliud notitia pulchrius fit. Rursus quæ non producunt, nec honestiorem faciunt, sed occurrunt infirmitati, egestati, ignominiæ, tacite danda sunt: ut nota sint solis, quibus prosunt. Interdum & ipse qui juvatur, fallendus est: ut habeat, nec à quo acceperit, sciat.

CAP. X. Arcesilaus, ut ajunt, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulāti, ægro autem, & ne hoc quidem confitenti deesse sibi in sumptum ad necessarios usus, cum clam succurrendum judicasset; pulvino ejus ignorantis sacculum subjecit, ut homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inveniret potius quam acciperet. Quid ergo? ille nesciet à quo acceperit? Primum nesciat, si hoc ipsum beneficii pars est. deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quę intelligat, & illius auctorem. Deniq; ille nesciet accepisse se: ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si fœnerare cogitas: sed si dare quo genere accipiēti maxime profuturum erit; dabis, contentus eris te te-

te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed videri benefecisse: Volo, inquis, sciat: debitorē quæris. Volo utique sciat: quid, si illi utilius est nescire? si honestius, si gratius? non in aliam partem abibis? Volo sciat: ita tu hominem nō servabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate: sin adjuvari illum & oportet, & pudet; si quod præstamus, offendit, nisi absconditur: beneficium in acta non mitto. Quid? ego illi sum indicaturus me dedisse: cum inter prima precepta ac maxime necessaria sit, ne umquam exprobrem, imo ne admoneam quidem? Hæc enim beneficii inter duos lex est. alter statim oblivisci debet dati, alter accepti numquam. Lacerat animum & premit frequens meritorum commemoratio.

CAP. XI. Libet exclamare, quod ille triumvirali proscriptione servatus à quodā Cæsaris amico exclamavit, cum superbiam ejus ferre nō posset: Redde me Cæsari. Quousq; dices: Ego te servavi, ego te eripui morti? istud, si meo arbitrio memini, vita est; si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me servasti, ut haberes, quem ostenderes. Quousque me circumducis? quousque oblivisci fortunæ meæ non finis? semel in triumpho ductus essem. Non est dicendum, quid tribuerimus. qui admonet, repetit. Non est instandum, non est memoriæ revocandum: nisi ut aliud dando, prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus. qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi ubique jactanti beneficium suum: Num negabis, inquit, te recepisse? & cum respondisset, Quando? Sæpè quidem, inquit, & multis locis: id est, quoties & ubicumque narrasti. Quid opus est te loqui? quid alienum occupare officium? Est qui istud facere honestius possit: quo narrante, & hoc laudabitur, quod ipse non narras. Ingratum me judicas, si istud te tacente, nemo sciturus est? Quod adeo non est committendum, ut etiam si quis coram nobis narrabit, ei respondendum sit: Dignissimus quidem ille est majoribus beneficiis, quæ ego magis velle me scio præstare, quam posse. Et hæc ipsa non verniliter, nec ea figura, qua quidam rejiciunt, quæ magis ad se volunt attrahere: deinde adjicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituet in semine. Multa cura sata perducuntur ad segetem. nihil in fructum pervenit quod non à primo usque ad extremum æqualis cultura prosequitur: eadem beneficiorum est condicio. Numquid ulla majora possunt esse; quam quæ in liberos patres conferunt? Nec tamen tuta sunt, si in infantia deserantur, nisi longa pietas munus suum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum conditio est: nisi illa adjuveris, perdes. parum est dedisse, fovenda sunt. Si gratos vis habere quos obligas, non tantum des oportet beneficia, sed ames. Præcipue, ut dixi, parcamus auribus. admonitio tedium facit, exprobratio odium. Nihil æque in beneficio dando vitandum est, quam superbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum? ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis jactatio: res loquentur, nobis tacentibus. Non tantum ingratum, sed invisum est beneficium, superbe datum.

CAP. XII. Cæsar dedit vitam Pompejo Penno, si dat, qui nō aufert: deinde absoluto & agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant, & negant id insolentiæ caussa factum: ajunt socculum auratum, imo aureum margaritis distinctum, ostendere eū voluisse. Ita prorsus: quid hic contumeliosum est, si vir consularis aurum & margaritas osculatus est; & alioquin nullam partem in corpore ejus electurus, quam purius oscularetur? Homo natus in hoc, ut mores liberæ civitatis Persica servitute mutaret, parum judicavit, si senator senex, summis usus honoribus, in conspectu prin-

principum supplex sibi, eo more jacuisset, quo victi hostes victoribus jacuere: invenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Non hoc est remp. calcare? & quidem, dicet aliquis (nam potest ad rē pertinere) sinistro pede. Parum enim foede furioseq; insolens fuerat, qui de capite cōsularis viri soccatus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset imperator pigros suos.

CAP. XIII. O superbia magnæ fortunæ! O stultissimum malum! ut à te nihil accipere juvat! ut omne beneficium in injuriā convertis! ut te omnia nimia delectant! ut te omnia dedecent? quoque altius te sublevasti, hoc depressior es, ostendisq; te non agnoscere ista bona, quibus tantū inflaris. Quidquid das, corrumpis. Libet itaque interrogare, quid tantopere te supinet, quid vultum habitumque oris pervertat, ut malis habere personam, quam faciem? Iucunda sunt, quæ humana fronte, certe leni, placidaq; tribuuntur: quæ cum daret mihi superior, non exsultavi: supra me, sed quā potuit, benignissimus fuit, descenditq; in æquum, & detraxit muneri suo pompam, observavit idoneum tempus, ut in occasione potius, quam in necessitate succurreret. Uno modo istis persuadebimus, ne beneficia sua insolentia perdant, si ostenderimus nō ideo videri majora, quo tumultuosius data sunt: ne ipsos quidem ob id cuiquam posse majores videri, vanam esse superbiæ magnitudinem, & quæ in odium etiam amanda perducat.

CAP. XIV. Sunt quædam nocitura impetrantibus: quæ non dare, sed negare, beneficium est. Æstimabimus itaque utilitatem potius, quam voluntatem petentium. Sæpe enim noxia concupiscimus, nec dispicere quam perniciosa sint licet: quia judicium interpellat affectus. sed cum subsedit cupiditas, cum impetus ille flagrantis animi, qui consilium fugat, cecidit, detestamur perniciosos malorum munerū auctores. Vt frigidam ægris negamus, & lugentibus ac sibi iratis ferrum, aut amantibus quidquid [...]tra se usurus ardor petit: sic ea [...] nocitura sunt impense ac sub[...] se, nonnumquā etiā miserabi[...] rogantibus, perseverabimus [...] dare. Tum initia beneficiorū [...]rum spectare, tum etiā exitu[...]cet: & ea dare quæ non tantu[...]cipere, sed etiam accepisse dele[...] Multi sunt qui dicant: Scio ho[...]li nō profuturum, sed quid fac[...] rogat, resistere precibus eju[...] possum. Viderit. de se, non de[...] queretur. Falsum est: imo de[...] & merito quidem: cum ad me[...] bonam redierit. cum accessio[...] quæ animum inflammabat, [...] miserit. Quidni eum oderit, à [...] in damnum ac periculum suur[...] jutus est? Exorari in perniciē ro[...]tium, sæva bonitas est. Que[...] modum pulcherrimum opus [...] etiam invitos nolentesq; serv[...] ita rogantibus pestifera larg[...] blandum & affabile odium est[...]neficium demus, quod usu mag[...] magis placeat, quod numqua[...] malum vertat. Pecuniam non [...]bo, quam numeraturum adul[...] sciam: ne in societate turpis [...] aut consilii inveniar. Si pote[...] revocabo: sin minus, non adj[...] bo sceleri. Sive illum ira, quo [...] debebat, impellit, sive ambiti[...] calor abducit à tutis: non com[...]tam, ut possit quandoque dic[...] Ille amando me occidit. Sæpe [...]hil interest inter amicorum m[...]ra; & hostium vota. Quidquid [...] accidere optant, in id horum [...] tempestiva indulgentia impel[...] atque instruit. Quid autem [...]pius, quam (quod evenit freq[...]tissime) ut nihil intersit inter [...]um, & beneficium?

CAP. XV. Numquam in [...]pitudinem nostram reditura, tr[...]amus. Cum summa amicitiæ [...] amicum sibi æquare; utriq; [...] consulendum est. Dabo egenti [...] ut ipse non egeam, succurram [...]rituro: sed ut ipse non pere[...] nisi si futurus ero magni homi[...] aut magnę rei merces. Nullum [...]neficium dabo, quod turpiter p[...]rem. Nec exiguum dilatabo, [...]

magna pro parvis accipi patiar. Nam ut qui quod dedit, imputat, gratiam destruit: ita qui quantum dat, ostendit, munus suum commẽdat, non exprobrat. Respiciendæ sunt cuique facultates suæ, viresque: ne aut plus præstemus, quam possumus, aut minus. Æstimanda est ejus persona, cui damus. quædam enim minora sunt, quā ut exire à magnis viris debeant: quædam accipiente minora sunt. Vtriusq; itaque personam confer: & idipsum, inter illas, quod donabis, examina, numquid aut danti grave sit, aut paucum: numquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

CAP. XVI. Vrbem cuidam Alexander donabat vesanus, & qui nihil animo non grande conciperet. cum ille cui donabatur, seipse mensus, tanti muneris invidiā refugisset, dicens non convenire fortunæ suæ: Non quæro, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa vox videtur, & regia, cum sit stultissima. Nihil enim per se quemquā decet: refert quid, cui, quando, quare, ubi, & cetera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal! si illū accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarū ac dignitatū proportio; & cum sit ubiq; virtutis modus, æque peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat istud sane tibi, & te in tantum fortuna sustulerit, ut congiaria tua urbes sint: quas quanto majoris animi fuit non capere, quam spargere? est tamē aliquis minor, quam ut in sinu ejus condenda sit civitas.

CAP. XVII. Ab Antigono Cynicus petiit talentum. respondit, plus esse, quam quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium. respondit, minus esse, quam quod regē deceret dare. Turpissima est ejusmodi cavillatio. Invenit quomodo neutrum daret. in denario regem, in talento Cynicum respexit: cum posset & denarium tamquam Cynico dare, & talentum tamquam rex. Vt sit aliquid majus, quam quod Cynicus accipiat; nihil tam exiguum est, quod non honeste regis humanitas tribuat. Si me interrogas, probo. est enim intolerabilis res, poscere nummos, & contemnere. Indixisti pecuniæ odium: hoc professus es: hanc personā induisti: agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. Aspicienda ergo non minus sua cuique persona est, quā ejus, de quo juvando quis cogitat. Volo Chrysippi nostri uti similitudine de pilæ lusu: quam cadere nō est dubium, aut mittentis vitio, aut accipientis. Tunc cursum suum servat, ubi inter manus utriusque, apte ab utroq; & jactata & excepta versatur. necesse est autem lusor bonus, aliter illam collusori longo, aliter brevi mittet. Eadē beneficii ratio est. nisi utriq; personæ, dantis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illum perveniet, ut debet. Si cum exercitato & docto negotium est, audacius pilam mittemus. utcumque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigide, nec tam excusse, sed languidius, & in ipsam ejus dirigentes manum, remisse occurremus. Idem faciendum est in beneficiis quosdam doceamus, & satis judicemus, si conantur, si audent, si volunt. Facimus autem plerumq; ingratos, & ut sint, favemus: tamquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit: ut malignis lusoribus propositum est, collusorē traducere, cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest, nisi consentitur, extendi. Multi sunt tam pravæ naturæ, ut malint perdere quæ præstiterunt, quam videri recepisse, superbi & imputatores. Quanto melius, quātoque humanius id agere, ut illi quoq; partes suæ constent, & favere; ut gratia sibi referri possit, benigne omnia interpretari; gratias agentem, non aliter quam si referat, audire; præbere se facilem, ad hoc, ut quem obligavit, etiam exsolvi velit? Male audire solet fenerator, si acerbe exigit: æque si in

in recipiendo tardus ac difficilis moras quærit: beneficium tam recipiendum est, quam non exigendū. Optimus ille, qui dedit facile, numquā exegit: reddi gavisus est, bona fide quid præstitisset, oblitus, qui accipientis animo recepit.

CAP. XVIII. Quidam non tantum dant beneficium superbe, sed etiam accipiunt: quod non est committendum. Iam enim transeamus ad alteram partem, tractaturi quomodo se gerere homines in accipiēdis beneficiis debeant. Quodcumq; ex duobus constat officium, tantumdem ab utroq; exigit. Qualis pater esse debeat; cum inspexeris; scies non minus operis illic superesse, ut dispicias, qualem esse oporteat filium. sunt aliquæ partes mariti, sed non minores uxoris. Invicem ista quantum exigunt, præstant, & parem desiderant regulam: quæ, ut ait Hecaton, difficilis est. Omne enim honestum in arduo est, etiam quod vicinum honesto est. non enim tantum fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce, per totam viam eundum est. minima maximaque ex hujus consilio gerenda sunt: quomodo hæc suaserit, dandum. Hæc autem hoc primum censebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Vt breviter tibi respondeam: ab his, quibus dedisse vellemus. Num etiam majore dilectu quærendus est, cui debeamus, quā cui præstemus? nam, ut nō sequantur ulla incommoda (sequuntur autem plurima) grave tamen tormentum est debere, cui nolis. Contra, jucundissimum est, ab eo accepisse beneficium, quē amare etiam post injuriam possis. Illud vero homini verecundo & probo miserrimum est, si eum amare oportet, quem non juvat. Toties admoneam necesse est, non loqui me de sapientibus, quos quidquid oportet, & juvat; qui animum in potestate habent, & legem sibi, quam volunt, dicunt, & quā dixerunt, servant; sed de imperfectis hominibus, honesta sequi volentibus, quorū affectus sæpe contumaciter parent. Itaque eligendus est, à quo beneficium accipiam. Et quidē diligentius quærendus benefici, quā pecuniæ creditor. Huic enim reddendum est, quantum accepi: & si reddidi, solutus sum ac liber. at illi plus solvendū est: & nihilominus etiam relata gratia, cohæremus. Debeo enim, cum reddidi, rursus incipere: * monetq; amicitia non recipere indignum. Sic est beneficiorum quidem sacratissimum jus, ex quo amicitia oritur. Non semper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficiū accipiendum est & invito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus suum fastidire te, injuriam judicaturus est. non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem. quid faciam? parum dignus est, cui debeam. Cum eligendū dico cui debeas, vim majorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrii tui est, utrum velis, an non; id apud te ipse perpendes. si necessitas tollit arbitriū, scies te non accipere, sed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire, an velim; effice, ut possim nolle. Vitam tamen tibi dedit. non refert quid sit, quod datur, nisi à volente volenti detur. Si servasti me, nō ideo servator es. Venenum aliquando pro remedio fuit. non ideo numeratur inter salubria. Quædam prosunt, nec obligant.

CAP. XIX. Tuber quidam tyranni gladio divisit, qui ad eum occidendū venerat: non ideo illi tyrannus gratias egit, quod rem quam medicorum manus reformidaverant, nocendo sanavit. Vides non esse magnum in ipsa re momentum; quoniam non videtur dedisse beneficium, qui malo animo profuit. Casus enim beneficiū est, hominis injuria. Leonem in amphitheatro spectavimus, qui unum è bestiariis agnitum, cum quondā ejus fuisset magister, protexit ab impetu bestiarum. Num ergo est beneficium, feræ auxilium? minime:

me: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium. quia non est beneficium, accipere cogi. non est beneficium, debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium.

CAP. XX. Disputari de M. Bruto solet, an debuerit accipere à D. Iulio vitam, cum occidendum eum judicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, alias tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se gessisse: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus civitatis status sub rege justo sit; aut ibi speravit libertatẽ futuram, ubi tam magnum præmium erat & imperandi, & serviendi; aut existimavit civitatem in priorem formam posse revocari, amissis pristinis moribus: futuramq; ibi æqualitatem civilis juris, & statuas suo loco leges, ubi viderat tot millia hominum pugnantia, non an servirent, sed utri. Quanta vero illum aut rerum naturæ, aut urbis suæ tenuit oblivio, qui uno interempto, defuturũ credidit alium, qui idẽ vellet: cum Tarquinius esset inventus, post tot reges ferro ac fulminibus occisos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in jus dandi beneficii injuria venerat. Non enim servavit is, qui non interfecit; nec beneficium dedit, sed missionem.

CAP. XXI. Illud magis venire in disputationem potest aliquam, quid faciendum sit captivo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis & infamis ore promittit? Patiar me ab impuro servari? servatus deinde, quam illi gratiam referam? Vivam cum obscœno? non vivam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam: accipiam autẽ tamquam creditum, non tamquam beneficium. Solvam illi pecuniam: & si occasio fuerit servandi, periclitantem servabo: in amicitiam, quæ similes jungit, non descendam. nec servatoris illum loco numerabo, sed feneratoris: cui sciam reddendũ quod accepi. Est aliquis dignus, à quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est. ideo non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio, regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cum ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius est, non facio, ut sine illo periclitier. Ineptũ & frivolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait à filio familias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrẽ sordidũ offenderet. Quid fecit laude dignum? quod furtum non recepit? quod maluit non accipere, quam reddere? quę est enim alienam rem nõ accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, utamur Græcini Iulii viri egregii, quem C. Cæsar occidit ob hoc unum, quod melior vir erat, quam esse quemquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam à Fabio Persico missam non accepit. Et objurgantibus his, qui non æstimabant mittentem, sed missa, quod repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, à quo propinationem accepturus non sim? Cumq; illi Rebilus consularis, homo ejusdem infamiæ, majorem summam misisset, instaretque, ut accipi juberet: Rogo, inquit, ignoscas: nam & à Persico non accepi. Vtrum hoc munera accipere est, an senatum legere?

CAP. XXII. Cum accipiendum judicaverimus, hilares accipiamus, profitentes gaudium: & id danti manifestum sit, ut fructum præsentẽ capiat. Iusta enim caussa lætitiæ est, lætum amicum videre; justior, fecisse. Grate ad nos pervenisse indicemus, effusis affectibus: quod non ipso tantum audiente, sed ubique testemur. Qui grate bene-

beneficium accepit, primam ejus pensionem solvit.

CAP. XXIII. Sunt quidam, qui nolunt nisi secreto accipere: testē beneficii & conscium vitant: quos scias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eum, cui datur; ita accipienti adhibenda concio est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidem furtive agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista verecundia, sed inficiandi genus. Ingratus est, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi pararios, nec signatores advocari, nec chirographum dare: idem faciunt, qui dant operam, ut beneficium in ipsos collatum, quam ignotissimum sit. Verentur palam ferre, ut sua potius virtute, quam alieno adjutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officiis sunt, quibus vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, graviorem subeunt ingratorum.

CAP. XXIV. Alii pessime loquuntur de optime meritis. Tutius est quosdam offendere, quam demerviſſe, argumentum nihil debentium, odio quærunt. Atqui nihil magis præstandum est, quam ut memoria nobis meritorum hæreat; quæ subinde reficienda est: quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit; & qui meminit, jam refert. Nec delicate accipiendum est, nec submisse & humiliter. Nam qui negligens est in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat; quid faciet, cum prima ejus voluptas refrixerit? Alius accepit fastidiose, tamquam qui dicat: Non quidem mihi opus est; sed quia tam valde vis, faciam tibi mei potestatem. Alius supine, ut dubium præstanti relinquat, an senserit: alius vix labra diduxit, & ingratior, quam si tacuisset, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impensius, & illa adjicienda; Plures quam putas, obligasti. Nemo enim non gaudet beneficium

suum latius patere. Nescis q
mihi præstiteris: sed scire te o
tet, quanto plus sit quam æstin
Statim gratus est, qui se one
Numquā tibi gratiam referre p
ro: illud certe non desinam u
confiteri, me referre non poſſ

CAP. XXV. Nullo magis
sarem Augustum demeruit, &
alia impetranda facilem sibi
did.t Furnius, quam quod,
patri Antonianas partes secuto
niam impetrasset, dixit: Hanc
nam Cæsar habeo injuriam tu
effecisti ut viverem, & more
ingratus. Quid est tam grati an
quam nullo modo sibi satis fa
re? quam nec ad spem quidem
æquandi umquam beneficii a
dere? His atque ejusmodi voci
id agamus, ut voluntas non lat
sed aperiatur, ut luceat. Verba
sent licet, si quemadmodum de
mus affecti sumus, conscienti
minebit in vultu. Qui gratus f
rus est, statim dum accepit, de r
dendo cogitat. Chrysippus qu
dicit, illum velut in certamen
sus compositum, & carceribus
clusum, operiri debere suum t
pus, ad quod velut dato signo p
siliat. Et quidem magna illi cel
tate opus est, magna contentio
ut consequatur antecedentem.

CAP. XXVI. Videndum
nunc, quid maxime faciat ingra
Aut nimius sui suspectus, & i
tum mortalitati vitium, se sua
mirandi: aut aviditas, aut invi
Incipiamus à primo. Nemo
benignus est sui judex inde, est
omnia meruisse se existimet, &
solutū accipiat: nec satis suo p
tio se æstimatum putet. Hoc m
dedit, sed quam sero, sed post q
labores? quanto consequi pl
potuissem, si illum, aut illum,
me colere maluissem? non hoc
raveram. In turbam conjectus
tam exiguo dignum me judica
honestius præteriri fuit.

CAP. XXVII. CN. Lentu
augur, divitiarū maximum exe
plum, antequam illum liber
pauperem facerent (hic quatet
lies sestertium suum vidit, prop
di

dixi: nihil enim amplius quam vidit) ingenii fuit tam sterilis, quam pusilli. Cũ enim esset avarissimus, nummos citius emittebat, quam verba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cum omnia incrementa sua D. Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem, sub honore nobilitatis laborantem; princeps jam civitatis, & pecunia, & gratia, subinde Augusto solebat queri, dicens, A studiis se abductum. Nihil tantũ in se congestum esse, quantum perdidisset, relictа eloquentia. At illi inter alia hoc quoque Divus Augustus præstiterat, quod illum derisu ac labore irrito liberaverat. Non patitur aviditas quemquam esse gratum. numquã enim improbæ spei, quod datur, satis est. Eo majora cupimus, quo majora venerunt: multoque concitatior est avaritia, in magnarum opum congestu collocata. ut flammæ infinito acrior vis est, quo ex majore incendio emicuit. Æq; ambitio non patitur quemquã in ea mensura honorum conquiescere, quæ quondam ejus fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: sed queritur, quod non est ad præturamusque perductus. nec hæc grata est, si deest consulatus. ne hic quidem satiat, si unus est. Ultra se cupiditas porrigit, & felicitatem suam non intelligit: quia non unde venerit, respicit, sed quo tendat. Omnibus his vehementius & importunius malum est invidia, quæ nos inquietat, dum comparat.

CAP. XXVIII. Hoc mihi præstitit: sed illi plus, sed illi maturius: & deinde nullius caussam agit, contra omnes sibi faver. Quanto est simplicius, quanto prudentius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quanti à seipso æstimari? Plus accipere debuissem. sed illi facile non fuit plus dare. in multos dividenda liberalitas erat. Hoc initium est, boni consulamus, & animum ejus, grate excipiendo, evocemus. Parum fecit; sed sæpius faciet. illum mihi prætulit; & me multis. ille non est mihi par virtutibus, nec officiis; sed habuit suam Venerem. Querendo non efficiam, ut majoribus dignus sim, sed ut datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt. quid ad rem? quam raro fortuna judicat? Quotidie querimur, malos esse felices. sæpe quæ agellos pessimi cujusq; transierat, optimorũ virorum segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque, ut in ceteris rebus, ita in amicitiis. Nullũ est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit: nullum tam angustum, quod non bonus interpres extendat. Numquam deerunt caussæ querendi, si beneficia à deteriore parte spectaveris.

CAP. XXIX. Vide quam iniqui sint divinorum munerũ æstimatores, etiam quidem professi sapientiam. Queruntur, quod nõ magnitudine corporũ æquemus elephantes, velocitate cervos, levitate aves, impetu tauros: quod solidior sit cutis beluis, decentior damis, densior ursis, mollior fibris: quod sagacitate nos narium canes vincant, quod acie luminũ aquilæ, spatio ætatis corvi, multa animalia nandi facilitate. Et cum quædã ne coire quidẽ in idẽ natura patiatur, ut velocitatem corporum & vires pares animalibus: ex diversis ac diffidentibus bonis hominem non esse compositum, injuriã vocant: & in negligentes nostri deos querimoniam jaciunt, quod non bona valetudo & vitiis inexpugnabilis data sit, quod non futuri scientia. Vix sibi temperãt, quin eousq; impudentiæ provehantur, ut naturam oderint, quod infra deos sumus, quod non in æquo illis stetimus. Quanto satius est ad contemplationem tot tantorumq; beneficiorum reverti, & agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt secundas sortiri, quod terrenis præfecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est? Quidquid nobis negatum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus æstimator sortis humanæ, cogita

quanta

quanta nobis tribuerit parens noster, quanto valentiora animalia sub jugum misimus, quanto velociora consequamur: quam nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento pervium est, sideribus velociorem, quorum post multa sæcula futuros cursus antecedit tantum deniq; frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias acervatarum. Circumeas licet cuncta: & quia nihil totum invenies, quod esse te malies, ex omnibus singula excerpas, quę tibi dari velles. Ita bene æstimata naturæ indulgentia, confitearis necesse est, in deliciis te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt dii immortales, habentque. & qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis, proximos collocaverunt. Magna accepimus, Majora non cepimus.

CAP. XXX. Hæc, mi Liberalis, necessaria credidi, ut dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficiis erat, cum de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam in cetera, hujus detestabilis vitii audacia. Cui enim respondebit grate, quod munus existimabit magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitā accepisse se à diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicumq; ergo gratos esse docet, & hominū caussam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiā possumus. Non est, quod quisquam excusationem mentis ingratæ ab infirmitate atq; inopia petat, & dicat: Quid enim faciam, & quomodo? quādo superioribus, dominisq; rerum omnium gratiam referam? Referre facile est, si avarus es, sine impendio: si iners, sine opera eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, eum quolibet paria fecisti: quoniam qui libenter beneficiū accepit, reddidit.

CAP. XXXI. Hoc ex paradoxis Stoicæ sectæ minime mirabile, ut mea fert opinio, aut incredibile est, eum qui libenter accepit beneficium, reddidisse. Nam cum omnia ad animum referamus, fecit quisque quantum voluit. & cum pietas, fides, justitia, omnis deniq; virtus intra se perfecta sit; etiam si illi manum exerere non licuit, gratus quoq; potest esse homo voluntate. Quotiens quod proposuit quisque consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodesse ei cui dat, & voluptati sibi esse. Si quod voluit, effecit, pervenitque ad me animus ejus, ac mutuo gaudio affecit, tulit quod petiit. Nō enim sibi invicem aliquid reddi voluit aut non fuit beneficium, sed negotiatio. Bene navigavit, qui quem destinavit portum, tenuit: teli jactus certæ manus peregit officium, si petita percussit: beneficium qui dat, vult excipi grate, habet quod voluit, si bene acceptum est. Sed speravit emolumentum aliquod. non fuit hoc beneficium, cujus proprium est, nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optimæ rei conditio est: ut gratus sim, ad fortunam mittor. Si illa invita respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo? non quidquid potero, & faciam, & reddam? temporum rerumque occasionem sequar, & ejus implere sinum cuplam, à quo aliquid accepi? sed malo loco beneficium est, nisi & excussis manibus esse grato licet.

CAP. XXXII. Qui accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, non consummavit officium suum. restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, pilam scite ac diligenter excipere; sed non dicitur bonus lusor, nisi qui apte & expedite remisit, quam exceperat. Exemplū hoc dissimile est. quare? quia hujus rei laus in corporis motu est, & in agilitate, non in animo. explicari itaque totum debet, de quo oculis judicatur. Nec tamen ideo non bonum lusorem dicam, qui pilam, ut opor-

oportebat, excepit, si per ipsum mora, quo minus remitteret, non fuit. Sed quamvis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partē quidem fecit, sed & partem quam nō fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est: qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutius hoc refellere. existimemus ita esse: desit aliquid lusui, non lusori. sic & in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datæ, cui par alia debetur, non animo. Qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod voluit, effecit.

CAP. XXXIII. Beneficium mihi dedit. accepi non aliter, quam ipse accipi voluit. Iam habet, quod petiit: & quod unum petit, ego gratus sum. Post hæc usus mei restat: & aliquod ex homine grato commodum. hęc non imperfecti officii reliqua pars est; sed perfecti accessio. Facit Phidias statuā: alius est fructus artis, alius artificii. artis est, fecisse quod voluit: artificii, fecisse cum fructu. Perfecit opus suum Phidias, etiam si nō vendidit. Triplex est illi fructus operis sui. unus conscientiæ: hunc absoluto opere percepit. alter famæ. tertius utilitati: quem allatura est gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficii fructus primus ille est, conscientię Hunc percepit, qui quo voluit, munus suum pertulit. Secundus est famæ. tertius eorum, quæ præstari invicem possunt. Itaque cum benigne acceptum est beneficium, is qui dedit. gratiam quidem jam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est, ipsum quidem bene accipiendo persolvi.

CAP. XXXIV. Quid ergo? inquit, retulit gratiam, qui nihil fecit? Plurimum fecit, bono animo bonum retulit: & quod est amicitiæ, ex ęquo Post deinde aliter beneficium, aliter creditum solvitur. Non est quod exspectes, ut solutionem tibi ostendam. res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durū, quamvis primo contra opinionem puguet tuam, si te commodaveris mihi, & cogitaveris res esse plures, quam verba. Ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis commodatisque. Pedem & nostrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis: canem, & venaticum, & marinum, & sidus. Quia non sufficimus, ut singulis singula assignemus: quotiens opus est, mutuamur. Fortitudo est virtus pericula justa contemnens: aut scientia periculorū repellendorum, excipiendorum, provocandorum. Dicimus tamē & gladiatorem fortem virum, & servū nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia vitandi sumptus supervacuos; aut ars re familiari moderate utendi: parcissimum tamē hominem vocamus pusilli animi & contracti; cum infinitum intersit, inter modum & angustias. Hęc alia sunt natura sed effecit inopia sermonis, ut & hunc & illum parcum vocemus; ut & ille fortis dicatur cū ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium, est & actio, ut diximus beneficia, & ipsum quod datur per illam actionem: ut pecunia, domus, prætexta. Vnum utrique nomen est: vis quidem ac potestas longe alia.

CAP. XXXV. Itaque attende, jam intelliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud benevole excipimus: illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus, & volumus reddere. Voluntati voluntate satisfecimus, rei rem debemus. Itaq; quamvis retulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit; jubemus tamen aliquid simile ei quod accepit, reddere. A consuetudine quædam quę dicimus, abhorrent: deinde alia via ad consuetudinem redeunt. Negamus injuriam accipere sapientem: & tamen qui illum pugno percusserit, injuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse: & tamē eum qui rem aliquam stulto surripuerit,

sit, furti condemnabimus. Insanire omnes stultos dicimus: nec tamen omnes curamus helleboro. his ipsis quos vocamus insanos, & suffragium & jurisdictionē committimus. Sic dicimus eum qui beneficium bono animo accepit, gratiam retulisse: nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cum reddiderit. Exhortatio est illa, non infitiatio beneficii. Ne timeamus, neve intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt, & fama defensa, detractæ sordes, spiritus, & libertas potior spiritu; & quomodo referre gratiā potero? quando ille veniet dies, quo illi animum meum ostendam? hic ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quod accipias, sed quod reddas, debiturus sis. Non adibis tam magnæ rei periculum, ut casus ingratum facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despōdeas animo, ne laborum ac longæ servitutis exspectatione deficias. non differo te: de præsentibus fiat. Numquam eris gratus, nisi statim es. Quid ergo facies? non arma sumenda sunt: & fortasse erunt. non maria emetienda: fortasse etiam ventis minantibus solves. vis reddere beneficium? benigne accipe, retulisti gratiam: non ut solvisse te putes: sed ut securior debeas.

LIBER III.

CAPUT I.

NON referre beneficiis gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Æbuti Liberalis. Ideo de ingratis etiā ingrati queruntur: cū interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus displicet: adeoq; in contrarium itur, ut quosdam habeamus infestissimos non post beneficia tantum, sed propter beneficia. Hoc pravitate naturę accidere quibusdam, non negaverim: pluribus, quia memoriam tempus interpositum subduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerunt, ea interjecto spatio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecum disputationem scio, cum tu illos non ingratos vocares, sed oblitos; tamquam ea res ingratū excuset, quæ facit. An quia hoc accidit alicui, nō sit ingratus: cum hoc nō accidat, nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorum, ut furum, homicidarum: quorum una culpa est, ceterū in partibus varietas magna. Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit: ingratus est, qui dissimulat: ingratus, qui non reddit: ingratissimus omnium, qui oblitus est. Illi enim si non solvūt, tamē debēt: & exstat apud illos vestigium certe meritorum, intra malam conscientiā conclusorum: & aliquando ad referendam gratiam converti ex aliqua caussa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita honestæ rei cupiditas; qualis solet ad tempus etiam in malis pectoribus exsurgere: si invitaverit facilis occasio: hic numquam fieri gratus potest; cui totū beneficium elapsum est. Et utrum tu pejorem vocas, apud quem gratia beneficii intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitiosi oculi sunt, qui lucem reformidant; cæci, qui non vident. & parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. Quis tam ingratus est, quam qui quod in prima parte animi positum esse debuit, & semper occurrere, ita sepos uit & adjecit, ut in ignorantiam verteretur? apparet illum non sæpe de reddendo cogitasse, cui obrepsit oblivio.

CAP. II. Denique ad reddendam gratiā, & virtute opus est, & tempore, & facultate, & adspirāte fortuna. Qui meminit, sine impendio gratus est. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præstat: nullū habet, quod lateat, patrocinium. Numquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longe projecit, ut extra conspectum suum poneret. Quemadmodum quæ in usu sunt, & manum quotidie tactumq; patiuntur, numquam periculum situs adeunt:

illa

illa quę ad oculos nō revocantur, sed extra conversationem, ut supervacua, jacuerūt, sordes ipsa colligunt vetustate: ita quidquid frequens cogitatio exercet ac renovat, memoriæ nunquam subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpe respexit.

CAP. III. Præter hanc caussam, aliæ quoq; sunt, quæ nobis merita nonnumquam maxima velant. Prima omnium ac potissima, quod novis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id quod est, sed quod appetitur, intenti. Quidquid enim domi est, vile est. Sequitur autem, ut ubi quod acceperis, leve novorū cupiditas fecit, auctor quoq; eorum non sit in pretio. Amavimus aliquem & suspeximus, & fundatum ab illo statū nostrum professi sumus, quamdiu nobis placebant ea quę consecuti sumus: deinde irrumpit animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, uti mortalibus mos est, ex magnis majora cupiendi: protinus excidit, quidquid ante apud nos beneficium vocabatur. nec ea intuemur, quæ nos aliis præposuere, sed ea sola quę fortuna præcedentium ostentat. Non potest autem quisquam & invidere, & gratias agere: quia invidere, querentis & mæsti est: gratias agere, gaudentis. Deinde, quia nemo nostrum novit, nisi id tempus, quod cum maxime transit: ad præterita rari animum retorquent. Sic fit, ut pręceptores, eorumq; beneficia intercidāt: quia totam pueritiam relinquimus. sic fit, ut in adolescentiam nostram collata pereant: quia ipsa numquā retractatur. Nemo quod fuit, tamquā in præterito, sed tamquam in perdito ponit: ideoque caduca memoria est, futuro imminentium.

CAP. IV. Hoc loco reddendum est Epicuro testimonium, qui assidue queritur, quod adversus præterita simus ingrati, quod quęcumque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus: cum certior nulla sit voluptas, quam quæ jam eripi non potest. Præsentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere: futura pendēt, & incerta sunt: quod præteriit, inter tuta sepositū est. Quomodo ergo gratus quisquam esse adversus beneficia potest qui omnē vitam suam transilit? Præsentium intuitus, ac præteritorum memoria gratum facit: memoriæ minimum tribuit, quisquis spei plurimum.

CAP. V. Quemadmodum, mi Liberalis, quædam res semel perceptæ hærent; quædam ut scias, nō est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi continuetur) Geometriam dico, & sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt: ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, sed numero pluria, & temporibus diversa, effluunt. Quia (ut dixi) non subinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium. nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit: nemo nō deditum se & devotum professus est, & si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, invenit. Post exiguū tempus, iidē illi verba priora, quasi sordida & parum libera, evitant: perveniūt deinde eo, quo, ut ego existimo, pessimus quisque atque ingratissimus pervenit, ut obliviscantur. Adeo enim ingratus est, qui oblitus est, uti gratus sit, cui beneficium in mentem venit.

CAP. VI. Hoc tam invisum vitium, an impunitum esse debeat, quæritur: & an hæc lex, quæ in scholis exercetur etiam in civitate ponenda sit, qua ingrati datur actio Quæ videtur æqua omnibus. quid ni? cum urbes quoq; urbibus, quæ præstitere exprobrent, & majoribus collata, à posteris exigant. Nostri majores, maximi illi viri, ab hostibus tantū res repetierunt: beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Macedonum gente, non est in ulla data adversus ingratū actio. Magnumq; hoc argumentum, dandam non fuisse: quia adversus maleficiū omne con-

confensimus & homicidii, veneficii, parricidii, violatarum religionum, alibi atq; alibi diversa poena est: sed ubique aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusqum punitur, ubique improbatur. Neque absolvimus illud: sed cum difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantum odio damnavimus, & interea reliquimus, quæ ad vindices deos mittimus.

CAP. VII. Rationes autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficii periit, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato datur. Hoc enim speciosissimum est, quod dedimus vel perdituri: quod totũ permisimus accipientium arbitrio. Si appello, si ad judicem voco, incipit non beneficium esse, sed creditũ. Deinde, cũ res honestissima fit, referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est. non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quã eum qui depositum reddidit, aut quod debebat, citra judicium solvit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum animum & beneficiũ. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium nõ dat, sed commodat? aut in illo qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Nõ est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. Adjice nunc, quod huic uni legi omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quę in alios contulere, dilatant. Præterea quæcumq; in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitã licentiam judici. Ideo melior videtur conditio, caussæ bonæ, si ad judicem, quam si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit; hujus libera, & nullis astricta vinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adjicere, & sententiã suam non prout lex aut justitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat judicem alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium, nõ constat: deinde quantumcumq; sit, refert quam benigne illud interpretetur judex. Quid sit ingratus, nulla lex mõstrat. Sæpe & qui reddidit quod accepit ingratus est: & qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus judex dimittere tabellam potest: ubi fecisse, aut non fecisse pronunciandum est, ubi prolatis cautionibus, controversia tollitur. Vbi vero inter disputantes ratio jus dicit, ibi animi conjectura capienda est: ubi id, de quo sola sapientia decernit, in controversiam incidit, non potest ad hæc sumi judex ex turba selectorum, quem census in album, & equestris hereditas misit.

CAP. VIII. Itaq; non hæc parũ idonea res visa est, quæ deduceretur ad judicẽ, sed nemo huic rei satis idoneus judex inventus est: quod non admiraberis, si excusseris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in ejusmodi reum exisset. Donavit aliquis magnam pecuniam: sed dives, sed non sensurus impendium. Donavit alius: sed toto patrimonio cessurus. Summa eadem est: beneficium idem non est. Etiam nunc adjice. Hic pecuniam pro addicto dependit: sed cũ illam domo protulisset. ille dedit eandem: sed mutuam sumpsit, aut rogavit, & se obligari ingenti merito passus est. Eodẽ existimas loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est: & hunc, qui accepit, ut daret tempore quædam magna fiunt, non summa. Beneficium est donata possessio, cujus fertilitas laxare possit annonam: beneficium est, unus in fame panis. Beneficium est, donare regiones, per quas multa flumina & navigabilia decurrant: beneficium est, arentibus siti, & vix spiritum per siccas fauces ducentibus, monstrare fontem. Quis inter se ista comparabit? quis expendet? difficilis est sententia, quæ non rẽ, sed vim rei quærit. eadẽ licet sint, aliter data non idem pendent. Dedit

dit mihi hic beneficium: sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbius me quam solebat, aspexit: sed tam tarde dedit, ut plus præstiturus fuerit, si cito negasset. Horum quomodo judex inibit æstimationem, cum sermo, & dubitatio, & vultus meriti gratiam destruant?

CAP. IX. Quid quod quædam beneficia vocātur: quia nimis concupiscuntur: quædam non sunt ex hac vulgari nota, sed majora, etiam si minus apparent? Beneficium vocas dedisse potentis populi civitatem, in quatuordecim gradus deduxisse, & defendisse capitis reum: quid utilia suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladiū excussisse morituro? quid efficacibus remediis refocillasse lugētem, & quos desiderabat volentē sequi, ad vitæ consilium reduxisse? quid assedisse ægro, & cum valetudo ejus ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora, & cadentes venas vino refecisse, & medicum adduxisse morienti? Hæc quis æstimabit? quis similibus beneficiis jubebit beneficia pensari? Donavit tibi domum: sed ego tuam supra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnavit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi silentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

CAP. X. Dies præterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniæ creditæ. Itaq; potest qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendetur ingratus? maxima beneficia probationem non habent: sæpe intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, ut ne demus beneficia sine teste? Quam deinde pœnā ingratis constituamus? unam omnibus, cum disparia beneficia sint? an inæqualem, & pro cujusq; beneficio majorem, aut minorem? Age, intra pecuniam versabitur taxatio: quid quod quædam beneficia vitæ sunt, & majora vita? His quæ pronūciabitur pœna? minor beneficio? iniqua est. par & capitalis? quid inhumanius, quā cruentos esse beneficiorum exitus?

CAP. XI. Quædam, inquit, privilegia parentibus data sunt. quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoq; beneficiorū haberi debet. Parentum conditionē sacravimus, quia expediebat liberos tolli: sollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Nō poterat illis dici, quod beneficia dātibus dicitur: Cui des, elige ipse tecum. Si deceptus es, quære dignum, adjuva. In liberis tollendis, nihil judicio tollentium licet: tota res voti est. Itaque ut æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio est parētum, qui beneficia, quibus dederūt, dant nihilominus daturiq; sunt: nec est periculum, ne dedisse se illis mentiantur. In ceteris quæri debet, nō tantum an receperint, sed an dederint. Horū in confesso merita sunt: & quia utile est juvētuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodia contineretur. Deinde omnium parentum unum erat beneficium: itaque æstimari semel potuit, alia diversa sunt, dissimilia, infinitis inter se intervallis distantia: itaque sub nullam regulam cadere potuerunt, cum æquius esset omnia relinqui, quam omnia æquari.

CAP. XII. Quædam magno dantibus constant: quædam accipientibus magna sunt, sed gratuita tribuentibus: quædam amicis data sunt, quædam ignotis. Plus est, quamvis idem detur, si ei detur, quem nosse à tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille solatia. Invenies, qui nihil putet esse jucundius, nihil majus, quem habere in quo calamitas acquiescat: invenies rursus, qui dignitati suæ, quam securitati, consuli malit: est qui plus ei debere se judicet, per quem tutior est, quam ei per quem honestior. Proinde ista majora aut minora erunt, prout fuerit judex, aut ad hæc, aut ad illa, inclinatus animo. Præterea

credi-

creditorem mihi ipse eligo: beneficium sæpe ab eo accipio, à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inscio, &, si scivisset, non accepturo, impositum est: non vocabis eum, qui utcumque acceptum non reddidit.

CAP. XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, sed idem postea fecit injuriam. Utrum uno munere ad patientiam omnium injuriarum astringor: an perinde erit, ac si gratiam retulerim, quia beneficium suum ipse insequenti injuria rescidit? Quomodo deinde æstimabis? utrum plus sit quod accepit, an in quo læsus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec infitiatores eorum afficiendo pœna. Sed illud quoq; tibi e contrario occurrat. multo tardiores futuros ad accipiēda beneficia, si periculum caussæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipsi quoq; ad danda tardiores. nemo enim libenter dat invitis: sed quicumq; ad benefaciendum bonitate invitatus est, & ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris nisi quod volent. Minuitur enim gloria ejus officii, cui diligenter cautum est.

CAP. XIV. Deinde, pauciora erunt beneficia; sed veriora. quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt: ut circumspectius donaremus, circumspectius eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des, considera: nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi judicem. Nulla lex te in integrum restituet: solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, & magnifica sunt: polluis illa, si materiam litium feceris. Æquissima vox est, & jus gentium præ se ferens, Redde quod debes. Hæc turpissima est in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, inquam, debet, dignitatem, securitatem, sanitatem. reddi maxima quæque non possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, si beneficium mercem facimus. Non est incitandus animus ad avaritiam, ad querelas, ad discordiam: sua sponte in ista fertur. Quantū possumus, resistamus: & quærēti occasiones amputemus.

CAP. XV. Utinam quidem persuadere possemus, ut pecunias creditas tantum à volentibus acciperent! utinam nulla stipulatio emptorem venditori obligaret? nec pacta conventaque impressis signis custodirentur! fides potius illa servaret, & æquum colens animus! Sed necessaria optimis prætulerūt, & cogere fidem, quam spectare malunt. Adhibentur ab utraq; parte testes. ille per tabulas plurium nomina, interpositis pararriis, facit: ille non est interrogatione contentus, ni si rem manu sua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publicæ confessionem! annulis nostris plus, quam animis creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? In quid imprimunt signa? nempe ne ille neget accepisse se, quod accepit. Hos incorruptos viros, & vindices veritatis existimas? at his ipsis statim non aliter pecuniæ committētur. Ita non honestius erat à quibusdam fidem falli, quam ab omnibus perfidiam timeri! Hoc unum deest avaritiæ, ut beneficia sine sponsore nō demus. Generosi animi & magnifici est, juvare & prodesse. qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam sordidissimā redigimus?

CAP. XVI. Plures, inquit, ingrati erunt, si nulla adversus ingratum datur actio. Imo potius, pauciores: quia majore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati sint. pudorem enim rei tollet multitudo peccantium: & definet esse probri loco, commune maledictum. Numquid jam

ulla repudio erubescit, postquam illustresquædam ac nobiles fæminæ non consulum numero, sed maritorum annos suos computant? & exeunt matrimonii caussa, nubunt repudii? Tam diu istud timebatur, quam diu rarum erat. quia vero nulla sine divortio acta sunt, quod sæpe audiebant, facere didicerunt. Numquid jam ullus adulterii pudor est, postquam eo ventum est, ut nulla virum habeat, nisi ut adulterum irritet? argumentum est deformitatis, pudicitia. Quam invenies tam miseram, tam sordidam, ut illi satis sit unum adulterorum par? nisi singulis divisit horas, & non sufficit dies omnibus? nisi ad alium gestata est, apud alium mansit? Infrunita & antiqua est, quę nesciat, matrimonium vocari, unius adulterium. Quemadmodum horum delictorum jam evanuit pudor, postquam res latius evagata est: ita ingratos plures efficies, & audaciores, si numerare se cœperint.

CAP. XVII. Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? quid malignus? quid avarus? quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis esse, quæ invisa sunt? aut ullum supplicium gravius existimas publico odio? Pœna est, quod non audet ab ullo beneficium accipere, quod non audet ulli dare, quod omnium designatur oculis, aut designari se judicat: quod intellectum optimæ rei ac dulcissimæ amisit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cujus aures morbus obstruxit: non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testes ingratorum omnium deos metuit, urit illum & angit intercepti beneficii conscientia: denique satis hæc ipsa pœna magna est, quod rei (ut dicebam) jucundissimæ fructum non percipit. At quem juvat accepisse, æquali perpetuaque voluptate fruitur: & animum ejus à quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari autem potest utriusque vita. cum alter tristis sit & sollicitus, qualis esse infitiator, ac fraudulentus solet; apud quem non parentum qui debet, honor est, non educatoris, non præceptorum: alter lætus, hilaris, occasionem referendæ gratię exspectans, & ex hoc ipso affectu gaudium grande percipiens; nec quærens quomodo decoquat, sed quemadmodum plenius uberiusq; respondeat; non solum parentibus & amicis, sed humilioribus quoq; personis. Nam etiam si à servo suo beneficium accepit, æstimat non à quo, sed quid acceperit.

CAP. XVIII. Quamquam quæritur à quibusdam, sicut ab Hecatone, an beneficium dare servus domino possit? Sunt enim qui ita distinguant, Quædam beneficia esse, quædam officia, quædam ministeria. Beneficium esse, quod alienus det: alienus est qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filii, uxoris, & earum personarum, quas necessitudo, suscitat, & ferre opem jubet. Ministerium esse servi, quem condicio sua eo loco posuit, ut nihil eorum qui præstat, imputet superiori. * Propterea servos qui negat dare aliquando beneficium, ignarus est juris humani. refert enim cujus animi sit, qui præstat, non cujus status. Nulli præclusa virtus est, omnibus patet, omnes admittit, omnes invitat, ingenuos, libertinos, servos, reges, & exsules. non eligit domum, nec censum; nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti adversus repentina, quid animus magnum promitteret sibi, si certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium servus domino; nec regi quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quis teneatur imperio, si summo teneatur? Nam si servo quo minus in nomen meriti perveniat, necessitas obest, & patiendi ultima timor: idem istud obstabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam, quamquam sub dispari titulo, paria in illos liceant. Atqui dant regibus suis, dant imperatoribus bene-

beneficia: ergo & dominis. Potest servus justus esse, potest fortis, potest magnanimus: ergo & beneficium dare potest. Nam & hoc virtutis est. adeoque dominis servi beneficia possunt dare, ut ipsos sæpe beneficia sua fecerint. Non est dubium, an servus beneficium dare possit cuilibet: quare ergo non & domino suo possit?

CAP. XIX. Quia non potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum suum obligat: peregrinantem sequitur, ægro ministrat, & labore summo colit. Omnia tamen ista, quæ alio præstāte beneficia dicerentur, præstante servo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit, cum illi liceret & non dare: servus autem non habet negandi potestatem: ita non præstat, sed paret, nec id se fecisse jactat, quod non facere non potuit. Etiam sub ista lege vincam, & eo perducam servum, ut in multa liber sit. Interim dic mihi, si tibi ostēdero aliquem servum pro salute domini sui, sine respectu suæ dimicantem & confossum vulneribus, reliquias tamē sanguinis ab ipsis vitalibus fundentem, & ut ille effugiendi tempus habeat, moram sua morte quærentem: hunc tu negabis beneficium dedisse, quia servus est? Si tibi ostendero aliquem, ut secreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, avertisse quantum potuerit, suspiciones quærentis, & impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia servus est? Vide ne eo magis sit, quo rarius est exemplum virtutis in servis: eoque gratius, quod cum fere invisa imperia sint, & omnis necessitas gravis, commune servitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non est, quia à servo profectum est: sed ideo majus, quia deterrere ab illo nec servitus quidem potuit.

CAP. XX. Errat, si quis existimat servitutem in totum hominem descendere: pars melior ejus excepta est. Corpora obnoxia sunt, & adscripta dominis: mens quidem sui juris. quæ adeo libera & vaga est, ut ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo utatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cælestibus exeat. Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit: interior illa pars mancipio dari non potest. Ab hac quidquid venit, liberum est. non enim aut nos omnia jubere possumus, aut in omnia servi parere coguntur: contra rempublicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.

CAP. XXI. Quædam sunt quæ leges nec jubent, nec vetant facere. in his servus materiam beneficii habet. Quamdiu præstatur, quod à servis exigi solet, ministerium est: ubi plusquam quod servo necesse est, beneficium. Ubi in affectum amici transit, desinit vocari ministerium. Est aliquid, quod dominus præstare servo debeat, ut cibaria, vestiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulsit, liberalius educavit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium est. Idem è contrario, fit in persona servi. Quidquid est quod servilis officii formulam excedit, quod non ex imperio, sed ex voluntate præstatur, beneficium est: si modo tantum est, ut hoc vocari potuerit, quolibet alio præstante.

CAP. XXII. Servus (ut placet Chrysippo) perpetuus mercenarius est. Quemadmodum ille beneficium dat, ubi plus præstat quam quod operis locavit: sic servus ubi benevolentia erga dominum fortunæ suæ modum transit. & altius aliquid ausus, quod etiam felicius nato decori esset, & spem domini antecessit, beneficium est intra domum inventum. An æquum tibi videtur, quibus, si minus debito faciant, irascimur: non haberi gratiam, si plus debito solitoq; fecerint? Vis scire, quando non sit beneficium? ubi dici potest; Quid si nollet? Ubi vero id præstat, quod nolle

nolle licuit, voluisse laudandum est. Inter se contraria sunt, beneficium & injuria. Potest dare beneficium domino, si à domino injuriam potest accipere: atqui de injuriis dominorum in servos, qui audiat, positus est, qui & sævitiã & libidinem, & in præbendis ad victum necessariis avaritiam compescat. Quid ergo? Beneficium dominus à servo accipit? imo homo ab homine. Denique quod in illius potestate fuit, fecit beneficium domino dedit: ne à servo acceperis, in tua potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa jam beneficiorum exempla referam, & dissimilia, & quædam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, servavit periturum: & hoc si parum est, pereundo servavit. alius mortem domini adjuvit, alius decepit.

CAP. XXIII. Claudius Quadrigarius in duodevicesimo annalium tradidit, cum obsideretur Adrumentum, & jam ad summam desperationem ventum esset, duos servos ad hostem transfugisse, & operæ pretium fecisse. Deinde urbe capta, passim discurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua servierant, præcucurrisse, & dominam suam ante se egisse: & quærentibus quænam esset, dominam, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Eductam deinde extra muros, summa cura celasse, donec hostilis ira consideret. deinde, ut satiatus miles ad Romanos mores cito rediit: illos quoque ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse. Manumisit utrumq; evestigio illa: nec indignata, est ab his se vitam accepisse, in quos vitæ necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari. Aliter enim servata, munus notæ & vulgaris clementiæ habuisset: sic servata, nobilis fabula, & exemplum duarum urbium fuit. In tanta confusione captæ civitatis, cum sibi quisque consuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, ut ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, à victoribus ad captivam transfugerunt, personam parricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti judicaverunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non est, dico, servilis animi, egregium factum fama sceleris emisse. C. Vettius, prætor Marsorum, ducebatur ad Romanum imperatorem. Servus ejus gladium militi ipsi, à quo trahebatur, eduxit, & primum dominum occidit: deinde, Tempus est, inquit, me & mihi consulere: jam dominum manumisi. atque ita se uno ictu transjecit. Da mihi quemquam, qui magnificentius dominum servarit.

CAP. XXIV. Corfinium Cæsar obsidebat: tenebatur inclusus Domitius. Imperavit medico, eidemque servo suo, ut sibi venenum daret. Cum tergiversantem videret: Quid cunctaris, inquit, tamquam tua in potestate totum istud sit? mortem rogo armatus. Tum ille promisit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cum sopitus esset, accessit ad filium ejus: Iube me, inquit, adservari, dum ex eventu intelligis, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & servatus à Cæsare est; prior tamen illum servus servaverat.

CAP. XXV. Bello civili, proscriptum dominum servus abscondit: & cum anulos ejus sibi aptasset, ac vestem induisset, speculatoribus occurrit: nihil se deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit: & deinde cervicem porrexit. Quanti viri est, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides dominum mori nolle? in publica crudelitate mitem inveniri, in publica perfidia fidelem? cum præmia proditionis ingentia ostendantur, præmium fidei, mortem concupiscere?

CAP. XXVI. Nostri sæculi exempla non præteribo, Sub Tiberio

rio Cæsare fuit accusandi frequens & pæne publica rabies, quæ omni civili bello gravius togatam civitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas jocantium. nihil erat tutum: omnis sæviendi placebat occasio. Nec jam reorum exspectabatur eventus, cum esset unus. Cænabat Paulus prætorius in convivio quodam, imaginem Tiberii Cæsaris habens, ectypam, & eminente gemma. Rem ineptissimam fecero, si nunc verba quæsiero, quemadmodum dicam illum matellam sumpsisse. Quod factum, simul & Maro ex notis illius temporis vestigatoribus, notavit. At servus ejus cui nectebantur insidiæ, ei ebrio anulum extraxit & cum Maro convivas testaretur, admotam esse imaginem obscœnis, & jam subscriptionem componeret: ostendit in manu sua servus anulum. Si quis hunc servum vocat, & illum convivam vocabit.

CAP. XXVII. Sub divo Augusto nondum hominibus verba sua periculosa erant, jam molesta. Rufus, vir ordinis senatorii, inter cænam optaverat, ne Cæsar salvus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: & adjecerat, Idem omnes & tauros & vitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primum diluxit, servus qui cænanti ad pedes steterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixisset. hortatur, ut Cæsarem occupet, atque ipse se deferat. Vsus consilio, descendenti Cæsari occurrit. & cum malam mentem habuisse se pridie jurasset, id ut in se & filios suos recideret, optavit: & Cæsarem, ut ignosceret sibi rediretque in gratiam secum, rogavit. Cum dixisset se Cæsar facere: Nemo, inquit, credet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaveris: petiitq; non fastidiendam à propitio summam: & impetravit. Cæsar ait: Mea caussa dabo operam, ne umquam tibi irascar. Honeste Cæsar, quod ignovit, quod liberalitatem clementiæ adjecit. Quicumque hoc audiverit

exemplum, necesse est Cæsare
laudet, sed cum servum ante lau
verit. Num exspectas, ut tibi n
rem manumissum, qui hoc fe
rat? nec tamen gratis. pecuni
pro libertate ejus Cæsar nume
verat.

CAP. XXVIII. Post tot exe
pla num est dubium, quin bene
cium aliquando à servo domin
accipiat? Quare potius perso
rem minuat, quam personam
ipsa cohonestet? Eadem omni
principia, eademque origo. ne
altero nobilior, nisi cui rectius
genium, & artibus bonis apti
Qui imagines in atrio expon
& nomina familiæ suæ longo
dine, ac multis stemmatum illi
ta flexuris, in parte prima ædi
collocant: noti magis, quam
biles sunt. Vnus omnium par
mundus est: sive per splendidos
ve per sordidos gradus, ad h
prima cujusque origo perducit
Non est, quod te isti decipia
qui cum majores suos recense
ubicumq; defecit nomen illust
illico deum fingunt. Neminem
spexeris, etiam si circa illum
soleta sunt nomina, & parum
dulgente adjuta fortuna. Sive
bertini ante vos habentur, sive
vi, sive exterarum gentium ho
nes: erigite audacter animos,
quidquid in medio sordidi ja
transilite. exspectat vos in sum
magna nobilitas. Quid superbi
tantam vanitatem attollimur
beneficia à servis indignemur
cipere, & sortem eorum spe
mus, obliti meritorum? Servum
quemquam vocas, libidinis &
læ servus, & adulteræ, imo a
teratum commune mancipiu
Servum vocas quemquam tu? Q
tandem ab istis gerulis raperis,
bile istud tuum circumferenti
quo te penulati isti in militum
quidem non vulgarem cul
subornati? quo, inquam, te isti
ferunt? ad ostium alicujus ostia
ad hortos alicujus ne ordinari
quidem habentis officium. Et
inde negas tibi beneficium à se
tuo posse dari, cui osculum ali

fe

servi beneficium est. Quæ est tanta animi discordia? eodem tempore servos despicis, & colis. Imperiosus intra limen atq; impotens, humilis foris: & tam contemptus, quam contemnens. Neq; enim ulli magis abjiciunt animos, quam qui improbe tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quam qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. XXIX. Dicenda hæc fuerunt, ad contundendam insolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandumq; jus beneficii dandi à servis, ut à filiis quoque vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi majora beneficia dare parentibus suis possint, quam acceperint? illud conceditur, multos alios majores potentioresque exstitisse, quam parentes suos: æque & illud, meliores fuisse. Quod si constat, potest fieri, ut meliora tribuerint: cum & fortuna illis major esset, & melior voluntas. Quidquid, inquit, est, quod dat patri filius, utique minus est: quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio ejus vincitur, cujus beneficium est ipsum, quod vincitur. Primum, quædam initium ab aliis trahunt, & tamen initiis suis majora sunt. nec ideo aliquid non est majus eo à quo cœpit: quia non potuisset in tantum procedere, nisi cœpisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina, omnium rerum caussa sunt: & tamen minimæ partes sunt eorum quæ gignunt. Adspice Rhenum, adspice Euphratem, omnes deniq; inclytos amnes: quid sunt, si illos illic unde effluunt, æstimes? Quidquid est quo timentur, quo nominantur, in processu paraverunt. Tolle radicem, nemora non surgent; nec tanti montes vestientur. Adspice trabes, sive proceritatem æstimes, altissimas, sive crassitudinem spatiumque ramorum, latissime fusas: quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis tépla, & illa urbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis jacta sunt, latent. Idem in ceteris evenit: principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuissem quidquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset: sed non ideo quidquid consecutus sum, minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quæ consilio ac manu gero facere potuissem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam civili ac militari industria merui. numquid tamen ideo maximis operibus præferes nutricis officium? At quid interest, cum æque sine patris beneficio, quam sine nutricis non potuerim ad ulteriora procedere?

CAP. XXX. Quod si initio meo, quidquid jam possum, debeo: cogita non esse initium mei patrem, ne avum quidem. Semper enim erit ulterius aliquid, ex quo originis proximæ origo descendat. Atqui nemo dicit me plus debere ignotis; & ultra memoriam positis majoribus, quam patri: plus autem debeo, si hoc ipsum quod genuit me pater meus, majoribus suis debet. Quidquid præstiti patri, etiam si magnum est, infra æstimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Isto modo, etiam si quis patrem meum ægrum ac moriturum sanaverit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio ejus minus sit. non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit æstimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, mearum virium, meæ voluntatis. Illud quod natus sum, per se intuere quale sit: animadvertes exiguum & incertum, & boni maliq; communem materiam, sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideo majorem omnibus, quia primum. Servavi patrem, & ad summam provexi dignitatem, & principem urbis suæ feci: nec tantum rebus à me gestis nobilitavi, sed ipsi quoq; gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minus, quam glorio-

gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad se animos rapit, congessi: & cum supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quod ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. sed si ad bene vivendum minima portio est vivere, & id tribuisti, quod cum feris mihi & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis commune est; noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficiis, etiamsi non sine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoq; munus tuum vici, cum ego dederim sentienti, sentiens me dare: cum vitam tibi non voluptatis meæ caussa, aut certe per voluptatem dederim: cum tanto majus sit retinere spiritum, quam accipere, quanto levius mori ante mortis metum.

CAP. XXXI. Ego vitam dedi statim illa usuro: tu nesciturο, an viverem. ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dedisti, ut mori possem. ego vitam tibi dedi consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, onus alienum. Vis scire, quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? si exposuisses nempe injuria erat genuisse. Quo quidem colligo, minimum esse beneficium, patris matrisq; concubitum: nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris, & aliis officiis ratum facerent. Non est bonum vivere, sed bene vivere. At bene vivo; sed potui & male. Ita hoc tantum est tuum, quod vivo. Si vitam imputas mihi per se, nudam, egentem consilii, & id ut magnum bonum jactas: cogita te mihi imputare muscarum ac vermium bonum. Deinde, ut nihil aliud dicam, quam bonis artibus me studuisse, ut cursum ad rectum iter vitæ dirigerem: in ipso beneficio tuo, majus quam quod dederas, recepisti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.

CAP. XXXII. Aluit me pater, si idem præsto, plus reddo: quia non tantum ali se, sed à filio ali gaudet, & majore ex animo meo, quam ex ipsa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum pervenerunt. Quid si quis in tantum processit, ut aut eloquentia per gentes enotesceret, aut justitia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasq; natalium suorum clara luce discuteret: non inæstimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios, nosset? Sophroniscum Socrates exspirare non patitur. Ceteros enumerare longum est, qui vivunt ob nullam caussam aliam, quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit posteris. Utrum majus beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne post Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, navali corona insignis, unicum adeptus inter dona militaria decus? qui tot in urbe maxima opera excitavit, quæ & priorem magnificentiam vincerent, & nulla postea vincerentur? Utrum Octavius majus ullum beneficium dedit filio, an patri divus Augustus, quamvis illum umbra adoptivi patris abscondit: Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellata arma civilia, vidisset, securæ paci præsidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credēs, quoties respexisset ad se, potuisse illum virum in domo sua nasci? Quid nunc ceteros persequar, quos jam consumpsisset oblivio, nisi illos filiorum gloria è tenebris eruisset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri majora beneficia reddiderit, quā à patre acceperat; sed an possit aliquis majora reddere. Etiamsi quæ retuli exempla, nondū satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum supermicāt: capit tamen hoc natura, quod nondum ulla ætas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinem exsuperare non possunt, plura in unum congesta superabunt.

CAP.

CAP XXXIII. Servavit in prælio patrem Scipio, & prætextatus in hostes equum concitavit: parum est, quod ut perveniret ad patrem, tot pericula maximos duces cum maxime prementia contempsit, tot oppositas difficultates; quod ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit; quod annos suos transilivit. Adjice, ut idem patrem reum defendat, & conspirationi inimicorum potentium eripiat: ut alterum illi consulatum, ac tertium, aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, ut pauperi raptas belli jure opes tradat, & quod est militaribus viris speciosissimum, divitem illum spoliis etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, adjice ut provincias & extraordinaria imperia continuet: adjice ut dirutis maximis urbibus, Romani imperii sine æmulo ad ortus occasusque venturi defensor & conditor, majorem nobilitatem nobili viro adjiciat. Dic Scipionis patrem: haud dubium est, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipsi urbi nescio, utrum majus præsidium afferens, an decus.

CAP. XXXIV. Deinde, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse, finge in se transtulisse. Licet tibi in quantum velis extendere beneficia filii, cum paternum munus & simplex sit, & facile, nec danti voluntarium. Quid necesse est multis? dedit etiam, quibus dedisse se nescit. In quo consortem habet, in quo spectavit legem patriam, præmia patrum, domus ac familiæ perpetuitatem, omnia potius quam eum cui dabat. Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an majus aliquid dederit, quam acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quidquid facis, quidquid præstare illi potes. Et præceptoris mei, quod institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen qui tradiderunt illa, transcendimus: utique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamvis sine illis nemo quidquam assequi posset, non tamen quantumcumque quis assecutus est, infra illos est. multum, inter prima, ac maxima interest. nec ideo prima maximorum instar fuere, quia sine primis maxima esse non possunt.

CAP. XXXV. Iam tempus est quædam ex nostra (ut ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficiū dedit, quo est aliquid melius, potest vinci: pater dedit filio vitam, est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum, qui dedit alicui vitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, majus accepit beneficium, quam dedit: pater autem vitam dedit: potest ergo, si sæpius periculo mortis liberatus à filio fuerit, majus beneficium accipere, quam dedit. Qui beneficium accepit, majus accepit, quo magis eo indiget, magis autem indiget vita qui vivit, quam qui natus non est, ut qui ne indigere quidem omnino possit: majus ergo beneficium accipit pater, si vitam à filio accepit, quam filius à patre, quod natus est. Patris beneficia vinci à filii beneficiis non possunt. quare? quia vitam accepit à patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in majus gratia referri potest. solet enim & medicus vitam dare: nec nautæ, si naufragium sustulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficiis adjuvandum esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adjutorio egeret, majus dedi quam accepi: pater filio vitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quæ illam tuerentur.

filius patri si dedit vitam, dedit eam, quæ nullius desideraret auxilium, in hoc, ut permaneret: ergo majus beneficium accepit à filio pater, qui vitam accepit, quam ipse illi dederat.

CAP. XXXVI. Hæc non destruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, imo etiam meliores. natura enim gloriosa est virtus, & ante ire priores cupit. alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum vincendi spe venerit. Id si patribus idem volentibus contigerit (quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono vincimur) unde certamen tam optabile, unde tantam felicitatem parentibus, ut fateantur seipsos filiorum beneficiis impares? Nisi hoc ita judicamus, excusationem damus liberis: & illos segniores ad referendam gratiam facimus, quibus stimulos adjicere debemus, & dicere, Hoc agite optimi juvenes. posita est inter parentes ac liberos honesta contentio, dederint majora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupaverunt. sumite modo animum, qualem decet, & deficere nolite, ut vincatis optantes. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, ac per vestigia sua ire ad victoriam sæpe jam partam ex parentibus, jubeant.

CAP. XXXVII. Vicit Æneas patrem, ipse ejus in infantia leve tutumque gestamen, gravem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se urbis ruinas ferens, cum complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret: tulit illum per ignes, & quid non pietas potest? pertulit, colendumque inter conditores Romani imperii posuit. Vicere Siculi juvenes cum Ætna majori vi peragitata, in urbes, in agros, in magnam insulæ partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. Discessisse creditum est ignes, & utrimque flamma recedente limitem adapertum, per quem transcurrerent juvenes dignissimi, qui magna tuto auderent. Vicit Antigonus, qui cum ingenti prælio superasset hostem, præmium belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cum possis. Vicit patrem, imperiosum quidem, T. Manlius: qui cum ad tempus relegatus esset à patre, ob adolescentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoq; tempore, quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis invisi (& bene meruisse se de juvene credebat, cujus exsilium pro gravissimo crimine inter alia Manlio objiciebat) nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, &, Nisi juras, inquit, te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, utro modo pater meus accusatorem non habeat. Iuravit tribunus: nec fefellit, & caussam accusationis remissæ concioni reddidit. Nulli alii licuit impune tribunum in ordinem redigere.

CAP. XXXVIII. Alia ex aliis exempla subeunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, & è plebe acervoq; ignobili numquam tacendos sæculis dederunt. Nulla vi verborum, nulla ingenii facultate exprimi potest, quantum opus sit, quam laudabile, quamque numquam à memoriâ hominum exiturum, posse hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi: imperio eorum, sive æquum, sive iniquum fuit, obsequentem submissumque me præbui: ad hoc unum contumax fui, ne beneficiis vincerer. Certate obsecro vos, & fusi quoque restituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincentur. Quid eo adolescente præclarius, qui sibi ipsi dicere potuerit, neq; enim fas est alteri dicere: Patrem meum beneficiis vici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus ubique prædicabit, à filio suo se beneficiis victum? Quid autem est felicius, quam sibi cedere?

LIBER

LIBER IV.

CAPUT I.

EX omnibus quæ tractavimus, Æbuci liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis (ut ait Salustius) cum cura dicendum, quam quod iu manibus est: An beneficium dare, & invicem gratiam referre, per se res expetendæ sint? Inveniuntur qui honesta in mercedem colant, quibusque non placeat virtus gratuita: quę nihil habet in se magnificum, si quidquam habet venale. Quid enim est turpius, quam aliquem computare, quanti vir bonus sit: cum virtus nec lucro invitetur, nec absterreatur damno, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, ut contra in se impendere jubeat, ac sæpius in ultro tributis sit? Calcatis utilitatibus ad illam eundum est, quocunque vocavit, quocunque misit, sine respectu rei familiaris: interdum etiam, sine ulla sanguinis sui parsimonia vadendum, nec umquam imperium ejus detrectandum. Quid consequar, inquit, si hoc fortiter, si hoc grate fecero? quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: si quid forte obvenerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum pretium, in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficium autem honestum est, non potest alia ejus conditio esse, cum eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum sæpe & abunde probatum est.

CAP. II. In hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicata & umbratica turba, in convivio suo philosophantium: apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis paret, illis deservit, illas supra se videt. Non est, inquit, voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? de re tota, & de potestate ejus ambigitur. non est virtus, si sequi potest. Primæ partes ejus sunt. ducere debet, imperare, summo loco stare: tu illam jubes signum petere. Quid, inquit, tua refert? & ego, sine virtute, nego beatam vitam posse constare. Ipsam voluptatem, quam sequor, cui me mancipavi, remota illa, improbo & damno. de hoc uno disputatur, utrum virtus summi boni caussa sit, an ipsa summum bonum. Ut hoc unum quæratur, ordinis tantum existimas mutationem? ista vero confusio est & manifesta cæcitas, primis postrema præferre. Non indignor, quod post voluptatem ponitur virtus, sed quod omnino cum voluptate confertur. Contemptrix ejus & hostis est, & longissime ab illa resiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis; quam isti effæminato bono inserenda.

CAP. III. Hæc, Liberalis, dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis est, & turpissimum id caussa ullius alterius rei dare, quam ut datum sit. Nam si recipiendi spe tribueremus, locupletissimo cuique, non dignissimo, daremus: nunc vero diviti importuno pauperem præferimus. non est beneficium quod fortunam spectat. Præterea, si ut prodessemus, sola nos invitaret utilitas, minime beneficia distribuere deberent, qui facillime possent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigentes. Dii vero tot munera, quæ sine intermissione diebus ac noctibus fundunt, non darent. in omnia enim illis natura sua sufficit, plenosq; & tutos, & inviolabiles præstat. Nulli ergo beneficium dabunt, si una dandi caussa est, se intueri ac commodum suum. Istud non est beneficium, sed fænus: circumspicere, non ubi optime ponas, sed ubi quæstiosissime habeas, unde facillime tollas. Quod cum longe à diis remotum sit, sequitur ut liberales sint. nam si una beneficii dandi caussa sit utilitas, nulla autem ex nobis utilitas deo speranda est, nulla deo dandi beneficii caussa est.

CAP. IV. Scio quid hoc loco respondeatur. Itaque non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri,

nostri, adversus à mundo, aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quam injuriæ tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit peccantium voces, & undique sublatis in cælum manibus vota facientium, privata ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales consensissent, alloquendi surda numina, & inefficaces deos: nisi nossent illorum beneficia nunc ultro oblata, nunc orantibus data; magna, tempestiva, ingentes minas interventu suo solventia. Quis est autem tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in pœnam genitus, ut non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam, & querulos circumspice. invenies non ex toto beneficiorum cælestium expertes: neminem esse, ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manaverit. Parum autem id, quod nascentibus ex æquo distribuitur? Vt quæ sequuntur, inæquali dispensata mensura, transeamus, parum dedit natura, cum se dedit?

CAP. V. Non dat Deus beneficia. Vnde ergo ista quæ possides? quæ das? quæ negas? quæ servas? quæ rapis? unde hæc innumerabilia, oculos, aureis, animum mulcentia? unde illa luxuriam quoq; instruens copia? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris provisum est: usq; in delicias amamur. Tot arbusta, non uno modo frugifera, tot herbæ salutares, tot varietates ciborum, per totum annum digestæ, ut inerti quoq; fortuita terræ alimenta præberent. Iam animalia omnis generis, alia in sicco solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa: ut omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœnissimis flexibus campos cingentia, illa præbitura commerciis viam, vasto & navigabili cursu vadentia: ex quibus quædam statis diebus mirabile incrementum trahunt, ut anhela & ferventi subjecta cælo loca subita vis æstivi torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venæ? quid in ipsis littoribus aquarum calentium exundatio?

--Te Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu assurgens
Benace marino.

CAP. VI. Si pauca quis tibi donasset jugera, accepisse te diceret beneficium; immensa terrarum late patentium spatia, negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donaverit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleverit, beneficium vocabis: tot metalla defodit, tot flumina emisit in aera, super quæ decurrunt sola aurum vehentia; argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cujus investigandi tibi facultatem dedit, ac latentium divitiarum in summa terra signa disposuit: negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat, & tectum nitidius, auro aut coloribus sparsum, non mediocre munus vocabis: ingens tibi domicilium, sine ullo incendii aut ruinæ metu struxit, in quo vides non tenues crustas, & ipsa qua secantur lamina graciliores, sed integras lapidis pretiosissimi moles, sed totas variæ distinctæque materiæ, cujus tu parvula frustra miraris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te ullum munus accepisse? Et cum ista quæ habes magno æstimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te judicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? unde istam, per quam actus vitæ tuæ disponis, atque ordinas, lucem? unde sanguinem, cujus cursu vitalis continetur calor? unde ista palatum tuum saporibus exquisitis ultra satietatem lacessentia? unde hæc irritamenta jam lassæ voluptatis? unde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nonne si gratus es, dices,

--Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi semper
Deus illius aram.

Sæpe

Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, & ipsum
Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti.

Ille Deus est, non qui paucas boves, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus ubique passim vagantibus pabulum præstat, qui pascua hibernis æstiva substituit, qui non calamo tantum cantare, & agreste atque inconditum carmen ad aliquam tantum oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo, cantus edituros, commentus est. Neque enim nostra ista, quæ invenimus, dixeris: non magis, quam quod crescimus, quam quod ad constitutum temporum sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc adsurgentem jam ætatem, & in robustiorem gradum transeuntem pubertas, & ultimus ille dies fugienti vitæ terminum ponens. Insita sunt nobis omnium ætatum, omniumque artium semina, magisterque ex occulto Deus producit ingenia.

CAP. VII. Natura, inquit, hæc mihi præstat. Non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud est natura, quam Deus, & divina ratio, toti mundo & partibus ejus inserta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare. & Iovem illum optimum ac maximum rite dices, & tonantem, & statorem: qui non (ut historici tradiderunt) ex eo quod post votum susceptum, acies Romanorum fugientium stetit, sed quod stant beneficio ejus omnia, stator, stabilitorq; est: hunc eumdem & fatum si dixeris, non mentieris. nam cum fatum nihil aliud sit, quam series implexa caussarum, ille est prima omnium caussa, ex qua ceteræ pendent. Quæcumque voles illi nomina proprie aptabis, vim aliquam effectumque cælestium rerum continentia. Tot appellationes ejus possunt esse, quod munera.

CAP. VIII. Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostri putant. Liberum patrem: quia omnium parens sit, quod ab eo primum inventa seminum vis est, consultura per voluptatem. Herculem: quia vis ejus invicta sit, quandoq; lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura. Mercurium: quia ratio penes illum est, numerusq; , & ordo, & scientia. Quocumque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturæ. quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura: sed idem est utrumque, nec distat. Officium si quod à Senecà accepisses, Annæo te diceres debere, vel Lucio: non creditorem mutares, sed nomen. quoniam sive prænomen ejus, sive nomen dixisses, sive cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam vocas, fatum, fortunam: omnia ejusdem Dei nomina sunt, varie utentis sua potestate. Et justitia, probitas prudentia, fortitudo, frugalitas, unius animi bona sunt: quidquid horum tibi placuit, animus placet.

CAP. IX. Sed ne in aliam disputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert, sine spe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quidquam conferre possumus: Ergo beneficium per se expetenda res est. una spectatur in eo accipientis utilitas: ad hanc accedamus, sepositis commodis nostris. Dicitis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus: quia nec agricolæ quidem semina arenis committunt. Quod si verum est, nostram utilitatem in beneficiis dandis sequimur, quemadmodum in arando serendoque. neque enim serere, per se res expetenda est. Præterea, quæritis cui dandum sit beneficium: quod non esset faciendum, si per se beneficium dare, expetenda res esset. quocumq; loco, &

co, & quocumque modo daretur, beneficium erat. * Honestum propter nullam aliam caussam, quam propter ipsum, sequimur. Tamen etsi nihil aliud sequendum est, quærimus quid faciamus & quando, & quemadmodum: per hæc enim constat. Itaque cum eligo cuidem beneficium, id ago, ut beneficium sit: quia si turpi datur, nec honestum esse potest, nec beneficium.

CAP. X. Depositum reddere, per se res expetenda est: non tamē semper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. aliquando nihil interest, utrum infitier, an palam reddam. Intuebor utilitatem ejus, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Idem in beneficio faciam. videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim fine ratione faciendum est, non est autem beneficium, nisi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honesti comes est. Quam sæpe hominum, donationem suam inconsultam objurgantium, hanc audimus vocem, Mallem perdidisse, quam illi dedisse? Turpissimum genus damni est, inconsulta donatio: multoque gravius male dedisse beneficium, quam non recepisse. Aliena enim culpa est, quod non recepimus: quod cui daremus non eligimus, nostra. In electione nihil minus, quam hoc quod tu existimas, spectabo, à quo recepturus sim. eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus sit. Sæpe autem & non redditurus, gratus est; & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æstimatio mea. Ideo locupletem, sed indignum præteribo: pauperi viro bono dabo, Erit enim in summa inopia gratus: & cum omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. uni placere contentus, in hoc dabo, ut quod oportet faciam: quod oportet autem, non est fine electione: quæ qualis futura sit, interrogas?

CAP. XI. Eligam virum integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non avare tenacem, benevolum. Hunc vero cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam possit, ex sententia res gesta erit. Si utilitas me & sordida computatio liberalem facit, si nulli prosum, nisi ut invicem ille mihi profit: non dabo beneficium proficiscenti in diversas longinquasq; regiones, non dabo absfuturo semper, non dabo sic affecto, ut spes ei nulla sit convalescendi, non dabo ipse deficiens. non enim habeo tempus recipiendi. Atqui ut scias, rem per se expetendam esse, benefacere; advenis modo in nostrum delatis portum, & statim abituris, succurrimus. Ignoto naufrago navem, qua revehatur, & damus & instruimus. Discedit ille, vix satis noto salutis auctore, & numquam amplius in conspectum nostrum reversurus, debitores nobis deos delegat, precaturque ut illi pro se gratiam referant: interim nos juvat sterilis beneficii conscientia. Quid cum ipso vitæ in fine constitimus, cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura dividimus? quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum & quibus demus? Quid enim interest, quibus demus, à nullo recepturi? Atqui numquam diligentius damus, numquam magis judicia nostra torquemus, quam ubi remotis utilitatibus, solum ante oculos honestum stetit: tamdiu officiorum mali judices, quamdiu illa depravat spes ac metus, ac inertissimum vitium, voluptas. Ubi mos interclusit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum judicem misit, quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus: nec quidquam cura sanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.

CAP. XII. Et mehercule tunc magna voluptas subit cogitantem, Hunc ego locupletiorem faciam: hujus dignitati adjectis opibus, aliquid splendoris affundam. Si non damus beneficia, nisi recepturi, intestatis moriendum

riendum sit. Dicitis, inquit, beneficium creditum insolubile esse: creditum autem non est res per se expetenda. Cum creditum dicimus, imagine & translatione utimur. Sic & legem, justi injustique regulam esse: & regulam non res est per se expetenda. Ad hæc verba demonstrandæ rei caussa descendimus. Cum dico creditum, intelligitur tamquam creditum. Vis scire? adjicio insolubile, cum creditum nullum non solvi aut possit, aut debeat. Adeo beneficium utilitatis caussa dandum non est, ut sæpè, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. Sic latronibus circumventum defendo, ut tuto transire permittatur: reum gratia laborantem tutor, & hominum potentium factionem in me converto, quas illi detraxero sordes, sub accusatoribus iisdem fortasse sumpturus, cum abire in partem alteram possim, & securus spectare aliena certamina: spondeo pro judicato, & suspensum amici bonis libellum dejicio, creditoribus ejus me obligaturus: ut possim servare proscriptum, ipse proscriptionis periculum adeo. Nemo Tusculanum aut Tiburtinum emere paratus, salubritatis caussa, & æstivi secessus quoto anno empturus sit disputat: cum emerit, tuendum est. Eadem in beneficiis ratio est. nam cum interrogaveris, quid reddat, respondebo, bonam conscientiam. Quid reddit beneficium? dic tu mihi, quid reddat justitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, si quidquã præter ipsas petis.

CAP. XIII. Mundus in quid incessum absolvit? in quid sol diem extendit & contrahit? omnia ista beneficia sunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est, circumagere rerum ordinem, quomodo solis loca mutare, ex quibus oriatur, in quæ cedat, & hæc salutaria nobis facere sine præmio: ita viri officium est inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas est, inerti otio assuefacere corpusculum, & securitatem soporis simillimam appetere, & sub densa umbra latitare, tenerrimisq; cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibusque intra hortorum latebram corpora ignaviâ pallentia saginare: nobis voluptas est, dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores levent, vel periculosa, dum alios à periculis extrahant: vel rationes nostras aggravatura, dum aliorum necessitates & angustias laxent. Quid mea interest, an recipiam beneficia? etiam cum recepero, danda sunt. Beneficium, ejus commodum spectat cui præstatur, non nostrum: alioquin nobis, non illi, damus. Itaque multa, quæ summam utilitatem aliis afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator urbibus prodest, medicus ægris, mango venalibus: sed omnes isti, quia ad alienum commodum pro suo veniunt, non obligant eos quibus prosunt.

CAP. XIV. Non est beneficium quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam: auctio est. Non dicam pudicam, quę amatorem ut incenderet repulit: quæ aut legem, aut virum timuit. ut ait Ovidius,

Quæ quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non immerito in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, & non sibi. eodem modo qui beneficium ut reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficium damus animalibus, quæ aut usui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbustis quæ colimus, ne siccitate, aut immoti & neglecti soli duritia, laborent? Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono venit, nec ad ullam rem, cujus extra ipsam fructus est. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio avara, nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum

dederit, & augere novis ac recentibus vetera: & non habens propositum, quanto ei qui præstat bono futura sit: alioquin humile est, sine laude, sine gloria, prodesse, quia expedit. Quid magnifici est, se amare, sibi parcere, sibi acquirere? Ab omnibus istis vera beneficii dandi cupido avocat: ad detrimentum, injecta manu, trahit, & utilitates relinquit, ipso benefaciendi opere lætissima.

CAP. XV. Numquid dubium est, quin contraria sit beneficio injuria? Quomodo injuriam facere, per se vitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetenda. illic turpitudo, contra omnia præmia in scelus hortantia, valet: ad hoc invitat honesti per se efficax species. Non mentiar, si dixero, neminem non amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, ut libentius eum videat, in quem multa congessit: cui non caussa sit iterum dandi beneficii, semel dedisse. quod non acciderei, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quam sæpè dicentem audias? Non sustineo illum deserere, cui dedi vitam, quem è periculo eripui. Rogat me ut causam suam contra homines gratiosos agam. Nolo: sed quid faciam? jam illi semel, iterumque affui. Non vides inesse isti rei propriam quamdam vim, quæ nos beneficia dare cogit? primum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset præstandi, aliquid ei præstamus ob hoc, quia præstitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit utilitas, ut & inutilia tueri ac fovere perseveremus, sola beneficii caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quam liberis pravis.

CAP. XVI. Iidem isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est, sed quia utile. quod non esse ita, minore opera probandum est. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per se rem expetendam esse, iisdem etiam hoc colligemus. Fixum est illud, à quo in cetera probationes nostræ exeunt, honestum ob nullam aliam causam, quam quia honestum sit, coli. Quis ergo controversiam facere audebit, an gra[illegible] esse, honestum sit? Quis non ingratum detestetur hominem, sibi ipsi inutilem? Quid autem cum tibi narratur de eo, qui adversus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id fers? utrum tamquam rem turpem fecerit, an tamquam utilem rem sibi & profuturam omiserit? Puto, nequam hominem existimas: cui pœna, non cui curatore opus sit. quod non accideret, nisi gratum esse, per se expetendum, honestumque esset. Alia fortasse minus dignitatem suam præferunt, & an sint honesta, interprete egent: hoc expositum est, pulchriusque, quam ut splendor ejus dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium animos receptum, quam referre bene meritis gratiam?

CAP. XVII. Ad hoc, dic mihi, quę caussa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus est. Ambitio? & quæ jactatio est solvisse, quod debebas? Metus? nullus ingrato. huic enim uni rei non posuimus legem, tamquā satis natura cavisset. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis jubet: supervacuum est enim, in quod imus, impelli. quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem cum nascitur trahit: ita ne ad hoc quidē, ut honesta per se petat. Placet suapte natura: adeoque gratiosa virtus est, ut insitum sit etiam malis, probare meliora. Quis est, qui non beneficus videri velit? qui non inter scelera & injurias opinionē bonitatis affectet? qui nō ipsis quæ impotentissime fecit, speciem aliquam induat recti? velit quoque & iis videri beneficium dedisse quos læsit? Gratias itaque agi sibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonosque se ac liberales fingunt, quia præstare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per

per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere, cujus fructus concupiscitur, ipsa vero odio pudorique est: nec quisquam tantum à naturali lege descivit, & hominem exuit, ut animi caussa malus sit. Dic enim cuilibet ex istis, qui rapto vivunt, an ad illa quæ latrociniis & furtis consequuntur, malint ratione bona pervenire? Optabit illa, cui grassari & transeuntes percutere quæstus est, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis, sine nequitia, frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumen suum præmittit: etiam qui non sequuntur illam, vident.

CAP. XVIII. Vt scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil æque concordiam humani generis dissociat ac distrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis juvamur officiis? hoc uno instructior vita, contraque incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? prædæ animalium & victimæ, ac vilissimus & facillimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcunque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbecillitas cingit: non unguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit: nudum & infirmum, societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium ceteris, validissimum facerent, rationem & societatem. Itaq; qui par esse nulli posset, si diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: societas terris genitum, in alienæ naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari jussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle: & unitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. tolletur autem, si effecies, ut ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quam multi sunt enim, quibus ingratis esse tuto licet? denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

CAP. XIX. Deos nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria: nec quisquam amat, quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis. omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, & ne cuiquam metuendus esset, projecisti ipsum extra metum. Hunc igitur septum ingenti quodam & inexplicabili muro, divisumque à contactu & à conspectu mortalium, non habes quare verearis: nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio intervallo hujus & alterius cæli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium evitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quam parentem: grato, ut opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi & istæ micæ tuæ forte ac temere conglobaverunt, cur colis? Propter majestatem, inquis, ejus eximiam, singularemque naturam. Vt concedam tibi: nempe hoc facis nulla spe, nullo pretio inductus. Est ergo aliquid per se expetendum, cujus te ipsa dignitas ducit: id est honestum. Quid est autem honestius, quam gratum esse? hujus virtutis materia tam late patet, quam vita.

CAP. XX. Sed inest, inquit, huic bono etiam utilitas aliqua. cui enim vitium non inest? sed id propter se expeti dicitur, quod quamvis habeat aliqua extra se commoda, sepositisquoque illis ac remotis, placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? ut hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet?

Quid

Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? si quis intelligit, adeo per hoc se nihil consecuturum, ut multa etiam ex reposito acquisitoque perdenda sint: num libens in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum videt, qui sperat cum reddit. Ingratum voco, qui ægro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hereditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quæ facere bonus amicus & memor officii debet, si animo ejus obversatur spes, si captator est, & hamum jacit: ut aves, quæ laceratione corporum aluntur, lassa morbo pecora, & casura è proximo speculantur; ita hic imminet morti, & circa cadaver volat.

CAP. XXI. Gratus animus ipsa virtute propositi sui capitur. Vis scire hoc ita esse, nec illum utilitate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. hic fortasse ostentare se potest: habet quod jactet, quod proferat. dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conscientiam clusus est. quæ illi contingere potest utilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam si ultra facere nihil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit. Quidquid ultra desideras, non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt: nec minus canendi peritus, cujus vocem exaudiri fremitus obstrepentium non sinit. Volo referre gratiam. post hoc aliquid superest mihi, non ut gratus, sed ut solutus sim. Sæpè enim & qui gratiam retulit, ingratus est: & qui non retulit, gratus. Nam ut omnium aliarum virtutum, ita hujus, ad animū tota æstimatio redit. hic si in officio est, quidquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiā qui tacet, fortis etiā qui compressis manibus, vel & alligatis: quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia consummatæ scientiæ nihil deest, etiā si quid obstat quo minus se utatur: ita gratus est, etiam qui vult tantum, nec habet hujus voluntatis suæ ullum alium, quam se testem. Imo amplius adjiciam. est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio in contrariū traducit. Hic quid aliud sequitur, quā ipsam conscientiam? quæ etiam obruta delectat, quæ concioni ac famæ reclamat, & in se omnia reponit, & cum ingentem ex altera parte turbam contra sentientium aspexit, non numerat suffragia, sed una sententia vincit. Si vero bonā fidem perfidiæ suppliciis affici videt, non descendit è fastigio, sed supra pœnam suam consistit.

CAP. XXII. Habeo, inquit, quod volui, quod petii. Non pænitet, nec pænitebit, nec ulla iniquitate me eo fortuna perducet, ut hanc vocem audiam. Quid mihi volui? quid mihi nunc prodest bona voluntas? Prodest & in equuleo, prodest & in igne qui si singulis membris admoveatur, & paulatim vivum corpus circumeat: licet ipsum corpus plenum bona conscientia stillet: placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamvis dictum jam, reducatur. Quid est quare grati velimus esse, cum morimur? quare singulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam nostram memoria decurrente, ne cujus officii videamur obliti? Nihil jam superest, quo spes porrigatur. in illo tamen cardine positi, abire è rebus humanis quam gratissimi volumus. Est videlicet magna in ipso opere merces rei, & ad adjiciendas mentes hominum ingens honesti potentia: cujus pulchritudo animos circumfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior est vita melioribus, amorq; & secundum bonorum judicium, ætasque securior, quam innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerū natura, si hoc tantum

tantum bonum miſerum, & anceps, & ſterile feciſſet. Sed illud intuere, an ad iſtam virtutem, quæ ſæpè tuto ac facili aditur, etiam per ſaxa, & rupes, & feris ac ſerpentibus obſeſſum iter, fueris iturus.

CAP. XXIII. Non ideo per ſe non eſt expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhæret. fere enim pulcherrima queq;, multis & adventitiis comitata ſunt dotibus: ſed illas trahunt ipſa præcedunt. Num dubium eſt, quin hoc humani generis domicilium circuitus ſolis ac lunæ, vicibus ſuis temperet? quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humoris comprimantur, alligantis omnia hiemis triſtitia frangatur: alterius tepore efficaci & penetrabili regatur maturitas frugum? quin ad hujus curſum fecunditas humana reſpondeat? quin ille annum obſervabilem fecerit circumactu ſuo; hæc menſem, minoribus ſe ſpatiis flectens? Ut tamen detrahas iſta, non erat ipſe ſol idoneum oculis ſpectaculum, dignuſque adorari, ſi tantum præteriret? non erat digna ſuſpectu luna, etiam ſi otioſum ſidus tranſcurreret? Ipſe mundus quoties per noctem ignes ſuos fudit, & tantum ſtellarum innumerabilium refulſit, quem non intentum in ſe tenet? quis ſibi illa, tunc cum miratur, prodeſſe cogitat? Adſpice iſta tacito ſupernè cælo labentia, quemadmodum velocitatē ſuam ſub ſpecie ſtantis atque immoti operis abſcondant. Quantum iſta nocte, quam tu in numerum ac diſcrimen dierum obſervas, agitur? quanta rerum turba ſub hoc ſilentio evolvitur? quantam fatorum ſeriem certus limes adducit? Iſta quæ tu non aliter, quam in decorem ſparſa conſideras, ſingula in opere ſunt. Nec enim eſt, quod exiſtimes ſeptem ſola diſcurrere, cetera hærere, paucorū motus comprehendimus: innumerabiles vero, longiuſque à conſpectu noſtro ſeducti dii, eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos noſtros patiuntur, plerique obſcuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantæ molis aſpectu, etiam ſi te non regat, non cuſtodiat, non foveat, generetque, ac ſpiritu ſuo riget?

CAP. XXIV. Quemadmodum hæc cum primum uſum habeant, & neceſſaria vitaliaque ſint, majeſtas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis illa grati animi, multum quidem præſtat, ſed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in ſe habet, nec ſatis ab eo intelligitur, à quo inter utilia numeratur. Gratus eſt, quia expedit? ergo & quantum expedit. Non recipit ſordidum virtus amatorem: ſoluto ad illam ſinu veniendum eſt. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, ſed timeo impenſam, timeo periculum, vereor offenſam: faciam potius, quod expedit. Non poteſt eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Ut diverſa illorum opera, ita inter ſe diverſa propoſita ſunt. Ille ingratus eſt, quamvis non oporteat, quia expedit: hic gratus eſt, quamvis non expediat, quia oportet.

CAP. XXV. Propoſitum eſt nobis ſecundum rerum naturam vivere, & deorum exemplum ſequi: dii autem quodcumque faciunt, in eo nihil præter ipſam faciendi rationem ſequuntur. niſi fortè exiſtimas illos fructum operum ſuorum ex fumo extorum, & turis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta diſtribuant, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoveant, quantis imbribus repentè dejectis ſolum molliant, venaſque fontium arentes reintegrent, & infuſo per occulta nutrimento renovent. Omnia iſta ſine mercede, ſine ullo ad ipſos perveniente commodo, faciunt. Hæc quoque noſtra ratio, ſi exemplari ab ſuo non aberrat, ſervet, ne ad res honeſtas conducta veniat. Pudeat ullum venale eſſe bene-

beneficium: gratuitos habemus deos.

CAP. XXVI. Si deos, inquit, imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria. Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiamur. Duos ex constitutione Stoica accipe ingratos. aliter ingratus, quia stultus est. Stultus, etiam malus est: qui malus est, nullo vitio caret: ergo & ingratus est. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, avaros, luxuriosos, malignos: non quia ista omnia singulis magna & nota vitia sint, sed quia esse possint: & sunt, etiamsi latent. Alter est ingratus, qui à vulgo dicitur, in hoc vitium natura pronus & propensus. Illi ingrato, qui si hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus. nulli enim dare poterit, si tales homines submoverit. Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator est, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quam decoctori pecuniam credet, aut depositum committet ei, qui jam pluribus abnegavit. Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: & hoc quidem malos sequitur, quos indiscreta & universa vitia circumstant. dicitur timidus proprie, natura etiā ad inanes sonos pavidus. Stultus omnia vitia habet, sed non in omnia natura pronus est. alius in avaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinantur.

CAP. XXVII. Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides, cui justitia nomen dedit, injustus est? Quid ergo? & Fabius, qui cunctando restituit rem, temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor est? Camillus desertor? Non hoc dicimus, sic omnia vitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent: sed malum ac stultum nullo vitio vacare. nec audacem quidem timoris absolvimus: ne prodigum quidem avaritia liberamus. Quomodo homo omnes sensus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceo similem: sic qui stultus est, non tam acria & concitata habet omnia, quam quidam quædam. Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis exstant. Hunc natura ad avaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus est: aut si nondum deditus, ita formatus, ut in hoc illum mores sui ferant. Itaque ut ad propositum revertar, nemo non ingratus est, qui malus est: habet enim omnia nequitiæ semina: tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. huic ergo beneficium non dabo. Quomodo male filiæ consulit, qui illam contumelioso & sæpe repudiato collocavit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum gestorum damnato, patrimonii sui curam mandaverit: quomodo dementissime testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum spoliatorem: sic pessime beneficia dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

CAP. XXVIII. Dii quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis paraverant: contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satius est autem, prodesse etiam malis propter bonos, quam bonis deesse propter malos. Ita, quæ refers, diem, solem, hiemis æstatisque cursus, & media veris autumnique temperamenta, imbres, & fontium haustus, ventorum statos flatus, pro universis invenerunt: excerpere singulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium & indignis: Frumentum publicum tam fur quam perjurus & adulter accipiunt, &, sine delectu morum, quisquis civis est, cum aliquid est, quod tamquam civi, non tamquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam in universum humano generi dedit,

dedit, à quibus excluditur nemo, nec enim poterat fieri, ut ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis: commune autem bonum erat patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quam malis conduntur urbes: monumenta ingeniorum, & ad indignos perventura, publicavit editio: medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum æstimationem, quæ separatim tamquam digno dantur: non in his, quæ promiscue turbam admittunt. Multum enim refert, utrum aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores, & domi ferrum exercentes, murus ab hoste defendit: legum præsidio, qui plurimum in illas peccaverunt, proteguntur. Quædam non poterant ceteris contingere, nisi universis darentur. Non est itaque quod de istis disputes ad quæ publice invitati sumus: illud quod judicio meo ad aliquem pervenire debet, ei quem ingratum sciam, non dabo.

CAP. XXIX. Ergo, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monstrabis an hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguam istud: certe tentabo distinguere. Beneficium, est opera utilis: sed non omnis opera utilis, beneficium est. Quædam enim tam exigua sunt, ut beneficii nomen non occupent. Duæ res coire debent quæ beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo, quædam enim sunt infra hujus nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abjecti, aut ignis accendendi factam potestatem? & interdum ista plus prosunt, quam maxima: sed tamen vilitas sua illis, etiam ubi tempore facta sunt necessaria, detrahit pretium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat: ut ejus caussa faciam, ad quem volebam pervenire beneficium: dignumque eum judicem, & libens id tribuam; percipiensque ex munere meo gaudium quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tamquam dignis illa tribuimus, sed negligenter tamquam parva: & non homini damus, sed humanitati.

CAP. XXX. Aliquando daturum me etiam indignis quædã non negaverim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industriis, sed novis, prætulit. Non sine ratione, sacra est magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos juvat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat. Ciceronem filium quæ res consulem fecit, nisi pater? Cinnam nuper quæ res ad consulatum recepit ex hostium castris? quæ Sextum Pompejum, aliosque Pompejos, nisi unius viri magnitudo? tanta quidem, ut satis alte omnes suos etiam ruina ejus attolleret. Quid nuper Fabium Persicum, cujus osculum etiam impuri vitabant, sacerdotem non in uno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hostium incursioni pro rep. unam domum objecerant? Hoc debemus virtutibus, ut non præsentes solum illas, sed etiam ablatas è conspectu colamus. Quomodo illæ id egerunt, ut non in unam ætatem prodessent, sed beneficia sua etiam post ipsas relinquerent: ita & nos non una ætate grati sumus. Hic magnos viros genuit, dignus est beneficiis, qualiscumque est. dignos dedit. Hic egregiis majoribus ortus est: qualiscumque est, sub umbra suorum lateat. Ut loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes majorum suorum luce resplendeant.

CAP. XXXI. Excusare hoc loco, mi Liberalis, deos volo.

Interdum enim solemus dicere: Quid sibi voluit providentia, quæ Aridæum regno imposuit? illi putas hoc datum? patri ejus datum est, & fratri. Quare C. Cæsarem orbi terrarum præfecit, hominem humani sanguinis avidissimum, quem non aliter fluere in conspectu suo jubebat, quam si ore excepturus esset? Quid? ergo tu illi hoc datum existimas? patri ejus Germanico datum, datum avo, proavoque, & ante hos aliis non minus claris viris, etiam si privati paresque aliis vitam exegerunt. Quid tu, cum Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiante exceptare? Numquid enim ipse dissimulabat? numquid purus videri volebat? Referam dictum tibi ejus in se, quod circumferri memini, & ipso præsente laudari. Pollioni Asinio jacenti, obscæno verbo usus, dixerat se facturum id quod pati malebat. & cum Pollionis attractiorem vidisset frontem: Quidquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palam obscænum, ad fasces, & ad tribunal admisisti? nempe, dum veterem illum Scaurum, senatus principem cogitas, indignè fers sobolem ejus jacere.

CAP. XXXII. Deos videre est, ut alios indulgentius tractent, propter parentes avosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longè sequentium posterorum indolem. Nota est enim illis operis sui series, omnium illis rerum per manus suas iturarum scientia in aperto semper est: nobis ex abdito subit. & quæ repentina putamus, illis provisa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia majores eorum non fuerunt, quia pro summo imperio habuerunt justitiam, abstinentiam, quia non remp. sibi, sed se reip. dicaverunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proavus eorum fuit: qui animum supra fortunam gessit, qui in dissensione civili, quoniam ita expediebat reip. vinci quam vincere maluit. Referri illi gratia tam longo spatio non potuit. in illius respectum iste populo præsideat: non quia scit aut potest, sed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis est, adspectu fœdus, & ornamenta sua traducturus. jam me homines accusabunt, cæcum & temerarium dicent, nescientem quo loco, quæ summis ac excellentissimis debentur, ponam. At ego scio, alii me istud dare, alii olim debitum solvere. Vnde isti norunt illum quemdam, gloriæ sequentis fugacissimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alii ex periculo redeunt? numquam bonum suum à publico distinguentem? Vbi, inquis, iste, aut quis est? apud me istæ expensorum acceptorumque rationes dispunguntur. Ego quid cui debeam, scio. aliis post longam diem repono, aliis in antecessum, ac prout occasio, & reip. meæ facultas tulit.

CAP. XXXIII. Ingrato ergo aliquando quædam, sed non propter ipsum dabo. Quid si, inquit, nescis, utrum gratus sit, an ingratus? exspectabis donec scias, an dandi beneficii tempus non amittes? Exspectare longum est. nam (ut Plato ait) difficilis humani animi conjectura est: non exspectare, temerarium est. Huic respondebimus, numquam exspectare nos certissimam rerum comprehensionem: quoniam in arduo est veri exploratio: sed ea ire, qua ducit veri similitudo. Omne hac via procedit officium. sic serimus, sic navigamus, sic militamus, sic uxores ducimus, sic liberos tollimus: cum omnium horum incertus sit eventus. Ad ea accedimus, de quibus benè sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti proventum, naviganti portum, militanti victoriam, marito pudicam uxorem, patri pios liberos? Sequimur qua ratio, non qua veritas trahit. Exspecta, ut nisi benè cessura non facias, & nisi comperta veritate

veritate nihil moveris: relicto omni actu vita consistit. Dum verisimilia me in hoc aut illum impellant, non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse.

CAP. XXXIV. Multa, inquit, interveniunt, per quæ & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat, fallaces enim sunt rerum species, quibus credimus. Quis negat? sed nihil aliud invenio, per quod cogitationē regam. His veritas mihi vestigiis sequenda est: certiora non habeo. Hæc ut quam diligentissimè æstimem, operam dabo, nec cito illis assentiar. Sic enim in prælio potest accidere, ut telū meū in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta; & hosti, tamquam meo, parcam. sed hoc & raro accidet, & non vitio meo: cui propositum & hostem ferire, civem defendere. Si sciam ingratum esse, non dabo beneficiū. At obrepsit, at imposuit. nulla hic culpa tribuentis est quia tamquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum beneficium, & postea ingratum esse scieris, dabis, an non? Si facis, sciens peccas: das enim cui non debes. si negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promisisti. Secta vestra hoc loco titubat, & illud superbum promissum, numquam sapientem facti sui pænitere, nec umquam emendare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quæ erant, cum sumeret. Ideo numquam illū pænitentia subit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quam quod factum est: nihil melius constitui, quam quod constitutum est. Ceterum ad omnia cum exceptione veniet, si nihil inciderit quod impediat: ideo omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præsumit animo, posse aliquid intervenire, quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere: sapiens utramque partem ejus cogitat. scit quantum liceat errori, quam incerta sint humana, quam multa consiliis obstent, ancipitē rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, & consiliis certis incertos eventus. Exceptio autem sine qua nihil destinat, nihil aggreditur, & hic illum tuetur.

CAP. XXXV. Promisi beneficium, nisi si quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim, si quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare jusserit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti: non est mihi cum extraneo connubium. Eadem lex me defendit, quæ vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum. alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promisi advocationem: postea apparuit per illam caussam præjudicium in patrem meum quæri. promisi me peregrè una exiturum: sed iter infestari latrociniis nunciatur. in rem præsentem venturus fui: sed æger filius, sed puerpera uxor tenet. Omnia esse debent eadem, quę fuerunt cum promitterem, ut promittentis fidem teneas. Quæ autem major fieri mutatio potest, quam si te malum virum & ingratum comperi? quod tamquam digno dabam, indigno negabo & irascendi quoque caussam habebo deceptus.

CAP. XXXVI. Inspiciam tamen, & quantum sit de quo agitur: dabit mihi consilium promissæ rei modus. Si exiguum est, dabo: non quia dignus es, sed quia promisi, nec tamquam munus dabo, sed verba mea redimam, & aurem mihi pervellam: damno castigabo promittendi temeritatem. Ecce ut doleat, ut postea consideratius loquaris: quod dicere solemus, linguarium dabo. Si majus erit, non committam (quemadmodum

Mece-

Mæcenas ait) ut sestertio centies objurgandus sim. Inter sese enim utrumque comparabo. Est aliquid, in eo quod promiseris, perseverare: est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum sit, attendendum. si leve, conniveamus: si vero magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negaverim, quam semper, quare dederim. Totum, inquam, in eo est, quanti promissi mei verba taxentur. Non tantum quod temere promisi, retinebo, sed quod non recte dedi, repetam. Demens est, qui fidem præstat errori.

CAP. XXXVII. Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cujus in multis expeditionibus utilem expertus operam, subinde ex præda aliquid illi virtutis caussa donaverat, & hominem venalis animæ crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cujusdam Macedonis expulsus est, quod ut Macedoni illi nunciatum est, accucurrit, spiritum ejus recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cessit, affectum semianimemque recreavit, diebus triginta impensa sua curavit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: Gratiam tibi referam, videre tantum mihi imperatorem meum contingat. Narravit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit, & protinus petiit, ut sibi prædia cujusdam donaret. Ille quidam erat hospes ejus, is ipse, à quo receptus erat, à quo sanatus. Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. non sufficit homo justus unus tot armatis cupiditatibus. non potest quisquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? quid habebunt, si suum quisque habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cum illum induci in bona quæ petebat jussit. Expulsus bonis suis ille, non ut rusticus injuriam tacitus tulit, contentus quod non & ipse donatus esset: sed Philippo epistolam strictam ac liberam scripsit: qua accepta ita exarsit, ut statim Pausaniæ mandaret, bona priori domino restitueret. ceterum improbissimo militi, ingratissimo hospiti avidissimo naufrago, stigmata inscriberet, ingratum hospitem testantia. Dignus quidem fuit, cui non inscriberentur illæ litteræ, sed insculperentur, qui hospitem suum, nudo & naufrago similem, in id in quo jacuerat ipse littus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ servandus fuerit: auferendum utique fuit, quod summo scelere invaserat. Quis autem pœna ejus moveretur, qui id commiserat, propter quod nemo miserari miseros posset?

CAP. XXXVIII. Dabit tibi Philippus quia promisit, etiam si non debet, etiam si injuriā, etiā si scelus facturus est, etiā si uno facto præclusurus est naufragis litora? Non est levitas, à cognito & damnato errore discedere: & ingenue fatendum est: Aliud putavi: deceptus sum. Hæc vero superbæ stultitiæ perseverantis est: Quod semel dixi, qualecumque est, fixum ratumque sit. Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum litorum reliquisset, quæ naufragio ceperat, nonne omnibus miseris aqua & igni interdixerat? Potius est, inquit, intra fines regni mei, te litteras istas oculis inscribendas, durissima fronte circumferre. ostende quam sacra res sit mensa hospitalis. præbe in facie tua legendum istud decretum, quo cavetur, ne miseros tecto juvare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quam si illam in æs incidissem.

CAP. XXXIX. Quare ergo, inquit, Zeno vester, cum quingentos denarios mutuos cuidam promisisset, & illum parum idoneum comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseveravit credere, quia promiserat? Primum alia conditio est in credito, alia in beneficio. Pecuniæ, etiam male creditæ,

ditæ, exactio est, & appellare debitorem ad diem possum, & si foro cesserit, portionem feram, beneficium & totum perit, & statim. Præterea hoc mali viri est, illud mali patrisfamiliæ. Deinde ne Zeno quidem, si major fuisset summa, credere perseverasset. Quingenti denarii sunt. Illud quod dici solet, in morbo consumat, fultanti, non revocare promissum suum. Ad cœnam quia promisi, ibo, etiam si frigus erit; non quidem, si nives cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamvis non concoxerim: sed non, si febricitavero. Sponsum descendam, quia promisit: sed non si spondere in incertum jubebis, si fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio, si potero, si debebo, si hæc ita erunt. Effice, ut idẽ status sit, cum exigitur, qui fuit cum promitterem. destituere levitas non erit, si aliquid intervenit novi. Quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? eadem mihi omnia præsta: & idem sum. Vadimonium promittimus, tamen deseritur. Non in omnes datur actio deserentem vis major excusat.

CAP. XL. Idem etiam illa in quæstione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium utique reddendum sit. Animum præstare gratum debeo: ceterum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas ejus cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diviti reddam? utique cum quidam recipere beneficium, injuriam judicent, & beneficia subinde aliis beneficiis onerent. Quid amplius in horum personam possum, quam velle? nec enim ideo beneficium novum rejicere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quam dabitur: & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis suæ capacem materiam. Qui nova accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille præstitit mihi, nempe cum occasionem haberet, cum facultatem. Utrum bonus vir est, an malus? apud bonum virum, bonam causam habeo: apud malum, non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, ut referre gratiam, etiam invitis his quibus refertur, properemus, & instemus cadentibus. Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam cum aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud intempestive remittunt, & nihil se debere testantur. Rejiciendi genus est, protinus aliud invicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cum possim, quando plus mihi detracturus ero, quam illi collaturus: si ille non erit sensurus ullam accessionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abscessurum erit. Qui festinat utique reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et breviter dicam, qui nimis cito cupit solvere, invitus debet: qui invitus debet, ingratus est.

LIBER V.

CAPUT I.

IN prioribus libris videbar consummasse propositum, cum tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium, & quemadmodum accipiendum. hi enim sunt hujus officii fines. Quidquid ultra moror, non servio materiæ, sed indulgeo: quæ quo ducit, sequendum est, non quo invitat. Subinde enim nascetur, quod lacessat aliqua dulcedine animum, magis non necessarium, quam supervacuum. Verum quia ita vis, perseveremus, peractis quæ rem continebant, scrutari etiam ea quæ sunt his connexa, verum non cohærentia: quæ quisquis diligenter inspicit, nec facit operæ pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini natura optimo,

optimo,& ad beneficia propenso, Liberalis Æbuci, nulla eorum laudatio satisfacit. Neminem unquam vidi tam benignum, etiam levissimorum officiorum æstimatorem. Iam bonitas tua eousque prolapsa est, ut tibi dari putes beneficium, quod ulli datur. paratus es, ne quem beneficii pæniteat, pro ingratis dependere. Ipse usqueeo abes ab omni jactatione, usqueeo statim exonerare cupis quos obligas, ut quidquid in aliquem confers, velis videri non præstare, sed reddere. Ideoque plenius ad te sic data revertuntur. nam ferè sequuntur beneficia non reposcentem: & ut gloria fugientes magis ac magis sequitur, ita fructus beneficiorum gratius respondet illis, per quos etiam esse ingratis licet. Per te vero non est mora, quo minus beneficia qui acceperunt, ultro repetant: nec recusabis conferre alia, & suppressis dissimulatisque plura ac majora adjicere. Propositum optimi viri, & ingentis animi est, tamdiu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio decipiet. succumbunt vitia virtutibus, si illa non cito odisse properaveris.

CAP. II. Illud utique unice tibi placet, velut magnifice dictū. Turpe est beneficiis vinci. quod an sit verum, non immerito quæri solet: longeque aliud est, quam mente concipis. Numquam enim in rerum honestarum certamine superari turpe est: dummodo arma non projicias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propositum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandem fortunam: quæ optimorum quoque consiliorum, duntaxat exitus, temperat. Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiam si illam alius gradu velociori antecessit. non ut in certaminibus, ad spectaculum editis, meliorem palma declarat: quamquam in illis quoque sæpè deteriorem prætulit casus. Ubi de officio agitur, quod uterq; à sua parte esse quam plenissimum cupit, si alter plus potuit, & ad manum habuit materiam sufficientem animo suo, si illi, quantum conatus est, fortuna permisit; alter autem voluntate par est, etiam si minora quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, sed vult reddere, & toto in hoc intentus est animo: hic non magis victus est, quam qui in armis moritur. quem occidere facilius hostis potuit, quam avertere. Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, ut vincatur. numquam enim succumbet, numquam renunciabit. ad ultimum usque diem vitæ stabit paratus & in hac statione morietur: magna se accepisse præ se ferens, paria voluisse.

CAP. III. Lacedæmonii vetant suos pancratio aut cestu decernere, ubi inferiorem ostendit victi confessio. Cursor Metam prior contingit: velocitate alium, non animo, antecessit. Luctator ter abjectus, perdidit palmam, non tradidit. Cum invictos esse Lacedæmonii cives suos magno æstimarent, ab his certaminibus removerunt, in quibus victorem facit non judex, non per se ipse exitus, sed vox cedentis, & tradere jubentis. Hoc quod illi in civibus suis custodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus præstat, ne umquam vincantur: quoniam quidem etiam inter superantia animus invictus est. Ideo nemo trecentos Fabios victos dicit, sed occisos. Et Regulus captus est à Pœnis, non victus: & quisquis alius sævientis fortunæ vi ac pondere oppressus, non submittit animum. In beneficiis idem est. plura aliquis accepit, majora, frequentiora: non tamen victus est. Beneficia fortasse beneficiis victa sunt, si inter se data & accepta computes: si dantem & accipientem comparaveris, quorum animi & per se æstimandi sunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, ut etiam cum alter multis vulneribus confossus est, alter leviter quidem saucius, pares exisse dicantur, quamvis alter videatur inferior.

CAP. IV. Ergo nemo vinci potest

potest beneficiis: si scit debere, si vult referre; si quod rebus non potest, animo æquat. Hic, quam diu in hoc permanet, quam diu tenet voluntatem, gratum animum signis approbat: quid interest, ab utra parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantum accipere possum. tecum stat fortuna: mecum bona voluntas. tamen tam par tibi sum, quam multis armatissimis nudi, aut leviter armati. Nemo itaque beneficiis vincitur: quia tam gratus est quisque, quam voluit. Nam si turpe est beneficiis vinci, non oportet à præpotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre non possis. A principibus dico, à regibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum & impar ia datis recepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera navari, & quorum illa excellens potentia per animorum consensum ministeriumque constat. Sunt quidam extra omnem subductî cupiditatem, qui vix ullis humanis disideriis continguntur: quibus nihil potest præstare ipsa fortuna. Necesse est à Socrate beneficio vincar: necesse est à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis regiis opibus. Nonne ille tunc merito & sibi & ceteris, quibus ad despiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia jacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro. plus enim erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille posset dare.

CAP. V. Non est turpe, ab his vinci. neque enim minus fortis sum, si cum invulnerabili me hoste committis: nec ideo ignis minus urere potest, si in materiam incidit inviolabilem flammis: nec ideo ferrum secandi vim perdidit, si nô recipiens ictum lapis solidus, invictæque adversus dura naturæ, dividendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Nô turpiter vincitur beneficiis, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficiis clausit. A parentibus fere vincimur. nam tam diu illos odio habemus, quam diu graves judicamus, & quam diu beneficia illorum non intelligimus. Cum jam ætas aliquid prudentiæ collegit, & apparere cœpit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere propter quæ non amabantur, admonitiones severitatem, & inconsultæ adolescentiæ diligentẽ custodiam, rapiuntur nobis. Paucos usque ad verum fructum à liberis percipiendũ perduxit ætas: ceteri liberos onere senserunt. Nõ est tamen turpe, vinci beneficiis à parente. quidni non sit turpe, cum à nullo turpe sit? Quibusdam enim & pares, & impares sumus. pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus: impares fortuna, quæ si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tamquam victo erubescendum est. Non est turpe, non consequi, dummodo sequaris. Sæpe necesse est, ante alia beneficia petamus, quam priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus: quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi simus. Sed interveniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quæ non sunt in nostra potestate.

CAP. VI. Alexander Macedonum rex gloriari solebat, à nullo se beneficiis victum. Non est quod nimius animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Persas, & nationes districtas sine exercitu suspiciat: ne hoc sibi præstitisse regnum, à Thraciæ angulo porrectum usque ad litus incogniti maris, judicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, à quo victus est. Quidni victus sit illo die quo homo supra mensuram humanæ superbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quidquam posset, nec

eripere? Archelaus rex Socratem rogavit, ut ad se veniret, dixisse Socrates traditur. Nolle se ad eum venire, à quo acciperet beneficia cum reddere illi paria non posset. Primum, in ipsius potestate erat, non accipere: deinde ipse dare beneficiũ prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod utique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? & quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset hominem vitæ ac mortis peritum, utriusque fines tenentem? Si regem, in luce media errantem, ad rerum naturam admisisset, usque eo ejus ignarum, ut quo die solis defectio fuit, regiam clauderet; & filium (quod in luctu ac rebus adversis moris est) tonderet? Quantum fuisset beneficium, si timentem è latebris suis extraxisset, & bonum animum habere jussisset, dicens: Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cum luna humiliore currens via, infra ipsum solem, orbem suum posuit, & illum objectu sui abscondit: quæ modo partes ejus exiguas, si in transcursu strinxit, obducit; modo plus tegit, si majorem partem sui objecit; modo excludit totius adspectum, si recto libramento inter solem terrasque media successit? Sed jam ista sidera huc & illo diducet velocitas sua. jam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per sæcula; quæ dispositos ac prædictos dies habent, quibus sol intercursu lunæ vetetur omnes radios effundere. Paullum exspecta, jam emerget, jam istam velut nubem relinquet, jam exsolutus impedimentis, lucem suam libere mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illum docuisset regnare? parum scilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, si ullum dare potuisset Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit? Ut facetus, & cujus per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maxime potentium, maluit illi vafre negare, quam contumaciter ac superbe. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quæ nollet: timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negaret, si nollet. Sed instigasset in se regẽ insolentem, & omnia sua magno æstimari volentem. Nihil ad rem pertinet, utrum dare aliquid regi nolis, an accipere à rege: in æquo utramque ponit repulsam & superbo fastidiri acerbius est, quam non timeri. Vis scire, quid vere noluerit? Noluit ire ad voluntariam servitutem is, cujus libertatem civitas libera ferre nõ potuit.

CAP. VII. Satis (ut existimo) hanc partem tractavimus, an turpe esset beneficiis vinci: quod qui quærit, scit non solere homines sibi ipsis beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe à seipso vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare? an debeat referre sibi gratiam? quod ut videretur quærendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, &, De nullo queri possum alio, quam de me: Ego mihi irascor, &, Ego à me pœnas exigam. &, Odi me. multa præterea hujusmodi, per quæ unusquisque de se, tamquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum; quare non & beneficia mihi dare possum? Præterea quæ si in alium contulissem, beneficia vocarentur; quare si in me contuli, non sunt? Quod si ab altero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim adversus me ingratus, quod non minus turpe est, quam in se sordidum esse, & in se durum ac sævum, & sui negligentẽ? Tam alieni corporis leno male audit, quam sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena subsequens verba, paratus ad falsa laudator: non minus placens sibi, & se suspiciens,

fpiciens, &, ut ita dicam, affentator fuus. Vitia non tantum cum foris peccant, invifa funt, fed cum in fe retorquentur. Quem magis admiraberis, quam qui imperat fibi, quam qui fe habet in poteftate? Gentes facilius eft barbaras, impatientefque alieni arbitrii, regere, quam animum fuum continere, & tradere fibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit: quare Socrates non agat, quod ipfe fe docuit? M. Cato ait: Quod tibi deeft, à teipfo mutuare quare donare mihi non poffum, fi commodare poffum? Innumerabilia funt, in quibus confuetudo nos dividit. Dicere folemus: Sine tu, loquar mecum: &, Ego mihi aurem pervellam. Quæ fi vera funt, quemadmodum aliquis fibi irafci debet, fic & gratias agere: quomodo objurgare fe, fic & laudare: quomodo damno fibi effe, fic & lucro poteft. Injuria & beneficium, contraria funt. fi de aliquo dicimus, Injuriam fibi fecit: poterimus dicere, Beneficium fibi dedit.

CAP. VIII. Nemo fibi debet, natura prius eft, ut quis debeat, deinde ut gratiam referat. debitor non eft fine creditore, non magis quam maritus fine uxore, aut fine filio pater. Aliquis dare debet, ut aliquis accipiat: non eft dare, nec recipere, in dexterā manum de finiftra transferre. Quomodo nemo fe portat, quamvis corpus fuum moveat & transferat: quomodo nemo, quamvis pro fe dixerit, affuiffe fibi dicitur, nec ftatuam fibi tamquam patrono ponit: quomodo fi æger cū cura fua convaluit, mercedem à fe non exigit: fic in omni negotio, etiam cum aliquis probe fecerit, non tamen debebit referre gratiam fibi, quia non habebit, cui referat. Vt concedam aliquem dare fibi beneficium: dum dat, & recipit. ut concedam aliquem à fe accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod ajunt) verfura fit, & velut luforium nomen ftatim tranfit. Neque enim alius dat quam qui accipit, fed unus atque idem. Hoc verbum DEBERE, non habet nifi inter duos locum: quomodo ergo in uno confiftit, qui fe obligando liberat? Vt in orbe ac pila nihil eft imum, nihil fummum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quæ fequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur, omnia quomodocumque ierint, in idem revertuntur: ita in homine exiftima fieri, cum illum in multa mutaveris, unus eft. Cecīdit fe: injuriarum cum quo agat, non habet. alligavit & claufit: de vi non tenetur. beneficium fibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi avellitur, ad illam redit: nec perire quidquam poteft, quod quo excidat non habet, fed eodem revolvitur unde difcedit. Quid fimile, inquit, habet hoc exemplum propofitæ quæftioni? dicam. Puta te ingratum effe, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit. puta te recipere nolle: apud te eft, antequam redditur. Non potes quidquam amittere: quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipfum orbis agitur. accipiendo das, dando accipis.

CAP. IX. Beneficium, inquit, fibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falfum eft, ex quo pendent fequentia. Nemo enim fibi beneficium dat, fed naturæ fuæ paret, à qua ad caritatem fui compofitus eft: unde illi fumma cura eft nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis eft, qui fibi donat: nec clemens, qui fibi ignofcit: nec mifericors, qui malis fuis tangitur. Quod aliis præftare liberalitas eft, clementia, mifericordia: fibi præftare, natura eft. Beneficium res voluntaria eft: at prodeffe fibi, neceffarium eft. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior eft. Quis umquam laudatus eft, quod fibiipfi fuiffet auxilio? quod fe eripuiffet latronibus?

busʔnemo sibi beneficium dat,non magis quam hospitium: nemo sibi donat,non magis quam credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat: inire beneficiorum suorum non potest numerum. Quomodo ergo gratiam referet, cum per hoc ipsum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodo enim discernere poterit, utrum det sibi beneficium, an reddat, cum intra eumdem hominem res geratur? Liberavi me periculo: beneficium mihi dedi. iterum me periculo libero: do beneficium, an reddo? Deinde ut primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod sequitur, non concedam. nam etiam si damus, non debemus. quare? quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non est, quia sine ulla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri: debet nemo, nisi alteri: reddit nemo, nisi alteri. Id intra unum non potest fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X. Beneficium est, præstitisse aliquid utiliter. verbum autem Præstitisse, ad alios spectat. Numquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? quia venditio alienatio est, & rei suæ; jurisque sui, in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid, à se dimittere est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo sibi dedit: quia nemo dat sibi aliquid. Duo contraria in unum coëunt, ut idem sit dare, & accipere. Sed etiamnum multum interest, inter dare, & accipere. quidni? cum ex diverso ista verba posita sint. atqui si quis sibi beneficium dat, nihil inter est inter dare & accipere. Paullo ante dicebam, quædam ad alios pertinere, & sic esse formata, ut tota significatio illorum discedat à nobis. Frater sum, sed alterius. nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur: quod jungitur, sine altero non est. Si & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non est. Id ex ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefecisse. Nemo autem sibi benefacit; non magis quam sibi favet, quam suarum partium est. Diutius hoc & pluribus exemplis licet prosequi. quidni? cum inter ea sit habendum beneficium, quæ secundam personam desiderant. Quædam cum sint honesta, pulcherrima summęvirtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona fides colitur. num quis ergo dicitur sibi fidem præstitisse?

CAP. XI. Venio nunc ad ultimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui solvit pecuniam: nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quã consequitur, qui beneficium à se accepit. Beneficium & gratiæ relatio, ultro citroque ire debent: intra unum hominem non est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, in vicem prodest ei, à quo consecutus est aliquid: qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationẽ gratiæ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest. & quis unquam ingratus hoc noluit facere? imo quis non ingratus fuit, ut hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi, quod illam uxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos: & ut factum nostrum comprobemus, gratias agentiũ verbis abutimur. Beneficiũ est quod potest, & cum datum est, non reddi: qui sibi beneficiũ dat, non potest non recipere, quod dedit: ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quod alteri ut aliquis prodesset, utilitatis interim suæ oblitus est: quod alteri dedit, ablaturus sibi. hoc

non

non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat: sibi dare non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spem inducit, ut dicat: Hic homo colendus est. illi beneficium dedit: dabit & mihi. Beneficium est, quod quis non sua caussa dat, sed ejus cui dat; is qui sibi beneficium dat, sua caussa dat: non est ergo beneficium.

CAP. XII. Videor tibi jam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo qui operæ pretium facit: imo totam operam bona fide perdere? Exspecta. etiam hoc verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero: à quibus cum evaseris, nihil amplius assecutus eris, quam ut eas difficultates effugias, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operose solvere quos ipse ut solveres, feceris? Sed quemadmodum quædam in oblectamentum ac jocum sic alligantur, ut eorum solutio imperito difficilis sit: quæ ille qui implicuit, sine ullo negotio separat; quia commissuras eorum & moras novit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem. tentant enim acumen animorum & intentionem excitant: ita hæc quæ videntur callida & insidiosa, securitatem, torporem ac segnitiem ingeniis auferunt, quibus modo campus in quo vagentur, sternendus est, modo scabri aliquid & confragosi objiciendum, per quod erepant, & sollicite vestigium faciant. Dicitur nemo ingratus esse. id sic colligitur. Beneficium est quod prodest: prodesse autem nemo homini malo potest, ut dicitis Stoici: ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus est. Etiamnum beneficium honesta & probabilis res est. Apud malum nulli honestæ rei aut probabili locus est: ergo nec beneficio: quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet. & ideo non fit ingratus. Etiamnum, ut dicitis: Bonus vir omnia recte facit: si omnia recte facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit; malus non accipit. quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus. ita ingratus in rerum natura est nomen, & hoc inane. Unum est apud nos bonum, honestum. id pervenire ad malum non potest: desinit enim malus esse, si ad illum virtus intraverit. Quamdiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest: quia bona malaq; dissentiunt, nec in unum eunt. Ideo nemo illi prodest: quia quidquid ad illum pervenit, id pravo usu corrumpit. Quemadmodum stomachus morbo vitiatus, & colligens bilem: quoscumque accepit cibos mutat, & omne alimentum in caussam doloris trahit: ita animus cæcus, quidquid illi commiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionem miseriæ facit. Felicissimis itaque opulentissimisque plurimum æstus subest, minusq; se inveniunt, quo in majorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil potest ad malos pervenire, quod prosit: imo nihil quod non noceat. Quæcumque enim illis contigerunt, in naturam suam vertunt, & extra speciosa, profuturaque si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideo nec beneficium dare possunt: quoniam nemo potest, quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

CAP. XIII. Sed quamvis hæc ita sint, accipere tamen malus potest, quæ beneficiis similia sint: quibus non redditis ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ. Illa animi bona, à stulto ac malo submoventur: ad hæc admittitur, quæ & accipere potest, & debet reddere: & si non reddit, ingratus est. Nec hoc ex nostra constitutione tantum. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanæ longe lateque terminos ponunt, ajunt, minuta pervenire beneficia ad malos. hæc qui non reddit, ingratus est. Nobis itaq; beneficia esse non placet, quæ non sunt animum factura melio-

meliorem: commoda tamen illa esse, & expetenda, non negamus. Hæc & viro bono dare malus potest, & accipere à bono: ut peculiam, vestem, honores, & vitam. quæ si non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas esse beneficium? Quædam etiamsi vera non sint, propter similitudinem eodem vocabulo comprehensa sunt. Sic pyxidem, & argenteam & auream dicimus. sic illiteratum, non ex toto rudem, sed ad litteras altiores non perductum. sic qui male vestitum & pannosum vidit, nudum se vidisse dicit. Beneficia ista non sunt: habent tamen beneficii speciē. Quomodo illa sunt tamquam beneficia: sic & ille tamquam ingratus est, non ingratus. Falsum est, quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficii specie fefellit, tam ingratus est, quam veneficus, qui soporem cum venenum crederet, miscuit.

CAP. XIV. Cleanthes vehementius agit. Licet, inquit, beneficium non sit quod accipit, ipse tamen ingratus est: quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic latro est, etiā antequam manus inquinet: quia ad occidendum jam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ipsum quod accepit, beneficium non erat, sed vocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quamvis nemo usque ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, adversus malum ingratus est quisquam, cum malo dari beneficium non possit? Ea scilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona sunt: quorum si malis copia est, ipse quoque in simili materia gratus esse debebit: & illa qualiacumque sunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum quale apud Lacedæmonios fuit, quod usum numeratæ pecuniæ præstat. Quo genere obligatus est, hoc fidem exsolve.

CAP. XV. Quid sint beneficia, an & in hanc sordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat; ad vos non pertinet: ad alios spectat verum. Vos ad speciem veri componite animum: & dum honestum dicitis, quidquid est id, quod nomine honesti jactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus est, sic rursus omnes ingrati sunt. Nam (ut dicitis) omnes stulti mali sunt: qui autem habet vitium unum habet omnia, omnes autem stulti & mali sunt. omnes ergo ingrati sunt. Quid ergo? non undique humano generi convicium fit? non publica querela est, beneficia perisse, & paucissimos esse, qui de benemerentibus non invicem pessime mereantur? Nec est quod hanc tantum nostram murmurationem putes, pro pessimo pravoque numerantium, quidquid citra recti formulam cecidit. Ecce nescio quæ, non ex philosophorum domo clam, sed ex medio conventu, populus gentesq; damnatura vox mittitur:

------Non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero. fratrum quoque gratia rara est:
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti.

Hoc jam amplius est. beneficia in scelus versa sunt: & sanguini eorum non parcitur, pro quibus sanguis fundendus est. Gladio ac venenis beneficia sequimur: ipsi patriæ manus afferre, & fascibus suis illam premere, potentia ac dignitas est. Humili se ac depresso loco putat stare, quisquis non supra rempublicam stetit. Accepti ab illa exercitus in ipsam convertuntur, & imperatoria concio est, Pugnate contra conjuges, pugnate contra liberos. aras, focos, penates, armis incessite. Qui ne triumphaturi quidem intrare urbem injussu senatus debetis, quibusque exercitum victorem

ctorem reducentibus curia extra muros præberetur: nunc civibus cæsis, perfusi cruore cognato, urbem subrectis intrate vexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas, & ille victor, pacatorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compresso, intra muros obsessus, aquilas suas horreat.

CAP. XVI. Ingratus est Coriolanus: sero & post sceleris pœnitentiam pius. posuit arma, sed in medio parricidio posuit. Ingratus Catilina. parum est illi capere patriam, nisi everterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans alpes accitus hostis, vetera & ingenita odia satiaverit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persolverint. Ingratus C. Marius, ad consulatum à caliga perductus: qui nisi Cimbricis cædibus Romana funera æquaverit, nisi civilis exitii & trucidationis non tantum dederit signum, sed ipse signum fuerit, parum mutatam ac repositam in priorem locum fortunam suam sentiet. Ingratus L. Sulla: qui patriam durioribus remediis quam pericula erant, sanavit. qui cum à Prænestina arce, usque ad Collinam portam, per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in urbe prælia, alias cædes: legiones duas, quod crudele est; post victoriam; quod nefas, post fidem, in angulum congestas contrucidavit, & proscriptionem commentus est: dii magni ut qui civem Romanum occidisset, impunitatem, & pecuniam, tantum non civicam acciperet. Ingratus Cn. Pompejus: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus invaserat, hanc gratiam reipublicæ reddidit, ut in possessionem ejus alios quoque induceret, quasi potentiæ suæ detracturus invidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dum provincias, ut eligat, distribuit, dum ita triumviris remp. dividit, ut tamē in sua domo duæ partes essent, eo redegit populum Rom. ut salvus esse non posset, nisi beneficio servitutis. Ingratus ipse Pompeji hostis ac victor, qui à Gallia Germaniaque bellum in urbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, castra in circo Flaminio posuit, propius quā Porsenæ fuerant. Temperavit quidem jus crudelitatemq; victoriæ. quod dicere solebat, præstitit: neminem occidit nisi armatum. Quid ergo est? Ceteri arma cruentius exercuerunt, satiari tamen aliquando abjecerunt: hic gladium cito condidit, numquam posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, quem jure cæsum pronuntiavit, interfectoresque ejus in provincias & imperia dimisit, patriam vero proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam, post tot mala, destinavit ne Romanis quidem regibus: ut quæ Achæis, Rhodiis, & plerisque urbibus claris jus integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus penderet.

CAP. XVII. Deficiet dies, enumerantem ingratos, usque in ultima patriæ exitia. Æque immensum erit, si percurrere cœpero, ipsa respublica quam ingrata in optimos ac devotissimos sibi fuerit: quamque non minus sæpe peccaverit, quam in ipsam peccatum est. Camilium in exsilium misit: Scipionem dimisit. exsulavit post Catilinam Cicero, diruti ejus penates, bona direpta, factum quidquid victor Catilina fecisset. Rutilius innocentiæ pretium tulit in Asia latere: Catoni populus Romanus præturam negavit, consulatū pernegavit. Ingrati publice sumus. Se quisque interroget: nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui non potest fieri, ut omnes querantur, nisi querendum est de omnibus. Omnes ergo ingrati sunt. Tantum? & cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adjice, & ambitiosi omnes sunt, & impii omnes. Sed non est quod irascaris.

ignosce illis: omnes insaniunt. Nolo te ad incerta revocare, ut dicam, Quam ingrata sit juventus, vide. Quis non patri suo supremum diem, ut innocens sit, optat? ut moderatus, exspectat? ut pius, cogitat? Quotus quisque uxoris optimæ mortem timet, ut non computet? Cui rogo litigatori defenso, tam magni beneficii, ultra res proximas, memoria duravit? Illud in confesso est. quis sine querela moritur? quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi?

quis non recusans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati est, non esse contentum præterito tempore. Semper pauci dies erunt, si illos numeraveris. Cogita, non esse summum bonum in tempore. quantumcumq; est, boni consule. Ut prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beatior vita, sed longior. Quanto satius est, gratum adversus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, sed suos benigne æstimare, & in loco ponere? Hoc me dignum judicavit Deus? hoc satis est. Potuit plus? sed hoc quoque beneficium est. Grati simus adversus deos, grati adversus homines, grati adversus eos, qui nobis aliquid præstiterunt; grati etiam adversus eos qui nostris præstiterunt.

CAP. XVIII. In infinitum, inquis, me obligas, cum dicis, & nostris. itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, ut dicis, & patri ejus dat. Primum unde, quo, quæro. Deinde illud utique mihi determinari volo, si & patri beneficium datur, numquid & fratri? numquid & patruo? numquid avo? numquid uxori, & socero? Dic mihi, ubi debeam desinere: quousque personarum seriem sequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero: si domum tuam ardentem restinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficium non dabo? Si servum tuum servavero, tibi imputabo: si filium tuum servavero, non habebis beneficium meum?

CAP. XIX. Dissimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi: & qui domum meam, quo minus ruat fulcit, præstat mihi, ipsa enim domus sine sensu est. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idem de servo dicam. mei mancipii res est, mihi servatur: ideo ego pro illo debeo. Filius ipse beneficii capax est. itaque illi accipit: ego beneficio lætor. contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, respondeas mihi: filii bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? felicior futurus est, si salvum habuerit filium: infelicior, si amiserit? Quid ergo? qui & felicior fit à me, & infelicitatis maximæ periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit. quædam enim in alios conferuntur, sed ad nos usque permanant. ab eo autem exigi quidque debet, in quem confertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamvis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cujus commodum nos & proximos tangat, nonnumquam etiam longius positos. Non quæritur, quo beneficium ab eo cui datum est, transferatur, sed ubi primo collocetur. à reo tibi ipso & à capite repetitio est. Quid ergo? oro te, non dicis, filium mihi donasti, & si hic periisset, victurus non fui? pro ejus vita beneficium non debes, cujus vitam tuæ præfers? Etiamnum cum filium tuum servavi, ad genua procumbis, diis vota solvis, tamquam ipse servatus. Illæ voces exeunt tibi: Nihil interest, meam an me servaveris. duos servasti; imo me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium? quia & si filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo, non tamen ego debebo. quia etsi filius meus in adulte-

rio deprehensus erit, erubescam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio: non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At pervenit ad me summa ex incolumitate ejus voluptas, summa utilitas, & orbitatis gravissimum vulnus effugi. Non quæritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium dederis. prodest enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod numquam datur, nisi à volente. Tu autem non vis patri, sed filio dare: & interim, ne nosti quidem patrem. Itaque cum dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium ejus servando? contra oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non novi, quem non cogitavi? Et quid, quod aliquando evenit, ut patrem oderis, filium serves: beneficium ei videberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras, cum dares? Sed ut dialogorum altercatione seposita, tamquam Iurisconsultus respondeam, mens spectanda est dantis. Beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet & ipse præstare aliquid: non tamquam solvendi necessitatem habeat, sed tamquam incipiendi caussam. Repeti à patre beneficium non debet: si quid pro hoc benigne facit, justus, non gratus est. Nam illud finiri non potest: si patri do beneficium, & matri, & avo, & avunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & servis, & patriæ. Ubi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplebilis subit: cui difficile est modum imponere, quia paullatim surrepit, & non desinit serpere. Illud solet quæri: Fratres duo dissident. si alterum servo, an dem beneficium, ei qui fratrem invisum non periisse moleste laturus est? Non est dubium, quin beneficium sit etiam invito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui invitus profuit.

CAP. XX. Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristem frontem & asperam habent, quemadmodum secare & urere ut sanes, & vinculis coercere. Non est spectandum an doleat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus denarius, quem barbarus & ignarus formæ publicæ rejecit. Beneficium & odit, & accepit: si modo id prodest, si is qui dabat, ut prodesset dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum, quem illi expedit habere. hunc occidi. non est beneficium, quamvis ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissime nocet, cui gratiæ aguntur pro injuria. Video. Prodest aliqua res, & ideo beneficium est: nocet, & ideo non est beneficium. Ecce, quod nec prosit, nec noceat, dabo: & tamen beneficium est. Patrem alicujus in solitudine exanimem inveni, corpus ejus sepelivi. nec illi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio sollenni & necessario per me functus est. Præstiti patri ejus, quod ipse præstare voluisset, necnon & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ & humanitati dedi, ut quodlibet cadaver absconderem: sed si corpus agnovi, si filio tunc hoc præstare me cogitavi. At si terram ignoto mortuo injeci, nullum habeo hujus officii debitorem, in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tamquam repetiturus aliquando? Sunt qui numquam judicant esse repetendum, & has caussas afferunt. Indignus, etiam repetenti non reddet: dignus, ipse per se referet. Præterea si bono viro dedisti, exspecta: ne injuriam illi facias appellando, tamquam non fuisset sua sponte redditurus. si malo viro dedisti, fer. Beneficium verbo ne corruperis, creditum faciendo.

ciendo. Præterea, lex quod non jussit repeti, vetuit. Vera sunt ista. quamdiu me nihil urget, quamdiu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quam repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum uxor deducitur, si patriæ salus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis ingrati. novissime recipiendi beneficii necessitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde, cum bono viro beneficium do, sic do, tamquam numquam repetiturus, nisi necesse fuerit.

CAP. XXI. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit. Multa legem non habent, nec actionem; ad quæ consuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex jubet amicorum secreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico præstare. Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promisimus, alligat? Querar tamen cum eo qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam, nec servatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minime. non enim exigo, sed repeto: & ne repeto quidem, sed admoneo. Ne ultima quidem necessitas in hoc aget, ut ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum sit. Qui tam ingratus est, ut illi non sit satis admoneri, eum transibo, nec dignum judicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo fenerator quosdam debitores nō appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest, quod pereat: sic ego quosdam ingratos palam ac pertinaciter præteribo, nec ab ullo beneficium repetam, nisi à quo non ablaturus ero, sed recepturus.

CAP. XXII. Multi sunt, qui nec negare sciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quam grati, nec tam mali quam ingrati, segnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam, qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non mehercule scivi hoc te desiderare, alioquin ultro obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes. memini quid mihi præstiteris. Hos ego quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere? Quemcumque potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potissimum peccet. Alterum illi beneficium do, si illum ingratum esse non patior: nec dure illi exprobrabo quæ præstiti, sed quam potero mollissime, ut potestatem referendæ gratiæ faciam, renovabo memoriam ejus, & petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando utar verbis durioribus, si emendari illum speravero posse. nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quod si admonitionis quoque suggillationem ingratis remittimus, segniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam vero sanabiles & qui fieri boni possunt, si quid illos momorderit, perire patiemur admonitione sublata? qua & pater filium aliquando correxit, & uxor maritum aberrantem ad se reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit.

CAP. XXIII. Quidam ut expergiscantur, non feriendi, sed commovendi sunt: eodem modo quorumdam ad referendam gratiam fides non cessat, sed languet. hanc pervellamus. Noli munus tuum in injuriam vertere. injuria est enim, si in hoc non repetis, ut ingratus sim. Quid si ignoro, quid desideres? quid si occupationibus districtus, & in alia vocatus, occasionem non observavi? ostende mihi quid possim, quid velis. Quare desperas, antequam tentas? quare properas & beneficium, & amicum, perdere? Unde scis nolim, an ignorem, an animus, an facultas desit mihi? experire. Admonebo ergo, non amare, non palam, sine convicio: sic, ut se redisse in memoriam, non reduci putet.

CAP,

CAP. XXIV. Caussam dicebat apud divum Iulium ex veteranis quidam, paullo violentior adversus vicinos suos, & caussa premebatur. Meministi, inquit, Imperator in Hispania talum te torsisse, circa Sucronem? cum Cæsar meminisse se dixisset: Meministi quoque, inquit, sub quadam arbore minimum umbræ spargente, cum velles residere ferventissimo sole, & esset asperrimus locus, in quo ex rupibus acutis, unica illa arbor eruperat, quemdam ex commilitonibus penulam suam substravisse? Cum dixisset Cæsar: Quid ni meminerim? & quidem siti confectus, quia impeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, nisi commilito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoscere illum hominem, aut illam galeam? Cæsar ait, se non posse galeam agnoscere, hominem pulchrè posse: & adjecit, puto ob hoc iratus, quod se à cognitione media ad veterem fabulam adduceret: Tu utique ille non es. Merito, inquit, Cæsar me non agnoscis. nam cum hoc factum est, integer eram postea ad Mundam in acie oculus mihi effossus est, & in capite lecta ossa. Nec galeam illam si videres, agnosceres: machæra enim Hispana divisa est. Vetuit illi exhiberi negotium Cæsar: & agellos, in quibus vicinalis via, caussa rixæ ac litium fuerat, militi suo donavit.

CAP. XXV. Quid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cujus memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus disponentem, non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum, & paratum: ad quod tamen ut sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque, quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius caussa, à quo repetã. Tiberius Cæsar inter initia dicenti cuidam, Meministi, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc nedum esset repetendum beneficiũ, optanda erat oblivio. Adversabatur omnium amicorum & æqualium notitiam, & illam solam præsentem fortunam suam adspici, illam solam cogitari ac narrari volebat: inquisitorem habebat, veterem amicum. Magis tempestive repetendum est beneficium, quam petendum. Adhibenda verborum moderatio, ut nec ingratus possit dissimulare. Tacendum & exspectandum, si inter sapientes viveremus: & tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, sed admonent. Diis quoque, inquam, Homericus ille sacerdos allegat officia, & aras religiose cultas, quo obsequentes faciat & parent. Moneri velle ac posse, secunda virtus est. Huc illuc frænis leniter motis flectendus est animus, paucis sui rector optimus. proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine usu, quam lumen à diis immissum ad ministeria sua evocat. Instrumenta cessant, nisi illa in opus suum artifex moverit. Inest interim animis voluntas bona: sed torpet, modo deliciis ac situ, modo officii inscitia. Hanc utilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, sed ut magistri puerorum discentium patienter ferre offensationes memoriæ labentis, Quæ, quemadmodum subjecto uno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta est, sic ad referendum gratiam admonitione revocanda est.

LIBER VI.

CAP. I.

QUÆDAM, Liberalis virorum optime, exercendi tantũ ingenii caussa quæruntur, & sem-

per extra viam jacent: quædam & dum quæruntur, oblectamento sunt, & quæsita usui. Omnium tibi copiam faciam. tu illa, utcumque tibi visum erit, aut peragi jubeto, aut ad explicandum indorum ordinem judici. His quoque si abire protinus jusseris, nonnihil actum erit. nam etiam quod discere supervacuum est, prodest cognoscere. Ex vultu igitur tuo pendebo. prout ille suaserit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam, & capite agam.

CAP. II. An beneficium eripi possit, quæsitum est. Quidam negant posse. non enim res est, sed actio: quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio: aliud qui navigat, aliud ipsa navigatio. Et quamvis æger non sit sine morbo, non tamen idem est æger & morbus: ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad unumquemque nostrum beneficio pervenit. Illud incorporale est, irritum non fit: materia illius huc & illuc jactatur, & dominum mutat. Itaque cum eripis, ipsa rerum natura revocare quod dedit non potest. Beneficia sua interrumpit, non rescindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amisit oculos, tamen vidit. Quæ ad nos pervenerunt, ne sint effici potest: ne fuerint, non potest. pars autem beneficii & quidem certissima est, quæ fuit. Nonnumquam usu beneficii longiore prohibemur, beneficium quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura advocet, retro illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia, & mancipium, & quicquid est, in quo hæsit beneficii nomen: ipsum vero stabile & immotum est. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP. III. Egregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poetam, cum fortunam suam transeuntem alio videbat, & sibi nihil relictum, præter jus mortis, id quoque, si cito occupaverit, exclamare: Hoc habeo, quodcumque dedi. O quantum habere potuit, si voluisset! Hæ sunt divitiæ certæ, in quacumque sortis humanæ levitate, uno loco permansuræ: quæ quo majores fuerint, hoc minorem habebunt invidiam. Quid tamquam tuo parcis? Procurator es. Omnia ista quæ vos tumidos, & supra humana elatos, oblivisci cogunt vestræ fragilitatis, quæ ferreis claustris custoditis armati, quæ ex alieno sanguine rapta vestro defendentis; propter quæ classes cruentaturas maria deducitis; propter quæ quassatis urbes, ignari, quantum telorum in adversos fortuna comparet; propter quæ ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegii fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis elisus est; non sunt vestra. in deposito caussa sunt, jam jamque ad alium dominum spectantia, aut hostis illa, aut hostilis animi successor, invadet. Quæris quomodo illa tua facias? donando. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para: honestiores illas non solum, sed tutiores facturus. illud quod suspicis, quo te divitem ac potentem putas quamdiu possides, sub nomine sordido jacet. Domus est, servus est, nummi sunt: cum donasti, beneficium est.

CAP. IV. Fateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum est. Multa sunt propter quæ beneficium debere desinimus: non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed uxorem meam per vim stupro violavit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem injuriam, solvit me debito: & si plus læsit, quam ante profuerat, non tantum gratia exstinguitur, sed ulciscendi querendique libertas fit, ubi in comparatione beneficii præponderavit injuria. ita non aufertur beneficium, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, ut illos aversari & ejurare jus fasque sit? Numquid ergo illi abstulerunt, quæ dederant? minime: sed impietas sequentium temporum, commendatio-

tionem omnis prioris officii sustulit. Non beneficium tollitur, sed beneficii gratia: & efficitur, non ne habeam, sed ne debeam. Tamquam pecuniam aliquis mihi credidit: sed domum meam incendit. pensatum est creditum damno: nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hîc. qui aliquid benigne adversus me fecit, aliquid liberaliter, sed postea multa superbe, contumeliose, crudeliter: eo loco me posuit, ut perinde liber adversus eum sim, quasi non accepissem. vim beneficiis suis attulit. Colonum suum non tenet, quamvis tabellis manentibus, qui segetem ejus proculcavit, qui succidit arbusta: non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor sæpe damnatur, ubi plus ex alia caussa abstulit, quam ex credito petit. Non tantum inter creditorem & debitorem judex sedet qui dicat, Pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, servum ejus occidisti, agellum quem non emeras, possides: æstimatione facta, debitor discede, qui creditor veneras. Inter beneficia quoq; & injurias ratio confertur. Sæpe, inquam, beneficium manet, nec debetur, si secuta est dantem pœnitentia, si miserum se dixit, quod dedisset. si cum daret, suspiravit, vultum obduxit, perdere se credidit, non donare: si sua caussa, aut certe non mea dedit: si non desiit insultare, gloriari, & ubique jactare, & acerbum munus suum facere, Manet itaque beneficium, quamvis non debeatur: sicuti quædam pecuniæ, de quibus jus creditori non dicitur, debentur, sed non exiguntur.

CAP. V. Dedisti beneficium: injuriam postea fecisti: & beneficio gratia debetur, & injuriæ ultio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero absolvitur. Cum dicimus. Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidisse, sed aliud pro illo. Reddere enim est, rem pro re dare. Quid ni: cum omnis solutio non idem reddat, sed tantumdem. Nam & pecuniam dicimur reddidisse, quamvis numeravimus pro argenteis aureos, quamvis non intervenerint nummi, sed delegatione & verbis perfecta solutio sit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorum istæ acutæ ineptiæ sunt, qui hereditatem negant usucapi posse: sed ea quæ in hereditate sunt: tamquam quidquam aliud sit hereditas, quam ea quæ in hereditate sunt. Illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, & postea fecit injuriam, utrum & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri contribuere, & nihil negotii habere, ut beneficium injuria tollatur, beneficio injuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestra schola juris sit, vos sciatis. Separantur actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Non confunditur formula. si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

CAP. VI. Quæ proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur, Vtraq; sua via it: depositum habet suam actionem propriam, tam mehercule quam furtum. Beneficium nulli legi subjectum est: me arbitro utitur. licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit: tum pronunciare, utrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil est nostræ potestatis: eundum est, qua ducimur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaq; judico illa, non separo, nec diduco, sed injurias ac beneficia ad eundem judicem mitto. Alioquin jubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potius comparatione facta

inter se beneficii & injuriæ, videbo an etiam ultro mihi debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris, alios superne imprimat versus, priores litteras non tollit, sed abscondit: sic beneficium superveniens injuria apparere non patitur.

CAP. VII. Vultus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quasi longius exeam. Videris mihi dicere:

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.

Littus ama.

Non possum magis. Itaque si huic satisfactum existimas, illo transeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis invitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, ut distinctio statim subsecuta ostenderet utrumque; quæri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit; & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quam ut ulla in hoc verba impendenda sint. Et hæc quæstio facile expeditur, & si qua similis huic moveri potest, si totiens illo cogitationem nostram converterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamvis aut magna navigia patiantur, & ad subvenendas copias largo ac perenni alveo currant, aut piscosa & amœna pinguibus arvis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se judicat, non magis quam odium, si immodicus superfluxit, tardeque recessit: nec ventus beneficium dat, licet lenis & secundus adspiret: nec utilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed velle. Ideo nec mutis animalibus quidquam debetur: & quam multos è periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus: & quam multos æstu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, utrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit? cum utrique velle defuerit. Quid autem interest, utrum me jubeas navi, aut vehiculo, aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æque quam ista propositum benefaciendi nullum habuit, sed profuit casu?

CAP. VIII. Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo à nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideo remedia sunt, & in flumen alicui cecidisse frigore magno, caussa sanitatis fuit: quomodo quorumdam, flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animum in aliam curam avertendo suspectas horas fefellit: nec ideo quidquam horum etiamsi saluti fuit, salutare est: sic quidam nobis prosunt, dum nolunt, imo quia nolunt; non tamen ideo illis beneficium debemus. Quid si perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius, an existimas me debere ei quidquam, cujus manus cum me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Sæpe testis dum aperte pejerat, etiam veris testibus abrogavit fidem, & reum velut factione circumventum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa, quæ premebat, potentia eripuit: & judices quem damnaturi erant caussa, damnare gratia noluerunt. Non tamen hi beneficium dederūt, quamvis profuerint. quia telum quo missum sit, non quo pervenerit, quæritur: & beneficium ab injuria distinguit, non eventus, sed animus. Adversarius meus dum contraria dicit, & judicem superbia offendit, & unum testem temere dimittit, caussam meam erexit. Non quæro an pro me erraverit, quia contra me voluit.

CAP. IX. Nempe ut gratus sim, velle debeo idem facere quod ille, ut beneficium daret, velle debuit. Nam quid est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut respersus, aut quo nollet, impulsus est? At quid est aliud, quod illum querelæ eximat, cum in re sit injuria, quam nescisse quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne

ne ille injuriam fecerit. & amicum & inimicum voluntas facit. Quam multos militiæ morbus eripuit? quosdam ne ad ruinam domus suæ occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus pervenirent, quidam naufragio consecuti sunt. Nec his tamen beneficiũ debemus: quoniam extra sensum officii casus est: nec inimico cujus nos lis exercuit, dũ vexat ac detinet. Non est beneficium, nisi quod à bona voluntate proficiscitur, nisi illud agnoscit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dũ nescit: nihil illi debeo. profuit cum vellet nocere: imitabor ipsum.

CAP. X. Ad primum illum revertamur. ut gratiam referam, aliquid facere me vis: ipse ut beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum transeamus, vis me huic gratiam referre, ut quod à nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab injuria in beneficium delapsus est? Vt beneficium tibi debeam, parum est voluisse te dare: ut non debeam, satis est, noluisse. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: sed quod beneficium non esset, si optimæ ac plenissimæ voluntati fortuna deesset, id æque beneficium non est, nisi fortunam voluntas antecessit. Non enim profuisse te mihi oportet, ut ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

CAP. XI. Cleanthes exemplo ejusmodi utitur: Ad quærendum, inquit, & accersendum ex academia Platonem, duos pueros misi. alter totam porticum perscrutatus est, alia quoque loca in quibus illum inveniri posse sperabat, percurrit, & domum non minus lassus quam irritus rediit: alter apud proximum circulatorem resedit, & dum vagus atque erro vernaculis congregatur & ludit, transeuntem Platonem, quem non quæsierat, invenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in se erat, quod jussus est fecit: hunc, feliciter inertem, castigabimus. Voluntas est, quæ apud nos ponit officium: cujus vide quæ conditio sit, ut me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit: parum est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse, nec donasse. animum quidem ejus habeo. sed beneficium non habeo: quod consummat res, & animus. Quẽadmodum ei qui voluit mihi pecuniam credere, sed non credidit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed non obligatus. Et volam illi aliquid præstare: nam & ille voluit mihi. ceterum si benigniore fortuna usus præstitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: huic initium à me fiet numerandi.

CAP. XII. Intelligo jam quid velis quærere. non opus est te dicere: vultus tuus loquitur. Si quis sua caussa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? hoc enim sæpe te conquerentem audio, quod quædã quæ homines sibi præstant, aliis imputant. Dicam, mi Liberalis; sed prius hanc quæstiunculam dividam, & rem æquam ab iniqua separabo. Multum enim interest, utrum aliquis beneficium nobis det sua caussa, an nostra: an sua & nostra. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum & æstivum pabulum prospicit; eo loco, quo qui captivos suos, ut commodius væneant, pascit, & opimos boves saginat ac defricat; quo lanista, qui familiam suam summa cura exercet, atque ornat. Multum (ut ait Cleanthes) à beneficio distat negotiatio.

CAP. XIII. Rursus non sum tam iniquus, ut nihil ei debeam, qui cum mihi utilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, ut sine respectu sui mihi consulat. Imo etiam opto, ut beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit: dummodo id qui dabat, duos intuens dederit, & inter me seque diviserit. Licet id ipse ex majore parte possideat, si modo me in consortium admisit, si duos cogitavit; ingratus sum

fum, non folum iniuftus, nifi gaudeo hoc illi profuiffe, quod profuerat mihi. Summæ malignitatis eft, non vocare beneficium, nifi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat fua cauffa, refpondebo. Quare potius te mihi profuiffe dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non poffe me magiftratum, quam fi decem captos cives ex magno captivorum numero redemero: nihil debebis mihi, cum te fervitute ac vinculis liberavero? atqui mea id cauffa faciam. Adverfus hoc refpondeo. Aliquid iftic tua cauffa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis: mea, quod eligis. tibi enim ad utilitatem tuam fatis eft, quoflibet redemiffe. Itaque debeo, non quod redimis me, fed quod eligis. poteras enim & alterius redemptione idem confequi, quod mea. Vtilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Præfers me aliis: hoc totum mea cauffa facis. Itaq; fi prætorem te factura effet decem captivorum redemptio, decem autem foli captivi effemus, nemo quidquam tibi deberet ex nobis; quia nihil haberes, quod cuiquam imputares, à tua utilitate feductum. Non fum iniquus beneficii interpres: nec defidero illud mihi tantum dari, fed & tibi.

CAP. XIV. Quid ergo, inquit, fi in fortem nomina veftra conjici juffiffem, & tuum nomen inter redimẽdos exiiffet, nihil deberes mihi? imo deberem, fed exiguum. Quid fit hoc, dicam. Aliquid mea cauffa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis. quod nomen meum exiit, forti debeo: quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dediſti, cujus majorem partem fortunæ debeo: fed hoc ipfum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium eft: quod qui dat, non computat cui, fed quanti daturus fit, quod undiq; in fe converfum eft. Vendit mihi aliquis frumentum, vivere non poffum, nifi emero: fed non debeo vitam, quia emi. Nec quam neceffarium fuerit, æftimo, fine quo victurus non fui: fed quam gratuitum, quod non habuiffem, nifi emiffem, in quo invehendo mercator non cogitavit quantum auxilii allaturus effet mihi, fed quantum lucri fibi. Quod emi, non debeo.

CAP. XV. Ifto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, nifi mercedulam dices: nec præceptori, quia aliquid numeraveris. atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reverentia eft. Adverfus hoc refpondetur, quædam pluris effe, quam emuntur. Emis à medico rem inæftimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore ftudia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, fed operæ folvitur, quod deferviunt, quod à rebus fuis avocati nobis vacant, mercedem non meriti, fed occupationis fuæ ferunt. Aliud tamen dici poteft verius, quod ftatim ponam, fi prius quomodo iftud refelli poffit, oftendero. Quædam, inquit, pluris funt quam vænierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamvis empta fint, debes. Primum, quid intereft quanti fint, cum de pretio, inter ementem & vendentem convenerit? Deinde non vænit illud fuo pretio, fed tuo. Pluris eft, inquit, quam vænit. Sed pluris vænire non potuit: pretium autem cujufque rei pro tempore eft. Cum bene ifta laudaveris: tanti funt, quanto pluris vænire non poffunt. præterea nihil venditori debet, qui bene emit. Deinde etiam fi pluris ifta funt, non tamen ullum iftic tuum munus eft, ut non ex ufu effectuve, fed ex confuetudine & annona æftimetur. Quod tu pretium ponis trajicienti maria, & per medios fluctus, cum è terræ confpectu receffit, certam fecanti viam, & profpicienti futuras tempeftates, & fecuris omnibus jubenti fubito vela ftringi, armamenta demitti, paratos ad incurfum procellæ & repentinum impetum ftare? huic tamen

meo tantæ rei præmium vectura persolvit. Quanti æstimas in solitudine hospitium, in imbre tectũ, in frigore balneum, aut ignem? scio tamen quanti ista consecuturus diversorium subeam. Quantum nobis præstat, qui labentem domum suscipit? & agentem ex imo rimas insulam, incredibili arte suspendit? certo tamen & levi pretio fultura conducitur. Murus nos ab hostibus tutos, & à subitis latronum incursionibus præstat. notum est tamen, illas turres, pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber, quid in diem mereat.

CAP. XVI. Infinitum erit, si latius exempla conquiram, quibus appareat, parvo magna constare. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec adversus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum transeunt, & nos non arte quam vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate. Itaq; medico, qui nihil amplius quam manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, sine ullo affectu facienda vitandave præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicum vidit, sed tamquam imperatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putavit dignum propria & peculiari cura, si numquam in me direxit animum: & cum in medium effunderet, quæ sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeatur multum? non quia pluris est quod vendiderunt quam emimus, sed quia nobis ipsis aliquid præstiterunt. Ille plus impendit, quam medico necesse est: pro me, non pro fama artis, extimuit: non fuit contentus remedia monstrare, sed admovit. Interea solicitus assedit, ad suspecta tempora occurrit: nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus excepit. in turba multorum invocationi, ego illi potissima cura fui. tantum aliis vacavit, quantum mea valetudo permiserat. Huic ego non tamquam medico, sed tamquam amico, obligatus sum. Alter rursus in docendo, & tædium tulit, præter illa quæ præcipientibus in commune dicuntur, aliqua instillavit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus discussit desidiam. Tum ingenium latens & pigrum, injecta (ut ita dicam) manu, extraxit: nec quæ sciebat, maligne dispensavit, quo diutius esset necessarius, sed cupiit, si posset, universa transfundere. Ingratus sum, nisi illum inter gratissimas necessitudines diligo.

CAP. XVII. Sordidissimorum quoque artificiorum institoribus supra constitutum aliquid adjecimus, si nobis opera illorum enixior visa est: & gubernatori, & opifici vilissimæ mercis, & in diem se locanti corollarium aspersimus. In optimis vero artibus quæ vitam aut conservant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quam pepigit, ingratus est. Adjice, quod talium studiorum traditio miscet animos. hoc cum factum est, tam medico quam præceptori pretium operæ solvitur, animi debetur.

CAP. XVIII. Plato cum flumen nave transisset, nec ab illo quidquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixit positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paulo post, cum alium atque alium gratis eadem transveheret sedulitate, negavit illi jam apud Platonem positum officium. Nam ut tibi debeam aliquid, pro eo quod præstas, debes non tantum mihi præstare, sed tamquam mihi. non potes ob id quemquam appellare, quod spargis in populum. Quid ergo? nihil debetur pro hoc? Nihil, tamquam ab uno. cum omnibus solvam, quod tibi cum omnibus debeo.

CAP. XIX. Negas, inquit, ulium dare beneficium eum, qui me gratuita nave per flumen Padum tulit? nego. aliquid boni facit, beneficium

ficium non dat. Facit enim sua caussa, aut utique non mea. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium judicat dare: sed aut reipub. aut viciniæ, aut ambitioni suæ præstat: & pro hoc aliud quoddam commodum exspectat, quam quod à singulis receptmus est. Quid ergo, inquit, si Princeps civitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? Quidni debeant? debebunt autem non tamquam proprium beneficium, sed tamquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo universis proderat, noluit mihi proprie civitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me sibi non substituit, cum facturus esset quod fecit? Primum, cum cogitavit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitavit prodesse, eram enim Gallus, & me, etiam si non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ego quoque illi non tamquam proprium debebo, sed quomodo unus e populo: non tamquam pro me solvam, sed tamquam pro patria conferam.

CAP. XX. Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor aut candidatus, aut reus: ad exsolvendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic istius muneris quod universis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me: & mihi quidem, sed nesciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoq; circuitu longo pervenit. Propter me factum debet esse, quod me obliget. Isto, inquit, modo, nec Lunæ nec Soli quidquam debes: non enim propter te moventur. Sed cum in hoc moveantur, ut universa conservent, & pro me moventur: universorum enim pars sum. Adjice nunc, quod nostra & horum conditio dissimilis est. Nam qui mihi prodest, ut per me prosit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum utilitatis suæ fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis prosunt, non in hoc tamen prosunt, ut per nos prosint sibi. quid enim nos illis conferre possumus?

CAP. XXI. Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint. illis autem non licet non moveri. ad summam, consistant, & opus suum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideo minus vult, qui non potest nolle. imo magnum argumentum est firmæ voluntatis, ne mutare quidem posse. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet. non potest autem non facere, quod debet. Præterea multum interest, utrum dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tamquam coacto non deberem, tamquam cogenti debeo. Definant, inquit, velle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens est, ut eam neget voluntatem esse, cui non est periculum definendi, vertendique se in contrarium: cum ex diverso nemo æque videri debeat velle, quam cujus voluntas usq; eo certa est, ut æterna sit? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cujus naturam non cadit nolle?

CAP. XXII. Agedum, inquit, si possunt, resistant. Hoc dicis, Omnia ista ingentibus intervallis diducta, & in custodiam universi disposita, stationes suas deserant, subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam divina labantur, contextusque velocitatis citatissimæ, in tot sæcula promissas vices in medio itinere destituat, & quæ nunc eunt alternis redeuntq; opportunis libramentis, mundum ex æquo temperantia, repentino concre-

mentur

mentur incendio, & ex tanta varietate solvantur, atq; eant in unum omnia. Ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos sorbeat. Est tanti, ut ru coargueris, ista concidere? Prosunt tibi etiam invito, eunique ista tua caussa: etiamsi major iiiis alia, ac prior caussa est.

CAP. XXIII. Adjice nunc, quod non externa cogunt deos, sed sua illis in legem æterna voluntas est. statuerunt, quæ non mutarent. Itaque non possunt videri facturi aliquid, quamvis nolint: quia quidquid desinere non possunt, perseverare voluerunt: nec unquam primi consilii deos pœnitet. Sine dubio stare illis & desciscere in contrarium, non licet: sed non ideo, quia vis sua illos in proposito tenet, ex imbecillitate permanent: sed quia non licet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. In prima autem illa constitutione, cum universa disponerent, etiam nostra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non possunt videri suatantum caussa decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunæ, & cæteris cælestibus beneficium: quia etiamsi potiora illis sunt, in quæ oriuntur, nos tamen in majora ituri juvant. Adjice, quod destinato juvant. ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus; sed hæc quæ accipimus, accepturos sciverunt: & quamquam majus illis propositum sit, majorq; actus sui fructus, quam servare mortalia: tamen in nostras quoque utilitates à principio rerum præmissa mens est, & is ordo mundo datus, ut appareat curam nostri non inter ultima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem. & multi non ut gignerent, coierunt. Dii non possunt videri nescisse, quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus, & auxilia providerint: nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa genuerant. Cogitavit enim nosante natura quam fecit: nec tam leve opus sumus, ut illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, quam non intra homines, humani imperii conditio sit. vide in quantum corporibus vagari liceat, quæ non coercuit fine terrarum, sed omnẽ in partem sui misit. vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut noverint deos, aut quærant, & mente in altum data divina comitentur. Scias, non esse hominem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum, natura nihil habet quo magis glorietur, aut certe cui glorietur. Quantus iste furor est, controversiam diis muneris sui facere? Quomodo adversus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio non potest, qui negat ab his accepisse se, à quibus cum maxime accipit, qui & semper daturi sunt, & nunquam recepturi? Quanta autem perversitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam infitianti benignus est: & continuationem ipsam, seriemque beneficii, argumentum vocare necessario dantis? Nolo. sibi habeat. quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi voces his adjiciue. Non ideo de te minus meretur is, cujus liberalitas ad te etiam dum negas pervenit: cujusque beneficiorum, vel hoc maximum, quod etiam querenti daturus est.

CAP. XXIV. Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam parentes ad salubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fovent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura constringunt: & mox liberalia studia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad ultimum, audacem juventam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parum sequitur, coactam applicant. Adolescentibus quoque, ac jam potentibus sui, si remedia metu aut intemperantia rejiciunt, vis adhibetur ac servitus. Itaque beneficiorum maxima sunt, quæ à pa-

à parentibus accipimus, dum aut nescimus, aut nolumus.

CAP. XXV. His ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diverso nimis grati: qui aliquid incommodi precari solent his quibus obligati sunt, aliquid adversi, in quo affectum memorem accepti beneficii approbent. An hoc recte faciant, & pia voluntate, quæritur: quorū animus simillimus est pravo amore flagrantibus, qui amicæ suæ optant exsilium, ut desertam fugientemque comitentur: optant inopiam, ut magis desideranti donent: optant morbū, ut assideant: & quidquid inimicus optaret, amantes vovent. Fere idem itaq; exitus est odii, & amoris insani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incōmoda optant, quæ detrahant, & ad beneficium injuria veniunt: cum satius sit vel cessare, quam per scelus officio locum quærere. Quid si gubernator à diis tempestates infestissimas, & procellas petat, ut gratior ars sua periculo fiat? quid si imperator deos oret, ut magna vis hostium circumfusa castris, fossas subito impetu compleat, & vallum trepidante exercitu convellat, & in ipsis portis infesta signa constituat, quo majore cum gloria rebus lapsis profligatisq; succurrat? Omnes isti beneficia sua detestabili via ducunt, qui deos contra eum advocant, cui ipsi affuturi sunt, & ante illos sterni, quam erigi volunt. Inhumana ista, & perverse grati animi natura est, contra eum optare, cui honeste deesse non possis.

CAP. XXVI. Non nocet illi votum meum, inquit, quia simul opto & periculum, & remedium. Hoc dicis, non nihil te peccare, sed minus quam si sine remedio periculum optares. Nequitia est, ut extrahas, mergere; evertere, ut suscites; ut emittas, includere. Non est beneficium, injuriæ finis: nec umquam id detraxisse meritum est, quod ipse qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quam sanes. potes inire gratiam, si quia vulneratus sum, sanas: non, si vulneras, ut sanandus sim. Numquam cicatrix, nisi collata vulneri, placuit: quod ita coisse gaudemus, ut non fuisse mallemus. Si hoc ei optares, cujus nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

CAP. XXVII. Simul, inquit, ut possim ferre illi opem, precor. Primum, ut te in media parte voti tui occupem, jam ingratus es: nondum audio quid illi velis præstare: scio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & majus aliquod imprecaris malum. optas ut ope indigeat: hoc contra illum est. optas ut tua indigeat ope: hoc pro te est. non succurrere vis illi, sed solvere. Qui sic properat, ipse solvi vult, non solvere. Ita quod unum in voto tuo honestum videri poterat, turpe & ingratum est, nolle debere. optas enim, non ut tu facultatem habeas referendæ gratiæ, sed ut ille necessitatem implorandæ. Superiorem te facis, & quod nefas est, bene meritum ad pedes tuos mittis. quanto satius est, honesta voluntate debere, quam per malam rationem solvere? Si inficiareris quod acceperas, minus peccares: nihil enim nisi quod dederat, amitteret: nunc vis illum subjici tibi jactura rerum suarum, & status mutatione in id devocari, ut infra beneficia sua jaceat. Gratum te reputabo? coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas, quod inter gratum & inimicum potest dividi? quod non dubites adversarium & hostem fecisse, si extrema taceantur? Hostes quoque optaverunt capere quasdam urbes, ut servarent: & vincere quosdam, ut ignoscerent. nec ideo non hostilia vota: in quibus, quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Denique qualia esse judicas vota, quæ nemo tibi minus volet, quam is pro quo fiunt, succedere? pessime cum eo agis, cui vis à diis noceri, à te succurri: inique cum ipsis diis. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas. ut

tu

tu profis, dii nocebunt: Si accusatorem submiteres, quem deinde removeres, si aliqua illum lite implicares, quam subiode discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret: quid interest, utrum istud fraude teotetur, an voto? nisi quod potentiores illi adversarios quæris. Non est quod dicas? Quam enim illi injuriam facio? Votum tuum aut supervacuum est, aut injuriosum: immo injuriosum, etiamsi irritum. Quidquid non efficis, Dei munus est: injuria vero, quidquid optas. Sat est. tibi non aliter debemus irasci, quam si feceris.

CAP. XXVIII. Si vota, inquit, valuissent, & in hoc valuissent, ut tutus esses. Primum, certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. deinde utrumque certum puta: quod nocet, prius est. Præterea, tu conditionem voti tui nosti: me tempestas occupavit, portus ac præsidii dubium. Quantum existimas tormentum, etiamsi accepero, eguisse? etiamsi servatus fuero, trepidasse? etiamsi absolutus fuero, caussam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, ut non gratior sit solida & inconcussa securitas. Opta, ut reddere mihi beneficium possis, cum opus erit, non ut opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

CAP. XXIX. Quanto hoc honestius votum est? Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, numquam desideret. Sequatur illum materia, qua tam benigne utitur largiendo juvandoque, ut numquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum pœnitentia. Naturam per se proam ad humanitatem, ad misericordiam, & clementiam, irritet ac provocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus. tam æquali in eum fortuna indulgentia perseveret, ut nemo in illum possit esse, nisi conscientia gratus. Quanto hæc justiora vota sunt, quæ te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? quam multa sunt, per quæ quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? fidele consilium, assidua conversatio, sermo comis, & sine adulatione jucundus; aures, si deliberare velit, diligentes; tutæ, si credere; convictus familiaritas. Neminem tam alte secunda posuerunt, ut non illi eo magis amicus desit, quia nihil absit.

CAP. XXX. Ista tristis, & omni voto submovenda occasio, ac procul repellenda. ut gratus esse possis, iratis diis opus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es? Propone in animo tuo carcerem, vincula, sordes, servitutem, bellum, ægestatem: hæ sunt occasiones tui voti. si quis tecum contraxit, per ista dimittitur. Quin potius eum potentem esse velis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (ut dixi) vetat, te referre etjam summa felicitate præditis gratiam? cujus plena tibi occurret & varia materia. Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solvi? Necte invitum distringam: Omnia sane excinserit opulenta felicitas; monstrabo tibi, cujus rei inopia laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi. ad ignorantiam veri perductum, vindicet à consensu concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat extincta libertas, & fides in obsequium servile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque, sed adulandi certamen est, & unum amicorum omnium officium, una contentio, quis blandissime fallat? Ignoravere vires suas, & dum se tam magnos quam audiunt, credunt, attraxere supervacua, & in discrimen rerum omnium perventura bella: utilem & necessariam rupere concordiam: secuti iram, quam nemo revocabat, multorum sangui-

sanguinem hauserunt, fusuri novissime suum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minus existimant turpe quam vinci, & perpetua credunt, quæ in summum perducta maxime nutant. Ingentia super se ac suos regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa scena, & vanis & cito diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non adversi exspectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.

CAP. XXXI. Cum bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentem, oblitumque quam caducis confideret, nemo non impulit. Alius ajebat, non laturos nuncium belli, & ad primam adventus famam, terga versuros: alius, nihil esse dubii, quin illa mole non vinci solum Græcia, sed obrui posset: magis verendum, ne vacuas desertasque urbes invenirent, & profugis hostibus vastæ solitudines relinquerentur, non habituris, ubi tantas vires exercere possent. Alius, illi vix rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copiis campestria, vix patere cælum satis ad emittenda omni manu tela. Cum in hunc modum multa undique jactarentur, quæ hominem nimia æstimatione sui furentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius solus dixit, ipsam illam qua sibi placeret multitudinem indigestam & gravem, metuendam esse ducenti: non enim vires, sed pondus habere: immodica numquam regi posse; nec diu durare, quidquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones objecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in vestigio fixi & commissas sibi angustias tuebuntur, & corporibus obstruent. tota illos Asia non movebit loco. tantas minas belli, & pæne totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt. Cum te mutatis legibus suis natura transmiserit, in semita hærebis, & æstimabis futura damna, cum putaveris quanti Thermopylarum angusta constiterint. Scies te fugari posse, cum scieris posse retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo ablati, cujus cum magno terrore prima vis defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, & tuis te viribus prement. Verum est quod dicitur, majorem belli apparatum esse, quam qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis. Sed hæc res contra nos est: ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia non capit, uti toto te non potes. Præterea, quæ una rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multo ante vinceris, quam victum esse te sentias. Ceterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus ejus duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, ut alia quiescant, ex ex ipsa magnitudine sua caussa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Divina atque humana impellentem, & mutantem quidquid obstiterat: treceuti stare jusserunt: stratusque per totam passim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore, quam damno miserior, Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, & permisit petere quod vellet: petit ille, ut Sardes maximam Asiæ civitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens, id solis datum regibus. Dignus fuerat præmio, antequam peteret: sed quam miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi?

CAP. XXXII. Divus Augustus filiam ultra pudicitiæ maledictum impudicam relegavit, & flagitia Principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus civitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placu-

placuisse, quotidianum ad Marsyam concursum: cum ex adultera in quæstuariam versa, jus omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret. Hæc tam vindicanda Principi quam tacenda (quia quarumdam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens iræ publicaverat. Deinde cum, interposito tempore, in locum iræ subiisset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quæ tamdiu nesciverat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamavit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa aut Mecænas vixisset. Adeo tot habenti millia hominum, duos reparare difficile est. Cæsæ sunt legiones; & protinus scriptæ. fracta classis; & intra paucos dies natavit nova. sævitum est in opera publica ignibus; surrexerunt meliora consumptis: tota vita, Agrippæ & Mecænatis vacavit locus. Quid putem? defuisse similes qui assumerentur, an ipsius vitium fuisse, qui maluit queri, quam quærere? Non est quod existimemus, Agrippam & Mecænatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenii mos est, in præsentium contumeliam, amissa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, à quibus jam audiendi periculum non est.

CAP. XXXIII. Sed ut me ad propositum reducam, vides quam facile sit, gratiam referre felicibus, & in summo humanarum opum positis. Dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volent, plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret: da consilium utile. Quæris, quid felici præstare possis? effice, ne felicitati suæ credat: ut sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contuleris, si illi semel stultam fiduciam permansuræ semper potentiæ excusseris, docuerisq; mobilia esse quæ dedit casus, & majore cursu fugere quam veniunt: nec his portionibus, quibus ad summa perventum est, retro iri? sæpe inter fortunam maximam & ultimam nihil interesse? Nescis quantum sit pretium amicitiæ, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum, sed sæculis raram: quæ nou alicubi magis deest, quam ubi creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno januam pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbiæ, magno æstimare introitum, ac tactum sui liminis, pro honore dare, ut ostio suo propius assideas, ut gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.

CAP. XXXIV. Apud nos primi omnium C. Gracchus & mox Livius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum universis. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos, numquam veros. Amicum vocas, cujus disponitur salutatio? aut potest hujus tibi patere fides, qui per fores maligne apertas non intrat, sed illabitur? Huic pervenire usque ad distringendam libertatem licet, cujus vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis, AVE, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcumq; itaque istorum veneris, quorum salutatio urbem concutit, scito etiam si animadverteris obsessos ingenti frequentia vicos, & commeantium in utramque partem catervis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio quæritur. Illo recipiendus est, illic retinendus, & in sensus recondendus. Hoc doce, gratus es. Male de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto; si rebus bonis supervacuus. Quemadmodum te & in dubiis, & in adversis, & in lætis sapienter geris, ut dubia pruden-

prudenter tractes, adversa fortiter, læta moderate: ita in omnia utilem te amico exhibere potes. Adversa ejus si nec deserueris, nec optaveris, multa nihilominus, ut non optes, in tanta varietate, quæ tibi materiã exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat divitias alicui in hoc, ut illarum partem ipse ferat, quamvis pro illo videatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adjutorio suo fideq; discutiat; quod est ingrati, se illi præfert, & tanti æstimat illum miserum esse, ut ipse gratus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. Exonerare enim se vult, & ut gravi sarcina liberare. Multum interest, utrum properes referre gratiam, ut reddas beneficium; an, ut ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit, & idoneum illi venire tempus volet: qui nihil aliud quam ipse liberari vult, quacumque ad hoc cupiet pervenire, quod est pessime voluntatis.

CAP. XXXV. Ista, inquam nimia festinatio ingrati est. id apertius exprimere non possum, quam si repeti vero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris, Quando isto carebo? quocumque modo mihi laborandum est, ne isti obligatus sim. Si optares ut illi solveres de suo, multum abesse videreris à grato; hoc quod optas, iniquius est. Exsecraris enim illum, & caput sanctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo, ut existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, si captivitatem, si famem ac metum imprecareris. At quid interest, utrum vox ista tua sit, an votum? Sanus aliquid horum opta. I nunc, & hoc esse grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non usque in odium, sed tantum ad infitiationem beneficii perveniret.

CAP. XXXVI. Quispiam dicet Æneao, si patriam capi voluerit, ut captivitate patrem eripiat? Quis Siculos juvenes, ut bona liberis exempla monstrarent, si optaverunt ut Ætna immensa ignium vi supra solitum ardens, daret ipsis occasionem exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum ut finiret, perseverare maluit: nihil Deciis, quod morte patriam servaverunt, si prius optaverant, ut devotioni fortissimæ locum ultima rerum necessitas faceret. Gravissima infamia est medici, opus quærere. Multi quos auxerant morbos, & irritaverant, ut majore gloria sanarent, non potuerunt discutere, aut cum magna miserorum vexatione vicerunt.

CAP. XXXVII. Callistratum ajunt, ita certe Hecaton auctor est, cum in exsilium iret, in quod multos simul cum illo seditiosa civitas & intemperanter libera expulerat, optante quodam, ut Atheniensibus necessitas restituendi exsules esset, abominatum talem reditum. Rutilius noster animosius. cum enim quidam illum consolaretur, & diceret instare arma civilia: brevi futurum, ut omnes exsules reverterentur: Quid tibi, inquit, mali feci, ut mihi pejorem reditum, quam exitum optares? Malo, ut patria exsilio meo erubescat, quam reditu mæreat. Non est istud exsilium, cujus neminem non magis, quam damnatum, pudet. Quemadmodum illi servaverunt bonorum civium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos unico malo affici, quam omnes publico: ita non servat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quasi ipse submoveat: qui etiam si bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium exstinxisse quod feceris.

CAP. XXXVIII. In quibusdam civitatibus, impium votum sceleris vicem tenuit. Demades certe Athenis, eum qui necessaria funeribus venditabat, damnavit, cum probasset magnum lucrum optasse quod contingere illi sine multorum

rum morte non poterat. Quæri tamen solet, an merito damnatus sit. Fortasse optavit, non ut multis venderet, sed ut care: ut parvo sibi constarent, quæ venditurus esset. Cum constet negotiatio ex empto & vendito, quare votum ejus in unam partem trahis, cum lucrum ex utraque sit? Præterea omnes licet, qui in ista negotiatione sunt, damnes: omnes enim idē volunt, idem intra se optant. Magnam hominum partem damnabis. cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat. agricolam annonæ caritas erigit. eloquentiæ exoptat pretium litium numerus. medicis gravis annus in quæstu est, institores delicatarum mercium, juventus corrupta locupletat. nulla tempestate, nullo igne lædantur tecta: jacebit opera fabrilis. Unius votū deprehensum est, omnium simile est. An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorū testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere, quæ designatores & libitinarios, vota? illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimū quemque, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum damno nemo vivit: hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo, non tantum ut accipiant, quod turpi servitute meruerunt, sed etiam ut tributo gravi liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatum est in uno, optent: quibus quisquis morte profuturus est, vita nocet. Omnium tamen illorum tam nota sunt vota, quam impunita. Denique se quisque consulat, & in secretū pectoris sui recedat, & inspiciat quid tacitus optaverit. quam multa sunt vota, quæ etiam sibi fateri pudet? quam pauca, quæ facere coram teste possimus!

CAP. XXXIX. Sed non quidquid reprehendendum, etiam damnandum est: sicut hoc votum amici, quod in manibus est, male utentis bona voluntate, & in id incidentis, quod evitat. nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est. Hic, ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me salvus, honestus, tutus esse non possit, tam miser sit: ut illi beneficii loco sit, quidquid reddiṫur. Hæc diis audientibus. Circumveniant illum domesticæ insidiæ, quas ego possim solus opprimere. instet potens inimicus & gravis, infesta turba nec inermis, & creditor urgeat & accusator.

CAP. XL. Vide quam sis æquus. horum optares nihil, si tibi beneficium non dedisset. Ut alia taceam, quæ graviora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certe delinquis, quod non exspectas suum cujusque rei tempus: quod æque peccat, qui non sequitur, quam qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non utique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingratior es, qui desiderare me cogis? Exspecta, quare subsidere apud te munus meum non vis? quare obligatum moleste fers? quare, quasi cum acerbo fœneratore, signare rationem parem properas? Quid mihi negotium quæris? quid in me deos immittis? quomodo exigeres, qui sic reddis?

CAP. XLI. Ante omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia secure debere, & occasiones reddendorum observare, non manu facere: hanc ipsam cupiditatem primo quoq; tempore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod invitus debet: & quod apud se non vult esse, onus judicat esse, non munus. Quanto melius ac justius, in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obæratum se judicare? quoniam beneficium commune vinculū est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minus tuum revertatur ad te: opto hilaris accipias. si necessitas alterutri nostrum imminet, fatoque quodam datum est, ut aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui solet. Ego paratus sum: Nulla

mora in Turno. ostendam hunc animum, cum primum tempus advenerit: interim dii testes sunt.

CAP. XLII. Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi manu prendere, verentis & æstuantis, ne in ullo officio sis tardior. Non decet gratum animum solicitudo, sed contra, summa fiducia sui: & ex conscientia veri amoris, dimissa omnis anxietas. Tam cum vitio est, recipere quod non debes, quam non dare quod debes. hoc beneficii primi dati sit jus, ut recipiendi tempus eligat, qui dedit. At vereor, ne homines de me sequius loquantur. Male agit, qui famæ, non conscientiæ gratus est. Duos istius rei judices habes: te, quem non potes fallere; & illum, quẽ potes. Quid ergo, si nulla interveneri occasio? semper debebo? Debebis: sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cũ magna voluptate apud te depositum intueberis. Pœnitet accepti beneficii, quẽ nondũ redditi piget, quare qui tibi dignus visus est, à quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP. XLIII. In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium sinum ac domum replere: cum ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto majus ac difficilius interim sit capere, quam fundere. Nam ut nihil alteri detraham, quoniam utrumq; ubi ex virtute sit, par est: non minoris est animi beneficium debere, quam dare, eo quidem operosius hoc quam illud, quo majore diligentia custodiuntur accepta, quam dantur. Ideo non est trepidandum, quam cito reponamus, nec properandum intempestive: quia æque delinquit, qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quam qui suo cessat. Positum est illi apud me, nec illius nomine, nec meo timeo. bene illi cautum est, non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: imo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præstat se in utrumq; facilem: si vult recipere beneficium, referamus, reddamusque læti. illud apud nos custodiri mavult, quid thesaurum ejus eruimus? quid custodiam recusamus? dignus est, cui utrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tamquam non ducere, sed sequi debeat.

LIBER VII.

CAPUT I.

BONUM, mi Liberalis, habeas animum volo:

In manibus terræ. Non hic te carmine longo,

Atque per ambages & longa exorsa tenebo.

Reliqua hic liber cogit & exhausta materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quidquid superest, cum tibi superfuerit. Si voluissem lenocinari mihi, debuit paullatim opus crescere, & ea pars in finem reservari, quam quilibet etiam satiatus appeteret. Sed quidquid maxime necessarium erat, in primum statim congessi: nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, ubi dicta sint quæ regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenii inventa. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo judicio magnus, etiã si maximis comparetur, solet: Plus prodesse, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa in promptu tibi & in usu sint, quam si multa quidẽ didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes numeros nexusque perdidicit, quorum usus sub adversario rarus est, sed qui in uno se aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus exspectat: nec enim refert, quam multa sciat, si scit quantum victoriæ satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca vincunt. Licet nescias, quæ ratio Oceanum effun-

effundat ac revocet: quare septimus quisque annus ætati signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, nō servet proportionem suam, sed ultima in angustias coëant, & columnarū novissima intervalla jungantur: quid sit, quod geminorum conceptum separet, partum jungat, utrum unus concubitus spargatur in duos, an toties concepti sint. cui pariter natis fata diversa sint, maximisque rerum spatiis distent, quorum inter ortus minimum intersit. Non multum tibi nocebit transisse, quæ nec licet scire, nec prodest. Involuta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri possumus: quia nullius rei difficilis inventio est, nisi cujus hic unus inventę fructus est, invenisse. Quidquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Si animus fortuita contempsit, si se supra metum sustulit, nec avida spe infinita complectitur, sed didicit à se petere divitias: si deorum hominumq; formidinem ejecit, & scit non multum esse ab homine timendum, à Deo nihil: si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dom ornatur, eo perductus est, ut illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum virtuti consecravit, & quacumq; vocat illa, planum putat: si sociale animal est, & in commune genitus, mundum ut unam domum spectat, & conscientiam suam diis aperit, semperque tamquam in publico vivit: si se magis veritus quam alios, subductus illis tempestatibus, in solido ac sereno stetit: consummavit scientiam utilem, atque necessariam, reliqua oblectamenta otii sunt. Licet enim jam in tutum retracto animo, ad hęc quoque excurrere, cultum, non robur, ingeniis afferentia.

CAP. II. Hæc Demetrius noster utraq; manu tenere proficientem jubet, hæc nusquam dimittere, imo affigere & partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, ut sua sponte occurrant salutaria, & ubique ac statim desiderata præsto sint: & sine mora ulla veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque nec malum esse ullum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hæc regula vitæ opera distribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigat: miserrimosque mortalium judicet, in quanti scumque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est & brevis: fastidit objecta quo avidius hausta est, citius in contrarium recidens, cujus subinde necesse est aut pæniteat, aut pudeat. In qua nihil est aut magnificum, aut quod naturam hominis, diis proximi, deceat, res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu fœda. Ista est voluptas & homine & viro digna, non implere corpus, nec saginare, nec cupiditates irritare, quarū tutissima, est quies: sed perturbatione carere, & ea quæ hominum inter se rixantium ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, ubi de diis famæ creditum est, vitiisq; illos nostris ęstimavimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, numquam fensuram sui tædium, percipit hic quē deformamus cum maxime: qui, ut ita dicam, divini juris atq; humani peritus, præsentibus gaudet, ex futuro non pendet. nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaq; curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in dubium, suo contentus. Nec illum existimes parvo esse contentum. omnia illius sunt. non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quamquam in littore maris rubri steterat, plus, deerat quam qua venerat. illius ne ea quidem erant, quæ tenebat aut vicerat, cum in Oceano Onesicritus præfectus classibus præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non satis apparebat inopem esse, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui se in profundum, inexplora-

ploratum & immensum, aviditate cæca prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deest, quantum cupit.

CAP. III. Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium quos fortuna irritavit implendo. Cyrū & Cambysen, & totum regni Persici stemma percense quem invenies, cui modum imperii satietas fecerit? qui non vitam in aliqua ulterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est. quidquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur: nec interest, quantum in id quod inexpiebile est, congeras. Unus est sapiens, cujus omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metenda in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda præsidia, non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dii immortales regnum inermes regunt, & illis rerum suarū ex edito tranquilloque tutela est; ita hic officia sua, quamvis latissime pateant, sine tumultu obit: & omne humanum genus, potentissimus ejus optimusque, infra se videt. Derideas licet: ingentis spiritus res est, cum Orientem Occidentemque lustraveris animo, quo etiam remota & solitudinibus interclusa penetrantur, cum tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissime fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Hæc omnia mea sunt. Sic fit, ut nihil cupiat: quia nihil est extra omnia.

CAP. IV. Hoc ipsum, inquis, volui. teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, expliceris. Dic mihi, quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt? nam id quoq; quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest dari beneficium sapienti: cui quidquid datur, de suo datur. atqui dicitis, sapienti posse donari. Idem autem me scito, & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quid quā amico donare potest: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & ejus qui possidet, cui datum & assignatum est. jure civili omnia regis sunt: & tamen illa quorum ad regem pertinet universa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & unaquæque res habet possessorem suum. Itaq; dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam possumus: nec donare illi de suo dicimur. Ad reges enim potestas omniū pertinet, ad singulos proprietas. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt. & totus ager hujus aut illius reipublicæ est: pars deinde suo domino quæq; censetur. ideoq; donare agros nostros reip. possumus, quamvis illius esse dicantur: quia aliter illius sunt, aliter mei. Numquid dubium est, quin servus cum peculio, domini sit? dat tamen domino suo munus. Non enim ideo nihil habet servus, quia non est habiturus, si dominus illum habere noluerit: nec ideo non est munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiamsi noluisset. * Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia sapientis esse, inter nos convenit) illud quod quæritur colligendum est, quomodo liberalitatis materia adversus eum superfit, cujus universa esse cōcessimus. Omnia patris sunt, quæ in liberorum manu sunt: quia tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum sunt: tamen diis posuimus donum, & stipem jecimus. Non ideo quod habeo, meum non est, si tuum est: potest enim idem esse meum & tuum. Is, inquis, cujus prostitutæ sunt, leno est: omnia autem sapientis sunt, inter omnia autem & prostitutæ sunt. ergo & prostitutæ sapientis sunt. leno autem est, cujus prostitutæ sunt: ergo sapiens est leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim:

enim: Nemo rem suam emit: omnia autem sapientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum sumere, quia nemo usuram pro pecunia sua pendit. Innumerabilia sunt, per quæ cavillantur, cum pulcherrime, quid à nobis dicatur, intelligant.

CAP. V. Enimvero sic omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisq; in rebus suis dominium habeat: quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio possidet, singuli dominio. Tempus istius probandæ rei veniet. Interim hoc huic quæstioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter meum est, me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei cujus est totum, posse donari. Conduxi domum à te. in hac aliquid tuum, aliquid meum. res tua est: usus rei tuæ, meus est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamvis tua in possessione nascantur: & si annona carior fuerit, aut fames,

Heu frustra magnum alterius spectabis acervum.

In tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. Nec conductū meum, quamquam sis dominus, intrabis: nec servum tuum, mercenarium meum abduces: & abs te rhedam si conduxero, beneficiū accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, ut aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

CAP. VI. In omnibus istis quæ modo retuli, uterq; ejusdem rei dominus est. quomodo? quia alter rei dominus est, alter usus. Libros dicimus esse Ciceronis, eosdem Dorus librarius suos vocat: & utrumque verum est. alter illos tamquam auctor sibi, alter tamquam emptor asserit: ac recte utriusq; dicuntur esse. Utriusque enim sunt: sed non eodē modo. sic potest T. Livius à Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti, quod viritim meum est, licet illius sint omnia. Nam cum regio more cuncta cōscientia possideat, singularum autem rerum in unumquemque proprietas sit sparsa: & accipere munus, & debere, & emere, & conducere potest. Cæsar omnia habet, fiscus ejus privata tantum, ac sua: & universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria. Quid ejus sit, quid non sit, sine diminutione imperii quæritur. nam id quoq; quod tamquam alienum abjudicatur, aliter illius est. Sic sapiens universa animo possidet, jure ac dominio sua.

CAP. VII. Bion modo omnes sacrilegos argumentis esse colligit, modo neminem. Cum omnes de saxo dejecturus est, dicit: Quisquis id quod deorum est, sustulit & consumpsit, atq; in usum suum vertit, sacrilegus est: omnia autem deorum sunt: quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt: ergo quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cum effringi templa, & expilari impune Capitolium jubet: dicit, Nullum sacrilegiū esse, quia quicquid sublatum est ex eo loco qui deorū erat, in eum transfertur locum, qui deorum est. Hic respondetur: Omnia quidē deorum esse, sed non omnia diis dicata. In his observari sacrilegium, quæ religio numini adscripsit. Sic & totum mundum deorū esse immortalium templum, solum quidē amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen à sacris profana discerni, & non omnia licere in angulo, cui nomē fani impositum est, quæ sub cælo & conspectu siderum licent. Injuriam sacrilegus Deo quidem non potest facere, quē extra ictum sua divinitas posuit: sed tamen punitur, quia tamquam Deo fecit. Opinio illum nostra, ac sua, obligat pœnæ. Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri, etsi quocumque transtulit, quod surripuerat, intra terminos est mundi: sic & sapienti furtū potest fieri. Aufertur enim illi, non ex his quæ universa habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quę viritim ei serviunt. Illam alteram possessionem agnoscet, hanc nolet habere, et si poterit; emitterque illam

illam vocem, quam Romanus Imperator emisit, cum illi ob virtutem & bene gestam Remp. tantum agri decerneretur, quantum arando uno die circuire potuisset: Non est, inquit, vobis eo opus cive, cui plus opus sit, quam uni civi. Quanto majoris viri putas, respuisse hoc munus, quam meruisse? multi enim fines aliis abstulerunt, sibi nemo constituit.

CAP. VIII. Ergo cum animum sapientis intuemur, potentem omnium, & per universa dimissum, omnia illius esse dicimus: cum ad hoc jus quotidianum, si ita res tulerit, capite censebitur. Multum interest, possessio ejus animi magnitudine æstimetur, an censu. hæc universa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chrysippum, Zenonem, & ceteros magnos quidē viros, majores tamen, quia in laudem vetustorum invidia non obstat. Paulio ante Demetrium retuli; quem mihi videtur rerum natura, nostris tulisse temporibus, ut ostenderet, nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo corripi posset virum exactæ (licet neget ipse) sapientiæ, firmæque in his quæ proposuit constantiæ: eloquentiæ vero ejus, quæ res fortissimas deceat, non concinnatæ, nec in verba sollicitæ, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito, quin providentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum sæculo nostro, aut convicium deesset.

CAP. IX. Demetrio si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmaverim repudiaturum, dicturumque: Ego vero me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in altam fæcem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quæ nec daturus quidem acciperem: quoniā multa video, quæ me donare non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quæ gentium oculos regumque perstringunt? volo intueri pretia sanguinis, animarumq; vestrarum? Prima mihi luxuriæ spolia propone: sive illa vis per ordinem expandere, sive (ut est melius) in unum acervum dare. Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinē, & fœdissimorum pigerrimorumq; animalium testas, ingentibus pretiis emptas, in quibus ipsa illa quę placet varietas, subditis medicamentis, in similitudinē veri coloratur. Video istic mensas, & æstimatum lignum senatoris censu. eo pretiosius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torsit. Video istic crystallina, quorū accendit fragilitas pretium. omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet periculo, crescit. Video murrhina pocula. parum scilicet luxuria magno fuerit, nisi quod vomant, capacibus gemmis inter se propinarent. Video uniones, non singulos singulis auribus comparatos; jam enim exercitatæ aures oneri ferendo sunt: junguntur inter se, & insuper alii binis superponuntur. non satis muliebris insania viros subjecerat, nisi bina ac terna patrimonia auribus singulis pependissent. Video sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit: quibus sumptis, mulier parum liquido, nudam se non esse jurabit. Hæc ingenti summa, ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, ut matronæ nostræ, ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quam in publico ostendant.

CAP. X. Quid agis avaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum est? omnia ista quæ retuli, in majore honore pretioque sunt. Nunc volo tuas opes recognoscere, laminas utriusq; materiæ, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule terra, quæ quidquid utile futurum nobis erat protulit, ista defodit & mersit, & ut noxiis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iisdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argen-

argentum: ne aut instrumentum in cædes mutuas deesset, aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent: est in quo errorem oculorum animus subsequi possit: video istic diplomata, & syngraphas, & cautiones, vacua habendi simulacra, umbras quasdam avaritiæ laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? quid fœnus, & kalendarium, & usura, nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsita nomina? Possum de rerum natura queri, quod aurum argentumque non interius absconderit, quod non illis majus, quam quod detrahi posset, pondus injecerit. Quid sunt istæ tabulæ, quid computationes, & vænale tempus, & sanguinolentæ centesimæ? voluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subjici oculis, quod teneri manu possit, inanis avaritiæ somnia. O miserum, si quem delectat sui patrimonii liber magnus, & vasta spatia terrarum colenda per vinctos, & immensi greges pecorum per provincias ac regna pascendi, & familia bellicosis nationibus major, & ædificia privata laxitatem urbium magnarum vincentia! Cum bene ista, per quæ divitias suas disposuit ac fudit, circumspexerit, superbumque se fecerit, si quidquid habet, ei quod cupis comparet, pauper est. Dimitte me, & illis divitiis meis redde. Ego regnum sapientiæ novi, magnum, securum. ego sic omnia habeo, ut omnium sint.

CAP. XI. Itaque cum C. Cæsar illi ducenta donaret, ridens rejecit, ne dignam quidem summam judicans, qua non accepta glorietur. Dii deæque, quam pauxillo illum animum aut honorare voluit, aut corrumpere! Reddendum egregio viro, testimonium est. Ingentē rem ab illo dici audivi, cum miraretur dementiam ejus, quod se putasset tanti posse mutari. Si tentare inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. XII. Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt: æque nihil prohibet, cum omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, ut pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matriq; communes liberi sunt: quibus cum duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium jam efficiam, ut quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecū habere commune. Quare? quia hoc consortium solum inter sapientes est, inter quos amicitia est. ceteri non magis amici sunt, quam socii. Deinde pluribus modis communia sunt. Equestria omnium equitum Romanorum sunt, in illis tamen locus meus fit proprius, quē occupavi. hoc si cui cessi, quamvis illi communi re cesserim, tamē aliquid dedisse videor. Quædam quorumdam sub certa conditione sunt. habeo in equestribus locum, non ut vendam, non ut locem, non ut habitem: in hoc tantum, ut spectem. Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & jure habeo locum illic, quia sedere est mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus jus mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quidquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet: uti, illo nolente, non possum. Derides me, inquis. Si quod amico est, meum est, liceat mihi vendere. Non licet. nam nec equestria: & tamen communia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere nō potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum est. Accepi, sed certe non minus habes.

CAP. XIII. Ne te traham longius, Beneficium majus esse non potest: ea per quæ beneficiū datur, possunt esse majora, & plura, in quæ

quæ se benevolentia effundat, & sic tibi indulgeat, quemadmodum amantes solent: quorum plura oscula, & complexus arctiores, non augent amorem, sed exercent. Hæc quoque, quæ venit quæstio, profligata est in prioribus? Itaq; breviter perstringetur. Possunt enim in hanc, quæ data sunt aliis, argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, ut beneficium redderet, reddiderit. Vt scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, ut redderet. Apparet ergo, non esse id factum; cujus faciendi occasionem non habuit. Vt creditori suo pecuniam non solvit is, qui ut solveret, ubiq; quæsivit, nec invenit. Quædam ejus conditionis sunt, ut effectum præstare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, ut efficerent. Si omnia fecit ut sanaret, peregit medicus partes suas. etiam damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni arte usus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, ut beneficium redderet, obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod verã amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere: gratiam retulit, etiam si tu beneficium nõ recepisti. Præterea, huic intentus semper, & hujus rei tempus operiens, qui in hoc multum curæ, multum sedulitatis impendit, plus laboravit, quam cui cito referre gratiam contigit.

CAP. XIV. Debitoris exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quæsisse, nisi solvit. Illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur: hic benignissimus, qui cum te viderit concursantem & sollicitum atque anxium, dicet: Mitte hanc de pectore curam. Define tibi molestus instare. omnia à te habeo. Injuriam mihi facis, si me quidquam amplius desiderare judicas. Plenissime ad me pervenit animus tuus. Dic, inquit, mihi. reddidisse beneficium diceres illum, si gratiam retulisset. Eodem ergo loco est, qui reddidit, & qui non reddidit. Contra, nunc illud pone, si oblitus esset accepti beneficii, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse? At hic diebus noctibusq; se lassavit, & omnibus aliis renunciavit officiis, huic uni imminens, & operatus, ne qua se fugeret occasio. eodem ergo loco erunt, ille qui curã referendæ gratię abjecit, & hic qui numquã ab illa recessit? iniquus es, si rem à me exigis, cum videas animum non defuisse. Ad summam, puta, cum captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis, navigasse hieme jam sæva, per infesta latrociniis littora, emẽsum quidquid periculi afferre potest etiam pacatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, cũ quos nemo non fugiebat ego quærerem, tandem ad piratas perveni: & jam te alius redemerat negabis me gratiam retulisse? etiamsi in illa navigatione pecuniam, quã saluti tuæ contraxeram, naufragus perdidi, etiamsi in vincula quæ detrahere tibi volui, ipse incidi: negabis me retulisse gratiam? At mehercule Athenienses, Harmodium & Aristogitonem, tyrannicidas vocant: & Mucii manus in hostili ara relicta, instar occisi Porsenæ fuit: & semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis, enituit. Plus præstitit, qui fugientes occasiones secutus est, & alia atque alia captavit, per quæ referre gratiam posset, quam is quem sine ullo sudore, gratum prima fecit occasio.

CAP. XV. Duas, inquit, res ille tibi præstitit, voluntatem, & rem: tu quoque illi duas debes. Merito istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam: huic vero, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere, utrumq; enim præstat, quantũ in se est. Deinde, non semper numero numerus æquandus est: aliquando una res pro duabus valet. Itaque in locum rei succe-

succedit tam propensa voluntas, & cupida reddendi. Quod si animus sine re, ad referendam gratiam non valet: nemo adversus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur. Diis, inquit, nihil aliud præstare possumus. Sed si huic quoque, cui referre gratiã debeo, nihil aliud præstare possum: quid est, quare non eo adversus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero?

CAP. XVI. Si tamen quid sentiam quæris, & vis signare responsum: hic beneficium recepisse se judicet: ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat: ille se teneat. hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. In omni quæstione propositum sit nobis bonum publicum. præcludendæ sunt excusationes ingratis, ad quas refugere possint, & sub quibus infitiationẽ suam tegere. Omnia feci? fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes judicas majores nostros fuisse, ut non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, & eum qui incendio; aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdidit? nullam excusationem receperunt, ut homines scirent fidem utique præstandam. Satius enim erat à paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquã tentari. Omnia fecisti ut redderes. Hoc illi satis sit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, si enixam & sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus est: ita tu ingratus es, nisi ei qui voluntatem bonam in solutum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec testeris: occasiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit: illi, quia malus; huic, quia non malus. Ideoque non est, quod ad te hanc quæstionem judices pertinere: an quod beneficium quis à sapiente acceperit, reddere debeat, si ille desiit esse sapiens, & in malum versus est. Redderes enim & depositum, quod à sapiente accepisses: & etiam malo, redderes creditum: quid est, cur non & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid? si quid à sano accepisses, ægro non redderes: cum plus semper imbecillo amico debeamus? & hic æger est animo: adjuvetur, feratur. stultitia, morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

CAP. XVII. Duo sunt beneficia: unum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absolutum & verum beneficium. alterum, vulgare, plebejum, cujus inter nos imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualiscumque est debeam reddere, sive homicida, sive fur, sive adulter evasit. Habent scelera leges suas. melius istos judex, quam ingratus, emendat. nemo te malum, quia est, faciat. Malo beneficium projiciam, bono reddam. huic, quia debeo; illi, ne debeam.

CAP. XVIII. De altero beneficii genere dubitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens, ne reddere quidẽ nisi sapienti possum. Puta enim me reddere, ille non potest recipere: non est jam hujus rei capax. scientiam utendi perdidit. Quid si me remittere manco pilam jubeas? stultum est dare alicui, quod accipere non possit. Ut respondere ab ultimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam si accipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem: liberari tantum, si reddo, possum. Ille uti illo non poterit? viderit. penes illum erit culpa, non penes me.

CAP. XIX. Reddere est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo jubeat, aut cribro: reddidisse te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere, est id quod debeas, ei cujus est, volenti dare. hoc unum mihi præstandum est. Ut quidem habeat, quod à me accepit, jam ulterioris est curæ.

Non tutelam illi, sed fidem debeo: multoque satius est, illum non habere, quam me non reddere. Et creditori statim in macellum laturo, quod accepit, reddam. etiam si mihi adulteram cui numerem, delegaverit, solvam: & si nummos quos accipiet in sinum suum discinctus fundet, dabo. Reddendum enim mihi est: non servandum, cum reddidero, aut tuendum. Beneficii accepti, non redditi custodiam debeo. Dum apud me est, salvum sit. ceterum licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcenti. Reddam bono, cum expediet; malo cum petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim à sapiente: stulto reddis. Imo reddo illi, quale nunc potest accipere: nec per me fit deterius, sed per illum. id quod accepi, reddam. Cui si ad sapientiam redierit, reddam quale accepi: dum in malis est, reddam quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non tantum malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris: & huic beneficium, quod acceperas, reddes? Mutationem sapientis tantam natura non patitur, nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vestigia boni teneat. Numquam in tantum virtus exstinguitur, ut non certiores animo notas imprimat, quam ut illas eradat ulla mutatio. Feræ inter nos educatæ, cum in silvas eruperunt, aliquid mansuetudinis pristinæ retinent: tantumque à placidissimis absunt, quantum à veris feris & numquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui umquam hæsit sapientiæ. altius infectus est, quam ut ex toto elui, & transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, utrum iste ferus sit animo tantum, an & in perniciem publicam excurrat? Proposuisti enim mihi Apollodorum & Phalarin tyrannum, quorum si naturam habet intra se malus, quidni ego illi beneficium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit juris amplius? Si vero sanguine humano non tantum gaudet & pascitur, sed & suppliciis omnium ætatum crudelitatem insatiabilem exercet, nec ira, sed aviditate quadam sæviendi furit, si in ore parentum filios jugulat, si non contentus simplici morte, distorquet, nec urit solum perituros, sed excoquit, si ara ejus cruore semper recenti madet: parum est huic beneficium non reddere. Quicquid erat, quo mihi cohæreret, intercisa juris humani societas abscidit. Si præstitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret: quidquid meruerat, perdidisset, & referre illi gratiam scelus haberetur, si non patriam meam impugnat, sed suæ gravis est, & sepositus à mea gente, suam exagitat: abscidit nihilominus illum tanta pravitas animi. etiam si non inimicum, invisum mihi efficit: priorque mihi ac potior ejus officii ratio est, quod humano generi, quam quod uni homini debeo.

CAP. XX. Sed quamvis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, ut nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi servandum modum credam, ut si beneficium illi meum neque vires majores daturum est in exitium commune, nec confirmaturũ quas habet, id autem erit, quod illi reddi sine pernicie publica possit, reddam. Servabo filium ejus infantem. quid hoc beneficium obest cuiquam eorum, quos crudelitas ejus lacerat? pecuniam quæ satellitem stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria ejus instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scenæ, & scorta, & quæ feritatem ejus emolliant, libens offeram. Cui triremes & cerastas non mitterem, lusorias & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lascivientium mittam. Et si ex toto ejus sanitas despe-

desperata fuerit, eadem manu beneficiũ omnibus dabo, illi reddam: quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium est: optimumque est obire ei, qui ad se numquam rediturus est. Sed hæc rara nequitia est, & semper portenti loco habita, sicut hiatus terræ, & de cavernis maris ignium eruptio. Itaq; ab illa recedamus: de his loquamur, quæ detestamur sine horrore. Huic homini malo, quem invenire in quolibet foro possum, quem singuli timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam ejus prodesse, quod in me non est, redeat domum bonus an malus. Quam diligenter istud excuterem, si non redderem, sed darem? Hic locus fabulam poscit.

CAP. XXI. Pythagoricus quidam emerat à sutore phæcasia, rem magnum, non præsentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: & cum clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? sutor ille quem quæris, elatus, combustus est. Quod nobis fortasse molestum est, qui in æternum nostros amittimus: tibi minime, qui scis futurum, ut renascatur, jocatus in Pythagoricum. At philosophus noster, treis aut quatuor denarios (non invita manu) domum retulit, subinde concutiens. Deinde cum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatem; intelligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: Ille tibi vivit. tu redde, quod debes. Deinde per clostrum, qua se commissura laxaverat, quatuor denarios in tabernam inseruit, ac misit, pœnas à se exigens improbæ cupiditatis, ne alieno assuesceret.

CAP. XXII. Quod debes, quære cui reddas: & si nemo poscet, ipse te appella. Malus an bonus sit, ad te non pertinet. Redde & accusa, nõn oblitus, quemadmodum inter vos officia divisa sunt. Illi oblivio imperata est, tibi meminisse mandavimus. Erat tamen, si quis existimat, cum dicimus eum qui beneficium dedit, oblivisci oportere, excutere nos illi memoriam rei præsertim honestissimæ. quædam præcipimus ultra modum, ut ad verum & suum redeant. Cum dicimus. Meminisse, non debet: hoc volumus intelligi, prædicare non debet, nec jactare, nec gravis esse. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant. hoc sobrii loquuntur, hoc ebrii non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Ut hæc nimia & exprobratrix memoria subsideret, oblivisci eum qui dedit, jussimus, & plus imperando quam præstari poterat, silentium suasimus.

CAP. XXIII. Quoties parum fiduciæ est in his quibus imperas, amplius est exigendum quam satis est, ut præstetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole extenditur, ut ad verum mendacio veniat. Itaque qui dixit,

Qui candore nives anteirent, cursibus auras:

quod non poterat fieri, dixit: ut crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, violentior amne.

ne hoc quidem se persuasurum putavit, aliquem tam immobilem esse, quam scopulum. Numquam tantum sperat hyperbola, quantum audet: sed incredibilia affirmat, ut ad credibilia perveniat. Cum dicimus, Qui beneficium dedit, obliviscatur: hoc dicimus, similis sit oblito; memoria ejus non appareat, nec incurrat. Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: sæpe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo? occasionem ignoranti non ostendam? necessitates illi meas non detegam, quare nescisse se aut mentiatur, aut doleat? Interveniat aliquando admonitio, sed verecunda, quæ non poscat, nec in jus vocet.

CAP. XXIV. Socrates amicis audientibus: Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem.

Neminem poposcit, omnes admonuit. A quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni esset? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat, commeruisse, à quo Socrates acciperet. Non illos castigare mollius potuit, Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post hæc quisquis properaverit, sero dat. jam Socrati defuit. Propter acerbos exactores, repetere prohibemus: non ut numquam fiat; sed ut parce.

CAP. XXV. Aristippus aliquando delectatus unguento: Male, inquit, istis effœminatis eveniat, qui rem tam bellam infamaverunt. Idem dicendum est? Male istis improbis & importunis beneficiorum suorum quadruplatoribus eveniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos sustulerunt. Ego tamen utar hoc jure amicitiæ, & beneficium ab eo repetam, à quo petissem: qui alterius beneficii loco accepturus est, potuisse reddere. Numquam, ne querens quidem, dicam:

——— *Ejectum littore egentem*
Excepi, & regni demens in parte locavi.

Non est ista admonitio, non convicium est. Hoc est in odium beneficia perducere: hoc est efficere, ut ingratum esse, aut liceat, aut juvet. Satis, abundeque est, submissis & familiaribus verbis, memoriam revocare:

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum.

Ille invicem dicat? Quid ni merueris? ejectum littore egentem excepisti.

CAP. XXVI. Sed nihil, inquit, profecimus: dissimulat, oblitus est, quid facere debeam? Quæris rem maxime necessariam, & in qua hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati ferendi sint? Placido animo, mansueto, magno. Numquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus, offendat, ut non tamen dedisse delectet. Numquam in has voces injuria impellat: Vellem non fecisse. Beneficii tui etiam infelicitas placeat. Semper illum pœnitebit, si te ne nunc quidem pænitet. Non est, quod indigneris tamquam aliquid novi acciderit: magis mirari deberes, si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse: alium ignorantia officii, alium pigritia, alium occupatio. Adspice, quemadmodum immensæ hominum cupiditates hient semper, & poscant: non mireberis ibi neminem reddere, ubi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmæ mentis ac solidæ, ut tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini servit, alius lucri totus est, cujus summam non vinces; alius invidia laborat, alius cæca ambitione, & in gladios ruente. Adjice torporem mentis ac senium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultusq; perpetuos. adjice æstimationem sui nimiam & tumorem, ob quæ contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam in perversa nitentium, quid levitatem semper alio transilientem loquar? Huc accedat temeritas præceps, & numquam fidele consilium daturus timor, & mille errores, quibus volvimur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, & publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, optare quæ consequi posse spes non fuit.

CAP. XXVII. Inter affectus inquietissimos, rem quietissimam, fidem quæris? Si tibi vitæ nostræ vera imago succurret, videberis tibi videre captæ cum maxime civitatis faciem, in qua, omisso pudoris rectique respectu, vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur: soluta legibus scelera sunt: nec religio quidem, quæ inter arma hostilia supplices texit, ullum impedimentum est ruentium in prædam. Hic ex privato, hic ex publico, hic ex profano, hic sacro rapit: hic effringit,

hic

hic transilit, hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, evertit, & in lucrum ruina venit. Hic sine cæde populatur, hic spolia cruenta manu gestat, nemo non fert aliquid ex altero. In hac aviditate generis humani, næ tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem. Si indignaris ingratos esse: indignare luxuriosis, indignare avaros, indignare impudicos, indignare ægros deformes, senes pallidos. Est istud grave vitium, est intolerabile, & quod dissociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet: sed usque eo vulgare est, ut illud nec qui queritur quidem effugerit.

CAP. XXVIII. Cogita tecum, an quibuscumq; debuisti, gratiam retuleris, an nullum umquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quæ in juvenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quædam perdidimus, quædā projecimus, quædam è conspectu nostro paullatim exierunt: à quibusdam oculos avertimus. Vt excusem tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis est memoria, & rerum turbæ non sufficit. necesse est quantum recipit, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, ut minima apud te nutricis esset auctoritas: quia beneficium ejus longius ætas sequens posuit. sic factum est, ut præceptoris tibi non esset ulla veneratio: sic evenit, ut circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorum candidato, quæsituræ suffragator excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu invenies. Inique publico irasceris crimini, stultè tuo. ut absolvaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, utiq; pejorem exprobrando. non est, quod frontem ejus indures: sine, si quid est pudoris residui, servet. Sæpe dubiam verecundiam, vox conviciantis clarior, rupit. nemo id esse, quod etiam videtur, timet. deprehensus pudor amittitur.

CAP. XXIX. Perdidi beneficiū. Numquid quæ consecravimus, perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficiū est, etiam si male respondit, bene collocatum. Non est ille, qualem speravimus. Simus nos quales fuimus, ei dissimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur. quoniam quidem querela amissi beneficii, non bene dati signum est. Quantū possumus, caussam ejus apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignoravit: fortasse facturus est. Quædam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit, ac mora fovit. Idem nobis faciendum: nutriamus fidem languidam.

CAP. XXX. Perdidi beneficium. Stulte, non nosti detrimenti tui tempora. perdidisti, sed cum dares: nunc palam factum est. Etiam in his quæ videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Vt corporum, ita animorum molliter vitia tractanda sunt. sæpe quod explicavit mora, pertinacia trahentis abruptū est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid infectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus est, jam nihil debet. Quæ ratio est, exacerbare eum in quem magna contuleris, ut ex amico dubio fiat non dubius inimicus & patrocinium sibi nostra infamia quærat. Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. subest aliquid. Nemo non superioris dignitatē quærendo, etiam si non inquinavit, aspersit: nec quisquam fingere contentus est levia, cum magnitudine mendacii fidem quærat.

CAP. XXXI. Quanto illa melior via, qua servatur illi species amicitiæ, & si reverti ad sanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tam duri infestique adversus diligenda animi est, ut etiam vi tractus bonos non amet: quibus

hoc quoque cœpit debere, quod impune non solvit. Ad illa itaq; cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. quid faciam? quod dii omnium rerum optimi auctores: qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseverant. Alius illis objicit negligentiam nostri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum suum projicit, & ignavos, hebetesque sine luce, sine ullo opere destituit. Alius solem cui debemus, quod inter laborem quietemque tempus divisimus, quod non tenebris immersi confusionē æternæ noctis effugimus, quod annum cursu suo temperat, & corpora alit, sata evocat, percoquit fructus, saxum, aliquod, aut fortuitorum ignium globum, & quidvis potius quam deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant dii beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: sed æquali tenore bona sua per gentes populosque distribuunt, unam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu movent, siderum cursu notant tempora, hiemes æstatesq; interventu lenioris spiritus molliunt: errorem labentium animorum placidi ac propitii ferunt. Imitemur illos, demus, etiam si multa in irritum data sint: demus nihilominus aliis, demus ipsis, apud quos jactura facta est. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: & cum penates ignis absumpsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, & urbes haustas sæpius eodem solo condimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi male cadentia iterum tentare libuisset.

CAP. XXXII. Ingratus est, non mihi fecit injuriam, sed sibi: ego beneficio meo, cum darem, usus sum. nec ideo pigrius dabo, sed diligentius. quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, & tamquam bonus agricola, cura cultuq; sterilitatem soli vincam. Periit mihi beneficium: iste omnibus. Non est magni animi, dare & perdere: hoc est magni animi, perdere & dare.

L. ANNÆI SENECÆ EPISTOLÆ AD LUCILIUM.

EPIST. I.

ITA fac, mi Lucili: vindica te tibi, & tempus quod adhuc aut auferebatur, aut surripiebatur, aut excidebat, collige & serva. Persuade tibi hoc sic esse, ut scribo. quædam tempora eripiuntur nobis, quædā subducuntur, quædam effluunt. Turpissima tamen est jactura, quæ per negligentiam venit: & si volueris attendere, magna vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat, qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus: magna pars ejus jam præteriit. quidquid ætatis retro est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere: sic fiet, ut minus ex crastino pendeas, si hodierno manum injeceris. Dum differtur vita, transcurrit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt, tempus tantū nostrum est. In hujus rei unius fugacis ac lubricæ possessionem natura nos misit, ex qua nos expellit quicumque vult. Sed tanta stultitia mortalium est, ut quæ minima & vilissima sunt, certe reparabilia, imputari sibi, cum impetravere, patiantur; nemo se judicet quid.

quidquam debere, qui tempus accepit. cum interim hoc unum est, quod ne gratus quidem potest reddere. Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista præcipio? Fatebor ingenue: quod apud luxuriosum, sed diligentem, evenit, ratio mihi constat impensæ. Non possum dicere, me nihil perdere: sed quid perdā, & quare, & quemadmodum, dicam: caussas paupertatis meæ reddam. Sic evenit mihi, quod plerisq; non suo vitio ad inopiam redactis: omnes ignoscunt, nemo succurrit. Quid ergo est? non puto pauperem, cui quantulumcumque superest, sat est. Tu tamen malo serves tua, & bono tempore uti incipias. Nam, ut visum est majoribus nostris: Sera parsimonia in fundo est. Non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet.

EPIST. II. Ex his quæ mihi scribis, & ex his quæ audio, bonā spem de te concipio. non discurris, nec locorum mutationibus inquietaris. Ægri animi ista jactatio est. Primum argumentum compositæ mentis existimo, posse consistere, & secum morari. Illud autem vide, ne ista lectio multorum auctorum, & omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum & instabile. Certis ingeniis immorari & innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui ubique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est iis qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim & properantes transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil æque sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebro medicamenta tentantur. Non convalescit planta quæ sæpe transfertur. nihil tam utile est, quod in transitu prosit. Distrahit animum librorum multitudo. Itaque cum legere non possis quantum habueris sat est habere quantum legas. Sed modo, inquis, hunc librū evolvere volo, modo illum. Fastidientis stomachi est, multa degustare: quæ ubi varia sunt & diversa, inquinant, non alunt. Probatos itaque semper lege: & si quando ad alios divertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie adversus paupertatem, aliquid adversus mortem auxilii compara, nec minus adversus ceteras pestes. Et cum multa percurreris, unum excerpe, quod illo die concoquas. Hoc ipse quoque facio: ex pluribus quæ lego, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum. soleo enim & in aliena castra transire, non tamquam transfuga, sed tamquam explorator. Honesta, inquit, res est, læta paupertas. Illa vero non est paupertas, si læta est. Cui enim cum paupertate bene convenit, dives est. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis jaceat, quantum pascat, aut fœneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit divitiarum modus, quæris? Primus, habere quod necesse est; proximus, quod sat est.

EPIST. III. Epistolas ad me perferendas tradidisti, ut scribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia nec soleas ipse quidem hoc facere. Ita eadem epistola illum & dixisti amicum, & negasti. Itaq; sic priore illo verbo quasi publico usus es, & sic illum amicum vocasti, quomodo omnes candidatos, bonos viros dicimus; quomodo obvios, si nomen non succurrit, dominos salutamus. Hoc abierit. Sed si aliquem amicum existimas, cui non tantumdem credis quantum tibi, vehementer erras, & non satis nosti vim veræ amicitiæ. Tu vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitiam credendum est, ante amicitiam judicandum. Isti vero præpostere officia permiscent, qui con-

cou[illegible] præcepta Theophrasti, cum amaverint, judicant; & non amant, cum judicaverint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit: cum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audacter cum illo loquere, quam tecum. Tu quidem ita vive, ut nihil committas, nisi quod committere etiam inimico possis: sed quia interveniunt quædam, quæ consuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem si putaveris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: & aliis jus peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo, quare ulla verba coram amico retraham? quid est, quare me coram illo non putem solum? Quidam quæ tantum amicis committenda sunt, obviis narrant, & in quaslibet aures, quidquid illos urit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, &, si possent, ne sibi quidem crederent, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est. utrumque enim vitium est, & omnibus credere, & nulli: sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius. Sic utrosque reprehendas, & eos qui semper inquieti sunt, & eos qui semper quiescunt. Nam illa tumultu gaudens, non est industria, sed exagitatæ menti concursatio: & hæc non est quies, quæ motum omnem molestiam judicat, sed dissolutio & langor. Itaq; hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo mandabitur. Quidam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido esse quidquid in luce est. Inter se ista miscenda sunt, & quiescenti agendum, & agenti quiescendum est. Cum rerum natura delibera. Illa dicet tibi, se & diem fecisse & noctem.

EPIST. IV. Persevera ut cœpisti, & quantum potes propera: quo diutius frui emendato animo & composito possis. Frueris quidem etiam dum emendas, etiam dum componis: alia tamen illa voluptas est, quæ percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe puræ & splendidæ. Tenes utique memoriam, quantum senseris gaudium, cum prætexta posita, sumpsisti virilem togam, & in forum deductus es: majus exspecta, cum puerilem animum deposueris, & te in viros philosophia transcripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est gravius, puerilitas remanet: & hoc quidem pejus est, quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tantum, sed infantium. Illi levia, hi falsa formidant: nos utraque. Profice modo, & intelliges, quædam ideo minus timenda, quia multum metus afferunt. Nullum magnum malum, quod extremum est. Mors ad te venit. timenda erat, si tecum esse posset: necesse est, aut non perveniat, aut pertranseat. Difficile est, inquis, animum perducere ad contemptum animæ. Non vides, quam ex frivolis caussis contemnatur? Alius ante amicæ fores laqueo pependit; alius se præcipitavit à tecto, ne dominum stomachantem diutius audiret: alius, ne reduceretur è fuga, ferrum adegit in viscera. Non putas virtutem hoc effecturam, quod effecit nimia formido? Nulli potest secura vita cōtingere, qui de producenda nimis cogitat: qui inter magna bona multos consules numerat. Hoc quotidie meditare, ut possis æquo animo vitam relinquere: quam multi sic complectuntur & tenent, quomodo qui à torrente rapiuntur, spinas & aspera. Plerique inter mortis metum, & vitæ tormenta, miseri fluctuant: & vivere nolunt, & mori nesciunt. Fac itaq; tibi jucundam vitam, omnem pro illa sollicitudinem deponendo. Nullum bonum juvat habentem, nisi ad cujus amissionem præparatus est animus. Nullius autem rei facilior amissio est, quam quæ desiderari amissa non potest. Ergo adversus omnia quæ accidere possunt etiam potentissimis, adhortare te & indura. De Pompeji capite pupillus & spado tulere sententiam: de Crasso

cru-

crudelis & insolens Parthus. Cajus Cæsar jussit Lepidum Decimo tribuno præbere cervicē: ipse Chæreæ præstitit. Neminem eo fortuna provexit, ut non tantum illi minaretur, quantum permiserat. Noli huic tranquillitati confidere. momento mare vertitur: eodem die, ubi luserunt navigia, sorbentur. Cogita posse latronem & hostē admovere jugulo tuo gladium: ut potestas major absit, nemo non servus habet in te vitæ necisque arbitrium. Ita dico, quisquis vitam suam contempsit, tuæ dominus est. recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut aperta vi, aut dolo: & intelliges, non pauciores servorum ira cecidisse, quam regum. Quid ad te itaque, quam potens sit quem times, cum id propter quod times, nemo non possit? At si forte in manus hostium incideris, victor te duci jubebit, eo nempe quo duceris. Quid te ipse decipis & hoc nunc primum, quod olim patiebaris, intelligis? Ita dico, ex quo natus es, duceris. Hæc & hujusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam ultimam horam placidi expectare: cujus metus omnes alias inquietas facit. Sed ut epistolæ finem inponam, accipe quod hodierno die mihi placuit, & hoc quoq; ex alienis hortulis sumptum est. Magnæ divitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas. Lex autem illa naturæ, scis quos nobis terminos statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Vt famem sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminibus, nec supercilium grave, & contumeliosam etiam humanitatem pati: non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, & expositum: ad supervacua sudatur. Illa sunt quæ togam conterunt, quæ nos senescere sub tentorio cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod satis est.

EPIST. V. Quod pertinaciter studes, & omnibus omissis, hoc unum agis, ut te quotidie meliorē facias, & probo & gaudeo: nec tantum hortor, ut perseveres, sed etiam rogo. illud autem te admoneo, ne eorum more qui non proficere, sed conspici cupiunt, facias aliqua, quæ in habitu tuo, aut genere vitæ notabilia sint. Asperum cultum, & intonsum caput, & negligentiorem barbam, & indictum argento odium, & cubile humi positum, & quidquid aliud ambitionem perversa via sequitur, devita. Satis ipsum nomen philosophiæ, etiam si modeste tractetur, invidiosum est. Quid si nos hominum consuetudini cœperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint: frons nostra populo conveniat. Non splendeat toga: ne sordeat quidem. non habeamus argentum, in quod solidi auri cælatura descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium auro argentoque caruisse. Id agamus, ut meliorem vitam sequamur quam vulgus, non ut contrariam: alioqui quos emendari volumus, fugamus, & à nobis avertimus. Illud quoque efficimus, ut nihil imitari velint nostri, dum timent ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit, sensum communem, humanitatem & congregationem: à qua professione dissimilitudo separabit. Videamus ne ista, per quæ admirationem parare volumus, ridicula & odiosa sint. Nempe propositum nostrum est, secundum naturam vivere. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, & faciles odisse munditias, & squallorem appetere, & cibis non tantum vilibus uti, sed tætris & horridis. Quemadmodum delicatas res desiderare, luxuriæ est: ita usitatas & non magno parabiles fugere, dementiæ est. Frugalitatem exigit philosophia, non pœnam: potest autem esse non incompta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores & publicos: suspiciant omnes vitam nostram, sed & agnoscant. Quid ergo? Eadem faciemus, quæ ceteri? nihil inter nos & illos intererit? pluri-

plurimum. Dissimiles esse nos vulgo, sciat, qui inspexerit propius. qui domum intraverit, nos potius miretur, quam supellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic utitur, quemadmodum argento: nec ille minor est, qui sic argento utitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse divitias. Sed ut hujus quoq; diei lucellum tecum communicem, apud Hecatonem nostrum inveni, cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. Desines, inquit, timere, si sperare desieris. Dices, quomodo ista tam diversa pariter sunt? ita est, mi Lucili: cum videantur dissidere conjuncta sunt. Quemadmodum eadem catena & custodiam & militem copulat: sic ista quæ tam dissimilia sunt, pariter incedunt, Spem metus sequitur. Nec miror ista sic ire. utrumq; pendentis animi est, utrumque futuri expectatione solliciti. Maxima autem utriusq; caussa est, quod non ad præsentia aptamur, sed cogitiones in longinqua præmittimus. Itaque providentia, maximum bonum conditionis humanæ, in malum versa est. Feræ pericula quæ vident, fugiunt; cum effugere, securæ sunt: nos & venturo torquemur, & præterito. Multa bona nostra nobis nocent. timoris enim tormentum memoria reducit, providentia anticipat. Nemo tantum præsentibus miser est.

EPIST. VI. Intelligo, Lucili, non emendari me tantũ, sed transfigurari: nec hoc promitto jam aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quidni multa habeam quæ debeant corrigi, quæ extenuari, quæ attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animĩ, quod vitia sua, quæ adhuc ignorabat, videt. Quibusdam ægris gratulatio fit, cum sepsi ægros esse senserunt. Cuperem itaque tecum communicare tam subitam mei mutationem: tunc amicitiæ nostræ certiorem fiduciam habere cœpissem, illius veræ, quam non spes, non timor, non utilitatis suæ cura divellit: illius, cum qua homines moriuntur, & pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui non amico, sed amicitia caruerunt. Hoc non potest accidere, cum animos in societatem honesta cupiendi par voluntas trahit. Quid ni non possit? Sciunt enim ipsos omnia habere communia, & quidẽ magis adversa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi singulos dies videam. Mitte, inquis, & nobis ista, quæ tam efficacia expertus es. Ego vero cupio ista omnia in te transfundere, & in hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi uni sciturus sim. Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enunclem, rejiciam. Nullius boni, sine socio, jucunda possessio est.* Mittam itaque ipsos tibi libros: & ne multum operæ impendas, dum passim profutura sectaris, imponam notas, ut ad ea ipsa protinus quæ probo & miror, accedas. Plus tamen tibi & viva vox & convictus, quam oratio, proderit. in rem præsentẽ venias oportet. Primum quia homines amplius oculis quã auribus credunt: deinde quia longum iter est per præcepta, breve & efficax per exempla. Xenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset. vitæ ejus interfuit, secreta perspexit, observavit illum, an ex formula sua viveret. Plato & Aristoteles, & omnis in diversum itura sapientium turba, plus ex moribus, quam ex verbis Socratis traxit. Metrodorum, & Hermachum, & Polyænum, magnos viros non schola Epicuri, sed contubernium fecit. Nec in hoc te accerso tantum, ut proficias, sed ut prosis. plurimum enim alter alteri conferemus. Interim quia diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectaverit, dicam. Quæris, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi cœpi. Multum profecit. numquam erit solus. Qui sibi

sibi amicus est, scito hunc amicum omnibus esse.

EPIST. VII. Quid tibi vitandum præcipue existimes, quæris? turbam. Nondum enim illi te tuto commiseris. Ego certe confiteor imbecillitatem meam. Numquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui, turbatur: aliquid ex his quæ fugavi, redit. Quod ægris evenit, quos longa imbecillitas usque eo affecit, ut numquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorũ conversatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut nescientibus allinit. Vtique quo major est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est. Nihil vero est tam damnosum bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia surrepunt. Quid me existimas dicere? avarior redeo, ambitiosior, luxuriosior? imo vero crudelior & inhumanior, quia inter homines fui. Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus exspectans, & sales, & aliquid laxamenti, quo hominũ oculi ab humano cruore acquiescant. Contra est, quidquid ante pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis, mera homicidia sunt: nihil habent quo regantur: ad ictum totis corporibus expositi, numquam frustra manum mittunt. Hoc pleriq; ordinariis paribus & postulaticiis præferunt. Quid ni præferant? non galea, non scuto repellitur ferrum. Quo munimenta? quo gladii artes? Omnia ista mortis moræ sunt. Mane leonibus & ursis homines, meridie spectatoribus suis objiciuntur. Interfectores interfecturis jubentur objici, & victorem in aliam detinent cædem. exitus pugnantium mors est: ferro & igne res geritur. Hæc fiunt, dum vacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: quid ergo meruit? ut suspendatur. Occidit hominem. qui occidit, ille meruit ut hoc pateretur: tu quid meruisti miser, ut hoc spectes? Occide, ure, verbera. Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obviis pectoribus excipiunt. Intermissum est spectaculum? interim jugulantur homines, ne nihil agatur. Age ne hoc quidem intelligitis, mala exempla in eos redundare qui faciunt? Agite diis immortalibus gratias, quod eum docetis esse crudelem, qui non potest discere. Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti: facile transitur ad plures. Socrati, Catoni, & Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset: adeo nemo nostrum, qui cum maxime concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum aut luxuriæ, aut avaritiæ, multum mali facit: convictor delicatus paulatim enervat & emollit: vicinus dives cupiditatem irritat: malignus comes quamvis candido & simplici, rubiginem suam affricuit: quid tu accidere his credis, in quos publice factus est impetus? Necesse est aut imiteris, aut oderis. Vtrumque autem devitandum est: ne vel similis malis fias, quia multi sunt: neve inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in teipsum quantũ potes. cum his versare, qui te meliorem facturi sunt: illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuo ista fiunt, & homines dum docent, discunt. Non est ergo quod te gloria publicandi ingenii producat in medium, ut recitare istis velis, aut disputare: quod facere te vellẽ, si haberes isti populo idoneã mentem. Nemo est, qui intelligere te possit. Aliquis fortasse unus aut alter incidet: & hic ipse formandus tibi erit, instituendusq; ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? non est quod timeas, ne operam perdideris, si tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim, communicabo tecum quæ occurrerunt mihi egre-

egregie dicta circa eumdem fere sensum tria: ex quibus unum hæc epistola in debitum solvet. duo in antecessum accipe. Democritus ait: Unus mihi pro populo est, & populus pro uno. Bene & ille quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cum quæreretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos perventuræ? Satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est unus, satis est nullus. Egregie hoc tertium. Epicurus cum uni ex consortibus studiorum suorum scriberet: Hæc, inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. Ista, mi Lucili, condenda in animum sunt, ut contemnas voluptatem, ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi, si is es quem multi intelligunt? introrsus bona tua spectent.

EPIST. VIII. Tu me, inquis, vitare turbam jubes, secedere, & conscientia esse contentum: ubi illa præcepta vestra, quæ imperant in actu mori? Quid? ego tibi videor interim sedare: in hoc me recondidi, & fores clausi, ut prodesse pluribus possim. Nullus mihi per otium dies exit: partem noctium studiis vindico: non vaco somno, sed succumbo, & oculos vigilia fatigatos, cadentesque, in opere detineo. Secessi non tantum ab hominibus, sed etiam à rebus, & primum à meis. Posterorum negotium ago: illis aliqua quæ possint prodesse, conscribo: salutares admonitiones, velut medicamentorum utilium compositiones, litteris mando, esse illas efficaces in meis ulceribus expertus: quæ etiam si persanata non sunt, serpere desierunt. Rectum iter, quod sero cognovi, & lassus errando, aliis monstro. Clamo, Vitate quæcumque vulgo placent. quæ casus attribuit: ad omne fortuitum bonum, suspiciosi pavidique subsistite. Et fera, & piscis, spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista fortunæ putatis? insidiæ sunt. Quisquis nostrum tutam agere vitam volet, quantum plurimum potest, ista viscata beneficia devitet: in quibus hoc quoque miserrimi fallimur, habere nos putamus, habemur. In præcipitia cursus iste deducit: hujus eminentis vitæ exitus, cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, cum cœpit transversos agere felicitas. Aut saltem rectis, aut semel rueris. Qui hoc faciunt, non evertit fortuna, sed cernulat & allidit. Hanc ergo sanam & salubrem formam vitæ tenere memento, ut corpori tantum indulgeas, quantum bonæ valetudini satis est. Durius tractandum est, ne animo male pareat: cibus famem sedet, potio sitim extinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit adversus infesta corpori. Hanc utrum cespes erexerit, an varius lapis gentis alienæ, nihil interest: scito hominem tam bene culmo, quam auro tegi. Contemne omnia, quæ supervacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te, præter animum, nihil esse mirabile: cui magno nihil magnum est. Si hoc mecum, si hoc cum posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quam cum ad vadimonium advocatus descenderem, aut tabulis testamenti annulum imprimerem, aut in senatu candidato vocem & manum commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, majora agunt, humana divinaque simul tractant. Sed jam finis faciendus est, & aliquid, ut institui, pro hac epistola dependendum. id de meo non fiet. adhuc Epicurum replicamus, cujus hanc vocem hodierno die legi. Philosophiæ servias oportet, ut tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, qui se illi subjecit & tradidit, statim circumagitur. hoc enim ipsum philosophiæ servire, libertas est. Potest fieri, ut me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam nostrorum. quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse, non publicas? Quam multa poëtæ dicunt, quæ à philosophis aut dicta sunt

aut

aut dicenda? Non attingam tragicos, aut togatas nostras: habent enim hæ quoque aliquid severitatis, & sunt inter comœdias & tragœdias mediæ: quantum disertissimorum versuum inter mimos jacet? quam multa Publii, non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? Unum ejus versum, qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostris habenda.

Alienum est omne, quidquid optando venit.

Hunc versum à te dici non paullo melius, & adstrictius, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te non præteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo in solutum, de tuo tibi.

EPIST. IX. An merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem se ipso esse contentum, & propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc objicitur Stilponi ab Epicuro, & his quibus summum bonum visum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere ἀπάθειαν uno verbo scite voluerimus, & Impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei, quod significare volumus, intelligi. Nos enim eum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum: accipietur is, qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut invulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos & illos interest. Noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit: illorum, ne sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem seipso esse contentum; sed tamen & amicum habere vult, & vicinum, & contubernalem, quamvis sibi ipse sufficiat. Vide quam sit se contentus. Aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquæ illi suæ satisfacient: & erit imminuto corpore & amputato tam lætus, quam integro fuit. Quæ sibi desunt, non desiderat: sed non deesse mavult. Ita sapiens se contentus est, non ut velit esse sine amico, sed ut possit: & hoc quod dico possit, tale est. amissum æquo animo fert: sine amico quidem numquam erit. in sui potestate habet, quam cito reparet. Quomodo si perdiderit Phidias statuam, protinus alteram faciet: sic & hic faciendarum amicitiarum artifex, substituet alium in locum amissi. Quæris quomodo amicum cito facturus sit? dicam, si illud mihi tecum convenerit, ut statim tibi solvam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatoriũ, sine medicamento, sine herba, sine ullius veneficæ carmine. Si vis amari, ama. Habet autem non tantum amicitiæ usus, veteris & certæ, magnam voluptatem, sed etiam initium & comparatio novæ. Quod interest inter metentem agricolam, & serentem: hoc inter eum qui paravit amicum, & qui parat. Attalus philosophus dicere solebat, Iucundius esse amicum facere, quam habere: quomodo artifici jucundius est pingere, quam pinxisse. Illa in opere suo occupata solicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non æq; delectatur, qui ab opere perfecto removit manum. jam fructu artis suæ fruitur: ipsa fruebatur arte, cum pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum, sed infantia dulcior. Nunc ad propositum revertamur. Sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult: si ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus jaceat: non ob hoc quod Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, ut habeat qui sibi ægro assideat, succurat in vincula conjecto vel inopi: sed ut habeat aliquem, cui ipse ægro assideat, quem ipsum circumventum hostili

hostili custodia liberet. Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum cœpit, sic desinet. Paravit amicum adversus vincula laturum opem: cum primum crepuerit catena, discedet. Hæ sunt amicitiæ, quas Temporarias populus appellat. Qui caussa utilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu utilis fuerit: Hac re florentes amicorum turba circumsedet: circa eversos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, ubi probantur. Hac re ista tot nefaria exempla sunt, aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necesse est initia inter se & exitus congruant. Qui amicus esse cœpit, quia expedit; placebit ei aliquod pretiũ contra amicitiam, si ullum in illa placet pretium præter ipsam. In quid amicum paro? ut habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exsilium sequar, cujus me morti opponam & impendam. Ista quam tu describis, negotiatio est, non amicitia: quæ ad commodum accedit, quæ quid consecutura sit, spectat. Non dubie habet aliquid simile amicitiæ, affectus amantium: possis dicere, illam esse infanam amicitiam: numquid ergo quisquam amat lucri caussa? numquid ambitionis aut gloriæ? Ipse per se amor, omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formæ, non sine spe mutuæ caritatis, accendit. Quid ergo? ex honestiori caussa coit turpis affectus? Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda. nam si propter seipsam expetenda est, potest ad illam accedere, qui seipso contentus est. Quomodo ergo ad illam accedit? quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, nec varietas fortunæ perterritus. Detrahit amicitiæ majestatem suam, qui illam parat ad bonos casus. Se contentus est sapiens. Hoc, mi Lucili, perperam plerique interpretantur: sapientem undique submovent, & intra cutē suam cogunt. Distinguendum est autem, quid & quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens, ad beate vivendum, non ad vivendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est; ad illud tantum animo sano, & erecto, & despiciente fortunam. Volo tibi Chrysippi quoq; distinctionem indicare. Ait sapientem nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse: contra, stulto nulla re opus est, nulla enim re scit uti, sed omnibus eget. Sapienti & manibus, & oculis, & multis ad quotidianum usum necessariis opus est, sed eget nulla re: egere enim, necessitatis est: nihil autem necesse sapienti est. Ergo quamvis seipso contentus sit, amicis illi opus est. hos cupit habere quam plurimos, non ut beate vivat: vivet enim etiam sine amicis beate. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quærit, domi colitur: ex se totum est. incipit fortunæ esse subjectum, si quam partem sui foris quærit. Qualis tamen futura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam conjectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in navigatione longa retentus, aut in desertum littus ejectus? qualis est Iovis, cum resoluto mundo, & diis in unum confusis, paulisper cessante natura, acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus. Tale quiddam sapiens facit. in se reconditur, secum est: quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est: & ducit uxorem, se contentus est: & liberos tollit, se contentus est: & tamen non vivet, si fuerit sine homine victurus. Ad amicitiam fert illum nulla utilitas sua, sed naturalis irritatio. nam ut aliarum nobis rerum innata dulcedo est, sic amicitiæ. Quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoq; rei stimulus, qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus cum sit amicorum amantissimus, cum illos sibi comparet, sæpe præferat: omne intra se

se Bonũ terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epistola insequitur. Hic enim capta patria, amissis liberis, amissa uxore, cum ex incendio publico solus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio urbium Poliorcetes fuit, Numquid perdidisset? Omnia, inquit, bona mea mecum sunt. Ecce vir fortis ac strenuus, ipsam hostis sui victoriam vicit. Nihil, inquit, perdidi. dubitare illum coëgit, an vicisset. Omnia mea mecum sunt. Iustitia, virtus, temperantia, prudentia, hoc ipsum, nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quædam, quæ per medios ignes sine noxa corporum transeunt: quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum & ruinas & ignes, illæsus & indemnis evasit? Vides quanto facilius sit totam gentem, quam unum virum vincere? Hæc vox illi est communis cum Stoico. æque & hic intacta bona per concrematas urbes fert. Se enim ipso contentus est, hoc felicitatem suam fine designat. Ne existimes nos solos generosa verba jactare: & ipse Stilponis objurgator Epicurus, similem illi vocem emisit, quam tu boni consule, etiam si hunc diem jam expunxi. Si cui, inquit, sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est. Vel si hoc modo tibi melius enunciari videtur: id enim agendum, ut non verbis serviamus, sed sensibus: Miser est, qui se non beatissimum judicat, licet imperet mundo. Ut scias autem hos sensus communes esse, natura scilicet dictante, apud poëtam comicum invenies.

Non est beatus, esse se qui non putat.

Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi videtur malus? Quid ergo? inquis, si beatum se dixerit ille turpiter dives, & ille multorum dominus, sed plurium servus: beatus sua sententia fiet! Non quid dicat, sed quid sentiat, refert; nec quid uno die sentiat, sed quid assidue. Non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perveniat. Nisi sapienti sua non placent. omnis stultitia laborat fastidio sui.

EPIST. X. Sic est, non muto sententiam. fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiã unum. Non habeo cum quo te communicatum velim, & vide quo judicium meum abeat: audeo te tibi credere. Crates, ut ajunt, hujus ipsius Stilponis auditor, cujus mentionem priori epistola feci, cum vidisset adolescentulum secreto ambulantem, interrogavit. Quid illic solus faceret? Mecum, inquit, loquor. cui Crates: Cave, inquit, rogo & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentem timentemq; custodire solemus, ne solitudine male utatur: nemo ast ex imprudentibus, qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant: tunc aut aliis, aut ipsis futura pericula struunt. Tunc cupiditates improbas ordinant: tunc quidquid aut metu, aut pudore celabat, animus expromit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod unum solitudo habet commodum, nihil ulli committere, non timere indicem, perit stulto: ipse se prodit. Vide itaq; quid de te sperem, imo quid spondeam mihi. spes enim incerti boni nomen est. non invenio cum quo te malim esse, quam tecum. Repeto memoria, quam magno animo quædam verba projeceris, quam roboris plena. gratulatus sum protinus mihi, & dixi: Non à summis labris ista venerunt: habent hæ voces fundamentum. iste homo non est unus è populo, ad salutem spectat. Sic loquere, sic vive: vide ne te ulla res deprimat. Votorum tuorum veterum licet diis gratiam facias: alia de integro suscipe: roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis. Quid ni tu ista vota sæpe facias? audacter Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed ut more meo cum aliquo munusculo epistolam

stolam mittam, verum est, quod apud Athenodorum inveni: Tunc scito te esse omnibus cupiditatibus solutum, cum eo perveneris, ut nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam. Nunc enim quanta dementia est hominum? turpissima votâ diis insusurrant: si quis admoverit aurem, conticescent, & quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi salubriter possit: Sic vive cum hominibus, tamquam Deus videat; sic loquere cum Deo, tamquam homines audiant.

EPIST. XI. Locutus est mecum amicus tuus bonæ indolis: in quo quantum esset animi, quantum ingenii, quantum jam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustum, ad quē respondebit: non enim ex præparato locutus est, sed subito deprehensus. Ubi se collegit, verecundiam, bonum in adolescente signum, vix potuit excutere: adeo illi ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam cum se confirmaverit, & omnibus vitiis exuerit, sapientem quoque sequetur. Nulla enim sapientia, naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quidquid infixum & ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quam fatigatis & æstuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis: quorumdam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Hæc nec disciplina, nec usus umquam excutit: sed natura vim suam exercet, & illos vitii sui etiam robustissimos admonet. Inter hæc & ruborem esse scio, qui gravissimis quoq; viris subitus offunditur. Magis quidem in juvenibus apparet, quibus & plus caloris est, & tenera frons: nihilominus veteranos & senes tangit. Quidam numquam magis, quam cum erubuerint, timendi sunt: quasi omnem verecundiam effuderint. Sulla tunc erat violentissimus, cum faciem ejus sanguis invaserat. Nihil erat mollius ore Pompeji. numquam non coram pluribus erubuit: utique in concionibus. Fabianum, cum in senatum testis esset inductus, erubuisse memini: & hic mire illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed à novitate rei: quæ inexercitatos etsi non concutit, movet, naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam ut quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati & mobilis, & cito in os prodeuntis. Hæc, ut dixi, nulla sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet vitia. Quæcumq; attribuit conditio nascendi, & corporis temperatura, cum multum se diuque animus composuerit, hærebunt. Nihil horum vitari potest, non magis quam accersi. Artifices scænici, qui imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui tristitiam repræsentant, hoc indicio imitantur verecundiam: dejiciunt vultum, verba submittunt, figunt in terram oculos & deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt. nec prohibetur hic nec adducitur. Nihil adversus hæc sapientia promittit, nihil proficit: sui juris sunt, injussa veniunt, injussa discendunt. Iam clausulam epistola poscit: accipe, & quidem utilem & salutarem, quam te affigere animo volo. Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, ut sic tamquam illo spectante vivamus, & omnia tamquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit: custodem nobis & pædagogum dedit: nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis adsistat. Aliquem habeat animus, quem vereatur, cujus auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui non adspectus tantum, sed etiam cogitatus emendat! O felicem, qui sic aliquem vereri potest, ut ad memoriam quoque ejus se componat, atq; ordinet! Qui sic aliquem

aliquem vereri potest, cito erit verendus. Elige itaque Catonem si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Lælium, elige eum, cujus tibi placuit, & vita, & oratio, & ipsius animum ante te ferens & vultus, illum semper tibi ostende, vel custodem vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, prava non corriges.

EPIST. XII. Quocumque me verto, argumenta senectutis meæ video. Veneram in suburbanum meum, & querebar de impensis ædifici dilabentis: ait villicus, non esse negligentiæ suæ vitium: omnia se facere, sed villam veterem esse. Hæc villa inter manus meas crevit. Quid mihi futurum est, si jam putria sunt ætatis meæ saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi. nullas habent frōdes. quam nodosi sunt, & retorridi rami? quam tristes & squallidi trunci? Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Jurat per Genium meum, se omnia facere, in nulla re cessare curam suam: sed illas vetulas esse. Quod inter nos sit, ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. Conversus ad januam: Quis est, inquam, ille decrepitus, & merito ad ostium admotus? foras enim spectat. Vnde istunc nactus es? quid te delectavit, alienum mortuum tollere? At ille: Non cognoscis me? inquit. ego sum Felicio, cui solebas sigillaria afferre: ego sum Philositi villici filius, deliciolum tuum. Profecto, inquam, ille delirat. Pupulus, etiam deliciolum meum factus est. Prorsus potest fieri. dentes illi cum maximè cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea, quocumque adverteram, apparuit. Complectamur illam, & amemus: plena est voluptatis, si illa scias uti. Gratissima sunt poma, cum fugiunt: pueritiæ maximus in exitu decor est: deditos vino potatio extrema delectat, illa quæ mergit, quæ ebrietati summam manum imponit: Quod in se jucundissimum omnis voluptas habet, in finem sui differt. Jucundissima est ætas devexa jam, non tamen præceps: & illam quoque in extrema tegula stantem, judico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quam dulce est, cupiditates fugasse ac reliquisse! Molestum est, inquis, mortem ante oculos habere. Primum ista tam juveni ante oculos debet esse, quam seni: non enim citamur ex censu: deinde nemo tam senex est, ut improbe unum diem speret. Vnus autem dies, gradus est vitæ. tota ætas partibus constat, & orbes habet circumductos majores minoribus. Est aliquis, qui omnes complectatur & cingat: hic pertinet à natali ad diem extremum. est alter, qui annos adolescentiæ excludit. est qui totam pueritiam ambitu suo adstringit. est deinde ipse annus, in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita componitur. Mensis arctiore præcingitur circulo: angustissimum habet dies gyrum: sed & hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideo Heraclitus, cui cognomen Scotinon fecit orationis obscuritas: Vnus, inquit, dies par omni est. Hoc alius aliter accepit: dixit enim parem esse horis: nec mentitur. Nam si dies tempus est viginti quatuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse: quia nox habet, quod dies perdidit. Alius ait, parem esse unum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non in uno die invenias, lucem & noctem, & alternas mundi vices. Planiora facit ista nox alias contractior, alias productior. Itaq; sic ordinandus est dies omnis, tamquam cogat agmen, & consumet atq; expleat vitam. Pacuvius qui Syriam usu suam fecit, cum vino & illis funebribus epulis sibi parentaverat, sic in cubiculū ferebatur à cœna, ut inter plausus exoleto-

rum hoc ad Symphoniam caneretur: βεβίωκε βεβίωκε. nullo non se die extulit. Hoc quod ille ex mala conscientia faciebat, nos ex bona faciamus, & in somnum ituri, læti, hilaresque dicamus.

Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi.

Crastinum si adjecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatissimus est & securus sui possessor, qui crastinum sine sollicitudine exspectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum surgit. Sed jam debeo epistolam cludere. Sis, inquis, fine ullo ad me peculio veniet? Noli timere: aliquid secum feret. quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac voce præclarius, quam illi trado ad te perferendam? Malum est in necessitate vivere. sed in necessitate vivere, necessitas nulla est. Quid ni nulla sit? patent undique ad libertatem viæ multæ, breves, faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest. calcare ipsas necessitates licet. Epicurus, inquis, dixit: quid tibi cum alieno? Quod verum est, meum est: perseverabo Epicurum tibi ingerere: ut isti qui in verba jurant, nec quid dicatur æstimant, sed à quo, sciant, quę optima sunt, esse communia.

EPIST. XIII. Multum tibi esse animi scio. nam etiam antequam instruerem te præceptis salutaribus, & dura vincentibus, satis adversus fortunam placebas tibi: & multo magis, postquam cum illa conseruisti manum, viresque expertus es tuas. quæ numquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi cum multæ difficultates hinc & illinc apparuerint, aliquando verò & propius accesserint. Sic verus ille animus, & in alienum non venturus arbitrium, probatur: hæc ejus obrussa est. non potest athleta magnos spiritus ad certamen afferre, qui numquam sugillatus est. Ille qui vidit sanguinem suum, cujus dentes crepuerunt sub pugno, ille qui supplantatus adversarium toto tulit corpore: nec projecit animum projectus, qui quoties cecidit contumacior resurrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. Ergo, ut similitudinem istam prosequar, sæpe jam fortuna supra te fuit: nec tamen tradidisti te, sed subsiliisti, & acrior restitisti, multum enim adjicit sibi virtus lacessita. Tamen si tibi videtur, accipe à me auxilia quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quæ nos terrent, quam quæ premunt: & sæpius opinione, quam re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, sed hac submissiore. Nos enim dicimus, omnia ista quæ gemitus mugitusque exprimunt, levia esse, & contemnenda. Omittamus hæc magna verba, sed, dii boni, vera. illud tibi præcipio, ne sis miser ante tempus: cum illa quæ velut imminentia expavisti, fortasse numquam ventura sint, certe nondum venerint. Quædam ergo nos magis torquent, quam debeant: quædam ante torquent, quam debeant: quædam torquent, cum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut præcipimus. Primum illud, quia res in controversia est, & litem contestatam habemus, in præsentia differatur. Quod ego leve dixero, tu gravissimum esse contendes. scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus, utrum ista suis viribus valeant, an imbecillitate nostra: illud præsta mihi, ut quoties circumsteterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, seu quid sentias cogites, & cum patientia tua delibereș, ac te ipse interroges, qui tua optime nosti: Quid est quare isti me complorent? quid est quod trepident, quod contagium quoque mei timeant, quasi transilire calamitas possit? Est aliquid istic mali? an res ista magis infamis est quam mala? Ipse te interroga: Numquid sine caussa crucior, & mæreo, & quod non est malum facio? Quemodo, inquis, intelligam, vana sint, an vera, quibus angor? Accipe hujus rei regulam. Aut præsentibus torquemur, aut futuris,

ris, aut utrisque. De præsentibus, facile est judicium. si corpus tuum liberum est, sanum est, nec ullus ex injuria dolor est: videbimus quid futurum sit, hodie nihil negotii habet. At enim futurum est. Primum dispice, an certa argumenta sint venturi mali, plerumque enim suspicionibus laboramus, & illudit nobis illa, quæ conficere bellum solet, fama: multo autem magis singulos conficit. Ita est, mi Lucili. cito accedimus opinioni: non coarguimus illa, quæ nos in metum adducunt: nec excutimus, sed trepidamus: & sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos pulvis motus fuga pecorum, exuit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant. vera enim modum suum habent: quidquid ex incerto venit, conjecturæ & licentiæ paventis animi traditur. Nulli itaque tam perniciosi, tam irrevocabiles, quam lymphatici metus sunt. ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt. Inquiramus itaque in rem diligenter. Verisimile est, aliquid futurum mali? non statim verum est. Quam multa non expectata venerunt, quam multa exspectata nunquam comparuerunt? Etiam si futurum est, quid juvat dolori suo occurrere? satis cito dolebis, cum venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tempus. Multa intervenient quibus vicinum periculum vel prope admotum, aut subsistat, aut desinat, aut in alienum caput transeat. Incendium ad fugam patuit: quosdam molliter ruina deposuit: aliquando gladius ab ipsa cervice revocatus est: aliquis carnifici suo superstes fuit. Habet etiam mala fortuna levitatem. fortasse erit, fortasse non erit: interim dum non est, meliora propone. Nonnunquam nullis apparentibus signis, quæ mali aliquid pronunclent, animus sibi falsas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiæ significationis detorquet in pejus, aut majorem sibi offensam proponit alicujus quam est, & cogitat non quantum iratus ille sit, sed quantum liceat irato. Nulla autem caussa vitæ est, nullus miseriarum modus, si timetur quantum potest. Hic prudentia prosit, hic robore animi evidentem quoque metum respue: si minus, vitio vitium repelle, spe metum tempera. Nihil tam certum est ex his quæ timentur, ut non certius sit, & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem ac metum examina: & quoties incerta erunt omnia, tibi fave, crede quod mavis. si plures habebis sententias metus; nihilominus in hanc partem potius inclina, & perturbare te desine. Ac subinde hoc in animo volve, majorem partem mortalium, cum illi nec sit quidquam mali, nec pro certo futurum sit, æstuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi, cum cœperit impelli, nec timorem suum redigit ad verum. Nemo dicit, Vanus auctor est, vanus: aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expavescimus dubia pro certis, non servamus modum rerum, statim in timorem venit scrupulus. Pudet me sic tecum loqui, & tam levibus remediis te fociliare. Alius dicat, Fortasse hoc non veniet: tu dic, Quid porro si veniet? videbimus utrum veniet: fortasse pro me veniet, & mors ista vitam honestabit. Cicuta magnum Socratem fecit: Catoni gladium assertorem libertatis extorque, magnam partem detraxeris gloriæ. Nimium diu te cohortor, cum tibi admonitione magis, quam exhortatione opus sit. Non in diversum te à natura tua ducimus: natus es ad ista quæ dicimus. Eo magis bonum tuum auge, & exorna. Sed jam finem epistolæ faciam, si illi signum suum impressero: id est, aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandavero. Inter cetera mala, hoc quoque habet stultitia proprium, semper incipit vivere. Considera quid vox ista significet, Lucili virorum optime: & intelliges quam fœda sit hominum levi-

tas, quotidie nova vitæ fundamenta ponentium, novas spes etiam in exitu inchoantium. Circumspice tecum singulos. occurrent tibi senes, qui se cummaxime ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parant. Quid est autem turpius, quam senex vivere incipiens? Non adjicerem auctorem huic voci, nisi esset secretior, nec inter vulgata Epicuri dicta, quæ mihi & laudare, & adoptare permisi.

EPIST. XIV. Fateor insitam esse nobis corporis nostri caritatem. fateor nos hujus gerere tutelam: nec ego indulgendum illi, serviendum nego. Multis enim serviet, qui corpori servit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert Sic gerere nos debemus, non tamquam propter corpus vivere debeamus, sed tamquam non possimus sine corpore. Hujus nos nimius amor timoribus inquietat, sollicitudinibus onerat, contumeliis objicit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur ejus diligentissime cura: ita tamen, ut cum exiget ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, evitemus incommoda quoque, non tantum pericula: & in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli. quorum tria, ni fallor, genera sunt. Timetur inopia, timentur morbi, timentur quæ per vim potentioris eveniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quam quod ex aliena potentia impendet. Magno enim strepitu & tumultu venit. Naturalia mala quæ retuli inopiæ atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quidquam terroris incutiunt: ingens alterius mali pompa est, ferrum circa se & ignes habet, & catenas, & turbam ferarum, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos, & uncum; & adactum per medium hominem, qui per os emergat, stipitem; & distracta in diversum actis curribus membra; illam tunicam, alimentis ignium & illitam & intextam; quidquid aliud, præter hæc, commenta sævitia est. Non est itaque mirum, si maximus hujus rei timor est, cujus & varietas magna, & apparatus terribilis est. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientia restitissent:) ita ex his, quæ animos nostros subigunt & domant, plus proficiunt, quæ habent quod ostendant. Illæ pestes non minus graves sunt, famem dico & sitim, & præcordiorum suppurationes, & febrem viscera ipsa torrentem: sed latent. nihil habent quod intentent, quod præferant: hæc, ut magna bella, adspectu paratuque vicerunt. Demus itaque operam, abstineamus offensis. interdum populus est, quem timere debeamus; interdum, si ea civitatis disciplina est, ut plurima per senatum transigantur, gratiosi in eo viri, interdum singuli, quibus potestas populi, & in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaque sapiens numquam potentium iras provocabit: imo declinabit, non aliter quam in navigando procellam. Cum peteres Siciliam, trajecisti fretum. temerarius gubernator contempsit austri minas. ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, & in vertices cogat, non sinistrum petit littus, sed id, quo propior Charybdis maria convolvit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui æstus sit, quæ signa dent nubes, & longe ab illa regione verticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cavens, ne vitare videatur. Pars enim securitatis & in hoc est, non ex professo eam petere: quia quæ quis fugit, damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo à vulgo tuti esse possimus. Primum nihil inde concupiscamus, unde rixa est inter competitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi

eripi possit. quam minimum sit in corpore tuo spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci: plures computant quam oderunt. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est. Tria deinde ex præceptione veteri præstanda sunt, ut vitetur: Odium, Invidia, Contemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, verendumque, ne in contemptum nos invidiæ timor transferat: ne dum calcari nolumus, videamur posse calcari. Multis timendi attulit caussas, timeri posse. Vndique nos reducamus, non minus contemni quam suspici nocet. Ad Philosophiam ergo confugiendum est. hæ litteræ non dico apud bonos sed apud mediocriter malos, infularum loco sunt. Nam forensis eloquentia, & quæcumque alia populum movent, adversarium habent: hæc quieta, & sui negotii, contemni non potest: cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos honor est. Nunquam in tantũ convalescet nequitia, numquam sic contra virtutes conjurabitur, ut non philosophiæ nomen venerabile & sacrum maneat. Ceterum philosophia ipsa tranquille modesteq; tractanda est. Quid ergo, inquis? videbitur tibi M. Cato modeste philosophari, qui bellum civile sententia sua reprimit? qui furentium principum armis medius intervenit? qui aliis Pompejum offendentibus, aliis Cæsarem, simul lacessit duos? Potest aliquis disputare, an illo tempore capessenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi vis M. Cato? jam non agitur de libertate, olim pessundata est: quæritur utrum Cæsar, an Pompejus possideat rempublicam. Quid tibi cum ista contentione? nullæ partes tuæ sunt dominus eligitur. Quid tua, uter vincat? melior vincere non potest: potest esse pejor, qui victus fuerit; non potest melior, qui vicerit. Vltimas partes attigi Catonis: sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam rapinam reipublicæ admitterent. Quid aliud quam vociferatus est Cato, & misit irritas voces, cum modo per populi levatus manus, & obrutus sputis, & portandus extra forum traheretur, modo è senatu in carcerem duceretur? Sed postea videbimus, an sapienti opera perdenda sit: interim ad hos te voco, qui à republica exclusi, secesserunt ad colendam vitam, & humano generi jura condenda, sine ulla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores, nec populum in se vitæ novitate convertet. Quid ergo? utique erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quam in homine temperante bonam valetudinem: & tamen facit temperantia bonam valetudinem. Perit aliqua navis in portu: sed tu quid accidere in medio maris credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientique, cui ne otium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes: quis negat? nocentes tamen sæpius. Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. Denique consilium omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia in potestate nostra sunt: de eventu fortuna judicat, cui de me sententiam non do. At aliquid vexationis affert, aliquid adversi. non damnatur latro, cũ occidit. Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis. auream te stipe implebo. Et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodum usus fructusque ejus tibi esse gratior possit. Is maxime divitiis fruitur, qui minime divitiis indiget. Ede, inquis, auctorem. Vt scias quam benigni simus, propositum est aliena laudare: Epicuri est, aut Metrodori, aut alicujus ex illa officina. Et quid interest, quis dixerit? omnibus dixit. Qui eget divitiis, timet pro illis: nemo autem sollicito bono fruitur. Adjicere illis aliquid studet, dũ de incremento cogitat: oblitus est usus, rationes accipit, forũ conterit, kalendarium versat, fit ex domino procurator.

EPIST. XV. Mos antiquis fuit, usque ad meam servatus ætatem, primis epistolæ verbis adjicere: Si vales, bene est. Recte & nos dicimus: Si philosopharis, bene est. Valere enim hoc demum est: sine hoc, æger est animus. Corpus quoque etiamsi magnas habet vires, non aliter quam furiosi aut phrenetici, validum est. Ergo hanc valetudinem præcipue cura, deinde & illam secundam: quæ non magno tibi constabit, si volueris bene valere. Stulta est enim, mi Lucili, & minime conveniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi cervicem, ac latera firmandi. Cum tibi feliciter sagina cesserit, & tori creverint: nec vires umquam opimi bovis, nec pondus æquabis. Adjice nunc, quod majore corporis sarcina animus eliditur, & minus agilis est. Itaque, quantum potes, circumscribe corpus tuum, & animo locum laxa multa sequuntur incommoda huic deditos curæ. Primum exercitationes, quarum labor spiritum exhaurit, & inhabilem intentioni ac studiis acrioribus reddit: deinde, copia ciborum, subtilitas animi impeditur. Accedunt pessimæ notæ mancipia in magisterium recepta, homines inter oleum & vinum occupati: quibus ad votum dies est actus, si bene desudaverunt, si in locum ejus quod effluxit, multum potionis altius, jejuno gutture ingesserunt. Bibere & sudare, vita cardiaci est. Sunt exercitationes & faciles & breves, quæ corpus & sine mora laxent, & tempori parcant: cujus præcipua ratio habenda est. Cursus, & cum aliquo pondere manus motæ, & saltus, vel ille qui corpus in altum levat, vel ille qui in longum mittit, vel ille (ut ita dicam) saliaris, aut (ut contumeliosius dicam) fullonius. Quolibet ex his elige, usu fit facile. Quidquid facies, cito redi à corpore ad animum, illum diebus ac noctibus exerce. labore modico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non æstus impedit, ne senectus quidem. Id bonum cura, quod vetustate fit melius. Neque ego te jubeo semper imminere libro, aut pugillaribus. dandum & aliquod intervallum animo: ita tamen ut non resolvatur, sed remittatur: Gestatio & corpus concutit, & studio non officit: possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem vetat fieri. Nec tu intentionem vocis contempseris: quam veto te per gradus & certos modos attollere, deinde deprimere. Quod si velis deinde quemadmodum ambules discere, admittes istos, quos nova artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, & buccas edentis observet, & in tantum procedet, in quantum ejus audaciam patientiæ lenitate produxeris. Quid ergo? à clamore protinus & à summa contentione vox tua incipiet? Usque adeo naturale est, paulatim incitari, ut litigantes quoque à sermone incipiant, ad vociferationem transeant. nemo statim Quiritium fidem implorat. Ergo utcumque tibi impetus animi suaserit, modo vehementius fac vitiis convicium, modo lentius, prout vox quoque te hortabitur & latus. Modesta, cum receperis illam revocarisq; descêdat, nõ descendat: moderatoris sui temperamentum habeat, nec indocto & rustico more desæviat. Non enim id agitur, ut exerceatur vox, sed ut exerceat. Detraxi tibi non pusillum negotium: mercedula, & munus gratum, ad hæc beneficia accedet. Ecce insigne præceptum. Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur. Quis hæc, inquis, dicit: Idem qui supra. Quam tu nunc vitam dici existimas stultam? Babæ & Ixionis? Non ita est. nostra dicitur: quos cæca cupiditas in nocitura, certe numquam satiatura, præcipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset: qui non cogitamus quam jucundum sit nihil poscere, quam magnificum sit plenum esse: nec ex fortuna pendere. Subinde itaque

Luci-

Lucili, quam multa ſis conſecutus, recordare: cum adſpexeris quot te antecedant, cogita quod ſequantur. Si vis gratus eſſe adverſus deos, & adverſus vitam tuam, cogita quam multos anteceſſeris. Quid tibi cum ceteris? te ipſe anteceſſiſti. finem conſtitue, quem tranſire ne poſſis quidem, ſi velis: diſcedent aliquando iſta inſidioſa bona, & ſperātibus meliora, quam aſſecutis. Si quid in illis eſſet ſolidi, aliquando & implerent: nunc haurientium ſitim concitant, & iuvitant ſpecioſi apparatus. Quod futuri temporis incerta ſors volvit, quare potius à fortuna impetrem, ut det, quam a me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanæ? Congeram? in quid? laborem? ecce hic ultimus dies. ut non ſit, prope ab ultimo eſt.

EPIST. XVI. Liquere tibi hoc ſcio, Lucili, neminem poſſe beate vivere, ne tolerabiliter quidem, ſine ſapientiæ ſtudio: & beatam vitam perfecta ſapientia effici, ceterum tolerabilem etiam inchoata. Sed hoc, quod liquet, firmandum, & altius quotidiana meditatione figendum eſt. Plus operis eſt in eo, ut propoſita cuſtodias, quam ut honeſta proponas. Perſeverandum eſt, & aſſiduo ſtudio robur addendum, donec bona mens ſit, quod bona voluntas eſt. Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non eſt, aut affirmatis, aut tam longis: intelligo te multum profeciſſe. Quæ ſcribis, unde veniant ſcio: non ſunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid ſentiam. jam de te ſpem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias volo. non eſt quod tibi cito & facile credas; excute te, & varie ſcrutare, & obſerva. Illud ante omnia vide, utrum in philoſophia, an in ipſa vita profeceris. Non eſt philoſophia populare artificium, nec oſtentationi paratum: non in verbis, ſed in rebus eſt, Nec in hoc adhibetur, ut aliqua oblectatione conſumatur dies, ut dematur otio nauſea: animum format & fabricat, vitam diſponit, actiones regit, agenda & omittenda demonſtrat, ſedet ad gubernaculum, & per ancipitia fluctuantium dirigit curſum. ſine hac nemo ſecurus eſt. Innumerabilia accidunt ſingulis horis, quæ conſilium exigunt, quod ab hac petendum eſt. Dicet aliquis: Quid mihi prodeſt philoſophia, ſi fatum eſt? quid prodeſt, ſi Deus rector eſt? quid prodeſt, ſi caſus imperat? Nam & mutari certa non poſſunt, & nihil præparari poteſt adverſus incerta: ſi aut conſilium meum Deus occupavit, decrevitque quid facerem, aut conſilio meo nil fortuna permittit. Quidquid eſt ex his, Lucili, vel ſi omnia hæc ſunt, philoſophandum eſt: ſive nos inexorabili lege fata conſtringunt, ſive arbiter Deus univerſi cuncta diſponit, ſive caſus res humanas ſine ordine impellit & jactat, philoſophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, ut Deo libenter pareamus, ut fortunæ contumaciter reſiſtamus: hæc docebit ut Deum ſequaris, feras caſum. Sed non eſt nunc in hanc diſputationem tranſeundum, quid ſit juris noſtri, ſi providentia in imperio eſt, aut ſi fatorum ſeries illigatos trahit, aut ſi repentina, aut ſubita dominantur: illo nunc revertor, ut te moneam & exhorter, ne patiaris animum tuum delabi & refrigeſcere. Conſtitue illum, & contine, ut habitus fiat quod eſt impetus. Iam ab initio, ſi bene te novi, circumſpexiſti ecquid hæc epiſtola munuſculi attulerit? excute illam, & invenies. Non eſt quod mireris animum meum: adhuc de alieno liberalis ſum. Quare autem alienum dixi? quidquid bene dictum eſt ab ullo, meum eſt. Sic quoque quod ab Epicuro dictum eſt: Si ad naturam vives, numquam eris pauper: ſi ad opinionem. numquam dives. Exiguum natura deſiderat, opinio immenſum. Congeratur in te, quidquid multi locupletes poſſederunt: ultra privatum pecuniæ modum fortuna te provehat, auro tegat, purpura veſtiat, & eo deliciarum opumque perducat, ut terram

marmoribus abscondas, & non tantum habere tibi liceat, sed calcare divitias: accedant statuæ & picturæ, & quidquid ars ulla luxuriæ laboravit; majora cupere ab his disces. Naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent. nullius enim terminus falso est. Via enim aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te à vanis: & cum voles scire, quod petis, utrum naturalem habeat, an cæcam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longe progresso, semper aliquid longius restat; scito id naturale non esse.

EPIST. XVII. Projice omnia ista, si sapis, imo ut sapias: & ad bonam mentem magno cursu, ac totis viribus, tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide. Moratur, inquis, me res familiaris. sic illam disponere volo, ut sufficere nihil agenti possit: ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Cum hæc dicis, non videris vim ac potentiam ejus de quo cogitas boni nosse: & summam quidem rei pervides, quantum philosophia prosit; partes autem nondum satis subtiliter dispicis. necdum scis, quantum ubique nos adjuvet: quemadmodum & in maximis (ut Ciceronis utar verbis) opituletur, & in minima descendat. Mihi crede, advoca illam in concilium: suadebit tibi, ne ad calculos sedeas. Nempe hoc quæris, & hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? multis ad philosophandum obstitere divitiæ: paupertas expedita est, secura est. Cum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliqua conclamatio est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. Si navigandum est, non perstrepunt portus, nec unius comitatu inquieta sunt littora; non circumstat illam turba servorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes, quam impleri. Parvo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere. Quid est ergo, quare tu hanc recuses contubernalem, cujus mores sanus dives imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura. frugalitas autem, paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes: Quantum sat est, nondum habeo: si ad illam summam pervenero, tunc me totum philosophiæ dabo. Atqui nihil prius quam hoc parandum est: quod tu differs, & post cetera paras, ab hoc incipiendum est. Parare, inquis, unde vivam, volo. Simul & parare disce. Si quid te vetat bene vivere bene mori non vetat. Non est quod paupertas nos à philosophia revocet, ne egestas quidem: toleranda est enim ad hoc properantibus vel fames, quam toleravere quidem in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiæ præmium, quam in arbitrium non cadere victoris? quanto hoc majus est, quo promittitur perpetua libertas nullius nec hominis, nec Dei timor? Et quidem vel esurienti ad ista veniendum est. Perpessi sunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem. hæc omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alieno: dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum furoribus liberet? Non est ergo prius acquirendum. licet ad philosophiam etiam sine viatico pervenire. Ita est, cum omnia habueris, tunc & sapientiam habere voles. Hæc erit ultimum vitæ instrumentum, & (ut ita dicam) additamentum. Tu vero, sive aliquid habes, jã philosophare. unde enim scis, an jam nimis habeas: sive nihil, hoc prius quære, quam quidquam. At necessaria deerunt. Primum deesse non poterunt, quia natura minimum petit: naturæ autem se sapiens accommodat. Sed si necessitates ultimæ inciderint, jamdudum exsiliet è vita, & molestus sibi

sibi esse desinet. Si vero exiguum fuerit & angustum, quo possit vita produci: id boni consule, nec ultra necessaria solicitus aut anxius, ventri & scapulis suum reddet, & occupationes divitum, concursationesque ad divitias euntium, securus lætusq; ridebit, ac dicet: Quid in longum ipse te differs? ex spectabisne fœnoris quæstum, aut ex merce compendium, aut tabulas beati senis, cum fieri possis statim dives? Repræsentat opes sapientia: quas cuicumque fecit supervacuas, dedit. Hæc ad alios pertinent: tu locupletibus propior es. Sæculum muta nimis habes. Inest omni sæculo, quod sat est. Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te male instituissem. Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere, tibi valedicere non licet gratis. Quid istuc? ab Epicuro mutuum sumam. Multis parasse divitias, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Non hoc miror. non est enim in rebus vitium, sed in ipso animo. Illud quod paupertatem gravem fecerat, & divitias graves fecit. Quemadmodum nihil differt, utrum ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces: quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transfert, sic nihil refert, utrum animus æger in divitiis, an in paupertate ponatur. malum suum, illum sequitur.

EPIST. XVIII. December est mensis. cum maxime civitas desudat. Ius luxuriæ publicæ datum est; ingenti apparatu sonant omnia: tamquam quidquam inter Saturnalia interfit, & dies rerum agendarum. Adeo nihil interest, ut non videatur mihi errasse, qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem quid existimares esse faciendum, utrum nihil ex quotidiana consuetudine movendum; an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius cœnandum & exuendam togam. Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore civitatis non solebat, voluptatis caussa ac festorum dierum vestem mutavimus. Si te bene novi, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse pileatæ turbæ voluisses, nec per omnia dissimiles: nisi forte his maxime diebus animo imperandum est, ut tunc voluptatibus solus abstineat, cum in illas omnis turba procubuit. Certissimum argumentum infirmitatis suæ capit, si ad blanda & in luxuriam trahentia nec it, nec abducitur. Hoc multo fortius est, ebrio ac vomitante populo, siccum ac sobrium esse: illud temperatius, non excerpere se, nec insigniri, nec misceri omnibus: & eadem, sed non eodem modo, facere. Licet enim sine luxuria agere festum diem. Ceterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, ut ex præcepto magnorum virorum tibi quoque præcipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac villissimo cibo, dura atque horrida veste, dicas tibi: Hoc est quod timebatur? In ipsa securitate animus ad difficilia se præparet, & contra injurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, vallum jacit, & supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati, prope ad inopiam accesserunt, ne umquam expavescerent, quod sæpe didicissent. Non est nunc quod existimes me ducere te ad modicas cænas & pauperum cellas, & quidquid aliud est, per quod luxuria divitiarum tædio ludit. Grabatus ille verus sit, & sagum, & panis durus ac sordidus. Hoc triduo & quatriduo fer, interdum pluribus diebus: ut non lusus sit, sed experimentum. Tunc mihi crede, Lucili, exsultabis, dupondio satur, & intelliges ad saturitatem non opus esse fortuna: hoc enim quod necessitati sat est, debet etiam irata. Non est tamen quare tu multum tibi facere videaris: facies enim quod multa milla servorum, multa mi-

ita paupertatem faciunt. Illo nomine te suspice, quod facies non coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quam aliquando experiri. Exerceamur ad palum, & ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius divites erimus, si sciemus quam non sit grave pauperes esse. Certos habebat dies ille Magister voluptatis Epicurus, quibus maligne famem exstingueret: visurus an aliquid deesset ex plena & consummata voluptate, vel quantum deesset, & an dignum, quod quis magno labore pensaret. hoc certe in his epistolis ait, quas scripsit, Charino magistratu, ad Polyænum. Et quidem gloriatur, non toto asse se pasci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu victu saturitatem non putas esse? Et voluptas est. Voluptas autem, non illa levis & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis & certa. Non enim jucunda res est aqua & polenta, aut frustrum hordeacei panis: sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunæ iniquitas possit. Liberaliora sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam anguste qui occisurus est, pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem tedactis timendum sit? hoc est præoccupare tela fortunæ. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, & aliquos dies destina, quibus secedas à tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo.

Nemo alius est Deo dignus, quam qui opes contempsit. quarum possessione tibi non interdico: sed efficere volo, ut illas intrepide possideas. quod uno consequeris modo, si te etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi; si illas tamquam exituras semper adspexeris. Sed jam incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo tibi Epicurum. ab illo fiet numeratio. Immodica Ira gignit Insaniam. Hoc quam verum sit, necesse est scias, cum habueris & servum, & inimicum. In omnes personas hic exardescit affectus: tam ex amore nascitur, quam ex odio: non minus inter seria, quam inter lusus & jocos. Nec interest, ex quam magna caussa nascatur, sed in qualem perveniat animum. Sic ignis non refert quam magnus, sed quo incidat. nam etiam maximum solida non receperunt: rursus arida, & corripi facilia, scintillam quoque fovent usque in incendium. Ita est, mi Lucili, ingentis iræ exitus, furor est: & ideo ira vitanda est, non moderationis caussa, sed sanitatis.

EPIST. XIX. Exsulto quotiens epistolas tuas accipio. implent enim me bona spe: jam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac, oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod pro ipso rogaturus sum? si potes, subduc te istis occupationibus: si minus, eripe. Satis multum temporis sparsimus, incipiamus in senectute vasa colligere. Numquid invidiosum est? In freto viximus, moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere, quod nec jactare debes, nec abscondere. Numquam enim usque eo te abigam, generis humani furore damnato: ut latebram tibi aliquam parari & oblivionem velim. id age, ut otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto, quibus integra sunt & propria consilia: an velint vitam per obscurum transmittere. tibi liberum non est. In medium te protulit ingenii vigor, scriptorum elegantia, claræ & nobiles amicitiæ. Tanta notitia te invasit, ut si in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te monstrabunt. tenebras habere non potes: sequetur pristinæ lucis multum, quocumque fugeris. Quietem potes vindicare,

eare, fine ullius odio, fine defiderio, aut morfu animi tui. Quid enim relinques, quod luctus reiiectum à te possis cogitare? clientes? quorum nemo teipsum sequitur, sed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur: nunc præda. Mutabunt testamenta destituti senes? migrabit ad aliud limen salutator: non potest parvo res magna constare. Æstima utrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi quidem senescere contigisset intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna misisset! Tulit te longe à conspectu vitæ salubris rapida felicitas, provincia & procuratio, & quidquid ab istis promittitur: majora deinde officia te excipient, & ex aliis alia. Quis exitus erit? quid exspectas, donec desinas? habere, quod cupias? Numquam erit tempus. Qualem dicimus esse seriem caussarum, ex quibus nectitur fatum, talem & cupiditatum: altera ex fine alterius nascitur. In eam demissus es vitam, quæ numquam tibi miseriarum terminum ac servitutis ipsa factura fit. Subduc cervicem jugo tritam. semel illam incidi, quam semper premi, satius est. Si te ad privata retuleris, minora erunt omnia, sed affatim implebunt: at nunc plurima & undique ingesta non satiant. Vtrum autem mavis, ex inopia saturitatem, an in copia famem? Et avida felicitas est, & alienæ aviditati exposita. Quamdiu tibi satis nihil fuerit, ipse aliis non eris. Quomodo, inquis, exibo? utcumque. Cogita quam multa temere pro pecunia, quam multa laboriose pro honore tentaveris: aliquid & pro otio audendum est, aut in ista sollicitudine procurationum, & deinde urbanorum officiorum, senescendum in tumultu, ac semper novis fluctibus, quos effugere nulla modestia, nulla vitæ quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet, an tu quiescere velis? fortuna tua non vult. Quid si illi etiam nunc permiseris crescere? quantum ad successum accesserit, accedet ad metum. Volo tibi hoc loco referre dictum Mecænatis vera in ipso eculeo docuit. Ipsa enim altitudo attonat summa. Si quæris in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inscribitur. hoc voluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti ulla potentia, ut sit tibi tam ebrius sermo? Ingeniosus vir ille fuit, magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, nisi illum enervasset felicitas, imo castrasset. Hic te exitus manet, nisi jam contrahas vela, nisi (quod ille sero voluit) terram leges. Poteram tecum & hac Mecænatis sententia parem facere rationem: sed movebis mihi controversiam, si te novi, nec voles quod debeo, in aspero & probo accipere. Vt se res habet, ab Epicuro versura facienda est. Ante, inquit, circumspiciendum est, cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Nam sine amico visceratio, leonis ac lupi vita est. Hoc non continget tibi, nisi secesseris: alioquin habebis convivas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. Errat autem qui amicum in atrio quærit, in convivio probat. Nullum habet majus malum occupatus homo, & bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est: quod beneficia sua efficacia judicat ad conciliandos amicos, cum quidam, quo plus debent, magis oderint. Leve æs alienum debitorem facit; grave inimicum. Quid ergo? beneficia non parant amicitias? parant, si accepturos liceat eligere; si collata, non sparsa sunt. Itaque dum incipis esse mentis tuæ, interim hoc consilio sapientum utere, ut magis ad rem existimes pertinere, quis, quam quid acceperit.

EPIST. XX. Si vales, & te dignum putas qui aliquando fias tuus gaudeo. mea enim gloria erit, si te istinc ubi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo atque hortor, ut philosophiam in præcordia ima demittas, & experimentum tui profectus capias, non oratione, nec scripto: sed animi firmitate,

& cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus, & assensionem coronæ captantibus, aliud his qui juvenum & otiosorum aures disputatione varia aut volubili detinēt. Facere docet Philosophia, non dicere: & hoc exigit, ut ad legem suam quisque vivat, ne orationi vita dissentiat, ut ipsa inter se vita unius, sine actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est & officium sapientiæ, & indicium, ut verbis opera concordent, ut & ipse ubique par sibi idemq; sit. Quis hoc præstabit? pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: nec dico sapientem semper uno iturum gradu, sed una via. Observa itaque, numquid vestis tua domusque dissentiant: numquid in te liberalis sis, in tuos sordidus: numquid cœnes frugaliter, ædifices luxuriose. Unam semel, ad quam vivas, regulam prende, & ad hanc omnem vitam tuam exæqua. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris & extendunt. Vitium est hæc diversitas, & signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum. Etiamnum dicam unde sit ista inconstantia, & dissimilitudo rerum consiliorumque. Nemo proponit sibi quid velit, nec si proposuit, perseverat in eo, sed transilit: nec tantum mutat, sed redit, & in ea quæ deseruit ac damnavit, revolvitur. Itaque ut relinquam definitiones sapientiæ veteres, & totum complectar humanæ vitæ modum, hac possum contentus esse: Quid est sapientia? Semper idem velle atque idem nolle. Licet illam exceptiunculam non adjicias, ut rectum sit quod velis. Non potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid velint, nisi illo momento, quo volunt, in totum, nulli velle, aut nolle decretum est. Variatur quotidie judicium, & in contrarium vertitur: ac plerisque agitur vita per lusum. Preme ergo quod cœpisti: & fortasse perduceris aut ad summum, aut eo quod summum nondum esse solus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbæ familiarium? Turba ista cum à te pasci desierit, ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non potest scire, paupertatis scies. Illa veros certosque amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc unum amanda paupertas, quod à quibus ameris, ostendit? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur? Hoc ergo cogitationes tuæ tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, ut contentus sis temetipso & ex te nascentibus bonis. Quæ potest esse felicitas Deo propior? Redige te ad parva, ex quibus cadere non possis: idque ut libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolæ hujus, quod statim conferam. Invideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. Magnificentior (mihi crede) sermo tuus in grabato videbitur & in panno. non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur. Ego certe aliter audio quæ dicit Demetrius noster, cum illum vidi nudum, quanto minus quam stramentis incubantem? tunc enim non præceptor veri, sed testis est. Quid ergo? non licet divitias in sinu positas contemnere? Quid ni liceat? & ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi multum diuque miratus, quod ad se venerint, ridet, suasque audit magis esse quam sentit. Multum est, non corrumpi divitiarum contubernio, Magnus est ille qui in divitiis pauper est: sed securior, qui caret divitiis. Nescio, inquis, quomodo iste paupertatem laturus sit, si in illam inciderit. Nec ego Epicuri angelus scio, an pauper iste contempturus sit divitias, si in illas inciderit. Itaque in utroque mens æstimanda est, inspiciendumque, an ille paupertati indulgeat, an hic divitiis non indulgeat. Alioquin leve argumentum est bonæ voluntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquem illa non necessitate pati, sed malle. Ceterum magnæ indolis est, ad ista

non

non properare tamquam ad meliora, sed præparare tamquam ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia. cum vero multo ante meditatus accesseris, jucunda quoque. Inest enim illis, sine quia nihil est jucundum, securitas. Necessarium ergo judico id quod tibi scripsi magnos viros sæpe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad veram: quod eo magis faciendum est, quod deliciis permaduimus, & omnia dura ac difficilia judicamus. Potius excitandus è somno, & vellicandus est animus, admonendusque naturam nobis minimum constituisse. Nemo nascitur dives. quisquis exit in lucem, jussus est lacte & panno esse contētus. ab his initiis nos regna non capiunt.

EPIST. XXI. Cum istis negotium tibi esse judicas, de quibus scripseras? maximum negotium tecum habes: tu tibi molestus es. Quid velis, nescis: melius probas honesta, quam sequeris. vides ubi sit posita felicitas, sed ad illam pervenire non audes. Quid sit autem quod te impediat, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna hæc esse existimas, quæ relicturus es: & cum proposuisti tibi illam securitatem, ad quam transiturus es, retinet te hujus vitæ, à qua recessurus es, fulgor, tamquam in sordida & obscura casurum. Erras Lucili: ex hac vita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem & lucem, cum hæc certam originem habeat ac suam, ille niteat alieno: hoc inter hanc vitam, & illam. Hæc, quia fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim umbram faciet quisquis obstiterit: illa vero suo lumine illustris est. Studia te tua clarum & nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. cum Idomeneo scriberet, & illum à vita speciosa ad fidelem stabilemque gloriam revocaret, rigidæ tunc potentiæ ministrum, & magna tractantem: Si gloria, inquit, tangeris, notiorem te epistolæ meæ facient, quam omnia ista quæ colis, & propter quæ coleris. Numquid ergo mentitus est? quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illum suis literis incidisset? Omnes illos megistanas & satrapas, & regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, oblivio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolæ non sinunt. nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tiberius progener, & Drusus Cæsar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum applicuisset. Profunda supra nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput exserent & in idem quandoque silentium abitura oblivioni resistent, ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere; hoc tibi promitto, Lucili. Habebo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriam æternam promisit, & præstat.

Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt.

Nulla dies umquam memori vos eximet ævo:

Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum

Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Quoscumque in medium fortuna protulit, quicumque membra ac partes alienæ potentiæ fuerant, horum gratia viguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt: post ipsos cito memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio; nec ipsis tantum habetur, sed quidquid illorum memoriæ adhæsit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur ut Pythoclea locupletem non publica. nec ancipiti via faciat. Si vis, inquit, Pythoclea divitem facere, non pecuniæ adjiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est. Et apertior ista sententia est, quam ut interpretanda sit, & disertior quam ut adjuvāda. Hoc unum te admoneo, ne istud tantum existimes de divitiis dictum;

ctum: quocumque transtuleris, idem poterit. Si vis Pithoclea honestum facere, non honoribus adjiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adjiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea senem facere, & implere vitam, non annis adjiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Has voces non est quod Epicuri esse judices, publicæ sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat: jubeo illum dividere sententiam, & sequor. Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, ut istis qui ad illa confugiunt, spe mala inducti, qui velamentum seipsos suorum vitiorum habituros existimant, probem, quocumque ierint, honeste esse vivendum. Cum adierint hos hortulos, & inscriptum hortulis, Hospes hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est: paratus erit istius domicilii custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet., & aquam quoque large administrabit. & dicet: Ecquid bene acceptus es? Non irritant, inquam, hi hortuli famem, sed extinguunt: nec majorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac voluptate consenui. de his tecum desideriis loquor, quæ consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid ut desinant. Nam de illis extraordinariis quæ licet differre, licet castigare & opprimere, hoc unum commonefaciam, Ista voluptas non naturalis est, non necessaria: huic nihil debes. si quid impendis, voluntarium est. Venter præcepta non audit, poscit, appellat. non est tamen molestus creditor, parvo dimittitur: si modo das illi quod debes, non quod potes.

EPIST. XXII. Iam intelligas educendum esse te ex istis occupationibus, speciosis & malis: sed quomodo id consequi possis, quæris. Quædam non nisi à præsente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi aut balnei, tempus eligere: vena tangenda est. Vetus proverbium est, Gladiatorem in arena capere consilium. Aliquid adversarii vultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis, intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in universum & mandari potest, & scribi: tale consilium non tantum absentibus, sed etiam posteris datur illud alterum quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit: cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum præsentis, sed vigilantis est, occasionem observare properantem. Itaque hanc circumspice: hanc si videris, prende: & toto impetu, totis viribus id age, ut te istis officiis exuas. Et quidem quam sententiam veram, attende. Censeo aut ex ista vita tibi, aut è vita exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum via: ut quod male implicuisti, solvas potius quam abrumpas. dummodo, si alia solvendi ratio non erit, vel abrumpas. Nemo tam timidus est, ut malit semper pendere, quam semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli, contentus esto negotiis, in quæ descendisti, vel quod videri mavis, incidisti. Non est quod ad ulteriora nitaris. aut perdes excusationem, & apparebit te non incidisse. Ista enim quæ dici solent, falsa sunt: Non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare fortunæ ferenti. Numquid offenderis, si in consilium non venio tantum, sed advoco? & quidem prudentiores quam ipse sum, ad quos soleo referre si quid delibero, Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi. Idomeneo quæ scribitur. quem rogat, ut quantum potest fugiat & properet, antequam aliqua vis major interveniat, & auferat libertatem recedendi. Idem tamen subjicit, nihil esse tentandum, nisi

eum

eum apte poterit tempestiveque tentari: sed cum illud tempus diu captatum venerit, exsiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem vetat, & sperat etiam ex difficillimis salutarem exitum: si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc & Stoicam sententiam quæris. non est quod quisquam illos apud te temeritatis infamet: cautiores quam fortiores sunt. Exspectas forsitan, ut tibi hæc dicantur? Turpe est cedere oneri: luctare cum officio, quod semel recepisti. Non est vir fortis & strenuus, qui laborem fugit: verum ibi crescit illi animus, ipsa rerum difficultate. Dicentur tibi ista, si operæpretium habebit perseverantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendumve erit: alioquin sordido se & contumelioso labore non conteret, nec in negotiis erit negotii caussa. Ne illud quidem, quod existimas eum facturum, faciet, ut ambitiosis rebus implicitus, earum semper æstus ferat. Sed cum viderit brevia in quibus volutatur, incerta, ancipitia: referet pedem, nec vertet terga, sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes evadere, si occupationum pretia contempseris. illa sunt, quæ nos morantur & detinent. Quid ergo? tam longas spes relinquam? ab ipsa messe discedam? nudum erit latus? incomitata lectica? atrium vacuum? Ab his ergo inviti homines recedunt, & mercedem miseriarum amant, ipsas execrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica queruntur: id est, si verum effectum eorum inspicias, non oderunt, sed litigant. Excute istos, qui quæ cupiere, deplorant, & de earum rerum loquuntur fuga, quibus carere non possunt: videbis voluntariam esse illis in eo moram, quod ægre ferre ipsos & misere, loquuntur. Ita est, mi Lucili, paucos servitus, plures servitutem tenent. Sed si deponere illam in animo est, & libertas bona fide placuit; in hoc autem unum advocationem petis, ut sine perpetua solicitudine id tibi facere contingat: quid ni te tota cohors Stoicorum probatura sit? Omnes Zenones & Chrysippi moderata, & honesta, & vera suadebunt. Sed si propter hoc tergiversaris, ut circumspicias, quantum feras tecum, & quam magna pecunia instruas otium: numquam exitum invenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem vitam, propitiis diis, sed non sic, quo modo istis propitii sunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt: hoc uno excusati, quod illa quæ excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolæ signum: resolvenda est, ut cum sollenni ad te munusculo veniat, & aliquam magnificam vocem secum ferat. & ecce occurrit mihi nescio utrum verior, an eloquentior. cujus? inquis. Epicuri. adhuc enim alienas sarcinas adorno. Nemo non ita exit è vita, tamquam modo intraverit. Quamcumque vis occupa, adolescentem, senem, medium: invenies æque timidum mortis, æque inscium vitæ. nemo quidquam habet facti. in futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat, quam quod exprobratur senibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quam quomodo natus est, exit è vita. Falsum est, pejores morimur, quam nascimur. Nostrum istud, non naturæ vitium est. Illa de nobis conqueri debet, & dicere: Quid hoc est? sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia, ceterisque pestibus. quales intrastis, exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quam nascitur. Nunc vero trepidamus, cum periculum accessit: non animus nobis, non color constat: lacrimæ nihil profuturæ cadunt. Quid est turpius, quam in ipso limine securitatis esse solicitum? Caussa autem hæc est, quod inanes omnium bonorum sumus, quorum in fine

vitæ desiderio laboramus. Non enim apud nos pars ejus ulla subsedit transmissa est, & effluxit. Nemo quam bene vivat, sed quã diu curat: cum omnibus possit contingere, ut bene vivant; ut diu, nulli.

EPIST. XXIII. Putas me tibi scripturum, quam humane nobiscum hiems egerit, quæ & remissa fuit, & brevis: quam malignum ver sit, quam præposterum frigus, & alias ineptias verba quærentium. Ego vero aliquid, quod & mihi & tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi ut te exhorter ad bonam mentem? Hujus fundamentum quod sit, quæris; ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi: culmen est. Ad summa pervenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Solicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat: licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illum numquam sperata deceperit. Hoc ante omnia fac, mi Lucili, disce gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submoveo, qui spes, dulcissima oblectamenta, devitanda existimo? imo contra, nolo tibi umquam deesse lætitiam. volo illam tibi domi nasci: nascetur, si modo intra teipsum fit. Cæteræ hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leves sunt: nisi forte tu judicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer & fidens, & super omnia erectus. Mihi crede, res severa est verum gaudium. An tu existimas quemquam soluto vultu, &, ut isti delicati loquuntur, hilari oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub fræno? meditari dolorum patientiam? Hæc qui apud se versat, in magno gaudio est, sed parum blando. In hujus gaudii possessione esse te volo. numquam deficiet, cum semel unde petatur inveneris. Levium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena, assidue plenius responsura fodienti. Hæc quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfusoriam voluptatem: & quocumque invecticium gaudium est, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, & quod plus pateat introrsus. Fac oro te, Lucili carissime, quod unum potest te præstare felicem. disjice & conculca ista quæ extrinsecus splendent, quæ tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum specta, & de tuo gaude. Quid est autem hoc? de te ipso, & tui optima parte. Corpusculum quoque etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessarium rem crede, quam magnam. Vanas suggerit voluptates breves, pœnitendas, ac nisi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico, in præcipiti est voluptas, ad dolorem vergit, nisi modum teneat. modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Veri boni aviditas, tuta est. Quid sit istud, interrogas aut unde subeat? dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ & continuo tenore unam prementis viam. Nam illi qui ex aliis propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quidquam certum mansurumve possunt, suspensi & vagi? Pauci sunt, qui consilio se suaque disponant: ceteri eorum more quæ fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia lenior unda detinuit, ac mollius vexit; alia vehementior rapuit; alia proxime ripam, cursu languescente disposuit; alia torrens impetus ejecit in mare. Ideo constituendum est, quid velimus. & in eo perseverandum. Hic est locus solvendi æris alieni. Possum enim vocẽ tibi Epicuri tui reddere, & hanc Epistolam liberare. Molestũ est, semper vitam inchoare. aut si hoc modo magis sensus potest exprimi: Male vivunt qui semper vivere incipiunt. Quare, inquis? desiderat enim explanationem ista vox. Quia

semper

semper illis imperfecta vita est. non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit vivere Id agendum est, ut satis vixerimus: nemo hoc putat, qui orditur cum maxime vitam. Non est quod existimes, paucos esse hos, propemodum omnes sunt. Quidam vivere tunc incipiunt, cum desinendum est. si hoc judicas mirum, adjiciam quod magis admireris: quidam ante vivere defecerunt, quam inciperent.

EPIST. XXIIII. Sollicitum te esse scribis de judicii eventu, quod tibi furor inimici denunciat, & existimas me suasurum ut meliora tibi ipsi proponas, & acquiescas spei blandæ. Quid enim necesse est mala accersere, & satis cito patienda cum venerint, præsumere, ac præsens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse jam miserum: sed ego alia te ad securitatem via ducam. Si vis omnem sollicitudinem exuere, quidquid vereris ne eveniat, eventurum utique propone: & quodcumque illud est malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa intelliges. profecto aut non magnum, aut non longum esse, quod metuis. nec diu exempla, quibus confirmeris, colligenda sunt: omnis illa ætas tulit. In quamcumque partem rerum, vel civilium, vel externarum, memoriam miseris; occurrent tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Numquid accidere tibi, si damneris, potest durius, quam ut mittaris in exsilium? ut ducaris in carcerem; numquid ultra quidquam timendum est ulli, quam ut uratur? quam ut pereat? Singula ista constitue, & contemptores eorum cita, qui non quærendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, tamquam nihil illi molestum esset aliud, quam quod male judicaretur. Exsilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. alter, ut rediret, Reipub. præstitit: alter reditum suum Sullæ negavit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputavit, & exire (cum essent qui promitterent fugam) noluit; remansitque, ut duarum rerum gravissimarum hominibus metum demeret, mortis & carceris. Mucius ignibus manum imposuit. Acerbum est uri: quanto acerbius si id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec ullis præceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantum robore instructum, pœnas à se irriti conatus exigentem. spectator distillantis in hostili foculo dextræ stetit, nec ante removit nudis ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda. Facilius Porsena Mucio ignovit, quod voluerat occidere; quam sibi Mucius, quod non occiderit. Decantatæ, inquis, in omnibus scholis fabulæ istæ sunt. jam mihi, cum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem, ultima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio? duo hæc in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum ut vellet mori, alterum ut posset. Compositis ergo rebus, utcumque componi fractæ atque ultimæ poterant id agendum existimavit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut servare contingeret, & stricto gladio, quem usque in illum diem ab omni cæde purum servaverat: Nihil, inquit, egisti fortuna omnibus conatibus meis obstando. non pro mea adhuc, sed pro patriæ libertate pugnavi: nec agebam tanta pertinacia, ut liber, sed ut inter liberos viverem: nunc quoniam deploratæ sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori vulnus: quo obligato à medicis, cum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, jam non tantum Cæsari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, & generosum illum con-

tem-

temptorumq; omnis potentiæ spiritum non emisit, sed ejecit. Non in hoc exempla hæc nunc congero, ut ingenium exerceam, sed in te adversus id quod maxime terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si ostendero, non tantum fortes viros hoc momentum efflandæ animæ contempsisse: sed quosdam ad alia ignavos, in hac re exæquasse animum fortissimorum, sicut illum Cn. Pompeji socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cum teneri navem suam videret ab hostibus, ferro se transverberavit, & quærentibus ubi Imperator esset: Imperator, inquit, bene se habet. Vox hæc illum parem majoribus fecit, & fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortem. Imperator, inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator, & quidem Catonis, mori? Non revoco te ad historias, nec ex omnibus seculis contemptores mortis, qui sunt plurimi, colligo: respice ad hæc nostra tempora, de quorum languore ac deliciis querimur. omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunæ, omnis ætatis, qui mala sua morte præciderunt. Mihi crede, Lucili, adeo mors timenda non est, ut beneficio ejus nihil anteferendum sit. Securus itaque inimici minas audi: & quamvis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra caussam valent, & quod æquissimum est spera, & ad id te quod est iniquissimum, compara. Illud aute omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit: scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorē. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque majusculis pueris evenit. illi quos amant, quibus assueverunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expavescunt: non hominibus tantum, sed & rebus persona demenda est, & reddenda facies sua. Quid mihi gladios & ignes ostendis, & turbam carnificum circa te frementium? Tolle istam pompā sub qua lates, & stultos territas. mors es, quam nuper servus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi flagella & eculeos magno apparatu explicas? quid singulis articulis singula machinamenta, quibus extorqueantur, aptata, & mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone ista, quæ nos obstupefaciunt: jube conticescere gemitus & exclamationes, & vocum inter lacerationem elisarum acerbitatem. Nempe dolor est, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Levis est, si ferre possum: brevis est, si ferre non possum. Hæc in animo voluta, quæ sæpe audisti, sæpe dixisti: sed an vere audieris, an vere dixeris, effectu proba. hoc enim turpissimum est, quod nobis objici solet, verba nos philosophiæ, non opera tractare. Quid tu? nunc primum tibi mortē imminere scisti, nunc exsilium, nunc dolorem? in hæc natus es. Quidquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, scio certe fecisse. Nunc admoneo, ut animum tuum non mergas in istam solicitudinem. hebetabitur enim, & minus habebit vigoris, cum exsurgendum erit. Adhuc illum à privata caussa ad publicam: dic mortale tibi & fragile corpusculum esse, cui non ex injuria tantum aut ex potentioris viribus denuntiabitur dolor, sed ipsæ voluptates in tormenta vertuntur. Epulę cruditatem afferunt, ebrietates nervorum torporem tremoremque: libidines pedum, manuum, articulorum omnium depravationes. Pauper fiam? inter plures ero. Exsul fiam? ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? quid enim? nunc solutus sum? ad hoc me natura grave corporis mei pondus adstrinxit. Moriar? hoc dicis, desinam ægrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus, ut Epicuream cantilenam hoc loco per-

persequar, & dicam vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota volvi, nec saxum humero Sisiphi trudi in adversum, nec ullius viscera & renasci posse quotidie, & carpi. Nemo tam puer est, ut Cerberum timeat & tenebras, & larvalem habitum nudis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit, aut emittit. Emissis meliora restant, onera detracto: consumptis nihil restat. bona pariter malaque submota sunt. Permitta mihi referre hoc loco tuũ versum, si prius admonuero, ut te judicas non aliis scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. Quotidie morimur. quotidie enim demitur aliqua pars vitæ: & tunc quoq; cum crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: usque ad hesternum, quidquid transiit temporis, periit. hunc ipsum quem agimus diem, cum morte dividimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quidquid ante defluxit. sic ultima hora, qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam pervenimus, sed diu venimus. Hæc cum descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, numquam tamen acrior, quam ubi veritati commodas verba, dixisti:

Mors non ultima venit, quæ rapit ultima, mors est.

Malo te legas, quam epistolam meam. apparabit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quo spectet. quæris quid huic epistolæ infulserim, quod dictum alicujus animosum, quod præceptum utile? Ex hac ipsa materia quæ in manibus fuit, mittetur aliquid. Objurgat Epicurus non minus eos qui mortem concupiscunt, quam eos qui timent, & ait: Ridiculum est, currere ad mortem tædio vitæ, cum genere vitæ, ut currendum esset ad mortem, effeceris. Item alio loco dicit: Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, cum vitam tibi inquietam feceris metu mortis? His adjicias & illud ejusdem notæ licet, tantam hominum imprudentiam esse, imo dementiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem. Quidquid horum tractaveris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitæ patientiam. In utrumque monendi ac firmandi sumus: & ne nimis amemus vitam, & ne nimis oderimus. etiam cum ratio suadet finire, non temere, nec cum procursu capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet è vita, sed exire. Et ante omnia ille quoq; vitetur affectus, qui multos occupavit, libido moriendi. Est enim, mi Lucili, ut ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio: quæ sæpe generosos atque acerrimæ indolis viros corripit, sæpe ignavos jacentesque. illi contemnunt vitam, hi gravantur. Quosdam subit eadem faciendi videndique satietas, & vitæ non odium, sed fastidium: in quod prolabimur, ipsa impellente philosophia, dum dicimus: Quousque eadem? Nempe expergiscar, dormiam, satiabor, esuriam, algebo, æstuabo: nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia: fugiunt ac sequuntur. Diem nox premit, dies noctem: æstas in autumnum desinit, autumno hiems instat, quæ vere compescitur: omnia transeunt, ut revertantur. nihil novi video, nihil novi facio. Fit aliquando & hujus rei nausea. Multi sunt qui non acerbum judicent vivere, sed superfluum.

EPIST. XXV. Quod ad duos amicos nostros pertinet, diversa via eundum est. alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. Utar libertate tota: non amo illum, nisi offendero. Quid ergo? inquis. quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice ætatem ejus jam duram & intractabilem. non

potest

potest reformari, tenera finguntur. An profecturus sim nescio: malo successum mihi, quam fidem deesse. Nec desperaveris, etiam diutinos ægros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa invitos & facere coegeris & pati. Nec de altero quidem satis fiduciæ habeo: excepto eo, quod adhuc peccare erubescit, nutriendus est hic pudor: qui quamdiu in animo ejus duraverit, aliquis erit bonæ spei locus. Cum hoc veterano parcius agendum puto, ne in desperationem sui veniat: nec ullum tempus aggrediendi melius fuit, quam hoc, dum interquiescit, dum emendato similis est. Aliis hæc intermissio ejus imposuit. mihi verba non dat: expecto cum magno fœnore vitia reditura, quæ nunc scio cessare, non deesse. Impendam huic rei dies: & utrum possit aliquid agi, non possit, experiar. Tu nobis te, ut facis, fortem præsta: & sarcinas contrahe. Nihil ex his quæ habemus, necessarium est. Ad legem naturæ revertamur: divitiæ paratæ sunt. Aut gratuitum est quo egemus, aut vile. Panem & aquam natura desiderat. nemo ad hæc pauper est, intra quæ quisquis desiderium suum clusit, cum ipso Iove de felicitate contendat, ut ait Epicurus: cujus aliquam vocem huic epistolæ involvam. Sic fac, inquit, omnia, tamquam spectet aliquis. Prodest sine dubio, custodem sibi imposuisse, & habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis judices. Hoc quidem longe magnificentius est, sic vivere tamquam sub alicujus boni viri, ac semper præsentis, oculis: sed ego etiam hoc contentus sum, ut sic facias quæcumque facies, tamquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Cum jam profeceris tantum, ut sit tibi etiam tui reverentia, licebit dimittas pædagogum: interim te aliquorum auctoritate custodi. Aut Cato ille sit, aut Scipio, aut Lælius, aut cujus interventu perditi quoque homines vitia supprimerent; dum te efficis eum, coram quo peccare non audeas. Cum hæc effeceris, & aliqua cœperit apud te tui esse dignatio, incipiam tibi permittere: quod idem suadet Epicurus. Tunc præcipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba. Dissimilem te fieri multis oportet: dum tibi tutum non est à te recedere: circumspice singulos. Nemo est, cui non satius sit cum quolibet esse, quam secum. Tunc præcipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba, bonus vir, si quietus, si temperans es: alioquin in turbam tibi à te recedendum est. Istic enim malo viro propius es.

EPIST. XXVI. Modo dicebam tibi in conspectu esse me senectutis: jam vereor, ne senectutem post me reliquerim. Aliud jam his annis, certe huic corpori vocabulum convenit: quoniam quidem Senectus, lassæ ætatis, non fractæ nomen est. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago: non sentio in animo ætatis injuriam, cum sentiam in corpore. tantum vitia, & vitiorum ministeria senuerunt. Viget animus, & gaudet non multum sibi esse cum corpore: magnam oneris partem sui deposuit, exsultat, & mihi facit controversiam de senectute. hunc ait esse florem suum. Credamus illi, bono suo utatur. Ire in cogitationem juvat, & dispicere, quid ex hac tranquillitate & modestia morum sapientiæ debeam, quid ætati: & diligenter excutere, quæ non possim facere, quæ nolim: possim ne aliquid, quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo. Quæ enim querela est, quod incommodum, si quod debet desinere, defecit? Incommodum summum est, inquis minui & deperire, &, ut proprie dicam, liquescere. Non enim subito impulsi ac prostrati sumus: carpimur. singuli dies aliquid subtrahunt viribus. Et quis exitus est melior, quam in finem suum, natura solvente, dilabi? Non quia aliquid mali est ictus, & è

vitæ repentinus excessus: sed quia lenis hæc via est subduci. Ego certe, velut appropinquet experimentum, & ille laturus sententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me observo & alloquor: Nihil est, inquam, adhuc, quod aut rebus aut verbis exhibuimus. levia sunt ista & fallacia pignora animi, multisq; involuta lenociniis: quid profecerim, morti crediturus sum. Non timide itaque componor ad illum diē, quo remotis strophis ac fucis, de me judicaturus sum, utrum loquar fortia, an sentiam: numquid simulatio fuerit & mimus, quicquid contra fortunam jactavi verborum contumacium. Remove existimationem hominum: dubia semper est, & in partem utramque dividitur. Remove studia totam vitam tractata: mors de te pronuntiatura est. Ita dico, disputationes & litterata colloquia, & ex præceptis sapientium verba collecta, & eruditus sermo, non ostendunt verum robur animi. est enim oratio etiam timidissimis audax. quid egeris, tunc apparebit, cum animam ages. Accipio conditionem, non reformido judicium. Hæc mecum loquor: sed tecum quoque me locutum puta. Iunior es? quid refert? non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors exspectet: itaque tu illam omni loco exspecta. Finire jam volebam, & manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sacra: & huic epistolæ viaticum dandum est. Puta me non dicere, unde sumpturus sim mutuum: scis cujus arca utar. Exspecta pusillum: & de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: Meditare utrum commodius sit, vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam. Hic patet sensus. Egregia res est, mortem condiscere. Supervacuum forsitan putas id discere, quo semel utendum est; hoc est ipsum, quare meditari debeamus. semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem jubet. qui mori didicit, servire dedidicit: supra omnem potentiam est, certe extra omnem. Quid ad illum carcer, & custodia, & claustra? liberum ostium habet. Una est catena quæ nos alligatos tenet, amor vitæ: qui ut non est abjiciendus, ita minuendus est: ut si quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quo minus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere.

EPIST. XXVII. Tu me, inquis, mones. jam enim te ipse monuisti, jam correxisti? ideo aliorum emendationi vacas? Non sum tam improbus, ut curationes æger obeam: sed tamquam in eodem valetudinario jaceam, de communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi, tamquam mecum loquar. in secretum te meum admitto; & te adhibito, mecum exigo. Clamo mihi ipse, Numera annos tuos: & pudebit eadem velle, quæ volueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi citra diem mortis præsta: moriantur ante te vitia. Dimitte istas voluptates turbidas, magno luendas. non ventutæ tantum, sed præteritæ nocent. Quemadmodum scelera etiam si non sint deprehensa cum fierent, sollicitudo non cum ipsis abit: ita improbarum voluptatum. etiam post ipsas, pænitentia est. Non sunt solidæ, non sunt fideles. etiam si non nocent, fugiunt. Aliquod potius bonum mansurum circumspice. nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi invenit. Sola virtus præstat gaudium perpetuum, securum: etiam si quid obstat, nubium modo intervenit, quæ infra feruntur, nec umquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium pervenire continget? non quidem cessatur adhuc, sed non festinatur. Multum restat operis, in quod ipse necesse est vigiliam, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. Delegationem res ista non recipit. Aliud litteratum genus adjutorium admittit. Calvisius Sabinus memoria nostra fuit dives; & patrimonium

nium habebat libertini, & ingenium. Numquam vidi hominem beatum indecentius. Huic memoria tam mala erat, ut illi modo nomen Ulixis excideret, modo Achillis, modo Priami: quos tam bene noverat, quam pædagogos nostros novimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperam tribus, quam ille Trojanos & Achivos persalutabat. Nihilominus eruditus volebat videri. Hanc itaque compendiariam excogitavit. magna summa emit servos, unum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum; novem præterea Lyricis singulos assignavit. Magno emisse illum non est quod mireris. non invenerat: faciendos locavit. Postquam hæc familia illi comparata est, cœpit convivas suos inquietare. Habebat ad pedes hos, à quibus subinde cum peteret versus, quos referret, sæpe in medio versu excidebat. Suasit illi Satellius quadratus, stultorum divitum arrosor, & quod sequitur, arrisor, & quod duobus his adjunctum est, derisor, ut Grammaticos haberet analectas. Cum dixisset Sabinus, centenis milibus sibi constare singulos servos: Minoris, inquit, totidem scrinia emisses. Ille tamen in ea opinione erat, ut putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. Idem Satellius illum hortari cœpit, ut luctaretur, hominem ægrum, pallidum, gracilem. Cum Sabinus respondisset, Et quomodo possum? vix vivo. Noli, obsecro te, inquit, istud dicere. non vides quam multos servos valentissimos habes? Bona mens nec commendatur, nec emitur: & puto, si venalis esset, non haberet emptorem. at mala quotidie emitur. Sed accipe jam quod debeo, & vale. Divitiæ sunt, ad legem naturæ composita paupertas. Hoc sæpe dicit Epicurus, aliter atque aliter. Sed numquam nimis dicitur, quod numquam satis discitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt.

EPIST. XXVIII. Hoc tibi soli putas accidisse, & admiraris quasi rem novam: quod peregrinatione tam longa, & tot locorum varietatibus, nō discussisti tristitiam gravitatemque mentis. Animum debes mutare, non cælum. Licet vastum trajeceris mare. licet (ut ait Virgilius noster) terræque urbesque recedant: sequentur te, quocumq; perveneris, vitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodesse, cum te circumferas? Premit te eadem caussa quæ expulit. Quid terrarum juvare novitas potest? quid cognitio urbium, aut locorum? in irritum cedit ista jactatio. Quæris quare te fuga ista non adjuvet? tecum fugis. Onus animi deponendum est: non ante tibi ullus placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster vatis inducit, jam concitatæ & instigatæ, multumque habentis in se spiritus non sui:

Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum.

Vadis huc & illuc, ut excutias insidens pondus, quod ipsa jactatione incōmodius fit. sicut in navi onera immota minus urgent: inæqualiter convoluta, citius eam partem in quam incubuere demergunt. Quidquid facis, contra te facis, & motu ipso noces tibi. ægrum enim concutis. At cum istud exemeris malum, omnis mutatio loci jucunda fiet. In ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariæ angulo colloceris: hospitalis tibi illa qualiscumq; sedes erit. Magis quis veneris, quam quo, interest: & ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione vivendum est: Non sum uni angulo natus: patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nil adjuvari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum tædio migras. Prima enim quæque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinaris, sed erras & ageris, &

locum

locum ex loco mutas: cum illud quod quæris, Bene vivere, omni loco positum sit. Num quid iam turbidum fieri potest, quam forum? ibi quoque licet quiete vivere, si necesse sit. Sed si liceat disponere se, conspectum quoq; & viciniam fori procul fugiam. nam ut loca gravia, etiam firmissimam valetudinem tentant: ita bonæ quoque menti, nec dum adhuc perfectæ, & convalescenti, sunt aliqua parum salubria. Dissentio ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultuo sam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum, magno animo colluctantur. Sapiens feret ista, non eliget: & malet in pace esse, quam in pugna. Non enim multum prodest vitia sua projecisse, si cum alienis rixandum est. Triginta inquis, tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum ejus infringere. Quid interest, quot domini sint? servitus una est. Hanc qui contempsit, in quantalibet turba dominantium liber est. Tempus est desinere, sed si prius portoriū solvero. Initium est salutis notitia peccati. Egregie mihi hoc dixisse videtur Epicurus. Nam qui peccare se nescit, corrigi non vult. deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitiis gloriantur. Tu existimas aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant? Ideo quantum potes, teipse coargue. inquire in te: accusatoris primum partibus fungere, deinde judicis, novissime deprecatoris, aliquando te offende.

EPIST. XXIX. De Marcellino nostro quæris, & vis scire quid agat. Raro ad nos venit, nulla alia ex caussa, quam quia audire verum timet: à quo periculo jam abest. nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideò de Diogene, nec minus de aliis Cynicis, qui libertate promiscua usi sunt, & obvios quosq; monuerunt, dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim si quis surdos objurget, aut natura morbove mutos? Quare, inquis, verbis parcam? gratuita sunt. Non possum scire an ei profuturus sim, quem admoneo: illud scio, alicui me profuturum, si multos admonuero. Spargenda est manus: non potest fieri, ut non aliquando succedat, multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non existimo faciendum magno viro. diluitur ejus auctoritas, nec habet apud eos satis ponderis, quos posset minus obsoleta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare. Non est ars, quæ ad effectum casu venit. Sapientia ars est. certum petat: eligat profecturos: ab his quos desperavit, recedat: non tamen cito relinquat, sed in ipsa desperatione extrema remedia tentet. Marcellinum nostrum ego nondum despero. etiamnum servari potest: sed si cito illi manus porrigitur. Est quidem periculum, ne porrigentem trahat. magna in illo ingenii vis est; sed jam tendentis in pravū. Nihilominus adibo hoc periculum, & audebo illi mala sua ostendere. Faciet quod solet, advocabit illas facetias, quæ risum evocare lugentibus possunt: & in se primum, deinde in nos jocabitur: omniaque quæ dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras, & objiciet philosophis congiaria, amicas, gulam: ostendet mihi alium in adulterio, alium in popina, alium in aula: ostendet mihi lepidum philosophum Aristonem, qui in gestatione disserebat. hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cujus secta cum quæreretur, Scaurus ait: Utique Peripateticus non est. De eodem cum consuleretur Iulius Græcinus, vir egregius, quid sentiret: Non possum, inquit, tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat. tamquam de essedario interrogaretur. Hos mihi circulatores, qui philosophiam honestius neglexissent, quam vendunt, in faciem ingeret. Constitui tamen contumelias perpeti. moveat ille mihi risum: ego fortasse illi lacrimas moveho: aut, si ridere perseverabit, gaudebo, tamquam in malis, quod illi genus insaniæ hilare

bilare contigerit. Sed non est illa hilaritas longa. observa. videbis eosdem intra exiguum tempus acerrime redire & acerrime rabere. Propositum est aggredi illum, & ostendere quanto pluris fuerit, cum multis minoris videretur. Vitia ejus etiam si non excidero, inhibebo. non desinent, sed intermittent: fortasse autem & desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. Non est hoc ipsum fastidiendum. quoniam quidem graviter affectis, sanitatis loco est bona remissio. Dum mallii paro, tu interim qui potes, qui intelligis unde quo evaseris, & ex eo suspicaris, quousque sis evasurus, compone mores tuos, attolle animum, adversus formidata consiste, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonne videatur stultus, si quis multitudinem timeat eo loco, per quem transitus singulis est? æque ad tuam mortem multis aditus non est, licet illam multi minentur. Sic istud natura disposuit. spiritum tibi tam unus eripiet, quam unus dedit. Si pudorem haberes, ultimam mihi pensionem remisisses. Sed ne ego quidem me sordide geram in fœnore æris alieni, & tibi quod debeo impingam Numquam volui populo placere. nam quę ego scio, non probat populus; quæ probat populus, ego nescio. Quis hoc? inquis: tamquam nescias cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet virtus? malis artibus popularis favor quæritur: similem te illis facias oportet. non probabunt, nisi agnoverint. Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris, quam qualis aliis. Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata, & omnibus præferenda artibus rebusque philosophia præstabit? scilicet ut malis tibi placere, quam populo: ut æstimes judicia, non numeres: ut sine metu deorum hominumque vivas: ut aut vincas mala, aut finias. Ceterum si te videro celebrem secundis vocibus vulgi, si intrante te clamor, plausus, & pantomimica ornamenta obstrepuerint, si tota civitate feminæ te puerique laudaverint: quid ni ego tui miserear, cum sciam quæ via ad istum favorem ferat?

EPIST. XXX. Bassum Aufidium, virum optimum, vidi quassum, ætati obluctantem, Sed jam plus illum degravat, quam quod possit attolli. Magno senectus & universo pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis & exhausti fuisse: diu illud continuit, & ut verius dicam, concinnavit, subito defecit: Quemadmodum in nave quæ sentinam trahit, uni rimæ aut alteri obsistitur: ubi plurimis locis laxari cœpit & cedere, succurri non potest navigio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri potest, ubi tamquam in putri ædificio omnis junctura diducitur, & dum alia excipitur, alia discinditur: circumspiciendum est, quomodo exeas. Bassus tamen noster alacer animo est: hoc philosophia præstat. in quocumque corporis habitu fortem, in conspectu mortis hilarem lætumque, nec deficientem, quamvis deficiat. Magnus gubernator & scisso navigat velo, & si exarmavit, tamen reliquias navigii aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster: & eo animo vultuque finem suum spectat, quo alienum spectare, nimis securi esse putares. Magna res est hæc, Lucili, & diu discenda, cum adventat hora illa inevitabilis, æquo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta sunt. Desinit morbus, incendium exstinguitur, ruina quos videbatur oppressura deposuit; mare quos hauserat, eadem vi qua sorbebat, ejecit incolumes; gladium miles ab ipsa perituri cervice revocavit: nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem. huic uni intercedi non potest. Nullo genere homines mollius moriuntur, sed nec diutius. Bassus

fus noster videtur mihi prosequi se, & componere, & vivere tanquam superstes sibi, & sapienter ferre discidium sui. Nam de morte multa loquitur, & id agit sedulo, ut nobis persuadeat, si quid incommodi aut metus in hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis: nec magis in ipsa quidquam esse molestiæ, quam post ipsam. Tam demens autem est qui timet quod non est passurus, quam qui timet quod non est sensurus. An quisquam hoc futurum credit, ut per quam nihil sentitur, ea sentiatur? Ergo, inquit, mors adeo extra omne malum est, ut sit extra omnem malorum metum. Hæc ego scio & sæpe dicta, & sæpe dicenda. sed neque cum legerem, æque mihi profuerunt: neque cum audirem, his dicentibus, qui negabant timenda à quorum metu aberant. Hic vero plurimum auctoritatis habuit, cum loqueretur de morte vicina. Dicam enim quid sentiam. Puto etiam fortiorem eum esse, qui in ipsa morte est, quam qui circa mortem est. Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit, non vitandi inevitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus jugulum adversario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. At illa quæ in propinquo est, utique ventura, desiderat lentam animi firmitatem: quæ est rarior, nec potest nisi à sapiente præstari. Libentissime itaq; illum audiebam, quasi ferentem de morte sententiam, & qualis esset ejus natura, velut propius inspectæ, indicantem. Plus, ut puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis revixisset, & in morte nihil mali esse narraret expertus. Accessus mortis quam perturbationem afferat, optime hi tibi dicent, qui secundum illam steterunt, qui venientem & viderunt, & receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. is ait, tam stultum esse qui mortem timeat, quam qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors senectutem. Vivere noluit, qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est: ad hanc itur. quam ideo timere dementis est; quia certa exspectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet, æquam & invictam. Quis queri potest, in ea conditione se esse, in qua nemo non est? prima enim pars æquitatis, est æqualitas. Sed nunc supervacuum est, naturæ caussam agere: quæ non aliam voluit legem nostram esse, quam suam. quidquid composuit, resolvit: & quidquid resolvit, componit iterum. Iam vero si cui contigit, ut illum senectus leniter emitteret, non repente avulsum vitæ, sed minutatim subductum, næ ille gratias agere diis omnibus debet, quod satiatus ad requiem homini necessariam, lasso gratam, perductus est. Vides quosdam optantes mortem, & quidem magis quam rogari solet vita. Nescio utros existimem majorem nobis animum dare: qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiuntur. quoniam illud ex rabie interdum, ac repentina indignatione fit; hæc ex judicio certo tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus morti: venientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me caussis frequentius venisse, ut scirem an illum toties eumdem invenirem: numquid cum corporis viribus minueretur animi vigor. qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari solet agitatorum lætitia, cum septimo spatio palmæ appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri præceptis obsequens, primum sperare se, nullum dolorem esse in illo extremo anhelitu: si tamen esset, habere aliquantulum in ipsa brevitate solatii. Nullum enim dolorem longum esse, qui magnus est. Ceterum succursurum sibi etiam in ipsa distractione animæ corporisque, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non posse. Non dubitare autem se, quin senilis anima in primis labris es-

set, nec magna vi distraberetur à corpore Ignis qui valentem materiam occupavit, aqua, & interdum ruina extinguendus est. Ille qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit. Libenter hæc, mi Lucili, audio, non tamquam nova, sed, tamquam in rem præsentem perductus. Quid ergo? non multos spectavi abrumpentes vitam? ego vero vidi: sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt sine odio vitæ; & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem ajebat tormentum nostra nos sentire opera, quod tunc trepidamus, cum prope à nobis esse credimus mortem. A quo enim non est, parata omnibus locis, omnibusq; momentis? Sed consideremus, inquit, tunc cum aliqua caussa moriendi videtur accedere, quanto aliæ propiores sint quæ non timentur. Hostis alicui mortem minabatur: hanc crediturus occupavit. Si distinguere voluerimus caussas metus nostri, inveniemus alias esse, alias videri. Non mortem timemus, sed cogitationem mortis: ab ipsa enim semper tantumdem absumus. Ita si timenda mors est, semper timenda est. quod enim tempus morti exemptum est? Sed vereri debeo, ne tam longas epistolas, pejus quam mortem, oderis: itaque finem facio. Tu tamen mortem, ut numquam timeas, semper cogita.

EPIST. XXXI. Agnosco Lucilium meum, incipit quem promiserat exhibere. sequere illum impetum animi, quo ad optima quæque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non desidero majorem melioremque te fieri, quam moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupaverunt. tantum effice, quantum conatus es: & illa quæ tecum in animo tulisti, tracta. Ad summam, sapiens eris, si clauseris aures. quibus ceram parum est obdere: firmiori spissamento opus est, quam usum in sociis Ulissem ferunt. Illa vox quæ timebatur, erat blanda, non tamen publica: at hæc quæ timenda est, non ex uno scopulo, sed ex omni terrarum parte circumsonat. Prætervehere itaque non unum locum insidiosa voluptate suspectum, sed omnes urbes: surdum te amantissimis tui præsta. Bono animo male precantur. & si vis esse felix, deos ora, ne quid tibi ex his quæ optantur eveniat. Non sunt ista bona, quæ in te isti volunt congeri: unum bonum est, quod beatæ vitæ caussa & firmamentum est, sibi fidere. Hoc autē contingere non potest, nisi contemptus est labor, & in eorum numero habitus, quæ neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest, ut una res modo mala sit, modo bona; modo levis & perferenda, modo expavescenda. Labor bonum non est. quid ergo est bonum? laboris contemptio. Itaque in vanum operosos culpaverim: rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare permiserint, admirabor & clamabo, Tanto melior surge & respira: & clivum istum uno, si potes, spiritu exsupera. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quod ex illo veteri voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes: & in totum, jam per maxima acto viro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid votis opus est? fac te ipse felicem. facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta est virtus: turpia, quibus malitia conjuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est: nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adjutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine aere frigidum: ita honesta & turpia virtutis & malitiæ societas efficit. Quid ergo est bonum? rerum scientia. Quid malum est? rerum imperitia. Ille prudens atque artifex, pro tempore, quæque repellet aut eliget. Sed nec quæ repellit timet, nec miratur quæ eligit: si modo magnus illi & invictus animus est. Submitti te, ac deprimi veto. laborem si non recuses, parum est; posce.

posce. Quis ergo, inquis, labor frivolus & supervacuus est? in quem humiles caussæ vocaverint. non est malus, non magis quam ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quæ se ad dura & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? non est viri, timere sudorem. Huc & illud accedat, ut perfecta virtus sit, æqualitas ac tenor vitæ per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, & ars, per quam divina & humana noscantur. Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. Quomodo, inquis, isto pervenitur? non per Peninum Grajumve montem, nec per deserta Candaviæ: nec Syrtes tibi, nec Scylla aut Charybdis, adeundæ sunt: quæ tamen omnia transisti procuratiunculæ pretio. Tutum iter est, jucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quæ si non deserueris, par Deo surges. Parem autem Deo pecunia non faciet: Deus nihil habet. Prætexta non faciet: Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa notitia: nemo novit Deum. multi de illo male existimant, & impune. Non turba servorum, lecticam tuam per itinera urbana ac peregrina portantium: Deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. Ne forma quidem & vires beatum te facere possunt: nihil horum non patitur vetustatem. Quærendum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum, quam in libertinum, quam in servum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut servus? Nomina ex ambitione, aut ex injuria nata. Subsilire in cælum ex angulo licet: exsurge modo, & te quoque dignum finge Deo. Finges autem non auro, non argento: non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos, cum propitii essent, fictiles fuisse.

EPIST. XXXII. Inquiro in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, ubi & cum quibus moreris. Verba dare non potes, tecum sum. Sic vive, tamquam quid facias auditurus sim: imo tamquam visurus. Quæris, quid me maxime ex his quæ de te audio, delectet? quod nihil audio: quod plerique, ex his quos interrogo, nesciunt quid agas. Hoc est salutare, non conversari dissimilibus, & diversa cupientibus. Habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si solicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne immutent te, timeo ne impediant. Multum autem nocet & qui moratur, utique in tanta brevitate vitæ: quam breviorem inconstantia facimus, aliud ejus subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo Lucili carissime, & cogita, quantum celeritati additurus fueris, si à tergo hostis instaret, si equitem adventare suspicareris, ac fugientium premere vestigia. Fit hoc, premeris: accelera, & evade, perduc te in tutum, & subinde considera, quam pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde exspectare securum reliquam temporis sui partem: in possessione beatæ vitæ positum: quæ beatior non fit, si longior. O quando videbis illud tempus, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillius placidusque eris, & crastini negligens, & in summa tui satietate! Vis scire, quid sit quod faciat homines avidos futuri? Nemo sibi contigit. Optaverunt utique tibi alia parentes tui: sed ego tibi contra, omnium eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, ut te

locupletent. quidquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, ut vagis cogitationibus agitata mens, tandem resistat, & certa sit: ut placeat sibi, & intellectis veris bonis, quæ simul intellecta sunt, possideantur, ætatis adjectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, & exauctoratus ac liber, qui vivit vita peracta.

EPIST. XXXIII. Desideras his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorum procerum. Non fuerunt circa flosculos occupati: totus contextus illorum virilis est. inæqualitatem scias esse, ubi quæ eminent, notabilia sunt. Non est admirationi una arbor, ubi in eamdem altitudinem tota silva surrexit. Ejusmodi vocibus referta sunt carmina, refertæ historiæ. Itaque nolo Epicuri illas esse existimes: publicæ sunt, & maxime nostræ. Sed in illo magis annotantur, quia raræ interveniunt, quia insperatæ, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine mollitiam professo. Ita enim plerique judicant. apud me vero Epicurus est & fortis, licet manuleatus sit. Fortitudo, & industria, & ad bellum prompta mens, tam in Persas quam in alte cinctos cadit. Non est ergo quod exigas excerpta, & repetita: continuum est apud nostros, quidquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque ista odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inventurum cum intraverit, præter illa quæ in fronte suspensa sunt. Ipsis permittimus, unde velint sumere exemplar. Puta nos velle singulares sententias ex turba separare: cui illas adsignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chrysippo, an Panætio, an Posidonio? Non sumus sub rege: sibi quisq; se vindicat. apud istos quidquid dicit Hermachus, quidquid Metrodorus, ad unum refertur. Omnia quæ quisquam in illo contubernio locutus est, unius ductu & auspiciis dicta sunt. Non possumus, inquam, licet tentemus, ex tanta rerum æqualium copia, aliquid educere.

Pauperis est numerare pecus.

Quocumque miseris oculum, id tibi occurrit quod eminere posset, nisi inter paria legeretur. Quare depone istam spem, posse te summatim degustare ingenia maximorum virorum: tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineamenta sui ingenii opus nectitur, ex quo nihil subduci sine ruina potest. Nec recuso, quo minus singula membra, dummodo in ipso homine, consideres. Non est formosa, cujus crus laudatur aut brachium, sed illa cujus universa facies admirationem singulis partibus abstulit. Si tamen exegeris, non tam mendice tecum agam, sed plena manu fiet. Ingens eorum turba est passim jacentium: sumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, & inter se connexa sunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, & extrinsecus auscultantibus. Facilius enim singula insidunt circumscripta, & carminis modo inclusa. Ideo pueris & sententias ediscendas damus, & has quas Græci Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus potest: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare flosculos turpe est, & fulcire se notissimis & paucissimis vocibus, & memoria stare. Sibi jam innitatur. dicat ista, non teneat. Turpe est enim seni aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zeno dixit. tu quid? Hoc Cleanthes. tu quid? quousq; sub alio moveris? & impera, & dic, quod memoriæ tradatur: aliquid & de tuo profer. Omnes itaque istos numquam auctores, semper interpretes, sub aliena umbra latentes, nihil puto habere generosi, numquam ausos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud est, meminisse: aliud, scire. Meminisse, est rem commissam memoriæ custodire: at contra scire, est & sua facere quæque, nec ab exemplari pendere, & toties ad magistrum respicere. Hoc

dicit

dicit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid intersit inter te, & librum. quousque disces? jam & præcipe. Quid est, quare audiam, quod legere possum? Multum, inquit, viva vox facit. non quidem hæc, quæ alienis verbis commodatur, & actuarii vice fungitur. Adjice nunc, quod isti qui numquam tutelæ suæ fiûi, primum in ea re sequuntur priores, in qua nemo non à priore descivit: deinde in ea re sequuntur, quæ adhuc quæritur. numquam autem invenietur, si contenti fuerimus inventis. Præterea qui alium sequitur, nihil invenit imo nec quærit. Quid ergo? non ibo per priorum vestigia? ego vero utar via veteri: sed si propiorem planioremq; invenero, hanc muniam. Qui ante nos ista moverunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus veritas, nondum est occupata: multum ex illa etiam futuris relictum est.

EPIST. XXXIV. Cresco & exsulto, & discussa senectute recalesco, quoties ex his quæ agis & scribis, intelligo quantum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex fœtu gregis sui capit voluptatem, si alumnum suum nemo aliter intuetur quam ut adolescentiam illius suam judicet: quid evenire credis his, qui ingenia educaverunt, & quæ tenera formaverunt, adulta subito vident? Assero te mihi. meum opus es. Ego cum vidissem indolem tuam, injeci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lente ire passus sum, sed subinde incitavi: & nunc idem facio. Sed jam currentem hortor, & invicem hortantem. Quid, aliud, inquis, adhuc volo? in hoc plurimum est. Non sic quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat: pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseveraris & incubueris, & id egeris, ut omnia facta dictaque tua inter se congruant ac respondeant sibi, & una forma percussa sint. Non est hujusmodi animus in recto, cujus acta discordant.

EPIST. XXXV. Cum te tam obnixe rogo ut studeas, meum negotium ago. habere amicum volo: quod contingere mihi (nisi pergas excolere te, ut cœpisti) non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? hæc inter se diversa sunt? imo dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non utique amicus est. Itaque amicitia semper prodest: amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio jam fructum, cum mihi fingo uno nos animo futuros, & quidquid ætati meæ vigoris abscessit, id ad me ex tua, quamquam non multum abest, rediturum: sed tamen re quoq; ipsa lætus esse volo. Venit ad nos ex his quos amamus, etiam absentibus, gaudium: sed id leve & evanidum. Conspectus, & præsentia, & conversatio aliquid habet vivæ voluptatis: utique si non tantum quem velis, sed qualem velis videas. Affer itaq; te mihi ingens munus: & quo magis instes, cogita me senem esse, te mortalem. Propera ad me, sed ad te prius. profice, & ante omnia hoc cura, ut constes tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actum sit, observa an eadem velis hodie quæ heri. Mutatio voluntatis indicat animum natare aliubi, atq; alibi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur, quod & fixum & fundatum. Istud sapienti perfecte contingit, aliquatenus & proficienti profectoque. Quid ergo interest? hic commovetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat: ille nec commovetur quidem.

EPIST. XXXVI. Amicum tuum hortare, ut istos magno animo contemnat, qui illum objurgant, quod umbram & otium petierit,

tierit, quod dignitatem suam destituerit, & cum plus consequi posset, prætulerit quietem omnibus. Quam utiliter negotium suum gesserit, quotidie illis ostendet. Hi quibus invidetur, non desinent transire. alii elidentur, alii cadent. Res est inquieta, felicitas: ipsa se exagitat, movet cerebrum, non uno genere. Alios in aliud irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit, & totos resolvit. At bene aliquis illam fert: sic, quomodo vinum. Itaque non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui à multis obsidetur. sic ad illum, quemadmodum ad lacum, concurritur: quem qui exhauriunt, & turbant. Nugatorium & inertem vocant. Scis quosdā perverse loqui, & signare contraria. Felicem vocabant. quid ergo? erat? Ne illud quidem curo, quod quibusdam nimis horridi animi videtur & tætrici. Ariston ajebat, malle se adolescentem tristem, quam hilarem & amabilem turbæ. Vinum enim fieri bonum, quod recens durum & asperum visum est: non pati ætatem, quod in dolio placuit. Sine eum tristem appellent, & inimicum processibus suis. bene se dabit in vetustate ipsa tristitia: perseveret modo colere virtutem, perbibere liberalia studia, non illa quibus perfundi satis est, sed hæc quibus tingendus est animus. hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquod est, quo non sit discendum? minime. sed quemadmodum omnibus annis studere honestum est: ita non omnibus institui. Turpis & ridicula res est, elementarius senex. Iuveni parandum, seni utendum est. Facies ergo rem utilissimam tibi, si illum quam optimum feceris. Hæc ajunt beneficia esse expetenda tribuendaque, non dubie primæ sortis, quæ tam prodest dare quam accipere. Denique nihil illi jam liberi est: spopondit. minus autem turpe est creditori, quam spei bonæ decoquere. Ad illud æs alienum solvendum, opus est negotianti navigatione prospera, agrum colenti ubertate ejus quam colit terræ, & cæli favore: ille quod debet, sola potest voluntate persolvere. In mores fortuna jus non habet. Hos disponat: ut quam tranquillissimus ille animus ad perfectum veniat. qui nec ablatum sibi quidquam sentit, nec adjectum, sed in eodem habitu est, quocumque res cadunt. Cui sive aggeruntur vulgaria bona, supra res suas eminet: sive aliquid ex istis vel omnia casus excussit, minor non fit. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet: si in Germania, protinus puer tenerum hastile vibraret: si avorum nostrorum temporibus fuisset, equitare, & hostem cominus percutere didicisset. Hæc singulis disciplina gentis suæ suadet, & imperat. Quid ergo huic meditandum est? quod adversus omnia tela, quod adversus omne hostium genus bene facit, mortem contemnere: quæ quin habeat in se aliquid terribile, ut & animos nostros (quos in amorem sui natura formavit) offendat, nemo dubitat: nec enim necesse esset in id comparari & acui, in quod instinctu quodam voluntario iremus, sicut feruntur omnes ad conservationem sui. Nemo discit, ut, si necesse fuerit, æquo animo in rosa jaceat: sed in hoc duratur, ut tormentis non submittat fidem: ut, si necesse fuerit, stans etiam aliquando saucius, pro vallo pervigilet, & ne pilo quidem incumbat. quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Esse enim debet aliquid, cujus sit incommodum. Quod si tanta cupiditas longioris ævi te tenet, cogita nihil eorum quæ ab oculis abeunt, & in rerum naturam, ex qua prodierunt, ac mox processura sunt, reconduntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit. veniet iterum, qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret.

Sed

Sed postea diligentius docebo, omnia quæ videntur perire, mutari. Æquo animo debet rediturus exire. Observa orbem rerum in se remeantium: videbis in hoc mundo nihil exstingui, sed vicibus descendere ac resurgere. Æstas abit, sed alter annus illam adducit: hiems cecidit, referent illam sui menses: solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste decursus, quidquid preterierit, repetit: pars cæli levatur assidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc unum adjecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non præstat, ad quam stultitia perducit.

EPIST. XXXVII. Quod maximum vinculum est ad bonam mentem, promisisti virum bonum: Sacramento rogatus es. Deridebit, si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem. nolo te decipi, Eadem honestissimi hujus, & illius turpissimi auctoramenti, verba sunt, uri, vinciri, ferroque necari. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt, quæ per sanguinem reddant, cavetur ut ista vel inviti patiantur: à te, ut volens libensque patiaris. Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare: tu neque submittes, nec vitam rogabis. recto tibi invictoque moriendum est. Quid porro prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? sine missione nascimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? effugere non potes necessitates: potes vincere. Fiat via: & hanc tibi viam dabit philosophia. ad hanc te confer, si vis salvus esse, si securus, si beatus: denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere alîter non potest. Humilis res est stultitia, abjecta, sordida, servilis, multis affectibus & sævissimis subjecta. Hos tam graves dominos, interdum alternis imperantes, interdum pariter, dimittit à te sapientia, quæ sola libertas est. Una ad hanc fert via, & quidem recta, non aberrabis: vade certo gradu. Si vis tibi omnia subjicere, te subjice rationi. multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid & quemadmodum aggredi debeas: non incides rebus. Neminem mihi dabis, qui sciat quomodo quod vult cœperit velle. non consilio adductus illo, sed impetu impactus est. Non minus sæpe fortuna in nos incurrit, quam nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri: & subito in medio turbine rerum stupentem quærere: Huc ego quemadmodum veni?

EPIST. XXXVIII. Merito exigis, ut hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit sermo, qui minutatim irrepserit animo. Disputationes præparatæ, & effusæ audiente populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonum consilium est: consilium nemo clamore dat. Aliquando utendum est & illis, ut ita dicam, concionibus; ubi qui dubitat, impellendus est: ubi vero non hoc agendum est, ut velit discere, sed ut discat, ad hæc submissiora verba veniendum est. Facilius intrant, sed & hærent. nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt. quod quamvis sit exiguum, cum occupavit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimo in maximos auctus diffunditur. Idem facit oratio. non late patet, si aspicias: in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur: sed si illa animus bene exceperit, convalescunt & exsurgunt. Eadem est, inquam, præceptorum conditio, quæ seminum. multum efficiunt, & si angusta sunt: tantum, ut dixi, idonea mens rapiat illa, & in se trahat. Multa invicem & ipsa generabit, & plus reddet, quam acceperit.

EPIST. XXXIX. Commentarios quos desideras, diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego vero componam: sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam hæc quæ nunc vulgo. Breviarium dicitur, olim cum Latine

tine loqueremur, Summarium vocabatur. Illa res discenti magis necessaria est: hæc scienti. Illa enim docet, hæc admonet. Sed utriusque rei tibi copiam faciam. Tu à me, non est quod illum aut illum exigas. qui notorem dat, ignotus est. Scribam ego quod vis, sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum: hæc ipsa res expergisci te coget, si videris quam multi tibi laboraverint: concupisces & ipse ex illis unus esse. Habet enim hoc optimum in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenii virum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, jacere ac deprimi non potest, non magis quam quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit! ponet se extra jus ditionemq; fortunæ. secunda temperabit, adversa comminuet, & aliis admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. Illa enim utilia vitaliaque sunt: at hæc, eo quod superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit ubertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non pervenit nimia fecunditas. Idem animis quoque evenit, quos immoderata felicitas rumpit: quia non tantum in aliorum injuriam, sed etiam in suam utuntur. Quis hostis in quemquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiæ atque insanæ libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod quæ fecere, patiuntur. Nec immerito hic illos furor vexat. necesse est in immensum exeat cupiditas, quæ naturalem modum transiliit. Illa enim habet suum finem: inania, & ex libidine orta, sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas. supervacua quo redigis? Voluptatibus itaque se mergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: & ob hoc miserrimi sunt, quod eo perveniunt, ut illis quæ supervacua fuerant, facta sint necessaria. serviunt itaque voluptatibus, non fruuntur: & mala sua, quod malorum ultimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, ubi quæ fuerant vitia, mores sunt.

EPIST. XL. Quod frequenter mihi scribis, gratias ago. num quo uno modo potes, te mihi ostendis. Numquam epistolam tuam accipio, ut non protinus una simus. Si imagines nobis amicorum absentium jucundæ sunt, quæ memoriam renovant, & desiderium absentiæ falso atque inani solatio levant: quanto jucundiores sunt litteræ, quæ vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolæ impressa præstat, agnoscere. Audisse te scribis, Serapionem philosophum, cum istuc applicuisset, solere magno cursu verba convolvere, quæ non effundit una, sed premit & urget. plura enim veniunt, quam quibus vox una sufficiat. Hoc non probo in philosopho, cujus pronuntiatio quoque, sicut vita, debet esse composita. nihil autem ordinatum est, quod præcipitatur & properat. Itaq; oratio illa apud Homerum concitata, & sine intermissione in morem nivis superveniens, oratori data est: at lenis & melle dulcior seni profluit. Sic itaque habe, istam vim dicendi rapidam atq; abundantem, aptiorem esse circulanti, quam agenti rem magnam ac seriam, docentique. æque stillare illam nolo, quam currere. nec extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia & exilitas, minus intentum auditorem habet, tædio interruptæ tarditatis: facilius tamen insidit quod exspectatur, quam quod prætervolat. Denique tradere homines discipulis præcepta dicuntur:

tur: non traditur, quod fugit. Adjice nunc, quod quæ veritati operam dat oratio, incomposita debet esse & simplex. Hæc popularis nihil habet veri. movere vult turbam, & inconsultas aures impetu rapere: tractandam se non præbet, aufertur. Quomodo autem regere potest, quæ regi non potest? Quid quod hæc oratio, quæ sanandis mentibus adhibetur, descendere in nos debet? remedia non prosunt, nisi immorentur. Multum præterea habet inanitatis, & vani: plus sonat, quam valet. Lenienda sunt quæ me exterrent, compescenda quæ irritant, discutienda quæ fallunt: inhibenda luxuria, corripienda avaritia. Quid horum raptim potest fieri? quis medicus ægros in transitu curat? Quid, quod ne voluptatem quidem ullam habet, talis verborum sine delectu ruentium strepitus? sed ut pleraq; quæ fieri posse non crederes, cognovisse satis est: sic istos, qui verba exercuerunt, abunde est semel audisse. Quid enim quis discere, quid imitari velit? quid de eorum animo judicet, quorum oratio perturbata & admissa est, nec potest reprimi? Quemadmodum per proclive currentium, non ubi visum est, gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit, ac longius quam voluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est, nec satis decora philosophiæ. quæ ponere debet verba, non projicere, & pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando & insurget? Quidni? sed salva dignitate morum: quam violenta ista & nimia vis exuit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit unda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem, irrevocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim judex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoque enim illum aut ostentatio abstulerit, aut affectus impotens sui? tantum festinet atque ingerat, quantum aures pati possunt. Recte ergo facies, si non videris illos; qui quantum dicant, non quemadmodum, quærunt: & ipse malueris aliquando si necesse est, vel juxta P. Vinicium dicere. qui, cum quæreretur, quomodo diceret, Asellius ait, Tractim. Nam Geminus Varius ait: Quomodo istum disertum dicatis, nescio: tria verba non potest jungere. Quid ni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam insulsus intervenerit, quam qui illi singula verba vellenti, tamquam dictaret, non diceret, ait: Dic, vel numquam dicas. Nam Q. Haterii cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo. Numquam dubitavit, numquam intermisit: semel incipiebat, semel desinebat. Quædam tamen & nationibus puto magis aut minus convenire. In Græcis hanc licentiam tuleris: nos etiam cum scribimus, interpungere consuevimus. Cicero quoque noster, à quo Romana eloquentia exsiliit, gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & æstimat, & præbet æstimandum. Fabianus vir egregius & vita & scientia, & quod post ista est, eloquentia quoque, disputabat expedite magis, quam concitate: ut posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio, non exigo, ut oratio ejus sine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quam profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter, quam si te pudere desierit. perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim inobservatus ille cursus feret, quæ reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salva verecundia. Præterea exercitatione opus est quotidiana, & à rebus studium transferendum est ad verba. Hæc autem etiam si aderunt, & poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior convenit: ita oratio pressa, non audax. Summa

ergo summarum hæc erit tardilo-quum te jubeo.

EPIST. XLI. Facis rem optimam, & tibi salutarem, si, ut scribis, perseveras ire ad bonam mentem: quam stultum est optare, cum possis à te impetrare. Non sunt ad cælum elevandæ manus, nec exorandus æditus, ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: prope est à te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum observator & custos: hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam, nisi ab illo adjutus, exsurgere? ille dat consilia magnifica & erecta. In unoquoque virorum bonorum (Quis Deus incertum est) habitat Deus. Si tibi occurrit vetustis arboribus & solitam altitudinem egressis frequens lucus, & conspectum cæli densitate ramorum aliorum alios protegentium submovens: illa proceritas silvæ, & secretum loci, & admiratio umbræ, in aperto tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis facit. Et siquis specus saxis penitus exesis montem suspenderit, non manufactus, sed naturalibus caussis in tantam laxitatem excavatus: animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur: subita & ex abdito vasti amnis eruptio aras habet. coluntur aquarum calentium fontes: & stagna quædam, vel opacitas vel immensa altitudo sacravit. Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo deos: non subibit te veneratio ejus? non dices: Ista res major est altiorque, quam ut credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? Vis istuc divina descendit. animum excellentem, moderatum, omnia tamquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem, cælestis potentia agitat. non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque majore sui parte illic est, unde descendit. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus ut propius divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. illinc pendet: illuc spectat ac nititur: nostris tamquam melior interest. Quis est ergo hic? animus qui nullo bono nisi suo nititur. Quid enim est stultius, quam in homine aliena laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, quæ in alium protinus transferri possint? Non faciunt meliorem equum aurei fræni. Aliter leo aurata juba demittitur, dum contractatur, & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse natura voluit, speciosus ex horrido, cujus hic decor est, non sine timore adspici, præfertur illi languido, & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, pondere eorum quæ tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam præferet vitem, cui aureæ uvæ, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite, fertilitas: in homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam formosam habet, & domum pulchram: multum serit, multum fænerat. nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod neceripi potest, nec dari: quod proprium est hominis. Quæris quid sit? animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo. consummatur itaque ejus bonum, si id adimplevit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio hæc exigit? rem facillimam, secundum naturam suam vivere: sed hanc difficilem facit communis insania. In vitia alter alterum trudimus. quomodo autem ad salutem revocari possunt, quos nemo reti-

retinet, populus impellit?

EPIST. XLII. Iam tibi iste persuasit, se virum bonum esse. Atqui vir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam? hujus secundæ notæ. nam ille alter fortasse, tamquam phœnix, semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, ex intervallo magna generari. Mediocria & in turbam nascentia, sæpe fortuna producit: eximia vero, ipsa raritate commendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo, quod profitetur; & si sciret quid esset vir bonus, nondum se esse crederet: fortasse etiam fieri posse desperaret. At male existimat de malis. Hoc etiam mali faciunt. nec ulla major pœna nequitiæ est, quam quod sibi ac suis displicet. At odit eos qui subita & magna potentia impotenter utuntur. Idem faciet, cum idem poterit. multorum, quia imbecilla sunt, latent vitia: non minus ausura, cum illis vires suæ placuerint, quam illa quæ jam felicitas aperuit. Instrumenta illis explicandæ nequitiæ desunt. Sic tuto serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. non desunt tunc illi venena, sed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, ut paria pessimis audeat, fortunæ favore deficitur. eadem velle eos cognosces: da posse, quantum volunt. Meministi, cum quemdam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac levem, & te non pedem ejus tenere, sed pennam. Mentitus sum: pluma tenebatur, quam remisit & fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quam multa in caput suum casura tentaverit. Non videbat, se per aliorum pericula in suum ruere: non cogitabat, quam onerosa essent quæ petebat, etiam si supervacua non essent. Hoc itaque in his quæ affectamus, ad quæ labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quædam supervacua sunt, quædam tanti non sunt. Sed hæc non providemus: & gratuita nobis videntur, quæ clarissime constant. Ex eo licet stupor noster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam solvimus: & gratuita vocamus, pro quibus nosipsos impendimus. Quæ emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amœnum aliquod fructuosumve prædium: ad ea paratissimi sumus pervenire cum sollicitudine, cum periculo, cum jactura pudoris, & libertatis, & temporis. Adeo nihil est cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consiliis rebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorem alicujus mercis accessimus: videamus, hoc quod concupiscimus, quanti deferatur. Sæpe maximum pretium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quæ acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt. nostri essemus, si ista nostra non essent. Hæc ergo tecum ipse versa, non solum ubi de incremento agetur, sed etiam ubi de jactura. Hoc periturum est? nempe adventitium fuit. tam facile sine isto vives, quam vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis? nempe & molestiam. gratiam minorem? nempe & invidiam. Circumspice ista, quæ nos agunt in insaniam, quæ cum plurimis lacrymis amittimus: scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit. sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit. sed quoto cuique habere se contigit?

EPIST. XLIII. Quomodo hoc ad me pervenerit, quæris: quis mihi id te cogitare narraverit, quod tu nulli narraveras. Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis, tantus sum, ut possim excitare rumorem? non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quidquid inter vicina emi-

ſet, nec magna vi diſtraheretur à corpore. Ignis qui valentem materiam occupavit, aqua, & interdum ruina extinguendus eſt: ille qui alimentis deficitur, ſua ſponte ſubſidit. Libenter hæc, mi Lucili, audio, non tamquam nova, ſed, tamquam in rem præſentem perductus. Quid ergo? non multos ſpectavi abrumpentes vitam? ego vero vidi: ſed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt ſine odio vitæ; & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem ajebat tormentum noſtra nos ſentire opera, quod tunc trepidamus, cum prope à nobis eſſe credimus mortem. A quo enim non eſt, parata omnibus locis, omnibuſq; momentis? Sed conſideremus, inquit, tunc cum aliqua cauſſa moriendi videtur accedere, quanto aliæ propiores ſint quæ non timentur. Hoſtis alicui mortem minabatur: hanc cruditas occupavit. Si diſtinguere voluerimus cauſſas metus noſtri, inveniemus alias eſſe, alias videri. Non mortem timemus, ſed cogitationem mortis: ab ipſa enim ſemper tantumdem abſumus. Ita ſi timenda mors eſt, ſemper timenda eſt. quod enim tempus morti exemptum eſt? Sed vereri debeo, ne tam longas epiſtolas, pejus quam mortem, oderis: itaque finem facio. Tu tamen mortem, ut numquam timeas, ſemper cogita.

EPIST. XXXI. Agnoſco Lucilium meum, incipit quem promiſerat exhibere. ſequere illum impetum animi, quo ad optima quæque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non deſidero majorem melioremque te fieri, quam moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupaverunt, tantum effice, quantum conatus es: & illa quæ tecum in animo tuliſti, tracta. Ad ſummam, ſapiens eris, ſi clauſeris aures. quibus ceram parum eſt obdere: firmiori ſpiſſamento opus eſt, quam uſum in ſociis Vliſſem ferunt. Illa vox quæ timebatur, erat blanda, non tamen publica: at hæc quæ timenda eſt, non ex uno ſcopulo, ſed ex omni terrarum parte circumſonat. Prætervehere itaque non unum locum inſidioſa voluptate ſuſpectum, ſed omnes urbes: ſurdum te amantiſſimis tui præſta. Bono animo male precantur. & ſi vis eſſe felix, deos ora, ne quid tibi ex his quæ optantur eveniat. Non ſunt iſta bona, quæ in te iſti volunt congeri: unum bonum eſt, quod beatæ vitæ cauſſa & firmamentum eſt, ſibi fidere. Hoc autẽ contingere non poteſt, niſi contemptus eſt labor, & in eorum numero habitus, quæ neque bona ſunt, neque mala. Fieri enim non poteſt. ut una res modo mala ſit, modo bona; modo levis & perferenda, modo expaveſcenda. Labor bonum non eſt. quid ergo eſt bonum? laboris contemptio. Itaque in vanum operoſos culpaverim: rurſus ad honeſta nitentes, quanto magis incubuerint, minuſque ſibi vinci ac ſtrigare permiſerint, admirabor & clamabo, Tanto melior ſurge & reſpira: & clivum iſtum uno, ſi potes, ſpiritu exſupera. Generoſos animos labor nutrit. Non eſt ergo quod ex illo veteri voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes: & in totum, jam per maxima acto viro turpe eſt, etiamnum deos fatigare. Quid votis opus eſt? fac te ipſe felicem. facies autem, ſi intellexeris bona eſſe, quibus admixta eſt virtus: turpia, quibus malitia conjuncta eſt. Quemadmodum ſine mixtura lucis nihil ſplendidum eſt; nihil atrum, niſi quod tenebras habet, aut aliquid in ſe traxit obſcuri: quemadmodum ſine adjutorio ignis, nihil calidum eſt, nihil ſine aere frigidum: ita honeſta & turpia virtutis & malitiæ ſocietas efficit. Quid ergo eſt bonum? rerum ſcientia. Quid malum eſt? rerum imperitia. Ille prudens atque artifex, pro tempore, quæque repellet aut eliget. Sed nec quæ repellit timet, nec miratur qui eligit: ſi modo magnus illi & invictus animus eſt. Submitti te ac deprimi veto. laborem ſi non recuſes, parum eſt;

poſce.

posce. Quis ergo, inquis, labor frivolus & supervacuus est? in quem humiles caussæ vocaverint. non est malus, non magis quam ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quæ se ad dura & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? non est viri, timere sudorem. Huc & illud accedat, ut perfecta virtus sit, æqualitas ac tenor vitæ per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, & ars, per quam divina & humana noscantur. Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. Quomodo, inquis, illo pervenitur? non per Peninum Grajumve montem, nec per deserta Candaviæ: nec Syrtes tibi, nec Scylla aut Charybdis, adeundæ sunt: quæ tamen omnia transisti procuratiunculæ pretio. Tutum iter est, jucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quæ si non deserueris, par Deo surges. Parem autem Deo pecunia non faciet: Deus nihil habet. Prætexta non faciet: Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa notitia: nemo novit Deum. multi de illo male existimant, & impune. Non turba servorum, lecticam tuam per itinera urbana ac peregrina portantium: Deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. Ne forma quidem & vires beatum te facere possunt: nihil horum non patitur vetustatem. Quærendum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam Deum in homano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum, quam in libertinum, quam in servum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut servus? Nomina ex ambitione, aut ex injuria nata. Subsilire in cælum ex angulo licet: exsurge modo, & te quoque dignum Finge Deo. Finges autem non auro, non argento: non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos, cum propitii essent, fictiles fuisse.

EPIST. XXXII. Inquiro in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, ubi & cum quibus moreris. Verba dare non potes. tecum sum. Sic vive, tamquam quid facias auditurus sim: imo tamquam visurus. Quæris, quid me maxime ex his quæ de te audio, delectet? quod nihil audio: quod plerique, ex his quos interrogo, nesciunt quid agas. Hoc est salutare, non conversari dissimilibus, & diversa cupientibus. Habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si sollicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne immutent te, timeo ne impediant. Multum autem nocet & qui moratur, utique in tanta brevitate vitæ: quam breviorem inconstantia facimus, aliud ejus subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo Lucili carissime, & cogita, quantum celeritati additurus fueris, si à tergo hostis instaret, si equitem adventare suspicareris, ac fugientium premere vestigia. Fit hoc, premeris: accelera, & evade. perduc te in tutum, & subinde considera, quam pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde exspectare securum reliquam temporis sui partem: in possessione beatæ vitæ positum: quæ beatior non fit, si longior. O quando videbis illud tempus, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris, & crastini negligens, & in summa tui satietate! Vis scire, quid sit quod faciat homines avidos futuri? Nemo sibi contigit. Optaverunt utique tibi alia parentes tui: sed ego tibi contra, omnium eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, ut te locu-

locupletent, quidquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, ut vagis cogitationibus agitata mens, tandem resistat, & certa sit: ut placeat sibi, & intellectis veris bonis, quæ simul intellecta sunt, possidentur, ætatis adjectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, & exauctoratus ac liber, qui vivit vita peracta.

EPIST. XXXIII. Desideras his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorum procerum. Non fuerunt circa flosculos occupati: totus contextus illorum virilis est. inæqualitatem scias esse, ubi quæ eminent, notabilia sunt. Non est admirationi una arbor, ubi in eamdem altitudinem tota silva surrexit. Ejusmodi vocibus referta sunt carmina, refertæ historiæ. Itaque nolo Epicuri illas esse existimes: publicæ sunt, & maxime nostræ. Sed in illo magis annotantur, quia raræ interveniunt, quia insperatæ, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine mollitiam professo. Ita enim plerique judicant. apud me vero Epicurus est & fortis, licet manuleatus sit. Fortitudo, & industria, & ad bellum prompta mens, tam in Persas quam in alte cinctos cadit. Non est ergo quod exigas excerpta, & repetita: continuum est apud nostros, quidquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque ista odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inventurum cum intraverit, præter illa quæ in fronte suspensa sunt. Ipsis permittimus, unde velint sumere exemplar. Puta nos velle singulares sententias ex turba separare: cui illas adsignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chrysippo, an Panætio, an Posidonio? Non sumus sub rege: sibi quisq; se vindicat. apud istos quidquid dicit Hermachus, quidquid Metrodorus, ad unum refertur. Omnia quæ quisquam in illo contubernio locutus est, unius ductu & auspiciis dicta sunt. Non possumus, inquam, licet tentemus, ex tanta rerum æqualium copia, aliquid educere.

Pauperis est numerare pecus.

Quocumque miseris oculum, id tibi occurrit quod eminere posset, nisi inter paria legeretur. Quare depone istam spem, posse te summatim degustare ingenia maximorum virorum: tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineamenta sui ingenii opus nectitur, ex quo nihil subduci sine ruina potest. Nec recuso, quo minus singula membra, dummodo in ipso homine, consideres. Non est formosa, cujus crus laudatur aut brachium, sed illa cujus universa facies admirationem singulis partibus abstulit. Si tamen exegeris, non tam mendice tecum agam, sed plena manu fiet. Ingens eorum turba est passim jacentium: sumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, & inter se connexa sunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, & extrinsecus auscultantibus. Facilius enim singula insidunt circumscripta, & carminis modo inclusa. Ideo pueris & sententias ediscendas damus, & has quas Græci Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus potest: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare flosculos turpe est, & fulcire se notissimis & paucissimis vocibus, & memoria stare. Sibi jam innitatur, dicat ista, non teneat. Turpe est enim seni aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zeno dixit. tu quid? Hoc Cleanthes. tu quid? quousq; sub alio moveris? & impera, & dic, quod memoriæ tradatur: aliquid & de tuo profer. Omnes itaque istos numquam auctores, semper interpretes, sub aliena umbra latentes, nihil puto habere generosi, numquam ausos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud est, meminisse: aliud, scire. Meminisse, est rem commissam memoriæ custodire: at contra scire, est & sua facere quæque, nec ab exemplari pendere, & toties ad magistrum respicere. Hoc dicit

dicit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid intersit inter te, & librum. quousque disces? jam & præcipe. Quid est, quare audiam, quod legere possum? Multum, inquit, viva vox facit. non quidem hæc, quæ alienis verbis commodatur, & actuarii vice fungitur. Adjice nunc, quod isti qui numquam tutelæ suæ fiût, primum in ea re sequuntur priores, in qua nemo non à priore descivit: deinde in ea re sequuntur, quæ adhuc quæritur. numquam autem invenietur, si contenti fuerimus inventis. Præterea qui alium sequitur, nihil invenit imo nec quærit. Quid ergo? non ibo per priorum vestigia? ego vero utar via veteri: sed si propiorem planioremq; invenero, hanc muniam. Qui ante nos ista moverunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus veritas, nondum est occupata: multum ex illa etiam futuris relictum est.

EPIST. XXXIV. Cresco & exsulto, & discussa senectute recalesco, quoties ex his quæ agis & scribis, intelligo quantum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrediaris. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex fœtu gregis sui capit voluptatem, si alumnum suum nemo aliter intuetur quam ut adolescentiam illius suam judicet: quid evenire credis his, qui ingenia educaverunt, & quæ tenera formaverunt, adulta subito vident? Assero te mihi. meum opus es. Ego cum vidissem indolem tuam, injeci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lente ire passus sum, sed subinde incitavi: & nunc idem facio. Sed jam currentem hortor, & invicem hortantem. Quid, aliud, inquis, adhuc volo? In hoc plurimum est. Non sic quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat: pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseveraris & incubueris, & id egeris, ut omnia facta dictaque tua inter se congruant ac respondeant sibi, & una forma percussa sint. Non est hujusmodi animus in recto, cujus acta discordant.

EPIST. XXXV. Cum te tam obnixe rogo ut studeas, meum negotium ago. habere amicum volo: quod contingere mihi (nisi pergas excolere te, ut cœpisti) non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? hæc inter se diversa sunt? imo dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non utique amicus est. Itaque amicitia semper prodest: amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne istud alteri didiceris. Ego quidem percipio jam fructum, cum mihi fingo uno nos animo futuros, & quidquid ætati meæ vigoris abscessit, id ad me ex tua, quamquam non multum abest, rediturum: sed tamen re quoq; ipsa lætus esse volo. Venit ad nos ex his quos amamus, etiam absentibus, gaudium: sed id leve & evanidum. Conspectus, & præsentia, & conversatio aliquid habet vivæ voluptatis: utique si non tantum quem velis, sed qualem velis videas. Affer itaq; te mihi ingens munus: & quo magis instes, cogita me senem esse, te mortalem. Propera ad me, sed ad te prius. profice, & ante omnia hoc cura, ut constes tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actum sit, observa an eadem velis hodie quæ heri. Mutatio voluntatis indicat animum natare aliubi, atq; alibi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur, quod & fixum & fundatum. Istud sapienti perfecte contingit, aliquatenus & proficienti profectoque. Quid ergo interest? hic commovetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat: ille nec commovetur quidem.

EPIST. XXXVI. Amicum tuum hortare, ut istos magno animo contemnat, qui illum objurgant, quod umbram & otium petierit,

tierit, quod dignitatem suam destituerit, & cum plus consequi posset, prætulerit quietem omnibus. Quam utiliter negotium suum gesserit, quotidie illis ostendet. Hi quibus invidetur, non desinent transire. alii elidentur, alii cadent. Res est inquieta, felicitas: ipsa se exagitat, movet cerebrum, non uno genere. Alios in aliud irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit, & totos resolvit. At bene aliquis illam fert: sic, quomodo vinum. Itaque non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui à multis obsidetur. sic ad illum, quemadmodum ad lacum, concurritur: quem qui exhauriunt, & turbant. Nugatorium & inertem vocant. Scis quosdā perverse loqui, & signare contraria. Felicem vocabant. quid ergo? erat? Ne illud quidem curo, quod quibusdam nimis horridi animi videtur & tetrici. Ariston ajebat, malle se adolescentem tristem, quam hilarem & amabilem turbæ. Vinum enim fieri bonum, quod recens durum & asperum visum est: non pati ætatem, quod in dolio placuit. Sine eum tristem appellent, & inimicum processibus suis. bene se dabit in vetustate ipsa tristitia: perseveret modo colere virtutem, perhibere liberalia studia, non illa quibus perfundi satis est, sed hæc quibus tingendus est animus. hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquod est, quo non sit discendum? minime. sed quemadmodum omnibus annis studere honestum est: ita non omnibus institui. Turpis & ridicula res est, elementarius senex. Iuveni parandum, seni utendum est. Facies ergo rem utilissimam tibi, si illum quam optimum feceris. Hæc ajunt beneficia esse expetenda tribuendaque, non dubie primæ sortis, quæ tam prodest dare quam accipere. Denique nihil illi jam liberi est: spopondit. minus autem turpe est creditori, quam spei bonæ decoquere. Ad illud æs alienum solvendum, opus est negotianti navigatione prospera, agrum colenti ubertate ejus quam colit terræ, & cæli favore: ille quod debet, sola potest voluntate persolvere. In mores fortuna jus non habet. Hos disponat: ut quam tranquillissimus ille animus ad perfectum veniat. qui nec ablatum sibi quidquam sentit, nec adjectum, sed in eodem habitu est, quocumque res cadunt. Cui sive aggeruntur vulgaria bona, supra res suas eminet: sive aliquid ex istis vel omnia casus excussit, minor non fit. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet: si in Germania, protinus puer tenerum hastile vibraret: si avorum nostrorum temporibus fuisset, equitare, & hostem cominus percutere didicisset. Hæc singulis disciplina gentis suæ suadet, & imperat. Quid ergo huic meditandum est? quod adversus omnia tela, quod adversus omne hostium genus bene facit, mortem contemnere: quæ quin habeat in se aliquid terribile, ut & animos nostros (quos in amorem sui natura formavit) offendat, nemo dubitat: nec enim necesse esset in id comparari & acui, in quod instinctu quodam voluntario iremus, sicut feruntur omnes ad conservationem sui. Nemo discit, ut, si necesse fuerit, æquo animo in rosa jaceat: sed in hoc duratur, ut tormentis non submittat fidem: ut, si necesse fuerit, stans etiam aliquando saucius, pro vallo pervigilet, & ne pilo quidem incumbat. quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Esse enim debet aliquid, cujus sit incommodum. Quod si tanta cupiditas longioris ævi te tenet, cogita nihil eorum quæ ab oculis abeunt, & in rerum naturam, ex qua prodierunt, ac mox processura sunt, reconduntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit. veniet iterum, qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret.

Sed

Sed postea diligentius docebo, omnia quæ videntur perire, mutari. Æquo animo debet rediturus exire. Observa orbem rerum in se remeantium: videbis in hoc mundo nihil extingui, sed vicibus descendere ac resurgere. Æstas abit, sed alter annus illam adducit: hiems cecidit, referent illam sol menses: solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste decursus, quidquid præterierit, repetit: pars cæli levatur assidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc unum adjecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non præstat, ad quam stultitia perducit.

EPIST. XXXVII. Quod maximum vinculum est ad bonam mentem, promisisti virum bonum: Sacramento rogatus es. Deridebit, si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem. nolo te decipi. Eadem honestissimi hujus, & illius turpissimi auctoramenti, verba sunt, uri, vinciri, ferroque necari. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt, quæ per sanguinem reddant, cavetur ut ista vel inviti patiantur: à te, ut volens libensque patiaris. Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare: tu neque submittes, nec vitam rogabis. recto tibi invictoque moriendum est. Quid porro prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? sine missione nascimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? effugere non potes necessitates: potes vincere. Fiat via: & hanc tibi viam dabit philosophia. ad hanc te confer, si vis salvus esse, si securus, si beatus: denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis res est stultitia, abjecta, sordida, servilis, multis affectibus & sævissimis subjecta. Hos tam graves dominos, interdum alternis imperantes, interdum pariter, dimittit à te sapientia, quæ sola libertas est. Una ad hanc fert via, & quidem recta, non aberrabis: vade certo gradu. Si vis tibi omnia subjicere, te subjice rationi. multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid & quemadmodum aggredi debeas: non incides rebus. Neminem mihi dabis, qui sciat quomodo quod vult cœperit velle. non consilio adductus ullo, sed impetu impactus est. Non minus sæpe fortuna in nos incurrit, quam nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri: & subito in medio turbine rerum stupentem quærere: Huc ego quemadmodum veni?

EPIST. XXXVIII. Merito exigis, ut hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit sermo, qui minutatim irrepserit animo. Disputationes præparatæ & effusæ audiente populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonum consilium est: consilium nemo clamore dat. Aliquando utendum est & illis, ut ita dicam, concionibus; ubi qui dubitat, impellendus est: ubi vero non hoc agendum est, ut velit discere, sed ut discat, ad hæc submissiora verba veniendum est. Facilius intrant, sed & hærent. nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt. quod quamvis sit exiguum, cum occupavit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimo in maximos auctus diffunditur. Idem facit oratio. non late patet, si aspicias: in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur: sed si illa animus bene exceperit, convalescunt & exsurgunt. Eadem est, inquam, præceptorum conditio, quæ seminum. multum efficiunt, & si angusta sunt: tantum, ut dixi, idonea mens rapiat illa, & in se trahat. Multa invicem & ipsa generabit, & plus reddet, quam acceperit.

EPIST. XXXIX. Commentarios quos desideras, diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego vero componam; sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam hæc quæ nunc vulgo Breviarium dicitur, olim cum La-

tione loqueremur, Summarium vocabatur. Illa res discendi magis necessaria est: hæc scienti. Illa enim docet, hæc admonet. Sed utriusque rei tibi copiam faciam. Tu à me, non est quod illum aut illum exigas. qui notorem dat, ignotus est. Scribam ego quod vis, sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum: hæc ipsa res expergisci te coget, si videris quam multi tibi laboraverint; concupisces & ipse ex illis unus esse. Habet enim hoc optimum in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenii virum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, jacere ac deprimi non potest, non magis quam quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit! ponet se extra jus ditionemq; fortunæ, secunda temperabit, adversa comminuet, & aliis admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. Illa enim utilia vitaliaque sunt: at hæc, eo quod superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit ubertas; sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non pervenit nimia fecunditas. Idem animis quoque evenit, quos immoderata felicitas rumpit: quia non tantum in aliorum injuriam, sed etiam in suam utuntur. Quis hostis in quemquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiæ atque insanæ libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod quæ fecere, patiuntur. Nec immerito hic illos furor vexat, necesse est in immensum exeat cupiditas, quæ naturalem modum transilit. Illa enim habet suum finem: inania, & ex libidine orta, sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas, supervacua quo redigis? Voluptatibus itaque se mergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: & ob hoc miserrimi sunt, quod eo pervenimnt, ut illis quæ supervacua fuerant, facta sint necessaria. serviunt itaque voluptatibus, non fruuntur: & mala sua, quod malorum ultimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, ubi quæ fuerant vitia, mores sunt.

EPIST. XL. Quod frequenter mihi scribis, gratias ago. nam quo uno modo potes, te mihi ostendis. Numquam epistolam tuam accipio, ut non protinus una simus. Si imagines nobis amicorum absentium jucundæ sunt, quæ memoriam renovant, & desiderium absentiæ falso atque inani solatio levant: quanto jucundiores sunt litteræ, quæ vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolæ impressa præstat, agnoscere. Audisse te scribis, Serapionem philosophum, cum istuc applicuisset, solere magno cursu verba convolvere, quæ non effundit una, sed premit & urget. plura enim veniunt, quam quibus vox una sufficiat. Hoc non probo in philosopho, cujus pronuntiatio quoque, sicut vita, debet esse composita. nihil autem ordinatum est, quod præcipitatur & properat. Itaq; oratio illa apud Homerum concitata, & sine intermissione in morem nivis superveniens, oratori data est: at lenis & melle dulcior seni profluit. Sic itaque habe, istam vim dicendi rapidam atq; abundantem, aptiorem esse circulanti, quam agenti rem magnam ac seriam, docentique. æque stillare illam nolo, quam currere. nec extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia & exilitas, minus intentum auditorem habet, tædio interruptæ tarditatis: facilius tamen insidit quod exspectatur, quam quod prætervolat. Denique tradere homines discipulis præcepta dicuntur:

tur: non traditur, quod fugit. Adjice nunc, quod quæ veritati operam dat oratio, incomposita debet esse & simplex. Hæc popularis nihil habet veri. movere vult turbam, & inconsultas aures impetu rapere: tractandam se non præbet, aufertur. Quomodo autem regere potest, quæ regi non potest? Quid quod hæc oratio, quæ sanandis mentibus adhibetur, descendere in nos debet? remedia non prosunt, nisi immorentur. Multum præterea habet inanitatis, & vani: plus sonat, quam valet. Lenienda sunt quæ me exterrent, compescenda quæ irritant, discutienda quæ fallunt: inhibenda luxuria, corripienda avaritia. Quid horum raptim potest fieri? quis medicus ægros in transitu curat? Quid, quod ne voluptatem quidem ullam habet, talis verborum sine delectu ruentium strepitus? sed ut pleraq; quæ fieri posse non crederes, cognovisse satis est: sic istos, qui verba exercuerunt, abunde est semel audisse. Quid enim quis discere, quid imitari velit? quid de eorum animo judicet, quorum oratio perturbata & admissa est, nec potest reprimi? Quemadmodum per proclive currentium, non ubi visum est, gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit, ac longius quam voluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est, nec satis decora philosophiæ. quæ ponere debet verba, non projicere, & pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando & insurget? Quidni? sed salva dignitate morum: quam violenta ista & nimia vis exuit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit unda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem, irrevocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim judex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoque cum illum aut ostentatio abstulerit, aut affectus impotens sui? tantum festinet atque ingerat, quantum aures pati possunt. Recte ergo facies, si non videris illos; qui quantum dicant, non quemadmodum, quærunt: & ipse malueris aliquando si necesse est, vel juxta P. Vinicium dicere. qui, cum quæreretur, quomodo diceret, Asellius ait, Tractim. Nam Geminus Varius ait: Quomodo istum disertum dicatis, nescio: tria verba non potest jungere. Quid ni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam insulsus intervenerit, quam qui illi singula verba vellenti, tamquam dictaret, non diceret, ait: Dic, vel numquam dicas. Nam Q. Haterii cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo. Numquam dubitavit, numquam intermisit: semel incipiebat, semel definebat. Quædam tamen & nationibus puto magis aut minus convenire. In Græcis hanc licentiam tuleris: nos etiam cum scribimus, interpungere consuevimus. Cicero quoque noster, à quo Romana eloquentia exsiluit, gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & æstimat, & præbet æstimandum. Fabianus vir egregius & vita & scientia, & quod post ista est, eloquentia quoque, disputabat expedite magis, quam concitate: ut posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio, non exigo, ut oratio ejus sine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quam profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter, quam si te pudere desierit. perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim inobservatus ille cursus feret, quæ reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salva verecundia. Præterea exercitatione opus est quotidiana, & à rebus studium transferendum est ad verba. Hæc autem etiam si aderunt, & poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior convenit: ita oratio pressa, non audax. Summa

ergo summarum hæc erit taidiioqnum te esse jubeo.

EPIST. XLI. Facis rem optimam, & tibi salutarem, si, ut scribis, perseveras ire ad bonam mentem: quam stultum est optare, cum possis à te impetrare. Non sunt ad cælum elevandæ manus, nec exorandus æditnus, ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: prope est à te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum observator & custos: hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam, nisi ab illo adjutus, exsurgere? ille dat consilia magnifica, & erecta. In unoquoque virorum bonorum (Quis Deus incertum est) habitat Deus. Si tibi occurrit vetustis arboribus & solitam altitudinem egressis frequens lucus, & conspectum cæli densitate ramorum aliorum alios protegentium submovens: illa proceritas silvæ, & secretum loci, & admiratio umbræ, in aperto tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis facit. Et si quis specus saxis penitus exesis montem suspenderit, non manufactus, sed naturalibus caussis in tantam laxitatem excavatus: animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur: subita & ex abdito vasti amnis eruptio aras habet. coluntur aquarum calentium fontes: & stagna quædam, velopacitas vel immensa altitudo sacravit. Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo deos; non subibit te veneratio ejus? non dices: ista res major est altiorque, quam ut credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? Vis istuc divina descendit. animum excellentem, moderatum, omnia tamquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem, cælestis potentia agitat. non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque majore sui parte illic est, unde descendit. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus ut propius divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. illinc pendet: illuc spectat ac nititur: nostris tamquam melior interest. Quis est ergo hic? animus qui nullo bono nisi suo nititur. Quid enim est stultius, quam in homine aliena laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, quæ in alium protinus transferri possint? Non faciunt meliorem equum aurei fræni. Aliter leo aurata juba demittitur, dum contractatur, & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse natura voluit, speciosus ex horrido, cujus hic decor est, non sine timore adspici, præfertur illi languido, & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, pondere eorum quæ tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam præferet vitem, cui aureæ uvæ, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite, fertilitas: in homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam formosam habet, & domum pulchram: multum serit, multum fænerat. nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari: quod proprium est hominis. Quæris quid sit? animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo. consummatur itaque ejus bonum, si id adimplevit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio hæc exigit? rem facillimam. secundum naturam suam vivere: sed hanc difficilem facit communis insania. In vitia alter alterum trudimus. quomodo autem ad salutem revocari possunt, quos nemo reti-

retinet, populus impellit?

EPIST. XLII. Iam tibi iste persuasit, se virum bonum esse. Atqui vir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam? hujus secundæ notæ. nam ille alter fortasse, tamquam phœnix, semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, ex intervallo magna generari. Mediocria & in turbam nascentia, sæpe fortuna producit: eximia vero, ipsa raritate commendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo, quod profitetur; & si sciret quid esset vir bonus, nondum se esse crederet: fortasse etiam fieri posse desperaret. At male existimat de malis. Hoc etiam mali faciunt. nec ulla major pœna nequitiæ est, quam quod sibi ac suis displicet. At odit eos qui subita & magna potentia impotenter utuntur. Idem faciet, cum idem poterit. multorum, quia imbecilla sunt, latent vitia: non minus ausura, cum illis vires suæ placuerint, quam illa quæ jam felicitas aperuit. Instrumenta illis explicandæ nequitiæ desunt. Sic tuto serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. non desunt tunc illi venena, sed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, ut paria pessimis audeat, fortunæ favore deficitur. eadem velle eos cognosces: da posse, quantum volunt. Meministi, cum quemdam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac levem, & te non pedem ejus tenere, sed pennam. Mentitus sum: pluma tenebatur, quam remisit & fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quam multa in caput suum casura tentaverit. Non videbat, se per aliorum pericula in suum ruere: non cogitabat, quam onerosa essent quæ petebat, etiam si supervacua non essent. Hoc itaque in his quæ affectamus, ad quæ labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quædam supervacua sunt, quædam tanti non sunt. Sed hæc non providemus: & gratuita nobis videntur, quæ clarissime constant. Ex eo licet stupor noster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam solvimus: & gratuita vocamus, pro quibus nosipsos impendimus. Quæ emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amœnum aliquod fructuosumve prædium: ad ea paratissimi sumus pervenire cum sollicitudine, cum periculo, cum jactura pudoris, & libertatis, & temporis. Adeo nihil est cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consiliis rebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorem alicujus mercis accessimus: videamus, hoc quod concupiscimus, quanti deferatur. Sæpe maximum pretium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quæ acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt. nostri essemus, si ista nostra non essent. Hæc ergo tecum ipse versa, non solum ubi de incremento agetur, sed etiam ubi de jactura. Hoc periturum est? nempe adventitium fuit. tam facile sine isto vives, quam vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis? nempe & molestiam. gratiam minorem? nempe & invidiam. Circumspice ista, quæ nos agunt in insaniam, quæ cum plurimis lacrymis amittimus: scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit. sed quoto cuique habere se contigit?

EPIST. XLIII. Quomodo hoc ad me pervenerit, quæris: quis mihi id te cogitare narraverit, quod tu nulli narraveras. Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis, tantus sum, ut possim excitare rumorem? non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quidquid inter vicina emi-

quam multos, sed quam bonos habeas. lectio certa prodest, varia delectat. Qui quo destinavit pervenire vult, unam sequatur viam, non per multas vagetur. non ire istud, sed errare est. Vellem, inquis, magis libros mihi quam consilium dares. Ego vero quoscumque habeo mittere paratus sum, & totum horreum excutere: me quoque isto si possem, transferrem, & nisi mature te finem, officii sperarem impetraturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi: nec me Charybdis, & Scylla, & fabulosum istud fretum deterrere potuisset. Transnatassem ista, non solum trajecissem, dummodo te complecti possem, & præsens æstimare quantum animo crevisses. Ceterum quod libros meos tibi mitti desideras, non magis ideo me disertum puto, quam formosum putarem, si imaginem meam peteres. Indulgentiæ scio istud esse, non judicii: & si modo judicii est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescumque sunt, tu illos sic lege, tamquam verum quæram adhuc, non sciam, & contumaciter quæram. Non enim me cuiquam mancipavi, nullius nomen fero: multum magnorum virorum judicio credo, aliquid & meo vindico. Nam illi quoque non inventa, sed quærenda nobis reliquerunt: & invenissent forsitan necessaria, nisi & superflua quæsissent. Multum illis temporis verborum cavillatio eripuit, & captiosæ disputationes, quæ acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambiguam significationem verbis alligamus, deinde dissolvimus. Tantum nobis vacat? jam vivere, jam mori scimus? Tota illo mente pergendum est, ubi provideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vocum similitudines distinguis, quibus nemo umquam nisi dum disputat, captus est? res fallunt. illas discerne. Pro bonis mala amplectimur: optamus contra id quod optavimus: pugnant vota nostra cum votis, consilia cum consiliis. Adulatio quam similis est amicitiæ? Non imitatur tantum illam, sed vincit, & præterit: apertis & propitiis auribus recipitur, & in præcordia ima descendit, eo ipso gratiosa quo lædit. Doce quemadmodum hanc similitudinem dignoscere possim. venit ad me pro amico blandus inimicus: vitia, nobis sub virtutum nomine obrepunt: temeritas sub titulo fortitudinis latet: moderatio vocatur ignavia: pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur: his certas notas imprime. Ceterum qui interrogatur, an cornua habeat, non est tam stultus, ut frontem suam tentet: nec rursus tam ineptus aut hebes, ut non habere se nesciat, quod tu illi subtilissima collectione persuaseris. Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo præstigiatorum acetabula & calculi, in quibus fallacia ipsa delectat. Effice, ut quomodo fiat intelligant: perdidi usum. Idem de istis captionibus dico: quo enim nomine potius sophismata appellem? nec ignorantì nocent, nec scientem juvant. Si vis utique verborum ambiguitates diducere, hoc nos doce, beatum non enim esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit: sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum, & excelsum, & mirabilia calcantem, qui neminem videt, cum quo se commutatum velit: qui hominem ea sola parte æstimat, qua homo est: qui natura magistra utitur, ad illius leges componitur, sic vivit, quomodo illa præscripsit: cui bona sua nulla vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus judicii, inconcussus intrepidus: quem aliqua vis movet, nulla perturbat: quem fortuna, cum in eum quod habuit telum nocentissimum, vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat, & hoc raro. Nam cetera ejus tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more dissultant; quæ incussa tectis, sine ullo habitatoris incommodo crepitat, ac solvitur. Quid me detines in eo, quem tu ipse Pseudomenon appel-

pellas, de quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad verum, si acutus es, redige. Necessaria judicat, quorum magna pars supervacua est: etiam quæ non est supervacua, nihil in se momenti habet in hoc, ut possit fortunatum beatumque præstare. Non enim statim bonum est, si quid necessarium est. Ac projicimus bonum, si hoc nomen pani aut polentæ damus, & ceteris sine quibus vita non ducitur. Quod bonum est, utique necessarium est: quod autem necessarium est, non statim bonum est: quoniam quædam necessaria sunt, eadem vilissima. Nemo usque eo dignitatem boni ignorat, ut illud ad hæc in diem utilia demittat. Quid ergo? non eo potius curam transferes, ut ostendas omnibus, magno temporis impendio quæri supervacua: & multos transisse vitam, dum vitæ instrumenta conquirunt? Recognosce singulos, considera universos: nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quæris? infinitum. non enim vivunt, sed victuri sunt: omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamen nos vita præcurreret: nunc vero cunctantes quasi aliena transcurrit, & ultimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolæ modum excedam, quæ non debet sinistram manum legentis implere: in alium diem hanc litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, & hoc solum curantibus, non & hoc.

EPIST. XLVI. Librum tuum quem mihi promiseras, accepi, & tamquam lecturus ex commodo adaperui, ac tantum degustare volui. Deinde blanditus est ipse, ut procederem longius: qui quam disertus fuerit, ex hoc intelligas licet. brevi mihi visus est, cum esset nec mei, nec tui temporis, sed qui primo adspectu aut T. Livii, aut Epicuri posset videri. tanta autem dulcedine me tenuit & traxit, ut illum sine ulla dilatione perlegerem. Sol me invitabat, fames admonebat, nubes minabantur: tamen exhausi totum. Non tantum delectatus, sed gavisus sum. Quid ingenii iste habuit? quid animi? dicerem, quid impetus? si interquievisset, si intervallo surrexisset. Nunc non fuit impetus, sed tenor, compositio virilis & sancta. Nihilominus interveniebat dulce illud, & loco lene. Grandis & rectus es. hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid & materia. ideo eligenda est fertilis, quæ capiat ingenium, quæ excitet. De libro tuo plura scribam, cum illum retractavero: nunc vero parum mihi sedet judicium, tamquam audierim illa, non legerim. Sine me & inquirere. Non est quod verearis, verum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longe mentiatur! nisi quod etiam ubi caussa sublata est, mentimur & consuetudinis caussa.

EPIST. XLVII. Libenter ex his qui à te veniunt cognovi, familiariter te cum servis tuis vivere. hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. Servi sunt? imo homines. Servi sunt? imo contubernales. Servi sunt? imo humiles amici. Servi sunt? imo conservi, si cogitaveris tantumdem in utrosque licere fortunæ. Itaque rideo istos qui turpe existimant cum servo suo cænare: quare? nisi quia superbissima consuetudo cænanti domino stantium servorum turbam circumdedit. Est ille plus quam capit, & ingenti aviditate onerat distentum ventrem, ac desuetum jam ventris officio, ut majore opera omnia egerat, quam ingessit: at infelicibus servis movere labra, ne in hoc quidem, ut loquantur, licet. virga murmur omne compescitur: & ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus: magno malo ulla voce interpellatum silentium luitur: nocte tota jejuni, mutique perstant. Sic fit, ut isti de domino loquantur, quibus coram domino

no loqui non licet. At illi quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere cervicem, periculum imminens in caput suum avertere. In conviviis loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde ejusdem arrogantiæ proverbium jactatur: Totidem esse hostes, quot servos. Non habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim crudelia & inhumana prætereo, quod nec tanquam hominibus quidem, sed tamquam jumentis abutimur: quod cum ad cænandum discubuimus, alius sputa detergit, alius reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas aves scindit: pectus & clunes, certis ductibus circumferens eruditam manum, in frusta excutit. Infelix qui huic uni rei vivit, ut altilia decenter secet. nisi quod miserior est, qui hoc voluptatis causa docet, quam qui necessitatis, discit. Alius vini minister in muliebrem modum ornatus, cum ætate luctatur. Non potest effugere pueritiam, sed retrahitur, jamque militari habitu glaber, destrictis pilis, aut penitus evulsis, tota nocte pervigilat: quam inter ebrietatem domini ac libidinem dividit, & in cubiculo vir, & in convivio puer est. Alius cui convivarum censura permissa est, perstat infelix, & exspectat, quos adulatio, & intemperantia aut gulæ, aut linguæ, revocet in crastinum. Adjice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciunt, cujus rei illum sapor excitet, cujus delectet adspectus, cujus novitate nauseabundus erigi possit, quid jam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. Cum his cænare non sustinet, & majestatis suæ diminutionem putat, ad eamdem mensam cum servo suo accedere. Dii melius, quod ex istis dominos habent. Stare ante limen Callisti dominum suũ vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter rejicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam servus; ille in primam decuriam conjectus, in qua vocem præco experitur, & ipse illum invicem apologavit, & ipse non judicavit domo sua dignum. Dominus Callistum vendidit: sed domino quam multa Callistus? Vis tu cogitare istum quem servum tuum vocas, ex iisdem seminibus ortum, eodem frui cælo, æque spirare, æque vivere, æque mori? Tam tu illum ingenuum videre potes, quam ille te servum. Mariana clade quã multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc ejus fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, & de usu servorum disputare, in quos superbissimi, crudelissimi, & contumeliosissimi sumus. Hæc tamen præcepti mei summa est: Sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere. Quoties in mentem venerit, quantum tibi in servum liceat: veniat in mentem, tantumdem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas est. forsitan habebis. nescis qua ætate Hecuba servire cœperit, qua Crœsus, qua Darii mater, qua Plato, qua Diogenes? Vive cum servo clementer, comiter quoque & in sermonem admitte, & in consilium, & in convictum. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil hac re humilius, nihil turpius. Hos ego eosdem deprehendam, alienorum servorum osculantes manum. Ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam majores nostri dominis, omnem contumeliam servis detraxerint? Dominum, patremfamiliæ appellaverunt: servos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, quo non solum cum servis domini vescerentur, sed quo utique honores illis in domo gerere, jus dicere permiserunt, & domum pusillam rempublicam

esse

esse judicaverunt. Quid ergo? omnes servos admovebo mensæ meæ? non magis quam omnes liberos. Erras, si existimas me quosdã quasi sordidioris operæ rejecturum, ut puta illum mulionem, & illum bubulcum: non ministeriis illos æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam cœnent tecum, quia digni sunt; quidam, ut fiut. Si quid enim in illis ex sordida conversatione servile est, honestiorum convictus excutiet. Non est, mi Lucili, quod amicum tantum in foro & in curia quæras: si diligenter attenderis, & domi invenies. Sæpe bona materia cessat sine artifice. tenta, & experire. Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum ejus ac frænos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex condicione, quæ vestis modo nobis circumdata est, æstimat. Servus est? sed fortasse liber animo. Servus est? hoc illi nocebit? ostende quis non sit. Alius libidini servit, alius avaritiæ, alius ambitioni; omnes timori. Dabo consularem, aniculæ servientem; dabo ancillulæ divitem: ostendam nobilissimos juvenes mancipia Pantominorum. Nulla servitus turpior est, quam voluntaria. Quare non est quod fastidiosi te deterreant, quo minus servis tuis hilarem te præstes, & non superbe superiorem. Colant potius te, quam timeant. Dicet nunc aliquis, me vocare ad pileum servos, & dominos de fastigio suo dejicere: quod dixi, colant potius dominum, quam timeant. Ita ne, inquit, prorsus colant tamquam clientes, tamquam salutatores? Hoc qui dixerit, obliviscetur, id dominis parum esse, quod Deo satis est, qui colitur & amatur. Non potest amor cum timore misceri. Rectissime ergo te facere judico, quod timeri à servis tuis non vis, quod verborum castigatione uteris. Verberibus muta admonentur. non quidquid nos offendit, & lædit. Sed ad rabiem cogunt venire deliciæ, ut quidquid non ex voluntate respondit, iram provocet. Regum nobis induimus animos. nam illi quoque obliti & virium suarum, & imbecillitatis alienæ, sic excandescunt, sic sæviunt, quasi injuriam acceperint: à cujus rei periculo illos fortunæ suæ magnitudo tutissimos præstat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant, querendo. acceperunt injuriam, ut facerent. Diutius te morari nolo. non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera boni mores: placent sibi, & permanent. levis est malitia, sæpe mutatur: non in melius, sed in aliud.

EPIST. XLVIII. Ad epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, & quid suadeam, circumspicere. Nam tu quoque qui consulis, diu an consuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, cum longiore mora opus sit, ut solvas quæstionem, quam ut proponas? Utique cum aliud tibi expediat, aliud mihi: iterum ego tamquam Epicurus loquor. Mihi vero idem expedit, quod tibi: aut non sum amicus, nisi quidquid agitur ad te pertinens, meum est. Consortium rerum omnium inter nos facit amicitia: nec secundi quidquam singulis est, nec adversi. in commune vivitur. Nec potest quisquam beate degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad utilitates suas convertit: alteri vivas oportet, si vis tibi vivere. Hæc societas diligenter & sancte observanda est, quæ nos omnes omnibus miscet, & judicat aliquod esse commune jus generis humani, plurimum ad illam quoque (de qua loquebar) interiorem societatem amicitiæ colendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili virorum optime, mihi ab istis subtilibus præcipi malo, quid amico præstare debeam, quid homini, quam quot modis Amicus dicatur,

dicatur, & Homo quam multa significet. In diversum ecce sapientia & stultitia discedunt. cui accedo? in utram ire partem jubes? Illi homo pro amico est, huic amicus non est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi verba distorques, & syllabas digeris. Scilicet nisi interrogationes vaferrimas struxero, & conclusione falsa à vero nascens mendacium adstrinxero, non potero à fugiendis petenda secernere. Pudet me. in re tam seria senes ludimus. Mus syllaba est: mus autem caseum rodit: syllaba ergo caseum rodit. Puta nunc me istud non posse solvere: quod mihi ex ista sententia periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam, aut ne quando si negligentior fuero, caseum liber comedat. Nisi forte acutior est illa collectio: Mus syllaba est: syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias! in hoc supercilia subduximus? in hoc barbam demisimus? hoc est quod tristes docemus & pallidi? Vis scire, quid philosophia promittat generi humano? consilium. Alium mors vocat, alium paupertas urit, alium divitiæ vel alienæ torquent, vel suæ: ille malam fortunam horret, hic se felicitati suæ subducere cupit: hunc homines male habent, illum dii. Quid mihi lusoria ista proponis? non est jocandi locus. ad miseros advocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, ægris, egentibus, intentæ securi subjectum præstantibus caput, pollicitus es: quo diverteris? quid agis? hic cum quo ludis, timet. Succurre, quisquis eloquentior es, pereuntium pœnis. Omnes undique ad te manus tendunt, perditæ vitæ, perituræque auxilium aliquod implorant, in te spes opesque sunt. Rogant ut ex tanta illos volutatione extrahas, ut disjectis & errantibus clarum veritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid supervacuum, quam faciles leges posuerit; quam jucunda sit vita, quam expedita, illas sequentibus; quam acerba & implicita eorum, qui opinioni plus quam naturæ crediderunt. Quid istorum cupiditates demit? quid temperat? Utinam tantum non prodessent! nocent. Hoc tibi, cum voles, manifestissimum faciam, & comminui & debilitari generosam indolem, in istas argutias conjectam. Pudet dicere contra fortunam militaturis, quæ porrigant tela, quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bonum itur? per istud philosophiæ sunt nigræ, & turpes, infamesque etiam ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quē interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quam ut formula cecidisse videatur? Sed quemadmodum illum prætor, sic hos philosophia in integrum restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, & grandia locuti, affecturos vos, ut non magis auri fulgor, quam gladii perstringat oculos meos, ut ingenti constantia, & quod omnes optant, & quod omnes timent, calcem, ad Grammaticorum elementa descenditis? Quid dicitis? sic itur ad astra? hoc enim est quod philosophia mihi promittit, ut me parem Deo faciat: ad hoc invitatus sum, ad hoc veni. fidem præsta. Quantum potes ergo, mi Lucili, reduce te ab istis exceptionibus & præscriptionibus philosophorum. Aperta decent & simplicia bonitatem. Etiam si multum superesset ætatis, parce jam dispensandum erat, ut sufficeret necessariis: nunc quæ dementia est, supervacua discere in tanta temporis egestate?

EPIST. XLIX. Est quidem, mi Lucili, supinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur: tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria evocant, nec extinctam memoriam reddunt, sed quiescentem irritant. sicut dolo-

rem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut servuli familiaris admissio, aut vestis, aut domus renovat. Ecce Campania, & maxime Neapolis, ad Pompejorum tuorum conspectum, incredibile est, quam recens desiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es, cum maxime à te discedo: video lacrimas combibentem, & affectibus tuis inter ipsam coërcitionem exeuntibus non satis resistentem. modo amisisse te videor. Quid enim non modo est, si recorderis? Modo apud Sotionem, philosophum puer sedi, modo caussas agere cœpi, modo desii velle agere, modo desii posse. Infinita est velocitas temporis, quæ magis apparet respicientibus. Nam ad præsentia intentos fallit: adeo præcipitis fugæ transitus levis est. Caussam hujus rei quæris? quidquid temporis transiit, eodem loco est: pariter aspicitur, una jacet: omnia inde in profundum cadunt. & alioquin non possunt longa intervalla esse in ea re, quæ tota brevis est. Punctum est quod vivimus, & adhuc puncto minus: sed hoc minimum specie quadam longioris spatii natura divisit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adolescentiam, aliud inclinationem quamdam ab adolescentia ad senectutem, aliud ipsam senectutem. In quam augusto, quot gradus posuit? Modo te prosecutus sum. & tamen hoc modo, ætatis nostræ bona portio est: cujus brevitatem aliquando futuram cogitemus. Non solebat mihi tam velox tempus videri. nunc incredibilis cursus apparet: sive quia admoveri lineas sentio, sive quia attendere cœpi & computare damnum meum. Eo magis utique indignor, aliquos ex hoc tempore (quod sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit) in supervacua majorem partem erogare. Negat Cicero, si duplicetur sibi ætas, habiturum se tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Tristius inepti sunt. illi ex professo lasciviunt: hi agere seipsos aliquid existimant. Nec ego nego prospicienda ista: sed prospicienda tantum, & à limine salutanda, in hoc unum, ne verba nobis dentur, & aliquid esse in illis magni ac secreti boni judicemus. Quid te torques & maceras in ea quæstione, quam subtilius est contempsisse, quam solvere? Securi est, & ex commodo migrantis, minuta conquirere. Cum hostis instat à tergo, & movere jussus est miles, excutit necessitas quidquid pax otiosa collegerat. Non vacat mihi verba dubie cadentia consectari, & vafritiam in illis meam experiri.

Adspice qui coeant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis.

Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis exaudiendus est. Demens omnibus merito viderer, si cum saxa in munimentum murorum senes fœminæque congererent; cum juventus intra portas armata signum eruptionis exspectaret, aut posceret; cum hostilia in portis tela vibrarent, & ipsum solum suffossionibus & cuniculis tremeret; sederem otiosus, & ejusmodi quæstiunculas ponens: Quod non perdidisti, habes: cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes: aliaque ad exemplum hujus acutæ delirationis concinnata. Atqui æque licet demens tibi videar, si istis impendero operam. & nunc obsideor. Tunc tamen periculum mihi obsesso externum immineret, murus me ab hoste secerneret: nunc mortifera mecum sunt. Non vaco ad istas ineptias. ingens negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit vita: adversus hæc me doce aliquid. effice ne ego mortem fugiam, vita me non effugiat. Exhortare adversus difficilia, de æquanimitate: adversus inevitabilia, angustias temporis mei laxa: doce non esse positum bonum vitæ in spatio ejus, sed in usu: posse fieri, imo sæpe fieri, ut qui diu vixit, parum vixerit. Dic mihi dor-

mituro,

mituro, Potes non expergisci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reverti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, si in navigatione tantum existimas minimum esse, quo à morte vita diducitur: In omni loco æque tenue intervallum est. Non ubique se mors tam prope ostendit: ubique tam prope est. Has tenebras discute: & facilius ea trades, ad quæ præparatus sum. Docilet natura nos edidit, & rationem dedit imperfectam, sed quæ perfici posset. De justitia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia utraque, & illa cui alieni corporis abstinentia est, & hac cui sui cura. Si me nolueris per devia ducere, facilius ad id quo tendo perveniam. Nam (ut ille ait Tragicus) Veritatis simplex oratio est. Ideoque illam implicare non oportet. nec enim quidquam minus convenit, quam subdola ista calliditas, animis conantibus magna.

EPIST. L. Epistolam tuam accepi post multos menses, quam miseras. supervacuum itaque putavi, ab eo qui afferebat, quid ageres, quærere. Valde enim bonæ memoriæ est, si meminit: & tamen spero te sic jam vivere, ut ubicumque eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quam ut meliorem te ipse quotidie facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut intelligas tua vitia esse, quæ putas rerum? Quædam enim locis & temporibus adscribimus: at illa, quocumque transierimus, secutura sunt. Harpasten, uxoris meæ fatuam, scis hereditarium onus in domo mea remansisse. Ipse enim aversissimus ab istis prodigiis sum. siquando fatuo delectari volo, non est mihi longe quærendus: me rideo. Hæc fatua subito desiit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram. nescit esse se cæcam: subinde pædagogum suum rogat, ut migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. nemo se avarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt: nos sine duce erramus, & dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest vivere. Non ego sumptuosus sum, sed urbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitæ: adolescentia hæc facit. Quid nos decipimus? non est extrinsecus malum nostrum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem pervenimus, quia nos ægrotare nescimus. Si curari cœperimus, quando tot morbos, tantasve ægritudines discutiemus? Nunc vero ne quærimus quidem medicum: qui minus negotii haberet, si adhiberetur ad recens vitium. sequerentur teneri & rudes animi, recta monstrantem. nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem. at mehercules, turpe est magistrum hujus rei quærere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est, & ut verum dicam, ne labor quidem magnus est: si modo, ut dixi, ante animum nostrum formare incipimus, & recorrigere, quam indurescat pravitas ejus. Sed nec indurata despero. Nihil est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamvis flexa, revocabis: curvatas trabes calor explicat; & aliter natæ, in id finguntur, quod usus noster exigit: quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentior? quid enim aliud est animus, quam quodammodo se habens spiritus? vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia materia, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quod te impediat, quo minus de nobis bene speres, quod malitia jam nos tenet, quod diu in possessione nostri est. Ad neminem ante bona mens venit, quam mala. omnes præoccupati

fumus, virtutes discere: vitia dediscere: sed eo majore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel traditi boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus. Contraria enim mala in alieno hærent: ideo expelli & exturbari possunt: fideliter sedent, quæ in locum suum veniunt. Virtus secundum naturam est: vitia inimica & infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptæ exire non possunt, facilisque earum tutela est: ita initium ad illas eundi arduum. quia hoc primum imbecillæ mentis atque ægræ est, formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, ut incipiat. Deinde non est acerba medicina: protinus enim delectat dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: philosophia pariter & salutaris & dulcis est.

EPIST. LI. Quomodo quisque potest, mi Lucili: tu illic habes Ætnam, illum nobilissimum Siciliæ montem: quem quare dixerit Messalla unicum, sive Valgius (apud utrumque enim legi) non reperio, cum plurima loca evomant ignem, non tantum edita, quod crebrius evenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam jacentia. Nos utcumque possumus, contenti sumus Bajis: quas postero die, quam attigeram, reliqui. locum ob hoc devitandum, cum habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? ulli loco indicendum est odium? minime. sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probo viro magis convenit quam alia, nec ullum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo: sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens, declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, numquam Canopum eliget, quamvis neminem Canopus esse frugi vetet. Ne Bajas quidem diversorium vitiorum esse cœperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic tamquam aliqua licentia debeatur loco, magis solvitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, & comessationes navigantium, & symphoniarum cantibus perstrepentes lacus, & alia quæ velut soluta legibus luxuria, non tantum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, ut irritamenta vitiorum quam longissime profugiamus. Indurandus est animus, & à blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Una Hannibalem hiberna solverunt: & indomitum illum nivibus atque Alpibus virũ enervaverunt fomenta Campaniæ. Armis vicit, vitiis victus est. Nobis quoque militandum est: & quidem genere militiæ, quo numquam quies, numquam otium datur. Debellandæ sunt in primis voluptates: quæ (ut vides) sæva quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicate, nihil molliter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentibus stagnis? quid cum sudatoriis, in quæ siccus vapor corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat. Si faceremus, quod fecit Hannibal, ut interrupto cursu rerum, omissoque bello, fovendis corporibus operam daremus: nemo non intempestivam desidiam, victori quoque, nedum vincenti periculosam, merito reprehenderet. Minus nobis, quam illis Punica signa sequentibus, licet: plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseverantibus. Fortuna mecum bella gerit: non sum imperata facturus. jugum non recipio, imo quod majore virtute faciendum est, excutio: non est emolliendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati: idem sibi in me juris esse volet & ambitio, & ira: Inter tot affectus distrahar,

bar, imo discerpar. Libertas proposita est: ad hoc præmium laboratur. Quæ sit libertas, quæris? nulli rei servire, nulli necessitati, nullis casibus: fortunam in æquũ deducere. quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, cum in manu mors sit? His cogitationibus intentum, loca seria sanctaque eligere oportet. Effeminat animos amœnitas nimia: nec dubiè aliquid ad corrumpendum vigorem potest regio. Quamlibet viam jumenta patiuntur, quorum durata in aspero ungula est: in molli palustrique pascuo saginata, cito subteruntur. Et fortior miles ex confragoso venit: segnis est urbanus & verna. Nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur: in primo deficit pulvere ille unctus & nitidus. Severior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Literni honestius Scipio, quam Bajis exsulabat. ruina ejus non est tam molliter collocanda. Illi quoque, ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit. Cajus Marius, & Cnejus Pompejus, & Cæsar exstruxerunt quidem villas in regione Bajana, sed illas imposuerunt summis jugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari late longeque subjecta. Adspice quam positionem elegerunt, quibus ædificia excitaverunt locis, & qualia: scias non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas umquam fuisse in Utica Catonem, ut prætemavigantes adulteras dinumeraret, & adspiceret tot genera cymbarum variis coloribus picta, & fluitantem toto lacu rosam, ut audiret canentium nocturna convitia? nonne manere ille intra vallum maluisset, quod in unam noctem manu sua duxisset? Quid ni malit, quisquis vir est, somnum suum classico, quam symphonia rumpi? Sed satis diu cum Bajis litigavimus, numquam satis cum vitiis: quæ oro te, mi Lucili, persequere sine modo, sine fine, nam illis quoque nec finis est, nec modus. Projice quæcumq; cor tuum laniant: quæ si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis revellendum erat. Voluptates præcipue exturba, & invisissimas habe, latronum more, quos Philetas Ægyptii vocant. in hoc nos amplectuntur, ut strangulent.

EPIST. LII. Quid est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes, alio trahit, & eo unde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quidquam semel velle? Fluctuamus inter varia consilia: nihil libere volumus, nihil absolute, nihil semper. Stultitia, inquis est: cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa revellemus? Nemo per se satis valet, ut emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine ullius adjutorio contendere, ex iis se fecisse sibi ipsum viam. hos maxime laudat. quibus ex se impetus fuit, qui seipsos protulerunt. quosdam indigere ope aliena, non ituros si nemo præcesserit, sed bene secuturos. ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque, sed secundæ sortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum agitur, si in hanc secundam recipimur. Nec hunc quidem contempseris hominem, qui alieno beneficio esse salvus potest: & hoc multum est, velle servari. Præter hæc adhuc invenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum qui cogi ad rectum compellique possunt: quibus non duce tantum opus sit, sed adjutore, &, ut ita dicam, coactore. Hic tertius color est, Si quæris hujus exemplar, Hermachum ait Epicurus talem fuisse. Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. Quamvis enim ad eumdem finem uterque pervenerit: tamen major est laus, idem effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo ædificia excitata esse, ambo paria, æque excel-

ſa, æque magnifica: alterum dura area accepit, illic protinus opus crevit: alterius fundamenta laſſarunt, in mollem ac fluidam demiſſa humum: multumque laboris exhauſtum eſt, dum pervenitur ad ſolidum. Apparet in altero, quidquid factum eſt: alterius, magna pars & difficilior latet. Quædam ingenia facilia & expedita: quædam manu (quod ajunt) facienda ſunt, & in fundamentis ſuis occupanda. Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui nihil negotii ſecum habuit: hunc quidem de ſe melius meruiſſe, qui malignitatem naturæ ſuæ vicit, & ad ſapientiam ſe non perduxit, ſed extraxit. Hoc durum & laborioſum ingenium nobis datum, ſcias licet. Imus per obſtantia. Itaque pugnemus, aliquorum invocemus auxilium. Quem, inquis, invocabo, hunc, aut illum? Tu vero etiam ad priores revertere, qui vacant. adjuvare nos poſſunt, non tantum qui ſunt, ſed & qui fuerunt. Ex iis autem qui ſunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate præcipitant, & communes locos volvunt, & in privato circulantur: ſed eos qui vita docent, qui cum dixerint quid faciendum ſit, probant faciendo: qui docent quid vitandum ſit, nec unquam in eo, quod fugiendum dixerint, deprehenduntur. Eum elige adjutorem, quem magis admireris cum videris, quam cum audieris. Nec ideo te prohibuerim hos quoque audire, quibus conſuetudo eſt admittere populum, ac diſſerere: ſi modo hoc propoſito in turbam prodeunt, ut meliores fiant faciantque meliores: ſi non ambitionis hoc cauſſa exercent. Quid enim turpius philoſophia captante clamores? Numquid æger laudat medicum ſecantem? tacete, favete, & præbete vos curationi. etiam ſi exclamaveritis, non aliter audiam, quam ſi ad tactum vitiorum veſtrorum, ingemiſcatis. Teſtari vultis attendere vos, moverique rerum magnitudine? ſane liceat. ut quidem judicetis, & feratis de meliore ſuffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram diſcipulis quinque annis tacendum erat. numquid ergo exiſtimas, ſtatim illis & loqui & laudare licuiſſe? Quanta autem dementia ejus eſt, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt? Quid lætaris, quod hominibus his laudaris, quos non potes ipſe laudare? Diſſerebat populo Fabianus: ſed audiebatur modeſte. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: ſed quem magnitudo rerum evocaverat, non ſonus inoffenſæ ac molliter lapſæ orationis. Interſit aliquid inter clamorem theatri, & ſcholæ. eſt aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium, ſi obſerventur, indicia ſunt: & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & inceſſus oſtendit, & manus mota, & unum interdum reſponſum, & relatus ad caput digitis, & flexus oculorum. Improbum riſus, inſanum vultus habituſque demonſtrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quiſque ſit, ſcies, ſi quemadmodum laudetur, aſpexeris. Hinc atque illinc philoſopho manus auditor intentat, & ſuper ipſum caput mirantium turba conſiſtit. non laudatur ille nunc, ſi intelligas, ſed conclamatur. Relinquantur iſtæ voces illis artibus, quæ propoſitum habent placere populo: philoſophia adoretur. Permittendum erit aliquando juvenibus, ſequi impetum animi. tunc autem hoc ex impetu facient, cum ſilentium ſibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipſis audientibus, & animos adoleſcentium extimulat. Ad rem commoveantur, non ad verba compoſita. alioqui nocet illis eloquentia, ſi non rerum cupiditatem facit, ſed ſui. Differam hoc in præſenti. deſiderat enim propriam & longam exſecutionem, quemadmodum populo diſſerendum, quid ſibi apud populum permittendum ſit, quid populo apud ſe. Damnum quidem feciſſe philoſophiã,

non

non erit dubium, postquam prostituta est: sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, sed antistitem nacta est.

EPIST. LIII. Quid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est ut navigarem? Solvi mari languido. erat sine dubio cælum grave sordidis nubibus, quæ fere aut in aquam, aut in ventum resolvuntur: sed putavi tam pauca millia à Parthenope tua usque Puteolos surripi posse, quamvis dubio & impendente cælo. Itaque quo celerius evaderē, protinus per altum ad Nesida direxi, præcisurus omnes sinus. Cum jam eo processissem, ut mea nihil interesset, utrum irem, an redirem: primum æqualitas illa, quæ me corruperat, periit. nondum erat tempestas, sed jam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Cœpi gubernatorem rogare, ut me in aliquo littore exponeret. Ajebat ille, aspera esse & importuosa, nec quidquam se æque in tempestate timere, quam terram. Pejus autem vexabar, quam ut periculum mihi succurreret. Nausea enim me, segnis hæc & sine exitu, torquebat: quæ bilem movet, nec effundit. Institi itaque gubernatori, & illum vellet nollet coegi ut peteret littus. Cujus ut viciniam attigimus, non exspecto ut quidquam ex præceptis Virgilii fiat. Obvertunt pelago proras, aut anchora de prora jaciatur: sed memor artificii mei veteris, mitto me in mare, quomodo psychrolutam decet, gausapatus. Quæ putas me passum, dum per aspera erepo, dum viam quæro, dum facio? Intellexi, non immerito nautis terram timeri. Incredibilia sunt, quæ tulerim: cum me ferre non possem. Illud scito, Vlixem non fuisse tam irato mari natum, ut ubique naufragia faceret. nauseator erat. at ego quocumq; navigare debuero, vicesimo anno perveniam. Vt primum stomachum (scis non cum mari nauseam effugere) collegi, ut corpus unctione recreavi, occœpi mecum cogitare, quanta nos vitiorum nostrorum sequeretur oblivio, etiam corporalium, quæ subinde admonent sui, nedum illorum quæ eo magis latent, quo majora sunt. Levis aliquem motiuncula decipit: sed cum creverit, & vera febris exarserit, etiam duro & perpessitio confessionem accepit. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimulamus, & aut talum extorsisse nos dicimus, aut in exercitatione aliqua laborasse. Dubio & incipiente morbo, quæritur nomen: qui talaria cœpit intendere, & utrosque pedes dextros fecit, necesse est podagram fateri. Contra evenit in iis morbis, quibus afficiuntur animi: quo quis pejus se habet, minus sentit. Non est quod mireris, Lucili carissime. Nam qui leviter dormit, & species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat: gravis somnus etiam somnia exstinguit, animumque altius mergit, quam ut ulli usso intellectu sinat. Quare vitia sua nemo confitetur? quia etiam nunc in illis est. Somnium narrare, vigilantis est: & vitia sua confiteri, sanitatis indiciū est. Expergiscamur ergo, ut errores nostros coarguere possimus. sola autē nos philosophia excitabit, sola somnū excutiet gravem. Illi te totum dedica: dignus illa es; illa te digna est. ite in complexum alter alterius: omnibus aliis rebus te nega, fortiter, aperte. Non est quod precario philosopheris. Si æger esses, curam intermisisses familiaris, & forensia tibi negotia excidissem: nec quemquā tanti putares, cui advocatus in causā descenderes: toto animo id ageres, ut quam primum morbo liberareris. Quid ergo? non & nunc idem facies? Omnia impedimenta dimitte, & vaca bonæ menti. nemo ad illam pervenit occupatus. Exercet philosophia regnum suum: dat tempus, non accipit. Non est res subsiciva: ordinaria est, domina est: adest, & jubet. Alexander cuidam civitati, partem agrorum, & dimidium

midium rerum omnium, promittenti: Eo, inquit, proposito veni in Asiam, non ut id acciperem quod dedissetis; sed ut id haberetis, quod reliquissem. Itidem philosophia rebus omnibus: Non sum id tempus acceptura, quod vobis superfuerit: sed id habebitis, quod ipsa erogavero. Totam huc converte mentem, huic asside, hanc cole: ingens intervallum inter te & ceteros fiat. Omnes mortales multo antecedes, non multo te dii antecedent. Quid inter te & illos interfuturum sit, quæris? diutius erunt. At mehercule magni artificis est, clausisse totum in exiguo. Tantum sapienti sua, quantum Deo omnis ætas patet. Est aliquid, quo sapiens antecedat Deum. ille naturæ beneficio, non suo sapiens est: ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, securitatem Dei. Incredibilis vis philosophiæ est, ad omnem fortuitam vim retundendam. Nullum telum in corpore ejus sedet: munita est solidaque. quædam defatigat, & velut levia tela laxo sinu eludit, quædam discutit, & in eum usque qui miserat respuit.

EPIST. LIV. Longum mihi commeatum dederat mala valetudo: repente me invasit. Quo genere? inquis. prorsus merito interrogas: adeo nullum mihi ignotum est. Uni tamen morbo quasi assignatus sum: quem quare Græco nomi[illegible] appellem, nescio. satis eni[illegible]e dici suspirium potest. Bre[illegible]m valde, & procellæ simi[illegible]s est: intra horam fere d[illegible]is enim diu exspirat? Omnia corporis aut incommoda, aut pericula, per me transierunt: nullum mihi videtur molestius. Quid ni? aliud enim quidquid est, ægrotare est: hoc, est animam agere. Itaque medici, hanc meditationem mortis vocant. Facit aliquando spiritus ille, quod sæpe conatus est. Hilarem me putas hæc tibi scribere, quia effugi? si hoc fine, quasi bo[illegible] valetudine delector: tam ridic[illegible]cio, quam ille, quisquis se vic[illegible]tat, cum vadimonium distulit. Ego vero & in ipsa suffocatione non desii cogitationibus lætis ac fortibus acquiescere. Quid hoc est? inquam. tam sæpe mors experitur me? faciat, et ego illam diu expertus sum. Quando, inquis? antequam nascerer. Mors est, non esse id quod ante fuit, sed quale sit, jam scio: hoc erit post me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est, & fuisse antequam prodiremus in lucem: atqui nullam sensimus tunc vexationem. Rogo non stultissimum dicas, si quis existimet lucernæ pejus esse cum exstincta est, quam antequam accenderetur? nos quoque & accendimur, & exstinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Utrimque vero alta securitas est. In hoc enim, mi Lucili, nisi fallor erramus, quod mortem judicamus sequi: cum illa & præcesserit, & secutura sit. Quidquid ante annos fuit, mors est. Quid enim refert, utrum non incipias, an desinas? utriusque rei hic est effectus, non esse. His & hujusmodi exhortationibus tacitis (nam verbis locus non erat) alloqui me non desii: deinde paullatim suspirium illud, quod esse jam anhelitus cœperat, intervalla majora fecit, & retardatum est, ac remansit. Nec adhuc, quamvis desierit, ex natura fluit spiritus. sentio hæsitationem quamdam ejus, & moram. Quomodo volet, dum modo non ex animo suspirem. hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: jam præparatus sum: nihil cogito de die. Illum lauda & imitare, quem non piget mori, cum juvat vivere. Quæ enim virtus est, cum ejiciaris, exire? tamen est & hic virtus. Ejicior quidem, sed tamquam exeam. Et ideo numquam ejicitur sapiens: quia ejici, est inde expelli, unde invitus recedas. Nihil invitus facit sapiens. necessitatem effugit: quia vult quod ipsa coactura est.

EPIST. LV. A gestatione cum maxime venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambu-

lassem, quantum sedi. labor est enim, & diu ferri: ac nescio an eo major, quia contra naturam est: quæ pedes dedit, ut per nos ambularemus; oculos, ut per nos videremus. Debilitatem nobis indixere deliciæ: & quod diu noluimus, posse desivimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, ut sive bilis insiderat faucibus, discuteretur; sive ipse ex aliqua caussa spiritus densior erat, extenuaret illum jactatio. quam profuisse mihi sensi. Ideo diutius vehi perseveravi, invitante ipso littore, quod inter Cumas & Servilii Vatiæ villam curvatur, & hinc mari, illinc lacu, velut angustum iter clauditur. Erat enim à recenti tempestate spissius. Fluctus autem illud (ut scis) frequens & concitatus exæquat: longior tranquillitas solvit, cum arenis, quæ humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere cœpi, an aliquid illic invenirem, quod mihi bono posset esse: & direxi oculos in villã, quæ aliquando Vatiæ fuit. In hac ille prætorius dives, nulla alia re quam otio notus, consenuit, & ob hoc unum felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia Asinii Galli, quoties Sejani odium, deinde amor merserat, (æque enim offendisse illum, quam amasse, periculosum fuit) exclamabant homines: O Vatia solus scis vivere. At ille latere sciebat, non vivere. multum autem interest, utrum vita tua otiosa sit, an ignava. Numquam aliter hanc villam Vatia vivo præteribam, quam ut dicerem: Vatia hic situs est. Sed adeo, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, & venerabile, ut etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim hominem, seductum existimat vulgus, & securum, & se contentum, sibique viventem: quorum nihil ulli contingere, nisi sapienti, potest. Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi vivere. ille enim (quod est primum) scit vivere. Nam qui res & homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegavit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal, metu oblituit, ille sibi non vivit, sed (quod est turpissimum) ventri, somno, libidini. Non continuo sibi vivit, qui nemini. Adeo tamen magna res est constantia, & in proposito suo perseverantia, ut habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere. frontem enim ejus tantum novi, & expositã: quæ ostendit etiam transeuntibus. Speluncæ sunt duæ magni operis, laxo atrio pares, manufactæ: quarum altera solem non recipit, altera usque in occidentem tenet. Platanona medius rivus, & à mari & ab Acherusio lacu receptus, Euripi modo dividit, alendis piscibus (etiam si assiduo exhauritur) sufficiens. Sed illi, cum mare patet, parcitur: cum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum in villa, quod Bajas trans parietem habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. Has laudes ejus ipse novi: esse villam totius anni credo. Occurrit enim Favonio, & illum adeo excipit, ut Bajis neget. Non stulte videtur elegisse hunc locum Vatia, in quem otium suum pigrum jam & senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui commendat omnia. Vidi ego in villa hilari & amœna mæstos, vidi in media solitudine occupatis similes. Quare non est quod existimes, ideo parum bene compositum esse te, quod in Campania non es. quare autem non es? huc usque cogitationes tuas mitte. Conversari cum amicis absentibus licet: & quidem quoties velis, quamdiu velis. magis hac voluptate, quę maxima est, fruimur, dum absumus. Præsentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando una loquimur, ambulamus, cum consedimus, cum diducti sumus, nihil de his quos modo vidimus, cogitamus, & ideo æquo animo

ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam præsentibus abest. Pone hîc primum noctes separatas: deinde occupationes utrinque diversas, deinde studia secreta, suburbanas profectiones: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est, hic autem numquam abest; quemcumque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum cœna, mecum ambula. In angusto viveremus, si quidquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, cum maxime audio: adeo tecum sum, ut dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere.

EPIST. LVI. Peream, si est tam necessarium, quam videtur, silentium in studia seposito. Ecce varius clamor undique me circumsonat: supra ipsum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera vocum, quæ in odium possunt aures adducere: cum fortiores exercentur, & manus plumbo graves jactant, cum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quoties retentum spiritum remiserunt, sibilos, & acerbissimas respirationes: cum in aliptem inertem, & hac plebeja unctione contentum incidi, audio crepitum illisæ manus humeris: quæ prout plana pervenit, aut concava, ita sonum mutat. Si vero pilicrepus supervenerit, & numerare cœperit pilas, actum est. Adjice nunc scordalum, & furem deprehensum, & illum cui vox sua in balneo placet. Adjice nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsæ aquæ sono saliunt. Præter istos, quorum si nihil aliud, rectæ voces sunt, alipilum cogita, tenuem & stridulam vocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem, nec umquam tacentem, nisi dum vellit alas, & alium pro se clamare cogit. Iam libarii varias exclamationes, & botularium, & crustularium, & omnes popinarum institores, mercem sua quadam & insignita modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum, aut surdum, cui mens inter clamores tam varios, tam dissonos constat! cum Chrysippum nostrum assidua salutatio perducat ad mortem. At mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quam fluctum aut dejectum aquæ. Quamvis audiam cuidam genti hanc unam fuisse caussam, urbem suam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox avocare videtur, quam crepitus. Illa enim animum abducit, hic tantum aures implet, ac verberat. In iis quæ me sine avocatione circumstrepunt, essedas transcurrentes pono, & fabrum inquilinum, & ferrarium vicinum, aut hunc qui ad metam sudantem tabulas experitur & tibias, nec cantat, sed exclamat. Etiam molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde, quam qui continuatur. Sed jam me sic ad omnia ista duravi, ut audire vel pausarium possim, voce acerbissima remigibus modos dantem. Animum enim cogo sibi intentum esse, nec avocari ad externa. omnia licet foris resonent; dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixentur cupiditas & timor, dum avaritia luxuriaque non dissideant, nec altera alteram vexet. Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt?

Omnia noctis erant, placida composita quiete.

Falsum est. nulla placida quies est, nisi quam ratio composuit. nox exhibet molestiam, non tollit, & solicitudines mutat. Nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta sunt, quam dies. Illa tranquillitas vera est, in quam bona mens explicatur. Adspice illum, cui somnus laxæ domus silentio quæritur: cujus aures ne quis agitet sonus, omnis servorum turba conticuit, & suspensum, accedentium propius, vestigium ponitur. Huc nempe versatur atque illuc, somnum inter ægritudines levem captans:

quæ

quæ non audit, audisse sequeritur. Quid in caussa putas esse?animus illi obstrepit: hic placandus est, hujus compescenda est seditio: quem non est quod existimes placidum, si jacet corpus. Interdum quies inquieta est. Et ideo ad rerum actus excitandi ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quoties nos male habet inertia sui impatiens. Magni imperatores cum male parere militem vident, aliquo labore compescunt, & expeditionibus detinent. numquam vacat lascivire districtis: nihilque tam certum est quam otii vitia negotio discuti. Sæpe videmur tædio rerum civilium, & infelicis atque ingratæ stationis pœnitentia, secessisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor & lassitudo conjecit, interdum recrudescit ambitio. Non enim excisa desiit, sed fatigata, aut etiam abjecta, rebus parum sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quæ videtur aliquando cessisse: deinde frugalitatem professos sollicitat, atque in media parsimonia voluptates non damnatas, sed relicta spetit: et quidem eo vehementius, quo occultius. Omnia enim vitia in aperto leviora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, cum ex abdito erumpunt, ac vim suam proferunt. Et avaritiam itaque, & ambitionem, & cetera mala mentis humanæ, tunc perniciosissima scias esse, cum simulata sanitate subsidunt. Otiosi videmur, & non sumus. Nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa contempsimus, ut paulo ante dicebam, nulla res nos avocabit, nullus hominum aviumque concentus interrumpet cogitationes bonas, solidasque & jam certas. Leve illud ingenium, nec se adhuc reduxit introrsus, quod ad vocem ex accidenti erigitur. Habet intus aliquid solicitudinis, & concepti pavoris, quod illum curiosum facit, ut ait Virgilius noster:

Et me, quem dudum non ullain jecta movebant
Tela, nec adverso glomerati ex agmine Graji,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitique onerique timentem.

Prior ille sapiens est, quem non tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, non urbis impulsæ fragor territat: hic alter imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitum expavescens, quem una quælibet vox pro fremitu accepta dejecit, quem motus levissimi exanimant. Timidum illum sarcinæ faciunt. Quemcumque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, videbis illum comitique onerique timentem. Tunc ergo te scito esse compositum, cum ad te nullus clamor pertinebit: cum te nulla vox tibi excutiet: non si blandietur, nō si minabitur, non si inani sono varia circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere convicio? fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo: experiri & exercere me volui. Quid necesse est diutius torqueri: cum tam facile remedium Ulixes sociis etiam adversus Sirenas dederit, & invenerit?

EPIST. LVII. Cum Bajis deberem Neapolim repetere, facile credidi tempestatem esse, ne iterum navem experirer. sed tantum luti tota via fuit, ut possem videri nihilominus navigasse. Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. a ceromate nos haphe excepit, in Crypta Neapolitanâ. Nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obscurius, quæ nobis præstant, non ut per tenebras videamus, sed ut ipsas. Ceterum etiam si locus haberet lucem, pulvis auferet, in aperto quoque res gravis & molesta: quid illic, ubi, in se volutatur, & cum sine ullo spiramento sit inclusus, in ipsos à quibus excitatus est recidit? Duo incommoda inter se contraria simul pertulimus. eadem via, eodem die, & luto & pulvere laboravimus. Aliquid tamen mihi

illa obscuritas, quod cogitarem dedit. sensi quemdam ictum animi, & siue metu mutationem, quam insolitæ rei novitas simul ac fœditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multū ab homine tolerabili, ne dum à perfecto absum, sed de illo in quem jus fortuna perdidit: hujus quoque ferietur animus, mutabitur color. Quædam enim, mi Lucili, nulla virtus effugere potest: admonet illam natura mortalitatis suæ. Itaque & vultum adducet ad tristitiam, & inhorrescet ad subita, & caligabit, si vastam altitudinem in crepidine ejus constitutus despexerit. Non est hic timor, sed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam, & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum videre non possunt: quidam ad vulneris novi, quidam ad veteris & purulenti tractationem inspectationemque concidunt, & linquuntur animo: alii gladium facilius recipiunt, quam vident. Sensi ergo (ut dicebam) quamdam non quidem perturbationem, sed mutationem: rursus, ad primum conspectum redditæ lucis, alacritas incogitata rediit & injussa. Illud deinde mecum loqui cœpi, quam inepte quædam magis ac minus timeremus, cum omnium idem finis esset. Quid enim interest, utrum supra aliquem vigiliarium ruat, an mons, an turris? nil invenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamvis utraque mortifera æque sit. Adeo non effectus, sed efficientia timor spectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant, animam hominis magno pondere extriti permeare non posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber: ego vero non facio. qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi; nam circa id diffugit, quo urgetur: quemadmodum aer verbere aut ictu non læditur, nec scinditur quidem, sed circa id cui cessit refunditur: sic animus qui ex tenuissimo constat, deprehendi nō potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suæ, per ipsa quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini, etiam cum latissime percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus: sic animo, qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. Itaque de illo quærendum est, an possit immortalis esse, hoc quidem certum habe, si superstes est corpori, propter hoc illum nullo genere posse perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quidquam noxium æterno est.

EPIST. LVIII. Quanta verborum nobis paupertas imo egestas sit, nunquam magis, quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quæ nomina desiderarent, nec haberent: quædam vero cum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc quem Græci œstrum vocant, pecora peragentem, & totis saltibus dissipantem, asilum nostri vocabant. hoc Virgilio licet credas:

Et lucum Silari juxta ilicibusque virentem,
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, œstrum Graci vertere vocantes,
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta.

Puto intelligi istud verbum interisse. Ne te longe differam, quædam simpliciain usu erant, sicut cernere ferro inter se dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi:

— Stupet ipse Latinus,
Ingentes, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, & cernere ferro.

quod nunc decernere dicimus: simplicis illius verbi usus amissus est. Dicebant antiqui, si jusso, id est, si jussero. Hoc nolo mihi credas: sed fide Virgilio:

Cetera qua jusso, mecum manus inferat arma.

Non

Non id ago nunc hac diligentia, ut ostendam quantum tempus apud grammaticum perdiderim: sed ut ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Atticum verborum, situs occupaverit: cum apud hunc quoque, qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid, inquis, sibi ista vult præparatio? quo spectat? Non celabo te. cupio, si fieri potest propitiis auribus tuis, Essentiam dicere: sin minus, dicam & iratis. Ciceronem auctorem hujus verbi habeo, puto locupletem. si recentiorem quæris; Fabianum, disertum & elegantem, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidæ. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία res necessaria, naturam continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc verbo uti nihilominus dabo operam, ut jus à te datum parcissime exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere possim, propter quod linguæ nostræ convicium feci? magis damnabis angustias Romanas, si scieris unam syllabam esse, quam mutare non possim. Quæ hæc sit, quæris? τὸ ὄν. Duri tibi videbor ingenii: in medio positum esse: posse sic transferri, ut dicam, Quod est. Sed multum interesse video. cogor verbum pro vocabulo ponere: sed id si necesse est, ponam. Quod est. Sex modis hoc à Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si ante indicavero, esse aliquod genus, esse & speciem. Nunc enim primum illud genus quærimus, ex quo ceteræ species suspensæ sunt, à quo nascitur omnis divisio, quo universa comprehensa sunt. Invenietur autem, si cœperimus singula retro legere. sic enim perducemur ad primum. Homo species est, ut Aristoteles ait: equus species est, canis species. ergo commune aliquod quærendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat. Hoc quid est? animal. Ergo genus esse cœpit omnium horum quæ modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quædam, quæ animam habent, nec sunt animalia. placet enim satis & arbustis animam inesse. itaque & vivere illa, & mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia & animalia in hac forma sunt, & sata. Quædam anima carent, ut saxa. itaque aliquid erit animantibus antiquius, scilicet corpus, hoc sic dividam, ut dicam corpora omnia aut animata esse, aut inanimantia. Etiamnum est aliquid superius, quam corpus. Dicimus enim quædam corporalia esse, quædam incorporalia. Quid ergo erit ex quo hæc diducantur? illud cui nomen modo parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, ut dicamus: Quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, &, ut ita dicam, generale: cetera genera quidē sunt, sed specialia, tanquam homo genus est. Habet enim in se nationū species, Græcos, Romanos, Parthos; colorum, albos, nigros, flavos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque qua multa continet, in genus cadit: qua sub alio est, in speciem. Illud genus, Quod est, generale, supra se nihil habet. Initium rerum est. omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, merito primum poni docuero, cum sit rerum omnium capax. Quod est, in has species divido, ut sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo divido? ut dicam, aut animantia sunt, aut inanimantia. Rursus animantia quemadmodum divido? ut dicam, quædam animum habent, quædam tantum animam: aut sic: quædam impetum habent, incedunt, transeunt; quædam solo affixa, radicibus aluntur & crescunt. Rur-

O 3 sus

sus animalia in quas species seco? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur, Quid: sed quare videatur, subjiciam. In rerum (inquiunt) natura quædam sunt, quædam non sunt. Et hæc autem quæ non sunt, rerum natura complectitur, quæ animo succurrunt, tamquam Centauri, Gigantes, & quidquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cœpit, quamvis non habeat substantiam. Nunc ad id quod tibi promisi, revertor, quomodo quæcumque sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud Quod est, nec visu, nec tactu, nec ullo sensu comprehenditur: cogitabile est. quod generaliter est: tamquam homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, & Cicero & Cato. Animal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species ejus, equus & canis. Secundum ex his quæ sunt, ponit Plato, quod eminet & exsuperat omnia. Hoc ait per excellentiam esse. ut poëta communiter dicitur. omnibus enim versus facientibus hoc nomen est. sed jam apud Græcos in unius notam cessit. Homerum intelligas, cum audieris poëtam. Quid ergo hoc est? Deus, scilicet major ac potentior cunctis. Tertium genus est eorum, quæ proprie sunt: innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quæ sunt, interrogas? propria Platonis supellex est. Ideas vocat, ex quibus omnia, quæcumque videmus, fiunt: & ad quas cuncta formantur. Hæ immortales, immutabiles, inviolabiles sunt. Quid sit Idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum, quæ natura fiunt, exemplar æternum. Adjiciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens, quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instruit facies, à qua petitur imitatio, Idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum: ad quæ, quodcumque fieri ab illa debet, exprimitur. Quartum locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas oportet: & Platoni imputes, non mihi hanc rerum difficultatem. nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paullo ante pictoris imagine utebar. ille cum reddere Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur: Idea erat Virgilii facies futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, εἶδος est. Quid intersit, quæris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta, & operi imposita. alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua: hæc est Idos. habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figuravit: hæc Idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem? Idos in opere est: Idea extra opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum, quæ communiter sunt. hæc incipiunt ad nos pertinere: hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est, quæ quasi sunt, tamquam inane, tamquam tempus. Quæcumque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quæ esse proprie putat. Fluunt enim, & assidua diminutione atque adjectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit juvenis. nemo est mane, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more. quidquid vides, currit cum tempore, nihil ex his quæ videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heraclitus: *In idem flumen bis non descendimus.* Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quam in homine, sed nos quoque non minus velox cursus prætervehit: & ideo admiror dementiam nostrã, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur: cum omne momentum,

mors

mors prioris habitus fit. Vis tu timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi, fluida materia & caduca, & omnibus obnoxia casibus: mundus quoque, æterna res & invicta, mutatur, nec idem manet. Quamvis enim omnia in se habeat quæ habuit aliter habet quam habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille cælator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque avocat, &, ut dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, & quibusdam oblectamentis reficere. sed ipsa oblectamenta opera fiunt; ex his quoque, si observaveris, sumes quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere: ex omni vacatione, etiam si à philosophia longissime aversa est, eruere aliquid conor, & utile efficere. Quid de istis capiam, quæ modo tractavimus, remotis à reformatione morum? quomodo meliorem me facere Ideæ Platonicæ possunt? quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimat? Vel hoc ipsum, quod omnia ista quæ sensibus serviunt, quæ nos accendunt & irritant, negat Plato ex iis esse quæ vere sint. Igitur ista imaginaria sunt, & ad tempus aliquam faciem ferunt: nihil horum stabile, nec solidum est. & nos tamen cupimus tamquam aut semper futura, aut semper habituri. Imbecilli fluidique per intervalla consistimus: mittamus animum ad illa, quæ æterna sunt. miremur in sublimi volitantes rerum omnium formas: Deumque inter illa versantem, & providentem, quemadmodum quæ immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat, defendat à morte, ac ratione vitium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia æterna sunt, sed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent: hæc conservat artifex, fragilitatem materiæ vi sua vincens. Contemnamus omnia, quæ adeo pretiosa non sunt, ut an sint omnino, dubium sit. Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minus mortalem, quam nos sumus, providentia periculis eximit, posse tandem aliquatenus nostra quoque providentia longiorem prorogari huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars major perit, potuerimus regere & coercere. Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte sortitus, & illi nomen latitudo pectoris fecerat: sed navigationes ac pericula multum detraxerunt viribus: parsimonia tamen, & eorum quæ aviditatem evocant modus, & diligens sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus caussis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiæ suæ beneficio contigisse, quod natali suo decessit, & annum unum atq; octogesimum implevit, sine ulla deductione. Ideo Magi, qui forte Athenis erant, immolaverunt defuncto, ampliorisfuisse fortis quã humanæ ætati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem novem novies multiplicata componunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa, & sacrificium, remittere. Potest frugalitas producere senectutem: quam ut non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidẽ. Iucundum est esse secum quam diutissime, cum quis se dignum quo frueretur, effecit. Itaque de isto feremus sententiã, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finem nõ opperiri, sed manu facere. Prope est à timente, qui fatum segnis exspectat: sicut ille ultra modum deditus vino est, qui amphorã exsiccat, & fæcem quoque exsorbet. De hoc tamen quæremus, pars summa vitæ, utrum fex vitæ hæc sit, an liquidissimum ac purissimũ quiddam: si modo mens sine injuria est, & integri sensus animum juvant, nec defectum & præmortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, an mortem. At si inutile ministeriis est corpus, quid ni oporteat edu-

educere animum laborantem? & fortasse paullo ante quam debet, faciendum est, ne cum fieri debeat, facere non possis: & cum majus periculum sit male vivendi, quam cito moriendi, stultus est qui non exigui temporis mercede, magnæ rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine injuria pertulit. multis iners vita sine usu jacuit sui. Quanto deinde crudelius judicas, aliquid ex vita perdidisse, quamvis finienda? Noli me invitus audire, tamquam ad te jam pertineat ista sententia: sed quid dicam æstima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi reservabit: totum autem ab illa parte meliore. At si cœperit concutere mentem, si partes ejus convellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam: prosiliam ex ædificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam duntaxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem. sic mori, vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum: exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne, propter quod vivitur. Imbecillus est & ignavus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris caussa vivit. Sed in longum exeo, est præterea materia quæ ducere diem possit. Et quomodo finem vitæ imponere poterit, qui epistolæ non potest? Vale ergo: quod libentius quam mortes meras lecturus es.

EPIST. LIX. Magnam ex epistola tua percepi voluptatem. permitte enim mihi uti verbis publicis; nec illa ad significationem Stoicam revoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sane: ponere tamen illam solemus, ad demonstrandum animi hilarem affectionem. Scio, inquam, & voluptatem (si ad nostrum album verba dirigimus) rem infamem esse, & gaudium nisi sapienti non contingere. Est enim animi elatio, suis bonis viribusque fidentis. vulgo tamen sic loquimur, ut dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu uxoris percepisse: quæ adeo non sunt gaudia, ut sæpe initia futuræ tristitiæ sint. Gaudio autem junctum est, non desinere, nec in contraria verti. Itaque cum dicit Virgilius noster: *Et mala mentis Gaudia*: diserte quidem dicit, sed parum proprie: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, & quod voluit, expressit: significavit enim homines, malo suo lætos. tamen ego non immerito dixeram, cepisse me magnam ex epistola tua voluptatem quamvis enim ex justa caussa imperitus homo gaudeat, tamen affectum ejus impotentem, & in diversa statim inclinaturum, voluptatem voco, opinione falsi boni motam, immoderatam & immodicam. Sed ut ad propositum revertar, audi quid me in epistola tua delectaverit. habes verba in potestate: non effert te oratio, nec longius quam destinasti, trahit. Multi sunt, qui ad id quod non proposuerant scribere, alicujus verbi decore placentis vocentur; quod tibi non evenit. pressa sunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum vis, & plus significas quam loqueris. Hoc majoris rei indicium est. apparet animum quoque nihil habere supervacui, nihil tumidi. Invenio tamen translationes verborum, ut non temerarias, ita quæ periculum sui fecerint. Invenio imagines: quibus si quis nos uti vetat, & poetis illas solis judicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter, & demonstrandæ rei caussa eloquebantur, parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non ex eadem caussa qua poetis, sed ut imbecillitatis nostræ adminicula sint, & ut discentem & audientem in rem præsentem adducant. Sextium ecce cummaxime lego, virum acrem, Græcis verbis, Romanis moribus philosophantē. movit me imago ab illo posita: ire

ire quadrato agmine exercitum, ubi hostis ab omni parte suspectus est, pugnæ paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas undique expandat, ut ubicumque infesti aliquid oritur, illic parata præsidia sint, & ad nutum regentis sine tumultu respondeant. Quod in exercitibus his quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, ut imperium ducis simul omnes copiæ sentiant, sic dispositæ, ut signum ab uno datum, peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis, Sextius ait. Illi enim sæpe hostem timuere sine caussa, tutissimumque illis iter, quod suspectissimum fuit: nil stultitia pacatum habet, tam superne illi metus est, quam infra. utrumque trepidat latus. Sequuntur pericula & occurrunt, ad omnia pavet: imparata est, & ipsis terretur auxiliis. Sapiens autem, ad omnem incursum munitus & intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat, pedem referet. Interritus & contra illa ibit, & inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant: diu in istis vitiis jacuimus. elui difficile est. non enim inquinati sumus, sed infecti. Ne ab alia imagine ad aliam transeamus, hoc quæram, quod mecum sæpe dispicio, quid ita nos stultitia tam pertinaciter teneat? Primo quia non fortiter illam repellimus, nec toto ad salutem impetu nitimur: deinde, quia illa quæ à sapientibus viris reperta sunt, non satis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leviterque tam magnæ rei insistimus. Quemadmodum autem potest aliquis, quantum satis sit, adversus vitia discere, qui quantum à vitiis vacat, discit? Nemo nostrum in altum descendit. summa tantum decerpsimus: & exiguum temporis impendisse philosophiæ, satis abundeque occupatis fuit. Illud præcipue impedit, quod cito nobis placemus: si invenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus. Nec sumus modica laudatione contenti: quidquid in nos adulatio sine pudore congessit, tamquam debitum prendimus: optimos non esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos sæpe mentiri. Adeoque indulgemus nobis, ut laudari velimus in id, cui contraria cum maxime facimus. Mitissimum ille se in ipsis suppliciis audit, in rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac libidinibus temperatissimum. Sequitur itaque, ut ideo mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cum jam in India vagaretur, & gentes, ne finitimis quidem satis notas, bello vastaret, in obsidione cujusdam urbis dum circuit muros, & dum imbecillissima mœnium quærit, sagitta ictus, diu persedere, & incœpta agere perseveravit. Deinde cum, represso sanguine, sicci vulneris dolor cresceret, & crus equo suspensum paulatim obtorpuisset, coactus absistere, Omnes, inquit, jurant me Iovis esse filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat. Idem nos faciamus: cum pro sua quemque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem esse: ego autem video quam multa inutilia concupiscam, nocitura optem. ne hoc quidem intelligo, quod animalibus satietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus: quantum capiam, adhuc nescio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem. Sapiens ille est, qui plenus gaudio, hilaris & placidus, inconcussus, cum diis ex pari vivit. Nunc ipse te consule, si numquam mæstus es, nulla spes animum tuum futuri exspectatione sollicitat, si per dies noctesque par & æqualis animi tenor, erecti & placentis sibi est; pervenisti ad humani boni summam. Sed si appetis voluptates, & undique, & omnes: scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio, deesse. Ad hoc cupis pervenire, sed erras, qui inter divitias illuc venturum esse

te speras. Inter honores gaudium, id est, inter solicitudines, quæris? ista quæ sic petis, tanquam datura lætitiam ac voluptatem, caussæ dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: sed unde stabile magnumque consequantur, ignorant. Ille ex conviviis & luxuria: ille ex ambitione, & circumfusa clientium turba: ille ex amica: alius ex studiorum liberalium vana ostentatione, & nihil sanantibus litteris. Omnes istos oblectamenta fallacia & brevia decipiunt: sicut ebrietas, quæ unius horæ hilarem insaniam, longi temporis tædio pensat. sicut plausus & acclamationis secundæ favor, qui magna solicitudine & partus est, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiæ effectū, gaudii æqualitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundi status super Lunam. semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse: quia numquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi justus, nisi temperans. Quid ergo, inquis? stulti ac mali non gaudent? non magis, quam prædam nacti leones. Cum fatigaverunt se vino & libidinibus, cum illos nox inter vina defecit, cum voluptates angusto corpori ultra quam capiebat ingestæ suppurare cœperunt, tunc exclament miseri Virgilianum illum versum:

Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem

Egerimus, nosti.

Omnem luxoriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tamquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod deos deorumque æmulos sequitur, non interrumpitur, non desinit: desineret, si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrii quidem alieni. Quod non dedit fortuna, non eripit.

EPIST. L X. Queror, litigo, irascor. Etiamnum optas quod tibi optavit nutrix tua, aut pædagogus, aut mater? Nondum intelligis, quantum mali optaverint? O quam inimica nobis sunt vota nostrorum! eo quidem inimiciora, quo cessere felicius. Iam non admiror, si omnia nos à prima pueritia mala sequuntur: inter exsecrationes parentum crevimus. Exaudiant quoque dii nostram pro votis vocem gratuitam. Quousq; poscemus aliquid deos, quasi nondum ipsi alere nos possimus? Quam diu sationibus implebimus magnarum urb um campos? quam diu nobis populus metet? quam diu unius mensæ frumentum multa navigia, & quidem non ex uno mari, subvehent? Taurus paucissimorum jugerum pascuis impletur: una silva elephantis pluribus sufficit: homo & terra pascitur, & mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natura alvum dedit, cum tam modica corpora dedisset, ut vastissimorum edacissimorumque animalium aviditatem vinceremus? minime. Quantulum est enim quod naturæ datur? parvo illa dimittitur. Non fames nobis ventri nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque (ut ait Sallustius) ventri obedientes animalium loco numeremus, non hominum: quosdam vero ne animalium quidem, sed mortuorum. Vivit is, qui se utitur: qui vero latitant & torpent, sic in domo sunt, tamquam in conditivo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecesserunt.

EPIST. L X I. Desinamus quod voluimus velle. Ego certe id ago senex, non eadem velle, quæ puer volui. In hoc unum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum est, hæc cogitatio, imponere veteribus malis finem. Id ago, ut mihi instar totius vitæ, sit dies. Nec me hercules tamquam ultimum rapio, sed sic illum adspicio, tamquam esse vel ultimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tamquam cum maxime scribentem mors evocatura sit. Paratus exire sum,

&

& ideo fruor vita: quia quam diu futurum hoc sit, non nimis pendeo. Ante senectutem curavi, ut bene viverem; in senectute, ut bene moriar. Bene autem mori, est libenter mori. Da operam, ne quid umquam invitus facias. quidquid necesse est, futurum est. Repugnanti, non volenti necessitas est: in volente necessitas non est. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbissimam servitutis effugit, facere quod nolit. Non qui jussus aliquid facit, miser est: sed qui invitus facit. Itaq; sic animum componamus, ut quidquid res exiget, id velimus: & in primis finem nostri sine tristitia cogitemus, ante ad mortem, quam ad vitam, præparandi sumus. Satis instructa vita est: sed nos instrumentorum ejus avidi sumus. Deesse nobis aliquid videtur, & semper videbitur. Ut satis vixerimus, nec anni nec dies facient, sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat: mortem plenus exspecto.

EPIST. LXII. Mentiuntur, qui sibi obstare ad studia liberalia turbam negotiorum videri volunt: simulant occupationes, & augent, & ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, vaco: & ubicumque sum, meus sum. Rebus enim non me trado, sed commodo: nec consector perdendi temporis caussas: quocumq; constiti loco, ibi cogitationes meas tracto, & aliquid in animo salutare verso. Cum me amicis dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregavit, aut caussa ex officio nata civili, sed cum optimo quoque sum: ad illos, in quocumque loco, in quocumque sæculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, virorum optimum, mecum circumfero, & relictis conchyliatis, cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quid ni admirer? vidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Brevissima ad divitias, per contemptum divitiarum via est. Demetrius autem noster sic vivit, non tamquam contempserit omnia, sed tamquam aliis habenda permiserit.

EPIST. LXIII. Graviter fers decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tamen æquo dolere te nolo. Illud, ut non doleas, vix audebo exigere: & esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi jam multum supra fortunam elato? Illum quoque ista res vellicabit, sed tantum vellicabit. Nobis autem ignosci potest, prolapsis ad lacrymas: si non nimiæ decurrerunt, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant. lacrymandum est, non plorandum. Duram tibi legem videor ponere: cum poëtarum Græcorum maximus, jus flendi dederit in unum dumtaxat diem: cum dixerit, etiam Nioben de cibo cogitasse? Quæris unde sint lamentationes, unde immodici fletus? per lacrymas argumenta desiderii quærimus: & dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. O infelicem stultitiam! est aliqua & doloris ambitio. Quid ergo? inquis, obliviscar amici? Brevem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. Iam istam frontem ad risum quælibet fortuita res transferet. Non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus residunt: cum primum te observare desieris, imago ista tristitiæ discedet. Nunc ipse custodis dolorem tuum, sed custodienti quoque elabitur: eoque citius, quo est acrior, desinit. Id agamus, ut jucunda fiat nobis amissorum recordatio. nemo libenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen istud fieri necesse est, ut cum aliquo nobis morsu, amissorum quos amavimus nomen occurrat: hic quoq; morsus habet suam voluptatem. Nam, ut dicere solebat Attalus noster; Sic amicorum defunctorum memoria jucunda est, quomodo poma quædam sunt suaviter aspera; quomodo in vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat: cum vero intervenit spatium, omne

quod augebat exstinguitur, & pura ad nos voluptas venit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorum qui fuerunt retractatio, non sine acerbitate quadam juvat. Quis autem negaverit, hæc acria quoque, & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio. mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est. habui enim illos, tamquam amissurus: amisi, tamquam habeam. Fac ergo mi Lucili, quod tuam æquitatem decet. Desine beneficium Fortunæ male interpretari. abstulit, sed dedit. Ideo amicis avide fruamur, quia quamdiu contingere hoc possit, incertum est. Cogitemus quam sæpe illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri: quam sæpe eodem morantes loco, non viderimus: intelligimus, plus nos temporis perdidisse in vivis. Feras autem hos, qui cum negligentissime amicos habeant, miserrime lugent: nec amant quemquam, nisi eum perdiderunt? Ideoque tunc effusius mærent, quia verentur, ne dubium sit an amaverint: sera indicia affectus sui quærunt. Si alios habemus amicos, male de his & meremur, & existimamus, quia parum valent in unius elati solatium. si non habeamus, majorem ipsi nobis injuriam fecimus, quam à fortuna accepimus. Illa unum abstulit: nos quemquam non fecimus. Deinde ne unum quidem amavit, qui plus quam unum amare non potuit. & quis despoliatus, amissa unica tunica, complorare se malit, quam circumspicere quomodo frigus effugiat, & aliquid inveniat quo tegat scapulas, nonne tibi videatur stultissimus? Quem amabas, extulisti: quære, quem ames. Satius est amicum reparare, quam flere. Scio pertritum jam hoc esse, quod adjecturus sum: non tamen ideo prætermittam, quia ab omnibus dictum est. Finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore invenit: turpissimum autem est in homine prudente remedium mæroris, lassitudo mærendi. Malo relinquas dolorem, quam ab illo relinquaris. quamprimum id facere desiste, quod, etiamsi voles, diu facere non poteris. Annum fæminis ad lugendum constituere majores, non ut tam diu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis à rogo, vix à cadavere revulsis, cui lacrymæ in totum mensem duraverint? Nulla res citius in odium venit, quam dolor: qui recens consolatorem invenit, & aliquos ad se adducit: inveteratus vero deridetur. nec immerito: aut enim simulatus, aut stultus est. Hæc tibi scribo, is qui Annæum Serenum, carissimum mihi, tam immodice flevi, ut (quod minime velim) inter exempla sim eorum quos dolor vicit. hodie tamen factum meum damno, & intelligo maximam mihi caussam sic lugendi fuisse, quod numquam cogitaveram, mori eum ante me posse. Hoc unum mihi occurrebat, minorem esse, & multo minorem: tamquam ordinem fata servarent. Itaque assidue cogitemus, tam de nostra quam omnium quos diligimus, mortalitate. Tunc ego dicere debui: Minor est Serenus meus: quid ad rem pertinet? post me mori debet, sed ante me potest. quia non feci, imparatum subito fortuna percussit. Nunc cogito omnia & mortalia esse, & incerta lege mortalia. Hodie fieri potest, quidquid umquam potest. Cogitemus ergo, Lucili carissime, cito nos eo perventuros, quo illum pervenisse mæremus. Et fortasse (si modo sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse, præmissus est.

EPIST. LXIV. Fuisti heri nobiscum. Potes queri, si heri tantum: ideo adjeci, nobiscum: mecum enim semper es. Intervenerant quidam amici, propter quos major fumus fieret: non hic qui erumpere ex lautorum culinis, & terrere vigiles solet: sed hic modicus, qui hospites venisse significaret,

ret. Varius nobis sermo fuit, ut in convivio nullam rem usque ad exitum adducens, sed aliunde alio transiliens. lectus est deinde liber Q. Sextii patris, magni, si quid mihi credis, viri, &, licet negent, Stoici. Quantum in illo, dii boni, vigoris est, quantum animi! hoc non in omnibus philosophis invenies. Quorumdam scripta clarum habent tantum nomen: cetera exsanguia sunt. Instituunt, disputant, cavillantur: non faciunt animum, quia non habent. Cum legeris Sextium, dices: Vivit, viget, liber est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciæ. In quacumque positione mentis sim, cum lego hunc (fatebor tibi) libet omnes casus provocare, libet exclamare, Quid cessas fortuna? congredere. paratum vides. Illius animum induo, qui quærit ubi se experiatur, ubi virtutem suam ostendat,

Spumantemque dari pecora inter inertia votis

Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.

Libet aliquid habere quod vincam, cujus patientia exercear. Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod & ostendet tibi beatæ vitæ magnitudinem, & desperationem ejus non faciet. Scies illam esse in excelso, sed volenti penetrabilem. hoc quidem virtus tibi ipsa præstabit, ut illam admireris, & tamen speres. Mihi certe temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiæ. non aliter illam intueor obstupefactus, quam ipsum interim mundum, quem sæpe tamquam spectator novus video. Veneror itaque inventa sapientiæ, inventoresque: adire tamquam multorum hereditatem juvat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patrem familiæ: faciamus ampliora, quæ accepimus. major ista hereditas à me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec ulli nato post mille sæcula præcludetur occasio, aliquid adhuc adjiciendi. Sed etiam si omnia à veteribus inventa sunt: hoc sem-per novum erit, usus, & inventorum ab aliis scientia & dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. non opus est mihi alia quærere: hæc tantum morbis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conlevatur. hoc palpebrarum crassitudo tenuatur. hoc vis subita & humor avertitur. hoc acuitur visus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inventa sunt ab antiquis: quomodo autem admoveantur, aut quando, nostri operis est quærere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt: suspiciendi tamen sunt, & ritu deorum colendi. Quid ni ego magnorum virorum & imagines habeam, incitamenta animi, & natales celebrem? Quid ni illos honoris caussa semper appellem? Quam venerationem præceptoribus meis debeo, eamdem illis præceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro aut prætorem, omnia quibus honor haberi solet, faciam: equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam. Quid ergo? Marcum Catonem utrumque, & Lælium Sapientem, & Socratem cum Platone, & Zenonem, Cleanthemque, in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, & tantis nominibus semper assurgo.

EPIST. LXV. Hesternum diem divisi cum mala valetudine. antemeridianum illa sibi vindicavit: postmeridianum mihi cessit. Itaq; lectione primum tentavi animum. Deinde cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, imo permittere. Aliquid scripsi, & quidem intentius, quam soleo, dum cum materia difficili contendo, & vinci nolo: donec intervenerunt amici, qui mihi vim afferrent, & tamquam ægrum intemperantem coercerent. In locum stili sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quæ in lite est. te arbitrum adegimus: plus negotii habes quam existimas. Triplex caussa est. Dicunt, ut scis, Stoici nostri,

duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant; caussam & materiam. Materia jacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moveat. Caussa autem, id est ratio, materiam format, & quocumque vult versat: ex illa varia opera producit. Esse debet ergo unde aliquid fiat, deinde à quo fiat: hoc caussa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturæ: itaque quod de universo dicebam, ad hæc transfer, quæ ab homine facienda sunt. Statua & materiam habuit, quæ pateretur artificium: & artificem, qui materiæ daret faciem. Ergo in statua materia æs fuit, caussa artifex. Eadem conditio rerum omnium est, ex eo constant, quod fit, & ex eo quod facit. Stoicis placet unam caussam esse, id quod facit. Caussam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, caussa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda opifex. Tertia forma, quæ unicuique operi imponitur, tamquam statuæ. nam hanc Aristoteles Idos vocat. Quarta quoque, inquit, his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc aperiam. Æs prima statuæ caussa est: numquam enim facta esset, nisi fuisset id ex quo ea funderetur, duceretur ve. Secunda caussa artifex est: non potuisset enim æs illud in habitum statuæ figurari, nisi accessissent peritæ manus. Tertia caussa est forma: neq; enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, nisi hæc illi esset impressa facies. Quarta caussa est; faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositum? quod invitavit artificem, quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc, si venditurus fabricavit: vel gloria, si laboravit in nomen: vel religio, si donum templo paravit. Ergo & hæc caussa est, propter quam fit. An non putas inter caussas facti operis numerandum, quo remoto factum non esset? His quintam Plato adjicit exemplar, quam ipse Ideam vocat: hoc est enim ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, utrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos; an intus, quod sibi ipse concepit & posuit. Hæc exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numerosque universorum quæ agenda sunt, & modos mente complexus est. plenus his figuris est, quas Plato Ideas appellat, immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt: ipsa autem humanitas ad quam homo effingitur, permanet; & hominibus laborantibus, intereuntibus, illa nil patitur. Quinque ergo caussæ sunt, ut Plato dicit: Id ex quo, id à quo, id quo, id ad quod, id propter quod novissime id quod ex his est. Tamquam in statua (quia de hac loqui cœpimus) id ex quo, æs est: Id à quo, artifex est: Id quo, forma est, quæ aptatur illi: Id ad quod exemplar est, quod imitatur is qui facit: Id propter quod, facientis propositum est. Id quod ex istis est, ipsa statua. Hæc omnia mundus quoque (ut ait Plato) habet. Faciens, hic Deus est: Ex quo fit, hæc materia est: Forma, hæc est habitus, & ordo mundi quem videmus: Exemplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit: Propositum, propter quod fecit. Quæris, quid sit propositum Deo? Bonitas, ita certe Plato ait. Quæ Deo faciendi mundum caussa fuit? bonus est, bono nulla cujusquam boni invidia est. Fecit itaq; quam optimum potuit. Fer ergo judex sententiam, & pronuncia, quis tibi verisimilimum videatur dicere, non quis verum dicat. id enim tam supra nos est, quam ipsa veritas. Hæc quæ ab Aristotele & Platone ponitur turba caussarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si quocumque remoto quid effici non potest, id caussam judicant esse faciendi, pauca dixerunt. Ponant inter caussas tempus. nihil sine tempore potest fieri. Ponant locum. si non fuerit ubi fiat aliquid, ne fiet quidem. Ponant motum. nil sine hoc nec fit nec perit:

nulla

nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nunc primam & generalem caussam quærimus. hæc simplex esse debet. nam & materia simplex est. Quærimus, quid sit caussa: Ratio faciens, id est, Deus. Ita enim quę nunc retuli, non sunt multæ & singulæ caussæ, sed ex una pendent, ex ea quæ facit. Formam dicis caussam esse: hanc imponit artifex operi, pars est, non caussa. Exemplar quoque non est caussa, sed instrumentum caussæ necessarium. Sic necessarium est exemplar artifici, quomodo scalprum, quomodo lima. sine his procedere ars non potest, non partes tamen hæc artis, aut caussæ sunt. Propositum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, caussa est. ut sit caussa, non est efficiens caussa, sed superveniens. Hæ autem innumerabiles sunt: nos de caussa quærimus generali. Illud vero non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum & consummatum opus, caussam esse. multum enim interest inter opus & caussam operis. Aut fer sententiam: aut (quod facilius in ejusmodi rebus est) nega tibi liquere, & nos reverti jube. Quid te, inquis, delectat tempus inter ista conterere, quæ tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, & me prius scrutor: deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, ut existimas, perdo. Ista enim omnia si non concidantur, nec in hanc subtilitatem inutilem distrahantur, attollunt & levant animum, qui gravi sarcina pressus, explicari cupit, & reverti ad illa quorum fuit. Nam corpus hoc, animi pondus ac pœna est: premente illo urgetur, in vinculis est, nisi accessit philosophia, & illum respirare rerum naturæ spectaculo jussit, & à terrenis dimisit ad divina. Hæc libertas ejus est, hæc evagatio: subducit interim se custodiæ in qua tenetur, & cælo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicujus rei subtilioris intentione, quæ oculos defatigat, si malignum & precarium lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant; sic animus in hoc tristi & obscuro domicilio clusus, quoties potest, apertum petit, & in rerum naturæ contemplatione requiescit. Sapiens assectatorque sapientiæ adhæret quidem in corpore suo, sed optima sui parte abest, & cogitationes suas ad sublimia intendit, & velut sacramento rogatus, hoc quod vivit stipendium putat: & ita formatus est, ut illi nec amor vitæ, nec odium sit, patiturq; mortalia, quamvis sciat ampliora superesse. Interdices mihi inspectione rerum naturæ, ac toto abductum rediges in partem? Ego non quæram, quæ sint initia universorum, quis rerum formator, quis omnia in una massa & materia inerti convoluta discreverit? Non quæram, quis sit artifex hujus mundi? qua ratione tanta magnitudo in legem & ordinem venerit? quis sparsa collegerit, confusa distinxerit, in una deformitate latentibus faciem diviserit? unde lux tanta fundatur? ignis sit, an aliquid igne lucidius? Ego ista non quæram? ego nesciam unde descenderim? semel hæc mihi videnda sint, an sępe? Nesciam quo hinc iturus sim? quæ sedes expectet animam, solutam legibus servitutis humanæ? Vetas me cælo interesse, id est, jubes me vivere capite demisso? Major sum, & ad majora genitus, quam ut mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter adspicio, quam vinculum aliquod libertati meæ circumdatum. Hoc itaq; oppono fortunæ, in quo resistat; nec per illud ad me ullum transire vulnus sino. Quidquid in me potest injuriam pati, hoc est in hoc obnoxio domicilio: animus liber habitat. numquam me caro ista compellet ad metum, numquam ad indignam bono simulationem, numquam in honorem hujus corpusculi mentiar. Cum visum fuerit, distraham cum illo societatem: & nunc tamen

men dum hæremus, non erimus æquis partibus socii: animus ad se omne jus ducet. Contemptus corporis sui, certa libertas est. Vt ad propositum revertar, huic libertati multum conferet & illa, de qua modo loquebamur, inspectio. Nempe universa ex materia & ex Deo constant: Deus ista temperat, quæ circumfusa rectorem sequuntur, & ducem. Potentius autem est quod facit, quod est Deus, quam materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod est illic materia, id nobis corpus est. Serviant ergo deteriora melioribus: fortes simus adversus fortuita: non contremiscamus injurias, non vulnera, non vincula, non egestatem. Mors quid est? aut finis est, aut transitus. nec desinere timeo; idem est enim quod non cœpisse: nec transire; quia nusquam iam anguste ero.

EPIST. LXVI. Claranum condiscipulum meum vidi, post multos annos: non puto exspectas, ut adjiciam senem: sed mehercules viridem animo ac vigentem, & cum corpusculo suo colluctantem. Inique enim se natura gessit, & talem animum male collocavit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qua libet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta: & ad cetera contemnenda à contemptu sui venit. Errare mihi visus est qui dixit:

Gratior est pulchro veniens è corpore, virtus.

nullo enim honestamento eget: ipsa & magnum sui decus est, & corpus suum consecrat. Certe Claranum nostrum cœpi intueri: formosus mihi videtur, & tam rectus corpore, quam est animo. Potest ex casa vir magnus exire: potest & ex deformi humilique corpusculo, formosus animus ac magnus. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, ut approbet virtutem omni loco nasci. Si posset per se nudos edere animos, fecisset. nunc quod amplius est, facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. Claranus mihi videtur in exemplar editus: ut scire possemus, non deformitate corporis fœdari animum, sed pulchritudine animi corpus ornari. Quamvis autē paucissimos una egerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerūt, quos subinde egeram, & ad te mittam. Hoc primo die quæsitum est, quomodo possint paria bona esse, si triplex eorum conditio est. Quædam (ut nostris videtur) prima bona sunt: tamquam gaudium, pax, salus patriæ. Quædam secunda, in materia infelici expressa: tamquam tormentorum patientia, & in morbo gravi temperantia. Illa bona directo optamus nobis: hæc, si necesse erit. Sunt adhuc tertia: tamquam modestus incessus, & compositus, ac probus vultus, & conveniens prudenti viro gestus. Quomodo ista inter se paria esse possunt, cum alia optanda sint, alia aversanda? Si volumus ista distinguere, ad primum revertamur & consideremus id quale sit. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex natura pretia rebus imponens, toti se inferens mundo, & in omnes ejus actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusque intentus, ex æquo magnus ac vehemens, asperis blandisque pariter invictus, neutri se fortunæ submittens, supra omnia quæ contingunt acciduntque eminens, pulcherrimus cum decore, cum viribus sanus ac siccus, imperturbatus, intrepidus, quem nulla vis frangat, quem nec attollant fortuita, nec deprimant. Talis animi virtus est, hæc ejus facies, si sub unum veniat adspectum, & semel tota se ostendat. Ceterum multæ ejus species sunt, quæ pro vitæ varietate & pro actionibus explicantur: nec minor fit aut major ipsa. Decrescere enim summum bonum non potest, nec virtuti ire retro licet; sed in alias atque alias

quali-

qualitates convertitur, ad rerum quas actura est habitum figurata. Quidquid attigit, in similitudinem sui adducit & tingit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intravit disposuitque, condecorat: quidquid tractavit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaq; vis ejus & magnitudo ultra non potest surgere, quando incrementum maximo non est. Nihil invenies rectius recto, non magis quam verius vero, quam temperato temperatius. omnis in modo est virtus: modus certa mensura est. Constantia non habet quo procedat, non magis quam fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? nihil. aut perfectum non erat, cui accessit: ergo ne virtuti quidem, cui si quid adjici potest, defuit. Honestum quoq; nullam accessionem recipit: honestum est enim propter illa quæ retuli. Quid porro decorum & justum, & legitimum? non ejusdem esse formæ putas, certis terminis comprehensum? Crescere posse, imperfectæ rei signum est: bonum omne in easdem cadit leges: juncta est privata & publica utilitas, tam mehercules, quam inseparabile est laudandum petendumque. Ergo virtutes inter se pares sunt, & opera virtutum, & omnes homines quibus illa coutigere. Satorum vero animaliumque virtutes, cum mortales sint, fragiles, caducæque, & incertæ, exsiliunt residuntque: & ideo non eodem pretio æstimantur. Una inducitur humanis virtutibus regula: una enim est ratio recta, simplexque. Nihil est divino divinius, cælesti cælestius. Mortalia eminent, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implentur: itaq; illis in tam incerta sorte inæqualitas est: divinorum una natura est. Ratio autem nihil aliud est, quam in corpus humanum pars divini spiritus mersa. Si ratio divina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne divinum est: nullum porro inter divina discrimen est, ergo nec inter bona. Paria itaque sunt gaudium, & fortis atque obstinata tormentorum perpessio. in utroque enim eadem est animi magnitudo: sed in altero remissa, & laxa; in altero pugnax, & intenta. Quid? tu non putas, parem esse virtutem ejus qui fortiter hostium mœnia expugnat, & ejus qui obsidionem patientissime sustinet? Et magnus Scipio, qui Numantiam claudit & comprimit, cogitq; invictas manus in exitium ipsas sui verti: & magnus ille obsessorum animus, qui scit nihil esse clausum, cui mors aperta est, & in complexu libertatis exspirat. Æque reliqua quoq; inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, liberalitas, constantia, æquanimitas, tolerantia: omnibus enim istis una virtus subest, quæ animum rectum & indeclinabilem præstat. Quid ergo? nihil interest inter gaudium, & dolorum inflexibilem patientiam? nihil, quantum ad ipsas virtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus virtus utraque ostenditur. In altero namque naturalis animi remissio ac laxitas: in altero, contra naturam dolor. Itaque media sunt hæc, quæ plurimum intervalli recipiunt. Virtus in utraq; par est: virtutem materia non mutat: nec pejorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilaris & læta. Necesse est ergo æqualia sint bona utraque: quia nec hic potest se melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus. duo vero, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam si quæ extra virtutem posita sunt, aut minuere illam, aut augere possunt; desinit unum bonum esse, quod honestum est. Si hoc concesseris, omne honestum perit. Quare? dicam: quia nihil honestum est, quod ab invito, quod à coacto fit. omne honestum voluntarium est. Admisce illi pigritiam, querelam, tergiversationem, metum: quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest honestum esse, quod non est liberum. nam quod timet, servit. Honestum omne securum est, tranquillum est. si recusat aliquid, si complorat, si malum

indi-

judicat, perturbationem recipit, & in magna discordia volutatur. Hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui honeste aliquid facturus est, quidquid opponitur, id etiam si incommodum putat, malum non putat: velut libens faciet. Omne honestum injussum, incoactumque est, sincerum, & nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco responderi possit. Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, utrum aliquis in gaudio sit, an in equuleo jaceat, & tortorē suum lasset. Poteram respondere quod Epicurus ait, *Sapientem, si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: Dulce est & ad me nilpertinet.* Quid miraris, si ego paria bona dico, unius in convivio jacentis, alterius inter tormēta fortissime stantis: cum (quod incredibilius est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri? Et hic respondeo, plurimum interesse inter gaudium & dolorem. Si quæratur electio, alterum petam, alterum vitabo. Illud secundum naturam est, hoc contra. Quamdiu sic æstimantur, magno inter se dissident spatio: cum vero ad virtutem ventum est, utraq; par est, & quæ per læta procedit, & quæ per tristia. Nullum habent momentum vexatio & dolor, & quidquid aliud incōmodi est: virtute enim obruitur. Quēadmodum minora lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, injurias, virtus magnitudine sua elidit atq; opprimit; & quocunque affulsit, ibi quidquid sine illa apparet, extinguitur: nec magis ullam portionem habent incōmoda, cum in virtutem inciderint, quam in mari nimbus. Hoc ut scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine ulla cunctatione procurret. stet illic licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseverabit: nec quid passurus, sed quid facturus sit, adspiciet: & se honestæ rei tāquam bono viro credet. utilem illam sibi judicabit, tutam, prosperam. Eumdem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atq; aspera, quem vir bonus, pauper, aut exsul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte virum bonum, divitiis abundantem, ex altera nihil habentem, sed in se omnia: uterque æque bonus vir erit, etiam si fortuna dispari utetur. Idem (ut dixi) in rebus judicium est, quod in hominibus. æque laudabilis est virtus in corpore valido ac libero posita, quam in morbido ac vincto. Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, si corpus illæsum tibi & integrum fortuna præstiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum. alioqui hoc erit ex servorum habitu dominum æstimare. Omnia enim illa, in quæ dominium casus exercet, servilia sunt, pecunia, & corpus, & honores: imbecilla, fluida, mortalia, possessionis incertæ. Illa rursus libera & invicta opera virtutis. quæ non ideo magis appetenda sunt, si benignius à fortuna tractantur; nec minus, si aliqua rerum iniquitate premuntur. Quod amicitia in hominibus est, hoc in rebus appetitio est. Non, puto, magis amares virum bonum locupletem, quam pauperem: nec robustum & lacertosum, quā gracilem, & languidi corporis: ergo ne rem quidem magis appetes hilarem ac pacatam, quam distractā & operosam. Et si hoc est, magis diliges ex duobus æque bonis viris, nitidum & unctum, quam pulverulentum & horrentem. deinde hucusque pervenies, ut magis diligas integrum omnibus membris & illæsum, quam debilem aut luscum. Paullatim fastidium tuum illo usque procedet, ut ex duobus æque justis ac prudentibus, comatum & crispulum malis, quam recalvastrum. Ubi par est in utroque virtus, non comparet aliarum rerum inæqualitas: omnia enim alia non partes, sed accessiones sunt. Nam quis tam iniquam censuram inter suos agit, ut filium sanum quam ægrum magis diligat? procerumve & excelsum, quam brevem & modicum? Fœtus suos non distinguunt feræ, & se in alimentum pariter omnibus sternunt. aves ex æquo partiuntur cibos. Ulisses ad

Ithacæ suæ saxa sic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna est, amat, sed quia sua. Quorsum hæc pertinent? ut scias, virtutem omnia opera sua, velut fœtus suos, iisdem oculis intueri, æque indulgere omnibus: & quidem impensius, laborantibus. Quoniam quidem etiam parentum amor, magis in ea quorum miseretur, inclinat. Virtus quoq; opera sua quæ videt affici & premi, non magis amat, sed parentum bonorum more, magis complectitur ac fovet. Quare non est ullum bonum altero majus? quia non est quidquam apto aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere, Hoc magis par est alicui quam illud: ergo nec honesto honestius quidquam est. Quod si par omnium virtutum natura est, tria genera bonorum in æquo sunt. Ita dico, in æquo est moderate gaudere, & moderate dolere: Lætitia illa non vincit hanc animi firmitatem sub tortore gemitus devorantem. Illa bona optabilia sunt, hæc mirabilia, utraq; nihilominus paria: quia quidquid incommodi est, velamento majoris boni tegitur. Quisquis hæc imparia judicat, ab ipsis virtutibus avertit oculos, & exteriora circumspicit. Bona vera iisdem pendunt, idem patent: falsa multum habent vani. Itaq; speciosa & magna contra visentibus, cum ad pondus revocata sunt, fallunt. Ita est, mi Lucili, quidquid vera ratio commendat, solidum & æternum est, firmat animum, attollitque, semper futurum in excelso: illa quæ temere laudantur, & vulgi sententia bona sunt, inflant inanibus lætos. Rursus ea quæ timentur tamquam mala, injiciunt formidinem mentibus, & illas non aliter, quam animalia species periculi, agitant. Utraque res ergo sine caussa animum & diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec hæc metu digna est: sola ratio immutabilis & judicii tenax est. non enim servit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto: ergo & virtus, quæ non aliud est quam recta ratio. Omnes virtutes rationes rectæ sunt: si rectæ sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam cum similes rationi sint, similes & inter se sunt: pares autem actiones inter se esse dico, quæ rectæ sunt, & honestæ. Cæterum magna habebunt discrimina, variante materia: quæ modo latior est, modo angustior; modo illustris; modo ignobilis; modo ad multos pertinens, modo ad paucos. In omnibus tamen istis, id quod optimum est, par est: tamquam viri boni, omnes pares sunt, quia boni sunt: sed habent differentias ætatis; alius senior, alius junior. habent corporis: alius formosus, alius deformis est. habent fortunæ: ille dives, hic pauper est; ille gratiosus, potens, urbibus notus & populis, ignotus hic plerisque, & obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non judicat: quid utile, scit, quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem præsentem perductus est: nec futuri providus est, nec præteriti memor: quid sit consequens nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque contexitur, & unitas vitæ in perfectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum; aliena & externa pro vilibus habet: & ea quæ neque bona sunt, neque mala, accessiones minimas ac levissimas judicat. omne illi bonum in animo est. Cæterum quædam prima existimat, ad quæ ex proposito venit, tamquam victoriam, bonos liberos, patriæ salutem; quædam secunda, quæ non apparent nisi in rebus adversis: tamquam æquo animo pati morbum magnum, exsilium; quædam media, quæ nihilo magis secundum naturam sunt, quam contra naturam: tamquam prudenter ambulare, composite sedere. Non enim minus secundum naturam est, sedere, quam aut stare, aut ambulare. Duo illa superiora diversa sunt. prima enim secundum

dum naturam sunt, gaudere liberorum pietate, patriæ incolumitate: secunda contra naturam sunt, fortiter obstare tormentis & sitim perpeti morbo urente præcordia. Quid ergo? aliquid contra naturam bonum est? minime. sed illud aliquando contra naturam est, in quo bonum illud exsistit. vulnerari enim, & subjecto igne tabescere, & adversa valetudine affligi, contra naturam est: sed inter ista servare animum infatigabilem, secundum naturam est. Et ut, quod volo, exprimam breviter, materia boni aliquando contra naturam: at bonum numquam. quoniam bonum sine ratione nullum est: sequitur autem ratio naturam. Quid est ergo ratio? naturæ imitatio. Quid est summum hominis bonum? ex naturæ voluntate se gerere. Non est, inquit, dubium, quin felicior pax sit numquam lacessita, quam multo reparata sanguine. non est dubium, inquit, quin fœlicior sit inconcussa valetudo, quam ex gravibus morbis & extrema minitantibus in tutum vi quadam & patientia educta. Eodem modo non erit dubium, quin majus bonum sit gaudium, quam obnoxius animus ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ingenium. Minime: illa enim quæ fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: æstimantur enim utilitate sumentium. Bonorum unum propositum est, consentire naturæ: hoc in omnibus par est. Cum alicujus in senatu sententiam sequimur, non potest dici: Ille magis assentitur, quam ille: ab omnibus in eamdem sententiam itur. idem de virtutibus dico: omnes naturæ assentiuntur. idem de bonis dico: omnia naturæ assentiuntur. Alter adolescens decessit, alter senex, aliquis præter hos infans, cui nihil amplius contigit, quam prospicere vitam: omnes hi æque fuere mortales, etiam si mors aliorum longius vitam passa est procedere, aliorum in medio flore procedit, aliorum interrupit principia. Alius inter cœnandum solutus est, alterius continuata mors somno est, aliquem concubitus extinxit. his oppone ferro transfossos, aut exanimatos serpentum morsu, aut fractos ruina, aut per longam nervorum contractionem extortos minutatim. aliquorum melior dici, aliquorum pejor potest exitus: mors quidem omnium par est. per quæ venit, diversa sunt; id in quod desinunt, unum est. mors nulla major aut minor est: habet enim eundem in omnibus modum, finisse vitam. Idem tibi de bonis dico. hoc bonum inter meras voluptates est, hoc inter tristia & acerba illud fortunæ indulgentiam rexit, hoc violentiam domuit; utrumque æque bonum est, quamvis illud plana emolliverit, hoc aspera. Idem finis omnium est. bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationemque comitantur: virtus æquat inter se, quidquid agnoscit. Nec est quod hoc inter nostra placita mireris. apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque componitur: ut corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione. Hæc bona non crescunt, si plena sunt. quo enim crescet, quod plenum est? Dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam potest? Animus constat sibi, & placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quemadmodum serenitas cœli non recipit majorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata: sic hominis corpus animumq; curantis, & bonum suum ex utroque nectentis, perfectus est status, & summam voti sui invenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. Si qua extra blandimenta contingunt, non augent summum bonum, sed ut ita dicam, condiunt & oblectant: absolutum enim illud humanæ naturæ bonum, corporis & animi pace contentum est. Dabo apud Epicurum tibi etiamnũ simillimam huic nostræ divisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quæ malit contingere sibi: ut corporis quietem, ab omni incommodo liberam, & animi remissionem, bonorum

norum

norum suorum contemplatione gaudentis. Alia sunt, quæ quamvis nolit accidere, nihilominus & laudat & comprobat: tamquam illam, quam paulo ante dicebam, malæ valetudinis, & dolorum gravissimorum perpessionē, in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo: ait enim se vesicæ & exulcerati ventris tormenta tolerare, ulteriorem doloris accessionem non recipientia: esse nihilominus sibi illum beatum diem: beatum agere, nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo & apud Epicurum sunt hæc bona, quæ malles non experiri: sed quia ita res tulit, & amplexanda & laudanda & exæquanda summis sunt. Non potest dici, hoc non esse par maximis bonum, quod beatæ vitæ clausulam imposuit, cui Epicurus extrema voce gratias egit. Permitte mihi, mi Lucili virorum optime, aliquid audacius dicere. si ulla bona majora esse aliis possent: hæc ego quæ tristia videntur, mollibus illis & delicatis prætulissem. Majus est enim perfringere difficilia, quam læta moderari. Eadem ratione fit, scio, ut aliquis felicitatem bene, & calamitatem fortiter ferat. Æque fortis esse potest, qui pro vallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus: & qui succisis poplitibus in genua se excepit nec arma dimisit. Macte virtute esto, sanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. Itaque hæc magis laudaverim bona exercitata & fortia, & cum fortuna rixata. Ego dubitem, quin magis laudem truncam illam & torridam manum Mucii, quam cujuslibet fortissimi salvam? Stetit hostium flammarumque contemptor, & manum suam in hostili foculo distillantem perspectavit, donec Porsenna, cujus pœnæ favebat, gloriæ invidit, & ignem invito eripi jussit. Hoc bonum quidni inter prima numerem: tantoque majus putem, quam illa secura & intentata fortunæ, quanto rarius est hostem amissa manu vicisse, quam armata? Quid ergo? inquis, hoc bonum tibi optabile? Quid ni? hoc enim, nisi qui potest & optare, non potest facere. An potius optem, ut malaciffandos articulos exoletis meis porrigam? ut muliercula, aut aliquis in mulierculam ex viro versus, digitulos meos ducat? Quid ni ergo feliciorem putem Mucium, qui sic tractavit ignem, quasi illam manum tractatori præstitisset? In integrum restituit, quidquid erraverat. confecit bellum inermis ac mancus, & illa manu trunca reges duos vicit.

EPIST. LXVII. Ut à communibus initium faciam, ver aperire se cœpit: sed jam inclinatum in æstatem, quo tempore calere debebat, intepuit: nec adhuc illi fides est. sæpe enim in hyemem revolvitur. Vis scire quam dubium adhuc sit? nondum me committo frigidæ: adhuc rigorem ejus infringo. Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati. Ita est, mi Lucili. jam ætas mea contenta est suo frigore vix media relegatur æstate. Itaque major pars in vestimentis degitur. Ago gratias senectuti, quod me lectulo affixit. Quid ni gratias illi hoc nomine agam? quidquid debebam nolle, non possum. Cum libellis mihi plurimus sermo est. si quando interveniunt epistolæ tuæ, tecum esse mihi videor: & sic afficior animo, tamquam tibi non rescribam, sed respondeam. Itaque & de hoc quod quæris, quasi colloquar tecum; quale sit, una scrutabimur. Quæris an omne bonum optabile sit. Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, & magno animo uti, & patienter ægrotare, sequitur ut ista optabilia sint. nihil autem video ex istis voto dignum. Neminem certe adhuc scio eo nomine votum solvisse, quod flagellis cæsus esset, aut podagra distortus, aut equuleo longior factus. Distingue, mi Lucili, ista: & intelliges esse in his aliquod optandum. Tormenta abesse à me velim: sed si sustinenda fuerint, ut me in illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. Quidni ego malim non incidere bel-

bellum? sed si inciderit, ut vulnera, ut famem, & omnia quæ bellorum necessitas fert, generose feram, optabo. Non sum tam demens, ut ægrotare cupiam: sed si ægrotandum fuerit, ut nihil intemperanter, nihil effeminate faciam, optabo. Ita non incommoda optabilia sunt, sed virtus qua perferuntur incommoda. Quidam ex nostris existimant, omnium asperorum fortem tolerantiam non esse optabilem, sed nec abominandam quidem: quia voto purum bonum peti debet, & tranquillum, & extra molestiam positum. Ego dissentio. Quare? primum quia fieri non potest, ut aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit: deinde si virtus optabilis est, nullum autem sine virtute bonum, & omne bonum optabile. Deinde etiam, si tormentorum fortis patientia optabilis non est: etiamnum interrogo, Nonne fortitudo optabilis est? atqui pericula contemnit & provocat. pulcherrima pars ejus, maximeque mirabilis illa est, non cedere ignibus, obviam ire vulneribus: interdum tela ne vitare quidem, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est; & tormenta patienter ferre optabile est. hoc enim, fortitudinis pars est: sed separa ista, ut dixi, nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod est virtus. Quis tamen umquam hoc sibi optavit? Quædam vota aperta & professa sunt, cum particulatim fiunt: quædam latent, cum uno voto multo comprehensa sunt. Tamquam opto mihi vitam honestam: vita autem honesta actionibus variis constat. In hac est Reguli arca, Catonis scissum manu sua vulnus, Rutilii exsilium, calix venenatus qui Socratem transtulit è carcere in cælum. Ita cum optavi mihi vitam honestam, & hæc optavi, sine quibus interdum honesta non potest esse.

--- O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Trojæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere!

Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse fatearis? Decius se pro Rep. devovit, & in medios hostes concitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc paternæ virtutis æmulus, conceptis solennibus, ac jam familiaribus verbis, in aciem confertissimam incurrit, de hoc solicitus tantum ut litaret, optabilem rem putans bonam mortem. Dubitas ergo, an optimum sit memorabilē mori, & in aliquo opere virtutis? Cum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutibus utitur fortasse, cum una in promptu sit, & maxime appareat, patientia. ceterum illic est fortitudo: cujus patientia & perpessio, & tolerantia, rami sunt. illic & prudentia, sine qua nullum initur consilium: quæ suadet, quod effugere non possis, quam fortissime ferre. illic est cōstantia: quæ dejici loco non potest, & propositum nulla vi extorquente dimittit. Illic est individuus ille comitatus virtutum. Quidquid honeste fit, una virtus facit, sed de consilii sententia: quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam si ab una fieri videtur, optabile est. Quid? tu existimas ea tantum optabilia esse, quę per voluptatem & otium veniunt? quæ excipiuntur foribus ornatis? Sunt quædam tristes voluptates, sunt quædam vota, quæ non gratulantium cœtu, sed adorantium venerantiumq; celebrantur. Ita tu non putas Regulum optasse, ut ad pœnos perveniret? Indue magni viri animum, & ab opinionibus vulgi secede paulisper: cape quantam debes virtutis pulcherrimæ ac magnificentissimæ speciem, quæ nobis non sertis, sed sudore & sanguine colenda est. Adspice M. Catonem, sacro illi pectori purissimas manus admoventem, & vulnera parum demissa laxantem. Utrum illi tandem dicturus es, *Vellem quæ velles*, & *Moleste fero?* an, *Feliciter, quod agis?* Hoc loco mihi Demetrius noster occurrit, qui vitam securam, & sine ullis fortunæ incursionibus

nibus *mare mortuum* vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cujus denunciatione & incursu firmitatem animi tui tentes: sed in otio inconcusso jacere, non est tranquillitas, malacia est. Attalus Stoicus dicere solebat: *Malo me fortuna in castris suis, quam in deliciis habeat.* torqueor, sed fortiter. bene est. occidor, sed fortiter: bene est. Audi Epicurum, dicet, *Et dulce est.* Ego tam honestæ rei ac severæ numquam molle nomen imponam. Vror, sed invictus. Quid ni optabile sit, non quod urit me ignis, sed quod nō vincit? Nihil est virtute præstantius, nihil pulchrius: & bonum est, & optabile, quidquid ex hujus geritur imperio.

EPIST. LXVIII. Consilio tuo accedo: absconde te in otio, sed & otium tuum absconde. Hoc te facturum, Stoicorum etiam si non præcepto, at exemplo licet scias: sed ex præcepto quoque facies: id tibi, cum voles, approbabo. Nec ad omnem Rempubl. mittimus, nec semper, nec sine ullo fine. Præterea, cum sapienti Remp. ipso dignam dedimus, id est, mundum: non est extra Remp. etiamsi secesserit. imo fortasse relicto uno angulo, in majora atque ampliora transit, & cælo impositus intelligit, cum sellam aut tribunal ascenderat, quam humili loco sederit. Depono hoc apud te: numquam plus agere sapientem, quam cum in conspectum ejus divina atque humana venerunt. Nunc ad illud revertor, quod suadere tibi cœperam, ut otium tuum ignotum sit. Non est quod inscribas tibi philosophiam. atque etiam aliud proposito tuo nomen impone: valetudinem, & imbecillitatem vocato, & desidiam. Gloriari otio, iners ambitio est. Animalia quædam, ne inveniri possint, vestigia sua circa cubile ipsum confundunt: idem tibi faciendum est, alioqui non deerunt qui persequantur. Multi aperta transeunt, condita & obstrusa rimantur. furem signata sollicitant. vile videtur, quidquid patet; aperta effractarius præterit. Hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque: in secreta irrumpere cupit. Optimum itaque est, non jactare otium suum. Jactandi autem genus est, nimis latere, & à conspectu hominum secedere. Ille Tarentum se abdidit, ille Neapoli inclusus est: Ille multis annis non transit domus suæ limen. Convocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam imposuit. Cum secesseris, non est agendum hoc, ut de te homines loquantur, sed ut ipse tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? quod homines de aliis libentissime faciunt, de te apud te male existima. Assuesce & dicere verum, & audire. Id autem maxime tracta, quod in te esse infirmissimum senties. Nota habet quisque sui corporis vitia. itaque alius vomitu levat stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito jejunio corpus exhaurit & purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent: in cetera negligentes, huic, à quo sæpe infestantur occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi caussariæ partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? ulcus meum curo. Si ostenderem tibi pedem turgidum, lividam manum, aut contracti cruris aridos nervos, permitteres mihi uno loco jacere, & fovere morbum meum: majus malum est hoc, quod non possum tibi ostendere. In pectore collectio & vomica est. Nolo laudes, nolo dicas: O magnum virum! contempsit omnia, & damnatis humanæ vitæ furoribus fugit. Nihil damnavi nisi me: non est, quod proficiendi caussa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilii speras. non medicus, sed æger hic habitat. Malo illa, cum discesseris, dicas: ego istum beatum hominem putabam, & eruditum: erexeram aures, destitutus sum, nihil vidi, nihil audivi, quod concupiscerem, ad quod reverterer. Si hoc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quam invideas.

Otium,

Otium, inquis, Seneca mihi commendas? ad Epicureas voces dilaberis. Otium tibi commendo, in quo majora agas & pulchriora, quam quæ reliquisti. Pulsare superbas potentiorum fores, digerere in litteram senes orbos, plurimum in foro posse, invidiosa potentia ac brevis est, &, si verum æstimes, sordida. Ille me gratia forensi longe antecedit. ille stipendiis militaribus & quæsita per hoc dignitate. ille clientum turba, hujus turbæ par esse non possum, hujus gratiæ. Tanti est ab hominibus vinci, dum à me fortuna vincatur. Vtinam quidem hoc propositum sequi olim fuisset animus tibi? utinam de vita beata non in conspectu mortis ageremus? sed nunc quoque non moremur. Multa enim, quæ superVacua esse & inimica, crederituri fuimus rationi, nunc experientiæ credimus. Quod facere solent, qui serius exeunt, & volunt tempus celeritate reparare, calcar addamus. hæc ætas optime facit ad hæc studia: jam despumavit, jam vitia primo fervore adolescentiæ indomita lassavit: non multum superest, ut extinguat. Et quando, inquis, tibi proderit I[illegible]d, quod in exitu discis, aut in quam rem.? in hanc, ut exeam melior. Non est tamen quod existimes, ullam ætatem aptiorem esse ad bonam mentem, quam quæ se multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit; quæ ad salutaria, mitigatis affectibus, venit. Hoc est hujus boni tempus. quisquis senex ad sapientiam pervenit annis pervenit.

EPIST. LXIX. Mutare te loca, & in alium de alio transilire, nolo. Primum. quia tam frequens migratio, instabilis animi est. coalescere otio non potes, nisi desinas circumspicere & errare. Vt animum possis continere, prius corporis tui fugam siste. Deinde, plurimum remedia continuata proficiunt. interrumpenda non est quies, & vitæ prioris oblivio. Sine dediscere oculos tuos: sine aures assuescere sanioribus verbis. quoties processeris, in ipso transitu aliqua quæ renovent cupiditates tuas, tibi occurrent. Quemadmodum ei, qui amorem exuere conatur, evitanda est omnis admonitio dilecti corporis: nihil enim facilius quam amor recrudescit: Ita qui deponere vult desideria rerum omnium, quarum cupiditate flagravit, & oculos & aures ab his quę reliquit, avertat. Cito rebellat affectus. quocumque se verterit, pretium aliquod præsens occupationis suæ adspiciet. Nullum sine auctoramento malum est. Avaritia pecuniam promittit: luxuria multas ac varias voluptates: ambitio purpuram & plausum, & ex hoc potentiam, & quidquid potentia potest. Mercede te vitia solicitant: hic tibi gratis vivendum est. VIx effici toto sæculo potest, ut vitia tam longa licentia tumida subigantur, & jugum accipiant: nedum, si tam breve tempus intervallo discindimus. Vnam quamlibet rem vix ad perfectum adducit assidua vigilia & intentio. Si me quidem velis audire, hoc meditare. exerce te, ut mortem & excipias, & si ita res suadebit, accersas. interest nihil, an illa ad nos veniat, an ad illam nos. Illud imperitissimi cujusque verbum, falsum esse ipse tibi persuade: *Bella res est, mori sua morte.* Illud præterea tecum licet cogites: Nemo nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tempore. nam quod relinquis, alienum est.

EPIST. LXX. Post longum intervallum Pompejos tuos vidi. in conspectum adolescentiæ meæ reductus sum. quidquid illic juvenis feceram, videbar mihi facere adhuc posse, & paullo ante fecisse. Prænavigamus, mi Lucili, vitam: & quemadmodum in mari, ut ait Virgilius noster,

... Terraque urbesque recedunt:

sic in hoc cursu rapidissimi temporis, primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quidquid est illud inter juvenem & senem medium, in utriusq; confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos, novissime inci-

incipit ostendi publicus finis generis humani. Scopulum esse illum putamus, dementissimi? portus est, aliquando petendus, numquam recusandus. In quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet, quam qui cito navigavit. Alium enim, ut scis, venti segnes ludunt ac detinent, & tranquillitatis lentissimo tædio lassant: alium pertinax flatus celerrime perfert. Idem evenire nobis puta. alios vita velocissime adduxit, quo veniendum erat etiam cunctantibus: alios macetavit & coxit. quæ, ut scis, non semper retinenda est. Non enim vivere bonum est, sed bene vivere. Itaque sapiens vivit, quantum debet, non quantum potest. Videbit ubi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus. cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta, & tranquillitatem turbantia, emittit se: nec hoc tantum in necessitate ultima facit, sed cum primum illi cœperit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, numquid illo die desinendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat: tardius fiat, an citius. non tamquam de magno detrimento timet. Nemo multum ex stillicidio potest perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut male, ad rem pertinet. bene autem mori, est effugere male vivendi periculum. Itaque effœminatissimam vocem illius Rhodii existimo, qui cum in caveam conjectus esset à tyranno, & tamquam ferum aliquod animal aleretur. suadenti cuidam ut abstineret cibo: *Omnia*, inquit, *homini, dum vivit, speranda sunt.* Ut sit hoc verum, non omni pretio vita emenda est. Quædam, licet magna, licet certa sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. Ego cogitem, in eo qui vivit omnia posse fortunam, potius quam cogitē in eo qui scit mori, nihil posse fortunam? Aliquando tamen, etiam si certa mors instabit, & destinatum sibi supplicium sciet, non commodabit pœnæ suæ manum. Stultitia est, timore mortis mori. venit qui occidat. Exspecta. quid occupas? quare suscipis alienæ crudelitatis procurationem? utrum invides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam, & inedia potius quam veneno mori. triginta tamen dies in carcere, & in exspectatione mortis exegit: non hoc animo tamquam omnia fieri possent, tamquam multas spes tam longum tempus reciperet, sed ut præberet se legibus, ut fruendum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stultius, quam mortem contemnere, venenum timere? Scribonia gravis fœmina, amita Drusi Libonis fuit, adolescentis tam stolidi, quam nobilis, majora sperantis, quam aut illo sæculo quisquam sperare poterat, aut ipse ullo. cum æger à senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus exsequiis, (omnes enim necessarii deseruerant impie, jam non reum, sed funus) habere cœpit consilium, utrum consciscerct sibi mortem, an exspectaret. Cui Scribonia: *Quid te*, inquit, *delectat alienum negotium agere*? Non persuasit. manus sibi attulit, nec sine caussa. Nam post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si vivit, alienum negotium agit. Non possis itaque de re in universum pronunciare, cum mortem vis externa denunciat, occupanda sit, an exspectanda. Multa enim sunt, quæ in utramq; partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento, altera simplex & facilis est, quid ni huic injicienda sit manus? Quemadmodum navim eligam navigaturus, & domum habitaturus, ita mortem utique qua sum exiturus è vita. Præterea, quemadmodum non utique melior est longior vita, sic pejor utique mors longior. In nulla re magis, quam in morte, morem animo gerere debemus. exeat qua impetum cepit: sive ferrum appetit, sive laqueum, sive aliquam potionem venas occupantem, pergat, & vincula servitutis abrum-

abrumpat. Vitam & aliis approbare quisque debet, mortem sibi. optima est, quæ placet. Stulte hæc cogitantur: Aliquis dicet me parum fortiter fecisse, aliquis nimis temere, aliquis fuisse aliquod genus mortis animosius. Vis tu cogitare id in manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet? hoc unum intuere, ut te fortunæ quam celerrime eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo male existiment. Invenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitæ suæ negent, & nefas judicent ipsum interemptorem sui fieri. exspectandum esse exitum, quem natura decrevit. Hoc qui dicit, non videt se libertati viam claudere. Nil melius æterna lex fecit, quam quod unum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego exspectem vel morbi crudelitatem, vel hominis, cum possim per media exire tormenta, & adversa discutere? Hoc unum, cur de vita non possimus queri: neminem tenet. Bono loco res humanæ sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est. Placet? vive. non placet? licet eo reverti unde venisti. Vt dolorem capitis levares, sanguinem sæpe emisisti: ad extenuandum corpus vena percutitur: non opus est vasto vulnere dividere præcordia. scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via: & puncto securitas constat. Quid ergo est, quod nos facit pigros, inertesque? Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo, etiam inter injurias detinet. Vis adversus hoc corpus liber esse? tamquam migraturus habita: propone tibi quandoque hoc contubernio carendum. fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis veniet in mentem, omnia sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in supervacuum. adversus paupertatem præparatus est animus? permansere divitiæ. ad contemptum nos doloris armavimus? numquam à nobis exiget hujus virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis. Vt fortiter amissorum desideria pateremur, præcepimus nobis? omnes quos amabamus, superstites fortuna servavit. Hujus unius rei usum qui exigat dies, veniet. Non est quod existimes, magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo servitutis humanæ claustra perrumperent. non est quod judices, hoc fieri nisi à Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, manu extraxit: cum vilissimæ sortis homines ingenti impetu in tutum evaserint, cumque commodo mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere: obvia quæque rapuerunt, & quæ natura non erant noxia, vi sua tela fecerunt. Nuper in ludo bestiariorum, unus è Germanis, cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. ibi lignum id, quod ad emundanda obscœna adhærente spongia positum est, totum in gulam farsit, & vi præclusis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere. ita prorsus. Parum munde, & parum decenter. Quid est stultius, quam fastidiose mori? O virum fortem! ô dignum, cui fati daretur electio! quam fortiter ille gladio usus esset! quam animose in profundam se altitudinem maris, aut abscissæ rupis, immisisset! Vndique destitutus invenit, quemadmodum & mortem sibi deberet, & telum: ut scias ad moriendum nihil aliud in mora esse, quam velle. Existimetur de facto hominis acerrimi, ut cuique visum erit, dum hoc constet, præferendam esse spurcissimam mortem servituti mundissimæ. Quoniam cœpi sordidis exemplis uti; perseverabo. plus enim à se quisque exiget, si viderit hanc rem etiam à contemptissimis posse contemni.

Cato-

Catones, Scipionesque, & alios, quos audire cum admiratione consuevimus, supra imitationem positos putamus: jam ego istam virtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario, quam in ducibus belli civilis ostendam. Cum adveheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tamquam somno premente nutaret, caput usque eo demisit, donec radiis insereret, & tamdiu se in sedili suo tenuit, donec cervicem circumactu rotæ frangeret. eodem vehiculo quo ad pœnam ferebatur, pœnam effugit. Nihil obstat, erumpere & exire cupienti. In aperto nos natura custodit. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum molliem. cui ad manum plura sunt, per quę sese asserat, is delectum agat, & qua potissimum liberetur consideret: cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit nova. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoque mancipia, ubi illis stimulos adegit dolor, excitentur, & intentissimas custodias fallant? Ille vir magnus est, qui mortem sibi non tantum imperavit, sed invenit. Ex eodem tibi munere plura exempla promisi. Secundo Naumachiæ spectaculo, unus è barbaris lanceam, quam in adversarios acceperat, totam jugulo suo immersit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium jam dudum effugio? quare ego mortem armatus exspecto? Tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori discunt homines, quam occidere. Quid ergo? quod animi perditi noxiosique habent, non habebunt illi, quos adversus hos casus instruxit longa meditatio, & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios esse accessus, finem eumdem. nihil autem interesse, unde incipiat quod venit. Eadem illa ratio monet, ut, si licet, moriaris sine dolore: sin autem non potest, fac quemadmodum potes, & quidquid obvenerit ad vim adferendam tibi, invadas. Injuriosum est rapto vivere: at contra pulcherrimum, mori rapto.

EPIST. LXXI. Subinde me de rebus singulis consulis, oblitus vasto nos mari dividi. cum magna pars consilii sit in tempore, necesse est evenire, ut de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cum jam contraris potior est. Consilia enim rebus aptantur; res nostræ feruntur, imo volvuntur. Ergo consilium sub die nasci debet: & hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod ajunt, sub manu nascatur. Quemadmodum autem inveniatur, ostendam. Quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum, voles scire: ad summum bonum, & propositum totius vitæ respice. Illi enim consentire debet quidquid agimus. non disponet singula, nisi cui jam vitæ suæ summa proposita est. Nemo, quamvis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi jam constet quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitæ omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, qui sagittam vult mittere: & tunc dirigere, & moderari manu telum. errant consilia nostra, quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit, quia vivimus casu. Quibusdam autem evenit, ut quædam scire se nesciant: quemadmodum quærimus sæpe eos, cum quibus stamus: ita plerumque finem summi boni ignoramus appositum. nec multis verbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges: digito, ut ita dicam, demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet, in particulas illud diducere, cum possis dicere: Summum bonum est, quod honestum est? & quod magis admireris, Unum bonum est, quod honestum est: cetera falsa & adulterina bona sunt.

Hæc si persuaseris tibi, & virtutem adamaveris (amare enim parum est) quidquid illa contigerit, id tibi, qualecumque aliis videbitur, faustum felixque erit: & torqueri, si modo jacueris ipso torquente securior: & ægrotare, si non maledixeris fortunæ, si non cesseris morbo. Omnia deniq; quæ ceteris videntur mala, & mansuescent, & in bonum abibunt, si super illa eminueris. Hoc liquet, nihil esse bonum, nisi honestum: & omnia incommoda suo jure bona vocabuntur, quæ modo virtus honestaverit. Multis videmur majora promittere, quam recipit humana conditio. non immerito. ad corpus enim respicimus. revertantur ad animum: jam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili virorum optime, & relinque istum ludum litterarium philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant, qui animum minuta docendo demittunt & conterunt: fies similis illis, qui invenerunt ista, non qui docent, & id agunt ut philosophia potius difficilis, quam magna videatur. Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis. Socrates, qui totam philosophiam revocavit ad mores, & hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaque distinguere: *Vt sis beatus*, inquit, *& te alicui stultum videri sine.* Quisquis volet, tibi contumeliam faciat, & injuriam: tu tamen nihil patieris, si modo tecum erit virtus. Si vis, inquit, beatus esse, si fide bona vir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo præstabit, nisi qui omnia bona exæquaverit: quia nec bonum sine honesto est, & honestum in omnibus par est. Quid ergo? nihil interest inter præturam Catonis, & repulsam? nihil interest utrum Pharsalica acie Cato vincatur, an vincat? hoc ejus bonum, quo victis partibus non potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, & componeret pacem? Quid ni par sit? eadem enim virtute & mala fortuna vincitur, & ordinatur bona. virtus autem non potest major aut minor fieri. Vnius staturæ est. Sed Cn. Pompejus amittet exercitum: sed illud pulcherrimum reip. prætextum, optimates, & prima acies Pompejanarum partium, senatus ferens arma, uno prælio profligabuntur: & tam magni ruina imperii, in totum dissiliet orbem. aliqua pars ejus in Ægypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet. ne hoc quidem miseræ reip. continget, semel ruere. Omnia licet fiant. Iubam in regno suo, non locorum notitia adjuvet, non popularium pro rege suo virtus obstinatissima: Vticensium quoque fides malis fracta deficiat, & Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat: olim provisum est, ne quid Cato detrimenti capiat. Victus est tamen. Et hoc numera inter repulsas Catonis. tam magno animo feret, aliquid sibi ad victoriam, quam ad præturam obstitisse. Quo die repulsus est, lusit: qua nocte periturus fuit, legit. eodem loco habuit, prætura & vita excedere. omnia quæ acciderent, ferenda esse persuaserat sibi. Quid ni ille mutationem Reip. forti & æquo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non cælum, non totus hic rerum omnium contextus, quamvis Deo agente ducatur. non semper tenebit hunc ordinem: sed illum ex hoc cursu aliquis dies dejiciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, extingui. Quæcumque vides supra nos currere, & hæc quibus innixi atque impositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent. nulli non senectus sua est. inæqualibus ista spatiis eodem natura demittit. quidquid est, non erit nec peribit, sed resolvetur. Nobis solvi, perire est. Proxima enim intuemur: ad ulteriora non prospicit mens hebes, & quæ se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorumque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitam mortemque per vices ire, & com-

posita

posita dissolvi, dissoluta componi. In hoc opere æternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaque Cato cum ævum animo percurrerit, dicet: Omne humanum genus, quodque est, quodque erit, morte damnatum est. omnes quæ usquam rerum potiuntur urbes, quæque alienorum imperiorum magna sunt decora, ubi fuerint, aliquando quæretur, & vario exitii genere tollentur. alias destruent bella, alias desidia, paxque ad inertiam versa consumet, & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet, aut in subitam cavernam considentis soli lapsus abducet. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica fata præcedo? magnus animus Deo pareat: & quidquid lex universi jubet, sine cunctatione patiatur. Aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter divina mansurus: aut certe sine ullo futurus incōmodo, naturæ suæ reminiscebitur, & revertetur in totum. Non est ergo M. Catonis majus bonum honesta vita, quam mors honesta: quoniam non intenditur virtus. Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem: quomodo illa non crescis, sic nec virtus quidem. habet numeros suos, plena est. Non est itaque quod mireris paria esse bona, & quæ ex proposito sumenda sunt, & quæ subita restulit. nam si hanc inæqualitatem receperis, ut fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis: & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosius quam fecerat, retractantem: calamitosissimum omnium Regulum, fidei pœnas etiam hostibus servatæ pendentem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est. negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Nisi beatus est, in summo bono non est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet: si modo illi virtus inest, si illam adversa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. manet autem. Virtutem enim intelligo animosam & excelsam: quam incitat, quidquid infestat. Hunc animum quem sæpe induunt generosæ indolis juvenes, quos alicujus honestæ rei pulcritudo percussit, ut omnia fortuita contemnant, profecto sapientia infundet, & tradet: persuadebit unum bonum esse quod honestum. Hoc nec remitti nec intendi posse, non magis quam regulam, qua rectum probari solet. quam si flectes quidquid ex illa mutaveris, injuria est recti. Idem ergo de virtute dicemus: & hæc recta est. flexuram non recipit. rigida est: amplius intendi non potest. Hæc de omnibus rebus judicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri, nec quæ ab illa quidem fiunt, alia aliis rectiora sunt. huic enim necesse est respondeant. ita paria sunt. Quid ergo? inquis. jacere in convivio, & torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? illud licet magis admireris. Iacere in convivio, malum est: torqueri in equuleo, bonum est: si illud turpiter, hoc honeste fit. bona ista aut mala, non efficit materia, sed virtus. hæc ubicumque apparuit, omnia ejusdem mensuræ ac pretii sunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum æstimat ex suo, quod dicam paria bona esse adversa fortiter portantis, & prospera honeste judicantis: quod dicam paria bona esse ejus qui triumphat, & ejus qui ante currum vehitur, invictus animo. Non putant enim fieri, quidquid facere non possunt: ex infirmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris, si uri, vulnerari, occidi, alligari juvat? aliquando etiam libet. Luxurioso frugalitas pœna est, pigro supplicii loco la-

bor est, delicatus miseretur indu-
strii, desidioso studere torqueri
est.* Eodem modo hæc, ad quæ
omnes imbecilli sumus, dura
atque intoleranda credimus, ob-
liti quam multi tormentum sit
vino carere, aut prima luce exci-
tari. Non ista difficilia sunt na-
tura, sed nos fluidi & enerves.
Magno animo de rebus magnis
judicandum est: alioqui videbi-
tur illarum vitium esse, quod no-
strum est. Sic quædam rectissima,
cum in aquam demissa sunt, spe-
ciem curvi præfractique visenti-
bus reddunt. Non tantum quid
videas, sed quemadmodum, re-
fert. animus noster ad vera per-
spicienda caligat. Da mihi ado-
lescentem incorruptum, & inge-
nio vegetum, dicit fortunatio-
rem sibi videri, qui omnia rerum
adversarum onera rigida cervice
sustollit, qui supra fortunam ex-
stat. Non mirum est, in tranquil-
litate non concuti: illud mirare,
ibi extolli aliquem, ubi omnes
deprimuntur; ibi stare, ubi omnes
jacent. Quid est in tormentis,
quid est in aliis quæ adversa ap-
pellamus, mali? hoc, ut opinor,
succidere mentem, & incurvari,
& succumbere: quorum nihil
sapienti viro potest evenire. Stat
rectus sub quolibet pondere. nul-
la illum res minorem facit, nihil
illi eorum quæ ferenda sunt, dis-
plicet. Nam quidquid cadere in
hominem potest, in se cecidisse
non queritur. vires suas novit:
scit se esse oneri ferendo. Non e-
duco sapientem ex hominum nu-
mero, nec dolores ab illo, sicut
ab aliqua rupe nullum sensum
admittente, submoveo. memini ex
duabus partibus illum esse com-
positum. Altera est irrationalis.
hæc mordetur, uritur, dolet: alte-
ra rationalis. hæc inconcussas opi-
niones habet. intrepida est, & in-
domita. In hac positum est sum-
mum illud hominis bonum. quod
antequam impleatur, incerta men-
tis volutatio est: cum vero per-
fectum est, immota illa stabilitas
est. Itaque inchoatus, ad summa
procedens, cultorque virtutis, et-
iamsi appropinquat perfecto bo-
no, sed ei nondum summam ma-
num imposuit, ibi interim cessa-
bit, & remittet aliquid ex inten-
tione mentis. nondum enim in-
certa transgressus est, etiam nunc
versatur in lubrico. beatus vero,
& virtutis exactæ, tunc se maxi-
me amat, cum fortissime expertus
est: & metuenda ceteris, si ali-
cujus honesti officii pretia sunt,
non tantum fert, sed amplexatur,
multoque audire mavult. Tanto
melior, quam felicior. Venio
nunc illo, quo me vocat exspe-
ctatio tua. Ne extra rerum natu-
ram vagari virtus nostra videatur,
& tremet sapiens, & dolebit, &
expallescet: hi enim omnes cor-
poris sensus sunt. Ubi ergo est
origo calamitatis? ubi illud ma-
lum verum est? illic scilicet, si
ista animum detrahunt, si ad con-
fessionem servitutis adducunt, si
illi pœnitentiam sui faciunt. Sa-
piens quidem vincit virtute fortu-
nam. At multi professi sapientiam,
levissimis nonnumquam minis
exterriti sunt. Hoc loco nostrum
vitium est, qui quod dicitur de
sapiente, exigimus & à profici-
ente. Suadeo adhuc mihi ista
quæ laudo, nondum persuadeo:
etiamsi persuasissem, nondum tam
parata haberem, aut tam exerci-
tata, ut ad omnes casus procurre-
rent. Quemadmodum lana quos-
dam colores semel ducit, quos-
dam nisi sæpius macerata & re-
cocta non perbibit: sic alias dis-
ciplinas ingenia cum accepere,
protinus præstant: hæc nisi alte
descendit, & diu sedit, animum
non coloravit, sed infecit, nihil
ex his quæ promiserat, præstat.
Cito hoc potest tradi, & paucis-
simis verbis, unum bonum esse
virtutem: nullum certe sine virtu-
te: & ipsam virtutem in parte no-
stri meliore, id est, rationali po-
sitam. Quid erit hæc virtus? ju-
dicium verum, & immotum: ab
hoc enim impetus veniet mentis,
ab hoc omnis species, quæ im-
petum movet, redigetur ad li-
quidum

quidum. Huic judicio consentaneum erit, omnia quæ virtute contacta sunt, & bona judicare, & inter se paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona sunt, sed in totum non sunt bona. His pretium quidem erit aliquod, ceterum dignitas non erit: magnis inter se intervallis distabunt, alia majora, alia minora erunt. Et in ipsis sapientiam sectantibus magna discrimina esse, fateamur necesse est. alius jam in tantum profecit, ut contra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter; cedunt enim nimio splendore præstricti. alius in tantum, ut possit cum illa conferre vultum: si jam pervenit ad summum, & fiduciæ plenus est. Imperfecta necesse est labent, & modo prodant, modo sublabantur, aut succidant. Sublabentur autem: nisi ire & niti perseveraverint: si quidquam ex studio & fideli intentione laxaverint, retro eundum est. Nemo profectum ibi invenit, ubi reliquerat. Instemus itaque, & perseveremus. plus quam profligavimus, restat: sed magna pars est profectus, velle proficere. Hujus rei conscius mihi sum: volo, & tota mente volo. Te quoque instinctum esse, & magno ad pulcherrima properare impetu video. Properemus. ita demum vita beneficium erit: alioqui mora est, & quidem turpis inter fœda versantibus. Id agamus, ut nostrum omne tempus sit. non erit autem, nisi prius nos nostri esse cœperimus. Quando continget contemnere utramque fortunam? quando continget omnibus oppressis affectibus, & sub arbitrium adductis, hanc vocem emittere? Vici. Quem vicerim, quæris? Non Persas, nec extrema Medorum, nec si quid ultra Dahas bellicosum jacet: sed avaritiam, sed ambitionem, sed metum mortis, qui victores gentium vicit.

EPIST. LXXII. Quod quæris à me, liquebat mihi, sic rem edidiceram; sed diu non retentavi memoriam meam. Itaque non facile me sequitur. quod evenit libris situ cohærentibus, hoc evenisse mihi sentio: explicandus est animus, & quæcumque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, ut parata sint quoties usus exegerit. Ergo hoc in præsentia differamus: multum enim operæ, multum diligentiæ poscit. Cum primum longiorem eodem loco speravero moram, tunc istud in manus sumam. Quædam enim sunt: quæ possis & in cisio scribere: quædam lectum, & otium, & secretum desiderant. nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, & quidem totis. numquam enim non succedent occupationes novæ. serimus illas: itaque ex una exeunt plures: deinde ipsi nobis dilationem damus. Cum hoc peregero, toto animo incumbam: & si hanc rem molestam composuero, studio me dabo. Non cum vacaveris: philosophandum est: omnia alia negligenda, ut huic assideamus, cui nullum tempus satis magnum est, etiam si à pueritia usque ad longissimos humani ævi terminos vita protenditur. Non multum refert: utrum omittas philosophiam, an intermittas. non enim ubi interrupta est manet. sed eorum more, quæ intenta dissiliunt, usque ad initia sua recurrit, quod à continuatione discessit. Resistendum est occupationibus: nec explicandæ, sed submovendæ sunt. tempus quidem nullum est parum idoneum studio salutari. Atqui multi inter illa non student, propter quæ studendum. Incidet aliquid quod impediat? non equidem eum, cujus animus in omni negotio lætus atque alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur lætitia: sapienti vero contexitur gaudium, nulla rumpitur caussa, nulla fortuna: semper & ubique tranquillum est. Non enim ex alieno pendet, nec favorem fortunæ, aut hominis exspectat: domestica illi felicitas est. exiret ex animo, si intraret ibi nascitur. Aliquando

extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, intervenit: sed id leve, & quod summam cutem stringat. Aliquo, inquam, incommodo afflatur: maximum ejus illud bonum, est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque, eruptiones quædam pustularum, & ulcuscula: nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatæ sapientiæ virum, & alium procedentis: quod inter sanum, & ex morbo gravi ac diutino emergentem, cui sanitatis loco est, levior accessio. Hic, nisi attendit, subinde gravatur, & in eadem revolvitur. Sapiens recidere non potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tempus bona valetudo est: quam medicus etiam si reddidit, non præstat. sæpe ad eumdem quem advocaverat, excitatur: animus semel in totum sanatur. Dicam quomodo intelligas sanum. si se ipse contentus est, si confidit sibi, si scit omnia vota mortalium, omnia beneficia quæ dantur petunturque, nullum in beata vita habere momentum. Nam cui quid accedere potest, id imperfectum est: cui quid abscedere potest, id imperpetuum est. cujus perpetua futura lætitia est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus vulgus inhiat, ultro citroque fluunt. Nihil dat fortuna mancipio: sed hæc quoque fortuita tunc delectant, cum illa ratio temperavit ac miscuit. hæc est etiam quæ externa commendet, quorum avidus usus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine uti: Vidisti aliquando canem missa à domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem? quidquid excepit, protinus integrum devorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem evenit nobis. quidquid exspectantibus fortuna projecit, id sine ulla voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attenti. Hoc sapienti non evenit: plenus est, etiam si quid obvenit, secure excipit, ac reponit. lætitia fruitur maxima, continua, sua. Habet aliquis bonam voluntatem, habet profectum, sed cui multum desit à summo? hic deprimitur alternis, & extollitur, ac modo in cælum allevatur, modo defertur ad terram. Imperitis ac rudibus, nullus præcipitationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt inane, sine termino. Adhuc est genus tertium eorum qui sapientiæ alludunt: quam non quidem attigerunt, in conspectu tamen, &, ut, ita dicam, sub ictu habent: hi non concutiuntur, ne defluunt quidem: nondum in sicco, jam in portu sunt. Ergo cum tam magna sint inter summos imosque discrimina, cum medios quoque sequatur fructus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi: non debemus occupationibus indulgere. excludendæ sunt: si semel intraverint, in locum suum alias substituent. Principiis illarum obstemus. melius non incipient, quam desinent.

EPIST. LXXIII. Errare mihi videntur, qui existimant philosophiæ fideliter deditos, contumaces esse ac refractarios, & contemptores magistratuum ac regum, eorumve per quos publica administrantur. E contrario enim, nulli adversus illos gratiores sunt: nec immeritò. nullis enim plus præstant, quam quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi, quibus ad propositum bene vivendi aditum confert securitas publica, necesse est auctorem hujus boni, ut parentem colant: multo quidem magis, quam illi inquieti, & in medio positi; qui multa principibus debent, sed multa & imputant: quibus numquam tam plene occurrere ulla liberalitas potest, ut cupiditates illorum quæ crescunt, dum implentur, exsatiet. Quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. nec ullum habet malum cupiditas majus, quam quod ingrata est. Adjice nunc, quod nemo eorum qui in republica versantur, quos vincat, sed à quibus vincatur, adspicit: &

& illis non tam jucundum est, multos post se videre, quam grave, aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. Nec ambitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis: quia incipit semper à fine. At ille vir sincerus ac purus, qui reliquit & curiam, & forum, & omnem administrationem reip. ut ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, solusque illis gratuitum testimonium reddit, & magnam rem nescientibus debet. Quemadmodum præceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio illis se vitiis exuit: sic & his, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verum alios quoque rex viribus suis protegit. quis negat? Sed quemadmodum Neptuno plus debere se judicat, ex his qui eadem tranquillitate usi sunt, qui plura & pretiosiora illo mari vexit: & animosius à mercatore, quam à vectore solvitur votum; & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras & auro pensanda portabat, quam qui vilissima quæque & saburræ loco futura congesserat: sic hujus pacis beneficium ad omnes pertinentis, altius ad eos pervenit, qui illa bene utuntur. multi enim sunt ex his togatis, quibus pax operiosior bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut aliis vitiis, quæ vel bello rumpenda sunt? nisi forte tam iniquum putas esse sapientem, ut nihil viritim se debere pro communibus bonis judicet. Soli lunæque plurimum debeo: & non uni mihi oriuntur. anno, temperantique annum Deo, privatim obligatus sum: quamvis non in meum honorem descripta sint. Stulta avaritia mortalium possessionem proprietatemque discernit, nec quidquam suum credit esse, quod publicum est: at ille sapiens nihil judicat suum magis, quam cujus illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos. socium efficit, etiam quod ex minima portione commune est. Adjice nunc, quod magna & vera bona non sic dividuntur, ut exiguum in singulos cadat: ad unumquemque tota perveniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est: epulum & visceratio, & si quid aliud capitur manu, discedit in partes: at hæc individua bona, pax, & libertas, tam omnium tota, quam singulorum sunt. Cogitat itaque sapiens, per quem sibi horum usus fructusque contingat, per quem non ad arma illum, nec ad servandas vigilias, nec ad tuenda mænia, & multiplex belli tributum publica necessitas vocet: agitque gubernatori suo gratias. Hoc docet philosophia præcipue, bene debere beneficia, bene solvere. interdum autem solutio est ipsa confessio. Confitebitur ergo multum se debere ei, cujus administratione ac providentia contingit illi pingue otium, & arbitrium sui temporis, & imperturbata publicis occupationibus quies.

O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.

Namque erit ille mihi semper Deus.

Si illa quoque otia multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est:

Ille meas errare boves (ut cernis) & ipsum

Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti:

quanti æstimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit? Ita dico, Lucili, & te in cœlum compendiario voco. Solebat Sextius dicere, *Jovem plus non posse quam bonum virum.* Plura Jupiter habet, quæ præstet hominibus: sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior. non magis, quam inter duos, quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris, cui majus speciosiusque navigium est. Jupiter quo

antecedit virum bonum? diutius bonus est. Sapiens nihilo se minoris æstimat, quod virtutes ejus spatio breviore clauduntur. Quemadmodum ex duobus sapientibus, qui senior decessit, non est beatior eo, cujus intra pauciores annos terminata virtus est, sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiam si vincit ætate. non est virtus major, quæ longior. Iupiter omnia habet: sed nempe aliis tradidit habenda. ad ipsum hic unus usus pertinet, quod utendi etiam omnibus caussa est: sapiens tam æquo animo omnia apud alios videt, contemnitque, quam Iupiter, & hoc se magis suspicit, quod Iupiter uti illis non potest, sapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter, & clamanti, *Hac itur ad astra*: hac, secundum frugalitatem; hac, secundum temperantiam; hac, secundum fortitudinem. Non sunt dii fastidiosi, non invidi: admittunt, & ascendentibus manum porrigunt. Miraris hominem ad deos ire? Deus ad homines venit, imo (quod propius est) in homines venit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis divina dispersa sunt. quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quam humus sterilis ac palustris, necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus.

EPIST. LXXIV. Epistola tua delectavit me, & marcentem excitavit: memoriam quoque meam, quæ jam mihi segnis ac lenta est, evocavit. Quid ni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatæ vitæ hanc persuasionem, unum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonum honesto circumscripsit, intra se felix est. nam qui alia bona judicat, in fortunæ venit potestatem, alieni arbitrii fit. Hic amissis liberis mæstus, hic solicitus ægris, hic turpibus & aliquam passis infamiam tristis. Illum videbis alienæ uxoris amore cruciari, illum suæ. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt, quos honor ipse vexet. Illa vero maxima est ex omni mortalium populo turba miserorum, quam expectatio mortis exagitat, undique impendens. nihil enim est, unde non subeat. Itaque ut in hostili regione versantibus, huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda cervix: nisi hic timor e pectore ejectus est, palpitantibus præcordiis vivitur. Occurrent acti in exsilium, & evoluti bonis: occurrent (quod genus egestatis gravissimum est) in divitiis inopes: occurrent naufragi, similiave naufragis passi, quos aut popularis ira, aut invidia, perniciosum optimis telum, inopinantes securosque disjecit, procellæ more, quæ in ipsa sereni fiducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad cujus ictum etiam vicina tremuerunt. Nam ut illic quisquis ab igne propior stetit, percusso similis obstupuit: sic in his per aliquam vim accidentibus, unum calamitas opprimit, ceteros metus: paremque passis tristitiam facit, pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. Quemadmodum aves etiam inanis fundæ sonus territat: ita nos non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. non enim beatum est, nisi quod intrepidum. inter suspecta male vivitur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis, & inexplicabilem fecit una hæc via est ad tuta vadenti: & externa despicere, & honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtute melius putat, aut ullum præter illam bonum; ad hæc quæ à fortuna sparguntur sinum expandit, & sollicitus missilia ejus exspectat. Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium cœtum honores, divitias, gratiam excutere: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate di-

visa, alia magno detrimento eorum, in quos devenerant, prensa: ex quibus quædam aliud agentibus inciderunt, quædam quia nimis captabantur, amissa, & dum aviderapiuntur, excussa sunt. Nulli vero, etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti duravit in posterum. Itaque prudentissimus quisque, cum primum induci videt munuscula, à theatro fugit, & scit magno parva constare. Nemo manum conferit cum excedente, nemo exeuntem ferit: circa præmium rixa est. Idem in his evenit, quæ fortuna desuper jactat. æstuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus: modo in hunc, modo in illum respicimus: nimis tarde nobis mitti videntur, quæ cupiditates nostras irritant, ad pauca perventura, exspectata omnibus. Ire obviam cadentibus cupimus: gaudemus si quid invasimus: invidentque aliis, quos spes vana delusit. vilem prædam magno aliquo incommodo luimus, aut inde fallimur. Secedamus itaque ab istis ludis, & demus raptoribus locum. Illi spectent bona ista pendentia, & ipsi magis pendeant. Quicumque beatus esse constituit, unum esse bonum putet, quod honestum est. Nam si ullum aliud existimat, primum male de providentia judicat: quia multa incommoda justis viris accidunt: & quia quidquid nobis dedit, breve est & exiguum, si compares mundi totius ævo. Ex hac deploratione nascitur, ut ingrati divinorum interpretes simus. querimur, quod non semper, & quod pauca nobis, & incerta, & abitura contingant. Inde est quod nec vivere, nec mori volumus. vitæ nos odium tenet, timor mortis. Nutat omne consilium, nec implere nos ulla felicitas potest. Caussa autem est, quod non pervenimus ad illud bonum immensum & insuperabile, ubi necesse est resistat voluntas nostra, quia ultra summum non est locus. Quæris, quare virtus nullo egeat? præsentibus gaudet, non concupiscit absentia: nihil non illi magnum est, quia satis. Ab hoc discede judicio: non pietas constabit, non fides: multa utramque præstare cupienti patienda sunt, ex his quæ mala appellantur: multa impendenda sunt ex his, quibus indulgemus tamquam bonis. Perit fortitudo, quæ periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quæ non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempserit, quæ pro maximis vulgus optat: perit gratia, & relatio gratiæ æstimatur labor, si quidquam pretiosius fide novimus, si non optima spectamus. Sed ut illa prætercam, aut ista bona non sunt quæ vocantur, aut homo felicior Deo est, quoniam quidem quæ parata nobis sunt, non habet in usu Deus: nec enim libido aut illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quidquam ex his hominem inescantibus, & vili voluptate ducentibus pertinet. Ergo aut, quod incredibile est, bona Deo desunt; aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse, quæ Deo desunt. Adjice, quod multa, quæ bona videri volunt, animalibus quam homini pleniora contingunt. Illa cibo avidius utuntur: Venere non æque fatigantur: virium illis major est & æquabilior firmitas. sequitur ut multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt; fruuntur voluptatibus, quas & magis capiunt, & ex facili, sine ullo pudoris aut pœnitentiæ metu. Considera tu itaque, an id bonum vocandum sit, quo Deus ab homine vincitur. Summum bonum in animo constituamus. obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessimam transit, & transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostræ in carne ponenda. Bona illa sunt vera, quæ ratio dat: solida ac sempiterna, quæ cadere non possunt, nec decrescere quidem aut minui. cetera opinione bona sunt: & nomen quidem habent commu-

ue cum veris, proprietas in illis boni non est. Itaque commoda vocentur, & (ut nostra lingua loquar) producta: ceterum sciamus mancipia nostra esse, non partes; & sint apud nos, sed ita ut meminerimus extra nos esse. Etiam si apud nos sint, inter subjecta & humilia numerentur. propter quæ nemo se attollere debeat. quid enim stultius, quam aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? Omnia ista nobis accedant, non hæreant: ut si abducantur, sine ulla nostri laceratione discedant. Vtamur illis, non gloriemur: & utamur parce, tamquam depositis apud nos, & abituris. Quisquis illa sine ratione possedit, non diu tenuit. ipsa enim felicitas se nisi temperat, premit: si fugacissimis bonis credidit, cito deseritur; & ut non deseratur, affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit: ceteri, cum his inter quæ eminuere, labuntur, & illos degravant ipsa quæ extulerant. Ideo adhibebitur prudentia, quæ modum illis ac parsimoniam imponat. quoniam quidem licentia opes suas præcipitat, atque urget: nec umquam immodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit. Hoc multarum tibi urbium ostendet eventus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt, & quidquid virtute erat partum, intemperantia corruit. Adversus hos casus muniendi sumus. nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus est: intus instruamur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentum, scire desideras? nihil indignetur sibi accidere, sciatque illa ipsa quibus lædi videtur, ad conservationem universi pertinere, & ex his esse, quæ cursum mundi officiumque consummant. Placeat homini, quidquid Deo placuit: ob hoc seipsum suaque miretur, quod non potest vinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, qua valentius nihil est, casum doloremque & injuriam subigit. Ama rationem: hujus te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in venabulis impingit feras, quas feritas & inconsultus impetus præstat indomitas: juvenilia nonnunquam ingenia cupido gloriæ in contemptum tam ferri, quam ignium, misit: species quosdam, atque umbra virtutis, in mortem voluntariam trudit: quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior, tanto vehementior per metus ipsos & pericula exibit. Nihil agitis, inquit, quod negatis ullum esse aliud ab honesto bonum. non faciet vos hæc munitio tutos à fortuna, & immunes. Dicitis enim inter bona esse liberos pios, & bene moratam patriam, & parentes bonos; horum pericula non potestis spectare securi; perturbabit vos obsidio patriæ, liberorum mors, parentum servitus. Quid adversus hos pro nobis responderi soleat, ponam: deinde tunc adjiciàm, quid præterea respondendum putem. Alia conditio est in his, quæ ablata in locum suum aliquid incommodi substituunt: tamquam bona valetudo vitiata, in malam transfertur: acies oculorum exstincta, cæcitate nos afficit: non tantum velocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illa subit. Hoc periculum non est in his, quæ paulo ante retulimus. quare? si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo perfidia patienda: nec si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. Deinde non amicorum illic aut liberorum interitus, sed corporum est. Bonum autem uno modo perit, si in malum transit, quod natura non patitur: quia omnis virtus & opus omne virtutis incorruptum manet. Deinde, etiam si amici perierunt, etiam si probati respondentesque voto patris liberi: est quod illorum expleat locum. Quid sit, quæris? quod illos bonos fecerat, virtus. Hæc nihil vacare patitur loci: totum animum tenet, desiderium omnium tollit: sola satis est. Omnium enim

enim bonorum vis & origo ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atque abeat, si fons ex quo fluxerat, salvus est? Non dices vitam justiorem salvis liberis, quam amissis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honestiorem: ergo nec meliorē quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorem, non facit stultiorem detractio: ergo nec beatiorem, aut miseriorem. quamdiu salva fuerit virtus, non senties quid abscesserit. Quid ergo? non est beatior & amicorum & liberorum turba succinctus? Quid ni non sit? Summum enim bonum nec infringitur, nec augetur: in suo modo permanet: utcunque fortuna se gessit, sive illi senectus longa contigit, sive citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamvis ætatis diversa sit. Utrum majorem an minorem circulum scribas, ad spatium ejus pertinet, non ad formam: licet alter diu manserit, alterum statim obduxeris, & in eum in quo scriptus est pulverem solveris, in eadem uterque formâ fuit. Quod rectum est, nec magnitudine æstimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quā contrahi potest. Honestam vitam ex centum annorum numero in quantum voles corripe, & in unum diem coge: æque honesta est. modo latius virtus funditur, regna, urbes, provincias temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosque dispensat officia: modo arcto fine circumdatur paupertatis, exsilii, orbitatis: non tamen minor est, si ex altiore fastigio in privatum, ex regio in humilem subducitur, ex publico & spatioso jure in angustias domus vel anguli coit. Æque magna est, etiam si in se recessit, undique exclusa. nihilo minus enim magni spiritus est & erecti, exactæ prudentiæ, indeclinabilis justitiæ. Ergo æque beata est. beatum enim illud in uno loco positū est, in ipsa mente, stabile, grande, tranquillum: quod sine scientia divinorum humanorumque non potest effici. Sequitur illud, quod me responsurum esse dicebam: Non affligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum. eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam exspectat. non magis hanc timet, quam illam dolet. Virtus enim convenientia constat: omnia opera ejus cū ipsa concordant, & congruunt: hæc concordia perit, si animus, quem excelsum oportet esse, luctu aut desiderio submittitur. Inhonesta est omnis trepidatio & solicitudo, & in ullo actu pigritia. Honestum enim securum & expeditum est, interritum est, in procinctu stat. Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? non & color ejus mutabitur, & vultus agitabitur, & artus refrigescent? & quidquid aliud, non ex imperio animi, sed inconsulto quodam naturæ impetu geritur? Fateor: sed permanebit illi persuasio eadem: nihil illorum malum esse, nec dignum, ad quod mens sana deficiat. Omnia quæ facienda erunt, audacter facit & prompte. Hoc enim stultitiæ proprium quis non dixerit, ignave & contumaciter facere quæ facit, & alio corpus impellere, alio animum, distrahique inter diversissimos motus? Iam propter illa ipsa, quibus extollit se miraturque, contempta est, & ne illa quidem quibus gloriatur, libenter facit. Si vero aliquod timetur malum, eo perinde, dum exspectatur, quasi venisset, urgetur: & quidquid ne patiatur timet, jam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris signa præcurrunt: quædam enim segnitia nervis inest, & sine labore ullo lassitudo & oscitatio & horror membra percurrens: sic infirmus animus, multo antequam opprimatur malis, quatitur. præsumit illa, & ante tempus cadit. Quid dementius autem, quam angi futuris, nec se tormento reservare, sed accersere sibi miserias, & admovere: quas optimum est differre, si discutere non possis? Vis scire, futuro neminem debere torqueri?

queri? quicumque audierit post quinquagesimum annum sibi patienda supplicia, non perturbatur, nisi si medium spatium transilierit, & se in illam sæculo post futuram sollicitudinem immiserit. Eodem modo fit, ut animos libenter ægros, & captantes caussas doloris, vetera atq; oblitterata contristent. & quæ præterierunt, & quæ futura sunt, absunt: neutra sentimus. non est autem, nisi ex eo quod sentias, dolor.

EPIST. LXXV. Minus tibi accuratas à me epistolas mitti quereris. quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide loqui? Qualis sermo meus esset, si una sederemus, aut ambularemus, illaboratus & facilis: tales esse epistolas meas volo, quæ nihil habeant accersitum, nec fictum. Si fieri posset, quid sentiam, ostendere quam loqui mallem. Etiam si disputarem, nec supploderem pedem, nec manum jactarem, nec attollerem vocem: sed ista oratoribus reliquissem, contentus sensus meos ad te pertulisse, quos nec exornassem, nec abjecissem, hoc unum plane tibi approbare vellem, omnia me illa sentire quæ dicerem: nec tantū sentire, sed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos osculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam sancto & moderato, satis apparet affectus. Non mehercules jejuna esse & arida volo, quæ de rebus tam magnis dicentur. neque enim philosophia ingenio renunciat: multum tamen operæ impendi verbis non oportet. Hæc sit propositi nostri summa. quod sentimus, loquamur; quod loquimur, sentiamus. Concordet sermo cum vitâ. ille promissum suum implevit, qui & cum videas illum, & cum audias, idem est. Videbimus qualis sit, quantus unus sit. Non delectent verba nostra, sed prosint. Si tamen contingere eloquentia non solicito potest, aut si parata est, aut parvo constat, assit, & res pulcherrimas prosequatur. Sit talis, ut res potius quam se ostendat. Aliæ artes, ad ingenium totæ pertinent: hic animi negotium agitur. Non quærit æger medicum eloquentem, sed sanantem: sed si ita competit, ut idem ille qui sanare potest, compte de hisquæ facienda sunt disserat, boni consulet: non tamen erit, quare gratuletur sibi, quod inciderit in medicum etiam disertum. hoc enim tale est, quale si peritus gubernator etiam formosus est. Quid aures meas scalpis? quid oblectas? aliud agitur. urendus, secandus, abstinendus sum. Ad hæc adhibitus es: curare debes morbum veterem, gravem, publicum. Tantum negotii habes, quantum in pestilentia medicus: circa verba occupatus es? jamdudum gaude, si sufficis rebus. Quando multa disces? quando quæ didiceris affiges tibi, ita ut excidere non possint? quando illa experieris? Non enim ut cetera memoriæ tradidisse satis est: in opere tentanda sunt. Non est beatus qui scit illa, sed qui facit. Quid ergo? infra illum nulli gradus sunt? statim ad sapientiam præceps est? Non existimo. Nam qui proficit, in numero quidem stultorum est, magno tamen intervallo ab illis diducitur: inter ipsos quoque proficientes, sunt magna discrimina. In tres classes (ut quibusdam placet) dividuntur: primi sunt, qui sapientiam nondum habent, sed jam in vicinia ejus constiterunt, tamen etiam quod prope est, extra est. Qui sint hi, quæris? qui omnes jam affectus ac vitia posuerunt: quæ erant complectenda, didicerunt: sed illis adhuc inexperta fiducia est. bonum suum nondum in usu habent. Iam tamen in illa quæ fugerunt, recidere non possunt: jam ibi sunt, unde non est retro lapsus: sed hoc illis de se nondum liquet, & quod in quadam epistola scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, ut illos dicant jam effugisse morbos animi, affectus nondum, & adhuc

in

in lubrico stare, quia nemo fit extra periculum malitiæ, nisi qui totam eam excussit. Nemo autem illam excussit, nisi qui pro illâ sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi intersit & affectus, sæpe jam dixi: nunc quoque te admonebo. Morbi sunt inveterata vitia, & dura: ut avaritia, ut ambitio nimia: postquam hæc animum implicuerunt, & perpetua esse mala ejus cœperunt. Ut breviter finiam, morbus est judicium in pravo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quæ leviter expetenda sunt. vel, si mavis, ita finiamus. Nimis imminere leviter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus sunt, motus animi improbabiles, subiti & concitati: qui frequentes neglectique, fecere morbum, sicut distillatio una, nec adhuc in morem adducta, tussim facit, assidua & vetus, phthisin. Itaque qui plurimum profecere, extra morbos sunt: affectus adhuc sentiunt, perfecto proximi. Secundum genus est eorum, qui & maxima animi mala & affectus deposuerunt, sed ita ut non sit illis securitatis suæ certa possessio: possunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus extra multa & magna vitia est, sed non extra omnia. effugit avaritiam, sed iram adhuc sentit. jam non sollicitatur libidine; sed habet etiamnum ambitionem. jam non concupiscit; sed adhuc timet. & in ipso metu ad quædã satis firmus est, quibusdam cedit: mortem contemnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiscũ agetur, si in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturæ, magnaque & assidua intentione studii, secundus occupatur gradus: sed nec hic quidem contemnendus est color tertius. Cogita, quantum circa te videas malorum: adspice, quam nullum sit nefas sine exemplo, quantũ quotidie nequitia proficiat, quantũ publice privatimque peccetur: intelliges satis nos consequi, si inter pessimos non sumus. Ergo vero, inquis, spero me posse & amplioris ordinis fieri. Optaverim hoc nobis magis, quam promiserim. præoccupati sumus: ad virtutem contendimus, inter vitia districti: pudet dicere, honesta colimus, quantum vacat. At quam grande præmium nos exspectat, si occupationes nostras, & mala tenacissima, abrumpimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: sciemus mortem malum non esse, deos malos non esse. Tam imbecillum est quod nocet, quam cui nocetur: optima vi noxiâ carent. Exspectant nos si ex hac aliquando fæce in illud evadimus sublime & excelsum, tranquillitas animi & expulsis erroribus absoluta libertas. Quæris, quæ sit ista? non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimia: in seipsum habere maximam potestatem. Inæstimabile bonum est, suum fieri.

EPIST. LXXVI. Inimicitias mihi denuncias, si quidquam ex his quæ quotidie facio, ignoraveris. Vide quam simpliciter tecum vivam, hoc quoque tibi committam. Philosophum audio, & quidem quintum jam diem habeo, ex quo in scholam eo, & ab octavâ disputantem audio. Bona, inquis, ætate. Quid ni bona? quid autem stultius, quam quia diu non didiceris, non discere? Quid ergo? idem faciam, quod trossuli & juvenes? Bene mecum agitur, si hoc unum senectutem meam dedecet. Omnis ætatis homines hæc schola admittit: in hac senescamus, hanc ut juvenes sequamur. In theatrum senex ibo, & in circum deferar, & nullum par sine me depugnabit: ad philosophum ire erubescam? Tam diu discendum est, quam diu nescias, &, si proverbio credimus, quam diu vivas. Nec ulli hoc rei magis convenit, quam huic: tam diu discendum est quemadmodum vivas, quam diu vivis. Ego tamen hîc aliquid & doceo.

Quæris

Quæris quid doceam? etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani. Quoties scholam intravi (præter ipsum theatrum Neapolitanorum (ut scis) transeundum est, Metronactis petentibus domum) illud quidem, farctum est: & hoc ingenti studio, quis sit pithaules bonus, judicatur. Habet tibicen quoque Græcus & præco concursum: at in illo loco, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent: & hi plerisque videntur nihil boni negotii habere, quod agant: inepti & inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus. æquo animo audienda sunt imperitorum convicia: & ad honesta vadenti contemnendus est iste contemptus. Perge, Lucili, & propera, ne tibi accidat quod mihi, ut senex discas: imo ideo magis propera, quoniam id nunc aggressus es, quod perdiscere vix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? quantum tentaveris. Quid exspectas? nulli sapere casu obtigit. Pecunia veniet ultro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortasse ingerentur tibi: virtus in te non incidet, ne levi quidem opera aut parvo labore cognoscitur: sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo. Unum enim est bonum, quod honestum. in illis nihil invenies veri, nihil certi, quæcumque famæ placent. Quare hoc unum sit bonum, quod honestum, dicam: quoniam me parum executum priore epistola judicas, magisque hanc rem tibi laudatam quam probatam putas. Et ut in arctum, quæ dicta sunt, contraham: omnia suo bono constant. vitem fertilitas commendat, sapor vinum, velocitas cervum. Quare fortia dorso jumenta sint, quæris? quia eorum hic unus est usus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si investigare debet feras: cursus, si consequi: audacia, si mordere & invadere. Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio: hoc antecedit animalia, deos sequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonum est: cetera illi cum animalibus satisque communia sunt. Valet? & leones. formosus est? & pavones. velox est? & equi. non dico, in his omnibus vincitur. Non quæro quid in se maximum habeat, sed quid suum. Corpus habet? & arbores. habet impetum & motum voluntarium? & bestiæ, & vermes. habet vocem? sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilæ, graviorem tauri, dulciorem mobilioremque luscinia? Quid in homine proprium? Ratio. hæc recta & consummata, felicitatem hominis implevit. Ergo si omnis res, cum bonum suum perfecit, laudabilis est, & ad finem naturæ suæ pervenit, homini autem suum bonum ratio est, si hanc perfecit: laudabilis est, & finem naturæ suæ attigit. hæc ratio perfecta, virtus vocatur, eademque honestum est. Id itaque unum bonum est in homine, quod unum hominis est. nunc enim non quærimus quid sit bonum, sed quod sit hominis bonum. Si nullum aliud est hominis, quam ratio: hæc erit unum ejus bonum, sed pensandum cum omnibus. Si sit aliquis malus, puto improbabitur: si bonus, puto probabitur. Id ergo in homine proprium solumque est, quo & probatur, & improbatur. Non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, divitias, imagines multas, frequens atrium, sed malus ex confesso sit: improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorum quæ retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, & avorum proavorumque serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum. Ergo est unum bonum hominis: quod qui habet, etiam si aliis destituitur, laudandus est: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac rejicitur. Quæ conditio rerum, eadem & hominum est. Navis bona dicitur, non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut

aureum

aureum rostrum est, nec cujus tutela ebore cælata est, nec quæ fiscis ac opibus regiis pressa est: sed stabilis, & firma, & juncturis aquam excludentibus spissa, adferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox, & consentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur: sed cui & ad secandum subtilis acies, & mucro munimentum omne rupturus. Regula non quam formosa, sed quam recta sit, quæritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum fœneret, à quam multis salutetur, quam pretioso incumbat lecto, quam pellucido poculo bibat, sed quam bonus sit: bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturæ voluntatem accommodata. Hæc vocatur virtus: hoc est honestum, & unicum hominis bonum. Nam cum sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit. hoc autem unum hominis bonum est, quo uno beatus efficitur. Dicimus & illa bona esse, quæ à virtute profecta contactaque sunt, id est opera ejus omnia. Sed ideo unum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est; quidquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est: validiorem autem animum, & excelsiorem, & ampliorem, facit virtus. nam cetera quæ cupiditates nostras irritant, deprimunt quoque animum & labefaciunt: & cum videntur attollere inflant, ac multa vanitate deludunt. Ergo unum id bonum est, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitæ, honesti ac turpis respectu, temperantur: ad hæc faciendi, & non faciendi, ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicam. Vir bonus quod honeste se facturum putaverit, faciet, etiam si laboriosum erit: faciet, etiam si damnosum erit: faciet, etiam si periculosum erit. rursus quod turpe erit, non faciet, etiam si pecuniam affert, etiam si voluptatem, etiam si potentiam. Ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe invitabitur. Ergo si honestum utique secuturus est, turpe itaque vitaturus: & in omni actu vitæ spectaturus hæc duo: nullum aliud bonum quam honestum, nec aliud malum quam turpe. Si una indepravata virtus est, & sola permanet tenoris sui, unum est bonum virtus: cui jam accidere ne sit bonum, non potest. Mutationis periculum effugit sapientia. Sapientia non eripitur, sapientia in stultitiam non revolvitur. Dixi, si forte meministi concupita vulgo, & formidata, inconsulto impetu plerosque calcasse. Inventus est qui flammis imponeret manum: cujus risum non interrumperet tortor: qui in funere liberorum lacrymam non mitteret: qui morti intrepidus occurreret: amor, ira, cupiditas, pericula depoposcerunt. Quod si hoc potest brevis obstinatio animi, aliquo stimulo excitata: quanto magis virtus quæ non ex impetu, nec subito, sed æqualiter valet; cui perpetuum robur est? Sequitur, ut quæ ab inconsultis sæpe contemnuntur, à sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala. Unum ergo bonum ipsa virtus est, quæ inter hanc fortunam & illam superba incedit, cum magno utriusque contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse præter honestum, nulla non virtus laborabit. nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex qua virtutes sunt; & veritati, quæ sine ratione non est. quæcumque autem opinio veritati repugnat, falsa est. Virum bonum concedas necesse est, summæ pietatis erga deos esse: itaque quidquid illi acciderit, æquo animo sustinebit. sciet enim id accidisse lege divina, qua universa procedunt. Quod si est, unum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim positum est & parere diis, nec excandescere ad subita,

nec

nec deplorare sortem suam, sed patientes excipere fatum, & facere imperata. Si enim ullum aliud est bonum quam honestum, sequetur nos aviditas vitæ, aviditas rerum vitam instruentium: quod est intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum est honestum, cui modus est. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quam deorum, si ea bona sunt, quorum nullus diis usus est, tamquam pecunia & honores. Adjice nunc, quod si modo solutæ corporibus animæ manent, felicior illis status restat, quam est dum mersantur in corpore. Atqui si ista bona sunt, quibus per corpora utimur, emissis erit pejus: quod contra fidem est, feliciores esse liberis, & in universum datis, clausas & obsessas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea quæ tam homini contingunt quam mutis animalibus, & muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset ullum aliud bonum, quam honestum. Hæc quamvis latius exsecutus essem priore epistola, constrinxi, & breviter percurri. Numquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleves & teipsum interroges: si res exegerit, ut pro patria moriaris, & salutem omnium civium tua redimas, an porrecturus sis cervicem, non tantum patienter, sed etiam libenter. Si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, ut hoc habeas. Vide, quanta vis honesti sit. Pro Rep. morieris etiamsi statim facturus hoc eris, cum scieris tibi esse faciendum. Interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore brevi ac exiguo capitur: & quamvis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri operis juvat: & vir fortis & justus cum mortis suæ pretia ante se posuit, libertatem patriæ, salutem omnium pro quibus dependit animam, in summa voluptate est, & periculo suo fruitur. Sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maximum & ultimum præstat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere recte pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa, quæ dehortentur. Dic, Factum tuum matura sequetur oblivio, & parum grata existimatio civium: respondebit tibi, Ista omnia extra opus meum sunt. ego ipsum contemplor: hoc esse honestum scio. Itaque quocumque ducit ac vocat, venio. Hoc ergo tuum bonum est, quod non tantum perfectus animus, sed generosus quoque & indolis bonæ sentit: cetera levia sunt, mutabilia. Itaque sollicite possidentur, etiam si favente fortuna in unum congesta sunt: dominis suis incumbunt gravia, & illos semper premunt, aliquando & elidunt. Nemo ex istis quos purpuratos vides, felix est, non magis quam ex illis quibus sceptrum & chlamydem in scena fabulæ assignant. cum præsente populo elati incesserunt, & cothurnati, simul exierunt, excalceantur, & ad staturam suam redeunt. Nemo istorum, quos divitiæ honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus est. Quare ergo magnus videtur? Cum basi illum sua metiris. Non est magnus pumilio, licet in monte constiterit: colossus magnitudinem suam servabit, etiam si steterit in puteo. Hoc laboramus errore: sic nobis imponitur: quod neminem æstimamus eo quo est, sed adjicimus illi & ea, quibus adornatus est. Atqui cum voles veram hominis æstimationem inire, & scire qualis sit, nudum inspice, ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunæ mendacia: corpus ipsum exuat: animum intuere, qualis quantusque sit, alieno an suo magnus. si erectis oculis gladios micantes videt, & si scit sua nihil interesse utrum anima per os, an per jugulum exeat, beatum voca. Si cum illi denunciata sunt

funt corporis tormenta, & quæ casu veniunt, & quæ potentioris injuria, si vincula & exsilia, & vanas humanarum formidines mentium, securus audit, & dicit,

---- Non ulli laborum,

O virgo, nova mi facies inopinave surgit.

Omnia præcepi, atque animo mecum ipse peregi.

Tu hodie ista denuncias, ego semper denunciavi mihi, & hominem paravi ad humana. præcogitate mali mollis ictus venit. At stultis & fortunæ credentibus, omnis videtur nova rerum & inopinata facies. magna autem pars est apud imperitos mali, novitas. Hoc ut scias, ea quæ putaverunt aspera, cum assuevere, patiuntur. Ideo sapiens assuescit futuris malis: & quæ alii diu patiendo levia faciunt, hic levia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: Nesciebam hoc mihi restare. sapiens scit sibi omnia restare: quidquid factum est, dicit, Sciebam.

EPIST. LXXVII. Subito hodie nobis Alexandrinæ naves apparuerunt, quæ præmitti solent & nunciare secuturæ classis adventum, tabellarias vocant. Gratus illarum Campaniæ adspectus est. omnis in pilis Puteolorum turba consistit, & ex ipso genere velorum Alexandrinas, quamvis in magna turba navium, intelligit. Solis enim licet supparum intendere, quod in alto omnes habent naves. Nulla enim res æque adjuvat cursum, quam summa pars veli: illinc maxime navis urgetur. Itaque quoties ventus increbuit, majorque est quam expedit, antenna submittitur. minus habet virium flatus ex humili. Cum intravere Capreas & promontorium, ex quo

Alta procelloso speculatur vertice Pallas.

ceteræ velo jubentur esse contentæ: supparum Alexandrinarum insigne est. In hoc omnium discursu properantium ad litus, magnam ex pigritia mea sensi voluptatem, quod epistolas meorum accepturus, non properavi scire, quis illic esset rerum mearum status, quid adferrent. Olim jam nec perit quidquam mihi, nec acquiritur. Hoc etiam si senex non essem, fuerat sentiendum: nunc vero multo magis, quia quantulumcunque haberem, tamen plus jam mihi superesset viatici, quam viæ, præsertim cum eam viam simus ingressi, quam peragere non est necesse. Iter imperfectum erit, si in media parte, aut citra petitum locum steteris: vita non est imperfecta, si honesta est. Vbicumque desines, si bene desinis, tota est. Sæpe autem & fortiter desinendum est, & non ex maximis caussis. nam nec hæ maximæ sunt, quæ nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optime noveras, adolescens quietus & cito senex, morbo, & non insanabili correptus, sed longo & molesto & multa imperante, cœpit deliberare de morte. convocavit complures amicos. unusquisque aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suasisset: aut quia adulator & blandus, id consilium dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius, &, ut verbis illum quibus laudari dignus est, laudem, vir fortis ac strenuus, videtur mihi optime illum cohortatus. Sic enim cœpit: *Noli, mi Marcelline, torqueri, tamquam de re magna deliberes. Non est res magna, vivere. Omnes servi tui vivunt, omnia animalia: magnum est, honeste mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu jam idem facias. Cibus, somnus, libido per hunc circulum curritur. Mori velle non tantum prudens, & fortis aut miser, sed etiam fastidiosus potest.* Non opus erat suasore illi, sed adjutore. servi parere nolebant. Primum detraxit illis metum, & indicavit tunc familiam periculum adire, cum incertum esset, an mors domini voluntaria fuisset: alioquin tam mali exempli esse occidere dominum, quam prohibere.

bere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum cœna peracta reliquiæ circumstantibus dividuntur: sic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitæ ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi, & liberalis, etiam cum de suo fieret. Minutas itaque summulas distribuit flentibus servis, & illos ultro consolatus est. Non fuit illi opus ferro, non sanguine: triduo abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculum jussit. Solium deinde illatum est, in quo diu jacuit, & calida subinde suffusa, paulatim defecit: ut ajebat, non sine quadam voluptate, quam afferre solet levis dissolutio, non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. In fabellam excessi, non ingratam tibi: exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamvis enim mortem sibi consciverit, tamen mollissime excessit, & vitæ elapsus est. Sed ne inutilis quidem hæc fabella fuerit. Sæpe enim talia exempla necessitas exigit. Sæpe debemus mori; nec volumus: morimur, nec volumus. Nemo tam imperitus est, ut nesciat sibi quandoque moriendum: tamen cum prope accesserit, tergi versatur, tremit, plorat. Nonne tibi videbitur stultissimus omnium, qui fleverit quod ante annos mille non vixerat? æque stultus est, qui flet, quod post annos mille non vivet. Hæc paria sunt: non eris, nec fuisti. Utrumq; tempus alienum est. In hoc punctum conjectus es: quod ut extendas, quousque extendes? Quid fles? quid optas? perdis operam.

Desine fata Deum flecti sperare precando:

rata & fixa sunt, atque magna & æterna necessitate ducuntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi novum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc majoribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series invicta, & nulla mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus moriturorum sequetur, quantus comitabitur? Fortior, ut opinor, esses, si multa millia tibi commorerentur. atqui multa millia hominū & animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam variis generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando perventurum ad id, ad quod semper ibas? nullum sine exitu iter est. Exempla nunc magnorum virorum me tibi judicas relaturum? puerorum referam. Lacon ille memoriæ traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, *Non serviam*, sua illa Dorica lingua, & verbis fidem imposuit. Ut primum jussus est fungi servili & contumelioso ministerio: afferre enim vas obscœnum jubebatur: illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est: & servit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quam per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur perturberis, si mori fortiter etiam puerile est? Puta te nolle sequi, duceris. Fac tui juris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, ut dicas, *Non servio*? Infelix, servis hominibus, servis rebus, servis vitæ. Nam vita, si moriendi virtus abest, servitus est. Ecquid habes propter quod exspectes? Voluptates quæ te morantur ac retinent, consumpsisti: nulla tibi nova est: nulla non jam odiosa ipsa satietate. quis sit vini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centum per vesicam tuam, an mille amphoræ transeant. saccus es. quid sapiat ostreum, quid mullus, optime nosti. nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reservavit. Atqui hæc sunt, à quibus invitus divelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? tanti enim illam putas, ut tardius cœnes? solem quoque, si posses extingueres. Quid enim umquam fecisti luce dignum? confitere non curiæ te, non fori, non ipsius naturæ rerum desiderio, tardiorem ad moriendum fieri. Invitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times: at quomodo illam media oble-

obleĉtatione contemnis? Vivere vis: scis enim. Mori times: quid porro ista vita, non mors est? Cæsar, cum illum transeuntem per Latinam viam, nunc ex custodiarum agmine, demissa usque in pectus vetere barba, rogaret mortem: *Nunc enim, inquit, vivis*? Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est: Mori times, nunc enim, vivis? Sed ego, inquit, vivere volo, qui multa honeste facio, invitus relinquo officia vitæ, quibus fideliter & cum industria fungor. Quid? tu nescis unum esse ex vitæ officiis, & mori? Nullum officium relinquis. non enim certus numerus quem debeas explere, finitur. Nulla vita est non brevis. nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris & Statiliæ brevis est: quæ inscribi monumento suo jussit, annis se nonaginta novem vixisse. Vides aniculam gloriari senectute longa. quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic vita: non quam diu, sed quam bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. quocumque voles, desine: tantum bonam clausulam impone.

EPIST. LXXVIII. Vexari te distillationibus crebris ac febriculis, quæ longas distillationes & in consuetudinem adductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus valetudinis: quod inter initia contempsi. Poterat adhuc adolescentia injurias ferre, & se adversus morbos contumaciter gerere: deinde succubui, & eo perductus sum, ut ipse distillarem. Ad summam maciem deductus, sæpe impetum cepi abrumpendæ vitæ: patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitavi enim, non quam fortiter ego mori possem, sed quam ille fortiter desiderare non posset. Itaque imperavi mihi ut viverem. aliquando enim & vivere, fortiter facere est. Quæ mihi tunc fuerint solatio, dicam: si prius hoc dixero, hæc ipsa quibus acquiescebam, medicinæ vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: & quidquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiæ acceptum fero quod surrexi, quod convalui: illi vitam debeo, & nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus allevabar. Nihil æque, Lucili virorum optime, ægrum reficit atque adjuvat, quam amicorum affectus: nihil æque exspectationem mortis ac metum surripit. Non judicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori: putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos: non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Hæc mihi dederunt voluntatem adjuvandi me, & patiendi omne tormentum. alioqui miserrimum est, cum animum moriendi projeceris, non habere vivendi. Ad hæc ergo remedia te confer. Medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit: ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo: ut legas clarius, & spiritum, cujus iter & receptaculum laborat, exerceas: & naviges, & viscera molli jactatione concutias: quibus cibis utaris: vinum quando virium caussa advoces, quando intermittas, ne irritet & exasperet tussim. Ego tibi illud præcipio, quod non tantum hujus morbi, sed totius vitæ remedium est: contemne mortem. Nihil triste est, cum hujus metum effugimus. Tria hæc in omni morbo gravia sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte satis dictum est. hoc unum dicam, non morbi hunc esse, sed naturæ metum. multorum mortem distulit morbus: & saluti illis fuit, videri perire. Morieris, non quia ægrotas, sed quia vivis. Ista te res & sanatum manet. cum convalueris, non mortem, sed valetudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum revertamur. magnos cruciatus habet morbus: sed hos tolera-

tolerabiles intervalla faciunt. Nam summi doloris intentio invenit finem. Nemo potest valde dolere & diu. sic nos amantissima nostri natura disposuit, ut dolorem aut tolerabilem, aut brevem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus: nervi, articulique, & quidquid aliud exile est, acerrime sævit, cum in arcto vitia concepit. Sed cito hæ partes obstupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt: sive quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in pejus, vim suam qua viget, admonetque nos, perdit: sive quia corruptus humor, cum desiit habere quo confluat, ipse se elidit, & his quæ nimis implevit, excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis vertebrarum dolor, nervorumque interquiescit, cum illa quæ torquebat hebetavit: omnium istorum prima verminatio vexat, impetus mora exstinguitur, & finis dolendi est, obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascitur: non minus mehercule, quam capitis ipsius. Sed quo incitatior est, eo citius in alienationem stuporemque convertitur. Hoc itaque solatium vasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est, quod imperitos in vexatione corporis male habet: non assueverunt animo esse contenti: multum illis cum corpore fuit. Ideo vir magnus ac prudens animum deducit à corpore, & multum cum meliore & divina parte versatur: cum hac querula ac fragili, quantum necesse est. Sed molestum est, inquis, carere assuetis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire. Hæc prima abstinentia gravia sunt: deinde cupiditas relanguescit, ipsis per quæ cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde morosus est stomachus: inde quorum fuit aviditas, odium est: desideria ipsa moriuntur. Non est autem acerbum carere eo, quod cupere desieris. Adjice, quod nullus non intermittitur dolor, aut certe remittitur. Adjice, quod licet & cavere venturum, & obsistere imminenti remediis. Nullus enim non signa præmittit, utique qui ex solito revertitur. Tolerabilis est morbi patientia, si contempseris id quod extremum minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi graviora, & te querelis onerare: levis dolor est, si nihil illi opinio adjecerit. Contra, si exhortari te cœperis, ac dicere, *Nihil est, aut certe exiguum est, duremus, jam desinet*: levem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt. non ambitio tantum ad illam respicit, & luxuria, & avaritia: ad opinionem dolemus. Tam miser est quisque, quam credit. Detrahendas præteritorum dolorum conquestiones puto, & illa verba: *Nulli unquam fuit pejus. Quos cruciatus, quanta mala pertuli! nemo me surrecturum putavit. Quoties deploratus sum à meis, quoties à medicis relictus! In equuleum impositi non sic distrahuntur.* Etiamsi sunt vera ista, transierunt. Quid juvat præteritos dolores retractare, & miserum esse, quia fueris? Quid, quod nemo non multum malis suis adjicit, & sibi ipse mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retulisse jucundum est. naturale est, mali sui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & veteris incommodi memoria: hoc ad me jam non pertinet, illud nondum. In ipsis positus difficultatibus dicat:

--- *Forsan & hæc olim meminisse juvabit.*

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, si cesserit: vincet si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc plerique faciunt, attrahunt in se ruinam cui obstandum est. istud quod premit, quod impendet, quod urget, si subducere te cœperis, sequetur & gravius incumbet: si contra steteris, & obniti volueris, repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt?

piunt? ferunt tamen omne tormentum gloriæ cupiditate: nec tantum quia pugnant, ista patiuntur, sed ut pugnent. exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoque evincamus omnia, quorum præmium non corona, nec palma est, nec tubicen prædicationi nominis nostri silentium faciens: sed virtus, & firmitas animi, & pax in ceterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est. Dolorem gravem sentio. Quid ni sentias, si illum muliebriter tuleris? Quemadmodum perniciosior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incommodum magis instat cedenti & averso. Sed grave est. quid? nos ad hoc fortes sumus, ut levia portemus? Utrum vis, longum esse morbum, an concitatum & brevem? Si longus est, habet intercapedinem, dat refectioni locum: multum temporis donat. necesse est ut exsurgat, & desinat. Brevis morbus ac præceps alterutrum faciet: aut exstinguetur, aut exstinguet. Quid autem interest, non sit, an non sim? In utroque finis dolendi est. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes avertere animum, & à dolore discedere. Cogita quid honeste, quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipse tracta: memoriam in ea quæ maxime miratus es, sparge. tunc tibi fortissimus quisque, & victor doloris, occurrat. Ille, qui dum varices exsecandas præberet, legere librum perseveravit. Ille, qui non desiit ridere: cum ob hoc ipsum irati tortores omnia instrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus est risu? Quidquid vis, nunc licet dicas, distillationes, & vim continuæ tussis egerentem viscerum partes, & febrem præcordia ipsa torrentem, & sitim, & artus in diversum articulis exeuntibus tortos: plus est flamma, & equuleus, & lamina, & vulneribus ipsis intumescentibus, quod illa renovaret & altius urgeret impressum. inter hæc tamen aliquis non gemuit: parum est, non rogavit: parum est. non respondit: parum est. risit, & quidem ex animo: vis tu post hoc dolorem deridere? Sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me omnibus abduxit officiis. Corpus tuum valetudo tenet, non animum. Itaque cursoris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi esse in usu solet, suadebis, docebis, audies, disces, quæres, recordaberis. Quid porro? nihil agere te credis, si temperans æger sis? ostendes morbum posse superari, vel certe sustineri. Est, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantum arma & acies dant argumenta alacris animi, indomitique terroribus: & in vestimentis vir fortis apparet. Habes quod agas. bene luctare cum morbo: si nihil te coegerit, si nihil exoraverit, insigne prodis exemplum. O quam magna erat gloriæ materia, si spectaremur ægri! ipse te specta, ipse te lauda. Præterea, duo sunt genera voluptatum: corporales morbus inhibet, non tamen tollit, imo, si verum æstimes, incitat, magis juvat bibere sitientem: gratior est esurienti cibus. Quidquid ex abstinentia contigit, avidius excipitur. Illas vero animi voluptates, quæ majores certioresque sunt, nemo medicus ægro negat: has quisquis sequitur, & bene intelligit, omnia sensuum blandimenta contemnit. O infelicem ægrum! quare? quia non vino nivem diluit: quia non rigorem potionis suæ, quam capaci scypho miscuit, renovat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsa mensa aperiuntur: quia non circa cænationem ejus tumultus coquorum est, ipsos cum obsoniis focos transferentium. hoc enim jam luxuria commenta est. Ne quis intepescat cibus, ne quid palato jam calloso parum ferveat, cænam culina prosequitur. O infelicem ægrum! edet quantum concoquat. non jacebit in conspectu aper, ut vilis caro, à mensa relegatus, nec in repositorio ejus pectora avium, totas enim videre fastidium est, congesta ponentur,

nentur. Quid tibi mali factum est? cœnabis tamquam æger: imo aliquando tamquam sanus. Sed omnia ista facile perferemus, sorbitionem, aquam calidam, & quidquid aliud intolerabile videtur delicatis & luxu fluentibus, magisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognoverimus: ita demum nec vita tædio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res varias, magnas, divinas percensentem: in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum naturam peragranti, numquam in fastidium veritas veniet: falsa satiabunt. Rursus, si mors accedit & vocat, licet immatura sit, licet mediam præcidat ætatem: perceptus longissime fructus est. cognita est illi ex magna parte natura, scit tempore honesta non crescere. His necesse est videri omnem vitam brevem, qui illam voluptatibus vanis, & ideo infinitis, metiuntur. His te cogitationibus recrea, & interim epistolis nostris vacando: veniet aliquod tempus, quod nos iterum jungat ac misceat. quantumlibet sit illud, longum faciet scientia utendi. Nam', ut Posidonius ait, *unus dies hominum eruditorum plus patet, quam imperitis longissima ætas.* Interim tene hoc mordicus. adversis non succumbere, lætis non credere, omnem fortunæ licentiam in oculis habere: tamquam quidquid potest facere, factura sit. Quidquid exspectatum est diu, levius accedit.

EPIST. LXXIX. Exspecto epistolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliæ totius quid tibi novi ostenderit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam saxum esse, & quidem non terribile navigantibus, optime scio: Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desidero. Et si forte observaveris, (dignum est autem, ut observes) fac nos certiores, utrum uno tantum vento agatur in vortices, an omnis tempestas æque mare illud contorqueat: & an verum sit, quidquid illo freti turbine arreptum est, per multa millia trahi conditum, & circa Tauromenitanum litus emergere. Si hæc mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Ætnam quoque ascendas: quam consumi, & sensim subsidere, ex hoc colligunt, quod aliquanto longius navigantibus solebat ostendi. Potest hoc accidere, non quia montis altitudo desedit, sed quia ignis evanuit, & minus vehemens ac largus effertur, ob eamdem caussam fumo quoque per diem segniore. Neutrum autem incredibile est, nec montem qui devoretur quotidie minui, nec ignem non manere eumdem: qui non ipse ex se est, sed in aliqua inferna valle conceptus exæstuat, & alibi pascitur: in ipso monte non alimentum habet, sed viam. In Lycia regio notissima est, Hephestion incolæ vocant, perforatum pluribus locis solum, quod sine ullo nascentium damno ignis innoxius circuit. Læta itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantum vi remissa ac languida refulgentibus. Sed reservemus ista, tunc quæsituri, cum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis nives absint, quas ne æstas quidem solvit: adeo tutæ sunt ab igne vicino. Non est autem, quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo mandaret tibi, donec Ætnam describas in tuo carmine, & hunc solennem omnibus Poetis locum attingas. quem quo minus Ovidius tractaret, nihil obstitit, quod jã Virgilius impleverat: ne Severum quidem Cornelium uterque deterruit. Omnibus præterea feliciter hic locus se dedit: & qui præcesserant, non præripuisse mihi videntur quæ dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, utrũ ad consumptam materiã, an ad subactã accedas: crescit in dies, & inventuris inventa non obstant.

obstant. Praeterea, condicio optima est ultimi. Parata verba invenit, quae aliter instructa novam faciem habent: nec illis manus injicit, tamquam alienis: sunt enim publica. Iurisconsulti negant, quidquam publicum usu capi. Aut ego te non novi, aut Ætna tibi salivam movet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non promittit: quae tanta in te est, ut videaris mihi retracturus ingenii tui vires, si vincendi periculum sit, tanta tibi priorum reverentia est. Inter cetera, hoc habet boni sapientia: nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur. dum ad summū perveneris, paria sunt: non est incremento locus, statur. Numquid sol magnitudini suae adjicit? numquid luna ultra quam solet procedit? maria non crescunt: mundus eumdem habitum ac modum servat. Extollere se, quae justam magnitudinem implevere, non possunt. Quicumque fuerint sapientes, pares erunt & aequales, habebit unusquisq; ex his proprias dotes: alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior: illud de quo agitur, quod beatum facit, aequale erit in omnibus. An Ætna tua possit sublabi, & in se ruere, an hoc excelsum cacumen & conspicuum per vasti maris spatia detrahat assidua vis ignium, nescio: virtutem non flamma, non ruina inferius adducere. Haec una majestas deprimi nescit, nec proferri ultra, nec referri potest. Sic hujus, ut caelestium, stata magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere. jam multum operis effectum est, imo si verum fateri volo, non multum. Nec enim bonitas est, pessimis esse meliorem. Quis oculis glorietur, qui suspiceantur diem? quibus sol per caliginem splendet? licet contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur sibi, cum emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus caelo suo fuerit cum receperit locum, quem occupavit sorte nascendi. Sursum vocant illum initia sua. Erit autem illic, etiam antequam hac custodia exsolvatur, cum vitia disjecerit, purusque ac levis in cogitationes divinas emicuerit. Hoc nos oportet agere. Lucili carissime, in hoc ire impetu toto; licet pauci sciant, licet nemo videat. Gloria, umbra virtutis est: etiam invitos comitabitur. Sed quemadmodū aliquando umbra antecedit, aliquando sequitur: ita gloria aliquando ante nos est, visendamque se praebet, aliquando in averso est, majorque quo serior, ubi invidia secessit. Quamdiu videbatur furere Democritus? vix recepit Socratem fama. Quamdiu Catonem civitas ignoravit? respuit nec intellexit, nisi cum perdidit. Rutilii innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset injuriam: dum violatur, effulsit. Numquid non sorti suae gratias egit, & exsilium suum complexus est? De his loquor, quos illustravit fortuna, dum vexat; quam multorum profectus in notitiam evasere, post ipsos? quam multos fama non excepit, sed eruit? Vides Epicurum, quantopere non tantum eruditiores, sed haec quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque jam annis Metrodoro suo superstes, in quadam epistola, cum amicitiam suam & Metrodori grata commemoratione cecinisset, hoc novissime adjecit: *Nihil sibi & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Graecia non ignotos solum habuisset, sed paene inauditos.* Numquid ergo non, postea quam esse desierat, inventus est? numquid non opinio ejus emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epistola confitetur, *Se & Epicurum non satis emicuisse: sed post, se & Epicurum, magnum paratumque nomen habituros, apud eos qui voluissent per eadem ire vestigia.* Nulla virtus latet: & latuisse, non ipsius est

damnum. Veniet qui conditam, & sæculi sui malignitate compressam, dies publicet. Paucis natus est, qui populum ætatis suæ cogitat. Multa annorum millia, multa populorum supervenient: ad illa respice. etiam si omnibus tecum viventibus silentium livor indixerit, venient qui sine offensa, sine gratia judicent. Si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes colet, ac frequentabit. Nulli non virtus & vivo, & mortuo, retulit gratiam: si modo illam bona secutus est fide, si se non exornavit & pinxit, sed idem fuit, sive ex denuntiato videbatur, sive imparatus ac subito Nihil simulatio proficit. paucis imponit leviter extrinsecus inducta facies: veritas in omnem partem sui semper eadem est. Quæ decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris.

EPIST. LXXX. Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphæromachiam avocavit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit: quæ hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde ostium, non allevabatur velum: licebit uni vadere, quod magis necessarium est per se eunti, & suam sequenti viam. Non ergo sequor priores? facio, sed permitto mihi & invenire aliquid, & mutare, & relinquere. Non servio illis sed assentior. Magnum tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam, & sine interpellatore secretum: ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, sed in hujus ipsius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quam multi corpora exerceant, quam ingenia pauci: quantus ad spectaculũ non fidele & lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo: quam imbecilli animo sint quorum lacertos humerosque miramur. Illud maxime revolvo mecum. si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, qua & pugnos pariter & calces non unius hominis ferat. qua solem ardentissimum in ferventissimo pulvere sustinens aliquis, & sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari possit, ut fortunæ ictus invictus excipiat, ut projectus, ut conculcatus exsurgat? Corpus enim multis eget rebus, ut valeat: animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, longa denique opera: tibi continget virtus sine apparatu, sine impensa. Quidquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est ut sis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quam eripere te huic servituti, quæ omnes premit, quam mancipia quoque conditionis extremæ, & in his sordibus nata, omni modo exuere conantur? Peculium suum, quod comparaverunt ventre fraudato, pro capite numerant: tu non concupisces quanticumque ad libertatem pervenire, qui te putas in illa natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaque in tabellas vanum conjicitur nomen libertatis: quam nec qui emerunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum, à te petas. Libera te primum metu mortis: illa nobis primum jugum imponit: deinde metu paupertatis. Si vis scire quàm nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum & divitum vultus. Sæpius pauper, & fidelius ridet: nulla sollicitudo in alto est: etiam si qua incidit cura, velut nubes levis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut gravis & suppurata tristitia: & quidem gravior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sepius hoc exemplo mihi utendum est: nec enim ullo efficacius exprimitur hic humanæ vitæ mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille qui in

scæna

scæna elatus incedit, & hæc resupinus dicit,

En impero Argis. Regna mihi liquit Pelops,

Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari

Vrgetur Isthmos:

servus est, quinque modios accipit, & quinque denarios. Ille qui superbus, atque impotens, & fiducia virium tumidus ait,

Quod nisi quieris Menelae, hac dextra occides:

diurnum accipit, in cænaculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit: omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaveris. Equum empturus, solvi jubes stratum, detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem involutum æstimas? Mangones, quidquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: sive crus alligatum, sive brachium adspiceres, nudari juberes, & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiæ Sarmatiæve regem, insigni capitis decorum? si vis illum æstimare, totumque scire qualis sit, fasciam solve. Multum mali sub illa latet. Quid de aliis loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse considera. Nunc qualis sis, aliis credis.

EPIST. LXXXI. Quereris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunæ, aut diligentiæ tuæ gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia: ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeant potius, quam non dentur: & post malam segetem serendum est. Sæpe quidquid perierat assidua infelicis soli sterilitate, unius anni restituit ubertas. Est tanti, ut gratum invenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certam in beneficiis manum, ut non sæpe fallatur: aberrent, ut aliquando hæreant. Post naufragium maria tentantur: fæneratorem non fugat à foro decoctor. Cito inerti otio vita torpebit, si relinquendum est quidquid offendit. Te vero benigniorem hæc ipsa res faciat: nam cujus rei eventus incertus est, id, ut aliquando procedat, sæpe tentandum est. Sed de isto satis multa in iis libris locuti sumus, qui de Beneficiis inscribuntur: illud magis quærendum videtur, quod non satis (ut existimo) explicatum est: An is qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit, & nos debito solverit? Adjice si vis & illud: Multo plus postea nocuit, quam ante profuerat. Si rectam illam rigidi judicis sententiam quæris, alterum ab altero absolvet, & dicet: Quamvis injuria præponderet, tamen beneficiis donetur, quod ex injuria superest. Plus nocuit? sed prius profuit. itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifestiora sunt quam ut admoneri debeas, quærendum esse quam libenter profuerit, quam invitus nocuerit: quoniam animo & beneficia & injuriæ constant. Nolui beneficium dare victus sumaui verecundia aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec quantum sit, sed à quali profectum voluntate, perpenditur. Nunc conjectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficii prioris excessit, injuria est. Vir bonus utrosque calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat: beneficio adjicit injuriæ demit. Ille alter remissior judex, quem esse me malo, injuriæ oblivisci debebit, officii meminisse. Hoc certe, inquit, justitiæ convenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, injuriæ talionem, aut certe malam gratiam. Verum erit istud, cum alius injuriam fecerit, alius beneficium dederit. uam si idem est, beneficio vis injuriæ exstinguitur. Nam cui, etiam si merita non antecessissent,

oportebat ignosci, post beneficia lædenti, plus quam venia debetur. Non pono utriq; par pretium: pluris æstimo beneficium, quam injuriam. Non omnes debere sciunt grati beneficium. Potest etiam imprudens, & rudis, & unus è turba, utique dum prope est ab accepto, reddere beneficium, & pensare: ignorat autem quantum debeat. Vni sapienti notum est, quanti res quæque taxanda sit. Nam ille de quo loquebar modo, stultus, etiam si bonæ voluntatis est, aut minus quam debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: Id quod referendum est, effundit atq; abjicit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est: & consuetudo sermonis antiqui quædam efficacissimis, & officia docentibus, notis signat. Sic certe solemus loqui: *Ille illi gratiam retulit*. Referre, est ultro quod debeas afferre. Non dicimus, *Gratiã reddidit*. Reddunt enim, & qui reposcuntur, & qui inviti, & qui ubilibet, & qui per alium. Non dicimus, *Reposuit beneficium, aut solvit*: nullum enim nobis placuit, quod ęri alieno convenit, verbum. Referre, est ad eum à quo acceperis, ferre. Hæc vox significat voluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellavit. Sapiens omnia examinabit secum, quantũ acceperit, à quo, quando, ubi, quemadmodum. Itaque negamus quemquam scire gratiam referre, nisi sapientem, non magis quam beneficium dare quisquam scit, nisi sapiens: hic scilicet, qui magis dato gaudet, quam alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quæ videmur inopinata omnibus dicere, *παράδοξα* Græci vocant: & ait, Nemo ergo scit præter sapientem referre gratiam? ergo nec quod debet creditori suo, reponere quisquam scit alius? nec cum emit aliquam rem, pretium venditori persolvere? Sed ne nobis fiat invidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait, *Solum sapientem referre gratiam scire*. Deinde idem admiratur, cum dicimus, *Solus sapiens scit amare, solus sapiens amicus est.* Atqui & amoris & amicitiæ pars est, referre gratiam: imo hoc magis vulgare est, & in plures cadit, quã vera amicitia. Deinde idem admiratur, quod dicimus fidem nisi in sapiente non esse: tamquam non ipse idem dicat. An tibi videtur fidem habere, qui referre gratiam nescit? Desinant itaque infamare nos, tamquam incredibilia jactantes: & sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoque utcumque scit, & quemadmodum potest, referat: scientia illi potius, quam voluntas desit. Velle non discitur. Sapiens inter se omnia comparabit. majus ejus opus, aut minus fit (quamvis idem fit) tempore, loco, caussa. Sæpe enim hoc non potuere divitiæ in domum infusæ, quod opportune dati mille denarii. Multum enim interest, donaveris, an succurreris: servaverit illum tua liberalitas, an instruxerit. Sæpe quod datur, exiguum est: quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, utrum aliquis quod dederat, sumpserit, an beneficium acceperit, ut daret? Sed ne in eadem, quæ satis scrutati sumus, revolvamur; in hac comparatione beneficii & injurię, vir bonus judicabit quidem quod erit æquissimum: sed beneficio favebit, in hanc erit partem proclivior. Plurimum autem momenti persona solet afferre, in rebus ejusmodi. Dedisti mihi beneficiũ in servo, injuriam fecisti in patre: servasti mihi filium, sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quæ procedit omnis collatio, prosequetur: & si pusillum erit quod intersit, dissimulabit. Etiam si multum fuerit, si id donari salva pietate ac fide poterit, remittet: id est, si ad ipsum tota pertinebit injuria. Summa rei hæc est. facilis erit in commutando: patietur plus imputari sibi. invitus beneficium per compensationem injurię solvet: in hanc partem inclinabit, huc verget, ut cupiat

cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficiũ libentius accipit, quam reddit. Quanto hilarior est qui solvit, quã qui mutuatur, tanto debet lætior esse, qui se maximo ære alieno accepti beneficii exonerat, quam qui accipiens cum maxime obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori quidem, præter sortem, extra ordinem numerant: beneficiorum autem usum esse gratuitum putant. Et illa crescunt mora: tantoq; plus solvendum est, quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine usura. Itaq; hujus quoq; rei habebitur ratio, cum conferentur accepta & expensa. Omnia facienda sunt, ut quam gratissimi simus. nostrum enim in hoc bonum. quemadmodum justitia non est, ut vulgo creditur, ad alios pertinens; maxima pars ejus in se redit. Nemo non cum alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod volet adjuvare adjutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem revertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores, nec ulla miseratio contingit his, qui patiuntur injurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad præmium: recte facti, fecisse merces est. Gratus sum, non ut alius mihi libentius præstet, priori irritatus exemplo: sed ut rem jucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum, non quia expedit; sed quia juvat. Hoc ut scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi ut videar ingratus, si reddere beneficium non aliter quam per speciem injuriæ potero; æquissimo animo ad honestum consilium, per mediam infamiam tendam. Nemo mihi videtur pluris æstimare virtutem, nemo illi magis esse devotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conscientiã perderet. Itaque, ut dixi, majore tuo, quam alterius bono gratus es. Illi enim vulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si malicia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est: rem usitatam reddidisti, inæstimabilem consecutus es, conscientiam grati: quę nisi in animum divinum, fortunatumq; nõ pervenit. In contrarium autem huic affectum, summa infelicitas urget. Nemo si ingratus est, non miser erit: non differo illum, statim miser est. Itaq; ingrati esse vitemus, non aliena caussa, sed nostra. Minimum ex nequitia levissimumque ad alios redundat; quod pessimum ex illa est, & (ut ita dicam) spississimum, domi remanet, & premit habentem. Quemadmodum Attalus noster dicere solebat, *Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit.* Illud venenum, quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent, non est huic simile: hoc, habentibus pessimum est. Torquet ingratus se, & macerat: odit quæ accepit, quia redditurus est, & extenuat: injurias vero dilatat atq; auget. Quid autem eo miserius, cui beneficia excidunt, hærent injuriæ? At contra sapientia exornat omne beneficium, ac sibi ipsa commendat, & se assidua ejus commemoratione delectat. Malis una voluptas est, & hęc brevis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti longum gaudium manet, ac perenne. Non enim illum accipere, sed accepisse delectat: quod immortale est, & assiduum. Illa contemnit, quibus lęsus est: nec obliviscitur per negligentiam, sed volens. Non vertit omnia in pejus: sed nec quęrit cui imputet casum, & peccata hominum ad fortunam potius refert: Non calumniatur verba, nec vultus: quidquid accidit, benigne interpretando levat: nec offensæ potius, quam beneficii meminit. Quantũ potest, in priore ac meliore se memoris detinet; nec mutat animum adversus bene meritos, nisi multum malefacta præcedant, & manifestum etiam conniventi discrimen est: tunc quoque in hoc

duntaxat, ut talis sit post majorem injuriam, qualis ante beneficium. Nam cum beneficio par est injuria, aliquid in animo benevolentiæ remanet. Quemadmodum reus sententiis paribus absolvitur, & semper quidquid dubium est, humanitas inclinat in melius: sic animus sapientis, ubi paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere: & hoc facit, quod qui post tabulas novas solvunt. Nemo autem gratus esse potest, nisi contempserit ista, propter quæ vulgus insanit. Si referre vis gratiam: & in exsilium eundum est, & effundendus sanguis, & suscipienda egestas, & ipsa innocentia sæpe maculanda, indignisq; objicienda rumoribus. Non parvo sibi constat homo gratus. Nihil carius æstimamus, quam beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius, cum acceplmus. Quæris quid sit, quod oblivionem acceptorum nobis faciat? cupiditas accipiendorum. cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt à recto divitiæ, honores, potentia: & cetera, quæ opinione nostra cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, præter hoc, quod mirari illa consuevimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur; sed concupiscuntur, quia laudata sunt: & cum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credimus, sic & in hoc fidei populi credamus, nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt: in hoc bonis malisque conveniet. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: divitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicet humanæ malo vitæ repertas: nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non inveuit. In tanta judiciorum diversitate, referendam bene merentibus gratiam, omnes uno tibi, quod ajunt ore affirmabunt: in hoc tam discors turba consentiet, cum interim injurias pro beneficiis reddimus. Et prima caussa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eo perductus est furor, ut periculosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre. nam quia putat turpe non reddere; non vult esse, cui reddat. Tibi habe, quod accepisti: non repeto, non exigo. profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, quam ex beneficii violati pudore.

EPIST. LXXXII. Desii jam de te esse solicitus. Quem, inquis, deorum sponsorem accepisti? eum scilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est. potest fortuna tibi injuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo, ne tu facias tibi. I, qua cœpisti: & in isto te vitæ habitu compone, placide, non molliter. Male tibi esse malo, quam molliter. Male nunc sic accipe, quemadmodum à populo solet dici, dure, aspere, laboriose. Audire solemus sic quorundam vitam laudari, quibus invidetur *Molliter vivit.* Hoc dicunt, malus est. Paullatim enim effœminatur animus, atque in similitudinem otii sui & pigritiæ, in qua jacet, solvitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium, & conditivum. Quid ergo, inquis, non satius est vel sic jacere, quam istis officiorum vorticibus volutari? Utraque res letalis est, & contractio, & torpor. Puto, æque qui in odoribus jacet mortuus est, quam qui rapitur unco. Otium sine literis mors est, & hominis vivi sepultura. Quid denique prodest secessisse, tamquam non trans maria nos solicitudinum caussæ persequantur? Quæ latebra est, in quam

non

non intret metus mortis? quæ tam munita, & in altum subducta vitæ quies, quam non dolor territet? Quocumque te abdideris, mala humana circumstrepent. Multa extra sunt, quæ circumeunt nos, quo aut fallant, aut urgeant: multa intus, quæ etiam in media solitudine exæstuant. Philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum non transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, ut putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, nisi hærentem sibi. Itaque quantum possumus, ab illa resiliamus: quod sola præstabit sui naturæque cognitio. Sciat quo iturus sit, unde ortus: quod illi bonum, quod malum sit: quid petat, quid devitet: quæ sit illa ratio, quæ appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum mansuescit insania, timorum sævitia compescitur. Hæc quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse: sed cum securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna verba excidunt, cum tortor poposcit manum, cum mors propius accessit. Possis illi dicere: Facile provocabas mala absentia: ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas ecce mors, quam contra multa animose locutus es: sonāt flagella, gladius micat:

Nunc animis opus Ænea, nunc pectore firmo.

Faciet autem illud firmum assidua meditatio: si non verba exercueris, sed animum: si contra mortem te præparaveris: adversus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cavillationibus tibi persuadere tentaverit, mortem malum non esse. Libet enim, Lucili virorum optime, ridere ineptias Græcas, quas nondum, quamvis mirer, excussi. Zeno noster hac collectione utitur: Nullum malum gloriosum est: mors autem gloriosa est: mors ergo non est malum. Profecisti, liberatus sum metu: posthæc non dubitabo porrigere cervicem. Non vis severius loqui, nec morituro risum movere? Non me hercule facile tibi dixerim, utrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione judicavit mortis metū extinguere: an qui hoc tamquam ad rem pertineret, conatus est solvere. Nam & ipse interrogationem contrariam opposuit, ex eo natam, quod mortem inter Indifferentia ponimus, quæ ἀδιάφορα Græci vocant. Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non indifferens. Hæc interrogatio vides ubi obrepat. mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est: & cum dicit. Indifferens nihil gloriosum est: concedo tibi ita ut dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa Indifferentia: Indifferentia autem esse dico, nec bona, nec mala, tamquam morbum, dolorem, paupertatem, exsilium, mortem: nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non submittit, nec incurvat: laudatur non exsilium, sed qui hoc non doluit: laudatur non dolor, sed ille quem nihil coegit dolor. Nemo mortem laudat, sed eum cui morsante abstulit animum, quam conturbavit. Omnia ista per se non sunt honesta, nec gloriosa: sed quidquid virtus ex illis adiit, tractavitque, honestum & gloriosum facit. Illa in medio posita sunt: interest, utrum malacia illis an virtus manum admoverit. Mors enim illa, quæ in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est & erubescenda. Hic est enim Brutus, qui cum periturus mortis moras quæreret, ad exonerandum ventrem secessit, & evocatus ad mortem, jussusque præbere cervicem: *Præbebo*, inquit, *ita vivam.* Quæ dementia est fugere, cum retro ire non possis? Præbebo, inquit, ita vivam. pæne adjecit, vel sub Antonio. O hominem dignum, qui vitæ dederetur! Sed ut cœperam dicere, vides ipsam mortem nec malum esse, nec bonum: Cato illa honestissime usus est, turpissi-

turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus: hoc idem obscurissimum est nocte: dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quæ à nobis indifferentia ac media dicuntur, divitiis, viribus, formæ, honoribus, regno: & contra, morti, exsilio, malæ valetudini, doloribus, quæque alia aut minus aut magis pertimuimus: aut malitia, aut virtus dat boni vel mali nomen. Massa per se nec calida, nec frigida est. in fornacem conjecta concaluit: in aquam remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quod honestum est: id est virtus, & animus externa contemnens. Est & horum, Lucili, quæ appellamus Media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo utrum capillos pares habeas, necne: mors inter illa est, quæ mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conservandique se insita voluntas, atq; aspernatio dissolutionis: quia videtur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assuevimus rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quod hæc jam novimus: illa ad quæ transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaq; etiamsi indifferens mors, non tamen inter ea est quæ facile negligi possint: magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum ejus, accessumque patiatur. Mors contemni debet magis, quam solet. multa enim de illa credimus: multorum ingeniis certatum est, ad augendam ejus infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens janitor Orci.

Ossa super recubans antro semesa cruento,

Æternum latrans exsangues terrritat umbras.

Sed etiam cum persuaseris ista fabulas esse, nec quidquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. Æque enim timent, ne apud inferos sint, quam ne usquam. His adversantibus, quæ nobis infudit longa persuasio, fortiter pati mortem, quid ni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanæ? quæ numquam ad virtutem exsurget, si mortem malum esse crediderit: exsurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo accedat ad id quod malum judicat: pigre veniet, & cunctanter: non est autem gloriosum quod ab invito & tergiversante fit. nihil facit virtus, quia necesse est. Adjice nunc, quod nihil honeste fit. nisi cui totus animus incubuit atque affuit, cui nulla parte sui repugnavit. Ubi autem ad malum acceditur, aut pejorum metu fit, aut spe bonorum, ad quæ pervenire tanti fit, devorata unius mali patientia. Dissident inter se judicia facientis. Hinc est, quod jubeat proposita perficere: illinc, quod retrahat, & ab re suspecta ac periculosa fuget. Igitur in diversa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit: non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito;

Quam tua te fortuna sinet.

Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc è pectore est: alioquin hæsitabit impetum moratura suspicio. trudetur in id, quod invadendum est. Nostri quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram & falsam, quæ illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem Dialecticam, & ad illos artificii veternosissimi nodos: totum genus istud exturbandum judico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perductus aliud respondet, aliud putat. Pro veritate simplicius agendum est: contra metum fortius. Hæc ipsa quæ volvuntur ab illis, solvere malim & expendere, ut persuadeam, non ut imponam. In aciem educturus exercitum, pro conju-

conjugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reip. bellum in unam transferentes domum. Laconas tibi ostendo, in ipsis Thermopylarum angustiis positos, nec victoriam sperantes, nec reditū. ille locus illis sepulchrum futurus est. Quemadmodum exhortaris, ut totius gentis ruinam, objectis corporibus excipiant, & vita potius quam loco cedant? Dices, quod malum est, gloriosum non est: mors gloriosa est: mors ergo non malum? O efficacem concionem! Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus, & stans mori? Atille Leonidas quam fortiter illos allocutus est? *Sic*, inquit, *commilitones prandete, tamquam apud inferos cœnaturi*. Non in ore crevit cibus, non hæsit in faucibus, non elapsus est manibus: alacres illi & ad prandium promiserunt, & ad cænam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est? *Ire commilitones illo necesse est: unde redire non est necesse*. Vides quam simplex & imperiosa Virtus sit. Quem mortalium circumscriptiones vestræ fortiorem facere, quem erectiorem possunt? Frangunt animum, qui nunquam minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus, quam cum aliquid grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet: quomodo illos docebis malum non esse? quomodo opiniones totius ævi, quibus protinus infantia imbuitur, evinces? quod auxilium invenies? Quid dices Imbecillitati humanæ? quid dices quo inflammati in media pericula irruant? qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenii viribus obnixam contra te persuasionem humani generis avertes? verba mihi captiosa componis, & interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur. Serpentem illam in Africa sævam, & Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisq; petierunt. Ne Python quidem vulnerabilis erat, cum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum, & quidquid humanæ torserant manus, rejiceret, molaribus demum fracta saxis est: & adversus mortem tu tam minuta jacularis? subula leonem excipis? Acuta sunt ista quæ dicis. Nihil est acutius arista. quædam inutilia & inefficacia, ipsa subtilitas reddit.

EPIST. LXXXIII. Singulos dies tibi meos, & quidem totos, indicari jubes. Bene de me judicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certe vivendum est, tamquam in conspectu vivamus: sic cogitandum, tamquam aliquis in pectus intimum inspicere possit & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus mediis intervenit. Sic intervenit dico, tamquam aliquando discedat. Faciam ergo quod jubes, & quid agam, & quo ordine, libenter tibi scribam. observabo me protinus: & quod est utilissimum, diem meum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id raro: quid fecerimus, non cogitamus. atqui consilium futuri ex præterito venit. Hodiernus dies solidus est. nemo ex illo quidquam mihi eripuit: totus inter stratum lectionemque divisus est. Minimum exercitationi corporis datum: & hoc nomine ago gratias senectuti. non magno mihi constat: cum me movi, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est. Progymnastas meos quæris? unus mihi sufficit Earinus, puer (ut scis) amabilis: sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quæro. Hic quidem ait, nos eamdem crisim habere, quia utrique dentes cadunt: sed jam vix illum assequor currentem, & intra paucissimos dies non potero. Vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum intervallum fit,

inter duos itinere diverso euntes. eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus sum, jam enim ætas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quæris? quod raro cursoribus evenit, Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis, quam exercitatione, in frigidam descendi. hoc apud me vocatur parum calda. Ille tantus Psychrolutes, qui Kalendis Ianuariis in Euripum saltabam, qui anno novo quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in virginem desilire, primum ad Tiberim transtuli castra: deinde ad hoc solium, quod cum fortissimus sum, & omnia bona fide fiunt, sol temperat. non multum mihi ad balneum superest. Panis deinde siccus, & sine mensa prandium: post quod non sunt lavandæ manus. Dormio minimum. consuetudinem meam nosti: brevissimo somno utor, & quasi interjungo. Satis est mihi, vigilare desiisse. aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subita aliqua & universa voce feriuntur aures meæ. nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. Fremitum patientissime fero: multæ voces, & in unum confusæ, pro fluctu mihi sunt, aut vento silvam verberante, & ceteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animum adjecerim, dicam Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes levissimas & perplexas fecerunt: quę ut sint veræ, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, vir maximus. hujus sectæ fortissimæ ac sanctissimæ conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo committit: viro autem bono committit, ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, attende. Satis enim est, unam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem committit: viro bono autem committit ergo vir bonus nō dormit. Quo uno modo potest. Posidonius Zenonis nostri caussam agit: sed ne sic quidem, ut existimo, agi potest. Ait enim ebrium duobus modis dici: altero, cum aliquis vino gravis est, & impos sui: altero, si solet ebrius fieri, & huic obnoxius vitio est. Nunc à Zenone dici qui soleat fieri ebrius, nō qui fit. Huic autem neminem commissurum arcana, quæ per vinum eloqui possit. quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium & ebriosum. potest & qui ebrius est, tunc primum esse, nec habere hoc vitium: & qui ebriosus est, sæpe extra ebrietatem esse. Itaque id intelligo, quod significari verbo isto solet: præsertim cum ab homine diligentiam professo ponatur, & verba examinante. Adjice nunc, quod si hoc intellexit Zeno & nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quæsivit locum fraudi: quod faciendum nō est, ubi veritas quæritur. Sed sane hoc senserit: quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. Cogita enim quam multis militibus, non semper sobriis, & imperator, & tribunus, & centurio, tacenda mandaverit. De illa C. Cæsaris cæde, illius dico qui superato Pompejo Rempublicam tenuit, tam creditum est Tillio Cimbro, quam C. Cassio. Cassius tota vita aquam bibit: Tillius Cimber & nimius erat in vino, & scordalus. In hanc rem jocatus est ipse: *Ego*, inquit, *quemquam feram, qui vinum ferre non possum*? Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit & vinum male credi, & sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. Instruenda est enim vita exemplis illustribus.

non

non semper confugiamus ad vetera. L. Piso, urbis custos, ebrius ex quo semel factus est, fuit, majorem partem noctis in convivio exigebat: usque in horam sextam fere dormiebat. hoc erat ejus matutinū. Officium tamen suum, quo tutela urbis continebatur, diligentissime administravit. Huic & divus Augustus dedit secreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniam, cum multa in urbe & suspecta relinqueret & invisa. Puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis præfectum, virum gravem, moderatum, sed mersum vino, & madentem: adeo, ut ex senatu aliquando, in quem è convivio venerat, oppressus inexcitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit, quæ committenda ne ministris quidem suis judicabat. Nullum Cosso aut privatum secretum, aut publicum elapsum est. Itaque declamationes istas de medio removeamus. Non est animus in sua potestate, ebrietate devinctus. Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo jacet, in summam partem vis caloris ejectat: sic vino exæstuante, quidquid in imo jacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem: quod suum alienumque est, pariter effundunt. Sed quamvis hoc soleat accidere, ita & illud solet, ut cum his quos scimus libentius bibere, de rebus necessariis deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinii loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. Quanto satius est, aperte accusare ebrietatem, & vitia ejus exponere? quæ etiam tolerabilis homo vitaverit, nedum perfectus ac sapiens, cui satis est sitim extinguere: qui etiam si quando orta est hilaritas, aliena caussa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, an sapientis animus nimio vino turbetur, & faciat ebriis solita. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? dic quam turpe sit, plus sibi ingerere quam capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quam multa ebrii faciant, quibus sobrii erubescant: nihil aliud esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrii habitum: numquid de furore dubitabis? nunc quoque non est minor, sed brevior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum carissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit: & intellecto facinore, mori voluit, certe debuit. Omne vitium ebrietas & incendit, & detegit: obstantem malis conatibus verecundiam removet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis abstinent. Ubi possedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit. tunc libidinosus ne cubiculum quidem exspectat, sed cupiditatibus suis, quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas sævo, malignitas livido: omne vitium detegitur, & prodit. Adjice illam ignorationem sui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, cum effervescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen utcumque tolerabile est, dum illi vis sua est: quid cum somno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes, bellicosasque, hostibus tradidit: hæc multorum annorum pertinaci bello defensa mœnia patefecit: hæc contumacissimos, & jugum recusantes, in alienum egit arbitrium: hæc invictos acie mero domuit, Alexandrum,

cujus modo feci mentionem, tot itinera, tot prœlia, tot hyemes, per quas, victa temporum locorumque difficultate, transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi, & ille Herculaneus ac fatalis scyphus condidit. Quæ gloria est, capere multum? Cum penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusaverint, cum superstes toti convivio fueris, cum omnes viceris virtute magnifica, & nemo tam vini capax fuerit; vinceris à dolio. M. Antonium, magnum virum & ingenii nobilis, quæ alia res perdidit, & in externos mores ac vitia non Romana trajecit, quam ebrietas, nec minor vino Cleopatræ amor? Hæc illum res hostem reipublicæ, hæc hostibus suis imparem reddidit, hæc crudelem fecit, cum capita principum civitatis cænanti referrentur, cum inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret, cum vino gravis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quod hæc in ipsa ebrietate faciebat? Fere vinolentiam crudelitas sequitur, violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculo diutini morbi, etiam ad minimam radii solis offensionem: ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam cum sæpe apud se non sint, consuetudine insaniæ durata vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei & importunitatem ostende rebus, non verbis: quod facillimum est. Proba istas, quæ voluptates vocantur, ubi transcenderint modum, pœnas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari, & retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit: licet colligas, nec veneno poto moriturum, nec sopore sumpto dormiturum, nec ellebоro accepto quidquid in visceribus hærebit, ejecturum, dejecturumque. Sed si tentantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium?

EPIST. LXXXIIII. Itinera ista quæ segnitiam mihi excutiunt, & valetudini meæ prodesse judico, & studiis. Quare valetudinem adjuvent, vides: cum pigrum me, & negligentem corporis, litterarum amor faciat, aliena opera exerceor. Studiis quare prosint, indicabo. A lectionibus recessi. Sunt autem, ut existimo, necessariæ, primum, ne sim me uno contentus: deinde, ut cum ab aliis quæsita cognovero, tum & de inventis judicem, & cogitem de inveniendis. Alit lectio ingenium: & studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus. altera res contristabit, & vires exhauriat: de stilo dico: altera solvet ac diluet. Invicem hoc illo commutandum est, & alterum altero temperandum: ut quidquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. Apes (ut ajunt) debemus imitari, quæ vagantur, & flores ad mel faciendum idoneos carpunt: deinde quidquid attulere, disponunt, ac per favos digerunt: &, ut Virgilius noster ait,

——— *liquentia mella*
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas.

De illis non satis constat, utrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quæ collegerunt, in hunc saporē mixtura quadam, & proprietate spiritus sui, mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Ajunt inveniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius cæli, aut ipsius arundinis humor dulcis & pinguior gignat. In nostris quoque herbis vim eamdem, sed minus manifestam & notabilem poni: quam persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura & dispositione in hanc qualitatem verti, quæ ex teneri-

nerrimis virentium florentiumque decerpserint: non sine quodam, ut ita dicam, fermento, quo in unum diversa coalescunt. Sed ne ad aliud, quam de quo agitur, abducat, nos quoque apes debemus imitari, & quæcumque ex diversa lectione congessimus, separare. melius enim distincta servantur. Deinde adhibita ingenii nostri cura & facultate, in unum saporem varia illa libamenta confundere: ut etiam si apparuerit unde sumptum sit, aliud tamen esse, quam unde sumpsi est, appareat. quod in corpore nostro videmus, sine ulla opera nostra, facere naturam. Alimenta quæ accepimus, quamdiu in sua qualitate perdurant, & solida innatant stomacho, onera sunt: at cum ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires & in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, præstemus: ut quæcumque hausimus, non patiamur integra esse, ne aliena sint. Concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Assentiamur illis fideliter, & nostra faciamus, ut unum quiddam fiat ex multis: sicut unus numerus fit ex singulis, cum minores summas & dissidentes computatio una comprehendit. Hoc faciat animus noster. omnia quibus est adjutus, abscondat: ipsum tantum ostendat, quod effecit. Etiamsi alicujus in te comparebit similitudo, quê admiratio tibi altius fixerit: similem esse te volo quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago, res mortua est. Quid ergo? non intelligetur cujus imiteris orationem? cujus argumentationem? cujus sententias? puto aliquando ne intelligi quidem posse, si magni viri. nec enim omnibus, quæ ex quoq; velut exemplaria traxit, formam suam impressit, ut in unitatem illam competant. Non vides quam multorum vocibus chorus constet? unus tamen ex omnibus sonus redditur. aliqua illic acuta est, aliqua gravis, aliqua media. accedunt viris fæminæ, interponuntur tibiæ: singulorum illic latent voces, omnium apparent. De choro dico, quem veteres philosophi noverant. In commissionibus nostris plus cantorum est, quam in theatris olim spectatorum fuit. cum omnes vias ordo canentium implevit, & cavea æneatoribus cincta est, & ex pulpito omne tibiarum genus organorumque consonuit, fit concentus ex dissonis. Talem animum esse nostrum volo, ut multæ in illo artes, multa præcepta sint, multarum ætatum exempla, sed in unum conspirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? assidua intentione: si nihil egerimus, nisi ratione suadente. hanc si audire volueris, dicet tibi: Relinque ista jamdudum, ad quæ discurritur. relinque divitias, aut periculum possidentium, aut onus. relinque corporis atque animi voluptates: molliunt & enervant. relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa. nullum habet terminum. tam solicita est, ne quem ante se videat, quam ne post se alium. laborat invidia, & quidem duplici. Vides autem quam miser sit is, cui invidetur, si & invidet. Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa, rixa salutantium, limina? multum habent contumeliarum, ut intres: plus, cum intraveris. Præteri istos gradus divitum, & magno aggestu suspensa vestibula. non in prærupto tantum istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimasque res, & simul amplissimas, pete. Quæcumque videntur eminere in rebus humanis, quamvis pusilla sint, & comparatione humillimorum exstent, per difficiles tamen & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est. At si conscendere hunc verticem libet, cui se fortuna submisit: omnia quidem sub te, quæ pro excelsissimis habentur, adspicies, sed tamen venies ad summa per planum.

EPIST. LXXXV. Peperceram tibi, & quidquid nodosi adhuc supererat, præterieram: contentus quasi gustum tibi dare eorum,

quæ à nostris dicuntur, ut probetur virtus ad explendam beatam vitam sola satis efficax. Iubes me, quidquid est interrogationum aut nostrarum, aut ad traditionem nostrã excogitatarum, comprehendere: quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere non delectari. pudet in aciem descendere pro diis hominibusq; susceptam, subula armatum. Qui prudens est, & temperans est: qui temperans est, & constans: qui constans est, & imperturbatus est. qui imperturbatus est, sine tristitia est. qui sine tristitia est, beatus est: ergo prudens beatus est, & prudentia ad beatam vitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent. ut imperturbatum, & constantem, & sine tristitia, sic interpretentur, tamquam imperturbatus dicatur, qui raro perturbatur & modice, non qui numquam. Item sine tristitia eum dici ajunt, qui non est obnoxius tristitiæ, nec frequens, nimiusve in hoc vitio. Illud enim humanam naturam negare, alicujus animum immunẽ esse tristitia: sapientem non vinci mærore, ceterum tangi: & cetera in hunc modum sectæ suæ respondentia. Non hi tollunt affectus, sed temperant: quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, & mæstissimis lætior, & effrænatissimis moderatior, & humillimis major? Quid si miretur velocitatem suam Ladas, ad claudos debilesque respiciens?

Illa vel intacta segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras læsisset aristas,
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingueret æquore plantas.

Hæc est pernicitas per se æstimata, non quæ tardissimorum collatione laudatur. Quid si sanum voces, leviter febricitantem? non est bona valetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, sapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor. Falsum est. Non enim diminutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacationem. nulla debent esse, non parva. Nam si ulla sint, crescent, & interim impedient. Quomodo oculos major & perfecta suffusio excæcat, sic modica turbat. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & velut torrente quodam auferetur: præsertim cum illi non unum, sed universum affectuum cœtum relinquis, cum quo colluctetur. Plus potest quamvis mediocrium turba, quam posset unius magni violentia. Habet pecuniæ cupiditatem, sed modicam: habet ambitionem, sed non concitatam: habet iracundiam, sed placabilem: habet inconstantiam, sed minus vagam ac mobilem: habet libidinem, non insaniam. Melius cum illo ageretur, qui unum vitium integrum haberet, quam cum eo qui leviora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest, quam magnus sit affectus: quantuscumque est, parere nescit, consilium non accipit. Quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum & mite; natura enim illorum est surda suadenti: sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicumque sint. Tigres, leonesque numquam feritatem exuunt, aliquando submittunt: & cum minime exspectaveris, exasperatur torvitas mitigata. Numquam bona fide vitia mãsuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient quidem affectus. si invita ratione cœperint, invita perseverabunt. Facilius est enim, initia illorum prohibere, quam impetum regere. Falsa est itaque ista mediocritas & inutilis, eodemque loco habenda, quo si quis diceret modice insaniendum, modice ægrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum: facilius sustuleris illa, quam rexeris. Numquid dubium est, quin vitia mentis humanæ inveterata & dura,

dura, quæ morbos vocamus, immoderata sint: ut avaritia, ut crudelitas, ut impotentia, ut impietas? ergo immoderati sunt & affectus: ab his enim ad illa transitur. Deinde si das aliquid juris tristitiæ, timori, cupiditati, ceterisque motibus pravis, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra nos sunt, quibus irritantur. Itaque crescunt, prout magnas habuerint minoresve caussas, quibus concitentur. major erit timor, si plus quo exterreatur, aut propius adspexerit: acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes evocaverit. Si in nostra potestate non est, an sint affectus; ne illud quidem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum caussis suis crescent, tantique erunt, quanti fient. Adjice nunc, quod ista quantumvis exigua sint, in majus excedunt. numquam perniciosa servant modum. Quamvis levia initia morborum, serpunt: & ægra corpora, minima interdum mergit accessio. Illud vero cujus dementiæ est credere, quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrii terminos? Quomodo ad id finiendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui? cum facilius sit excludere, quam admissa comprimere. Quidam ita distinxerunt, ut dicerent: Temperans ac prudens positione quidem mentis, & habitu tranquillus est, eventu non est. nam quantum ad habitum mentis suæ, non perturbatur, nec contristatur, nec timet: sed multæ extrinsecus caussæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant. Tale est quod volunt dicere: Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando: & timidum quidem non esse, timere tamen aliquando: id est, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, usu frequenti timor transit in vitium: & ira in animum admissa, habitum illum ira carentis animi retexit. Præterea, si non contemnit venientes extrinsecus caussas, & aliquid timet, cum fortiter eundum erit adversus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibit, & animo recedente. Non cadit autem in sapientem hæc diversitas mentis. Illud præterea judico observandum, ne duo quæ separatim probanda sunt, misceamus. Per se enim colligitur, unum bonum esse quod honestum: per se rursus, ad vitam beatam satis esse virtutem. Si unum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beate vivendum sufficere virtutem: è contrario non remittetur, si beatum sola virtus facit, unum bonum esse quod honestum est. Xenocrates & Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse: non tamen unum bonum esse quod honestum est. Epicurus quoque judicat, cum virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vitam: quia beatum efficiat voluptas, quæ ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio. Idem enim negat, umquam virtutem esse sine voluptate. ita si ei juncta semper est, atq; inseparabilis, & sola satis est: habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam cum sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur beatum quidem futurum vel sola virtute; non futurum autem perfecte beatum: quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexsuperabile. quod si est, perfecte beata est. Si deorum vita nihil habet majus aut melius: beata autem vita divina est: nihil habet, in quod amplius possit attolli. Præterea, si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est, eademq; est & beata, & beatissima. Numquid dubitas, quin beata vita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet, summe beata est. Quemadmodum summum, adjectionem non recipit (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quæ sine summo bono non est. Quod si aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discri-

tunc animus illi fit? qui ægrum amicum adhortantibus. Quod malum est, nocet: quod nocet, deteriorem facit: dolor & paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt. Falsum est, inquit, quod proponitur: non enim si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas & procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita adversus hoc respondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia nō possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri. Quibus Peripateticus: Ergo, inquit, & sapientem deteriorem faciet paupertas & dolor, & quidquid aliud tale fuerit: virtutē enim illi non eripiet, sed opera ejus impediet. Hoc recte diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris conditio, & sapientis. Huic enim propositum est in vita agenda, non utique quod tentat efficere, sed omnia recte facere: gubernatori propositum est utique navem in portum perducere. Artes ministræ sunt: præstare debent, quod promittunt: sapientia domina rectrixque est. Artes serviunt vitæ, sapientia imperat. Ego aliter respondendum judico, nec artem gubernatoris deteriorem ulla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed utilem operam, & navis regendæ scientiam. hæc eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita vis obstitit. Qui hoc potuit dicere, *Neptune numquam hanc navem, nisi rectam*: arti satisfecit. tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo? inquis. non nocet gubernatori ea res quæ illum tenere portum vetat? quæ conatus ejus irritos efficit? quę aut refert illum, aut detinet, & exarmat? Non tamquam gubernatori, sed tamquam naviganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeo non impedit, ut ostendat. tranquillo enim, ut ajunt, quilibet gubernator est. Navigio ista obsunt, non rectori ejus, qua rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandē conscenderunt navem, qua ipse quoq; vector est: alteram propriam, qua gubernator est. tempestas tamquā vectori nocet, non tamquam gubernatori. Deinde gubernatoria ars alienum bonum est; ad eos quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos, quos curat: sapientia commune bonum est, & eorum cum quibus vivit, & proprium ipsius. Itaque gubernatori fortasse nocetur, cujus ministerium aliis promissum tempestate impeditur: sapienti non nocetur à paupertate, non à dolore, non ab aliis tempestatibus vitæ. Non enim prohibentur opera ejus omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est, non in effectu. tunc maximus, cum illi fortuna se opposuit: tunc ipsius sapientiæ negotium agit, quam diximus & alienum bonum esse, & suum. Præterea, ne aliis quidem tunc prodesse prohibetur, cum illum aliquæ necessitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda respublica fit: at illud docet, quemadmodum tractanda fit paupertas. per totam vitam opus ejus extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. Ad utrosq; casus aptus est: bonorum rector, & malorum victor. Sic, inquam, se exercuit, ut virtutem, tam in secundis quam in adversis exhibeat: nec materiam ejus, sed ipsam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam aliud quod imperitos avertit & precipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? utitur. Non ex ebore tantum Phidias sciebat facere simulacra, faciebat ex ære: si marmor illi, si adhuc viliorem materiam obtulisses, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens virtutem, si licebit, in divitiis explicabit; si minus, in paupertate; si poterit,

in patria; si minus in exsilio? si poterit, imperator; si minus, miles: si poterit, integer; si minus, debilis. quamcumque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi sunt domitores ferarum, qui sævissima animalia, & ad occursum exterrentia hominem, docent pati jugum: nec asperitatem excussisse contenti, usque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur tigrim suus custos, elephantem minimus Æthiops jubet subsidere in genua, & ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exsilium, ubicumque horrenda, cum ad hunc pervenere, mansueta sunt.

EPIST. LXXXVI. In ipsa Scipionis Africani villa jacens hæc tibi scribo, adoratis manibus ejus & ara, quam sepulcrum esse tanti viri suspicor: animum quidem ejus in cælum, ex quo erat, rediisse persuadeo mihi, non quia magnos exercitus duxit (hos enim & Cambyses furiosus, ac furore feliciter usus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatemque, magis in illo admirabilem, cum reliquit patriam, quam cum defendit. Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Romæ libertas. *Nihil*, inquit, *volo derogare legibus, nihil institutis. æquum inter omnes cives jus sit: utere sine me beneficio meo patria. caussa tibi libertatis fui, ero & argumentum. Exeo, si plus quam tibi expedit*, crevi. Quid ni ego admirer hanc magnitudinem animi, qua in exsilium voluntarium secessit, & civitatem exoneravit? Eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret injuriam. neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & se Liternum recepit, tam suum exsilium Reip. imputaturus, quam Hannibalis. Vidi villam structam lapide quadrato, murum circumdatum silvæ, turres quoque in propugnaculum villæ utrimq; subrectas. Cisternam ædificiis ac viridibus subditam, quæ sufficere in usum vel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua. non videbatur majoribus nostris caldum, nisi obscurum. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim opere se, terramque (ut mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pavimentum tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lavari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis & pretiosis orbibus refulserunt: nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt; nisi illis undiq; operosa & in picturæ modum variata circumlitio prætexitur; nisi vitro absconditur camera; nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdedit; in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus; nisi aquam argentea epistomia fuderunt. Et adhuc plebejas fistulas loquor: quid cum ad balnea libertinorum pervenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum, impensæ caussa? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum pervenimus, ut nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimæ sunt rimæ, magis quam fenestræ, muro lapideo exsectæ, ut sine injuria munimenti, lumen admitterent. At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant; nisi & lavantur simul & colorantur; nisi ex solio agros & maria prospiciunt. Itaque quæ concursum & admirationem habuerant cum dedicarentur, hæc in antiquorum numerum rejiciuntur, cum aliquid novi luxuria commenta est, quo ipsa se obrueret. At olim & pauca erant balnea nec

ullo

nullo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, & in usum, non oblectamentum reperta? Non suffundebatur aqua, nec recens semper velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quam perlucida sordes deponerent. Sed, dii boni, quam juvabat illa balnea intrare obscura, & gregali tectorio inducta, quæ scires Catonem tibi ædilem, aut Fabium Maximum, aut ex Corneliis aliquem manu sua temperasse? Nam hoc quoq; nobilissimi ædiles fungebantur officio, intrandi ea loca quæ populum receptabant, exigendiq; munditias, & utilem ac salubrem temperaturam: non hanc, quæ nuper inventa est, similis incendio, adeo quidem ut convictum in aliquo scelere servum, vivum lavari oporteat. Nihil mihi videtur jam interesse, ardeat balneum, an caleat. Quantæ nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suum latis specularibus diem admiserat? quod non in multa luce decoquebatur, & exspectabat, ut in balneo concoqueret? O hominem calamitosum! nesciit vivere. Non pacata aqua lavabatur, sed sæpe turbida, & cum plueret vehementius, pæne lutulenta. Nec multum ejus intererat, an sic lavaretur: veniebat enim, ut sudorem illic ablueret, non ut unguentum. Quas nunc quorundam futuras voces credis? Non invideo Scipioni: vere in exsilio vixit, qui sic lavabatur. Imo si scias, non quotidie lavabatur. Nam, ut ajunt, qui priscos mores urbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant: ceterum toti nundinis lavabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet immundissimos fuisse. Quid putas illos oluisse? militiam, laborem, virum. Postquam munda balnea inventa sunt, spurciores sunt. Descripturus infamem & nimis notabilem deliciis Horatius Flaccus, quid ait?

Pastillos Rufillus olet.

Dares nunc Rufillum, perinde esset, ac si hircum oleret, & Gorgonii loco esset, quem idem Horatius Rufillo opposuit. Parum est sumere unguentum, ni bis die terque renovetur, ne evanescat in corpore. Quid, quod odore tanquam suo gloriantur? Hæc si tibi nimium tristia videbuntur, villæ imputabis: in qua didici ab Ægialo diligentissimo patrefamiliæ (is enim nunc hujus agri possessor est) quamvis vetus arbustum posse transferri. Hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo non olivetum alteri ponit. Quod vidi, hoc dico: illud arboretum trimum aut quadrimum fastidienti fructus autumno deponere. te quoque proteget illa, quæ

Tarda venit, seris factura nepotibus umbram;

ut ait Virgilius noster: qui non quid verissime, sed quid decentissime diceretur, adspexit; nec agricolas docere voluit, sed legentes delectare. Nam (ut omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi necesse fuit reprehendere, adscribam:

Vere fabis satio est. tunc te quoque medica putres
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura.

An uno tempore ista ponenda sint: & an utriusque verna sit satio, hinc æstimes licet. Junius mensis est quo tibi scribo, jam proclivus in Julium. Eodem die vidi fabam metentes, milium serentes. Ad olivetum revertor, quod vidi duobus modis dispositum. Magnarum arborum truncos circumcisis ramis, & ad unum redactis pedem, cum scapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illæ pependerant. Hoc fimo tinctum in scrobem demisit: deinde terram non aggessit tantum, sed calcavit & pressit. Negat quidquam esse hac (ut ait) spissatione efficacius. videlicet frigus excludit & ventum, minus præterea movetur: & ab hoc nascentes radices prodire patitur, ac solum apprehendere, quas necesse est teneras adhuc, & precario hærentes, levis quoque revellat agitatio. parum autem arboris ante-

antequam obruat radit. ex omni enim materia quę nudata est, ut ait, exeunt radices novæ. Non plures autem super terram eminere debet truncus, quam tres aut quatuor pedes: statim enim ab imo vestietur: nec magna pars, quemadmodum in olivetis veteribus, arida & retorrida erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales esse novellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paullo tardius surgunt: sed cum tamquam à planta processerint, nihil habent in se horridum, nec triste. Illud etiam nunc vidi, vitem ex arbusto suo annosam transferri: hujus capillamenta quoque (si fieri potest) colligenda sunt, deinde liberalius sternenda vitis, ut etiam ex corpore radicescat. Et vidi non tantum mense Februario positas, sed etiam Martio exacto tenent, & complexæ sunt non suas ulmos. Omnes autem istas arbores, quæ (ut ita dicam) grandiscapiæ sunt, ait aqua adjuvandas cisternina: quæ si prodest, habemus pluviam in nostra potestate. Plura te docere non cogito: ne quemadmodum Ægialus noster me sibi adversarium paravit, sic ego parem te mihi.

EPIST. LXXXVII. Naufragium, antequam navem adscederem, feci: quomodo acciderit, non adjicio, ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum nullum esse falsum, nec tam mirabile quam prima facie videtur, cum volueris approbabo, imo etiam si nolueris. Interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus supervacua, & quam facile judicio possemus deponere, quæ si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. Cum paucissimis servis, quos unum capere vehiculum potuit, sine ullis rebus, nisi quę corpore nostro continebantur, ego & Maximus meus biduum jam beatissimum agimus. Culcitra in terra jacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera stragulum, altera opertorium facta est. De prandio nihil detrahi potuit. paratum fuit non magis hora, nusquam sine caricis, nusquam sine pugillaribus. Illæ, si panem habeo, pro pulmentario sunt: si non, pro pane. quotidie mihi annum novum faciunt, quem ego faustum & felicem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui numquam major est, quam ubi aliena seposuit: & fecit sibi pacem, nihil timendo: fecit sibi divitias, nihil concupiscendo. Vehiculum in quod impositus sum, rusticum est. Mulæ vivere se ambulando testantur, mulio excalceatus non propter æstatem. Vix à me obtineo, ut hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc perversa recti verecundia. quoties in aliquem comitatum lautiorem incidimus, invitus erubesco: quod argumentum est, ista quæ probo, quæ laudo, nondum habere certam sedem & immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriatur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: Insanitis, erratis, stupetis ad supervacua, neminem æstimatis suo. Cum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam credituri estis, aut beneficia. Nam hæc quoque jam expensa fertis. Late possidet, sed multum debet: habet domum formosam, sed alienis nummis paratam: familiam nemo cito speciosiorem producet, sed nominibus non respondet. Si creditoribus solverit, nihil illi supererit. Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprii quisque habeat. Divitem illum putas, quia aurea supellex etiam in via eum sequitur, quia in omnibus provinciis arat, quia magnus kalendarii liber volvitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum invidiose in desertis Apuliæ possideret: & cum omnia dixeris, pauper est. quare? quia debet. quantum, inquis?

om-

omnia: nisi forte judices interesse, utrum aliquis ab homine, an à fortuna mutuum sumpserit. Quid ad rem pertinent mulæ saginatæ, unius omnes coloris? Quid ista vehicula cælata?

—— instrati ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorius (quem tam reip. hercule profuit nasci quam Scipionem. alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit) canterio vehebatur, & hippoperis quidem impositis, ut secum utilia portaret. O quam cuperē illi nunc occurrere aliquem ex his trossulis in via divitibus, cursores & Numidas, & multum ante se pulveris agentem! Hic sine dubio cultior comitatiorq; quam M. Cato videretur: hic, inter illos apparatus delicatos, qui cum maxime dubitat, utrum se ad gladium locet, an ad cultrum. O quantum erat sæculi decus, imperatorem triumphalem, censorium (& quod super omnia hæc est) Catonem, uno caballo esse contentum, & ne toto quidē. Partem enim sarcinæ, ab utroque latere dependentes, occupabant. Ita non omnibus obesis mannis, & asturconibus, & tolutariis præferres unicum illum equum, ab ipso Catone defrictum? Video non futurum finem in ista materia ullum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic itaque conticescam, quantum ad ista: quæ sine dubio talia divinavit futura, qualia nunc sunt, qui primus appellavit impedimenta. Nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere, ad virtutem pertinentes, quam satisfacere vitæ beatæ contendimus. Quod bonum est, bonos facit: nam & in arte musica quod bonum est, facit musicum: fortuita bonum non faciunt: ergo non sunt bona. Adversus hoc sic respondent Peripatetici, ut quod primum proposuimus, falsum esse dicant. Ab eo, inquiunt, quod est bonum, non utique fiunt boni. In musica est aliquod bonum, tamquam tibia. aut chorda, aut organum aliquod aptatum ad usus canendi: nihil tamen horum facit musicum. Hic respondebimus. Non intelligitis, quomodo posuerimus, quod bonum est musico. Non enim id dicimus, quod instruit musicum, sed quod facit: tu ad supellectilem artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id utiq; musicum faciet. Etiamnum facere id planius volo. Bonum in arte musica duobus modis dicitur: altero, quo effectus musici adjuvatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent instrumenta, tibiæ, & organa, & chordæ, ad artē ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis: uti forsitan non potest arte. Hoc non est æque duplex in homine. idem enim bonum & hominis, & vitæ. Quod contemptissimo cuiq; contingere ac turpissimo potest, bonum non est: opes autem & lenoni, & lanistæ contingunt: ergo non sunt bona. Falsum est, inquiunt, quod proponitur. Nam & in grammatica, & in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibusque contingere. Sed istæ artes nō sunt, magnitudinem animi professę, non consurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. Virtus extollit hominem, & supra cara mortalibus collocat: nec ea quæ bona, nec ea quę mala vocantur, aut cupit nimis, aut expavescit. Chelidon, unus ex Cleopatræ mollibus, patrimonium grande possedit. nuper Natalis, tam improbæ linguę quam impuræ, in cujus ore fæminæ purgabantur, & multorum heres fuit, & multos habuit heredes. Quid ergo? utrum illum pecunia impurum effecit, an ipse pecuniam impuravit? quę sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. Virtus super ista consistit, suo ære censetur: nihil ex istis quomodolibet incurrentibus bonum judicat. Medicina, & gubernatio,

non interdicit sibi ac suis admirationem talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse: potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quam coquus. Cui contigit habere non quælibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisq; habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: imo in accessionem ejus venit quod habet. Quis pleno sacculo ullum pretium ponit, nisi quod pecuniæ in eo conditæ numerus effecit? Idem evenit magnorum dominis patrimoniorum:accessiones illorum & appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verum est ergo, quod contemptissimo cuique contingit, bonum non esse. Itaque indolentiam numquam bonum dicam, habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & molestia vacare, bonum dicam. quid est otiosius verme? Quæris, quæ res sapientem faciat? quæ Deum. Des oportet illi aliquid divinum, aliquid cæleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem patitur. Vide,

Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque injussa virescunt
Gramina, nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum.

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si invicem alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum, & ipsum suam habet sedem: non nascitur ubi ebur, nec ubi ferrum. Quis sit summi boni locus, quæris? animus. hic nisi purus ac sanctus est. Deum non capit. Bonum ex malo non fit: fiunt autem ex avaritia divitiæ: ergo non sunt bonum. Non est, inquit, verum, bonū ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur. itaq; malum quidem est sacrilegium & furtum: sed ideo, quia plura mala facit, quam bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, solicitudine, tormentis & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest? Quamquam sacrilegium, furtum & adulterium inter bona haberi prorsus persuasimus. Quam multi furto non erubescunt, quam multi adulterio gloriantur? nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adjice nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, & recte factum vocabitur: nostra enim actio est: quod nullius mortalium cogitatio recipit. ergo bona nasci ex malo non possunt. Nam si, ut dicitis, ob hoc unum sacrilegium malum est, quia multum mali adfert: si remiseris illi supplicia, si securitatem spoponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum supplicium, in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem aut ad carcerem differs. statim puniuntur cum facta sunt, imo dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. ad semen nata respondent: bona degenerare non possunt. Quemadmodū ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum & bonum. Quidam ex nostris adversus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse undecumque sumptam, non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiamsi ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadem urna & aurum est, & vipera. Si aurum ex urna sustuleris, quia illic & vipera est, non ideo mihi urna aurum dat, quia viperam habet, sed aurum dat, cum & viperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit: non qua turpe & sceleratum est sacrilegium, sed qua lucrum habet.

bet. quemadmodum in illa urna vipera malum est, non aurum quod cum vipera jacet: sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. Quibus opponitur: Dissimillima utriusque rei conditio est. Illic aurum possum, sine vipera tollere: hic lucrum sine sacrilegio facere non possum. lucrum istud non est appositum sceleri, sed immixtum. Quod dum consequi volumus, in multa mala incidimus: id bonum non est: dum divitias consequi volumus, in multa mala incidimus: ergo divitiæ bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio vestra. unam, dum divitias consequi volumus, in multa nos mala incidere: in multa autem mala incidimus, & dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum navigat studii caussa, naufragium fecit: aliquis captus est. Altera significatio talis est: Per quod in mala incidimus, id bonum non est. Huic propositioni non erit consequens, per divitias nos, aut per voluptates in mala incidere: aut si per divitias in multa mala incidimus, non tantum bonum divitiæ non sunt, sed malum sunt. Vos autem illas dicitis tantum, bonum non esse. Præterea, inquit, conceditis divitias habere aliquid usus: inter commoda illas numeratis. Atqui eadem ratione ne commodum quidem erunt: per illas enim multa nobis incommoda eveniunt. His quidā hoc respondent: Erratis, qui incommoda divitiis imputatis. Illæ neminem lædunt. aut sua cuique nocet stultitia, aut aliena nequitia. sic, quemadmodum gladius, qui neminem occidit, occidentis telum est. Non ideo divitiæ tibi nocent, si propter divitias tibi nocetur. Posidonius (ut ego existimo) melius: qui ait divitias esse caussam malorum, non quia ipsæ faciant aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est enim caussa efficiens, quę protinus necesse est noceat: alia præcedens. hanc præcedentem caussam divitiæ habent. Inflant animos, superbiam pariunt, invidiam contrahunt, & usq; eo mentem alienant, ut fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona autem omni carere culpa decet, pura sunt, non corrumpunt animos, non solicitant: extollunt quidem & dilatant, sed sine tumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt: divitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant: divitiæ insolentiam. Nihil autē aliud est insolentia, quam species magnitudinis falsa. Isto modo, inquis, etiam malum sunt divitiæ, non tantum bonum non sunt. Essent malum, si per se nocerent, si (ut dixi) haberent efficientem caussam: nunc præcedentem habent, & quidem non irritantem tantum animos, sed attrahentem. Speciem enim boni ostendunt verisimilem, ac plerisque credibilem. Habet virtus quoque præcedentem caussam, ad invidiam: multis enim propter sapientiam, multis propter justitiam invidetur: sed nec ex se hanc caussam habet, nec verisimilem. Contra enim verisimilior illa species hominum animis objicitur à virtute, quæ illos in amorem & admirationem vocet. Posidonius sic interrogandum ait: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, non sunt bona: divitiæ autem, & bona valetudo, & similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiamnum hoc modo intendit: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, contra autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala sunt: à fortuitis autem in hæc impellimur: ergo non sunt bona. Hac, inquit, ratione ne commoda quidem ista erunt. Alia est commodorum conditio, alia bonorum. Commodum est, quod plus usus habet, quam molestiæ: bonum sincerum esse debet, & ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest: sed quod tantum prodest. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad stultos. Itaque potest ei esse in-

incommodum mixtum: sed commodum dicitur, à majore: sui parte æstimatum. Bonum ad unum sapientem pertinet, inviolatum esse oportet. Bonum animum habe. unus tibi nodus, sed Herculaneus, restat. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus divitię fiunt: ergo divitiæ bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt. Peripatetici & fingunt illam, & solvunt. Ait autem Posidonius hoc sophisma per omnes dialecticorum scholas jactatum, sic ab Antipatro refelli. Paupertas non per positionem, sed per detractionem dicitur, vel (ut antiqui dixerunt) per orbationem: Græci dicunt κατὰ στέρησιν. non quod habeat, dicitur, sed quod non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri potest: divitias multæ res faciunt, non multæ inopiæ. Aliter quam debes, paupertatem intelligis. Paupertas est, non quæ pauca possidet, sed quæ multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ab eo quod ei deest. Facilius quod volo exprimerem, si Latinum verbum esset, quo ἀπορία significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non video quid aliud sit paupertas quam parvi possessio. De isto videbimus, si quando valde vacabit, quæ sit divitiarum, quæ paupertatis substantia: sed tunc quoque considerabimus, numquid satius sit paupertatem permulcere, divitiis demere supercilium, quam litigare de verbis, quasi jam de rebus judicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolendis divitiis fertur: his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum & caussam imperii sui, requirat ac laudet? divitias autem suas timeat? ut cogitet has se apud victos repperisse? Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in urbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse? nimis luxuriose ostentari gentium spolia? quod unus populus eripuerit omnibus, facilius uni ab omnibus eripi posse? Hæc satius est suadere, & expugnare affectus, non circumscribere. Si possumus, fortius loquamur: si minus, apertius.

EPIST. LXXXVIII. De liberalibus studiis quid sentiam, scire desideras. Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad æs exit. Meritoria artificia sunt, hactenus utilia, si præparant ingenium, non detinent. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere majus potest. rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sint vides, quia homine libero digna sunt. Ceterum unum studium vere liberale est, quod liberum facit, hoc sapientiæ, sublime, forte, magnanimum: cetera pusilla & puerilia sunt. An tu quidquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos: omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studiis quærendum judicaverunt, an virum bonū facerent. Ne promittunt quidem nec hujus rei scientiam affectant. Grammaticus circa curā sermonis versatur, &, si latius evagari vult, circa historias. Iam ut longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam sternit? Syllabarum enarratio, & verborum diligentia, & fabularum memoria, & versuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frænat? Ad geometriam transeamus, & ad musicam: nihil apud illas invenies, quod vetet timere, vetet cupere: quæ quisquis ignorat, alia frustra scit. Videndum utrum doceant isti virtutem, an non. si non docent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi sunt. Vis scire, quam non ad docendam virtutem consederint? adspice quam dissimilia inter se omnium studia sint. atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, cum his ipsis quibus colligunt, negent. Nam modo

Stoi-

Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem, & voluptates refugientem, & ab honesto ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modo Epicureum, laudantem statum quietæ civitatis, & inter convivia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modo Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt: ista enim inter se dissident. Demus illis Homerum philosophum fuisse, nempe sapiens factus est, antequam carmina ulla cognosceret: ergo illa discamus, quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quærere, utrum major ætate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quam scire an minor Hecuba fuerit, quam Helena, & quare tam male tulerit ætatem. Quid, inquam, annos Patrocli & Achillis inquirere, ad rem existimas pertinere? Quæris, Vlixes ubi erraverit, potius quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, utrum inter Italiam & Siciliam jactatus sit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie jactant, & nequitia in omnia Vlixis mala impellit. non deest forma quæ sollicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta vel naufragus navigem. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, an verba sæculo suo dederit, an Vlixem illum esse quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia, & quantum in ea bonum: in corpore, an in animo posita sit. Ad musicum transeo. Doces me, quomodo inter se acutæ ac graves voces consonent, quomodo nervorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac potius, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi, qui sint modi flebiles. monstra potius, quomodo inter adversa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifundia. potius doceat, quomodo metiar quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, & avaritiæ commodare digitos. potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes. Non esse feliciorem, cujus patrimonium tabularios lassat: imo quam supervacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes dividere, si nescio cum fratre dividere? Quid prodest colligere subtiliter pedes jugeri, & comprehendere etiam si quid decempedā effugit, si tristem me facit vicinus potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis? at ego discere volo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, & avito expellor. Quid? ante avum tuum quis istum agrum tenuit? Cujus non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cujus colonus es? si bene tecum agitur, heredis. Negant jurisconsulti quidquam usucapi, quod publicum est: publicum est hoc quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem! scis rotunda metiri, in quadratū redigis quamcumque acceperis formam. intervalla siderū dicis: nihil est quod in mensurā tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum. dic quā magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis quæ recta sit linea: quid tibi prodest, si quid in vita rectum sit, ignoras? Venio nunc ad illum qui cælestium notitia gloriatur.

Frigida Saturni quo sese stella receptet,

Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes:

Hoc scire quid proderit? ut sollicitus sim, cum Saturnus & Mars

ex contrario stabunt, aut cum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno? Potius hoc discam, ubicumque sunt ista, propitia esse, non posse mutari. Agit illa continuus ordo fatorum, & inevitabilis cursus: per statas vices remeant. Effectus rerum omnium aut movent, aut notant. Sed sive quidquid evenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? sive significant, quid refert providere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si vero solem ad rapidum stellasque sequentes
Ordine respicias, numquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ.

Satis abundeque provisum est, ut ab insidiis tutus essem. Numquid me crastina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti evenit. Ego quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo: totum expecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit! sed ne sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio & non utique casura. Utique secunda expecto: malis paratus sum. In illo feras me necesse est non per præscriptum euntem. Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quam statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriæ ministros. Æque luctatores, & totam oleo ac luto constantē scientiam expello ex his studiis liberalibus: aut & unguentarios recipiam, & cocos, & ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim, oro te, liberale habent isti jejuni vomitores, quorum corpora in saginā, animi in macie & veterno sunt? An liberale studium istud esse juventuti nostræ credimus, quam majores nostri rectam exercuerunt, hastilia jacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset jacentibus. Sed nec hæc nec illæ docent, aluntve virtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum ejus fræno temperare, affectibus effrænatissimis abstrahi? Quid prodest multos vincere luctatione vel cestu, ab iracundia vinci? Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt studia? ad alia multum, ad virtutem nihil. Nam & hæ viles ex professo artes, quæ manu constant, ad instrumenta vitæ plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studiis filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutē præparant. Quemadmodum prima illa, ut antiqui vocabant, litteratura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox præcipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. Quatuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt vulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quæ manu constant, & ad instruendam vitam occupatæ sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Ludicræ sunt, quæ ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacite in sublime crescentia, & alias ex inopinato varietates, aut dehiscentibus quæ cohærebant, aut his quæ distabant sua sponte coëuntibus, aut his quæ eminebant, paullatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia caussas non novere) mirantium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus simile, hæ artes quas ἐγκυκλίους Græci, nostri liberales vocant. Solæ autem liberales sunt, imo (ut dicam verius) liberæ, quibus curæ virtus est. Quemadmodum, inquit, est animi aliqua pars philosophiæ naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis; sic & hæc quoque liberalium artium turba locū sibi in philosophiā vindicat. Cum ventum

ventum est ad naturales quæstiones, geometriæ testimonio statur. Ergo ejus quam adjuvat, pars est? multa adjuvant nos, nec ideo partes nostræ sunt: imo si partes essent, non adjuvarent. Cibus adjutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis præstat geometriæ ministerium. Sic philosophiæ necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriæ pars est; nec illa philosophiæ. Præterea, utraque fines suos habet. sapiens enim caussas naturalium & quærit & novit, quorum numeros mensurasque geometres persequitur & supputat. Qua ratione constent cælestia, quæ illis sit vis, quæve natura, sapiens scit: cursus & recursus & observationes, per quas descendunt & allevantur, ac speciem interdum stantium præbent, cum cælestibus stare non liceat, colligit mathematicus. Quæ caussa in speculo imagines exprimat, scit sapiens: illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, & qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnum esse solem philosophus probabit: quantus sit, mathematicus, qui usu quodam & exercitatione procedit: sed ut procedat, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui juris, cui precarium fundamentum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus à solo excitat. Mathematica (ut ita dicā) superficiaria est, in alieno ædificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad ulteriora perveniat: si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris quæ tractatu cælestium crescunt, trahuntque aliquid ex illo. Vna re consummatur animus, scientia bonorum ac malorū immutabili, quæ soli philosophiæ competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quærit. Singulas habet circumire virtutes. Fortitudo contemptrix timendorum est: terribilia, & sub jugum libertatem nostram mittentia, despicit, provocat, frangit: numquid ergo hanc liberalia studia corroborant? Fides sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio. Vre, inquit, cæde, occide, non prodam: sed quo magis secreta quæret dolor, hoc illa altius condam. numquid liberalia studia hos animos facere possunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alias dispensat, & ad sanum modum redigit, nec umquam ad illas propter ipsas venit. Scit optimum esse modum cupitorum, non quantū velis, sed quantum debeas, sumere. Humanitas vetat superbum esse adversus socios, vetat avarum: verbis, rebus, affectibus comem se, facilemque omnibus præstat: nullum alienum malum putat, bonum autem suum id maxime, quod alicui bono futurum est, amat. numquid liberalia studia hos mores præcipiunt? non magis quam simplicitatem, ac modestiam, ac frugalitatem, ac parsimoniā; non magis quam clementiam, quæ alieno sanguini tamquā suo parcit, & scit homini non esse homine prodige utendum. Cum dicatis, inquit, sine liberalibus studiis ad virtutem non perveniri, quemadmodum negatis illa nil conferre virtuti? quia nec sine cibo ad virtutem pervenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil navi conferunt, quamvis non fiat navis sine lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes ejus adjutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis veniri ad sapientiam posse: quamvis enim virtus discenda sit, tamen non per hæc discitur. Quid est autem, quare existimem, non futurum sapientem eum qui litteras nescit: cum sapientia non sit in litteris? Res tradit, non verba: & nescio an certior memoria sit, quæ nullum extra se subsidium habet. Magna & spatio res est, sapientia: vacuo illi loco opus est: de divinis humanisque discendum est: de præteritis, de futuris, de caducis, de æternis,

de tempore: de quo uno, vide quã multa quærantur. Primum, an per se sit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus sit: si tempus cum mundo cœpit, an & ante mundũ quia fuerit aliquid, fuerit & tempus. Innumerabiles quæstiones sunt de animo tantum: unde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quamdiu sit: an aliunde alio transeat, & domicilium mutet, ad alias animalium formas aliasque conjectus: an non amplius quam semel serviat, & emissus vagetur in toto: utrum corpus sit, an non sit: quid sit facturus, cum per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate sua usurus, cum ex hac effugerit cavea: an obliviscatur priorum, & illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublime secesserit. Quamcumque partem rerum humanarum divinarumque comprehenderis, ingenti copia quærendorum ac discendorum fatigaberis. Hæc tam multa, tam magna, ut habere possint liberum hospitium, supervacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus. laxum spatium res magna desiderat. expellantur omnia: totum pectus illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum, qui supervacua usu sibi comparat, & pretiosarum rerum pompam in domo explicat: non putas eum, qui occupatus est in supervacua litterarum suppellectile? Plus scire velle quam sit satis, intemperantiæ genus est. Quid, quod ista liberalium artium consectatio molestos, verbosos, intempestivos, sibi placentes facit, & ideo nõ discentes necessaria, quia supervacua didicerunt? Quattuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit: miser, si tam multa supervacua legisset. In his libris de patria Homeri quæritur, in his de Æneæ matre vera: in his libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, an Sappho publica fuerit: & alia, quæ erant dediscenda, si scires. I nunc, & longam esse vitam nega. Sed ad nostros quoque cum perveneris, ostendam multa secu-ribus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia, laudatio hæc constat: *O hominem litteratum!* Simus hoc titulo rusticiore contenti: *O virum bonum!* Itane est? annales evolvam omnium gentium, & quis primus carmina scripserit, quæram: quantum temporis inter Orphea intersit & Homerum, cum fastos non habeam, computabo: & Aristarchi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoscam: & ætatem in syllabis conteram? Itane in geometriæ pulvere hærebo? Adeo mihi præceptum illud salutare excidi: *Tempori parce*? Hæc sciam, ut quid ignorem? Appion grammaticus qui sub C. Cæsare tota circumlatus est Græcia, & in nomen Homeri ab omnibus civitatibus adoptatus, ajebat: Homerum utraque materia consummata, & Odyssea, & Iliade, principium adjecisse operi suo, quo bellum Trojanum complexus est. Hujus rei argumentum afferebat, quod duas litteras in primo versu posuisset ex industria librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa vult scire. Non vis cogitare, quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio privata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus. metire ætatem tuam: tam multa non capit. De liberalibus studiis loquor: philosophi quantũ habent supervacui, quantum ab usu recedentis? Ipsi quoque ad syllabarum distinctiones, & conjunctionum ac præpositionum proprietates descenderunt, & invidere grammaticis, invidere geometris. Quidquid in illorum artibus supervacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, ut diligentius sciant loqui, quam vivere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, & quam infesta veritati sit. Protagoras ait, de omni re in utramque partem disputari posse,

ex æquo. & de hac ipsa, an omnis res in utramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quæ videntur esse, nihil magis esse, quã nõ esse. Parmenides ait, ex his quæ videntur, nihil esse in universum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio dejecit: ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonii versantur, & Megarici, & Eretrici, & Academici, qui novam induxerunt scientiam, nihil scire. Hæc omnia in illum supervacuum studiorum liberaliũ gregem conjice. Illi mihi non profuturã scientiam tradunt, hi spem omnis scientiæ eripiunt: satius & supervacua scire, quam nihil. Illi non præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium: si Nausiphani, hoc unum certum est, nihil esse certi: si Parmenidi, nihil est præter unum: si Zenoni, ne unum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista quæ nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, utrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

EPIST. LXXXIX. Rem utilem desideras, & ad sapientiam properanti utique necessariam, dividi philosophiam, & ingens corpus ejus in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Utinam quemadmodum universi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum! Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his quæ nunc magna, magnorum ignorantia, credimus. Sed quia contingere hoc non potest, sic erit à nobis adspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur. Sapientis quidem animus totam molem ejus amplectitur, nec minus illam velociter obit, quam cælum acies nostra: nobis autem, quibus perrumpenda caligo est, & quorum visus in proximo deficit, singula quæque ostendi facilius possunt, universi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, & philosophiam in partes, non in frusta, dividam. Dividi enim illam, non concidi, utile est. nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in majus crevit, facilius agnoscitur, si discessit in partes quas (ut dixi) innumerabiles esse & parvas, non oportet. Idem enim vitii habet nimia, quod nulla divisio: simile confuso est, quidquid usque in pulverem sectum est. Primum itaque, sicut videtur, tibi dicam, inter sapientiam & philosophiam quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanæ: philosophia sapientiæ amor est & affectatio. Hæc ostendit, quo illa pervenit. Philosophia unde dicta sit, apparet: ipso enim nomine fatetur. Quidam sapientiam ita finierunt, ut dicerent eam divinorum & humanorum scientiam. Quidam ita: Sapientia est, nosse divina & humana, & horum caussas. Supervacua mihi videtur hæc adjectio, quia caussæ divinorum humanorumque partes sunt. Philosophiam quoque, fuerunt qui aliter atque aliter definirent. alii, studium illam virtutis esse dixerunt; alii, studium corrigendæ mentis. A quibusdam dicta est, appetitio rectæ rationis. Illud quasi constet, aliquid inter philosophiam & sapientiam interesse. Neque enim fieri potest, ut idem sit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multum inter avaritiam & pecuniam interest, cum illa cupiat, hæc concupiscatur: sic inter philosophiam & sapientiam. Hæc enim illius effectus, & præmium est: illa venit, ad hanc itur. Sapientia est, quam Græci σοφίαν vocant. Hoc verbo quoque Romani utebantur, sicut philosophia nunc quoque utuntur. Quod & togatæ tibi antiquæ probabunt, & inscriptus

Bossenni monumento titulus:

Hospes resiste, & sophiam Dossennilege.

Quidam ex nostris, quamvis philosophia studium virtutis esset, & hæc peteretur, illa peteret, tamen non putaverunt illas distrahi posse. Nam nec philosophia sine virtute est, nec sine philosophia virtus est. Philosophia studium virtutis est, sed per ipsam virtutem: nec virtus autem esse sine studio sui potest, nec virtutis studium sine ipsa. Non enim quemadmodum in his qui aliquid ex distanti loco ferire conantur, alibi est qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodum itinera quæ ad urbes perducunt, extra ipsas sunt. ad virtutem venitur per ipsam. Cohærent ergo inter se philosophia, virtusque. Philosophiæ tres partes esse dixerunt & maximi & plurimi auctores: Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima componit animum, secunda rerum naturam scrutatur, tertia proprietates verborum exigit, & structuram, & argumentationes, ne pro vero falsa surrepant. Ceterum inventi sunt, & qui in pauciora philosophiam, & qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem adjecerunt, Civilem: quia quamdam propriam exercitationem desideret, & circa aliam materiam occupata sit. Quidam adjecerunt his partem, quam Græci οἰκονομικὴν vocant, administrandæ rei familiaris scientiam. Quidam & de generibus vitæ locum separaverunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philosophiæ putaverunt esse, Naturalem atque Moralem: Rationalem removerunt. Deinde cum ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum, quem De judicio & regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: sed eum accessionem esse naturalis partis existimant. Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt, & contenti fuerunt moralibus: sed hi quoque qui removent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia dividunt: ut una sit de fugiendis & expetendis altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de caussis, quinta de argumentis. Caussæ rerum ex naturali parte sunt, argumenta ex rationali, actiones ex morali. Aristo Chius non tantum supervacuas esse dixit naturalem & rationalem, sed etiam contrarias: moralem quoq;, quam solam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet, sustulit, & pædagogi esse dixit, non philosophi: tamquam quidquam aliud sit sapiens, quam humani generis pædagogus. Ergo cum tripertita sit philosophia, moralem ejus partem primum incipiamus disponere. Quam in tria rursus dividi placuit: ut prima esset inspectio suum cuique distribuens, & æstimans quanto quidque dignum sit, maxime utilis. quid enim est tam necessarium, quam pretia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionibus. Primum enim est, ut quanti quidque sit, judices: secundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperatumque: tertium, ut inter impetum tuum, actionemque conveniat, ut in omnibus istis tibi ipsi consentias. Quidquid ex his tribus defuerit, turbat & cetera. Quid enim prodest, intus æstimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, & habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores, nec scias quando quidque, & ubi, & quemadmodum agi debeat? Aliud est enim, dignitates & pretia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refrænare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, ubi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cujusque concipitur, perinde remissus acriorve, prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiæ in duo scinditur: Corporalia, &

In-

Incorporalia. Vtraque dividuntur in suos, ut ita dicam, gradus. Corporum locus in hoc primum, in ea quæ faciunt, & quæ ex his gignuntur: gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, ut quidam putant, simplex est: ut quidam, in materiam, & caussam omnia moventem, & elementa dividitur. Superest ut rationalem partem philosophiæ dividamus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem divisa. Hanc διαλεκτικὴν, illam ῥητορικὴν placuit vocari. hæc verba curat, & sensus, & ordinem. διαλεκτικὴ in duas partes dividitur: in verba, & significationes: id est, in res quæ dicuntur, & vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur utriusque divisio. Itaque hoc loco finem faciam:

--- *Et summa sequar fastigia rerum.*

Alioqui si voluero facere partium partes, quæstionū liber fiet. Hæc, Lucili virorum optime, quo minus legas non deterreo: dummodo quidquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicasque, quantum potes, vexa: & istis dicentibus, Quousque eadem? responde, Ego debeo dicere, Quousque eadem peccabitis? Remedia ante vultis, quam vitia desinere. ego vero eo magis dicam, & quia recusatis, perseverabo. Tunc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato dolorem tactus expressit. Dicam etiam invitis profutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet: & quia verum singuli audire non vultis, publice audite. Quousque fines possessionum propagabitis? ager uni domino, qui populum cepit, angustus est. Quousq; arationes vestras porrigetis, ne provinciarum quidem satione contenti circumscribere prædiorum modum? illustrium fluminum per privatum decursus, & amnes magni, magnarumque gentium termini, usque ad ostium à fonte, vestri sunt. Hoc quoque parum est, nisi latifundiis vestris maria cinxistis: nisi trans Hadrianum, & Ionium, Ægæumque, vester villicus regnet: nisi insulæ, ducum domicilia magnorum, inter vilissima rerum numerentur. Quam vultis, late possidete: sit fundus, quod aliquando imperium vocabatur: facite vestrum quidquid potestis, dum plus sit alieni. Nunc vobiscum loquor, quorum æque spatiose luxuria, quam illorum avaritia diffunditur. Vobis dico; Quousque nullus erit lacus, cui non villarum vestrarum fastigia immineant? nullum flumen, cujus non ripas ædificia vestra prætexant? Vbicumque scatebunt aquarum calentium venæ, ibi nova diversoria luxuriæ excitabuntur. Vbicumq; in aliquem sinum littus curvabitur, vos protinus fundamenta jacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus. Omnibus licet locis tecta vestra splendeant, alicubi imposita montibus, in vastum terrarum marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta: cum multa ædificaveritis, cum ingentia; tamen & singula corpora estis, & parvula. Quid prosunt multa cubicula? in uno jacetis. Non est vestrum, ubicumque non estis. Ad vos deinde transeo, quorum profunda & insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cum magno labore persequitur: nullis animalibus, nisi ex fastidio, pax est. Quantulum enim ex istis epulis, quæ per tot comparatis manus, fesso voluptatibus ore libatis? quantulum ex ista fera, periculose capta, dominus crudus ac nauseans gustat? quantulum ex tot conchyliis, tam longe advectis, per istum stomachum inexplebilem labitur? infelices etiam, quod non intelligitis, vos majorem famem habere, quam ventrem. Hæc aliis dic; ut dum dicis, audias ipse. Scribe: ut dum scripseris, legas; omnia ad mores, & ad sedandam

rtbiem affectuum referens. Stude, non ut plus aliquid scias, sed ut melius.

EPIST. XC. Quis dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quod vivimus: philosophiæ, quod bene vivimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quam diis, quanto majus beneficium est bona vita, quam vita? Pro certo deberetur, nisi ipsam Dii philosophiam tribuissent: cujus scientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent, & prudentes nasceremur; sapientia quod in se optimum habet perdidisset, quod inter fortuita non est. Nunc enim hoc in illa pretiosum atq; magnificum est, quod non obvenit, quod illam sibi quisque debet, quod nō ab alio petitur. Quid haberes, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria res esset? Hujus opus unum est, de divinis humanisq; verum invenire: ab hac numquam recedit justitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutum consertarum, & inter se cohærentium. Hæc docuit colere divina, humana diligere, & penes Deos imperium esse, & inter homines consortium: quod aliquamdiu inviolatū mansit, antequam societatem avaritia distraxit, & paupertatis caussa etiam his quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. Sed primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eamdem habebant & ducem, & legem, commissi melioris arbitrio. Naturæ est enim, potioribus deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit: elephantorum gregem excelsissimus ducit: inter homines, pro summo est optimus. Animo itaque rector eligebatur. ideoque summa felicitas erat gentium: in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantum enim quantum vult potest, qui se nisi quod debet, nō putat posse. Illo ergo sæculo, quod aureum perhibetur, penes sapientes fuisse regnum Posidonius judicat. Hi continebant manus, & infirmiores à validioribus tuebantur: suadebant, dissuadebantque, & utilia atq; inutilia monstrabant. Horū prudentia, ne quid deesset suis, providebat; fortitudo arcebat pericula; beneficentia augebat, ornabatq; subjectos. Officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum posset adversus eos experiebatur, per quos cœperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in injuriam, aut caussa: cum bene imperanti bene pareretur, nihilque rex majus minari male parentibus posset, quam ut abiret è regno. Sed postquam, surrepentibus vitiis, in tyrannidem regna versa sunt: opus esse cœpit legibus, quas & ipsas inter initia tulere sapientes. Solon, qui Athenas æquo jure fundavit, inter septem ævi sapientia notos. Lycurgum si eadem ætas tulisset, sacro illi numero accessisset octavus. Zaleuci leges Charondæque laudantur. hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in Pythagoræ tacito illo sanctoque secessu didicerunt jura, quæ florenti tunc Siciliæ, & per Italiam Græciæ ponerent. Hactenus Posidonio assentior; artes quidem à philosophia inventas, quibus in quotidiano usu vita utitur, non concesserim, nec illam fabricæ assertam gloriam. Illa, inquit, sparsos & casulis tectos, aut aliqua rupe suffossa, aut exesæ arboris trunco, docuit tecta moliri. Ego vero philosophiam judico, non magis excogitasse has machinationes tectorum supra tecta surgentium, & urbes prementium, quam vivaria piscium in hoc clausa, ut tempestatum pericula nō adiret gula, & quamvis acerrime pelago sæviente, haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos piscium greges saginaret. Quid ais? Philosophia docuit homines habere clavem & seram? & quid aliud erat, avaritiæ signum dare? Philosophia hæc, cum tanto habitan-

bitantium periculo, imminentia tecta suspendit? Parum enim erat fortuitis tegi, & sine arte & difficultate naturale sibi invenire aliquod receptaculum. Mihi crede, felix illud sæculum ante architectonas fuit. Ista nata sunt, jam nascente luxuria, in quadratum tigna decidere, & ferro per designata currente, certa manu trabem scindere.

Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.

Non enim tecta cænationi, epulum recepturæ, parabantur: nec in hunc usum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus, ut ex illa lacunaria auro gravia penderent. Furcæ utrimque suspensæ fulciebant casam: spissatis ramalibus, ac fronde congesta, & in proclive disposita, decursus imbribus quamvis magnis erat. Sub his tectis habitavere securi. Culmus liberos texit: sub marmore atq; auro servitus habitat. In illo quoque dissentio à Posidonio, quod ferramenta fabrilia excogitata à sapientibus viris judicat. Illo enim modo dicat licet sapientes, per quos

Tunc laqueis captare feras, & fallere visco

Inventum, & magnos canibus circumdare saltus.

Omnia enim ista sagacitas hominum, non sapientia invenit. In hoc quoque dissentio, sapientes fuisse, qui ferri metalla & æris invenerunt: cum incendio silvarum adusta tellus, in summo venas jacentes liquefacta fudisset. Ista tales inveniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis quæstio mihi videtur, quam Posidonio: Vtrum malleus in usu esse prius, an forcipes cœperint. Vtraque invenit aliquis exercitati ingenii, acuti, non magni, nec elati, & quidquid aliud corpore incurvato, & animo humum spectante, quærendum est. Sapiens facilis victu fuit. quid ni? cum hoc quoque sæculo esse quam expeditissimus cupiat? Quomodo oro te convenit, ut Diogenem mireris, & Dædalum? Vter ex his sapiens tibi videtur, qui serram commentus est: an ille, qui cum vidisset puerum cava manu bibentem aquam, fregit protinus exemptum è perula calicem, hac objurgatione sui: Quam diu homo stultus supervacuas sarcinulas habui? qui se complicuit in dolio, & in eo cubitavit? Hodie utrum tandem sapientiorem putas, qui invenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat; qui Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat; versatilia cænationum laquearia ita coagmentat, ut subinde alia facies atque alia succedat, & toties tecta, quoties fercula mutentur: an eum, qui & aliis & sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperaverit? Posse nos habitare sine marmorario fabro, posse nos vestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere usibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his, quæ terra posuit in summo? Quem si audire humanum genus voluerit, tam supervacuum sciet sibi coquum esse, quam militem. Illi sapientes fuerunt, aut certe sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura constant necessaria: in delicias laboratur. Non desiderabis artifices, si sequere naturam. Illa noluit esse districtos: ad quæcumque nos cogebat, instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? numquid non pelles ferarum, & aliorum animalium à frigore satis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleræque gentes tegunt corpora? non avium plumæ in usum vestis conseruntur? non hodieque magna Scytharum pars, tergis vulpium induitur ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis sunt? Opus est tamen calorem solis æstivi umbra crassiore propellere. Quid ergo? non vetustas multa abdidit loca, quæ vel injuria temporis, vel alio quolibet casu excavata in specum recesserunt? Quid

ergo? non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu, & vili obleverunt luto, deinde stipula aliisque silvestribus operuere fastigium, & pluviis per devexa labentibus, hyemen transiere securi? Quid ergo? non in defosso latent Syrticæ gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumentum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, ut cum omnibus aliis animalibus facilem actum vitæ daret, homo solus non posset sine tot artibus vivere. Nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil ægre quærendum ut possit vita produci. Ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficilia facilium fastidio fecimus. Tecta tegumentaque, & fomenta corporum, & cibi, & quæ nunc ingens negotium facta sunt, obvia erant, & gratuita, & opera levi parabilia: modus enim omnium, prout postulabat necessitas, erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magnis multisque conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura, quod poscit. A natura luxuria descivit, quæ quotidie se ipsam incitat, & tot sæculis crescit, & ingenio adjuvat vitia. Primo supervacua cœpit concupiscere, inde contraria, novissime corpori animum addixit, & illius deservire libidini jussit. Omnes istæ artes, quibus aut excitatur civitas, aut strepit, corporis negotium gerunt: cui omnia olim tamquam servo præstabantur, nunc tamquam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinæ sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium mollesque cantus & infractos. Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens: jam rusticitatis & miseriæ est, velle quantum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quam facile etiam magnos viros dulcedo orationis abducat à vero. Ecce Posidonius, ut mea fert opinio, unus ex iis qui plurimum philosophiæ contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus rectum stamen extendat, quemadmodum subtemen insertum, quod duritiam utrimque comprimentis tramæ remolliat, spata coire cogantur & jungi: textricam quoque artem à sapientibus dixit inventam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo

Tela jugo juncta est, stamen secernit arundo.

Inseritur medium radiis subtemen acutis,

Quod lato feriunt insecti pectine dentes.

Quid si contigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? Transit deinde ad agricolas, nec minus facunde describit proscissum aratro solum, & iteratum, quo solutior terra facilius pateat radicibus: tum sparsa semina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreste succrescat, quod necet segetem. Hoc quoque opus ait esse sapientium: tamquam non nunc quoque plurima cultores agrorum nova inveniant, per quæ fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his artibus, sed in pistrinum sapientem submittit. Narrat enim quemadmodum, rerum naturam imitatus, panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, & quidquid excidit, ad eosdem dentes lingua refertur: tunc vero salivæ miscetur, ut facilius per fauces lubricas transeat. Cum pervenit in ventrem, æquali culi fervore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit, ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius exspectat: deinde utriusque attritu grana franguntur, & sæpius regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam

farinam aqua sparsit, & assidua tractatione perdomuit, finxitque panem: quem primo cinis calidus, & fervens testa percoxit: deinde furni paullatim reperti, & alia genera, quorum fervor serviret arbitrio. Non multum abfuit, quin sutrinum quoque inventum à sapientibus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non recta ratio commenta est. Hominis enim, non sapientis inventa sunt tam mehercules quam navigia, quibus amnes, quibusque maria transimus, aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis, & additis à tergo gubernaculis, quæ huc atque illuc cursum navigii torqueant: & exemplum à piscibus tractum est, qui cauda reguntur, & levi ejus in utrumque momento velocitatem suam flectunt. Omnia hæc quidē, inquit, sapiens invenit: sed minora, quam ut ipse tractaret, sordidioribus ministris dedit. Imo non ab aliis excogitata ista sunt, quam à quibus hodieque curantur. Quædam nostra demum prodisse memoria scimus; ut specularium usum, perlucente testa, clarum transmittentium lumen: ut suspensuras balneorum, & impressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima simul & summa foveret æqualiter. Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotundum ac leve formatas, quibus porticus & capacia populorum tecta suscipimus? Quid verborum notas, quibus quamvis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur? Vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt: sapientia altius sedet, nec manus edocet, animorum magistra est. Vis scire, quid illa eruerit, quidve effecerit? Non indecoros corporis motus, nec varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu, aut in transitu, formatur in vocem: non arma, nec muros, nec bella: utilia molitur, paci favet, & genus humanum ad concordiam vocat. Non est, inquam, instrumentorum ad usus necessarios opifex. quid illi tam parvula assignas? artificem vides vitæ. Alias quidem artes sub dominio habet. nam cui vita, illi vitæ quoque ornamenta serviunt: ceterum ad beatum statum tendit, illo ducit, illo vias aperit. Quæ sint mala, quæ videantur, ostendit: vanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem solidam: inflatam vero, & ex inani speciosam reprimit, nec ignorari sinit, inter magna quid intersit & tumida: totius naturæ notitiam, ac suæ tradit. Quid sint dii, qualesque, declarat: quid inferi, quid lares & genii. Quid in secundam numinum formam animæ perpetuæ, ubi consistant, quid agant, quid possint, quid velint. Hæc ejus initiamenta sunt, per quæ non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste reseratur: cujus vera simulacra, verasque facies cernendas mentibus protulit, nam ad spectacula tam magna hebes visus est, ad initia deinde rerum redit, & æternam rationem toti inditam, & vim omnium seminum singula proprie figurantem. Tum de animo cœpit inquirere, unde esset, ubi, quamdiu, in quot membra divisus. Deinde à corporalibus se ad incorporalia transtulit, veritatemque & argumenta ejus excussit: post hæc, quemadmodum discernerentur vitæ ac necis ambigua: in utraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, ut Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum inventu judicasset, quod non erat dignum perpetuo usu judicaturus, ponenda non sumeret. Anacharsis, inquit, invenit rotam figuli, cujus circuitu vasa formantur. Dein quia apud Homerum invenitur figuli rota, mavult videri versus falsos esse, quam fabulam. Ego nec Anacharsin hujus rei fuisse auctorem contendo: & si fuit, sapiens quidem hoc invenit, sed non tamquam sapiens: sicut multa sapientes faciunt, qua homines

minuet sunt, non qua sapientes. Puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit, qua velox est, non qua sapiens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur. Hæc inventa sunt, postquam sapientem invenire desivimus. Democritus, inquit, invenisse dicitur fornicem, ut lapidum curvatura paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. Necesse est enim ante Democritum, & pontes, & portas fuisse, quarum fere summa curvantur. Excidit porro vobis eumdem Democritum invenisse, quemadmodum ebur poliretur, quemadmodum decoctus calculus in smaragdū converteretur, qua hodieque coctura inventi lapides coctiles colorantur. Ista sapiens licet invenerit, non qua sapiens erat, invenit. multa enim facit, quæ ab imprudentissimis aut æque fieri videmus, aut peritius, aut exercitatius. Quid sapiens investigaverit, quid in lucem protraxerit, quæris? Primum rerum naturam, quam non ut cetera animalia oculis secutus est, tardis ad divina. Deinde vitæ legem, quam ad universa direxit: nec nosse tantum, sed sequi docuit deos, & accidentia non aliter excipere, quam imperata. Vetuit parere opinionibus falsis, & quanti quidque esset, vera æstimatione perpendit: damnavit mixtas pænitentiæ voluptates. Et bona semper placitura laudavit, & palam fecit, felicissimum esse, cui felicitate opus non est: potentissimum esse, qui se habet in potestate. Non de ea philosophia loquor, quæ civem extra patriam posuit, extra mundum deos, quæ virtutem donavit voluptati: sed de illa, quæ nullum bonum putat, nisi quod honestum est; quæ nec hominis, nec fortunæ muneribus deleniri potest; cujus hoc primum est, non posse pretio capi. Hanc philosophiam fuisse illo rudi sæculo, quo adhuc artificia deerant, & ipso usu discebant utilia, non credo: sicut ante fortunata tempora, cum in medio jacerent beneficia naturæ promiscue utenda, antequam avaritia atque luxuria dissociavere mortales, & ad rapinam ex consortio discurrêre, non erant illi sapientes viri, etiam si faciebant facienda sapientibus. Statum quidem generis humani, non alium quisquam suspexerit magis; nec si cui permittat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probaverit, quam quod apud illos fuisse memoratur, apud quos

--- nulli subigebant arva coloni,

Nec signare quidem, aut partiri limite campum

Fas erat: in medium quærebant, ipsaque tellus

Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebantur: sufficiebat illa, ut parens, in tutelam omnium: hæc erat publicarum opum secura possessio. Quid ni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem invenire non posses? Irrupit in res optime positas avaritia: & dum seducere aliquid cupit, atque in suum vertere, omnia fecit aliena, & in angustum ex immenso redacta, paupertatem intulit, & multa concupiscendo, omnia amisit. Licet itaque velit nunc concurrere & reparare quod perdidit; licet agros agris adjiciat, vicinum vel pretio pellat æris, vel injuria; licet in provinciarū spatium rura dilatet, & possessionem vocet, per sua longam peregrinationem: nulla nos finium propagatio eo reducet, unde discessimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus: universum habebamus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, & in usus populorum non diripientium larga. Quidquid natura protulerat, id non minus invenisse, quam inventum monstrare alteri, voluptas erat: nec aut ulli superare pote-

erat, aut deesse. Inter concordes dividebatur. Nondum valentior imposuerat infirmiori manum, nondum avarus abscondendo quod sibi jaceret, alium necessariis quoq; excluserat: par erat alterius, ac sui cura. Arma cessabant, incruentæque humano sanguine manus, odium omne in feras verterant. Illi, quos aliquod nemus densum à sole protexerat, qui adversus sævitiam hyemis, aut imbris, vili receptaculo tuti sub fronde vivebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura versat, & acerrimis excitat stimulis: mollem somnum illis dura tellus dabat. Non impendebant cælata laquearia: sed in aperto jacentes sidera superlabebantur, & insigne spectaculum noctium, mundus in præceps agebatur, silentio tantum opus ducens. tam interdiu illis, quam nocte, patebat prospectus hujus pulcherrimæ domus: libebat intueri signa, ex media cæli parte vergentia, rursus ex occulto alia surgentia. Quid ui juvaret vagari inter tam late sparsa miracula? At vos ad omnem tectorum pavetis sonum, & inter picturas vestras si quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant domos, instar urbium. Spiritus ac liber inter aperta flatus, & levis umbra rupis aut arboris, & pellucidi fontes, rivique non opere, nec fistula, nec ullo coacto itinere obsolefacti, sed sponte currentes, & prata sine arte formosa, inter hæc agreste domicilium, rustica positum manu. Hæc erat secundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem, nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed quamvis egregia illis vita fuerit, & carens fraude, non fuere sapientes, quando hoc jam in opere maximo nomen est. Non tamen negaverim fuisse alti spiritus viros, & ut ita dicam, à diis recentes. neque enim dubium est, quin meliora mundus nondum effetus ediderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura virtutem: ars est, bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides ima terrarum fæce quærebant, parcebantque adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat, ut homo hominem non iratus, non timens, tantum spectaturus occideret. Nondum vestis illis erat picta, nondum texebatur aurum: adhuc non eruebatur. Quid ergo? ignorantia rerum innocentes erant. multum autem interest, utrum peccare aliquis nolit, an nesciat. Deerat illis justitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat similia quædam rudis vita: virtus non contingit animo, nisi instituto & edocto, & ad summum assidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur: & in optimis quoque antequam erudias, virtutis materia non virtus est.

EPIST. XCI. Liberalis noster nunc tristis est, nunciato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Movere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriæ suæ amantissimum. Quæ res efficit, ut firmitatem animi sui quærat, quam videlicet ad ea quæ timeri posse putabat, exercuit: hoc vero tam inopinatum malum, pæne inauditum, non miror si sine metu fuit, cum esset sine exemplo. Multas enim civitates incendium vexavit, nullam abstulit. Nam etiam ubi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit: & quamvis subinde excitetur, raro tamen sic cuncta depascitur, ut nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix umquam tam gravis & perniciosus fuit motus, ut tota oppida everteret. Numquam denique tam infestum ulli exarsit incendium, ut nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera, quæ singula illustrare urbes singulas possent, una nox stravit; & in tanta pace, quantum ne bello quidem

quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat? ubique armis quiescentibus, cum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum quod ostendebatur in Gallia, quæritur. Omnibus fortuna, quos publice afflixit, quod passuri erant, timere permisit: nulla res magna non aliquod habuit ruinæ suæ spatium: in hac, una nox fuit inter urbem maximam, & nullam. Denique diutius illam tibi perisse, quam periit, narro. Hæc omnia Liberalis nostri affectum inclinant, adversus sua firmum & erectum, nec sine caussa concussus est. Inexspectata plus aggravant: novitas adjicit calamitatibus pondus: nec quisquam mortalium non magis, quod etiam miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improvisum esse debet. in omnia præmittendus est animus: cogitandumque, non quidquid solet, sed quidquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna cum voluit, & florentissimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur & quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile est? non una via semper, ne tota quidem incurrit. Modo nostras in nos manus advocat, modo suis contenta viribus, invenit pericula sine auctore. Nullum tempus exceptum est: in ipsis voluptatibus caussæ doloris oriuntur. Bellum in media pace consurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt: ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates, hibernisque majores, agitur æstiva tranquillitas. Sine hoste patimur hostilia: & cladis caussas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas invenit. Invadit temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid novi casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Quidquid longa series, multis laboribus, multa Deum indulgentia struxit, id unus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit, horam, momentumque temporis, evertendis imperiis sufficere. Esset aliquod imbecillitatis nostræ solatium, rerumque nostrarum; si tam tarde perirent cuncta, quam fiunt: nunc incrementa lente exeunt, festinatur in damnum. Nihil privatim, nihil publice stabile est: tam hominum, quam urbium, fata volvuntur. Inter placidissima terror exsistit, nihilque extra tumultuantibus caussis, mala unde minime exspectabantur, erumpunt. Quæ domesticis bellis steterant regna, quæ externis, impellente nullo ruunt. Quota quæque felicitatem civitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus adversus ea quæ possunt evenire, firmandus. Exsilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. potest te patriæ, potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abjicere, potest hoc ipsum in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota ante oculos sortis humanæ conditio ponatur: nec quantum frequenter evenit, sed quantum plurimum potest evenire, præsumamus animo, si nolumus opprimi, nec illis inusitatis velut novis obstupefieri. In plenum cogitanda fortuna est: Quoties Asiæ, quoties Achaiæ urbes uno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia devorata sunt? Cyprum quoties vastavit hæc clades? quoties in se Paphus corruit? Frequenter nobis nunciati sunt totarum urbium interitus: & nos, inter quos frequenter ista nunciantur, quota pars omnium sumus? Consurgamus itaque adversus fortuita: & quidquid inciderit, sciamus non esse tam magnum, quam rumore jactetur. Civitas arsit opulenta, ornamentumque provinciarum, quibus & inserta erat, & excepta, uni tamen imposita, & huic non altissimo monti. Omnium istarum civitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet. Non vides, quemadmodum in Achaia clarissimarum urbium jam fundamenta consumpta sint, nec quidquam exstet,

ex quo speriat illas faltem fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atque industria posita vertit dies: juga montium diffluunt, totæ desedere regiones. Operta sunt fluctibus, quæ procul à conspectu maris stabant: vastavit ignis colles, per quos elucebat: erosit & quondam altissimos vertices, solatia navigantium, ac speculas, ad humilem arenam deduxit. Ipsius naturæ opera vexantur: & ideo æquo animo ferre debemus urbium excidia. Casura omnia exstant: omnibus exitus manet: sive interna vi flatuq; præclusa violenti pondus, sub quo tenentur, excusserint, sive torrentium in abdito vis obstantia effregerit; sive flammarum violentia compaginem soli ruperit; sive vetustas, à qua nihil tutum est, expugnaverit minutatim, sive gravitas cæli ejecerit populos, & situs deserta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum est. hoc unum scio: omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt: inter peritura vivimus. Hæc ego atque ejusmodi solatia admoveo Liberali nostro, incredibili quodam patriæ suæ amore flagranti: quæ fortasse consumpta est, ut in melius excitaretur. Sæpe majori fortunæ locum fecit injuria: multa ceciderunt, ut altius surgerent, & in majus. Timagenes felicitati urbis inimicus ajebat, *Romæ sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod sciret meliora resurrectura, quam arsissent*. In hac quoque urbe verisimile est certaturos omnes esse, ut majora certioraque, quam amisere, restituantur. Sint utinam diuturna, & melioribus auspiciis in ævum longius condita! Nam huic coloniæ ab origine sua centesimus annus est, ætas ne homini quidem extrema. A Planco deducta in hanc frequentiam, loci opportunitate, convaluit: quæ tamen gravissimos casus intra spatium humanæ pertulit senectutis. Itaq; formetur animus ad intellectum, patientiamque sortis suæ, & sciat nihil inausum esse fortunæ, Adversus imperia illam idem habere juris, quod adversus imperantes: adversus urbes idem posse, quod adversus homines. Nihil horum indignandum est. in eum intravimus mundum, in quo his legibus vivitur. Placet? pare. non placet? quacumque vis exi. Indignare, si quid in te iniqui proprie constitutum est: sed si hæc imos summosque necessitas alligat, in gratiam cum fato revertere, à quo omnia resolvuntur. Non est quod nos tumulis metiaris, & his monumentis, quæ viam disparia prætexunt: Æquat omnes cinis. Impares nascimur, pares morimur. Idem de urbibus, quod de urbium incolis dico: tam Ardea capta, quam Roma est. Conditor ille juris humani, non natalibus, nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi vero ad finem mortalium ventum est: Discede, inquit, ambitio: omnium quæ terram premunt, siremps lex esto. Ad omnia patienda pares sumus: nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander Macedonum rex discere Geometriam infelix cœperat, sciturus quam pusilla terra esset, ex qua minimum occupaverat. Ita dico infelix ob hoc, quod intelligere debebat falsum se gerere cognomen. quis enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa quæ tradebantur, subtilia, & diligenti intentione discenda: non quæ percipere posset væsanus homo, & trans Oceanum cogitationes suas mittens. *Facilia*, inquit, *me doce*. Cui præceptor: *Ista*, inquit, *omnibus eadem sunt, æque difficilia*. Hoc puta rerum naturam dicere: Ista de quibus quereris, omnibus eadem sunt: nulli dari faciliora possunt: sed quisquis volet, sibi ipsi illa reddet faciliora. Quomodo? æquanimitate. Et doleas oportet, & sitias, & esurias, & senescas, & si tibi longior contigerit inter homines mora, & ægrotes, & perdas aliquid, & pereas. Non est tamen quod istis, quæ te circumstrepunt,

credas: nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum. Ex consensu istis metus est. sic mortem times, quomodo famam: quid autem stultius homine, verba metuente! Eleganter Demetrius noster solet dicere, *eodem loco sibi esse voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, sursum isti an deorsum sonent?* Quanta dementia est vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuistis sine caussa: sic & illa, quæ numquam timeretis, nisi fama jussisset. Numquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aspersus? nec morti quidem hoc apud nos noceat: & hæc malam molitionem habet. Nemo eorum qui illam accusant, expertus est. interim temeritas est, damnare quod nescias. At illud scis, quam multis utilis sit, quam multos liberet tormentis, egestate, quereliis, suppliciis, tædio. Non sumus in ullius potestate, cum mors in nostra potestate sit.

EPIST. XCII. Puto, inter me teque convenit, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo esse partes ministras, per quas movemur alimurque, propter ipsum principale nobis datas. In hoc principali est aliquid irrationale; est & rationale. Illud huic servit: hoc unum est, quod alio non refertur, sed omnia ad se perfert. Nam illa quoque divina ratio omnibus præposita est, ipsa sub nullo est: & hæc autem nostra eadem est. quia ex illa est. Si de hoc inter nos convenit, sequitur ut de illo quoq; conveniat, in hoc uno positam esse beatam vitam, ut in nobis ratio perfecta sit. Hæc enim sola non submittit animum, stat contra fortunam: in quolibet rerum habitu servata, servat. Id autem unum bonum est, quod numquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit: tenet summa, & ne ulli quidem, nisi sibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum valere non nostra. Quis autem vult constare fortuna, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata vita? securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene judicati tenax. Ad hoc quomodo pervenitur? si veritas tota perspecta est, si servatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec umquam ab illa recedens, amabilis simul, mirabilisque. Denique, ut breviter tibi formulam scribam, talis animus sapientis esse viri debet, qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in iis erit beata vita, sine quibus non est. Et quid stultius, turpiusve, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri summum bonum judicant, quia parum plenum sit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoque, inter magnos sectæ hujus auctores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, die non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est aut quietem adjici velis, quam hesychian vocant Græci, aut voluptatem. Horum alterum utcumq; recipi potest: vacat enim animus molestia, liber ad conspectum universi, nihilque illum avocat à contemplatione naturæ: alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adjicimus rationali irrationale, honesto inhonestum. Magnam vitam facit titillatio corporis? quid ergo dubitatis dicere, bene esse homini, si palato bene est? Et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter homines, cujus summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis secundo, mutis aggregetur animal pabulo natum. Irrationalis pars animi

animi duas habet partes: alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam affrænatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt: hanc necessariam beatæ vitæ putaverunt, enervem & abjectam. Huic rationem servire jusserunt, & fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum & ignobile. Præterea mixtum, portentosumque, & ex diversis animalium congruentibus membris. nam ut ait Virgilius noster in Scylla,

Prima hominis facies & pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix
Delphinum caudas utero commissa luporum.

Huic tamen Scyllæ fera animalia juncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam composuere portentis? Prima hominis pars, est ipsa virtus: huic committitur futilis caro, & fluida, & receptandis tantum cibis habilis, ut ait Posidonius. Virtus illa divina in lubricum desinit, & superioribus ejus partibus venerandis atque cælestibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa utcumq; alta quies, nihil quidem ipsa animo præstabat, sed impedimenta removebat: voluptas ultro dissolvit, & omne robur emollit. Quæ invenietur tam discors inter se junctura corporum? Fortissimæ rei inertissima adstruitur, severissimæ parum seria, sanctissimæ intemperans usque & indigesta. Quid ergo, inquit, si virtutem nihil impeditura sit bona valetudo, & quies, & dolorum vacatio, non petes illa? Quid ni petam? non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, & quia bono à me judicio sumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc unum, bene eligi. Nam cum vestem qualem decet sumo, cum ambulo ut oportet, cum cœno quemadmodum debeo: non cœna, aut ambulatio, aut vestis bona sunt, sed meum in his propositum, servandi in quaque re rationi convenientem modum. Etiam nunc adjiciam: Mundæ vestis electio appetenda est homini. natura enim homo mundum & elegans animal est. Itaque non est bonum per se munda vestis, sed mundæ vestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: qua actiones nostræ honestæ sunt, non ipsa quæ aguntur. Quod de veste dixi, idem de corpore me existima dicere. nam hoc quoque natura, ut quamdam vestem, animo circumdedit: velamentum ejus est. Quis autem umquam vestimenta æstimavit arcula? Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. Ergo de corpore quoque idem tibi respondeo: sumpturum quidem me, si detur electio, & sanitatem & vires: bonum autem futurum, judicium de illis meum, non ipsa. Est quidem, inquit, sapiens beatus: summum tamen illud bonum non assequitur, nisi illi & naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidem esse, qui virtutem habet, non potest; beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, ut valetudine, & membrorum integritate. Quod incredibilius videtur, id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum: quod levius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest virtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus sit. minus enim intervalli à beato ad beatissimum restat, quam à misero ad beatum. An quæ res tantum valet, ut ereptum calamitatibus inter beatos locet: non potest adjicere quod superest, ut beatissimum faciat? in summo deficit clivo? Commoda sunt in vita, & incommoda: utraque extra nos. Si non est miser vir bonus, quamvis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatissimus, & si aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere usque ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia non deducitur à beatissimo: sed tam sine

commodis beatissimus est, quam non est sub incommodis miser, An non potest illi eripi bonum suum, si potest minui? Paullo ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini solis: claritate enim ejus, quidquid sine eo lucet, absconditur. Sed quædam, inquit, soli quoque obstant. At solis vis & lux integra est, etiam inter opposita: & quamvis aliquid interjaceat, quod nos prohibeat ejus adspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum interest, utrum aliquid obstet tantum, an impediat. Eodem modo virtuti opposita nihil detrahunt, non est minor, sed minus fulget: nobis forsitan non æque apparet ac nitet: sibi eadem est, & more solis obscuri, in occulto vim suam exercet. Hoc itaque adversus virtutem possunt calamitates, & damna, & injuriæ, quod adversus solem potest nebula. Invenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero usum, nec miserum esse, nec beatum. Hic quoque fallitur, exæquat enim fortuita virtutibus, & tantumdem tribuit honestis, quantum honestate carentibus. Quid autem fœdius, quid indignius, quam comparare veneranda contemptis? Veneranda enim sunt, fides, justitia, pietas, fortitudo, prudentia: è contrario vilia sunt, quæ sæpe contingunt pleniora vilissimis, crus solidum, & lacertus, & dentes, & horum sanitas, firmitasque. Deinde si sapiens cui corpus molestum est, nec miser habebitur, nec beatus, sed in medio relinquetur: vita quoq; ejus nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autem tam absurdum, quam sapientis vitam appetendam non esse? aut quid tam extra fidem, quam esse aliquam vitam nec appetendam, nec fugiendam? Deinde, si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in pejorem transferendi statum, nec interpellandi quidem optimum. Frigidum, inquit, aliquid & calidum novimus: inter utrumq; tepidum est. Sic aliquis beatus est, aliquis miser: aliquis nec miser, nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi effudero, fiet novissime calidum. At huic, nec misero, nec beato, quantumcumque ad miserias adjecero, miser non erit, quemadmodum dicitis: ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. huic adjicio cæcitatem, non fit miser: adjicio debilitatem, non fit miser: adjicio dolores continuos & graves, non fit miser. Quem tam multa mala in miseram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest, ut dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum. quare enim qui labi cœpit, alicubi subsistat? quæ res non patitur illum ad imum devolvi, retinet in summo. Quid ni non possit beata vita rescindi? nec remitti quidem potest: & ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo? inquit. sapiens non est beatior, qui diutius vixerit, quem nullus avocavit dolor: quam ille qui cum mala fortuna sæpe luctatus est? Responde mihi: Numquid & melior est, & honestior? si hæc non sunt, nec beatior quidem est. Rectius vivat, oportet, ut beatius vivat: si rectius non potest, ne beatius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quæ ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, ut istas accessiones minutas non sentiat, brevitatem ævi, & dolorem, & corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. Quid est in virtute præcipuum? futuro non indigere, nec dies suos computare. In quantolibet tempore bona æterna consummant. Incredibilia nobis hæc videntur, & supra humanam naturam excurrentia. Majestatem enim ejus ex nostra imbecillitate metimur, & vitiis nostris nomen virtutis imponimus.

nimus. Quid porro, non æque incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum, dicere, Beatus sum? atqui hæc vox in ipsa officina voluptatis est audita. *Beatissimum*, inquit, *hunc & ultimum diem ago*, Epicurus: cum illum hinc urinæ difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt, cum apud eos quoque voluptas imperatur? Hi quoque degeneres & humillimæ mentis ajunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, imo incredibilius. Non video enim, quomodo non in infimum agatur, e fastigio suo dejecta virtus. Aut beatum præstare debet: aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci: aut vincatur oportet, aut vincat. Diis, inquit, immortalibus solis & virtus & beata vita contingit: nobis umbra quædam illorum bonorum, & similitudo. accedimus ad illa, non pervenimus. Ratio vero, diis hominibusq; communis: hæc in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, ut aliquis parum constans ad custodienda optima, cujus judicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem, & non fœdum adspectum corporis, & habitu manentem suo, ætatis præterea longius spatium. Per hanc potest non pœnitenda agitare, ut in imperfecto viro. Huic malitiæ vis quædam inest, qua animum habet mobilem ad prava: ille agit carens malitia, sed ea agitatio abest à bono. Non est adhuc bonus, sed in bonũ fingitur: cuicumque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus animusque in corpore præsens,

hic deos æquat, illo tendit originis suæ memor. Nemo improbe eo conatur adscendere, unde descenderat. Quid est autem, cur non existimes in eo divini aliquid existere, qui Dei pars est? totum hoc quo continemur, & unum est, & Deus: & socii ejus sumus, & membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus exigitur, & spectat in cælum: ita animus, cui in quantum vult, licet porrigi, in hoc à natura rerum formatus est, ut paria diis velit, & sic utatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. Nam si alienа vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in cælum: redit. cum hoc iter nactus est, vadit audacter, & contemptor omnium, nec ad pecuniam respicit: aurum argentumque, illis in quibus jacuere tenebris dignissima, non ad hunc æstimat splendorem, quo imperitiorum verberant oculos. scit erui è cæno, ex quo illa secrevit cupiditas nostra & effodit. Scit, inquam, alibi positas esse divitias, quam quo congeruntur: animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturæ inducere, ut suorum. Oriens Occidensque terminus fiat, deorumque ritu cuncta possideat; cum opibus suis divites superne despiciat: quorum nemo tam lætus est suo, quam tristis alieno. Cum se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris necessarii, non amator, sed procurator est: nec se illi cui impositus est, subjicit. Nemo liber est, qui corpori servit. nam ut alios dominos, quos nimia pro illo sollicitudo invenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumq; est. Ab hoc, modo æquo animo exit, modo magno prosilit: nec quis deinde reliquiis ejus futurus sit exitus, quærit. Sed ut ex barba capillos detonsos negligimus: ita ille divinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an feræ distrahant, an terra conte-

contegat, non magis ad se judicat pertinere, quam secundas ad editum infantem. Utrum projectum aves differant, an consumatur

--canibus data præda marinis,

quid ad illum? Qui nunc quoque, cum inter homines est, nullas minas timet: ullasne timebit post mortem minas eorum, quibus usq; ad mortem timeri parum est? Non conteret, inquit, me, nec uncus, nec projecti ad contumeliam cadaveris laceratio, fœda visuris. Neminem de supremo officio rogo: nulli reliquias meas commendo. ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit. Quem sævitia projecerit, dies condet. Diserte Mæcenas ait:

- Nec tumulum curo, sepelit natura relictos.

Alte cinctum putes dixisse. habuit enim ingenium & grande & virile, nisi illud ipse discinxisset.

EPIST. XCIII. In epistola qua de morte Metronactis philosophi querebaris, tamquam & potuisset diutius vivere, & debuisset, æquitatem tuam desideravi: quæ tibi in omni persona, in omni negotio superest; in una re deest, in qua omnibus. Multos inveni æquos adversus homines: adversus deos neminem. Objurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio cursu raptus est? quare ille non rapitur? quare senectutem & sibi & aliis gravem extendit? Utrum obsecro te, æquius judicas, te naturæ, an tibi parere naturam? quid autem interest quam cito exeas, unde utique exeundum est? Non ut diu vivamus, curandum est: sed ut satis. nam ut diu vivas, fato opus est: ut satis, animo. Longa est vita, si plena est. impletur autem, cum animus sibi bonum suum reddidit, & ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni juvant, per inertiam exacti? non vixit iste, sed in vita moratus est; nec sero mortuus est, sed diu. Octoginta annis vixit. Interest, mortem ejus ex quo die numeres. At ille obiit viridis: sed officia boni civis, boni amici, boni filii executus est: in nulla parte cessavit. Licet ejus ætas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. Imo octoginta annis fuit: nisi forte sic vixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores vivere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus, ut quemadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Actu illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc intersit vegetum contemptoremq; fortunæ, functum omnibus vitæ humanæ stipendiis, atque in summum bonum evectum, & illum cui multi anni transmissi sunt? alter post mortem quoque est, alter ante mortem periit. Laudemus itaque, & in numero felicium reponamus eum, qui quantulumcumque temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit unus è multis, & vivit, & vixit, & viguit. Aliquando sereno usus est: aliquando, ut solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quæris, quamdiu vixerit? vixit ad posteros usque: transsiliit, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recusaverim: nihil tamen ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium ejus inciditur. Non enim ad eum diem me optavi quem ultimum mihi spes avida promiserat: sed nullum non tamquam ultimum adspexi. Quid me interrogas, quando natus sim? an inter juniores adhuc censear? habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu, potest homo esse perfectus: sic & in minore temporis modo, potest esse vita perfecta. Ætas inter externa est. Quamdiu sim, alienum est: quamdiu vir bonus sim, meum est. Hoc à me exige, ne velut per tenebras ævum ignobile emetiar: ut agam vitam, non ut prætervehar. Quæris quod sit amplissimum vitæ spatium? usq; ad sapientiam vivere. Qui ad illam pervenit, attigit non longissimum finem, sed maximum. Ille vero glorietur audacter, & diis agat gratias: interq; eos, sibi & rerum naturæ imputet, quod fuit. Merito enim imputabit:

tabit: meliorem illi vitam reddidit, quam acceperat. Exemplar boni viri posuit: qualis quantusque esset, ostendit: si quid adjecisset, fuisset simile præterito. Et tamen quousque vivimus? omnium rerum cognitione fruiti sumus. Scimus à quibus principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas vices annum revocet, quemadmodum omnia quæ usquam erant, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo vadere: præter terram nihil stare, cetera continua velocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna prætereat: quare tardior velociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quæ caussa inducat noctem, quæ reducat diem. Illuc eundum est, ubi ista propius adspicias. nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter judico. Merui quidem admitti, & jam inter illos fui: animumq; illo meum misi, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare: æque magnum animum habeo, etiam si nusquam transiturus excedo. Non tam multis vixit annis, quam potuit. Et paucorum versuum liber est, & quidem laudandus, atq; utilis: annales Tanusii scis quam non decori fiut, & quid vocentur. æque est vita quorumdam longa, & quod Tanusii sequitur annales. Numquid feliciorem judicas eum, qui summo die muneris, quam eum qui medio occiditur? numquid aliquem esse tam cupidum vitæ putas, ut jugulari in spoliario, quam in arena malit? Non majore spatio alter alterum præcedimus. mors per omnes it: qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo follicitissime agitur. Quid autem ad rem pertinet quamdiu vites, quod evitare non possis?

EPIST. XCIV. Eam partem philosophiæ, quæ dat propria cuique personæ præcepta, nec in universum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat adversus uxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo servos regat: quidam solam receperunt, ceteras quasi extra nostram utilitatem vagantes reliquerunt: tamquam quis possit de parte suadere, nisi qui summam prius totius vitæ complexus est. Sed Aristo Stoicus è contrario hanc partem levem existimat, & quæ non descendat in pectus usque: at illam non habentem præcepta, plurimum ait proficere; ipsaque decreta philosophiæ, constitutionem esse summi boni. quam qui bene intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibiipse præcepit. Quemadmodū qui jaculari discit, destinatum locum captat, & manum format ad dirigenda quæ mittit: cum hanc vim ex disciplina & exercitatione percepit, quocumque vult, illa utitur. didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcumque voluerit. sic qui se ad totam vitam instruxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum: non quomodo cum uxore aut cum filio viveret, sed quomodo bene viveret. in hoc est, & quomodo cum uxore ac liberis vivat. Cleanthes utilem quidem judicat & hanc partem, sed imbecillem nisi ab universo fluit, nisi decreta ipsa philosophiæ & capita cognovit. In duas ergo quæstiones locus iste dividitur. Utrum utilis, an inutilis sit: & an solus virum bonum possit efficere, id est, utrum supervacuus sit, an omnes faciat supervacuos. Qui hanc partem videri volunt supervacuam, hoc ajunt. Si quid oculis oppositum moratur aciem, removendum est: illo quidem non abjecto operam perdidit, qui præcepit: Sic ambulabis, illo manum porriges. Eodem modo, ubi aliqua res obcæcat animum, & ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit, qui præcipit: Sic vives cum patre, sic cum uxore. Nihil enim proficient præcepta, quamdiu menti error obfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cuique debea-

debeatur officio. Alloquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi, ut agat divitem, monstras: hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tamquam satur faciat: fixam potius medullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus vitiis dicam. Ipsa removenda sunt; non præcipiendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris: nec avarus, quomodo utendum pecunia sit, exaudiet; nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, ut sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse: ostendas illi miserrimos divites. Efficias, ut quicquid publice expavimus, sciat non esse tam timendum, quam fama circumfert, nec dolorem quoq; nec mortem. Sæpe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui levius facit sibi, quidquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest, nec qui extenditur, magnus esse; nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter accipienda, quæ nobis mundi necessitas imperat. His decretis cum illum in conspectũ suæ conditionis adduxeris, & cognoverit beatam vitam esse, non quæ secundum voluptatem est, sed secundum naturam: cum virtutem unicum bonum hominis adamaverit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, divitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic cæna: hoc viro, hoc fœminæ, hoc marito, hoc cœlibi convenit. Ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. Hæc pædagogus puero, hæc avia nepoti præcipit: & irascendum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum literarium intraveris, scies ista quæ ingenti supercilio philosophi jactant, in puerili esse præscripto. Utrum manifesta demum, an dubia præcipies? non desiderant manifesta monitores: præcipienti dubia, non creditur: supervacuum est ergo præcipere. Id adeo sic disce. Si id mones quod obscurum est & ambiguum, probationibus adjuvandum erit: si probaturus es, illa per quæ probas, plus valent, satisque per se sunt. Sic amico utere, sic cive, sic socio. quare? quia justum est. Omnia ista mihi locus de justitia tradit. Illic invenio æquitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci: non esse justum, cui quidquam in hac virtute placet, præter ipsam. Hæc cum persuasi mihi, & perbibi, quid ista præcepta proficiunt, quæ eruditum docent? Præcepta dare scienti, supervacuum est: nescienti, parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi præcipiatur, sed etiam quare. Utrum inquam, veras opiniones habenti de bonis malisque, sunt necessaria, an non habenti? qui non habet, nihil à te adjuvabitur: aures ejus contraria monitionibus tuis fama possedit. qui habet exactum judicium de fugiendis petendisque, scit quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. tota ergo pars ista philosophiæ submoveri potest. Duo sunt, propter quæ delinquimus. Aut inest animo pravis opinionibus malitia contracta: aut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa proclivis est, & cito specie quo non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut percurare mentem ægram, & vitiis liberare; aut vacantem quidem, sed ad pejora pronam, præoccupare. Utrumque decreta philosophiæ faciunt: ergo tale præcipiendi genus nihil agit. Præterea, si præcepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus feneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturo. In matrimonio præcipias, quomodo vivas

vivat cum uxore aliquis quam virginem duxit, quomodo cum ea quæ alicujus matrimonium experta est, quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem, & fœcundam; inter provectiorem, & puellam; inter matrem, & novercam? Omnes species complecti non possumus: atqui singulæ propria exigunt. Leges autem philosophiæ breves sunt, & omnia alligant. Adjice nunc, quod sapientis præcepta finita esse debent, & certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt: sapientia rerum terminos novit. Ergo ista pars præceptiva submovenda est: quia quod paucis promittit, præstare omnibus non potest: sapientia autem omnes tenet. Inter insaniam publicam, & hanc quæ medicis traditur, nihil interest: nisi quod hæc morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera caussas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. Si quis furioso præcepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in privato; erit ipso, quem monebit, insanior. Is bilis nigra curanda est, & ipsa furoris caussa removenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est. ipse discuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium verba. Hæc ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus ad singula. Primum adversus illud quod ait, si quid obstat oculo; & impedit visum, debere removeri. Fateor, huic non esse opus præceptis ad videndū, sed remedio purgetur quo acies, & officientem sibi moram effugiat. Natura enim videmus: cui usum sui reddit, qui removet obstantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cujus curata suffusio est, is non protinus cum visum recepit, aliis quoque potest reddere: malitia liberatus, & liberat. Non est opus exhortatione, nec consilio quidem: ut colorum proprietates oculus intelligat. à nigro album, etiam nullo monente, distinguet. multis contra præceptis eget animus, ut videat quid agendum sit in vita. Quamquam oculos quoque ægros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: à tenebris primo ad umbrosa procede, deinde plus aude, & paullatim claram lucem pati assuesce. Non est quod post cibum studeas, non est quod plenis oculis ac tumentibus imperes. Afflatum & vim frigoris in os occurrentis evita: alia ejusmodi, quæ non minus quam medicamenta proficiunt. Adjicit remediis medicina consilium. Error, inquit; est caussa peccandi: hunc nobis præcepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concedo, per se efficacia præcepta non esse ad avertendam pravam animi persuasionem: sed non ideo, ne aliis quidem adjecta proficiunt. Primum memoriam renovant: deinde quæ in universo confusius videbantur, in partes divisa diligentius considerantur. Aut tu isto modo licet & consolationes dicas supervacuas, & exhortationes: atqui non sunt supervacuæ: ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, præcipere ægro; quid facere tamquam sanus debeat: cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt præcepta. Quid quod habent ægri sanique quædam communia, de quibus admonendi sunt? tamquam, ne avide cibos appetant, ut lassitudinem vitent. Habent quædam præcepta communia pauper, & dives. Sana, inquit, avaritiam, & nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut divitem, si cupiditas utriusque confidet. Quid quod aliud est, non concupiscere pecuniam? aliud, uti pecunia scire? cujus avari modum ignorant, etiam non avari usum. Tolle, inquit, errores: supervacua præcepta sunt. Falsum est. puta enim avaritiam relaxatam: puta adstrictam esse luxuriam, temeri-

meritati frænos injectos, ignaviæ subditum calcar: etiam remotis vitiis, quid & quemadmodum debeamus facere, discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones, admotæ gravibus vitiis. Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in levamentum. Ne ipsa quidem universæ philosophiæ vis, licet tota in hoc vires suas advocet, duram jam & veterem animis extrahet pestem: sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? plurimum. Interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed advertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Pleraque ante oculos posita transimus: admonere, genus adhortandi est: sæpe animus etiam aperta dissimulat: ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calvi repetenda sententia est: *Factum esse ambitum, scitis: & hoc vos scire, omnes sciunt.* Scis amicitias sancte colendas esse: sed non facis. Scis improbum esse, qui ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor uxorum. Scis ut illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: & non facis. Itaq; subinde reducendus es ad memoriam. Non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu. Quæcumque salutaria sunt, sæpe agitari debent, sæpe versari: ut non tantum nota sint nobis, sed etiam parata. Adjice nunc, quod aperta quoque, apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quæ præcipis, probationes adjicere debebis: ergo illæ, non præcepta, proficient. Quid quod etiam sine probationibus, ipsa monentis auctoritas prodest? sic quomodo jurisconsultorum valent responsa, etiamsi ratio non redditur. Præterea, ipsa quæ præcipiuntur, per se multum habent ponderis: utique si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiam coartata. Sicut illa Catoniana: *Emas, non quod opus est, sed quod necesse est. Quod non opus est, asse carum est.* Qualia sunt illa aut reddita oracula, aut similia: *Tempori parce; Te nosce.* Numquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit versus?

Injuriarum remedium est, oblivio.
Audentes fortuna juvat.
Piger sibi ipse obstat.

Advocatum ista non quærunt: affectus ipsos tangunt, & natura vim suam exercente proficiunt. Omnium honestarum rerum semina animi gerunt, quæ admonitione excitantur: non aliter quam scintilla flatu levi adjuta, ignem suum explicat. Erigitur virtus cum tacta est, & impulsa. Præterea, quædam sunt quidem in animo, sed parum prompta: quæ incipiunt in expedito esse, cum dicta sunt. Quædam diversis locis jacent sparsa, quæ contrahere inexercitata mens non potest. Itaque in unum conferenda sunt, & jungenda, ut plus valeant, animumque magis allevent. Aut, si præcepta nihil adjuvant, omnis institutio tollenda est: ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenii esse mobilis & erecti, alium tardi & hebetis: utique alius alio ingeniosior est. Ingenii vis præceptis alitur & crescit, novasque persuasiones adjicit innatis, & depravata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones juvabunt vitiis obligatum? Hoc scilicet, ut illis liberetur. non enim exstincta in illo indoles naturalis est: sed obscurata, & oppressa. Sic quoque tentat resurgere, & contra prava nititur. nacta vero præsidium, & adjuta præceptis, convalescit: si tamen illam diutina pestis infecit, non enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiæ, toto impetu suo connixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophiæ, & præcepta: nisi quod illa generalia præcepta sunt, hæc specialia? Vtraque res præcipit: sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honesta decreta, hic ex supervacuo monetur. Minime, nam hic quoque doctus

ftusquidem est facere, quæ debet: sed adhuc non satis prospicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed imperitia inveniendi, quid quæque res exigat. Habemus interdum compositum animum: sed resident, & inexercitatum ad inveniendam officiorum viam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis & malis: in locum autem earum veras repone: & nihil habebit admonitio, quod agat. Ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed non ista tantum. Nam quamvis argumentis collectum sit, quæ bona, quæ mala sint: nihilominus habent præcepta partes suas: & prudentia, & justitia officiis constant: officia præceptis disponuntur. Præterea, ipsum de bonis malisque judicium confirmatur officiorum exsecutione, ad quam præcepta perducunt. Vtraq; enim inter se consentiunt: nec illa possunt præcedere, ut non hæc sequantur, & hæc ordinem sequuntur suum. Vnde apparet illa præcedere. Infinita, inquit, præcepta sunt. Falsum est. nam de maximis ac necessariis rebus, non sunt infinita: tenues autem, differentias habent, quas exigunt tempora, loca, personæ. Sed his quoque dantur præcepta generalia. Nemo, inquit, præceptis curat insaniam: ergo nec malitiam quidem. Dissimile est. nam si insaniam sustuleris, sanitas reddita est: si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur dispectus rerum agendarum: & ut sequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malisque sententiam. Illud quoque falsum est, nihil apud insanos proficere præcepta. Nam quemadmodum sola non prosunt, sic curationem adjuvant: & denunciatio, & castigatio insanos coercuit. De illis insanis nunc loquor, quibus mens mota est, non erepta. Leges, inquit, ut faciamus quod oportet, non efficiunt: & quid aliud sunt, quam minis mixta præcepta? Primum omnium, ob hoc illæ non persuadent, quia minantur: at hæc non cogunt, sed exorât. Deinde leges à scelere deterrent: præcepta in officium adhortantur. His adjice, quod leges quoque proficiunt ad bonos mores: utique si non tantum imperant, sed docent. In hac re dissentio à Posidonio. Non probo, quod Platonis legibus adjecta principia sunt. Legem enim brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur, velut emissa divinitus vox sit. Iubeat, non disputet. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fecisse: non disco, sed pareo. Proficiunt. itaque malis moribus uti videbis civitates, usas malis legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem: nec ideo inutilis, & formandis animis inefficax est. quid autem philosophia, nisi vitæ lex est? Sed putemus non proficere leges: non ideo sequitur, ut ne monitiones quidem proficiant. Aut sic & consolationes nega proficere, dissuasionesque, & adhortationes, objurgationes, & laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt: per ista ad perfectum animi statum pervenitur. Nulla res magis animis honesta induit, dubiosq; & in pravum inclinabiles revocat ad rectum, quam bonorum virorum conversatio. Paullatim enim descendit in pectora: & vim præceptorum obtinet, frequenter audiri, adspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium juvat: & est aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim quemadmodum prosit, sicut illud intelligam, profuisse. Minuta quædam, ut ait Phædon, animalia, cum mordent, non sentiuntur. adeo tenuis illis & fallens in periculum vis est. tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conversatione virorum sapientium eveniet. non deprehendes quemadmodum, aut quando, tibi prosit: profuisse deprehendes. Quorsum, inquit, hoc pertinet? æque præcepta bona,

si sepe tecum sint, profutura, quam bona exempla. Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumque simulacra ex vicino cernentibus, & alicujus oraculi opperientibus vocem. Quis autem negaverit, feriri quibusdam præceptis efficaciter etiam imperitissimos? velut his brevissimis vocibus, sed multum habentibus ponderis: *Nihil nimis.* (*lucro.*

Avarus animus nullo satiatur
Ab alio exspectes, alteri quod feceris.

Hæc cum ictu quodam audimus, nec ulli licet dubitare, aut interrogare, Quare? adeo etiam sine ratione ipsa veritas ducit. Si reverentia frænat animos, aut vitia compescit: cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio: cur admonitio non faciat, etiamsi nudis præceptis utitur? Illa vero efficacior est, & altius penetrat, quæ adjuvat ratione, quod præcipit, quæ adjicit, quare quidque faciendum sit, & quis facientem obedientemq; præceptis fructus exspectet. Si imperio proficitur, & admonitione proficitur: atqui proficitur imperio: ergo & admonitione. In duas partes virtus dividitur, in contemplationem veri, & actionem: contemplationem institutio tradit, actionem admonitio. Virtutem & exercet, & ostendit recta actio: acturo autem si prodest qui suadet; & qui monet, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, & admonitio necessaria est. Duæ res plurimum roboris animo dant, fides veri, & fiducia: utramque admonitio facit. Nam & creditur illi, & cum creditum est, magnos animus spiritus concipit, ac fiducia impletur: ergo admonitio non est supervacua. M. Agrippa, vir ingentis animi, qui solus ex his quos civilia bella claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiæ: *Nam concordia parvæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur.* Hac se ajebat, & fratrem, & amicum optimum factum. Si ejusmodi sententiæ familiariter in animum receptæ, formant eum: cur non hæc pars philosophiæ, quæ talibus sententiis constat, idem possit? Pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione: & discas oportet, & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientiæ prosunt, sed etiam præcepta: quæ affectus nostros velut edicto coercent, & obligant. Philosophia, inquit, dividitur in hæc, scientiam & habitum animi. Nam illam qui didicit, & facienda ac vitanda percepit: nondum sapiens est, nisi in ea quæ didicit, animus ejus transfiguratus est. Tertia pars ista præcipiendi, ex utroque est, & ex decretis & ex habitu: itaque supervacua est ad implendam virtutem, cum duo illa sufficiant. Isto ergo modo & consolatio supervacua est, nam hæc quoque ex utroque est: & exhortatio, & suasio, & ipsa argumentatio. nam & hæc ab habitu animi compositi validique proficiscitur. Sed quamvis ista ex habitu animi veniant; optimus animi habitus & ex his est, & ex illis. Deinde istud quod dicis, jam perfecti viri est, ac summam consecuti felicitatis humanæ. Ad hoc autem tarde pervenitur: interim etiam imperfecto, sed proficienti, demonstranda est in rebus agendis via. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia: quæ jam eo perduxit animum, ut moveri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingeniis, necessarium est aliquem præire: Hoc vitabis, hoc facies. Præterea, si exspectat tempus quo per se sciat, quid optimum factu sit: interim errabit, & errando impedietur, quo minus ad illud perveniat, quo possit se esse contentus: regi ergo debet, dum incipit posse se regere. Pueri ad præscriptum discunt, digiti illorum tenentur, & aliena manu per litterarum simulacra ducuntur: deinde imitari jubentur proposita, & ad illa reformare chirographum: sic ani-

animus noster dum eruditur ad præscriptum, juvatur. Hæc sunt per quæ probatur, hanc philosophiæ partem supervacuam non esse. Quæritur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. Huic quæstioni suum diem dabimus. Interim omissis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo advocato, qui contra populi præcepta præcipiat? nulla ad aures nostras vox impune perfertur: nocent qui optant, nocent qui exsecrantur. nam & horum imprecatio falsos nobis metus & inserit, & illorum amor male docet bene optando. Mittit enim nos ad longinqua bona, & incerta & errantia, cum possimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta via. trahunt in pravum parentes, trahunt servi: nemo errat uni sibi, sed dementiam spargit in proximos, accipitque invicem. Et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit. dum facit quisque pejorem, factus est. Didicit deteriora, deinde docuit: effectaque est ingens illa nequitia, congesto in unum, quod cuique pessimum scitur. Sit ergo aliquis custos, & aurem subinde pervellat, abigatque rumores, & reclamet populis laudantibus. Erras enim, si existimas nobiscum vitia nasci: supervenerunt, ingesta sunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quæ nos circumsonant, compescamus. Nulli nos vitio natura conciliat: nos illa integros ac liberos genuit. Nihil quidem quod avaritiam nostram irritaret, posuit in aperto: pedibus aurum & argentum subjecit, calcandumque ac premendum dedit, quidquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus nostros erexit in cælum, & quidquid magnificum mirumque fecerat, videri à suspicientibus voluit: ortus occasusq;, & properantis mundi volubilem cursum, interdiu terrena aperientem, noctu cælestia: tardos siderum incessus, si compares toti; citatissimos, si cogites, quanta spatia numquam intermissa velocitate circumeant: defectus solis & lunæ, invicem obstantium. Alia deinceps digna miratu, sive per ordinem subeunt, sive subditis caussis mota prosiliunt, ut nocturni ignium tractus, & sine ullo ictu sonituque fulgores cæli patescentis, columnæque ac trabes, & varia simulacra flammarum. Hæc supra nos natura disponit: aurum quidem & argentum, & propter ista numquam pacem agens ferrum, quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem, propter quæ pugnaremus, extulimus: nos & caussas periculorum nostrorum, & instrumenta, disjecto terrarum pondere eruimus: nos fortunæ mala nostra tradidimus, nec erubescimus summa apud nos haberi, quæ fuerant ima terrarum. Vis scire, quam falsus oculos tuos decipit fulgor? nihil est istis, quamdiu mersa & involuta cœno suo jacent, fœdius, nihil obscurius. quid ni: quando per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur: nihil est illis dum fiunt, & à fæce sua separantur, informius. Denique ipsos opifices intuere, per quorum manus sterile terræ genus & informe perpurgatur, videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos, quam corpora: & in possessore eorum, quam in artifice, plus est sordium. Necessarium itaque est admoneri, & habere aliquem advocatum bonæ mentis, eque tanto fremitu tumultuque falsorum, unam denique audire vocem. Quæ erit illa vox? ea scilicet, quæ tibi tantis clamoribus ambitiosis exsurdato, salubria insusurret verba: quæ dicat, Non est quod invideas istis, quos magnos felicesque populus vocat: non est quod tibi compositæ mentis habitum & sanitatem plausus excutiat: non est quod tibi tranquillitatis tuæ fastidium faciat ille, sub illis fascibus, purpura cultus: non est quod feliciorem eum judices, cui submovetur, quam quem lictor semita dejicit. Si vis exar-

exercere tibi utile, nulli autem grave imperium, submove vitia. Multi inveniuntur, qui ignem inferant urbibus, qui inexpugnabilia sæculis, & per aliquot ætates tuta prosternant, qui æquum arcibus aggerem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quassent: multi sunt, qui ante se agant agmina, & tergis hostium graves instent, & ad mare magnum perfusi cæde gentium veniant: sed hi quoque, ut vincerent hostem, cupiditate victi sunt. Nemo illis venientibus restitit, sed nec ipsi ambitioni, crudelitatique restiterant: tunc cum agere visi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena devastandi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui à Græciæ primum cladibus, in qua eruditus est, incepit: qui quod cuique optimum est, eripuit? Lacedæmona servire jubet, Athenas tacere. Non contentus tot civitatum strage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco projicit, & toto orbe arma circumfert: nec substitit usquam lassa crudelitas, immanium ferarum modo, quæ plus quam exigit fames, mordent. Iam in unum regnum multa regna conjecit; jam Græci Persæque eundem timent; jam etiam à Dario liberæ nationes jugum accipiunt: hic tamen ultra Oceanum solemque, indignatur ab Herculis Liberique vestigiis victoriam flectere, ipsi naturæ vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare: non aliter, quam in præceps dejecta pondera, quibus eundi finis est, jacuisse. Ne Cn. quidem Pompejo externa bella aut domestica, virtus aut ratio, suadebat: sed insanus amor magnitudinis falsæ, modo in Hispaniam & Sertoriana arma, modo ad colligendos piratas, ac maria pacanda videbat. Hæ prætexebantur caussæ, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam, quid in Septemtrionem, quid in Mithridatem & Armeniam, & omnes Asiæ angulos traxit? infinita scilicet cupido crescendi: cum sibi uni parum magnus videretur. Quid C. Cæsarem in sua fata, pariter ac publica, immisit? gloria & ambitio, & nullus supra ceteros eminendi modus. Unum ante se ferre non potuit, cum resp. supra se duos ferret. Quid, tu C. Marium semel consulem (unum enim consulatum accepit, ceteros rapuit) cum Teutonicos Cimbrosque concideret, cum Iugurtham per Africæ deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cum omnia concuterent, concutiebantur: turbinum more, qui rapta convolvunt, sed ipsi ante volvuntur, & ob hæc majore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regimen est. Ideoque cum multis fuerunt mali, pestiferam illam vim, qua plerisq; nocuerunt, ipsi quoq; sentiunt. Non est quod credas, quemquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia ista exempla, quæ oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexenda sunt, & plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum virtus: quæ mendacia contra verum placentia exstirpet, quæ nos à populo, cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionibus reddat. Hæc est enim sapientia, in naturam converti, & eo restitui, unde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insaniæ reliquisse, & ex isto cœtu invicem noxio procul abiisse. Hoc ut esse verum scias, adspice, quanto aliter unusquisque populo vivat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiæ, nec frugalitatem docent rura: sed ubi testis ac spectator abscessit, vitia subsidunt, quorum monstrari & conspici fructus est. Quis eam, quam nulli ostenderet, induit purpuram? quis posuit secretam in auro dapem? quis sub alicujus rusticæ arboris projectus umbra, luxuriæ suæ pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorum

rum quidem & familiarium, sed apparatum vitiorum suorum pro modo turbæ spectantis expandit. Itaque irritamentum est omnium, in quæ insanimus, admirator & conscius. Ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impotentia, scænam desiderant: sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio urbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet parvo divitem, & usu opes metientem. Contra illos, qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat traditum litteris, & animum ab externis ad sua reversum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto invidioso fastigio suo trementes & attonitos, longeque aliam de se opinionem habentes, quam ab aliis habetur. Nam quæ aliis videntur excelsa, ipsis prærupta sunt. Itaque exanimantur, & trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suæ præceps. Cogitant enim varios casus, & in sublimi maxime lubricos: tunc appetita formidant, & quæ & illos graves aliis reddit, gravior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene & sui juris: odio est fulgor, & fuga jam à rebus adhuc stantibus quæritur: tunc demum videas philosophantes metu, & ægræ fortunæ sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint bona fortuna, & mens bona: ita melius in malis sapimus, secunda rectum auferunt.

EPIST. XCV. Petis à me, ut id quod in diem suum dixeram debere referri, repræsentem, & scribam tibi, an hæc pars philosophiæ, quam Græci παραινετικὴν vocant, nos præceptivam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si negavero. Eo magis promitto, & verbum publicum perire non patior: *Postea noli rogare, quod impetrare nolueris.* Interdum enim obnixe petimus, id quod recusaremus, si quis offerret. Hæc sive levitas est, sive vernilitas, punienda est promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitator historiam ingentem attulit, minutissime scriptam, arctissime plicatam, & magna parte perlecta: *Desinam*, inquit, *si vultis*. Acclamatur, *Recita, recita*, ab his qui illum obmutescere illico cupiunt. Sæpe aliud volumus, aliud optamus: & verum ne diis quidem dicimus; sed dii aut non exaudiunt, aut miserentur. Ego me, omissa misericordia, vindicabo, & tibi ingentem epistolam impingam: quam tu si invitus leges, dicito: *Ego mihi hoc contraxi*, teque inter illos numera, quos uxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos divitiæ per summum acquisitæ sudorem, male habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti, discruciant: & ceteros, malorum suorum compotes. Sed ut, omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, vita constat ex actionibus rectis: ad actiones rectas, præcepta perducunt: ergo ad beatam vitam præcepta sufficiunt. Non tamen semper ad actiones rectas præcepta perducunt, sed cum obsequens ingenium est: aliquando frustra admoventur, si animum opiniones obsident pravæ. Deinde, etiamsi recte faciunt, nesciunt facere se recte. Non potest enim quisquam nisi ab initio formatus, & tota ratione compositus, omnes exsequi numeros, ut sciat quando oporteat, & in quantum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter: sed respiciet, sed hæsitabit. Si honesta, inquit, actio ex præceptis venit, ad beatam vitam præcepta abunde sunt: atqui est illud; ergo & hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantum præceptis. Si aliæ, inquit, artes contentæ sunt præceptis, contenta erit & sapientia: nam & hæc ars vitæ est. Atqui gubernatorem facit ille qui præcipit, Sic move

gubernaculum, sic vela submitte, sic secundo vento utere, sic adverso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. alios quoque artifices præcepta confirmant: ergo non hoc idem poterunt artifices vivendi? Omnes istæ artes circa instrumenta vitæ occupatæ sunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinsecus, & impediunt, spes, cupiditas, timor. At hæc quæ artem vitæ professa est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest. discutit enim impedimenta, & tractat obstantia. Vis scire quam dissimilis sit harum artium conditio, & hujus? In illis excusatius est voluntate peccare, quam casu: in hac maxima culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit solœcismum, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere ægrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quam si se intelligere dissimulat. At in hac arte vivendi, turpior volentium culpa est. Adjice nunc, quod artes quoque pleræque, imo ex omnibus liberalissimæ, habent decreta sua, non tantum præcepta: sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Præterea nulla ars contemplativa sine decretis suis est, quæ Græci vocant δόγματα: nobis decreta licet appellare, vel scita vel placita: quæ in geometria & in astronomia invenies. Philosophia autem & contemplativa est, & activa; spectat, simulque agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis, ac dissuadere contenta: magna me vocant, supraque vos posita.

Nam tibi de summa cæli ratione deumque,
Disserere incipiam, & rerum primordia pandam,
Unde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quoque eadem rursus natura perempta resolvat:

ut ait Lucretius. sequitur ergo, ut cum contemplativa sit, habeat decreta sua. Quid, quod facienda quoq; nemo rite obibit, nisi is cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exsequi possit? quos non servabit, qui in re præcepta acceperit. Imbecilla sunt per se, &, ut ita dicam, sine radice, quæ partibus dantur. Decreta sunt quæ muniant, quæ securitatem nostram, tranquillitatemque tueantur, quæ totam vitam, totamque rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiæ, & præcepta: quod inter elementa, & membra. hæc ex illis dependent: illa & horum caussæ sunt & omnium. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud, quam facienda & vitanda, præcepit: & tunc longe meliores erant viri: postquam docti prodierunt, boni desunt. Simplex enim illa & aperta virtus in obscuram & solertem scientiam versa est, docemurque disputare, non vivere. Fuit sine dubio, ut dicitis, vetus illa sapientia, cum maxime nascens, rudis: non minus quam ceteræ artes, quarum in processu subtilitas crevit. Sed ne opus quidem adhuc erat remediis diligentibus. Nondum in tantum nequitia surrexerat, nec tam late se sparserat: poterant vitiis simplicibus obstare remedia simplicia. Nunc necesse est tanto operosiora esse munimenta, quanto valentiora sunt, quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum, quibus sisteretur fluens sanguis, vulnera coirent paullatim: deinde in hanc pervenit tam multiplicem varietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotii habuisse, firmis adhuc, solidisque corporibus, & facili cibo, nec per artem voluptatemque corrupto. Qui postquam cœpit, non ad tollendam, sed ad irritandam famem quæri, & inventæ sunt mille condituræ, quibus aviditas excitaretur: quæ desiderantibus alimenta erant,

erant, onera sunt plenis. Inde pallor; & nervorum vino madentium tremor, & miserabilior ex cruditatibus, quam ex fame macies: Inde incerti labentium pedes, & semper qualis in ipsa ebrietate titubatio: inde in totam cutem humor admissus, distentusq; venter, dum male assuescit plus capere, quam poterat: inde suffusio luridæ bilis, & decolor vultus, tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, nervorum sine sensu jacentium torpor, aut palpitatio sine intermissione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta, & cerebri æstuantis verminationes, & omnia per quæ exoneramur, internis ulceribus affecta? Innumerabilia præterea febrium genera, aliarum impetu sævientium, aliarum tenui peste repentium, aliarum cum horrore & multa membrorum quassatione venientium? Quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia luxuriæ? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se deliciis solverant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut venatu, aut tellure versata: excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis, atque pyxidibus. Simplex erat ex simplici caussa valetudo: multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quantum rerum per unam gulam transitura rum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix! necesse est itaque inter se tam diversa dissideant, & hausta male digerantur, aliis alio nitentibus. Nec mirum, quod inconstans variusque ex discordi cibo morbus est: & illa ex contrariis naturæ partibus in eundem compulsa redundat. Inde tam nullo ægrotamus genere, quam vivimus. Maximus ille medicorum, & hujus scientiæ conditor, fæminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hæ jam & capillis destituuntur, & pedibus ægræ sunt. Non mutata fæminarum natura, sed vita est. nam cum virorum licentiam æquaverint, corporum quoque virilium vitia æquaverunt. Non minus pervigilant, non minus potant, & oleo & mero viros provocant: æque invitis ingesta visceribus per os reddunt, & vinum omne vomitu remetiuntur: æque nivem rodunt, solatium stomachi æstuantis. Libidine vero, nec maribus quidem cedunt, pati natæ. Dii illas deæque male perdant: adeo perversum commentæ genus impudicitiæ: viros ineunt. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum ac naturæ peritissimum, in mendacio prehendi, cum tot fæminæ podagricæ calvæque sint? Beneficium sexus sui vitiis perdiderunt: & quia fæminam exuerunt, damnatæ sunt morbis virilibus. Antiqui medici nesciebant dare cibum sæpius, & vino fulcire venas cadentes: nesciebant saniem emittere, & diutinam ægrotationem balneo sudoribusque laxare: nesciebant crurum vinculo, brachiorumque, latentem vim, & in medio sedentem, ad extrema revocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cum essent periculorum paucissima. Nunc vero quam longe processerunt mala valetudinis? has usuras voluptatum pendimus, ultra modum fasque concupitarum. Innumerabiles esse morbos miraris? coquos numera. Cessat omne studium: & liberalia professi, sine ulla frequentia, desertis angulis præsident. In rhetorum ac philosophorum scholis, solitudo est: at quam celebres culinæ sunt, quanta circa nepotum focos juventus premit? Transeo puerorum infelicium greges: quos post transacta convivia, aliæ cubiculi contumeliæ exspectant. Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta, ut eadem omnibus levitas sit, eadem primæ mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis cui rectior est coma, crispulis misceatur. Transeo pi-

florum turbam, transso ministratorum, per quos signo dato ad inferendam cœnam discurritur. Dii boni, quantum hominum unus venter exercet! Quid, tu illos boletos, voluptarium venenum, nihil occulti operis judicas facere, etiam si præsentanei non furant? Quid, tu illam æstivam nivem non putas callum jecinoribus obducere? Quid, illa ostrea, inertissimam carnem, cœno saginatam, nihil existimas limosæ gravitatis inferre? Quid illud Sociorum garum, pretiosam malorum piscium saniem, non credis urere salsa tabe præcordia? Quid, illa purulenta, & quæ tantum non ab ipso igne in os transferuntur, judicas sine noxa, in ipsis visceribus exstingui? Quam fœdi atq; pestilentes ructus sunt, quantum fastidium sui, exhalantibus crapulam veterem? scias putrescere sumpta, non concoqui. Memini fuisse quondam in sermone nobilē patinam, in quam quidquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum popina congesserat: veneriæ spondylique, & ostrea eatenus circumcisa, qua eduntur, intervenientibus distinguabantur echinis, totā distractique sine ullis ossibus mulli constraverant. Piget jam esse singula: coguntur in unum sapores. In cæna fit, quod fiari debet satuto in ventre. Exspecto jam ut manducata ponantur. quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque ossa, & dentium opera coquum fungi? Grave est luxuriari per singula: omnia semel, & in eumdem saporem versa, ponantur. Quare ego ad unam rem manum porrigam? plura veniant simul: multorum ferculorum ornamenta coeant & cohæreant. Sciant protinus hi, qui jactationem ex istis peti & gloriam ajebant, non ostendi ista, sed conscientiæ dari. Pariter sint, quæ disponi solent, jure uno perfusa: nihil intersit, ostrea echinis, spondyli perturbati mullis concoctique ponantur. Non esset confusior vomentium cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis non singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diversi multiformes: adversus quos & medicina armare se cœpit multis generibus, multis observationibus. Idem de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior inter minora peccantes, & levi quoque cura medicabiles: adversum tantam morum eversionem, omnia conanda. Et utinam sic denique lues ista vinceretur? Non privatim solum, sed publice furimus. Homicidia compescimus, & singulas cædes: quid bella, & occisarum gentium gloriosum scelus? Non avaritia, non crudelitas modum novit: & ista quamdiu furtim, & à singulis fiunt, minus noxia, minusque monstrosa sunt: ex senatusconsultis plebisque scitis scelera exercentur, & publice jubentur, vetita privatim. Quæ clam commissa capite luerent, eadem quia paludati fecere, laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere: cum inter se etiam mutis ac feris pax sit? Adversus tam potentem explicitumq; late furorem operosior philosophia facta est, & tantum sibi virium sumpsit, quantum his, adversus quæ parabatur, accesserat. Expeditum erat, objurgare indulgentes mero, & petentes delicatiorem cibum. non erat animos ad frugalitatem magna vi reducendus, à quo paullulum discesserat:

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

Voluptas ab omni parte quæritur: nullum intra se manet vitium. In avaritiam præceps luxuria est: honestatis oblivio invasit: nihil turpe est, cujus placet pretium. Homo, sacra res, homo jam per lusum & jocum occiditur: & quem erudiri ad inferenda accipiendaq; vulnera nefas erat, is jam nudus inermisque producitur: satisque spectaculi in homine, mors est. In hac ergo morum perversitate, desideratur solito vehementius aliquid, quod mala inveterata discutiat: decretis agendum est, ut revellatur

latur penitus falsorum recepta persuasio. His si adjunxerimus præcepta, consolationes, adhortationes, poterunt valere: per se inefficaces sunt. Si volumus habere obligatos, & malis quibus jam tenentur, avellere; discant quid malum, quid bonum sit: sciant omnia præter virtutem mutare nomen modo mala fieri, modo bona. Quemadmodum primum militiæ vinculum est religio, & signorum amor, & deserendi nefas; tunc deinde facile cætera exiguntur mandanturque adjusjurandum adactis: ita in his, quos velis ad beatam vitam perducere, prima fundamenta jacienda sunt, & insinuanda virtus. Hujus quadam superstitione teneantur: hanc ament: cum hac vivere velint, sine hac nolint. Quid ergo? non quidam sine institutione subtili evaserunt probi, magnosque profectus assecuti sunt, dum nudis tantum præceptis obsequuntur? Fateor: sed felix ingenium illis fuit, & salutaria in transitu rapuit. Nam ut dii immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi. & pars naturæ eorum est, esse bonos: ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quæ tradi solent, perveniunt sine longo magisterio; & honesta complexi sunt, cum primum audierunt. Vnde ista tam rapacia virtutis ingenia, vel ex se fertilia? At illis aut hebetibus & obtusis, aut mala consuetudine obsessis, diu rubigo animorum effricanda est. Ceterum ut illos in bonum pronos citius educit ad summa, & hos imbecilliores adjuvabit, malisque opinionibus extraher, qui illis philosophiæ placita tradiderit: quæ quam sint necessaria, licet videas. Quædam insident nobis quæ nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciant. Nec hæc audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi caussæ eorum eximantur, falsa admiratio, falsa formido. Hæc nos quamdiu possident, dicas licet: Hoc patri præstare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus tentantem avaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse: dissuadebit timor. Sciet pro amicis desudandum esse, ad extremum usque sudorem: sed deliciæ verabunt. Sciet in uxorem gravissimum esse genus injuriæ, habere pellicem: sed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare præcepta, nisi prius amoveris obstantia præceptis: non magis, quam proderit arma in conspectu posuisse, propiusque admovisse, nisi usuræ manus expediuntur. Vt ad præcepta quæ damus, possit animus ire, solvendus est. Putemus aliquem facere, quod oportet. non faciet assidue, non faciet æqualiter: nescit enim quare faciat. Aliqua vel casu, vel exercitatione, exibunt recta: sed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta esse quæ fecit. Non promittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde, præstabunt tibi fortasse præcepta, ut quod oportet facias: non præstabunt, ut quemadmodum oportet: & si hoc non præstant, ad virtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus, concedo: sed id parum est. quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est cæna sumptuosa flagitiosius, & equestrem censum consumente? quid tam dignum censoria nota, si quis, ut isti ganeones loquuntur, sibi hæc & genio suo præstet? & tricies tamen HS. adjiciales cænæ frugalissimis viris constiterunt. Eadem res si gulæ datur, turpis est: si honori reprehensionem effugit. Non enim luxuria, sed impensa solennis est. Mullum ingentis formæ (quare autem non pondus adjicio, & aliorum gulam irrito? quattuor pondo & ad selibram fuisse ajebant) Tiberius Cæsar missum sibi, cum in macellum deferri & venire jussisset: *Amici*, inquit, *omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius.* Vltra spem illi conjectura processit. licitati sunt: vicit Octavius, & ingentem consecutus est

inter suos gloriam, cum quinque millibus HS. emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octavio fuit turpe. Nam ille qui emerat, ut Tiberio mitteret (quamquam illum quoque reprehenderim) admiratus est rem, qua putavit Cæsarem dignum. Amico ægro aliquis assidet: probamus, at hoc si hæreditatis causa facit, vultur est, cadaver exspectat. Eadem & turpia sunt, & honesta: refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honeste fient, si honesto nos addixerimus, idq; unum in rebus humanis bonum judicaverimus, quæque ex eo sunt: cetera, in diem bona sunt. Ergo infigi debet persuasio, ad totam pertinens vitam: hoc est, quod decretum voco. Qualis hæc persuasio fuerit, talia erunt quæ agentur, quæ cogitabuntur: qualia autem hæc fuerint, talis vita erit. In particulas suasisse, totum ordinanti parum est. M. Brutus in eo libro, quem περὶ καθήκοντος inscripsit, dat multa præcepta & parentibus & liberis & fratribus. hæc nemo faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quo referat. Proponamus oportet finem summi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum nostrum dictumque respiciat: veluti navigantibus ad aliquod sidus dirigendus est cursus. Vita sine proposito, vaga est. Quod si utiq; proponendum est, incipiunt necessaria esse decreta. Illud, puto, cōcedes, nihil esse turpius dubio, & incerto ac timido, pedem modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximantur, quæ reprehendunt animos ac detinent, & conari totos vetant. Quomodo sint dii colendi, solet præcipi. Accendere aliquem lucernam sabbathis prohibeamus, quoniam nec lumine dii egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fungi, & foribus assidere templorum: humana ambitio istis officiis capitur. Deum colit, qui novit. Vetemus lintea & strigiles Iovi ferre, & speculum tenere Iunoni. Non quærit ministros Deus, quid ni? ipse humano generi ministrat: ubique & omnibus præsto est. Audiat licet, quemadmodum se gerere in sacrificiis debeat, quam procul resilire à molestiis ac superstitionibus: numquam satis profectum erit, nisi qualem debet Deum, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem. Quæ causa est diis benefaciendi? natura. Errat, si quis putat illos nocere velle: non possunt. nec accipere injuriam queunt, nec facere. Lædere etenim lædique, conjunctum est. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculosos quidem fecit. Primus est deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est. Scire, illos esse qui præsident mundo, qui universa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterum castigant quosdam, & coercent, & irrogant pœnas, & aliquando specie boni puniunt. Vis deos propitiare? bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. Ecce altera quæstio, quomodo hominibus sit utendum. Quid agimus? quæ damus præcepta? Ut parcatur sanguini humano? quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. Præcipiemus ut naufrago manum porrigat, erranti viam monstret, cum esuriente panem suum dividat? Quando omnia quæ præstanda sunt ac vitanda, dicam, cum possim breviter hanc formulam humani officii tradere? Omne hoc quod vides, quo divina atque humana conclusa sunt, unum est: membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa æquum justumque composuit: ex

illi us constitutione miserias est nocere, quam lædi: & illius imperio paratæ sunt ad juvandum manus. Iste versus, & in pectore, & in ore sit:

Homo sum, humani nihil à me alienum puto.

Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est: quæ casura, nisi invicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Post deos hominesque, dispiciamus quomodo rebus sit utendum. In supervacuum præcepta jactavimus, nisi illud præcesserit, qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de divitiis, de gloria, de ignominia, de patria de exsilio. Æstimemus singula, fama remota: & quæramus quid sint, non quid vocentur. Ad virtutes transeamus. præcipiet aliquis, ut prudentiam magni æstimemus, ut fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: justitiam, si fieri potest, propius etiam quam ceteras, nobis applicemus. Sed nihil agetur, si ignoramus, quid sit virtus: una sit, an plures: separatæ, an annexæ; an qui unam habet, & ceteras habeat: quomodo inter se different. Non est necesse fabro de fabrica quærere, quod ejus initium, quis usus sit: non magis quam pantomimo, de arte saltandi. Omnes istæ artes se sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinent vitam: virtus & aliorum scientia est, & sui discendum de ipsa est, ut ipsa voluntas discatur: actio recta non erit, nisi recta fuerit voluntas. ab hac enim est actio. Rursus, voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius vitæ leges perceperit, & quid de quoque judicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi immutabile certumque judicium adeptis: ceteri decidunt subinde, & reponuntur, & inter omissa appetitaque alterois fluctuantur. Caussa hujus jactationis est, quod nihil liquet incertissimo regimine utentibus, fama. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum sine decretis non pervenitur: continent vitam. Bona & mala, honesta & turpia, justa & injusta, pia & impia, virtutes usúsque virtutum, rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma, sagacitas sensuum, hæc omnia æstimatorem desiderant, quanti quidque in censum deferendum sit. Falleris enim, & pluris quædam quam sunt, putas: adeoq; falleris, ut quæ maxima inter vos habentur, divitiæ, gratia, potentia, sestertio nummo æstimanda sint. Hoc nescies, nisi constitutionem ipsam, qua ista inter se æstimantur, inspexeris. Quemadmodum folia virere per se non possunt, ramum desiderant, cui inhæreant, ex quo trahant succum: sic ista præcepta si sola sunt, marcent: infigi volunt sectæ. Præterea non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa, quo tolluntur. Quid enim dicunt? præceptis satis vitam explicari, superflua esse decreta sapientiæ, id est, dogmata. Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretum est: tam hercule, quam si nunc ego dicerem recedendum esse à præceptis supervacuis, & in hæc sola studium conferendum: hoc ipso quo negarem curanda esse præcepta, præciperem. Quædam admonitionem philosophiæ desiderant, quædam probationem; & quidem multa, quia involuta sunt, vixque summa diligentia ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariæ sunt, & decreta, quæ veritatem argumentis colligunt. Quædam aperta sunt, quædam obscura. Aperta, quæ sensu comprehenduntur, quæ memoria: obscura, quæ extra hæc sunt. Ratio autem non impletur manifestis: major ejus pars pulchriorque in occultis est. Occulta probationem exigunt, probatio non sine decretis est, necessaria ergo decreta sunt. Quæ res communem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio: sine qua,

quæ, omnia in animo natant: necessaria ergo sunt decreta, quæ dant animis inflexibile judicium. Denique cum movemus aliquem, ut amicum eodem habeat loco quo se, ut ex inimico cogitet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium: adjicimus, justum est & honestum. Instum autem honestumque decretorum nostrorum continet ratio: ergo hæc necessaria est, sine qua nec illa sunt. Sed utraque jungamus. namque & sine radice inutiles rami sunt; & ipse radices his, quæ genuere, adjuvantur. Quantum utilitatis manus habeant, nescire nulli licet: aperte juvant: cor, illud quo manus vivunt, ex quo impetum sumunt, quo moventur, latet. Idem dicere de præceptis possum: aperta sunt; decreta vero sapientiæ in abdito. Sicut sanctiora sacrorum tantum initiati sciunt: ita in philosophia, arcana illis admissis receptisque in sacra ostenduntur: at præcepta, & alia hujusmodi profanis quoque nota sunt. Posidonius non tantum præceptionem (nihil enim nos hoc verbo uti prohibet) sed etiam suasionem, & consolationem, & exhortationem necessariam judicat. His adjicit caussarum inquisitionem, quam cur ætiologiam dicere non audeamus, cum Grammatici, custodes Latini sermonis, suo jure ita appellent, non video. Ait utilem futuram esse descriptionem cujusque virtutis. hanc Posidonius ætiologiam vocat: quidam χαρακτηρισμὸν appellant, signa cujusque virtutis & vitii ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminentur. Hæc eamdem vim habet, quam præcipere. Nam qui præcipit, dicit: Illa facies, si voles temperans esse. Qui describit, ait, Temperans est, qui facit illa, qui illis abstinet. Quæris, quid intersit? alter præcepta virtutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, & (ut publicanorum utar verbo) ἰκονισμὸς, ex usu esse confiteor. Proponamus laudanda: invenietur imitator. Putas utile tibi dari argumenta, per quæ intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignavo? Quanto hoc utilius est, excellentis animi notas esse, quas ex alio in se transferre permittitur?

Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur & mollia crura reponit.
Primus inire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus: illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga:
Luxuriatque toris animosum pectus:
- - - tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens volvit sub naribus ignem.

Dum aliud agit Virgilius noster, descripsit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim. si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum civilium impavidus, & primus incessentes admotos jam exercitus alpibus, civilique se bello ferens obvium: non alium illi assignaverim vultum, non alium habitum. altius certe nemo ingredi potuit, quam qui simul contra Cæsarem Pompejumque se sustulit, & aliis Cæsarianas opes, aliis Pompejanas foventibus, utrumque provocavit, ostenditq; aliquas esse reip. partes. Nam parum est in Catone dicere: *Nec vanos horret strepitus.* Quid ni, cum veros vicinosque non horreat? cum contra decem legiones, & Gallica auxilia, & mixta barbarica arma civilibus, vocem liberam mittat, & Remp. hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestius in servitutem casura, quam itura? Quantum in illo vigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiduciæ est? Scit se unum esse,

esse, de cujus statu non agatur: non quæri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiorumque contemptus. Libet admirantem invictam constantiam viri, inter publicas ruinas non labentis, dicere: *Luxuriatque toris animosum pectus.* Proderit non tantum quales esse soleant boni viri, dicere, formamque eorum & lineamenta deducere: sed quales fuerint narrare, & exponere Catonis illud ultimum ac fortissimum vulnus, per quod libertas amisit animam: Lælii sapientiam, & cum suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisque egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, cum in publicum sternerentur, hædinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Iovis cellam proposita convivis vasa fictilia, quid aliud est, paupertatem in Capitolio consecrare? Ut nullum aliud factum ejus habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non cœna. O quam ignorant homines cupidi gloriæ, quid illa sit, aut quemadmodum petenda! Illo die populus Romanus multorum supellectilem spectavit, unius miratus est. Omnium illorum aurum argentumque fractum est, & millies conflatum: at omnibus sæculis Tuberonis fictilia durabunt.

EPIST. XCVI. Tamen tu indignaris aliquid, aut quereris: & non intelligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc unum, quod indignaris & quereris? Si me interrogas, nihil puto viro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura putet miserum. Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Male valeo? pars fati est. Familia decubuit? fœnus offendit? domus crepuit? damna, vulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri. hoc parum est: debuit fieri. decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cummaxime detego: in omnibus quæ adversa videntur & dura, sic formatus sum. Non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil unquam mihi incidet, quod tristis excipiam, quod malo vultu: nullum tributum invitus conferam. Omnia autem ad quæ gemimus, quæ expavescimus, tributa vitæ sunt. Horum, mi Lucili, nec speraveris immunitatem, nec petieris. Vesicæ te dolor inquietavit: epulæ fuerunt parum dulces: detrimenta continua: propius accedam, de capite timuisti. Quid tu, nesciebas hæc te optare, cum optares senectutem? Omnia ista in longa vita sunt, quomodo in longa via & pulvis & lutum & pluvia. Sed volebam, inquis, vivere, carere tamen incommodis omnibus. Tam effœminata vox virum dedecet. Videris quemadmodum hoc votum meum excipias: ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dii, neque deæ faciant, ut te fortuna in deliciis habeat. Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, utrum velis vivere in macello, an in castris. Atqui vivere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui jactantur, & per operosa atque ardua sursum atque deorsum eunt, & expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, primoresque castrorum: isti quos publica quies, aliis laborantibus mollier habet, Turturillæ sunt, tuti contumeliæ caussa.

EPIST. XCVII. Erras, mi Lucili, si existimas nostri sæculi esse vitium, luxuriam & negligentiam boni moris, & alia quæ objicit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum: nulla ætas vacavit à culpa. Et si æstimare licentiam cujusque sæculi incipias: pudet dicere, numquam apertius, quam coram Catone, peccatum est. Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo judicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium, quod cum Cæsaris uxore in operto commiserat, violatis religionibus ejus sacrificii, quod pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus viris, ut picturæ quoque masculorum ani-

animalium contegantur? Atqui dati judicibus nummi sunt: & quod hac etiamnum pactione turpius est, stupra insuper matronarum & adolescentulorum nobilium, salarii loco exacta sunt. Minus crimine, quam absolutione, peccatum est. Adulterii reus, adulteria divisit: nec ante fuit de salute securus, quam similes sui judices suos reddidit. Hac in eo judicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. Ipsa ponam verba Ciceronis, quia res fidem excedit: *Accersivit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam vero, ô dii boni, rem perditam! etiam noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones, nonnullis judicibus pro mercedis cumulo fuerunt.* Non vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit. Vis severi illius uxorem? dabo illam. Vis divitis? hujus quoque tibi præstabo concubitum. Adulterium ubi feceris, damna. Illa formosa quam desideras, veniet: illius tibi noctem promitto, nec differo: intra comperendinationem, fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quam facere: illud est matribus familiæ denunciare, hoc illudere. Hi judices Clodiani à senatu petierant præsidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium: & impetraverant. Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo: *Quid vos*, inquit, *præsidium à nobis petebatis? an, ne nummi vobis eriperentur?* Inter hos tamen jocos, impune tulit ante judicium adulter, in judicio leno: qui damnationem pejus effugit, quam meruit. Quidquam fuisse corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non judiciis poterat? quibus in ea ipsa quæstione, quæ extra ordinem senatus consulto exercebatur, plus quàm quærebatur admissum est? Quærebatur, an post adulterium aliquis posset tutus esse: apparuit sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompejum & Cæsarem, inter Ciceronem Catonemq; commissum est: Catonem inquam illum, quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare Florales jocos nudandarum meretricum. Credis spectasse tunc severius homines, quam judicasse? Et fient, & facta sunt ista: & licentia urbium, aliquando disciplina metuque, numquam sponte considet. Non est itaque quod credas, nunc plurimum libidini permissum esse, legibus minimum. Longe enim frugalior hæc juventus, quam illa, est, cum reus adulterium apud judices negaret, judices apud reum confiterentur: cum stuprum committeretur rei judicandæ caussa: cum Clodius iisdem vitiis gratiosus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipsa caussæ dictione. Credat hoc quisquam? qui damnabatur uno adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus: quia nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: non pronum iter est tantum ad vitia, sed præceps. Et, quod plerosq; inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata, artificibus pudori sunt, offenduntque deerrantem: vitæ peccata delectant. Non gaudet navigio gubernator everso, non gaudet ægro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit: at contra, omnibus crimen suum voluptati est. Lætatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate: lætatur ille circumscriptione furtoque: nec ante illi culpa, quam culpæ fortuna displicuit. Id prava consuetudine evenit. Alioqui ut scias, subesse animis, etiam in pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi; omnes peccata dissimulant, & quamvis feliciter cesserint, fructu illorum utuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire vult, & conspici: ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto, *Potest nocenti contingere ut lateat, latendi fides non potest.* Aut si hoc modo melius hunc explicari posse judicas sensum: *Ideo non*

non prodest latere peccantibus, quia latendi etiam si felicitatem habent, fiduciam non habent. Ita est. tuta scelera esse possunt: secura non possunt. Hoc ego repugnare sectæ nostræ, si sic expediatur, non judico. quare? quia prima & maxima peccantium est poena, peccasse. nec ullum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam sceleris, in scelere, supplicium est. Sed nihilominus & hæc, & illa, secundæ poenæ premunt ac sequuntur: timere semper & expavescere, & securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? quare non semper illā in suspenso relinquam? Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi dicit, nihil justum esse natura, & crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit. Hic consentiamus, mala facinora conscientia flagellari, & plurimum illi tormentorum esse, eo quod perpetua illam solicitudo urget ac verberat, quod sponsoribus securitatis suæ non potest credere. Hoc enim ipsum argumentum Epicuri est, natura nos à scelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor est. Multos fortuna liberat poena, metu neminem. quare? quia infixa nobis ejus rei aversatio est, quam natura damnavit. Ideo numquam fides latendi fit etiam latentibus: quia coarguit illos conscientia, & ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium, trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa scelera legem & judicem effugiunt, & scripta supplicia: nisi illa naturalia & gravia de præsentibus solverent, & in locum patientiæ timor cederet.

EPIST. XCVIII. Numquam credideris felicem quemquam, ex felicitate suspensum. fragilibus innititur, qui adventitio lætus est: exibit gaudium, quod intravit. At illud ex se ortum, fidele, firmumque est, & crescit, & ad extremum usque prosequitur: cetera quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non usui ac voluptati esse possunt? Quis negat? sed ita, si illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quæ fortunam intuentur, ita fructifera ac jucunda fiunt, si quis habens illa, se quoque habet, nec in rerum suarum potestate est. Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali judicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum, & initia rerum apud nos in malum bonumve exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in utramque partem ipse res suas ducit, beatæque ac miseræ vitæ sibi caussa est. Malus omnia in malum vertit, etiā quæ specie optimi venerant: rectus atque integer, corrigit prava fortunæ, & dura atque aspera ferendi scientia mollit: idemque & secunda grate excipit modesteque, & adversa constanter atque fortiter. Qui licet prudens sit, licet exactō faciat cuncta judicio, licet nihil supra vires suas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, & extra minas fortunæ positum, nisi certus adversus incerta est. Sive alios observare volueris (liberius enim inter aliena judicium est) sive teipsum favore seposito; & senties hoc, & confitebeeris, nil ex his optabilibus & caris utile esse, nisi te contra levitatem casus, rerumque casum sequentium, instruxeris: nisi illud frequenter & sine querela, inter singula damna dixeris: *Diis aliter visum est.* Imo mehercule, ut carmen fortius ac justius petam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quam cogitabas evenerit: *Dii melius.* Sic composito nihil accidet. sic autem componetur, si, quid humanarum rerum varietas possit, cogitaverit, antequam senserit. Si & liberos, & conjugem, atque patrimonium sic habuerit, tamquam non utique semper habiturus: & tamquā non futurus ob hoc miserior, si habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miserias miser, qui solicitus est, ut ea quibus delectatur, ad extremū usque

usque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet; & expectatione futuri, præsentia, quibus frui poterat, amittet. In æquo est autem amissio rei, & timor amittendæ. Nec ideo præcipio tibi negligentiam. Quin vero metuenda declina; & quidquid consilio prospici potest, prospice: quodcumque læsurum est, multo ante quam accidat, speculare & adverte. In hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia, & ad tolerandum omnino obfirmata mens. Potest fortunam cavere, qui potest ferre: certe in tranquillo non tumultuatur. Nil est nec miserius nec stultius quam prætimere, quæ ista dementia est, malum suum antecedere? denique, ut breviter includam quod sentio, & istos satageos, ac sibi molestos describam tibi, tam intemperantes in ipsis miseriis sunt, quam ante illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quam necesse sit. Eadem enim infirmitate dolorem non æstimat, qua non exspectat. Eadē intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatem, fingit sibi crescere debere quæcumque contigerunt, non tantum durare: & oblitus hujus petauri, quo humana jactantur, sibi uni fortuitorum constantiam spondet. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea epistola, qua sororē, amisso optimæ indolis filio, alloquitur: *Mortale est omne mortalium bonum.* de his loquitur bonis, ad quæ concurritur. Nam illud verum bonum non moritur: certum est sempiternumque, sapientia & virtus: hoc unum contingit immortale mortalibus. Ceterum tam improbi sunt, tamque obliti quo eant, quo illos singuli dies trahāt, ut mirentur aliquid se amittere, amissuri uno die omnia. Quidquid est, cui dominus inscriberis, apud te est, tuum non est: nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & invictum est. Tam necesse est perire quā perdere: & hoc ipsum, si intelligimus, solatiū est, æquo animo perdere, quod periturum est. Quid ergo adversus has amissiones auxilii invenienmus? Hoc, ut memoria teneamus amissa, nec cum ipsis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. Habere, eripitur: habuisse numquam. Peringratus est, qui cum amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, usum fructumque apud nos relinquit: quem nos iniquitate desiderii perdimus. Dic tibi. Ex istis quæ terribilia videntur, nihil est invictum. Singula vicere jam multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exsilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: & nos vincamus aliquid. Rursus ista, quæ ut speciosa & felicia trahunt vulgum, à multis & sæpe contempta sunt. Fabricius divitias imperator rejecit, censor notavit: Tubero paupertatem & se dignam & Capitolio judicavit, cum fictilibus in publica cæna usus, ostendit debere his hominem esse contentum, quibus dii etiamnum uterentur. Honores repulit pater Sextius, qui ita natus ut remp. deberet capessere, latum clavum divo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari posset, & eripi posse. Nos quoque aliquid ipsi faciamus animose: simus inter exempla. Quare deficimus? quare desperamus? quidquid fieri potuit, potest. Nos modo purgemus animum, sequamurque naturam, à qua aberranti cupiendum timendumq; est, & fortuitis serviendum. Licet reverti in viam, licet in integrum restitui. Restituamur, ut possimus dolorea quocumque modo corpus invaserint, perferre, & fortunæ dicere: *Cum viro tibi negotium est, quære quem vincas.* His sermonibus, & his similibus, lenitur illa vis ulceris: quam opto mehercules mitigari, & aut sanari, aut stare, & cum ipso senescere. Sed securus de ipso sum, de nostro damno agitur, quibus senex egregius eripitur. Nam ipse vitæ plenus est, cui adjici nihil desiderat sua caussa, sed eorum quibus utilis est. Liberaliter facit, quod vivit. Alius jam hos cruciatus finisset; hic tam turpe putat mor-

mortem fugere, quam ad mortem confugere. Quid ergo? non si fuadebit res, exibit? Quid si exeat? si nemo jam eo uti poterit? si nihil aliud, quam dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philosophiam in opere discere, & ad verum exerceri: videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: cum illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, à faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquis dolori resistere, an mors magnos quoque animos admota submittere: quid opus est verbis? in rem præsentem eamus: nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. Contra utrumque sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec tædio doloris libenter moritur.

EPIST. XCIX. Epistolam, quam scripsi Marullo, cum filium parvulum amisisset, & diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua nō sum morem solitum secutus, nec putavi leniter illum debere tractari, cum objurgatione esset quam consolatione dignior. Afflicto enim, & magnum vulnus male ferenti, paulisper cedendum est: exsatiet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumpserunt, protinus castigentur, & discant quasdam etiam lacrymarum ineptias esse. Solatia exspectas? convicia accipe. tam molliter tu fers mortem filii? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertæ spei, parvulus: pusillum temporis periit. Caussas doloris conquirimus, & de fortuna etiam inique queri volumus: quasi non sit justas querendi caussas præbitura. At mehercule satis mihi jam videbaris animi habere, etiam adversus solida mala, nedum ad istas umbras malorum, quibus ingemiscunt homines moris caussa. Quod damnorum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, ut magis gauderes quod habueras, quam mæreres quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantumve gavisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non supervacuus tantum, sed ingratus est. Ergo quod habuisti talem amicum, periit opera? tot annis, tanta conjunctione vitæ, tam familiari studiorum societate, nihil actum est? Cum amico efferis amicitiam: & quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amavimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrum est quod præteriit tempus: nec quidquam est loco tutiore, quam quod fuit. Ingrati adversus percepta, spe futuri, sumus: quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito in præterita transiturum sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum præsentibus lætus est, & futura & præterita delectant: hæc exspectatione, illa memoria. sed alterum pendet, & non fieri potest: alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est, certissimo excidere? Acquiescamus his quæ jam hausimus: si modo non perforato animo hauriebamus, & transmittente quidquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos juvenes sine lacrymis extulerint: qui in senatum, aut in aliquod publicum officium à rogo redierint, & statim aliud egerint nec immerito. Nam primum, supervacuum est dolere, si nihil dolendo proficias: deinde iniquum est queri de eo, quod uni accidit, & omnibus restat. Deinde, desiderii stulta conquestio est, ubi minimum interest inter amissum, & desiderantem. Eo itaque æquiore animo esse debemus, quod quos amisimus, sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis: cogita brevitatem hujus spatii, per quod citatissimi currimus: observa hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis intervallis distinctum, etiam ubi maxima videntur: quem putas perisse, præmissus est. Quid autem dementius, quam cum idem tibi

tibi iter emetiendum sit, flere eum qui antecessit? Flet aliquis factū, quod non ignoravit futurum? aut si mortem in homine non cogitavit, sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod ajebat non posse non fieri? quisquis aliquem queritur mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem conditio devinxit: cui nasci contingit, mori restat. Intervallis distinguimur, exitu æquamur. Hoc quod inter primum diem & ultimum jacet, varium, & incertum est. si molestias æstimes, etiam puero longum: si velocitatem, etiam seni angustum. Nil non lubricum & fallax, & omni tempestate mobilius. Jactantur cuncta, & in contrarium transeunt, jubente fortuna: & in tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam, nisi mors, certū. Tamen de eo queruntur omnes, in quo uno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo qui vita defungitur: ad eum transeamus qui consenuit: quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vastitatem, & universum complectere: deinde hoc quod ætatem vocamus humanam, compara immenso: videbis quam exiguum sit, quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lacrymæ, quantum sollicitudines occupant, quantum mors, antequam veniat, optata: quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni? dimidium ex hoc edormitur. Adjice labores, luctus, pericula: & intelliges etiam in longissima vita, minimum esse quod vivitur. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum cui cito reverti licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? Vita, nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiorem. Potuit evadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari: sed (quod justius timetur) potuit fieri pluribus similis. Adspice illos juvenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria projecit: adspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent, mutuo impudici; quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus timeri quam sperari potuisse manifestum erit. Non debes itaque caussas doloris accersere, nec levia incommoda indignando cumulare. Non hortor, ut nitaris & surgeas: non tam male de te judico, ut tibi adversus hæc totam putem virtutem advocandam. Non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia profecit, si puerum, nutrici adhuc quam patri notiorem, animo forti desideras. Quid? nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum volo, & animum ne contrahi quidem patior? Minime. inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum iisdem oculis, quibus ipsos videre, nec commoveri ad primam familiarium divisionem. Puta autem me vetare: quædam non sunt sui juris. Excidunt etiam retinentibus lacrymæ, & animum profusæ levant. Quid ergo est? permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantū affectus ejecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil vero mærori adjiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplū. Plus ostentatio doloris exigit, quam dolor: quotusquisque sibi tristis est? Clarius, cum audiuntur, gemunt: & taciti quietique, dum secretum est; cum aliquos viderint, in fletus novos excitantur. Tum capiti suo manus ingerunt, quod poterant facere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo devolvuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos (ut in aliis rebus, ita in hac quoq; hoc vitium) ad plurium exempla componi; nec quid oporteat, sed quid soleat, adspicere. A natura discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, & in hac re, sicut in omnibus, inconstantissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo? impium vocat, & efferatum. Videt aliquem colli abeuntem,

bentem, & corpori affusum? effæminatum ait, & enervem. Omnia itaque ad rationem revocanda sunt. Stultius vero nihil est, quam famam captare tristitiæ, & lacrymas approbare: quas judico sapienti viro alias permissas cadere, alias vi sua latas. Dicam quid intersit. Cum primum nos nuncius acerbi funeris percussit, cum tenemus corpus è complexu nostro in ignem transiturum, lacrumas naturalis necessitas exprimit: & spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adjacentem humorem perpremit & expellit. Hæ lacrymæ per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Aliæ sunt, quibus exitum damus, cum memoria eorum quos amisimus, retractatur: & inest quiddam dulce tristitiæ: cum occurrunt sermones eorum jucundi, conversatio hilaris, officiosa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non est itaque, quod lacrymas propter circumstantes assidentesque aut contineas, aut exprimas: nec cessant, nec fluunt umquam tam turpiter, quam finguntur. Eant sua sponte: ire autem possunt placidis atque compositis. Sæpe salva sapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam, naturæ obsequi, gravitate servata. Vidi ego, in funere suorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium scæna. Nihil erat, nisi quod veris dabatur affectibus. Est aliquis & dolendi decor. hic sapienti servandus est: & quemadmodum in ceteris rebus, ita & in lacrymis aliquid sat est. Imprudentium ut gaudia, sic dolores exundavere. Æquo animo excipe necessaria. Quid incredibile, quid novum evenit? quam multis cummaxime funus locatur? quam multis vitalia eruuntur? quam multi post luctum tuum lugent? Quoties cogitaveris puerum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non utique perducit ad senectutem: unde visum est, dimittit. Ceterum de illo frequenter loquere, & memoriam ejus quantum potes, celebra: quæ ad te sæpius revertetur, si erit sine acerbitate ventura. Nemo enim libenter tristi conversatur, nedum tristitiæ. Si quos sermones ejus, si quos quamvis parvuli jocos cum voluptate audieras, sæpius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Oblivisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effusissime flere, meminisse parcissime, inhumani animi est. Sic aves, sic feræ fœtus suos diligunt: quarum concitatus est amor, & pæne rabidus, sed tum amissis totus exstinguitur. Hoc prudentem virum non decet: meminisse perseveret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiæ voluptatem: hanc ipsam captandã in ejusmodi tempore: Ipsa Metrodori verba subscripsi: de quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid enim turpius, quam captare in ipso luctu voluptatem, imo per luctum: & inter lacrymas quoque, quod juvet, quærere? Hi sunt qui nobis objiciunt nimiũ rigorem, & infamant præcepta nostra duritia, quod dicamus dolorem in animum aut admittendũ non esse, aut cito expellendũ. Utrum tandẽ est aut incredibilius, aut inhumanius, non sentire amisso amico dolorem, an voluptatem in ipso dolore aucupari? Nos quod præcipimus honestum est. cum aliquid lacrymarum affectus effuderit, &, ut ita dicam, despumaverit, non esse tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miscendam ipsi dolori voluptatẽ? Sic consolamur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte compescimus. Ne illo quidẽ tempore quo filius ardet, aut amicus exspirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum via titillare mærorem. Utrum honestius dolor ab animo submovetur, an voluptas ad dolorem quoq; admitti-

mittitur? admittitur dico? captatur, & quidem ex ipso. Est aliqua, inquit, voluptas cognata tristitiæ. Illud nobis licet dicere: vobis quidem non licet. Unum bonum nostis voluptatem, unum malum dolorem. Quæ potest inter bonum, & malum, esse cognatio? Sed puta esse. nunc potissimum eruitur: & ipsum dolorem scrutamur an aliquid habeat jucundum circa se, & voluptarium. Quædam remedia aliis partibus corporis salutaria, vàlut fœda & indecora, adhiberi aliis nequeunt: & quod alibi prodesset sine damno verecundia, id fit inhonestum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate sanare? severius ista plaga curanda est. illud potius admone, nullum mali sensum, ad eum qui perit, pervenire: nam si pervenit, non periit. Nulla, inquam, eum res lædit, qui nullus est: vivit, si læditur. Utrum putas illi mala esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quod non est: quis enim nullius sensus est? nec ex eo, quod est: effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei, qui deflet, ac desiderat in ætate prima raptum: Omnes quantum ad brevitatem ævi, si universo compares, & juvenes & senes in æquo sumus. Minus enim ad nos ex omni ætate venit, quam quod minimum esse quis dixerit. quoniam quidem minimum aliqua pars est, hoc quod vivimus, proximum nihilo est: & tamen ob dementiam nostram late disponitur. Hæc tibi scripsi, non tamquam exspectaturus esses remedium à me tam serum: liquet enim mihi te locutum tecum, quidquid lecturus es: sed ut castigarem illam exiguam moram, qua à me te recessisti: & in reliquum exhortarer; contra fortunam tolleres animos, & omnia ejus tela non tamquam possent venire, sed tamquam utique essent ventura, prospiceres.

EPIST. C. Fabiani Papirii libros, qui inscribuntur *Civilium*, legisse te cupidissime scribis: sed non respondisse expectationi tuæ, deinde oblitus de philosopho agi, compositionem ejus accusas. Puta esse quod dicis: & effundi verba, non fingi. Primum habet ista res suam gratiam: & est decor proprius orationis leniter lapsæ. Multum enim interesse existimo, utrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque, quod dicturus sum, ingens differentia est. Fabianus mihi non effundere videtur orationem, sed fundere: adeo larga est, & sine perturbatione, non sine cursu tamen, veniens. Illud plane fatetur & præfert, non esse se tractatam, nec diu tortam. Sed ita, ut vis, esse credamus: mores ille, non verba composuit; & animis scripsit ista, non auribus. Præterea, ipso dicente non vacasset tibi partes intueri: adeo te summa rapuisset: & fere quæ impetu placent, minus præstant ad manum relata. Sed illud quoque multum est, primo adspectu oculos occupasse, etiamsi contemplatio diligens inventura est, quod arguat. Si me interrogas, major ille est qui judicium abstulit, quam qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse: scio audacius sibi de futuro promittere. Oratio solicita philosophum non decet. Ubi tandem erit fortis & constans, ubi periculum sui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus: itaque nihil invenies sordidum. Electa verba sunt, non captata: nec hujus sæculi more contra naturam suam posita & inversa; splendida tamen, quamvis sumantur è medio: sensus honestos & magnificos habent, non coactos in sententiam, sed altius ductos. Videbimus, quid parum recisum sit, quid parum structum, quid non hujus recentis politurae: cum circumspexeris omnia, nullas videbis angustias inanes. Desit sane varietas marmorum, & concisura aquarum cubiculis interfluentium, & pauperis cella, & quidquid aliud luxuria, non contenta decore simplici, miscet: quod dici

ei solet, *domus recta est*. Adjice nunc, quod de compositione non constat. Quidam illam volunt esse ex horrido comptam: quidam usque eo aspera gaudent, ut etiam quæ mollius casus explicuit, ex industria dissipent, & clausulas abrumpant, ne ad exspectatum respondeant. Lege Ciceronem, compositio ejus una est: pedem servat, curata, lenta, & sine infamia mollis. At contra, Pollionis Asinii salebrosa & exsiliens, & ubi minime exspectes, relictura. Denique apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis paucissimis, quæ ad certum modum, & ad unum exemplar, adstricta sunt. Humilia præterea tibi videri dicis omnia, & parum erecta: quo vitio carere eum judico. Non sunt humilia illa, sed placida. sunt enim tenore quieto compositoque formata, nec depressa, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimulique quos quæris, & subiti ictus sententiarum: sed totum corpus videris; quamvis sit incomptum, honestum est. Non habet oratio ejus, sed debet dignitatem. Affer quem Fabiano possis præponere. Dic Ciceronem, cujus libri ad philosophiam pertinentes, pæne totidem sunt, quot Fabiani. Cedam. sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam. & respondeamus: In re tanta eminere est, & post duos esse. Nomina adhuc Livium. Scripsit enim & dialogos, quos non magis philosophiæ annumerare possis, quam historiæ: & ex professo philosophiam continentes libros. Huic quoque dabo locum: vide tamen, quam multos antecedat, qui à tribus vincitur, & tribus eloquentissimis. Sed non præstat omnia. non est fortis oratio ejus, quamvis elata sit: non est violenta, nec torrens, quamvis effusa sit: nō est perspicua, sed pura. Desideres, inquies, contra vitia aliquid aspere dici, contra pericula animose, contra fortunam superbe, contra ambitionem contumeliose. Volo luxuriam objurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi: sit aliquid oratorie acre, tragice grande, comice exile. Vis illum assidere pusillæ rei, verbis? Ille rerum se magnitudini addixit: eloquentiam, velut umbram, non hoc agens, trahit. Non erunt sine dubio singula circumspecta, nec in se collecta, nec omne verbum excitabit ac punget: fateor: exibunt multa, nec ferient, & interdū otiosa præteribit oratio: sed multum erit in omnibus locis, & legens sine tædio spatium. Denique illud præstabit, ut liqueat tibi, illum sensisse, quæ scripsit. Intelliges actum hoc, ut tu scires quid illi placeret; non ut ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, & ad bonam mentem: non quæritur plausus. Talia esse scripta ejus non dubito, etiam si magis reminiscor quam teneo: hæretque mihi color eorum, non ex recenti conversatione familiariter, sed summatim, ut solet ex vetere notitia. Cum audirem certe illum, talia mihi videbantur: non solida, sed plena, quæ adolescentem indolis bonæ attollerent, & ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi. quæ mihi adhortatio videtur efficacissima. Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularum, in universum magnificus.

EPIST. CI. Omnis dies, omnis hora, quam nihil simus ostendit, & aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, cum æterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quæris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum & officiosum, noveras: ex tenui principio se ipse promoverat, & jam illi decilvis erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas, quam incipit. Pecunia quoque circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic etiam Senecio divitiis imminebat, ad quas illum

illum duæ res ducebant efficacissimæ, & quærendi, & custodiendi scientia: quarum vel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summæ frugalitatis, non minus patrimonii quam corporis diligens, cum me ex consuetudine mane vidisset, cum per totum diem amico graviter affecto, & sine spe jacenti, usque in noctem assedisset, cum hilaris cœnasset, genere valetudinis præcipiti abreptus, angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officiis functus, decessit. Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quæstus, accesserat; in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniæ impetu, raptus est.

Insere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites.

Quam stultum est ætatem disponere! ne crastino quidem dominamur. O quanta dementia est, spes longas inchoantium? Emam, ædificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam, & plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere: id quoque quod tenetur, per manus exit, & ipsam quam premimus horam, casus incidit. Volvitur tempus, rata quidem lege, sed per obscurum: quid autem ad me, an naturæ certum sit, quod mihi incertum est? Navigationes longas, & pererratis littoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus; militiam, & castrensium laborum tarda manupretia; procurationes, officiorumque per officia processus: cum interim ad latus mors est. quæ quoniam numquam cogitatur, nisi aliena; nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur, hæsura. Quid autem est stultius, quam mirari id ullo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrum, quam prope versetur. Sic itaque formemus animum, tamquam ad extrema ventum sit: nihil differamus, quotidie cum vita paria faciamus. Maximum vitæ vitium est, quod imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur: qui quotidie vitæ suæ summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, & cupiditas futuri exedens animum. Nihil est miserius dubitatione venientium, quorsum evadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale, collecta mens inexplicabili formidine agitatur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? uno, si vita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est præsens. Ubi vero quidquid mihi debui, redditum est, ubi stabilita mens scit, nihil interesse inter diem & sæculum: quidquid deinceps dierum rerumque venturum est, ex alto prospicit, & cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitasque casuum perturbabit, si certus sit adversus incerta? Ideo, mi Lucili, propera vivere: & singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viventibus, proximum quoque tempus elabitur: subitque aviditas, & miserrimum atque miserrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Mecænatis turpissimum votum: quo & debilitatem non recusat, & deformitatem, & novissime acutam crucem, dummodo inter hæc mala spiritus prorogetur.

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa:
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes.
Vita dum superest, bene est.
Hanc mihi, vel acuta
Si sedeam cruce, sustine,

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur: & tamquam vita petitur;

petitur, supplicii mora. Contemptissimum putarem, si vivere vellet usque ad crucem. Tu vero, inquit, me debilites licet, dum spiritus in corpore fracto & inutili maneat: depraves licet, dum monstroso & distorto temporis aliquid accedat: suffigas licet, & acutam sessuro crucem subdas: est tanti, vulnus suum premere, & patibulo pendere districtum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicii finem. Est tanti, habere animam, ut agam. Quid huic optes, nisi deos faciles? quid sibi vult ista carminis effæminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam fœda vitæ mendicatio? Huic putas unquam recitasse Virgilium,

Usque adeone mori miserum est?

Optat ultima malorum: & quæ pati gravissimum est, extendi ac sustineri cupit. qua mercede? scilicet vitæ longioris. Quid autem hujus vivere est? diu mori. Invenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & toties per stillicidia amittere animam, quam semel exhalare? Invenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, jam debilis, jam pravus, & in fœdum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multæ moriendi caussæ etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium esse naturæ, quod necesse est mori. Multi pejora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, ut diutius vivant: & liberos ad stuprum manu sua tradere, ut contingat lucem videre, tot conscium scelerum. Excutienda vitæ cupido est: discendumque nihil interesse quando patiaris, quod quandoque patiendum est: quam bene vivas referre, non quamdiu: sæpe autem in hoc esse bene ne diu.

EPIST. CII. Quomodo molestus est jucundum somnium videnti, qui excitat: aufert enim voluptatem, etiamsi falsam, effectum tamen veræ habentem: sic epistola tua mihi fecit injuriam. revocavit enim me cogitationi aptæ traditum, & iturum, si licuisset, ulterius. Iuvabat de æternitate animarum quærere, imo mehercule credere. credebam enim facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis, quam probantium. Dabam me spei tantæ. jam eram fastidio mihi, jam reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessionem omnis ævi transiturus: cum subito experrectus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium perdidi. quod repetam, si te dimisero, & redimam. Negas me epistola prima totam quæstionem explicuisse, in qua probare conabar id quod nostris placet, claritatem quæ post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non solvisse, quod opponitur nobis: Nullum, inquiunt, bonum ex distantibus: hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, ejusdem quæstionis est, loci alterius: & ideo non hoc tantum, sed alia quoque eodem pertinentia, distuleram. Quædam enim, ut scis, moralibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem recta ad mores pertinentem tractavi, Numquid stultum sit ac supervacuum, ultra extremum diem curas transmittere. An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit ejus qui nullus est. An ex eo quod cum erit, sensuri non simus antequam aliquis fructus percipi aut peti possit. Hæc autem omnia ad mores spectant: itaque suo loco posita sunt. At quæ à dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt: & ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quæ dicunt persequar, deinde singulis occurram. At nisi aliquid prædixero, intelligi non poterunt quæ refellentur. Quid est, quod prædicere velim? Quædam continua esse corpora, ut hominem: quædam composita, ut navem, domum, omnia denique quorum diversæ partes junctura in unum sunt coactæ: quædam ex distan-

distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tamquam exercitus, populus, senatus. Illi enim, per quos ista corpora efficiuntur, jure aut officio cohærent, natura diducti & singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc prædicere velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. uno enim spiritu unum bonum contineri ac regi debet, unum esse unius boni principale. Hoc si quando desideraveris, per se probatur: interim ponendum fuit, quo nostra tela mitatur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse: Claritas autem ista, bonorum virorum secunda opinio est. Nam quomodo fama non est unius sermo, nec infamia unius mala existimatio: sic nec claritas, uni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes & præstantes viri debent, ut claritas sit. Hæc autem ex judiciis plurium efficitur, id est, distantium: ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est à bonis bono reddita: laus oratio: oratio vox est, aliquid significans: vox autem, licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quidquid vir bonus facit, bonum est. nam & plaudit, & sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia ejus admiretur & laudet, bonum dicit, non magis quam sternutamentorum aut tussim. Ergo claritas bonum non est. Ad summam, dicite nobis, utrum laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam si affirmetis meum esse, quod alius bene valeat. Sed laudare dignos, honesta actio est: ita laudantis bonum est, cujus actio est, non nostrum qui laudamur: atqui hoc quærebatur. Respondebo nunc singulis cursim. Primum, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiam nunc quæritur, & pars utraque sententias habet. Deinde, claritas desiderat multa suffragia: potest & unius boni viri judicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus unus judicat. Quid ergo, inquit, & fama erit unius hominis existimatio, & infamia unius malignus sermo? Gloriam quoque, inquit, latius fusam intelligo: consensum enim multorum exigit. Diversa horum conditio est, & illius. Quare? quia si de me bene vir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent. omnes enim si me cognoverint, idem sentient. Par illis idemque judicium est: æque verò insitum ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam & famam, non est satis unius opinio. Illic idem potest unius sententia, quod omnium: quia omnium si perrogetur, una erit: hîc diversa dissimilium judicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia invenias, levia, suspecta. Putas tu posse sententiam unam omnium esse? non est unius una. Illis placet verum: veritatis una vis, una facies est: apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Numquam autem falsis constantia est: variantur & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quam vox est: vox autem bonum non est. Cum dicunt claritatem laudem esse bonorum, à bonis redditam, jam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir bonus taceat, sed aliquem judicet dignum laude, laudatus est. Præterea, aliud est laus, aliud laudatio. Hæc & vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem, cujus officium oratione constat. Cum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed judicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, ut dixi, ad animum refertur laus, non ad verba; quæ conceptam laudem egerunt, & in notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse judicat. Cum Tragicus ille apud nos ait, *Magnificum esse laudari à laudato viro*: laude digno, ait. Et cum æque antiquus poëta ait, *Laus alit artes*:

artes: non laudationem dicit, quæ corrumpit artes. nihil enim æque & eloquentiam, & omne aliud studium auribus deditum vitiavit, quam popularis assensio. Fama utique vocem desiderat, claritas non. potest enim citra vocem contingere, contenta judicio: plena est, non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. Quid intersit inter claritatem & gloriam, dicam. Gloria multorum judiciis constat, claritas bonorum. Cujus, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono à bonis reddita, utrum laudati an laudantis? Utriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit; & benefecisse gaudeo, & gratos me invenisse virtutum interpretes lætor. Hoc plurium bonum est, quod grati sunt, sed & meum. Ita enim animo compositus sum, ut aliorum bonum, meum judicem: utique eorum, quibus ipse sum boni caussa. Est illud laudantium bonum: virtute enim geritur: omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque utriusque bonum est, merito laudari: tam mehercule, quam bene judicasse, judicantis bonũ est, & ejus, secundum quem judicatum est. Numquid dubitas, quin justitia & habentis bonum sit, & ejus cui debitum solvit? Merentem laudare justitia est: igitur utriusque bonum est. Cavillatoribus istis abunde responderimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, arguta disserere, & philosophiam in has angustias ex sua majestate detrahere. Quanto satius est, ire aperta via & recta, quam sibiipsi flexus disponere, quos cum magna molestia debeas relegere? neque enim quidquam aliud istæ disputationes sunt, quam inter se perite captantium lusus. Dic potius, quam naturale sit, in immensum mentem suam extendere. Magna & generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes & cum Deo terminos patitur. Primum humilem non accipit patriam: Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnum frequentius incolis, latius tectis solum. Illi patria est, quodcumque suprema & universa circuitu suo cingit: hoc omne convexum, intra quod jacent maria cum terris, intra quod aer humanis divina secernens etiam conjungit, intra quod disposita tot numina in actus suos excubant. Deinde, arctam ætatem sibi dari non sinit. Omnes, inquit, anni mei sunt. nullum sæculum magnis ingeniis clusum est, nullum non cogitationi pervium tempus. Cum venerit dies ille qui mixtum hoc divini humanique secernat, corpus hoc, ubi inveni, relinquam: ipse me diis reddam. nec nunc sine illis sum, sed gravi terrenoq; detineor. Per has mortalis ævi moras, illi meliori vitæ longiorique proluditur. Quemadmodum novem mensibus nos tenet maternus uterus, & præparat non sibi, sed illi loco in quem videmur emitti, jam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturæ sumimur partum. Alia origo nos exspectat, alius rerum status. Nondum cælum, nisi ex intervallo, pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice: non est animo suprema, sed corpori. Quidquid circa te jacet rerum, tamquam hospitalis loci sarcinas specta: transeundum est. Excutit redeuntem natura, sicut intrantem. Non licet plus efferre, quam intuleris: imo etiam ex eo, quod in vitam attulisti, pars magna ponenda est. Detrahetur tibi hæc circumjecta, novissimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro & suffusus sanguis; discurrensque per totum: detrahentur ossa nervique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste, quem tamquam extremum reformidas, æterni natalis est. Depone onus. quid cunctaris, tamquam non prius quoque, relicto, in quo latebas, corpore, exieris? Hæres & reluctaris: tum quoq; magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras:

& hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tunc debebat ignosci. rudis & imperitus omnium veneras: ex maternorum viscerum calido mollique fomento emissum, afflavit aura liberior. Deinde, offendit duræ manus tactus: tenerque adhuc, & nullius rei gnarus obstupuisti inter ignota. Nunc tibi non est novum separari ab eo, cujus ante pars fueris: æquo animo membra jam supervacua dimitte, & istud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contristaris? ita solet fieri. Pereunt semper velamenta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? istis opertus es. Veniet qui te revelet dies, & ex contubernio fœdi atque olidi ventris educat. Hinc nunc quoque tu quantum potes, subvola: utique etiam necessariis, quæ cohærebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid sublimiusque meditare. Aliquando naturæ tibi arcana retegentur, discutietur ista caligo, & lux undique clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille sit fulgor, tot sideribus inter se lumen miscentibus. Nulla serenum umbra turbabit: æqualiter splendebit omne cæli latus: dies & nox, aëris infimi vices sunt. Tunc in tenebris vixisse dices, cum totam lucem totus adspexeris: quam nunc, per angustissimas oculorum vias, obscure intueris, & tamen admiraris tam procul. Quid tibi videbitur divina lux, cum illam suo loco videris? Hæc cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait, illis nos approbari, illis in futurum parari jubet, & æternitatem proponere: quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. Quid ni non timeat, qui mori sperat? si is quoque, qui tamdiu animum judicat manere, quamdiu retinetur corporis vinculo; exsolutum, statim spargi; id agit, ut etiam post mortem utilis esse possit. Quamvis enim ipse ereptus sit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona prosint: scies magnorum virorum, non minus præsentia, esse utilem memoriam.

EPIST. CIII. Quid ista circumspicis, quæ tibi possunt fortasse evenire, sed possunt & non evenire? incendium dico, ruinam, aliaque, quæ nobis incidunt, non insidiantur: illa potius vide, illa devita, quæ nos observant, quæ captant. Rari sunt casus, etiam si graves, naufragium facere, vehiculo everti: ab homine homini quotidianum periculum. Adversus hoc te expedi hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequam surgat: crepant ædificia, antequam corruant: prænunciat fumus incendium: subita est ex homine pernicies, & eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt vultibus credis, hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quod illarum perniciosior est primus incursus, quos transire non queunt. Numquam enim illas ad nocendum nisi necessitas inigit: aut fame, aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit: ut cogites, quod sit hominis officium. Alterum intuere, ne lædaris; alterum, ne lædas. Commodis omnium læteris, movearis incommodis: & memineris quæ præstare debeas, quæ cavere. Sic vivendo quid consequeris? non, ut ne noceant; sed, ne fallant. Quantum autem potes, in philosophiam secede. Illa te sinu suo proteget: in hujus sacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. Quod autem ipsam philosophiam, non debebis jactare. multis fuit periculi caussa, insolenter tractata, & contumaciter. Vitia tibi detrahat non

non alii exprobret; non abhorreat à publicis moribus; nec hoc agat, ut quidquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine invidia.

EPIST. CIIII. In Nomentanum meum fugi, quid putas? urbem? imo febrem, & quidem surrepentem. Iam manum mihi injecerat: protinus itaque parari vehiculum jussi, Paulina mea retinente. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, & naturalem turbantibus modum. Exire perseveravi. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui cum in Achaia febrem habere cœpisset, protinus navem adscendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paullinæ meæ dixi, quæ mihi valetudinem meam commendat. Nam cum sciam spiritum illius in meo verti: incipio, ut illi consulam, mihi consulere: & cum me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium ætatis amitto. Venit enim mihi in mentem, in hoc sene & adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortius amet: imperat illa à me, ut me diligentius amem. Indulgendum est enim honestis affectibus: & interdum etiam si premunt caussæ, spiritus in honorem suorum vel cum tormento revocandus, & in ipso ore retinendus est: cum bono viro vivendum sit, non quamdiu juvat, sed quamdiu oportet. Ille qui non uxorem, non amicum tanti putat, ut diutius in vita commoretur, qui perseverat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus, ubi utilitas suorum exigit: nec tantum si vult mori, sed si cœpit, intermittat, & suis se commodet. Ingentis animi est, aliena caussa ad vitam reverti: quod magni viri sæpe fecerunt. Sed hoc quoque summæ humanitatis existimo, senectutem suam, cujus maximus fructus est, securior sui tutela, & vitæ usus animosior, attentius conservare, si scias alicui tuorum esse dulce, utile, optabile. Habet præterea in se non mediocre ista res gaudium, & mercedem. quid enim jucundius, quam uxori tam carum esse, ut propter hoc tibi carior fias? Potest itaq; Paullina mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quæris ergo, quomodo mihi consilium profectionis cesserit? Ut primum gravitatem urbis excessi, & illum odorem culinarum fumantium, quæ motæ quidquid pestiferi vaporis obruerant, cum pulvere effundunt, protinus mutatam valetudinem sensi. Quantum deinde abjectum putas viribus, postquam vineas attigi? in pascuum emissus, cibum meum invasi. Repetivi ergo jam me. non permansit marcor ille corporis dubii, & male cogitantis: incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi præstet animus, qui secretum & in occupationibus mediis, si volet, habebit. At ille qui regiones eligit, & otium captat, ubique quo distringatur inveniet. Nam Socratem querenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: *Non immerito hoc tibi evenit: tecum enim peregrinabaris.* O quam bene cum quibusdam ageretur, si à se aberrarent! Nunc primi seipsos sollicitant, corrumpunt, territant. Quid podest mare trajicere, & urbes mutare? si vis ista, quibus urgeris, effugere, non alibi sis oportet, sed alius. Puta venisse te Athenas, puta Rhodon: elige arbitrio tuo civitatem: quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? tuos adferes. Divitias judicabis bonum? torquebit te paupertas, & (quod est miserrimum) falsa. Quamvis enim multum possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis defici, quanto vinceris. Honores judicas bonum? male te habebit ille consul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in fastis sæpius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi post te videatur, si aliquis ante te fuerit. Maximum malum judi-

judicabis mortem: cum in illa nihil sit mali, nisi, quod ante ipsam est, timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspiciones: vanis semper agitaberis. Quid enim proderit,

.... evasisse tot urbes Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes?

Ipsa pax timores subministrabit. ne tutis quidem habebitur fides, consternata semel mente: quæ ubi consuetudinem pavoris improvidi fecit, etiam ad tutelam salutis suæ inhabilis est. Non enim vitat, sed fugit: magis autem periculis patemus aversi. Gravissimum judicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: cum interim hoc tam ineptum erit, quam flere, quod arboribus amœnis & domum tuam ornantibus decidant folia. Quidquid te delectat, æque vide, ut videras dum vireret. utique aliud alio die casus excutiet. sed quemadmodum frondium jactura facilis est, quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosque oblectamenta vitæ putas esse, damnum: quia reparantur, etiam si non renascantur. Sed non erunt iidem. Ne tu quidem idem eris. omnis dies, omnis hora te mutat: sed in aliis rapina facilius apparet: hic latet, quia non ex aperto fit. Alii auferuntur: at ipsi nobis furto subducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulneribus appones, sed ipse tibi feres sollicitudinum caussas, alia sperando, alia desperando? Si sapis, alterum alteri misceas: nec speraveris sine desperatione, nec desperaveris sine spe. Quid per se prodesse peregrinatio cuiquam potuit? Non voluptates illa temperavit, non cupiditates refrænavit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non judicium dedit, non excussit errorem: sed ut puerum ignota mirantem, ad breve tempus rerum aliqua novitate detinuit. Ceterum inconstantiam mentis, quæ cum maxime ægra est, lacessit, mobiliorem levioremque reddit ipsa jactatio. Itaque quæ petierant cupidissime loca, cupidius deserunt, & avium modo transvolant, citiusque quam venerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, novas tibi montium formas ostendet, inusitata spatia camporum, & irriguas perennibus aquis valles, & alicujus fluminis sub observatione naturam: sive, ut Nilus, æstivo incremento tumet; sive, ut Tigris, eripitur ex oculis, & acto per occulta cursu, integræ magnitudini redditur; sive, ut Mæander, poëtarum omnium exercitatio & ludus, implicatur crebris anfractibus, & sæpe in vicinum alveo suo admotus, antequam sibi influat, flectitur; ceterum neque meliorem faciet, neque saniorem. Inter studia versandum est, & inter auctores sapientiæ, ut quæsita discamus, nondum inventa quæramus. Sic eximendus animus ex miserrima servitute: in libertatem asseritur. Quamdiu quidem nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid supervacuum, quid justum, quid honestum sit: non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus: peregrinaris enim cum affectibus tuis, & mala te tua sequuntur. Utinam quidem sequerentur! longius abessent: nunc fers illa, non ducis. Itaque ubique te premunt, & paribus incommodis urunt. Medicina ægro, non regio, quærenda est. Fregit aliquis crus, aut extorsit articulum, non vehiculum navemque conscendit, sed advocat medicum, ut fracta pars jungatur, ut luxata in locum reponatur. Quid ergo animum, tot locis fractum & extortum, credis locorum mutatione posse sanari? majus est istud malum, quam ut gestatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem: nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia rerum omnium maxima in itinere colligetur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat: aut si

quod

quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista urgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum gestaris caussas. Fugam tibi non prodesse miraris? tecum sunt quæ fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe & desideria: saltem intra modū contine. Omnem ex animo erade nequitiam. Si vis peregrinationes habere jucundas, tuum comitem sana. Hærebit tibi avaritia, quamdiu avaro sordidoq; convixeris: hærebit tumor, quamdiu cum superbo conversaberis: numquam sævitiam in tortoris contubernio pones: incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longe à vitiorum exemplis recedendum est. Avarus, corruptor, sævus, fraudulentus, multum nocituri si prope à te fuissent, intra te sunt. Ad meliores transi. cum Catonibus vive, cum Lælio, cum Tuberone: quod si convivere etiam Græcis juvat, cum Socrate, cum Zenone versare, Alter te docebit mori, si necesse erit: alter, antequam necesse erit. Vive cum Chrysippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent divinorum humanorumque notitiam, hi jubebunt in opere esse: nec tantū scite loqui, & in oblectationem audientium verba jactare, sed animum indurare, & adversus minas erigere. Unus est enim hujus vitæ fluctuantis & turbidæ portus, eventura contemnere, stare fidenter, aperte tela fortunæ adverso pectore excipere, non latitantem, nec tergiversantem. Magnanimos nos natura produxit: & ut quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdā subdolum, quibusdam pavidum, ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quærentem ubi honestissime, non ubi tutissime vivat; simillimum mundo: quem quantum mortalibus passibus licet, sequitur æmulaturque. Profert se, laudari & adspici credit. Dominus omnium est, supra omnia est. itaq; nulli se rei submittit: nihil illi videtur grave, nihil asperum, quod virum incurvet.

Terribiles visu formæ, letumque labosque:

minime quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit, & tenebras perrumpere. Multa per noctē habita terrori, dies vertit ad risum.

Terribiles visu formæ, letumque labosque:

egregie Virgilius noster. Non re dixit terribiles esse, sed visu: id est, videri, non esse. Quid inquam, in istis est tam formidabile, quam fama vulgavit? Quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, qui non putant fieri posse quidquid facere non possunt, & ajunt nos loqui majora, quam quæ natura humana sustineat. At quanto ego de illis melius existimo! ipsi quoq; hæc possunt facere, sed nolunt. Deniq; quem umquam ista destituere tentantem? cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem perpessicium senem, per omnia aspera jactatum, invictum tamē & paupertate, quam graviorem illi domestica onera faciebant; & laboribus, quos militares quoque pertulit, & quibus ille domi exercitus. sive uxorem ejus spectes moribus feram, lingua petulantem; sive liberos indociles, & matri quam patri similiores. Sic fere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis sæviore. Viginti & septem annis pugnatum est. post finita arma, triginta tyrannis noxæ dedita est civitas, ex quibus plerique inimici erant. Novissima damnatio est sub gravissimis hominibus impleta. objecta est & religionum violatio, & juventutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in remp. dictus est: post hæc carcer, & venenum. Hæc usque eo animum Socratis non moverunt, ut ne vultum quidem moverint. Illam mirabilem laudem, & singularem, usque ad extremum servavit: non hilariorem quisquam, non tristio-

rem Socratem vidit: æqualis fuit in tanta inæqualitate fortunæ. Vis alterum exemplum? accipe hunc M. Catonem recentiorem, cum quo & infestius fortuna egit, & pertinacius. Cui cum omnibus locis obstitisset, novissime & in morte: ostendit tamen virum fortem posse invita fortuna vivere, invita mori. Tota illi ætas aut in armis est exacta civilibus, aut in ætate concipiente jam civile bellum. Et hunc licet dicas non minus, quam Socratem, in servitute vixisse: nisi forte Cn. Pompejum, & Cæsarem, & Crassum, putas libertatis socios fuisse. Nemo mutatum Catonem, toties mutata Rep. vidit: eumdem se in omni statu præstitit. In prætura, in repulsa, in accusatione, in provincia, in concione, in exercitu, in morte, deniq; in illa Reip. trepidatione, cum illinc Cæsar esset decem legionibus pugnacissimis subnixus, tot externarum gentium præsidiis hinc Cn. Pompejus, satis unus adversus omnia. Cum alii ad Cæsarem inclinarent, alii ad Pompejum, solus Cato fecit aliquas & Reip. partes. Si animo compiecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem & omnem erectum ad res novas vulgum: hinc optimates & equestrem ordinem, quidquid erat in civitate sancti & lecti; duos in medio relictos, Remp. & Catonem. Mirabeis, inquam, cum animadverteris

Atridem, Priamumque, & sævum ambobus Achillem.

Vtrumque enim improbat, utrumque exarmat. Hanc fert de utroque sententiam. Ait se, *si Cæsar vicerit, moriturum: si Pompejus, exulaturum.* Quid habebat quod timeret, qui ea sibi & victo & victori constituerat, quæ constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Periit itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? per medias Africæ solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? & in collibus arentibus, sine ullis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit, & quoties aquæ fuerat occasio, novissimus bibit. Vides honorem & notam posse contemni? eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? & Pompejum & Cæsarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi ut alterum demereretur, simul provocavit. Vides tam mortem posse contemni quam exsilium? & exsilium sibi indixit & mortem, & interim bellum. Possumus itaq; adversus ista tantum habere animi: libeat modo subducere jugo collum. In primis autem despuendæ sunt voluptates: enervant, & effæminant, & multum petunt, multum autem à fortuna petendum est. Deinde spernendæ opes: auctoramenta sunt servitutum. Aurum & argentum, & quidquid aliud felices domos onerat, relinquatur. non potest gratis constare libertas. Hanc si magno æstimas, omnia parvo æstimanda sunt.

EPIST. CV. Quæ observanda tibi sint, ut tutior vivas, dicam. Tu tamen sic audias censeo ista præcepta, quomodo si tibi præciperem, qua ratione bonam valetudinem in Ardeatino tuereris. Considera, quę sint quæ hominem in perniciem hominis instigent: invenies spem, invidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeo levissimum est contemptus, ut multi in illo remedii caussa delituerint. Quem quis contemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contempto, pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie jacens præteritur: cum stante pugnatur. Spem improborū vitabis, si nihil habueris quod cupiditatem alienam & improbam irritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiam si parum nota sunt. Sic vero invidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non jactaveris, si scieris in sinu gaudere. Odium autē ex offensa sic vitabis, neminem lacessendo gratuito: à quo te sensus communis tuebi-

taebitur. Fuit enim hoc multis, periculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud ne timearis, præstabit tibi & fortunæ mediocritas, & ingenii lenitas: cum te esse hominesscient, quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua & facilis fit, & certa. Timeri autem tam domi molestum est, quam foris: tam à servis, quam à liberis. Nulli non ad nocendum satis virium est. Adjice nunc, quod qui timetur, timet nemo potuit terribilia esse secure. Contemptus superest: cujus modum in sua potestate habet, qui illum sibi adjunxit: qui contemnitur, quia voluit, non quia debuit. Hujus incommodum & artes bonæ discutiunt, & amicitiæ eorum, qui apud aliquem potentem potentes sunt, quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quam periculum constet. Nihil tamen æque proderit, quam quiescere, & minimum cum aliis loqui, plurimum secum. Est quædam dulcedo sermonis, quæ irrepit, & blanditur, & non aliter quam ebrietas aut amor secreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit auctorem. Habet unusquisque aliquem cui tantum credit, quantum ipsi creditum est: ut garrulitatem suam custodiat, & contentus sit unius auribus, populum faciet. Sic quod modo secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, nihil inique facere. Confusam vitam & perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec ullo tempore vacant. Trepidant enim cum fecerunt, hærent, conscientia aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Dat pœnas, quisquis exspectat: quisquis autem meruit, exspectat. Tutum aliqua res in mala conscientia præstat, nulla securum. Putat enim se, etiam si non deprehenditur, posse deprehendi: & inter somnos movetur, & quoties alicujus scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi oblitteratum videtur, non satis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam, numquam fiduciam.

EPIST. CVI. Tardius rescribo ad epistolas tuas, non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem cave audias: vaco, & omnes qui volunt, vacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus rescriberem tibi, de quo quærebas? Veniebat in contextum operis mei: scis enim me moralem philosophiam velle complecti, & omnes ad eam pertinentes quæstiones explicare. Itaque dubitavi utrum differrem te, an, donec suus isti rei veniret locus, jus tibi extra ordinem dicerem: humanius visum est, tam longe venientem non detinere. Itaq; & hoc ex illa serie rerum cohærentium excerpam, & si qua erunt hujusmodi, non quærenti tibi ultro mittam. Quæ sint hæc, interrogas? Quæ scire magis juvat, quam prodest: sicut hoc de quo quæris, an bonum corpus sit. Bonum prodest: facit enim: quod facit, corpus est: bonum, agitat animum, & quodammodo format & continet: quæ ergo propria sunt corporis, ea corporis bona sunt: corpora ergo sunt, & quæ animi sunt, nam & hic corpus est. Bonum hominis necesse est corpus sit, cum ipse corporalis. Mentior, nisi & quæ alunt illud, & quæ valetudinem ejus vel custodiunt vel restituunt, corpora sunt: ergo & bonum ejus corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, ut aliud quoque de quo non quæris, infulciam: tanquam ira, amor, tristitia, si dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem adstringant, an faciem diffundant, an ruborem evocent, an fugent sanguinem. Quid ergo? tam manifestas corpori notas credis imprimi, nisi à corpore? Si affectus corpora sunt, & morbi animorum, & avaritia, crudelitas, indurata vitia, & in statum inemendabilem

adducta: ergo & malitia, & species ejus omnes, malignitas, invidia, superbia. Ergo & bona. primum quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi indicia præstabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? quantam intentionem prudentia? quantam modestiam & quietem reverentia? quantam serenitatem lætitia? quantum rigorem severitas? quantam remissionem veritas? Corpora ergo sunt, quæ colorem habitumque corporum mutant, quæ in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona sunt, & quidquid ex illis est. Numquid est dubium, an id quo quid tangi potest, corpus sit?

Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res, ut ait Lucretius.

Omnia autem ista quæ dixi, non mutarent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnum, cui tanta vis est, ut impellat & cogat & retineat & jubeat, corpus est. Quid ergo? Non timor retinet? non audacia impellit? non fortitudo immittit, & impetum dat? non moderatio refrænat ac revocat? non gaudium extollit? non tristitia adducit? Deniq; quidquid facimus, aut malitiæ, aut virtutis gerimus imperio: quod imperat corpori, corpus est: quod vim corpori affert, corpus. Bonum corporis corporale est: bonum hominis, & corporis bonum est: itaque corporale est. Quoniam, ut voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dicturum esse te video. Latrunculis ludimus: in supervacuis subtilitas teritur. non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: Imo simplicior. paucis opus est ad mentem bonam litteris. Sed nos ut cetera in supervacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic litterarum quoque intemperantia laboramus: non vitæ, sed scholæ discimus.

EPIST. CVII. Vbi illa prudentia tua? ubi in dispiciendis rebus subtilitas? ubi magnitudo? Tam pusilla te angunt? servi occupationes tuas, occasionem fugæ putaverunt. Si amici deciperent, (habeant enim sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit, & ita vocentur) quo turpius non sint omnibus rebus tuis. Desunt illi, qui & operam tuam conterebant, & te aliis molestum esse credebant. Nihil horum insolitum, nihil inexspectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quam queri, quod spargaris in publico, aut inquinceris in luto. Eadem vitæ conditio est, quæ balnei, turbæ, itineris: quædam intermittentur, quædam incident. Non est delicata res, vivere. Longam viam ingressus es: & labaris oportet, & arietes, & cadas, & lasseris, & exclames: O mors, id est, mentiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per ejusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. Mori me vult? præparetur animus contra omnia. Sciat se venisse ubi patiatur fulmen; sciat se venisse, ubi

Luctus & ultrices posuere cubilia curæ,

Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus.

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista nō potes, contemnere potes: contemnes autem, si sæpe cogitaveris, & futura præsumpseris. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, & duris quoque, si præmeditata erant, obstitit. At contra imparatus, etiam levissima expavit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit: & quia omnia novitate graviora sunt, hæc cogitatio assidua præstabit, ut nulli sis malo tiro. Servi te reliquerunt. Alium compilaverunt, alium accusaverunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcaverunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quidquid dixeris, multis accidit. Deinceps quæ multa & varia sunt in nos diriguntur.

Quæ-

Quædam in nos fixa sunt, quædam vibrant, & cum maxime veniunt, quædam ad alios perventura nos stringunt. Nihil miremur eorum ad quæ nati sumus: quæ ideo nulli querenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico paria sunt. nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Æquum autem jus est, non quo omnes usi sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur æquitas animo, & sine quereia mortalitatis tributa pendamus. Hyems frigora adducit: algendum est. æstas calores refert: æstuandum est. intemperies cæli valetudinem tentat: ægrotandum est. Et fera nobis loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionẽ mutare non possumus: id possumus, magnum sumere animum, & viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ consentiamus. Natura autem hoc, quod vides, regnum mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt: turbantur maria, cum quieverunt: flant invicem venti: noctẽ dies sequitur: pars cæli consurgit, pars mergitur: contrariis rerum æternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est: hanc sequatur, huic pareat: & quæcumque fiunt, debuisse fieri putet: nec velit objurgare naturam. Optimum est pati, quod emendare non possis: & Deum, quo auctore cuncta proveniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deseramus hunc operis pulcherrimi cursum, cui, quidquid patimur, intextum est: & sic alloquamur Iovem, cujus gubernaculo moles ista dirigitur, quemadmodum Cleanthes noster versibus disertissimis alloquitur, quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur, Ciceronis viri disertissimi exemplo. Si placuerint, boni consules: si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis exemplum.

Duc me parens, cel sique dominator poli,
Quocumque placuit, nulla parendi mora est:
Assum impiger. fac nolle. comitaber gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
Malusque patiar, quod pati licuit bono.

Sic vivamus, sic loquamur. paratos nos inveniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit: at contra ille pusillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mundi male existimat, & emendare mavult deos, quam se.

EPIST. CVIII. Id de quo quæris, ex his est, quę scire tantum eo, ut scias, pertinet. Sed nihilominus quia pertinet, pertinaciter properas, nec vis exspectare libros, quos cummaxime ordino continentes totam moralem philosophiæ partem, statim expediam. Illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te video, dirigenda sit, ne ipsa se impediat. Nec passim carpenda sunt, nec avide invadenda universa: per partes pervenitur ad totum. Aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quam cui sufficere possumus. Non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est. bonum tantum habe animum: capies, quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Hæc nobis præcipere. Attalum memini, cum scholam ejus obsideremus, & primi veniremus, & novissimi exiremus: ambulantem quoq; illum ad aliquas disputationes evocaremus, non tantum paratum discentibus, sed obvium. Idem, inquit, & docenti & discenti debet esse propositum: ut ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni ferat: aut sanior domum redeat, aut sanabilior. Redibit autem. ea enim philosophiæ vis est, ut non solum studentes, sed etiam conversantes juvet. Qui in

solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur: qui in unguentaria taberna resederunt, & paullo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt: & qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. Attende quid dicam: negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? non novimus quosdam, qui multis apud philosophum annis persederint, & ne colorem quidem duxerint? Quid ni noverim? pertinacissimos quidem, & assiduos: quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos voco. Quidam veniunt ut audiant, non ut discant: sicut in theatrum voluptatis caussa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diversorium otii fit. Non id agunt ut aliqua illic vitia deponant, ut aliquam legem vitæ accipiant, ad quam mores suos exigant, sed ut oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus veniunt, non ut res excipiant, sed verba: quæ tam sine profectu alieno dicant, quam sine suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, & transeunt in affectum dicentium, alacres vultu & animo: nec aliter concitantur, quam solent Phrygii tibicinis sono semiviri,* & ex imperio furentes. Rapit illos instigatque rerum pulchritudo, non verborum inanium sonitus. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, juvat protinus quæ audias facere. Afficiuntur illi: & sunt quales jubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam, quam conceperant, mentem domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus: cum irritator accessit tunc illa animi bona velut sopita excitantur. Non vides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quæ publice agnoscimus, & consensu vera esse testamur?

Desunt inopiæ multa, avaritiæ omnia.

In nullum avarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, & vitiis suis fieri convicium gaudet. Quanto magis hoc judicas evenire, cum à philosopho ista dicuntur: cum salutaribus præceptis versus inseruntur, efficacius eadem illa demissuri in animum imperitorum? Nam (ut dicebat Cleanthes) quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, cum illum tuba per longi canalis angustias tractum, patentiore novissime exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit. Eadem negligentius audiuntur, minusque percutiunt, quamdiu soluta oratione dicuntur: ubi accessere numeri, & egregium sensum adstrinxere certi pedes, eadem illa sententia velut lacerto excussa torquetur. De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longissimis orationibus hoc præcipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent esse divitias: eum esse locupletem, qui paupertati suæ aptus est, & parvo se divitē facit: magis tamen feriuntur animi, cum carmine ejusmodi dicta sunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.

Quod vult habet, qui velle quod satis est potest.

Cum hæc atq; ejusmodi audimus, ad confessionem veritatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt. Hunc illorum affectum ubi videris, urge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & syllogismis, & cavillationibus, & ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in avaritiam, dic in luxuriam. cum profecisse te videris, & animos audientium affeceris, insta

insta vehementius. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium versa. Facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leviterque corruptis injicit manum veritas, si advocatum idoneum nacta est. Ego certe, cum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitæ perorantem, sæpe misertus sum generis humani, & illum sublimem altioremq; humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat: sed plusquam regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnantium. Cum vero commendare paupertatem cœperat, & ostendere, quam quidquid usum excederet, pondus esset supervacuum & grave ferenti: sæpe exire è schola pauperi libuit. Cum cœperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam supervacuis: libebat circumscribere gulam & ventrem. Inde mihi quædam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad civitatis vitam reductus, ex bene cœptis pauca servavi. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renunciatum est. Hæc enim non cibi, sed oblectamenta sunt: ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, & se ultra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile reditura. Inde in omnem vitam unguento abstinemus: quoniam optimus odor in corpore est nullus. Inde vino caret stomachus: inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire sudoribus, inutile simul delicatumque credimus. Cetera projecta redierunt: ita tamen, ut quorum abstinentiam interrupi, modum servem, & quidem abstinentiæ proximiorem, nescio an difficiliorem: quoniam quædam abscinduntur facilius animo, quam temperantur. Quoniam cœpi tibi exponere, quantum majori impetu ad philosophiam juvenis accesserim, quā senex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pytagoræ injecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. Dissimilis utrique caussæ erat, sed utrique magnifica. Hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse credebat, & crudelitatis consuetudinem fieri, ubi in voluptatem esset adducta laceratio. Adjiciebat, contrahendam materiam esse luxuriæ: colligebat, bonæ valetudini contraria esse alimenta varia, & nostris aliena corporibus. vt Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat, & aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Viderimus per quas temporum vices, & quando pererratis pluribus domiciliis, in hominem revertatur: interim sceleris hominibus ac parricidii metū fecit, cum possint in parentis animam inscii incurrere, & ferro morsuve violare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. Hæc cum exposuisset Sotion, & implesset argumentis suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi? & migrationem esse, quam dicimus esse mortem? Non credis in his pecudibus ferisve, aut aqua mersis, illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? nec tantum cæleстia per certos circuitus verti, sed animalia quoque per vices ire, & animos per orbem agi? Magni ista crediderunt viri. Itaque judicium quidem tuum sustine: ceterum omnia tibi integra serva. Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocentia est: si falsa, frugalitas est. Quod istic crudelitatis tuæ damnum est? Alimenta tibi leonum & vulturum eripio. His instinctus, abstinere animalibus cœpi: & anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis.

Agiliorem mihi animum esse credebam: nec tibi hodie affirmaverim, an fuerit. Quaeris, quomodo desierim? In Tiberii Cæsaris principatum juventæ tempus inciderat: alienigenarum sacra movebantur: sed inter argumenta superstitionis ponebatur, quorumdam animalium abstinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redii: nec difficulter mihi, ut inciperem melius cœnare, persuasit. Laudare solebat Attalus culcitram, quæ resisteret corpori: tali utor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. Hæc retuli, ut probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quæque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid præcipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non vivere: aliquid discentium, qui propositum afferunt ad præceptores suos, non animum excolendi sed ingenium. Itaque quæ philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

——. *Fugit irreparabile tempus.*

Vigilandum est: nisi properamus, relinquimur. agit nos, agiturque velox dies: inscii rapimur. omnia in futurum disponimus, & inter præcipitia lenti sumus. Sed ut observet, quoties Virgilius de celeritate temporum dicit, hoc uti verbo illum, FUGIT.

Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit. subeunt morbi, tristisque senectus,
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philosophiam spectat, hæc eadem quo debet, abducit. Numquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere, quod currendi genus concitatissimum est: & optimos quosq; primos rapi. Quid ergo cessemus nos ipsi concitare, ut velocitatem rapidissimæ rei possimus æquare? Meliora prætervolant, deteriora succedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, gravissimum quodque turbidumque subsidit: sic in ætate nostra, quod optimum, in primo est. Id exhauriri in aliis potius patimur, ut nobis fæcem reservemus. Inhæreat istud animo, & tamquam missum oraculo placeat:

Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit. ——

Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare optima? quia juvenes possumus discere, possumus facilem animum, & adhuc tractabilem, ad meliora convertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingeniis, & exercendis per opera corporibus. Quod superest, segnius & languidius est, & propius à fine. Itaque toto hoc agamus animo, & omissis ad quæ divertimus, in rem unam laboremus: ne hanc temporis perniciosissimi celeritatem, quam retinere non possumus, relicti demum intelligamus. Primus quisque tamquam optimus dies placeat, & redigatur in nostrum. quod fugit, occupandum est. Hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit. ideo optimum quemq; primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper una ponere morbos & senectutem, non mehercule immerito, senectus enim insanabilis morbus est. Præterea, inquit, hos senectuti cognomen imposuit, tristem illam vocat:

—— *subeunt morbi, tristisque senectus.*

Non est quod mireris, ex eadem materia suis quemque studiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quærit, canis leporem, ciconia lacertum. Cum Ciceronis libros de Rep. prehendit hinc philo-

philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiæ deditus: alius alio curam suam mittit. Philosophus admiratur, contra justitiam dici tam multa potuisse. Cum ad hanc eamdem lectionem philologus accessit. hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Servii matre dubitatur: Anci pater nullus, Numæ nepos dicitur. Præterea notat eum quem nos dictatorem dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi vocatum. Hodieque id extat in Auguralibus libris: & testimonium est, quod qui ab illo nominatur magister equitum est. Æquè notat, Romulum periisse solis defectione. Provocationem ad populū etiam a regibus fuisse. Id ita in Pontificalibus libris aliqui putant, & Fenestella. Eosdem libros cum grammaticus explicuit, primum R E. A P S E dici ab Cicerone, id est, reipsa, in commentarium refert; nec minus S E P S E, id est, se ipse. Deinde transit ad ea, quæ consuetudo sæculi mutavit: tamquam quod ait Cicero, *Quoniam sumus ab ipsa calce, ejus interpellatione revocati*: hanc quam nunc in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus, & in primis illos de Africano scriptos:

—— Cui nemo civis neque hostis
Quivit pro factis reddere opraepretium.

Ex eo se ait intelligere, apud antiquos non tantum auxilium significasse operam, sed opera. ait enim neminem potuisse Scipioni neque civem, neque hostem reddere operæ pretium. Felicem deinde se putat, quod invenerit, unde visum sit Virgilio dicere:

—— Quem super ingens
Porta tonat cæli.——

Ennium hoc ait Homero surripuisse, Ennio Virgilium. Est enim apud Ciceronem in his ipsis de Rep. hoc Epigramma:

Si fas endo plagas cælestum ascendere cuiquam;

Mi soli cæli maxima porta patet.

Sed ne & ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum delabar, illud admoneo, auditionem philosophorum, lectionemque ad propositum beatæ vitæ trahendam: non ut verba prisca aut ficta captemus, & translationes improbas figurasque dicendi, sed ut profutura præcepta, & magnificas voces, & animosas, quæ mox in rem transferantur. Sic ista discamus, ut quæ fuerunt verba, sint opera. Nullos autem pejus mereri de omnibus mortalibus judico, quam qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter vivunt, quam vivendum esse præcipiunt. Exempla enim seipsos inutilis disciplinæ circumferunt, nulli non vitio quod insequuntur, obnoxii. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse præceptor, quam gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est, rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipso mari, eripienda sunt vento vela: quid me potest adjuvare rector navigii attonitus & vomitans? Quanto majore putas vitam tempestate jactari, quam ullam ratem? non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quæ dicunt, quæ turba audiente jactant, aliena sunt. dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chrysippus, & Posidonius, & ingens agmen tot ac talium. Quomodo probare possint sua esse, monstrabo: faciant quæ dixerint. Quoniam quæ volueram ad te perferri, jam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciam, & in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam: ne ad spinosam, & auribus erectis curiosisque audiendam, lassus accedas.

EPIST. CIX. An sapiens sapienti prosit, scire desideras. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, & summa adeptum: quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quæritur. Prosunt inter se boni: exercent enim virtutes, & sapientiam in suo statu continent. desiderat uterque aliquem, cum quo conferat, cum quo

quærat. Peritos luctandi, usus exercet: musicum, qui paria didicit, monet. Opus est & sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se movet, sic movetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. Præter hæc, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit quæ invenerit. Semper enim sapienti restabit quod inveniat, & quo animus ejus excurrat. Malus malo nocet: facit pejorem, iram, metum incitando, tristitiæ assentiendo, voluptates laudando: & tunc maxime laborant mali, ubi plurimum vitia miscuere, & in unum collata nequitia est: ergo ex contrario, bonus bono proderit. Quomodo inquis? Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuæ tranquillitatis crescet utriusque lætitia. Præterea, quarundam illi rerum notitiam tradet. non enim omnia sapiens scit: etiamsi sciret, breviores vias rerum aliquis excogitare posset, & has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit sapienti sapiens: non scilicet tantum suis viribus, sed ipsius quem adjuvat. Potest quidem ille etiam relictus sibi, explicare partes suas. Utetur propria velocitate: sed nihilominus adjuvat etiam, qui currentem hortatur. Non prodest tantum sapiens sapienti, sed sibi ipsi. Obiicies. Detrahe illi vim propriam, & ille nihil agit. Isto modo dicas licet, non esse in melle dulcedinem. Nam ipse ille qui est, esse debet ita aptatus lingua palatoque ad hujusmodi gustum, ut illo tali sapore capiatur, nō offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet utrumque talem esse, ut & ille prodesse possit & huic profecturo idonea materia sit. In summum, inquit, producto calorem calefieri supervacuum est: & in summum producto bonum supervacuum est, quod prosit. Numquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quærit? Numquid armatus miles quantum in aciem exituro satis est, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens, satis enim vitæ instructus, satis armatus est. Qui in summo est calore, ei non opus est adjecto, ut summū teneat. Ipse se, inquit, calor continet. Ad hæc respondeo. Primum multū interest inter ista, quæ comparas. Calor enim unus est: prodesse varium est. Deinde calor adjuvatur adjectione caloris, ut caleat: sapiens non potest in habitu suę mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admisit, cum quibus virtutes suas communicet. Adjice nunc, quod omnibus inter se virtutibus amicitia est. Itaque prodest, qui virtutes alicujus pares suis amat, amandasque invicem præstat. Similia delectant: utique ubi honesta sunt, & probare ac probari sciunt. Etiamnum. Sapientis animum perite movere nemo alius potest, nisi sapiens: sicut hominem movere rationaliter non potest, nisi homo. Quomodo ergo ad rationem movendam ratione opus est: sic ut moveatur ratio perfecta, opus est ratione perfecta. Prodesse dicuntur, & qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in usus vitæ cara aut necessaria: in his dicetur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, animum secundum naturam movere virtute sua, aut ejus qui movebitur. Hoc non sine ipsius quoque qui proderit, bono fiet. necesse est enim, alienam virtutem exercendo, exerceat & suam. Sed ut removeas ista, quæ aut summa bona sunt, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Invenire enim sapientem, sapienti per se res petenda est: quia natura bonum omne carum est bono: & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necesse est, ex hac quæstione, argumenti causa, in alteram transeam. Quæritur enim, an deliberaturus sit sapiens: an in consilium aliquem advocaturus: quod facere illi necessarium est, cum ad hæc civilia & domestica veni-

vultur, & (ut ita dicam) mortalia. In his ficilli opus est alieno consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo advocato, & litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquando sapienti: suadebit enim: sed in illis quoque magnis ac divinis, ut diximus, communiter honesta tractando, & animos cogitationesque miscendo, utilis erit. Praeterea secundum naturam est & amicos complecti, & amicorum actu, ut suo proprioque laetari. Nam si hoc non fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quae in exercendo se, usu valet. Virtus autem suadet praesentia bene collocare, in futurum consulere, deliberare, & intendere animum: facilius intendet explicabitque qui aliquem sibi assumpserit. Quaerit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia juverit. Ajunt homines plus in alieno negotio videre, quam in suo: hoc illis evenit, quos amor sui excaecat, quibusque dispectum utilitatis timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, & extra metum positus. Sed nihilominus quaedam sunt, quę etiam sapientes in alio, quam in se, diligentius vident. Praeterea illud quod dulcissimum honestissimumque est, idem velle atque idem nolle, sapiens sapienti praestabit. Egregium opus pari jugo ducet. persolvi quod exegeras, quamquam in ordine rerum erat, quas moralis philophiae voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi dicere: In istis nos nihil aliud quam acumen exercerere. Toties enim illo revertor: Quid ista me res juvat? fortiorem faciet, justiorem, temperatiorem? Nondum exerceri vacat: adhuc medico mihi opus est. Quid me doces scientiam inutilem? magna promisisti; exigua video. Dicebas intrepidum fore, etiamsi circa me gladii micarent, etiamsi mucro tangeret jugulum: dicebas securũ fore, etiam si circa me flagrarent incendia, etiamsi subitus turbo toto navem meam mari raperet. Haec mihi praesta tu, ut voluptatem, ut gloriam contemnam: postea docebis implicita solvere, ambigua distinguere, obscura perspicere: nunc doce, quod necesse est.

EPIST. CX. Ex Nomentano meo te saluto, & jubeo te habere mentem bonam, hoc est, propitios deos omnes: quos habet placatos & faventes, quisquis sibi se propitiavit. Sepone in praesentia, quae quibusdam placent: Vnicuique nostrum paedagogum dari Deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notae, ex eorum numero quos Ovidius ait, *de plebe deos*. Ita tamen hoc seponas volo, ut memineris majores nostros, qui crediderunt hoc; Stoicos fuisse: singulis enim & Genium & Iunonem dederunt. Postea videbimus, an tantũ diis vacet, ut privatorum negotia procurent: interim illud scito, sive assignati sumus, sive neglecti, & fortunae dati, nulli te posse imprecari quidquam gravius, quam si imprecatus fueris, ut se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam, quem dignum poena putaveris, optes, ut infestos deos habeat: habet, inquam, etiamsi videtur eorum cura & favore produci. Adhibe diligentiam tuam, & intuere, quid sint res nostrae, non quid vocentur: & scies plura mala contingere nobis, quam accidere. Quoties enim felicitatis caussa, & initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in praeceps, & aliquem jam eminentem allevavit etiamnum, tamquam ibi adhuc staret unde tuto caderet? sed ipsum illud cadere non habet in se mali quidquam, si exitum spectes, ultra quem natura neminem dejecit. Prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, & illud unde felix ejicitur, & illud unde infelix emittitur. Nos utraque extendimus, & longa spe ac metu facimus. Sed si sapis, omnia humana conditione metire; simul &

& quod gaudes, & quod times contrahe. Est tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc maium adstringo? non est quod quidquam timendum putes. Vana sunt ista quæ nos movent, quæ attonitos habent. Nemo nostrum quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere: jam apparebit quam brevia, quam incerta, quam tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est:

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cacis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti: non timemus in luce. omnia nobis fecimus tenebras: nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incursitamus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quam sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, ut longius revocandi simus: & cum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire perseveramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Uno autem modo potest, si quis hanc humanorum divinorumque notitiam acceperit: si illa se non perfuderit, sed infecerit: si eadem quamvis sciat, retractaverit, & ad se sæpe retulerit: si quæsierit quæ sint bona, quæ sint mala; quibus hoc sit falso nomen adscriptum: si quæsierit de honestis, de turpibus, de providentia. Nec intra hæc humani ingenii sagacitas sistitur. prospicere & ultra mundum libet, quo feratur, unde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac divina contemplatione abductum animum in sordida & humilia pertraximus, ut avaritiæ serviret, ut relicto mundo terminisque ejus, & dominis cuncta versantibus, terram rimaretur, & quæreret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatis. Quidquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non expectavit inquisitionem nostram: ultro dedit: nocitura altissime pressit. Nihil nisi de nobis queri possumus. ea quibus perimemus, nolente rerum natura & abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famæ, ceteris æque vanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor ut facias? nihil novi: nec enim novis malis remedia quæruntur: sed hoc primum, ut tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid supervacuum. Necessaria tibi ubique occurrent: supervacua & semper, & toto animo quærenda sunt. Non est autem quod te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, & gemmeam suppellectilem: quæ est enim virtus, supervacua contemnere? tunc te admirare, cum contempseris necessaria. Non magnam rem facis, quod vivere sine regio apparatu potes: quod non desideras milliarios apros, nec linguas phœnicopterorum, & alia portenta luxuriæ jam tota animalia fastidientis, & certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordidum panem: si tibi persuaseris, herbas, ubi necesse est, non pecori tantum, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus, tamquam recepta servantem. sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quidquid acceperit? Delectant te disposita, quæ terra marique capiuntur, alia eo gratiora, si recentia perferuntur ad mensam: alia, si diu pasta & coacta pinguescere, fluunt, ac vix saginam continent suam. Delectat te nidor horum, arte quæsitus. At mehercule ista sollicite

licite ſcrutats, varieque condita, cum ſubirent ventrem, una atque eadem fœditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? exitum ſpecta. Attalum memini cum magna admiratione omnium hæc dicere: Diu mihi inquit, impoſuere divitiæ. ſtupebam, ubi aliquid ex illis alio atque alio loco fulſerat: exiſtimabam ſimilia eſſe quæ laterent, his quæ oſtenderentur. Sed in quodam apparatu vidi totas opes urbis, cœlatas ex auro & argento, & his quæ pretium auri argentique vicerunt, exquiſitos colores, & veſtes ultra non tantum noſtrum, ſed ultra finem hoſtium advectas. Hinc puerorum perſpicuos cultu atque forma greges, hinc fæminarum, & alia quæ res ſuas recognoſcens ſummi imperii fortuna protulerat. Quid hoc eſt, inquam, aliud quam irritare cupiditates hominum per ſe incitatas? Quid ſibi vult iſta pecuniæ pompa? ad diſcendam avaritiam convenimus. At mehercules minus cupiditatis iſtinc effero, quam attuleram. Contempſi divitias, non quia ſupervacuæ, ſed quia puſillæ ſunt. Viditiſne, quam intra paucas horas ille ordo, quamvis lentus diſpoſitusque, tranſierit? hoc totam vitam noſtram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? Acceſſit illud quoque, tam ſupervacuæ mihi viſę ſunt habentibus, quam fuerant ſpectantibus. Hoc itaque ipſi mihi dico, quoties tale aliquid præſtrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus ſplendida, cohors culta ſervorum, lectica formoſis impoſita calonibus: Quid miraris? quid ſtupes? Pompa eſt. Oſtenduntur iſtæ res, non poſſidentur: & dum placent, tranſeunt. Ad veras potius te converte divitias: diſce parvo eſſe contentus: & illam vocem magnus atque animoſus exclama: *Habeamus aquam, habeamus polentam. Iovi ipſi de felicitate controverſiam faciamus.* Faciamus, oro te, etiam ſi iſta defuerint. Turpe eſt, beatam vitam in auro & argento reponere: æque turpe eſt in aqua & polenta. Quid ergo faciam, ſi iſta non fuerint? Quæris, quod ſit remedium inopiæ? famem fames finit. Alioqui quid intereſt, magna ſint, an exigua, quæ ſervire te cogunt? quid refert quantum ſit, quod tibi poſſit negare fortuna? Hæc ipſa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit: liber eſt autem, non in quem parũ licet fortunę, ſed in quem nihil. Ita eſt: nihil deſideres oportet, ſi vis Iovem provocare, nihil deſiderantem. Hæc nobis Attalus dixit: natura omnibus edixit. Quæ ſi voles frequenter cogitare, id ages, ut ſis felix, non ut videaris: & ut tibi videaris, non aliis.

EPIST. CXI. Quid vocentur Latine ſophiſmata, quæ ſiſti à me. multi tentaverunt illis nomen imponere, nullum hæſit: videlicet quia res ipſa non recipiebatur à nobis, nec in uſu erat, nomini quoque repugnatum eſt. Aptiſſimum tamen videtur mihi, quo Cicero uſus eſt: Cavillationes vocat. quibus quiſquis ſe tradidit, quæſtiunculas quidem vafras neſtit: ceterum ad vitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque elatior. At ille qui philoſophiam in remedium ſuum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ, inexuperabilis, & major adeunti. Quod in magnis evenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus: cum acceſſeris, tunc manifeſtum fit, quam in arduo ſumma ſint: talis eſt, mi Lucili, verus & rebus, non artificiis, philoſophus. In edito ſtat admirabilis, celſus, magnitudinis veræ, Non exſurgit in plantas, nec ſummis ambulat digitis, eorum more qui mendacio ſtaturam adjuvant, longioreſq; que quam ſunt, videri volunt: contentus eſt magnitudine ſua. Quid ni contentus ſit eouſque creviſſe, quo manum fortuna non porrigit? ergo & ſupra humana eſt. Par ſibi in omni ſtatu rerum, ſive ſecundo curſu vita procedit, ſive fluctuatur per adverſa ac difficilia. Hanc conſtantiam cavillationes iſtæ, de quibus paullo ante loquebar,

bar, præstare non possunt. Luditi-stis animus, non proficit: & philosophiam à fastigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc cum voles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum, dulcedinem quandā sui faciunt, & animum specie sub tilitatis inductum tenent, ac remorantur: cum tanta rerum moles vacet, cum vix tota vita sufficiat, ut hoc unum discas, vitam contemnere. Quid regere? relinquis, secundum opus est. Nam nemo illam bene rexit, nisi qui contempserat.

EPIST. CXII. Cuplo mehercule amicum tuum formari, ut desideras, & institui: sed valde durus capitur, imo potius, quod est molestius, valde mollis capitur, & consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre. Non quælibet insitionem vitis patitur. si vetus & exesa est, si infirma gracilisque: aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem ejus naturamque transibit. Itaque solemus supra terram præcidere: ut, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, & iterum repetita infra terram inseratur. Hic de quo scribis & mandas, non habet vires. Indulsit vitiis: simul & emarcuit, & induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. non dico illum mentiri tibi: putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria: cito tamen cum illa redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vita sua. Non negaverim. quis enim non offenditur? homines vitam suam & amant simul, & oderunt. Tunc itaque de illo feremus sententiam, cum fidem nobis fecerit, invisam jam sibi esse luxuriam. nunc illis male convenit.

EPIST. CXIII. Desideras tibi scribi à me, quid sentiam de hac quæstione jactata apud nostros: An justitia, an fortitudo, prudentia, ceteræque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate efficimus, Lucili carissime, ut exercere ingenium inter irrita videamur, & disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras & quid nostris videatur, exponam. Sed me in alia sententia profiteor esse. Puto quædam esse, quæ decent phæcasiatum palliatumque: Quæ sint ergo quæ antiquos moverint, dicam. Animum constat animal esse: cum ipse efficiat, ut simus animalia, & cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quam animus quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: virtus agit aliquid: agi autem nihil sine impetu potest: si impetum habet, qui nulli est, nisi animali: animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. Quid ni? habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, & omnes artes animalia sunt, & omnia quæ cogitamus, quæque mente complectimur. Sequitur, ut multa animalium millia habitent in his angustiis pectoris, & singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quæris, quid adversus ista respondeatur? Unaquæque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? dicam, si mihi accommodaveris subtilitatem & intentionem tuam. Singula animalia singulas debent habere substantias: ista omnia unum animum habent. Itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego & animal sum & homo, non tamen duos esse dices. Quare? quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, ut duo sint. Quidquid unum multiplex est, sub unam cadit naturam: itaque unum est. Et animus meus animal est, & ego animal sum, duo tamen non sumus. quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, cum per se stabit: ubi vero alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? dicam: quia quod aliud est, suum oportet esse, & proprium, & totum,

tum, & intra se absolutum. Ego in alia esse me sententia professus sum. Non enim tantum virtutes animalia erunt, si hoc recipitur: sed opposita quoque illis vitia & affectus, tamquam ira, timor, luctus, suspicio. Vltra res ista procedet. omnes sententiæ, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum est. Non enim quidquid ab homine fit, homo est. Iustitia quid est? inquit. Animus quodammodo se habens. Itaque si animus animal est, & justitia. Minime. hæc enim habitus animi est, & quædam vis. Idem animus in varias figuras convertitur, & non toties animal aliud est, quoties aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal est. Si justitia animal est, si fortitudo, si ceteræ virtutes: utrum desinunt animalia esse subinde, ac rursus incipiunt, an semper sunt? Desinere virtutes non possunt: ergo multa animalia, imo innumerabilia in hoc animo versantur. Non sunt, inquit, multa: quia ex uno religata sunt, & partes unius ac membra sunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydræ, multa habentis capita, quorum unumquodque per se pugnet, per se noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis caput: ceterum ipsa unum animal est. Nemo in Chimera leonem esse animal dixit, aut draconem; hæ partes erant ejus: partes non sunt animalia. Quid est, quo colligas justitiam animal esse? Agit, inquit, aliquid, & prodest: quod autem agit aliquid, & prodest, impetum habet: quod autem impetum habet, animal est. Verum est, si suum impetum habet: suum autem non habet, sed animi. Omne animal, donec moriatur, id est quod cœpit: homo donec moriatur, homo est: equus item, & canis: transire enim in aliud non possunt. Iustitia, id est, animus quodammodo se habens, animal est. Credamus. Deinde animal est fortitudo, id est, animus quodammodo se habens. Quis animus? Ille qui modo justitia erat, tenetur in priore animali: in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primum esse cœpit, perseverandum est. Præterea unus animus duorum animalium esse non potest, multo minus plurium. Si justitia, fortitudo, temperantia, ceteræque virtutes animalia sunt: quomodo unum animũ habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. Non potest unum corpus plurium animalium esse: hoc & ipsi fatentur. Iustitiæ quod est corpus? animus. Fortitudinis quod est corpus? idem animus. Atqui unum corpus esse duorum animalium non potest. Sed idem animus, inquit, justitiæ habitum induit, & fortitudinis, & temperantiæ. Hoc fieri posset, si quo tempore justitia esset, fortitudo non esset: quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset. Nunc vero omnes virtutes simul sunt. Ita quomodo erunt singula animalia, cum unus animus sit, qui plus quam unum animal nõ potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis: justitia autem pars est animi: non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quam disputandum est. Nullum animal alterius pars est. Circumspice omnium corpora: nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo. Inter cetera, propter quæ mirabile divini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, quod in tanta copia rerũ numquam in idem incidit: etiam quæ similia videntur, cum contuleris, diversa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum. tot animalia: nulli similitudo cum altero convenit. Vtique aliquid interest. Exegit à se, ut quæ alia erant, & dissimilia essent, & imparia. Virtutes, ut dicitis: omnes pares sunt: ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. Virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, ut homines, ut dii; aut irrationalia, ut peco-

ra.

ra. Virtutes utique rationales sunt: atqui nec homines sunt, nec dii: ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi primum specie alicujus rei irritatum est, deinde impetum cepit, deinde assensio confirmavit hunc impetum. Quid sit assensio, dicam. Oportet me ambulare. tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi, & approbavi hanc opinionem meam. oportet me sedere: tunc demum sedeo. hęc assensio in virtute non est. Puta enim prudentiam animal esse: quomodo assentietur: Oportet me ambulare? hoc natura non recipit: prudentia enim ei cujus est prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere: ergo assensionem non habet: quod assensionem non habet, rationale animal non est. Virtus si animal est, rationale est: rationale autem non est, ergo nec animal. Si virtus animal est: virtus autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem servare, bonum est: & sententiam prudenter in senatu dicere, bonum est: & juste decernere, bonum est. Ergo & patrem servare, animal est: & prudenter dicere, animal est. eousque res excedet, ut risum tenere non possis. Prudenter tacere, & cœnare bene, bonum est: ita & tacere & cœnare, animal est. Ego mehercule titillare non desinam, & ludos mihi ex istis subtilibus ineptiis facere. Iustitia & fortitudo si animalia sunt, certe terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit: ergo justitia alget fortitudo esurit, clementia sitit. Quid, porro non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis, an equi, an feræ? Si rotundam illis, qualem Deo, dederint formam: quæram, an & avaritia, & luxuria, & dementia æque rotundæ sint? sunt enim & ipsę animalia. Si has quoq; corrotundaverint: etiamnum interrogabo, an prudens ambulatio animal sit, nec ne? confiteantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, & quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex præscripto loqui, sed meæ sententiæ esse: inter Cleanthem, & discipulum ejus Chrysippum, non convenit quid sit ambulatio. Cleanthes ait, spiritum esse à principali usque in pedes permissum: Chrysippus, ipsum principale. Quid est ergo cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet, & ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, & tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis & poeta est & orator, & tamen unus: sic virtutes istæ animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus & justus, & prudens, & fortis, ad singulas virtutes quodammodo se habens. Sublata est quæstio: convenit nobis. Nam & ego interim fateor, animum animal esse: postea visurus, quam de ista re sententiam feram. Actiones ejus animalia esse nego. Alioquin & omnia verba erunt animalia, & omnes versus. Nam si sermo prudens bonum est: bonum autem omne animal est: sermo ergo animal est. Prudens versus, bonum est: bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. Itaque,

Arma virumque cano,

animal est: quod non possunt rotundum dicere, cum sex pedes habeat. Textorium, inquis, totum mehercule istud est, quod cum maxime agitur. dissilio risu, cum mihi propono solœcismum animal esse, & barbarismum, & syllogismum, & aptas illis facies, tamquam pictor, assigno. Hæc disputamus, attractis superciliis, fronte rugosa. Non possum hoc loco dicere illud Cæcilianum: *O tristes ineptias!* ridiculæ sunt. Quin itaque potius aliquid utile nobis ac salutare tractamus, & quærimus quomodo ad virtutes venire possimus, quæ nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit sed nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita convaluit, & omnes casus antequam exciperet, meditando præ-

prædomuit. Quid est fortitudo? munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile: quod qui circumdedit tibi, securus in hac vitæ obsidione perdurat. Vritur enim suis viribus suistelis. Hoc loco tibi Posidonii nostri sententiam referre volo: *Non est quod umquam fortuna armis putes esse te tutum: tuis pugna contra ipsam. fortuita non armant.* Itaque contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quidquid gentium usque in Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque: sed ipse modo occiso amico, modo amisso, jacebat in tenebris, alias scelus, alias desiderium suum mærens, victor tot regum atque populorum, iræ tristitiæque succubuit. Id enim egerat, ut omnia potius haberet in potestate, quam affectus. O quam magnis homines erroribus tenentur, qui jus dominandi trans maria cupiunt mittere: felicissimosque se judicant, si multas per milites provincias obtinent, & novas veteribus adjungunt, ignari quod istud ingens paratumque regnum: Imperare sibi, maximum imperium est. Doceat me, quam sacra res sit justitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi usum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaque: sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat, Me justum esse gratis oportet. Parum est, adhuc illud persuadeat sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem ultro etiam impendere juvet: ut tota cogitatio à privatis commodis quam longissime aversa sit. Non est quod spectes, quod sit justæ rei præmium majus, quam justum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paulo ante dicebam: nihil ad rem pertinet, quam multi æquitatem tuam noverint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriæ. Nō vis esse justus sine gloria? at mehercules sæpe justus esse debebis cū infamia. Et tūc, si sapis, mala opinio bene parta delectat.

EPIST. CXIV. Quare quibusdam temporibus provenerit corrupti generis oratio, quæris: & quomodo in quædam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, ut aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, & in morem cantici ducta. Quare alias sensus audaces, & fidem egressi placuerint, alias abruptæ sententiæ, & suspiciosæ, in quibus plus intelligendum est, quam audiendum: quare aliqua ætas fuerit, quæ translationis jure uteretur inverecunde. Hoc quod audire vulgo soles, quod apud Græcos in proverbium cessit, talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem uniuscujusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina civitatis laboravit, & se in delicias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ orationis lascivia: si modo non in uno aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sanus est, si compositus, gravis, temperans, ingenium quoq; siccum ac sobrium est: illo viriato, hoc quoque afflatur. Non vides, si animus languet, trahi membra, & pigre moveri pedes? si ille effæminatus est, in ipso incessu apparere mollitiem? si ille acer est & velox, concitari gradum? si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri? Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum est? ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Mecænas vixerit, notius est, quam ut narrari nunc debeat: quomodo ambulaverit, quam delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia sua latere noluerit. Quid ergo? non oratio ejus æque soluta est, quam ipse discinctus? non tam insignita illius verba sunt, quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam uxor? Magni ingenii vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione difflueret. Videbis itaque eloquentiam ebrii hominis in-

involutam, & errantem, & licentiæ plenam. Mecænas in cultu suo. *Quid turpius amne, silvisque ripa comantibus? Vide ut alveum lintribus arent, versoque vadoremittant hortos. Quid si quis fæmina cirro crispata, & labris columbatur? Incipitque suspirans, ut cervice laxa feratur. nemo tyranni, irremeabilis facti io rimantur, epulis, lagenaque tentant domos, & sæpe mortem exigunt. Genium festo vix suo testem, tenuisceréi fila & crepacem molam. focum mater aut uxor investiunt.* Non statim hæc cum legeris, hoc tibi occurret, hunc esse qui solutis tunicis in urbe semper incesserit? Nam etiam cum absentis partibus Cæsaris fungeretur, signum à discincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, ut pallio velaretur caput, exclusis utrimque auribus, non aliter quam in Mimo divites fugitivi solent? Hunc esse cui, cum maxime civilibus bellis strepentibus, & solicita urbe & armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quam ipse? Hunc esse, qui uxorem millies duxit, cum unam habuerit? Hæc verba tam improbe structa, tam negligenter abjecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt mores quoque non minus novos & pravos, & singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec ulla alia re, quid posset, quam licentia ostēdit. Hanc ipsam laudem suam corrupit, istis orationis portentosissimæ deliciis. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istæ ambages compositionis, hoc verba transversa, hoc sensus magni quidem sæpe, sed enervati dum exeunt, cuivis manifestum facient. motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. Vbi luxuriam late felicitas fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit; deinde supellectili laboratur; deinde in ipsas domos impenditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant, ut parietes advectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta varientur auro, ut lacunaribus pavimentorum respondeat nitor; deinde ad cœnas lautitia transfertur, & illic commendatio ex novitate, & soliti ordinis commutatione captatur. ut ea quæ claudere cœnam solent, prima ponantur, ut quæ advenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum assuevit animus fastidire quæ ex more sunt, & illi pro sordidis solita sunt; etiam in oratione quod novum est, quærit: & modo antiqua verba atque exoleta revocat & profert: modo fingit & ignota deflectit: modo id quod nuper increbuit, pro cultu habetur, audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus præcidant, & hinc gratiam sperent, si sententia pependerit, & audienti suspicionem sui fecerit: sunt qui illos detineant, & porrigant: sunt qui non usque ad vitium accedant (necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti) sed qui ipsum vitium ament. Itaque ubicumque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoq; à recto descivisse, non erit dubium. Quomodo conviviorum luxuria, quomodo vestium, ægræ civitatis indicia sunt: sic orationis licentia (si modo frequens est) ostendit animos quoq; à quibus verba exeunt, procidisse. Mirari quidem nō debes corrupta excipi, non tantum à corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non judiciis distant. Hoc Magis mirari potes, quod non tantum vitiosa, sed & vitia laudantur. Nam illud semper factum est: nullum sine venia placuit ingenium. Da mihi quemcumq; vis magni nominis virum dicam, quid illi ætas sua ignoverit, quid in illo sciens dissimulaverit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quosdam, quibus profuerint. Dabo, inquam, maximæ famæ, & inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta sunt, ut illas secum tractura sint. Adjice nunc, quod oratio certam regulam non habet.

bet. Consuetudo illam civitatis, quæ numquam in eodem diu stetit, versat. Multi ex alieno sæculo petunt verba: duodecim tabulas loquuntur: Gracchus illis, & Crassus, & Curio, nimis culti, & recentes sunt: ad Appium usque, & ad Coruncanum redeunt. Quidam contra, dum nihil nisi tritum & usitatum volunt, in sordes incidunt. Utrumque diverso genere corruptum est, tam mehercules, quam si vellent splendidis uti, ac sonantibus, & poeticis, necessaria, & in usu posita vitare: tam hunc dicam peccare, quam illum. Alter se justo plus colit, alter se justo plus negligit: ille & crura, hic nec alas quidem vellit. Ad compositionem transeamus, quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam præfractam & asperam probant; disturbant de industria, si quid placidius effluxit; nolunt sine salebra esse juncturam; virilem putant & fortem, quæ aurem inæqualitate percutiat. Quorumdam non est compositio: modulatio est: adeo blanditur, & molliter labitur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, & diu exspectata vix ad clausulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, devexa, & molliter desinens, nec aliter quam solet, ad morem suum pedemque respondens? Non tantum in genere sententiarum vitium est, si aut pusillæ sunt & pueriles, aut improbæ, & plus ausæ quam pudore salvo licet: sed si floridæ sunt, & nimis dulces, si in vanum exeunt, & sine effectu, nihil amplius quam sonant. Hæc vitia unus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est: ceteri imitantur, & alter alteri tradunt. Sic Sallustio vigente, amputatæ sententiæ, & verba ante exspectatum cadentia, & obscura brevitas, fuere pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, & in illud genus nitens. Est apud Sallustium: *Exercitum argento fecit*: id est, pecunia paravit. Hoc Arruntius amare cœpit: posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: *Fugam nostris fecere*. Alio loco. *Hiero rex Syracusarum, bellum facit*. Et alio loco: *Quæ audita Panormitanos dedere Romanis fecere*. Gustum tibi dare volui. Totus his contexitur liber. Quæ apud Sallustium raræ fuerunt, apud hunc crebra sunt, & pene continua, nec sine caussa. ille enim in hæc incidebat: at hic illa quærebat. Vides autem quid sequatur, ubi alicui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius: *Aquis hyemantibus*. Arruntius in primo libro belli Punici ait: *Repente hyemavit tempestas*. Et alio loco, cum dicere vellet frigidum annũ fuisse, ait: *Totus hyemavit annus*. Et alio loco: *Inde sexaginta onerarias, leves præter militem & necessarios nautarum, hyemante Aquilone misit*. Non desinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Sallustius dicit: *Inter arma civilia æqui bonique famas petit*. Arruntius non temperavit, quo minus primo statim libro poneret: *Ingentes esse famas de Regulo*. Hæc ergo & hujusmodi vitia, quæ alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriæ, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, & ex ipso nata, ex quibus tu æstimes alicujus affectus. Iracundi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa. Quod vides istos sequi, qui aut vellunt barbam, aut intervelliunt: qui labra pressius tondent & abradunt, servata & submissa cetera parte; qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucentem togam, qui nolunt facere quidquam, quod hominum oculis transire liceat. Irritant illos: & in se advertunt: volunt vel reprehendi, dum conspiciantur. Talis est oratio Mecænatis, omniumque aliorum, qui non casu errant, sed scientes volentesque. Hoc à magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titubat, quam mens cessit oneri, & inclinata vel perdita est: ita ista oratio (quid aliud quam ebrietas?) nulli molesta est, nisi

nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. Illo sano ac valente, oratio quoque robusta, fortis, virilis est: si ille procubuit, & cetera sequuntur ruinam.

—— *Rege incolumi, mens omnibus una est:*

Amisso, rupere fidem.

Rex noster est animus. hoc incolumi, cetera manent in officio, parent & obtemperant: cum ille paullum vacillavit, simul nutant. Cum vero cessit voluptati, artes quoque ejus actusque marcent, & omnis ex languido fluxoque conatus est. Quoniam hac similitudine usus sum, perseverabo. Animus noster modo rex est, modo tyrannus. rex, cum honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidum: ubi vero impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instantque: qui initio quidem gaudet, ut solet populus largitione nocitura frustra plenus, & quæ nō potest haurire, contrectat. Cum vero magis ac magis vires morbus exedit, & in medullas nervosque descendêre deliciæ: conspectu eorum quibus se nimia aviditate inutilem reddidit, lætus, pro suis voluptatibus habet spectaculum alienarum subministrator libidinum, testisque, quarum sibi usum ingerendo abstulit. nec illi tam gratum est abundare jucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatum per gulam ventremque transmittit: non cum omni exoletorum feminarumque turba convolutatur: mæretque, quod magna pars suæ felicitatis exclusa corporis angustiis, cessat. Numquid enim, mi Lucili, hic furor est, quod nemo nostrum mortalem se cogitat? quod nemo imbecillum? imo quod nemo nostrum unum esse se cogitat? Adspice culinas nostras, & concursantes inter tot ignes coquos nostros: unum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Adspice veteraria nostra, & plena multorum sæculorum vindemiis horrea: unum putas videri ventrem, cui tot consulum regionumque vina conduntur? Adspice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant: unum putas videri ventrem, cui & in Sicilia, & in Africa seritur? Sani erimus, & modica concupiscemus, si unusquisque se numeret: metiatur simul corpus sciatque, nec multum capere, nec diu posse. Nihil tamen æque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quam frequens cogitatio brevis ævi, & hujus incerti. Quidquid facies, respice ad mortem.

EPIST. CXV. Nimis anxium esse te circa verba & compositionem, mi Lucili, nolo: habeo majora quæ cures. Quære quid scribas, non quemadmodum: & hoc ipsum, non ut scribas, sed ut sentias: ut illa quæ senseris, magis applices tibi, & veluti signes. Cujuscumque orationem videris sollicitam & politam, scito animum quoque non minus esse pusillis occupatum. Magnus ille remissius loquitur, & securius: quæcumque dicit, plus habent fiduciæ, quam curæ. Nosti complures juvenes, barba & coma nitidos, de capsula totos: nihil ab illis speraveris forte, nihil solidum. Oratio vultus animi est: si circumtonsa est, & fucata, & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum virile, concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inspicere, ô quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus! hinc justitia, illinc fortitudine, hinc temperantia, prudentiaque lucentibus. Præter has frugalitas, & continentia, & tolerantia, & libertas, comitasque, & (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum affunderent. Tum providentia, tum elegantia, & ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dii boni, decoris illi, quan-

tum ponderis gravitatisque adderent! quanta esset cum gratia auctoritas! Nemo illum amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quam cerni inter humana consuevit, nonne velut numinis occursu obstupefactus resistat, & ut fas sit vidisse, tacitus precetur? Tum advocante ipsum vultus benignitate productus, adoret ac supplicet: & diu contemplatus multum exstantem, supraque mensuram solitorum inter nos adspici, elatam, oculis mitiquidem, sed nihilominis vivido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilii nostri vocem verens atque attonitus emittat:

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus

Mortalis, nec vox hominem sonat. ——

Sis felix, nostrumque leves quæcumque laborem.

Aderit, levabitque, si colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia & recta voluntate. Nemo, inquam, non amore ejusarderet, si nobis illam videre contingeret: Nunc enim multa obstrigillant, & aciem nostram aut splendore nimio repercutiunt, aut obscuro retinent. Sed quemadmodum visus oculorum quibusdam medicamentis acui solet, & repurgari: sic & nos, si aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perspicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, & humilitate & infamia objacentibus. Cernemus, inquam pulchritudinē illam, quamvis sordido obtectam. Rursus æque malitiam, & ærumnosi animi veternum perspiciemus: quamvis multus circa divitarum radiantium splendor impediat, & intuentem, hinc honorum, illinc magnarum potestatum falsa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quam contemnenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio est. Parentibus quippe, nec minus fratribus, præferunt parvo ære empta monilia. Quid ergo inter nos & illos interest, ut Aristo ait, nisi quod nos circa tabulas & statuas insanimus, carius inepti? Illos reperti in littore calculi leves, & aliquid habentes varietatis, delectant; nos ingentium maculæ columnarum: sive ex Ægyptiis arenis, sive ex Africæ solitudinibus advectæ, porticum aliquam vel capacem populi cœnationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cū sciamus quale sit, quod abscondi tur, oculis nostris imponimus. Et cum auro tecta perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? scimus enim sub illo auro fœda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamētum tenue prætenditur: omnium istorum quos incedere altos vides, bracteata felicitas est. Inspice, & disces sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Hæc ipsa res tot magistratus, tot judices detinet, quæ magistratus & judices facit, pecunia; quæ ex quo in honore esse cœpit, verus rerum honor cecidit: mercatoresque & venales invicem facti. quærimus, non quale sit quid, sed quanti. Ad mercedem pii sumus, ad mercedem impii. Honesta, quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contrarium transituri, si plus scelera promittant. Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: & teneris infusa cupiditas altius sedit, crevitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc convenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc Diis velut rerum humanarum maximum, cum grati videri volunt, consecrant. Denique eo mores redacti sunt, ut paupertas maledicto probroque sit, contempta divitibus, invisa pauperibus. Accedunt deinde carmina poetarum, quæ affectibus nostris facem subdant, quibus divitiæ velut unicum vitæ decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec

dare videntur Dii immortales posse, nec habere.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,

Clara micante auro.

Ejusdem currum adspice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summa

Curvatura rotæ, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt sæculum, aureum appellant. Nec apud tragicos desunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

Sine me vocari pessimum, ut dives vocer.

An dives, omnes quærimus: nemo, an bonus.

Non quare, & unde: quid habeas, tantum rogant.

Ubique tanti quisque, quantum habuit, fuit.

Quia habere nobis turpe sit, quæris? nihil.

Aut dives opto vivere, aut pauper mori.

Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.

Pecunia ingens generis humani bonum,

Cui non voluptas matris, aut blanda potest

Par esse prolis, non sacer meritis parens.

Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,

Merito illa amores cælitum atque hominum movet.

Cum hi novissimi versus in tragœdia Euripidis pronunciati essent, totus populus ad ejiciendum & actorem & carmen consurrexit uno impetu: donec Euripides in medium ipse prosiluit, petens, ut exspectarent, viderentque quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula pœnas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. Nulla enim avaritia sine pœna est, quamvis satis sit ipsa pœnarum. O quantum lacrymarum, ô quantum laborum exigit! quam misera desideratis, quam misera partis est! Adjice quotidianas solicitudines, quæ pro modo habendi quemque discruciant. Majore tormento pecunia possidetur, quam quæritur. Quantum damnis ingemiscunt, quæ & magna incidunt, & Majora videntur! denique ut nihil illis fortuna detrahat, quidquid non acquiritur, damnum est. At felicem illum homines, & divitem vocant, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? tu ullos esse condicionis pejoris existimas, quam qui habent & miseriam, & invidiam? Utinam qui divitias appetituri essent, cum divitibus deliberarent! utinam honores petituri, cum ambitiosis, & summum adeptis dignitatis statum! profecto vota mutassent: cum interim illi nova suscipiunt, qui priora damnaverant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiamsi cursu venit, satisfaciat. Queruntur & de consiliis, & de processibus suis: maluntque semper, quæ reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia præstabit, quo equidem nihil majus existimo: numquam te pœnitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducent te apte verba contexta, & oratio fluens leniter. Eant ut volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, & opinionum securus, & ob ipsa quæ aliis displicent, sibi placens: qui profectum suum vita æstimet, & tantum scire se judicet, quantum non cupit, quantum non timet.

EPIST. CXVI. Utrum satius sit, modicos habere affectus, an nullos, sæpe quæsitum est. Nostri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo salubris esse aut utilis possit ulla mediocritas morbi. Noli timere, nihil eorum, quæ tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque præbebo rebus ad quas tendis, & quas aut vitæ necessarias, aut utiles, aut jucundas putes: detraham vitium. Nam cum tibi cupere interdixero, velle permittam: ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore consilio, ut volu-

voluptates illas magis sentias. Quid ni? ad te magis perventuræ sunt, si illis imperabis, quam si servies. Sed naturale est, inquis, ut desiderio amici torquear: da tempus lacrymis tam juste cadentibus. Naturale est opinionibus hominum tangi, & adversis contristari: quare non permittas mihi hunc tam honestum malæ opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nulli non initium est verecundum & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis ut desinat, si incipere permiseris. Imbecillis est primo omnis affectus, deinde ipse se concitat, & vires dum procedit, parat: excluditur facilius, quam expellitur. Quis negat omnes affectus à quodam quasi naturali fluere principio? curam nobis nostri natura mandavit: sed huic ubi nimium indulseris, vitium est. Voluptatem natura necessariis rebus admiscuit, non ut illam peteremus, sed ut ea sine quibus non possumus vivere, gratiora nobis illius faceret accessio: si suo veniat jure, luxuria est. Ergo intrantibus resistamus: quia facilius, ut dixi, non recipiuntur quam exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte. sed illud aliquatenus longe producitur, nec ubi vis, accipit finem. Sapienti non sollicite custodire se tutum est: & lacrimas suas & voluptates, ubi volet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panætius respondisse adolescentulo cuiquam quærenti, *An sapiens amaturus esset? De sapiente, inquit, videbimus: mihi & tibi qui adhuc à sapiente longe absumus, non est committendum, ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi.* Sive enim nos respexit, humanitate ejus irritamur; sive contempsit, superbia accendimur. Æque facilitas amoris, quam difficultas nocet: facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conscii nobis imbecillitatis nostræ, quiescamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formæ, nec adulationi, nec ullis rebus blande trahentibus. Quod Panætius de amore quærenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, à lubrico recedamus: in sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura præcipitis. nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum: concupiscemus, sed temperate: irascemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? quia nos posse non credimus. Imo mehercules, aliud est in re. Vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo utamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos conciremus. Nolle in caussa est: non posse prætenditur.

EPIST. CXVII. Multum mihi tibique negotium concinnabis, &, dum nescis, in magnam me litem ac molestiam impinges, qui mihi tales quæstiunculas ponis, in quibus ego nec dissentire à nostris salva gratia, nec consentire salva conscientia possum. Quæris, an verum sit, quod Stoicis placet. Sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse. Primum exponam, quid Stoicis videatur: tum dicere sententiam audebo. Placet nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod bonum est, facit: quidquid facit, corpus est. Quod bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet, ut prosit: si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt: sequitur, ut necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non putant ejusdem conditionis esse. Incorporale est & accidens alteri, id est, sapientiæ: itaque nec facit quidquam, nec prodest. Quid ergo, inquiunt, non dicimus. Bonum est sapere? dicimus, referentes ad id ex quo pendet, id est, ad ipsam sapientiam. Adversus hos

quid

quid ab aliis respondeatur, audi, antequam ego incipio secedere, & in alia parte considere. Isto modo, inquiunt, nec beate vivere bonum est. velint nolint, respondendum est, beatam vitam bonum esse, & beate vivere bonum non esse. Etiamnum quoque nostris illud opponitur. Vultis sapere? ergo expetenda res est sapere: si expetenda res est, bonum est. Coguntur nostri verba torquere, & unam syllabam expetendo interponere, quam sermo noster inseri non finit. Ego illam, si pateris, adjungam. Expetendum est, inquiunt, quod bonum est: ad expetendum, quod bono contingit: quod, cum bonum consecuti sumus, non petitur tamquam bonum, sed petito bono accedit. Ego non idem sentio, & nostros judico in hoc descendere: quia jam primo vinculo tenentur, & mutare illis formulam non licet. Multum dare solemus præsumptioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri: tamquam deos esse, inter alia sic colligimus, quod omnibus de diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo extra leges moresque projecta, ut non aliquos deos credat. Cum de animarum æternitate disserimus, non leve momentum apud nos habet consensus hominũ, aut timentium inferos, aut colentium. Utor hac publica persuasione; neminem invenies, qui non putet & sapientiam bonum, & sapere. Non faciam quod victi solent, ut provocem ad populum: nostris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui, utrum extra id cui accidit est, an in eo cui accidit? Si in eo est cui accidit, tam corpus est, quam illud cui accidit. Nihil enim accidere sine tactu potest: quod tangit, corpus est. Si extra est, postquam acciderat, recessit: quod recessit, motum habet: quod motum habet, corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud cursum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed non sortis alterius. Si valetudo indifferens est, & valere indifferens est. Si forma indifferens est, & formosum esse indifferens est. Si justitia bonum est, & justum esse bonum est. Si turpitudo malum est, & turpem esse malum est. tam mehercules quam si lippitudo malum est, & lippire malum est. Hoc ut scias, neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. Adeo non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, ut quibusdam utrumque unum videatur atque idem. Sed illud libenter quæsierim: Cum omnia aut bona sint, aut mala, aut indifferentia, sapere in quo numero sit? Bonum negant esse. malum utique non est: sequitur, ut medium sit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quam bono potest: tamquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, ut sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. Accidens est, inquit, sapientiæ. Hoc ergo quod vocas sapere, utrum facit sapientiam, an patitur? sive facit illud, sive patitur, utroque modo corpus est. Nam & quod fit, & quod facit, corpus est. si corpus est, bonum est: unum enim deerat illi, quo minus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiam & sapere, cum in utrolibet eorum & alterum sit. Numquid enim quemquam existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? Numquid quemquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici veteres ista distinguunt: ab illis divisio usque ad Stoicos venit. Qualis sit hæc, dicam. Aliud est ager, aliud agrum habere. Quid ni? cum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia, aliud sapere. Puto concedes duo esse hæc, id quod habetur,

tur, & eum qui habet: habetur sapientia: habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta: ars enim vitæ est. Sapere quid est? non possum dicere mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est, mens bona: alterum, quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturæ corporum: tamquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorum enunciativi corporum. Hi habent proprium quiddam, & à corporibus seductum: tamquã, video Catonem ambulantem: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod video, cui & oculos, & animum intendi. Dico deinde, Cato ambulat: non corpus quidem est quod nunc loquor, sed enuntiativum quiddam de corpore: quod alii effatum vocant, alii enunciatum, alii edictum. Sic cum dicimus sapientiã, incorporale quiddam intelligimus: cum dicimus. Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest, utrum illud dicas, an de illo. Putemus in præsentia ista duo esse: nondum enim quid mihi videatur, pronuncio: quid prohibet, quo minus aliud quidem sit: sed nihilominus bonum? Dicebas paulo ante aliud esse agrum, aliud habere agrum. Quid nî? in alia enim natura est qui habet, in alia quod habetur. illa terra est, hic homo est. At in hoc de quo agitur, ejusdẽ naturæ sunt utraque, & qui habet sapientiam, & ipsa quæ habetur. Præterea illic aliud est quod habetur, alius qui habet: hic in eodem est, & quod habetur, & qui habet. Ager jure possidetur: sapientia natura. ille abalienari potest, & alteri tradi: hæc non discedit à domino. Non est itaque quod compares inter se dissimilia. Cœperam dicere, posse ista duo esse, & tamen utraque bona. Sapientia, & sapiens duo sunt: & utrumque bonum esse concedis. Quomodo nihil obstat, quo minus & sapientia bonum sit, & habens sapientiam: sic nihil obstat, quo minus & sapientia bonum sit, & habere sapientiam, id est, sapere. Ego in hoc volo sapiens esse, ut sapiam. Quid ergo? non est id bonum, sine quo nec illud bonum est? Vos certe dicitis, sapientiam, si sine usu detur, accipiendam non esse. Quis est usus sapientiæ? Sapere: hoc est in illa pretiosissimum: quo detracto, supervacua fit. Si tormenta mala sunt, torqueri malum est: adeo quidem, ut illa non sint mala, si quod sequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectæ mentis est; sapere, usus perfectæ mentis. Quomodo potest usus ejus bonum non esse, quæ sine usu bonum non est? Interrogo te, an sapientia sit expetenda. fateris. Interrogo, an usus sapientiæ sit expetendus. fateris. negas enim te illam recepturum, si uti ea prohibearis. quod expetendum est, bonum est. Sapere, sapientiæ usus est: quomodo eloquentiæ, loqui: quomodo oculorum, videre: ergo sapere, sapientiæ usus est. usus autem sapientiæ expetendus est: sapere ergo expetendum est: si expetendum est, bonum est. Olim ipse me damno, qui illos imitor dum accuso, & verba apertæ rei impendo. Cui enim dubium potest esse, quin si æstus malum est, & æstuare malum sit? si algor malum est, malum sit algere? si vita bonum est, & vivere bonum est? Omnia ista circa sapientiam, non in ipsa sunt: at nobis in ipsa commorandum est. etiamsi quid evagari libet, amplos habet illa spatiososque recessus. De deorum natura quæramus, de siderum alimento, de his tam variis stellarum discursibus: an ad illarum motus nostra moveantur corpora, an corporibus omnium, animisq; illinc impetus veniat. An & hæc quæ fortuita dicuntur, certa lege constricta sint, nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis volutetur. Ista jam à formatione morum recesserunt; sed levant animum, & ad ipsarum quas tractant rerum magnitudinem attollunt. Hæc vero de quibus paul-

paullo ante dicebam, minuunt & deprimunt, nec ut putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro vos, cur tam necessariam curam majoribus melioribusque debitam, in re nescio an falsa, certe inutili, terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? quid mihi profuturum est scire, illud bonum esse, hoc non esse? Temere me geram, subibo hujus voti aleam, tibi sapientia, mihi sapere contingat: pares erimus. Potius id age, ut mihi viam monstres, qua ad ista perveniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem studiis firmem: quemadmodum quæ me ex transverso feriunt aguntque, procul à me repellam. Quomodo par esse tot malis possim: quomodo istas calamitates removeam, quæ ad me irruperunt quomodo illas, ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram ærumnam sine gemitu meo, felicitatem sine alieno: quomodo ultimum necessarium vitæ terminum non exspectem, sed ipse me, cum visum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quam optare mortem. Nam si vis vivere, quid optas mori? si non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? Nam ut quandoque moriaris, etiam invito positum est: ut cum voles, in tua manu est. Alterum tibi necesse est, alterum licet. Turpissimũ his diebus principium diserti mehercules viri legi: *Ita*, inquit, *quamprimum moriar*. Homo demens, optas rem tuam. *Ita quamprimum moriar*. Fortasse inter has voces senex factus es. Alioqui quid in mora est? nemo te tenet, evade qua visum est. Elige quamlibet rerum naturæ partem, qua tibi præberi exitum jubeas. Hæc nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur: aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam caussa vivẽdi sunt, quam viæ mortis. *Ita quamprimum moriar*, Quamprimum istud, quod esse vis? quem illi diem ponis? citius fieri quam optas, potest. Imbecillæ mentis ista sunt verba, & hac detestatione misericordiam captantis. Non vult mori, qui optat. Deos vitam roga, & salutem: si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Hæc, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Hæc est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quæstiones tibi fortuna posuit. nondum illas solvisti: jam cavillaris. Quam stultum est, cum signum pugnæ acceperis, ventilare? remove ista lusoria arma: decretoriis opus est. Dic qua ratione nulla animum tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic fit, negamus, sapere bonum esse: ut hoc totum studium derideatur, tamquam operatum supervaculis. Quid si scires etiam illud quæri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubii est, oro te, an nec messem futuram jam sentiant horrea, nec futuram adolescentiam pueritia viribus aut ullo robore intelligat? Ægro interim nihil ventura sanitas prodest, non magis quam currentem luctantemque, post multos secuturum sensus otium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futurum est? nam quod bonum est, utique prodest: nisi præsentia, prodesse non possunt. Si non prodest, bonum non est utique: si prodest, jam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cum fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, jam bonum est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non esse aliquid, quam si dixero, futurum est? nondum enim venisse apparet, quod venit. Ver secuturum est: scio nunc hyemem esse. æstas secutura est: scio æstatem non esse. Maximum argumentum habeo nondum præsentis, futurum esse. Sapiam, spero: sed interim non sapio. si illud bonum haberem, jam hoc carerem malo. Futurum est ut sapiam.

piam. ex hoc licet nondum me sapere intelligas. non possum simul & in illo bono, & in hoc malo esse. Duo ista non coeunt, nec apud eumdem sunt una, bonum & malum. Transcurramus solertissimas nugas, & ad illa quæ nobis aliquam opem sunt latura, properemus. Nemo qui obstetricem parturienti filiæ solicitus accersit, edictum & ludorum ordinem perlegit. nemo qui ad incendium domus suæ currit, tabulam latrunculariam perspicit, ut sciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi undique nunciantur, & incendium domus, & periculum liberorum, & obsidium patriæ, & bonorum direptio: adjice istis naufragium, motusque terrarum. & quidquid aliud timeri potest. Inter ista districtus, rebus, nihil aliud quam animum oblectantibus, vacas? Quid inter sapientiam, & sapere intersit, inquiris? nodos nectis ac solvis, tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis dedit, ut aliquid ex illo vacet perdere: & vide, quam multa etiam diligentissimis pereant. Aliud valetudo sua cuique abstulit, aliud suorum: aliud necessaria negotia, aliud publica occupaverunt: vitam nobiscum dividit somnus. Ex hoc tempore tam angusto, & rapido, & nos auferente, quid juvat majorem partem mittere in vanum? Adjice nunc, quod assuescit animus delectare se potius, quam sanare: & philosophiam oblectamentum facere, cum remedium sit. Inter sapientiam, & sapere quid intersit, nescio? scio mea non interesse, sciam ista, an nesciam. Dic mihi, cum quid inter sapientiam & sapere intersit, didicero, sapiam? Cur ergo potius inter vocabula me sapientiæ detines, quam inter opera? Fac me fortiorem, fac me securiorem, fac fortunæ parem, fac superiorem. possum autem superior esse, si fecero omne quod disco.

EPIST. CXVII. Exigis à me frequentiores epistolas. Rationes conferamus: solvendo non eris. Convenerat quidem, ut tua priora essent: tu scriberes, ego rescriberem: sed non ero difficilis. bene credi tibi scio: itaq; in antecessum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir disertissimus facere Atticum jubet, ut etiam si rem nullã habebit, *quod in buccã venerit scribat.* Numquam potest deesse quod scribam, ut omnia illa quæ Ciceronis implent epistolas, transeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis suis viribus pugnet, quis consulatum fiducia Cæsaris, quis Pompeji, quis aperte petat: quam durus sit fenerator Cæcilius, à quo minoris cẽtesimis propinqui nummum movere non possunt. Sua satius est mala, quam aliena tractare: se excutere, & videre, quam multarum rerum candidatus sit, & non suffragari. Hoc est, mi Lucili, egregium, hoc securum ac liberum, nihil petere, & tota fortunæ comitia transire. Quam putas esse jucundum, tribubus vocatis, cum candidati in templis suis pendeant, & alius nummos pronunciet, alius per sequestrum agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est, omnes attoniti, vocem præconis exspectant, stare otiosum, & spectare illas nundinas, nec ementem quidquam, nec vendentem? Quanto hic majore gaudio fruitur, qui non prætoria, aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa, in quibus alii honores anniversarios petunt, alii perpetuas potestates, alii bellorum eventus prosperos triumphosque, alii divitias, alii matrimonia ac liberos, alii salutem suam suorumque? Quanti animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, & dicere: Nihil mihi tecum, fortuna: non facio mei tibi copiam. Scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri: nihil rogo. Hoc est privatam facere fortunam. Libet ergo hæc invicem scribere, & hanc integram semper egerere materiam, circumspicientibus tot millia hominum in-

inquieta: qui ut aliquid pestiferi consequantur, per mala aluntur in malum, petuntque mox fugienda, aut etiam fastidienda. Cui enim affectum satisfuit, quod optanti nimium videbatur? Non est, ut existimant homines, avida felicitas, sed pusilla. itaque neminem satiat. Tu ista credis excelsa, quia longe ab illis jaces: ei vero qui ad illa pervenit, humilia sunt. Mentior, nisi adhuc quærit adscendere. Istud quod tu summum putas, gradus est. Omnes autem male habet ignorantia veri. tamquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. Deinde mala esse, aut inania, aut minora quam speraverint, adepti ac multa passi vident: majorque pars miratur ex intervallo fallentia, & vulgo magna pro bonis sunt. Hoc ne nobis quoque eveniat, quæramus quid sit bonum. Varia ejus interpretatio fuit. Finivit hoc alius illud alio modo, alius illud aliter expressit. Quidam ita finiunt: Bonum est, quod invitat animos, quod ad se vocat. Huic statim opponitur: Quid si invitat quidem, sed in perniciem? scis quā multa mala, blanda sint. Verum, & verisimile, inter se differunt ita: Quod bonum est, vero jungitur: non est enim bonum, nisi verum est. At quod invitat ad se, & allicit facie, verisimile est: subrepit, sollicitat, attrahit. Quidam ita finierunt: Bonum est, quod appetitionem sui movet, vel quod impetū animi tendentis ad se movet. Et huic idem opponitur: multa enim impetum animi movent, quæ petuntur petentium malo. Melius illi qui sic finierunt: Bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam movet: & ita demum petendum est, cum cœpit esse expetendum. Iam & honestum est: hoc enim perfecte est petendum. Locus ipse me admonet, ut quid intersit inter bonum honestumq;, dicam. Aliquid inter se habet mixtum, & inseparabile: nec potest bonum esse, nisi cui aliquid honesti inest: & honestum utiq; bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestum est perfectum bonum, quo beata vita completur, cujus contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale est. Sunt quædam neque bona, neque mala: tamquam militia, legatio, jurisdictio. Hæc cum honeste administrata sunt, bona esse incipiunt, & ex dubio in bonum transeunt. Bonum societate honesti fit, honestum per se bonum est. Bonum ex honesto fluit, honestum ex se est. Quod bonum est, malum esse potuit: quod honestum est, nisi bonum esse non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum est, quod secundum naturam est. Attende quid dicam. quod bonum est, & secundum naturam est: non protinus quod secundum naturam est, & bonum est. Multa quidem naturæ consentiunt: sed tam pusilla sunt, ut non conveniat illis boni nomen. Levia enim sunt, & contemnenda: nullum nec minimum contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguum est, bonum non est: cum bonum esse cœpit, non exiguum est. Vnde aliquid cognoscitur bonum? si perfecte secundum naturam est. Fateris, inquis, quod bonum est, secundum naturam esse: hæc ejus proprietas est. Fateris & alia secundum naturam quidem esse; sed bona non esse. Quomodo ergo illud bonum est, cum hæc non sint? quomodo ad aliam proprietatem pervenit, cum utrique præcipuum illud commune sit, secundum naturam esse? ipsa scilicet magnitudine. Nec hoc novum est, quædam crescendo mutari. Infans fuit, factus est pubes: alia ejus proprietas fit: ille irrationalis est, hic rationalis. Quædam incremento non tantum in majus exeunt, sed in aliud. Non fit, inquit, aliud quod majus fit. Utrum lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in utroque proprietas vini est. Exiguum mellis pondus, & magnum, sapore non differt. Diversa ponis exempla. in istis enim eadem qualitas est: quamvis augean-

geantur, manent. Quædam amplificata in suo genere, in sua proprietate perdurant: quædam post multa incrementa, ultima demum vertit adjectio, & novam illis, aliamque quam in qua fuerant, conditionem imprimit. Vnus lapis fecit fornicem, Ille qui latera inclinata cuneavit, & interventu suo vinxit. Summa adjectio quare plurimum facit, vel exigua? quia non auget, sed implet. Quædam processu priorem exuunt formam, & in novam transeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, & magnitudinem ejus sequendo lassatus est, infinitum cœpit vocari; quod longe aliud factum est quam fuit, cum magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitavimus: novissime crescente difficultate, insecabile inventum est. Sic ab eo quod vix & ægre movebatur, processimus ad inmobile. Eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit, & bonum fecit.

EPIST. CXIX. Quoties aliquid inveni, non exspecto donec dicas, *In commune:* ipse mihi dico. Quid sit, quod invenerim, quæris? sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri dives celerrime possis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te divitias compendiaria ducam. Opus erit tamen tibi creditore, ut negotiari possis, æs alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetæ nomen tuum jactent. Paratum tibi creditorem dabo, Catonianum illud: à te mutuum sumes. *Quantulumcumque est, satis erit, si quidquid deerit, id à nobis petierimus.* Nihil enim, mi Lucili, interest, utrum non desideres, an habeas. Summa rei in utroq; est eadem: non torqueberis: Nec illud præcipio, ut aliquid naturæ neges: contumax est, non potest vinci, suum poscit: sed ut quidquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. Esurio: edendum est, utrum hic Panis sit plebejus, an filigineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio, utrum hæc aqua sit ex lacu proximo excepta, an ea quam multa nive clusero, ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc unum jubet, sitim extingui. Vtrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrhinum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Finem omnium rerum specta, & supervacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quæque tenditur manus: ipsa mihi commendabit, quodcumque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectaverit, quæris? Videtur mihi egregie dictum: *Sapiens, divitiarum naturalium est quæsitor acerrimus.* Inani me, inquis, lance muneras. Quid est illud inane? jam ego paraveram fiscos: circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem: quas accerserem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, cum divitias promiseria. Ita tu pauperem judicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patientiæ suæ beneficio, non fortunæ. Ideo ergo illum non judices divitem, quia divitiæ ejus desinere non possunt: Vtrum malis habere multum, an satis? qui multum habet, plus cupit: quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod numquam diviti contingit, finem. An has ideo non putas esse divitias, quia propter illas nemo proscriptus est? quia propter illas nulli venenum filius, nulli uxor impegit? quia in bello tutæ sunt? quia in pace otiosæ? quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit? plus Iupiter non habet. Numquam parum est, quod satis est: numquam multum est, quod satis non est. Post Darium & Indos pauper est Alexander Macedo: quærit quod suum faciat, scrutatur maria igno-

ta, in Oceanum classes mittit novas, &, ut ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inventus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium & tanta initiorū suorum unicuique, cum processit, oblivio. Ille modo ignobilis anguli non sine controversia dominus, de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. Neminem pecunia divitem fecit: imo contra nulli non majorem sui cupiditatem incussit. Quæris, quæ sit hujus rei caussa? plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his quorum nomina cum Crasso Licinoque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, & quidquid habet, & quidquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est; si tibi, potest esse. At hic qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed ut scias quam difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid & supervacui. At excæcant populum, & in se convertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo efferatur, si multum auri tecto quoque ejus illinitur, si familia aut corporibus electa, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quem nos & populo & fortunæ subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falso divitiarum nomen invasit occupata paupertas: sic divitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. E contrario dicere debemus: Febris illum tenet. eodem modo dicendum est, Divitiæ illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quam hoc, quod nemo monetur satis: ut omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut parvo. Tantum miscere vitia desideriis noli. Quæris quali mensa, quali argento, quam paribus ministeriis, & levibus, afferatur cibus? nihil præter cibum natura desiderat.

Num tibi, cum fauces urit sitis, aurea quæris
Pocula? num esuriens fastidis omnia, præter
Pavonem rhombumque?

Ambitiosa non est fames: contenta desinere est. quo desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriæ ista tormenta sunt. quærit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat; quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat, quemadmodum sitim prima potione sedatam revocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu ministretur. Nam si pertinere ad te judicas, quam crinitus puer, & quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura præstitit præcipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt supervacua delectum. Hoc parum decens, illud parum laudatum, oculos hoc meos lædit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis vivendi jura descripsit, ut salvi essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt, & in promptu: deliciis omnia misere ac solicite comparantur. Utamur ergo hoc naturæ beneficio inter magna numerando: & cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quidquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

EPIST. CXX. Epistola tua per plures quæstiunculas vagata est, sed in una constitit, & hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestiq; prima notitia pervenerit. Hæc duo apud alios diversa sunt, apud nos tantum divisa. Quid sit hoc, dicam. Bonū putant esse aliqui, quod utile est. itaq; hoc & divitiis, & equo, & vino & calceo nomen imponunt: tanta est apud illos boni vilitas, & adeo usque ad sordida descendit. Honestū putant, cui ratio recti officii constat: tamquam pie curatam patris senectutem, adjutam amici paupertatem

pertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex uno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est: quod honestum est, utique bonum. Supervacuum judico adjicere, quid inter ista discriminis sit, cum sæpe dixerim. Hoc unum dicam: Nihil nobis bonum videri, quo quis & male uti potest. Vides autē, divitiis, nobilitate, viribus quam multi male utantur. Nunc ergo ad id revertor, de quo desideras dici: Quomodo ad nos prima boni honestique notitia pervenerit. Hoc nos docere natura nō potuit: semina nobis scientiæ dedit, scientiam non dedit. Quidam ajunt nos in notitiā incidisse: quod est incredibile. virtutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis videtur observatio collegisse, & rerum sæpe factarum inter se collatio, per analogiam nostro intellectu & honestum & bonum judicante. Hoc verbum cum Latini grammatici civitate donaverint, ego damnandum non puto, nec in civitatem suam redigendum. Utar ergo illo non tantum tamquam recepto, sed tamquam usitato. Quæ sit hæc analogia, dicam. Noveramus corporis sanitatem: ex hac colligimus esse aliquam & animi. Noveramus corporis vires: ex his collegimus esse & animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obstupefecerant: hæc cœpimus tamquam perfecta mirari. Suberant illis multa vitia, quæ species alicujus conspicui facti fulgorque celabat; hæc dissimulavimus. Natura jubet augere laudanda: nemo non gloriam ultra verum tulit. Ex his ergo speciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, majusque regno judicavit, regias opes posse contemnere. Idem medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum monuit, Pyrrhū, caveret insidias. Ejusdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati sumus ingentem virum, quem non regem, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimum est, in bello innocentem: qui aliquod esse crederet etiam in hoste nefas: qui in summa paupertate, quam sibi decus fecerat, non aliter refugit divitias quam venenum. Vive, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, quod adhuc dolebas, Fabricium non posse corrumpi. Horatius Cocles solus implevit pontis angustias, adimique à tergo sibi reditum, dummodo iter hosti auferretur, jussit: & tam diu restitit prementibus, donec revulsa ingenti ruina ligna sonuerunt. Postquam respexit, & extra periculum esse patriam periculo suo sensit: *Veniat si quis vult*, inquit, *sic euntem sequi*: deditque se in præceps: & non minus solicitus in illo rapido alveo fluminis, ut armatus, quam ut salvus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus rediit, quam si ponte venisset. Hęc & hujusmodi facta imaginem nobis ostendere virtutis. Adjiciam quod mirum fortasse videatur: mala interdum speciē honesti obtinuerunt, & optimum ex contrario nituit. Sunt enim, ut scis, virtutibus vitia confinia, & perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus liberalem: cum plurimum intersit, utrum quis dare sciat, an servare nesciat. Multi, inquam, sunt Lucilii, qui non donant, sed projiciunt. non voco ego liberalem, pecuniæ suæ iratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. Hæc nos similitudo coegit attendere, & distinguere specie quidem vicina, re autem plurimum inter se dissidentia. Dum observamus eos, quos insignes egregium opus fecerat, cœpimus adnotare, quis rem aliquam generoso animo fecisset & magno impetu, sed semel. Hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum, animose paupertatem ferentem, humiliter infamiam: factum laudavimus, contempsimus virum. Alium vidimus adversus amicos benignum, adversus inimicos temperatum & publica & privata sancte ac religiose administrantem:

tem: non deesse ei, & in his quæ tolerenda erant, patientiam, & in his quæ agenda, prudentiam. Vidimus ubi tribuendum esset, plena manu dantem: ubi laborandum, pertinacem & obnoxium, & lassitudinem corporis animo sublevantam. Præterea idem erat semper, & in omni actu par sibi, jam non consilio bonus, sed more eo perductus, ut non tantum recte facere posset, sed nisi recte facere nō posset. Intelleximus in illo perfectam esse virtutem: hanc in partes divisimus. Oportebat cupiditates refrænari, metus comprimi, facienda provideri, reddenda distribui: comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, justitiam, & suum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo ejus, & decor, & constantia, & omnium inter se actionum concordia, & magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intellecta est illa beata vita, secundo defluens cursu, arbitrii sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit? dicam. Numquam vir ille perfectus adeptusque virtutem, fortunæ maledixit: numquam accidentia tristis excepit, civem esse se universi & militem credens, labores velut imperatos subiit. Quidquid inciderat nontamquam malum aspernatus est, & in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi. Hoc qualecumque est, inquit, meum est, asperum est, durum est: in ipso navemus operam. Necessario itaque magnus apparuit, qui numquam malis ingemuit, numquam de fato suo questus est, fecit multis intellectum sui, & non aliter quam in tenebris lumen effulsit, advertitque in se omnium animos, cum esset placidus & lenis, & humanis divinisque rebus pariter æquus. Habebat perfectum animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, ex qua pars & in hoc pectus mortale defluxit: quod numquam magis divinum est, quam ubi mortalitatem suam cogitat, & scit in hoc natum hominem, ut vita defungeretur: nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, & quidem breve hospitium quod relinquendum est, ubi te gravem esse hospiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum est animi ab altiori venientis sede, si hæc in quibus versatur, humilia judicat, & angusta, si exire nō metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui unde venerit, meminit. Non videmus, quam multa nos incommoda exagitant, quam male nobis conveniat hoc corpus? Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur: alias nervi nos, alias pedes vexant: nunc dejectio, nunc destillatio: aliquando superest sanguis, aliquando deest: hinc atque illinc tentamur, & expellimur. Hoc evenire solet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre sortiti, nihilominus æterna proponimus, & in quantum potest ætas humana protendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? Nil satis est morituris, imo morientibus. quotidie enim propius ab ultimo stamus, & illo unde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit. Vide in quanta cæcitate mens nostra sit! Hoc quod futurum dico, cum maxime fit, & pars ejus magna jam facta est. nam quod viximus tempus eo loco est, quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui ultimum timemus diem: cum tantumdem in mortem singuli conferant. Non ille gradus lassitudinem facit, in quo deficimus, sed ille profitetur. Ad mortem dies extremus pervenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. Ideo magnus animus, conscius sibi melioris naturæ, dat quidem operam, ut in hac statione, qua positus est, honeste se atque industrie gerat: ceterum nihil horum quæ circa ipsum sunt, suum judicat, sed ut commodatis utitur, peregrinus & properans. Cum aliquem hujus videremus constantiæ, quidni subiret nos species nonusitatæ indolis? utique si hanc,

ut dixi, magnitudinem veram esse ostendebat. Qualitatis veræ tenor permanet, falsa non durant. Quidam alternis Varinii, alternis Catones sunt: & modo parum illis severus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi & contentus vili Tubero: modo Licinum divitiis, Apicium cœnis, Mecænatem deliciis provocant. Maximum indicium est malę mentis, fluctuatio, & inter simulationem virtutum, amorumq; vitiorum, assidua jactatio.

.... habebat sæpe ducentos,
Sæpe decem servos : modo reges atque tetrarchas,
Omnia magna loquens ; modo, sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, & toga quæ defendere frigus,
Quamvis crassa, queat. decies centena dedisses
Huic parco paucis contento : quinque diebus
Nil erat in loculis.

Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius : numquam eumdem, nec similem quidem sibi. adeo in diversum aberrat. Multos dixi ; prope est ut omnes sint. Nemo non quotidie & consilium mutat, & votum. modo uxorem vult habere, modo amicam : modo regnare vult; modo id agit, ne quis sit officiosior servus: modo dilatat se usque ad invidiam : modo subsidit, & contrahitur infra humilitatem vere jacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maxime coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius, & (quo turpius nihil judico) impar sibi est. Magnam rem puta, unum hominem agere. Præter sapientem autem nemo unum agit: ceteri multiformes sumus. Modo frugi tibi videbimur & graves, modo prodigi & vani. Mutamus subinde personam, & contrariam ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo à te exige, ut qualem institueris præstare te, talem usque ad exitum serves. Effice ut possis laudari : si minus, ut agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest : Hic quis est ? tanta mutatio est.

EPIST. CXXI. Litigabis, ego video ; cum tibi hodiernam quæstiunculam, in qua satis diu hæsimus, exposuero. Iterum enim clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclama, dum tibi primum alios opponam, cum quibus litiges Posidonium & Archidemum. Hi judicium accipient, deinde dicam. Non quidquid morale est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiamsi non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quædam illos corrigunt & ordinant, quædam naturam eorum & originem scrutantur. Cum quæritur, quare hominem natura produxerit, quare prætulerit animalibus ceteris, longe me judicas mores reliquisse ? falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi quid homini sit optimum, inveneris ? nisi naturam ejus inspexeris ? Tunc demum intelliges, quid faciendũ tibi, quid vitandum sit, cum didiceris quid naturæ tuæ debeas. Ego, inquis, volo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Superstitionem mihi excute, doce leve esse vanumque hoc, quod felicitas dicitur : unam illi syllabam facillime accedere. Desiderio tuo satisfaciam, & ad virtutes exhortabor, & vitia converberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me judicet, non desistam persequi nequitiam, & affectus efferatissimos inhibere, & voluptates ituras in dolorem compescere, & votis obstrepere. Quidni ? cum maxima malorum optaverimus, & ex gratulatione natum sit quidquid obloquimur. Interim permitte mihi ea quæ paullo remotiora videntur, excutere. Quærebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suæ sensus ? Sensum autem esse ex eo maxime apparet, quod membra apte & expedite movent,

non aliter quam in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili: rector navis scit gubernaculum flectere: pictor colores quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat, & inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem usum sui mobile. Mirari solemus scænæ peritos, quod in omnem significationem rerum & effectuum parata illorum est manus, & verborum velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars præstat, his natura. Nemo ægre molitur artus suos, nemo in usu sui hæsit: ad hoc edita, protinus faciunt. Cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia apte movebunt: quia si aliter moverint, dolorem sensura sunt. Ita, ut vos dicitis, coguntur, metusque illa in rectum, non voluntas movet: quod est falsum. Tarda enim sunt, quæ necessitate impelluntur. Agilitas, spontaneus motus est. Adeo autem non adigit illa ad hoc doloris timor, ut in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, simul tentare vires suas cœpit, cadit: & cum fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit, exercuit. Animalia quædam tergi durioris inversa tamdiu se torquent, ac pedes exserunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum sentit supinata testudo. inquieta est tamen desiderio naturalis status: nec ante desinit niti, quatere se, quam in pedes constitit. Ergo omnibus constitutionis suæ sensus est, & inde membrorũ tam expedita tractatio: nec ullum majus indicium habemus, cum hac illa ad vivendum venire notitia, quam quod nullũ animal ad usum sui rude est. Constitutio est, inquit, ut vos dicitis, principale animi quodammodo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum & subtile, & vobis quoq; vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica nasci oporteret, ut istam finitionem magnæ parti togatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaque infans ille, quid sit constitutio, non novit: constitutionem suam novit: & quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Præterea ipsam constitutionem suam crasse intelligit, & summatim, & obscure. Nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, ubi sit, qualis sit, & unde, nescimus. Qualis ad nos pervenit animi nostri sensus, quamvis naturam ejus ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suæ sensus. Necesse est enim id sentiant, per quod alia quoq; sentiunt: necesse est sensum ejus habeant, cui parent, à quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit esse aliquid, quod impetus suos moveat: quid sit illud, ignorat, & conatum sibi esse scit: quid sit, aut unde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoq; animalibus, principalis partis suæ sensus est, non satis dilucidus, non expressus. Dicitis, inquit, omne animal primum constitutioni suæ conciliari: hominis autem constitutionem rationalem esse: & ideo conciliari hominem sibi, non tamquam animali, sed tamquam rationali. Ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cum rationalis nondum sit? Vnicuique ætati sua constitutio est: alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suæ conciliatur. enati sunt dentes, huic constitutioni conciliatur. Nam & illa herba, quæ in segetem frugemque ventura est, aliam constitutionem habet tenera, & vix eminens sulco: aliam cum convaluit, & molli qui-

quidem culmo, sed qui ferat onus suum, constitit: aliam cum flavescit, & ad aream spectat, & spica ejus induruit: in quamcumq; constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est ætas infantis, pueri, adolescentis, senis: ego tamen idem sum, qui & infans fui, & puer, & adolescens. Sic quāvis alia atque alia cuiq; constitutio sit, conciliatio constitutionis suæ eadem est. Non enim puerum mihi, aut juvenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suę conciliatur, quæ tunc infanti est, non quæ futura juveni est. Neque enim si aliquid illi majus, in quo transeat, restat; non hoc quoque in quo nascitur, secundum naturam est. Primum sibiipsi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto cui? mihi. ergo mei curam ago. Dolorem refugio. pro quo? pro me. ergo mei curam ago. Si omnia pro pter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Hæc animalibus inest cunctis, nec inseritur, sed innascitur. Producit fœtus suos natura, non abjicit: & quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisq; commissus est. Itaque ut in prioribus dixi, tenera quoq; animalia è materno utero vel quoquo modo effusa, quid sit infestum ipsis. protinus norunt, & mortifera devitant: umbram quoq; transvolantium reformidant, obnoxia avibus rapto viventibus. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Quēadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut salutaris aut mortiferæ rei potest? Primum quæritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectum, ex eo apparet, quod nihil amplius, si intellexerint, faciant. Quid est quare pavonem, quare anserem gallina non refugiat, cum tanto minorem, & ne notum quidem sibi, accipitrem fugiat? quare pulli felem timent, canem non timent? Apparet illis inesse scientiam nocituri, non experimento collectam, nam antequam possint experiri, cavent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quam debent, nec umquam obliviscuntur hujus tutelæ & diligentiæ. æqualis est istis à pernicioso fuga. Præterea, non fiunt timidiora vivendo. Ex quo quidem apparet, non usu illa ad hoc pervenire, sed naturali amore salutis suæ. Et tardum est & varium, quod usus docet: quidquid natura tradit, & æquale est omnibus, & statim. Si tamē exigis, dicam quomodo omne animal perniciosa intelligere conetur. Sentit se carne constare: itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo uri, quo obteri possit. Quæ sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam & hostilem. Inter se ista conjuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suæ quidque: & quæ juvant, illa petit, læsura formidat. Naturales à contrariis aspernationes sunt. sine ulla cogitatione, sine consilio fit, quidquid natura præcepit. Non vides, quanta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? quanta dividui laboris obeundi concordia? Non vides quam nulli mortalium imitabilis sit, illa araneæ textura? quanti operis sit, fila disponere? alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara, quæ minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. videbis aranearum pares telas, par in favis angulorum omnium foramen. Incertum est & inæquale, quidquid ars tradit: ex æquo venit, quod natura distribuit. Hæc nihil magis, quam tutelam sui, & ejus peritiam tradidit: ideoque etiam simul incipiunt, & discere & vivere. Nec est mirum, cum eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit, ad permanendum in conciliatione & caritate sui. Non poterant salva esse, ni vellent. Nec hoc per se pro-

pomaria in summis turribus ferunt? quorum silvæ in tectis domorum ac fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent? Non vivunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare jaciunt: nec delicate natare ipsi sibi videntur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Cum instituerunt omnia contra naturæ consuetudinem velle, novissime in totum ab illa desciscunt. Lucet: somni tempus est. quies est: nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit: tempus est cenæ. Non oportet id facere, quod populus: res sordida est, trita ac vulgari via vivere. Dies publicus relinquatur: proprium nobis ac peculiare mane fiat. isti vero mihi defunctorum loco sunt. quantulum enim à funere absunt, & quidem acerbo, qui ad faces & cereos vivunt? Hanc vitam agere eodem tempore multos meminimus inter quos & Atilium Butam prætorium, cui post patrimonium ingens consumptum, Tiberius paupertatem confitenti: *Sero*, inquit, *experrectus es*. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poëta, & amicitia Tiberii notus, & frigore. Ortus & occasus libentissime inferebat. itaque cum indignaretur quidam illum tota die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes ejus, Natta Pinarius ait: *Numquid liberalius possum agere? paratus sum illum audire ab ortu ad occasum*. Cum hos versus recitasset:

Incipit ardentes Phœbus producere flammas,
Spargere se rubicunda dies, jam tristis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis
Incipit, & molli partitos ore ministrat:

Varus eques Romanus L. Vinicii comes, cænarum bonarum affectator, quas improbitate linguæ merebatur, exclamavit: *Incipit Buta dormire*. Deinde cum subinde recitasset:

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt:
Iam dare sopitis nox nigra silentia terris

Incipit:

Idem Varus inquit: *Quid dicis? jam nox est: ibo, & Butam salutabo*. Nihil erat notius hac ejus vita in contrarium circumacta: quam, ut dixi, multi eodem tempore egerunt. Caussa autem est ita vivendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere jucundius, sed quia nihil juvat obvium, & gravis malæ conscientiæ lux est: & omnia concupiscenti aut contemnenti, prout magno aut parvo empta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Præterea, luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dum vivunt, volunt, nam si tacetur, perdere se putant operam. Itaque male habent, quoties non faciunt, quod excitet famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent: ut inter istos nomen invenias, opus est nón tantum luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata civitate, fabulas vulgaris nequitia non invenit. Pedonem Albinovanum narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantissimus) habitasse se supra domum Sp. Papinii. is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis, flagellorum sonos: quæro, quid faciat? Dicitur rationes accipere. Audio, circa horam sextam noctis, clamorem concitatum: quæro, quid sit? Dicitur vocem exercere. Quæro circa octavam horam noctis, quis sit ille sonus rotarum? velle gestari dicitur. Circa lucem discurritur, pueri vocantur, cellarii, coqui tumultuantur. Quæro quid sit? Dicitur mulsum & alicam poposcisse, à balneo exisse. Excedebat, inquit, cæna ejus diem? minime. valde enim frugaliter vivebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebro dicentibus illum quibusdam avarum, & sordidum: *Vos*, inquit, *illum & lichnobium dicetis*. Non debes admirari, si tantas invenis vitio-

vitiorum proprietates: varia sunt, & innumerabiles habent facies: comprehendi eorum genera non possunt. Simplex recti cura est; multiplex pravi, & quantumvis novas declinationes capit. Idem moribus evenit. naturam sequentium, faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habent: ab his distorti plurimum, & omnibus & inter se dissident. Caussa tamen præcipua mihi videtur hujus morbi, vitæ communis fastidium. Quomodo cultu se à ceteris distinguunt, quomodo elegantia cænarum, munditiis vehiculorum, sic volunt separare etiam temporum dispositione. nolunt solita peccare, quibus peccandi præmium infamia est. Hanc petunt omnes isti, qui, ut ita dicam, retro vivunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis via est, quam natura præscripsit, nec ab illa declinandum. illam sequentibus, omnia facilia & expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quam contra aquam remigantibus.

EPIST. CXXIII. Itinere confectus incommmodo magis, quam longo, in Albanum meum nocte multa perveni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit grave, quod leviter excipias? quam indignandum nihil, nisi ipse indignando adstruas. Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Exspecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi & siligineum fames reddet. Ideo non est ante edendum, quam illa imperet. Exspectabo ergo: nec ante edam, quam aut bonum panem habere cœpero, aut malum fastidire desiero. Necessarium est, parvo adsuescere. Multæ difficultates locorum. multæ temporum etiam locupletibus & instructis à diis optantem prohibent & occurrunt. Quidquid vult, habere nemo potest: illud potest, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris uti. Magna pars libertatis est, bene moratus venter, & contumeliæ patiens. Æstimari non potest, quantam voluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibi ipsi acquiescit. Non unctiones, non balneum, non ullum aliud remedium quam temporis quæro. Nam quod labor contraxit, quies tollit: hæc qualiscumque cæna adjiciali jucundior erit. Aliquando enim experimentum animi sumpsi subitum: hoc est, simplicius & verius. nam ubi se præparavit, & indixit sibi patientiam, non æque apparet, quantum habeat veræ firmitatis. Illa sunt certissima argumenta, quæ ex tempore dedit, si non tantum æquus molesta, sed placidus adspexit: si non excanduit, non litigavit, si quod dari deberet, ipse sibi non desiderando supplevit, & cogitavit, aliquid consuetudini suæ, sibi nihil deesse. Multa quam supervacua essent, non intelleximus, nisi cum deesse cœperunt. Utebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. Quam multa autem paramus, quia alii paraverunt? quia apud plerosq; sunt? Inter caussas malorum nostrorum est, quod vivimus ad exempla: nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur. Quod, si pauci facerent, nollemus imitari: cum plures facere cœperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: & recti apud nos locum tenet error, ubi publicus factus est. Omnes jam sic peregrinantur, ut illos Numidarum præcurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedat. turpe est, nullos esse, qui occurrentes via dejiciant, qui honestum hominem venire magno pulvere ostendant. Omnes jam mulos habent, qui crystallina & murrhina, & cælata magnorum artificum manu, portent. turpe est, videri, eas te habere sarcinas, quæ toto concuti possint. Omnium pædagogia oblita facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem lædat. turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cujus sana

facies

facies medicamentum desideret. Horum omnium sermo vitandus est. hi sunt, qui vitia tradunt, & alio aliunde transferunt. Pessimum genus hominum videbatur, qui verba gestarent: sunt quidam qui vitia gestant. Horum sermo multum nocet: nam etiamsi non statim officit; semina in animo relinquit, sequiturque nos etiam cum ab illis discesserimus, resurrecturum postea malum. Quemadmodum qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic adulatorum, & prava laudantium sermo, diutius hæret quam auditur: nec facile est; animo dulcem sonum excutere. prosequitur & durat, & ex intervallo recurrit. Ideo claudendæ sunt aures malis vocibus, & quidem primis. Nam cum initium fecerunt, admissæque sunt, plus audent. Inde ad hæc perveniunt verba: Virtus & philosophia, & iustitia, verborum inanium crepitus est. Una felicitas est, bona vita: facere omnia libere, frui patrimonio. hoc est vivere, hoc est se mortalem esse meminisse. Fluunt dies, & irreparabilis vita decurrit. Dubitamus quod juvat facere, & ætati non semper voluptates decerptu-ræ, interim dum potest, dum poscit, ingerere? Quid juvat frugalitate ultro mortem præcurrere, & quidquid illa ablatura est, jam sibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicæ moveat invidiam. quotidie sobrius prodis: sic cœnas, tamquam ephemeridem patri approbaturus. Non est istud vivere, sed alienæ vitæ interesse. Quanta dementia est, heredi suo procurare, & sibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Istos tristes & supercilliosos alienæ vitæ censores, suæ hostes, publicos pædagogos, assis ne feceris: nec dubitaveris, bonam vitam, quam opinionem bonam malle. Hæ voces non aliter fugiendæ sunt, quam illæ, quas Ulyxes nisi alligatus, prætervehi noluit. Idem possunt: abducunt à patria, à parentibus, ab amicis, à virtutibus, & in turpem vitam miseros turpius illidunt. Quanto satius est, rectum sequi limitem, & eo se perducere, ut ea demum sint tibi jucunda, quæ honesta? Quod assequi poterimus, si fecerimus duo esse genera rerum, quæ nos aut invitent, aut fugent. Invitent; ut divitiæ, voluptates, forma, ambitio, cetera blanda & arridentia. Fugent; labor, mors, dolor ignominia, victus astrictior. Debemus itaque exerceri, ne hæc timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, & ab invitantibus recedamus, adversus petentia concitemur. Non vides, quam diversus sit ascendentium habitus, & descendentium? qui per pronum eunt, resupinant corpora: qui in arduum, incumbunt. Nam si descendas, pondus suum in priorem partem dare: si ascendas, retro abducere, cum vitio, Lucili, consentire est. In voluptates descenditur: in res asperas & duras, subeundum est. hic impellamus corpora, illic refrenemus. Hoc nunc me existimas dicere, eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui voluptatem laudant, qui doloris metum, per se formidabilis rei, incutiunt? Illos quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicæ sectæ hortantur ad vitia. Hoc enim jactant: solum sapientem & doctum, esse amatorem. solus apte ad hanc artem, æque combibendi & convivandi, sapiens est peritissimus. Quæramus, ad quam usque ætatem juvenes amandi sint. Hæc Græcæ consuetudini data sint: nos ad illa potius aures dirigamus: Nemo est casu bonus: discenda virtus est. Voluptas humilis res & pusilla est, & in medio habenda pretio, communis cum mutis animalibus, ad quam minima & contemptissima advolant. Gloria vanum & volatile quiddam est, auraque mobilius. Paupertas nulli malum est, nisi repugnanti.

Mors

Mors malum non est: quid querêris? sola jus æquum est generis humani. Superstitio error insanus est: amandos timet; quos colit, violat. Quid enim interest, utrum deos neges, an infames? Hæc discenda, imo edíscenda sunt. non debet excusationes vitio philosophia suggerere. Nullam habet spem salutis æger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

EPIST. CXXIIII.

Possum multa tibi veterum præcepta referre,

Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.

Non refugis autem, nec ulla te subtilitas abigit. Non est elegantiæ tuæ, tantum magna sectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, & tunc tantum offenderis, ubi summa subtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quæritur, utrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adjunctum est, in mutis animalibus & infantibus non esse. Quicumque voluptatem in summo ponunt, sensibile judicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus judicarent, nullam voluptatem rejiceremus: nulla enim non invitat, nulla non delectat. Et econtrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. Præterea, non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet, quibusque summus est doloris timor. Atqui improbamus gulæ ac libidini addictos: & contemnimus illos qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est, judicibus boni ac mali, parent? his enim tradidistis appetitionis & fugæ arbitrium. Sed videlicet ratio isti rei præposita est, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic & de bono maloque constitui. Nam apud istos vilissimæ parti datur de meliore sententia, ut de bono pronunciet sensus, obtusa res & hebes, & in homine quam in aliis animalibus tardior. Quid si quis velit non oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior ad hoc nulla acies, quam oculorum, & intentior daretur, bonum malumque dignoscere. Vides in quanta ignorantia veritatis versetur, & quam humi sublimia ac divina projecerit, apud quem de summo bono maloque judicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu comprehensum, ex quo oriatur & crescat: sic beata vita fundamentum & initium à manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. Nempe vos à manifestis beatam vitam sui initium capere dicitis. Dicimus beata esse, quæ secundum naturam sunt: quid autem secundum naturam sit, palam & protinus apparet, sicut quid sit integrum. Quid est secundum naturam? quod contingit & protinus nato, non dico bonum, sed initium boni. Tu summum bonum voluptatem infantiæ donas, ut inde incipiat nascens, quo consummatus homo pervenit. Cacumen radicis loco ponis. Si quis diceret illum in materno utero jacentem vixque incœptum, tenerum, & imperfectum, & informem, jam in aliquo bono esse, aperte videretur errare. Atqui quantulum interest inter eum qui cummaxime vitam accipit, & illum qui maternorum viscerum latens onus est? Vterque, quantum ad intellectum boni ac mali, æque maturus est: & non magis infans adhuc boni capax est, quam arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non est? quia nec ratio, ob hoc in infante quoque non est: nam & huic deest. Tunc ad bonum perveniet, cum ad rationem pervenerit. Est aliquod irrationale animal: est aliquod nondum rationale: est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum: ratio illud secum affert. Quid ergo inter ista, quæ retuli distat? Numquam erit bonum in

eo quod irrationale est: In eo quod nondum rationale est, tunc esse bonum non potest: in imperfecto jam potest esse bonum, sed non est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet ætate invenitur: & tantum abest ab infantia, quantum à primo ultimum, quantum ab initio perfectum. ergo nec in tenero modo coalescente corpusculo est. Quid ni non sit? non magis quam in semine. Ut si dicas, aliquod arboris, aut sati bonum: hoc non est in prima fronde, quæ emissa cum maxime solum rumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba lactente: nec cum folliculo se exserit spica mollis, sed cum frumentum æstas & debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est. Quod autem hoc sit bonum, dicam. Liber animus est ac rectus, alia subjiciens sibi, se nulli. Hoc bonum adeo non recipit infantia, ut pueritia non speret, adolescentia improbe speret. Bene agitur cum senectute, si illuc longo studio intentoque pervenit: ubi hoc & bonum, & intelligibile est. Dixisti, inquit, aliquod bonum esse arboris, aliquod herbæ: potest ergo esse aliquod & infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est? inquis. hoc quod secundum naturam cujusque est. Bonum quidem cadere in mutum animal, nullo modo potest: felicioris meliorisque naturæ est. Nisi ubi rationi locus est, bonum non est. Quattuor hæ naturæ sunt, arboris, animalis, hominis, & Dei. Hæc duo quæ irrationalia sunt, eamdem naturam habent: illa diversa sunt, quod alterum immortale, alterum mortale est. Ex his ergo unius bonum natura perficit, Dei scilicet: alterius cura, hominis. Cetera in sua natura perfecta sunt, non vere perfecta, à quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod secundum universam naturam perfectum est: universa autem natura rationalis est: cetera possunt in suo genere perfecta esse. In quo non potest beata vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur: beata autem vita bonis efficitur: in muto animali non est quo beata vita efficitur: ergo in muto animali bonum non est. Mutum animal sensu comprehendit præsentia: præteritorum reminiscitur, cum id incidit, quo sensus admonetur: tamquam equus reminiscitur viæ, cum ad initium ejus admotus est. In stabulo quidem nulla viæ, quamvis sæpe calcatæ, memoria est. Tertium vero tempus, id est, futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum videri perfecta natura, quibus usus perfecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat: præterito, præsente, & futuro. Animalibus tantum quod brevissimum est in transcursu datum, præsens: præteriti rara memoria est, nec umquam revocatur, nisi præsentium occursu. Non potest ergo perfectæ naturæ bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent & sata. Nec illud nego, ad ea quæ videntur secundum naturam, magnos esse mutis animalibus impetus & concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Numquam autem aut inordinatum est bonum, aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbate & indisposite moventur? Dicerem illa perturbate & indisposite moveri, si natura illorum ordinem caperet: nunc moventur secundum naturam suam. Perturbatum enim id est, quod esse aliquando & non perturbatum potest. Sollicitum est, quod potest esse securum. Nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse. Mutis animalibus talis ex sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid

pe-

perfectum: sed quale? nec bonum absolute, nec virtus, nec perfectum. Hæc enim rationalibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo ratio. Quo nunc pertineat ista disputatio, quæris, & quid animo tuo profutura sit? dico. & exercet illum, & acuit, & utiq; aliquid acturum occupatione honesta tenet. Prodest autem, & quod moratur ad prava properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse tibi possum magis, quam si tibi bonum tuum ostendo, si te à mutis animalibus separo, si cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis & exerces? pecudibus istas majores ferisque natura concessit. Quid excolis formam? cum omnia feceris, à multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? cum illum vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum nodo vinxeris, vel ut Scythæ solent, sparseris: in quolibet equo densior jactabitur juba, horrebit in leonum cervice formosior. Cum te ad velocitatem paraveris, par lepusculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reverti tuum? Quod hoc est? animus scilicet emendatus ac purus, æmulator. Dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens. Rationale animal es. quod ergo in te bonum est? perfecta ratio. Hanc tu ad summum finem evoca, in quantum potest plurimum crescere. Tunc beatum esse te judica, cum tibi ex te gaudium omne nascetur. cum in his quæ homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inveneris, non dico quod malis, sed quod velis. Brevem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse jam sentias: Bonum tunc habebis tuum, cum intelliges infelicissimos esse felices.

NATURALIUM QUÆSTIONUM AD LUCILIUM LIBRI SEPTEM.

LIBER PRIMUS.

PRÆFATIO.

Quantum inter philosophiam interest, Lucili virorum optime, & ceteras artes, tantum interesse existimo in ipsa philosophia, inter illam partem quæ ad homines, & hanc quæ ad deos spectat. Altior est hæc, & animosior: multum permisit sibi: non fuit oculis contenta. majus esse quiddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset. Denique tantum inter duas interest, quantum inter Deum & hominem. Altera docet, quid in terris agendum sit: altera, quid agatur in cælo. Altera errores nostros discutit, & lumen admovet, quo discernantur ambigua vitæ: altera multo hanc supra caliginem in qua volutamur excedit, & è tenebris ereptos, illo perducit, unde lucet. Equidem tunc naturæ rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte video, quæ publica est, sed cum secretiora ejus intravi: cum disco, quæ universi materia sit, quis auctor aut custos: quid sit Deus, totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat: faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: pars mundi sit, an mundus: liceat illi hodieque decernere, & ex lege fatorum aliquid derogare; an majestatis deminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt: nec ob hoc minus liber & potens est. ipse enim est necessitas sua. Nisi ad hæc admitterer, non fuerat operæpretium nasci. Quid enim erat, cur in numero viventium me positum esse gauderem? An ut cibos & potio-

tiones percolsrem? ut hoc corpus caussarium ac fluidum, periturumque nisi subinde impleatur, farcirem, & viverem ægri minister? ut mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inæstimabile bonum, non est vita tanti, ut sudem, ut æstuem. O quam contempta res est homo, nisi supra humana se erexerit! Quamdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? etiamsi superiores sumus, portenta vincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? non video quare sibi placeat, qui robustior est invaletudinario. Multum interest inter vires & bonam valetudinem. Effugisti vitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem sermo compositus, nec cor involutum, nec avaritia, quæ quid quid omnibus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius reparet: nec ambitio, quæ te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es. multa effugisti: te nondum. Virtus enim quam affectamus, magnifica est, non quia per se beatum est, malo caruisse, sed quia animum laxat, ac præparat ad cognitionem cælestium, dignumque efficit, qui in consortium Dei veniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum sortis humanæ, cum, calcato omni malo, petit altum, & in interiorem naturæ sinum venit. Tunc juvat inter sidera ipsa vagantem, divitum pavimenta ridere, & totam cum auro suo terram: non illud tantum dico quod egessit, & signandum monetæ dedit, sed & illud quod in occulto servat posterorum avaritiæ. Nec potest ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & tonsiles silvas, & derivata in domos flumina, quam totum circumeat mundum, & terrarum orbem superne despiciens, angustum, & magna ex parte opertum mari, etiam qua exstat, late squalidum, & angustum aut rigentem, sibi ipse ait; Hoc est illud punctum, quod inter tot gentes ferro & igni dividitur? O quam ridiculi sunt mortalium termini. Vitra Istrum Dacus non exeat: Strymo Thracas includat: Parthis obstet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana disterminet: Rhenus Germaniæ modum faciat: Pirenæus medium inter Gallias & Hispanias jugum extollat: inter Ægyptum & Æthiopias harenarum inculta vastitas jaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nonne & illæ unam aream in multas provincias divident? Cum te in illa vere magna sustuleris; quotiens videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modo ulteriora explorantem, modo à lateribus affusum, libebit dicere:

It nigrum campis agmen.

Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? Punctum est istud in quo navigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima, etiam cum illis utrimque Oceanus occurrit. Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur: at ita minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus levisque ac contentus modico emicuit. Cum illa tetigit, alitur, crescit: ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum divinitatis suæ, quod illum divina delectant: nec ut alienis interest, sed ut suis. Secure spectat occasus siderum atque ortus, & tam diversas concordantium vias. Observat ubi quæque stella primum terris lumen ostendat, ubi culmen ejus summmum, qua cursus sit, quousq; descendat. Curiosus spectator excutit singula, & quærit. Quid ni quærat? scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilii prioris angustias. Quantum enim est, quod ab ultimis littoribus Hispaniæ usque ad Indos jacet? Paucissimorum dierum spatium, si navem suus ventus imple-

implevit. Atilla regio cæleſtis per triginta annos velociſſimo ſideri viam præſtat, nuſquam reſiſtenti, ſed æqualiter cito. Illic demum diſcit, quod diu quæſivit: illic incipit Deum noſſe. Quid eſt Deus? Mens univerſi. Quid eſt Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum, Sic demum magnitudo ſua illi redditur, qua nihil majus excogitari poteſt, ſi ſolus eſt omnia, opus ſuum & extra & intra tenet. Quid ergo intereſt inter naturam Dei, & noſtram? Noſtri melior pars, animus eſt: in illo, nulla pars extra animum. totus ratio eſt. Cum interim tantus error mortalia teneat, ut hoc quo neque formoſius eſt quidquam, nec diſpoſitius,* nec in propoſito conſtantius, exiſtiment homines fortuitum & caſu volubile, ideoque tumultuoſum inter fulmina, nubes, tempeſtates, & cetera quibus terræ ac terris vicina pulſantur. Nec hæc intra vulgum dementia eſt, ſapientiam quoque profeſſos contigit. Sunt qui putent, ſibi ipſis animum eſſe, & quidem providum ac diſpenſantem ſingula, & ſua, & aliena: hoc autem univerſum, in quo nos quoque ſumus, expers eſſe conſilii, & aut ferri temeritate quadam, aut natura neſciente quid faciat. Quam utile exiſtimas iſta cognoſcere, & rebus terminos ponere? quantum Deus poſſit: materiam ipſe ſibi formet, an data utatur: utrum idea materiæ prius ſupervenit, an materia ideæ: Deus quidquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda deſtituant: & à magno artifice prave formentur multa, non quia ceſſat ars, ſed quia id in quo exercetur, ſæpe inobſequens arti eſt. Hæc inſpicere, hæc diſcere, his incumbere, nonne tranſilire eſt mortalitatem ſuam, & in meliorem tranſcribi ſortem? Quid tibi, inquis, iſta proderunt? Si nihil aliud, hoc certe ſciam, omnia anguſta eſſe. Sed hæc deinde.

CAP. I. Nunc ad propoſitum veniam opus. Audi quid de ignibus philoſophia velit, quos aër tranſverſos agit. Magna vi illos excuti argumentum eſt, quod obliqui feruntur, & prærapida celeritate. Apparet illos non ire, ſed projici. Ignium multæ variæque facies ſunt. Ariſtoteles quoddam genus illorum Capram vocat. Si me interrogaveris, quare: prior mihi rationem reddas oportet, quare Hædi vocentur. Si autem, quod commodiſſimum eſt, convenerit inter nos, ne alter alterum interroget, Quid dicit ille? ſatius erit de re ipſa quærere, quam mirari, quid ita Ariſtoteles globum ignis appellaverit Capram. Talis fuit forma ejus, qui, bellum adverſus Perſeum Paulo gerente, lunari magnitudine, apparuit. Nos quoque vidimus non ſemel flammam ingentis pilæ ſpecie, quæ tamen in ipſo curſu ſuo diſſipata eſt. Vidimus circa divi Auguſti exceſſum ſimile prodigium: vidimus cum de Sejano actum eſt: nec Germanici mors ſine denunciatione tali fuit. Dices mihi: Ergo tu in tantis erroribus es, ut exiſtimes deos mortium ſigna præmittere, & quidquam eſſe in terris tam magnum, quod perire mundus ſciat? Erit aliud iſti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia aliis ita complexa ſint ut quod antecedit, aut cauſſa ſit ſequentium, aut ſignum. Videbimus, an diis humana ſint curæ; an ſeries ipſa, quid factura ſit, certis rerum notis nunciet. Interim illud exiſtimo, hujuſmodi ignes exiſtere, aëre vehementius trito, cum inclinatio ejus in alteram partem facta eſt, & non ceſſit, ſed intra ſe pugnavit. Ex hac vexatione naſcuntur trabes, & globi, & faces, & ardores. At cum levius colliſus, & (ut ita dicam) ſtrictus eſt, minora lumina excutiuntur, crinemque volantia ſidera ducunt. Tunc ignes tenuiſſimi iter exile deſignant, & cælo producunt. Ideo nulla ſine hujuſmodi ſpectaculis nox eſt. non enim opus eſt ad efficienda iſta magno aëris motu. Denique, ut breviter dicam, eadem ratione fiunt

iſta,

ista, qua fulmina, sed vi minore, Quemadmodum nubes mediocriter collisæ, fulgurationes efficiunt; majore impetu pulsæ, fulmina. Aristoteles ejusmodi rationem reddit: Varia & multa terrarum orbis exspirat, quædam humida, quædam sicca, quædam algentia, quædam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum est, si terræ omnis generis & varia evaporatio est: cum in cælo quoque non unus appareat color rerum, sed acrior sit caniculæ rubor, Martis remissior, Iovis nullus, in lucem purum nitore perducto. Necesse est ergo in magna copia corpusculorum, quæ terræ ejectant, & in superiorem agunt partem, aliqua in nubes pervenire alimenta ignium, quæ non tantum collisa possint ardere, sed etiam afflata radiis solis. Nam apud nos quoque, stramenta sulphure aspersa, ignem ex intervallo trahunt. Veri ergo simile est, talem materiam intra nubes congregatam facile succendi, & majores minoresve ignes existere, prout illis fuit plus aut minus virium. Illud enim stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam si hoc fuisset, jam defuissent. Nulla enim nox est, qua non plurimæ ire, & in diversum videantur abduci. Atqui, quo solent, quæque inveniuntur loco: magnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, ut infra illas ista nascantur: & cito intercidant, quia sine fundamento sunt & sede certa. Quare ergo etiam non interdiu transferuntur? Quid si dicam stellas interdiu non esse, quia non apparent? Quemadmodum illæ latent, & solis fulgore obumbrantur: sic faces quoque transcurrunt etiam interdiu, sed abscondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, ut etiam adversus diem vindicare sibi suum fulgorem possint, apparent. Nostra certe ætas non semel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem versas, alias ab occasu in ortum, Argumentum tempestatis nautæ putant, cum multæ transvolant stellæ. quod si signum ventorum est, ibi est, ubi venti sunt, id est, in aere, qui medius inter lunam & terram est. In magna tempestate apparent, quasi stellæ velo insidentes. Adjuvari se tunc periclitantes existimant Pollucis & Castoris numine. Caussa autem melioris spei est, quod jam apparet frangi tempestatem, & desinere ventos. Aliquanto feruntur ignes, non sedent. Gylippo Syracusas petenti, visa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris, visa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis: qui sæpe fulminum more, animalia ferire solent & arbusta. Sed si minore vi mittuntur, defluunt tantum & insident, non feriunt nec vulnerant. Alii inter nubes eliduntur, alii sereno, si aer ad exprimendum ignem aptus fuit. Nam sereno quoque cælo aliquando tonat, ex eadem caussa, qui nubilo, aere inter se colliso: Qui etiam si est lucidior ac siccior, coire tamen & facere corpora quædam similia nubibus potest, quæ percussa reddant sonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque clypei, & vastorum imagines ignium, ubi in talem materiam incidit similis caussa, sed major.

CAP. II. Videamus nunc, quemadmodum fiat is fulgor, qui sidera circumnectit. Memoriæ proditum est, quo die divus Augustus urbem, ex Apollonia reversus, intravit, circa solem visum coloris varii circulum, qualis esse in arcu solet: hunc Græci Halo vocant, nos dicere Coronam aptissime possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cum in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, & fieri primum angustissimum orbem, deinde latiorem, ac deinde alios majores, donec evanescat impetus, & in planiciem immotarum aquarum solvatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aere. cum spissior factus, plagam sentire po-

 test,

teit, lux solis aut lunæ vel cujusli- bet sideris incurrens, recedere il- lum in circulos cogit. Nam hu- mor, & aer, & omne quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est ejus quod impellit. Omne autem lumen ro- tundum est: ergo & aer in hunc modum percussus lumine, exibit. Ob hoc tales splendores Græcis A- reas vocavere: quia fere terendis frugibus loca destinata sunt ro- tunda. Nos autem non existimemus istas sive areæ, sive coronæ sint, in vicinia siderum fieri. Plurimum enim absunt, quamvis cingere ea & coronare videantur. Non longe à terra fit talis effigies: quam visus noster solita imbecillitate decep- tus, circa ipsum sidus putat posi- tam. In vicinia autem solis & stel- larum nihil tale potest fieri: quia illis æther tenuis est. Nam formæ crassis demum spissisque corpori- bus imprimi solent: in subtilibus non habent ubi consistant, aut hæ- reant. In balneis quoque circa lu- cernam tale quiddam adspici so- let, ob aeris densi obscuritatem: frequentissime autem austro, cum cælum maxime grave & spissum est. Nonnumquam paullatim di- luuntur & desinunt, nonnumquam ab aliqua parte rumpuntur: & in- de ventum nautici exspectant, un- de contextus coronæ perit. Si e- nim à septentrione discesserit, A- quilo erit: si ab occidente, Favo- nius. Quod argumentum est, intra eam partem cæli has fieri coronas, intra quam venti quoque solent. Superiora autem non habent co- ronas: quia ne ventos quidem. His argumentis & illud adjice, num- quam coronam colligi, nisi stabili aere & pigro. Aliter non solet adspici. Nam qui stat aer, impelli & deduci, & in aliquam faciem fingi potest. Is autem qui fluit, nec feritur quidem lumine. Non enim formatur, nec resistit: quia prima quæque pars ejus dissipatur. Numquam ergo ullum sidus talem sibi effigiem circumdabit, nisi cum aer erit densus atque immotus, & ob hoc custodiens incidentem in se rotundi lineam luminis: nec si- ne caussa. Repete enim exemplū, quod paullo ante proposui. Lapil- lus in piscinam aut lacum, & ali- quam alligatam aquam missus, cir- culos facit innumerabiles: & hoc idem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram fugiens aqua disturbat. Idem ergo in aere eve- nit, ut ille qui manet, possit figura- ri: at ille qui rapitur & currit, non det sui potestatem, & omnem ictū venientemque formam exturbet. Hæ de quibus dixi, coronæ, cum dilapsæ sunt æqualiter, & in se- metipsis evanuerint, significatur aeris quies & otium & tranquilli- tas. Cum ab una parte cesserunt, il- linc ventus est unde finduntur. Si ruptæ pluribus locis sunt, tempe- stas fit. Quare id accidat, ex his quæ jam exposui, intelligi potest. Nam si facies universa subsedit, apparet temperatum esse aera, & sic placidum. Si ab una parte in- tercisa est, apparet inde aera in- cumbere, & ideo illa regio ven- tum dabit. At cum undique & concerpta & lacerata est, manife- stum est à pluribus partibus in il- lam impetum fieri, & inquietum aera hinc atque illinc assilire. Ita- que ex hac inconstantia cæli tam multa tentantis, & undique labo- rantis, futura tempestas & vento- rum prœlium apparet. Hæ coro- næ noctibus fere circa lunam & alias stellas notantur, interdum ra- to: adeo ut quidam ex Græcis ne- gaverint eas omnino fieri, cum il- los historiæ coarguant. Caussa au- tem raritatis hæc est, quod solis fortius lumen est, & aer ipse agi- tatus ab illo, calefactusque solu- tior est: lunæ autem inertior vis est, & ideo à circumposito aere facilius sustinetur, quod sidera ce- tera infirma sunt, nec perrumpere aera vi sua possunt. Excipitur ita- que illorum imago, & in materia solidiore ac minus cedente versa- tur. Debet enim aer nec tam spis- sus esse, ut excludat ac submoveat à se lumen immissum, nec tam te- nuis & solutus, ut nullam venien- tibus radiis moram præbeat. Hæs nocti-

noctibus temperatura contingit, cum sidera conlectum aera luce levi non pugnaciter, nec aspere feriunt, spissioremque, quam solet esse interdiu, inficiunt.

CAP. III. At contra arcus in nocte non fit, nisi admodum raro: quia luna non habet tantum virium, ut nubes transeat, & illis colorem suffundat, qualem accipiunt sole perstrictæ. Sic enim formam arcus discoloris efficiunt: quia aliæ partes in nubibus tumidiores sunt, aliæ submissiores: quædam crassiores, quam ut solem transmittant; aliæ imbecilliores, quam ut excludant. Hæc inæqualitas alternis lucem umbramque permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera caussa ejuscemodi arcus redditur. Videmus, cum fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen eiidi: quæ sparsa contra solem oblique positum, faciem arcus repræsentat. Idem videbis accidere, si quando volueris observare fullonem: cum os aqua implevit, & vestimenta ridiculis diducta leviter aspergit, apparet varios edi colores in illo aere asperso, quales in arcu fulgere solent. Hujus rei caussam in humore esse ne dubitaveris. Non fit enim unquam arcus, nisi nubilo. Sed quæramus quomodo fiat. Quidam ajunt esse aliqua stillicidia, quæ solem transmittant, quædam magis coacta, quam ut transluceant: itaque ab illis fulgorem reddi, ab his umbram, & sic utriusque intercursu effici arcum, in quo pars fulgeat, quæ solem recipit pars obscurior sit, quæ exclusit, & ex se umbram proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant. Poterat enim verum videri, si arcus duos tantum haberet colores, & si ex lumine umbraque constaret.

Sed nunc diversi niteant cum mille colores,

Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.

Usque adeo quod tangit idem est, tamen ultima distant.

videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid cærulei, & alia in picturæ modum subtilibus lineis ducta, ut ait Poeta, ut an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cum primis extrema contuleris. Nam commissura decipit, usque adeo mira arte naturæ, quod à simillimis cœpit, in dissimilia desinit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atque umbræ, cum innumerabilium ratio reddenda sit? Quidam ita existimant arcum fieri. dicunt in ea parte in qua pluit, singula stillicidia pluviæ cadentis, singula specula esse: à singulis ergo imaginem reddi solis. deinde multas imagines, imo innumerabiles, & devexas, & in præceps transeuntes confundi: itaque & arcum esse multarum imaginum solis confusionem. Hoc sic colligunt. Pelves, inquiunt, mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginem solis. In singulis foliis dispone singulas guttas: singulæ habebunt imaginē solis. At contra ingens stagnum non habebit nisi imaginem unam. Quare, quia omnis circumscripta lævitas & circumdata suis finibus, speculum est. Itaque piscinam ingentis magnitudinis, insertis parietibus divide: totidem illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relinque illam sicut est diffusa: semel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quam exiguus sit humor aut lacus. Si circumseptus est, speculum est. Ergo stillicidia illa infinita, quæ imber cadens defert, totidem specula sunt, totidem solis facies habent. Hæ contra intuenti perturbatæ apparent: nec dispiciuntur intervalla, quibus singula distant, spatio prohibente discerni. Deinde pro singulis apparet una facies turbida ex omnibus. Aristoteles idem indicat. Ab omni, inquit, lævitate acies radios suos replicat. Nihil autem lævius aqua & aere. Ergo etiam ab aere spisso visus noster in nos redit. Ubi vero hebes & infirma est acies, quolibet aeris ictu deficit. Quidam hoc genere valetudinis laborant, ut ipsi sibi videantur oc-

intra momentum subtexitur, & æque celeriter aboletur, nihil autem tam cito redditur, quam à speculo imago. Non enim facit quidquam, sed ostendit. Parianus Artemidorus adjicit, & quale genus nubis esse debeat, quod talem solis imaginem reddit. Si speculũ, inquit, concavum feceris, quod sit sectæ pilæ pars, si extra medium constiteris, quicumq; juxta te steterint, universi à te videbuntur, propiores tibi quam speculo. Idem, inquit, evenit, cum rotundam & cavam nubem intuemur à latere, ut solis imago à nube discedat, priorque nobis fit, & in nos magis conversa. Color igitur igneus à sole est, cæruleus à nube: ceteri utriusque mixturæ.

CAP. V. Contra hæc illa dicuntur. De speculis duæ opiniones sunt: alii enim in his simulacra cerni putant, id est, corporum nostrorum figuras, à nostris corporibus emissas ac separatas: alii imagines ajunt non esse in speculo, sed ipsa adspici corpora, retorta oculorum acie, & in se rursus reflexa. Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo videamus quodcumque videmus; sed quomodo imago similis debet è speculo reddi. Quidnam est tam dissimile, quã sol, & arcus, in quo neque color, neque figura solis, neque magnitudo apparet? Arcus enim longior ampliorque est, longeque ea parte, qua fulget, rubicundior quam sol; ceteris vero coloribus diversus. Deinde cum velis speculum aeri comparare, des oportet mihi eamdem lævitatem corporis, eamdem æqualitatem, eumdem nitorem. Atqui nullæ nubes habent similitudinem speculi, per medias sæpe transimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium summa conscendunt, spectant nubem: nec tamen imaginem suam in illa cernunt. Singula stillicidia singula specula sunt. Concedo: sed illud nego, ex stillicidiis constare nubẽ. Habet enim quædam ex quibus fieri stillicidia possunt, nõ ipsa. Nec aquam quidem habet nubes, sed materiam futuræ aquæ. Concedam etiam tibi & guttas innumerabiles in nubibus esse, & illas faciẽ reddere: non tamen omnes unam reddunt, sed singulæ singulas. Deinde inter se specula conjunge: in unam imaginem non coibunt: sed quæq; particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quædam specula ex multis minutisque composita: quibus si unum ostenderis hominem, populus apparet, unaquaque parte faciem suam exprimente. Hæc cũ sint conjuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex uno turbam efficiunt. Ceterum catervam illam non confundunt, sed direptam in facies singulas distrahunt. arcus uno circumscriptus est ductu: una totius est facies. Quid ergo? non & aqua, rupta fistula, sparsa, & ore excussa, habere quiddam simile his quos videmus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac caussa, ex qua tu videri vis: quia unaquæque stilla recipit imaginem solis. Citius enim cadunt stillæ, quam ut concipere imaginem possint. Standum est, ut id quod imitantur, excipiant. Quid ergo fit? Colorem, non imaginem ducunt: alioquin, ut ait Nero Cæsar disertissime,

Colla Cytheriacæ splendent agitata columbæ:

& variis coloribus pavonum cervix, quoties aliquo deflectitur, nitet. Numquid ergo dicemus specula ejusmodi plumas, quarum omnis inclinatio in colores novos transit? Non minus nubes diversam speculis naturam habent, quam aves quas retuli, & chamæleontes, & reliqua animalia, quorum color aut ex ipsis mutatur, cum ira vel cupidine accensa, cutem suam variant humore suffuso, aut positione lucis, quam prout rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cum illa non perluceant, hæ transmittant lucem? illa densa & coacta, hæ raræ sint: illa ejusdem materiæ tota, hæ diversis temere compositæ, & ob hoc discordes, nec

nec diu cohæſuræ? Præterea videmus, ortu ſolis partem quandam cæli rubere: videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem unum accipiunt ſolis occurſu, ſic multos ab illis trahi, quamvis non habeant ſpeculi potentiam? Modo, inquit, inter argumenta ponebas, ſemper arcum contra ſolem excitari, quia nec à ſpeculo quidē imago redderetur, niſi adverſo. Hoc, inquit, commune nobis eſt. Nam quemadmodum opponendum eſt ſpeculo id, cujus imaginem in ſe transferat: ſic ut nubes infici poſſint, ita ſolis ad hoc opus eſt radiorum idoneus ictus. Hæc dicuntur ab iis qui videri volunt nubem colorari. Poſidonius, & hi qui ſpeculari ratione effici judicant viſum, hoc reſpondent. Si ullus eſſet in arcu color, permaneret, & videretur eo manifeſtius, quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara eſt: interit, cum in vicino eſt. Huic contradictioni non conſentio, cum ipſam ſententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes: ſed ita, ut color ejus non undique appareat. Nam ne ipſa quidem undique apparet. Nubem enim nemo qui in ipſa eſt, videt. Quid ergo mirum, ſi color ejus non videtur ab eo, à quo ipſa non viſitur? Atqui, quamvis ipſa non videatur, eſt: ergo & color. Ita non eſt argumentum falſi coloris: quia idem apparere accedentibus deſinit. Idem enim in ipſis evenit nubibus: nec ideo falſæ ſunt, quia non videntur. Præterea cum dicitur tibi, nubem ſole eſſe ſuffectam, non dicitur tibi colorem illum immixtum eſſe velut duro corpori ac ſtabili & manenti, ſed ut fluido & vago, & nihil amplius quam perbrevem ſpeciē recipienti. Sunt etiam quidem colores, qui ex intervallo vim ſuam oſtendunt. Purpuram Tyriam quo melior ſaturiorque eſt, eo oportet altius teneas, ut fulgorem ſuum oſtendat. Non tamen ideo non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocumque explicetur, oſtendit. In eadem ſententia ſum, qua Poſidonius, ut arcum judicem fieri nube formata in modum concavi ſpeculi & rotundi, cui forma ſit partis è pila ſectæ. Hoc probari, niſi geometræ adjuverint, non poteſt: qui argumentis nihil dubii relinquentibus docent, ſolis illam eſſe effigiem, non ſimilem. Neque enim omnia ad verum ſpecula reſpondent. Sunt, quæ videre extimeſcas; tanta deformitate corruptam faciem viſentium reddunt, ſervata ſimilitudine in pejus. Sunt, quæ cum videris, placere tibi vires tuæ poſſint: in tantum lacerti creſcunt, & totius corporis ſupra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quæ dextras facies oſtendant, ſunt quæ ſiniſtras, ſunt quæ torqueant vel evertant. Quid ergo mirum eſt, ejuſcemodi ſpeculum quo ſolis ſpecies vitioſa reddatur, in nube quoque fieri?

CAP. VI. Inter cetera argumenta & hoc erit, quod numquam major arcus dimidio circulo apparet: & quod eo minor eſt, quo altior eſt ſol.

--- *Et bibit ingens Arcus*, ---

ut ait Virgilius noſter, cum adventat imber: ſed non eaſdem, undecumque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentiſſimo ſole, tantum eſt illis virium. Si circa occaſum refulſit, rorabit, & leviter impluet. Si ab ortu circave ſurrexit, ſerena promittit. Quare tamen ſi imago ſolis eſt arcus, longe ipſo ſole major apparet? Quia eſt alicujus ſpeculi natura talis, ut majora multo quam videat, oſtendat, & in portentoſam magnitudinem augeat formas: alicujus invicem talis eſt, ut minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, niſi orbi redditur? Dices fortaſſe, unde ſit ille color varius: unde talis figura ſit, non dices, niſi aliquod exemplar, ad quod formetur, oſtenderis. Nullum autem aliud, quam ſolis eſt, à quo fatearis illi colorem dari: ſequitur ut detur & forma.

Deni-

Denique inter me & te convenit, colores illos quibus regio cæli depingitur, à sole esse. Illud unum inter nos non convenit: tu dicis illum colorem esse, ego videri. Qui sive est, sive videtur, à sole, tu non expedies, quare subito desinat, cum omnes fulgores paullatim discutiantur. Pro me est & repentina ejus facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quod non per partes struitur, quod apparet, sed statim totum fit. Æque cito omnis imago in illo aboletur, quam componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel removenda opus est, quam ostendi & abduci. Non est propria in ista nube substantia, nec corpus; sed mendacium, & sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem: hujus varietas peribit. At major est aliquanto arcus, quam sol. Dixi modo, fieri specula, quæ multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adjiciam, omnia per aquam videntibus longe esse majora. Litteræ quamvis minutæ & obscuræ, per vitream pilam aqua plenam majores clarioresque cernuntur. Poma formosiora quam sint videntur, si innatant vito. Sidera ampliora per nubem adspicienti videntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere quod vult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum impleveris aqua, & in id conjeceris annulum. Nam cum in ipso fundo jaceat annulus, facies ejus in summo aquæ redditur. Quidquid videtur per humorem, longe amplius vero est. Quid mirum, majorem reddi imaginem solis, quæ in nube humida visitur, cum de caussis duabus hoc accidat? quia in nube est aliquid vitro simile, quod potest perlucere, est aliquid & aquæ: quam si nondum habet, tamen jam apparet ejus natura, in quam ex sua vertatur.

CAP. VII. Quoniam, inquis, vitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Virgula solet fieri vitrea, stricta, vel pluribus angulis in modum clavæ torosa: hæc si ex transverso solem accipit colorem talem qualis in arcu videri solet, reddit: ut scias hic non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex repercussu. In hoc argumento multa sunt pro me. Primum, quod apparet quiddam læve esse debere, simile speculo, quo solem repercutiat: deinde, quod apparet non fieri ullum colorem, sed speciem falsi coloris, qualem (ut dixi) colorum barum cervix & sumit & ponit, utcumque deflectitur. hoc autem & in speculo est, cujus nullus videtur color, sed simulatio quædam coloris alieni. Unum tamen hoc solvendum est, quod non visitur in illa virgula solis imago, cujus bene exprimendæ capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia lævis est materia, & ad hoc habilis: sed non potest, quia enormiter facta est. Si apte fabricata foret, totidem redderet soles, quod habuisset infecturas. Quæ quia non discernuntur inter se, non satis in vicem speculi nitent: inchoant tantum imagines, nec exprimunt: & ob ipsam viciniam turbant, & in speciem coloris unius adducunt.

CAP. VIII. At quare arcus non implet orbem, sed dimidia pars ejus videtur, cum plurimum porrigitur, incurvaturque? Quidam ita opinantur. Sol cum sit multo altior nubibus, à superiore tantum illas percutit parte, sequitur ut inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cum ab una parte solem accipiant, unam partem ejus tantum imitantur, quæ numquam dimidia major est. Hoc argumentum parum potens est. Quare? quia quamvis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubem. Ergo & tingit. Quid ni? cum radios transmittere soleat, & omnem densitatem perrumpere. Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideo tantum superiori parti nubium affun-

affunditur, numquam terra tenus descendit arcus. Atqui usque in humũ demittitur. Praeterea numquam non contra solem est arcus. Nihil ad rem pertinet, supra infrave sit: quia totum, quod contra est, latus verberatur. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cum certe ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamvis solem nubes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nube, quomodo in speculo, lumen reddi volunt, nubem cavam faciunt, & sectæ pilæ partem: quæ non potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consentio. Nam si in concavo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet adspici totam pilam. etiamnum diximus circulos apparere soli lunæque in similitudine arcus circumdatos: quare in illis circulus jungitur, in arcu numquam? Deinde quare semper concavæ nubes solem accipiunt, nec aliquando planæ & tumentes? Aristoteles ait, post autumnale æquinoctium, qualibet hora diei arcum fieri, æstate non fieri, nisi aut incipiente aut inclinato jam die. Cujus rei caussa manifesta est. Primum, quia medio die sol calidissimus nubes evincit: nec potest ab his imaginem suam recipere, quas scindit. At matutino tempore, & vergens ad occasum, minus virium habet: & ideo à nubibus & sustineri & repercuti potest. Deinde cum arcum facere non soleat, nisi adversus his, in quibus facit, nubibus: cum breviores dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, etiam cum altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex adverso ferire potest. At temporibus æstivis supra nostrum verticem fertur. Itaque medio die excelsissimus terras rectiore adspicit linea quam ut ullis nubibus possit occurri. Omnes enim tunc sub se habet.

CAP. IX. Nunc dicendum est de virgis, quas minus pictas variasque, & æque pluviarum signa solemus accipere. In quibus non multum operæ consumendum est: quia virgæ nihil aliud quam imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est picta, sed nihil curvati habent. In rectum jacent. Fiunt autem juxta solem fere in nube humida, & jam se spargente. Itaque idem est in illis qui in arcu color, tantum figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est.

CAP. X. Similis varietas in coronis est: sed hoc differunt, quod coronæ ubique fiunt, ubicumque sidus est: arcus non nisi contra solem: virgæ non nisi in vicinia solis. Possum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diviseris, arcus erit: si direxeris, virga. In omnibus color multiplex est, ex cæruleo fulvoque varius. Virgæ soli tantum adjacent. Arcus solares lunaresque omnes sunt. Coronæ omnium siderum.

CAP. XI. Aliud quoque virgarum genus apparet, cum radii per angusta foramina nubium tenues, intenti distantesque inter se diriguntur: & ipsi signa imbrium sunt. Quomodo nunc me hoc loco geram? Quid eas vocem? imagines solis? Historici soles vocant, & binos ternosque apparuisse memoriæ tradunt. Græci parelia appellant, quia in propinquo ferè à sole visuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur, sed imaginem ejus figuramque. Ceterum nihil habent ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitavit de nomine, deinde id de quo dubitaverat, posuit?

...& quo te nomine dicam,
Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia vocari. Sunt autem imagines solis in nube spissa & vicina, in modum speculi. Quidam parelion ita definiunt, Nubes rotunda, & splendida, similisque soli. Sequitur

quitur enim illum, nec umquam longius relinquitur, quā fuit cum apparuerit. Numquis nostrum miratur, si solis effigiem in aliquo fonte, aut placido lacu vidit? Non, ut puto. Atqui tam in sublimi facies ejus potest, quam inter nos, reddi: si modo idonea est materia, quæ reddat.

CAP. XII. Quoties defectionem solis volumus deprehendere, ponimus pelves, quas aut oleo aut pice implemus: quia pinguis humor minus facile turbatur, & ideo quas recipit imagines, fervat. Apparere autem imagines non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare, quemadmodum se luna soli opponat, ut illum tanto majorem, subjecto corpore abscondat, modo ex parte, si ita contigit, ut latus occurrerit, modo totum. Hæc dicitur perfecta defectio, quæ stellas quoque ostendit, & intercipit lucem, tunc scilicet, cum uterque orbis sub eodem libramento stetit. Quemadmodum ergo utriusque imago in terris adspici potest: ita in aere, cum sit coactus aer & limpidus constitit, ut faciem solis acciperet, quam & aliæ nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut raræ, aut sordidæ. Mobiles enim spargunt illam, raræ emittunt, sordidæ turpesque non sentiunt, sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

CAP. XIII. Solent & bina fieri parelia, eadem ratione. Quid enim impedit quo minus tot sint, quot nubes fuerunt aptæ ad exhibendam effigiem solis? Quidam in illa sententia sunt, quotiens duo simulacra talia existunt, ut judiceturunum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque cum plura specula disposita sunt ita, ut alteri sit conspectus alterius, omnia implentur, & una imago à vero est, ceteræ imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit, quod speculo ostendatur. Quidquid enim videt, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si nubes fors aliqua disposuit, ut inter se adspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hæ nubes, quæ hoc præstant, densæ esse, læves, splendidæ, plane naturæ solis. Ob hoc omnia quæ hujusmodi sunt simulacra, candida sunt, & similia lunaribus circulis: quia ex percussu oblique accepto sole resplendent. Nam si infra solem nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longe autem posita radios non remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoque specula cum à nobis procul abducta sunt, faciem non reddunt, quia acies nostra non habet usque ad nos recursum. Pluviarum autem & hi soles (utar enim historica lingua) indicia sunt: utique si à parte Austri constiterunt, unde maximæ nubes ingravescunt: cum utrimq; solē cinxit talis effigies (si Arato credimus) tempestas surgit.

CAP. XIV. Tempus est, alios quoque ignes percurrere, quorum diversæ figuræ sunt. Aliquando emicat stella, aliquando ardores sunt, aliquando fixi & hærentes, nonnumquam volubiles. Horum plura genera conspiciuntur. Sunt enim velut corona cingente introrsus ignes. Cæli recessus est similis effossæ in orbem speluncæ. Sunt Pithyæ, cum magnitudo vasti rotundique ignis dolio similis, vel fertur, vel in uno loco flagrat. Sunt Chasmata, cum aliquando cæli spatium discedit, & flammam dehiscens velut in abdito ostentat. Colores quoque horum omnium plurimi sunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam evanidæ ac levis flammæ, quidam candidæ lucis, quidam micantes, quidam æqualiter & sine eruptionibus aut radiis fulvi. Videmus ergo

Stellarum longos à tergo albescere tractus.

Hæc velut stellæ exsiliunt & transvolant, videnturque longum ignem porrigere, propter immensam celeritatem: cum acies nostra non discernat transitum earum, sed quacumque cucurrerunt, id totum igneum credat. Tanta enim est velocitas motus, ut partes ejus

non dispiciantur, sed tantum summa prendantur. Intelligimus magis, qua appareat stella, quam qua eat. Itaque velut igne continuo totum iter signat: quia visus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis, sed videt simul & unde exsilierit, & quo pervenerit. Quod fit in fulmine, longus nobis videtur ignis ejus: quia cito spatium suum transilit, & oculis nostris occurrit universum per quod dejectus est. At ille non est extenti corporis, per omne qua venit. Neque tam longa & extenuata in impetum valent. Quomodo ergo prosiliunt? Attritu aeris ignis incensus, vento præceps impellitur: non semper tamen vento attrituve fit. Nonnumquam ex aliqua opportunitate aeris nascitur. Multa enim sunt in sublimi sicca, calida, terrena, inter quæ oritur, & pabulum suum subsequens defluit, ideoque velociter rapitur. At quare color diversus est? Quia refert, quale sit id quod incenditur, & quam vehemens quo incenditur. Ventum autem significat ejusmodi lapsus, & quidem ab ea parte qua erumpit.

CAP. XV. Fulgores, inquis, quomodo fiunt, quos Græci Sela appellant? Multis, ut ajunt, modis. Potest illos ventorum vis edere, potest superioris cæli fervor. Nam cum late fusus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit. Potest stellarum motus cursu suo excitare ignem, & in subjecta transmittere. Quid porro? non potest fieri, ut aer vim igneam usque in æthera elidat, ex qua fulgor ardorve sit stellæ, vel similis excursus? Ex his fulgoribus quædam in præceps eunt, similia prosilientibus stellis: quædam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, ut fugent tenebras, & diem repræsentent, donec consumpto alimento, primum obscuriora fiant, deinde flammæ modo, quæ in se cadit, per assiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quædam in nubibus apparent, quædam supra nubes, cum aer spissus ignem, quem propior terris diu paverat, usque in sidera expressit. Horum aliqua non patiuntur moram, sed transcurrunt aut exstinguuntur subinde qua reluxerant. Hi fulgores dicuntur: quia brevis facies illorum & caduca est, nec sine injuria decidens: sæpe enim fulminum noxas ediderunt. Ab his tecta videmus icta, quæ Astrapoplecta Græci vocant. At quibus longior mora & fortior ignis est, motumque cæli sequens, aut qui proprios cursus agunt, Cometas nostri putant: de quibus dicendum est. Horum genera sunt pogoniæ, lampades, & cyparissiæ, & alia omnia: quorum ignis in exitu sparsus est. Dubium, an inter hos ponantur trabes, & pithiæ, quæ raro sunt visæ. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum ingens illorum orbis aliquando matutini amplitudinem solis exsuperet. Inter hæc ponas licet, & quod frequenter in historiis legimus, cælum ardere visum: cujus nonnumquam tam sublimis ardor est, ut inter ipsa sidera videatur: nonnumquam tam humilis, ut speciem longinqui incendii præbeat. Sub Tiberio Cæsare cohortes in auxilium Ostiensis coloniæ cucurrerunt, tamquam conflagrantis: cum cæli ardor fuisset per magnam partem noctis, parum lucidus, crassi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam, quam ostendunt: certa illis substantia est. De prioribus quæritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mendacio constent: an illis quoque verum sit, quod apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis subesse aliquid corporis certi, nihil enim judicamus in speculis, nisi fallaciam esse, nihil aliud quam alienum corpus mentientibus. Non enim est in speculo, quod ostenditur. Alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modo interirent, modo exciperentur formæ. Quid ergo? Simulacra ista sunt, & inanis verorum corporum imita-

imitatio: suntque ista à quibusdã ita composita, ut possint detorquere in parvum. Nam (ut dixi) sunt specula, quæ faciem prospicientium obliquent: sunt, quæ in infinitum augeant, & humanum habitum excedant, modumque nostrorum corporum.

CAP. XVI. Hoc loco volo tibi narrare fabellam, ut intelligas, quam nullum instrumentum irritandæ voluptatis libido contemnat, & ingeniosa sit ad incitandum furorem suum. Hostius quidam fuit obscænitatis usque in scænam productæ. Hunc divitem avarum sestertium milies servum divus Augustus indignum vindicta judicavit, cum à servis occisus esset: & tamen non pronunciavit jure cæsum videri. Non erat ille tantummodo ab uno sexu impurus, sed tam virorum quam fæminarum avidus fuit. Fecitque specula ejus notæ, cujus modo retuli, imagines longè majores reddentia, in quibus digitus brachii mensuram & longitudine & crassitudine excederet. Hæc autem ita disponebat, ut cum virum ipse pateretur, aversus omnes admissarii sui motus in speculo videret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membri tamquam vera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille dilectũ, & aperta mensura legebat viros: sed nihilominus mendaciis quoq; insatiabile malum delectabat. I nunc, & dic, speculum munditiarum caussa repertum. Fæda dictu sunt, quæ portentũ illud lacerandum ore suo dixerit, feceritque, cum illi specula ab omni parte opponerentur, ut ipse flagitiorũ suorum spectator esset: & quæ secreta quoque conscientia premuntur, & quæ accusatus quisque fecisse se negat, non in os tantum, sed in oculos suos ingereret. At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum verecundia. Ille autem, quasi parum esset inaudita & incognita pati, oculos suos ad illa advocavit: nec quantum peccabat videre contentus, specula sibi per quæ flagitia sua divideret, disponeretque, circumdedit: & quia non tam diligenter intueri poterat, cum compressus erat, & caput merserat, inguinibusque alienis obhæserat, opus sibi suum per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris sui, spectabat sibi admissos pariter in omnia viros. Nonnumquam inter marem & fæminam distributus, & toto corpore patientiæ expositus, spectabat nefanda. Quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, sed ipsos concubitus portentosos sibi ipse ostendit, sibi ipse approbavit. Quid? non putas, eo ipso habitu voluisse pingi? Est aliqua etiã prostitutis modestia: & illa corpora, publico objecta ludibrio, aliquid, quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeo quodam modo lupanar quoque verecundum est. At illud monstrum obscænitatem suam, spectaculum fecerat, & ea sibi ostentabat, quibus abscondendis nulla satis alta nox est. Simul, inquit, & virum & fæminam patior: nihilominus illa quoque supervacua mihi parte, alicujus contumelia marem exerceo. Omnia membra stupris occupata sunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, & testes ejus exactoresque sint. Etiam ea quæ ab adspectu corporis nostri positio submovit, arte visantur, ne quis me putet nescire, quid faciam. Nihil egit natura, quod humanæ libidini ministeria tam maligna dedit, quod aliorum animalium concubitus melius instruxit. Inveniam, quemadmodum morbo meo imponam & satisfaciam. Quo nequitiam meam, si ad naturæ modum pecco? Id genus speculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum ista perducerem: quia non licet, mendacio pascar. Obscænitas mea, plus quam capit, videat, & patientiam suam ipsa miretur. Facinus indignum. Hic fortasse cito, & antequam hæc

videret, excisus est. Ad speculum suum immolandus fuit.

CAP. XVII. Derideantur nunc philosophi, quod de speculi natura disserant, quod inquirant, quid ita facies nostra nobis, & quidem in nos obversa reddatur. Quid sibi rerum natura voluit, quod cum vera corpora dedisset, etiam simulacra eorum adspici voluit. Quorsus pertinuerit, hanc comparare materiam, excipiendarum imaginum potentem. Non in hoc scilicet, ut ad speculum barbam faciemque vellere mus, aut ut faciem viri poliremus. In nulla re illa negotium luxuriæ concessit: sed primum omnium, quia imbecilli oculi ad sustinendum cominus solem, ignoraturi erant formam ejus, hebetato illum lumine ostendit. Quamvis enim eum orientem occidentemq; contemplari liceat: tamen habitum ejus, ipsum qui verus est, non rubentis, sed candida luce fulgentis, nesciremus, nisi in aliquo nobis humore lævior & adspici facilior occurreret. Præterea duorum siderum occursum, quo interpolari dies solet, non videremus, nec scire possemus, quid esset, nisi liberius humi solis lunæque imagines videremus. Inventa sunt specula, ut homo ipse se nosceret. Multa ex hoc consecuta, primo sui notitia, deinde & ad quædam consilium. Formosus, ut vitaret infamiam: deformis, ut sciret redimendum esse virtutibus, quidquid corpori deesset. juvenis, ut flore ætatis admoneretur, illud tempus esse discendi, & fortia audendi: senex, ut indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, nosmetipsos videndi. Fons cuique perlucidus aut læve saxum imaginem reddit.

---Nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis staret mare.

Qualem fuisse cultum putas ad hoc speculum se comentium? Ætas illa simplicior, & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inventum naturæ in libidinem luxumque rapiebat. Primo faciem suam cuique casus ostendit: deinde cum insitus sui mortalibus amor, dulcem adspectum formæ suæ faceret, sæpius ea despexere, in quibus prius effigies suas viderant. Postquam deterior populus ipsas subiit terras, effossurus obruenda, ferrum primo in usu fuit, & id homines impune eruerant, si solum eruissent. Tunc demum alia terræ mala, quorum lævitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo, ille in ære ad alios usus comparato vidit. & mox proprius huic ministerio præparatus est orbis: nondum argenti nitor, sed fragilis vilisque materia. Tunc quoque cum antiqui illi viri incondite viverent, satis nitidi, si squalorem opere collectum adverso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisque sibi, alterique operam dabat invicem. Conjugum quidem manu crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attrectabatur: sed illum sibi sine ullo artifice formosi quatiebant, non aliter quam jubam generosa animalia. Postea rerum jam potienti luxuria, specula totis paria corporibus auro argentoque cælata sunt, denique gemmis adornata: & pluris unum ex his fœminæ constitit, quam antiquarum dos fuit illa, quæ publice dabatur imperatorum pauperum filiabus. An tu existimas, ex auro nitidum habuisse Scipionis filias speculum, cum illis dos fuisset æs grave? O paupertas felix, quæ tanto titulo locum fecit. Non fecisset illis Senatus dotē, si habuissent. At quisquis ille fuit, cui soceri loco senatus fuit, intellexit se accepisse dotem, quam fas non esset reddere. Iam libertinorum virgunculis in unum speculum non sufficit illa dos, quam dedit senatus pro Scipione. Processit enim immodestius, paulatim opibus ipsis invitata luxuria: & incrementum ingens vitia acceperunt.

ceperunt. Adeoque omnia indiscreta sunt perversissimis artibus, et quidquid mundus muliebris vocabatur, sarcinæ viriles sint: minus dico, etiam militares. Iam speculum ornatus tantum caussa adhibitum, nulli non vitio necessarium factum est.

LIBER II.

CAPVT I.

Omnis de universo quæstio in cælestia, sublimia, & terrena dividitur. Prima pars naturam siderum scrutatur, & magnitudinem, & formam ignium quibus mundus includitur: solidum ne sit cælum ac firmæ concretæque materiæ, an ex subtili tenuique nexum: agatur, an agat: & infra se sidera habeat, an in contextu sui fixa: quemadmodum sol anni vices servet: an retro flectat: cetera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter cælum terramq; versantia. Hæc sunt nubila, imbres, nives, & humanas motura tonitrua mentes: quæcumque aer facit, patiturve hæc sublimia dicimus, quia editiora imis sunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbustis, satis quærit, & (ut Iurisconsultorum verbo utar) de omnibus quæ solo continentur. Quomodo, inquis, de terrarum motu quæstionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulgoribusque dicturus? Quia cum motus terræ fiat spiritu, spiritus autem sit aer agitatus, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede in qua illum natura disposuit. Dicam, quod magis videbitur mirum: inter cælestia & de terra dicendum erit. Quare? inquis quia cum propria terræ excutimus suo loco, utrum lata sit & inæqualis, & enormiter projecta, an tota in formam pilæ spectet, & in orbem partes suas agat, alliget aquas, an aquis alligetur, ipsa: animal sit an iners corpus, & sine sensu, plenum quidem spiritus, sed alieni, & cetera hujusmodi quotiens in manus venerint, terram sequentur & in imis collocabuntur. At ubi quæretur, quis terræ sit situs, qua parte mundi subsederit, quomodo adversus sidera cælumq; posita sit, hæc quæstio cedit superioribus, & (ut ita dicam) meliorem conditionem sequitur.

CAP. II. Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturæ materia dividitur, quædam in commune sunt dicenda, & hoc primum præsumendum, inter ea corpora, à quibus unitas est, aer esse. Quid sit hoc & quare præcipiendum fuerit, scies, si paulo altius repetiero, & dixero aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa conjunctio. Vnitas est sine commissura continuatio, & duorum inter se conjunctorum corporum tactus. Numquid dubium est, quin ex his corporibus quæ videmus tractamusque, quæ aut sentiuntur aut sentiunt, quædam sint composita? Illa constant aut nexu, aut acervatione: ut puta funis, frumentum, navis. Rursus non composita: ut arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quæ sensum quidem effugiunt, ceterum ratione prenduntur, esse in quibusdam unitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum lingua uti voluissem, ut dicerem unita corpora: hoc cum tibi remittam, tu invicem mihi refer gratiam. Quare istud? si quando dixero unum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nulla ope externa, sed unitate sua cohærentis. Ex hac nota corporum aer est.

CAP. III. Omnia quæ in notitiam nostram cadere possunt, mundus complectitur. Ex his quædam sunt partes, quædam materiæ loco relicta. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quæ manu constat. Quid sit hoc, apertius faciam. Pars est nostri, manus, ossa, nervi, oculi: materia succus recenti cibi, iturus in partes. Rursus, quasi pars nostri est sanguis: qui tamen

nisi ex unitate? Quæ unitas, nisi hæc esset in aere? quid autem aliud producit fruges & segetem imbecillam ac virentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit: quam spiritus intensio & unitas?

CAP. VII. Quidam aera discerpiunt, & in particulas diducunt, ita ut illi inane permisceant. Argumentum autem existimant non pleni corporis, sed multum vacui habentis, quod avibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimisque per illum transcursus est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est: nec de unitate illarum dubium est, quæ sic corpora accipiunt, ut semper in contrarium acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiam, Græci autem περίστασιν appellant, quæ in aere quoque sicut in aqua fit. Circumsistat enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admisto. Sed hoc alias.

CAP. VIII. Nunc autem esse quamdam in rerum natura vehementiam, magni impetus, est colligendum. Nihil enim nisi intensione vehementius est: & tamen mehercules per aliud nihil intendi poterit, nisi per semetipsum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non posse quidquam ab alio moveri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quid autem est, quod magis credatur ex semetipso habere intētionem, quam spiritus? Hunc intendi quis negabit, cum viderit jactari terram cum montibus, tecta, murosque plures, & magnas cum populis urbes, cum totis maria littoribus? Ostendit intensionem spiritus, velocitas ejus & diductio. Oculus statim per multa millia aciem suam intendit: vox una totas urbes simul percutit: lumen non paulatim prorepit, sed semel universis infunditur rebus.

CAP. IX. Aqua autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Numquid dubitas, quin sparsio illa, quæ ex fundamentis mediæ arenæ crescens in summam altitudinem amphitheatri pervenit, cum intensione aquæ fiat? Atqui nec tolleno magis, nec ullum aliud tormentum aquam poterit mittere aut agere, quam spiritus. Huic se commodat: hoc inserto & cogente attollitur, & contra naturam suam multa conatur, & ascendit, nata defluere. Quid navigia sarcina depressa, parum ostendunt, non aquam sibi resistere quo minus mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustineretur. Discus ex loco superiore in piscinam missus non descēdit, sed resilit. quemadmodum, nisi spiritu referente? Vox autem qua ratione per parietum munimenta transmittitur, nisi quod solido quoque aer inest, qui sonum extrinsecus missum & accipit & remittit? scilicet spiritu non aperta tantum intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam divisus, sed per ipsa quibus separari videtur, coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium, per omnia ista prohibetur nobis esse pervius, non sibi. id enim intercluditur tantum, per quod illum nos sequi possumus. Ipse quidē transit per ipsum quod scinditur, & media non circumfundit tantum, sed utrumque cingit.

CAP. X. Permeat ab æthere lucidissimo aer, in terram usque diffusus: agilior quidem, tenuiorque, & altior terris, nec minus aquis: ceterum æthere spissior graviorque, frigidus per se & obscurus. lumen illi calorque aliunde sunt: sed per omne spatium sui similis non est: mutatur enim à proximis. Summa pars ejus est siccissima calidissimaque, & ob hoc etiam tenuissima, propter viciniam æternorum ignium, & illos tot motus siderum, assiduumq; cæli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, densa & caliginosa est: quia terrenas exhalationes recepit. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemque pertinet: ceterum utraque parte frigidior.

Nam

quia oculorum velocior est sensus, & multum aures antecedit.

CAP. XIII. Falsam autem esse opinionem eorum, qui ignem in nubibus servant, per multa colligi potest. Si de cælo cadit, quomodo non quotidie fit, cum tantumdem illic semper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura sursum vocat, defluat. Alia enim conditio nostrorum ignium est, ex quibus favillæ cadunt, quæ ponderis secum aliquid habent. Ita non descendit ignis, sed præcipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit in igne purissimo, in quo nihil est quod deprimatur: aut si ulla pars ejus deciderit, in periculo totus est: quia totum potest excidere, quod potest carptim. Deinde illud quod quotidie levitas cadere prohibet, si in abdito suo tenet grave, quomodo illic esse potuit, unde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut hæc ipsa de quibus quærimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Aliqua illos potentia deprimit, quæ non est in æthere. Nihil enim injuria illic cogitur, nihil rumpitur, nihil præter solitum evenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodia mundi, summas fertitus oras, operas pulcherrime circumit: hinc discedere non potest, sed ne ab externo quidem exprimi: quia in æthere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata non pugnant.

CAP. XIV. Vos, inquam, dicitis, cum caussas stellarum transvolantium redditis, posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem, ex æthere decidentem, & ex eo superioribus locis ardore hic accendi. Sed plurimum interest, utrum aliquis dicat ignem ex æthere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex ignea vi calorem in ea, quæ subjecta sunt, transilire, an hic accendi. Non enim illinc ignis cadit, quod non potest fieri, sed hic nascitur. Videmus certe apud nos late incendio pervagante, quasdam insulas, quæ diu concaluerant, ex se concipere flammam. Itaque verisimile est in aere summo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore ætheris superpositi. Necesse est enim, ut & imus æther habeat aliquid aeri simile, & summus aer non sit dissimilis imo ætheri: quia non fit statim ex diverso in adversum transitus. Paulatim ista confinio vim suam miscent ita, ut dubitare possis, an aer, an hic jam æther sit.

CAP. XV. Quidam ex nostris existimant, aera, cum in ignem & aquam mutabilis sit, non trahere aliunde caussas flammarum novas: ipse enim se movendo accendit, & cum densos compactosq; nubium sinus dissipat, necessario vastum in tam magnorum corporum diruptione reddit sonum. Illa porro nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem. Sic, quemadmodum ferro aliquid manus ad secandum confert: sed secare, ferri est.

CAP. XVI. Quid ergo inter fulgurationem & fulmen interest? dicam. Fulguratio, est late ignis explicitus: Fulmen, est coactus ignis, & impetu jactus. Solemus duabus manibus inter se junctis aquam concipere, & compressa utrimque palma in modum siphonis exprimere. Simile quiddam & illic fieri puta. Nubium inter se compressarum angustiæ medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflammant, & tormenti modo eliciunt. Nam balistæ quoque & scorpiones tela cum sono expellunt.

CAP. XVII. Quidam existimant ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam fervens massa descendit, cum multo murmure exstinguitur: ita, ut Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & dum luctatur, per obstantia & intercisa vadens, ipsa ignem fuga accendit.

CAP. XVIII. Anaximander omnia ad spiritum retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis ictæ sonus. Quare

Quare inæqualia sunt? quia & ipse ictus inæqualis est. Quare & sereno tonat? quia tunc quoque per crassum & siccum aera spiritus prosilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, quo in flammam non valuit, in sonum valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aeris diducentis se, corruentisq; jactatio; languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris densiorisque spiritus cursus.

CAP. XIX. Anaximandrus ait, omnia ista sic fieri, ut ex æthere aliqua vis in inferiora descendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cum illas interscindit, fulget: & minor vis ignium, fulgurationes facit, major fulmina.

CAP. XX. Diogenes Apolloniates ait, quædam tonitrua igne, quędam spiritu fieri. Illa ignis facit, quæ ipse antecedit & nunciat: illa spiritus, quæ sine splendore crepuerunt. Vtrumq; sine altero fieri, & esse aliquando, concedo. Ita tamen, ut non discreta illis potestas sit, sed utrumque ab utroque effici possit. Quis enim negabit spiritum magno impetu latum, cum efficit sonum effectorum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere posse nubes, & non exsilire si plurimarũ acervo nubium, cum paucas perscidisset, oppressus est? Ergo & ignis ibi in spiritum, perdetque fulgorẽ & speciem, dum secuta in terra incendit. Adjice nunc, quod necesse est, ut impetus fulminis & præmittat spiritus, & agat ante se, & à tergo trahat ventum, cum tam valido ictu aera inciderit. Itaque omnia, antequam feriantur, intremiscunt vibrata vento, quem ignis ante se pressit.

CAP. XXI. Dimissis nunc præceptoribus incipiamus per nos moveri & à confessis transeamus ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse: æque fulgurationem: quæ nihil aliud est, quam flamma; futura fulmen, si plus virium habuisset. Non natura ista, sed impetu distant. Esse illum ignẽ, calor ostendit: qui si non esset, ostendit effectus. Magnorum enim sæpe incendiorum caussa fulmen fuit. Silvæ illo cremantur, & urbium partes: etiam quæ non percussa sunt, tamẽ adusta cernuntur: quædam vero velut fuligine colorantur. Quid quod omnibus fulguritis odor sulphureus est? Ergo & utramq; rem ignem esse constat, utramq; rem inter se meando distare. Fulguratio est fulmen, non in terras usq; perlatum. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulguratiõnẽ, usque in terras perductam. Non ad exercendum verba, hæc diutius pertracto: sed ut ista cognata esse, & ejusdem notæ ac naturæ, probẽ. Fulmen est quiddam plus, quam fulguratio. Vertamus istud. Fulguratio est pæne fulmen.

CAP. XXII. Quoniam constat esse utramq; rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eadem enim ratione & supra fit. Duobus modis: uno, si excitatur sicut ex lapide percusso: altero, si attritu invenitur, sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia præstabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederæ, & alia in hunc usum nota pastoribus. Potest ergo fieri, ut nubes quoque ignem eodem modo vel percussæ reddant, vel attritæ. Videamus quantis procellæ viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines. Id tormentum in quod obvium sit, dissipatur, & rapitur, & longe à loco suo projicitur. Quid ergo mirum, si tanta vis ignẽ excutit, vel aliunde, vel sibi? Vides enim quantum fervorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens & confessa potentia est.

CAP. XXIII. Sed fortasse nubes quoque in nubes incitatæ, fremente vẽto, & leviter urgente, ignem, evocabunt, qui exsplendescat, nec exsiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus est, quam ad fulminandum. Superioribus col-

eollegimus, in quantum fervorem quædam attrita perducerentur. Cum autem aer mutabilis in ignē, maximis viribus suis in ignem conversus, atteratur, credibile est & verisimile, ignem caducum excuti, & cito interiturum, quia non ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaque: tantumq; habet moræ, quantum itineris: & cursus fine alimento conjectus est.

CAP. XXIV. Quomodo, inquis, cum dicas hanc ignis esse naturam, ut petat superiora, fulmen tamen terram petit: an falsum est, quod de igne dixisti? Est enim illi æque sursum iter, atque deorsum. Vtrumque verum potest esse. Ignis enim natura in verticem surgit, & si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua natura defertur: si tamen aliqua vis accessit, quæ illam in contrarium ageret, illo intenditur, unde imbre dejecta est. Fulmen autem cadit eadem necessitate, qua excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, ut etiam terram attingant, sed cum permiseris, in locum suum exsilient. Itaque non est, quod eum spectes cujusque rei habitum, qui illi non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quo velit, cælum, id est, levissimi cujusque sedem repetet: ubi est aliquid, quod eum ferat, & ab impetu suo avertat, id non natura, sed servitus ejus fit.

CAP. XXV. Dicitis, inquis, nubes attritas edere ignem, cum sint humidæ, imo udæ: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis verisimile est ex nube, quam ex aqua generari?

CAP. XXVI. Ignis qui nascitur, primum in nubibus non est aqua, sed aer spissus, ad gignendam aquam præparatus, nondum in illam mutatus, sed jam pronus & vergens. Non est quod eam existimes tunc colligi, sed effundi. Simul & fit, & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenam; nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoq; educi, imo ex ipso (quod magis mireris) humore. Quidam negaverunt in ignem quidquam posse mutari, priusquam mutatum esset in aquam. Potest ergo nubes, salva, quam continet, aqua ignem parte aliqua sui reddere: ut sæpe alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, & alterum altero perimi: sed ubi valentior ignis, quam humor est, vincit. Rursus ubi copia humoris exsuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaq; non ardent virentia. Refert ergo, quantum aquæ fit. Exigua enim non resistit, nec ignē impedit. Quid ni? Majorum nostrorum memoria, ut Posidonius tradit, cum insula in Ægæo mari surgeret, spumabat interdiu mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum, sed ex intervallis emicantem, fulminum more, quotiens ardor inferius jacens, superum pondus evicerat. Deinde saxa revoluta, rupesque partim illæsæ, quas spiritus antequam verteretur, expulerat, partim exesæ, & in levitatem pumicis versæ, novissime cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudini adjectum, & saxū illud in magnitudinem insulæ crevit. Idem nostra memoria, Valerio Asiatico consule iterum accidit. Quorsus hæc retuli? ut appareret, nec exstinctum ignem mari superfuso, nec impetum ejus, gravitate ingentis undæ prohibitum exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Asclepiodorus Posidonii auditor tradidit, per quam diruptis aquis, ignis emersit. Quod si immensa aquarum vis, subeuntium ex imo flammarum vim non potuit comprimere; quanto minus in aere extinguere ignē poterit nubium tenuis humor & roscidus? Adeo res ista non adfert ullam moram, quæ contra caussas ignium fit; quos non videmus emicare nisi impendente cælo. Serenum sine fulmine est. Non habet illos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscura nubibus.

bus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, unde splendor effertur: quas videri à nobis terrarum tumor non finit. Adjice nunc, quod fieri potest, ut nubes sudæ & humiles attritu suo ignem reddant: qui in superiora expressus, in parte sincera puraque cæli visatur: sed fit in sordida.

CAP. XXVII. Tonitrua distinxere quidam ita, ut dicerent unum esse genus, cujus sit grave murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento & fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cum spiritum intra se clausere nubes, in concavis partibus earum volutatus aer, similem agit mugitibus sonum, raucum & æqualem, & continuum. itaq; etiam ubi illa regio humida est, exitum claudit. Ideo hujusmodi tonitrua venturi prænuncia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod crepitum magis dixerim, quam sonum: qualem audire solemus, cum super caput alicujus dirupta vesica est. Talia eduntur tonitrua, cum globata dissolvitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerat, emittit. Hoc proprie fragor dicitur, subitus & vehemens: quo edito concidunt homines, & examinantur, quidam vero vivi stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes sonus ille cælestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, ut inclusus aer cava nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cum majorem sibi locum quærit, à quibus involutus est, sonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?

CAP. XXVIII. Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocumque modo illisæ sunt, sonant, sed si apte sunt compositæ ad sonum edendum. Aversæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit. Et plurimum interest, utrum cavæ concutiantur, an planæ & extentæ. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magna vi & procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, & primam quamque partem ejus solvit. Ne vesica quidem, quocumque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro divisa est sine ullo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, ut sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissiluere, non sonant. Adjice nunc, quod nubes in monte actæ, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa & eminentia. Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi universus erumpit, nec crepat. Hoc ut scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (ut ita dicam) ictu, & totum globum semel dissipante opus est, ut sonitus erumpat: qualis auditur cum tonat.

CAP. XXIX. Præter hæc natura aptus est aer ad voces. Quid ni? cum vox nihil aliud sit, quam ictus aer. Debent ergo nubes utrimque dissecari, & cavæ & intentæ. Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quam plena, quanto intenta quam remissa. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa repugnantem ex ulteriore parte spiritum pulsant, hæc ad ipsum aerem acta, nisi concavo non tinniunt.

CAP. XXX. Quidam, inter quos Asclepiodorus est, judicant sic, quorumdam quoque corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Ætna aliquando multo igne abundavit: ingentem vim arenæ urentis effudit. Involutus est dies pulvere, populosque subita nox terruit. Illo tempore ajunt plurima fuisse tonitrua & fulmina: quæ concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tanto fervore aeris nullas fuisse. Aliquando Cambyses ad Ammonem misit exercitum; quem arena Austro mota,

&

& more nivis lucidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenæ sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, utriusque naturæ corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aere vagari. Itaque si quid tale intervenit, nubem facit solidiorem crassioremque, quam si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quæ dixi, sive incendiis vaporantibus aera sparserunt, sive ventis terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quam humida conferunt. Est autem nubes (ut diximus) spissitudo aeris crassi.

CAP. XXXI. Ceterum mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quidquam dubii relinquentia, quin divina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illæsis conflatur argentum. Manente vagina, gladius liquescit: Et inviolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec ultra triduum, rigor ille durat. Illud æque inter annotanda ponas licet, quod & hominum, & ceterorum animalium quæ icta sunt caput spectat ad exitum fulminis: quod omnium percussarum arborum contra fulmina hastulæ surgunt. Quid, quod maiorum serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cum fulmine icta sunt, venenum omne consumitur? Vnde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant.

CAP. XXXII. Quid, quod futura portendunt: nec unius tantum aut alterius rei signa dant, sed sæpe totum fatorum sequentium ordinem nunciant, & quidem decretis evidentibus, longeq; clarioribus, quam si scriberentur? Hoc autem inter nos & Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quod nubes collisæ sunt, ideo fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi; ut fulmina emittantur. Nam cum omnia ad Deum referant, in ea sunt opinione, tamquam, non quia facta sunt, significent; sed quia significatura sunt, fiant: eadem tamen ratione fiunt, sive illis significare propositum est, sive consequens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittantur? Quomodo aves non in hoc motæ, ut nobis occurrerent, dextrum auspicium, sinistrumve fecerunt. Et illas, inquit, Deus movit. Nimis illum otiosum, & pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia, aliis exta disponit. Ista nihilominus divina ope geruntur. Sed non à Deo pennæ avium reguntur, nec pecudum viscera sub ipsa securi formantur. Alia ratione fatorum series explicatur, indicia venturi ubique præmittés, ex quibus nobis quædam familiaria, quædam ignota sunt. Quidquid fit, alicujus rei futuræ signum est: fortuita, & sine ratione vaga, divinationem non recipiunt. Cujus rei ordo est, etiam prædictio est. Cur ergo aquilæ hic honor datus est, ut magnarum rerum faceret auspicia: aut corvo, aut paucissimis avibus: ceterarum sine præsagio vox est? Quia quædam in artem nondum redacta sunt. Quædam vero ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conversationem. Ceterum nullum animal est, quod non motu & occursu suo prædicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quædam notantur. Auspicium est observantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterum & illa quæ pereunt. Quinque stellarum potestatem Chaldæorum observatio excepit. Quid tu? tot millia siderum judicas otiosa lucere? Quid est porro alius, quod errorem incutiat peritis natalium, quam quod paucis nos sideribus assignant: cum omnia quæ supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos propius vim suam dirigunt, & ea quæ frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterum & illa quæ aut immota sunt,

sunt, aut propter velocitatem universo mundo parem immotis similia, non extra jus dominiumque nostri sunt. Aliud adspice, & distributis rem efficis, tractas. Non magis autem facile est, scire quid possint, quam dubitari debet, an possint.

CAP. XXXIII. Nunc ad fulmina revertamur: quorum ars in tria dividitur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam spectat; secunda ad divinationem; tertia, ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare ut promissa firment. deprecari, ut remittant minas.

CAP. XXXIV. Summam esse vim fulminum judicant: quia quidquid alia portendunt, interventus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius ostenti significatione mutatur. Quidquid exta, quidquid aves minabuntur, secundo fulmine abolebitur. Quidquid fulmine denunciatum est, nec extis, nec ave contraria revellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? Quia vero verius nihil est. Si aves futura cecinerunt, non potest hoc auspicium fulmine irritum fieri, aut si potest, non futura cecinere. Non enim nunc avem comparo & fulmen, sed duo veri signa: quæ si unum significant, paria sunt. Itaque si fulminis interventus submovet extorum vel augurum judicia, male inspecta exta, male observata auguria sunt. Non enim refert, utrius rei major potentiorve natura sit, sed utra vim attulit. signum quantum ad hoc, par est. Si dicas, flammæ vim majorem esse quam fumi, non mentieris: sed ad judicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque si hoc dicunt, quoties exta aliud significabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas major, fortasse consentiam: sed si hoc dicunt, quamvis altera signa verum prædixerint, fulminis ictus priora delevit, & ad se fidem traxit, falsum est. Quare? quia nihil interest, quam multa auspicia sint. fatum unum est: quod si bene primo auspicio intellectum est, secundo non interit: idem est. Ita dico, non refert, idem an aliud sit, per quod quærimus: quoniam de quo quærimus, idem est.

CAP. XXXV. Fatum fulmine mutari non potest. Quid ni? Nam fulmen ipsum fati pars est. Quid ergo expiationes, procurationesque, quo pertinent, si immutabilia sunt fata? Permitte mihi illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiunt ista, & nihil aliud esse existimant, quam ægræ mentis solatia. Fata aliter jus suum peragunt, nec ulla commoventur prece, non misericordia flectuntur, non gratia. Servant cursum irrevocabilem, ex destinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem supervenient præcipitat: sic ordinem rerum fati æterna series rotat, cujus hæc prima lex est, stare decreto.

CAP. XXXVI. Quid enim intelligis fatum? Existimo necessitatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. Hanc si sacrificiis, & capite niveæ agnæ, exorari judicas: divina non nosti. Sapientis quoque viri sententiam negatis posse mutari. Quanto magis Dei? cum sapiens quid sit optimum in præsentia sciat, illius divinitati omne præsens sit. Agere tamen nunc eorum volo caussam, qui procuranda existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ad submovenda pericula, aliquando ad levanda, aliquando ad differenda.

CAP. XXXVII. Quid sit quod sequitur, paulo post prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quod nos quoque existimamus vota proficere, salva vi ac potestate fatorum. quædam enim à diis immortalibus ita suspensa relicta sunt, ut in bonum vertant, si admotæ diis preces fuerint; si vota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non

non. Si futurum est, etiam si non susceperis vota, fiet. Si non est futurum, etiam si susceperis vota, non fiet. Falsa est ista interrogatio: quia illam mediam inter ista exceptionem præteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si vota suscepta fuerint. Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suscipias vota aut non.

CAP. XXXVIII. Puta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum, ut utique fiant vota. Ideo fient. Fatum est, ut hic disertus sit, sed si litteras didicerit: ab eodem fato continetur, ut litteras discat, ideo discet. Hic dives erit, sed si navigaverit. At in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum est, ut naviget. Ideo navigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiaverit prædictas divinitus minas. At hoc quoque in fato est, ut expiet: ideo expiabit. Ista nobis opponi solent, ut probetur nihil voluntati nostræ relictum, & omne jus fato traditum. Cum de ista re agetur, dicam quemadmodum, manente fato, aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc vero id de quo agitur explicavi, quomodo si fati certus est ordo, expiationes procurationesque prodigiorum, pericula avertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aut aruspex mihi prodest? Utiq; enim expiare, etiam nō suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quod fati minister est. Sic cum sanitas videatur esse de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per hujus manus venit.

CAP. XXXIX. Genera fulminum tria esse ait Cæcinna: Consiliarium, Auctoritatis, & quod Status dicitur. Consiliarium ante venit, sed post cogitationem: cum aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, ubi post rē factam venit, quam futuram bono malove significat. Status est, sibi quietis nec agentibus quidquam, nec cogitantibus quidem, fulmen intervenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideoque separatur à consiliario: quia illud suadet dissuadetque, hoc solam impendentis periculi evitationem continet. Vt cum timemus ignem aut fraudem à proximis, aut insidias à servis. Etiamnum tamen aliam distinctionem utriusque video: Consiliarium est, quod cogitanti factum est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem utraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at ultro monentur.

CAP. XL. Primo omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod urit. Quod terebrat, subtile est & flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram & puram flammæ tenuitatem: quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtam vim spiritus coacti & procellosi. Itaq; illud fulmen per id foramen, quod ingressum est, redit & evadit. Hujus late sparsa vis, rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, quod urit, multum terreni habet, & igneum magis est quam flammeum. Itaq; relinquit magnas ignium notas, quæ percussis inhæreant. Nullum quidem sine igni fulmen venit: sed hoc proprie igneum dicimus, quod manifesta ardoris vestigia imprimit. Quod aut urit, aut fuscat, tribus modis urit: aut enim afflat, & levi injuria lædit, aut comburit, aut accendit. Omnia ista urunt, sed genere & modo differunt. Quodcumq; combustum est, utique & ustum est. At non omne quod ustum, utiq; & combustū est. Item quod accensum est. Potest enim illud ipso trāsitu ignis ussisse. Quis nescit quædam uri quidem, nec ardere? Nihil autem potest ardere, quod non uratur. Vnum hoc adji-

adjiciam. Potest aliquid esse combustum, quod nõ sit accensũm. Potest accensum esse, nec combustum.

CAP. XLI. Nunc ad id transeo genus fulminis, quo ista fuscantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Utrique distinctionem suam reddam. Decoloratur, id cujus color vitiatur, non mutatur. Coloratur, id cujus alia fit quam fuit facies: tamquam cærulea, nec nigra, vel pallida. Hæc adhuc Etruscis & philosophis communia sunt. In illo dissentiunt, quod fulmina dicunt à Iove mitti, & tres illi manubias dant. Prima (ut ajunt) monet, & placata est, & ipsius consilio Iovis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, sed ex concilii sententia. Duodecim enim deos advocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit, sed tunc quoque non aliter, quam ut noceat. Ne prodest quidem impune. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit; sed adhibitis in consilium diis, quos superiores & involutos vocant. Quæ vastat & includit, & mutat statum privatum utiq; & publicum, quem invenit. Ignis enim nihil esse, quod fit, patitur.

CAP. XLII. In his prima specie si intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum est quam credere fulmina è nubibus Iovem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnumquam petere, ut, impunitis sacrilegis, percussis ovibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum consilium à Iove deos, quasi in ipso parum consilii sit, advocari: illa læta & placata esse fulmina, quæ solus excutiat: perniciosa, quibus mittendis major numinum turba interfuit? Si quæris à me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, ut crederent Iovem, aut non æquæ voluntatis, aut certe minus paratum esse. Utrum enim cum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transiret, aut noluit justius mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cum hoc dicerent? Ad coercendos animos imperitorum, sapientissimi viri judicaverunt inevitabilem metum, ut supra nos aliquid timeremus. Utile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, adversum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos itaq; eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput vindicem, & quidem armatum.

CAP. XLIII. Quare ego id fulmen quod solus Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, de quo deliberavit, & quod aliis quoque diis auctoribus misit? Quia Iovem, id est, regem, prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cum pluribus visum est. Discant hoc ii, quicumque magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine concilio nec fulmen quidem mitti: advocent, considerent multorum sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, ubi aliquid percuti debet, ne Iovi quidem suum satis esse consilium.

CAP. XLIV. In hoc quoque tam imperiti non fuere, ut Iovem existimarent tela mutare. poeticam ista licentiam decent.

Est aliud levius fulmen, cui dextra Cyclopum.
Sævitiæ flammæque minus, minus addidit iræ.
Tela secunda vocant superi.

Illos vero altissimos viros error iste non tenuit, ut existimarent Iovem modo levioribus fulminibus & lusoriis uti: sed voluerunt admonere eos quibus adversus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædam frangi debere, quædam elidi & distringi, quædam admoveri.

CAP. XLV. Ne hoc quidem crediderunt, Iovem, qualem in Capitolio & in ceteris ædibus colimus, mittere manu fulmina, sed eumdem quem nos Iovem intelligunt, custodem rectoremque universi, animum ac spiritum, mundani hujus operis dominum & artificem, cui nomen omne convenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, caussa caussarum. Vis illum provi-

providentiam dicere? recte dices. Est enim, cujus consilio huic mundo providetur, ut inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cujus spiritu vivimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipse enim est, totū quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi sua. Idē Etruscis quoq; visum est: & ideo fulmina à Iove mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur.

CAP. XLVI. At quare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In majorem me quæstionem vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Iove, sed sic omnia disposita, ut ea etiam quæ ab illo non fiunt, tamen sine ratione non fiant: quæ illius est. Vis enim, illius permissio est. Nam etsi Iupiter illa nunc non facit, fecit, ut fierent. Singulis non adest: sed signum, & vim, & caussam dedit omnibus.

CAP. XLVII. Huic illorum divisioni non accedo. Ajunt aut perpetua, aut finita esse fulmina, aut prorogativa. Perpetua, quorum significatio in totam vitam pertinet, nec unam rem id enunciat, sed contextum rerum per omnem deinceps ætatem futurarum complectitur. Hæc sunt fulmina, quæ prima accepto patrimonio, & in novo hominis aut urbis statu fiunt. Finita ad diem utique respondent. Prorogativa sunt, quorum minæ differri possunt, averti tollique non possunt.

CAP. XLVIII. Dicam quid sit, quare huic divisioni non consentiam. Nam & quod perpetuum vocant fulmen, finitum est. Æque enim talia ad diem respondent. Nec ideo finita nō sunt, quia multum tempus significant. Et quod prorogativum videtur, finitū est. Nam illorum quoque confessione certum est, quousque impetretur dilatio. Privata enim fulmina negant ultra decimum annum, publica ultra tricesimum posse differri. Hoc modo & ista finita sunt: quia ultra quod non prorogentur, inclusum est. Omnium ergo fulminum & omnis eventus dies stata est. Non potest enim ulla incerti esse comprehēsio. Quæ inspicienda sint in fulgure, passim & vage dicunt, cum possint sic dividere, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinæ dederat, divisa sunt, ut inspiciatur ubi factū sit, quando, cui, in qua re, quale, quantū. Hæc si degerere in partes suas voluero, quid postea faciam, nisi in immensum procedā?

CAP. XLIX. Nunc nomina fulminum, quæ à Cæcinna ponuntur, perstringam, & quid de his sentiam, exponam. Ait esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non rite facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cavendum sit. Pestifera, quæ mortem exiliumque portendunt. Fallacia, quæ per speciem alicujus boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus; & hereditatem, cujus compendium magno sit luendum incommodo. Deprecanea, quæ speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minæ. Attestata, quæ prioribus consentiunt. Atterranea, quæ in incluso fiunt. Obruta, quibus jam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis liberæ loca: quorum significatio regnum civitati minatur. Infera, cum è terra exsiliunt ignes. Hospitalia quæ sacrificiis ad nos Iovem arcessunt, & (ut verbo eorum molliori utar) invitant. sed si irascente domino invitant, tunc venire cum magno invitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quæ advocata dicuntur, sed advocantium bono veniunt.

CAP. L. Quanto simplicior divisio est, qua utebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Græca subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quædam sunt, quæ significant id, quod ad nos pertinet: quædam aut nihil significant, aut id cujus intellectus

ad nos non pervenit. Ex his quæ significant, quædã sunt læta, quædam adversa, quædam nec adversa nec læta. Adversorum hæ species sunt. Aut inevitabilia mala protendunt, aut evitabilia, aut quæ minui possunt, aut quæ prorogari. Læta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut partem habent boni, partem mali: aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec adversa nec læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, qua nec terreri nec lætari debemus: ut peregrinationem, in qua nec metus, nec spei quidquam sit.

CAP. LI. Revertar ad ea fulmina, quæ significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat, tamquam, utrum eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil significant fulmina, aut id cujus notitia nos effugit: ut illa quæ in vastum mare sparguntur, aut in desertas solitudines, quorum significatio vel nulla est, vel perit.

CAP. LII. Pauca adhuc adjiciam ad enarrandam vim fulminis, quæ non eodem modo omnem materiam vexat. Valentiora, quia resistunt, vehementius dissipat: cedentia nonnumquam sine injuria transit. Cum lapide ferroque, & durissimis quibusque, confligit: quia viam necesse est per illa impetu quærat. Itaque facit viam qua effugiat. teneris & rarioribus parcit, quamquam & flammis opportuna videantur: quia transitu patente minus sævit. Loculis itaque, ut dixi, integris, pecunia quæ in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuissimus per occulta foramina transcurrit. Quidquid autem in tigno solidum invenit, ut contumax vincit. Non uno autem, ut dixi modo sævit: sed quid quæque vis fecerit, ex ipso genere injuriæ intelligis, & fulmen opere cognoscis. Interdum in eadem materia, multa diversa, ejusdem vis fulminis facit, sicut in arbore, quod aridissimum est, urit: quod solidissimum & durissimum est, terebrat & frangit: summos cortices dissipat, interiores libros interioris arboris rumpit ac scindit, folia perstringit ac tundit: vinum gelat, ferrum & æs fundit.

CAP. LIII. Illud est mirum, quod vinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accidat quærenti mihi, illud occurrit. Inest fulmini vis pestifera, Ex hoc aliquem remanere spiritum in eo humore quem coegit gelavitque verisimile est. Nec enim alligari potuisset, nisi aliquod illi additum esset vinculum. Præterea olei quoque, & omnis unguenti, teter post fulmen odor est. Ex quo apparet, inesse quamdam subtilissimo igni, & contra naturam acto, pestilentem potentiam, qua non tantũ icta cadunt, sed etiã afflata. Præterea quocumque decidit fulmen, ibi odorem sulphuri esse certum est: qui quia natura gravis est, sæpius haustus alienat. Sed ad hoc vacui revertemur. Fortasse enim libebit ostendere, quantum omnia ista à philosophia artium parente fluxere. Illa primum & quæsivit caussas rerum, & observavit effectus: & quod fulminis in spectione longe melius est, initiis rerum exitus contulit.

CAP. LIIII. Nunc ad opinionem Posidonii revertar. E terra terrenisq; omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida. Hæc fulminibus alimentum est; illa imbribus. Quidquid in aere sicci fumosique pervenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruũ vocamus. In ipso quoque aere quidquid attenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoque si inclusum est, æque fugam quærit, & cum sono evadit. Et modo universam eruptionem facit, eoque vehementius intonat; modo per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic spiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut pervolat. Volutatio autem spiritus, in nube conclusi, valentissimum est accendendi genus.

CAP.

CAP. LV. Tonitrua nihil aliud sunt, quam sicci aeris sonitus, qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. Et si colliduntur, inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed non universus. Neque enim tota totis concurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illisa duris sint. Itaque non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis inquit, missus in aquam, sonat, dum extinguitur. Puta ita esse. pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per extinguentia effugiens. Ut dem tibi, & fieri ignem in nube, & exstingui, è spiritu nascitur & attritu. Quid ergo? inquit, non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in nubem, & exstingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem caussam quærimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod dicis: aliquando post tonitrua emicare ignes, stellis transversis & cadentibus similes. Non ob hoc tonitrua facta sunt: sed cum hoc fieret, tonitrua facta sunt. Clidemus ait, fulgurationem speciem inanem esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motu remotum videri. Dissimile est exemplum. illic enim splendor intra ipsam aquam apparet: hic qui fit in aere, erumpit & exsilit.

CAP. LVI. Heraclitus existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modo intereuntem, modo resurgentem. Hæc antiqui fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Cecinnam invenio, facundum virum, qui habuisset aliquod in eloquentia nomen, nisi illum Ciceronis umbra pressisset. Etiamnum illo verbo utebantur antiqui, correpto, quo nos producta una syllaba utimur. Dicimus enim ut splendere, sic fulgere. At illis ad significandum hanc è nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat, media syllaba correpta, ut dicerent fulgere.

CAP. LVII. Quid ipse existimem quæris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodavi manum. Dicam: Fulgurat, cum repentinum latè lumen emicuit. Id evenit, ubi in ignem extenuatus in nubibus aer vertitur, nec vires, quibus longius prosiliat, invenit. Non miraris puto, si aera aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquescit excussa glans funda, & attritu aeris velut igne distillat. Ideo æstate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi est. Facilius autem attritu calidorum ignis existit. Eodem modo fit fulgor qui tantum splendet, & fulmen quod mittitur. Sed illi levior vis, alimentique est minus. Et ut breviter dicam quod sentio: Fulmen est fulgur intentum. Ergo ubi calidi fumidique natura, emissa terris in nubes incidit, & diu in illarum sinu volutata est, novissimè erumpit. Et quia vires non habet, splendor est. At ubi fulgura plus habuere materiæ, & majore impetu arserunt, non apparent tantum, sed decidunt.

CAP. LVIII. Quidam utique existimant fulmen reverti: quidam subsidere, ubi alimenta prægravaverunt, & fulmen ictu languidiore deiatum est. At quare fulmen subditum apparet, nec continuatur assiduus ignis? Quia celerrimi motus est: simul & nubes rumpit, & aera incendit. Deinde desinit flamma quiescente motu. Non enim est assiduus spiritus cursus, ut ignis possit extendi, sed quoties fortius ipsa jactatione se accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cum evasit, & pugna desiit, ex eadem caussa modo usq; ad terram profertur, modo dissolvitur, si minore vi depressus est. Quare obliquè fertur? Quia spiritu constat. Spiritus obliquus est, flexuosusque. Et quia natura ignem sursum vocat, injuria deorsum premit, incipit obliquus

ctationem suam antecedit. Nemo unquam fulmen timuit nisi qui effugit.

LIBER III.

Qui est de aquis.

PRAEFATIO.

NON præterit me, Lucili virorum optime, quam magnarũ rerum fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & caussas secretaque ejus eruere, atque aliis noscenda prodere. Quando tam multa consequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premit à tergo senectus, & objicit annos inter vana studia consumptos, tanto magis urgeamus, & damna ætatis male exactæ labor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonii longe à domino jacentis cura solvatur: sibi totus animus vacet, & ad contemplationem sui saltem in ipso fine respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie brevitatem temporis metietur. Quidquid amissum est, id diligenti usu præsentis vitæ recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex pœnitentia transitus. Libet mihi exclamare illũ poetæ inclyti versũ:

Tollimus ingentes animos, & maxima parvo
Tempore molimur.----

Hoc dicerem, si puer inveniſve moliret. Nullum enim non tã magnis rebus tempus angustum est. Nunc vero ad rem seriam, gravem, immensam postmeridianis horis accessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardius exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certe, sine ætatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties cœpti magnitudinem attendit, & cogitat, quantum proposito, non quantum sibi superſit. Consumpsere se quidam, dum acta regum externorum componunt. quæq; passi invicem ausique sunt populi. Quanto satius est, sua mala exstinguere, quam aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quam Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuere pestes mortalium, quam inundatio, qua planum omne perfusum est; quam conflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superaverit Alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniæ cladibus bellum Italiæ inopinatus intulerit: infractisque rebus etiam post Carthaginem pertinax, reges pererraverit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu, quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quærere. adeo sine patria esse pati poterat, sine hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quam quid factum sit, quærere; ac docere eos qui sua permisere fortunæ, nihil stabile ab illa datum esse, ejus omnia fluere aura mobilius? nescit enim quiescere, gaudet lætis tristia substituere, & utraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in adversis nemo deficiat. alternæ sunt vices rerum. Quid exsultas? Ista quibus veheris in summum, nescis ubi te relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid jaces? ad imum delatus es: nunc est resurgendi locus. In melius adversa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est animo varietas, non privatarum tantum domuũ, quas levis casus impellit, sed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes jacuerunt. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Iniri non potest numerus, quam multa ab aliis fracta sint. nunc cummaxime Deus alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias jactat. Magna ista, quia parvi sumus, credimus. Multis rebus non ex natura sua, sed ex humilitate nostra magnitudo est. Quid præcipuum in rebus humanis est. Non classibus maria complesse, nec in rubri ma-

ris littore signa fixisse, nec deficiente terra ad injurias aliorum erraisse in oceano, ignota quærenté, sed animo omne vidisse, & quanulla est major victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui urbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi, qui se. Quid est præcipuum? Erigere animum supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignum putare quod speres. Quid enim habet dignum, quod concupiscas? qui à divinorum contemplatione quoties ad humana reciderit, non aliter caligabis, quam quorum oculi in densam umbram ex claro sole rediere. Quid est præcipuum? Posse læto animo adversa tolerare: quidquid acciderit, sic ferre, quasi volueris tibi accidere. Debuisses enim velle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, lugemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non adversus tantum, sed & infestus: nec avidus periculi, nec fugax, qui sciat fortunam non expectare, sed facere: & adversus utramque intrepidus inconfususque prodire, nec illius tumultu, nec hujus fulgore percussus. Quid est præcipuum? non admittere in animum mala consilia, puras ad cœlum manus tollere: nullum petere bonum, quod ut ad te transeat, aliquis dare debet, aliquis amittere: optare, quod sine adversario optatur, bonam mentem: cetera magno æstimata mortalibus, etiam si quis domum casus attulerit, sic tueri, quasi exitura, qua venerint. Quid est præcipuum? Altos supra fortuita spiritus attollere: hominis meminisse, ut, sive felix eris, scias hoc non futurum diu: sive infelix, scies hoc te non esse, si non putes. Quid est præcipuum? in primis labris animā habere. Hæc res efficit non è jure Quiritium liberum, sed è jure naturæ. Liber autem est, qui servitutem effugit sui. Hęc est assidua servitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem æqualiter premens, sine intervallo, sine commeatu. Sibi servire, gravissima servitus est: quam discutere facile est, si desieris multa te poscere; si desieris tibi referre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris & ætatem, licet prima sit, ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? quid anhelo? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis inspicere rerum naturam. Primo discedemus à sordidis, deinde animum ipsum, quo magno summoque opus est, seducemur à corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quę contra nequitiam nostram furoremque discuntur, quæ damnamus, nec ponimus.

CAP. I. Quæramus ergo de aquis, & investigemus qua ratione fiant. Sive, ut ait Ovidius,

Fons erat illimis nitidis argenteus undis:

sive, ut ait Virgilius:

Unde per ora novem vasto cum murmure montis

It mare præruptum, & pelago premit arva sonanti:

sive ut apud te, Iunior carissime, invenio:

Eleus Siculis de fontibus exsilit amnis.

si qua ratio aquas subministret: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque decurrant: quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum amnium crescant. Nilum interim seponamus à turba, propriæ naturæ & singularis: illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quam calentes. In quibus quærendum erit, utrum calidæ nascantur, an fiant. De ceteris quoque disseremus, quas insignet aut sapor, aut aliqua reddit utilitas. Quædam enim oculos, quædam nervos juvant, quædam inveterata & desperata à medicis vitia percurant. Quædam medentur ulceribus, quædam interiora fovent potu, & pulmonis ac viscerum querelas levant. Quædam supprimunt

munt sanguinem: tam varius singulis usus, quam gustus est.

CAP. II. Aut stant omnes aquæ, aut fluunt, aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliæ sunt dulces, aliæ variæ: asperæ quippe interveniunt, salsæ aut medicatæ: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent præterea multa discrimina. Primum tactus: frigidæ calidæque sunt. deinde ponderis: leves & graves sunt, deinde coloris. puræ sunt & turbidæ, cæruleæ, lucidæ. deinde salubritatis: sunt enim salubres & utiles, sunt mortiferæ, sunt quæ cogantur in lapidem. Quædam tenues, quædam pingues: quædam alunt, quædam sine ulla bibentis ope transeunt, quædam haustæ fœcunditatem afferunt.

CAP. III. Vt stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in devexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in adversum spiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus: ex suo fonte nativa est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquã colligi, & nasci: quod in Fucino videmus, in quem montis circumjacti fluvii derivantur. Sed & magnæ latentesque in ipso undæ sunt. itaque etiam cum hiberni defluxere torrentes, faciem suam servant.

CAP. IV. Primum ergo quæramus, quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, unde tantum aquarũ exeat. Miramur, quod accessionem fluminum maria non sentiant. Æquè mirandum est, quod detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est, quod illam sic implevit, ut præbere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quãcumque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit rivorum ac fontium.

CAP. V. Quidam judicant, terram quidquid aquarum emisit, rursus accipere: & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras, & palam venit, secreto revertitur, colaturque in transitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & pravitatem saporis, in tanta soli varietate exuit, & in sinceram aquam transit.

CAP. VI. Quidam existimant, quidquid ex imbribus terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod paucissima flumina sunt in his locis, in quibus rarus est imber. Ideo siccas esse ajunt Æthiopiæ solitudines, paucosque inveniri in interiore Africa fontes: quia fervida cœli natura sit, & pæne semper æstiva. Squalidæ itaque sine arbore, sine cultore arenæ jacent, raris imbribus sparsæ, quos statim combibunt. At contra constat, Germaniam Galliamque, & proximè ab his Italiam, abundare rivis & fluminibus: quia cœlo humido utuntur, & ne æstas quidem imbribus caret.

CAP. VII. Adversus hæc multa dici posse vides. Primum ego tibi vinearum diligens fossor affirmo, nullam pluviam esse tam magnam, quæ terram ultra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggerere amnibus vires, qui summam humum tingit? Pars major ejus per fluminum alveos in mare aufertur. Exiguum est quod sorbet terra, nec id servat. Aut enim arida est, & absumit quidquid in se fusum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbribus non augentur amnes: quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quod quædam flumina erumpunt saxis & montibus? His quid conferent pluviæ, quæ per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant? Adjice, quod in siccissimis locis putei in altum acti, per ducenum aut tricenum pedum spatia, inveniunt aquarum uberes venas, in ea alti-

titudine. in quam aqua non penetret: ut scias illic non cælestem esse, nec collectitium humorem, sed quod dici solet, vivam aquam. Illo quoque argumento hæc opinio refellitur, quod quidam fontes in summo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos sursum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluvialis decurrat.

CAP. VII. Quidam existimant, quemadmodum in exteriore parte terrarum vastæ paludes jacent, magni & navigabiles lacus, quemadmodum ingenti spatio terræ maria porrecta sunt, infusa vallibus: sic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas stagnare, quam apud nos Oceanum, & sinus ejus: imo eo latius, quo plus terra in altum patet. Ergo ex illa profunda copia isti amnes egeruntur: quos quid miraris si terra detractos non sentiat, cum adjectos maria non sentiant?

CAP. IX. Quibusdam hæc placet caussa. Ajunt habere terram intra se cavos recessus, & multum spiritus: qui necessario frigescit, umbra gravi pressus. Deinde piger & immotus, in aquam, cum se desiit ferre, convertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aeris umbram facit, ita infra terras flumen aut rivum agit. Supra nos stare non potest segnis diu & gravis. Aliquando enim sole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque intervalla magna imbribus sunt. Sub terra vero quidquid est, quod illum in aquam convertat, idem semper est, umbra perpetua, frigus æternum, inexercitata densitas: semper ergo præbebit fonti aut flumini caussas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoque quidquid efflavit, quia non aere libero concipitur, crassescit, & protinus in humorem convertitur.

CAP. X. Habes primam aquarum sub terra nascentium caussam. Adjicias etiam licet, quod fiant omnia ex omnibus. Ex aqua aer. Ex aere aqua. Ignis ex aere. Ex igne aer. Quare ergo non terra fiat ex aqua, & ex terra aqua? quæ si in alia mutabilis est, & in aquam: imo maxime in hanc. Utraque cognata res est, utraque gravis, utraque densa, utraque in extremum mundi compulsa. Ex aqua terra fit. Cur non aqua fiat e terra? At magna flumina sunt. Cum videris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, adspice. Rursus miraris, cum labantur assidue, quædam vero concitata rapiantur, quæ præsto sit illis semper aqua nova. Quid si mireris quod cum venti totum aera impellant, non deficit spiritus, sed per dies noctesque æqualiter fluit: nec ut flumina certo alveo fertur, sed per vastum cæli spatium lato impetu vadit? Quid si ullam undam superesse mireris, quæ superveniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorum alterni recursus sunt. Quidquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum æquitate turbata, mundus præponderet. Omnia in omnibus sunt. Non tantum aer in ignem transit, sed numquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transit aer in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aera & aquam facit terra: sed non magis umquam sine aqua est, quam sine aere. Et ideo facilior invicem transitus est: quid illis in quæ transeundum est, jam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aera: hunc umbra hyberni frigoris densat, ut faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem. natura sua utitur.

CAP. XI. Quid ergo, inquis, si perpetuæ sunt caussæ, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Sæpe motu terrarum itinera turbantur, & ruina interscindit aquas, quæ retentæ novos exitus quærunt, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliunde

aliunde alio transferuntur. Apud nos evenire solet, ut amisso canali suo flumina primum refundantur: deinde quia perdiderunt viam, faciant hoc, quod accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem nova vis fontium emersit. Sed & alios quoque casus intervenire quidam opinantur, qui aliter evocent aquas, aut à cursu suo dejiciant, atque avertant. Fuit aliquando aquarum inops Hæmus: sed cum Gallorum gens à Cassandro obsessa in illum se contulisset, & silvas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus excisis, humor, qui desiit in arbusta consumi, superfusus est. Idem ait & circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia fere aquosissima sunt, quæcumque umbrosissima. Quod non eveniret, si aquas arbusta siccarent; quibus alimentum ex proximo est: fluminum vero vis ex intimo manat, ultraque excipitur, quam radicibus evagari licet. Deinde succisæ arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo vivant, sed & id quo crescant trahunt. Idem ait, circa Arcadiam, quæ urbs in Creta insula fuit, fontes & lacus substitisse, quia desierit coli terra, diruta urbe; postea vero quam cultores receperit, aquas quoque recepisse. Caussam siccitatis hanc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique invenimus, quæ propter aquas coli coeperunt, quam quæ aquas habere coeperint, quia colebantur. Non enim esse pluvialem hanc aquam, quæ vastissima flumina à fonte statim, magnis apta navigiis defert, ex hoc intelligas licet, quod per hyemem æstatemque par est à capite dejectus. Pluvia potest facere torrentem; non potest autem æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed excitant.

CAP. XII. Paullo repetamus hoc altius, si videtur: & scies non habere quod quæris, cum ad veram amnium originem accesseris. Flumen nempe fecit copia cursusque aquæ perennis. Ergo si quæris à me, quomodo aqua fiat: interrogabo invicem, quomodo aer fiat, aut terra. Si rerum elementa sunt quattuor, non potes interrogare unde aqua sit: quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miraris, si rerum naturæ portio tam magna, potest aliud ex se semper effundere? Quomodo aer, & ipse quarta pars mundi, ventos & auras movet, sic aqua rivos & flumina. Si ventus est fluens aer, & flumen est fluens aqua. Satis multū illi virium dedi, cum dixi, elementum est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere.

CAP. XIII. Aqua, ait Thales, valentissimum elementum est. hoc fuisse primum putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed & nos quoque aut in eadem sententia, aut in ultima sumus. Dicimus enim ignē esse, qui occupet mundum, & in se cuncta convertat. Hunc evanidum considere, & nihil relinqui aliud in rerum natura, igne restincto, quam humorem: in hoc futuri mundi spem latere. Ita ignis exitus mundi est, humor primordium. Miraris amnes ex hoc posse exire semper, qui pro omnibus fuit, & ex quo sunt omnia? Hic humor in diductione rerum ad quartas redactus est, sic positus, ut fluminibus edendis sufficere, ut rivis, ut fontibus posset. Quæ sequitur, Thaletis inepta sententia est. Ait enim, terrarum orbem aqua sustineri, & vehi more navigii, mobilitateque ejus fluctuare, tunc cum dicitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat humor ad flumina fundenda, cum mundus in humore sit totus. Hanc veterem & rudem sententiam explode. Nec est quod credas, in hunc orbem aquam subire per rimas & facere sentinam.

CAP. XIV. Ægyptii quattuor elementa fecere: deinde ex singulis bina, marem & fæminam. Aerem marem judicant, qua ventus est: fæminam, qua nebulosus & iners. Aquam virilem vocant mare, muliebrem omnem aliam. Ignem vocant masculum, qua ardet flamma: & fæminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, saxa cautesque: fæminæ nomen assignant huic tractabili ad culturã.

CAP. XV. Mare unde est? ab initio scilicet ita constitutum: habet suas venas, quibus impellitur atque æstuat. Quomodo matris, sic & hujus aquæ mitioris vasta in occulto via est, quam nullius fluminis cursus exhauriet. Abdita est virium ejus ratio. Tantum ex illa, quantum superfluum fit, emittitur. Quædam ex istis sunt, quibus assentire possumus: sed hoc amplius censeo. Placet natura regi terram: & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & venæ sunt & arteriæ: illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terra quoque sunt alia itinera, per quæ aqua: & alia, per quæ spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formavit, ut majores quoque nostri aquarum appellaverint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarii, alia corrupti, ac paullo pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullæ, muci, salivæque & lacrymæ, & quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico: sic in terra quoque sunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit avaritia: & quæ in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam vero locis terra humorque liquescit: sicut bitumen, & cætera huic similia. Hæc est caussa aquarum, secundum legem naturæ, voluntatemque nascentium. Ceterum ut in nostris corporibus, ita in illa sæpe humores vitia concipiunt: aut ictus, aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut æstus corrupere naturam, & sulphuratio contraxit humorem, qui modo diuturnus est, modo brevis. Ergo ut in corporibus nostris sanguis, cum percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec venæ scissura subsedit, atque intercluſit, vel aliqua alia caussa retro dedit sanguinem: ita in terra, solutis ac patefactis venis, rivus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modo exsiccatur aliquo impedimento, modo coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modo illa vis terræ, quam esse mutabilem diximus, desinit posse alimenta in humorem convertere: aliquando autem exhausta replentur: modo per se viribus recollectis, modo aliunde translatis. Sæpè enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Sæpè terra si facilis est, ipsa in tabem resolvitur, & humescit. Idem evenit sub terra, quod in nubibus, ut spissetur, gravioremque, quam ut manere in natura sua possit, gignat humorem. Sæpè colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in unum locis confluit. Sudorem aquilegesvocant: quia guttæ quædam vel pressura loci eliduntur, vel æstu evocantur. Hic tenuis unda vix fonti sufficit. At ex magnis caussis, magnisque conceptibus, excidunt amnes, nonnumquam leviter, si aqua pondere suo se tantum detulit: nonnumquam vehementer & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus ejecit.

CAP. XVI. Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt? Supervacuum est nominare singula flumina, quæ certis mensibus magna, certis angusta sunt: & occasionem singulis quærere, cum possim eamdem caussam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tem-

pus

pus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statum diem servat, quemadmodum præstito est ad mensem suum partus: sic aquæ intervalla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quædam autem intervalla minora sunt, & ideo notabilia: quædam majora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cum videas ordinem rerum & naturam per constituta procedere? Hyems numquam aberravit. Æstas suo tempore incaluit. Autumni, Verisque, ut solet, facta mutatio est. Tam solstitium, quam æquinoctium, suos dies retulit. Sunt & sub terra minus nota nobis jura naturæ, sed non minus certa. Crede infra, quidquid vides supra. Sunt & illic specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui sæpè illapsas urbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condiderunt. Hæc spiritu plena sunt. Nihil enim usquam inane est, & stagna obsessa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis inascuntur, sed tarda & informida: ut in aere cæco pinguique concepta, & in aquis torpentibus situ: pleraque ex his cæca, ut talpæ & subterranei mures, quibus deest lumen, quia supervacuum est. Inde, ut Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur.

CAP. XVII. Multa hoc loco tibi in mentem venient, quæ urbanè in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Exspecto ut aliquis in mari venetur. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere? Quanto incredibiliora sunt opera luxuriæ, quoties naturam aut mentitur, aut vincit? In cubili natant pisces: & sub ipsa mensa capitur, qui statim transferatur in mensam. Parum videtur recens, mullus, nisi qui in convivæ manu moritur. Vitreis ollis inclusi offeruntur, & observatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit, alios necant in garo, & condiunt vivos. Et sunt qui fabulas putant, piscem vivere posse sub terra, & effodi, non capi? quam incredibile illis videretur, si audirent natare in garo piscem: & cænæ caussa occisum esse super cænam, cum multum in deliciis fuit; & oculos, antequam gulam pavit.

CAP. XVIII. Permitte mihi, quæstione seposita, castigare luxuriam. Nihil est, inquis, mullo exspirante formosius. Ipsa colluctatione animam agenti rubor primum, deinde pallor suffunditur: quam æquè variatur, & incerta facies inter vitam & mortem coloris est. Vacatio longa somniculosæ inertisque luxuriæ. Quam sero experecta, circumscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulchro piscatores fruebantur, qui coctum piscem & exanimem in ipso ferculo etiam experirentur. Mirabamur tantum in illis esse fastidium, ut nollent attingere, nisi eodem die captum piscem: qui, ut ajunt, saperet ipsum mare. Ideo cursu advehebatur, ideo gerulis cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quo pervenere deliciæ? is pro putrido jam piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occissus est. Nescio de re magna tibi credere. Ipse oportet mihi credam: Huc afferatur, coram me animam agat. Ad hunc fastum pervenit venter delicatorum, ut gustare non possint piscem, nisi quem in ipso convivio natantem, palpitantemque viderint. Quantum ad solertiam luxuriæ pereuntis accedit, tanto subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, usitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus: Nihil est morientе formosius. Da mihi in manus vas vitreum, in quo exsultet, in quo trepidet. Ubi multum diuque landa-

laudatus est, ex illo perlucido vivario extrahitur: tunc ut quisque peritior est, monstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio: vide quas per latera venas agat: ecce sanguineum putes ventrem: quam lucidum quiddam, cæruleumque sub ipso tempore effulsit! jam porrigitur & pallet, & in unum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris sui sustinet, quam optavit. Quotus quisque funus domesticum ad rogum prosequitur? Fratrum, propinquorumque extrema hora deseritur: ad mortem mulli concurritur. Nihil enim est illo formosius. Non temporo mihi, quin utar interdum temerariis verbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam dentibus, & ventre, & ore contenti: oculis quoque golosi sunt.

CAP. XIX. Sed ut ad propositum revertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in subterraneis occultis, fertilem fœdorum seu piscium. Si quando erupit, affert secum immensam animalium turbam, horridam adspici, & turpem, ac noxiam gustu. Certe cum in Caria circa Lorymam urbem, talis exsiliisset unda, periere quicumque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cælo novus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pinguia & differta, ut ex longo otio, corpora: ceterum inexercitata, & in tenebris saginata, & lucis experita, ex qua salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quod anguillæ quoque latebrosis locis nascuntur: gravis & ipse cibus ob ignaviam, utique si altitudo illas luti penitus abscondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corrivatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis vastæ: quorum aliis semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu devorentur; alii sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quædam stagna sine fundo? Quorsus hoc pertinet? Vt appareat, hanc magnis amnibus æternam esse materiam, cujus non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontis.

CAP. XX. At quare aquis sapor varius? propter quatuor caussas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eadem simulatione ejus nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quod sæpe concipiunt corruptæ per injuriam. Hæ caussæ saporem dant aquis varium: hæ medicaminum potentiam: hæ gravem spiritum, odoremque pestiferum: hæ levitatem gravitatemque, aut calorem, aut nimium rigorem. Interest, utrum per loca sulphure, an nitro, an bitumine plena transeant. Hac ratione corruptæ, cum vitæ periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ovidius ait:

Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit
Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum est, & ejus naturæ habet limum, ut corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Puteolanus pulvis, si aquam attigit, saxum est: sic è contrario hæc aqua si solidum tetigit, hæret & affigitur. Inde est, quod res abjectæ in eundem lacum, lapideæ subinde extrahuntur. Quod in Italia quibusdam locis evenit, sive virgam, sive frondem demerseris, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, allinitur que paullatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, si notaveris albulam, & fere sulphuratam aquam, circa canales suos tubosque durari. Aliquam harum habent caussam illi lacus, quos quisquis faucibus hausit; ut idem Poeta ait,

Aut furit, aut patitur mirum gravitate soporem.

Similem habet vim mero, sed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exsiccetur, dementia est, & nimia gravitate defertur in somnum: sic aquæ hujus sulphurea vis habet quoddam

dam acrius ex aere noxio virus, quod mentem aut furore movet, aut sopore opprimit. Hoc habet mali & Lyncestius amnis:

Quem quicumque parum modera-
to gutture traxit,
Haud aliter titubat, quam si mera
vina bibisset.

CAP. XXI. In quosdam specus qui despexere, moriuntur: tam velox malum est, ut transvolantes aves dejiciat: talis est aer, talis locus, ex quo lethalia aqua distillat. Quod si remissior fuerit aeris & loci pestis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil amplius quam tentat nervos, velut ebrietate torpentes. Nec mirer, si locus atque aer aquas inficit, similesque regionibus reddit, per quas, & ex quibus veniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, & vini vis exsistit etiam in aceto. nulla res est, quæ non ejus à quo nascitur, notas reddat.

CAP. XXII. Aliud est etiam aquarum genus, quod nobis placet cœpisse cum mundo. Sive ille æternus est, hoc quoq; fuit semper: sive initium aliquod est illi, hoc quoque cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quæris? Oceanus, & quodcumque ex illo mare terras interluit. Indicant quidam flumina quoque quorum inenarrabilis natura est, cum ipso mundo traxisse principia ut Istrum, ut Nilum, vastos amnes, magisque insignes, quam ut dici possit, eamdem illis originem, quam ceteris esse.

CAP. XXIII. Hæc est ergo aquarum divisio, ut quibusdam videtur. Post illam cælestes, quas ex superioribus nubila ejiciunt. Ex terrenis aliæ sunt, ut ita dicam, supernatantes, quæ in summa humo repunt: aliæ abditæ, quarum reddita est ratio.

CAP. XXIV. Quare quædam aquæ caleant, quædam etiam ferveant in tantum, ut non possint esse usui, nisi aut in aperto evanuere, aut mixtura frigidæ intepuere, plures caussæ redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calescere, si subjecti sunt solo, per quod aquis transcursus est. Facere solemus dracones & miliaria & complures formas, in quibus aere tenui fistulas struimus, per declive circumdatas: ut sæpe eumdem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatii, quantum efficiendo calori sat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terra Empedocles existimat fieri: quem non falli credent ii, quibus balnearia sine igne calefiunt. Spiritus in illa fervens loco æstuanti infunditur. Hic per tubos lapsus, non aliter quam igne subdito, parietes & vasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam: nec trahit saporem evaporatio, quia clausa perlabitur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeuntes vel introëuntes aquas, calorem beneficio materiæ, per quam fluunt, trahere: quod ipso odore gustuque testantur. Reddunt enim qualitatem ejus, qua caluerunt, materiæ. Quod ne accidere mireris, vivæ calci aquam infunde, fervebit.

CAP. XXV. Quædam aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, advenas fallit: quia non facie, non odore suspecta est: qualia sunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi nisi morte non possunt. Hæc autem, de qua paullo ante retuli, aqua, summa celeritate corrumpit, nec remedio locus est, quia protinus hausta duratur: nec aliter quam gypsum sub humore constringitur, & alligat viscera. Est autem noxia aqua in Thessalia circa Tempe, quam & feræ & pecus omne devitat: per ferrum & æs exit: tanta vis illi inest, etiam dura molliendi: nec arbusta quidem ulla alit, & herbas necat. Quibusdam fluminibus vis inest mira. Alia enim sunt, quæ pota inficiunt greges ovium: intraq; breve tempus, quæ fuêre nigræ, albam ferunt lanam: quæ albæ venerant, nigræ abeunt. Hoc etiam in Bœotia amnes duo efficiunt:

quorum alteri ab effectu Melas nomen est: uterque ex eodem lacu exeunt, diversa facturi. In Macedonia quoque, ut ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oves volunt, adducunt. Quod ut diutius potavere, non aliter quam infecta mutantur. At si illis lana opus fuerit pulla, paratus gratuitus infector est: ad Ceronem eundem gregem appellunt. Auctores novos habeo, esse in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat: esse in Cappadocia, quo poto equis, nec ulli præterea animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syria stagnum, in quo natant lateres, & mergi projecta non possunt, licet gravia sint. Hujus rei palam caussa est. quamcumque vis rem expende, & contra aquam statue, dummodo utriusque par sit modus: si aqua gravior est, leviorem rem, quam ipsa est, feret, & tanto supra se extollet, quanto erit levior: graviora descendent. At si aquæ, & ejus rei quam contra pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit, nec exstabit, sed æquabitur aquæ: & natabit quidem, sed pæne mersa, ac nulla eminens parte. Hoc est cur quædam tigna supra aquam pæne tota efferantur: quædam ad medium submersa sint, quædam ad æquilibrium aquæ descendant. Namque cum utriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit, graviora descendunt, leviora gestantur. Grave autem & leve est, non æstimatione nostra, sed comparatione ejus quo vehi debet. Itaque ubi aqua gravior est hominis corpore, aut saxi, non sinit id quo non vincitur, mergi. Sic evenit, ut in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leves, ex quibus quæ constant insulæ, in Lydia natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Statoniensi. Cutyliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aqua sustinetur; & in hanc atque illam partem non tantum vento impellitur, sed & aura. Nec umquam illi per diem & noctem in uno loco statio est: adeo movetur levi flatu. Huic duplex caussa est. Aquæ gravitas medicatæ, & ob hoc ponderosæ; & ipsius insulæ materia vectabilis, quæ non est corporis solidi, quamvis arbores alat. Fortasse enim leves truncos, frondesque in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illa saxa sunt, invenies exesa & fistulosa: qualia sunt quæ duratus humor efficit, utique circa medicatorum fontium rivos: quæ ubi purgamenta aquarum coaluerunt, ex spuma solidantur. Necessario leve est, quod ex ventoso inanique concretum est. Quorumdam caussa non potest reddi, quare aqua Nilotica fæcundiores fœminas faciat, adeo ut quarumdam viscera longa sterilitate præclusa, ad conceptum relaxaverit: quare quædam in Lycia aquæ conceptum fæminarum custodiant, quas solent petere, quibus parum tenax vulva est. Quod ad me attinet, pono ista inter temere vulgata. Creditum est, quasdam aquas scabiem adferre corporibus, quasdam vitiliginem, & fædam ex albo varietatem, sive infusa sive pota sit. quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Quis non gravissimas esse aquas credat, quæ in crystallum coeunt? Contra autem est. tenuissimis enim hoc evenit, quas frigus ob ipsam tenuitatem facillime gelat. Unde autem fiat ejusmodi lapis, apud Græcos ex ipso nomine apparet: κρύσταλλον enim appellant æque hunc perlucidum lapidem, quam illam glaciem, ex qua fieri creditur. Aqua enim cælestis minimum in se terreni habens, cum induruit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis: donec omni aere excluso in se tota compressa est, & humor

humor qui fuerat, lapis effectus est.

CAP. XXVI. Æstate quædam flumina augentur, ut Nilus, cujus alias ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque quosdam amnes crescere tempore æstivo; quattuor autem esse judicant caussas. Aut quia tunc maxime in humorem mutabilis terra est, aut quia majores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacite suffunditur. Tertia, si crebrioribus ventis ostium cæditur, & reverberatur fluctu, amnis restitit: qui crescere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Hæc enim quibusdam mensibus magis urgent, & exhauriunt flumina: cum longius recesserunt, minus consumunt, atque trahunt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit. Quædam flumina palam in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quædam consumuntur paullatim, & intercidunt: eadem ex intervallo revertuntur, recipiuntque & nomen & cursum. Caussa manifesta est, sub terra vacat locus. Omnis autem humor natura ad inferius, & ad inane defertur. Illo itaque recepta flumina cursus egere secreto: sed cum primum aliquid solidi, quod obstaret, occurrit, prærupta parte, quæ minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatu,
Existit procul hinc, alioque renascitur ore.
Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapsus,
Redditur Argolicis ingens Erasinus in undis.

Idem & in Oriente Tigris facit: absorbetur, & desideratus diu, tandem longe remoto loco, non tamen dubius, an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta ejectant: ut Arethusa in Sicilia, quinta quaque æstate per Olympia. Inde opinio est, Alphæon ex Achaia eo usque penetrare, & agere sub mare cursum, nec ante quam in Syracusano littore emergere. Ideoque iis diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Hoc & à te traditum est in poemate, Lucili carissime, & à Virgilio qui alloquitur Arethusam:

Sic tibi cum fluctus subter labere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum intervallum temporis, fœda quædam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, ut non tantum lutum, sed folia, testasque, & quidquid putre jacuit, expellant: ubique autem facit mare: cui hæc natura est, ut omne immundum stercorosumque littoribus impingat. Quædam vero partes maris id certis temporibus faciunt: ut circa Messanam & Mylas fimo quiddam simile, turbulentum in littus mare profert, fervetque & æstuat, non sine odore fœdo. Vnde illic stabulare Solis boves, fabula est. Sed difficilis ratio est quorumdam: utique inibi tempus ejus rei, de qua quæritur, inobservatum & incertum est. Itaque proxima quidem inveniri, & vicina non potest caussa, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantium clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quæ secunda vis defert & exportat. Illæ quæ non emittunt quidquid insedit, magis minusque æstuant. Mare vero cadavera, stramentaque, & naufragorum reliquiis similia, ex intimo trahit: nec tantum tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur.

CAP. XXVII. Sed monet me locus, ut quæram, cum fatalis dies diluvii venerit, quemadmodum magna pars terrarum undis obruatur,

ruatur. Vtrum Oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exsurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisa æstate hyems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus dejiciat. An flumina tellus largius fundat, aperiatque fontes novos: aut non sit una tanto malo caussa, sed omnis ratio consentiat: & simul imbres cadant, flumina increscant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia uno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturæ, utique ubi in finem sui properat. Ad originem rerum parce utitur viribus dispensatque se incrementis fallentibus: subito ad ruinam toto impetu venit. Quam longo tempore opus est, ut conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quam diligenti nutrimento obnoxium novissime corpus adolescit? at quam nullo negotio solvitur? Vrbes constituit ætas: hora dissolvit. Momento fit cinis: diu silva. Magna tutela stant ac vigent omnia: cito ac repente dissiliunt. Quidquid ex hoc statu rerum natura flexerit, in exitium mortalium satis. Ergo cum affuerit illa necessitas temporis, multa simul fata caussas movent: nec sine concussione mundi tanta mutatio est, ut quidam putant, inter quos Fabianus est. Primo immodici cadunt imbres, & sine ullis solibus triste nubilo cælum est: nebulaque continua, & ex humido spissaque caligine, numquam exsiccantibus ventis. Inde vitium satis, & segetum sine fruge surgentium marcor. Tunc corruptis quæ seruntur manu, palustris omnibus campis herba succrescit: mox injuriam & validiora sensere. Solutis quippe radicibus, arbusta procumbunt & vitis; atque omne virgultum non tenetur solo, quod molle fluidumque est: jam nec gramina aut pabula læta aquis sustinet, fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur: quare ilex & quercus excutitur, & quæcumque in his arduis arbor commissura astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum usque receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat, frustra titubantium fulcra tentantur. Omne enim fundamentum in lubrico figitur, & lutosa humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbi ingruunt, & congestæ sæculis tabuerunt nives, devolutus torrens altissimis montibus rapit silvas male hærentes, & saxa revolutis remissa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos ovium greges devehit, vulsisque minoribus tectis, quæ in transitu abduxit, tandem in majora violentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit mœnibus suis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos: adeo simul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis plana passim populatur. Novissime ruina magna gentium clarus onustusque diffunditur. Flumina vero suapte natura vasta, & tempestatibus rapta, alveos relinquunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cum superfusi novas sibi fecere ripas, ac scissa humo simul excessere alveo? Quanta cum præcipitatione volvuntur, ubi per campestria fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus, sed latissime velut, per angustum aquas implet? Cumque Danubius non jam radices, nec media montium stringit, sed juga ipsa sollicitat, ferens secum madefacta montium latera, rupesque dejectas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus à continente recesserunt. Deinde non inveniens exitum (omnia enim sibi ipse præcluserat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque urbium uno vortice involvit. Interim permanent imbres, fit cælum gravius, ac sic diu malum

ex malo colligit. Quod olim fuerat oubilum, mox eit: & quidem horrida & terribilis, intercuſſu luminis diri. crebra enim micant fulmina, procellæ quatiunt mare: tunc primum auctum fluminum acceſſu, & ſibi anguſtum, jam promovet littus: non continetur ſuis finibus, ſed prohibent exire torrentes, agunt que fluctus retro: pars tamen major, ut maligno oſtio retenta, reſtagnat, & agros in formam unius lacus redigit. Iam omnia, qua proſpici poteſt, aquis obſidentur. Omnis tumulus in profundo latet, & immenſa ubique altitudo eſt: tantum in ſummis montium jugis vada ſunt. In ea excelſiſſima cum liberis conjugibuſque fugere, actis ante ſe gregibus: diremptum inter miſeros commercium ac tranſitus: quoniam quidquid ſubmiſſius erat, id unda complevit. Editiſſimis quibuſque adhærebant reliquiæ generis humani: quibus in extrema perductis, hoc unum ſolatio fuit, quod tranſierat in ſtuporem metus, non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum. Quippe vim ſuam perdit in eo, qui ultra ſenſum mali miſer eſt. Ergo inſularum modo eminent montes, & ſparſas Cycladas augent, ut ait ille poetarum ingenioſiſſimus egregie, ſicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat: deerant quoque littora ponto.

niſi tantum impetum ingenii & materiæ ad pueriles ineptias reduxiſſet.

Nat lupus inter oves fulvos vehit unda leones.

Non eſt res ſatis ſobria, laſcivire devorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantæ confuſionis imaginem cepit, cum dixit:

Exſpatiata ruunt per apertos flumina campos.

... Preſſæque labant ſub gurgite turres.

Magnifice hoc, ſi non curavit, quid oves & lupi faciant. Natari autem in diluvio & in illa rapina poteſt? aut non eodem impetu pecus omne quo raptum erat, merſum eſt? Concepiſti imaginē quantam debebas, obrutis omnibus terris, cælo ipſo in terram ruente. Perfer. Scies quid deceat, ſi cogitaveris orbem terrarum natare. Nunc ad propoſitum revertamur.

CAP. XXVIII. Sunt qui exiſtiment, immodicis imbribus vexari terras poſſe, non obrui. Magno impetu magna ferienda ſunt. Faciet pluvia ſegetes malas, fructum grando decutiet, intumeſcent rivis flumina: ſed reſidebunt. Quibuſdam placet moveri mare, & illinc cauſſam tantæ cladis accerſi. Non poteſt torrentium, aut imbrium, aut fluminum injuria fieri tam grande naufragium. Vbi inſtat illa pernicies, mutarique genus humanum placuit, fluere aſſiduos imbres, & non eſſe modum pluviis conceſſerim: ſuppreſſis aquilonibus, & flatu ſicciore: auſtris nubes & imbres & amnes abundare.

... Sed adhuc in damna profectum eſt.

Sternuntur ſegetes, & deplorata colonis

Vota jacent, longique perit labor irritus anni,

Non lædi debent terræ, ſed abſcondi. Denique cum per iſta proluſum eſt, creſcunt maria, ſed ſuper ſolitum, & fluctum ultra extremum tempeſtatis maximæ veſtigium mittunt. Deinde à tergo ventis ſurgentibus, ingens æquor evolvunt; quod longe à conſpectu littoribus frangitur. Deinde ubi littus bis terque prolatum eſt, & pelagus in alieno conſtitit, velut admoto malo cominus procurrit æſtus ex imo receſſu maris. Nam ut aeris, ut ætheris, ſic hujus elementi larga materia eſt, multoque in abdito plenior. Hæc fatis mota, non æſtu, (nam æſtus fati miniſterium eſt) attollit vaſto ſinu fretum, agitque ante ſe. Deinde in miram altitudinem erigitur: & illis tutis hominum receptaculis ſupereſt. Nec id aquis arduum eſt, quoniam æquo terris faſtigio aſcenderet. Si quis excelſa perlibret,

bret, maria paria sunt. Nam par undique sibi ipsa tellus est. Cava & plana undique inferiora sunt. Sed istis adeo in rotundum orbis æquatus est, in parte autem ejus & maria sunt, quæ in unius æqualitatem pilæ coeunt. Sed quemadmodum campos intuentem, quæ paulatim devexa sunt, fallunt: sic non intelligimus curvaturas maris, & videtur planum quidquid apparet. at illud æquale terris est. Ideoque ut effluat, non magna mole se tollet: dum satis est illi, ut supra paria veniat, leviter exsurgere: nec à littore ubi inferius est, sed à medio, ubi ille cumulus est, defluit. Ergo ut solet æstus æquinoctialis, sub ipsum lunæ solisque coitum, omnibus aliis major undare: sic hic qui ad occupandas terras emittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam supra cacumina eorum, quos perfusurus est, montium crevit, devolvitur. Per centena millia quibusdam locis æstus excurrit innoxius, & ordinem servat. Ad mensuram enim crescit, iterumque decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eadem, qua conflagratio futura est. Utrumque fit, cum Deo visum ordiri meliora, vetera finiri. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus est. Ergo quandoque placuere res novæ mundo, sic in nos mare emittitur desuper, ut fervor ignis, cum aliud genus exitii placuit.

CAP. XXIX. Quidam existimant terram quoque concuti, & dirupto solo nova fluminum capita detegere, quæ amplius ut è pleno profundant. Berosus, qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: & adeo quidem id affirmat, ut conflagrationi atque diluvio tempus assignet: arsura enim terrena contendit, quando omnia sidera, quæ nunc diversos agunt cursus, in Cancrum convenerint, sic sub eodem posita vestigio, ut recta linea exire per orbes omnium possit: inundationem futuram, cum eadem siderum turba in Capricornum convenerit. Illic solstitium, hic bruma conficitur. Magnæ potentiæ signa: quando in ipsa mutatione anni momenta sunt. Et istas ego receperim caussas (neque enim ex uno est tanta pernicies) & illam quæ in conflagratione nostris placet, huc quoque transferendam puto: sive anima est mundus, sive corpus: natura gubernante, ut arbores, ut sata, ab initio ejus usque ad exitum quidquid facere, quidquid pati debeat, inclusum est: ut in semine omnis futuri ratio hominis comprehensa est. Et legem barbæ & canorum nondum natus infans habet. totius enim corporis, & sequentis ætatis in parvo occultoque lineamenta sunt. Sic origo mundi, non minus solem & lunam, & vices siderum, & animalium ortus, quam quibus mutarentur terrena, continuit. In his fuit inundatio, quæ non secus quam hyems, quam æstas, lege mundi venit. Itaque non pluvia illud fiet, sed pluvia quoque: non incursu maris, sed maris quoque incursu: non terræ motu, sed terræ quoque motu. Omnia adjuvabunt naturam, ut naturæ constituta peragantur. Maximam tamen caussam, ad se inundandam, terra ipsa præstabit: quam diximus esse mutabilem, & solvi in humorem. Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cum partes ejus interire debuerint, abolerive funditus totæ, ut de integro totæ, rudes innoxiæque generentur: nec supersit in deteriora magister: plus humoris, quam semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur, pensa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, ut quæ libramento stant, inæqualitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quidquid illi accesserit, necesse est in alienum locum exundet. Vndare ergo terra debet, ut validiori infirma succumbat. Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata

laxata ire in humorem, & assidua tabe defluere. Tunc exsilient sub montibus flumina, ipsosque impetu quatient : inde aura tacita manabunt. Solum omne aquas reddet, summi scaturient montes : quemadmodum in morbum transeunt sana, & ulceri vicina consentiunt : ut quæque proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiante pluribus locis saxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes novum mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebit alienos menses hyems, æstas prohibebitur, & quodcumque terras sidus exsiccat, compresso ardore cessabit. Peribunt tot nomina, Caspium & Rubrum mare, Ambracii & Cretici sinus, Propontis & Pontus. Peribit omne discrimen. Confundetur quidquid in suas partes natura digessit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non proderunt templa supplicibus, nec urbium summa: quippe fugientes unda præveniet, & ex ipsis arcibus deferet. Alia ab occasu, alia ab oriente concurrent: unus humanum genus condet dies. Quidquid tam longa fortunæ indulgentia excoluit, quidquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata, magnarumque gentium regna pessumdabit.

CAP. XXX. Sunt omnia, ut dixi, facilia naturæ : utique quæ à primo facere constituit, ad quæ non subito, sed ex denunciato venit. Iam autem à primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi unitate discederet, quando mergeretur terrena, decretum est : & ne sit quandoque velut in novo opere, dura mollitio, olim ad hæc maria se exercent. Non vides, ut fluctus in littora, tamquam exiturus, incurrat ? Non vides, ut æstus fines suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducat ? Non vides, ut illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quis porro istinc, unde tantum tumultum vides, metus est è mari, & magno impetu erumpentibus fluviis? Vbi non humorem natura disposuit, ut undique nos, cum voluisset, aggredi posset ? Mentior, nisi eruentibus terram humor occurrit, & quoties nos avaritia aut defodit, aut aliqua caussa penetrare altius cogit, eruendi finis unda est. Adjice nunc, quod immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per operta labentium. Vndique ergo erunt caussæ diluvio, cum aliæ aquæ subinfluunt terras, aliæ circumfluunt, quæ diu coercitæ vincent, & amnes amnibus jungent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & majore hiatu solvet. Quemadmodum corpora nostra adegestum venter exhaurit, quemadmodum eunt in sudorem vires : ita tellus liquefiet, & aliis caussis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inveniet : sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitii. Tentatur divelliturque concordia, cum semel aliquid ex hac idonea diligentia remiserit mundus : statim undique ex aperto superne, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui, tam contumax, infestumque retinentibus, quam magna vis undæ, utetur libertate permissa, & jubente natura, quæ scindit circuitque, complebit. Vt ignis diversis locis ortus, cito miscet incendium, flammis coire properantibus: sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia undis erit : sed peracto exitio generis humani, exstinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transierant, iterum aquas terra sorbebit : natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget : & rejectus è nostris sedibus,

sedibus, in sua secreta pelletur Oceanus: antiquus ordo revocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturque terris homo inscius scelerum, & melioribus auspiciis natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, nisi dum novi sunt. Cito nequitia subrepit: virtus difficilis inventu est, rectorem ducemque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

LIBER IV.

In quo de nive, grandine & pluvia agitur.

PRÆFATIO.

DELECTAT te, quemadmodum scribis, Lucili virorum optime, Sicilia, & officium procurationis otiosæ. Delectabit, si continere id intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc non dubito. Scio quam sis ambitioni alienus, quam familiaris otio & litteris. Turbam rerum hominumque desiderent, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optime convenit. Nec mirum paucis istud contingere, imperiosi nobis ipsis & molesti sumus: modo amore nostri, modo tædio laboramus: infelicem animum nunc superbia inflamus, nunc cupiditate distendimus: alias voluptate laxamus, alias solicitudine exurimus. Quod est, miserrimum, numquam sumus singuli. Necesse est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili, quod facere consuevisti. A turba quantum potes, te separa, nec adulatoribus latus præbeas, artifices sunt ad captandos superiores. Par illis, etiam si bene caveris, non eris. Mihi crede capieris, si proditioni ipse te trades. Habent hoc in se naturale blanditiæ: etiam cum rejiciuntur, placent: sæpe exclusæ, novissime recipiuntur. Hoc enim ipsum imputant, quod repelluntur, & subigi ne contumelia quidem possunt. Incredibile est; quod dicturus sum, sed tamen verum. Ea maxime quisque pater, qua petitur. Fortasse enim ideo, quia patet, petitur. Sic ergo formare, ut scias non posse te consequi, ut sis impenetrabilis. cum omnia caveris, per ornamenta feriet. Alius adulatione clam utetur parce: alius ex aperto, palam rusticitate simulata, quasi simplicitas illa, non ars sit. Plancus artifex ante Villejum maximus, ajebat non esse occulte, nec ex dissimulato blandiendum. Perit, inquit, procari, si latet. Plurimum adulator cum deprehensus est, proficit: plus etiamnum si objurgatus est, si erubuit. Futuros multos in persona tua Plancos cogita: & hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, quo ego nil cognovi subtilius in omnibus rebus, maxime in distinguendis & curandis vitiis, sæpe dicebat, adulationi nos opponere, non claudere ostium. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicæ solet. Quæ si impulit, grata est: gratior, si effregit. Demetrium egregium virum memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad divitias viam, quo die pænituisset bonæ mentis. Nec invidebo, inquit, vobis hanc artem, sed docebo eos quibus quæsito opus est, quemadmodum non dubiam fortunam maris, non emendi vendendique aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiorem fori teneant, quemadmodum non solum facili, sed etiam hilari via pecuniam faciant, gaudentesque dispolient. Te, inquit, longiorem Fido Annæo jurabo, & Apollonio Pycta, quamvis staturam habeas Thracæ incompositi. Hominem quidem non esse ullum liberaliorem, non mentiar, cum possis videri omnibus donasse, quidquid dereliquisti. Ita est, mi Iunior, quo apertior est adulatio, quo improbior.

bior, quo magis frontem suam perfricuit, cecidit alienam, hoc citius expugnat. Eo enim jam dementiæ venimus, ut qui parce adulatur, pro maligno sit. Solebam tibi dicere, Gallionem fratrem meum (quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest) alia vitia non nosse, hoc etiam odisse. ab omni illum parte tentasti. Ingenium suspicere cœpisti, omnium maximum & dignissimum, quod consecrari mallet, quam conteri: pedes abstulit. Frugalitatem laudare cœpisti, prima statim verba præcidit. Cœpisti mirari comitatem & incompositam suavitatem: quæ illos quoque, quos transit, abducit, gratuitum etiam in obvios meritum. Nemo enim mortalium uni tam dulcis est, quam hic omnibus: cum interim tanta naturalis boni vis est, uti artem simulationemque non redoleat. Nemo non imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditiis tuis restitit, ut exclamares invenisse te inexpugnabilem virum adversus insidias, quas nemo non in sinum recipit. Eo quidem magis hanc ejus prudentiam, & in evitando inevitabili malo pertinaciam te suspicere confessus es, quia speraveras posse apertis auribus recipi, quamvis blanda diceres, quia vera dicebas. Sed eo magis intellexit obstandum. Semper enim falsis à vero petitur veritas. Nolo tamen tibi displiceas, quasi male egeris mimum, & quasi ille aliquid jocorum aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, sed repulit. Ad hoc exemplar componere. Cum quis ad te adulator accesserit, dicito: I tu, ista verba, quæ jam ab alio magistratu ad alium cum lictoribus transeunt, ferto ad aliquem, qui paria facturus, vult quidquid dixeris, audire. Ego nec decipere volo, nec decipi possum. Laudari me à vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, ut te petere cominus possint? Longum inter vos intervallum sit. Cum cupieris bene laudari, quare hoc ulli debeas? Ipse te lauda, dic: Liberalibus me studiis tradidi, quamquam paupertas alia suaderet, & ingenium eo duceret, ubi præsens studii pretium est. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad salutare philosophiæ studium contuli. Ostendi in omne pectus cadere virtutem: & eluctatus natalium angustias, nec sorte me, sed animo mensus, par maximis steti. Non mihi inimicitia Getulici Caji fidem eripuit, non in aliorum personam infeliciter amatorum, Messala & Narcissus, diu publici hostes, antequam sui, propositũ meum potuerunt evertere. Cervicem pro fide opposui. Nullum verbum mihi, quod non salva conscientia procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil, nisi ne parum bonus amicus fuissem. Non mihi muliebres fluxere lacrymæ, non è manibus ullius supplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec viro feci. Periculis meis major, paratus ire in ea quæ minabantur, egi gratias fortunæ, quod experiri voluisset, quanti æstimarem fidem. Non debebat mihi parvo restare constare. Nec examinavit me quidem diu: neque enim paria pendebant, utrum satius esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non præcipiti impetu in ultimum consilium, quo me eriperem furori potentium, misi. Videbam apud Cajum tormenta, videbam ignes. Sciebam olim sub illo in eum statum res humanas decidisse, ut inter misericordię opera haberetur, occidi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore desilui, ne viderer pro fide tantum mori posse. Adjice nunc invictum muneribus animum, & in tanto avaritiæ certamine numquam suppositam manum lucro. Adjice nunc victus parsimoniam, sermonis modestiam, adversus minores humanitatem, adversus majores reverentiam. Post hoc ipse te consule, verane an falsa memoraveris. Si vera sunt, coram magno teste lauda-

laudatus es: si falsa, sive teste derisus es. Possum & ipse nunc videri te aut captare, aut experiri. Utrumlibet crede, & omnes timere à me incipe. Virgilianum illud excute:

Nusquam tuta fides,

Aut Ovidianum,

--- Qua terra patet, fera regnat Erynnis.

In facinus jurasse putes.---

Aut illud Menandri: (Quis enim non in hoc magnitudinem ingenii sui concitavit, detestatus consensum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes, ait, malos vivere: & in scenam velut rusticus poeta prosiluit. Non senem excepit, non puerum, non fæminam, non virum: & adjicit, non singulos peccare, nec paucos, sed jam scelus esse contextum. Fugiendum ergo, & in se redeundum est, imo etiam à se recedendum. Hoc tibi, etsi dividimur mari, præstare tentabo, ut dubium viæ, injecta manu, ad meliora perducam. Et ne solitudinem sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus una, qua parte optimi sumus, dabimus invicem consilia, non ex vultu audientis pendentia. Longe te ab ista provincia abducam, ne forte magnam historiis esse fidem credas, & placere tibi incipias, quotiens cogitaveris: Hanc ego habeo sub meo jure provinciam, quæ maximarum urbium exercitus & sustinuit & fregit, cum inter Carthaginem & Romam ingentis belli pretium jacuit, cum quattuor Romanorum principum, id est, totius imperii vires contractas in unum locum vidit, aitamque Pompeji fortunam erexit, Cæsaris fatigavit, Lepidi transtulit, omnium cepit: quæ illi ingenti spectaculo interfuit; ex quo liquere mortalibus posset, quā velox foret ad imum lapsus ex summo, quamque diversa via magnā potentiam fortuna destrueret. Uno enim tempore vidit Pompejum Lepidumque, ex maximo fastigio aliter ad extrema dejectos, cum Pompejus alienum exercitum fugeret, Lepidus suum.

CAP. I. Itaque ut te tota mente abducam, quamvis multa habeat Sicilia in se, circaque se mirabilia, omnes interim provinciæ tuæ quæstiones præteribo, & in diversum cogitationes tuas abstraham. Quæram enim tecum id quod libro superiore distuli: Quid ita Nilus æstivis mensibus abundet. Cui Danubium similem habere naturam philosophi tradiderunt, quod & fontis ignoti, & æstate quam hyeme major sit. Utrumque apparuit falsum. Nam & caput ejus in Germania esse comperimus: & æstate quidem incipit crescere, sed adhuc manente intra mensuram suam Nilo, primis caloribus, cum sol vehementior inter extrema veris nives emollit, quas ante consumit, quam intumescere Nilus incipiat. Reliquo vero æstatis minuitur, & ad hibernam magnitudinem redit, atque ex ea demittitur.

CAP. II. At Nilus ante exortum caniculæ augetur mediis æstibus, ultra æquinoctium. Hunc nobilissimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, & ita disposuit, ut eo tempore inundaret Ægyptum, quo maxime usta fervoribus terra undam altius traheret, tantum hausura, quantum siccitati annuæ sufficere possit. Nam in ea parte, quæ in Æthiopiam vergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, & qui insuetam aquis cælestibus terram non adjuvent. Unam, ut scis, Ægyptus in hoc spem suam habet. Proinde aut sterilis annus aut fertilis est, prout ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum adspicit cælum. Quare non cum poeta meo jocor, & illi Ovidium suum impingo? qui ait:

--- Nec pluvio supplicat herba Jovi.

Unde crescere incipiat si comprehendi posset, caussæ quoque incrementi invenirentur. Nunc vero magnas solitudines pervagatus, & in paludes diffusus, gentibus sparsus, circa Philas primum ex vago & errante colligitur,

Philæ

Philæ insula est aspera & undique prærupta: duobus in unum coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, & ejus nomen ferunt. Urbem totam complectitur. Hanc Nilus magnus magis quam violentus egressus Æthiopiam arenasque, per quas iter ad commercia Indici maris est, præiabitur. Excipiunt eum cataractæ, nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excisasque pluribus locis rupes Nilus insurgit, & vires suas concitat. Frangitur enim occurrentibus saxis, & per angusta eluctatus, ubicumque vincit, aut vincitur, fluctuat: & illic excitatis primum aquis quas sine tumultu leni alveo duxerat, violentus, & torrens per malignos transitus prosilit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At ubi scopulos verberavit, spumat: & illi non ex natura sua, sed ex injuria loci color est. Tandemque eluctatus obstantia, in vastam altitudinem subito destitutus cadit, cum ingenti circumjacentium regionum strepitu. Quem perferre gens ibi à Persis collocata non potuit, obtusis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini parvula navigia conscendunt, quorum alter navem regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniam Nili, & reciprocos fluctus volutati, tandem tenuissimos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt: & cum toto flumine effusi, navigium ruens manu temperant, magnoque spectantium metu in caput nixi, cum jam adploraveris, mersosque atque obrutos tanta mole credideris, longe ab eo, in quem ceciderant, loco navigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens unda, sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam quam modo retuli, Philas noscitur. Exiguo ab hac spatio petra dividitur, ἄβατον Græci vocant: nec illam ulli, nisi antistites calcant: illa primum saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli, Nili venas vocant incolæ: ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire posset Ægyptum. In hæc ora stipem sacerdotes, & aurea dona præfecti, cum solenne venit sacrũ, jaciunt. Hinc jam manifestus novarum virium Nilus, alto ac profundo alveo fertur, ne in latitudinem excedat objectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, & per campestria vagus, in plura scinditur flumina, manuque canalibus factis, ut sit modus in derivantium potestate, per totam discurrit Ægyptum. Initio diducitur, deinde continuatis aquis in faciem lati ac turbidi maris stagnat: cursum illi violentiamque eripit latitudo regionum, in quas extenditur, dextra lævaque totam amplexus Ægyptum. Quantum crevit Nilus, tantum spei in annũ est. Nec computatio fallit agricolam: adeo ad mensuram fluminis respondet, quam fertilem facit Nilus. Is arenoso & sitienti solo & aquam inducit & terram. Nã cum turbulentus fluat, omnem in siccis atque hiantibus locis fæcem relinquit: & quidquid pingue secum tulit, arentibus locis allinit: juvatque agros duabus ex caussis, & quod inundat, & quod oblimat. Ita quidquid non adiit, sterile ac squallidũ jacet. Si crevit super debitum, nocuit. Mira æque natura fluminis, quod cum ceteri amnes abluant terras & eviscerent, Nilus tanto ceteris major, adeo nihil exedit, nec abradit, ut contra adjiciat vires, minimumque in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo arenas saturat ac jungit. Debetq; illi Ægyptus non tantũ fertilitatẽ terrarum, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cum jam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertæq; sunt valles: oppida insularũ modo exstant. Nullum in mediterraneis, nisi per navigia commerciũ est. Majorque est lætitia gentibus, quo minus terrarum suarũ vident. Sic quoq; cũ se ripis continet

Nilus,

Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcumque elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud littus porrigit. Ceterum belluas, marinis vel magnitudine vel noxa pares, educat. Et ex eo quantus sit, æstimari potest, quod ingentia animalia, & pabulo sufficienti, & ad vagandum loco, continet. Babilius virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, cum ipse præfectus obtineret Ægyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum à mari occurrentium, & crocodilorum à flumine adversum agmen agentium, velut pro partibus prælium. Crocodilos ab animalibus placidis morsuque innoxiis victos. His superior pars corporis dura & impenetrabilis est etiam majorum animalium dentibus; at inferior mollis ac tenera: hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt, submersi vulnerabant, & in adversum enixi dividebant. Recisis hoc modo pluribus, ceteri velut acie versa refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritæ generis aut sanguinis proprietate superant, sed contemptu & temeritate. Ultro enim insequuntur, fugientesque injecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minus præsens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatra, non ascendisse, decimo regni anno & undecimo constat. Significatam ajunt duobus rerum potientibus defectionem. Antonii enim Cleopatræque defecit imperium. Per novem annos non ascendisse Nilum superioribus sæculis, Callimachus est auctor. Sed nunc ad inspiciendas caussas, propter quas æstate Nilus crescat, accedam, & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Æthiopiæ jugis solutas nives ad Nilum usque decurrere. In eadem opinione omnis vetustas fuit. Hoc Æschylus, Sophocles, Euripides tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primo Æthiopiam ferventissimam esse, indicat hominum adustus color, & Troglodytæ, quibus subterraneæ domus sunt. Saxa velut igni fervescunt, non tantum medio, sed inclinato quoque die: ardens pulvis, nec humani vestigii patiens: argentum replumbatur: signorum coagmenta solvuntur: nullum materiæ superadornatæ manet operimentum. Auster quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidissimus est. Nullum ex his animalibus quæ latent bruma, umquam reconditur. Etiam per hyemem in summo & aperto serpens est Alexandriæ quoque, quæ longè ab hujusmodi immodicis caloribus est posita, nives non cadunt: superiora etiā pluvia carent. Quemadmodum ergo regio tantis subjecta fervoribus duraturas per totam æstatem nives recipit? Quas sane aliqui montes illic quoque excipiunt: numquam tamen magis quam Thraciæ juga aut Caucasus. Atqui horum montium flumina vere & prima æstate intumescunt, deinde hibernis minora sunt. Quippe vernis temporibus imbres nivem diluunt: reliquias ejus primus calor dissipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Ister, nec Caystrus subjacent malo: æstate proveniunt. Altissimæ sunt & in illis Septemtrionalibus jugis nives. Phasis quoque per id tempus & Borysthenes cresceret, si nives flumina possent contra æstatem magna producere. Præterea si hæc caussa attolleret Nilum æstate prima plenissimus flueret. Tunc enim maximæ & integræ adhuc nives, ex mollissimoque tabes est. Nilus autem per menses quattuor liquitur, & illi æqualis accessio est. Si Thaleti credis, Etesiæ discedenti Nilo resistunt, & cursus ejus acto contra ostia mari sustinent: ita reverberatus in se recurrit: nec crescit, sed exitu prohibitus resistit, & quacumq; mox potuit,

potuit, inconcessus erumpit. Euthymenes Massiliensis testimonium dicit: Navigavi, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit major, quamdiu Etesiæ tempus observant: tunc enim ejicitur mare instantibus ventis. Cum resederint, & pelagus conquiescit; minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis maris sapor est, & similes Niloticis beluæ. Quare ergo, si Nilum Etesiæ provocant, & ante illos incipit incrementum ejus, & post eos durat? Præterea non fit major, quo illi flavere vehementius? Nec remittitur incitaturque, prout illis impetus fuit: quod fieret, si illorum viribus cresceret. Quid, quod Etesiæ littus Ægyptium verberant, & contra illos Nilus descendit, inde venturus, unde illi, si origo ab illis esset. Præterea ex mari purus & cæruleus efflueret, non ut nunc turbidus venit. Adde, quod testimonium ejus testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cum ignota essent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc vero tota exteri maris ora mercatorum navibus stringitur: quorum nemo narrat nunc cæruleum Nilũ, aut mare saporis alterius. quod & natura credi vetat: quia dulcissimum quodque & levissimum sol trahit. Præterea quare hyeme non crescit? & tunc potest ventis concitari mare, aliquanto quidem majoribus. Nam Etesiæ temperati sunt. Quod si è mari ferretur Atlantico, semel oppleret Ægyptũ. At nunc per gradus crescit. Oenopides Chius ait, hyeme calorem sub terris contineri: ideo & specus calidos esse, & tepidiorem puteis aquam: itaque venas interno calore siccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilum, quia nullo imbre adjuvetur, tenuari, deinde crescere per æstatem: quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. Quod si verum esset, æstate flumina crescerent, omnesque putei æstate abundarent. Deinde non calorem hyeme sub terris esse majorem. Aqua & specus & putei tepent: quia aëra rigentem extrinsecus non recipiunt. Ita non calorem habent, sed frigus excludunt. Ex eadem caussa æstate refrigescunt: quia illo remotus seductusque aër calefactus non pervenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad se rapit: hunc exsiccata tellus tum ex mari ducit, tum ex ceteris aquis. Fieri autem non potest, ut una sicca sit tellus, alia humeat. Sunt enim perforata omnia, & invicem pervia. Sicca ab humidis sumunt aliquando. Nisi aliquid terra acciperet exaruisset. Ergo undas sol trahit: sed ex his quæ premunt, maxime hæc meridiana sunt. Terra cum exaruit, plus ad se humoris adducit. ut in lucernis oleum illo fluit, ubi exuritur: sic aqua illo incumbit, quo vis caloris & terræ æstuantis arcessit. Unde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hibernis, Septemtrionalibus, unde exundat. Ob hoc pontus in inferum mare assidue fluit rapidus, non ut cetera maria, alternatis ultro citro æstibus, in unam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret, hisque itineribus, quod cuique deest, redderetur, quod cuique superest, emitteretur, jam aut siccata essent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cum pontus & amnes cuncti invicem commeent, non omnibus locis æstate majora sunt flumina? Ægyptum sol magis percoquit. Itaque Nilus magis crescit. Sed in ceteris quoque terris aliqua fluminibus fiat adjectio. Deinde quare ulla pars terræ sine humore est, cum omnis ad se ex aliis regionibus trahit: eoque magis, quo calidior est. Deinde quare Nilus dulcis est, si illi è mari unda est? Nec enim ulli fluminis dulcior gustus.

CAP. III. Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmavero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numera secundæ notæ, qui vidisse quidem se negant, sed audisse.

Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, unam aliquam rem nolunt spondere: sed adjiciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod præteritum, quam in hoc quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem versa, sic affirmabit, tamquam interfuerit. Quare autem rotunda sit grando, etiam sine magistro scire potes, cum adnotaveris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis apparet, quę humoré halitu colligunt, & in poculis sparsis, aliaque omni lævitate: nam & in herbarum vel arborum foliis, si quæ guttæ adhæserunt, in rotundum jacent.

Quid magis est saxo durum? quid mollius unda?

Dura tamen molli saxa cavantur aqua.

aut, ut alius poeta ait:

Stillicidi casus lapidem cavat. ——

& hæc ipsa excavatio rotunda fit. Ex quo apparet illud, huic quoque simile esse quod cavat. Locum enim sibi ad formam & habitum suum exsculpit. Præterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cum defertur, corrotundari, & toties per spatium aeris densi devoluta æquabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, imo fusa est, & non per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium ejus est. Ita non longius illi per aera, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras: cum inter nullos magis quam inter philosophos esse debeat æqua libertas? Grando nihil aliud est quam suspensa glacies. Nix, in pruina pendens congelatio. Illud enim jam diximus, quod inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam & glaciem, nec non inter nivem & glaciem interesse.

CAP. IIII. Poteram me parata quæstione, dimittere: sed bene emensum dabo: & quoniam cœpi tibi molestus esse, quidquid in hoc loco quæritur, dicam. Quæritur autem, quare hyeme ningat, non grandinet: & vere, jam frigore infracto, grando cadat. Nam, ut fallar tibi, verum mihi quidem persuadetur, qui me usque ad mendacia hæc leviora, in quibus os percidi, non oculi erui solent, credulum præsto. Hyeme aer riget: & ideo nondum in aquam vertitur, sed in nivem, cui aer propior est. Cum ver cœpit, major inclinatio aeris sequitur, & calidiore cælo majora fiunt stillicidia. Ideo, ut ait Virgilius noster,

—— *cum ruit imbriferum ver,*

vehementior immutatio est aeris undique patefacti & solventis se, ipso tempore adjuvante. Ob hoc nimbi graves magis vastique quam pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluvias habet & tenues: quales sæpe solent intervenire, cum pluvia rara & minuta, nivem quoque admixtam habet. Dicimus nivalem diem, cum altum frigus, & triste cælum est. Præterea Aquilone flante, & suum cælum habente, minutæ pluvię sunt: Austro imber improbior est, & guttæ pleniores sunt.

CAP. V. Rem à nostris positam nec dicere audeo, quia infirma videtur: nec præterire. Quid enim mali est, aliquid & faciliori judici scribere? Imo si omnia argumenta ad lancem cœperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum sunt sine adversario. Cetera etiam si vincunt, litigant. Ajunt, quidquid circa Scythiam & Pontum & Septemtrionalem plagam glaciatum & adstrictum est, vere relaxari. tunc flumina gelata discedere, tunc obrutos montes nivem solvere. Credibile est ergo, frigidos spiritus inde fieri, & verno cælo immisceri. Illud quoque adjiciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, censeo, si volueris verum exquirere, nivem ita cave

ve experiaris. Minus algere ajunt pedes eorum, qui fixam & duram nivem calcant, quam eorum qui teneram & labefactam. Ergo, si non mentiuntur, quidquid ex illis Septemptrionalibus locis jam distributa nive, & glacie frangente se fertur, id meridianæ partis repentem jam humidumque aera alligat & perstringit. Itaque cum pluvia futura erat, grando fit, injuria frigoris.

CAP. VI. Non tempero mihi, quo minus omnium nostrorum ineptias proferam. Quosdam peritos observandarum nubium esse affirmant, & prædicere cum grando futura sit: & hoc intelligere usu ipso potuisse, cum colorem nubium notassent, quem grando toties insequebatur. Illud incredibile, Cleonis fuisse publice præpositos χαλαζοφύλακας speculatores futuræ grandinis. Hi cum signum dedissent, adesse jam grandinem, quid exspectas? ut homines ad penulas discurrerent, aut ad scortea? Imo pro se quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illæ nubes alio declinabant, cum aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod sine damno fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu avidas aut crudeles existimes nubes, digitum suum bene acuto graphio pungebat, & hoc sanguine litabat. Nec minus ab hujus agello grando se avertebat, quam ab illo, in quo majoribus hostiis exorata erat.

CAP. VII. Rationem hujus rei quidem quærunt. Alteri, ut homines sapientissimos decet, negant posse fieri, ut cum grandine aliquis pasciscatur, & tempestates munusculis redimat, quamvis munera etiam deos vincant. Alteri suspicari ipsos ajunt, esse in ipso sanguine vim quandam potentem avertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse vis tanta, ut in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium & fabula est? At Cleonis judicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura providendæ tempestatis: quod negligentiâ eorum vineæ vapulassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cavetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palam est, ut hujus rei caussa nullius philosophi schola intranda sit.

CAP. VIII. Unam adhuc rem adjiciam, & favere ac plaudere te juvabit. Ajunt nivem in ea parte aeris fieri, quæ prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus caussis. Una, quod omnis terrarum evaporatio, cum multum intra se fervidi aridique habeat, hoc est calidior, quo recentior. Altera, quod radii solis à terra resiliunt, & in se recurrunt. Horum duplicatio proxima quæque à terris calefacit. Quæ ideo plus habent teporis, quia solem bis sentiunt. Tertia caussa est, quod magis superiora perflantur. At quæcumque depressa sunt, minus ventis verberantur.

CAP. IX. Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citius concipit, & diutius servat. Itaque si in sole posueris æneũ vas & vitreum & argenteum, æneo citius calor accedet, diutius hærebit. Adjicit deinde, quare hoc existimet fieri. His, inquit, corporibus, quæ duriora, & pressiora densioraque sunt, necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur ut quemadmodum minora balnearia & minora miliaria citius calefiunt, sic hæc foramina occulta & oculos effugientia, & celerius fervorem sentiant, & propter easdem angustias quidquid receperunt, tardius reddant.

CAP. X. Hæc longe præparata ad id perducunt, de quo nunc quæritur. Omnis aer quo pro-

propior est terris, hoc crassior. Quemadmodum in aqua & in omni humore fæx ima est: ita in aëre spississima quæque desidunt. Jam autem probatum est, omnia quo crassioris solidiorisque materiæ sunt hoc fidelius custodire calorem receptum: sed quo editior est aer, & quo longius à terrarum colluvie recessit, hoc sincerior puriorque est. Itaque solem non retinet, sed velut per inane transmittit: ideo minus calefit.

CAP. XI. Contra autem quidam ajunt, cacumina montium hoc calidiora esse debere, quo soli propiora sunt. Qui mihi videntur errare, quod Apenninum & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem montes in tantum putant crescere, ut illorum magnitudo sentire solis viciniam possit. Excelsa sunt ista, quamdiu nobis comparantur: at vero ubi ad universum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se vincuntur, & vincunt. Ceterum in tantum nihil attollitur, ut collatione totius nulla sit vel maximis portio: quod nisi esset, non diceremus, totum orbem terrarum pilam esse. Pilæ proprietas est, cum æqualitate quadam rotunditas: æqualitatem autem hanc accipe, quam vides in lusoria pila. Non multum illi commissuræ & rimæ earum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur. quomodo in hac pila, nihil illa intervalla officiunt ad speciem rotundi, sic nec in universo quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione consumitur. Qui dicit altiorem montem, quia solem propius excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominem citius quam pusillum debere calefieri, & citius caput ejus quam pedes. At quisquis mundum mensura sua æstimaverit, & terram cogitaverit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, ut cælestia magis sentiat, velut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus, & vertices æterna nive obsessi, nihilominus in imo sunt. & propius quidem soli est mõs, quam campus aut vallis: sed sic, quomodo est pilus pilo crassior. Isto enim modo, & arbor alia magis quam alia dicetur vicina cælo: quod falsum est: quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Ubi ad collationem immensi corporis ventum est, nihil interest quanto alterum altero sit majus: quia etiam si magno discrimine, tamen minima dicuntur.

CAP. XII. Sed ut ad propositum revertar, propter has quas retuli caussas, plerisque placuit, in ea parte aeris nivem concipi, quæ vicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aer & plus habet frigoris, quam ut in aquam & imbrem transeat, & minus quam ut duretur in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intento nives fiunt coactis aquis.

CAP. XIII. Quid istas, inquis, ineptias, quibus nec literatior fit quisquam, nec melior, tam operose persequeris? Quomodo fiant nives, dicis: cum multo magis ad nos dici à te pertineat, quare emendæ non sint nives. Iubes mecum luxuria litigare. Quotidianum istud & sine effectu jurgium est. Litigemus tamen: etiamsi superior futura est, pugnantes ac reluctantes vincat. Quid porro? hanc ipsam inspectionem naturæ nihil judicas ad id, quod vis, conferre? Cum quærimus, quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinæ similem habere naturam, plus illi spiritus quam aquę inesse, non putas exprobari illis, cum emere aquam turpe sit, si nec aquam quidem emunt? Nos vero quæramus potius, quomodo fiant nives, quam quomodo serventur: quoniam non contenti vina diffundere veterana, & per sapores ætatesque disponere, invenimus quomodo stiparemus nivem, ut ea æstatem evinceret, & contra anni fervorem defenderetur loci frigore.

Quid-

Quid hac diligentia consecuti sumus? Nempe ut gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quod spiritum, quod solem emere non possumus, quod hic aer etiam delicatis divitibusque ex facili nec emptus venit. O quam nobis male est, quod quidquam à rerum natura in medio relictum est. Hoc quod illa fluere & patere omnibus voluit, cujus haustum vitæ publicum fecit: hoc quod tam hominibus, quam feris avibusque, & inertissimis animalibus, in usum large ac beate profudit, contra se ingeniosa luxuria redegit ad pretium. Adeo nihil potest illi placere, nisi carum. Vnum hoc erat, quod divites in æquum turbæ deduceret, quo uno non possent antecedere pauperrimum. Illi cui divitiæ molestæ sunt, excogitatum est, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc perventum sit, ut nulla nobis aqua satis frigida videretur quæ flueret, dicam. Quamdiu sanus & salubris cibi capax stomachus est, impleturque, non premitur, naturalibus fomentis contentus est. Vbi quotidianis cruditatibus non temporis æstus, sed suos sentit, ubi ebrietas continua visceribus insedit, & præcordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid necessario quæritur, quo æstus ille frangatur, qui ipsis aquis incalescit, remediis incitat vitium. Itaque non æstate tantum, sed & media hyeme nivem hac caussa bibunt. Quæ hujus rei caussa est, nisi intestinum malum, & luxu corrupta præcordia, quibus nullum intervallum umquam quo interquiescerent, datum est, sed prandia cœnis usque in lucem perductis ingesta sunt, & distentos copia ferculorum ac varietate, comessatio altius mersit? Deinde numquam intermissa intemperantia, quidquid ante decoxerat, efferavit, & in desiderium semper novi rigoris accendit. Itaque quamvis cœnationem velis ac specularibus muniant, & igne multo doment hyemem; nihilominus stomachus illæ solutus, & æstu suo languidus, quærit aliquid quo erigatur. Nam sicut animo relictos stupentesque frigida spargimus, ut ad sensum sui redeant: ita viscera istorum vitiis torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa vehementiore perusseris. Inde est inquam, quod nec nive quidem contenti sunt, sed glaciem, velut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt, ac sæpe repetitis aquis diluunt: quæ non è summo tollitur, sed ut vim majorem habeat, & pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaque ne unum quidem ejus est pretium: sed habet institores aqua, & annonam, pro pudor variam. Vnguentarios Lacedæmonii urbe expulerunt, & propere cedere finibus suis jusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si vidissent reponendæ nivi officinas, & tot jumenta portandæ aquæ deservientia, cujus colorem saporemque paleis, quibus custodiunt, inquinant? At dii boni, quam facile est extinguere sitim sanam. Sed quid sentire possunt emortuæ fauces, & occallatæ cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed ardentes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt pæne fumantes, quos deinde restinguant nivatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & palliolo focalique circumdatos, pallentes & ægros. non sorbere solum nivem, sed etiam esse, & frusta ejus in scyphos suos dejicere. ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est: & quidem eo acrior, quod non tactu venarum, nec in cutem effuso calore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, invictum malum, & ex molli fluidoque durum atque patiens. Non intelligis, omnia consuetudine vim suam perdere? Itaque nix ista, in qua etiamnum natatis, eo pervenit usu, & quotidiana stomachi

machi fervitute, ut aquæ locum obtineat. Aliquid adhuc quærite illi frigidius, quia pro nihilo est familiaris rigor.

LIBER V,

In quo de ventis & aeris motu agitur.

CAP. I.

VENTUS est fluens aer. Quidam ita definierunt: Ventus est aer fluens in unam partem. Hæc definitio videtur diligentior: quia numquam aerem immobilis est, ut non in aliqua fit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leviter commovetur, nec in unam partem inclinatur. Itaque si legeris,

cum placidum ventis flaret mare.

scito illud non flare, sed fucculti leviter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illo impetum capiat. Idem & de aere judicandum est, non esse umquam immobilem, etiam si quietus sit. Quod ex hoc intelligas licet. Cum sol in aliquem clausum locum infusus est, videmus corpuscula minuta in adversum ferri, alia sursum, alia deorsum, varie concursantia. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoque agitatur. At ille abunde sibi caverit, cujus hæc defenitio fuerit: Fluctus est maris in unam partem agitatio. Sic in hac quoque re, de qua cum maxime quærimus, non circumscribetur, qui ita se gesserit, ut dicat: Ventus est fluens aer in unam partem: aut, Ventus aer est fluens impetu, aut vis aeris in unam partem euntis, aut cursus aeris aliquo concitatior. Scio quid respondері pro definitione altera possit. Quid necesse est adjicere te, in unam partem fluentem aer? V. tiq; enim quod fluit, in unam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantum intra se movetur, sed si aliquo fertur. Potest ergo aliquid moveri, & non fluere: at è contrario non potest fluere, nisi in unam partem. Sed si hæc brevitas satis à calumnia tuta est, hac utamur. Si vero aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cujus adjectio cavillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

CAP. II. Democritus ait, cum in angusto inani multa sunt corpuscula, quæ ille atomos vocat, sequi ventum. At contra, quietum & placidum aeris statum esse, cum in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur: ubi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in hoc quo circumdati sumus spatio cum exiguum locum multa corpora impleverint, necesse est alia aliis incidant, & impellantur ac repellantur, impliceturque & comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cum illa quæ colluctabantur incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinavere se. At ubi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare possunt, nec impelli.

CAP. III. Hoc falsum esse, vel ex eo colligas licet, quod tunc interim minime ventus est, cum aer nubilo gravis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulere: & inde spissior nubium gravitas est. Adjice nunc, quod circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis conjunctisque corporibus: nec tamen ventus est. Interdum vero tanta caligo effunditur, ut conspectum in vicino stantium eripiat: quod non eveniret, nisi in parvum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis, quam nebulosum, caret vento. Adjice nunc, quod è contrario venit, ut sol matutinum aere spissum & humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cum datum est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est.

CAP.

CAP. IIII. Quomodo, inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non uno modo. Alias enim terra ipsa magnam vim aeris ejicit, & ex abdito spirat: alias cum magna & continua ex imo evaporatio in altum agit quę merserat, inmutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec ut credā, mihi persuaderi potest, nec ut taceam: quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quę non sine magna narium injuria emittitur, & ventrem interdum cum sono exonerat, interdum secretius: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quod semper excoquit. Alioquin immundius aliquid timeremus. Numquid ergo hoc verius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quæ, cum coacervata sunt, deinde extenuari sucœperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spatium majus desiderat, ventus existit?

CAP. V. Quid ergo? hanc solam esse caussam venti existimas, aquarum terrarumque evaporationes? Ex his gravitatem aeris fieri, deinde solvi impetu, cum quæ densa steterant, ut est necesse, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego vero & hanc judico. Ceterum illa est longe verior caussa, valentiorque, habere aera naturalem vim movendi se: nec aliunde concipere, sed inesse illi ut aliarum rerum, ita hujus potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas vires esse, quibus nos moveremus, aera autem inertem, inagitabilem relictum esse? cum aqua motum suum habeat, etiam ventis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quoque innasci aquis, & herbosa quædam videmus, summo innatantia.

CAP. VI. Est ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis qui omnia consumit, quædam etiam creat: & quod videri non potest simile veri, sed tamen verum est, animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talē aer, & ideo modo spissat se, modo expandit & purgat alias contrahit, alias diducit ac differt. Hoc ergo interest inter aera & ventum, quod inter lacum & flumen. Aliquando per se ipse sol caussa venti est, fundens rigentem aera, & ex denso coactoque explicans.

CAP. VII. In universum de ventis diximus: nunc viritim incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiant, si apparuerit, quando & unde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inspiciamus qui aut ex fluminibus, aut ex convallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore jam sole: nec fertur ultra terrarum adspectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec ultra æstatem durat. Et inde maxime venit, ubi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundent aquis, tamen carent aura: hac dico, quæ pro vento valet.

CAP. VIII. Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Græci ἐγκολπίαν vocant? Quidquid ex se paludes & flumina emittunt (id autem & multum est, & assiduum) per diē solis alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in unā regionem colligitur. Cum illam implevit, & jam se non capit, sed exprimitur aliquo, & in unam partem procedit: hic ventus est. Itaq; eo incumbit, quo liberior exitus invitat, & loci laxitas, in quam coacervata incurrant. Hujus rei argumentum est, quod prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quæ circa lucem jam plena est, & onerata, quærit quo defluat: & eo potissimum exit, ubi plurimum vacui est, & magna ac patens area. Adjicit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aera. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: & nondum quidem aera radiis impellit, jam tamen lacessit & irritat, luce præmissa. Nam

cum ipse processit, alia superius rapiuntur, alia diffunduntur tepore. Ideo non ultra matutinum illis datur flare. omnis illorum vis conspectu solis extinguitur: etiamsi violentiores flavere, circa medium tamen diem relanguescunt: nec umquam usque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac brevior est, prout valentioribus minoribusve collecta caussis est.

CAP. IX. Quare tamen tales venti vere & æstate validiores sunt? Levissimi enim cetera parte anni, nec qui vela impleant, surgunt: Quia ver aquosius est, & ex plurimis aquis, locisve ob humidam cæli naturam saturis & redundantibus, major evaporatio est. At quare æstate æque profunditur? Quia post occasum solis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui evocat exeuntia, ac vehementius trahit, quidquid ex his sponte reddi solet deinde non tantum habet virium, ut quod evocavit, absumat. Ob hoc diutius corpuscula emanare solita, & efflare, terra ex se atque humor emittit. Facit autem ventum sol ortus, non calore tantum sed etiam ictu. Lux enim (ut dixi) quę solem antecedit, nondum aera calefacit, sed percutit tantum; percussus autem in latus cedit. Quamquam ego ne illud quidem concesserim, lucem ipsam sine calore esse, cum ex calore fiat. Non habet forsitan tantum teporis, quantum actu apparet. Opus tamen suum facit, & densa diducit ac tenuat. Præterea loca, quæ aliqua iniquitate naturæ ita clausa sunt ut solem accipere non possint, illa quoque nubila & tristi luce calefiunt, & per diem minus quam noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & à se repellit. Ergo sol quoq; idem facit. Et ideo quibusdam videtur, inde flatus esse, unde sol. Hoc falsum esse ex eo apparet, quod aura in omnem partem vehit, & contra ortum plenis velis navigatur. Quod non eveniret, si semper ventus ferretur à sole.

CAP. X. Etesiæ quoque, qui in argumentum à quibusdam advocantur, non nimis proposítum adjuvant. Dicam primum quid illis placeat: deinde, cur displiceat mihi. Etesiæ, inquiunt, hyeme non sunt: quia brevissimis diebus sol definit, priusquam frigus evincatur. Itaque nives & ponuntur, & durantur. Æstate incipiunt flare, cum & longius extenditur dies, & recti in nos radii diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno nives plus humidi efflare. Item terras exoneratas nive, retectasque spirare liberius. Itaque plura ex Septemtrionali parte cæli corpora exire, & in hæc loca quę remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, ultraque ortum caniculæ non valent: quia jam multum è frigida cæli parte in hanc egestum est. At sol mutato cursu in nostram rectior tenditur: & alteram partem aeris attrahit, aliam vero impellit. Sic ille Etesiarum flatus æstatem frangit: & à mensium ferventissimorum gravitate defendit.

CAP. XI. Nunc quod promisi, dicendum est, quare Etesiæ illos non adjuvent, nec quidquam huic conferant caussæ. Dicimus autem luce aura incitari, tandem subsidere, cum illam sol attigit. Atqui Etesiæ ob hoc somniculosi à nautis, & delicati vocantur, quod (ut ait Gallio) mane nesciunt surgere: eo tempore incipiũt prodire, quo ne pertinax quidem aura est. quod non accideret, si ut auras, ita illos sol commoveret. Adjice nunc, quod si caussa illis flatus esset, spatium diei ac longitudo, etiam ante solstitium flarent, cum longissimi dies sunt, & cum maxime nives tabescunt. Iulio enim mense jam dispoliata sunt omnia, aut certe admodum pauca jacent adhuc sub nive.

CAP. XII. Sunt quædam genera ventorum, quæ ruptæ nubes & in pronum solutæ præmit-

mittunt. Hos Græci ventos ἐκνεφίας vocant. Qui hoc (ut puto) modo fiunt. Cum magna inæqualitas ac dissimilitudo corporum, quæ vapor terrenus emittit, in sublime eat, & alia ex his corporibus sicca sint, alia humida: ex tanta discordia corporum inter se pugnantium cum in unum conglobata sunt, verisimile est quasdam cavas effici nubes, & intervalla inter illas relinqui fistulosa, & in modum tibiæ angusta. His intervallis tenuis includitur spiritus: qui majus desiderat spatium, cum everberatus cursu parum libero incaluit: & ob hoc amplior fit, sciinditque cingentia, & erumpit in ventum: qui fere procellosus est, quia superne demittitur, & in nos cadit vehemens & acer: quia non fusus, nec per apertum venit, sed laborat, & iter sibi vi ac pugna parat. Hic fere brevis flatus est. Quia receptacula nubium per quæ ferebatur, ac munimenta perrumpit, ideo tumultuosus venit aliquando non sine igne ac sono cæli. Hi venti multo majores diuturnioresque sunt, si alios quosque flatus ex eadem caussa ruentes in se abstulere, & in unum confluxere plures, sicut torrentes modicæ magnitudinis eunt, quamdiu separatis suus cursus est: cum vero pluresin se aquas convertere, fluminum justorum ac perennium magnitudinem excedunt. Idem credibile est fieri & in procellis, ut sint breves quamdiu singulæ sunt: ubi vero sociavere vires, & ex pluribus cæli partibus elisus spiritus eodem se contulit, & impetus illis accedit, & mora.

CAP. XIII. Facit ergo ventum resoluta nubes: quæ plurimis modis solvitur. Nonnumquam conglobationem illam spiritus rumpit inclusi & in exitum nitentis luctatio: nonnumquam calor, quem modo sol fecit, modo ipsa arietatio, ut magnorum inter se corporum attritus. Hoc loco, si tibi videtur, quæri potest, cur turbo fiat: qui evenire in fluminibus solet, ut quam diu sine impedimento feruntur, simplex & rectum illis iter sit: ubi incurrere in aliquod saxum ad latus ripæ prominens, retorqueantur, & in orbem aquas sine exitu flectant; ita ut circumlatæ in se sorbeantur, & verticem efficiant. Sic ventus, quamdiu nihil obstitit, vires suas effundit. Ubi aliquo promontorio repercussus est, aut vi locorum coeuntium in canalem convexum tenuemque collectus, sæpius in se volutatur, similemque illis, quas diximus converti, aquis facit verticem. Hic ventus circumactus, & eundem ambiens locum, & se in ipsa vertigine concitans, turbo est. Qui si pugnacior est, ac diutius volutatur, inflammatur, & efficit quem πρηστῆρα Græci vocant. Hic est igneus turbo. Hi fere omnia pericula venti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiuntur, & totæ naves in sublime tolluntur. Etiamnum quidam venti diversos ex se generant, & impulsum aera in alias quoque partes, quam in quas ipsi inclinavere, dispergunt. Illud quoque dicam, quod mihi occurrit, quemadmodum stillicidia, quamvis jam inclinent se & labantur, nondum tamen effecere lapsum, sed ubi plura coiere, & turba vires dedit, tunc fluere & ire dicuntur: sic quamdiu leves sunt aeris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus est: tunc esse incipit, cum omnes illos miscuit, & in unum impetum contulit. Spiritum à vento modus separat: vehementior enim spiritus ventus est, invicem spiritus leviter fluens aer.

CAP. XIV. Repetam nunc quod primo dixeram, edi è specu ventos, recessuque interiore terrarum. Non tota solida contextu terra in unum usque fundatur, sed multis partibus cava,

— & cæcis suspensa latebris.

alicubi habet inania sine humore. Ibi etiam si nulla lux discrimen aeris monstrat, dicam ta-

men nubes nebulasque in obscuro consistere. Nam ne hæ quidem supra terras, quia videntur sunt: sed quia sunt, videntur. Illic quoque nihilo minus ob id sunt, quod non videntur. Flumina illic scias licet, nostris paria, sublabi, alia leviter ducta, alia in confragosis locis præcipitando sonantia. Quid ergo? non illud æque dabis, esse aliquos & sub terra lacus, & quasdam aquas sine exitu stagnare? Quæ si ita sunt, necesse est & illud, aera onerari, oneratumque incumbere, & ventum propulsu suo concitare. Ex illis ergo subterraneis nubibus sciemus nutriri inter obscura flatus, cum tantum virium fecerint, quanto aut terræ obstantia auferant, aut aliquod apertum ad hos afflatus iter occupent, & per hanc cavernam in nostras sedes efferantur. Illud vero manifestum est, magnam esse sub terris vim sulphuris, & aliorum non minus ignem alentium. Per hæc loca cum se, exitum quærens, spiritus torsit, accendat flammam ipso obstrictu necesse est. Deinde flammis latius fusis, etiam si quid ignavi aeris erat, extenuatum moveri, & viam cum fremitu vasto atque impetu quærere. Sed hoc diligentius persequar, cum quæram de motibus terræ.

CAP. XV. Nunc mihi permitte narrare fabulam. Asclepiodotus auctor est, demissos quamplurimos à Philippo in metallum antiquum olim destitutum, ut explorarent quæ ubertas ejus esset, quis status, an aliquid futuris reliquisset vetus avaritia: descendisse illos cum multo lumine, & multos durasse dies: deinde longa via fatigatos: vidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos, pares nostris, nec compressos quidem terra supereminente, sed liberæ laxitatis, non sine horrore visos. Cum magna hæc legi voluptate. intellexi enim sæculum nostrum, non novis vitiis, sed jam antiquitus traditis laborare; nec nostra ætate primum avaritiam, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris male obstrusa quæsisse. Illi quoque majores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, montes ceciderunt, & supra lucrum sub ruina steterunt. Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altissimis usque latebris sequerentur, & relicto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierumque perveniret discrimen, & à tergo lucem relinquerent. Quæ tanta spes fuit? Quæ tanta necessitas hominem ad sidera erectum incurvavit, & defodit, & in fundum telluris intimæ mersit, ut erueret aurum, non minore periculo quærendum, quam possidendum? Propter hoc cuniculos egit, & circa prædam lutulentam incertamque reptavit, oblitus dierum, oblitus naturæ melioris, à qua se avertit. Nulli ergo mortuo terra tam gravis est, quam istis supra quos avaritia urgens terrarum pondus injecit, quibus abstulit cælum, quos in imo, ubi illud malum virus latitat, infodit. Illo descendere ausi sunt, ubi novam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus, ventosque per cæcum inane experirentur, & aquarum in illis fluentium horridos fontes, & altam perpetuamque noctem. Deinde cum ista fecerint, inferos metuunt.

CAP. XVI. Sed ut ad id de quo agitur, revertar, venti quattuor sunt in ortum, occasum, meridiem, septemtrionemque divisi. Ceteri, quos variis nominibus appellamus, his applicantur.

Eurus ad auroram Nabathæaque regna recessit,

Persidaque, & radiis juga subdita matutinis.

Vesper & occiduo quæ littora sole tepescunt,

Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones

Horrifer invasit Boreas. contraria tellus

Nabl-

Nubibus assiduis, pluvioque madescit ab Austro.

Vel, si brevius illos complecti mavis, in unam tempestatem (quod fieri nullo modo potest) congregentur:

Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis

Africus,——

& qui locum in illa rixa non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quatuor enim cæli partes in ternas dividunt, & singulis ventis binos suffectos dant. Hac arte Varro, vir diligens, illos ordinat: nec sine caussa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusque æquinoctialis (bis autem æquinoctium est:) alius solstitialis, alius hibernus. Qui surgit ab oriente æquinoctiali, Subsolanus apud nos dicitur: Græci illum ἀφηλιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri vocavere Vulturnum. Et Livius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra ventum constituit: cum venti adjutorio ac fulgoris præstringentis oculos hostium vicit. Varro quoque hoc nomen usurpat. Sed & Eurus jam civitate donatus est, & nostro sermoni non tamquam alienus intervenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Græci καικίαν appellant: apud nos sine nomine est. Æquinoctialis occidens Favonium mittit: quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Græce nesciunt loqui A solstitiali occidente Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis est, & in unam partem rapax; Argestes fere mollis est, & tam euntibus communis, quam redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens. apud Græcos λίψ dicitur. A septentrionali latere summus est Aquilo, medius Septemtrio, imus Thracias. Huic deest apud nos vocabulum. A meridiano axe Euronotus est. deinde Notus, Latine Auster. deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

CAP. XVII. Placet autem duodecim ventos esse: non quia ubique tot sint (quosdam enim inclinatio terrarum excludit) sed quoniam plures nusquam sunt, Sic casus sex dicimus: non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quam sex. Qui duodecim ventos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem ventorum esse, quot cæli discrimina. Cælum enim dividitur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septentrionalis, est solstitialis, est æquinoctialis, est brumalis, est contrarius septemtrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit, ut scis. Dimidia enim pars mundi semper supra, dimidia infra est. Hanc lineam, quæ inter aperta & occulta est, Græci ὁρίζοντα vocant: nostri finitorem dixere, alii finientem. Adjiciendus est ad hunc meridianus circulus, quo horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transversa currunt, & alios interventu suo scindunt. Necesse autem est tot aeris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon sive finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ob occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adjicit. Si duodecim aer discrimina accipit, & totidem facit ventos. Quidam sunt quorumdam locorũ proprii, qui non transmittunt, sed in proximum ferunt. Non est illis a latere universi mundi impetus. Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphyliam Catægis, Galliam Circius: cui ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tamquam salubritatem cæli sui debeant ei. Divus certe Augustus templum illi,

illi, cum in Gallia moraretur, & vovit & fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodum regio est, quæ non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem.

CAP. XVIII. Inter cetera itaque providentiæ opera, hoc quoque aliquis, ut dignum admiratione suspexerit. Non enim ex una caussa ventos, aut invenit, aut per diversa disposuit: sed primum ut aera non finerent pigrescere, sed assidua vexatione utilem redderent, vitalemque tracturis. Deinde ut imbres terris subministrarent, iidemque nimios compescerent. Nam modo adducunt nubes, modo diducunt, ut per totum orbem pluviæ dividi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam rejicit: Etesiæ non patiuntur apud nos nubes consistere. Iidem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus æquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non possunt, nisi flatu supervacua admixta servandis ventilarentur, nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem, ruptis velamentis suis, quæ folliculos agricolæ vocant, adaperiret? Quid, quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturæ beneficium, si illud in injuriam suam non vertat hominum furor. Nunc quod de Cæsare olim majore vulgo dictitatum est, & à Tito Livio positum, in incerto esse, utrum illum magis nasci Reip. profuerit, an non nasci, dici etiam de ventis potest: adeo quidquid ex illis utile & necessarium est, non potest his rependi, quæ in perniciem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si vitio male utentium nocent. Nimirum in hoc providentia, ac dispositor ille mundi Deus, aera ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non ut nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quæ nos dementia exagitat & in mutuum compellit exitium? Vela ventis damus bellum paraturi, & periclitamur periculi caussa. Incertam fortunam experimur: vim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturæ. Non erat tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cum evaserimus tot scopulos latentes, & insidias vadosi maris: cum effugerimus procellosos desuper montes, in quos præceps navigantes ventus impingit: cum involutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus divulsa navigia: quis erit hujus laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obvius in littore hostis, & trucidandæ gentes tracturæ magna ex parte victorem, & antiquarum urbium flamma. Quid in arma cogimus populos? Quid exercitus scribimus, directuros aciem in mediis fluctibus? Quid maria inquietamus? parum videlicet ad mortes nostras terra late patet. Nimis delicate fortuna nos tractat. Nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens. Emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & vocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quæritis? mortem quæ ubique superest? Petet illa vos & ex lectulo, sed ubique innocentes petat: occupabit vos in vestra domo, sed occupet nullum molientes malum. Hoc vero quid aliud quis dixerit, quā insaniam, circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine injuria, occurrentia devastantem, ac ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in ultionem, aut ex fame morsus est: nos sine ulla parsimonia nostri alienique sanguinis, movemus maria, & navigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos, quo-

quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala nostra rapuere? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Græciam trajicit, quam exercitus non vincet, cum impleverit. Sic Alexander ulterior Bactris & Indis volet quærere quid sit ultra magnum mare, & indignabitur aliquid esse ultimum sibi. Sic Parthis avaritia Crassum dabit. Non horrebit revocantis diras tribuni, non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem præsaga fulmina, & deos resistentes. Per hominum deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si ventos flare vetuisset, & inhibito discursu furentium, in sua quemque terra stare jussisset. Si nihil aliud, certe suo quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum vi domestica, externis quoque laborandum est. Nulla terra tam longe remota est, quę non mittere aliquo suum malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnæ gentis in abdito dominus, fortunæ indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota moliens? Vnde scio, hic mihi, an ille ventus bellum invehet? Magna pars erat pacis humanæ, maria præcludi. Non tamen (ut paulo ante dicebam) queri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia ejus corrumpimus, & ut essent contraria, efficimus. Dedit ille ventos ad custodiendam cæli terrarumq; temperiem, ad evocandas supprimendasque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem, cum aliis caussis adducit ipsa jactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeat, promovens. Dedit ventos ad ulteriora noscenda. fuisset enim imperitum animal, & sine magna experientia rerum homo, si circumscriberetur natalis soli fine. Dedit ventos, ut commoda cujusque regionis fierent communia; non ut legiones equitemque gestarent, nec ut perniciosa gentibus arma transveherent. Si beneficia naturæ utentium pravitate perpendimus, nihil non nostro malo accepimus. Cui videre expedit? Cui loqui? Cui non vita tormentum est? Nihil invenies tam manifestæ utilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic ventos quoque natura bonos futuros invenerat: ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. non eadem est his & illis caussa solvendi: sed justa nulli. Diversis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Itaque alicui vitio navigatur. Egregie Plato dicit, qui nobis circa exitum jam testium loco dandus est, minima esse quæ homines emant vita. Imo, Lucili carissime, si bene furorem illorum æstimaveris, id est nostrum (in eadem enim turba volutamur) magis ridebis, cum cogitaveris vita parari ea, in quibus vita consumitur.

LIBER VI.

In quo de terræ motu agitur.

CAP. I.

Pompejos, celebrem Campaniæ urbem, in quam ab altera parte Surrentinum Stabianumque litus, ab altera Herculanense conveniunt, mareque ex aperto conductum amœno sinu cingit, desedisse terræ motu, vexatis quæcumque adjacebant regionibus, Lucili virorum optime, audivimus: & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo majores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic Regulo & Virginio consulibus, qui Campaniam numquam securam hujus mali, indemnem tamen, & totiens defunctam metu, magna strage vastavit. Nam & Herculanensis oppidi pars ruit, dubieq; stant etiam quæ relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, ut sine clade, ita non sine querela est. Neapolis quoq; privatim multa, publice nihil amisit, leviter in-

ingenti malo perstricta. Villæ vero præruptæ passim sine injuria tremuere. Adjiciunt his sexcentarum ovium gregem exanimatum, & divisas statuas: motę post hoc mentis aliquot atq; impotes sui errasse. Quorum ut caussas excutiamus, & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casus. Quærenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes ejus solidissimæ labant? si, quod unum immobile est in illo, fixumque, ut cuncta in se intenta sustineat, fluctuat: si quod proprium habet terra: perdidit, stare: ubi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculum invenient? quo sollicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Consternatio omnium est, ubi tecta crepuere, & ruina signum dedit: tunc præceps quisque se prosipit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram Prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod urbes sitæ sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat? Quid tibi esse non dico auxilii, sed solatii potest, ubi timor fugam perdidit? Quid est, inquam, satis munitum? Quid ad tutelam alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam: præruptæ altitudinis castella, vel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempestate nos vindicant portus. Nimborum vim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium: adversus tonitrua & minas cæli, subterraneæ domus, & defossi in altum specus remedia sunt. Ignis ille cælestis non transverberat terram, sed exiguo ejus objectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Numquam fulmina populos peruserunt. Pestilens cælum exhausit urbes, non abstulit. Hoc malum latissime patet, inevitabile, avidum, publice noxium. Non enim domos solum, aut familias, aut urbes singulas haurit, sed gentes totas, regionesq; subvertit: & modo ruinis operit, modo in altam voraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse; sed supra nobilissimas urbes, sine ullo vestigio prioris habitus, solum extenditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & è vivorum numero vivi auferuntur, tamquam non omne fatum ad eumdem terminum veniat. Hoc habet inter cetera justitiæ suę natura præcipuum, quod cum ad exitum ventum est, omnes in æquo sumus. Nihil itaque interest, utrum me lapis unus elidat, an monte toto premar: utrum supra me domus unius onus veniat, & sub exiguo ejus tumulo ac pulvere exspirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasto terrarum dehiscentium sinu: solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil interest mea quantus circa mortem meam tumultus sit: ipsa ubique tantumdem est. Proinde magnum sumamus animum adversus istam cladem, quæ nec evitari, nec provideri potest. Desinamus audire istos, qui Campaniæ renunciavere, quique post hunc casum emigraverunt, negantque se umquam ipsam regionem accessuros. quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia ejusdem sortis sunt, & si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum, hæc nox, aut hic ante noctem dies scindet. Unde scies an melior eorum locorum conditio sit, in quibus jam vires suas fortuna consumpsit, & quæ in futurum ruina sua fulta sunt? Erramus enim, si ullam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credi-

credimus. Omnes sub eadem jacent lege. Nihil ita, ut immobile esset, natura concepit. Alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in urbibus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim urbes simul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quæcumque est ista vis mali quæ incurrit; nunc Campaniam læsit. Circuit fatum, & si quid diu præteriit, repetit. Quædam rarius solicitat, sæpius quædam. Nihil immune esse & innoxium sinit. Non homines tantum, qui brevis & caduca res nascimur, urbes oræque terrarum & littora, & ipsum mare in servitutem fati venit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunæ, & felicitatem, cujus ex omnibus rebus humanis velocissima est levitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, idipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut Achaiæ, sed omnis soli vitium est, male cohærere, & ex caussis pluribus resolvi, & summam manere, partibus ruere.

CAP. II. Quid ago? Solatium adversus pericula dare promiseram: ecce un tiq; timenda denuncio. Nego quidquam esse quietis æternæ: quod & perire non possit, & perdere. Ego vero hoc ipsum solatii loco pono, & quidem valentissimi quandoquidem sine remedio timor stultus est, ratio terrorem prudentibus excutit: imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaq; generi humano dictum puta, quod illis subita captivitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est,

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quam levibus caussis discutiamur. Non cibus nobis, non humor, non vigilia, non somnus, sine mensura quædam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula, fluida, non magna molitione perdenda. Sine dubio id unum periculi satis esset, quod tremunt terræ, quod subito dissipantur, ac superposita diducunt. Magni se æstimat, qui fulmina & motus terrarum hiatusque formidat: vult ille imbecillitati suæ conscius timere pituitam. ita videlicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinem crevimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi cælum intonuerit, nisi terra subsederit, perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, sed aliqua à latere ejus scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior saliva suffocat? Ego extimescam emotum sedibus suis mare, & ne æstus, majore quam solet cursu, plus aquarum trahens superveniat: cum quosdam strangulaverit potio, male lapsa per fauces? Quam stultum est, mare horrere: cum scias, stillicidio perire te posse? Nullum est majus solatium mortis, quam ipsa mortalitas. nullum autem omnium illorum quæ extrinsecus terrent, quam quod innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim dementius, quam ad tonitrua succidere, & sub terram correpere fulminum metu? Quid stultius, quam timere nutationem aut subitos montium lapsus, irruptiones maris extra littus ejecti: cum mors ubique præsto sit, & undique occurrat, nihilque sit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani satis valeat? Adeo non debent nos ista confundere, tamquam plus in se mali habeant, quam vulgaris mors: at contra, cum sit necessarium è vita exire, & aliquando emittere animam, majore perire ratione juvet. Necesse est mori ubicumque, quandoque. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec ulla jactetur injuria: supra me quandoque erit. Interest ergo, illam

machi servitute, ut aquæ locum obtineat. Aliquid adhuc quærite illi frigidius, quia pro nihilo est familiaris rigor.

LIBER V,

In quo de ventis & aeris motu agitur.

CAP. I.

VENTUS est fluens aer. Quidam ita definierunt: Ventus est aer fluens in unam partem. Hæc definitio videtur diligentior: quia numquam aertam immobilis est, ut non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leviter commovetur, nec in unam partem inclinatur. Itaque si legeris,

cum placidum ventis staret mare.

scito illud non stare, sed succuti leviter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illo impetum capiat. Idem & de aere judicandum est, non esse umquam immobilem, etiam si quietus sit. Quod ex hoc intelligas licet. Cum sol in aliquem clausum locum infusus est, videmus corpuscula minuta in adversum ferri, alia sursum, alia deorsum, varie concursantia. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoque agitatur. At ille abunde sibi caverit, cujus hæc defenitio fuerit: Fluctus est maris in unam partem agitatio. Sic in hac quoque re, de qua cum maxime quærimus, non circumscribetur, qui ita se gesserit, ut dicat: Ventus est fluens aer in unam partem: aut, Ventus aer est fluens impetu, aut vis aeris in unam partem euntis, aut cursus aeris aliquo concitatior. Scio quid respondere pro definitione altera possit. Quid necesse est adjicere te, in unam partem fluentae l V. tiq; enim quod fluit, in unam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantum intra se movetur, sed si aliquo fertur. Potest ergo aliquid moveri, & non fluere: at è contrario non potest fluere, nisi in unam partem. Sed si hæc brevitas satis à calumnia tuta est, hac utamur. Si vero aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cujus adjectio cavillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

CAP. II. Democritus ait, cum in angusto inani multa sunt corpuscula, quæ ille atomos vocat, sequi ventum. At contra, quietum & placidum aeris statum esse, cum in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur: ubi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in hoc quo circumdati sumus spatio cum exiguum locum multa corpora impleverint, necesse est alia aliis incidant, & impellantur ac repellantur, impliceanturque & comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cum illa quæ colluctabantur incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinavere se. At ubi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare possunt, nec impelli.

CAP. III. Hoc falsum esse, vel ex eo colligas licet, quod tunc interim minime ventus est, cum aer nubilo gravis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulere: & inde spissior nubium gravitas est. Adjice nunc, quod circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis conjunctisque corporibus: nec tamen ventus est. Interdum vero tanta caligo effunditur, ut conspectum in vicino stantium eripiat: quod non eveniret, nisi in parvum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis, quam nebulosum, caret vento. Adjice nunc, quod è contrario venit, ut sol matutinum aere spissum & humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cum datum est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est.

CAP.

CAP. IIII. Quomodo, inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non uno modo. Alias enim terra ipsa magnam vim aeris ejicit, & ex abdito spirat: alias cum magna & continua ex imo evaporatio in altum agit quę merserat, inmutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec ut credā, mihi persuaderi potest, nec ut taceam: quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quę non sine magna narium injuria emittitur, & ventrem interdum cum sono exonerat, inter dum secretius: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quod semper excoquit. Alioquin immundius aliquid timeremus. Numquid ergo hoc verius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quæ, cum coacervata sunt, deinde extenuari sole coeperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spatium majus desiderat, ventus exsistit?

CAP. V. Quid ergo? hanc solam esse caussam venti existimas, aquarum terrarumque evaporationes? Ex his gravitatem aeris fieri, deinde solvi impetu, cum quæ densa steterant, ut est necesse, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego vero & hanc judico. Ceterum illa est longe verior caussa, valentiorque, habere aera naturalem vim movendi se: nec aliunde concipere, sed inesse illi ut aliarum rerum, ita hujus potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas vires esse, quibus nos moveremus, aera autem inertem, inagitabilem relictum esse? cum aqua motum suum habeat, etiam ventis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscumque quoque innasci aquis, & herbosa quædam videmus, summo innatantia.

CAP. VI. Est ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis qui omnia consumit, quædam etiam creat: & quod vide ri non potest simile veri, sed tamen verum est, animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talē aer, & ideo modo spissat se, modo expandit & purgat alias contrahit, alias diducit ac differt. Hoc ergo interest inter aera & ventum, quod inter lacum & flumen. Aliquando per se ipse sol caussa venti est, fundens rigentem aera, & ex denso coactoque explicans.

CAP. VII. In universum de ventis diximus: nunc viritim incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiant, si apparuerit, quando & unde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inspiciamus qui aut ex fluminibus, aut ex convallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore jam sole: nec fertur ultra terrarum adspectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec ultra æstatem durat. Et inde maxime venit, ubi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundent aquis, tamen carent aura: hac dico, quæ pro vento valet.

CAP. VIII. Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Græci ἐγκολπίαν vocant? Quidquid ex se paludes & flumina emittunt (id autem & multum est, & assiduum) per diē soli alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in unā regionem colligitur. Cum illam implevit, & jam se non capit, sed exprimitur aliquo, & in unam partem procedit: hic ventus est. Itaq; eo incumbit, quo liberior exitus invitat, & loci laxitas, in quam coacervata incurrant. Hujus rei argumentum est, quod prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quæ circa lucem jam plena est, & onerata, quærit quo defluat: & eo potissimum exit, ubi plurimum vacui est, & magna ac patens area. Adjicit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aera. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: & nondum quidem aera radiis impellit, jam tamen lacessit & irritat, luce præmissa. Nam

cum ipse processit, alia superius rapiuntur, alia diffunduntur tepore. Ideo non ultra matutinum illis datur flare. omnis illorum vis conspectu solis extinguitur: etiãsi violentiores flavere, circa medium tamen diem relanguescunt: nec umquam usque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac brevior est, prout valentioribus minoribusve collecta caussis est.

CAP. IX. Quare tamen tales venti vere & æstate validiores sunt? Levissimi enim cetera parte anni, nec qui vela impleant, surgunt: Quia ver aquosius est, & ex plurimis aquis, locisve ob humidam cæli naturam saturis & redundantibus, major evaporatio est. At quare æstate æque profunditur? Quia post occasum solis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui evocat exeuntia, ac vehementius trahit, quidquid ex his sponte reddi solet deinde non tantum habet virium, ut quod evocavit, absumat. Ob hoc diutius corpuscula emanare solita, & efflare, terra ex se atque humor emittit. Facit autem ventum sol ortus, non calore tantum sed etiam ictu. Lux enim (ut dixi) quę solem antecedit, nondum aera calefacit, sed percutit tantum: percussus autem in latus cedit. Quamquam ego ne illud quidem concesserim, lucem ipsam sine calore esse, cum ex calore fiat. Non habet forsitan tantum teporis, quantum actu appareat. Opus tamen suum facit, & densa diducit ac tenuat. Præterea loca, quæ aliqua iniquitate naturæ ita clausa sunt ut solem accipere non possint, illa quoque nubila & tristi luce calefiunt, & per diem minus quam noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & à se repellit. Ergo sol quoq; idem facit. Et ideo quibusdam videtur, inde flatus esse, unde sol. Hoc falsum esse ex eo apparet, quod aura in omnem partem vehit, & contra ortum plenis velis navigatur. Quod non eveniret, si semper ventus ferretur à sole.

CAP. X. Etesiæ quoque, qui in argumentum à quibusdam advocantur, non nimis propositum adjuvant. Dicam primum quid illis placeat: deinde, cur displiceat mihi. Etesiæ, inquiunt, hyeme non sunt: quia brevissimis diebus sol desinit, priusquam frigus evincatur. Itaque nives & ponuntur, & durantur. Æstate incipiunt flare, cum & longius extenditur dies, & recti in nos radii diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno nives plus humidi efflare. Item terras exoneratas nive, retectasque spirare liberius. Itaque plura ex Septemtrionali parte cæli corpora exire, & in hæc loca quę remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, ultraque ortum caniculæ non valent: quia jam multum è frigida cæli parte in hanc egestum est. At sol mutato cursu in nostram rectior tenditur: & alteram partem aeris attrahit, aliam vero impellit. Sic ille Etesiarum flatus æstatem frangit: & à mensium ferventissimorum gravitate defendit.

CAP. XI. Nunc quod promisi, dicendum est, quare Etesiæ illos non adjuvent, nec quidquam huic conferant caussæ. Dicimus autem luce aura incitari, tandem subsidere, cum illam sol attigit. Atqui Etesiæ ob hoc somniculosi à nautis, & delicati vocantur, quod (ut ait Gallio) mane nesciunt surgere: eo tempore incipiũt prodire, quo ne pertinax quidem aura est. quod non accideret, si ut auras, ita illos sol commoveret. Adjice nunc, quod si caussa illis flatus est, spatium diei ac longitudo, etiam ante solstitium flarent, cum longissimi dies sunt, & cum maxime nives tabescunt. Iulio enim mense jam dispoliata sunt omnia, aut certe admodum pauca jacent adhuc sub nive.

CAP. XII. Sunt quædam genera ventorum, quæ ruptæ nubes & in pronum solutæ præmit-

mittunt. Hos Græci ventos ἐκνεφίας vocant. Qui hoc (ut puto) modo fiunt. Cum magna inæqualitas ac dissimilitudo corporum, quæ vapor terrenus emittit, in sublime eat, & alia ex his corporibus sicca sint, alia humida: ex tanta discordia corporum inter se pugnantium cum in unum conglobata sunt, verisimile est quasdam cavas effici nubes, & intervalla inter illas relinqui fistulosa, & in modum tibiæ angusta. His intervallis tenuis includitur spiritus: qui majus desiderat spatium, cum everberatus cursu parum libero incaluit: & ob hoc amplior fit, scinditque cingentia, & erumpit in ventum: qui fere procellosus est, quia superne demittitur, & in nos cadit vehemens & acer: quia non fusus, nec per apertum venit, sed laborat, & iter sibi vi ac pugna parat. Hic fere brevis flatus est. Quia receptacula nubium per quæ ferebatur, ac munimenta perrumpit, ideo tumultuosus venit aliquando non sine igne ac sono cæli. Hi venti multo majores diuturnioresque sunt, si alios quosque flatus ex eadem caussa ruentes in se abstulere, & in unum confluxere plures, sicut torrentes modicæ magnitudinis eunt, quamdiu separatis suus cursus est: cum vero pluresin se aquas convertere, fluminum justorum ac perennium magnitudinem excedunt. Idem credibile est fieri & in procellis, ut sint breves quamdiu singulæ sunt: ubi vero sociavere vires, & ex pluribus cæli partibus elisus spiritus eodem se contulit, & impetus illis accedit, & mora.

CAP. XIII. Facit ergo ventum resoluta nubes: quæ plurimis modis solvitur. Nonnumquam conglobationem illam spiritus rumpit inclusi & in exitum nitentis luctatio: nonnumquam calor, quem modo sol fecit, modo ipsa arietatio, ut magnorum inter se corporum attritus. Hoc loco, si tibi videtur, quæri potest, cur turbo fiat: qui evenire in fluminibus solet, ut quam diu sine impedimento feruntur, simplex & rectum illis iter sit: ubi incurrere in aliquod saxum ad latus ripæ prominens, retorqueantur, & in orbem aquas sine exitu flectant; ita ut circumlatæ in se sorbeantur, & verticem efficiant. Sic ventus, quamdiu nihil obstitit, vires suas effundit. Ubi aliquo promontorio repercussus est, aut vi locorum coeuntium in canalem convexum tenuemque collectus, sæpius in se volutatur, similemque illis, quas diximus converti, aquis facit verticem. Hic ventus circumactus, & eundem ambiens locum, & se in ipsa vertigine concitans, turbo est. Qui si pugnacior est, ac diutius volutatur, inflammatur, & efficit quem πρηστῆρα Græci vocant. Hic est igneus turbo. Hi fere omnia pericula venti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiuntur, & totæ naves in sublime tollantur. Etiamnum quidam venti diversos ex se generant, & impulsum aera in alias quoque partes, quam in quas ipsi inclinavere, dispergunt. Illud quoque dicam, quod mihi occurrit, quemadmodum stillicidia, quamvis jam inclinent se & labantur, nondum tamen effecere lapsum, sed ubi plura coiere, & turba vires dedit, tunc fluere & ire dicuntur: sic quamdiu leves sunt aeris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus est: tunc esse incipit, cum omnes illos miscuit, & in unum impetum contulit. Spiritum à vento modus separat: vehementior enim spiritus ventus est, invicem spiritus leviter fluens aer.

CAP. XIV. Repetam nunc quod primo dixeram, edi è specu ventos, recessuque interiore terrarum, Non tota solida contextu terra in unum usque fundatur, sed multis partibus cava,

—— & cæcis suspensa latebris.

alicubi habet inania sine humore. Ibi etiam si nulla lux discrimen aeris monstrat, dicam ta-

mentubes nebulasque in obscuro consistere. Nam ne hæ quidem supra terras, quia videntur sunt: sed quia sunt, videntur. Illic quoque nihilo minus ob id sunt, quod non videntur. Flumina illic scias licet, nostris paria, sublabi, alia leviter ducta, alia in confragosis locis præcipitando sonantia. Quid ergo? non illud æque dabis, esse aliquos & sub terra lacus, & quasdam aquas sine exitu stagnare? Quæ si ita sunt, necesse est & illud, aera onerari, oneratumque incumbere, & ventum propulsu suo concitare. Ex illis ergo subterraneis nubibus sciemus nutriri inter obscura flatus, cum tantum virium fecerint, quanto aut terræ obstantia auferant, aut aliquod apertum ad hos afflatus iter occupent, & per hanc cavernam in nostras sedes efferantur. Illud vero manifestum est, magnam esse sub terris vim sulphuris, & aliorum non minus ignem alentium. Per hæc loca cum se, exitum quærens, spiritus torsit, accendat flammam ipso obstrictu necesse est. Deinde flammis latius fusis, etiam si quid ignavi aeris erat, extenuatum moveri, & viam cum fremitu vasto atque impetu quærere. Sed hæc diligentius persequar, cum quæram de motibus terræ.

C A P. XV. Nunc mihi permitte narrare fabulam. Asclepiodotus auctor est, demissos quamplurimos à Philippo in metallum antiquum olim destitutum, ut explorarent quæ ubertas ejus esset, quis status, an aliquid futuris reliquisset vetus avaritia: descendisse illos cum multo lumine, & multos durasse dies: deinde longa via fatigatos: vidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos, pares nostris, nec compressos quidem terra supereminente, sed liberæ laxitatis, non sine horrore visos. Cum magna hæc legi voluptate. Intellexi enim sæculum nostrum, non novis vitiis, sed jam antiquitus traditis laborare; nec nostra ætate primum avaritiam, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris male obstrusa quæsisse. Illi quoque majores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, montes ciderunt, & supra lucrum sub ruina steterunt. Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altissimis usque latebris sequerentur, & relicto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierumque perveniret discrimen, & à tergo lucem relinquerent. Quæ tanta spes fuit? Quæ tanta necessitas hominem ad sidera erectum incurvavit, & defodit, & in fundum telluris intimæ mersit, ut erueret aurum, non minore periculo quærendum, quam possidendum? Propter hoc cuniculos egit, & circa prædam lutulentam incertamque reptavit, oblitus dierum, oblitus naturæ melioris, à qua se avertit. Nulli ergo mortuo terra tam gravis est, quam istis supra quos avaritia urgens terrarum pondus injecit, quibus abstulit cælum, quos in imo, ubi illud malum virus latitat, infodit. Illo descendere ausi sunt, ubi novam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus, ventosque per cæcum inane experirentur, & aquarum in illis fluentium horridos fontes, & altam perpetuamque noctem. Deinde cum ista fecerint, inferos metuunt.

C A P. XVI. Sed ut ad id de quo agitur, revertar, venti quattuor sunt, in ortum, occasum, meridiem, septemtrionemque divisi. Ceteri, quos variis nominibus appellamus, his applicantur.

Eurus ad auroram Nabathæaque regna recessit,
Persidaque, & radiis juga subdita matutinis.
Vesper & occiduus qua littora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones
Horrifer invasit Boreas, contraria tellus

Nubi-

Nubibus assiduis, pluviosque madescit ab Austro.

Vel, si brevius illos complecti mavis, in unam tempestatem (quod fieri nullo modo potest) congregentur:

Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis

Africus,———

& qui locum in illa rixa non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quatuor enim cæli partes in ternas dividunt, & singulis ventis binos suffectos dant. Hac arte Varro, vir diligens, illos ordinat: nec sine caussa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusque æquinoctialis (bis autem æquinoctium est:) alius solstitialis, alius hibernus. Qui surgit ab oriente æquinoctiali, Subsolanus apud nos dicitur: Græci illum ἀφηλιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri vocavere Vulturnum. Et Livius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra ventum constituit: cum venti adjutorio ac fulgoris præstringentis oculos hostium vicit. Varro quoque hoc nomen usurpat. Sed & Eurus jam civitate donatus est, & nostro sermoni non tamquam alienus interevenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Græci καικίαν appellant: apud nos sine nomine est. Æquinoctialis occidens Favonium mittit: quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Græce nesciunt loqui. A solstitiali occidente Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis est, & in unam partem rapax; Argestes fere mollis est, & tam euntibus communis, quam redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens, apud Græcos λὶψ dicitur. A septentrionali latere summus est Aquilo, medius Septemtrio, imus Thracias. Huic deest apud nos vocabulum. A meridiano axe Euronotus est, deinde Notus, Latine Auster, deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

CAP. XVII. Placet autem duodecim ventos esse: non quia ubique tot sint (quosdam enim inclinatio terrarum excludit) sed quoniam plures nusquam sunt, Sic casus sex dicimus; non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quam sex. Qui duodecim ventos esse dixerunt, hoc secuti sunt, toti dem ventorum esse, quot cæli discrimina. Cælum enim dividitur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septentrionalis, est solstitialis, est æquinoctialis, est brumalis, est contrarius septemtrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit, ut scis. Dimidia enim pars mundi semper supra, dimidia infra est. Hanc lineam, quæ inter aperta & occulta est, Græci ὁρίζοντα vocant: nostri finitorem dixere, alii finientem. Adjiciendus est ad hunc meridianus circulus, quo horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transversa currunt, & alios interventu suo scindunt. Necesse autem est tot aeris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon sive finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ob occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adjicit. Si duodecim aer discrimina accipit, & totidem facit ventos. Quidam sunt quorumdam locorũ proprii, qui non transmittunt, sed in proximum ferunt. Non est illis à latere universi mundi impetus. Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphyliam Catægis, Galliam Circius: cui ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tamquam salubritatem cæli sui debeant ei. Divus certe Augustus templum illi

illi, cum in Gallia moraretur, & vovit & fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodum regio est, quæ non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem.

CAP. XVIII. Inter cetera itaque providentiæ opera, hoc quoque aliquis, ut dignum admiratione suspexerit. Non enim ex una caussa ventos, aut invenit, aut per diversa disposuit: sed primum ut aera non sinerent pigrescere, sed assidua vexatione utilem redderent, vitalemque tracturis. Deinde ut imbres terris subministrarent, iidemque nimios compescerent. Nam modo adducunt nubes, modo diducunt, ut per totum orbem pluviæ dividi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam rejicit: Etesiæ non patiuntur apud nos nubes consistere. Iidem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non possunt, nisi flatu supervacua admixta servandis ventilarentur, nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem, ruptis velamentis suis, quæ folliculos agricolæ vocant, adaperiret? Quid, quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturæ beneficium, si illud in injuriam suam non vertat hominum furor. Nunc quod de Cæsare olim majore vulgo dictitatum est, & à Tito Livio positum, in incerto esse, utrum illum magis nasci Reip. profuerit, an non nasci, dici etiam de ventis potest: adeo quidquid ex illis utile & necessarium est, non potest his rependi, quæ in perniciem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si vitio male utentium nocent. Nimirum in hoc providentia, ac dispositor ille mundi Deus, aera ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non ut nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quæ nos dementia exagitat & in mutuum compellit exitium? Vela ventis damus bellum paraturi, & periclitamur periculi caussa. Incertam fortunam experimur: vim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturæ. Non erat tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cum evaserimus tot scopulos latentes, & insidias vadosi maris: cum effugerimus procellosos desuper montes, in quos præceps navigantes ventus impingit: cum involutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus divulsa navigia: quis erit hujus laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obvius in littore hostis, & trucidandæ gentes tracturæ magna ex parte victorem, & antiquarum urbium flamma. Quid in arma cogimus populos? Quid exercitus scribimus, directuros aciem in mediis fluctibus? Quid maria inquietamus? parum videlicet ad mortes nostras terra late patet. Nimis delicate fortuna nos tractat. Nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens. Emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & vocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quæritis? mortem quæ ubique superest? Petet illa vos & ex lectulo, sed ubique innocentes petat: occupabit vos in vestra domo, sed occupet nullum molientes malum. Hoc vero quid aliud quis dixerit, quã insaniam, circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine injuria, occurrentia devastantem, ac ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in ultionem, aut ex fame morsus est: nos sine ulla parsimonia nostri alienique sanguinis, movemus maria, & navigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos,

quo-

quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala nostra rapuere? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Græciam trajicit, quam exercitus non vincet, cum impleverit. Sic Alexander ulterior Bactris & Indis volet quærere quid sit ultra magnum mare, & indignabitur aliquid esse ultimum sibi. Sic Parthis avaritia Crassum dabit. Non horrebit revocantis diras tribuni, non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem præsaga fulmina, & deos resistentes. Per hominum deorumq; iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si ventos flare vetuisset, & inhibito discursu furentium, in sua quemque terra stare jussisset. Si nihil aliud, certe suo quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum vi domestica, externis quoque laborandum est. Nulla terra tam longe remota est, quę non mittere aliquo suum malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnæ gentis in abdito dominus, fortunæ indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota moliens? Vnde scio, hic mihi, an ille ventus bellum invehet? Magna pars erat pacis humanæ, maria præcludi. Non tamen (ut paullo ante dicebam) queri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia ejus corrumpimus, & ut essent contraria, efficimus. Dedit ille ventos ad custodiendam cæli terrarumq; temperiem, ad evocandas supprimendasque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem, cum aliis caussis adducit ipsa jactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeat, promovens. Dedit ventos ad ulteriora noscenda. fuisset enim imperitum animal, & sine magna experientia rerum homo, si circumscriberetur natalis soli fine. Dedit ventos, ut commoda cujusque regionis fierent communia; non ut legiones equitemque gestarent, nec ut perniciosa gentibus arma transveherent. Si beneficia naturæ utentium pravitate perpendimus, nihil non nostro malo accepimus. Cui videre expedit? Cui loqui? Cui non vita tormentum est? Nihil invenies tam manifestæ utilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic ventos quoque natura bonos futuros invenerat: ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. non eadem est his & illis caussa solvendi: sed justa nulli. Diversis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Itaque alicui vitio navigatur. Egregie Plato dicit, qui nobis circa exitum jam testium loco dandus est, minima esse quæ homines emant vita. Imo, Lucili carissime, si bene furorem illorum æstimaveris, id est nostrum (in eadem enim turba volutamur) magis ridebis, cum cogitaveris vita parari ea, in quibus vita consumitur.

LIBER VI.

In quo de terræ motu agitur.

CAP. I.

Pompejos, celebrem Campaniæ urbem, in quam ab altera parte Surrentinum Sabianumque litus, ab altera Herculanense conveniunt, mareque ex aperto conductum amœno sinu cingit, desedisse terræ motu, vexatis quæcumque adjacebant regionibus, Lucili virorum optime, audivimus: & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo majores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic Regulo & Virginio consulibus, qui Campaniam numquam securam hujus mali, indemnem tamen, & totiens defunctam metu, magna strage vastavit. Nam & Herculanensis oppidi pars ruit, dubieq; stant etiam quæ relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, ut sine clade, ita non sine querela est. Neapolis quoq; privatim multa, publice nihil amisit, leviter in-

credimus. Omnes sub eadem jacent lege. Nihil ita, ut immobile esset, natura concepit. Alia temporibus alia cadunt. Et quemadmodum in urbibus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim urbes simul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quæcumque est ista vis mali quæ incurrit; nunc Campaniam læsit. Circuit fatum, & si quid diu præteriit, repetit. Quædam rarius solicitat, sæpius quædam. Nihil immune esse & innoxium finit. Non homines tantum, qui brevis & caduca res nascimur, urbes oræque terrarum & littora, & ipsum mare in servitutem fati venit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunæ, & felicitatem, cujus ex omnibus rebus humanis velocissima est levitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, idipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut Achaiæ, sed omnis soli vitium est, male cohærere, & ex caussis pluribus resolvi, & summam manere, partibus ruere.

CAP. II. Quid ago? Solatium adversus pericula dare promiseram: ecce undiq; timenda denuncio. Nego quidquam esse quietis æternæ: quod & perire non possit, & perdere. Ego vero hoc ipsum solatii loco pono, & quidem valentissimi quandoquidem sine remedio timor stultus est, ratio terrorem prudentibus excutit: imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaq; generi humano dictum puta, quod illis subita captivitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est,

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quam levibus caussis discutiamur. Non cibus nobis, non humor, non vigilia, non somnus, sine mensura quædam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula, fluida, non magna molitione perdenda. Sine dubio id unum periculi satis esset, quod tremunt terræ, quod subito dissipantur, ac superposita diducunt. Magni se æstimat, qui fulmina & motus terrarum hiatusque formidat: vult ille imbecillitati suæ conscius timere pituitam. Ita videlicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinem crevimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi cælum intonuerit, nisi terra subsederit, perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, sed aliqua à latere ejus scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior saliva suffocat? Ego extimescam emotum sedibus suis mare, & ne æstus, majore quam solet cursu, plus aquarum trahens supervenit: cum quosdam strangulaverit potio, male lapsa per fauces? Quam stultum est, mare horrere: cum scias, stillicidio perire te posse? Nullum est majus solatium mortis, quam ipsa mortalitas. nullum autem omnium illorum quæ extrinsecus terreunt, quam quod innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim dementius, quam ad tonitrua succidere, & sub terram correpere fulminum metu? Quid stultius, quam timere nutationem aut subitos montium lapsus, irruptiones maris extra littus ejecti: cum mors ubique præsto sit, & undique occurrat, nihilque sit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani satis valeat? Adeo non debent nos ista confundere, tamquam plus in se mali habeant, quam vulgaris mors: at contra, cum sit necessarium è vita exire, & aliquando emittere animam, majore perire ratione juvet. Necesse est mori ubicumque, quandoque. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec ulla jactetur injuria: supra me quandoque erit. Interest ergo,

illam

illam ego mihi, an ipsa se mihi imponat: Diducitur ingenti potentia nescio cujus mali: rumpitur, & me in immensam altitudinem abducit. Quid porro? Mors levior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non vult me jacere in ignobili loco? si mihi injicit sui partem? Egregie Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, *mihi, cœlo cecidisse velim.*

Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe concusso: non quia fas est optare publicam cladem, sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoq; videre mortalem.

CAP. III. Illud quoq. proderit præsumere animo, nihil horum deos facere, nec ira numinum, aut cælum concuti, aut terram. Suas ista caussas habent: nec ex imperio sæviunt, sed ex quibusdam vitiis, ut corpora nostra, turbantur: & tunc, cum facere videntur injuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia sunt, utpote quorum metum raritas auget. Levius accidunt familiaria: ex insolito formido est major. Quare autem quidquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitemus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaq. hujus negligentiæ pœnas, tamquam novis territi: cum illa non sint nova, sed insolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus, & quidem publice, sive deficere sol visus est, sive luna, cujus obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit? Longeque magis illæ actæ in transversum faces, & cæli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbes, & stellæ per diem visæ, subitique transcursus ignium, multam post se lucem trahentium? nihil horum sine timore miramur: & cum timendi sit caussa, nescire; non est tanti scire, ne timeas? Quanto satius est, caussas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo? Neque enim illo quidquam inveniri dignius potest, cui se non tantum commodet, sed impendat.

CAP. IV. Quæramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moveat, quid tanti molem corporis impellat, quid sit illa valentius, quid tantū onus vi sua labefactet: cur modo tremat, modo laxata subsidat, nunc in partes divisa discedat: & alias intervallum ruinæ suæ diu servet, alias cito comprimat: nunc amnes magnitudinis notę convertat introrsus, nunc novos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnumquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per sæcula nobiles comprimat. Mille miracula movet, faciemque mutat locis, & defert montes, subrigit plana, valles extuberat, novas in profundo insulas erigit. Hæc ex quibus caussis accidant, digna res est excuti. Quod, inquis, erit pretium operæ? quo nullum majus est, nosse naturam. Neq; enim quidquam habet in se hujus materiæ tractatio pulchrius, cum multa habeat futura usui, quam quod hominem magnificentia sui detinet; nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidant hæc: quorum est adeo mihi dulcis inspectatio, ut quamvis aliquando de motu terrarum volumen juvenis ediderim, tamen tentare me voluerim, & experiri, an ætas aliquid nobis aut ad scientiam, aut certe ad diligentiam adjecerit.

CAP. V. Caussam, qua terra concutitur, alii in aqua esse, alii in ignibus, alii in ipsa terra, alii in spiritu putavere: alii in pluribus, alii in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquam ex istis caussam esse dixerunt; sed non liquere, quæ esset. Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum parum exactas esse & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Nova om-

nia erant primo tentantibus, post eadem illa limata sunt: & si quid inventum est, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimovere, nec contentum exteriori ejus conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere. Plurimum ad inveniendum contulit, qui speravit posse reperiri. Cum excusatione itaq; veteres audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantum re omnium maxima atque involutissima, in qua etiam cum multum actum erit, omnis tamen ætas quod agat, inveniet, sed in omni alio negotio, longe semper à perfecto fuere principia.

CAP. VI. In aqua caussam esse, nec ab uno dictum est, nec uno modo. Thales Milesius totam terram subjecto judicat humore portari & innatare: sive illud oceanum vocas, sive magnum mare, sive alterius naturæ simplicem adhuc aquam & humidum elementum. Hac, inquit, unda sustinetur orbis; velut aliquod grande navigium & grave his aquis quas premit. Supervacuum est reddere caussas, propter quas existimat, gravissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari: non enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse in caussa, quibus hic orbis agitatur, quod in omni majore motu erumpunt fere novi fontes: sicut in navigiis quoque evenit, ut si inclinata sunt, & abiere in latus, aquam sorbeant, quæ in omni onere eorum quæ vehit, si immodice depressa sunt, aut superfunditur, aut certe dextra sinistraque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moveretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: numquam enim navis dimidia jactatur. nunc vero non terrarum universarum, sed ex parte motus est. Quomodo ergo fieri potest, ut quod totum vehitur, totum non agitetur, si id quo vehitur, agitatum est? At quare aquæ erumpunt? Primum omnium sæpe tremuit terra, & nihil humoris novi fluxit. Deinde si ex hac caussa unda prorumperet, à lateribus terræ circumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, ut incrementum aquarum, quoties navigia desidunt, in lateribus maxime appareat. Ad ultimum non tam exigua fieret quam dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, ut ex infinito liquore, & ferente universa.

CAP. VII. Quidam motum terrarum aquæ imputavere: sed non ex eadem caussa. Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum navigabilis etiam sine adjutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per æstatem ingentes aquas invehit: hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, & Europam Asiamque disterminans, alter Germanos, avidam gentem belli, repellens. Adjice nunc patentissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata, & ineluctabiles navigio paludes, nec ipsis quidem inter se pervias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, subitos, & ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus: quorum vires quam repentinæ, quam breves? Omnis hæc aquarum, etiam intra terram, natura faciesque est. Illic quoque aliæ vasto cursu deferuntur, & in præceps volutæ cadunt: aliæ languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quiete fluunt. Quis autem neget, vastis illas receptaculis concipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, ubi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoque funderet. Si hoc verum est, necesse est ali-

aliquando illic amnis excrescat, & relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicujus partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decrescat verberabit. Potest fieri, ut aliquam regionem rivus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: qua lapsa, superposita quatiantur. Iam vero nimis oculis permittit, nec ultra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terræ sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obstet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abscondito littus, & per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantumdem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quod superiora cum tot animalibus erant dividenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, liberius undis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, & ventis, quos omne intervallum terrarum, & omnis aër creat, impelli? Potest ergo major solito exorta tempestas, aliquam partem terrarum impulsam vehementius movere. Nam apud nos quoque multa, quæ procul à mari fuerant, subito ejus accessu vapulavere; & villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longe audiebatur, invasit. Illic quoque potest accedere ac decedere pelagus inferum: quorum neutrum fit sine motu superstantium.

CAP. VIII. Non quidem existimo diu te hæsitaturum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorumpunt, unde ad nos veniunt, nisi quod origo humoris inclusa est? Age, cum vides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, & non universum averti, sed paullatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde consumi: quo illum putas abire nisi in obscura terrarum: utique cum videas emergere iterum, non minorem eo qui prior fluxerat? Quid cum vides Alpheum, celebratum poëtis, in Achaia mergi, & in Sicilia rursus transjecto mari effundere amœnissimum fontem Arethusam? Nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili æstiva inundatio, & hanc esse, à terra illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cæsar, ut aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad investigandum caput Nili miserat; audivi narrantes, longum illos iter peregisse, cum à Rege Æthiopiæ instructi auxilio, commendatique proximis regibus, penetrassent. Ad ulteriora quidem, ajebant, pervenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ noverant, nec sperare quisquam potest, ita implicitæ aquis herbæ sunt, & aquæ nec pediti eluctabiles, nec navigio, quod nisi parvum & unius capax, limosa & obsita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed sive caput illa, sive accessio est Nili, sive tunc nascitur, sive in terras ex priore recepta cursu redit: nonne tu credis, illam, quidquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, ut eructare tanto impetu possint.

CAP. IX. Ignem caussam motus quidam, & quidem non eamdem judicant. Inprimis Anaxagoras, qui existimat, simili pæne ex caussa & aëra concuti, & terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aëra, & in nubes coactum, eadem vi qua, apud nos quoq; nubila frangi solent, rumpit, & ignis ex hoc collisu nubium, cursuq; elisi aeris emicuit. Hic ipse in obvia incurrit, exitum quærens, ac divellit repugnantia: donec per angusta aut nactus est viam exeundi ad cælum, aut vi atque injuria fecit. Alii in igne caussam quidem esse, sed non ob hoc judicant: sed quia pluribus obrutus locis ardeat, & proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ciderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subjectis adminiculis destitutæ labant,

bant, donec corruere: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cum diu nutavere, super ea se, quæ supersunt stantque, componunt. Hoc apud nos quoq; videmus accidere, quotiens incendio pars civitatis laborat, cum exustæ trabes sunt, aut corrupta quæ superioribus firmamentum dabant: tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido resederunt.

CAP. X. Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse caussam motus nec extrinsecus incurrere quod illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes ejus decidere, quas aut humor solverit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoq; cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut revellatur. Nam primum omnia vetustate labuntur, nec quidquam tutum à senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificiis veteribus quædam non percussa tamen decidunt, cum plus ponderis habuere quam virium: ita in hoc universo terræ corpore evenit, ut partes ejus vetustate solvantur, solutæ cadant, & tremorem superioribus afferant: primum dum abscedunt (nihil enim utiq; magnum sine motu ejus, cui hæsit, abscinditur) deinde cum deciderunt, solido exceptæ resiliant, pilæ more, quæ cum cecidit exultat, ac sæpius pellitur, totiens à solo in novum impetum missa. Si vero in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus ejicit.

CAP. XI. Quidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cum pluribus locis ferveant, necesse est ingentem vaporem sine exitu volvant, qui vi sua spiritum intendit: & si acrius institit, opposita diffundit: si vero remissior fuit, nihil amplius quam movet. Videmus aquam spumare, igne subjecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cum violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatione inundantium aquarum, quidquid pulsaverit, agitat.

CAP. XII. Spiritum esse qui moveat, & plurimis & maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concava terrarum deferuntur: deinde ubi jam omnia spatia plena sunt, & inquantum aër potuit densatus est, is qui supervenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primo cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias dimovet, & claustra sua conatur effringere. Sic evenit, ut terræ, spiritu luctante, & fugam quærente, moveantur. Itaq; cum terræ motus futurus est, præcedit aëris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis spiritus, quæ concitare ventos solet, in inferna sede detinetur. Nunc quoque cum hic motus in Campania fuit, quamvis hiberno tempore, & inquieto, per superiores dies aër stetit. Quid ergo? Numquam flante vento terra concussa est? Admodum raro duo flavere simul venti. Fieri tamen & potest, & solet. quod si recipimus, & constat duos ventos rem simul gerere: quid ni accidere possit, ut alter superiorem aëra agitet, alter inferum?

CAP. XIII. In hac sententia licet ponas Aristotelem, & discipulum ejus Theophrastum, non, ut Græcis visum est, divini, tamen & dulcis eloquii virum, & nitidi sine labore. Quid utrique placeat, exponam. Semper aliqua evaporatio est è terra, quæ modo arida est, modo humido mixta. Hæc ab infimo edita, & in quantum potuit, elata, cum ulteriorem locum in quem exeat non habet, retro fertur, atque in se revolvitur: dumque rixa spiritus reciprocantis jactat obstantia, & sive interclusus, sive per angusta enisus est, motum ac tumultum ciet. Strato

ex eadem schola est, qui hanc partem philosophiæ maxime coluit, & rerum naturæ inquisitor fuit. Hujus tale decretum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & una esse non possunt: eo frigidum confluit, unde vis calida discessit: & invicem ibi calidum est, unde frigus expulsum est. Hoc quod dico verum est: sed utrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cum supra terram frigus est, calent putei, nec minus specus, atque omnes sub terra recessus: quia eo se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cum in inferiora pervenit, & eo se quantum poterat ingessit, quo densior, hoc validior est: huic alius supervenit, cui necessario congregatus ille jam & in angustum pressus, loco cedit. Idem è contrario evenit, cum vis major frigidi illata in cavernis est. Quidquid illic calidi latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur utriusque natura concordiam, nec in uno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens excedere, proxima quæque remolitur ac jactat. Ideoque antequam terra moveatur, solet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus: nec enim aliter posset, ut ait noster Virgilius,

Sub pedibus mugire solum, & juga celsa moveri:

nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde hujus pugnæ sunt: desinit calidi congregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis cursat, & ultro citroque spiritus commeat, concutitur.

CAP. XIV. Sunt qui existiment, spiritu quidem, & nulla alia ratione tremere terram, sed ex alia caussa, quam Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, & spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus autem quædam angustiora animæ receptacula, per quæ nihil amplius quam meat: quædam patentiora, in quibus colligitur, & unde dividitur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, & aquis, quæ vicem sanguinis tenent, & ventis, quos nihil aliud quis quam animam vocaverit, pervium est. Hæc duo alicubi concurrunt, alicubi consistunt. Sed quemadmodum in corpore nostro, dum bona valetudo est, venarum quoque imperturbata mobilitas modum servat: ubi aliquid adversi est, micat crebrius, & suspiria atque anhelitus, laborantis ac fessi signa sunt: ita terræ quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussæ manent. Cum aliquid peccatur, tunc velut ægri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, icto vehementius, & quassante venas suas: nec, ut illi paullo ante dicebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est quemadmodum animal, tota vexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moderatius impellit, sed per omnes pari æqualitate discurrit. Vide ergo, numquid intret in illam spiritus ex circumfuso aëre: qui quamdiu habet exitum, sine injuria labitur: si offendit aliquid, & incidit quod viam claudat, tunc oneratur primo infundente se à tergo aëre. Deinde per aliquam rimam maligne fugit, & hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat invenit, conglobatus illi furit, & huc atque illo circumagitur, aliaq; dejicit, alia intercidit: cum tenuissimus, idemque fortissimus, & irrepat quamvis in obstructa, & quidquid intravit, vi sua diducat & dissipet: tunc terra jactatur. Aut enim datura vento locum discedit, aut cum dedit, in ipsam, qua illum emisit, cavernam fundamento spoliata considit.

CAP. XV. Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos aditus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illic

cassisimposuit. Alicubi diduxit, quidquid superne terreni erat, aqua: alia torrentes exedere, illa æstibus magnis dirupta patuere. Per hæc intervalla intrat spiritus: quem si inclusit mare, & adegit, nec fluctus retro abire permisit, tunc ille exitu simul redituq; præcluso, volutatur. Et quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & terram prementem reverberat.

CAP. XVI. Etiamnum dicendum est, quod plerisque auctoribus placet, & in quo fortasse fiet dissensio. Non esse terram sine spiritu, palam est. Non tantum illo dico, quo se tenet, ac partes sui jungit, qui inest etiam saxis mortuisque corporibus: sed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hunc nisi haberet, quomodo tot arbustis spiritũ infunderet, non aliunde viventibus, & tot satis? Quẽadmodum tam diversas radices aliter atq; aliter in se mersas foveret, quasdam summa receptas parte, quasdam altius tractas, nisi multum haberet animæ, tam multa, tam varia generantis, & haustu atque alimento suo educantis? Levibus adhuc argumentis ago. Totum hoc cælum, quod igneus æther, mundi summa pars, claudit, omnes hæ stellæ, quarum iniri non potest numerus, omnis hic cælestium coetus, & (ut alia prætercam) hic tam prope à nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non semel major, alimentum ex terreno trahunt, & inter se partiuntur: nec ullo alio scilicet, quam halitu terrarum sustinentur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam multa, tantaque, & se ipsa majora, terra nutrire, nisi plena esset animæ, quam per diem & noctem ab omnibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest, ut non multum illi supersit, ex qua tantum petitur ac sumitur: & ad tempus quidem, quod exeat, nascitur. Nec enim esset perennis illi copia suffecturi in tot cælestia spiritus, nisi invicem ista excurrerent, & in aliud alia solverentur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubium, quin multum spiritus lateat intus, & cæca sub terra spatia aër latus obtineat. Quod si verum est, necesse est id sæpe moveatur, quod re mobilissima plenum est. Numquid enim dubium esse potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum quam aër, & tam versabile & vagatione gaudens?

CAP. XVII. Sequitur ergo, ut naturam suam exerceat, & quod semper moveri vult, aliquando & alia moveat. Id quando fit? Cum illi cursus interdictus est. Nam quamdiu non impeditur, placide fluit: cum offenditur & retinetur, insanit, & moras suas abrumpit, non aliter quam ille poëtæ

--- *pontem indignatus Araxes.*

Quamdiu illi facilis & liber est alveus, primas quasque aquas explicat. Vbi saxa manu vel casu illata pressere venientem, tunc impetum mora quærit: & quo plura opposita sunt, plus invenit virium. Omnis enim illa unda quæ à tergo supervenit, & in se crescit, cum onus suum sustinere non potuit, vim ruina parat, & prona cum his quæ jacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quo valentior agiliorque est, citius rapitur, & vehementius septum omne disturbat. Ex quo motus fit scilicet ejus partis, sub qua pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur: sæpe enim cum terræ motus fuit, si modo pars ejus aliqua dirupta est, inde ventus per multos dies fluxit: ut traditur factum eo terræ motu, quo Chalcis laboravit: quod apud Asclepiodotum invenies, auditorem Posidonii, in ipsis quæstionum naturalium caussis. Invenies & apud alios auctores, hiasse uno loco terram, & inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur.

CAP. XVIII. Maxima ergo caussa est, propter quam terra moveatur, spiritus natura citus, & locum è loco mutans. Hic quamdi-

diu impellitur, & in vacanti spatio latet, jacet innoxius, nec circumjectis molestus est. Vbi illum extrinsecus superveniens caussa sollicitat, compellitque & in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & vagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & undique obsistitur, tunc

—— Magno cum murmure montis
Circum claustra fremit,

quæ diu pulsata convellit ac jactat: eo acrior, quo cum valentiore mora luctatus est. Deinde cum circa perlustravit omne quo tenebatur, nec potuit evadere, inde quo maxime impactus est, resilit: & aut per occulta dividitur, ipso terræmotu raritate facta, aut per novum vulnus emicuit. Ita ejus vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet ulla compages: solvit enim quodcumque vinculum, & omne onus fert secum, infususque per minima, laxamentum sibi parat, indomita naturæ potentia liber, utique concitatus, sibi jus suum vindicat. Spiritus vero invicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Imperio premat, ac vinclis & carcere frenet.

Sine dubio poetæ hunc voluerunt videri carcerem, in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse jam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aeris statio est. Omnis in fuga ventus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quod corpora quoque nostra non aliter tremunt, quam si spiritum aliqua caussa conturbat: cum timore contractus est, cum senectute languescit, & venis torpentibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessione cursu suo dejicitur. Nam quamdiu sine injuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori. cum aliquid occurrit quod inhibeat ejus officium, tunc parum potens perferendis his quæ suo vigore tenebat, deficiens concutit, quidquid integer tulerat.

CAP. XIX. Metrodorum Chium necesse est audiamus, quod vult sententiæ loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo. cum satius sit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potius, quam præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam leviter mota, tamen circuit, non sine tactu ejus tumultuque, quo inclusa est: sic speluncarum sub terra pendentium vastitas habet aera suum; quem simul alius superne incidens percussit, agitat non aliter, quam illa de quibus paullo ante retuli inania indito clamore sonuerunt.

CAP. XX. Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quæ retuli, in caussa esse dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquando utroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terræ concava est, & in hanc aquæ magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris liquidius. Hoc cum superveniente gravitate rejectum est, terris illiditur, & illas movet. Nec enim fluctuari potest sine motu ejus, in quod impingitur. Etiamnum quod modo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Vbi in unum locum congesta est, & capere se desiit, aliquo incumbit, & primo viam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi per devexum potest, diu inclusa, nec in directum cadere moderate, aut sine concussione eorum, per quæ & in quæ cadit. Si vero cum jam rapi cœperit, aliquo loco substitit, & illa vis fluminis in se revoluta est, in continentem terram repellitur, & illam, qua parte maxime tendit, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto, altius sidit, & fundus ipse vitiatur: tunc ea pars premitur, in quam maxi-

maximeaquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus vero nonnumquam impellit undas, & si vehementius institit, eam scilicet terræ partem movet, in quam coactas aquas intulit. Nonnumquam in coacta itinera conjectus, & exitum quærent, movet omnia: terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quam ut possit excludi, & vehementior, quam ut sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse caussas Epicurus ait, pluresque alias tentat: & alios, qui aliquid unum ex istis esse affirmaverunt, corripit: cum sit arduum, de iis quæ conjectura sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo, ut ait, potest terram movere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desiit posse extenuatis sustineri, quod integrit ferebatur. Potest terram movere impressio spiritus. Fortasse enim aer extrinsecus alio intrante aere agitatur. Fortasse aliqua parte subito decidente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliqua parte terræ velut columnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus impositum. Fortasse calida vi spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cum magna strage obstantium fertur. Fortasse palustres & jacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab imo in summa usque perfertur: nullam tamen illi placet caussam motus esse majorem, quam spiritum.

CAP. XXI. Nobis quoq; placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit conari, quo nihil est in rerum natura potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidem, quæ vehementissima sunt, valent. Ignem spiritus concitat: aquæ, si ventum detrahas, inertes sunt. Tunc demum impetum sumunt, cum illas agit flatus: qui potest dissipare magna spatia terrarũ, & novos montes subrectos extollere; & insulas non ante visas, in medio mari ponere. Therasiam nostræ ætatis insulam, spectantibus nautis in Ægæo mari enatam, quis dubitat, quin in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (ut Posidonio placet) quibus movetur terra: utriq; nomen est proprium. Altera succussio est, cum terra quatitur, & sursum ac deorsum movetur: altera inclinatio, qua in latera nutat navigii more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non enim sine caussa tremorem terræ dixere majores, qui utrique dissimilis est, nam nec succutiuntur tunc omnia, nec inclinantur, sed vibrantur. Res minime in hujusmodi casu noxia, sicut longe perniciosior est inclinatio concussione. Nam nisi celeriter ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessario sequitur. Cum dissimiles ii motus inter se sint, caussæ eorum diversæ sunt.

CAP. XXII. Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta sunt, & rotæ majore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit, cum petra è latere montis abrupta cecidisset, ædificia vicina tremore collapsa. Idem sub terris fieri potest, ut ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac sono in subjacentem cavernam cadat, eo vehementius, quo aut plus ponderis habuit, aut venit altius. Et sic commovetur omne tectum cavatæ vallis. Nec tantum pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert, & illam (ut ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per ævum diminutio usque eo infirmat illa, quæ quotidie attrivit, ut desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti ponderis decidunt, tunc illa præcipitata rupes, quidquid ab imo repercussit, non passura consistere, succutit.

--- *Et mere omnia visa repente:* ut ait Virgilius noster. Hujus motus succutientis terras hæc erit caussa. Ad alteram transeo.

CAP. XXIII. Rara terræ natura est, multumque habens vacui. per has raritates spiritus fertur: qui ubi major influxit, nec emittitur, concutit terram. Hæc placet & aliis, ut paullo ante retuli, caussa: siquid apud te profectura testium turba est. Hanc etiam Callisthenes probat non contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quotiens quis dixerit: Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Omnia oceano tenus vicit, ipsum quoque tentavit novis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ usque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumq; exempla transierit, ex his quæ fecit, nihil tam magnum erit, quam scelus Callisthenes. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum Helice Burisque mersæ sunt, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum ubique, ita & sub mari. Deinde cum est obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum autem illi à tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur. & sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideo frequentissime mari opposita vexantur, & inde Neptuno hæc assignata est movendi potentia. Quisquis primas litteras Græcas didicit, scit illum apud Homerum ἐννοσίγαιον vocari.

CAP. XXIV. Spiritum esse hujus mali caussam, & ipse consentio: de illo disputabo, quomodo intret hic spiritus: utrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per majora ac patentiora: & utrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidem à nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter nervos pulpasve, sed in visceribus & patulo interioris partis recessu commoratur. Idem de terra suspicari licet, vel ex hoc, quod motus non in summo terræ, circave summa est. sed subter & ab imo. Hujus indicium est, quod altitudinis profundę maria jactantur, motis scilicet his, supra quæ fusa sunt. Ergo verisimile est, terram ex alto moveri, & illic spiritum in cavernis ingentibus concipi. Imo, inquit, ceu cum frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoque spiritus extrinsecus accidens quassat. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, ut idem illi accidat, quod nobis, quos externa caussa in horrorem agit. Accidere autem terræ simile quiddam nostræ affectionis, sed non ex simili caussa, concesserim. Illam interior & altior injuria debet impellere cujus rei argumentum vel maximum hoc potest esse, quod cum vehementi motu adapertum ingenti ruina solum est, totas nonnumquam urbes & recipit hiatus ille, & abscondit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certe maxima ex parte superfusam. Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testibus opus est. Meminimus enim terris interno motu divulsis, loca disjecta, & campos interisse. Quod jam dicam, quemadmodum existimem fieri.

CAP. XXV. Cum spiritus magna vi in vacuum terrarum locum penitus applicuit, cœpitque rixari, & de exitu cogitare, latera ipsa intra quæ latet, sæpius percutit, supra quę urbes interdum sitæ

sunt,

funt, hæc nonnumquam adeo concutiuntur, ut ædificia superposita procumbant: nonnumquam in tantum, ut parietes quibus fertur omne tegimen cavi, decidant in illum subtervacantem locum, totæque urbes in immensam altitudinem mergantur. Si velis credere, ajunt, aliquando Ossam Olympo cohæsisse, deinde terrarum motu recessisse, & scissam unius magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessalia, siccavit, abductis in se quæ sine exitu stagnaverant aquis. Ladon flumen inter Helim & Megalen polin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca vacua sub terris?) spiritum convenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commoverentur, & una multa titubarent. Nunc exiguæ partes laborant, nec umquam per ducenta milliaria motus extenditur. Ecce hic qui implevit fabulis urbem, non transcendit Campaniam. Quid dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas stetisse? Cum laboravit Ægium, tam propinquas illi Patras de motu nihil audisse? Illa vasta concussio, quæ duas suppressit urbes, Helicen & Burin, citra Ægium constitit. Apparet ergo, in tantum spatium motum protendere, quantum illa sub terris vacantis loci inanitas pateat.

CAP. XXVI. Poteram ad hoc probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui Ægyptum numquam tremuisse tradunt. Rationem autem hujus rei hanc reddunt, quod ex limo tota concreverit. Tantum enim (si Homero fides est) aberat à continenti Pharos, quantum navis diurno cursu metiri plenis lata velis potest: sed continenti admota est. Turbidus enim defluens Nilus, multumq; secum limum trahens, & eum subinde apponens prioribus terris, Ægyptum annuo incremento semper ultra tulit. Inde pinguis & limosi soli est, nec ulla intervalla in se habet, sed crevit in solidum arescente limo: quo pressa erat & sedens structura, cum partes glutinarentur, nec quidquam inane intervenire poterat, cum solido liquidum ac molle semper accederet. Sed movetur & Ægyptus & Delos, quam Virgilius stare jussit:

Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, credula natio, dixerunt non moveri, auctore Pindaro. Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse: Inter multa, inquit, prodigia quibus denunciata est duarum urbium Helices & Buris eversio, fuere maxime notabilia, columna ignis immensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem videri vult, quia mari imposita, habeat concavas rupes & saxa pervia, quæ dent deprehenso aeri reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, urbesque eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa hæc esse, Pompeji & Herculaneum sensere. Adjice nunc, quod omnis ora maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis & huic jam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare, & agitatur. Tyros & ipsa tam movetur, quam diluitur. Hæ fere caussæ redduntur, propter quas tremit terra.

CAP. XXVII. Quædam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Ajunt enim sexcentarum ovium gregem exanimatum in Pompejana regione. Non est quare hoc putes ovibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in alto latent. At aer ipse qui vel terrarum culpa, vel pigritia, & æterna nocte tor-

pescit, gravis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio, cum est longo situ emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiritum, affert nova genera morborum. Quid, quod aquæ inutiles pestilentesque in abdito latent, ut quas numquam usus exerceat, numquam aura liberior verberet? Crassæ itaque, & gravi caligine sempiternaque tectæ, nihil nisi pestiferum in se & corporibus nostris contrarium habent. Aër quoque qui admixtus est illis, quique inter illas paludes jacet, cum emersit, late vitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem pecora sentiunt, in quæ pestilentia incurrere solet, quo avidiora sunt: aperto cælo plurimum utuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oves vero mollioris naturæ, quo propiora terris ferunt capita, corruptas esse non miror, cum afflatum diri aëris circa ipsam humum exceperint. Nocuisset ille & hominibus, si major exiisset: sed illum copia aëris sinceri exstinxit, antequam ut ab homine posset trahi, surgeret.

CAP. XXVIII. Multa autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, ut boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italiæ locis per quædam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non feræ tutum est? Aves quoque si in illum inciderint, antequam cælo meliore leniatur, in ipso volatu cadunt, liventque corpora, & non aliter quam per vim elisæ fauces tument. Hic spiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiæ habet, quam ut despectantia & ultro sibi illata conficiat. Vbi per sæcula conditis tenebris, ac tristitia loci crevit in vitium, ipsa ingravescit mora: hoc pejor, quo segnior. Cum autem exitum nactus est, æternum illud umbrosi frigoris malum, & infernam noctem solvit, ac regionis nostræ aëra infuscat. Vincuntur enim meliora pejoribus. Tunc etiam ille spiritus purior transit in noxium. Inde subitæ continuæque mortes, & monstrosa genera morborum, ut ex novis orta caussis. Brevis aut longa clades est, prout vitia valuere. Nec prius pestilentia desinit, quam spiritum illum gravem exercuit laxitas cæli, ventorumque jactatio.

CAP. XXIX. Nam quod aliquot insanis attonitisque similes discurrere fecit metus, qui excutit mentes, ubi privatus ac modicus est, quid ubi publice terret, ubi cadunt urbes, populi opprimuntur, terra concutitur: quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna non desipere. Itaque levissima fere ingenia in tantum venere formidinis, ut sibi exciderent. Nemo quidem sine aliqua jactura sanitatis expavit, similisque furenti, quisquis timet: sed alios cito timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella erravere lymphatici: nec usquam plura exempla vaticinantium invenies, quam ubi formido mentes religione mixta percussit. Statuam divisam non miror, cum dixerim montes à montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum.

Hæc loca, vi quondam & vasta convulsa ruina,
(Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas.)
Dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
Vna foret, venit medio vi pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque & urbes
Littore diductas, angusto interluit æstu.

Vides totas regiones à suis sedibus revelli, & trans mare jacere, quod in confinio fuerat: vides & urbium fieri gentiumque discidium, cum pars naturæ concitata est

est ex se, vel aliquod mare ingens spiritus impegit, quorum mira, ut ex toto, vis est. Quamvis enim parte sæviat, mundi tamen viribus sævit. Sic & Hispanias à contextu Africæ mare eripuit. Sic hac inundatione, quam poëtarum maximi celebrant, ab Italia, Sicilia rejecta est. Aliquando autem plus impetus habent, quæ ex infimo veniunt. Acriora enim sunt, in quibus nisus est per angusta. Quantas res ii terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictum est.

CAP. XXX. Cur ergo aliquis ad hoc stupet, quod æs unius statuæ, ne solidum quidem, sed concavum ac tenue diruptum est: cum fortasse in illud se spiritus, quærens fugam, incluserit? Illud vero quis nescit? Diductis ædificia angulis vidimus moveri, iterumque componi. Quædam vero parum aptata positu suo, & à fabris negligentius solutiusque composita, terræmotus sæpius agitata compegit. Quod si totos parietes & totas findit domos, & latera magnarum turrium, quæ solida sunt scindit, & pilas operibus subditas dissipat: quid est, quare quisquam dignum annotari putet, sectam esse æqualiter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desiit enim assidue tremere Campania, clementius quidem, sed ingenti damno, quia pressa & quassa quatiebat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exciderat, sed adhuc emissa parte major eoberrabat.

CAP. XXXI. Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod dubites & hoc ponere. Cum maximus editus tremor est, quo in urbes terrasque sævitum est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leves motus sunt, quia vehementius exitum ventis luctantibus fecit. Reliquiæ deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis pugna est: cum jam viam invenerint, sequunturque ea qua prima vis ac maxima evasit. Hoc quoque dignum memoria judico, ab eruditissimo & gravissimo viro cognitum: forte enim cum hoc eveniit, lavabatur. vidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab altera separari, iterumque committi: & aquam modo recipi in commissuras, pavimento recedente, modo, compresso, bullire & elidi. Eundem audivi narrantem, vidisse se molles materias, mollius crebriusque tremere, quam natura duras.

CAP. XXXII. Hæc, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas caussas. Illa nunc quæ ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert nostra fortiores fieri, quam doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo venit robur, quam à bonis artibus, quam à contemplatione naturæ. Quem enim non hic ipse casus adversus omnes firmaverit & erexerit? Quid est cur ego hominem aut feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? majora me pericula exspectant. Fluminibus & terris, & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaque animo mors provocanda est, sive nos æquo vastoque impetu aggreditur, sive quotidiano & vulgari exitu: nihil refert quam minax veniat, quantumque sit, quod in nos trahat: quod à nobis petit, minimum est. Hoc senectus à nobis ablatura est, hoc auriculæ dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obsequens stomacho, hoc pes leviter offensus. Pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contemptus animæ. Hanc qui contempserit, securus videbit maria perturbari: etiam si illa omnes excitaverint venti, etiam si æstus aliqua perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus adspiciet fulminantis cæli trucem & horridam faciem: frangatur licet cælum, & ignes suos in exitium omnium, im-

imprimis suum, misceat. Securus adspiciet ruptis compagibus dehiscens solum. Illa licet inferorum regna retegantur, stabit super illam voraginem intrepidus: & fortasse quo debet cadere, desiliet. Quid ad me, quam sint magna quibus pereo? Ipsum perire non est magnum. Proinde si volumus esse felices, si nec hominum, nec deorum, nec rerum timore vexari, si despicere fortunam supervacua promittentem, levia minitantem, si volumus tranquille degere, & ipsis diis de felicitate controversiam facere, anima in expedito est habenda. Sive illam insidiæ, sive morbi petent, sive hostium gladii, sive insularum cadentium fragor, sive ipsarum ruina terrarum, sive vasta vis ignium, urbes agrosque pari clade complexa, cum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo, quam exeuntem hortari, & cum bonis ominibus emittere? Vade fortiter, vade feliciter. Nihil dubitaveris reddere. Non de re, sed de tempore est quæstio. Facis quod quandoque faciendum est. Nec rogaveris, nec timueris, nec se velut in aliquod malum exiturum tuleris retro. Rerum natura te, quæ genuit, exspectat, & locus melior ac tutior. Illic non tremunt terræ, nec inter se venti cum magno nubium fragore concurrunt, nec incendia regiones urbesque vastant, non naufragiorum totas classes sorbentium metus est, non arma contraria dispositave-xilliis, & in mutuam perniciem multorum millium par furor, non pestilentia, & ardentes promiscue, communes populis cadentibus rogi. Istud leve est. quid timemus? Grave est, potius semel incidat, quam semper impendat. Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum ista quatiantur quæ quatiunt, & in injuriam nostram non sine sua veniunt? Helicen Burinque totas mare accepit: ego de uno corpusculo timeam? Supra oppida duo navigatur, duo autem, quæ novimus, quæ in nostram notitiam memoria litteris servata perduxit. Quam multa alia aliis locis mersa sunt? Quot populos aut terra in se, aut mare inclusit? Ego recusem mei finem, cum sciam me sine fine non esse? imo cum sciam omnia esse finita? Ego ultimum suspirium timeam? Quantum potes itaque ipse te cohortare, Lucili, contra metum mortis. Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam vitam cui parcit, inquietat ac perdit. Hic omnia ista dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quæ omnia feres constanter, si cogitaveris nihil interesse inter exiguum tempus & longum. Horæ sunt quas perdimus. Puta dies esse, puta menses, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, num perveniam ad illos? fluit tempus, & avidissimos sui deserit. Nec quod futurum est, meum est, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: & magni est, modicum fuisse. Eleganter Lælius ille sapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos non habes? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis vitæ conditionem & sortem temporis semper alieni, quod annos annumeramus omissos. Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus: Moriendum est. Quando? Quid tua? Mors naturæ lex est, mortis tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet. Omnibus omissis, hoc unum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem: ut si ita tulerit, possis illi vel obviam exire.

LIBER

LIBER VII, ET VLTIMVS.

In quo agitur de Cometis.

CAPVT I.

NEMO usque eo tardus, & hebes, & demissus in terram est, ut ad divina non erigatur, ac tota mente consurgat: utique ubi novum aliquod è cælo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, ut nos quotidiana, etiamsi admiratione digna sunt, transeant: contra minimarum quoque rerum, si insolitæ prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque cœtus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum non convocat. At cum aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in cælo est. Sol spectatorem, nisi cum deficit, non habet. Nemo observat lunam, nisi laborantem. Tunc urbes conclamant, tunc pro se quisque superstitione vana trepidat. Quanto illa majora sunt, quod sol totidem (ut ita dicam) gradus, quot dies habet, & annum circuitu suo claudit: quod à solstitio statim inclinat, & dat spatium noctibus: quod sidera abscondit: quod terras, cum tanto major sit illis, non urit, sed calorem suum intentionibus ac remissionibus temperando fovet: quod lunam nunquam implet, nisi adversam sibi, nec obscurat. Hæc tamen non annotamus, quamdiu ordo servatur. Si quid turbatum est, aut præter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeo naturale est magis nova, quam magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus, & insolitæ figuræ ignis apparuit, nemo non scire quid sit, cupit; & oblitus aliorum, de adventitio quærit: ignarus, utrum debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes ejus graves prædicent. Sciscitantur itaque, & cognoscere volunt, prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quæsierit, aut didicerit utilius, quam de stellarum siderumque natura: utrum flamma contracta, quod & visus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen, & calor inde descendens: an non sint flammei orbes, sed solida quædam terrenaque corpora, quæ per igneos tractus labentia inde splendorem trahant, coloremque, non de suo clara. In qua opinione magni fuere viri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatamque nec stabili inditam corpori, profecto jam mundus turbine suo dissipasset.

CAP. II. Ad hæc investiganda proderit quærere, num Cometæ ejus conditionis sint, cujus superiora. Videntur enim cum illis quædam habere communia, ortus & occasus, ipsam quoque, quamvis spargantur & longius exeant, faciem, æque enim ignei splendidique sunt. Itaque si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem sors erit. Si vero nihil aliud sunt quam purus ignis, manentque mensibus senis, nec illos conversio mundi solvit & velocitas: illa quoque possunt & tenui constare materia, nec ob hoc discuti assiduo cæli circumactu. Illo quoque pertinebit hoc excussisse, ut sciamus, utrum mundus terra stante circumeat, an mundo stante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos esse, quos rerum natura nescientes ferat, nec cæli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, ut sciamus in quo rerum statu simus: pigerrimam sortiti, an velocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Necessarium est autem, veteres ortu

Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari, an vices servent, & illos ad suum diem certus ordo producat. Nova hæc cælestium observatio est, & nuper in Græciam invecta.

CAP. III. Democritus quoque, subtilissimus antiquorum omnium, suspicari ait se, plures stellas esse quæ currant: sed nec numerum illarum posuit, nec nomina, nondum comprehensis quinq; siderum cursibus. Eudoxus primus ab Ægypto hos motus in Græciam transtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Ægyptios quidem, quibus major cæli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon postea diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis servatas ab Ægyptiis collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non prætermissurus, si quid explorati apud illos comperisset. Duo certe, qui apud Chaldæos studuisse se dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritissimus inspiciendorum naturalium, inter se dissident. Hic enim ait, Cometas in numero stellarum errantium poni à Chaldæis, tenerique cursus eorũ. Epigenes contra ait, Chaldæos nihil de Cometis habere comprehensi, sed videri illos accẽdi turbine quodã aëris cõcitati & intorti.

CAP. IV. Primum ergo, si tibi videtur, opiniones hujus ponamus, ac refellamus. Huic videtur plurimum virium habere, ad omnes sublimium motus, stella Saturni. Hæc cum proxima signa Marti premit, aut in Lunæ viciniam transit, aut in Solis incidit radios, natura ventosa & frigida, contrahit pluribus locis aëra, conglobatque. Deinde si radios Solis assumpsit, tonat, fulguratque. Si Martem quoque consentientem habet, fulminat. Præterea, inquit, aliam materiam habent fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim, & omnis humidi evaporatio, splendores tantum cæli citra ictum minaces movet. Illa autem calidior sicciorque terrarum exhalatio, fulmina extrudit. Trabes vero & faces, quæ nullo alio inter se quam magnitudine distant, hoc modo fiunt. Cum humida terrenaque in se globus aliquis aëris clausit, quem turbinem dicimus, quacumque fertur, præbet speciem ignis extenti. Quæ tamdiu durat, quamdiu mansit aëris illa complexio, humidi intra se terrenique multum vehens.

CAP. V. Ut à proximis mendaciis incipiam, falsum est faces & trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur. Ideoque arbusta radicitus vellit, & quocumque incubuit, solum nudat: silvas interim & tecta corripiens, inferior fere nubibus, utique numquam altior. At contra trabes editior cæli pars ostentat. Ita numquam nubibus obstiterunt. Præterea, turbo omni nube velocior rapitur, & in orbem vertitur. Super ista velociter desinit, & ipse se sua vi rumpit. Trabes autem non transcurrunt, nec prætervolant, ut faces, sed commorantur, & in eadem parte cæli collucent. Charimander quoque in eo libro quem de Cometis composuit, ait Anaxagoræ visum grande insolitumque cælo lumen magnitudine amplæ trabis, & id per multos dies fulsisse. Talem effigiem ignis longi fuisse, Callisthenes tradit, antequam Burin & Helicen mare absconderet. Aristoteles ait, non trabem illam, sed Cometen fuisse: ceterum ob nimium ardorem non apparuisse sparsum ignem, sed procedente tempore cum jam minus flagraret, redditam suam Cometæ faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna quæ notarentur: nihil tamen magis, quam quod ut ille fulsit in cælo, statim supra Burin & Helicen mare fuit. Numquid ergo Aristoteles non illam tantum, sed omnes trabes Cometas esse credebat? Hanc habetis differentiam, quod iis continuus ignis est,

eſt, ceteris ſparſus. Trabes enim flammam æqualem habent, nec ullo loco intermiſſam aut languidam, in ultimis vero partibus coactam, qualem fuiſſe illam, quam modo retuli, Calliſthenes tradit.

CAP. VI. Duo, inquit Epigenes, Cometarum genera ſunt. Alii ardorem undiq; effundunt, nec locum mutant: alii in unam partem ignem vagum in modum comæ porrigunt, & ſtellas prætermeant: quales duo ætate noſtra viſi ſunt. Illi priores criniti, undique etiam immoti, humiles fere ſunt, & eiſdem cauſſis quibus trabes faceſq; conflantur, & ex intemperie aëris turbidi, multa ſecum arida humidaque terris exhalata verſantis. Poteſt enim ſpiritus per anguſta eliſus accendere ſupra ſe poſitum aëra, plenum alimentis idoneis igni. Deinde propellere ex nitido, ne ex aliqua cauſſa reſluat rurſus, ac remittatur: deinde iterum proximo die ac ſequentibus conſurgere, & eundem locum inflammare. Videmus enim ventos per complures dies ad conſtitutum redire. Pluviæ quoque, & alia tempeſtatum genera, ad præſcriptum revertuntur. Vt breviter autem voluntatem ejus exprimam, eadem fere ratione hos fieri Cometas exiſtimat, qua fiunt ignes turbine ejecti. Hoc unum intereſt, quod illi turbines ex ſuperiori parte in terras deprimuntur, hi de terra in ſuperiora elevantur.

CAP. VII. Adverſus hæc multa dicuntur. Primũ ſi ventus in cauſa eſſet, nunquã Cometes ſine vento appareret, nunc autem & quietiſſimo aëre apparet. Deinde ſi vento fieret, cum vento caderet. Et ſi vento inciperet, creſceret vento, eoq; eſſet ardentior, quo ille incitatior. His accedit illud quoque. Ventus multas aëris partes impellit, Cometes in uno loco apparet: ventus in ſublime non pervenit, Cometę autem viſuntur ſupra quã ventis ire licet. Tranſit deinde ad illos, quos ait certiorem habere ſtellarũ ſpeciẽ, qui & procedunt, & ſigna prętereunt. Hos ait ex iiſdẽ cauſis fieri, quibus illos, quos dixit humiliores. Hoc tantum intereſſe, quod terrarum exhalationes multa ſecum arida ferentes, celſiorem petant partem, & in editiora cęli aquilone pellantur. Deinde ſi illos aquilo propelleret, ad meridiem ſemper agerentur, quo ventus hic nititur. Atqui varie concurrunt, alii in ortum, alii in occaſum, omnes in flexum: quod iter non daret ventus. Deinde ſi aquilonis illos impetus à terris in altũ levaret, aliis ventis non orirentur Cometę. atqui oriuntur.

CAP. VIII. Illam nunc rationem ejus (utraque enim utitur) refellamus. Quidquid humidi aridique terra efflavit, cum in unum coit, ipſa diſcordia corporum, ſpiritum verſat in turbinem. Tunc illa vis venti circumeuntis quidquid intra ſe comprehendit, curſu ſuo accendit, & levat in altum: ac tam diu manet ſplendor ignis expreſſi, quam diu alimenta ſufficiunt: quibus deſinentibus, & ipſe ſubſidit. Qui hoc dicit, non notat qualis ſit turbinum curſus, & qualis Cometarum. Illorum rapidus ac violentus, & ipſis ventis citatior eſt: Cometarum lenis, & quod per diem & noctem quantum tranſierit, abſcondat. Deinde turbinum motus vagus eſt & disjectus, & (ut Salluſtii utar verbis,) verticoſus: Cometarum autem compoſitus, & deſtinatum iter carpens. Num quis noſtrum crederet, aut lunam, aut quinque ſidera rapi vento, aut turbine rotari? Non ut puto. Quare? quia non eſt illis perturbatus & impotens curſus. Ad Cometas idem transferamus. Non confuſe nec tumultuoſe eunt, ut aliquis credat illos cauſſis turbulentis & inconſtantibus pelli. Deinde etiam ſi vertices iſti comprehendere terrena humidaque, & ex humili in altum exprimere poſſent: non tamen ſupra lunam efferrent. Omnis illis uſque in nubilis vis eſt. Cometas autẽ immixtos ſtellis videmus per ſuperiora labẽtes. Ergo veriſimile non eſt, in tãtum ſpatium perſeverare turbinẽ:

qui quo major est, maturius corrumpitur.

CAP. IX. Utrumlibet itaque eligat: aut vis levis tam alte pervenire non poterit, aut magna & concitata citius ipsa se franget. Præterea humiliores illi Cometæ ob hoc (ut putant) non exeunt altius, quia plus terreni habent. Gravitas illos sua in proximo tenet. Atqui necesse est, his Cometis diuturnioribus & celsioribus, plenior materia sit. Neque enim diutius apparerent, nisi majoribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modo, non posse diu verticem permanere, nec supra lunam, aut usq; in stellarum locum crescere. Nempe efficit turbinem, plurium ventorum inter ipsos luctatio. Hæc diu non potest esse. Nam cum vagus & incertus spiritus convolutatus est, novissime uni vis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellæ quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Venti cũ ad summum venerunt, remittuntur omni violentia. Necesse est ista concitatione in exitium sui tendant. Nemo itaque turbinem toto die vidit, ne hora quidem. Mira velocitas ejus, & mira brevitas est. Præterea violentius celeriusque in terra circaque eam volvitur; quo celsior, eo solutior, laxiorque est, & ob hoc diffunditur. Adjice nunc, quod etiamsi in summum pertenderet, ubi sideribus iter est, utique ab eo motu, qui universum trahit, solveretur. Quid enim est illa conversione mundi citatius? hac omnium ventorum in unum conjecta vis dissiparetur, & terræ solida fortisque compages, nedum particula aeris torti.

CAP. X. Præterea in alto manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoque permaneret turbo. Quid porro tam incredibile est, quam in turbine longior mora? Utiq; motus motu contrario vincitur: habet enim suam locus ille vertiginem, quæ rapit cælum,

Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.

Et ut det eis aliquam advocationem quod fieri nullo modo potest; quid de his Cometis dicetur, qui senis mensibus apparuerunt? Deinde duo debent esse motus eodem loco: alter ille divinus & assiduus, suum sine intermissione peragens opus: aliter novus & recens, & turbine illatus. Necesse est ergo alter alteri impedimento sit. Atqui lunaris illa orbita, ceterorumque supra lunam meantium motus irrevocabilis est: nec hæsitat usquam, nec resistit, nec dat ullam nobis suspicionem objectæ sibi moræ. Fidem non habet, turbinem, violentissimum & perturbatissimum tempestatis genus, in medios siderum ordines pervenire, & inter disposita ac tranquilla versari. (Credamus ignem circumacto turbine accendi, & hunc expulsum in sublime, præbere nobis opinionem speciemq; sideris longi. At puto tale esse debet, quale est id quod ignem efficit. Turbinis autem rotunda facies est. In eodem enim vestigio versatur, & in columnæ modo circumagentis se volvitur. Ergo ignem quoque qui inclusus est, similem esse illi oportet. Atqui longus est, & disjectus, minimeque similis in orbẽ coacto.

CAP. XI. Epigenem relinquamus, & aliorum opiniones persequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud in primis præsumendum est, Cometas non in una parte cæli adspici, nec in signifero tantum orbe, sed tam in ortu quam in occasu, frequentissime tamen circa Septemtrionem. Forma eis non est una. Quamvis enim Græci discrimina fecerint eorum quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorum qui undique circa se velut comam spargunt, & eorum quibus fusus quidem est ignis, sed in verticem tendens: tamen omnes isti ejusdem notæ sunt, Cometæque recte dicuntur. Quorum cum post longum tempus appareant formæ, inter se eos comparare difficile est. Illo ipso tempore, quo apparent, inter spectantes de habitu

illorum non convenit; sed prout cuique acrior acies aut hebetior, ita dicit aut lucidiorem esse aut rubicundiorem,& crinesaut in interiora deductos, aut in latera divisos. Sed sive sint aliquæ differentiæ illorum, sive non sint, eadem fiant ratione necesse est Cometæ. Illud unum constare debet, præter solitum adspici novam sideris faciem, circa se dissipatum ignem trahentis. Quibusdam antiquorum hæc placet ratio. Cum ex stellis errantibus altera, se alteri applicuit, confuso in unum duarum lumine, faciem longioris sideris reddi. Nec hoc tunc tantum evenit, cum stella stellam attigit, sed etiam cū appropinquavit. Intervallum enim, quod inter duas, est, illustratur ab utraque, inflammaturque,& longum ignē efficit.

CAP. XII. His illud respondebimus, certum esse numerum stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere,& Cometen. Ex quo manifestum fit, non illarum coitu fieri Cometen, sed proprium & sui juris esse. Etiamnum frequenter stella sub altioris stellæ vestigium venit: & Saturnus aliquando supra Iovem est, & Mars Venerem aut Mercurium recta linea despicit: nec tamen propter hunc cursum, cum alter alterum subit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret: omnibus enim aliquæ stellæ in eodem signo simul sunt. Si cometam faceret stella stellæ superveniens, momento esse desineret. Summa enim velocitas transeuntium est. Ideo omnis siderum defectio brevis est: quia cito illas idem cursus, qui admoverat, abstrahit. Videmus solem & lunam intra exiguum tempus, cum obscurari cœperint, liberari: quanto celerior debet fieri in stellis congressio, tanto minoribus? Atqui Cometæ senis mensibus manent. quod non accideret, si duarum stellarū conventu gignerentur. Illæ enim diu cohærere non possunt, & necesse est illas lex celeritatis separet. Præterea ista nobis vicina videntur, ceterum intervallis ingentibus dissident. Quomodo ergo potest altera stella usque ad alterā stellam ignem mittere, ita ut utraque juncta videatur, cum sint ingenti regione diductæ? Stellarum, inquit, duarum lumen miscetur, & præbet unius speciem. Nempe sic, quemadmodum rubicunda fit nubes solis incursu, quemadmodum vespertina aut matutina flavescunt, quemadmodum alter ne arcus solis vi sit. Hæc omnia primum magna vi efficiuntur. Sol enim est, qui ista succendit. Stellarum non est eadem potentia. Deinde nihil horum, nisi infra lunam in terrarum vicinia nascitur. Superiora pura & sincera sunt,& coloris sui semper. Præterea si quid tale accideret, non haberet moram, sed extingueretur cito: sicut coronæ, quæ solem lunamve cingunt, & intra brevissimum spatium exolescunt. Nec arcus quidem diu perseverat. Si quid esset tale, à quo medium inter duas stellas spatium confunderetur, æque cito dilaberetur. Vtique non in tantum maneret, quantum morari Cometæ solent. Stellis intra signiferum cursus est, hunc gyrum premunt: at Cometæ ubique cernuntur. Non magis certum est illis tempus quo appareant, quam locus ullus, ultra quem non exeant.

CAP. XIII. Adversus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has tantum stellas quinque discurrere, sed solas observatas esse. Ceterum innumerabiles ferri per occultum, aut propter obscuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulorum positionem talem, ut tunc demum, cum ad extremam eorum venere, visantur. Ergo intercurrunt quædam stellæ, ut ait, nobis novæ, quæ lumen suum cum stantibus misceant, & majorem quam stellis mos est, porrigant ignem, hoc ex his quæ mentitur, levissimum est: tota ejus narratio mundi, mendacium impudens est. Nam si illi credimus, summa cæli ora solidissima est, in modum tecti durata, & alti crassique cor-

poris, quod atomi congestæ coarservatæque fecerunt. Huic proxima superficies est ignea, ita compacta, ut solvi vitiariq; non possit. Habet tamen spiramenta quædam, & quasi fenestras, per quas ex parte exteriore mundi influant ignes, non tam magni, ut interiora conturbent. Rursus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque hæc quæ præter consuetudinem apparēt, influxerunt ex illa utraq; mundi jacente materia. Solvere ista quid aliud est, quam manū exercere, & in ventum jactare brachia?

CAP. XIIII. Velim tamen mihi dicat iste, qui mundo tam firma lacunaria imposuit, quid sit quare credamus illi tantam esse crassitudinem cæli. Quid fuit, quod illo tam solida corpora adduceret, & ibi detineret. Deinde quod tantæ crassitudinis est, necesse est & magni ponderis fit. Quomodo ergo in summo manent gravia? Quomodo illa moles non descendit, & se onere suo frangit? Fieri enim non potest, ut tanta vis ponderis, quantam ille substituit, pendeat, & levibus innixa fit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacula, quibus cadere prohibeatur. nec rursus de medio aliquid esse oppositi, quod imminens corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed non apparere an cadat: quia præcipitatio ejus æterna est, nihil habens novissimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terra dixerunt, cum rationem nullam invenirent, propter quā pondus in aëre staret. Fertur, inquiunt, semper: sed non apparet an cadat, quia infinitum est in quod cadit. Quid est deinde quo probes, non quinque tantū stellas moveri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine ullo probabili argumento licet respondere, quid est, quare non aliquis aut omnes stellas moveri, aut nullam dicat? Præterea nihil te adjuvat ista stellarum passim euntium turba. Nam quo plures fuerint: sæpius in alias incident: rari autem Cometæ, & ob hoc mirabiles sunt. Quid, quod testimonium dicet contra te omnis ætas, quæ talium stellarum exortus & annotavit, & posteris tradidit?

CAP. XV. Post mortem Demetrii Syriæ regis, cujus Demetrius & Antiochus liberi fuêre, paullo ante Achaicum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumque lumen emittens, quanto vinceret noctem. Deinde paullatim magnitudo ejus districta est, & evanuit claritas. Novissime autem totus intercidit. Quot ergo coire stellas oportet, ut tantum corpus efficiant? Mille in unum licet congreges, numquā hunc ambitum solis æquabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus. Deinde sustolit se diffuditque, & usque in æquinoctialē circulum venit, ita ut illam plagam cæli, cui lactea nomē est, in immensum extentus æquaret. Quot ergo convenisse debent erraticæ, ut tam longum cæli tractū occuparent igne continuo?

CAP. XVI. Contra argumentum dictum est: contra testes dicendum est. Nec magna molitione detrahenda est auctoritas Ephoro: historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, & lectorē aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non evitant, hi appetunt. Et hoc in commune de tota natione: quæ approbare opus suum, & fieri populare non putat posse, nisi illud mendacio asperfit. Ephorus vero non religiosissimæ fidei, sæpe decipitur, sæpe decipit. Sicut hic Cometen, qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit eventus, cum Helicen & Burin ortu suo merfit, ait illum discessisse in duas stellas: quod præter illum nemo tradidit. Quis enim posset obser-

vare illud momentum, quo Cometes solutus, & in duas partes redactus est? Quomodo autem si est qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adjecit, in quas stellas divisus sit, cum aliqua ex quinque stellis esse deberet?

CAP. XVII. Apollonius Myndius in diversa opinione est. Ait enim, Cometen non unum ex multis erraticis effici, sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis extentus: sed & proprium sidus Cometes est, sicut solis aut lunæ. Talis illi forma est, non in rotundum restricta, sed procerior, & in longum producta. Ceterum non est illi palam cursus: altiora mundi secat: & tunc demum apparet, cum in imum cursus sui venit. Nec est quod putemus, eundem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus: nec hunc qui sub Nerone Cæsare apparuit, & Cometis detraxit infamiam, illi similem fuisse, qui post necem divi Iulii, ludis Veneris genitricis, circa undecimam horam diei emersit. Multi variiq; sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: aliis rubor, est sine ulla luce: aliis candor & purum liquidumque lumen: aliis flamma, & hæc non sincera, nec tenuis, sed multum circa se volvens fumidi ardoris. Cruenti quidam, minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt. hi minuunt augentq; lumen suum, quemadmodum alia sidera: quæ clariora, cum descendere, sunt, majoraque ex loco propiore visuntur: minore, cum redeunt, & obscuriora, quia abducunt se longius.

CAP. XVIII. Adversus hoc protinus respondetur, non idem accidere in Cometis, quod in ceteris. Cometæ enim quo primum die apparuerint, maximi sunt. Atqui deberent crescere, quo propius accederent. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiant extingui. Deinde quod adversus priores, etiam adversus hunc dicitur: Si erraret Cometes, essetque sidus, intra signiferi terminos moveretur, intra quod omne sidus cursus suos colligit. Numquam apparet stella per stellam. Acies nostra non potest per medium sidus exire, ut per illud superiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quam per nubem ulteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus, sed levem ignem ac tumultuarium.

CAP. XIX. Zenon noster in illa sententia est: congruere judicat stellas, & radios inter se committere: hac societate luminis existere imaginem stellæ longioris. Ergo quidam nullos esse Cometas existimant, sed species illorum per repercussionem vicinorum siderum, aut per conjunctionem cohærentium reddi. Quidam ajunt esse quidem, sed habere cursus suos, & post certa lustra in conspectū mortalium exire. Quidam esse quidem, sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis mora dissipantur.

CAP. XX. In hac sententia sunt plerique nostrorum: nec id putant veritati repugnare. Videmus enim, in sublimi varia ignium concipi genera, & modo cælum ardere, modo

Longos à tergo flammarum albescere tractus,

modo faces cum igne vasto rapi: ipsa etiam fulmina, etsi velocitate mira, simul & perstringunt aciem, & relinquunt ignes suos, aeris attriti, & impetu inter se majore collisi. Ideo ne resistunt quidem, sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alii vero ignes diu manent: nec ante discedunt, quam consumptum est omne, quo pascebantur, alimentum. Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula, columnæ, clypeique flagrantes, aliæque insigni novitate flammæ: quæ non advertenrent animos, si ex consuetudine & lege decurrerent. Ad hæc stupent omnes, & repentinum ignem ex alto efferunt, sive emicuit ali-

quid & fugit, sive compresso aere & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna cedentis retro ætheris patuit, & vastum in concavo lumen? Exclamare posses: Quid est hoc?

... medium video discedere cœlum,
Palantesque polo stellas.

quæ aliquando non exspectata nocte fulserunt, & per medium erupeiunt diem. Sed alia hujus rei ratio est, quare alieno tempore appareant, quas esse, etiam cum lateant, constat. Multos Cometas non videmus, quod obscurantur radiis solis: quo deficiente, quemdam Cometen apparuisse, quem sol vicinus obtexerat, Posidonius tradit. Sæpe autem cum occidit sol, sparsi ignes non procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur, & ideo adspici non potest: Cometæ autem radios solis effugiunt.

CAP. XXI. Placet ergo nostris, Cometas, sicut faces, sicut tubas, trabesque, & alia ostenta cœli, denso aere creari, Ideo circa Septemtrionē frequentissimè apparent, quia illic plurimum est aeris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicam. Ignium modo alimentum suum sequitur. Quamvis enim illi ad superiora nisus est: tamen deficiente materia retroiens ipse descendit in aera quoque, si dextram lævamque promit partem. Nulla enim illi via est: sed qua illum vena pabuli sui duxit, illo repit, nec ut stella procedit, sed ut ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non cito exstinguitur? Sex enim mensibus hic, quem nos Neronis principatu lætissimo vidimus, spectandum se præbuit, in diversum illi Claudiano circumactus. Ille enim à Septemtrione in verticem surgens, Orientem petiit semper obscurior: hic ab eadem parte cœpit, sed in Occidentem tendens, ad Meridiem flexit, & ibi se subduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, & aptiora ignibus, quæ prosecutus est: huic rursus uberior fuit & plenior regio. Huc itaque descendunt invitante materia, non itinere. Quod apparet duobus, quod spectavimus, fuisse diversum: cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eamdem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu volvitur in occasum, illæ ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est: ille quo eunt, & hic quo auferuntur.

CAP. XXII. Ego nostris non assentior. Non enim existimo Cometen subitaneum ignem, sed inter æterna opera naturæ. Primum quæcumque aer creat, brevia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aere aliquid idem diu permanere, cum ipse aer numquam idem maneat? fluit semper, & brevissimi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quam in quo fuerat, statum vertitur. Nunc pluvius, nunc serenus, nunc inter utrumque varius: nubesque illi familiarissimæ, in quas coit, & ex quibus solvitur. modo congregantur, modo digeruntur, numquam immotæ jacent. Fieri non potest, ut ignis certus in corpore vago sedeat, & ita pertinaciter hæreat, quam quem natura, ne umquam excuteretur, aptavit. Deinde si alimento suo hæreret, semper descenderet. Eo enim crassior aer est, quo terris propior: numquam Cometes in imum usque demittitur, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quo illum natura sua ducit, id est sursum: aut eo quo trahit materia, cui adhæsit, & quam depascitur.

CAP. XXIII. Nullis ignibus ordinariis & cœlestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometæ alii fecerint, nescio, duo nostra ætate fecerunt. Deinde omne quod caussa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina

in

in unum valent ictum: sic quæ transversæ dicuntur stellæ & cadentes, prætervolant & secant aera. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico divinis, quos habet mundus æternos, quia partes ejus sunt, & opera. Hi autem aliquid agunt, & vadunt, & tenorem suum servant, paresque sunt. Nam alternis diebus majores minoresve fierent, si ignis esset collecticius, & ex aliqua caussa repentinus. Minor enim esset ac major, prout plenius aleretur aut maligníus. Dicebam modo, nihil diuturnum esse, quod exarsit aeris vitio: nunc amplius adjicio. Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmen & stella transcurrens, & quisquis alius est ignis aere expressus, in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedem: & ideo non cito expellitur, sed emetitur spatium suum: nec extinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis unum stellis limitem ponit? Quis in angustum divina compellit? Nempe hæc ipsa sidera, quæ sola moveri credis, alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sint, quæ in proprium iter & ab istis remotum secesserint? Quid est, quare in aliqua parte cælum pervium non sit? Quod si judicas, non posse ullam stellam nisi signiferum attingere: Cometes potest sic latum habere circulum, ut in hunc tamen parte aliqua sui incidat: quod fieri non est necessarium, sed potest.

CAP. XXIV. Vide ne hoc magis deceat magnitudinem mundi, ut in multa itinera divisus sit: nec hanc unam deterat semitam, ceteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore inter innumerabiles stellas, quæ noctem decore vario distinguunt, quæ aera minime vacuum & inertem esse patiuntur, quinque solas esse, quibus exercere se liceat, ceteras stare, fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogaverit: Quare ergo non quemadmodum quinque stellarum, ita harum observatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quæ esse concedimus: qualia sint, ignoramus. Habere nos animum, cujus imperio & impellimur & revocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille rector dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quam ubi sit. Alius illũ dicet esse spiritum, alius concentum quemdam, alius vim divinam & Dei partem, alius tenuissimum aerem, alius incorporalem potentiam. Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de ceteris rebus, ut adhuc ipse se quærat.

CAP. XXV. Quid ergo miramur, Cometas, tam rarum mundi spectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum finesque notescere, quorum ex ingentibus intervallis recursus est? Nondum sunt anni mille quingenti, ex quo Græcia

--- *stellis numeros & nomina fecit.*

Multæque hodie sunt gentes, quæ tantum facie noverint cœlum, quæ nondum sciant cur luna deficiat, quare obumbretur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista quæ nunc latent, in lucem dies extrahat, & longioris ævi diligentia. Ad inquisitionem tantorum ætas una non sufficit, ut tota cœlo vacet. Quid, quod tam paucos annos inter studia ac vitia non æqua portione dividimus? Itaque per successiones istas longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur. Harum quinque stellarum, quæ se ingerunt nobis, quæ alio atque alio occurrentes loco, curiosos nos esse cogunt, qui matutini vespertinique; ortus sint, quæ stationes quando in rectum ferantur, quare agantur retro, modo cœpimus scire. Utrum

trum emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus esset (nam hoc illi nomen imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inventi sunt qui nobis dicerent: Erratis, qui ullam stellam aut supprimere cursum judicatis, aut vertere. Non licet stare cælestibus, nec averti: prodeunt omnia: ut semel missa sunt, vadunt. Idē erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc æternum, irrevocabiles habet motus: qui si quando constiterint, alia ex adverso incident, quæ nunc tenor & æqualitas servat.

CAP. XXVI. Quid est ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occursus speciem illis tarditatis imponit, & natura viarum circulorumque sic positorum, ut certo tempore intuentes fallant. Sic naves quamvis plenis velis eant, videntur tamen stare. Erit qui demonstret aliquando, in quibus Cometæ partibus errent, cur tam seducti à ceteris eant, quanti qualesque sint. Contenti simus inventis: aliquid veritati & posteri conferant. Per stellas, inquit, ulteriora non cernimus, per Cometas aciem transmittimus. Primum si fit istud, non in ea parte fit, qua sidus ipsum est spissi ac solidi ignis, sed qua rarus splendor excurrit, & in crines dispergitur. Per intervalla ignium, non per ipsos vides. Stellæ, inquit, omnes rotundæ sunt, Cometæ porrecti: ex quo apparet, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, ut ceterorum siderum, globus est, ceterū fulgor extenditur: Quemadmodum sol radios suos longe lateque dimittit, ceterum ipsi alia est forma, alia ei quod ex ipso fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundatur, splendor autem longior quam ceterorum siderum apparet.

CAP. XXVII. Quare? inquis. Dic tu mihi prius, quare luna dissimillimum soli lumen accipiat, cum accipiat à sole? Quare modo rubeat, modo palleat? Quare lividus illi & ater color fit, cum à conspectu solis excluditur? Dic mihi, quare omnes stellæ inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem, diversissimam soli. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamvis similia non sint: ita nihil prohibet, Cometas æternos esse & sortis ejusdem, cujus cetera, etiamsi faciem illis non habent similem. Quid porro? mundus ipse, si consideres illum, nonne ex diversis compositus est? Quid est quare in leone semper sol ardeat, & terras æstibus torreat: in aquario adstringat hiemem, flumina gelu claudat? Et hoc tamen & illud sidus ejusdem conditionis est, cum effectu & natura dissimile sit. Intra brevissimum tempus aries extollitur; libra tardissime emergit: & tamen hoc sidus & illud ejusdem naturæ est: cum illud exiguo tempore adscendat, hoc diu proferatur. Non vides, quam contraria inter se elementa sint? gravia & levia sunt, frigida & calida, humida & sicca. Tota hujus mundi concordia ex discordibus constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma ejus non respondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quam simillima sit illa, quæ tricesimo anno revertitur ad locum suum, huic quæ intra annum revisit sedem suam. Non ad unam natura formam opus suum præstat, sed ipsa varietate se jactat. Alia majora, alia velociora aliis fecit. Alia validiora, alia temperatiora: quædam autem eduxit à turba, ut singula & conspicua procederent: quædam in gregem misit. Ignorat naturæ potentiam, qui illi non putat aliquando licere, nisi quod sæpius facit. Cometas non frequenter ostendit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit & his magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quam ut fortuitam putes, sive amplitudinem

eorum confideres, five fulgorem, qui major eft ardentiorque quam ceteris. Facies vero habet infigne quiddam & fingulare, non in anguftum conjecta & arctata, fed dimiffa liberius, & multarum ftellarum amplexa regionem.

CAP. XXVIII. Ariftoteles ait, Cometas fignificare tempeftatem, & ventorum intemperantiam atque imbrium. Quid ergo? non judicas fidus effe, quod futura denunciat? Non enim fic hoc tempeftatis fignum eft, quomodo futuræ pluviæ.

Scintillare oleum, & putres concrefcere fungos:

aut quomodo indicium eft fævituri maris, fi marinæ

In ficco ludunt fulicæ: notafque paludes

Deferit, atque altam fupra volat ardea nubem:

fed fic, quomodo æquinoctium in calorem frigufque flectentis anni, quomodo illa quæ Chaldæi canunt, quid ftella nafcentibus trifte lætumve conftituat. Hoc ut fcias ita effe, non ftatim Cometes ortus ventos & pluvias minatur, ut Ariftoteles ait, fed annum totum fufpectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo, quæ in proximum daret figna traxiffe, fed habere repofita & compreffa legibus mundi. Fecit is Cometes, qui Paterculo & Vopifco confulibus apparuit, quæ ab Ariftotele Theophraftoque funt prædicta. Fuerunt enim maximæ & continuæ tempeftates ubique. At in Achaia, Macedoniaque, urbes terrarum motibus prorutæ funt. Tarditas, inquit, illorum argumentum eft, graviores effe, multumque in fe habere terreni: ipfi præterea curfus. fere enim compelluntur in cardines.

CAP. XXIX. Vtrumque falfum eft. De priore dicam prius. Quare quæ tardius feruntur, gravia funt? Quid ergo? Stella Saturni, quæ ex omnibus iter fuum lentiffime efficit, gravis eft? Atqui levitatis argumentum habet, quod fuper ceteras eft. Sed majore, inquam, ambitu circuit, nec tardius it quam ceteræ, fed longius. Succurrat tibi, idem me de Cometis poffe dicere, etiamfi fegnior illis curfus fit. Sed mendacium eft, ire eos tardius. Nam intra fextum menfem dimidiam cæli partem tranfcurrit hic proximus. Prior intra pauciores menfes recepit fe. Sed quia graves funt, inferius deferuntur. Primum non defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus à Septemtrione motus fui initium fecit, & per Occidentem in Meridiana pervenit, erigenfque fuum curfum obltituit. Alter ille Claudianus à Septemtrione primum vifus, non defiit in rectum affidue celfior ferri, donec exceffit. Hæc funt quæ aut alios movere ad Cometas pertinentia, aut me. Quæ an vera fint, dii fciunt, quibus eft fcientia veri. Nobis rimari illa & conjecturare in occulto tantum licet, nec cum fiducia inveniendi, nec fine fpe.

CAP. XXX. Egregie Ariftoteles ait, numquam nos verecundiores effe debere, quam cum de diis agitur. Si intramus templa compofiti, fi ad facrificium acceffuri vultum fubmittimus, togam adducimus, fi in omne argumentum modeftiæ fingimur? quanto hoc magis facere debemus, cum de fideribus, de ftellis, de deorum natura difputamus, ne quid temere, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut fcientes mentiamur? Nec miremur tam tarde erui, quæ tam alte jacent. Panætio, & his qui videri volunt Cometen non effe ordinarium fidus, fed falfam fideris faciem, deligenter tractandum eft, an æquè omnis pars anni edendis Cometis fatis apta fit: an omnis cæli regio idonea in qua creentur: an quacumque ire, ibi etiam concipi poffint: & cetera, quæ univerfa tolluntur, cum

dico

dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequenter educit, sed in occulto movet. Quam multa præter hos per secretum eunt, numquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus humanis oculis nota fecit. Quota pars operis tanti nostris oculis committitur? Ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundavit, deditque circa se, majorque est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.

CAP. XXXI. Multa præterea cognata numini summo, & vicinam sortita potentiam, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis mireris, oculos nostros & implent & effugiunt: sive illis tanta subtilitas est, quantam consequi acies humana non possit: sive in sanctiore secessu majestas tanta delituit, & regnum suum, id est se, regit, nec ulli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scire non possumus: & miramur, si quos igniculos parum novimus, cum maxima pars mundi Deus lateat? Quam multa animalia hoc primum cognovimus sæculo? & quidem multa venientis ævi populus ignota nobis sciet. Multa sæculis tunc futuris cum memoria nostri exoleverit, reservantur. Pusilla res mundus est, nisi in illo quod quærat omnis mundus habeat. Non semel quædam sacra traduntur: Eleusis servat, quod ostendat revisentibus: Rerum natura, sacra sua non simul tradit. Initiatos nos credimus: in vestibulo ejus hæremus. Illa arcana non promiscue nec omnibus patent: reducta & in interiore sacrario clusa sunt. Ex quibus aliud hæc ætas, aliud quæ post nos subibit, adspiciet. Quando ergo ista in notitiam nostram perducentur? Tarde magna proveniunt: utique si labor cessat. Id quod unum toto agimus animo, nondum perfecimus, ut pessimi essemus. Adhuc in processu vitia sunt. Invenit luxuria aliquid novi, in quod insaniat. Invenit impudicitia novam contumeliam sibi. Invenit divitiarum dissolutio & tabes aliquid tenerius mollinsque, quo pereat. Nondum satis robur omne projecimus. Adhuc quidquid est boni moris, extinguimus levitate & politura corporum. Muliebres munditias antecessimus, colores meretricios, matronisquidem non induendos, viri sumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gradum: non ambulamus, sed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur. Quotidie comminiscimur, per quæ virilitati fiat injuria, ut traducatur, quia non potest exui. Alius genitalia excidit, alius in obscœnam partem ludi fugit, & locatus ad mortem, infamiæ armatur. Egenus etiam, in quo morbum suum exerceat, legit.

CAP. XXXII. Miraris, si nondum sapientia omne opus suũ implevit? Nondum tota se nequitia protulit. Adhuc nascitur, & huic omnes operam damus: huic oculi nostri, huic manus serviunt. Ad sapientiam quis accedit? Quis dignam judicat, nisi quam in transitu noverit? Quis philosophiam, aut ullum liberale respicit studium, nisi cum ludi intercalantur, cum aliquis pluvius intervenit dies, quem perdere licet? Itaque tot familiæ philosophorum sine successore deficiunt Academici & veteres & minores nullum antistitem reliquerunt. Quis est qui tradat præcepta Pyrrhonis? Pythagorica illa invidiosæ turbæ schola præceptorem non invenit, Sextiorum nova & Romani roboris secta, inter initia sua, cum magno impetu cœpisset, extincta est. At quanta cura laboratur, ne cujus pantomimi nomen intercidat? Stat per successores Piladis & Batilli domus: harum artium multi discipuli sunt, multique doctores. Privatim urbe tota sonat pulpitum, In hoc viri, in hoc fæ-

mimæ

minæ tripudiant. Mares inter se uxoresque contendunt, uter det latus illis. Deinde sub persona, cum diu trita frons est, transitur ad ganeam. Philosophiæ nulla cura est. Itaque adeo nihil invenitur ex his quæ parum investigata antiqui reliquerunt, ut multa quæ inventa erant oblitterentur. At me hercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc juventus sobria incumberet, hoc majores docerent, hoc minores addiscerent, vix ad fundum veniretur: in quo veritas posita est, quam nunc in summa terra & levi manu quærimus.

Naturalium quæstionum finis.

L. ANNÆI SENECÆ

ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΙΩΣΙΣ

CLAVDII CÆSARIS.

Quid actum sit in cœlo ante diem tertium eidus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Aviola Coss. anno novo, initio sæculi felicissimi, volo memoriæ tradere. Nihil offensæ vel gratiæ dabitur. Hæc ita vera si quis quæsierit unde sciam: primum, si noluero, non respondebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberum factum, ex quo suum diem obiit ille, qui verum proverbium fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit. Quis umquam ab historico juratores exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere, quærite ab eo qui Drusillam euntem in cælum vidit. Idem Claudium vidisse dicet iter facientem, non passibus æquis. Velit, nolit, necesse est illi omnia videre, quæ in cœlo agantur. Appiæ viæ curator est: qua scis & divum Augustum, & Tiberium Cæsarem, ad deos isse. Hunc si interrogaveris, soli narrabit: coram pluribus numquam verbum faciet. Nam ex quo in senatu juravit se Drusillam vidisse cœlum ascendentem, & illi pro tam bono nuntio nemo crederit quod viderit, verbis conceptis adfirmavit, se non indicaturum etiamsi in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quæcumque audivi, certe clara affero, ita illum salvum & felicem habeam.

Iam Phœbus breviore via contraxerat ortum.

Lucis & obscuri crescebant tempora somni:

Iamque suum victrix augebat Cynthia regnum:

Et deformis hiems gratos carpebat honores

Divitis autumni, visoque senescere Baccho

Carpebat raras serus vindemitor uvas.

Puto magis intelligi si dixero, mensis erat October, dies tertius eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere, facilius inter Philosophos, quam inter horologia conveniet. Tamen inter sextam & septimam erat. Nimis rusticè acquiescunt oneri Poetæ, non contenti ortus & occasus describere, ut etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Iam medium cursu Phœbus diviserat orbem,

Et propior nocti fessas quatiebat habenas,

Obliquo flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere cœpit nec invenire exitũ poterat. Tum Mercurius qui semper ingenio ejus delectatus esset, unam de tribus Parcis educit, & ait: Quid femina crudelissima

delissima hominem miserum torqueri pateris, nec unquam meritum, ut tamdiu cruciaretur? Annus sexagesimus & quartus est ex quo cum anima luctatur. Quid huic invides? Patere mathematicos aliquando verum dicere, qui illum ex quo princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errant. horam ejus nemo novit. Nemo enim illum umquam natum putavit. Fac quod faciendum est.

Dede neci. melior vacua sine regnet in aula.

Sed Clotho: Ego mehercule, inquit, pusillum temporis adjicere illi volebam? dum hos paucùlos, qui supersunt, civitate donaret. Constituerat enim omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos, togatos videre. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in semen relinqui, & tu ita jubes fieri, fiat. Aperit tum capsulam, & treis fusos profert. Vnus erat Augurini, alter Babæ, tertius Claudi. Hos, inquit, treis uno anno exiguis intervallis temporum divisos mori jubebo: nec illum incomitatum dimittam. Non oportet enim eum, qui modo se tot millia hominum sequentia videbat, tot præcedentia, tot circumfusa, subito solum destitui. Contentus erit his interim convictoribus.

Hæc ait: & turpi convolvens stamina fuso,
Abrupit stolida regalia tempora vitæ.
At Lachesis redimita comas, ornata capillos,
Pieria crinem lauro frontemque coronans,
Candida de niveo subtemina vellere sumit.
Felici moderanda manu: quæ ducta colorem,
Assumpsere novum: mirantur pensa sorores.
Mutatur vilis pretioso lana metallo:
Aurea formoso descendunt sæcula filo.
Nec modus est illis, felicia vellera ducunt.
Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa.
Sponte sua festinat opus, nulloque labore.
Mollia contorto descendunt stamina fuso.
Vincunt Tithoni, vincunt & Nestoris annos.
Phœbus adest, cantuque juvat, gaudetque futuris:
Et lætus nunc plectra movet, nunc pensa ministrat.
Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
Dumque nimis citharam, fraternaque carmina laudant,
Plus solito nevere manus, humanaque fata
Laudatum transcendit opus. Ne demite Parcæ,
Phœbus ait: vincat mortalis tempora vitæ,
Ille mihi similis vultu, similisque decore,
Nec cantu, nec voce minor: felicia lassis
Sæcula præstabit, legumque silentia rumpet.
Qualis discutiens fugientia lucifer astra.
Aut qualis surgit redeuntibus hesperus astris:
Qualis cum primum tenebris aurora solutis
Induxit rubicunda diem, sol adspicit orbem
Lucidus, & primos è carcere concitat axes:
Talis Cæsar adest, talem jam Roma Neronem
Adspiciet, flagrat nitidus fulgore remisso
Vultus, & affuso cervix formosa capillo.

Hæc Apollo. At Lachesis, quæ & ipsa homini fortissimo faveret, fecit, & plena orditur manu, & Neroni multos annos de suo donet. Claudium autem jubent omnes χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων. Et ille quidē animam ebullit, & eo desiit vivere videri. Exspiravit autem dum comœdos audit, ut sciasme non sine caussa illos timere. Vltima vox ejus hæc inter homines audita est, cum majorem sonitum emisisset illa parte, qua facilius loquebatur: Væ me,

me, puto, concacavi me. Quid autem fecerit, nescio: omnia certe concacavit. Quæ in terris postea sint acta, supervacuum est referre. Scitis enim optime: nec periculum est, ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt. Nemo felicitatis suæ obliviscitur. In cælo quæ acta sint, audite: fides penes auctorem erit. Nunciatur Iovi, venisse queindam bonæ staturæ, bene canum, nescio quid illum minari: assidue enim caput movere, pedem dextrum trahere. quæsisse se, cujus nationis esset? respondisse, nescio quid perturbato sono, & voce confusa, non intelligere se linguam ejus: nec Græcum esse, nec Romanum, nec ullius gentis notæ. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererraverat, & nosse videbatur omnes nationes, jubet ire & explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules primo adspectu sane perturbatus est, ut qui etiam non omnia monstra timuerit: ut vidit novi generis faciem, insolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis belluis solet) raucam & implicatam, putavit sibi tertium decimum laborem venisse. Diligentius intuenti, visus est quasi homo. Accessit itaque, & quod facillimum fuit Græculo, ait: Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοὶ πόλις; Vbi hæc Claudius, gaudet esse illic philologos homines, sperat futurum aliquem historiis suis locum. Itaque & ipse Homerico versu Cæsarem se esse significans, ait:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος, Κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autem sequens versus verior, æquè Homericus:

Ἔνθα δ' ἐγὼ πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

Et imposuerat Herculi homini minime vafro, nisi fuisset illic Febris, quæ fano suo relicto sola cũ illo venerat: cæteros omnes deos Romæ reliquerat. Iste, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quæ cum ipso tot annos vixi. Lugduni natus est: Marci municipem vides: quod tibi narro, ad sextum decimum lapidem à Vienna natus est, Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cepit. Hunc ego tibi recipio Lugduni natum, ubi Licinius multos annos regnavit. Tu autem qui plura loca calcasti, quã ullus mulio perpetuarius, Lugdunenses scire debes, & multa millia inter Xanthum & Rhodanũ interesse. Excandescit hoc loco Claudius, & quanto potest murmure irascitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci jubebat, illo gestu solutæ manus, & ad hoc unum satis firmæ, quo decollare homines solebat. Iusserat illi collum præcidi. Putares omnes illius esse libertos, adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & desine fatuari: venisti huc, ubi mures ferrum rodunt. Citius mihi verum, ne tibi alogias excutiam. Et quo terribilior esset, tragicus fit, & ait:

Exprome properè, sede qua genitus cluas.
Hoc ne peremptus stipite, ad terram accidas.
Hac clava reges sæpè mactavit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto sonas?
Quæ patria, quæ gens mobile eduxit caput,
Edissere. equidem regna tergemini petens
Longinqua regis, unde ab Hesperio mari
Inachiam ad urbem nobile advexi pecus,
Vidi duobus imminens fluviis jugum
Quod Phœbus ortu semper obverso videt:
Vbi Rhodanus ingens amne prærapido fluit,
Ararque dubitans quò suos cursus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.
Estne illa tellus spiritus altrix tui?

Hæc satis animose & fortiter. Nihilominus mentis suæ non est. & tim-

& timet μωρϑ πληγήν. Claudius ut vidit virum valentem, oblitus nugarum, intellexit, neminem parem sibi Romæ fuisse: illic non habere se idem gratiæ: Gallum in suo sterquilinio plurimum posse. Itaque quantum intelligi potuit, hæc visus est dicere: Ego te fortissime deorum Hercules, speravi mihi affuturum apud alios: & si quis à me notorem petisset, te fui nominaturus, qui me optime nosti. Nam si memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum jus dicebam totis diebus mense Iulio & Augusto. Tu scis quantum illic miseriarum pertulerim, cum causidicos audirem, & diem & noctem: in quos si incidisses, valde fortis licet, maluisses Cloacas Augiæ purgare: multo plus ego stercoris exhausi, Sed quoniam volo, non mirum, quod impetum in curiam fecisti: nihil tibi clusi est. Modo dic nobis, qualem deum istum fieri velis: ἐπικούρειος θεὸς non potest esse: οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτε ἄλλοις παρέχει. Stoicus? quomodo potest rotundus esse (ut ait Varro) sine capite, sine præputio? Est aliquid in eo Stoici Dei: jam video, nec cor, nec caput habet. Si mehercules à Saturno petisset hoc beneficium, cujus mensem toto anno celebravit Saturnalia ejus princeps non tulisset. Illum Deum ab Iove, quem quantum quidem in illo fuit, damnavit incesti. L. Syllanum enim generum suum occidit. Oro per quod sororem suam, festivissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. Quare, inquit, quæro enim, sororem suam stulte studere; Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum? Quia Romæ, inquit, mures molas lingunt: hic nobis curva corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam cæli scrutator plagas, deus fieri vult. Parum est quod templum in Britannia habet, quod hunc barbari colunt, & ut deum orant. Ἀλώρου φιλάτου χύειν. Tandem Iovi venit in mentem, privatis intra curiam morantibus sententiam dicere, nec disputare. Ego, inquit, P. C. interrogare vobis permiseram, vos mera mapalia fecistis. Volo servetis disciplinam curiæ. Hic qualiscumque est, quid de nobis existimabit? illo dimisso, primus interrogatur sententiam Ianuspater: is designatus erat in Kal. Iulias postmeridianus Cos. homo quantumvis vafer, qui semper videt ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. Is multa diserte, quod in foro vivat, dixit, quæ notarius persequi non potuit: & ideo non refero: ne aliis verbis ponam, quæ ab illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, Deum fieri: jam fama nimium fecisti. Itaque ne videar in personam, non in rem sententiam dicere, censeo ne quis post hunc diem Deus fiat ex his, qui ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν: aut ex his, quos alit ζείδωρος ἄρουρα. Qui contra hoc S. C. deus factus, fictus, pictusve erit, eum dedi larvis, & proximo munere inter novos auctoratos, ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur sententiam Diespiter Vicæ Potæ filius, & ipse designatus Cos. nummulariolus. Hic quæstu se sustinebat, vendere civitatulas solebat. Ad huncce belle accessit Hercules, & auriculam ei tetigit. Itaque in hæc verba censet: Cum Divus Claudius Divum Augustum sanguine contingat, nec minus Divam Augustam aviam suam, quam ipse Deam esse jussit, longeque omnes mortales sapientia antecellat, sitque è rep. esse aliquem, qui cum Romulo possit

---- ferventia rapa vorare:

censeo, ut D. Claudius ex hac die Deus fiat, ita uti ante eum quis optimo jure factus sit: eamque rem ad μεταμορφώσεις Ovidii adjiciendam. Variæ erant sententiæ, & videbatur Claudius sententia

vincere,

vincere. Herculesenim, qui videret ferrũ suum in igne esse, modo huc, modo illuc cursabat: & ajebat: Noli mihi invidere, mea res agitur: deinde si quid volueris, invicem faciam: Manus manum lavat. Tunc Divus Augustus surrexit sententiæ suæ dicendæ, & summa facundia disseruit. P. C. Vos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum verbum me fecisse, semper meum negotiũ ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolorem quem graviorem pudor facit, continere. In hoc terra marique pacem peperi? ideo civilia bella compescui? ideo legibus urbem fundavi, operibus ornavi? Et quid dicam P.C. non invenio: omnia infra indignationem verba sunt. Confugiendum est itaque à me ad Messalæ Corvini disertissimi viri illam sententiam: Præcidit jus imperii. hic, P. C. qui nobis non posse videtur muscam excitare, tam facile homines occidebat, quam canis excaeta edit. Sed quid ego de tot ac talibus viris dicam? Non vacat deflere publicas clades, intuenti domestica mala. Itaque illa omittam, hæc referam. Etiamsi Phormea Græce nescit, ego scio. ΕΝΤΙΚΟΝΤΟΝΥΚΗΝΔΙΗC. senescit. Iste, quem videtis, per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam retulit, ut duas Julias proneptes meas occideret, alterā ferro, alterā fame: unũ abnepotē L. Syllanum. Videris Iupiter, an in caussa mala, certe in tua, si hic inter nos futurus est. Dic mihi, Dive Claudi, quare quemquã ex his, quos, quasque occidisti, antequam de caussa cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet? in cælo non fit. Ecce Iupiter. qui tot annos regnat, uni Vulcano crus fregit, quem

Ρῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλῦ θεσπεσίοιο,

& iratus fuit uxori, & suspendit illam: numquid occidit? Tu Messalinam, cujus æquè avunculus major eram, quam tuus, occidisti, Nescio, inquis? Dii tibi malefaciant: adeo istud turpius est, quam quod occidisti. Iste C. Cæsarem non desiit mortuum prosequi. Occiderat ille socerum: hic & generum. Cajus Cæsar Crassi filium vetuit Magnum vocari: hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in una domo Crassum Magnum, Scriboniam, Tristioniam, Assarionem, nobiles tamen: Crassum vero tam fatuum, ut etiam regnare posset. Cogitate P. C. quale portentum in numerum deorum se recipi cupiat. Hunc nunc deum facere vultis? Videte corpus ejus, diis iratis natum. Ad summam tria verba cito dicat, & servum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credet. Summa rei, P. C. si honeste inter vos gessi, si nulli durius respondi, vindicate injurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. Atque ita ex tabella recitavit: Quandoquidem divus Claudius occidit socerum suum Appium Syllanum, generos duos, Pompejum magnum & L. Syllanum, socerum filiæ suæ Crassum, frugi hominem, tam similem sibi, quam ovo ovum, Scriboniam socrum filiæ suæ, Messalinam uxorem suam, & ceteros, quorum numerus iniri non potuit: placet mihi in eum severe animadverti, nec illi rerum judicandarum vocationem dari, cumque quamprimum exportati, & cælo intra dies XXX. excedere, olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo obtorto trahit ad inferos,

Illuc unde negant redire quemquam.

Dum descendunt per viam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num Claudii funus esset? Et erat omnium formosissimum, & impensa cura plenum, ut scires deum efferri. tibicinum,

bicinum, cornicinum, omnisque generis æneatorum turba, tantus conventus, ut etiam Claudius audire posset. Omnes læti, hilares, P. Ro. ambulabat tamquam liber. Agatho, & pauci cansidici plorabant, sed plane ex animo. Iurisconsulti è tenebris procedebant, pallidi, graciles, vix habentes animam, tamquam qui cummaximè reviviscerent. Ex his unus cum vidisset capita conferentes, & fortunas suas deplorantes causidicos, accedit, & ait: Dicebam vobis, Non semper Saturnalia erunt. Claudius ut vidit funus suum, intellexit se mortuum esse. Ingenti enim μεγαληγορίᾳ nænia cantabatur anapæstis.

Fundite fletus,
Edite planctus,
Fingite luctus,
Resonet tristi
Clamore forum:
Cecidit pulchre
Cordatus homo,
Quo non alius
Fuit in toto
Fortior orbe.
Ille citato
Vincere cursu
Poterat celeres:
Ille rebelles
Fundere Parthos,
Levibusque sequi
Persida telis,
Certaque manu
Tendere nervum:
Qui præcipites
Vulnere parvo
Figeret hostes,
Pictaque Medi
Terga fugacis.
Ille Britannos
Ultra noti
Littora ponti,
Et cæruleos
Scuta Brigantas
Dare Romuleis
Colla catenis
Iussit, & ipsum
Nova Romanæ
Iura securis
Tremere Oceanum.
Deflete virum,
Quo non alius
Potuit citius
Discere caussas,
Una tantum
Parte audita.
Sæpe & neutra,
Quis nunc judex
Toto lites
Audiet anno?
Tibi jam cedet
Sede relicta,
Qui dat populo
Iura silenti,
Cretæa tenens
Oppida centum.
Cædite mæstis
Pectora palmis
O causidici,
Venale genus.
Vosque Poetæ
Lugete novi,
Vosque in primis
Qui concusso
Magna parastis
Lucra fritillo.

Delectabatur laudibus suis Claudius, & cupiebat diutius spectare. Injicit illi manum Talthybius deorum nuncius, & trahit capite obvoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium: & inter Tyberim & viam rectam descendit ad inferos. Antecesserat jam compendiaria via Narcissus libertus, ad patronum excipiendum, & venienti nitidus, ut erat à Balineo, occurrit, & ait: Quid dii ad homines? Celerius, inquit Mercurius, & venire nos nuncia. Ille autem patrono plura blandiri volebat, quem Mercurius iterum festinare jussit, & virga morantem impulit. Dicto citius Narcissus evolat. Omnia procliva sunt, facile descenditur. Itaque quamvis podagricus esset, momento temporis pervenit ad januam Ditis: ubi jacebat, ut ait Horatius, bellua centiceps, sese movens, villosque horrendos excutiens. pusillum supertur batur, (albam canem in deliciis habere consuerat) ut illum vidit canem nigrum villosum sanè: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit voce: Claudius Cæsar venit, Ecce extemplò cum plausu proce-

procedunt cantantes: Εὑρήκαμεν, συγχαίρωμεν. Hic erat C. Silius Cos. desig. Iunius Prætorius, Sex. Traillus, M. Helvius Trogus, Cotta Tectus, Valens, Fabius, Equ. Rom. quos Narcissus duci jusserat. Medius erat in hac cantantium turba Mnester Pantomimus, quem Claudius decoris caussa minorem fecerat. Nec non ad Messalinam cito rumor percrepuit, Claudium venisse. Convolarunt primum omnium liberti, Polybius, Myron, Harpocras, Ampheus & Pheronactes, quos omnes, nec ubi imparatus esset, præmiserat. Deinde præfecti duo, Iustus Catonius, & Ruffus Pompeji F. Deinde amici, Saturnius Luscius, & Pedo Pompejus, & Lupus, & Celer Asinius, consulares. Novissime fratris filia, sororis filia, gener, socer, socrus, omnes plane consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cum vidisset Claudius, exclamat, Πάντα φίλων πλήρη. Quomodo vos huc venistis? Tum Pedo Pompejus: Quid dicis homo crudelissime? Quæris quomodo? Quis enim nos alius huc misit quam tu, omnium amicorum interfector? In jus eamus: ego tibi hic sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Æaci. Is lege Cornelia, quæ de sicariis lata est, quærebat: postulat, nomen ejus recipi, edit subscriptionem: Occisos Senatores XXX. Equites Rom. CCCXV. atque plures: ceteros CCXXI. ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε. Exterritus Claudius oculos undecumque circumfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Advocatum non invenit. Tandem procedit P. Petronius, vetus convictor ejus, homo Claudiana lingua disertus, & postulat advocationem. Non datur. Accusat Pedo Pompejus magnis clamoribus. Incipit Petronius velle respondere. Æacus, homo justissimus, vetat. Illum tantum altera parte audita condemnat, & ait: Εἴκε πάθοι τάκ' ἔρεξε, δίκη τ' ἰθεῖα γένοιτο. Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, novitate rei attoniti: negabant hoc unquam factum. Claudio iniquum magis videbatur quam novum. De genere pœnæ diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erant qui dicerent, si uni dii latutam fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non umquam Sisyphum onere relevari aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam. Non placuit ulli ex veteranis missionem dari, ne vel Claudius umquam simile speraret. Placuit novam pœnam excogitari debere, instituendum illi laborem irritum, & alicujus cupiditatis speciem sine fine & effectu. Tum Æacus jubet illum ale à ludere pertuso fritillo. Et jam cœperat fugientes semper tesseras quærere, & nihil proficere.

Nam quotiens missurus erat resonante fritillo,

Utraque subducto fugiebat tessera fundo:

Cumque recollectos auderet mittere talos,

Lusuro similis semper, semperque petenti.

Decepêre fidem: refugit, digitosque per ipsos

Fallax assiduo dilabitur alea furto.

Sic cùm jam summi tanguntur culmina montis,

Irrita Sisyphio volvuntur pondera collo.

Apparuit subito C. Cæsar, & petere illum in servitutem cœpit: producit testes, qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis vapulantem. Adjudicatur C. Cæsari: illum Æacus donat. Is Menandro liberto suo tradidit, ut à cognitionibus ei esset.

PRA-

FRAGMENTA
EX LIBRIS SENECÆ
QVI INTERCIDERVNT.

Quinctil. cap. 3. lib. 8.

NOSTRI autem in jungendo, aut derivando paulum aliquid ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini juvenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an *gradus eliminat* apud Attium, in tragœdia dici oportuisset,

Cap. v. ejusdem libri. Facit quasdem sententias sola geminatio, qualis est Senecæ in eo scripto, quod Nero ad Senatum misit occisa matre, cum se periclitatum videri vellet: Salvum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo.

Cap. II. lib. IX. Novi vero & præcipuè declamatores, audacius, nec mehercules sine motu quodam imaginantur, ut Seneca in controversia, cujus summa est, quod pater filium & novercam, inducente altero filio in adulterio deprehensos occidit: Duc: sequor, accipe hanc senilem manum, & quocumque vis imprime. Et Paulo post: Aspice, inquit, quod diu non credidisti. Ego vero non video, nox oboritur, & crassa caligo. Habet hæc figura manifestius aliquid. Non enim narrari res, sed agi videtur.

Ibidem. Nam in totum jurare, nisi ubi necesse est, gravi viro parum convenit. Et est à Seneca dictum eleganter, Non patronorum hoc esse, sed testium.

Plinius Nat. Hist. lib. VI. c. XVII. Seneca etiam apud nos tanta Indiæ commentatione, LX. amnes ejus prodidit, gentes duodeviginti centumque. Par labor sit montes enumerare.

Cap. LXII. lib. IX. Ævi piscium memorandum nuper exemplum accepimus. Pausilypum villa est Campaniæ, haud procul Neapoli. in ea in Cæsaris piscinis à Pollione Vedio conjectum piscem, sexagesimum post annum expirasse scribit Annæus Seneca, duobus aliis æqualibus ejus ex eodem genere, etiam tunc viventibus.

Suetonius Tiberii cap. LXXIII. Seneca eum (Tiberium) scribit, intellecta defectione, exemptum annulum, quasi alicui traditurum, parumper tenuisse: dein rursus aptasse digito, &c.

A. Gellius cap. II. lib. XII. Noct. Atticarum. Seneca in lib. XXII. Epistolarum moralium quas ad Lucilium composuit, deridiculos versus Q. Ennium de Cethego antiquo viro fecisse hos dicit:

--- Dictus ollis popularibus olim.

Qui tum vivebant homines, atque ævum agitabant.

Flos delibatus populi & suada medulla.

Ac deinde scribit de iisdem versibus verba hæc: Admiror eloquentissimos viros, & deditos Ennio, pro optimis ridicula laudasse. Cicero certè inter bonos ejus versus & hos refert. Atq; id etiam de Cicerone dicit. Nō miror, inquit, fuisse qui hos versus scriberet, cum fuerit qui laudaret: nisi forte Cicero summus orator agebat causam suā, & volebat hos versus suos videri bonos. Paulo post apud ipsum quoque, inquit Seneca, Ciceronem invenies etiam in prosa oratione quædam, ex quibus intelligas illū non perdidisse operam, quod Ennium legit. Ponit deinde quæ apud Ciceronē reprehendat, quasi Enniana, quod ita scripserit in libris de Republica, Vt Menelao Laconi fuit suaviloquens jucunditas, & quod alio

in

in loco dixerit, Breviloquentiam in dicendo colat. Deinde: Non fuit, inquit Seneca, Ciceronis hoc vitium, sed temporis, necesse erat hæc dici, cum illa legerentur. Deinde adscribit, Ciceronem hæc ipsa interposuisse ad effugiendam infamiam nimis lascivæ orationis & nitidæ. De Virgilio quoque eodem in loco verba hæc ponit: virgilius quoque noster non ex alia caussa duros quosdam versus, & enormes, & aliquid supra mensuram trahentes interposuit, quam ut Ennianus populus agnosceret in novo carmine antiquitatis aliquid. Addit non multo post ex Seneca. Quidam sunt tam magni sensus Q. Ennii, ut licet scripti sint inter hircosos, possint tamen inter unguentatos placere. Et cum reprehendisset versus quos suprade Cethego posuimus, Qui hujusmodi, inquit, versus amant, liceat sibi eosdem admirari & Sotericii lectos. Audias tamen commemorari ac referri pauca quædam quæ ipse idem Seneca bene dixerit: quale est illud quod in hominem avarum & avidum & pecuniæ sitientem dixit, Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus est quod non habes.

Tertullianus de anima, c. XLII. Multo coactius Seneca: Post mortem, ait, omnia finiuntur, etiā ipsa.

Lactantius divin. institut. lib. I. *cap.* IV. Annæus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quam sæpe summum Deum merita laude prosequitur? Nam cum de immatura morte disfereret, Non intelligis, inquit, auctoritatem, ac majestatem judicis tui? Rectoris orbis terrarum, cælique & deorum omnium Deus: à quo ista numina, quæ singula adoramus & colimus, suspensa sunt. Item in Exhortationibus: Hic, cum prima fundamenta molis pulcherrimæ jaceret, & hoc ordiretur, quo neque majus quidquam novit natura, nec melius, ut omnia sub ducibus suis irent, quamvis ipse per totum se corpus intenderat, tamen ministros regni sui deos genuit. Et quam multa alia de Deo nostris similia locutus est? quæ nunc differo, quod aliis locis oportuniora sunt.

Cap. VII. Et est illud verum quod dixisse in Exhortationibus Senecam supra retuli, genuisse regni sui ministros Deum.

Eodem cap. VII. Quod Seneca vir acutus in Exhortationibus sus vidit. Nos, inquit, aliunde pendemus. Itaque ad aliquem respicimus, cui quod est optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit alius instruxit: Deus ipse se fecit.

Ejusdem lib. cap. XVI. Non illepide Seneca, in libris moralis philosophiæ, Quid ergo est, inquit, quare apud poetas salacissimus Jupiter desierit liberos tollere? Utrum sexagenarius factus est, & illi lex Papia fibulam imposuit? an impetravit jus trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio exspectes, alteri quod feceris? & timet, ne quis sibi faciat, quod ipse Saturno?

Libri II. *cap.* II. Recte igitur Seneca in libris Moralibus: Simulacra, inquit, deorum venerantur, illis supplicant genu posito, illa adorant: illis per totum assident diem, aut adstant: illis stipem jaciunt, victimas cædunt; & cum hæc tantopere suspiciant, fabros, qui illa fecere, contemnunt.

Ejusdem lib. ca. IV. Merito igitur etiam senum stultitiam Seneca deridet. Non, inquit, bis pueri sumus (ut vulgo dicitur) sed semper. Verum hoc interest, quod majora nos ludimus.

Cap. XI. Melius igitur Seneca, omnium Stoicorum acutissimus, qui vidit nil aliud esse Naturam, quam Deum. Ergo, inquit, Deum non laudabimus, cui naturalis est virtus? Nec enim illam didicit ex ullo. Immo laudabimus, quamvis enim naturalis illi sit, sibi illam dedit, quoniam Deus ipse natura est.

Lib. III. *cap.* XV. Eodem ductus erro-

errore Senecæ (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?) Philosophia, inquit, nihil aliud est, quam recta vivendi ratio: vel, honeste vivendi scientia: vel, ars recte vitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus philosophiam esse legem bene honesteque vivendi. Et qui dixerit illam regulam vitæ, suum illi nomen reddiderit.

Ibidem. Idem Seneca in Exhortationibus: Plerique, inquit, Philosophorum tales sunt, ut sunt diserti in convicium suum, quos si audias in avaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, professionis judicium putes: adeo redundant in ipsos maledicta in publicum missa, quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.

Ibidem. Faciet sapiens, inquit Idem Seneca, etiam quæ non probabit, ut etiam ad majora transitum inveniat: nec relinquet bonos mores, sed tempori aptabit: & quibus alii utuntur in gloriam, aut voluptatem, utetur agendæ rei caussa. Et paullo post: Omnia quæ luxuriosi faciunt, quæque imperiti, faciet & sapiens, sed non eodem modo, eodemque proposito.

Cap. XVI. *Ejusdem libri.* Et Seneca: Nondum sunt, inquit, mille anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt. Multis ergo sæculis humanum genus sine ratione vixit.

Cap. XXIII. Fuisse Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, utrumne Soli quoque suos populos daret, inepte scilicet, qui dubitaverit.

Cap. XXV. Platonem quidem redemisse Aniceris quidam traditur sestertiis VIII. Itaque insectatus est conviciis redemptorem Seneca, quod parvo Platonem æstimaverit.

Lib. V. *cap.* 9. Qui volent scire omnia, Senecæ libros in manus sumant, qui morum vitiorumque publicorum & descriptor verissimus, & accusator acerrimus fuit.

Ejusdem libri cap. XIV. Recte igitur Seneca, incongruentiam hominibus objectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus. & iidem eum, qui contemnit mortem, pro furioso habent, quod est utique summæ perversitatis.

Lib. VI. *cap.* XVII. Item Senecæ in libris Moralis philosophiæ dicentis: Hic est ille homo honestus, non apice, purpurave, non lictorum insignis ministerio, sed nulla re minor: qui cum mortem in vicino videt, non sic perturbatur, tamquam rem novam viderit: qui, sive toto corpore tormenta patienda sunt, sive flamma ore recipienda est, sive extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quam bene. Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet.

Cap. XXIV. *lib.* VI. Nec lucrari se quisquam putet, si delicti conscium non habebit, scit enim illa omnia, in cujus conspectu vivimus nec si universos homines, celare possumus cui nihil absconditum, nihil potest esse secretum: Exhortationes suas Seneca mirabili sententia terminavit, Magnum, inquit, nescio quid majusque quam cogitari potest, numen est, cui vivendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodest inclusam esse conscientiam: patemus Deo. Quid verius dici potest ab eo qui Deum nosset, quam dictum est ab homine veræ religionis ignaro?

Ibidem. Idem in ejusdem operis primo: Quid agis? inquit. quid machinaris? quid abscondis? Custos te tuus sequitur. Alium tibi peregrinatio subduxit, alium mors, alium valetudo: hæret hic, quo carere numquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros removes? Putas tibi contigisse, ut oculos omnium effugias? Demens, quid tibi prodest non habere conscium, habenti conscientiam.

Ejusdem cap. XXV. Quanto melius & verius Seneca? Vultis ne vos, inquit, Deum cogitare magnum & placidum, & majestate leni verendum? amicum, & semper in proximo? non

non immolationibus, & sanguine multo colendum: quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas est? sed mente pura, bono honestoque proposito? Non templa illi, congestis in altitudinem saxis, struenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore.

Lib. VII. cap. XV. Non inscite Seneca Romanæ urbis tempora distribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam sub rege Romulo fuisse, à quo & genita, & quasi educata sit Roma: deinde pueritiam sub ceteris regibus, à quibus & aucta sit, & disciplinis pluribus, institutisque formata: at vero Tarquinio regnante cum jam quasi adulta esse cœpisset, servitium non tulisse, & rejecto superbæ dominationis jugo, maluisse legibus obtemperare, quam regibus: cumque esset adolescentia ejus fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus cœpisse juvenescere. Sublata enim Cartagine, quæ tam diu æmula Imperii fuit, manus suas in totum orbem terra marique porrexit: donec regibus cunctis, & nationibus imperio subjugatis, cum jam bellorum materia deficeret, viribus suis male uteretur, quibus seipsa confecit. Hæc fuit prima ejus senectus, cum bellis lacerata civilibus, atque intestino malo pressa, rursus ad regimen singularis imperii recidit, quasi ad alteram infantiam revoluta. Amissa enim libertate, quam Bruto duce & auctore defenderat, ita consenuit, tamquam sustentare se ipsa non valeret, nisi adminiculo regentium uteretur.

B. Hieronymus adversus Iovinianum libro primo. Claudia virgo Vestalis, cum in suspicionem venisset stupri, & simulacrum matris Idææ in vado Tiberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam suam fertur cingulo duxisse navem, quam multa millia hominum trahere nequiverant. Melius tamen, inquit Lucani poetæ patruus, cum illa esset actum, si hoc quod evenit, ornamentum potius exploratæ fuisset pudicitiæ, quam dubiæ patrocinium.

Eodem libro. Scripserunt Aristoteles, & Plutarchus, & noster Seneca de matrimonio libros, ex quibus & superiora nonnulla sunt, & ista quæ subjicimus. Amor formæ oblivio est, & insaniæ proximus, fœdum minimeque conveniens animo sospiti vitium, turbat consilia, altos & generosos spiritus frangit, à magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, dure imperiosos, serviliter blandos, omnibus inutiles, ipsi novissime amori, facit. Nam cum fruendi cupiditate insatiabili flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit, odium sui facit, & ipse novissime sibi odio est.

Paullo infra. Refert præterea Seneca cognovisse se quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, fascia uxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præsentia ejus carere poterat, potionemque nullam nisi alterius tactam labris, vir & uxor hauriebant: alia deinceps non minus inepta facientes, in quę improvida vis ardentis affectus erumpebat.

In fine. Nam quid, ait Seneca, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quæ contra cælibes sunt, pars magna conducitur. Quomodo potest regere mores, & præcipere castitatem, & mariti auctoritatem tueri qui nupsit.

B. Augustinus de civitate Dei lib. VI. Cap. X. Libertas sane quæ huic defuit, ne istam urbanā theologiam theatricæ simillimam, aperte sicut illam reprehendere auderet, Annæo Senecæ, quem nonnullis indiciis invenimus Apostolorum nostrorū claruisse temporibus, non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim scribenti, viventi defuit. Nam in eo libro quem contra superstitiones condidit, multo copiosius ac vehementius reprehendit ipse civilem istam & urbanam theologiam, quam Varro theatricam atque fabulosam. Cum enim de si-

mulachris ageret, Sacros, inquit, Immortales, inviolabilesque deos in materia vilissima atque immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumque, & piscium, quidam vero mixtos ex diversis corporibus induunt. Numina vocant, quæ si spiritu accepto subito occurrerent, monstra haberentur. Deinde aliquando post, cum theologiam naturalem prædicans, quorundam philosophorum sententias digessisset, opposuit sibi quæstionem, & ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cælum & terram deos esse, & supra lunam alios, infra alios: Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum sine corpore, alter sine animo? Et ad hoc respondens, Quid tandem? inquit: veriora tibi videntur T. Tatii, aut Romuli, aut Tulli Hostilii somnia? Cluacinam T. Tatius dedicavit deam, Picum Tiberinumque Romulus. Hostilius Pavorem atque Pallorem, teterrimos hominum affectus: quorum alter mentis territæ motus est, alter corporis, ne morbus quidem, sed color. Hæc numina potius credes, & cælo recipies? De ipsis vero ritibus crudeliter turpibus, quam libere scripsit? Ille, inquit, viriles sibi partes amputat, ille lacertos secat. Ubi iratos deos timent, qui sic propitios habere merentur? dii autem nullo ipsi debent coli genere, si & hoc volunt. Tantus est perturbatæ mentis & sedibus suis pulsæ furor, ut sic dii placentur, quemadmodum ne homines quidem sæviunt. Teterrimi, & in fabulas traditæ crudelitatis tyranni, laceraverunt aliquorum membra, neminē sua lacerare jusserunt. In regiæ libidinis voluptatem castrati sunt quidam, sed nemo sibi ne vir esset, jubente domino, manus intulit. Se ipsi in templis contrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui intueri vacet quæ faciunt, quæque patiuntur: inveniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tam dissimilia sanis, ut nemo fuerit dubitaturus furere eos, si cum paucioribus furerent: nunc sanitatis patrocinium est, insanientium turba. Iam illa quæ in ipso Capitolio fieri solere commemorat, & intrepide omnino coarguit, quis credat nisi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cum in Sacris Ægyptiis Osirim lugeri perditum: mox autem de invento magnum esse gaudium derisisset; cum perditio ejus inventioque fingatur, dolor tamen ille atque lætitia, ab eis qui nihil perdiderunt, nihilque invenerunt, veraciter exprimatur: Huic tamen, inquit, furori certum tempus est. Tolerabile est, semel in anno insanire. In Capitolium perveni, pudebit publicatæ dementiæ, quod sibi vanus furor attribuit, officii. Alius nomina Deo subjicit, alius horas Iovi nuntiat, alius lictor est, alius unctor qui vano motu brachiorum imitatur ungentem. Sunt quæ Iunoni ac Minervæ capillos disponant, longe à templo non tantum à simulachro stantes, digitos movent ornantium modo. Sunt quæ speculum teneant, sunt quæ ad vadimonia sua deos advocent: sunt qui libellos offerant, & illos caussam suam doceant. Doctus Archimimus senex jam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat quasi dii libenter spectarent, quem homines desierant. Omne illic artificum genus, operantium diis immortalibus, desidet. Et paulo post: Hi tamen, inquit, etiam si supervacuum usum, non turpem nec infamem Deo promittunt: sedent quædam in Capitolio, quæ se à Iove amari putant: nec Iunonis quidem, si credere poetis velis, iracundissimæ respectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poeticam theologiam reprehendere ausus est, civilem non ausus est, quam iste concidit. Sed si verum attendamus, deteriora sunt templa, ubi hæc aguntur, quam theatra, ubi finguntur. Unde in his sacris civilis theologiæ has partes potius elegit Seneca sapienti, ut eas in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait enim:

enim: Quæ omnia sapiens servabit tamquam legibus jussa, non tamquam diis grata. Et paulo post: Quid quod & matrimonia, inquit, deorum jungimus, & ne pie quidem, fratrum scilicet & sororum? Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quosdam tamen coelibes relinquimus: quasi conditio defecerit: præsertim cum quædam viduæ sint, ut Populonia, vel Fulgora, & diva Rumina, quibus non miror petitorem defuisse. Omnem istam ignobilem deorum turbam, quam longo ævo, longa superstitio congessit, sic, inquit, adorabimus, ut meminerimus, cultum ejus magis ad morem, quam ad rem pertinere. Nec leges ergo illæ, nec mos, in civili theologia id instituerunt, quod diis gratum esset, vel ad rem pertineret: sed iste, quem Philosophi quasi liberum fecerunt: tamen quia ILLUSTRIS POPULI ROMANI SENATOR erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.

Cap, XI. de eodem Seneca. Hic inter alias civilis theologiæ superstitiones reprehendit etiam sacramenta Iudæorum, & maxime sabbata: inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos singulos septem interpositos dies septimam fere partem ætatis suæ perdant, vacando, & multa in tempore urgentia non agendo lædantur, Christianos tamen jam tunc Iudæis inimicissimos, in neutram partem commemorare ausus est: ne vel laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem.

Ibidem. De illis sane Iudæis cum loqueretur, ait: Cum interim usque eo sceleratissimæ gentis consuetudo convaluit, ut per omnes jam terras recepta sit victi victoribus leges dederunt. Mirabatur hæc dicens, & quid divinitus ageretur ignorans. Subjecit plane sententiam, qua significaret, quid de illorum sacramentorum ratione sentiret. Ait enim: Illi tamen caussas ritus sui noverunt, & major pars populi facit, quod cur faciat, ignorat.

Scriptor vitæ P. Virgilii Maronis. Seneca tradidit, Iulium Montanum poetam solitum dicere, involaturum se quædam Virgilio, si & vocem posset, & os, & hypocrisin. eosdem enim versus, eo pronuntiante, bene sonare; sine illo, inarescere quasi mutos.

Servius in VI. Æneid. Seneca scripsit de situ & sacris Ægyptiorum, hic dicit, circa Sienem extremam Ægypti partem esse locum, quem Philas, hoc est Amicas vocant, ideo quod illic est placata ab Ægyptiis Isis, quibus irascebatur, quod membra mariti Osiridis non inveniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inventa postea cum sepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutissimum locum, quem ad transitum constat esse difficilē, limosa enim est & papyris referta.

Idem Servius in IX. Æneid. Ganges fluvius Indiæ est, qui secundum Senecam in situ Indię novem alveis fluit, secundum Melonem septem: qui tamen & ipse commemorat nonnullos dicere, quod tribus alveis fluat.

Priscianus lib. VII. Seneca Ovidium sequens: Gausapa si sumpsit, gausapa sumpta proba.

Concilium Turonense II. Can. XV. Aliqui Laici, dum diversa perpetrant adulteria, hoc quod de se sciunt, in aliis suspicantur, sicut ait Seneca, pessimum in eo vitium esse, qui in id quo insanit, ceteros putat furere.

EXCERPTA QVÆDAM E LIBRIS SENECÆ.

HONESTA, inquit Epicurus, res est paupertas læta. Illa vero jam paupertas non est, si læta est. Cui cum paupertate bene convenit, dives est. Non qui parum habet, sed qui plura cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quantum pascat, aut feneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda concupiscit? Quis sit divitiarum modus, quæris? Primo, habere quod necesse est: secundo, quod satis est. Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat. Nullum bonum juvat habentem, nisi ad cujus amissionem præparatus est animus. Magnæ divitiæ sunt, lege naturę composita paupertas. Lex autem naturæ, scis quos terminos nobis statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Vt famem sitimque depellas, non est necesse maria tentare, nec castra sequi. Parabile est quod natura desiderat, & cito apponitur. Ad supervacua sudatur. Illa sunt quæ togam terunt, quæ nos senescere cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod satis est. Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, miser est. Miser est, qui se beatissimum non judicat. licet toti mundo imperet. Non est beatus, qui se id non putat esse. Nihil habemus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quam minimum in corpore tuo sit spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem venit. propter ipsum, vel admodum pauci. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est. Is maxime divitiis fruitur, qui minime indiget. Si ad naturam vives, numquam eris pauper: si ad opinionem, numquam dives. Exiguum natura desiderat, immensum opinio. Si congeratur in te quidquid multi locupletes possederunt, si ultra privatum pecuniæ modum fortuna te provehat, auro tegat, purpura vestiat, eo deliciarum opumque perducat, ut terram marmoribus abscondas, non tantum liceat habere, sed calcare divitias: accedent statuæ & picturæ, & quidquid ars ulla luxuriæ auro & argento elaboravit: majora cupere ab his disces. Desideria naturalia, finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. veritati aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te ergo à vanis: & cum voles scire, an naturalem, an vanam habeas cupiditatem, considera num alicubi consistat. Si longe progresso semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Paupertas expedita, secura est. Cum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliquo conclamatum est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. At cum navigandum est, non strepitu portus, non unius comitatu inquieta sunt littora. Non circumstat illum turba hominum, ad quos pascendos transmarinarum regionum optanda est fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes, quam impleri. Parvo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere. Sanus dives est, qui licet habeat divitias, eas tamen ut fugientes habet. Quid ergo est, quare recuses eam contubernalem, cujus mores sanus dives imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura. Frugalitas, paupertas voluntaria est. Perpessi sunt multotiens exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt fa-

mem. Et hæc omnia perpessi sunt pro regno, quo magis mireris, alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum à furoribus liberet? Multis divitias parasse, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Nec hoc miror. Non in rebus vitium, sed in animo ipso est. Illud quod paupertatem gravem nobis fecerat, & divitias graves faciet. Quemadmodum nihil refert, utrum ægrum in lecto ligneo, an in aureo colloces: quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transferet: sic nihil refert, utrum æger animus in divitiis an in paupertate sit: malum suum illum sequitur. Ad securitatem non est opus fortuna. Quod enim necessitati sat est, dabit: licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius divites erimus, si sciemus quam non sit grave pauperes esse. Incipe cum paupertate habere contubernium.

Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo.

Nemo alius dignus Deo est, nisi qui opes contempsit. Quare possessiones tibi non interdico, sed efficere volo, ut illas intrepide possideas. Quod uno consequeris modo, si te etiam sine illis bene victurum speraveris, & si illas tamquam exituras adspexeris. Discedat quisquis non te, sed aliud in te sequebatur. ob hoc unum est amanda paupertas, quod à quibus ameris, ostendit. Multum est, non corrumpi divitiarum contubernio. Magnus ille est, qui in divitiis pauper est. Nemo nascitur dives. Quisquis exit in lucem, jussus est pane & lacte esse contentus. Ab his initiis regna nos non capiunt. Panem & aquam natura desiderat. Nemo ad hæc pauper est. Intra quæ si quis desiderium suum clusit, cum ipso Iove de felicitate contendat. Res inquieta, felicitas est, ipsa se exagitat, movet cerebrum, non in uno genere. Alios in cultum irritat, alios in potentiam, alios inflat, alios mollit, Si vis scire quam nihil mali sit in paupertate, compara inter se vultum pauperis & divitis. Sæpius pauper & fidelius ridet: nulla sollicitudine concutitur, in alto est. Cura velut nubes levis transit: Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est: huic gravis & suprema superbia, licet non palam, tristitia est: eo quidem gravior, quod interdum non licet palam esse miseros, sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Abstrahunt à recto divitiæ, honores, potentiæ, & cetera: quæ opinione hominum cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quod mentes nostras in se trahat, præter hoc quod mirari illa consuevimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur: sed quia concupiscuntur. Hanc præcedentem caussam habent divitiæ. Mutant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, invidiam trahunt, eo usque mentem alienant, ut fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona omni culpa carere decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant: extollunt quidem animos & delectant, sed sine tumore. Quæ bona, sunt fiduciam faciunt; divitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant; divitiæ insolentiam.

EXCERPTA ALIA.

LICET cunctorum poetarum carmina gremium tuum semper illustrent, aliquando deliberans, hoc tibi opusculum pro accidentibus casibus dirigere curavi, quod non præcedentes, sed posteri narrabunt. Vnde ergo primum incipimus? Si tibi videtur, à morte. Ab ultimo, inquis: imo à maximo. Ad hoc præcipue

gens humana contremit: nec immerito tibi videtur hoc facere. Ceteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscindit. Alia nos torquent: mors omnia devorat. Omnium quæ horremus, ad hanc exitus spectat aliorum quę per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere judicant, hoc timent. Quidquid aliud extimescimus, habet aut remedium, aut solatium. Sic ergo te forma, ut si quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas ejus deludas.

Morieris. Ista hominis natura est, non poena. Morieris. Hac conditione intravi, ut exirem. Morieris. Gentium jus est, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio est vita. Multum cum deambulaveris, domum redeundum est. Morieris. putabam te aliquid novi dicere. Ad hoc veni, hoc ago, hoc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? In hæc verba juravi. Morieris. Stultum est timere, quod vitare non possis. Istud non effugit, etiam qui distulit. Morieris. Nec primus, nec ultimus. Multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officii finis. Quis sanus exauctorari moleste tulit? Quo transit orbis, ego transibo. Ad hanc conditionem cuncta gignuntur. Quod coepit, & definit. Morieris. Nihil grave est, quod semel est. Æs alienum meum novi. Hoc quidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere non possum. Morieris. Dii melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

Sed decollaberis. Quid interest, utrum cæsim moriar, an punctim? Sed sæpe ferieris, & multi in te gladii concurrent. Quid refert, quam multa sint vulnera? Non potest amplius quam unum esse mortiferum.

Peregre morieris. Undecumque ad inferos una via est. Peregre morieris. Ego quod debeo, solvere paratus sum. Videat fenerator, ubi me appellet. Peregre morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregre morieris. Non est gravior foris quam domi somnus. Peregre morieris. Hoc est, in patriam sine viatico pervenire.

Sed juvenis morieris. Optimum est, antequam optes, mori. Iuvenis morieris. Hoc unum est, quod æque ad juvenem quam ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. Et adolescentes & impuberes eadem fati necessitas ducit Optimum est mori, cum juvat vivere. Iuvenis morieris. Quicumque ad extremum fati sui venit, senex moritur. Non enim refert quæ sit hominis ætas, sed quæ sit meta. Iuvenis Morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alii, vel senectuti. Iuvenis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim. si plus vivere non possum, hæc est senectus mea.

Insepultus jacebis. Quid aliud respondeam, quam illud Maronis?

——— *Facilis jactura sepulcri.*

Si nihil sentio, non pertinet ad me jactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus jacebis,

... *Cælo tegitur, qui non habet urnam.*

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura? Istud non sentienti supervacuum est, sentienti onus. Insepultus jacebis. At tu combustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu evisceratus & constrictus, at traditus lapidi, qui te paulatim edat & exsiccet. Nulla est sepultura. non sepelimur, sed projicimur. Non sepelieris. Quid inter tutissima trepidas? Ultra poenarum omnium terminum iste locus est. Vitæ multa debemus, morti nihil. Non defunctorum caussa, sed vivorum, inventa est sepultura, ut corpora & visu, & odore foeda, amoverentur. alios terra obruit, alios flamma cōsumpsit, alios lapis ossa reddituros inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Ægroto. Venit tempus quo experi-

periméntum mei caperem. Non in mari tantum, aut in prœlio vir fortis apparet. Exhibetur etiam in lectulo virtus. Ægroto. Non potest istud toto sæculo fieri. Aut ego febrem relinquam, aut ipsa me. Semper una esse non possumus. Cum morbo mihi res est: aut vincetur, aut vincet.

Male de te loquuntur homines. Sed mali, moverer, si de me Marcus Cato, si Lælius Sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est, damnat. Male de te loquuntur. Moverer, si judicio hoc facerent; nunc morbo faciunt. Non de me loquuntur, sed de se. Male de te loquuntur. Bene nesciunt loqui: faciunt, non quod mereor, sed quod solent. Quibusdam enim canibus sic innatum est, ut non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.

Exsulabis. Erras: cum omnia fecerim, patriam meam transire non possum. Omnium una est. Extra hanc nemo proficisci potest. Exsulabis. Non patria mihi interdicitur, sed locus. In quamcumque terram venio, in meam venio. Nulla terra exsilium est, altera patria est: Non eris in patria. Patria est, ubicumque bene est. Illud autem per quod bene est, in homine, non in loco est. In ipsius potestate est, quæ fit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur: si stultus, exsulat. Exsulabis. Hoc dicis: alterius loci civitate donaberis.

Dolor imminet: Si exiguus est, feramus: levis est patientia. Si gravis est, feramus: non levis est gloria. Dolor clamorem exprimat, dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse, nec rationi dolor. Dura res est dolor: Immo tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles natura sumus. Naturam infamare nolite. Illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quod ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi gravis est, imo tu paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilaris, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re, laborare. Pauper es, quia videris. Pauper sum. Nihil deest avibus. pecora in diem vivunt. feris ad alimenta solitudo sua sufficit.

Non sum potens. Gaude, impotens non eris. Injuriam accipere potero. Gaude, facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illum judicas? arca est. Quis ærario, quis plenis loculis invidet? Et iste quem dominum pecuniæ existimas, loculus est. Multum habet. Vtrum avarus, an prodigus est? Si avarus, non habet: si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, sæpe dolet, sæpe suspirat. Multi illum comitantur. Mel muscæ sequuntur, cadavera lupi, frumenta formicæ. Prædam sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdidi. Fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdidi. Sed habuisti. Pecuniam perdidi. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidi. O te felicem, si cum illa avaritiam perdidisti. Sed si manet illa apud te, es tamen utcumque felicior, quod tanto malo materia subducta est. Perdidi pecuniam, & illa quidem quam multos. Eris nunc in via expeditior, domi tutior. Non habebis, sed non timebis heredem. Exoneravit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas? remedium est. Defles, gemis, miserum te clamitas, quod opibus excussus es? Tuo vitio ista tibi jactura tam tristis est. Non tam moleste ferres, si tamquam perditurus habuisses. Perdidi pecuniam. Nempe quam ut tu haberes, alius ante perdiderat.

Oculos perdidi. Habet & nox suas voluptates. Oculos perdidi. Quam multis cupiditatibus via incisa est. quam multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant. Non intelligis partem innocentiæ esse cæcitatem. Huic oculi adulterium monstrant, huic ince-

stum, huic domum quam concupiscat, huic urbem, & mala omnia. Certe irritamenta sunt vitiorum, ducesque scelerum.

Amisi liberos. Stultus es, qui defleas mortem mortalium. Quid istud aut novum, aut mirum est? Quam rara est sine isto casu domus. Quid si infelicem voce sarborem, quod stante ipsa caduni poma? Et hic tuus fructus est. Nemo extra ictum vulneris positus est. Ducuntur ex plebeja domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non est idem ordo fati, qui & ætatis. Non quomodo quisque venit, emittitur. Quid tamen est quod indigneris? Quid contra exspectationem tuam evenit? Periere perituri. Sed ego illos superstites optabam. Verum hoc nemo tibi promiserat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cujus essent magis quam tui: apud te precario morabantur. Educandos tibi fortuna mandaverat, recepit illos, non abstulit.

Naufragium feci. Cogita non quid perdideris, sed quod evaseris. Nudus exii. Sed exiisti. Omnia perdidi. Sed perire potuisti una cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena est insidiis via. Noli coqueri quod incideris: gaude quod evaseris. Inimicos graves habeo. Quomodo adversus feras munimenta conquiris, quomodo adversus serpentes: sic adversus inimicos auxilia circumspice, quibus illos aut arceas, aut compescas, aut quod optimum est, places. Inimicos habeo. Illud est pejus, quod amicos non habes.

Amicum perdidi. Iam enim te habuisse certum est? Amicum perdidi. Alium quære: & tibi eum quæras, ubi invenire possis. Quære inter liberales artes, inter honesta & recta officia, quære in laboribus. Ad mensam ista res non quæritur. quære aliquem frugi. Perdidi amicum. Fortem animum habe, si unum erubesce, si unicum. quid tu in tanta tempestate ad unam anchoram stabas?

Uxorem bonam amisi. Utrum inveneras bonam, an feceras? Si inveneras, habere adhuc te posse ex hoc intelligas licet, quod habuisti. Si feceras, bene spera. Res periit: salvus est artifex. Amisi uxorem bonam. Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multæ diu custoditam perdidere? Decus? Quam multæ inter probatas matronalis ordinis, esse cœperunt postea inter exempla mutatarum? Delectabat te fides ejus? Quam multas ex optimis conjugibus pessimas, videmus, ex diligentissimis solutissimas? Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico est. Si bonam uxorem habuisti, non potes affirmare in illo eam permansuram fuisse proposito. Nihil tam mobile quam feminarum voluntas, nihil tam vagum. Novimus veterum matrimoniorum repudia; & fœdiores divortio, male cohærentium rixas. Quam multæ quos in adolescentia amaverunt, in communi reliquere senectute? quoties anile divortium risimus: quam muliarum notus amor odio notiore mutatus est? Sed hæc & fuit bona, & fuisset, si vixisset. Mors effecit, ut affirmare id sine periculo possis. Bonam uxorem amisi. Invenies, si nihil quæris nisi bonam. Tu modo ne imagines, proavosque respexeris, nec patrimonium, cui jam ipsa nobilitas cessit. Ista diu cum forma non repugnabunt. Facilius reges animum, nulla vanitate tumentem. Non multum abest à contemptu viri, quæ se nimis suspicit. Duc bene institutam, nec maternis inquinatam vitiis. non cujus aniculis utrimque bina patrimonia dependeant. non quam margaritæ suffocent, cui minus sit in dote quam in veste: quam in patente sella circulatam per urbem populus ab omni parte æque ut maritus inspexerit: cujus sarcinis domus sit angusta. Hanc facile ad tuos mores rediges, quam nondum corruperunt publici. Uxorem bonam amisi. Non erubescis flere, & inte-

intolerabilem vocare jacturam? Hoc unum deest, utrum illam lugeas, an non. Cum maritum te cogitaveris, cogita & virum. Amisi uxorem bonam. Soror bona non potest recuperari, nec mater. Uxor adventitium bonum est: non est inter illa, quæ semel unicuique contingunt. Amisi uxorem bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bonam uxorem lugentibus successit melior.

Mors, exsilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa vivendi. Neminem illæsum fata transmittunt. Felix est, non qui aliis videtur, sed qui sibi:

Hæc EXCERPTA libenter omisissem. Senecæ enim esse, vel caco perspicuum est. Sed veritus sum, ne quis ea, cujuscumodi sunt, sublata quereretur. Et in iis tamen multa ex vetere libro emendavimus.

VITA
L. ANNÆI SENECÆ

NAtus est Cordubæ (ea vetus florensque in Hispania Bætica colonia est) è gente Annæa, cui omnis causa ab annis videtur nomen factum, respondetque cognomen Senecæ, item ominis boni, est enim à sene Senecis. Patrem habuit Marcum Annæum Senecam, quem Declamatoris nomine à filio fere distinguunt. Matrem Elviam, item Hispanam, aut Hispaniensem, magni animi atque ingenii fœminam. Pater Augusti temporibus Romam migravit, cum conjuge & liberis, cumque ipso hoc Seneca nostro adhuc tenello. Ibi in optimis artibus optimum ingenium adolevit. Eloquentiam à patre ut videtur didicit. Ipse vero non contentus domestica hac facultate. Philosophiæ simul animum adjecit, & insignes ac serios ejus ævi Philosophos assiduus audivit: nominatim Attalum Stoicum, Sotionem ejusdem sectæ, itemque Papyrium Fabianum. Sed & Demetrium Cynicum admiratus est & coluit. A Philosophis ad Rempublicam tractandam accessit, ac quæsturam primo gessit, præturam statim ab exsilio, Agrippina faciente: nam sub Claudio, primo imperii ejus anno cum Iulia Germanici accusata adulterii esset, & ipsa extorris est acta, & quasi inter adulteros Seneca in Corsicam relegatus. Consulatu etiam functum putat Lipsius, sed extra ordinem. At perpetuus ille ejus honos, Principis Doctorem moderatoremque fuisse, optimi sane quamdiu hujus consiliis monitisque se de-

dit. Opum & ante aulam largus fuit. Nam pater eas reliquerat. at in aula ipsa ingentes opes quæsivit, ac pæne regias, sive potius venientes ultro admisit: plerasque enim ex Principis munificentia habuit. Atque hæc partim naturæ, partim melioris ingenii culturæ, partim denique fortunæ bona fuerunt. Nunc quid de moribus & virtutibus ejus dicam, quarum tanta in eo vis apparuit, nec magistratus splendor in tumorem dederit, nec aula ad familiare & cognatum pæne vitium adulationem flexerit, nec opes ad luxum provocarint. Quam nihili & prope contemptim has res haberet, satis ostendit, cum apud Neronem calumniis varie vellicatus, animosa oratione principem accessit, commeatum petens, & opes suas refundens, referente Tacito. In victu mira frugalitas. ipse morum vitæque suæ censor & exactor rigidissimus. ob has eminentes virtutes etiam illo ævo ingens de eo opinio, & vel imperio destinabatur. Sicut autem puram ejus mentem non erexerunt prosperioris fortunæ blandimenta, sic nec dejecerunt adversæ terriculamenta. Vixit in exilio annos circiter octo fortiter, imo ut ipse ait, feliciter vixit, optimis studiis meditationibusque intentus. Mortem quantopere non extimuerit hinc discere licet. Cum Præfectus Neronis necessitatem ultimam denuntiaret, nulla pavoris signa edidit, nihil triste in verbis ejus aut vultu deprehensum. Flentes amicos modo sermone, modo intentior, in modum coercentis, ad firmitudinem revocavit, Et novissimo quoque momento suppeditante eloquentia, advocatis scriptoribus præclare multa disseruit, quæ in vulgus edita sunt. En dignam Philosopho & quidem Stoico mortem. In ipsis sapientiæ præceptis vocem simul & spiritum extremum reddidit.

F I N I S.

M. AN-

M. ANNÆI SENECÆ RHETORIS

Suaſoriæ, Controverſiæ, Declamationumque Excerpta:

Ad veterum MSS. Codd. fidem emendata: & Græca, quæ priores Editiones deſiderabant, ſuis locis reſtituta.

Ex ultima Andreæ Schotti recenſione.

AMSTELREDAMI,
Apud GVILIELMVM BLAEV.
CIↃ IↃ CXXXIIII.

SVASORIARVM INDEX.

I. *Deliberat Alexander, an Oceanum naviget.*

II. *Trecenti Lacones contra Xerxem missi, cum trecenti ex omni Gracia missi fugissent, deliberant an & ipsi fugiant.*

III. *Deliberat Agamemnon, an Iphigeniam immolet, negante Chalcante aliter navigari posse.*

IV. *Deliberat Alexander Magnus, an Babyloniam intret, cum denunciatum esset illi responso auguris periculum.*

V. *Deliberant Athenienses, an Trophaa Persica tollant, Xerxe minante rediturum se, nisi tollerentur.*

VI. *Deliberat Cicero, an Antonium deprecetur.*

PARS ALTERA,

Historicorum de Cicerone Iudicia.

VII. *Deliberat Cicero, an scripta sua comburat, promittente incolumitatem Antonio, si fecisset.*

SVASO-

SVASORIARVM LIBER VNVS.

SVASORIA I.

Deliberat Alexander, an Oceanum naviget.

FINITAM cuiq; rei magnitudinē natura dederat, dedit & modum nihil infinitum est, nisi Oceanus. *Avitus.* Fertiles in Oceano jacere terras, ultraq; Oceanum rursus alia litora, alium nasci orbem, nec usquam naturam rerum desinere, sed semper inde, ubi desisse videatur, novam exsurgere: facile ista finguntur: quia Oceanus navigari non potest. Satis sit hactenus vicisse Alexandro, qua mundo lucere satis est. Intra has terras cælum Hercules meruit. Stat immotum mare, & quasi deficientes in suo fine natura pigra moles, novæ ac terribiles figuræ, magna etiam Oceano portenta, quæ profunda ista vastitas nutrit, confusa lux alta caligine, & interceptus tenebris dies, ipsum vero grave & defixum mare, & aut nulla aut ignota sidera. Ita est, Alexander rerum natura: post omnia Oceanus: post Oceanum nihil. *Argentarii.* Resiste, orbis te tuus revocat: vicimus qua lucet. nihil tantum est, quod ego Alexandri periculo petam. *Pompeji Silonis.* Venit ille dies, Alexander, exoptatus, quo tibi operæ est adesse, iidem sunt termini & regni tui, & mundi. *Osci.* Tempus est Alexandrum cum orbe & cum sole desinere. Quod noveram, vici, nunc concupisco quod nescio. Quæ tam feræ gentes fuerunt, quæ non Alexandrum posito genu adorarint? Qui tam horridi montes, quorum non juga victor milites calcaverit? Vltra Liberi patris trophæa constitimus. Non quærimus orbem, sed amittimus. Immensum, & humanæ intentatum experientiæ pelagus, totius orbis vinculum, terrarumq; custodia, inagitata remis vastitas, litora modo sæviente fluctu inquieta, modo fugiente deserta. terra caligo remittet fluctus. Nescio quid humanis natura subduxit oculis, extrema nox obruit. *Musa.* Fœda belluarum magnitudo, & immobile profundum testantur, Alexander, nihil ultra esse, quod vincas; revertere. *Albutii Sili.* Terræ quoque suum finem habent, & ipsius mundi aliquis occasus est, nihil infinitum est, modum magnitudini facere debes, cum fortuna non facit. Magni pectoris est inter secunda moderatio. Eundem fortuna victoriæ tuæ, quem natura finem facit. Imperium tuum cludit Oceanus. O quantum magnitudo tua rerum quoque naturam supergressa est? Alexander orbi magnus est, Alexandro orbis angustus est. Aliquis etiam magnitudini modus est. Non procedit ultra spatia sua cælum. Maria intra terminos suos agitantur. Quicquid ad summum venit, incremento non reliquit locum. Non magis quicquam ultra Alexandrum novimus, quam ultra Oceanum. *Marillii.* Maria sequimur, terras cui tradimus? orbem quem non novi, quæro, quem vici, relinquo. *Fabiani.* Quæ ista toto pelago infusa caligo? Navigantem tibi videtur admittere, quæ prospicientem quoq; excludit. Non hæc India est, nec terribilis ferarum ille conventus. immanes propone belluas. aspice quibus procellis fluctibusque sæviat, quas ad litora undas agat. tantus ventorum, tanta convulsi funditus maris insania est: nulla præsens navigantibus statio est, nihil salutare, nihil notum, rudis & imperfecta

natura penitus recessit. Ista maria ne illi quidem pesserunt, qui fugiebant Alexandrum. Sacrum quidem terris natura circumfudit Oceanum. Illi qui jam siderum collegerunt metas, & annuas hyemis atque æstatis ad certam legem redegerunt, quibus ignota nulla pars mundi est: de Oceano tamen dubitant, utrumne terras velut vinculum circumfluat, an in suum colligatus orbem, & in hos, per quos navigatur sinus, quasi spiramenta quædam magnitudinis exæstuet: ignem post se, cujus augmentum ipse sit, habeat an spiritum. Quid agitis commilitones? regem domitoremque generis humani, magnum Alexandrum eo demittitis, quod adhuc quid sit disputatur? Memento Alexander matrem in orbe victo adhuc magis, quam pacato relinquis.

Divisio. Ajebat *Cestius*, hoc genus suasoriarum aliter declamandum esse, quam suadendum. Non eodem modo in libera civitate dicendam esse sententiam, quo apud reges: quibus etiam quæ prosunt, ita tamen ut delectent, suadenda sunt. Et inter reges ipsos esse discrimen: quosdam magis aut minus rerum usum habere. Veritatem facti Alexandrum exisse. Quosdam superbissimos, & supra mortalis animi modum elatos cernimus. Denique ut alia dimittantur argumenta, ipsa suasoria insolentiam ejus coarguit, orbis illum suus non capit; itaque nihil dicendum ajebat, nisi cum summa veneratione regis, ne accideret idem quod præceptori ejus Callistheni accidit, quem occidit propter intempestive liberos sales. Nam cum Deum vellet videri, & vulneratus esset, viso sanguine ejus philosophus mirari se dixet quod non esset ἰχὼρ, οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσι. Ille se ab hac [illegible]banitate lancea vindicavit. Elegante[illegible] in C. Cassii epistola quam ad M. Ciceronem missa positum, multum jocatur de stultitia Cn. Pompeji adolescentis, qui in Hispania contraxit exercitum, & ad Mundam acie vectus est. Deinde ait: Nos quidem illum deridemus, sed timeo ne ille nos gladio ἀντιμυκτηρίσῃ. In omnibus regibus hæc urbanitas extimescenda est. Ajebat itaque, apud Alexandrum, ita dicendam esse sententiam, ut multa adulatione animus ejus permulceretur. Servandum tamen aliquem modum, ne nobis accideret tale aliquid, quale accidit Atheniensibus, cum publicæ eorum [illegible]andiciæ non tantum depræhe[illegible], sed & castigatæ sunt. Nam cum Antonius vellet se Liberum patrem dici, & hoc nomen statuis subscribi juberet, habitu quoque & comitatu Liberum imitaretur, occurrerunt venienti ei Athenienses cum conjugibus & liberis, Διόνυσον salutaverunt, Bene illis cessarat, si nasus Atticus ibi substitisset. dixerunt despondere ipsos in matrimonium Minervam suam, & rogaverunt ut duceret. Ac Antonius ait ducturum, sed dotis nomine imperare se illis mille talenta. Tum ex Græculis quidam ait: κύρις δ Ζεὺς τὴν μητέρα σου Σεμέλην ἄπροικον εἶχε. Huic quidem impune fuit: sed Atheniensium sponsalia mille talentis æstimata sunt. quæ cum exigerentur, complures contumeliosi libelli proponebantur: quidam etiam ipsi Antonio tradebantur: sicut ille qui subscriptus statuæ ejus fuit, cum & eodem tempore Octaviam uxorem haberet, & Cleopatram ΟΚΤΑΒΙΑ ΚΑΙ ΑΘΗΝΑ ΑΝΤΩΝΙΩ, RES TVAS TIBI HABE. Bellissimam tamen rem Dellius dixit; quem Messala Corvinus desultorem bellorum civilium vocat, quia ab Dolabella ad Cassium transiturus, salutem sibi pactus est, si Dolabellam occidisset: & à Cassio deinde transivit ad Antonium? novissime ab Antonio transfugit ad Cæsarem. Hic est Dellius, cujus epistolæ lascivæ ad Cleopatram feruntur. Cum Athenienses tempus peterent ad pecuniam conferendam nec exorarent, Dellius ait: Et tamen scito illos tibi an-

nuam,

nuam, bimam, trimam diem debere. Longius me fabellarum dulcedo produxit. Itaque ad propositum revertar. Ajebat Cestius, magnis cum laudibus Alexandri hanc suasoriam esse dicendam: quam sic divisit, ut primum diceret, etiam si navigari posset Oceanus, navigandum non esse: satis gloriæ quæsitum: regenda esse & disponenda, quæ in transitu vicisset: consulendum militi, tot victoriis lasso: de matre illi cogitandum: & alias causas complures subjecit. Deinde illam quæstionem [subjecit,] ne navigari quidem Oceanum posse. *Fabianus* philosophus primam fecit quæstionem eandem, Etiam si navigari posset Oceanus, navigandum non esse. At rationem aliam primam fecit, modum imponendum esse rebus secundis. hic dixit sententiam: Illa demum magna est felicitas, quæ arbitrio suo constitit. Dixit deinde locum de varietate fortunæ, & cum descripsisset nihil stabile esse, omnia fluitare, & incertis motibus modo attolli, modo deprimi, absorberi terras, & maria siccari, montes subsidere: deinde exempla rerum è fastigio suo devolutarum, adjecit: Sine potius rerum naturam, quam fortunam tuam deficere. secundam quoque quæstionem aliter tractavit. Divisit enim illam sic, ut primum negaret ullas in Oceano, aut trans Oceanum esse terras habitabiles: deinde si essent, perveniri tamen ad illas non posse, Hic difficultatem ignoti maris, naturam non patientem navigationis. Novissime ut posset perveniri, tanti tamen non esse. Hic dixit incerta peti, certa deseri, descituras gentes, si Alexandrum rerum naturæ terminos supergressum nouisset. Hic matrem memoravit, de qua dixit, quomodo illa trepidavit, etiam quod Granicum transiturus esset. *Glyconis* celebris sententia est: τοῦτο οὐκ ἔστι Σιμόεις, οὐδὲ Γράνικος· τοῦτο εἰ μή τι κακὸν ἦν, οὐκ ἂν ὕστατον ἔκειτο. Hoc omnes imitari voluerunt. *Plution* dixit: Καὶ διὰ τοῦτο μέγιστόν ἐστιν, ὅτι αὐτὸ μὲν μετὰ πάντα, μετὰ δὲ αὐτὸ οὐθέν. *Artemon* dixit: βουλευόμεθ' ὥσπερ λαίκ πλεῖυς ἡλίυς δύσ Ἑλλησποντίαις νήσοιν ἐφεστῶτες οἱ δὲ ἐπὶ τῷ Παμφυλίῳ πελάγει τὴν ἐμπρέθησμαν παραδοκῶμεν ἄμπωτιν. Οὐδὲ Εὐφράτης τοῦτ' ἐστὶν, οὐδὲ Ἰνδὸς, ἀλλ' ἐστὶ μυστήριον. εἴτε φύσεως ὅρος, εἴτε πρεσβύτατον στοιχεῖον, εἴτε γένεσις θεῶν πρώτων ἐστὶν, ἢ καὶ ἁπλῶς ὕδωρ. *Aparturius* dixit: ἐντεῦθεν ναῦς ἐκ μιᾶς φορᾶς εἰς ἀνατολάς. ἔνθα δὲ εἰς τὰς ἀοράτους δύσεις. *Cestius* descripsit: Fremit Oceanus, quasi indignetur, quod terras relinquas. Corruptissimam rem omnium, quæ umquam dictæ sunt, ex quo homines diserti insanire cœperunt, putabant Dorionis esse in Metaphrasi dicta Homeri: Tum excæcatus Cyclops saxum in mare rejecit. Hæc quomodo ex corruptis eo perveniant, ut & magna, nec tamen sana sint, ajebat Mecænas apud Virgilium intelligi posse. Tumidum est. ὄρεος ὄρος ἀπασήσατε. Virgilius quidem ait:

Rapit haud partem exiguam montis. ——

Magnitudini se dat. Sed ut non impudenter discedat à fide: est inflatum κὰρ κορίου βάλλεται μέσος. Virgilius ait de navibus.

—— *Credas innare revulsas Cycladas.*

Non dicit hoc fieri, sed videri. propitiis auribus auditur; quamvis incredibile est, quod excusatur, antequam dicitur. Multo corruptiorem sententiam *Menestrati* cujusdam declamatoris non abjecti suis temporibus, nactus sum in hac ipsa Suasoria, cum describeret belluarum in Oceano nascentium magnitudinem. Efficit hæc sententia, ut ignoscamus ei, qui dixit, ipsis Charybdi & Scylla majus portentum. Charybdin ipsius maris naufragium videri, & ne in mare semel insaniret: quid ibi potest esse salvi, ubi ipsum mare perit? *Damesticus* induxit matrem loquentem, cum describeret assidue prioribus periculis nova supervenisse. *Barbarus* dixit, cum introduxisset excusantem se exercitum

citum Macedonum, hunc sensum: *Fuscus Arellius* dixit: Testor ante orbem tibi tuum deesse, quam militem. *Latro* sedens hanc dixit: non excusavit militem, sed dixit Dum sequor, quis mihi promittit hostem, quis terram, quis diem, quis mare? Da ubi castra ponam, ubi signa ponam. Reliqui parentes, reliqui liberos, commeatum peto: nunquid immature ab Oceano? Latini declamatores in Oceani descriptione non nimis viguerunt, nam aut tumide scripserunt, aut curiose. Nemo illorum potuit tanto spiritu dicere, quanto Pedo, qui navigante Germanico dixit:

Iam pridem post terga diem solemque relictum,
Iam pridem notis extorres finibus orbis,
Per non concessas audaces ire tenebras.
Hesperii metas, extremaque littora mundi.
Nunc illum pigris immania monstra sub undis:
Qui ferat Oceanum, qui savas undique Pristis,
Æquoreosque canes ratibus consurgere prensis.
Accumulat fragor ipse metus, jam sidere limo
Navigia, & rapido desertam flamine classem.
Seque feris credunt per inertia fata marinis
Tam non felici laniandos sorte relinqui.
Atque aliquis prora spectat sublimis ab alta
Aera pugnaci luctatus rumpere nisu
Ut nil erepto valuit dinoscere mundo,
Obstructo talis effundit pectore voces:
Quo ferimur? fugit ipse dies, orbemque relictum
Ultima perpetuis claudit natura tenebris:
An ne alio positas ultra sub cardine gentes,
Atque alium, libris intactum quærimus orbem?
Dii revocant rerumque vetant cognoscere finem
Mortaleis oculos: aliena quid æquora remis
Et sacras violamus aquas, divumque quietas
Turbamus sedes?

Ex Græcis declamatoribus nulli melius hæc suasoria processit, quam Glyconi. Sed non minus multa magnifice dixit, quam corrupte. Utriusque vobis faciam potestatem. Et volebam vos experiri, non adjiciendo judicium meum, nec separando à corruptis sana. potuisset etenim fieri, ut vos illa magis laudaretis, quæ insaniunt: & nihilominus potest fieri, quamvis distinxerim. Illa belle dixit: sed fecit quod solebat, ut sententiam adjectione supervacua atque tumida perderet. Adjecit enim illud. Vale terra, vale Nais mea, Iubeo enim: num ferent oculi? ὑγίαινε γῆ, ὑγίαινε Ναΐ ἐμά. κέλομαι γὰρ, ἆρ' οἴσει τὰ ὄσσε; Quosdam judices dubios sui habet, ego non dubito contra sententiam ferre.

SUASORIA II.

Trecenti Lacones contra Xerxem missi, cum trecenti ex omni Græcia missi fugissent, deliberant, an & ipsi fugiant.

ARELLII Fusci Patris. At, puto, rudis lecta ætas, & animus qui frangeretur metu insueto, armaque non passuræ manus, hebetataque senio, an vulneribus corpora. quid dicam potissimos Græciæ? An Lacedæmonios? an Eleos? an repetam tot acies patrum, tot excidia urbium, tot victarum gentium spolia? Et nunc, proh dolor, concidunt, si remeabimus templa. Pudet consilii nostri, pudet, etiam si non fugimus, deliberasse talia. At cum tot millibus Xerxes venit, ô Lacedæmonii, non adversus Barbaros, revereminii opera vestra, non avos, non patres, quorum nos exemplum moveat? Ab infantia surgit ingenium: pudet Lacedæmonios sic

adhor-

adhortari: toti sumus. Licet totum classe Orientem trahat, licet metuentibus explicet inutilem numerum: hoc mare, quod tantum ex vasto patet, urgetur in minimum, insidiosis excipitur angustiis, qua vix minimo aditus navigio est, & hujus quoque remigium arcet inquietatione, quod circumfluit mare, fallacia cursus, vada altioribus internata, aspera scopulis, & cetera, quæ navigantium vota decipiunt. Pudeat, inquam, & Lacedæmonios & armatos quærere, quemadmodum tuti sint. Non referam Persarum spolia? certe super spolia nudus cadam. Sciet & alios nos habere trecentos, qui sic non fugiant, & sic cadent. Hunc sumite animum. Nescio an vincere possimus, vinci non possumus. Hæc non utiq; periturus refero: sed etsi cadendum est, erratis, si metuendam creditis mortem. Nulli natura in æternum spiritum dedit, statutaque nascentibus in finem vitæ dies est. Inbecilla enim nos materia Deus orsus est, quippe minimis succidunt corpora, inde nuntiata forte rapimur: sub eodem pueritia fato est, eadem juventus causa cadit: optamus quoque plerique mortem: adeo in securam quietem recessus est. At gloriæ nullus finis est, proximique Deo. Sic ages ea satagunt. fæminis quoque frequens hinc in mortem pro gloria iter est. Quid Lycurgum? quod interritos omni periculo, quos memoriæ sacravit, viros referam? ut unum Otryadem citem, annumerare trecentis exempla possum. *Triarii.* Non pudet Laconas nec pugna quidem hostium, sed fabula vinci? Magnum & alumnum virtutis nasci Laconem. ad certam victoriam omnes remansissent, ad certam mortem tantum Laconas. Non est Sparta lapidibus circundata. ibi muros habet, ubi muros non habet. Melius revocabimus fugientes Troezenos, quam sequemur. Sed montes perforat, maria contegit. Nunquam in solido stetit superba felicitas, & ingentium imperiorum magna fastigia oblivione fragilitatis humanæ collapsa sunt. Scias licet ad finem pervenisse, quæ ad invidiam perducta sunt. Maria, terrasque rerum natura statione mutavit sua. moriamur trecenti: ut hic primum invenerit, quod mutare non possit. Si tandem amens placiturum consilium erat, cur non potius in turba fugimus? *Porcii Latronis.* In hoc scilicet morati sumus, ut agmen fugientium cogeremus? furori terga vertitis. Sciamus saltem quis sit iste, quem fugimus. Vicit. At victoria dedecus eius potest. Vt omnia fortiter fiant, feliciter cadant: multum tamen nomini nostro detractum est jam, Lacones, quod, an fugeremus, deliberavimus. Vt enim non moriamur, quantum ad me quidem pertinet, post hanc deliberationem nihil aliud timeo, quam ne revertamur. Arma nobis fabulæ excutiunt? nunc nunc pugnemus. Latuisset virtus inter Troezenos. Ceteri quidem fugerent, si me quidem interrogatis quid sentiam: ego in nostrum & in Græciæ patrocinium loquar: electi sumus, non relicti. *Gavii Sabini.* Turpe est cuilibet viro fugisse: Laconi etiam deliberasse. *Marillii.* In hoc restitimus, ne in turba fugientiũ lateremus. Habent quemadmodum se excusent Troezeni Greciæ. Munitas Thermopylas satis putavimus, cum relinqueremus illic Laconas. *Cestii Pii.* Quam turpe fugere judicatis Lacones, tamdiu non fugiendo! Omnibus sua decora sunt, Athenæ eloquentia inclytæ sunt, Thebæ sacris, Sparta armis. Ideo hanc Eurotas amnis circumfluit, qui pueritiam indurat ad futuræ militiæ patientiam? Ideo Taygeti montis difficilia nisi Laconibus juga? ideo Hercule gloriamur operibus coelum merito? ideo muri nostri arma sunt? O grave majorum virtutis decus: Lacones se numerant, non æstimant. Videamus quanta turba sit: ut habeat certe Sparta etiamsi non fortes milites, at nuntios veros ita ne bello quidẽ, sed nuncio vinci.

vincimur. Merito Hercules omnia contempsit, quem Lacones audire non sustinent. Si vincere Xerxem non licet, videre liceat. Volo scire quem fugiam. Adhuc non sum ex ulla parte Atheniensium similis, non muris, nec educatione. nihil prius illorum imitabor, quam fugam? *Pompeji Silonis.* Xerxes multos secum adducit, Thermopylæ paucos recipiunt; erimus inter hostes fugacissimi, inter fugaces tardissimi. Nihil refert, quantas gentes in nostrum orbem Oriens effuderit, quantumque nationum secum Xerxes trahat. tot ad nos pertinent, quot locus ceperit. *Cornelii Hispani.* Pro Sparta venimus, pro Græcia stemus: vincamus hostes, socios jam vicimus: sciat iste insolens Barbarus, nihil esse difficilius, quam Laconis armati latus fodere. Ego vero quod Trœzeni discesserunt, gaudeo, liberas nobis reliquere Thermopylas. Nil erit quod virtuti nostræ se opponat, quod inferat: non latebit in turba Laco: quocunque Xerxes aspexerit, Spartanum videbit. *Blandi.* Referam præcepta matrum, Aut in his, aut cum his: Minus turpe est, à bello inermem reverti, quam armatum fugere. Referam captivorum verba? captus Laco? Occide, inquit, non servio, potui non capi, si fugere voluissem. Describite terrores Persicos: omnia ista, cum mitteremur, audivimus. Videat trecentos Xerxes, & sciat, quanti bellum æstimatum sit, quanto aptus numero locus. Revertamur ne nuntii quidem nisi novissimi. Quis fugerit, nescio. hos mihi Sparta commilitones dedit.

Descriptio Thermopylarum. Nunc me delectat, quod fugerunt Trœzenii, angustas mihi Thermopylas fecerant.

Contra. *Cornelii Spatini.* At ego maximum dedecus futurum Reip. nostræ arbitror, si Xerxes nihil prius in Græcia vicerit, quam Laconas. Ne testem quidem virtutis nostræ habere possimus. Id de nobis tradetur, quod hostes narraverint. Habetis consilium meum, idem autem meum, quod totius Græciæ, si quis aliud suadet, non fortes vos esse, sed perditos gaudet. *Claudii Marcelli.* Non vincent nos, sed obruent. Satis fecimus nomini: multum rei gessimus: ante nos rerum natura victa est.

Divisio. Hujus suasoriæ feci mentionem, non quia in ea subtilitatis erat aliquid, quod vos excitare posset, sed ut sciretis quam nitide *Fuscus* dixisset, vel quam licenter ipse sententiam feram. Vestri arbitrii erit, utrum explicationes ejus luxuriosas putetis, an (ut poeta Pollio Asinius ajebat) hoc non esse suadere, sed invidere, ne volo nihil fuisse & juvenis te amo, tanquam has explicationes Fusci, quas nemo nostrum non alius alia inclinatione vocis, vel ut sua quisque modulatione cantabat. At quia semel in mentionem incidi Fusci, ex omnibus suasoriis celebres descriptiunculas subtexam, etiam si nihil occurrerit, quod quisquam alius nisi suasor dixerit. Divisione autem hac suasoria Fuscus usus est illa vulgari, ut diceret, non esse honestum fugere, etiam si tutum esset. deinde æque periculosum esse fugere, & pugnare. novissime, periculosum esse fugere, & pugnantibus hostes timendos: fugientibus, & hostes & suos. *Cestius* Primam partem sic transegit, quasi nemo dubitaret, an turpe esset fugere, deinde illo transiit, an non esset necesse. Hæc sunt, inquit, quæ vos confundunt, hostes, sociorum paucitas. Non quidem hæ suasoriæ. Sed in hac materia, disertissima illa fertur sententia Dorionis, cum posuisset hoc dixisse trecentis Leonidam, quod puto etiam apud Herodotum esse, οὕτως ἀριστᾶτε, ὡς ἐν ᾅδῃ δειπνήσοντες. *Sabinus Asilius*, venustissimus inter rethores scurra, cum hanc sententiam Leonidæ retulisset, ait: Ego illi ad prandium promisissem, ad cenam renuntiassem. *Attalus Stoicus*, qui solum vertit à Sejano circumscriptus, magnæ vir eloquentię, ex Philosophis, quos nostra ætas vidit, longe & sub-

& subtilissimus & facundissimus, cum tam magna & nobili sententia certavit, ut mihi dixisse videatur animosius quam prior. Occurrit mihi sensus in ejusmodi materia, à Cornello Severo dictus, tanquam de Romanis, nescio an parum fortiter. Edicta in posterum diem pugna, epulanteis milites inducit, & ait;

---- stratique per herbam ,
Hic meus est , dixere, dies.

Elegantissime quidem affectum animorum incerta sorte pendentium expressit, sed parum Romani animi servata est magnitudo. cenant enim tanquam crastinum desperent. Quantus illis Laconibus animus erat, qui non poterant dicere: Hic dies est meus. Illud *Porcellus* Grammaticus arguebat in hoc versu quasi solœcismum, quod cum pluresinduxisset, diceret, Hic meus est dies, non, Dies hic est noster: & in sententia optima accusabat id quod erat optimum. muta enim, ut noster sit, peribit omnis versus elegantia: in quo hoc est decentissimum, quod ex communi sermone trahitur. nam quasi proverbii loco est, Hic dies meus est. & cum ad sensum retuleris, ne Grammaticorum quidem calumnia, ab omnibus magnis ingeniis submovenda, habebit locum. Dixerunt enim non omnes simul, tamquam in chorum manu ducente Grammatico, sed singuli ex his: Hic meus est dies. Sed ut revertar ad Leonidam & trecentos, pulcherrima illa fertur *Glyconis* sententia. In hac ipsa suasoria non sane refero memoria ullam sententiā Græci cujusquam, nisi *Dama*. τί σὺ φεύγεις εἰς αὐτελῆ τύχην. De positione loci eleganter dixit *Haterius*, cum angustias loci facundissime descripsisset, Natus trecentis locus. *Cestius* cum descripsisset honores, quos habituri essent, si pro patria cecidissent: adjecit, per sepulchra nostra jurabitur. *Nicetas* longe disertius hanc phantasiam movit, & adjecit. Nisi antiquior fuisset Xerxes quam Demosthenes Ciptoy, cui dicere hanc suam dixit sententiam, aut certe non deprehensam, cum descripsisset opportunitatem loci, & tuta undiq; pugnantium latera, & angustias à tergo positas, sed adversas hostibus. *Potamon* magnus declamator fuit. Mitylenis, qui eodem tempore viguit, quo *Lesbocles* magni nominis & nomini respondentis ingenii: in quibus quanta fuerit animorum diversitas in simili fortuna, puto vobis iudicandum: multo magis, quia ad vitam pertinet, quam si ad eloquentiam pertineret. Vtrique filius iisdem diebus decessit. *Lesbocles* scholam solvit. nemo unquam ampliore animo se gessit. *Potamon* à funere filii contulit se in scholam, & declamavit. Vtriusque tamen affectum temperandum puto: hic durius tulit fortunam quam patrem decebat, ille mollius. Verum *Potamon* cum suasoriam de trecentis diceret, tractabat, quam turpiter fecissent Lacones hoc ipsum quod deliberassent de fuga: & sic novissime clausit, insanierunt in hac suasoria multi circa Otryaden. *Murrhedius* qui dixit. fugerunt Athenienses: non enim Otryadæ nostri literas didicerant. *Sarconius* dixit: Otryades qui periit ut falleret, revixit, ut vinceret. *Licinius Nepos*. Cum exemplo vobis etiam mortuis vincendum fuit. *Antonius Atticus* inter plures sententias videtur palmam meruisse, dixit enim: Otryades pene à sepulchro victor digitis vulnera gessit, ut trophæa Laconum inscriberet, dignum Spartano sacramento virum, cujus ne litteræ quidem fuere sine sanguine. *Cassius Crispus*. Municipalis Catozeos dixit post relatum exemplum, Otryade dicebat municipalis. Aliud ceteros, aliud Laconas decet. Nos sine deliciis educamur, sine muris vivimus, sine vita vincimus. *Senecio* fuit, cujus nomen ad vos potuit pervenisse, ingenii confusi ac turbulenti, qui cupiebat grandia dicere, adeo ut novissime hujus rei morbo & teneretur & [illegible]retur, nam & servos nolebat habere, nisi grandes, & argen-

argentea vasa, non nisi grandia. Credatis mihi velim non jocanti, eo pervenit insania ejus, ut calceos quoque majores sumeret, ficus non esset nisi mariscas. concubinam ingentis staturæ habebat, omnia grandia probabat? ei impositum est cognomen, vel, ut Messala ait, cognomentum, & vocari cœpit Senecio Grandio. Is in hac suasoria cum posuisset contradictionem, ait: Omnes qui missi erant à Græcia, fugerunt, sublatis manibus, insistens summis digitis (sic enim solebat, quo grandior fieret) exclamat Gaudeo, gaudeo. mirantibus nobis quid tantum boni illi contigisset, adjecit: Totus Xerxes meus erit. Idem dixit: Ille qui classibus suis maria surripuit, qui terras circumscripsit, delatavit profundum, novam rerum naturæ faciem imperaret: ponat sane contra cœlum astra, commilitones habeo deos. *Senianus* multo potentius dixit: Terras armis obsidet, cælum sagittis, maria vinculis: Lacones, nisi succurritis, mundus captus est. Decentissimi generis stultam sententiam referam *Victoris Statorii*, municipis mei, cujus tabulis memoria dignissimis aliquis suasoria occasione contradictionem sumpsit. At, inquit, trecenti sumus: & ita respondet: Trecenti sed viri, sed armati, sed Lacones, sed ad Thermopylas. Numquam vidi plures trecentis. *Latro* in hac suasoria, cum tractasset omnia quæ materia capiebat, posse ipsos & vincere, posse certe invictos reverti, & beneficio loci, tum illam sententiam: Si nihil aliud, erimus certe belli mora. Postea memini auditorem Latronis *Abronum Silonem*, patrem hujus Silonis, qui pantomimis fabulas scripsit, & ingenium grande non tantum deseruit, sed posuit, recitare carmen, in quo agnovimus sensum Latronis in his versibus:

Ite agite ô Danai, magnum Paana canentes:
Ite triumphantes belli mora, concidit Hector,

Tam diligentes tum auditores erant, ne dicam tam maligni, ut unius verba surripi non possent. At nunc cuilibet orationes invertere tuto licet pro suis. Sed ut sciatis, sensum bene dictum, dici tamen posse melius, notate præ ceteris quanto decentius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre:

---- *Bellimora, concidit Hector.*
Item:
Quicquid apud dura cessatum est mœnia Trojæ,
Hectoris Æneaque manu victoria Grajum. Hæsit.

Messala ajebat, hic Virgilium debuisse desinere: quod sequitur,

Et in decimum vestigia rettulit annum,

Explementum esse, *Mæcenas* hoc etiam priori comparabat. Sed ut ad Thermopylas revertar. *Diocles Carystius* dixit. *A. Patrius* dixit. *Corvo* testimonium stuporis reddendum est, qui dixit. Quid si jam Xerxes ad nos suo mari navigat, fugiamus antequam nobis terra surripiatur. Hic est *Corvus*, qui cum tentaret scholam Romæ Summoilli, qui Iudæos subegerat, declamavit controversiam, de ea, quæ apud matronas disserebat, liberos non esse tollendos, & ob hoc accusatur Reip. læsæ. In hac controversia, sententia ejus hæc ridebatur. Inter pyxides & redolentis animæ medicamina constitit myrrata concio. Sed si vultis, historicum quoque vobis fatuum dabo. *Thuscus* ille, qui Scaurum Mamercum, in quo Scaurorum familia extincta est, majestatis reum fecerat, homo quam improbi animi, tam infelicis ingenii, cum hanc suasoriam declamaret, dixit: Expectemus, si nihil aliud, hoc effecturi, ne insolens barbarus dicat: *Veni*, vidi, vici, cum hoc post multos annos Divus Iulius victo Pharnace dixerit. *Durio* dixit. *Andreas* ajebat. *Nicostratis* Lacedæmonis insignem hanc sententiam fuisse futuram, si media intercciderentur. Sed ne vos diutius infatuem, qui prædixeram me

Fusti

Fusci Avellii explicationes subjectarum, finem suasoriæ faciam, quarum nimius cultus, & fracta compositio poterit vos offendere cum ad meam ætatem veneritis. Interim non dubito, quin nunc vos ipsa, quæ offensura sunt, vitia delectent.

SVASORIA III.

Deliberat Agamemnon, an Iphigeniam immolet, negante Calchante aliter navigari posse.

ARELLII Fusci. Non in aliam conditionem Deus fudit æquora, quam ne omnis ex voto iret dies. nec ea sors mari tantum est, ceterum ipsa non sub eadem conditione sidera sunt? Alia negatis imbribus exurunt solum, & miseri cremata agricolæ legunt semina, & hæc interdum anno lex est: aliis serena clauduntur, & omne cœlum nubilo grave, subsidit solum & creditum sibi terra non retinet? aliis incertis sideribus cursus est, & variantur tempora, neque soles nimis urgent, neque ultra debitum imbres cadunt: quidquid asperatum æstu est, quidquid nimio defluxit imbre, invicem temperatur altero, sive ita natura disposuit, sive (ut ferunt) luna cursu gerit: quæ sive plena lucis suæ est, splendens; pariter assurgit in cornua, imbres prohibet; sive occupata nubilo, sordidiorem ostendit orbem suum, non ante finit quam in lucem redit: sive ne lunæ quidem ipsa potentia est, sed flatus qui occupavere annum, tenent, quidquid bonum est. Extra jussum Dei tutum fuit adultero mare. An non potero vindicare adulteram? prior est salus pudicæ. Ne quid virginitati hujus timerem, persequebar adulterum. Victa Troja virginibus hostium parcam: nihil adhuc virgo Priami timet. *Cestii Pii.* Vos ergo ad hanc diem immortales invoco, sic reclusuri estis maria? Obstate potius. Ne Priami quidem liberos immolaturus es. Describe nunc tempestatem. Omnia ista patimur, nec parricidium fecimus. Quod hoc sacrum est, virginis deæ templo virginem occidere? libentius hanc sacerdotem habebit quam victimam. *Cornelii Hispani.* Infestæ, inquit, sunt tempestates, & sæviunt maria: neque adhuc parricidium feci. Ista maria si nomine suo Deus regeret, adulteris clauderentur. *Marillii.* Si non datur nobis ad bellum iter, revertamur ad liberos. *Argentarii.* Iterum in malum familiæ nostræ fatale revolvimur, propter adulteram fratris liberi pereunt. ista mercede nollem reverti. At Priamus bellum pro adultero filio gerat.

Divisio. Hanc Suasoriam sic divisit *Fuscus*, ut diceret, etiam si aliter navigare non possent, non esse faciendum, & sic tractavit, ut negaret faciendum, quia homicidium esset, quia parricidium, quia plus impenderetur, quam peteretur; peti adulteram, impendi Iphigeniam, vindicari adulterium, committi parricidium. Deinde dixit, etiamsi non immolasset, navigaturum: Illam enim moram naturæ maris & ventorum esse, deorum voluntatem ab homini-bus non intelligi. Hoc *Cestius* diligenter divisit. dixit enim, deos rebus humanis non interponere arbitrium suum. si interponant, voluntatem eorum ab homine non intelligi. ut intelligatur, non posse fata revocari, si non sint fata, sacra profutura: si sint, non posse mutari. *Silo Pompejus*, etiam si quod esset divinandi genus certum, auguriis negavit credendum: quare ergo si nescit Calchas, affirmat primum, & scire se putat? Hic communem locum dixit in omnes qui affectarent scientiam: deinde irascitur sibi, invitus militat, quærit sibi tam magno testimonio apud omnes gentes fidem. In ea descriptione primum in hac suasoria *Fuscus Arellius* Virgilii versus voluit imitari. Valde autem longe petit, & pæne repugnat mate-

materiæ, certe non desideranti inservit. Ait enim de luna, quæ sive plena lucis suæ est, splendensque pariter assurgit in cornua, imbres prohibet : sive occupata nubilo sordidiorem ostendit orbem suum, non ante finit qua vicem reddit. At Virgilius hæc quanto simplicius & beatius dixit ?

Luna revertentes cum primum colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aera cornu,
Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber. Et rursus :
Sin ortu in quarto (namque is certissimus auctor)
Plena, neque obtusis per cælum cornibus ibit.

Solebat autem ex Virgilio *Fuscus* multa trahere, ut Mæcenati imputaret. Totiens enim pro beneficio narrabat, in aliqua se Virgiliana descriptione placuisse : sicuti in hac ipsa suasoria dixit : Cur iste inter ejus ministerium placuit? cur hoc os Deus elegit ? cur hoc potissimum fortitur poesis ? quod tantum non impie ajebat se imitatum Virgilium. *Plena Deo* ? Solet autem Gallio noster hoc aptissime ponere. Memini una nos ab auditione *Nicetis* ad Messalam venisse. Nicetes suo impetu valde Græcis placuit. Quærebat à Gallione Messala, quid illi visus esset Nicetes ? Gallio ait, Plena Deo : quotiens audierat aliquem ex his declamatoribus, quos scholastici caldos vocant, statim dicebat, Plena Deo. Ipse Messala nunquam aliter eum ab hominis auditione venientem interrogabat, quam ut diceret : Nunquid Plena Deo ? Itaque hoc ipsi tam familiare erat, ut invito quoque excideret. Apud Cæsarem cum mentio esset de ingenio Haterii, consuetudine prolapsus dixit : Et ille erit Plena Deo. Quærenti deinde quid hoc sese vellet, versum Virgilii retulit, & quomodo hoc semel sibi apud Messalam excidisset, & nunquam postea potuisset excidere. Tiberius ipse Theodoreus offendebatur Nicetis ingenio, atque delectatus est fabula Gallionis : hoc autem dicebat Gallio, Nasoni suo valde placuisse ; itaque fecisse quod in multis aliis versibus Virgilius fecerat, non surripiendi causa, sed palam imitandi, hoc animo ut vellet agnosci, esse autem in tragœdia ejus : Feror huc illuc, ut plena Deo. Iam vultis ad *Fuscum* revertar, & descriptionibus ejus vos satiabo. Hæc potissimum ex his quas in similitudinis tractatione posuit, cum diceret omnino non concessam futurorum scientiam.

SVASORIA IV.

Deliberat Alexander Magnus, an Babyloniam intret, cum denuntiatum esset illi responso auguris periculum.

ARELLII Fusci. Quis est qui futurorum scientiam sibi vindicet ? novæ oportet sortis sit, qui jubente Deo canat, non eodem contentus sit utero, quo imprudentes nascimur: quandam imaginem Dei præferat, qui jussa exhibeat Dei. sic est. Tantum enim regem, tantique rectorem orbis esse in metu cogit : magnus iste & supra humanæ sortis habitum oportet sit, cui liceat terrere Alexandrum: Ponat iste suos inter sidera patres, & originem cœlo trahat : agnoscat suum vatem Deus, non eodem claudatur vitæ fine, ætate magna extra omnem futurorum necessitatem caput sit, quod gentibus futura præcipiat. Si vera sunt ista, quid ita non huic studio servit omnis ætas ? Cur non ab infantia, rerum naturam deosque qua licet, visimus? cum pateant nobis sidera, & interesse numinibus liceat, quid ita inutili desidemus facundia : aut periculosis atteritur armis manus? an melius alio pignore quam futuri scientia, ingenia surrexerint? Qui vero in media se, ut prædicant, fatorum misere pignora, natales inquirunt, & prima mediorum annorum habent initia, quo

quo ierint motu sidera, in quas discurrerint parteis: contrane Deus steterit: an placidus affulserit sol: an plenam lucem, an initia surgentis acceperint: an abdiderit in noctem obscurum caput luna: Saturnus nascentem, an ad bella Mars militem, an negotiosum in quæstus Mercurius exceperit: an blanda annuerit nascenti Venus, an ex humili in sublime Iupiter tulerit. Existimant tot circa unum caput tumultuantes Deos? Futura nuntiant.. Plerosque dixere victuros: & nihil metuentes oppressit dies. aliis dedere finem propinquum: ai illi superfuere. Egentes, inutiles animæ felices nascentibus annos spoponderunt: at fortuna in omnem properavit injuriam. incertæ enim sorti vivimus: unicuique ista pro ingenio finguntur, non ex scientiæ vi. Deerit aliquis toto orbe locus qui te victorem non viderit? Babilone cluditur, cui patuit Oceanus?

DIVISIO. In hac suasoria nihil aliud tractasse *Fuscum* scio, quam easdem, quas supra retuli, quæstiones, ad scientiam futuri pertinentes. Illud quod nos delectavit, præterire non possum. Declamitabat *Fuscus Arellius* controversiam de illa, quæ posteaquam ter mortuos pepererat, somniasse se dixit, ut in luco pareret. Valde in vos contumeliosus fuero, si totam controversiam, quam ego intelligo me dicere, *Fuscus* declamaret, & aperte, aut non agnoscentis puerum, tractaret locum contra somnia, & deorum providentiam, & male de magnitudine deorum dixisset mereri eum, qui illos circa puerperas mitteret. summis clamoribus dixit illum Virgilii versum:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos

Sollicitat ——

Auditor *Fusci* quidam, cujus pudori pareo, cum hanc suasoriam de Alexandro ante Fuscum diceret, putavit æque belle poni versum eumdem. dixit:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos

Sollicitat. ——

Fuscus illi ait: Si hoc dixisses audiente Alexandro, scires apud Virgilium & illum versum esse.

Capulo tenus abdidit ensem

Et quia soleti mihi molesti esse de *Fusco*, quid fuerit, quare nemo videretur dixisse cultius, ingeram vobis Fuscinas explicationes. Dicebat autem suasorias libentissime, & frequentius Græcas quam Latinas. *Hybreas* in hac suasoria dixit: οἷον ἔσχηκε Βαβυλὼν μάντιν ὀχύρωμα.

SVASORIA V.

Deliberant Athenienses, an trophæa Persica tollant, Xerxe minante rediturum se, nisi tollerentur.

ARELLII FVSCI. Pudet me victoriæ vestræ: sic fugatum creditis Xerxen, ut reverti possit? tot cæsa millia, nihil ex hac acie relictum minanti, nisi quod vix sequi Fugientem possit, totiens mersa classis. Quid Marathona, quid salamina referam? Pudet dicere. dubitamus adhuc, an vicerimus. Xerxes veniet? At nescio quomodo languet circa memoriam jacturæ animus, & disturbata arma non repetit. Prior enim metus, futuri pignus esset: amissa, ne audeat, amissurum monent. Vt in gaudia interdum surgit animus, & spem ex præsenti metitur, ita adversis frangitur. Omnis est sic animum dies, ubi ignominia spem premit, ubi nullam meminit aciem, nisi quæ fugerit, errat circa damna sua, & quæ male expertus est, vota deponit. Si venturus esset, non minaretur. Suis ira ardet ignibus, & impacta non solvitur. Non denuntiaret, si venturus esset: neque armaret nos nuntio, nec infligeret victricem Græciam, nec sollicitaret arma felicia: magis superveniret improvidis, nam & arma indenuntiata movent. Quantumcumque Oriens valuit, primo in Græciam impe-

tu effusum est: hoc ille numero ferox, & in deos arma tulerat, extincta tot ante Xerxen millia, tot sub ipso jacent? nulli, nisi qui fugerunt, supersunt. Quid dicam Salamina? Quid Cynægyron referam? & te Polyteles? & hoc agitur, an viceris? Hęc ego trophæa deposui, hæc in totius Græciæ conspectu statui, ne quis timeret Xerxen minantem. Me miserum, pugnante Xerxe trophæa posui, fugiente tollam? Nunc Athenæ vincimur. non tantum credetur rediisse, sed vicisse Xerxes. Non potest Xerxes, nisi per nos, trophæa tollere. Credite mihi, difficile est attritas opes recolligere, & spes fractas novare, & pœnitenda acie in melioris eventus fiduciam surgere. *Cestii Pii.* Inferam, inquit, bellum. alia mihi trophæa promittit. Potest major venire quam victus est? *Argentarii.* Non pudet vos? pluris trophæa vestra Xerxes æstimat, quam vos.

DIVISIO. *Fuscus* sic divisit. Etiam si venturus est Xerxes, nisi tollimus, non sunt trophæa tollenda. Confessio servitutis est, jussa facere: si venerit, vicemus. hoc non est diu colligendum, de eo dico, vincemus quem vicimus. Sed nec veniet quidem. si venturus esset, nec denuntiaret. Fractus est & viribus & animo. *Cestius* & illud dicit, quod in prima parte tractavit, non licere Atheniensibus trophæa tollere; commune in illis jus totius Græciæ esse, communem victoriam, commune bellum fuisse. deinde nefas quidem esse: numquam factum, ut quisquam consecratis virtutis suæ operibus manus adferret. Ista trophæa non sunt Atheniensium: deorum sunt. illorum bellum fuit. illos Xerxes vinculis, illos sagittis persequebatur. hæc omnia ad impiam & superbam Xerxis militiam pertinent. Ecquid: ergo bellum habebimus? Habebimus, et si Xerxen removebis, invenietur alius hostis. Nunquam magna imperia otiosa. Omnium bellorum prospere ab Atheniensib^s gestorum. Deinde, non erit bell. m. Xerxes enim non veniet: multo timidiores esse qui superbissimi fuerint. Novissime, ut veniat, cum quibus veniet? reliquias victoriæ nostræ colliget: illos adducet, quos priore bello quasi inutiles reliquias novit, si qui ex fuga consecuti sunt. Nullum habet militem, nisi aut fastiditum, aut victum. *Argentarius* his duobus contentus fuit: aut non venturum Xerxen, aut non esse metuendum, si venerit. His solis institit: & illud dixit quod excerptum est: Tollite, inquit, trophæa. Si vicisti, quid erubescis? si victus es, quid imperas? Locum movit non utiliter: judicare quidem se, neque Xerxen, neque jam quemquam Persarum ausurum in Gręciam effundere sed eo magis ipsis trophæa tuenda. Si quis unquam illinc venturus hostis esset, ut conspectu trophæorum animi militum accenderentur, hostium frangerentur. *Blandus* dixit: Repleat ipse prius hiatus, & maria in antiquam faciem reducat. Apparere voluit posteris quemadmodum venerit: appareat etiam quemadmodum redierit. *Triarius* omni dimissa divisione, tantum exultavit quod audierit Xerxen venire ad se, ipsis novam victoriam, nova trophæa. *Silo Pompejus* venusto genere sententiæ usus est. Nisi tollitis, inquit, trophæa, ego veniam: hoc ait Xerxes: Nisi hæc trophæa tollitis, alia ponetis. Alteram partem solus *Gallio* declamavit, & hortatus est ad tollenda trophæa. dixit, gloriæ nihil detrahi: mansuram enim memoriam victorię quæ perpetua esset: ipsa trophæa & tempestatibus & ætate consumi: bellum suscipiendum fuisse pro libertate, pro conjugibus, pro liberis, pro re supervacua, & nihil nocitura, si fieret, non esse suscipiendum. Hic dixit, utique venturum Xerxen, & descripsit adversus ipsos deos tumentem: deinde habere illum magnas vires: neque omnes illum copias in Græciam produxisse, nec omnes in Græcia perdidisse: timendam esse fortunæ varietatem: exhaustas esse Græ-

ciæ vires, nec posse jam pati alternum bellum. illi esse immensam multitudinem hominum. Hoc loco disertissimam sententiam dixit quæ vel in oratione vel in historia ponitur: Diutius illi perire possunt, quam nos vincere.

SVASORIA VI.

Deliberat Cicero, an Antonium deprecetur.

Q. HATERIVS, Sciant posteri, potuisse Antonio servire Rempublicam, non potuisse Ciceronem. Laudandus erit tibi Antonius: in hac causa etiam Ciceroni verba deficient. Crede mihi, cum diligenter te custodieris, faciet tamen Antonius quod Cicero tacere non possit. Si intelligis Cicero, non dicit, Roga ut vivas: sed, Roga ut servias. quemadmodum autem hunc senatum intrare poteris exhaustum crudeliter, repletum turpiter? Intrare autem tu senatum voles, in quo non Cn. Pompejum visurus es, non M. Catonem, non Lucullos, non Hortensium, non Lentulum atque Marcellum: non tuos, inquam, Coss. Hircium & Pansam? Cicero, quid in alieno sæculo tibi? Iam nostra peracta sunt. M. Cato solus maximum vivendi moriendique exemplum, mori maluit quam rogare: nec erat Antonium rogaturus, & illas usque ad ultimum diem puras à civili sanguine manus, in se infestas, acerrime armavit. Scipio cum gladio poni jussus forer, dicitur abdidisse se. quærentibus qui in navem transierant militibus imperatorem: *Imperator*, inquit, *bene se habet*. Victus vocem victoris emisit. Vetat, inquit, Milo rogari, Iudices, vir clarissimus, nunc & Antonium rogat. *Porcii Latronis.* Ergo loquitur imperator Cicero, ut non timeat Antonius: loquatur unquam Antonius, ut Cicero timeat? Civilis sanguinis Syllana sitis in civitatem redit, & ad triumviralem hastam pro vectigalibus, civium Romanorum mortes locantur. Injusta bella albo Pharsalica, ac Mundensis Mutinensisque ruina vincitur, consularia capita auro rependuntur. Tuis verbis, Cicero ntendum est: *O tempora, o mores*, videbis ardentes crudelitate simul ac superbia oculos: videbis illum non hominis, sed belli civilis vultum: videbis illas fauces per quas Cn. Pompeji bona transierunt, illa latera, illam totius corporis gladiatoriam firmitatem, videbis illum pro tribunali loco, quem magister equitum, cui ructare turpe erat, vomitu fœdaverat. Supplex accidens genibus deprecaberis. & ore, cui se debet salus publica, humilia in adulationem verba submittes? Pudeat Verrem quoque, quia proscriptus fortius periit. *Cyri Marillij Esernicij.* Occurrat tibi Cato tuus, cuius à te laudata mors est. Quicquam ergo tanti putas, ut vitam Antonio debeas? *Cestij Pij.* Si ad desiderium populi respicis Cicero, quandoque perieris, parum vixisti: si ad res gestas, satis vixisti: si ad injurias fortunæ & præsentem Reipublicæ statum, nimium diu vixisti: si ad memoriam operum tuorum, semper victurus es. *Pompeij Silonis.* Scias licet, tibi non expedire, vivere, si Antonius permittit ut vivas. Tacebis ergo proscribente Antonio, & Rempublicam laniante. & ne gemitus quidem tuus liber erit? Malo populus Romanus mortuum Ciceronem, quam vivum desideret. *Triarij.* Quæ Charybdis est tam vorax? Charibdin dixi; quæ si fuit, animal unum fuit. Vix medius fidius Oceanus tot res tamque diversas uno tempore absorbere potuisset. Huic tu sævienti putas Ciceronem posse subduci? *Arelij Fusci.* Ab armis ad arma discurritur: foris victores, domi trucidamur. dum in sanguine intestinus hostis incubat, quis non hoc populi Romani statu, Ciceronem ut vivat, cogi putaret? Rogabis Cicero turpiter Antonium, frustra. Non te ignobilis tumulus abscondet: Idem virtutis tuæ qui finis est immortalium humanorum

operum custos memoria, quæ mansuri vita perpetua est, in omnia te sæcula sacratum dabit. Nihil aliud intercidet quam corpus fragilitatis caducæ, morbis obnoxium casibus expositum, proscriptionibus objectum. Animus vero divina origine haustus, cui nec senectus ulla, nec mors, onerosi corporis vinculis exsolutus, ad sedes suas & cognata sidera recurret: Et tamen si ad ætatem, annorumque nunquam observatum viris fortibus numerum respicimus, sexaginta supergressus es: nec potes videri non nimis vixisse, qui moreris Reipublicæ superstes. Vidimus furentia toto orbe civilia arma, & post Italicas Pharsalicasque acies Romanum sanguinem hausit Ægyptus: quid indignamur in Ciceronem Antonio licere? Sic in Pompejum Alexandrino licuit. An non occiduntur, qui ad indignos confugiunt? *Cornelij Hispani.* Proscriptus est ille, qui tuam sententiam secutus est: tota tabula tuæ morti præcluditur, alter fratrem proscribi, alter avunculum patitur: quid habes, spei? Ut Cicero periret, tot parricidia facta sunt. Repete, age, tot patrocinia, tot clientelas, & maximum beneficiorum tuorum teipsum: jam intelliges Ciceronem in mortem cogi posse, in preces non posse. *Argentarij.* Explicantur triumviralis regni delicata convivia, & popina tributo gentium instruitur: ipse vino & somno marcidus deficientis oculos ad capita proscriptorum levat. Iam ad ista non satis est dicere, O hominem nequam!

DIVISIO. Latro sic hanc divisit omnem suasoriam: Etiam si impetrares vitam ab Antonio, non est tanti rogare: deinde impetrare non potes. In priore illa parte posuit: Turpe esset cuilibet Romano, nedum Ciceroni vitam rogare. Hoc loco omnium, qui ultro mortem apprehendissent, exempla posuit: deinde inutilis illi sua vita futura proponitur, morte gravior, detracta libertate. Hic omnem acerbitatem servitutis futuræ descripsit: deinde non futurum fidei impetratæ beneficium. Hic cum dixisset, Aliquid erit quod Antonium offendat, aut factum tuum, aut dictum, aut silentium, aut vultus: adjecit sententiam: haud enim placiturus es. *Albutius* aliter divisit. primam partem fecit, moriendum esse Ciceroni, etiam si nemo proscriberet. hæc insectatio temporum fuit. deinde moriendum est: ille enim se sua sponte conficeret, quia moriendum esset, etiam si mori noluisset: graves odiorum causas esse: maximam causam proscriptionis ipsum esse Ciceronem. Et solus ex declamatoribus tentavit dicere, non unum illi esse Antonium infestum. Hoc loco dixit illam sententiam: Si cui ex triumviris non es invisus, gravis es. Et illa sententia valde excepta est: Roga Cicero, exora unum, ut tribus servias. *Cestius* sic divisit: Mori tibi utile est, honestum est, necesse est, ut liber & illibatæ dignitatis consummes vitam. Hic illam sententiam dixit audacem: Ut mexcreris cum Catone, qui servire nec Antonio quidem nondum domino potuit. *Marcellus* hunc sensum de Catone melius. Usque eo ne omnia cum fortuna populi Romani conversa sunt, ut aliquis deliberet, utrum satius sit vivere cum Antonio, an mori cum Catone? Sed ad divisionem *Cestij* revertamur. Dixit utile esse, ne etiam cruciatus corporis pateretur: non simplici illum modo periturum, si in Antonii manus incidisset. & in hac parte cum descripsisset contumelias insultantium Ciceroni, & verbera & tormenta, dixit illam multum laudatam sententiam: Tu mehercules, Cicero, cum veneris ad Antonium, mortem rogabis. *Varius Geminus* sic divisit: Hortarer te, si alterutrum utique faciendum esset, aut moriendum aut rogandum, ut morereris potius, quā rogares, & omnia complexus est, quæ à ceteris dicta erant, sed addidit & tertium: adhortatus est illum ad fugam, illic esse M. Brutum, illic C. as-

C. Cassium, illic Sex. Pompejum. Et dajecit illā sententiam, quam Cassius Severus unice mirabatur: Quid deficiemus? & Respub. suos triumviros habet. Deinde etiam quas petere posset regiones, percurrit: Siciliam dixit vindicatam esse ab illo, Ciliciam à Proconsule egregie administratam, familiares studiis ejus & Achaiam & Asiam Dejotari regnum obligatum beneficiis, Ægyptum & habere beneficii memoriam & agere perfidiæ pœnitentiam, sed maxime illum in Asiam & Macedoniam hortatus est in Cassii & in Bruti castra. Iam *Cassius Severus* ajebat, alios declamasse, Varium Geminum vivum consilium dedisse.

Alteram partem pauci declamaverunt. nemo ausus est Ciceronem ad deprecandum Antonium hortari, bene de Ciceronis animo judicaverunt. *Geminus Varius* declamavit alterum quoque partem, & ait: Spero me Ciceroni meo persuasurum, ut velit vivere, quod grandia loquitur, & dicit: Mors nec immatura consulari, nec misera sapienti, non movet me. idiotam petit. Ego belle mores hominis novi: faciet, rogabit. Nam quod ad servitutem pertinet, non recusabit: jam collum tritum habet, & Pompejus illum, & Cæsar subjecerunt, Veteranum mancipium videtis: & complura alia dixit scurrilia, ut illi mos erat. Divisit sic, ut diceret, non turpiter rogaturum, non frustra rogaturum. In priori parte illud posuit, non esse turpe, civem victorem rogari à victo: hic quam multi rogassent C. Cæsarem, hic & Ligarium. deinde ne iniquum esse quidem Ciceronem satisfacere, qui prior illum proscripsisset, qui & judicasset ab eo semper nasci satisfactionem, ac dato rogari. Deinde non pro vita illum, sed pro Republica rogaturum: satis illū sibi vixisse, Reip. parum. In sequenti parte dixit, exorari solere inimicos, ipsum exoratum à Vatinio, C. quoque Verri affuisse, facilius exorari Antonium posse, qui cum tertius esset, ne quis tribus hanc tam speciosam clementiæ occasionem præteriret, fortasse irasci Antonium, qui ne tanti quidem putasset illum quem rogaret. Fuga quam periculosa esset, cum descripsisset, adjecit: Quocumque pervenisset, serviendum illi esse: ferendam aut Cassii violentiam aut Bruti superbiam, aut Pompeji stultitiam. Quando in hanc suasoriam incidimus, non alienum puto, indicare, quomodo quisque se ex historicis adversus memoriam Ciceronis gesserit. Namque Cicero nec tam timidus fuerit, ut rogaret Antonium, nec tam stultus ut exorari posse speraret, nemo dubitat, excepto Asinio Pollione, qui infestissimus famæ Ciceronis permansit, & is etiam occasionem scholastici dedit. Solent enim scholastici declamatores ponere, *An promittente salutem Antonio, orationes suas comburat*.

HISTORICORVM DE Cicerone Elogia; aliis SVASORIA VII.

Hæc inepte ficta cuilibet videri potest. Pollio vult illam veram videri: ita enim dixit illa oratione quam pro Lamia dedit. *Asinii Pollionis*. Itaque nunquam perficeret, nec mora fuit, quin ejuraret, suas esse, quas cupidissime effuderat orationes in Antonium, multiplicesque numero. & accuratius scriptas illis contrarias edere, ac vel ipse palam pro concione recitare, pollicebatur: ceteraque hic alia sordidiora multo: ut tibi facile liqueret: hoc totum adeo falsum esse, ut ne ipse quidem *Pollio* in historiis suis ponere ausus sit. Huic certe actioni ejus pro Lamia qui interfuerunt, negant eum hæc dixisse (nec enim mentiri sub triumvirorum conscientia sustinebat) sed postea composuisse. Nolo autem vos juvenes mei contristari, quod à declamatoribus ad historicos transeo: satisfaciā vobis & fortasse efficiam, ut his sententiis lectis solidis, & verum habentibus, recedatis æquiores. Hoc si tamen

recta via consequi non potero, decipere vos cogar, veluti salutarem pueris daturus potionē obstinati poculi. Livius adeo detrectationis consilium habuisse Ciceronem non dicit, ut neget tempus habuisse. Ita enim ait. *Livii.* M. Cicero sub adventum triumvirorum cesserat urbe, pro certo habens id quod erat, non magis Antonio eripi se, quam Cæsari Cassium & Brutum posse: primo in Tusculanum fugit, inde transversis itineribus in Formianum, ut ab Cajeta navim conscensurus, proficiscitur. Unde aliquoties in altum provectū cum modo venti adversi retulissent, modo ipse jactationem navis cæco volvente fluctu pati non posset, tædium tandem eum & fugæ & vitæ cepit. regressusque ad superiorem villam, quæ paullo plus mille passibus à mari abest, Moriar, inquit, in patria sæpe servata. Satis constat, servos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum, ipsum deponi lecticam, & quietos pati, quod sors iniqua cogeret, jussisse. Prominenti ex lectica, præbentique immotam cervicem, caput præcisum est. Nec satis stolidæ crudelitati militum fuit. manus quoque scripsisse in Antonium aliquid exprobrantes præciderunt. Ita relatum caput ad Antonium, jussuque ejus inter duas manus in rostris positum, ubi ille consul, ubi sæpe consularis, ubi eo ipso anno adversus Antoniū, quanta nulla unquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat: vix attollentes lacrymis oculos homines intueri trucidata membra ejus poterant *Bassus Aufidius*, & ipse nihil de animo Ciceronis dubitavit, quin fortiter se morti nō præbuerit tantum, sed obtulerit. *Aufidii Bassi.* Cicero paulum remoto velo, postquam armatos vidit: Ego vero consisto, ait: accede veterane, & si hoc saltem potes recte facere, incide cervicem. Trementi deinde, dubitantique: Quid si ad me, inquit, primum venissetis? *Cremutius Cordus* & ipse ait, Ciceronem cum cogitasset, utrumne Brutum, an Cassium, an Sextum Pompejum peteret, omnia illi displicuisse, præter mortem. *Cremutii Cordi.* Quibus visis lætus Antonius, cum peractam proscriptionem suā dixisset esse quippe, nō satiatus modo cædendis civibus, sed defectusquoque, jussit pro rostris exponi. Itaq; quo sæpius ille ingenti circumfusus turba processerat, quæ paulo ante coluerat piis concionibus, quibus multorum capita servaverat, tum per artus suos lætus aliter ac solitus erat, à civibus suis conspectus est, prætendenti capiti, orique ejus inspersa sanie, brevi ante princeps senatus Romanique nominis titulus, tum pretium interfectoris sui. Præcipue tamen solvit pectora omnium in lacrymas gemitusque visa ad caput ejus deligata manus dextra, divinæ eloquentiæ ministra: ceterorumque cædes privatos luctus excitaverunt, illa una communem. *Brutidii Nigri.* Elapsus interim altera parte villæ Cicero lectica per agros ferebatur, sed, ut vidit appropinquare notum sibi militem, Popillum nomine, memor defensum à se, lætiore vultu aspexit. at ille, victoribus idipsum imputaturus, occupat facinus, caputque decisum, nihil in ultimo fine vitæ facientis, quod alterutram in partem posset notari. Antonio portat, oblitus se paulo ante defensum ab illo: Et hic voluit positi in rostris capitis miserabilem faciem describere. sed magnitudine rei obrutus est. Item *Brutidii Nigri.* Ut vero jussu Antonii inter duas manus positum in rostris caput conspectum est, quo totiens auditum erat loco, dato gemitu & fletu maximi viri inferiæ, nec ut solet, ita depositi in rostris corporis concio audivit, sed, ipsa narravit. Nulla non pars fori aliquo actionis inclytæ signata vestigio erat. Nemo non aliquod ejus in se meritum fatebatur: hoc certe publicum beneficium palam erat, illam miserrimi temporis servitutem ac aleam delatam in Antonium. Quotiens magni alicujus mors ab historicis nar-

narrata est, totiens fere consummata vitæ, & quasi funebris laudatio redditur, hoc semel atq; iterum à Thucydide factum, idem in paucissimis personis usurpatum à Sallustio, Livius benignius omnibus magnis viris præstitit. Sequentes historici multo id effusius fecerunt. Ciceroni hoc, ut Græco verbo utar, ἐπιτάφιον Livius reddit. *T. Livij.* Vixit tres & sexaginta annos, ut si vis afuisset, ne immatura quidem mors videri possit: ingenium & operibus & præmiis operum felix: ipse fortunæ diu prosperæ & in longo tenore felicitatis, magnis interim ictus vulneribus, exilio, ruina partium pro quibus steterat, filiæ morte, exitu tam tristi atque acerbo, omnium adversorum, nihil ut viro dignum erat, tulit, præter mortem, quæ vere æstimanti minus indigna videri potuit, quod à victore inimico nil crudelius passurus erat, quã quod ejusdem fortunæ compos ipse fecisset. Si quis tamen virtutibus vitia pensarit, vir magnus, acer, memorabilis fuit, & in cujus laudes sequendas Cicerone laudatore opus fuerit. Vt est natura candidissimus omnium magnorum ingeniorum æstimator T. Livius, plenissimum testimonium Ciceroni reddidit. *Gordi Cremutii* uon est operæ, deferre etiam redditam Ciceroni laudationem. Nihil enim in ipsa Cicerone dignum est: ac ne hoc quidem, quod pæne maximum est, tolerabile est. *Cremutii Cordi.* Privatas enim simultates deponendas interdum putabat, publicas numquam. Vides credendam ejus non solum magnitudinem virtutum, sed multitudinem quoque conspiciendam. *Aufidii Bassi.* Sic M. Cicero decessit, vir natus ad Reipub. salutem, quæ diu defensa & administrata, in senectute demum è manibus ejus elabitur, non ipsius vitio læsa, quod nihil in salute ejus aliud illi, quam si carnifset Antonio, placuit. Vixit sexaginta & tres annos, ita ut semper aut peteret alterum, aut invicem peteretur; nullamque rem rarius, quam diem illum quo nullius interesset ipsum mori, vidit. *Pollio* quoque *Asinius*, qui Verrem Ciceronis reum fortissime morientem tradidit, Ciceronis mortem solus ex omnibus maligne narrat, testimonium tamen, quamvis invitus, plenum ei reddit. *Asinii Pollionis.* Hujus ergo viri tot tantisque operibus mansuris in omne ævum, prædicare de ingenio atque industria supervacuum est. Natura autem pariter atque fortuna obsecuta est. Ei quidem facies decora ad senectutem, prosperaque permansit valetudo: tum pax diutina, cujus instructus erat artibus, contigit, namque à prisca severitate judicia exacti, maximorum noxiorum multitudo provenit, quos obstrictos patrocinio incolumes plerosque habebat. Iam felicissima consulatus ei sors petendi & gerendi magna munera, deum consilio, industriaque; utinam moderatius secundas res, & fortius adversas ferre potuisset. namque utræque cum venerant ei, mutari eas non posse rebatur. Inde sunt invidiæ tempestates coortæ graves in eum, certiorque inimicis aggrediendi fiducia: majore enim simultates appetebat animo, quam gerebat. Sed quando mortalium nulli virtus perfecta contigit, qua major pars vitæ atque ingenii stetit, ea judicandum de homine est. Atque ego ne miserandi quidem exitus eum fuisse judicarem, nisi ipse tam miseram mortem putasset. Affirmare vobis possum, nihil esse in historiis ejus, hoc, quem retuli, loco disertius: ut mihi tunc non laudasse Ciceronem, sed certasse cum Cicerone videatur. Nec hoc deterendi causa dico, ne historias ejus legere concupiscatis: concupiscite, & pœnas Ciceroni dabitis. Nemo tamen ex tot disertissimis viris melius Ciceronis mortem deploravit, quam Cornelius Severus.

CORNELII SEVERI.

Oraque magnanimum spirantia pœna virorum

In rostris jacuere suis: sed enim abstulit omnis,

Tanquam sola, foret rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia Consulis acta.
Jurataque manus, deprensaque fœdera noxa,
Patriciumque nefas: est tunc & pœna Cethegi,
Dejectusque redit votis Catilina nefandis.
Quid favor aut cœtus, pleni quid honoribus anni
Profuerunt? sacris exacta quid artibus atas?
Abstulit una dies civis decus, ictaq; luctu
Conticuit Latia tristis facundia lingua,
Unica sollicitis quondam tutela salusque,
Egregium semper patria caput: ille senatus
Vindex, ille fori, legum, ritusque, togaque.
Publica vox civis aeternum obmutuit armis.
Informes vultus, sparsamque cruore nefando
Caniciem, sacrasque manus, operumque ministras
Tantorum, pedibus civis projecta superbis
Proculcavit ovans: nec lubrica fata, deosque
Respexit, nullo luet hoc Antonius ævo.
Hæc nec in Æmathio mitis victoria Perse,
Nec te dire Syphax, non fecit in hoste Philippo.
Inq; triumphato ludibria cuncta Jugurtha
Afuerant, nostraque cadens ferus Hannibal ira,
Membra tamen stygias tulit inviolata sub umbras.

Non laudabo municipem nostrum bono versu, ex quo hic multo melior CORNELII SEVERI processit:

Conticuit Latia *tristis facundia* Lingua.

Sextilius Hena fuit homo ingeniosus magis quam eruditus, inæqualis poeta, & pæne quibusdam locis talis, quales esse Cicero Cordubenses poetas ait, pingue quiddam sonantes atque peregrinum. In hanc ipsam proscriptionem recitaturus in domo Messalæ Corvini, Pollionem Asinium advocaverat: & in principio hunc versum non sine assensu recitavit:

Deflendus Cicero est, Latiæque silentia linguæ.

Pollio Asinius non æquo animo tulit, & ait: Messala, tu quid tibi liberum sit in domo tua, videris. ego istum auditurus non sum, cui mutus videor, atque ita consurrexit, ne interesset recitationi eorum: quod Cornelium scio, cui non æque displicuisse hunc versum, quã Pollioni, apparet: quod meliorem quidem, sed non dissimilem illi & ipse composuit. Si hic desiero, Scio futurum, ut vos desinatis eo loco legere, quo ego à scholasticis recessi. Ergo ut librum velitisusque ad umbilicum revolvere, adjiciam suasoriam proximæ similem.

SUASORIA VII.

Deliberat Cicero, an scripta sua comburat, promittente Antonio incolumitatem, si fecisset.

Q. HATERIUS. Non feres Antonium: intolerabilis in malo ingenio felicitas est: nihilque cupientes magis accendit, quã prosperæ turpitudinis conscientia. Difficile est. Non feres, inquam, & iterum irritare inimicum in mortem tuam cupies. Quod ad me quidem pertinet, multum à Cicerone absum: tamen non tædet tantum me vitæ meæ, sed pudet: ne propter hoc quidem pertinet multum à Cicerone. Ingenium tuum amas, quod illud Antonius plus odit quam te. Remittere ait se tibi ut vivas: commentus, quemadmodum eripiat etiam quo vixeras. Crudelior est pactio Antonii, quam proscriptio. Ingenium erat in, quod nihil juris haberent triumviralia arma. Commentus est Antonius, quemadmodum quod non poterat cum Cicerone proscribere, tolleret per Ciceronem. Hortarer te,

Cice-

Cicero, ut vitam magni æstimares, si libertas suum in civitate haret locum, si suum in libertate eloquentia, si non civum cervicibus ideretur. nunc ut scias nihil melius esse quam mori, vitam tibi Antonius promittit. Pendet nefarię proscriptionis tabula: tot prætorii, tot consulares, tot equestris ordinis viri periere: nemo relinquitur, nisi qui servire possit. Nescio an hoc tempore vivere velis, Cicero: nemo est cum quo velis. Merito, hercules, illo tempore vixisti, quo Cæsar ultro te rogavit, ut viveres sine ulla pactione: quo tempore non quidem stabat Respublica, sed in boni principis sinum ceciderat. *Cestii Pii.* Nunquid opinio me fefellit? intellexit Antonius, salvis eloquentiæ monumentis, non posse Ciceronem mori. ad pactionem vocaris; qua pactione melior in te pars tui petitur. Accommoda mihi paulisper eloquentiam: Ciceronem periturum rogo. Si te audissent Cæsar & Pompejus, neque iniissent turpem societatem, neque diremissent: si ut unquam consilio tuo voluissent, neque Pompejus Cæsarem, neque Cæsar Pompejum deseruisset. Quid consulatum salutarem urbi, quid exilium consulatu honestius, quid provocatam inter initia adolescentię libertatem tyrociniis tuis Syllanam potentiam, quid Antonium avulsum, Catilinam Reipublicæ redditum? Ignosce Cicero, si diu ista narravero. forsitan hæc die novissimo audientur. Si occidetur Cicero, jacebit inter Pompejum patrem filiumque: & Afranium Petrejumque. Q. Catulum, M. Antonium illum indignum hoc successore generis. Si servatur, vivet inter Ventidios & Canicios & Saxas. Ita dubium est, an satius sit cum illi jacere, an cum his vivere? Pro uno homine jactura publica pacisceris. Scio omne pretium iniquum esse, quo ille constituit: nemo tanti emit Ciceronis vitam, quanti vendit Antonius. Si hanc tibi pactionem ferret, Vives, sed eruentur oculi tibi: vives, sed debilitabuntur pedes: etiam si in alia damna corporis præstares patientiam, excepisses tamen linguam. Vbi est sacra illa vox tua: Mori enim naturæ finis est, non poena? hoc tibi uni non liquet? At videris Antonio persuasisse. Assere potius libertati, & unum crimen inimico adjice. Fac Antonium moriendo nocentiorem. P. *Asprenatus.* Vt Antonius Ciceroni parcat, Cicero ipse eloquentiam suam animadvertet? Quid autem tibi sub hac pactione promittitur? Vt Cn. Pompejus & M. Cato, & ille antiquus restituatur Reip. Senatus dignissimus apud quem Cicero loquetur? Multos victuros animi sui contemptus oppressit: multos perituros parati ad pereundum animi ipsa admiratio eripuit: & causa illis vivendi fuit, fortiter mori. Permitte te populo Romano contra Antonium. Si scripta combusseris, Antonius paucos annos tibi promittit: at si non combusseris, populus Romanus omnes. *Pompeji Silonis.* Quale est ut perdamus eloquentiam Ciceronis, fidem sequamur Antonii; misericordiam tu ista vocas, supplicium summum ingenio Ciceronis? Credamus Antonio, Cicero, si bene illi pecunias crediderunt feneratores, si bene pacem Brutus & Cassius. hominem & vitio naturæ, & licentia temporum insanientem, inter scenicos amores civili sanguine luxuriantem: hominem, qui creditoribus suis oppignoravit Rempublicam, cujus gulæ duorum principum bona, Cæsaris & Pompeji, non potuerunt satisfacere. Tuis utar Cicero verbis: Cara est cuiquam salus, quam aut dare, aut eripere potest Antonius? Non est tanti servare Ciceronem, ut servatum, Antonio debeam. *Triarii* Compulsus aliquando populus Romanus in eam necessitatem est, ut nihil haberet præter Iovem obsessum Camillum exulem: nullum tamē fuit Camilli opus majus, quam quod indignum putavit viro, salutem pactioni debere. O gravem vitam, etiam si sine pretio daretur. Antonius hostis à Republica judi

catus, nunc hostem Rempublicam judicat. Lepidus, ne quis putet illum male Antonio collegam placuisse, alienę semper dementiæ accessio, utriusque collegæ mancipium, noster dominus. *Argentarii.* Nihil Antonio credendum est; mentior: quid enim iste non potest, qui occidere Ciceronem potest: qui servare, nisi crudelius, quam occidebat, non potest? Ignoscentem tibi illum putas, qui ingenio tuo irascitur? ab hoc tu speras vitam, cui nondum verba tua exciderunt? Ut corpus, quod fragile & caducum est, servetur, pereat ingenium, quod æternum est? ego mirabar, si non supplicio crudelior esset Antonii venia. P. Scipionem à majoribus suis desciscentem generosa mors in numerum Scipionum repofuit. Mortem tibi remittit, ut id pereat, quod solum in te immortale est. Qualis est pactio? Aufertur Ciceroni ingenium sine vita: promittuntur oblivione nominis tui pauci servitutis anni. Non ille te vivere vult, sed facere ingenii tui superstitem. Vive, ut Cicero audiat Lepidum, Cicero audiat Antonium, nemo Ciceronem. Pati poteris, ut quod in te optimū habes, ante te efferas? Sine durare post te ingenium tuum, perpetuam Antonii proscriptionem. *Aurelii Fusci.* Quoad humanum genus incolume manserit, quamdiu usus litteris, honor summæ eloquentiæ pretium erit: quamdiu Reip. nostrę aut fortuna steterit, aut memoria duraverit, admirabile posteris vigebis ingenium, & uno proscriptus sæculo proscribes Antonium omnibus. Crede mihi, vilissima pars tui est, quæ tibi vel eripi, vel donari potest. Ille verus est Cicero, quem proscribi Antonius non putat nisi à Cicerone posse. Non ille tibi remittit proscriptionem, sed tolli desiderat suam. Si fidem deceperit, Antonius, morieris: si præstiterit, servies. Quod ad me attinet, fallere malo. Per te, M. Tulli, per quatuor & sexaginta annos pulchre acta, per salutarem Reipub. consulatum, per æternam, si pateris, ingenii tui memoriam, per Rempubl. quæ ne quid te putes carum relinquere, ante te periit, oro & obtestor, ne moriaris confessus quod nolueris mori.

Hujus suasoriæ alteram partem neminem scio declamasse: omnes pro libris Ciceronis solliciti fuerunt, nemo pro ipso, cum adeo illa pars non sit mala ut, Cicero, si hæc condicio ei lata fuisset, deliberaturus non fuerit. Itaque Hanc suasoriam nemo declamavit efficacius quam Silo Pompejus. non enim ad illa speciosa se contulit, ad quę Cestius: quid dixit, hoc gravius esse supplicium quam mortem, & ideo hoc Antonium eligere, brevem esse vitam homini, multo magis seni: ita memoriæ consulendum, quæ magnis viris æternitatem promittet. non qualibet mercede vitam redimendam: & has condiciones intolerabiles esse, omnia potius subeunda, quam monumenta ingenii sui ipsum exurere. Injuriam illum facturum populo Romano, cujus linguam in tantum extulisset, ut insolentis Græciæ studia tanto antecederet eloquentia, quanto fortuna: injuriam facturum generi humano, pœnitentiam illum acturum tam care spiritus empti, cum in servitute senescendum fuisset. in hoc unum eloquentia utendum, ut laudaret Antonium. Male cum illi agi, dare vitam, eripi ingenium. *Silo Pompejus* sic egit, ut diceret, Antonium non pacisci, sed illudere: non esse illam condicionem, sed contumeliā. combustis enim libris, nihilominus occisurum. non esse tam stultum Antonium, ut putaret ad rem pertinere, libros à Cicerone comburi, cujus scripta per totum orbem celebrarentur, & hoc petere eum quod posset ipse facere: nisi forte non esset in scripta Ciceronis is, qui esset in Ciceronem. Quare nihil aliud eum agere, quam ut ille Cicero multa fortiter de mortis contemptu locutus, ad turpes condiciones perductus occideretur. Antonium illi non vitam cum condicione promittere sed mortem sub infamia quærere.

Ita

Itaque quod turpiter postea passurus esset, nunc illum fortiter debere pati. Et hæc suasoria insignita est. Dixit enim sententiam cacozeliæ genere humillimo & sordidissimo, quod detractu, aut adjectione syllabæ facit sensum. Pro facinus indignum. peribit ergo quod Cicero scripsit, manebit quod Antonius proscripsit? Apud Cestium Prætorem declamabat hanc suasoriam *Surdinus*, ingeniosus adolescens, à quo Græcæ fabulæ eleganter in Latinum sermonem conversæ sunt. Solebat dulces sententias dicere, frequentius tamen prædulces & infractas. In hac suasoria cum jusjurandum bellis sensibus prioribus complexus esset, adjecit: Ita te legam. *Cestius*, homo mastissimus, dissimulavit exaudisse se, ut adolescentem ornatum quasi imprudens objurgaret: quid dixisti? quid? ita te fruar. Erat autem *Cestius* nullius quidem ingenii, Ciceroni etiam infestus: quod illi non impune cessit. nam cum M. Tull. filius Ciceronis Asiam obtineret, homo qui nihil ex paterno ingenio habuit præter urbanitatem, cenabat apud eum *Cestius*. M. Tullio & natura memoriam dempserat: & ebrietas, si quid ex ea superarat, subducebat: subinde interrogabat. Quis ille vocaretur qui in imo recumberet: & cum sæpe subjectum nomen *Cestii* excidisset, novissime servus, ut aliqua nota memoriam ejus faceret certiorem, interroganti domino, quis ille esset qui in imo recumberet ait: Hic est Cestius qui patrem tuum negabat litteras scisse, afferri protinus flagra jussit, & Ciceroni, ut oportuit, de corio *Cestii* satisfecit. Erat autem etiam ibi Pietas, Niger, & Cotula. Hybreæ disertissimi viri filio male apud se causam agenti ἀτίμου πατέρων. & cum in quadam postulatione Hybreas de paritate stultorum locum ad litteram omnibus agnoscentibus diceret: Age, inquit, non putas me scripta dedicisse patri mei: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?* *Gargonius* amabilissimus in hac suasoria dixit duas res, quibus stultiores ne ipse quidem unquam dixerat, unam in principio. nam cum cœpisset scholasticorum frequentissimo jam more à jurejurando, & dixisset multa: Ita quamprimum tantum ii meat, quantum potest, ita aut totus vivat Cicero, aut totus moriatur, ut ego quæ hodie pro Ciceronis ingenio dixero, nulla pactione delebo. Alteram rem dixit, cum exempla referret eorum qui fortiter perierant: Iuba & Petrejus, mutuis vulneribus concurrerunt, & mortes feneraverunt.

GRÆCA.

Quibus hiatus omnes explentur, ut quæ accesserint, appareant.

SVASOR. I.

Γ'χὼρ οἷος πὲρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσι. Qualis erat sanguis manans è corpore Divûm.

Α'ντιμυκτηρίσῃ. Vicissim irrideat.

Διόνυσον. Bacchum.

Κύριε, ὁ Ζεὺς τὴν μητέρα σου Σεμέλην ἄπροικον εἶχε. Domine, Iupiter matrem tuam Semelem indotatam habuit.

ΟΚΤΑΒΙΑ ΚΑΙ Α'ΘΗΝΑ Α'ΝΤΩΝΙΩ. Octavia & Minerva Antonio.

Τοῦτο οὐκ ἔστι Σιμόεις οὐδὲ Γράνικος. Τοῦτο εἰ μή τι καλὸν ἦν, οὐκ ἂν ὕστατον ἔκειτο. Hic Oceanus Simois non est, neque Granicus, nisi quid erat, postremo loco succumberet.

Καὶ δι᾽ αὐτὸ τοῦτο μέγιστόν ἐστιν, ὅτι αὐτὸ μὲν μετὰ πάντα, μετὰ δὲ αὐτὸ οὐδέν. Et ipsum propterea maximum, quia quidem post omnia, post ipsum vero nihil.

Βέλτιστοι ὦ νεολαῖαι πλείους ἥλιοι; δύο Ε'λλησποντίοις ἥσσονι φρουροῖς; οἱ δὲ ἐπὶ τῷ Παμφυλίῳ πελάγει τὴν ἐμπροθεσμον προσδοκῶμεν ἄμπωσιν, οὐδὲ Ε'υφράτης τοῦτ᾽ ἐστὶν, οὐδὲ Ι'νδὸς, ἀλλ᾽ ἐστὶ μυστήριον, εἴτε φύσεως ὅρος, εἴτε πρεσβύτατον στοιχεῖον, εἴτε γένεσις θεῶν πρώτων ἐστὶν, ἢ καὶ ἁπλῶς ὕδωρ. Vultis ne ô Iuvenes, plures Soles? Duo præfecti Hellespontiacis littoribus? Qui vero in mari Pamphilio terminum datum exspectemus æstuarium vadosum? Neque Euphrates hic est, neque Indus, sed arcanum quid sive naturæ limes, sive antiquissimum Elementum, sive ortus primorum Deorum est, vel simpliciter aqua.

Ε'ντεῦθεν ναῦς ἐκ μιᾶς φορᾶς, εἰς ἀνατολὰς, ἔνθα δὲ εἰς τὰς ἀοράτους δύσεις. Hinc navis ex uno cursu in Orientem, inde ad inaspectabiles Occasus.

ὄρεος ὀρθὸν ἀποσχίζετε. Montis verticem auferte.

Κὰρ καιρίᾳ βάλλεται μέσον. Caput fascia mittitur medius.

Υγίαινε γῆ, ὑγίαινε Ναὶ ἐμὸν κέλομαι γὰρ οὐ οἴσεται δόρατι; Vale terra, vale Nais mea, jubeo enim: num ferent oculi?

SVASOR. II.

Ο'ύτως ἀριστᾶτε, ὡς ἐν ᾅδου δειπνήσοντες. Sic prandete, tanquam apud inferos cenaturi.

Τί σὺ φεύγεις εἰς λεπτὰ τείχη; Quid tu fugis in tenues muros?

Hic amice Lector, æquanimitate tua frui nos, obsecro permitte. Hac enim Suas. II. P. hiatus injuria operarum commissus explebitur, si lineæ ultima sequentia addideris: bene ficio loci tum illam sententiam: Si nihil aliud.

SVASOR. IV.

Ο'ιον ἔσχεν Βαβυλὼν μάντιν ὀχύρωμα. Qualem habuit Babylon vatem pro munimento.

SVASOR. VII.

Α'τίμων πατέρων. al. ἀτιμήτων πατέρων. Infamium parentum. *Alii* ἀγνωμόνων, dementium seu indoctorum.

INDEX

INDEX CONTROVERSIARVM.

LIB. I.

Procemium ad Novatum, Senecam & Melam filios, quo suam prædicat memoriam, mox & Porcium Latronem laudat.

I. *Patruus abdicatus.*
II. *Sacerdos prostituta.*
III. *Incesta de saxo.*
IV. *Vir fortis sine manibus.*
V. *Raptor duarum.*
VI. *Archipiratæ filia.*
VII. *Tyrannicida à piratis dimissus.*
VIII. *Ter fortis.*

LIB. II.

Præfatio de Fabiano Philosopho Arellii Fusci & Blandi discipulo, ad Melam F.

IX. *Adoptandus post tres abdicatos.*
X. *Jusjurandum mariti & uxoris.*
XI. *Raptor patrem suum non exorans.*
XII. *Nepos ex meretrice susceptus.*
XIII. *Torta à tyranno pro marito.*
XIV. *Pater & filius luxuriosi.*
XV. *Peregrinus negotiator.*

LIB. III.

Procemium de Albunio Silone, & quædam de Gallione.

XVI. *Ab archipirata filio dimissus.*
XVII. *Popilius Ciceronis interfector.*
XVIII. *Ter abdicatus venenum terens.*
XIX. *Mater cæca filium retinens.*
XX. *Quinquennis testis in procuratorem.*
XXI. *Dementiæ accusatur, qui servo filiam junxit.*
XXII. *Cavete proditionem.*
XXIII. *Mutanda optio raptore convicto.*

LIB. IV.

Præfatio, de Montano Votieno, & Porcio Latrone, ac declamandi ratione.

XXIV. *Cimon ingratus Calliæ.*
XXV. *Flaminius inter cœnam reum puniens.*
XXVI. *Expositum repetens è duobus.*
XXVII. *A filio in arce pulsatus.*
XXVIII. *Privignus ab avo raptus novercæ.*
XXIX. *Filia conscia in veneno privigni.*

LIB. V.

Procemium de Scauro, Labieno Musa, Oscho, Sparso, C. Silone, Turrio, Clodino patre & filio, & de libris exustis Labieni, & de Scauri orationibus.

XXX. *Lugens pauperis filius, divitem sequens.*
XXXI. *Vir fortis non cedens forti patri.*
XXXII. *Demens quod mori coegerit filiam.*
XXXIII. *Debilitans expositos, seu mendici debilitati.*
XXXIV. *Parrasii Prometheus.*
XXXV. *Fur accusator proditoris.*

CONTROVERSIARVM
LIBER I.

Seneca Novato, Senecæ, Melæ Filiis salutem.

EXIGITIS rem magis jucundam mihi, quam facilem. Iubetis enim, quid de his declamatoribus sentiam, qui in ætatem meam inciderunt, indicare, & si qua memoriæ meæ nondum elapsa sunt, ab illis dicta colligere: ut quamvis notitiæ vestræ subducti sunt, tamen non credatis tantum de illis, sed etiam judicetis. Est, fateor, jucundum mihi redire in antiqua studia, melioresque ad annos respicere, & vobis querentibus quod tantæ opinionis viros audire non potueritis, detrahere ipsam temporum injuriam. Sed cum multa jam mihi ex me desideranda senectus fecerit, oculorum aciem retuderit, aurium sensum hebetaverit, nervorum firmitatem fatigaverit: inter ea quæ retuli, memoria est, res ex omnibus partibus animi, maxime delicata & fragilis: in quam primam senectus incurrit. Hanc aliquando in me floruisse, ut non tantum ad usum sufficeret; sed in miraculum usq; procederet, non nego. Nam & duo millia nominum recitata, quo ordine erant dicta, reddebam: & ab his qui ad audiendum præceptorem nostrum convenerant, singulos versus à singulis datos, cum plures quam ducenti efficerentur, ab ultimo incipiens usque ad primum recitabam. Nec ad complectenda tantum, quæ vellem, velox erat mihi memoria: sed etiam ad continenda, quæ acceperat. Nunc autem & ætate quassata, & longa desidia, quæ juvenilem quoque animum dissolvit, eo perducta est, ut etiam si possit aliquid præstare, tamen promittere non possit: & diu ab illa nihil repetivi. Solebat bonæ fidei esse. Nunc quia jubetis, quid possit experiar; & illam cum cura scrutabor. Ex parte enim spero bene. Nam quæcumq; apud illam aut puer, aut juvenis deposui, quasi recentia, & modo audita sine cunctatione profert. At si qua illi intra proximos annos commisi, sic perdidit & amisit, ut etiam si sæpius ingerantur, totiens tanquam nova audiam. Itaque ex memoria, quantum vobis satis sit, superest. Neque enim de his interrogatis, quos ipsi audistis: sed de his, qui ad vos usque non pervenerunt. Fiat quod vultis: mittatur senex in scholas. Illud necesse est impetrem, ne me quasi certum aliquem ordinem velitis sequi, in contrahendis quæ mihi occurrent. Necesse est enim per omnia studia mea errem, & passim quicquid obvenerit, apprehendam. Controversiarum sententias forte ponam pluribus locis in una declamatione dictas. Non enim dum quæro aliquid, invenio: sed sæpe quod quærenti non comparuit, aliud agenti præsto est. Quædam vero quæ obversantia mihi, & jam ex aliqua parte se ostendentia non possum occupare, eadem securo & composito animo subito emergunt. Aliquando etiam seriam rem agenti & occupato, sententia diu frustra quæsita intempestive molesta est. Necesse est ergo me ad delicias componam memoriç meç, quç mihi jam olim precario paret. Facitis autem juvenes mei, rem necessariam & utilem, quod non contenti exemplis sæculi vestri, priori quoque vultis cognoscere. Primum, quia quo plura exempla inspecta sunt, plus eloquentia proficitur. Non est unus, quamvis præcipuus sit, imitandus: quia nunquam par fit imitator auctori. Hæc natura est rei. Semper citra veritatem est similitudo. Deinde ut possitis æstimare, quantum quotide ingenia decrescant: & nescio qua iniquitate naturæ, eloquentia se retro tulerit: quicquid Romana facundia habet, quod insolenti

Græ-

Græciæ aut opponat, aut præferat, circa Ciceronem effloruit. Omnia ingenia, quæ lucem nostris studiis attulerunt, tunc nata sunt. In deterius deinde quotidie data res est: sive luxu temporum, nihil est enim tam mortiferum ingeniis, quam luxuria: sive cum præmium pulcherrimæ rei cecidisset, translatum est omne certamen ad turpia, multo honore quæstuque vigentia: sive fato quodam, cujus maligna perpetuaq; in omnibus rebus lex est, ut ad summum perducta, rursus ad infimũ, velocius quidem quam ascenderant, relabantur. Torpent ecce ingenia desidiosæ juventutis, nec in ullius honestę rei labore vigilatur. Somnus languorque, ac somno & languore turpior, malarum rerum industria, invasit animos. Cantandi, saltandique nunc obscœna studia effeminatos tenent: et capillum frangere, & ad muliebres blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum feminis, & immundissimis se excolere munditiis, nostrorum adolescentium specimen est. Quis æqualium vestrorum, quid dicam satis ingeniosus, satis studiosus, immo quis satis vir est? Emolliti, enervesque, quod nati sunt, inviti manent: expugnatores alienæ pudicitiæ, negligentes suæ. In hos nec Dii tantum mali permittant, ut cadat eloquentia: quam non mirarer, nisi animos, in quos se conferret, eligeret. Erratis, optimi juvenes, nisi illam vocem non M. Catonis, sed oraculi creditis. Quid enim est oraculum? Nempe voluntas divina, hominis ore enuntiata. Et quem tandem antistitem sanctiorem invenire sibi divinitas potuit, quam Catonem, per quem humano generi non præciperet, sed convicium faceret? Ille ergo vir quid ait? Orator est, Marce fili, vir bonus, dicendi peritus. Ite nunc, & in istis vulsis atque expolitis, & nusquam nisi in libidine, viris, quærite oratorem. Merito talia habent exempla, qualia ingenia. Quis est, qui nunc memoriæ studeat? Quis qui non dico magnis viribus, sed suis placeat? Sententias à disertissimis viris factas, facile in tanta hominum desidia pro suis dicunt: & sacerrimam eloquentiam, quia præstare non possunt, violare non desinunt. Eo libentius, quod exigitis, faciam. Et quæcunque à celeberrimæ facundiæ viris dicta teneo, ne ad quemquam privatim pertineant, populo dedicabo. Ipsis quoque multum præstaturus videor, quibus oblivio imminet, nisi aliquid tradatur posteris, quo memoria eorum producatur. Fere enim aut nulli commentarii maximorum declamatorum extant: aut, quod pejus est, falsi. Itaque ne aut ignoti fiant, aut aliter quam debeant noti, summa cum fide suum cuique reddam. Omnes autem magni in eloquentia nominis videor audisse. Nec Ciceronem quidem ætas mihi eripuerat, sed bellorum civilium furor, qui tunc totum orbem pervagabatur, intra coloniam meam me continuit. Alioquin in illo atriolo, in quo duos grandes prætextatos ait secum declamare solitos, potui illud ingenium, quod solum populus Romanus par imperio suo habuit, cognoscere: & quod vulgo de alio dici solet, sed de illo proprie debet, potui vivam vocem audire. Declamabat autem Cicero, non quales nunc Controversias dicimus, nec tales quidem, quales ante Ciceronem dicebantur, quas theses vocabant. Hoc autem genus materiæ, quo nos exercemur, adeo novum est, ut nomen quoque ejus novum sit. Controversias nos dicimus: Cicero causas vocabat. Hoc vero alterum nomen Græcum quidem est, sed in Latinũ ita translatum, ut pro Latino sit. Scholastica controversia multo recentius est, sicut ipsa declamatio. apud nullum auctorem antiquum, ante ipsum Ciceronem & Calvum, inveniri potest, qui declamationem distinguit. Ait enim, Declamare est, jam non mediocriter dicere. Bene alterum putat domesticæ exercitationis esse, alterum veræ actionis. Modo nomen hoc prodiit.

Nam & studium ipsum nuper celebrari cœpit. Ideo facile est mihi ab incunabulis nosse rem post me natam. In aliis autem an beneficium vobis daturus sim, nescio: in uno accipio. Latronis enim Porcii, carissimi mihi sodalis, memoriam sæpius cogar retractare, & à prima pueritia usque ad ultimum ejus diem perductam familiarem amicitiam cum voluptate maxima repetam. Nihil illo viro gravius, nihil suavius, nihil eloquentia sua dignius. Nemo plus ingenio suo imperavit. Nemo plus indulsit. In utraque parte vehementi viro modus deerat: nec intermittere studia sciebat, nec repetere. Cum se ad scribendum concitataverat, jungebantur noctibus dies & sine intervallo gravius sibi instabat: nec desinebat, nisi defecerat. Rursus cum se dimiserat, in omnes lusus & in omnes jocos se resolvebat. Cum vero se silvis montibusque tradiderat, omnes illos agrestes in silvis ac montibus natos, laboris patientia ac venandi sollertia provocabat: & in tantam sic vivendi pervenerat cupiditatem, ut vix posset ad priorem consuetudinem retrahi. At cum sibi manum injecerat, & se blandiendo Vnde abduxerat, revocarat, tantis viribus incumbebat in studium, ut non tantum nihil perdidisse, sed multum acquisivisse desidia videretur. Omnibus quidem prodest subinde animum relaxare. Excitatur enim otio vigor: & omnis tristitia, quæ continuatione pertinacis studii adducitur, feriarum hilaritate discutitur. Nihil tamen intermissio manifestius proderat. Quotiens ex intervallo dixerat, multo acrius violentiusque dicebat. Exultabat enim novato & integrato robore: & tantum à se exprimebat, quantum concupierat. Nesciebat dispensare vires suas, sed immoderati adversum se imperii fuit. Ideoque studium ejus prohiberi debebat, quia regi non poterat. Itaque solebat & ipse, cum se assidua & nunquam intermissa contentione fregerat, sentire ingenii lassitudinem: quæ non minor est quam corporis, sed occultior. Corpus illi erat & natura solidum & multa exercitatione duratum. Ideoque nunquam eum ardentis impetus animi deseruit. Vox robusta, sed sordida lucubrationibus, & negligentia, non natura, infuscata beneficio tamen laterum extollebatur: & quamvis inter initia parum attulisse virium videretur, ipsa actione accrescebat. Nulla unquam illi cura vocis exercendæ fuit. Illum fortem, agrestem, & Hispanæ consuetudinis morem non poterat dediscere: utcunque res tulerat, ita vivere: nil vocis causa facere: non illam per gradus paullatim ab imo usque ad summum perducere, non rursus à summa contentione paribus intervallis descendere, non sudorem unctione discutere, non latus ambulatione reparare. Sæpe cum per totam lucubraverat noctem, ab ipso cibo statim ad declamandum perveniebat. Iam vero cum rem inimicissimam corpori faceret, vetari nullo modo poterat. Post cœnam fere lucubrabat, nec patiebatur alimenta per somnum quietemque æqualiter digeri, sed perturbata & dissipata in caput agebat. Itaque & oculorum aciem contuderat, & colorem mutaverat. Memoria & natura quidem felix, sed plurimum adjuta arte. Nunquam ille quæ dicturus erat, ediscendi causa relegebat. Edidicerat illa, cum scripserat, cum id in illo magis mirabile videri possit, quod nec lente & anxie, sed eodem pæne, quo dicebat, impetu scribebat. At illi qui scripta sua torquent, qui de singulis verbis in consilium veniunt, necesse est, quæ totiens animo suo admoverint, novissime affigant. At quorumcumque stilus est velox, tardior memoria est. In illo non tantum naturalis memoriæ felicitas erat, sed ars summa, & ad apprehendenda quæ tenere debebat, & ad custodienda, adeo ut omnes declamationes suas quascunq; dixerat, teneret. Iam itaque supervacuos

sibi

ibi fecerat codices. Ajebat se scribere in animo. Dicebat ita ut in nullo unquam verbo eum memoria deceperit. Historiarum omnium summa notitia: jubebat aliquem nominari ducem, & statim ejus acta cursu reddebat. Adeo quæcunque in animum ejus semel descenderant, in promptu erant. Video vos, juvenes mei, plus justo ad hanc ejus virtutem obstupescere. Alia vos in illo mirari volo. Hoc quod tam vobis mirum videtur, non operosa potest tradi arte. Intra exiguum paucissimorum dierum tempus, poterit quilibet facere id quod Cyneas fecit: qui missus Pyrrho legatus ad Romanos, postero die novus homo & senatum, & omnem urbanam circumfusam senatui plebem, nominibus suis persalutavit. Aut quod ille fecit, qui recitatum à poeta carmen novum, suum esse dixit, & protinus memoria recitavit: cum hoc ille cujus carmen erat, facere non posset. Aut quod fecit Hortensius, qui à Sisenna provocatus, in auctione persedit diem totum, & omnes res, & pretia, & emptores ordine suo argentariis recognoscentibus, ita ut in nullo fallerentur, recensuit. Cupitis statim discere. Suspendam cupiditatem vestram, & faciam alteri beneficio locum. Interim hoc vobis, in quo iam obligatus sum, persolvam. Plura fortasse videor de Latrone meo vobis, quam audire desideratis, exposuisse. Ipse quoque hoc præviderам futurum, ut à memoria ejus, quotiens occasio fuisset, difficulter avellerer. Tamen nec his contentus ero, sed quotiens me invitaverit memoria, libentissime faciam, ut illum totum & vos cognoscatis, & ego recognoscam. Illud unum non differam, falsam opinionem de illo in animis hominum convaluisse. Putant enim fortiter quidem, sed parum subtiliter eum dixisse: cum in illo si qua alia virtus fuit, etiam subtilitas fuerit. Id quod nunc à nullo fieri animadverto, semper fecit. Antequam dicere inciperet, sedens, quæstiones ejus, quam dicturus erat controversiæ proponebat, quod summæ fiduciæ est. Ipsa enim actio multas latebras habet: nec facile potest, si quo loco subtilitas defuerit, apparere: cum orationis cursus judicium audientis impediat, dicentis, abscondit. At ubi nuda proponuntur membra, si quid aut numero, aut ordine excidit, manifestum est. Quid ergo? Vnde hæc de illo fama? Nihil est iniquius his qui nusquam putant esse subtilitatem, nisi ubi nihil est præter subtilitatem: & in illo cum omnes oratoriæ virtutes essent, hoc fundamentum tot & tantis superstructis molibus obruebatur. Nec deerat in illo, sed non eminebat. Et nescio an maximum vitium subtilitatis sit, nimis se ostendere. Magis nocent insidiæ, quæ latent. Vtilissima est dissimulata subtilitas, quæ effectu apparet, habitu latet. Interponam itaq; aliquibus locis quęstiones controversiarum, sicut ab illo propositæ sunt. Nec his argumenta subtexam, ne & modum excedam, & propositum tam meum quam vestrum, cum vos sententias audire velitis, & quicquid ab illis abduxerit, molestum futurum sit. Hoc quoq; Latro meus faciebat, ut amaret sententias. Cum discipuli essemus apud Marillium rhetorem, hominem satis aridum, paucissima belle, sed non vulgato genere dicentem: cum ille exilitatem orationis suæ imputaret controversiæ, & diceret, Necesse est me per spinosum locum ambulantem suspensos pedes habere: ajebat Latro, Non mehercules tui pedes spinas calcant, sed habent. Et statim ipse dicebat sententias, quæ interponi argumentis cum maxime declamantis Marillii possent. Solebat autem & hoc genere exercitationis uti, ut aliquo die nihil præter epicheremata scriberet, aliquodie nihil præter enthymemata, aliquo die nihil præter has translatitias, quas proprie sententias dicimus, quæ nihil habent cum ipsa controversia implicitum, sed satis apte & alio

& alio transferuntur: tanquam quæ de fortuna, de crudelitate, de sæculo, de deliciis dicuntur. Hoc genus sententiarum supellectilem vocabat. Solebat schemata quoque per se quæcunque controversia reciperet, scribere. Et putant illum homines hac virtute caruisse: cum ingenium quidem ejus hac dote abundaverit, judicium autem fuerit strictius. Non placebat illi orationem inflectere, nec unquam recta via discedere: nisi cum hoc aut necessitas coegisset, aut magna suasisset utilitas. Schemata negabat decoris causa inventa, sed subsidii: ut quod palam aures offensurum esset, si palam diceretur, id oblique & furtim surreperet. Summam quidem esse dementiam, detorquere orationem, cui rectam esse liceret. Sed jam non sustineo vos morari. Scio quam sit odiosa Circensibus pompa. Ab ea autem controversia incipiam, quam primam declamasse Latronem meum memini, admodum juvenem, in Marillii schola, cum jam cœpisset diem ducere.

CONTROVERSIA I.

Patruus abdicans.

Lex est. Liberi Parentes alant, aut vinciantur. Thema. *Duo fratres inter se dissidebant, alteri filius erat: patruus in egestatem incidit. patre vetante, adolescens illum aluit: ob hoc abdicatus, tacuit. adoptatus à patruo est. patruus accepta hæreditate locuples factus est. egere cœpit pater. vetante patruo, aluit illum, abdicatur.*

PRO Adolescente. *Porcii Latronis.* Quid mihi objicis? Puto luxuriam. Quicquid unquam immodesta largitione effudimus, id omne consumebatur in alimentum duorum senum. Cum vetaret me pater, ajebat: Ipse mihi cum egerem, alimenta non dabat. Eo jam perductus erat, ut omnem spem ultimorum alimentorum in ea domo poneret, in qua habebat abdicatum & inimicum. Ecce oppressit increscentem, quid acturus es? pluris tibi frater efferendus quam alendus est. Quis rogatus est? aut quis fratrem jam locuples frater alere non potest? Miserrimus senex divitias suas, & jam extremum blandimentum in stipem perdidit. Ipse, inquit, me non aluit. Imitationem alienæ culpæ innocentiam vocas? Nec eo quidem æstimas, quanta ista crudelitas sit: quod si quis fratrem non alit, nec à filio quidem alendus est? Quid adoptionem jactas? Tunc ad te veni, cum haberem divitem patrem. Parcius quæso fratres. Judices habemus deos. Scis tuto te facere. etiam si abdicaveris, alam. Fatendum est crimen meum, tardius misertus sum. Iterum do pœnas: egeo. Parentibus meis, cum in cetera odium sit, tantum in meam notam convenit. O felix spectaculum, si vos in gratiam possum reducere; faciam hoc, quod vultus quoque vestri hortantur. Surgite patres, adeste judices. alter mihi ex parentibus servatus, alter servandus est. porrigite mutuas manus in gratiam, me fœderi medium pignus addite. Inter duos contendentes, medius elidat. Ergo fame morientem videbo, per cujus cineres juraturus sum? Omnis instabilis & incerta felicitas est. Quis crederet jacentem supra crepidinem Marium aut fuisse consulem, aut futurum? Quid porro tam longe exempla repeto? tanquam modo non sit qui illum vidit. Quid non timendum felicibus putas? quid desperandum infelicibus? *Iunii Gallionis.* Ego indicabo, cur me abdices: tu indica, cur adoptaveris. Quædam accedunt nova. Et quidem nova. Illud non miror, quod misericordia objicitur. Illud miror, quod hic objicit. Sic enim me gessi, ut hoc crimine duos patres obligarem. uterque me amat, uterque ali miser desiderat, uterq; prohibet. Nec secum, nec mecum fortuna bene convenit. Componite aliquando bonos quidem, sed contumaces viros. Vter discordiæ cau-

causam præbuerit, nolite à me exigere. Vterque patruus est, uterque pater est. Transit ad istum fratris ui & fortuna & animus. Misericors sum. Non mutassem patrem, i naturam mutare potuissem. *P. Aspernatis*. Fortunæ est lex, præstare quæ exegeris, Miserere, Mutabilis est casus: dederunt victis erga victores: & quos provexerat ortuna, destituit. Quid referam Marium, sexto consulatu Carthaginie mendicantem, septimo imperium? Nec circa plura instabilis ortunæ exempla te mittam, vide quis alimenta rogetur, & quis roget. *Othonis Iunii*. Pater timeo mutationem, & ille nihil prius ex onis quam filium perdidit. *Arelii Fusci*. Pater ecquid aperis mi penates tuos? Non sum hospes gravis, unum senem adduco, hoc tibi vio pater placui. Venit ignotus senex, volo transire jacentem. per atrem rogat. Ergo aliquis peribit ame, qui filium suum optat superstitem? Quid hoc esse dicam, quod me tam periculose abdicaos? quod totiens isti fortunam mutant, quotiens ego patrem? Redite n gratiam. Inter funestas acies armatæ manus in fœdus porriguntur. Periérat totus orbis, nisi iram iniret misericordia. Aut si tam pertinacia placent odia, parcite. actatus inter duos patres, utriusq; lius, semper tamen felicioris abdicatus: positus inter duo pericula, quid faciam? qui alunt, abdicant: mendicant, qui non alunt. Illud tamen pater deos testor, divitem te relinquo. *Cestii Pii*. Tali me peri præparaveram. volebam fratres in gratiam reducere. at nisi impetravero ut boni fratres sint, mpetrabo ne mali patres fiut. Vterque me amavit, uterque pro me ota fecit: quantum est, dixero, terq; me aluit? Quæ causa fuerit isericordiæ, nescio. Timeo, ne iste rior egere cœperit. Quid objicis ater? Hoc tu objicis? scio quendam in hac civitate propter istud rimen adoptatum Frater me, iunit, alere noluit. Invenisti quo ossim me defendere. Possum libero stollere, ut præ meis oculis narrem avum illorum fame perisse? Non fefelli. qualis essem, scivisti, & cum adoptarer. Bis abdicatus sum, volo utrumque causam meam agere, neutrum pro me volo adsit mihi alius. semper causa mea habebit advocatum patruum, aut patrem. Alter alterum amet; uterq; me amabit. Vis illum veras pœnas dare? sentiat, quam bono fratri injuriam fecerit. *Pompeii Silonis*. De patre bene quod eum per ætatem nosse non possum: sed habet & ille beneficium meum. duos ejus filios alui. Surge infelix senex. quid putatis illum flere? quod eget? imo quod abdicavit, quod alui. *Argentarii*. Vides enim, liberalis in domo tua esse cœpi, ille propter me duxit uxorem, cum fortasse juvenem adoptare posset. Hæc abdicantis fuere verba: I ad illum, quem magis amas, quam patrem. Non omnibus imperiis parendum est: nihil interim novi facio: scis me & priori patri non paruisse. Venit demissa barba, capilloque deformi, non senectute, sed fame membris trementibus, semesa & tenui atque elisa jejunio voce, ut vix exaudiri posset, introrsum conditos oculos vix allevaus: Alui. quomodo, quæritis? quomodo istum. *Cornelii Hispani*. Putate me hodie non abdicari, sed adoptari. Volo quædam futura prædicere patri. Hic quem vis adoptare, inimicum patris sui invito patre aluit: reliquit æquo animo beatam domum ut cum mendico viveret. Noveris oportet hoc ejus vitium, ad præstandam calamitosis misericordiam contumax est. Habeo quod de hoc vitio quæri possim: hoc enim patrem, hoc patruum perdidi. Quam multi patres optant similem filium! Bis abdicor. Homo est: non vis ali hominem? civis est: non vis ali civem? amicus est: non vis ali amicum? propinquus est: non vis ali propinquum? sic pervenitur ad patrem. homo est, civis est, amicus est, propinquus est. Ergo non erit vitium porrexisse stipem, nisi dixero, pater

pater est? *Vibii Calvi.* Circuibo tecum, pater, aliena limina: ostendam omnibus, & me, qui alimenta dedi, & te, qui negasti. *Romani Hispon.* Scio pater, melius esse quod tu dicis: istud ego si possem, nunquam abdicatus essem. Fateor vitium meum: hoc quoque prior in me emendare voluit pater, nec potuit. Impulisti me in fraudem. qui me abdicabat, ajebat, Non oportet fieri: tu dicebas: Oportet: tibi credidi. Non dedit, inquit, mihi alimenta. defuerunt tibi? Quisquis alimenta à mendico rogatus est, nihil amplius quam iter ei monstrat. Vade ad fratrem, I ad filium: jam quidem nobis eandem fortunam precantur. Crede mihi, sacra populi digna est. *Albutii Sili.* Tollite vestras divitias, quas huc atq; illuc incertæ fortunæ fluctus appellet: redite in gratiam innocens sum.

Pars altera. Valli Syriaci. Crescere ex mea proposuit invidia, sequemur senes, quo vocat ambitio juvenilis, & contritionem illi præbebimus, melius se potest jactare quam defendere. Ecquid justus metus meus est? ne heredem ingratum scribam, inimicum relinquam. Inter cetera, quæ mihi cum inimico patior esse communia, & hoc est: infelicissimam & tristissimam ambo egimus vitam, excepto uno, quod alter alterum egentem vidimus, immo fecimus. Adjice istis verborum contumeliis, Ad cælum manus sustulit, fassus se hujus spectaculi debitorem: & tunc primum fratri vitam precatus est. Lætitiam patrimonii patris, ut ex tantarum calamitatum stupore, nullam percepi, nisi quod isti daturus eram omnia, illi negaturus. Liquet nobis Deos esse. Qui non aluit, eget qui in domum suam fratrem non cepit, in publico manet. Æquavit jam potentiam meam cum illius potentia fortuna: nisi quod hæc prior facere non possum. Adoptavi te, cum abdicatus es. cum abdicas, abdico. *Vibii Furii.* Cum egerem, ajebam: Satis se vindicavit, quod à dispensatore locupletis inimici, consors modo omnis fortunæ diurnum petam. *Marillii.* ille autem audebit rogare, qui mori mallet, quam verba sua sibi dici? Multis debeo misericordiam: à multis tuli. quisquis est qui me ulla calamitate similem effinget, perinde habebo, ac si gradum cognationis attingat. Scio quam acerbum sit, supplicare exteris scio quam grave sit, repelli à domesticis: scio quam grave sit, quotidie & mortem optare, & vitam rogare. Etiam si tu non odisti eum qui mihi fecit injuriam: ego odi eum, qui fecit tibi.

Divisio. Divisio controversiarum antiqua simplex fuit: recens utrum subtilior, an tantum operosior, ipsi æstimabitis; ego exponam quæ aut veteres iuvenerunt, aut sequentes astruxerunt. *Latro* alias quæstiones fecit: divisit in jus & æquitatem, an abdicari possit, an debeat. sic quærit, an necesse fuerit illi patrem alere, & ob id abdicari non possit, quod fecit lege cogente. Hoc in has quæstiones divisit: An abdicatus non desinat esse filius: an is desinat qui non tantum abdicatus, sed etiam ab avo adoptatus est, etiam si filius erat: an quisquis patrem non alit, puniatur, tanquam æger, vinctus, captus: an aliquam filii lex excusationem accipiat: an hoc accipere potuerit: an abdicari debeat, Per hoc quæsivit, an etiam si ille indignus fuit qui aleretur, hic tamen recte fecerit qui aluit: deinde, an indignus fuerit qui aleretur. Novi declamatores Græcis auctoribus adjacerunt primam illam quæstionem, An adoptatus abdicari possit. hac Cestius usus est. adjecit quæstionem Gallio alteram, An abdicari possit jam adoptatus, ob id vitium, quod antequam adoptaretur, notum fuit adoptanti. hoc autem ex æquitatis parte pendet, & tractatio magis est quam quæstio. *Gallio* quæstionem primam Latronis duplicavit sic: Licuit mihi alere etiam te vetante: deinde non licuit non alere.

In

In priori parte hoc vindicavit, non posse filium ob id abdicari, quod esset suæ potestatis: nulli autem interdici misericordiam. Quid si flere me vetes, cum vidi hominem calamitosum? quid si vetes propter aliquod honestum factum periclitanti favere? affectus nostri in nostra potestate non sunt: quædam enim jura non scripta, sed omnibus scriptis certiora sunt. Quamvis filiusfamiliæ sim, licet mihi & stipem porrigere mendico, & humum cadaveri. Iniquum est, collapsis manum non porrigere: commune hoc jus generis humani est. nemo invidiosum jus postulat, quod alteri profuturum est. *Latro* illud vehementer pressit. Non feci ratione, affectu victus sum, cum vidissem patrem egentem, mens non constitit mihi: quid vetueris, nescio. Hoc ajebant non esse tractandū tanquam quæstionem: esse tamen potentius quam ullam quæstionem. *Fuscus Arellius* pater hoc movit in ultimo, tanquam quæstionem: Putavi te, quamvis vetares, nihilominus velle ali fratrem. Vultu vetabas, aut mihi ita videbaris. *Cestius* audacius: Non fuit contentus dicere, Putavi velle te, adjecit, Voluisti, & hodie quoque vis: & sua figura dixit omnia, propter quæ velle deberet. quare ergo abdicas? puto, indignaris præreptum tibi officium.

Color. Latro colore simplici pro adolescente, habere, non quod excuset, sed, quo glorietur. Non potui, inquit, sustinere illud durum spectaculum. Offensam mihi putas tantum excidisse: mens excidit, non animus mihi constitit; non in ministerium sustinendi corporis suffecerunt pedes; oculi subita caligine obtorpuerunt. Alioquin ego si tunc meæ mentis fuissem, expectassem dum rogaret? *Fuscus* illum colorem introduxit, quo frequenter uti solebat, religiosis: Movet, inquit, me natura, movet pietas, movet & humanorum causa, & tam manifesto approbata exemplo veritas. Stare ante oculos fortuna videbatur, & dicere talia: Hi sunt, qui suos non alunt. *Albutius* hoc colore: Accessit, inquit, ad me pater, nec summissis verbis locutus est: non rogavit, sed, quomodo agendum erat cum filio, alere me jussit. recitavit legem, quam ego semper scriptam etiam patruo putavi. Deinde dixit, Præstiti non quantum patri præstare debui, sed quantum vetanti surripere potui. *Blandus* colore diverso. Venit subito deformis squalore, lacrymis. O graves fortuna vires tuæ. Ille dives modo superbius rogavit alimenta, rogavit filium suum, rogavit abdicatum suum. Interrogas, quam diu rogaverit? ne dii istud nefas patiantur, ut diu rogaverit: diutius tamen quam tu. Quæritis, quid fecerit? quod solebat. *Silo Pompejus* hoc colore. Movet, inquit, me, quod nihil suo jure, nihil pro potestate, quod tanquam patruus accessit: ego vero non expectavi verba, non preces: complexus sum, & osculatus patrem, dedi alimenta. hoc unum crudeliter feci, quod dixi fratrem dedisse. Non alere, sed exprobrare visus sum. *Triarius* hoc colore. Timui, inquit, si non aluissem, ne abdicarer à patre: sciebam quomodo illi placuissem. *Argentarius* hoc colore. Accessit, inquit, ad me pater obrutus sordibus, tremens, deficientibus membris. rogavit alimenta. Interrogo vos, Judices, quid facere oporteat? nam istum non interrogo. Scit quid facturus sim. Nam patrem ut alteri patri faciam injuriam, alteri invidiam. Cum vetuisset me alimenta præstare, si qua est fides, non putavi illum ex animo vetare. Lenocinatur, inquam, gloriæ meæ, ut videar etiam prohibitus aluisse. *Marillus* novo colore egit. Cecidit in pedes meos senex, squalibus barba capilloque. movit, inquam, nescio quis iste misericordiam meam. allevavi, cum ignorarem quis esset: vultis repellam, quod pater est? *Cestius* hoc colore. Hæc mecum cogitavi. Patrem meum egentem video: frater nec miseretur,

nec præstat alimenta: hoc est, inquam, novi vitii, eripere filio officium. Sciebam hanc fortunam meorum, has jam meas esse parteis. Hoc peccavi, quod non ultro ad patrem accessi. sed ajebam, Nolo quicquam amplius præstare, quam illi præstiti. Expectavi, donec patruus ad me veniret. & nunc expectabo. Venit ad me pater, quid debui facere? perducerem illum ad patruum? non feci, merito irascitur. Potuit enim, si aluisset, levare quidem fortunam fratris, sed causam aggravare. *Butteonis* colorem non approbat Latro: præstitisse se dixit exiguum, tantum quo spiritum posset producere. & dum descripsisset pallorem ejus & maciem, adjecit, Apparet illum ab inimicis ali. Hunc colorem cum improbaret Latro, hac sententia usus est: Non est, inquit, abdicato quidquam ex gloria sui criminis detrahendum. *Hispanus* hunc colorem vestiit. nam & miserationi ejus qui benignissime aiit, adjecit aliquid: & pietati suæ nihil detraxit. Quomodo, inquit illum alo? Exiguos furtive cibos mitto: & si quid de mensa mea detrahere potui, famelico seni porrigo. Non credis, quia scis quomodo te aluerim. Colorem ex altera parte quæ durior est, ultro ajebat hunc sequendum, ut gravissimarum injuriarum inexorabilia & ardentia induceremus odia. Thyesteo more ajebat, patrem non irasci tantum debere, sed furere. Ipse in declamatione usus est summis clamoribus, illo versu tragico: Cur fugis? fratrem scit ipse. Hunc colorem secutus *Syriacus* Vallius durum sensum videbatur non dure posuisse in narratione sic. Infelicissimam ambo & tristissimam egimus vitam, excepto quod alter alterum egentem vidimus. Æque efficaciter videbatur odium expressisse fraternum, hac sententia: Vos judices audite, quam valde eguerim fratrem rogavi. Hanc partem memini apud Cæstium declamari ab Alfio Flavo, ad quem audiendum me fama perduxerat; qui cum prætextatus esset, tantæ opinionis fuit, ut P. Romano puer eloquentia notus esset. Semper de illius ingenio Cestius & prædicavit, & timuit. Ajebat tam immature magnum ingenium non esse vitale: sed tanto concursu hominum audiebatur, ut raro post illum auderet Cestius dicere. Ipse omnia mala faciebat ingenio suo: naturalis tamen illa vis eminebat: quæ post multos annos tametsi desidia obruta, & carminibus enervata, vigorem tamen suum tenuit. Semper autem eloquentiam ejus commendabat aliqua res extra eloquentiam. In puero lenocinium erat ingenii, ætas: in juvene, desidia. Hic cum declamaret partem abdicantis, hanc summis dixit clamoribus sententiam, *Alfii*: Quis es tu, qui de facto fratrum sententiam feras? Ille tunc peccavit: tu nunc peccas. ad te arbitrum odia nostra non mittimus: judices habemus deos. Et illam sententiam: Audivimus fratrum fabulosa certamina, & incredibilia, nisi nos fuissemus: impias epulas, detestabili parricidio fulvum diem. Hoc uno modo iste frater à fratre ali meruit. Quam innocenter me contra parricidium vindico? filium illi suum reddo. *Cestius* hunc colorem tam strictum non probavit, sed dixit temperandum esse. & ipse hoc colore usus est, quem statim à principio induxit. Miratur aliquis, quod cum duo gravissimam acceperimus injuriam, ego & filius, ego solus irascor? non est quod quisquam miretur. jam filio satisfactum est. Debuisti me rogare, ut ipse præstarem: debuisti illum ad me perducere: debuisti reconciliationem tentare, non famam pietatis ex nostra captare discordia. Fortasse ego cum egerem, fratrem rogassem, si tu non fuisses. fortasse ille me rogasset, si tu non fuisses. poterat nobis convenire, si non fuerit in medio, quem potius miseri contumaces rogent. *Hermagoras* in hac controversia transiit à procemio in narrationem eleganter, rarissimo quidem genere, ut in eadem

eadem te transitus esset, sententia esset, schema esset: sed ut Latroni placebat, schema quod vulneret, non quod titubet. Ex altera parte transit à proœmio in narrationem *Gallio*, & ipse per sententiam sic: Quidni filium mihi nolim cum isto communem esse, cum quo utinam communem nec patrem habuissem? *Diocles Carystius* illum sensum à Latinis jactatum dixit brevissime, rarissimo genere, quod sententia verbis consumatur, nec enim paucioribus potest. *Euthemon* levis declamator, sed dulcis, dixit nove & amabiliter illum æque ab omnibus vexatum sensum, quo reconciliatio fratrum tentatur.

CONTROVERS. II,

Sacerdos prostituta.

Lex. Sacerdos casta è castis, pura è puris sit. Thema. *Quædam virgo à piratis, capta venit: empta à lenone, & prostituta est: Venientes ad se exorabat stipem. militem qui ad se venerat, cum exorare non posset, colluctantem & vim inferentem occidit. accusata, & absoluta, remissa ad suos est: petit sacerdotium. Contradicitur.*

CONTRA. Puellam. *Porcii Latronis*. Sacerdos nostra adhuc in lupanari viveret, nisi hominem occidisset. Inter barbaros quid passa sit, nescio: quid pati potuerit, scio. Sacerdoti ne purus quidem contigit dominus. Absint ex hoc foro lenones, absint meretrices: ne quid parum faustum occurrat, dum sacerdos legitur. si nihil aliud, certe osculatus est te, quisquis puram putabat. O egregium pudicitiæ patrocinium: militem occidi. At hercules lenonem non occidisti. Deducta es in lupanar, accepisti locum, pretium constitutum est, titulus inscriptus est: hactenus in te inquiri potest. Ceterum nescio quid cellulam & obscænum lectulum voces. De pudicitia sacerdotis hic quæritur. Nemo, inquit, mihi virginitatem eripuit, sed omnes quasi erepturi venerunt: sed omnes quasi eripuissent, recesserunt. Quo mihi sacerdotem, cujus precaria est castitas? cum ex illo lupanari cruenta fugeres, si qua tibi occurrisset. Si mater tua prostitisset, tibi noceret: propter te liberis tuis sacerdotium non daretur. *Fulvii Sparsi.* Quid inclusa feceris, nec quærere debemus, nec scire possumus, *Cornelii Hispani.* Occidisti hominem, quid respondes? vim afferebat mihi. Puto, sacerdoti pro libertate vota facienda sunt: captivæ mandabitis? Pro pudicitia vota facienda sunt: prostitutæ mandabitis? Pro militibus vota facienda sunt: isti mandabitis? Id enim deerat, ut templa eas reciperent, quas aut carcer, aut lupanar ejecit. *Marillii.* Ut sciamus illam apud lenonem fuisse, blanda est: ut sciamus apud piratas, cruenta est. Nemo, inquit, me attigit. domi lenonis rationes captura convenlet. Age, si quis venit pertinax? age, si quis hoc ipsum concupivit quod virgo eras? age, si quis, ne negare posses, ferrum appulit? *P. Vinitii.* Eam sacerdotem facite, quæ aut honeste maneat, quod semper fuit, aut pœnam sentiat, si esse desierit. Cujus audaciæ es puella? etiam si nobis non timeremus, tu tibi metuere deberes. Aliter deorum numini subjecta uniuscujusque conscientia est, aliter nostræ æstimationi. Nos tantum quæ feceras palam, vidimus; illi, etiam quæ secreta sunt. Indignam sacerdotio dicerem, si transisses per lupanar. Procedente hac lictor submovere jubebitur? huic prætor via cedet? summum imperium consules cedent tibi? Quæcunque meretrix prostrata fuit, fugies? Fas sacerdoti non esset, ancillam tibi similem habere: fieri te sacerdotem fas erit? Nam quod ad sortem pertinet, ne reliquæ virgines contaminarentur, hæc segregata est. Castam te putas, quia invisa meretrix es. Nuda in litore stetit ad fastidium emptoris: omnes partes corporis & inspectæ & contrectatæ sunt. Vultis actionis exitum audi-

audire? Vendit pirata, emit leno, excipitur nihil. Eo deducta es, ubi tu aliud honeſtius nihil facere potuiſti quam mori. Quæ ſtipem rogaſti, ſacerdotium rogas? Fortuna, inquit, hoc me coëgit pati! miſereri debent omnes mei. Et ego miſereor tui, puella. ſed non facimus miſerandas ſacerdotes. non eſt apud nos maximus honor, ultimorum malorum ſolatium. *Mentonis.* Honorem habitum auribus majeſtatique velim veſtræ, quod neceſſe eſt in hac cauſa nominare lupanar, lenonem, meretricios quæſtus, homicidium. Quis credat? Inter hæc ſacerdos quæritur. At mehercules futuræ ſacerdoti nihil ex his audiendum erat. Sacerdotis veſtræ ſumma notitia eſt, quod proſtitit: ſumma virtus, quod occidit: ſumma felicitas, quod abſoluta eſt. Non poteſt in ea ſperari ſacerdos, in qua ſperari meretrix poteſt. Aliis oculis virginem leno æſtimat, aliis pontifex. *Blandi.* Virgo ſum, inquit. interroga, ſi dubitas, archipiratam: interroga gladiatorem, an rogatus virginitati pepercerit. Non refello, dum ſcias clauſa eſſe teſtibus tuis templa. In auctione nemo voluit liceri, ut enotuit, ſerviſſe piratis? non videbatur iſte virginis vultus, iſta conſtantia, & ne armatum quidem timens audacia. *Arellii Fuſci Patris.* Ne metuas puella, pudica es: ſed ſic te viro lauda, non templo. Meretrix vocata es, in communi loco ſtetiſti, ſuperpoſitus eſt cellæ tuæ titulus, venientes recepiſti. Cetera, etiam ſi in communi loco eſſem; tamen potius tacerem. *Pompeji Silonis.* Excipitur meretricum oſculis. Docetur blanditias, & in omnem motum corporis confringitur. Avertite aures petituræ ſacerdotium, dum reliqua narro, nihil ad vos deferam dubium, nihil audietis, niſi quod vicina civitas vidit. Tu ſacerdos? quid ſi tantum capta? quid ſi tantum proſtituta? quid ſi tantum homicida? quid ſi tantum rea fuiſſes? *Romani Hiſponis.* Nunquid hoc negas, colluctatam te tamen cum viro? quem in illa volutatione neceſſe eſt prius ſuper te fuiſſe. Adjiciebat *Zeno*, merito occiſum militem. Plus auſum, quam in proſtitutam licebat. Exoraſti populum. Nunquid & lenonem? nunquid & piratam illam, quem non poteras occidere? *Argentarii.* Armatum, inquit, occidi. Quid inermis gloriatur homicidio ejus, quem neſcio an ſero occiderit? *Ceſtii Pii Narratio.* Ita domi cuſtodita eſt, ut rapi poſſet: ita curæ fuit ſuis, ut rapta non redimeretur: ita raptæ pepercere piratæ, ut lenoni venderetur: ſic emit leno, ut proſtituerit: ſic venientes deprecata eſt, ut ferro opus eſſet. Conjectum in urnam nomen ejus non exiit, ſed ejectum eſt. tempus erat nos ſortiri, urna purgata eſt. Stetiſti puella in lupanari: ut nemo te violaverit, locus ipſe violavit. Steriſti cum meretricibus, ſtetiſti ſic ornata, ut populo placere poſſes, ea veſte quam leno dederat. Nomen tuum pependit in fronte: pretia ſtupri accepiſti, & manus, quæ diis datura erat ſacra, capturas tulit. cum deprecareris intrantis amplexus, ut omnia alia impetraris, oſculo rogaſti. Ancillæ ex lupanaribus ſacerdoti non emuntur: coram ſacerdote obſcœnis homines abſtinent. Non ſine cauſa ſacerdoti lictor apparet, occurrenti tibi meretricem ſubmoviſſet. Non eſt credibile, temperaſſe à libidine piratas, omni crudelitate efferatos, quibus omne fas nefaſque luſus eſt, ſimul terras & maria latrocinanteis, quibus in aliena impetus per arma eſt: jam ipſa fronte crudeles, & humano ſanguine aſſuetos, præferentes ante ſe vincula, & catenas, gravia captis onera. A ſtupris removere potuiſti, quibus inter tot tanto majora ſcelera, virginem ſtuprare, innocentia eſt? Sed lupanar excipit omnes ſordida injurioſaq; turba huc influit, nec quiſquam eo ut judicet, venit. At omnes favere fabulis tuis, at omnibus preſuaſum eſt. Nemo in tanta

eun-

euntium redeuntiumque turba invenius est, qui fortunæ tuæ vellet illudere? Ergo tu cum tam innocens quam dicis, ista passa es, credis deos esse? nihil, inquit, passa sum. hoc satis est nuptura, sacerdoti parum. Vbi adhuc fuisti? discede, ignota es: discede, nimium nota es. P. *Asprenatis*. Contradico, non inimicitiis cujusquam impulsus. Quod enim odium, quæ inimicitiæ cujusquam esse possunt, quam nemo civium suorum norat antequam prostitit? Movet me respectus omnium virginum, de quibus hodie gravis fertur sententia, si in civitate nulla inveniri potest, neque meretrice castior, neque homicida purior. Piratæ te inviolatam servaverunt? à sacerdote se non abstinuisset pirata, leno, mango. De sacerdotis pudicitia his sponsoribus credendum est? Iacuisti in piratæ myoparone: contrectata es alicujus osculo, alicujus amplexu. An melius pirata servavit, quam pater? Conversata est diutius inter humano sanguine delibutos: inde est profecto quod potest hominem occidere. Proclama ingenuam esse te. quid expectas? cum in lupanar veneris, jam tibi omnia templa præclusa sunt. Conservarum oculis inquinatur, inter ebriorum convivarum jocos jactatur, modo in puerilem, modo in muliebrem habitum composita. Istinc ne patri quidem redimenda es. Nulla satis pudica est, de qua quæritur. Non legerem te sacerdotem, etiam si sacerdoti servisses. Virginem esse sacerdotem nostram, cui credimus? meretrici, lenoni, piratis? hæc enim testium summa est. Castigationem ex pontificis maximi arbitrio meruerat sacerdos, si te è lupanari redemisset. Convenit omnis libidinosorum turba, & concurrit ad meretricē novam. Illud certe fateberis, pudicitia tua precaria est. Tot intraverunt cellam tuam gladiatores, tot juvenes ebrii, & omnes ante militem inermes. Ego illam dico prostitisse: illa se dicit etiam mendicasse. Pudicitiam sacerdotis meæ etiam carnifici debeo. *Iunii Gallionis*. Ambitiosa lex est, ad sacerdotium nota non sanctitatis tantum, sed felicitatis admittit. Inquirit in mores, in corpus, in vitam. Vides tu, quemadmodum tam morosæ legi satisfacias. Capta es à piratis: inter servos, inter homicidas, in illis myoparonis angustii spatiata es. Viderimus quid in te audere potuerit feritas hostium, libido barbarorum, licentia dominorum. Certum habeo, Iudices, cum hanc feritatem barbarorum audiatis, favetis illi ut quam primum mutet servitutem. Sic istam servaverūt piratæ, quemadmodum qui lenoni essent venditur. Stare in illo ordine, ex eadem vesci mensa, in eo loco vivere, in quo etiam si non patiaris stuprum, videas. Aliquis fortasse inventus est, quem hoc ipsum irritaret, quod rogab... Ipse autem leno pepercit? Ignoramus istos: quibus vel hoc in ejusmodi quæstu præcipue placet, quod illibatam virginitatem decerpunt. Servavit te leno, qua prostiturus erat in libidinem populi? ita est. Sic leno tanquam nos castam è castis. Omnes, inquit, exoravi. Si quis dubitat, an meretrix esset, audiat quam blanda sit. Hæsisti in complexu: osculo pacta es, ut felicissima fueris: pro pudicitia impudice rogasti. Quid faciam mulieri in crimina sua desilienti? Cum dico, Vim passa es: Occidi, inquit. cum dico, Hominem occidisti: Inferebat, inquit, vim. Sacerdos nostra stuprum homicidio, homicidum stupro defendit.

DIVISIO. *Latro* in has quæstiones divisit: an per legem sacerdos fieri non possit: & si lex illi non obstat, tamen sacerdotio indigna sit. An lege prohibeatur, in hæc duo divisit: An casta sit, an pura sit. An casta sit, in hæc divisit: Vtrum castitas tantum ad virginitatem referatur, an ad omnium turpium obscœnarumque rerum æstimationem. Puta enim virginem quidem esse te, sed contrectatam oculis omnium, etiam si citra stuprum, cum viris volutatam. Es casta talis, qualis videri potest, cui

lex nocere vult matrem quoque incestam. Si ad virginitatem tantum refertur castitas: An hæc virgo sit: Ajebat *Apollodorus* quidem placere, si fixa esset, hęreat & tuta: sed hic non repugnare controversiam huic suspicioni. Non enim potitur adhuc virgine: & multa sunt propter quod credibile sit non esse. Illud adjiciebat: Denique etiam si non effecero, ut credant judices non esse virginem: consequar tamen, ut non putent dignam sacerdotio, de qua dubitari potest, an virgo sit. An pura sit, in hæc divisit. An etiam si merito occidit hominem, pura tamen non sit homicidio coinquinata: deinde, An merito occiderit hominem innocentem, uti corpore prostituto volentem. Absoluta est. ostendit non puram se esse, sed tutam. An idonea sit, in tractationes quas quisq; vult divisit: An idonea sit tam infelix ut caperetur, ut veniret lenoni potissimum, ut prostitueretur, occidere hominem cogeretur, ut causam diceret. *Cestius* etiam altius petit, & objicit, quod tam vilis suis fuisset, ut non redimeretur. *Silo Pompejus* dum præceptum sequitur, quo jubemur, ut quotiens possumus de omnibus legis verbis controversiam faciamus, illam quæstionem movit, *Casta è Castis*: Lex, inquit, *è Castis* cum dicit, hoc non tantum ad parentes refert, sed ad omnes quibus cum versata est virgo. Nō enim adjicit, *è Castis parentibus*; sed *è Castis*. vult illos à quibus virgo venit, castos esse. Intelligo, inquit, sub hoc verbo multa. Castis cum dicit penatibus, tu ex incestis venis: intelligo castis disciplinis, tu ex obscœnissimis venis, quid enim didicisti? & quæcunque hoc loco dici poterant. Idem & in illa parte fecit, *Pura è Puris. Hispo Romanus* accusatoris usus pugnacitate, negavit puram esse, non ad eam hoc referens, sed ad corpus: tractavit impuram esse, quæ osculum impuris dederit, quæ cibum cum impuris ceperit. *Albutius* figuram divisit in controversiam. Dixit enim: Putemus tres sacerdotium petere: unam, quæ capta est: alteram, quæ prostituta: tertiam, quæ hominem occidit. Omnibus nego: & sic causam contra singulas egit. *Fuscus Arelius* sic divisit. Probabo indignum sacerdotio: primum, etiam si pudica sit: deinde, quia nescimus an pudica sit: novissime, quod non sit pudica.

Color. Fuscus pro puella colorem hunc introduxit. Voluerunt Dii immortales in hac puella vires suas ostendere, ut appareret, quam nulla vis humana divinis resisteret: magis putaverunt miraculo esse in captiva libertatem, in prostituta pudicitiam, in accusata innocentiam. *Latro* dixit: Aliqua capta felicior fuit, nulla fortior. *Marillius* cum descripsisset dignationem puellæ magnam fuisse. altius quiddam superbiusque vultu ipso præferentem, hanc adjecit sententiam, quam solebat mirari Latro, immo (ut ipse ajebat) exosculari: Narrate sane omnes tamquam ad prostitutam venisse, dum tamquam à sacerdote discesserint. *Albutius* dixit: Nescio quis fero & violento animo venit, ipsis credo diis illum impellentibus ut futuræ sacerdotis non violaret castitatem, sed videret: prædixit illi, abstineret à sacro corpore manum. Non est quod audeas lædere pudicitiam, quam homines servant, dii expectant. Cruente & in perniciem cruente tuam, hæc, inquit, arma, quæ nescis tenere pro pudicitia: & raptum gladium in pectus piratæ sui torsit. Hoc factum ejus ne lateret, eisdem diis immortalibus fuit curæ. Accusator ejus inventus est, qui judici ejus in foro testimonium redderet. Nemo credebat occisum virum à femina, juvenem à puella, armatum ab inermi: majora videbantur, quam ut possent credi sine deorum immortalium auxilio gesta. *Cestius* timuit se in narrationem demittere, sed illam transcucurrit: hoc dixit, in sacerdote futura maxime debere, æstimari pudicitiam, innocentiam felicitatem quam pudica sit, miles ostendit: quam innocens, judex:

quam felix, reditus. Etiam habemus quamdam prærogativam sacerdoti ab ipso numine datam, licet isti objiciant illi fuisse captivam, lenoni postea servisse, causam novissime dixisse: inter tot pericula non servassent illam dii, nisi sibi. *Argentarius* illud in narratione dixit. Accusator in hoc maxime premebat ream, ajebat occisum esse intra verba, antequam vim afferret. *Silo Pompejus* hac figura narravit: Eam vobis sacerdotem promitto, quam incestam nulla facere possit fortuna. Potest aliquid servitus cogere: servivit & barbaris & piratis: inviolata apud illos mansit. Potest aliquam corrumpere prolapsi in vitia sæculi prava consuetudo: etiam matronarum notum in libidine magisterium. licet illam ponatis in lupanari & per hoc illi intactam pudicitiam efferre contigit. fuit in loco turpi, probrose leno illam prostituit: populus adoravit: nemo non plus ad servandam pudicitiam contulit, quam ad violandam attulerat. Multum potest ad rectum quoque pudici animi propositum: hostis gladio non succumbet: immo, si opus fuerit, pudicitiam vindicabit. Incredibilem videor in puella rem promittere jam præstitit. Adolescentem misericordis populi beneficium polluere tentantem gladio repulit. Fuit qui illam accusaret cædis, absoluta est, ne qua vobis posset esse dubitatio, quæ ventura erat ad sacerdotium, an pura esset, an integra: jam judicatum est *Triarius* dixit: Negat se puella fecisse. Negat illum suis manibus cecidisse. Altior, inquit, humana visa est circa me species eminere, & puellares lacertos supra virile robur attollere. quicunque estis dii immortales, qui pudicitiã ex illo infami loco cum miraculo voluistis emergere, non ingratæ puellæ opem tulistis. Vobis pudicitiam dedicat, quibus debet. *Alterius* partis color nihil habet difficultatis. Apparet quas propofui. dicendum est in puellam vehementer, non fordide, nec obscœne. Sordide *Basilius*, qui dixit: Extra portam istam virginem, &, Ostende istam æruginosam manum. *Vibius Rufus*, qui dixit: Redoles adhuc fuliginem fornicis. Obicœne, quemadmodum *Murrhedinus* rhetor, qui dixit: Vnde scimus, an convenientibus pro virginitate, alio libinis genere deciderit? Hoc genus sensus memini quendam prætorium dicere, cum declamaret controversiam de illa quæ egit cum viro malæ tractationis, quod virgo esset, & damnavit: postea petiit sacerdotium. Novimus, inquit, istam maritorum abstinentiam, qui etiam si primam virginibus timidis remisere noctem, vicinis tamen locis ludunt. Audiebat illum Scaurus, non tantum disertissimus homo, sed venustissimus, qui nullius unquam impunitam stultitiam transire passus est, statim Ovidianum illud,

Dum times alterius vulnus inepta loci.

& ille excidit nec ultra dixit. Hoc autem vitium ajebat Scaurus è Græcis declamatoribus tractum, qui nihil non & permiserint sibi, & penetraverint. *Hybreas* inquit, cum diceret controversiam de illo qui tribada deprehenderat & occiderat, describere coepit mariti affectum, in quo non deberet exigi inhonesta inquisitio. ἐγὼ δ᾽ ΕΖΗΣΟΠΗΣΑ ΤΙΩΤΕΡΟΝ τὸν ἄνδρα γεγυίη?), ἢ προσίρ ἐστι(?). *Grandaus Asianus* æque declamator cum diceret in eadem controversia: Num ideo occidi adulteros non paterentur, dixit, ἴιδε φιλάρ ρενα μοιχὸν ἔλαβον. In hac controversia de sacerdote, non minus obscœne dixit Murrhedinus. Fortasse dum repellit libidinem, manibus excepit. Longe recedendum ab omni obscœnitate & verborum & sensuum, quædam satius est causæ detrimento tacere quam verecundiæ dicere. *Vibius Rufus* videbatur quotidianis verbis usus non male dixisse, ista sacerdos quantum mihi abstulit.

CONTROVERS. III.

Incesta de saxo.

Lex. Incesta de saxo dejiciatur. *Thema.* *Incesti damnata, antequam dejiceretur de saxo, invocavit Vestam. vixit dejecta. repetitur ad pœnam.*

CONTRA INCESTAM. *Latronis.* Hoc expectatis, ut capite demisso verecundia, se ipsa antequam impelleretur, dejecerit? id enim deerat, ut modestior esset in saxo, quam in sacro fuerat. constitit, & circumlatis in frequentiam oculis, sanctissimum numen quasi parum violasset inter altaria, cœpit in ipso quo vindicabatur violare supplicio. Hoc alterum damnatæ incestum fuit. Damnata est, quia incesta erat: dejecta est, quia damnata erat: repetenda est, quia & incesta & damnata & dejecta est. Dubitari potest, quin usque eo dejicienda sit, donec efficiatur propter quod dejecta est? Patrocinium suum vocat pereundi infelicitatem. Quid tibi importuna mulier imprecer, nisi ut nec bis quidem dejecta pereas? Veniet ad cosendum Romani imperii pignus, etiamsi non stupro, at certe carnificis manu incesta. Invocavi, inquit deos. statuta in illo saxo deos nominasti: & miraris, si iterum te dejici volunt? si nihil aliud, in loco incestarum stetisti. *Cestii Pii* Narratio. Quid agam? exponam quando stuprum commiserit? cum quo? quibus consciis? Ista quia probavi, damnata est. quid postea accessit, quod illam virginem faceret? quod jacuit in carcere? quod ducta est ad saxum? quod inde projecta? ait se innocentem, quia perire non potuit. Ita lex de sacerdotum jure in judicio quæri voluit, de judicibus in supplicio? amplistur à judicibus in pœnam. postulat, ut, cum contra pœnam causa tuta non fuerit, contra causam tuta pœna sit. Non putas legem cavisse ne perires: quæ cavit, quemadmodum perires? Exoremus te mulier ut iterum absolvaris. Aut tu sacerdotium violasti, aut dii sacerdotem. Male de diis existimas, si sacerdoti suæ tam sero succurrunt. lata est sententia: pronunciatum est: damnata es. Interrogo te hoc loco mulier: responde mihi. Sunt dii? *Arelii Fusci* patris. Iterum experiamur: Quid times propitios deos? Erat, inquit, præruptus locus, & immensæ altitudinis. dicebam tibi, incestam lex mori voluit. stat moles abscissa in profundum, frequentibus exasperata saxis, quæ aut elidant corpus, aut de integro gravius impellant: inhorrent scopulis enascentibus latera & immensæ altitudinis tristis aspectus, electus potissimum locus, ne damnati sæpius dejiciantur. *Fulvii Sparsi.* A superis dejecta, ab inferis non recepta, In cujus pœnam saxum exruendum est. *Iunii Bassi.* Nihil putabam amplius adjici posse audaciæ istius, quam quod in illa cruce Vestam nominaverat: ab ipso enim supplicio in templum usque revoluta, quicquid secundum deos sanctissimum est, contactu suo polluit: quam à saxo nusquam reverti fas est, nisi ad saxum. Quanto minus quam in templum resiluit? hoc potius venit, ubi damnatur, quam illo ubi absolvitur. *Albutii Sili.* Si quis adhuc dubitabat de dejecta, veniat, & sibi ipsi credat. Hæc impudentia virginis est: in urbe tam beata cum tot supersint virgines, cum tot principum filiæ sint, postulat, ut præteritis his propemodum ab inferis erutis sacerdotem. Quare ergo si incesta sum, vivo? nescio: hoc unum scio, nec fieri quod nō potest, nec portentum esse quod potest. Absit, nefas est, ut id saxum absolvat, quod tantum damnatos accipit. *Argentarii Narratio.* Pene Iudices narrare cœpi, qualis esset rea. sed quid efficiam, cū illam incestā probavero? nempe ut de saxo dejicienda videatur. jam visa est, Nō imitabor istius impudentiam,

te repetendo judicium, quod factum est improbasse videar, quod exigebatur, probavi: quod judicastis, exequar. *Cornelii Hispani.* Deos deasq; invoco, quos priore judicio non frustra invocavi, incesta quã tardissime pereat. Invocavi, inquit, numina. Quid invocas mulier? Si innocens es, dii non sunt. Videte quantũ sacerdos peccaverit, quæ nec absolvi potuit, nec mori. Aut tu sacerdotiũ violasti, aut nos sacerdotẽ. Erras si satis ad sacerdotium putas, perire nõ posse. *Romani Hispani* Ab Tarpeja ad Vestam, cujus vittam carnifex rupit. à templo ad saxum, à saxo ad templum hic pudicæ sacerdotis inter supplicia & vota discursus est. inter superos inferosque jactata, in novam pœnam revixisti. *Pompeii Silonis Narratio.* Quod ad rerum expositionem pertinet Iudices, non committam ut deorum immortalium ultionem morer. incesta saxo dejiciatur, lege damnata est: habetis judicium, dejecta est: habetis exemplum. *Vibii Gali* narratio, brevis expositio rerum est. Adversarium incesti postulavi, accusavi, damnavi, carnifici tradidi: permittis jam abeam? Accusator recede, eamus ad absolutionem tuam. ita dii damnatam absolvere maluere, quam sacerdotem? Sero innocentiam damnata concupisti, vitam dejecta.

Altera Pars. Silli Sparsi. Damnata dejecta est; absoluta descedit. *Arelii Fus.i Patris.* Putares puellã demitti, ... n cadere. *Cestii Pii.* Nullã habebat ... viam; in templo dixerat, itaque ... m deos invocabat. Lex sacerdotem non usque ad saxum differret, nisi expectaret deorum sententiam. *Cornelius Hispanus* descripsit altitudinem montis, etiam secure despicientibus horrendam & adjecit: Carnifex quoque recedens impellit. nihil fecit tanquam rea, contumax est innocentia, turpe putabat sacerdos rogare, nisi deos. *Marillii.* Mirandum est, si oppressa est virgo sine gratia? Cujus enim genibus submisit manus? quem deprecata est, quæ tarde rogavit etiam deos?

Divisio. Latro in has quæstiones divisit, Vtrum lex de incesta tantũ sit, quæ dejiciatur nec pereat: An etiam damnata, si innocens post damnationẽ apparuit, dejici non debeat: An hæc innocẽs sit: An hęc deorũ adjutorio servata sit. *Cestius* & illa subjũxit huic ultimę quæstioni: An dii immortales humanarũ rerũ curã agant. Et si agunt, An singulorũ agant; si singulorum agant, An hujus egerint. Improbabat Albutius, quod hæc non tanquã particulas incurrẽtes in quæstionẽ tractasset, sed tanquam problemata φιλοσοφούμενα. *Fuscus Arellius* pater sic divisit: Vtrũ incestæ pœna sit dejici, an perire: utrum providentia deorũ, an casu servata sit. Si voluntate deorum servata sit, an in hoc ut crudelius periret.

Color. Hic color fere sententiis quas proposui, permixtus est. Quid tamen Cestius senserit, indicabo. Contra sacerdotẽ qui dixerũt, videri deos infestos illi, in hoc eã servasse, ut diutius torqueretur, ajebat Cestius, malle se casu viderĩ factum, quam deorum voluntate. nam si semel illos intervenire huic rei fateremur, manifestius erit in pœna servatam esse sacerdotem, quam in pœnã actam; quæ nõ probabat ille. *Triarii.* Remissam tibi pœnam putas? ampliata est, & ipsa inquit ampliatio, quæ apud judices fieri solet: & verbum in sententia positum, non est damnantis, sed dubitantis. Declamaverat apud illum hanc ipsam controversiam Varus Quintilius, tunc Germanici gener, ut prætextatus, cum descripsisset circumstantem turbam dolentem, quod tam cito oculis pœna subduceretur, dixit: Exaudierunt dii immortales populi vota. Incestam, ne cito præceps supplicium transcurret, revocaverunt. Cestius multa contumeliose dixit in ipsam sententiam. Sic, inquit, quomodo quadrigas, revocaverunt: nam & ante posuisti similitudinem, quia & hæc de carcere exierat. Cum multa dixisset, novissime adjecit

adjecit rem, quam omnes improbavimus. Ista negligentia pater tuus exercitum perdidit, filium objurgabat, patri maledixit. *Pastor Aietius* hanc controversiam apud Cestium jam Senator dixit, & hunc colorem optimum putavit: Sic veneficiis corpus induruit, ut saxa reverberaret. Multum Cestius hanc corripuit, & dixit, Hoc est, quare ego auditores meos invitem ad alios audiendos ire: hoc male mihi facit ille, qui aut athleta aut pictor est. Dicebat autem in Albutium, qui illis diebus dixerat in hac controversia, durius saxo: & in Bassum Iulium multa, qui dixerat Virgo de sub saxo. Othonem Iunium patrem memini colorem insulsum inducere, quod minus ferendum est, quod libros colorum edidit. Fortasse, inquit, pœnæ se præparavit: & ex quo peccare cœpit, cadere condidicit. *Silo Pompejus* hunc colorem tentavit. Præstatur, inquit, quædam damnatis sacerdotibus verecundia. erubuimus quicquam ex damnatæ veste detrahere. *Hispanus* dixit: Ita putaveras una te pœna posse defungi, cum in saxo deos nominasses? *Triarius* indignantium voces descripsit, & dicentium: Quia non potest, non vis mori. *Marillius* dixit: Constituta in saxo invocavit deos. publica indignatio exorta est. audet ista nominare deos, audet hoc loco? Quid autem habet jam quod illos roget, nisi bonam mortem? *Diocles Caristius* dixit: τάλαινα καὶ τὸ δεύτερον (ait.) *Puton* ait: ἀεὶ ἐχθρὸν νομίσης ἐφ' ᾧ βέβλησαι.

CONTROVERS. IV.

Vir fortis sine manibus.

LEX. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrumque corpus interficiat, sine fraude sit. *Altera.* Liceat adulterium in matre & filio vindicare. *Thema. Vir fortis in bello manus perdidit: deprehendit adulterum cum uxore, ex qua filium adolescentem habebat: imperavit filio ut occideret. Non occidit: adulter effugit: abdicat filium.*

CONTRA FILIUM. *Porcii Latronis.* Adulteros meos tantum excitavi. me miserum, quamdiu jacuerunt, postquam deprehenderam? Ego te non abdicem, quem possem occidere? O acerbam mihi virtutis meæ recordationem. O tristem victoriæ memoriam. Ille onustus modo hostilibus spoliis vir militaris, adulteris meis tantum maledixi: solus ego ex omnibus maritis, nec dimisi adulteros, nec occidi. Quid rides? inquam, quod non habeo manus? voco filium. Tu viri fortis filius, qui stringere ferrum non potes? ne truncus quidem capi potui, nisi domi. utcunque tamen potui, obluctatus sum, & truncum corpus opposui. Exierunt adulteri, tantum meo sanguine cruenti. *Cornelii Hispani.* O dignum, cui aut pudica contingat uxor, aut impudica, dum armatus est. Te respublica invoco, quę manus meas possides: quis non putet aut me sine filio fuisse, aut filium sine manibus? *Cestii Pii.* Conceptus est iste: ex quo sciemus, cum adulteros deprehendero. Numquam putavi futurum salva republica, ut vir fortis sentiret se manus perdidisse. *Marilli.* adulteros meos usque ad limen prosecutus sum. cucurri miser ad ferrum, quasi manus haberem. *Triarii.* Deciderunt arma cum manibus: tunc primum sensi me manus perdidisse. Dii boni, & has manus aliquis derisit? *Asprenatis.* Arcessitus ut occideret adulteros, venit ut dimitteret. Ita ego manus etiam pro adulteris perdidi. steti deprehensus ab adulteris meis. Patris desertor, matris leno, quem puto jam credi tis non esse filium viri fortis, tertius in cubiculo derisor stetit. *Fulvii Sparsi.* In bello meas, in domo etiam filii manus perdidi. Processit in bellum hic unus omnium adolescentis filii vicarius, in acie vicit, domi captus est. portat inter spolia viri fortis volutantes adulteros. Adolescens,

lescens, venit tempus militiæ tuæ: indignare si deceptus es. Tam frustra ad filium, quam ad gladium cucurrit. ridebant adulteri truncas viri fortis manus, circa sua arma iabentis. *Argentarii.* Ante patriæ quam patri negavit manus. Libenter causam ejus suscepi. quis enim illum non vindicet? quid hoc infelicius, quem adulteri tunc riserunt, cum deberent mori? Vir fortis in civitate truncus, integros adulteros spectat. *Iulii Bassi.* Non est quod putetis puniri illum: ad suos dimittitur, inquam, ad matrem suam: nescio an & ad patrem? Meruit hereditatem illius, quem occidere parricidium putavit. Nulli unquam plus debuistis viro forti, usque eo pro vobis pugnavit, ut pro se non posset. Adolescens, quos dimisisti sequere.

Pars altera. Vibii Galli. Matrem, inquit, non occidisti quem minus hoc crimine perdere debui quam patrem? Pater occidere jussit: lex vetat. non comparassem patri legem nisi cum illa lex fuisset. alterum putavi parricidium, matrem coram patre occidere. *Arellii Fusci Patris.* O misera pietas. Inter quæ parentum vota constitisti? Non semper scelera nostri juris sunt. atroces quoque animos misericors natura debilitat.

Divisio. Latro hac usus est divisione; An licuerit filio: An vindicare oportuerit: An si licuit, & oportuit, ignoscendum sit illi, si nō potuit, indulgentia repugnante. An licuerit, in illa divisit: An tunc liceat adulterium filio vindicare, cum maritus non est: An tunc liceat, ubi maritus in eo loco est, quasi omnino non esset. An oportuerit, tractationis quidem est, quam ut quisq; vult variat, Latro tamen sic ordinavit. Oportuit etiam si pater non juberet, occidere adulteram, viri fortis uxorē. Oportuit, jubente patre, etiam si ipse posset occidere. Oportuit, cum & juberet, & ipse non posset. Novi declamatores illam quæstionem tentaverunt ex verbo legis natam, *Adulterum cum Adultera qui deprehenderit, dum utrumq; corpus interficiat, sine fraude sit:* An nemo possit occidere, nisi qui deprehenderit. Tentaverunt & illam. An non possit abdicari filius, ob id quod illi facere salva lege non licuit.

Color. Color pro adolescente unus ab omnibus qui declamaverunt introductus est: Nō potui occidere: ex illa Ciceronis sententia tractus, quam in simili controversia dixit, cum abdicaretur is qui adulteram matrem occidendam acceperat, & dimiserat terrore. *Latro* descripsit stuporem totius corporis, in tanto inopinati flagitii spectaculo: & dixit: Pater, tibi manus defuerunt, mihi omnia. sed cum oculorum caliginem, animi defectionem, membrorum omnium tortionem descripsisset, adjecit: Antequam ad me redeo, exierunt. *Gorgias* inepto colore, sed dulci **. *Pammenes* ex bonis declamatoribus dixit **. *Gorgias* egregie dixit **, *Pammenes* dixit **. *Fuscus Arellius* dixit: Majus erat scelus quod imperabas, quam quod deprehenderas. *Albutius* no narravit, sed hoc colore egit ab initio usque ad finem. Ego me defendere debeo: si quid mihi objectum erit, aut negabo, aut excusabo. Si quid exegeris majus viribus meis, dicam: ignosce, non possum. Ignoscit filio pater navigationem recusanti, si non ferat mare: ignoscit non sequenti castra, si non potest, quamvis pater ipse militaris sit. Non possum occidere. Agedum ipsam legem recita: Liceat & marito, liceat & filio. Quare tam multos nominat: nisi quod putat aliquos esse qui non possint? Et in descriptione dixit: Cum me vocavit pater, hoc, inquam, putavit supplicium futurum morte gravius, si adulteram filio ostenderet. Et illud dixit. Exierunt adulteri inter patrem debilem & filium stupentem. *Silo Pompejus* hoc colore narravit. Non putavi mihi licere. *Blandus* hoc colore. Vtrinque filii nomen audio: pater rem petit justiorem, mater faciliorem. Et illud post descriptionem adjecit: Fatebor vobis, patricidium

coram patre facere non potui. *Cestius* hoc colore egit. Profiluit, inquit, protinus mater, & amplexu suo manus meas alligavit. Ago cõfusioni meæ gratias, quod nihil in illo cubiculo vidi, nisi patrem & matrem. Pater rogabat, ut occiderem: mater, ut viveret. Pater, ne nocens impunita esset: mater, ut ego innocens essem. Pater recitabat legem de adulteris: mater de parricidis. Et ultimam sententiam dixit: Occidere matrem si turpe est noluisse, non potui. *Argentarius* dixit: Non est quod me ex hoc habitu æstimetis, quas manus habeo: tunc nõ habui. Et illud dixit: Dat pœnas tibi: perdidit virum, perdidit filiũ, ægrotanti non assidebo, egentem non alam, omnia mihi libera sunt, jam vitã illi non debeo.

Ex altera parte multa sunt pulcherrime dicta: sed nescio an Græcis nostri cessuri sint. In hac controversia dixit *Amas*: Habet aliquid corrupti hæc sententia. *Latro* dixit: Quantum ego tunc questus sum cum fortuna mea, quod non & oculos perdidissem. *Silo Pompejus* dixit: Fili, aut oculos erue, aut manus commoda. Omnes aliquid belli dixerunt, illo loco quo deprehensi sunt adulteri dimissi. *Latro* dixit: Adulteros meos tantum excitavi. *Fuscus Arellius* dixit innuisse nuntiæ. frigidius dixit contrariam illi sententiam: Adulteros interventu meo ne excitavi quidem. *Vibius Rufus* dixit: Adulteri marito non assurrexerunt. *Pompejus* dixit: Adolescens, denique adulteros excita: postquam tu venisti, securius jacent. *Latro* dixit: Erratis, qui me putatis manus non habere, filium vocavi: ut intravit, ab adultero salutatus est. *Fuscus* dixit: Fili, tuam fidem ostende, te integro, manus me non perdidisse. controversiam mihi de te facit adulter, veni, utrius filius sis, indica. *Fumitius* & pulchre dixit, & nove sumpsit ab omnibus bene dicta. Irrupi in cubiculum, adulterorum: quid mentiar miser? aperto cubiculo expectabant adulteri. *Cestius* dixit: Vocavi filium, risit adulter, tanquam quid diceret: Meus est. *Vibius Rufus* dixit: Adulter matris exit, & commodo suo. *Hybreas* hunc sensum optime dixit. *Dionysius*, filius ejus Dionysii, qui Ciceronis filium docuit; elegans magis Declamator, quam vehemens, hunc sensum & vehementer dixit, & eleganter. *Vibius Rufus* dixit: Quam otiosi, quam securi adulteri transierunt præter oculos meos, præter filii manus? *Latro* cum exeuntes adulteros descripsisset, adjecit: Adolescens parentes tuos sequere. *Nicetes* illam sententiam pulcherrimam, qua nescio an nostros antecesserit, sed illum Albutium, qui Græcis præeminet: cum pugnantem in acie se descripsisset, dixit: Me miserum, quas manus adulter effugit: & illud Albutii. Non potui, inquit, matrem occidere. quo excusatior sis, adjice, & patrem. *Albutius* sic narravit, ut tanquam filio sciente factum esset adulterium, suspectum patri, quasi conscium matri suæ fecerit. *P. Asprenas* dixit: Exiit novissime maritus, & dedit adulteris locum. Idem dixit: Matrem occidere non potes. adulterum certe occide. An & iste pater est? dixerat Nicetes. *Murrhedius* dum hanc sententiam imitari vult, stultissimam dixit: Reliqui in acie pugnaces manus.

CONTROVERS. V.

Raptor duarum.

Lex. Rapta Raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. Thema. *Una nocte quidam duas rapuit: altera mortem optat, altera nuptias.*

CONTRA RAPTOREM *Porcii Latronis*. Iam se parabat in tertiam, nisi nox defecisset. Stupri accusatus, stupro defenditur. Cum altera litigat rapta, alteram advocat. Vindicate patres, vindicate fratres, vindicate mariti, fortior disciplinæ publicæ severitas surgat, jam binæ rapiuntur.

piuntur. *Mentonis*. Postera die erat in hujus domo fletus, lamentatio matris spes suas deplorantis: cum interim ex alia domo alia vociferatio oritur, alius tumultus. coit populus, velut publico metu exterritus, & vix credens duos tantum raptores fuisse, cum interim producitur publicus pudicitiæ hostis, quem una nocte unius virginis injuria non fatigaverat. *Cestii Pii*. Alteram injuriæ rapuit, alteram patrocinio. Quantum suspicor, ne rapta quidem es. quæris argumentum? non irasceris. quomodo istud fit? duabus injuriam fecit: una queritur. Misericors sum, inquit. Gaude, habes qui te vindicet. Vide qualem habitura sis virum: non est una contentus. *Argentarius* eundem sensum dixit, hoc adjecto. Non est una contentus ne una quidem nocte. *Pompeji Silonis*. At quam bene minum egit, quomodo raptam se questa est, qua vociferatione, quam perbene illi optionem cessimus. *Triarii*. Perleras raptor, ni bis perire meruisses. *Iunii Gallionis*. Sumatur de illo supplicium, cōstituatur in cōspectu publice: cædatur diu: toto die pereat, qui tota nocte peccavit. Subito fastidiosus raptor occurrit & ait: Iam nec nuptias volo. Stulta deciperis. dicam suus? quid dixerim tibi, idem enim dixi & huic dum te peto, in illam incidi. *Arellii Fusci* patris. Retro amnes fluant, & sol contrario cursu orbem revocet: confugiat sacrilegus ad aras: raptorem rapta vindicat.

Ex altera parte. Pompeji Silonis. Postero die cum illi narratus esset nocturnus error, dum putat se in unam incidisse, huic priori supplices submisit manus, hanc prius deprecatus est: exoravit. propter hoc puto illa magis raptori irascitur. Altera ex puellis raptorem mori vult, altera servari reum: alter judex damnat, alter absolvit: inter dispares sententias mitior vincat. Dicam quod sentio: magis irasceretur, si unā tantum rapuisset. diceret, Ergo ego sola digna visa sum, cui injuriam faceret? *Argentarii*. Referat nunc Virginiam, referat Lucretiam: plures tamen Sabinæ sunt. Ex tribunis potentior est qui intercedit: non est invidiosa potestas, quæ misericordia vincit. Quid cessas puella? pro marito roga. Hæc sententia deridebatur à Cestio, quasi improba.

DIVISIO. In hac controversia de prima quæstione nulli cum altero convenit. *Latro* primam fecit quæstionem: Non posse raptorem, qui ab rapta mori jussus esset, servari. Si legatus, inquit, ex ire debet, peribit: si militare debet, peribit: si legem dicere debet, peribit: si raptam ducere debet, æque peribit. Si is ante te rapuisset, & nuptias optasset, interposito deinde tempore, antequam uuberet, hanc vitiasset: negares illum debere mori, rapta jubente? Atqui nihil interest: nisi quod dignior est raptor morte; cujus inter duos raptus ne una quidem nox interest. Si rapta nupsisset, deinde post tertium diem rapuisset aliam, negares illum mori debere? Atqui quid interest? nisi quod honestius tunc maritum defenderes, quam nunc raptorem defendis. Alteram fecit. An rapta, quæ nuptias optat, nihil amplius raptori præstare possit, quam ne sua lege pereat: contra alienam legem nullum jus habeat. Optasti nuptias: non occidetur tanquam raptor tuus. at idem si eadem nocte qua te rapuit, stationem deseruit, fuste ferietur. si sacrilegium fecit, occidetur. Licet tu dicas, Quid? ergo ego non nubam? Tu raptori præstas, ut illum ipsa non occidas: non potes præstare, ne quis occidat. Quomodo sacrilegus, quamvis à te servatus, periret, sic alterius puellæ raptor à te servatus peribit. Si rapuisset te: deinde deprehensus in adulterio adservaretur in tormentum diutius pereundi: tu interim educta nuptias optasses (datur enim optio & in absentem) vetares illum occidi à marito? Quid interest, qua lege pereat, nisi quod mode-

 stius

ftius alienum legem interpellares quam tuam? Tertiam fecit: cum quod utraque optat, fieri non possit, an ea eligenda sit optio, qua ultio ad utramque perveniat. Atqui mortem optat mea optio, & te vindicat: tua me non vindicat. nec hoc tibi mea optio præstat, quod mihi, occiso raptore invideam. Illa respondet: Optio tua me non vindicat? Vindictam tu meam putas, non fieri quod volo, fieri quod nolo? etiam mihi contumeliosum erit, te dignam videri in cujus honorem occidatur: me indignam in cujus honorem servetur. Isto modo & mea te vindicat. Nempe lex duas pœnas scripsit violatori: alteram passurus est, non eris inulta. jam raptor non erit impunitus: habebit pœnam, indotatam uxorem. Respondet eodem modo. Morietur: sed non mihi. Servabitur, sed tibi. Quartam fecit quæstionem: Si non potest utriusque rata esse optio, utra dignior sit. Vltimā non quæstionem, sed tractationem. Nullum non raptorem impunitum futurum: si hæc via impunitatis monstretur, ut qui plures rapuisset tutior esset. Neminem non inventurum aliquam humilem, quæ se in optionem commodaret. *Fuscus Arelius* primam quæstionem hanc fecit: Qui duas rapuit, perire utrique debet. Lex, inquit, quæ dicit, *Rapta Raptoris aut mortem optet, aut nuptias*: de eis loquitur, qui singulas rapuerunt. non putavit quemquam futurum, qui una nocte duas raperet. Non quæro, quid optetis, quod severissime optare potestis, occupo. necesse est raptorem mori. Quare? utrique raptæ debet ultio contingere. Vtramque enim non potes ducere, utrique mori potes. Vna pars legis ad hunc raptorem pertinet, in qua mors est. Putate enim utramque nuptias optasse: quid futurum est? in raptoris matrimonium ambitus erit. Putate illum plures rapuisse quam duas: quid fiet? una nubet? Nuptiæ ad unam pertinebunt, mors ad omnes. Qui duas rapuit, utrique debet mori. quare? dicam. Quod vult, eligat. Aut nuptias optabunt; aut altera mortem, altera nuptias. Si nuptias optaverint, non poterit fieri quod utraque voluerit. Vno modo poterit fieri quod utraque volet, si utraque mortem optaverit. Ergo fiat id, quo uno duæ vindicari possunt. Hic tractavit: Ne exemplo quidem utile est, non utrique perire eum qui duas rapuerit, ne hunc morem perniciosissimum introduci civitati, ut aliquis propter hoc non pereat, quia perire sæpius meruit. Reliquam partem controversiæ Fuscus in hæc divisit: Vtra optio honestior sit, utra justior, utra utilior. *Cestius* hanc partem controversiæ sic divisit: Vtra puella dignior sit, quæ valeat: utra optione raptor dignior sit. Cestius & conjecturalem quæstionem tentavit. An hæc cum raptore colluserit, & in hoc rapta sit, ut huic opponeretur. *Latro* ajebat, non quicquid spargi possit suspiciose, de eo etiam dicendum. Colorem hunc esse, non quæstionem: eam quæstionem esse, quæ impleri argumentis possit. *Cestius* ajebat, & eam impleri posse argumentis. Hunc sensum à Latinis jactatum *Nicetes* dixit: ἐπὶ τῆς τείτην νὺξ ἔχημν. *Glycon* dixit. *Diocles Carystius* dixit hunc sensum *Vibius Rufus* subtiliter dixit: Volo tibi malam gratiam cum sponso tuo facere, habet amicam. In hac controversia dixit *Albutius*, Ambulat in masculos. adeo nullum sine amatore vitium est, ut hoc quidam disertum putaverint. ego tamen magis miror, hoc Albutium potuisse dicere, quam aliquos potuisse laudare. Ex Latinis dixit *Triarius*: Gratulor vobis virgines, quod citius illuxit. *Argentarius* dixit, Quæritis quid isti finem rapiendi fecerit? dies.

CON-

CONTROVERS. VI.

Archipirata filia.

Thema. Captus à piratis scripsit patri de redemptione. non redimebatur. Archipiratæ filia jurare eum coegit, ut duceret se uxorem, si dimissus esset. juravit. Relicto patre secuta est adolescentem. Rediit ad patrem, duxit illam. orba incidit. pater imperat, ut archipiratæ filiam dimittat, & orbam ducat: nolentem abdicat.

CONTRA FILIVM. *Porci Latronis.* Pro dii boni, & hæc puella hospitio patris excepta est. Prohibeo domo, terra prohibendam. Bonæ spei uxor, bonæ spei nurus, quæ amare potest captivum, odisse vel patrem. Captus, inquit, in tenebris jacebam. Narra obsecro soceri tui beneficia. Possum, Iudices, esse securus? filius meus ait se uxori patricidium debere. *Cestii Pii.* Quis interfuit nuptiis tuis? pater? denique puellæ pater?

Ex Altera parte. Silii Basii. Hodie captivus essem, nisi hæc archipiratæ filia fuisset. Vt dixi, Patrem habeo: inter bonos captivos sepositus sum. Archipiratæ filia vocatur, puto ex aliqua nata captiva: certe animum ejus natura à patre abduxerat: misericors erat, deprecabatur, flebat, movebatur periculis omnium: nihil ih illa deprehendi poterat piraticum. Promisi nuptias & quasi aliquam sacram testationem, tuum nomen inserui. Eo loco me non deseruit, in quem venire etiam patres timuerunt. Arctius nos fortuna alligavit, quam ut orba possit divellere. Vidisses tectum pannis corpus, omnia membra vinculis pressa, maciem, retractos introrsus oculos, obtritas catenis & inutiles manus. talem quis amare nisi misericors posset? Decepi te puella, alia pollicitus sum. Venies in patriam mecum, ibi tibi referam gratiam; hic catenatus, egens, squalidus quid possum? pater meus, socer tuus (hoc enim jampridem te vocabat) socer, inquam, tibi tuus gratiam referet. Quidam avitas paternasque flagitiis obruerunt imagines. quidam ignobiles nati fecere posteris genus. in illis non servasse quod acceperant, maximum dedecus: in his quod nemo dederat fecisse, laudabile. Si possent homines sibi sortem facere nascendi, nemo esset humilis nemo egens, unusquisque felicem domum invaderet. Sed quamdiu non sumus, natura nos regit, & in quemcunque vult casum nos mittit. Hinc sumus æstimandi, cum sumus nostri. Quis fuit Marius, si illum in suis inspexerimus majoribus humilis. In tot consulatibus nihil habet clarius quam se auctorem. Pompejum si hæreditarię extulissent imagines, nemo Magnum dixisset. Servium regem tulit Roma: in cujus virtutibus humilitate nominis nihil est clarius. Quid tibi videntur illi ab aratro citati, qui paupertate sua beatam fecere rempublicam: Quemcunque volueris revolve nobilem: ad humilitatem pervenies. Quid recenseo singulos, cum hanc urbem possim tibi ostendere? Nudi stetere colles. Inter hæc tam effusa moenia, nihil est humili casa nobilius. fastigiatis supra tectis auro puro fulgens prælucet Capitolium. Potes objurgare Romanos, quod cum humilitatem suam obscurare possint, ostendunt. Sed hæc non putant magna, nisi apparuerit ex parvis surrexisse. Misereri illius oportet, quia orba est. ista tamen habet propinquos, habet amicos paternos, habet te imbecillitatis suæ tutorem fortissimum. Omnes uxores divites servitutem exigunt. Crede mihi, volet in suis regnare divitiis; & tamen æquum est eam possidere domum, quam meam agnoverit. Si coeperimus esse magis liberi, si paulo speciosior animo ejus effulserit domus, si parum blande fecerimus, relinquit: & tunc est tormentum, carere divitiis, cum illas jam sense-

ris. Vides quid inter duas uxores intersit. ista si nos reliquerit, repetet suos: hæc quod dedit, dimissa non auferet. Multi duxere sine dotibus uxores: quidam dictar non accepere dotes: quidam emtis contenti fuere mancipiis: & cum possent accipere divitias, emere quibus libertatem darent maluerunt, quam suam vendere. Aliquis in adoptionem juvenis petitur? si volet ire, quæret senex ille qui petit, quales & quos habeat majores, quanta bona, an satis magno se possit addicere. Aliquis captare orbos senes vult, & suas spes in alienas mortes diffundere? excutiat testamenta, scrutetur census. Vbi vero quæret uxorem, videat an nuptias suas amet, an nihil pluris faciat marito, an misericors sit, an fortis sit, an possit, si quid viro inciderit mali, una tolerare. Si his bonis fuerit instructa, dotata est. Non possumus una felices esse: quod solemus, una infelices erimus. Fac, inquit, quod imperat, nolo propter me patrem tuum offendas. Ibo, inquit, sola. Tu ibis? quo, infelix? Quas petitura regiones? Est enim tibi aliquis locus? pater tuus nobis maria præclusit, meus terras, *Cestii Pii*. Solent qui coguntur à patribus ut uxores ducant, illa dicere: Non sumus etiam nunc apti nuptiis. Ego contra, refugio uxorem quia uxorius sum. *Arellii Fusci* patris. Insolens malum est, beata uxor. Cum immensum pondus auri orba attulerit, cum pecunia arcas nostras oneraverit, quid aliud quam beate serviemus? Altera filium dat tibi, altera patrimonium: pater, utra magis dives est? Locuples est, pater, quam mihi concilias. O si scires, quam dives hæc fuisset. Orba, inquit, est. & hæc orba est. Inter duas orbas ea mihi curanda est magis, quam orbam ego feci.

Divisio. In hac controversia nihil litium fuisse fere omnes consentiunt. *Latro* primam quæstionem fecit: An pater propter matrimonium, filium abdicare possit, cum liberum cuique hujus rei arbitrium sit. *Gallio* subjecit huic: Etiam si potest imperare filio, ut uxorem ducat, an ei qui jam habet? *Latro* secundam fecit: Si jus est patri, etiam propter matrimonium abdicandi, An liberum huic fuerit, non parere cum jurasset. Hoc in hæc divisit: An nemo jurejurando teneatur, quo per necessitatem adactus est: An expleverit jusjurandum, ducendo illam uxorem: An etiam si non expleverit, non teneatur religione, qui coactus aliquid contra jusjurandum fecit: hunc autem cogi à patre super jusjurandum facit: An possit parere patri: An debeat. Hic de meritis puellæ & moribus.

Color. Colore hoc usus est *Latro* pro patre: Puellam non misericordia motam, sed libidine: & ideo non esse beneficium. In argumentis eleganter hanc partem tractavit: Etiam si beneficium dedisset, non esse sic referendam gratiam. deinde beneficium esse quod judicio detur, non quod furore aut morbo. *Hispo Romanus* alio colore dixit: Illam non amore adolescentis, sed odio patris sui secutam esse. Voluit ille & amoris commendationem detrahere. *Butco* longe accersito colore usus est: voluit eam nubere non invito patre. sed secreto suadente, palam dissimulante totum hoc gestum, ratione illa honestam conditionē nuptiarum inventam, cum alio nullo modo posset. neque enim aliter illos effugere potuisse, nisi patiente patre. Sed ajebat *Latro*, non esse tanti, detrahere illi commendationem soluti adolescentis, ut detraheretur invidia relicti patris. *Fuscus Arellius* egregie declamavit: Non enim propter nuptias orbæ dimitti illam, sed quamvis orba non esset, ejici jussit non aliam sibi magis placere, sed illam displicere dixit: & hoc quod *Latro* transcurrerat, pressit. Timere se puellam temerariam, inter piratas natam, inter piratas educatam, impiam in patrem. *Gallio* illud quod omnes scholastici transierunt, dixit: Timere se, ne hæc speculatrix

esset,

esset, & piratis omnes occasiones indicaret: aut certe ne videretur nolle se suspectum esse reipublicæ illi jurasse? timuit, ne à puella videretur improbe jusjurandum exegisse. Ne quid liberi sibi esset, adjecit, jurasse per patrem. *Triarius* dum sententiam puerilem captat, inepte dixit, Iurasse & se per orbam. Ajebat enim *Cestius*, valde hanc fieri orbam, etiam si juraslet *Latro* ajebat quoque jusjurandum ineptum esse: nihil enim minus convenire, quam aliquem per patrem jurare, patrem relicturà. Omnes honestam matrem puellæ dederunt: omnes dixerunt eam misericordia m tam, non amore. Solus *Pollio* judicio fecisse vult eam: etiam à misericordia discessisse: dixit enim illam non potuisse cum piratis vivere. Vt primum honestam occasionem invenerit discedendi, discessisse. *Q. Haterius* à parte patris pulcherrimam imaginem movit. Cœpit enim subito quo solebat cursu orationis fervere, quasi exaudiret aliquem tumultum, vastari omnia ac rapi, comburi incendiis villas, fugas agrestium: & cum omnia implesset terrore, adjecit: Quid exhorruisti adolescens? socer tuus venit. *Glyconis* valde levis & Græca sententia est. Tolerabilem dixit illam rem, cum jurisjurandi vim describeret: hoc esse quod fœdera sanciret, quo astringeretur exercitus. ὅρκος ἐστὶ alias πρᾶγμα πίστεως καὶ παρὰ πειραταῖς νημερτὲς μένον. *Artemon* circa eundem sensum versatus est à parte adolescentis, cum dixisset relictum patrem, adjecit: λοιδόρει νῦν τὸν ἀρχιπειράτην, τὸν μιαιφόνον, τὸν ΠΡΟΣΕΛΟΝ πρόδοτες, εἰ θέλεις, καὶ τὸν ἐπίορκον.

CONTROVERS. VII.

Tyrannicida à piratis dimissus.

Lex. Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema. Quidam alterum fratrem tyrannum occidit: alterum in adulterio deprehensum, deprecante patre, interfecit. A piratis captus scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolam scripsit, si præcidissent manus, duplam pecuniam se daturum. piratæ illum dimiserunt patrem egentem non alit.*

PRO TYRANNICIDA. *Porcii Latronis.* Da mihi epistolam esurientis fratris. Manus, inquit, præcidantur. in quam partem corporis durius sævitia incurrat? cetera membra mea sunt, manus publicæ sunt. Talem me dimittite, qualem à piratis recepistis. Non habeo quod de fortuna queri possim, eum qui manus meas configit. Si præcideritis, inquit, manus: Si irasceris: scribe potius, Si occideritis Tyrannicida exitum tyranni rogo. Non timeo, ne manus quas piratæ solverunt, judices alligent. Ex omnibus quæ mihi fortuna terra marique privatim mala publiceq; congessit, tyrannum, adulterum, piratas, nihil expertus sum durius quā patrem. Tyrannus cum timeret manus meas, non præcidit, injuria matrimonii nihil abstulit corpori. piratæ quasi beneficio meo viverent, gratis miserti sunt. Vnum hostem inexorabilem habui. quod felici re, quod subito inimico, non ante tyrannidem navigavi. Genui, inquit, educavi. nempe istud beneficium & tyranno præstitisti, & adultero. Has manus si per te redimere non potes, rem publicam appella. Adulter cū manibus sepultus, tyrannus cum manibus projectus est. Magnis sceleribus jura naturæ intereunt. non magis tu pater, quam illi fratres. Audite novam captivi vicem. Tutus sum, si pater meus nihil habet. Quicquid habes, pro redemptione filii mitte: nō est quod timeas: non deerunt tibi alimēta, cū dixeris tyrannicidæ patrē. Pro adultero filio rogas? quærite nunc quomodo tyranni fiant, *Cestii Pii.* Cedo mihi epistolas patris. quæris unde habeant,

beant, cum mihi nullas miseris? Duplam dabo pecuniam: apparet, pro unico filio rogat. Duplam pecuniam dabo: unam summam pro filio, alterā pro tyrannicida. Si manus praecideritis. hoc nec adultero fecimus, nec tyranno. Non habui pecuniam; sed rogare illos potes, & audacter roga; in misericordes piratas incidi. Quare non alo? quia captum filium tuum, age: parum est, si dixero. non redemisti. Alere non possum: perdidi manus non credis? epistolam lege. Duplam pecuniam dabas, avaris dabas, piratis dabas, sic excusabant piratae, ipsas mihi cum praeciderent manus: Pater jussit, ajebant, magnum facinus est, sed magno licet. Egens sum, inquit, mentiris. Cedo mihi patris mei censum. Quid ergo aliis patrem idimissus fortasse promittam; cum rogaveris, nihil paciscor. Etiamnum manus meas petis? nega tuam esse epistolam, & habes argumentum, dic, Ego rogare pro adultero soleo. Qui non aluit, inquit, patrem, alii getur. Plus de manibus meis timui. *Cornelii Hispani.* Quid me rogarit pater, nescio: publica vindicta cruentum gladium privato tyranno impressi. Captum me piratae nihil aliud quam alligaverunt. *Q. Pius.* Duplam pecuniam dabo. Polliceris, inquam. petitur unde tantas patrimonii vires habeas. etiam num, tanquam de tyranni arca loqueris. Corrupit frater uxorem meam quam nec tyrannus violaverat. Ut pretium piratae constitue runt: Gavisus sum, inquā, locuples pater poterat dare, etiam si duplam poposcissent. Remiserunt me reip. cum manibus, patri cum epistolis. *Pompeii Silonis.* Pactus sum de redemptione. scripsi patri. quicunque pro tyrannicida vestro pependistis, certum habeo, solliciti optatis, ut hae litterae ad patrem perveniāt. Egeo, inquit, sic subito? Quod ex toto emi non debet, duplo emit. *Arellii Fusci* patris. Causam meam tenui apud eos, qui nihil debebant manibus meis. Tunc primum egere queritur iste, cū manus meas vidit. Quid mirum, si non putaverunt turpe piratae, accipere mercedem quā pater dabat? Ades pietas: si sancte vixi & innocenter, effice an iste manus meas, qui odit, desideret. Tarde mihi epistola solvi videbatur. Hoc prorsus ad fabulas, repleto sceleribus nostro saeculo, deerat, ut narraretur aliquis solutus à piratis, & alligatus à patre. *Blandus.* Hic qui unde vivat non habet, quam care tyrannicidae vestro se mancipat! quid agis pirata filii, piratarum magister, ejus crudelitatis emptor cujus nec pirata venditor est? *Romani Hispanis.* Pater piratis salutem. Hanc eripis filio. Duplam dabo. Quid necesse est? potui vilius solvi. Ut praecidatis manus. Obstupuerunt piratae: & cum dimitterent, dixerunt: I, dic patri tuo, non omnia piratas vendere. *Mentonis.* Adhuc, Indices, tanquam pro manibus meis egi. verum est confitendum, vobis remissae sunt. Exhibeo reipublicae piratarum depositum tibi. manus hae tuae salvae ad te periatae sunt. Fac quod voles. illud unum rogo, si peccaverunt, cuilibet tu vinciendas trade si isti tradis, sic alligabit quomodo voluit. praecidet. *Allegii Flavii.* Adhuc qualem optem patrem, nescio. divitem? debilitat. egentem? alligat. neutrum manibus meis expedit. Duplam dabo, ut manus praecidatis. Filium minus crudelem habuisti. *Marillii.* Ut allata est epistola, coeperuntque eam piratae solvere, ut recitata dupla in epistola pecunia est: Hic est, inquam, pater, quem vobis laudaveram. *Triarii.* Ubi est patrimonium tuum illud, quo tyrannos instruis, quo adulteros facis? ubi est? certe in me nil impendisti.

Pars altera. *Silii Basi.* Infelix futura est etiam victoria mea, si nō tenuero causam, fame moriar si tenuero, hoc tantum consequar, ne fame moriar. Duxi uxorem nimium foecundam? peperit mihi tria nescio quae prodigia, variis generibus inter se & me furentia: unum qui posset patriam opprimere, alium

alium qui fratrem violare, alium qui patrem. Testor, Iudices, omnes cives meos. una servivimus, nemo tyrannidem me.nno sensit magis. Argumentum habeo maximum, quod vivo. Non pepercissetis mihi, si putassetis me patrem tyranni. Dum inter se pugnant, vicit respub. Reliqui duo, quia non poterant in nos, inter se tyrannidē exercuerunt. Habebat iste nescio quam uxorem, quam in arce co gnoverat. Si alligare te possem, proficiscentem alligassem. Non opus est tibi magna impensa ad sustinendum patrem. tu mecum alimenta partire. nolo me tam bene alas, quam ego te alui: nolo ignoscas mihi quicquid passus es, quicquid timuisti patrem. posce flagella, scinde rugas, ulcores subjice ignes, & mortuam hanc partem, quæ tantum in contumeliam suam spirat, quia extingui non potest, exure. si parum est, fac quod ais ne piratas quidem fecisse, manus præcide. exhibeo tibi. hæ sunt illæ, quæ quidlibet scribunt. Vbi est gladius tuus? stringe, tyranno licuit vulnere mori; adulter uno ictu breviter confectus est: pater te pro beneficio similem fortem rogo. ne tu quidem apud piratas famem timuisti. neminem tyrannus sic torsit. *Porcii Latronis.* Fili, nihil amplius quam famem deprecor: si tamen inexorabilis es, illud pro beneficio peto, ut aut tanquam adulter moriar, aut tanquam tyrannus. Par erat utriusque fortuna illo tempore. tu alligatus eras, ego senectute immobilis, & vincto simillimus: tu in solicitudine, ego in omnium meorum solitudine: tu lucem non videbas, ego etiam modicam. hoc unum inter nos interest, quod tu etiam à piratis cibum accepisti. *Blandii,* Deprecabar non pro adultero, sed pro domo: ne fratrem occideret; tyrannicidium inquinaret, patrem respergeret. roganti mihi, & has interponenti manus pæne præcidit. Hæc sententia deridebatur à Latrone, tanquam puerilis, Hoc & pro isto est, ut aliquem ex suis reliquisse videatur, quem non occiderit. *Vibii Rufi.* Hæ nempe scripserunt epistolam manus. præbeo. præcide, & ale. *Pompeji Silonis. Liberi parentes alant, aut vinciantur.* ad te legem meam transfero, licet alliges, & alas.

Divisio. Fere hac usi sunt divisione: An lex causam nec patris nec filii æstimet, sed hominis: Pater an filio alendus sit. Dixit legem hanc pro malis patribus scriptam esse, bonos etiam sine lege ali. An omnes alendi sint. An hic alendus sit. Hanc quæstionem *Latro* in hæc divisit. An alendus sit, quod filium à piratis non redemit. hoc loco quærit, An potuisset redimere, An voluisset. deinde, An alendus sit, si etiam præcidi filii manus voluerit, novissime, An præcidi voluerit, *Hispo Romanus* separatim quasi juris quæstionem fecit. An qui non redemit filium, non possit ab eo alimenta petere. Sed hoc utraque quæstio continet, ut ajebat Gallio, & prior in qua quæritur: An omnis pater alendus sit: dicitur enim: Quid si quis filium excæcaverit? quid si quis non redemerit? Et cum ad alteram quæstionem ventum est, in qua quæritur, An hic pater alendus sit: nihil aliud dici potest, quare non alatur, quam quod non redemit, quam quod duplam promisit, ut manus præciderentur. Græcorum improbam quæstionem satis erit in ejusmodi controversiis semel aut iterum annotasse, An in tyrannicidam uti pater hac lege possit, quasi enim sacras & publicas manus esse: in quas ne piratæ quidem licere quicquam putant. Nostri hoc genus quæstionis summoverunt. *Silo Pompejus* non eis tantum usus est quibus ceteri, cum dicerent hunc patrem non debere ali, quod non redimisset filium, & quod præcidi manus filio voluisset: sed à privatis causis transit ad publicam causam. dixit enim, non debere ali hominem perniciosum Reip. qui tyrannum filium habuisset, qui desiderasset

rasset amissum, quod non vindicasset. Sed negavit ullam aliam causam illi esse persequendi tyrannicidam, nisi libertatem publicam: & descripsit mores hominis impii, cruenti: qui quia per liberos non posset, per piratas tyrannidem exerceret: ut liberius diceret, latrocinium filio dedit. & illud in hac parte laudatum est à Silone declamante. Cœperat hoc tractare, non debere ali tyranni patrem, omnibus faventibus illum fame necandum: & cum diu pressisset, illum tyranni patrem esse adjecit: Aude postulare ut illud tibi prosit, quod tyrannicidæ pater es. *Blandus* hunc sensum, cum postero die declamaret, in ironiam vertit: & cum objecisset, quod tyranni pater esset, adjecit: Nolite illum aversari. habet quod opponat. & adulteri pater est.

Color. Colorem pro patre alius alium introduxit. *Fuscus* iratum se illi confessus est fuisse: quod fratrem in conspectu patris occidisset: & huic loco vehementer institit, cum nemo hoc tyrannus, nemo pirata fecisset. Iratus, inquit, ob hoc ipsum fui, quod hoc scelere etiam tyrannicidium inquinaveras. apparet te morbo quodam adversus tuos furere: & servavit hunc actionis tenorem. Iratus fui, hodieque paciscor, nec queror: nec se dimisit in preces, aut rogavit, sed jure patrio usus est. Illud ad excusandam epistolæ crudelitatem adjiciebat: Scripsi piratis, non eo animo ut manus tibi præciderentur, sed ut exprobrarem tibi cruentas in conspectu patris fraterno sanguine manus: tuto autem scribebam. sciebam enim piratas nō facturos, nisi pecuniam accepissent, quam non mittebam. Quamobrem neque præciderunt: & si sperassent, utique præcidissent. Sed apparuit illas epistolas irascentis esse, non promittentis. In ultimo descripsit, quam miser futurus esset, alimenta accipiens illis manibus, quas paulo ante spectaverit fratrem occidentes: & adjecit, quod ajebat præceptore suo dicente, summa cum admiratione exceptum, illud Homeri Priamo aptum: καὶ κύσε χεῖρας Δεινὰς ἀνδροφόνους, αἵ οἱ πολέας κτάνον υἷας. *Silo Pompejus* & ipse iram fassus est. ajebat enim non habiturum fidem, si se negasset iratum fuisse: sed iræ causam non dixit. *Q. Fuscus* transeundas ajebat eas offensas, quibus ille gloriaretur, hanc causam posuit, quod relictus esset ab unico filio; quod invito se navigasset: cum videret senem orbum jam pæne egentem, jam tum illum fugisse, ne aleret: & ad preces patrem deduxit, & rogavit in epilogo filium. Et *Sparsum* hoc colore declamasse memini, hominem inter scholasticos sanum, inter sanos scholasticum. *Cestius* alio colore usus est. dixit enim, non iram illam patris fuisse, sed calliditatem: Non habebam, inquit, unde redimerem. Quem rogarem pecuniam in tam avara civitate, in qua ne filii quidem patres alunt? usus sum consilio, sciebam piratas non crudeles esse, sed avaros, volui efficere ut desperarent illum redimi, & propter hoc supervacuum & cum impensa futurum, dimitterent. An prudenter cogitaverim, nescio. feliciter certe cogitavi. post epistolas illas quas accusat, dimissus est. *Latro* se totum ab istis removit coloribus, & advocavit vires suas tanto totius actionis impetu, ut attonitos homines teneret. hoc enim colore usus est: Nescio quid scripserim: olim jam mihi excussa mens est, ex quo vidi filium unum in arce, alterum in adulterio, tertium in parricidio: ex quo respersus sum sanguine morientis filii, ex quo relictus sum solus, senex, orbus, egens, odi meos. Hic color illius viribus approbandus est. Quanto enim opus est, ut aliquis accusando se miserabilem faciat? *Albutius* omnes colores miscuit: & ut hoc liberum esset, patronum patri dedit, nec voluit narrare. Ad propositionem cœpit. Alimenta pater à filio petit, deinde cum ad defendendum venit,

venit, quod scripsit duplam se daturum, si manus præcidissent, primum Latroniano colore usus est. Hoc, inquit, respondeo, nescit quid fecerit, in insaniam malis actus est. hic philosophicum locum introduxit, quomodo magnis calamitatibus animi everterentur, deinde anthypophoram sumpsit. Mentiris. Ille vero iratus fuit. Cogis, inquit, me dicere, iratum tibi merito fuisse. Executus est omnia. hoc illi inter cetera objecit, quod occupans, fratrem suum ignorasset aut dissimulasset: ait tyrannicidio quoque ejus commendationem facere. deinde ad illum colorem redit Cestianum: Sed illum puto consilio fecisse quæ fecit. quid ergo? quid iste tandem dicit quare scripsisset? nihil dixit. flet; mori vult, sed non fame. In hac declamatione hanc *Albutius* sententiam dixit dubiam inter admirantes & deridentes: Panem cani das, patri non das. *Glycon* egregie dixit: ἐλεήσατε αὐτὸν ὃς κινδυνεύει πατέρα θρέψαι. *Gorgonius* fuit Buteonis auditor, postea scholæ quoque successor, vocis obtusæ, sed pugnacissimæ, cui Bato scurra rem venustissimam dixit: Centum raucorum vocem habes. Hic putavit varium colorem se excogitasse pro patre: Ego, inquit, dictavi. *Duplam dabo, si manus non præcideritis.* Librario una syllaba excidit, *Non*: & scripsit, *si præcideritis*. Digna res, quæ voce illa diceretur. *Artemon* dixit: φιλότεκνε πάτερ, καί σοί τι ...... *Antraas* dixit: ἄξενον σκάφος· καί τις τῶν αὐτῶν ἐν αὐτῷ τῷ σκάφει πατήρ ἐστι. *Niceses* dixit: διπλᾶ δώσω, ἂν ἀποκόψητε τὰς χεῖρας. ἐζήλουν οἱ πατέρες μή τις τυραννήσας, μή τις μοιχεύσας.

CONTROVERS. VIII.

Ter fortis.

Lex. Qui ter fortiter fecerit, militia vacet. *Thema.* *Ter pater fortem in acie, quarto volentem exire retinet: nolentem abdicat.*

CONTRA TER FORTEM. *Porcii Latronis.* Miserrimus pater jam non viderem filium, nisi abdicarem. fortis plus quam aut legi aut patri sat est. Tertio mihi non redditus, sed relatus est. quod patriæ superest, patri vindico. fugit me filius, & quidem ad hostem. Quousque pavidus præliorum nuntios expectabo? fili, mihi vacationem peto. *Cestii Pii.* Abdico filium, ut habeam. non minus vacatio mea Reip. profuit, quam militia. duxi uxorem. Sic descendit in narrationem. Tertio. audivi velut denuntiantis deos, Faciat adolescens jam felicitatis suæ finē. Ego à diis vacationem in unam pugnam petii. Accidat, inquam, quicquid timeo, si illum amplius in aciem dimisero. Cum diis pactus sum. Nō timeo, inquit. Hoc est cur timeam. Objicitur mihi, quod me filius oderit. *Arellii Fusci* Patris. O me filio pugnante jam lassum. Magna omnia sunt. Nihil hoc putas, quod viri fortis pater timet? Miserū me. jā hosti nimis notus sum, jam pro te nescio quid etiā lex timet. Miraris, si quod legi satis est, patri nimis est? Numquid luxuriam, inquit, objicis? ego vero te etiā morari posco inter voluptates. Quousque in duro castrorū jacebis cubiculo? quousque somnū classico rumpes? quousque cruentus vives? simus hilares: trium victoriarū vota solvenda sunt. Tot acies sustinuisti, tot vulnera: possum cū Repub. queri, sero dimitteris. Subinde audio te dicentē, Malo gloriā quā vitā. Hoc ergo me exanimat, quod mori tibi tam facile est. Denique uno quiesce bello. *Pompeji Silonis.* Causa abdicandi est, ne sine filio vivā: quē tamdiu nō viderē, nisi abdicarē. Abdicatio mea in potestate abdicati est. *Romani Hispionis.* Quid fatigatę felicitati molestus es? quid expectas, donec castris ejiciaris? *Mentonis.* Erubescit Resp, tā cicatricoso milite uti. Nō oportet

oportet tantam virtutem sine successore concedere. ducenda uxor est. sed jam nunc te admoneo, ne unum tollas. *Cornelii Hispani*. Non ante te retinere coepi, quam dimisit Resp. Nullum jam tibi vulnus, nisi per cicatricem imprimi potest. adhuc diutius fuisti cum hoste quam apud patrem. Domi tantum sanatus es. *Iulii Othonis Patris*. Optimus virtutis finis est, antequam deficias, desinere.

Ex Altera parte. * * * Ter fortiter pugnantem abdicas, certe abdicatis pugnare licet. *Albutii Sili*. Quis hic subitus in sonuit tumultus? nunquid imperator vocat? venio. Plurimum in prima acie laboravi. pudet me, ter victi militant. P. *Asprenatis*. Quousque, inquit, periclitaberis? Bene habet, Iudices: pater me putat dignum esse qui salvus sim. Senator post sexagesimum & quintum annum in curiam venire non cogitur, nec vetatur. Prætorio licet prætexta toga uti festis, aut sollemnibus diebus: nunquid necesse est? Quicquid aut præmii aut honoris nomine datur, in utramque partem sumi liceat: alioquin desinit præmium esse, cui necessitas jungitur. Pareo tibi pater: qui gloria nos immortales fieri dicebas, qui ex acie redeuntis vulnera osculabaris. Ad hæc nova & diversa imperia subito me circumagi putas posse? non ita est. Ille in nos dominatur affectus, qui animum primus intravit. Luxuria, avaritia, desidia, injustitia, timor, non dediscuntur, & quotidie hæc omnia aut castigantur, aut puniuntur: in tantum etiam vitiorum tenaces sumus. Crede mihi pater; non sum mei juris, cum ille prœlii clamor exortus est: invadere hostis libet, obstantis cuneos gladiis diducere: hic impetus, hic ardor animi, domum tuam triuis hostium spoliis adornavit: huic supplicationes illas debeo. propter hoc me etiam cum abdicas, diligis. non animus, non lingua constat: in alieno opere deprehensus sum: toga ipsa humeris non cedit. Ad obsidendum hostem, ad occupandum castris locum, ad intercipiendos hostium commeatus ire jusseris, otium imperas animo non otioso. Quotiescunque tumultus aliquis exortus est, in me civium diriguntur oculi, meas spectant manus: & adhuc (verum dicendum) nihil patria debet mihi: nunquam pugnavi, nisi coactus. Credis ne quicquid refero tibi? scimus quem vitæ cursum agimus: eadem pericula nos ubique circumstant, & totidem viæ ad mortem sunt. Interdum continuatus labor firmiores facit: sæpe quos labor roboraverat, desidia consumpsit. *Marillii*. Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea legis munus est. Pugnabo & abdicatus: nec verebor: ne vilis sit opera mea patriæ. Athenienses abdicato vicerunt duce. Quantum inter illum & me interest? ille abdicationem virtute delevit, ego merui.

Divisio. Prima quæstio illa ab omnibus facta est vulgaris: An filius ob id, quod sui juris sit, abdicari possit. deinde, An debeat. Hæc tota tractationis est. Græci illam quæstionem primam solent tentare quam Romanæ aures non ferunt. An vir fortis abdicari possit. Non video autem quid allaturi sint, quare non possit. nam quod & vir fortis est, & totiens fortiter egit, non plus juris illi adfert, sed plus commendationis.

Color. Colorem à parte patris quidam duriorem fecerunt. voluerunt enim videri invisum filio patrem: itaque malle illum cum hostibus vivere, quam cum patre: pæne omnes, esse adolescentem insatiabilem gloriæ: sed propter ipsum patri & moderandum & continendum. Quidam ex toto ad patris indulgentiam refugerunt, & non disputaverunt hoc modo, quo Silo Pompejus disputavit, qui sic divisit, ut diceret. Etiam si patrem non haberes, desinere debebas. quia patrem habes, desinere debes, quia pater vetat. Facit illo modo quo Gallio, qui sic divisit

visit hanc partem: Hoc impero Reip. causa, tua causa, mea causa, sequentia duo videtis quemadmodum potuerit implere: illud Reip. causa imperare, sic tractavit: Primum ut pluribus juvenibus pateat ad virtutem aditus; non debere omnium occasionem fortiter faciendi ab uno occupari: deinde expedire Reip. non videri tantum ex uno pendere: futurum ut & animi hostium crescerent, & suorum frangerentur, si casu ter fortis occidisset. Ad ultimum, utile esse Reipublicæ ter fortem servari, ut sit qui ostendatur juventuti. jam illum magis posse ornamentũ esse quam præsidium. Illum sensum veterem, Iam pro viro forti nescio quid etiam lex timet, hoc loco *Gallus* posuit. hoc quoque inquit: Ter viro forti aut diffidit, aut consuluit. Nec illam quidem secuti sunt tractationem, qua usus est *Blandus*, qui dixit: Militia tibi supervacua est, invidiosa est, periculosa est. Supervacua est: quia non cogeris, immo verecunde vetaris. Gloriæ causa aliquis militat: consecutus es gloriam. vocationis causa: consecutus es præmium. Tria domi præmia sunt. Et sic transiit, ut diceret, invidiosum esse, unum hominem totiens optare omnes honores intercipere. Quam periculosa res esset invidia, quem magnos viros oppressisset. Hic exempla. Periculosam esse militiam, eodem loco collegit. Illud unum adjecit de lege, Non posse illum jam fortiter facere, quia omnes illum hostes peterent: & adjecit. Ideo lex ter fortem dimisit. scit illum jam observari ab hoste. His ergo omissis, illi qui amantem patrem induxerant, hoc genere egerunt: Non possum pati: non possum desiderium tui sustinere. Hoc loco *Æschines* ex bonis declamatoribus cum diceret, Non me gloria cupidiorem tui fecit, non omnibus admiranda virtus. Confitebor, inquit, affectus patris: quos ut quisque volet, interpretetur. οὕτως ἄν καὶ ἄτιμον ἐφίλων. Videbatur hic, dum in-

dulgentiam exprimit, non servasse dignitatem patris. Placebat autem Latroni, potius ratione retineri patrem, quam affectu: cum in ratione habeat aliquem locum & affectus. *Asprenas* colorem secutus est longe alium: dixit enim se non negare Reipublicæ viri fortis operas, sed ad necessarios usus reservare. Si magnum aliquod bellum incidat, tunc & veteranos vocari ad arma. Et illa sententia ejus hoc loco valde laudata est: Nunc illi militent quibus necesse est: tu militabis, si erit necesse. Sic venisse populum Romanum ad Scipionem Æmilianum, cum majus bellum Numantinum apparuisset: quam quod alii duces sustinere possent. Magnum intervallum inter Numantium & Carthaginem Scipioni datum. Sic ad Pompejum, cum piratæ maria clausissent. Magna præsidia non esse consumenda. Hoc loco *Asprenas* de lege dixit & ipse sententiam. Videlicet ad h s casus lex ter fortem seposuit. A parte filii colorem induxerunt quidam, ut illum cupidum gloriæ & bellicosum facerent. *Nicetes* quidem hoc usus est ve bo: τῶν ἐπεὶ ἐπηρμένον αὐτὸν τοῖς δικαίοις ἀριστείοις & hic egit, ut quereretur quod cessarent manus suæ, quod inermes essent. *Latroni* non placebat hic color: malebat adolescentem judicio, quã morbo militare. Hoc est, inquit, quod pater efficaciter dicat, detrahere illum operibus suis glomerarium, sanguinarium, quem nec pater possit retinere, nec lex dimittere. Quidam pacti sunt cum patre tanquam *Mento*: qui dixit semel tantum se militare velle, ut aliquid videretur Reip. supra legem præstitisse. Quidam perpetuam denuntiaverunt militiam, quamdiu vires fuissent, non defuturum Reip. virum fortem. Non probabat hunc colorem *Latro*. Negabat patri abscindendam spem filii in perpetuum. *Vibius Rufus* hoc colore egit quo Mento: sed illud adjecit, pervenire ad se voces invidorum illas: Numquid amplius pugna-

pugnavit, quam quod neceſſe illi fuit? Quidam hoc compoſitum & ſimulatum inter nos putaverunt, ut ego militare vellem, tu vetares. *Latro* vehementer egit à parte patris, & adjecit: Abdicato non permittam exire, injiciam manus, tenebo. noviſſime ante limen exeuntis cadaver hoc ſternam. ut ad hoſtem pervenias, patrem calca. Putabat Plancus, ſummus declamator, Latronis hunc ſenſum, à Latrone fortius dictum, à Lesbocle Græco tenerius, qui dixit ſic: *κείσομαι ὡς τεῖχος, τὸ τάφρον ὑπέρβηθι καὶ πατέρα.* *Fuſcus Arellius* religioſe patrem induxit ominibus territum: ajebat præceptorem ſuum in hac controverſia deſcribentem pericula futuri prœlii, Homeri verſus ob hoc edidiſſe: *Δαιμόνιε, φθίσει σε τὸ σὸν μένος.* *Glycon* dixit: *οὐ κεῖται ἐν ὧ θανάτῳ, καταφρονῶ τούτου, πατρὶ ἐμῇ.* *Diocles Caryſtius* dixit: *ἐὰν ἐπιτύχῃς μίαν προσθήσεις ἀρεςείαν. ἐὰν ἀποθάνῃς, τρεῖς ἀρεςείας ἀπολέσῃς.* *Glycon* dixit: *οὐκ ἔςιν ἐν ἱκανὸν εἰς τὸ ὑποκείμενον* ΤΟΣ *προπεμπτικόν.* *Æſchines* non ille orator, tunc enim non declamandi ſtudium erat, ſed hic ex declamatoribus dixit nobis cum denuntiaret filio periculum, & præſagiis tangi ſe diceret: *ἔςι πατὴρ ἔςι, ἡ τύχη μαντικώτατον;* *Diocles Caryſtius* dixit ſententiam, quæ non in declamatione tantum poſſet placere, ſed etiam in ſolidiore aliquo ſcripti genere, cum de fortunæ varietate locum diceret: *μία γὰρ ἐςὶ πρὸς τύχην ἀσφάλεια τὸ μὴ τοσαυτάκις αὐτὸν πειρᾶσαι.* *Dorion* dixit, rem paulo quidem elatiorem, quam preſſa & civilis oratio recipit, ſed qua egregie attonitos patris affectus exprimeret: *τὸ σε ποιοῦμαι, τέκνον, ἵν' ἄσμενος ποιοίην: ἀλλ' εἰ μὲν φθαίην, φοβοῦμαι μή τι ὁ παράταξις, μή τι ὁ πόλεμος μὴ τοῦτο ἀρχεῖ. φοβοῦμαι περὶ τῆς οἰκουμένης. τί, τέκνον ἐρυθειᾷς.*

LIBER SECVNDVS.

Seneca Melæ Filio ſalutem.

CVm repeterem quos unquam bene declamantes audiſſem, occurrit mihi inter alios *Fabianus Philoſophus*: qui adoleſcens admodum, tantæ opinionis in declamando, quantæ poſtea in diſputando fuit. Exercebatur apud Arellium Fuſcum: cujus genus dicendi imitatus, plus deinde laboris impendit, ut ſimilitudinem ejus effugeret, quàm impenderat, ut exprimeret. Erat explicatio Fuſci Arellii, ſplendida quidem, ſed operoſa & implicita: cultus nimis exquiſitus: compoſitio verborum mollior, quàm ut illam tam ſanctis fortibuſque præceptis præparans ſe animus pati poſſet. Summa inæqualitas orationis, quæ modo exilis erat, modo nimia licentia vaga & effuſa, principia, argumenta. narrationes aridæ dicebantur. In deſcriptionibus extra legem omnibus verbis, dummodo niterent, permiſſa libertas. Nihil acre, nihil ſolidum, nihil horridum. Splendida oratio, & magis laſciva quàm læta. Ab hac cito ſe Fabianus ſeparavit: & luxuriam quidem cum voluit, abjecit: obſcuritatem non potuit evadere. hæc illum uſque in philoſophiam proſecuta eſt. Sæpe minus, quàm audienti ſatis eſt, eloquitur: & in ſumma ejus ac ſimpliciſſima facultate dicendi, antiquorum tamen vitiorum remanent veſtigia. Quædam tam ſub to deſinunt, ut non brevia ſint, ſed abrupta. Dicebat autem Fabianus fere dulces ſententias: & quotiens incidebat aliqua materia, quæ convicium ſæculi reciperet, inſpirabat magno magis quam acri animo. Deerat illi oratorium robur, & ille pugnatorius mucro: ſplendor vero velut voluntarius non

elaboratæ

elaboratæ orationi aderat. Vultus dicentis lenis, & pro tranquillitate morum remissus: vocis nulla contentio, nulla corporis asseveratio, cum verba velut injussa fluerent. Iam videlicet compositus & pacatus animus, cum veros compressisset affectus, & iram doloremque procul expulisset, parum bene imitari poterat, quæ effugerat: Suasorius aptior erat: locorum habitus, fluminumque decursus, & urbium situs, moresque populorum, nemo descripsit abundantius. Nunquam inopia verbi substitit, sed velocissimo cursu ac facillimo omnes res beata circumfluebat oratio. Hæc eo libentius, Mela, fili carissime, refero, quia video animum tuum à civilibus officiis abhorrentem, & ab omni ambitu aversum, hoc unum concupiscentem nihil concupiscere, ut eloquentiæ tantum studeas. facilis ab hac in omnes artes decursus est. Instruit etiam, quos non sibi exercet. Nec est quod insidias putes tibi fieri, quasi id agam, ut te bene cedentis studii labor teneat. Ego vero non sum bonæ mentis impedimentum: perge quo inclinat animus & paterno contentus ordine, subduc fortunæ magnam tui partem. Erat quidem tibi majus ingenium quàm fratribus tuis, omnium bonarum artium capacissimum est & hoc ipsum melioris ingenii pignus, non corrumpi bonitate ejus, ut illo male utaris. Sed quoniam fratribus tuis ambitiosæ curæ sunt, foroque se & honoribus parant in quibus ipsa quæ sperantur timenda sunt; ego quoque aliquando, ejus processus avidus, & hortator, laudatorque vel periculosæ, dum honestæ modo, industriæ, duobus filiis navigantibus, te in portu retineo. Sed proderit tibi in illa quæ tota mente agitas, declamandi exercitatio, sicut Fabiano profuit: qui ut aliquando, cum Sextum audiret, nihilominus declamitabat, & tam diligenter, ut putares illum illi studio parari, non per illud alteri præparari. Habuit etiam Blandum rhetorem præceptorem, qui eques Romanus Romæ docuit. Ante illum intra libertinos præceptores pulcherrimæ disciplinæ continebantur: & minime probabili more, turpe erat docere quod honestum erat discere. Nam primus omnium Latinus rhetor Romæ fuit, puero Cicerone, Plotius. Apud Blandum diutius quam apud Fuscum Arellium studuit: sed cum jam transfugisset, eo tempore quo eloquentiæ studebat, non eloquentiæ causa. Scio futurum, ut auditis ejus sententiis, cupiatis multas audire. Sed nec ille diu declamationibus vacabat: & ego tanto minorem natu quam ipse erat, audiebam quotiens inciderat, non quotiens volueram. In hunc ergo libellum quæcunque ab illo dicta teneo, conferam.

CONTROVERSIA IX.

Adoptandus post tres abdicatos.

Thema. *Dives tres filios abdicavit, petit à paupere unicum filium in adoptionem, pauper dare vult, nolentem ire, abdicat. Contradicitur.*

PRO ADOPTANDO. *Porcii Latronis.* Hauccine meam esse fortunam? Eodem tempore & abdicor & adoptor. Ista videlicet domus adolescentem me non capit, quæ te senem fecit. quietiora tempora pauperes habuimus: bella civilia aurato Capitolio gessimus. Divitias putas aurum & argentum, ludibria fortunæ, quæ inter jocum ipsis dominis veniunt? Denuntio tibi dives, etiam si venero, dabo operam, quod in tua domo facillimum est, ut abdicet. Etiam si multa contra expectationem acciderunt, nunquam tamen futurum putavi, ut aut pater meus liberos odisset, aut dives concupisceret. Non desidero patrimonii. Fragilis & caduca felicitas est, & omnis fortunę blādientis speciosus

cum

cum periculo nitor: & sine causa sæpe fluit, & sine ratione destituit. Vidi ego magni exercitus ducem sine comite fugientem: vidi ambitiosa turba clientum limina deserta, sub domino rectore venalia. Nam quid ex summis opibus ad egestatem devolutos loquar? Multa tibi succurrent exempla, etiam si in una domo quæras. *Rufi Vibii.* Habendos esse liberos is quoque judicat, qui non libentissime habet. Ego illos in frivola invitavi nostra, qui illis meam promisi domum, suam eripiam? Quid faciam? Si paruero, abdicabor, si non paruero, abdicabor. Patrem amo. hæc est contumacia mea. Dives filium non habet: me dabis? si dives reduxerit suos: me recipies? ita non adoptari, sed commodari recuso. *Cestii Pii.* Accipe vitæ meæ testem. quid magni æstimas divitem, cui placere difficile est? Vultis scire, quare patrem non relinquam, qui genuit me, qui educavit, qui abdicavit? diu dubitavi, ille amicum tentaret, an hic filium. Abdico, inquit, hoc pater verus. Quid ab eo qui adoptabit, sperare possum? *Narratio Cestii Pii.* Dives sustulit unum filium, non fuit contentus. quid enim erat diviti unus? tres sustulit, poterat unum in adoptionem dare. abdicavit unum, alterum, tertium. Iam nihil diviti superesse putatis? quartum abdicat. *Arellii Fusci* patris. Quisquis es avarus pecuniæ custos immensæ, cum multa quæferis, poterisne omnibus frui? Filium quæris. ecce turba juvenum sine patre. Impera quidvis. non negabo: militabo, dummodo ubicunq; fuero, tuus sim. Ita nos pauperes sumus, qui habemus quod divites rogent? unde talem patrem? non irasceris, nisi ut ames? quid porro ista matrimonia, in quæ male sani ruitis? gaudia dominorum, an onera sunt? Mille cum ventum inter vices suas exempla referebas, & inter illa ponebas & divitis domum. Merito abdicasti, an immerito? Si immerito abdicasti, odi patrem tot ejicientem innocentes: si merito, odi domum tot facientem nocentes. Aliquid in domo locupletis non agendum agam. quæ apud nos frugalitas est, apud illos humilitas est. Petis iterum potius filios quam recipis. Colit etiamnum in Capitolio casam victor omnium gentium populus, cujus tantam felicitatem nemo miratur. Merito potens est: nemo ab ejus origine est, quem non reliquerit. Pater egredientem te, certe domum redeuntem comitabor, nec nisi in limine deseram: ero in publico filius. Amo æque paupertatem ac patrem. utrique adsuevi. Non possum agere in domo divitis filium. Si carum tibi servum venderes, quæreres quis emptor esset. Non mehercule habeo, quo tibi irato satisfaciam. Interim pluris omni patrimonio puto hoc somnium. quod sic me amittere curas, satis amare non possum. Quid faciam adoptatus? loquar filiis ejus bene de abdicatione? Ego in domum vestram intrabo, tanquam ego vos ejecerim? ego ornamenta vestra occupabo? Tum illic si quid commisero, me nec meus recipiet pater. Quid est quod aut negandum mihi, aut excusandum sit? Non insanissimum dispendiorum malum, non erubescendos amores, neque luxuriantem habitum, neque potatus objicis filio. hæc si non potes, aliqua saltem ex commentariis amici tui describe. madentem unguentis hesternis, convulneratum libidinibus, incedentem, ut feminis placeat, femina mollius, & cetera quæ morbi, non judicii sunt. Abdicatio loquax est. Quam te paupertas amo, si beneficio tuo innocens sum! Accusatorem non habeo. me miserum, etiam laudatorem habeo, & eum cui non omnes placent; hoc enim malo dicere, quam omnes non placent. Non tibi per multos liberos fulta domus est, neque turba lateri circumerrat, nec multus intra limen hæres est: quanquam nec sic quidem debuisti dare, cum deos cum votis patris vidisses certantes, & tutior adversus fortunam est, cui-

cui aliquid post damnum superest, & habemus exemplum, posse aliquem tres filios perdere. Ille Crœsus inter reges opulentissimus, ad tormenta post tergum vinctis manibus ductus est. Tu Crasse, post evestigata illa fugitivorum arma urbis Romanæ ditissimus, qui nunc apud Parthos eges sepulchro quoque. Dicta præterea illa corrumpentium non fero. quoties enim inter divitias suas exemplo istam posueritis domum, meliores perdentem divitiis suis liberos? hoc scio nostros fuisse majores: hoc illum Ælium Tuberonem, cujus paupertas virtus fuit: hoc Fabricium, Samnitium non accipientem munera: hoc ceteros patres nostros, quos apud aratra ipsa, mirantes decora sua, circumstetere lictores. Surgite, surgite juvenes: meum rogando patrem, vestrum rogare discite. *Blandi.* Tres genuit: quatuor abdicat. Abdico, inquit, apparet unde venias. *Galli Vibii.* Si quis me audit, abdicari jam putat adoptatum. quare? ne auferam patri filium, filiis patrem: nec tam vicino exemplo emendaris. Qui abdicavit suos, quærit alienos. nulla certa felicitas est. Paulo ante ego divitis filiis invidebam: modo illi mihi. laudat me pater, cum abdicet: laudo ego patrem, cum abdicer. hæc una inter nos disputatio est: ista me dignum putat beato patre, ego meo. *Fabiani Papirii.* Ecce instructi exercitus sæpe civium cognatorumque conserturi manus, constiterunt, & colles equis utrinque complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus consternitur, illatorum multitudine cadaverum, vel spoliantium. Si quæsierit aliquis, quæ causa hominem adversus hominem in facinus coëgit? nam neque feris inter se bella sunt: nec si forent, eadem hominem deceant, placidum proximumq; divino genus. Quæ tanta vos fert ira, cum una stirps, idemque sanguis sitis: vel quæ furiæ in mutuum sanguinem egere? Quod tantum malum humano generi vel forte vel fato invectum? an ut convivia poculis exstruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enim vero & laudanda sunt, propter quæ mensam & lacunaria sua potius quam lucem innocentes intueri maluerint. An, ne quid ventri negetur libidinique, orbis servitium expetendum est? quid tandem sic pestiferæ istæ divitiæ expetuntur, si ne in hoc quidem ut liberis relinquantur? quid tandem est quod in vitio corruperint? Primum si inde incipere velis, ædes ipsæ, quas in tantum exstruxere, ut domus ad usum & munimentum paratæ, sint nunc periculo, non præsidio: tanta altitudo ædificiorum est, tantæque viarum angustiæ, ut neque adversus ignem præsidium, neque ex ruinis ullum ullam in partem effugium sit. Ad delicias dementis luxuriæ lapis omnis eruitur, cæduntur que gentium silvæ: æris ferrique usus, jam auri quoque in extruendis & decorandis domibus. nempe ut auxli interdiu, & nocte ruinam ignemq; metuant, qui tectis injectus est fortuitus. Hinc & vicina urbium excidia sunt: quippe non defendis uni, sed in communi periculo apprehendam: hostesque aliena & in sua damna validiora ceduntur alia, ipsaque cum maxime flagrant, spolium ex alienis ruinis ferunt. In hos ergo exitus varius ille secatur lapis, ut tenui fronte parietem tegat, quam vinctis severe in hoc pavimentum levatum & infusum rectis aurum. O paupertas quam ignotum bonum es! Quin etiam montes silvæque in domibus marcidis & umbra fumoque viridibus. [* *Quid faciam? Si paruero, abdicabor: patrem amo, hæc est contumacia mea.*] ut maria amnesque mentur, vix possum credere quemquam vidisse silvas patentesque campos, quos rapidus amnis ex præcipiti, vel cum in plana infusus est, placidus interfluit: non maria unquam ex colle vidisse lata aut hiberna, cum ventis penitus agitata sunt. Quis enim tam parvis oble-

oblectare animum in vita possit, si vera cognoverit? Videlicet quæ instantibus tangi comprehendique manibus aut sinu, possunt. An magna non capit? exiguum est & hoc, litoribus quoque moles invehuntur, congestisque in altum terris exaggerant sinus: alii fossis inducunt mare: adeo nullis gaudere veris sciunt, sed adversus naturam alieno loco, aut terra, aut mari mutata ægris oblectamenta sunt; ut imbres fastidio rerum naturæ laborantibus. Iam ne liberi quidem, nisi alieni placent. *Hispani Cornelii.* Solus omnium abdicor, quia me meus pater diligit, alienus appetit. *Vibii Rufi.* Dives filium non habet: me dabis? dives reduxerit suos: me recipies? ita non adoptari, sed commodari recuso. Quid mihi objicitur? Meritis amoris alienum fecí. Dic dives audiat; Divitem, inquit, te esse volo. O me abdicandum, si talem patrem relinquo. Laudabat mihi pater paupertatem, narrabat divitum incommoda: ajebat multos divites accusatos? ego certe memini abdicatos. Abdico, non est patris mei verbum. *Triarii.* Quare abdicas? numquid dies noctesque impendo turpibus conviviis? plurimum vivo in lupanari? si nescis quæ crimina objiciantur, ab amico disce. Si omnes mali sunt, quid isto patre miserius: si boni quid crudelius? *Romani Hispani.* In hanc ego domum ibo, in qua totiens aut insanitur à patre, aut totiens peccatur in patrem? cum prodiero repente dives, dicent omnes: Quis est iste, quem magna fortuna non decet? hæc est divitis quarta abdicatio. *Silonis Pompeji.* Quantumcunque est, mihi satis est: unicus sum, fortiter fortunam meam feram. Hoc nunc mihi primum accidit: dictus sum divitis filius, & jam abdicor. Quid videri me velis, nescio: innocentem? sed abdicor: nocentem? sed adoptor. Utcunque tamen abdicatio tolerabilior est; unum abdicat, adoptio tres. Non potest mihi dici quod ceteris abdicatis: In tua potestate fuit, si paruisses patri, non perdidisses patrem: etiamsi non abdicares, perditurus fui.

PARS ALTERA. *Porcii Latronis.* Si nescirem quid mali esset pauperies, nunc intelligerem, cum abdicationem filius meus non timet. Fabriciorum imagines Metellis patuerunt. Æmiliorum, & Scipionum familias adoptio miscuit: etiam abolita sæculis nomina per successores novos fulgent. Sic illa patriciorum nobilitas ab fundamentis urbis, usque in hæc tempora constitit. Adoptio fortunæ remedium est. Non ignoro ego, quorum inopia per otium in angulis divitiarum convictos strepit, accusatioque consequitur, neque quiescere finit. Sed nulla materia in rebus humanis virtute clarius ostendit censu Senatorium gradum census accendit: census equitem Romanum à plebe discernit: census in castris ordinem promovet. censu Iudex in foro legitur. Non persuadeo tibi? I ergo ad illos quos mavis sequi quam reducere. *Fusti Avellii Patris.* Facilius possum paupertatem laudare, quam ferre. Quid mihi Phocionem loqueris? quid Aristidem? Tunc paupertas erat sæculi. Quid loqueris Fabricios? Quid Coruncanios? Pompæ istæ exempla. Fictilibus fuerunt dii faciles. tibi non moveris divitias esse paupertatem. Quid vos liberis vestris optatis? ego meo imperium.

DIVISIO Non puto vos quærere, quomodo hæc controversia divisa sit, cum habeat negotii nihil. *Fuscus* tamen sic divisit: Dico mihi licuisse adoptare: dico mihi licuisse recusare adoptionem: dico etiam ut licuerit, recte tamen recusasse, & quod jure fit, verum est, & quod sine jure quoque rationem habeat, recte fit. Cum de jure diceret, dixit: Sub arbitrio, inquit, patris sum & hoc subjicior patri, quia pius sum: in hoc sine dubio, ut pius sum, & ad manum

manum argumentum est. nempe abdicanti respondeo. quid ita? quia respondeo, scilicet id ago ne desinam illius esse. quid ago, cum respondeo emancipanti? quid enim ad amittendum patrem interest, utrum ejiciar, an transferar? Si non licet recusare, cur potius abdicas me quam tradis? Cum de officio diceret, in hæc divisit: Dico non fuisse dandum fine magna causa filium in adoptionem: dico multo magis à te: dico minime illi. *Silo Pompejus* sic divisit. cœpit evertere, & explosa quæstione: In omnia patri pareo, dum sit: etiam si in omnia, ibi non parendum, quo efficitur ne pater sit. Deinde quærit, an invitus filius dari in adoptionem possit: si non potest à nobis abdicari, quod arbitrii sui est: an possit, non cum contra voluntatem patris est, sed cum male arbitrio suo utitur. hic subjecit, an hic bene usus sit. De officii parte tractavit, & ita divisit: Turpem esse adoptionem, inutilem esse, periculosam esse. Cum diceret turpem, dixit aliena bona invadere, & trium filiorum sub se sortem esse, & liberis spem reconciliationis paternæ eripere, quam inhumanum esset. Cum inutilem diceret, dixit patri inutilem esse, adoptanti inutilem esse. Cum patri inutilem diceret, tractavit quam grave esset, unico carere filio, quem alius concupisceret. & cum diceret divitem esse, quodque qui tot haberet solatia, filium quæreret: dixit: Tibi non erit facile adoptare. Inutilem esse diviti cum diceret, sic tractavit: Futurum ut ad suos rediret, si non adoptasset. Hoc loco belle videbatur dixisse. Si animum patris intelligis, dat tibi notam reconciliandi tuos, negat se solitudinem pati posse. Cum inutilem sibi esse diceret, paupertatem laudavit, in divitias invectus est: dixit se posse divitiis corrumpi, quibus corrumpi possit exercitus. Cum in divitias invehetetur, dixit: Ajunt multa vitia divites habere istos, & hoc gravissimum, quod suos non amant. Nec esse quod quisquam se satis putet firmum ad repellenda vitia, contactu ipso nocentia transeunti bono. Nec peccare discam? Ecce tu quam cito abdicare didicisti. Dixit futurum, ut diviti displiceret propius inspectus, ipsum amorem paupertatis ab illis fastidiri: dixit futurum, ut abdicaretur, si adoptatus placuerit, ego nec meo placeo: adjecit periculosam sibi futuram adoptionem in domo, suos dominos desiderante, & tota familia expellere insitivum hæredem cupiente. *Latro* ultimam quæstionem posuit, quam ferre solebat: Etiam si non recte fecit, quod adoptari à divite noluit: an tamen bono id adversus patrem animo fecerit, an ignoscendum sit. deinde an bono adversus patrem animo fecerit. In hac quæstione bono pars adolescentis est, patrem amantis, & opibus præferentis. *Latro* tamen negabat patrem daturum manus, bono adversus se animo factum, sed consensum filiorum adversus patres dicturum tacitum, nescio quem. *Brocco* quidam non male re usus, qui dixerat adolescentem videri sibi habere capitalia quædam vitia, male de se existimare eum qui ire ad judicem districtum innocens nollet. *Argentarius* omnes priores transiens partes, statim ad hoc venit, debuerit ne patri parere, an non debuerit: & in figuram contulit declamationem. Volo, inquit, alius filium abdicet, qui petitur à patre paupere, ut in adoptionem divitis daretur. Quam bonam, inquit, causam pater habebit? Dicit hic, deinde transit. Sic cum declamasset eam controversiam, quæ usitata non erat: Si ille filius malam causam haberet, ego bonam habeo: contulit suam causam cum illo.

Color. De colore magis quæsitum est, an adolescens debeat aliquid in divitem dicere, quid enim faciet? diceret in eum qui tantum res habet, & in amicum paternum? non dicit in eum quem fugit? & illi tamen qui sibi abstinentiam

nentiam conviciorum imperaverant, non bene præstiterunt. aliqua sententiæ dulcedo surrepsit. Aridi declamatores fidelius quos proposuerunt colores, tuentur: nihil enim eos sollicitat, nullum schema, nulla dulcedo sententiæ subrepit. sic quæ malam faciem habent, sæpius pudicæ sunt: non animus illis deest, sed corruptor. *Fabianus Philosophus* hoc colore usus est, ut diceret: Etiam si sustinerem, ac tradi diviti nollem. & in divitias dixit, non in divitem: illas esse quæ frugalitatem, quæ pietatem expugnassent, quæ malos patres, malos filios facerent. *Gallus Vibius* fuit tam magnæ olim eloquentiæ, quam postea insaniæ. Huic accidisse uni scio, ut in insaniam non casu incideret, sed judicio perveniret, nam dum insanos imitatur, dum lenocinium ingenii furorem putat, quod simulabat, ad verum redegit. Hic controversiam postero die quam erat à Fabiano dicta, declamavit. Solebat autem sic ad jocos pervenire, ut amorem describeret pæne cantantis modo, ut diceret, Amorem describere volo: tanquam, Bacchari volo. Deinde describebat, & totiens cœpturus repetebat: Amorem describere volo. In hac controversia plane quod voluit, consecutus est, ut divitias nobis in odium adduceret. Sæpe enim ingessit: Divitias describere volo: & multa minus facunde & corruptius quam Fabianus, sed dulcius. hoc unum occurrit, in quo pusillum inest insaniæ. Non me delectant ignoti domino servorum greges, nec sonantia laxi ruris ergastula, patrem gratis amo. *Fuscus Arellius* & hunc colorem dixit: Omnibus offendor. cum primum de adoptione ista cogitarem, occurrerunt mihi tres abdicati: & audio in ista domo tres fuisse filios. Necesse est timeam infelicem liberis domum. & alias causas dixit. licet enim plura abdicato dicere, propter quæ non litiget: sed nunc refero, cui rei quisque maxime institerit. *Latro* illo colore usus est, sodalem se tribus divitis filiis fuisse: Semper, inquit, illos colui, immo adhuc colo. cum abdicati essent, ego illis suasi ut tacerent, & patrem cedendo mitigarent. dixi, Cum primum tempestivum putabitis, patrem vestrum rogabit meus. Ecce admonent me aptissimum esse tempus. Verum est. non potest pater invenire reconciliationis aptius tempus. dives filios quærit. *Cestius* illo colore: Quos abdicatione non potuit terrere, putat se castigaturum adoptione. Non ille tuum filium concupiscit, suos corrigit: dum illos correctos putaverit, me statim abdicabit. Non faciet? Atqui neminem adhuc habuit, in quo hoc aut facilius aut justius faceret. *Fabianus* hoc colore, ut dixit, egit: Nolo dives esse. *Rufus Vibius* hoc: nescio dives esse: Hæc in hoc loco cum diceret, excepta sunt. Non est quod putes, omnibus divitias convenire. nihil est insolentius novitio divite. Sed & illud dixit: Alius animo se loquitur, ut ex contemptu divitiarum gloriam petat. ego non dico, Dives esse nolo: sed, nescio. *Albutius* & ipse divitias insecutus est, & dixit pulchram de Fabricio sententiam. Munera, inquit, regia respuit, cum auro dominum timet: accipere. & illum locum egregie tractavit: Omnes cibos habebo suspectos, omnes potiones, trium pædagogia: ex illis occidere me volet, quisquis frugalissimus fuerit. Non venenum pauperes timent, non heredem: adhuc nec abdicationem timebamus. *Silo Pompejus* illo colore egit: Nemo illi placere potest. Ne in hoc quidem aliquem retinuit, ut non omnes abdicaret. Ecce nunc, inquit, invenit novam abdicationem, ne quid de reditu sperare possent. Et cum multa dixisset in divitem, dixit: Non est quod mireris si te oderunt, quos abdicasti. Colorem aperte paratius aliquid cur hic desideras? quidam dixerunt patrem cupidum divitiarum, quod invidiosum est, in hoc usum: quidam ita, Divitias filio dare vult, ut filiis eripiat. Itaq;

Latro optimo colore usus est. In hoc, inquit, te in adoptionem volo dare, ut facilius per te abdicati reconcilientur. *Cestius*. Timeo, inquit, ne abdicer. veliem timeres. *Albutius* hoc colore usus est: Summam sibi amicitiam cum divite fuisse: dixisse illum sibi dubitanti, an filium tolleret. Tolle, inquit, in meum patrimonium: ego istum fratrem liberorum judicabo. Itaq; cum & tertium abdicaret, dixit: Nisi mihi illudis, unicum etiamnū filium habeo. venit ad me, & ait: Redde quem educasti mihi: si emendati fuerint liberi mei, habebo hunc cum illis: si perseveraverint, habebo pro illis. Tentasti statim illum reducere in gratiam cū filiis. intempestivum erat. Tentavi, quotiens subtrahendum eum respondit: non tanquam possit diviti deesse filius. *Silo* dixit: Amicos, inquit, abdicat. usus sum. quid ergo? mavis inimicum adoptet? si intraveris domum, videbis, an aliqui animum patris à filiis avertāt. Si reduxerit, inquit, illos, & quid fiet? capit diviiis domos quatuor liberos. Si illi te fratrem gravabuntur, libentissime recipiam. Sic de me dives meruit, ut illi darem filium paratissime commodato. *Blandus* hoc colore egit, ut diceret, Divitem inexorabilem esse liberis: omnia se fecisse ut illum placaret: videre se magnas causas & graves. Itaque certam futuram adoptionem, *Otho Iunius* pater solebat difficiles controversias belle dicere, eas in quibus inter silentium & actionem medio temperamento opus erat. Edidit quidem quatuor libros colorum, quos belle Gallio noster Antiphontis libros vocabat: tantum in illis somniorum est. & hoc vitium ab antiquis, qui artem dicendi tradebāt, duxerat. Illi enim colores * probant qui non possunt coargui, non ut omnia asseverent. ut non esset aliquo homine offensus. Sed ridiculum est affectanti, quod falsum probari non possit. Non multum interest in causa sua, falsum aliquis testem deprehenderit, an servum: alteri enim credi non debet, alteri non solet. *Otho* tamē *Iunius* bene dicebat has controversias, quæ suspiciose dicendæ erant. Itē memini optime dicere illum pro juvene adulterii reo. in quem *Syriacus Vallius* homo disertus ad calumniam juraverat. Erat genus judiciale. Speciosum juvenem dominus suus deprehendisse cum uxore in cubiculo suo testatus est, & ob id uxorem suam dimisit. hoc nomine, servum pro adultero postulatum, dominus non defendebat: mulierem, quam petebat præjudicium, tuebatur. opus erat aliquo colore, cum in cubiculo visa esset cum servo à marito. *Otho Iunius* nullam rem certam posuit, sed tantum circumventam à viro mulierem egregie tractavit: cujus actio quam utilis fuisset, statim apparuit, *Nigro Brutidio* dicente, qui hoc colore usus est: Accersitum à domino servum, qui inter se medius & dominam, cum domina rē haberet: illam non esse passam: maritum indignatum, prosiluisse quasi in corruptorem. Vsus est colore. dixit enim arcessitum ut dominicæ libidini * paparium faceret. *Syriacus* cum secunda actione hunc colorē urgeret, diserte multa dixit: inter quæ & hoc: Adulterum accusator in cubiculum usque perduxit, patronus in lectum, & pæne causam abstulit. & illud cum Syriaco vafre & facit, & belle respondet, cum prima actione diceret, non posuit causam, sed argumentatus est; dixit probaturum se deprehensam in cubiculo cum servo. *Niger Brutidius* cum ageret, objecit Syriaco, quod causam non posuisset, & institit assidue, quare non apparet, quomodo servus sollicitatus esset, quomodo perductus in cubiculum, cum responderet Syriacus, ait: Primum non apud eundem præceptorem studuimus. Tu Apollodorum habuisti, cui semper narrare placet: ego Theodorum, cui non semper. deinde si quæris Niger, quare ego non narraverim: ut tu ista narrares, Tunc & contra Maximum

Stertinium quo premebatur, cum comes ejus fuisset, dixit, Per annos duodecim in officio fui: Dic quid in domo tua peccaverim? Sed hæc consuetudo vestra. Injuriam vocatis, finem servitutis. Tamdiu vobis cordi sumus, quamdiu usui. Hæc à Syriaco dicta, magna exceptis clamoribus, cum occurrerent mihi, præterire non potui. Ad Othonem redeo, à quo longius aberravi. Solebat hos colores adhibere, qui silentium & significationem desiderant. Bene itaque & hanc controversiam hoc colore dixit, tanquam in emendationem abdicaturus, & reconciliationis causa faceret. Hoc non detegebat, sed omnibus sententiis utebatur ad hoc tendentibus: tanquam, Non possum, inquit, pati sine patre me: an sine te putas pati posse quemquam, aut patrem putas pati sine liberis posse? & illud: Credite mihi, impium nihil de liberis duo patres cogitant. & illud: Recipiat, inquit, suos, non possum sine te pati. hoc fortasse illi placebit, quod ad tuum patrẽ reverti voles. & illud: Non amas abdicaros? domum illorum occupa, ama, serva. dixit & illud: Libenter, inquit, pauper sum & ego. Dicit aliquis: Quare ergo in adoptionem dividis filium recipi volo? Et excusationem si dixero, filii mei causa facio: honestius autem nunc facio, quam si filium ei facerem. & illud. Hoc aut meum consilium est, aut illius, aut commune, consentiatis licet duo senes. Iungit & illud, Temerariam adolescentiam, & incautam contumaciam: fortasse jam supervacua esset adoptio, si non repugnasset. Et illud: Non recipio, omnia licet facias: non ero pater orbo divite. & illud in ultimo: Scis me non invitum esse pauperem, ego te genui, ego divitias docui contemnere. sequere auctoritatem meam. nihil turpiter suadeo, nihil sordide concupisco, crede fidei meæ. hoc fieri expedit, quod, inquit, me tibi diviti nihil amplius dico. Totam bene dixit controversiam, sed hoc genere, ut putares illo dicente dicendum sic esse: deinde mirarere, quid illi suspiciosa actione opus fuisset, cum aperte liceret. Bene de hoc vitio illius Scaurus ajebat, illum acta in aurem tegere. *Glycon Scyridion* ex altera parte satis dulcem dixit sententiam: ὅτι ὦ μονόησον, πονηρεύῃ ὁμολογῶν οἱ ἐφίστανται. *Artemon* dixit: ὦ σύ γε ὁ πατὴρ τῶν βεβαιῶν κλημάτων. Πλουτοῦσιν, οἷς πλούσιοι προστάτορες, ἀπαντῶσιν. *Hermagoras* dixit: περιλλαυσόμεθα τέσσαρες ἑνὸς ἀπόῤῥητου.

CONTROVERSIA X.

Iusjurandum mariti & uxoris.

Thema. *Vir & uxor juraverunt, ut si quid alteri obtigisset, alter moreretur. Vir peregre profectus, misit nuncium ad uxorem, qui diceret decessisse se. Uxor se præcipitavit. recreata, jubetur à patre relinquere virum. non vult. abdicatur.*

PORCII LATRONIS. Dii immortales, qui debetis providentia humanum genus regitis: effecistis ut illud non periculum esset amantis, sed experimentum. *Cestii Pii.* Antequam juraremus, diu inter nos hæc tacita lex erat. Si abdicata fuerim, non vivam. Huic pater non credit, nec est novum: nec vir illi credidit. Quæris quod jusjurandum fuerit? Ita patri placeam. *Fusci Arelli* patris. Iam uxor non navigabo, non peregrinabor. fides tua me timidum fecit. Mentitus, inquit, hic est, solemne est amantibus. ideo non nisi jurantibus credimus. Hos dividere vult socer, quos ne mors quidem dividet. Moriar, inquit. habeo & causam, & exemplum. Quædam ardentibus se maritorum rogis miscuerunt: quædam vicaria maritorum salutem anima redemerunt: quam magna gloria brevi sollicitudine pensata est! O te felicem, uxor: inter has viva numeraris. *Marilli.* Assiduæ

fidæ contentiones erant, ego magis amo, Immo ego: sine te vivere non possum, immo ego sine te, qui solet esse exitus certantium, juravimus. Hic animus sine dubio jurantium fuit, ut vivi non diduceremur, cum illud quoque caveremus, ne morte divideremur. respexistis nos dii, nunquam vos violavimus. *Hispanis Romani.* Difficile est, Iudices, eorum secretorum causas reddere, quæ amantibus etiam sine ratione jucunda sunt. nec est quod putetis de abdicatione hodie tantum illius agi: de spiritu agitur. Scitis quemadmodum suos amet. non magis sine patre vivere potest, quam sine viro. *Iunii Gallionis.* Socer (sic enim te appellabo quamdiu vixero) quid sibi volunt altiores hujus gemitus, & fortiora inter lacrymas suspiria? nescio quid videris fortius puella promittere. non sum tanti, ut bis pro me periciliteris. *Argentarii.* Nocet illi indulgentia suorum, in duo pericula mulier incidit: quorum neutrum esset experta, si aut minus amaret virum, aut minus amaret patrem. *Alfii Flavi.* Nec est quod putetis, illi facilius istius esse desiderium; & patrem amat, tanquam juraverit.

Pars altera. P. Asprenatis. Nempe si quid acciderit viro, peritura est: &, si bene filiam meam novi, peritura est si quid genero meo acciderit. Filia mea moritura est, adjiciam quod sit indignum, si quid filiæ meæ acciderit, vir ejus victurus est. Vide qua te lege constrinxeris: si parueris, vives. *Blandi.* O conditionẽ æquã. alteri vitã debet, alteri devovit. *Papirii Fabiani.* Non possum, inquit, relinquere virum. Quidquam non potest quæ mori potest? pæne dũ falsæ mortis nuntium misit, vere recipit? Vir dum nimis amat uxorem, pæne causa periculi fuit: uxor dum nimis amat virum, pæne causa luctus fuit: pater dum nimis amat filiam, abdicat. Servate totam domum, amore mutuo laborantem. Moriar, inquit: hoc patri minaris, viro promittis. Potes sine viro pati: peregrinationem ejus tulisti. facilius potes carere eo qui spiritum debet, quam eo qui impendit?

DIVISIO. Et hæc controversia non erat in divinatione. nam præter illam quæstionem, An pater abdicare posset propter matrimonium, reliqua, cum ad æquitatem pertineant, tractationis sunt. Primam tamen conjecturalem quæstionem *Latro* fecit: proposuit illam, An etiam si non malo adversus uxorem animo maritus fuit, fecit tamen, ut tam temerarius & inconsultus relinquendus sit. deinde, An etiam malo adversus uxorem animo fecerit. *Fuscus Arellius* juris quæstiones subjecit, Non posse illam discedere à viro: nam & hoc jurejurando illam obligavit. hanc enim animum fuisse sine dubio jurantium, ut vivi non diducerentur, cum illud quoque caverint, ne morte dividerentur. *Latroni* contrarium videbatur, onerari jurisjurandi invidiam, cum extenuari deberet: & illud jusjurandum contra fortunam videtur, hoc etiam contra patrem. *Cestius* contra fecit, & toto dixit jurejurando illam liberatam: illo casu solutos ipsos vinculo religionis: & ideo non futurum periculum uxoris, si quid accidisset viro. *Silo Pompejus* contra dixit, illam teneri jurejurando. & adjecit, Et si repudio diducta fuerit, non tamen solvi fœderis pactionem: & ideo inquit, Honestum mortis titulum vindico: ne si quid acciderit, aut ego pro aliena uxore moriar, aut illa pro alieno viro.

Color. Hispo Romanus hoc colore usus est, Iusjurandum jocosum fuisse, sicut multa quotidie jurarent amantes, & ipsum jurasse: idque oblitum se an jurasset, misisse nuntium, ut experiretur affectus uxoris, non ut perimeret. uxorem intellexisse falsum nuntium esse, & ex eo se loco præcipitasse, ex quo præcipitata perire non posset: Vt quomodo ego illam, inquit, falso nuntio terrueram, sic illa me falso periculo terreret.

Marillius præceptor noster licenter verbo usus est, satis sensum exprimente, cum diceret uxorem intellexisse mariti mendacium: & ipsa adversum temerarios mariti jocos resilit. Hanc controversiam memini me videre *Nasonem* declamare apud rhetorem Arellium Fuscum, cujus auditor fuit. Nam Latronis admirator erat, cum diversum sequeretur dicendi genus. habebat enim ille constans & decens & amabile ingenium. Oratio ejus jam tum nihil aliud poterat videri, quam solutum carmen. Adeo autem studiose Latronem audivit, ut multas ejus sententias in versus suos transtulerit. In armorum judicio dixerat *Latro*: Mittamus arma in hostes, & petamus, *Naso* dixit:

Arma viri fortis medios mittantur in hostes,
Inde jubete peti. —

& alium ex suasoria sensum, quem à Latrone mutuatus est. memini Latronem in præfatione quadam dicere, quod scholastici quasi carmen didicerant, Non vides, uti immota fax torpeat, & exagitata reddat ignes? mollit viros ocium, ferrum situ carpitur & rubiginem ducit; desidia dedocet. *Naso* dixit:

Vidi ego jactatas mota face crescere flammas:
Et rursus, nullo concutiente, mori:

Tunc autem cum studeret, habebatur bonus Declamator. Hanc certe controversiam ante Arellium Fuscum declamavit, ut mihi videbatur longe ingeniosius: excepto eo, quod sine certo ordine per locos discurreret. Hæc illo dicente excepta memini: Quicquid laboris est, in hoc est, ut uxori virum, & viro uxorem diligere concedas. Necesse est deinde, jurare permittas, si amare permiseris. Quod habuisse nos jusjurandum putas? Tu nobis religiosum nomen fuisti. Si mentiremur, illa sibi iratum patrem invocavit, ego socerum. Parce pater, parce socer: non pejeravimus. Ecce objurgator noster, quam effrænato amore fertur. quanquam esse * filiam preceris: charum quidem, quod illum ab indulgentia sua avocet. Dii boni, quomodo hic amavit uxorem? amat filiam, & abdicat! dolet periclitatam esse, & ab eo abducit, sine quo negat se posse vivere: queritur periculum ejus, qua pæne caruit hic qui amare caute jubet. Facilius in amore finem impetres quam modum. tum hos ponis terminos, ut nihil faciant, nisi considerate; nihil promittant, nisi ut jus facturi; omnia verba ratione & fide ponderent. Senes sic amant. Pauca nosti, pater, crimina: & litigavimus aliquando, & cecidimus: & fortasse, quod non putas, pejeravimus. Quid ad patres pertinet, quod amantes jurent? Si vis credere, nec ad deos pertinet. Non est quod tibi placeas uxor tanquam prima peccaveris. periit aliqua cum viro, periit aliqua pro viro: illas tamen omnis ætas honorabit, omne celebrabit ingenium. Fer, socer, felicitatem tuam. magnum tibi quam parvo constat exemplum! in reliquum diligentiores facti sumus: errorem nostrum confitemur: exciderat jurantibus, esse tertium qui magis amaret: sic, dii, sit semper. Persevera, socer, recipe filiam: ego qui peccavi, pœna dignus sum, quare uxore necata, socero causa sim orbitatis? Discedam è civitate, fugiam, exulabo: utcunque potero, desiderium misera & crudeli patientia perferam. Morerer, si solus moriturus essem. Declamabat autem Naso raro controversias, sed non nisi ethicas: libentius dicebat suasorias. molesta illi erat omnis argumentatio: verbis minime licenter usus est, nisi in carminibus, in quibus non ignoravit vitia sua, sed amavit. Manifestum potest esse, quod rogatus aliquando ab amicis suis, ut tolleret tres versus, invicem petiit, ut ipse tres exciperet, in quos nihil illis liceret. æqua lex visa est. scripserunt illi quos tolli vellent secreto, hic

quos

quos totos esse vellet. in utrisque codicillis iidem versus erant: ex quibus primum fuisse narrabat Albinovanus Pedo, qui inter arbitros fuit,

Semibovemque virum, semivirumque bovem.

Secundum:

Et gelidum Borean egelidumque Notum.

Ex quo apparet, summi ingenii viro judicium non defuisse ad compescendam licentiam carminum suorum, sed animum. Ajebat interim, decentiorem faciem esse, in qua aliquis naevus esset.

CONTROVERS. XI.

Raptor patrem suum non exorans.

Lex. *Raptor nisi suum & rapta patrem intra trigesimum diem exoraverit, pereat. Thema.* Raptor raptae patrem exoravit: suum non exorat, accusat dementiae.

CONTRA RAPTOREM. *Porcii Latronis.* Moriar, inquir, moriar hodie: ego virum non fleo. Quid contremiscis senectus? quid lingua trepidas? quid oculi obstupuistis? nondum est trigesimus dies. Vitam rogas? dedi, & perdidisti. Mori, inquit, filium vis. ego te mori volo? immo furor tuus, illa caeca & temeraria cupiditas: & inter haec pater illius, qui nimis cito exoratus est. Quare tam cito senex ille remisit injuriam? Ne tristiore quidem vultu expugnatam filiae pudicitiam tulit. timeo ne verum sit quod audio, ne novo inauditoque more de nuptiis puellae exoratus sit. *Cestii Pii.* Quo melius de re judicare possitis, narrabo me juvenem. habui patrem sanae mentis: nec tam severum scilicet, ut crudelis esset, nec tam indulgentem, ut incautus. Duxi uxorem, quam pater jusserat; & tamen nuptiarum mearum me paenitet. Fili, nonne saepe excandui, saepe reconciliatus sum, saepe quod negaveram dedi? Ipse dispensasti trigiuta dies: ut haberet primos socer, medios reus, novissimos pater. Ne omnia vitia ejus à prima adolescentia repetam, virginem rapuit, parrem accusat. Haec intra triginta dies. Putas me accusatori promissurum, quod filio negavi? Impetravi, inquit, ab illo: alii ajunt illum à te mediis me diebus accusas. Rapuisti virginem, cum tam libenter viveres? *Arellii Fusci* Patris: Moriar, inquir, etiamnum minaris: nondum rogas. Quid, inquit, rogabo? jam lassus es, uec ullum adhuc rogasti. Non possum, inquit, exorare tam diu? Novo more objicit dementiae constantiam. Quid? ergo tu poteris videre morientem filium? fortasse non potero: & ideo irascor, dum licet. *Pompeji Silonis.* Haec audacia ejus ex parte culpae meae est? nimium indulgenter nutritus est: omnia sibi putat licere: nec illa unquam me rogavit. Ignovit, inquit. Ira alius ante me rogatus est? Non nosti condicionem legis tuae: in hac qui pares sententias habent, pereunt. Ipse ad alienam se misit, lex illum misit ad meam. *Raptor nisi & suum & rapta patrem exoraverit, pereat.* Vis scire, lex utrum maluerit? non exoratus irascitur. ex duobus patribus eum raptor accusat, qui legem sequitur. *Arellii Fusci.* Miraris me dubitare. Ipsa lex inter mortem & nuptias dubia est. Quid me intempestivae proditis lacrymae? Nondum erat tempus flendi. Non est quod quicquam tibi promisisse lacrymas pures. fleo, quod necesse mihi est spectare filium morientem. Quid facturus sim, adhuc nescio, utique tu ante tricesimum diem nescies. Exorabis, inquis, patrem. Quid ergo mihi molestus es, si hoc tibi satis est? O Dii, effregit fores? & identidem leges invocantem coëgit pati stuprum, nisi tam facile puellam exoravit, quam patrem. Mortem vitae meruit, accusatione deprecatur. Consumunturinterim dies. Vter nostrum consumit? Rogo, inquit.

Non est tuum me rogare. Nunc ego rogare debueram, qui periclitor. *Papirii Fabiani.* Demens sum, vides: turpiter vivo, meretricem amo, legesignoro, dies tuos non numero: ad judicem vocatus, non adsum. Ergo moriar, inquit. hoc si reo dicis, non curo: si judici, videbo: si dementi, non intelligo. Demens, inquit, es. & huic aliquis ignoscere potest, qui sic rogat? Vos mei judices estis. iste habet suum judicem. nec potest inexorabilem queri, quem nondum expertus est. *Iunii Gallionis.* Rogo, inquit: Num sic? si volebas rogare, admovisses propinquos, amicos, majorum imagines, lacrymas, repetitos alte gemitus. Testor Deos, sic rogaturus fui puellæ patrem. Cum, inquit, multum in suppliciis habitum submiseris, cum dixeris: Pænitet quod rapui, quod te priorem non rogavi: cum dixeris te dementem fuisse, deliberabo cum amicis, deliberabo cum propinquis, delibetabo cum tua matre. Me miserum, quam pæne promisi? anime dura. heri fortior eras: & multum habeo quod delibetem. diversi me affectus distringunt. inter reum & patrem distrahor. Hinc injuria est, hinc natura. Quid properas? nemo tibi præter me rogandus est. Ergo, inquit, misereberis? nihil promitto ante tricesimum diem. Miserum me. quod tantum triginta diebus irasci possum. longiore tempore opus erat. Audi à demente exempla huic crimini. Denis viceni sque annis inter bella juventus consenuit: nos triginta dies ferre non possumus. Deliberabo, lex nihil vult temere fieri. Magna res est, inquit: delibera, cogita, tempus accipe. effregisti domum civis, ut dicis, etiam misericordis. Morere. non est hoc nocenti grave. Ego nihil peccavi: propter te mori cupio. ratio à me exigitur alienæ culpæ, non meæ potestatis. Quid ergo facturus es? non pronunciabo ante supremum. Quid sic miraris, si illum citius exorasti? facilius est injuriam donare, quam crimen. Agedum in medium senex, cujus misericordia crudelis sum: non putasti mecum deliberandum? Unde autem scis, quem filium habeam? ego certe adhuc nescio, qualem filium habeas. Nullum tempus uni verbo angustum est. Iam, inquit, angustum tempus est. & tibi vacat accusare? *Vibii Rufi.* Quis unquam præter me ignoscere jussus est? jam, inquit, tempus angustum est. ita non putas me subducere quantum superfit? Iam, inquit, tempus angustum est. Angustum erat, si duos rogare deberet. Angustum tempus est, exclamat: nescio quid rogem. Roga ergo. Me priorem rogare debuisti: non dico quia dignior sum, qui prius roger: quia pater tuus: id quod minimum est, propius habito. Hunc videlicet illa pars legis pertinebat, ut suum patrem exoret. Patrem natus sic aliquis exorat, sic deprecatur? Apparet nunc te primum rogare. Demens sum: immo si vis argumentum, dabo tibi. filius meus moriturus est. nondum testamentum mutavi. *Cornelii Hispani.* Multi me affectus diducunt: necesse est de aliis querar, de aliis erubescam, de aliis timeam, de omnibus etiamnum deliberem. Ne ille quidem, quamvis dicatur nimis exorabilis, ignovisset, si sic rogatus esset.

Pars altera. *Arellii* Fusci Patris. Me miserum, pater. iræ tuæ detractum est nihil, & tempori multum. Infelicior sum, quam si neutrum exorassem. Mortem tibi meo, postquam mihi homines gratulati sunt. Quid tibi, optime socer, pro ista misericordia tua, qua mihi & patri meo pepercisti, precer, nisi superstitem filiam? *Papirii Fabiani.* Non possum dissimulare, pater, quod illum exoravi, tuum beneficium est. certe cum exoratus est, hoc dixit: Aliud quidem suadebat dolor meus: sed quid faciam? patris tui misereor. Miserere pater: scis quam brevis sit advocatio mea. Misereor, inquit, vis verum dicam, quid dixerit? patris tui. Unde ego miser

ab

ab hoc patre veniens timerem patrem? *Cestii Pii.* Timeo mortem, nec jam habeo cui peream. *Marillii.* Si tibi tam pertinax adversum me odium est, audacter quid sis facturus, pronuntia. dic exorari te non posse, quid me incerta mortis expectatione suspendis? sollicitus inter somnos quoque velut admotam cervicibus meis securim expavesco. si non impetro ut vivam, hoc certe impetrem, ne diu moriar. Non est quod putetis legem in numero dierum angustam fuisse. lex illius, diu moriar. Responde, pater, si servaturus es filium, jam tempus fuit: si occisurus, jam tempus est: non possum sustinere ultra hæc tormenta, diebus paucis, & in me mihi aliud licet. *Blandi.* Ita parum contigit tibi, quod solus periclitanti filio non rogas?

DIVISIO. *Latro* sic divisit, An intra tricesimum diem raptor agere possit: sicut non potest qui in custodia est, qui in carcere est. Si cum alio potest, An cum patre possit, cui vitæ mortisque arbitrium datum est. cum illi accusare eum liberum est, quem mortiferum est non exorasse. etiam si cum patre potest agere, An ob id possit, cujus faciendi potestatem lex patri dedit. Ista enim ratione nihil licet, si aut exorari, aut accusari ei necesse est. deinde si possit agere. An debeat. Irascendi causam tractavit, quod alium prius rogavit, quod me non rogavit, quod etiam accusat. Si non exoravit filius, dementia est. tantum dementiam ferre non possum, cum adhuc an exoretur, incertum sit. Hic paterno affectu tractavit spem faciendi. non probabat Fuscum, qui paulo apertius agebat: * est controversiam promittere. potest nihilominus & bonum agi pater, & non exoratus. *Fabianus* eam quæstionem fecit, & in ea multum moratus est: dementiæ non posse agi, nisi cum eo qui morbo fureret: in hoc enim latam esse legem, ut pater à filio sanari deberet, non ut regi. Latro eleganter dicebat quasdam esse quæstiones, quæ deberent inter res judicatas referri: tanquam, An quicquid optaverit vir fortis, aut tyrannicida, accipere debeat: quasi jam pronuntiatum sit non debere. Nemo quæstionem hanc jam tractat, sicut ne illam quidem, An quicquid pater imperat, faciendum sit. Inter has putabat & hanc esse, An pater ob dementiam quæ morbo fieret, tantum accusari à filio debeat. Ajebat enim manifestius esse de lege & officio patris quæri, & fingi quasdam controversias, in quibus pater furiosus probari non possit, nec absolvi tamen propter nimiam impietatem, libidinem fœdam. Quid ergo, ajebat, nunquam utar hac quæstione? utar, sed cum aliis deficiar. *Pollio Asinius* dicebat hoc Latronem videri tanquam forensem facere, ut ineptas quæstiones circumcideret. In nulla magis illum re scholasticum deprehendi. Remittit, inquit, eam quæstionem, quæ semper pro patribus valentissima est. Ego semper scio, nullum patri curatorem dari, quia iniquus pater sit, aut impius: sed quia furiosus: hoc autem in foro esse curatorem petere, quod in schola dementiæ agere. *Gallio* & superiore usus est quæstione, & illam adjecit: An agi cum patre dementiæ possit, ob id quod facturus esset, non ob id quod fecerit. neminem injuriarum accusari, quod injuriam facturus sit: non adulterii, quod adulterium commissurus sit: ne dementiæ quidem, quod demens facturus sit aliquid. Tu vero, inquit, mecum agis, non quod non exorasti, sed quod exoraturus non es: puta enim me hodie exorari. ergo demens videor, qui uno me verbo sanare possum? Lex triginta dies dedit: quia judicavit aliquem duriorem futurum. Etiam si demens est qui non exoratur à filio, num qui etiam vigesimo? ergo non potes hoc nomine damnare me, quod exoratus non sim: etiamnum enim exorari possum. Itaque si quia vestrum agere mecum hoc crimen

non poteſt, ut ſi quem ad triginta dies exorare poſſum, poſt triginta quæri non poteſt, aut crimen non habeo, aut accuſatorem. *Silo Pompejus* fecit quæſtionem, qua *Gallio* uſus eſt, nihil acturum adoleſcentem, etiam ſi damnaverit patrem. nihilominus enim periturum, quia lex nullam aliam ſalutis viam dedit raptori, quam ſi exoraverit patrem. *Latro* hæc omnia quaſi membra in aliquam quæſtionem incurrentia tractabat, non ut quæſtionem quanquam hoc ipſum in aliam ajebat quæſtionem incurrere, in qua quæritur, An raptor poſſit accuſare patrem intra tricefimum diem. Nam cum dico, non potes accuſare eum in cujus arbitrio poſitum eſt, moriaris, an vivas: non magis quam magiſtratem in jus vocare, quam de judicibus tuis ferre ſententiam, non magis quam miles in imperatorem ſuum animadvertere, adjicio, Non potes accuſare. nihil enim tibi proderit, etiam ſi damnaveris, morieris. Lex enim, ſi non exoraveris, perire te vult. non exoras autem, etiam ſi damnas. Quare hoc non quæſtionis loco ponebat, quod imbecillum putabat. Apparet enim exigere legem ab eo, ut exoret patrem, qui non habet quem exoret. puta enim patrem alicujus eſſe tam palam furioſum, ut nihil intelligat: hunc exorari à filio non vult. Atqui eodem loco eſt manifeſtus. *Clemens Juſtus* parum hoc putabat valens eſſe, tanquam quæſtionem: ſatis valens, tanquam argumentum: & illam alteram ſatis valentem quæſtionem, non poſſe cum patre agi eo nomine, quod non peccaverit: ſed tractaturus iſte iniquitatem tractationis ponebat, cum diceret: Agere mecum dementiæ, etſi jam poteſt, nunquid enim peccavi? non ſum exoratus, nondum tempus tranſit, etiamnum exorari poſſum. quam iniquum eſt nondum eſſe me nocentem, eſſe jam reum!

Color. Omnes infamaverunt raptæ patrem, quaſi cum raptore colludentem. *Gallio* dixit: Ingenuus virginem rapuit, ſi tamen rapuit. *Silo Pompejus* eandem ſuſpicionem in omnia contulit. Exoravit, inquit, raptæ patrem. Ita tu, cum tam exorabilem patrem haberet, rapuiſti? *Hiſpanus* dixit: Omnia cito facta ſunt: iſte cito rapuit, ille cito ignovit. niſi demens ſum, eſt aliud ſuſpicandum. *Argentarius* dixit: Rapta eſt, & ſtatim exorata: immo neſcio an exorata, deinde rapta. ſpero te innocentiorem fuiſſe quam vis videri. Tu exoraſſe te dicis. Ego te exoratum puto: dic quid tibi cum ſocero convenit? *Rufus Vibius* dixit: Dic mihi, quid tibi convenerit, quando tibi nuptias promiſerit. nec victum te hercules fateberis, cum dies venerit. *Aſprenas* dixit: Iam, inquit, non multū reliquum eſt ex triginta diebus: ſi ex illo dies numerarem, cum primum exoraſti. ajunt jam triginta dies præteriſſe. *Latro* dixit id quod inter ſententias ſcriptum eſt adoriar: dic ergo verum. *Ceſtius* hac figura declamavit, ut rogaret patrem, tanquam exoratus eſſet raptæ pater: deinde ad hanc ſententiam tranſit: Nunquid pejorem cauſam habeo, ſi apud alterum judicer? *Lucius* eadem figura clamavit, & *Hiſpo Romanus*: ſed tranſit mollius. Scio quid reſponderi mihi poſſit: Facile eſt domeſtico judici ſatisfacere. Videro te, cum ad raptæ patrem veneris. In hac controverſia *Triarius* dixerat: Non ſcies an exores, niſi ultimus dies venerit: & tunc, quoad lucebit, perſeverabo. Deinde cum ſcholaſticorum ſummo fragore: Et tu quiſquis es carnifex, cum ſtrictam ſuſtuleris ſecurim, antequam ferias, patrem reſpice. Belle deridebat hoc *Aſinius Pollio*. Filius, inquit, cervicem porrigat, carnifex manum tollat, deinde reſpiciat ad patrem, & dicat: Agon' quod fieri ſolet victimis. Sed joco quoque remoto, ajebat rem veriſſimam, non poſſe carnificem venire, niſi eo tempore quo jam pater exorari non poſſet. *Ceſtius* ex altera parte hoc colore uſus eſt: quia priorē rogaſſet raptę patrem.

patrem. Suspensum esse volui, statim illum securum esse nolui. De me queritur, quod illum potius cogitare de patrimonio filii, quam de periculo volui. *Latro* hoc colore usus est. Scitis periclitantes alieno arbitrio agere: illi qui circa erăt sodales, qui occurrerant amici paterni, ajebant: Eamus statim ad raptæ patrem. in hujusmodi casu illi rogantur: nam raptoris patres rogant. *Silo* Pompejus diversum colorem huic secutus est. Non erit, inquit, duritia patris mei: item amici suaserunt, ad raptæ patrem iremus, ne noceret apud illum quod tarde suum exoret patrem. *Hispo Romanus* bello docismo usus est. Vultis, inquit, amici, eamus ad raptæ patrem? occurremus. ille domi est. *Fuscus Arellius* dixit: Ille prior rogatus est, qui magis timebatur. *Triarius* à parte adolescentis dixit: Timeo ne mutetur etiam exoratus. Hunc sensum non imprudenter *Silo Pompejus* improbabat. ajebat enim non posse mutari semel latam sententiam. Quidam voluerunt videri, cito exoratum raptæ patrem: quidam tarde. *Fuscus Arellius* dixit: Magnam partem legis consumpsi; nec de mora queror: raptæ pater rogabatur. *Cestius* non probabat, & hac sententia usus est, cum hunc colorem arguendum putaret: Vult videri rogatum diu raptæ patrem, effecit ut videatur eum diu non rogasse, maio autem videri hoc patrem tarde exorari, quam tarde rogari. *Hermagoras* solebat interdum diu schemata prosequi, interdum breviter & fortius attingere: sicut in sententia fecit, cum suspicionem facere vellet, inter raptæ patrem & raptorem collusionis: πέπεισαι, φησίν ὁ τῆς φθαρείσης πατὴρ ἔδε. ὡς ταχέως μονονὺ πρὸ τῆς φθορᾶς. *Artemon* dixit: λέγε σύ τίς πρὸς πατέρα τῆς ἐφθαρμένης, αὐτ ἐφωνακεῖται σ' ἐποπτεύει καὶ σκωπᾶς ἀεὶ. * *Glycon* dixit Μάλα ἀπορῶ, σὺ μέσον ΕΡΗΣΡΥΕΗΣ ἔτι ἔφθην ω ΚΡ πότερον ἀπώθω μέελκεν, ἢ πρὶν ἅσπα τὸν ἔλεον. Hunc sensum commodius dixit *Lepidus*, Neronis præceptor: Miser eris, nisi etiam ultimo die egomet jam tui misereor. *Diocles Caristius* à parte patris ethicos dixit: ἔβόων ἀστοὶς, ἐβόων ἁλιεῖς. τίς ἄρ' ἦρπασέ σε, εἰς τὸ παρεγένε; εἰς τὸ παρεγινέτο, καὶ ταῦτα ἤ τοι ἴσως ἐνέδρας, ἤτε ἔμοιον.

CONTROVERS. XII.

Nepos ex meretrice susceptus.

Thema. Abdicavit quidam filium. abdicatus se contulit ad meretricem: ex ea sustulit filium. æger ad patrem misit. cum venisset, commendavit ei filium suum, & decessit. adoptavit puerum. ab altero filio accusatur dementiæ.

PRO PATRE. *Porcii Latronis.* * Qualem vidi! ipsa fungebatur officiis, sedula circa lectum ægrotantis in omnia discurrebat ministeria, non impulsis tantum, sed laniatis capillis. Vbi est, inquam, meretrix? Venit ad me sedulo, qui diceret: Filius antequam moritur, rogat venias. Non expectavi, dum iste permitteret. amens cucurri. Cetera quemadmodum narrem nescio: steterim, an sederim, quid loquutus sim, quid audierim, nescio: hoc unum scio, jacuisse me inter duos filios: accede huc puer, depositum, crimen meum: non habeo miser, cui te moriturus commendam. *Cestii Pii.* Recepi in sinum nepotem. Vultis, & hunc abdicem? duos filios tuli. huic numero jam assuevi. Patrem accusat, fratrem infamat, infantem persequitur. Rogo vos, non satior est meretricem amare, quam neminem? Novi generis dementia arguitur, sanus etiam, si non agnoscerem meos. Tradidit infantem, & expiravit: non habui cui redderem. Offerebam me propinquis, expectabam ut aliquis pro abdicato rogaret, nemo audebat

propinquorum fratre cessante. illa videlicet in hac cogitatione tacebat. Nos rogabimus, cum frater non audeat? Meretricis, inquit, filium recepisti: nempe ejus quæ meum receperat. Fateor me aliquando insanum fuisse. Nescio quis esset abdicatus: meliorem exsuli. *Papirii Fabiani.* Quam nihil in domo illa meretricia fœdi vidi! assidebat mulier tristi vultu affecta. ægro simillima ipsa, demissis in terram oculis. Pater, inquit, nihil tecum frater locutus est? in sinu meo & filium & animam deposuit. domum pertuli. dementiam vocat, quod infantem non abdicavi. Quid facerem? negarem aliquid filio, cum ille rogaret pro filio? ignosco tibi, quod tam durus es. ægrum fratrem non vidisti. Ille magni successor modo patrimonii natus in lectulo precario moriebatur. Non servorum turba circumstabat, non amicorum: inter infantem & mulierculam, deficientis adolescentis spiritus in adventum meum sustinebatur. Vt intravi, cadentes jam oculos ad nomen meum erexit, fugientemque animam retinuit. Pater, inquit, quod adhuc nihil deprecatus sum, non contumacia feci, fratri, mandaveram. Indico tibi crimina mea: exspirantem coheredem tuum ad vitam volui revocari. Vt salvus esset, rogavi deos: &, licet dementiam voces, si vixisset, recepissem. *Arellii Fusci* Patris. Securior eram, quoniam putaveram illi omnia præstare fratrem, cum subito nuntiatum est, in ultimis esse filium; nec hoc à fratre. ô me miserum, quod solum nepotem recepi. *Albutii Sili.* Vt vidit uxorem, vidit & fratrem. circumspiciebat & patrem. *Iulii Bassi.* Tibi debeo mulier; quod habuit filius meus in qua domo ægrotaret. Pudet dicere: ut nepotem agnoscerem, rogatus sum. Non potest uno crimine dementia intelligi. Nemo sine vitio est. In Catone moderatio, in Cicerone constantia desideratur. ad summam, tres fuimus. omnes peccavimus: ego, quod abdicavi: frater, quod tacuit: tu, quod pro fratre non rogasti. Non sum uno herede contentus: duos habere volui: & quo magis concupiscam, habui. Misit ad me affectus æger, non ibo? mihi crede, aliter à diis de coherede. Cogitate & quis roget, & quem roget videbitis negare non posse, nisi qui accusare possit & patrem.

Altera pars. Portii Latronis. Quæ honestius subjecit meretrix quam peperit. Pater istius incertus est. bene cum ipso ageretur, si & mater. *Fusci Arellii* patris. Errat, si quis sit qui me putet pecunia moveri: primum assuevi coheredem habere, deinde olim jam cum puero isto paterna divisi, quia mulieri ille frater donavit plus quam pro sua parte. *Romani Hisponis.* Incidit in meretricem, inter omnia mala, fœcundam. Veræ inimicæ. Noscis quibus ante in cubiculum rivalis venit, quam maritus. *Argentarii.* Cum abdicaret, ajebat: Hoc scilicet exspectabo, donec hac è meretrice liberos tollas. Mulier, nescio an adversus patrem injuriosior sis, quod abstulisti illi heredem, an quod dedisti. *Albutii Sili.* Sine veniant illuc amici, sine propinqui: nunc erubescunt in domum meretricis accedere. Mulier quæ sine præfatione honeste nominari non potes, cedo istum puerum nulli agnoscendum: sed mater afferat. Severissimus pater abdicavit etiam, quem sciebat suum. Erat in domo puer, qui omnes vocabat patres. Adoptavit ejus filium, propter quem etiam suum ejecerat. *Cestii Pii.* Nullum genus judicum recuso. si severi erunt, nocebit isti, quod receperit meretricis filium: si clementes, quod abdicavit suum. Clamavit pater: In domum ergo meam meretrix veniet, aut (quod turpius est) filius ad illam ibit? Misit in domum nostram publicum puerum. Quis illis nuptiis interfuit, nisi aut abdicatus, aut abdicandus?

DIVISIO. *Latro* sic divisit, An pater ob illam adoptionem accusari possit, an ob hoc debeat.

omnes

omnes infamaverunt adolescentem, quasi illius criminationibus factum sit, ut frater abdicaretur. Et ideo sententia laudatur *Fabiani*: nihil tecum locutus sum. Cum hoc unum puero noceat, quod ex meretrice natus est, omnes operam dederunt, ut quantum in controversia licebat, huic vitio mederetur, efficerentque ne quid in illa videretur meretricis fuisse, nisi nomen. *Marillius* decenter hoc dixit, simul objiciens fratri impietatem. Nihil, inquit, in illa domo meretricium fuit: scires, si mecum fuisses. *Albutius* ethicos, ut multi putant, dixit: certe laudatus est, cum diceret, Exeuntem persecutus est. non probabat hanc *Messalla* sententiam: Non habebit, inquit, fiduciam, si mavuit videri recepisse puerum quam abduxisse: & ea ratione eum adoptasse, non quia debuerit, sed quia secutus est. Fuit autem Messalla exactissimi ingenii in omnis quidem studiorum partis, Latini utique sermonis observator diligentissimus. Idem itaque cum audisset Latronem declamantem, dixit: sua lingua disertus est. Ingenium illi concessit, sermonem objecit. Non tulit hanc contumeliam Latro, & pro Pythodoro Messallæ orationem disertissimam recitavit, * quam suasoriam Theodoro declamavit per triduum, quæ dixerit, suo loco reddam, cum ad Suasorias venero.

Color. A parte odolescentis non unus omnibus color placuit. Quidam personam ejus qualem acceperant, introduxerunt duram & asperam. Ex quibus fuit & *Hispo Romanus*. *Iunius* unum ajebat efficiendum, ut non durus videretur, sed severus. In hac parte dixit nobilem illam sententiam, quam Fabius Maximus circumferebat: Venit assidue in domum meretrix: non recedit: paulum abest; quin noverca sit. *Cestius* bella figura egit: Dementia, inquit, resesit sanitati contraria. Non quæram extra exempla sani hominis, & quod pater me rogat, ipsum sibi comparabo. Fuit aliquando sanus: tunc quid faciebat? Oderat luxuriam: ut castigaret, nunc jam severus. senem putabitis sanum, si vobis in lupanari ostendero? Sic declamavit, ut fratri patrem daret accusatorem, & illum argueret sibi ipsi comparandum. *Latro* fratri pepercit: puerum pressit, & dixit fratris filium non esse, & ne fratrem quidem hoc fieri voluisse, illa verba ab ægro impetrata. *Fabianus* ex omnibus illis colorem secutus est optimum, qui ajebat, dicere Messallam non tantum bonam partem adolescentis fieri, sed etiam honestam. objecit patri, quod fratrem abdicasset, non schemate, sed certo. Nihil, inquit, peccaverat. amat meretricem. solet fieri. adolescens est. expecta. emendabitur, ducet uxorem, quare tunc non egisti dementiæ? Expectabat pœnitentiam tuam, ajebat. jam recipiet. Hoc per transitum objicere cœpit, quod non recepisset, quod vidisset in lupanari habitantem. Abdicasti, inquit, ut emendares, non ut vitia augeres in dies. nullũ illius vitium ætatis est. amor est recipe antequam aliquid faciat, cur mox pudore moriatur. Ad ultimũ objecit illi, quod ægrum non sustinuisset. Potest, inquit, convalescere, si viderit penates suos, mitius certe morietur in paterno solo suo. Quare, inquit, tu apud fratrem non fuisti? & ego quæror. Ille cum ad te mitteret, putavit se ad duos mittere. Utinam tecum fuissem, pater: redisses illinc cum filio, sed tuo. De adoptione novissime questus est & hac figura: Abstulisti mihi fratrem, cum quo natus sum, cum quo educatus sum, ut daresistum. Indignor hanc fratri meo contumeliam, ut hujus vocetur pater. Sed ut aliquid jocer, *Fabianus Maximus* nobilissimus vir fuit, qui primus foro Romano hunc vomicum morbum, quo nunc laborat, intulit: de quo Severus Cassius, antequam ab illo reus ageretur, dixerat: Quasi disertus es, quasi formosus es, quasi dives es, unum

 tantum

tantum et:non quasi,alapam. Hanc controversiam cum declamaret Maximus, dixit: Quasi tricolum tale,qualia sunt quæ basilicam infestant. Dicebat autem à patre, omnes aliquid ad nos imbecilli alter alterius onera detulimus. Accusatus pater in ultimis annis, nepos in primis abdicatur: nullus autē,* Hæc subinde refero, quod æque vitandarum rerum exempla ponenda sunt, quam sequendarū. In hac controversia *Latro* contrariam rem controversiæ dixit, sed sibi. Declamabat illam, Cæsare Augusto audiente & Agrippa, cujus filios nepotes suos, Cæsar Lucium & Cajum adoptaturus diebus illis videbatur. Erat Agrippa inter eos qui non nati sunt nobiles,sed facti. Cum diceret partem adolescentis Latro,& tractaret adoptionis locum, dixit: Nam isti adoptione nobilitati fuerunt. hæc & alia in hanc sententiam. Mæcenas innuit patri. fascina recusare. finire jam quidam declamationem putabant. hanc malignam rem [* Mæcenas] esse: effecisse enim nobilem, non ut audiret quæ dicta erant à Cæsare,sed ut notaret. Tanta autem sub divo Augusto libertas fuit,ut præpotenti tunc M. Agrippæ non defuerint,qui ignobilitatem exprobrarent. Vipsanius Agrippa fuerat, Vipsanii nomen quasi argumentum paternæ humilitatis sustulerat,& M. Agrippa dicebatur. cum defenderet reum, fuit accusator qui diceret M. Agrippam,& quod medium est, volebat Vipsanium intelligi. Fuit qui diceret: Concurrite, Agrippa malum habebis,responde diis. Ea in parte utique mihi videtur admiratione dignus divus Augustus, sub quo tantum licuit. Sed horum non possum misereri,qui tanti putant caput potius quam dictum perdere. Latro dignus fuit miseratione,qui ne excusare quidem errorem suum potuit. Nihil est autem crudelius quam sic offendere, ut magis sis offensurus si satisfeceris.

CONTROVERS. XIII.

Torta à tyranno pro marito.

Thema. Torta à tyranno uxor, nunquid de tyrannicidio sciret, perseveravit negare. postea maritus ejus tyrannum occidit. illā sterilitatis nomine dimisit, intra quinquennium non parientem. Agit illa ingrati.

PRO UXORE. *Porcii Latronis.* Si cum liberis torta est, & incasse: Escende, inquit, occide tyrannum. nisi occideris, indicabo. Subinjecta manu satelles: Quid moraris, inquit, jam exposita tormenta sunt. Bene est, inquit mulier. ad stuprum vocor. Instabat quotidie viro uxor, exigebat tyrannicidium. Tempus est. Escende. Si nihil aliud, ut liberos habeas, nisi tyrannicidæ paritura non sum. Miraris, si eo tempore matrona dicere potuit, Escende, occide tyrannum? comes sequerer, nisi me inutilem dimisisses tyrannus: Escende. ego jam feci tyrannicidium meum. Eas nuptias tyrannicidium diducit, quas non diduxit tyrannus. *Cestii Pii.* Subito infelices nuptias oppressit tyrannus. trahebantur matronæ, rapiebantur virgines: nihil tutum erat: nulli feliciores tunc videbantur quam qui liberos non habebant. Quædam itaque elisere conceptos; quædam fœcunditatem suam moratæ sunt. Quod ad hanc pertinet, agit suæ fortunæ gratias, quod illo tempore nihil peperit. Tyrannus suspicatus est, illum nescio quid de tyrannicidio cogitare: sive illi aliquid excidit, sive magna consilia non bene vultus tegit. Utique de uxoris garrulitate queri non potes, cum scias, quemadmodū taceat. Misit itaque satellites: Attrectate, inquit, uxorem, & adjecit, si quos filios habet. Veniunt in domum crudelissimi carnifices, in quorum vultibus erant tormenta. jactatur misera inter

inter satellitum manus,& toto itinere non ducitur, sed trahitur. Isti de tyrannicidio: audacter jam consilium indicemus. Iam enim puto licet. Nupsit isti propter liberos: sed infelices nuptias cito tyrannus oppressit. hoc publicum divortiũ fuit. Rapitur in arcem mulier, inter satellitum manus vexatur atque distrahitur, Hanc aliquis etiã si non torqueatur, non parere miretur? imposita in eculeum, sæpius absentem virum respexit, quam præsentem tyrannum. Quam multas matres audivi illo tempore. Quidnã volui, quæ peperi? *Arellii Fusci* Patris. Explicatur totus tyrannicæ crudelitatis adversus infelicem fœminam apparatus, & illa instrumenta virorum quoque animos ipso visu frangentia, ad excutiendam muliebri pectori constantiam proponuntur: instat tam denuntiationibus, quam tormentis tyrannus. & minando torquet. Tacet. Videt intentum tyranni vultum, videt oculos minaces, & tacet. plus tibi præstare non potuit, si de te liberos sustulisset. Cęduntur flagellis artus, verberibus corpus abrumpitur, exprimiturq; ipsis vitalibus. Tacet. An sit tibi illa datura liberos nescio. tyrannicidium dedit. Ita est, mulier, non vis parere, delicata es cruciatus puerperæ times. Fremebat indignatione captæ civitatis maritus, & consilio suo, & uxoris adjutorio fortior, quomodo occidam tyrannũ? Quę pars accedenti maxime vacat? ubi custodiæ cessant? ubi natura loci minore munimento virtutem submover? Sic vir & uxor mentem exercebant: miraris si transit quinquennium inter uxorem tortam, & virum occupatum? sæviebat etiamnum tyrannus: torquebantur in conspectu virorũ uxores: pœnitebat matres fœcunditatis suæ. *Hispo Romanus* inquit: Desiderabas liberos, ut fiut quibus relinquas patrimonium. Ingrate, ita tu hac salva heredem non habes? nullum tormenti genus omisit, omnia membra laniata, omnes partes convulsæ sunt, scissum corpus flagellis, exustum, convulsum tormentis. ignoscetis puto mulierculæ, si dixero: Fessa est. *Hispanis Cornelii*. Contabatur ille nec ullis adhortationibus in tyrannicidium poterat impelli prorsus cum uxorẽ vidisses, posses timenti ignoscere. Assidue tormenta variantur: accenduntur extincti ignes: tortor vocatur, sub quo mariti uxorem prodiderant. pacisci me tecum putas. Vt taceam, nonas quinquennium? Quid tyrannicidio gloriaris? tanquam non facilius sit occidere tyrannum, quam sustinere? Duplici beneficio uxori suæ obligatus: & quod non est occisus, & quod occidit. Fastidit sterilẽ, qui fecit. *Iunii Gallionis*. Instabat tyrãnus. Torque. Illa pars etiam potest subjici in ignes, in illa parte jam exaruit cruor: seca, verbera, oculos lancina, faciam ne viro placeat. *Papirii Fabiani*. Describam nunc ego cruciatus, & miseram corporis patientiam inter tyrannica tormenta sævientia: extincti sanguine refovebantur ignes: hæc desinebat torqueri aliquando, ut sępius posset. Exquisita verbera, laminæ, equuleus, quicquid antiqua sævitia invenerat, quicquid & nova adjecerat, quid amplius dicam? tyrannus torquebat, & cum de tyrannicidio quæreret. O nos felices, quod nullis aucta puerperiis fuit. acuit hanc. fecit tyrannicidium silentio, certe tyrannicidam. Convulsis laceratisque membris, nec adhuc sufficientibus, non dimissa est ex arce, sed projecta. Quid est quod uxorem dimiseris? nunquid premit censum onera sumptibus, & ut sæculi mos est, in deterius luxu fluente, muliebris ambitio certamine mutuo usque, in publica damna privatim insanit? Nunquid gemmas & ex alieno litore petitos lapillos, & aurũ vestemque nihil in matrona tectuream concupivit? Si talis esset, facile illam corrupisset tyrannus. Expecta potest parere. Non respondet ad propositum, nec ad certum diem fœcunditas. sui juris rerum natura est, nec ad leges h

manas componitur: modo properat, modo vota præcurrit, modo lenta est & demoratur. Expecta modo. pariet. Quid dicis? non potest fieri. quare? quia torta est. Imputat tibi quod publicata est. imputat tibi quod torta est. imputat tibi quod sterilis est. *Iulii Baßi.* Ajebat tyrannus: Vre, cede, ventrem. *Argentarii.* Cæde ventrem, ne tyrannicidas pariat *Triarii.* Non ex formula natura respondet, neque ad præscriptum casus obsequitur, semper expectari fortuna mavult, quam regi. Alibi offenditur improvisa segetum maturitas, alibi seram magno fœnore moram redemit. Licet lex dies finiat, natura non recipit. Quid faciam? non agam gratias, quod non indicavit uxori meæ, ne votis in gratiam. * Ajebat tyrannus: Indica. nulla tua culpa est. Cæditur. tacet. utrum putas mirandum esse, tuum tyrannicidium, an hujus silentium? Expectasse aliqua per longum tempus maritum dicitur. quanta laus est servasse, cum expectasse tanta sit? Alia desiderio viri attonita, in ardentem rogum se misisse. hæc non cum viro arsisset, quæ pro viro arsit? alia pro incolumitate mariti vicaria morte decidit. Cedo hanc, nec in tormentis oppressam, morte amplius pro viro præstitisset, si quid amplius elegisset tyrannus. *Marcelli.* Si tamen peccasset in partu, ignosci ei posset. Nupserat enim isti occupato. Crudelior es etiam illo, quem occidisti, tyranno. ille torsit & dimisit ad virum. *Albutii Sili.* Vicerat sævitiam patientia: deerat jam sanguis, superabat fides. aliquando projecta est. differebatur distortis manibus, emotis articulis, nondum in sua membra artus redierant. Talem uxorem tortor dimisit ad partum. Ingratus vocabatur, quod in præmio nullam uxoris fecerat mentionem. Res tuas tibi habe. injicere debuit manum, & ipsum inter res suas trahere. nihil amplius patri debes quam uxori. mihi crede, majus fuit tyrannicidium pati, quam facere.

Pars altera. Argentarii. Ego torta sum. Merito objiceres, nisi te vindicassem. *Fulvii Sparsi.* Vobiscum. Iudices. loquor. * *

DIVISIO. Controversia hæc reum facere primum, si materia patitur. Non accepi quidem, & reddidi: aut accepi quidē, sed non potui reddere, aut ista novissima, non facere. Nonquisquis nos reddidit beneficium, ingrati tenetur. animus æstimandus est non reddentis *Pollio Asinius* ajebat nunquam tentandas esse quæstiones: primam manifesto obtinere posse, quæ negamus nos beneficiū accepisse. perit tota causa, nisi in hoc vicit. Apparet enim ingratum esse, qui ne fatetur quidem se accepisse beneficium. *Gallio* noster putat quotiens possit, hoc auferendum adversario: quotiens non possit, concupiscendum: quotiens ne hoc quidem possit, transeundum, quasi donemus, & possimus quidem facere controversiam, sed nolimus. Idem Attico Vipsanio Apollodori discipulo placuit. Hoc illi amplius. Quoties non potuerimus, ajebat, an beneficium acceperimus, controversiam facere, hoc modo faciamus, non esse tam magnum, quam ille dicat: sicut in criminibus facimus, quotiens negare non possumus, esse quidē crimen illud fatemur, sed leviore pœna dignū, quam accusator arguat. *Latro* in hac controversia non dubitabat facere primam quæstionem, an beneficium dederit. hoc in hæc divisit: Etiamsi scisti de tyrannicidio viri, nec indicasti, non est beneficium scelus non facere: deinde ne scisti quidem. Non enim tibi indicavi, nec tam magnum consilium, virilibus quoque animis grave, commisi muliebri garrulitati: quæ id solum potest tacere, quod nescit. Etiam si dedit beneficium, an receperit. Occidi tyrannum, libertatem mihi, tibi ultionem reddidi plenissimam: persecutus sum nefarium hostem, illic occidi ubi torserat. Dices me Reipub. causa fecisse. & tu Reipub. causa tacuisti. Tutus sit, quod lege fecerit.

De[inde]

Deinde ultima æquitatis fractatio. An quod fecit, facere debuerit. Hoc divisit in hæc duo: An jam certam sterilitatem uxoris bonæ ferre debeat: an ne sterilis quidem pro certo sit. Novi declamatores Posmos * * cum Apollodoro, qui reus veneficii fuit, & à Pollione Asinio defensus, damnatus Massiliæ docuit, & hanc quæstionem fecerunt in hanc controversiam, An inter viros & uxores data beneficia, ingrati lege teneantur. Non est beneficium, sed officium, facere quod debeas: ut si filius patri se dicat beneficium dare. Hanc quæstionem fecit & Gallio noster. *Blandus* in ultima parte controversiæ, qua de Republica disputatur, quæstionem fecit, An quinquennium numerari debeat excepta tyrannide. Illud tempus non debere imputari quasi sterili, quo matres etiam editos partus abominatæ sunt. illud tempus imputatur feminis in Repub. quando pariunt, non plus tyranno. Huic subjecit, An etiam si & aliis imputari tempus tyrannidis solet, huic non debeat. *Latro* ex suo * more has non quæstiones putabat, sed membra illius ultimæ partis, ex æquitatis quæstione pendentia. An sterilis quidem, altius repeti: an non quæcunque quinquennio non peperit, sterilis est. Quid enim si vir alicujus abfuerit toto pæne quinquennio in peregrinatione? viro imputabitur. Quid si vir ægrotaverit? quid si maritus eviratus inutilis in concubitu uxoris suæ jacuisset, imputaturus fuit? quinquennio quæritis, quare non peperit? tyrannus erat. Nemo non cum parentibus suis querebatur, quod natus esset. Hæc, quod torta est; hæc quod maritus occupatus tyrannicidio non vacavit in uxoris voluptates. *Buteo* aridus quidem declamator, sed prudens divisor controversiarum, contra Latronem sentiebat, *Blando* accedebat. Aliud enim esse ajebat, quæ intra quinquennium non potuit, non utique sterilis est: aliud, quæ intra quinquennium non peperit, non statim dimitti potest sterilitatis nomine. Hic quæritur de condicione juris: illic, de spe fœcunditatis. Sed Blandum quoque arguebat, ajebat enim sic fuisse quærendum, An tyrannidis tempus excipi deberet: deinde, etiam si non in aliis, an inter has gradus est. Sed ipse sic hanc in partes quæstionem dividebat: An quæcunque quinquennio non peperit, tanquam sterilis dimitti possit. Posset enim accidere, quod Atheniensibus in bello accidit, ut liberi & conjuges in aliquo tutiore loco deponantur. imputabitur hoc tempus fœminis, quo viros destituunt, non quo non habent. Sic tyrannus non vetuisset istam parere quia interemisset. Et cum hoc vehementer implevisset, & probasset, non omnes posse dimitti, si quinquennio non peperissent, tunc illo transiit, An hæc posset & hic etiamnum non hoc quærebat, an deberet dimitti, sed an posset. Et hoc contra Latronem dicebat: Quomodo istam quæstionem putas in æquitatis tractationem cadere, cum quid liceat quæratur, non quid oporteat? hæc enim, an hæc possit, per illum non posset, quia tyrannidem non ceperat. Aliquod tempus impune à legibus miseriæ faciunt. Non dico quia torta est, sed hoc adhuc, propter æquitatis tractationem reservo. Sed non peperit, quia tu maxima in cogitatione occupatus, nihil de liberis cogitasti. *Passienus* vir eloquentissimus & temporis sui primus orator, hanc subtilitatem actionis non probabat in Latrone, sed assentiri dicebat, ideo quæstiones tractandas per se esse, si hæc mulier injusti repudii ageret, non ingrati. Ita non quæritur an legitime, sed an ingrate dimissa sit, itaque in æquitatis tractationem cadunt, etiam quæ juris sunt. Nam cum quæritur; An potuerit hæc dimitti, etiam si licuit: apparet, quod utique non oportuit, si ne licuit quidem. *Albutius* decentissime fecit. solebat enim fere in aliquas figuras declamationem

mationem describere, & prius egit injusti repudii, deinde ingrati: in quibus putat esse, an ullum beneficium viro commiserit, à quo tanquam inique dimissa. Hic omnes quæstiones ad sterilitatem & æstimationem quinquennii pertinentes libere tractavit, deinde transit in ingrati accusationem.

Color. *Cestius* pro viro introduxit colorem. Quo tempore uxor torta est, nihil adhuc de tyrannicidio cogitabam: postea cogitavi, & hæc ipsa cogitandi causa fuit, uxoris ultio. Vtrumque secutum est, ut illa marito insolentiam imputare non posset, maritus illi tyrannicidium posset. *Latro* dixit: Si jam tum de tyrannicidio cogitassem, uxori non indicassem. *Fabianus* philosophus colorem magis bono viro convenientem introduxit, quam oratori callido. Dixit enim, & cogitasse tyrannicidium, & uxori indicasse: & illam tum quidem fecisse, quod probam fœminam facere oportuit: nunc peccare, quod putet beneficium esse, recte facere. Hic color illi & illa parte profuisset: Si beneficium putas te dedisse quod tyrannicidium non prodidisti: Ego prior dedi, qui tibi tyrannicidium credidi. repudium ex tuo quo. vis liberorum cupiditatem, pro semper uti tanquam vir ejus debuisset, postea magis tanquam tyrannicida. *L. Vinicius*, Vinicii frater, Fabiani colorem valde probabat, & ajebat, onerari uxorem uno modo posse, si nihil unquam secretum ab illa maritus habuisset. Si dixerit, inquit, post tormenta se de tyrannicidio cogitasse, tum tyrannicidium uxori melius deberi meruit, si torta tyrannicidam fecit, quam si tacuisset. Apparet & aliquid de tyrannicidio cogitatum, de quo tyrannus usque eo suspicatus est, ut torqueret. Dixerit, cogitasse quidem se de tyrannicidio ante tormenta, sed uxori non indicasse: augebit uxoris beneficium. Liberius enim potuit, ait, tyrannicidium indicare, quod illi commissum non erat. Potuit enim uxor, etiam non indicante marito, tam magni consilii molitionem deprehendere. At si hunc colorem Fabiani sequor, mutam efficiam. Si olim de tyrannicidio cogitavi, honestior sum vetus tyrannicida: & non privatis, sed publicis malis ad ultionem impulsus. Si cum cogitarem, non celavi uxorem: facilius persuadebo, me malum hodie maritum non esse, cui semper tam deditus fui. Ad ultimum hoc consequar, si quod audierat tacuit, non beneficium est, sed fides. Hic est *L. Vinicius*, quo nemo civis Romanus in agendis causis præsentius habuit ingenium: quicquid longa cogitatio illi præstitura erat, prima intentio animi dabat: ex tempore causas agebat, sed non desiderabat hanc commendationem, ut ex tempore agere videretur. De hoc eleganter dixit divus Augustus: Vnus Vinicius ingenium in numerato habet. *Hispo Romanus* maligne & accusatorie: Nihil, inquit, ego isti narraveram: ista, ut erat necesse, aliquid ex vultu, aliquid ex nocturnis vigiliis suspicata est. unde emanaverit sermo, scietis. Videtis quo veniat tyrannus, non ad amicum meum, non ad servum, sed ad istam, quæ nihil negotii habuisset, si tacuisset. Tua enim causa tacuisti: sciebas te perituram, si confessa esses tyrannicidium. *Hybreas* dixit.

CONTROVERS. XIV.

Pater & filius luxuriosi.

THEMA. Qui jam luxuriante filio luxuriari cœpit, accusatur à filio dementiæ. Contradicitur.

PRO PATRE. *Porcii Latronis.* Vtriusque tamen comparetur luxuria. Tu consumis patrimonium patris tui: ego accusatoris mei. naviga, milita, peregrinare, quere adolescens, utere senex. Accusator meus inter se contrarios

ontrarios affectus habet: cupit eum damnari, crimen absolvi. *stii Pii.* Potest nobis convenire. miles sumus, puta te patrem: dic uid me velis facere. Si tam bona fide frugi es, & hoc imitor. Te go imitor, an tu me? Rogo vos, go prior cœpi: tu posterior luuriaris. Patrimonium, inquit, omputemus. Sed tu senex, inuit, hoc dicit: Luxuria tua seius coepit, citius definet. *Arellii usci* Patris. Sed tu, inquit, senex s. unde scis te non futurum luuriosum senem? Omnia à te vla: quod unguento coma madet, uum est: quod laxior usque in pees tunica demittitur, tuum est. Quid est quod aliud à te senes dicant: quid porro? domus nostra uxuriosos duos non capit? inulgentius te abdicare non potui. cquid mihi licet seniles annos meliore vita reficere? hoc novissimum meum meritum est: sed quod tibi proxime imputo, pro te tiam luxuriosus factus sum. *Fabianus.* Noli pecuniam concupicere. quid tibi dicam? Hæc est quæ auget discordiam, urbes & errarum orbem in bellum agitat, humanum genus cognatum natura, in fraudes & scelera mutua inligat: hæc est quæ senes corrumpit. Quidam summum bonum lixerunt voluptatem, & omnia ad corpus retulerunt. nihil est mihi pus præcipientibus. exemplum habeo. proposui quicquid tu feeris, facere, navigabo, si navigais: militabo, si militaris. dic holle quid putes melius. Sed illud excipio, ne objicias, quod elegeris. *Blandi.* Objiciat luxuriam proriam, & hoc dicit adolescens: Frugaliter vixi quamdiu frugi parem habui. ante me desiste, ante ne cœperas. *Blandi.* Senex luxuriaris. respondeo tibi, Adolecens navigavi. Ego jam, inquit, lesii, tu nondum. Non miror, si desisti, prior cœperas. *Mentonis.* Quod gaudium accepisti, vere luxurior. *Pompeji Silonis.* Si modo emendatus est filius meus (solet enim etiam luxuria simulari) suo quisque ordine reus fit. Vis me ducere uxorem, si novercam haberes? jam abdicatus esse. *Vibii Galli*, convivæ certe tui dicunt: Bibamus, moriendum est. Si intelligo, hoc nulli magis in domo dicitur, quam mihi. Ostendi tibi luxuriam, quam in te non videbas. Alliga me, dum te custodias. *P. Asprenatis.* Quia nihil proficiebam objurgando, volui illi vitam suam ostendere. *Iunii Othonis.* Malam causam haberem, si alium accusatorem haberem. Malam causam haberem, si te filium non haberem.

Altera pars. Iunii Gallionis. A laudibus patris incipiam. hic adolescens temperatissimus, & lubricum tempus sine infamia transiit: duxit uxorem, filium sustulit, ad ætatem perduxit. jam senex factus est: nisi quod sibi bonum videt, luxuria usque eo se projecit, ut accusetur. Senex amens, senex ebrius, circumdatus sertis, delibutus unguentis, & in præteritos annos se retro agens, & validus in voluptatibus quasi juvenis exultans, nonne portentum est? Luxuriosus adolescens peccat: senex luxuriosus insanit. ætates exhauriunt, vitia lasciviunt. *Papirii Fabiani*, Navem in portu mergis. alter solito tempore labitur, alter insolito: alter alieno, alter suo; alter annos sequitur, alter senectuti repugnat. Non est luxuria tua. patrem videre velimus. Non simulas ista, sed facis: nec amantem imaginaris, sed amas: nec potantem adumbras, sed bibis: nec te doces dissipare bona, sed dissipas. Nemo vitia quæ odit, imitatur. Quis imperator ob hoc ipse de prœlio fugit, ut bene pugnaret exercitus? quis ut ambitum comprimeret, ipse honores mercatus est? quis ut seditionem leniret, turbavit rempublicam? Non coërcet vitia, qui provocat.

Divisio. Latro sic divisit. An ob hoc accusari pater possit. Hic illam vocalem quæstionem posuit, quam solebat fastidire Seleucius, minime solere patri objici luxuriam

riam non magis quam avaritiam, quam iracundiam. Non vitia patris accusari solere, sed morbum: & si possit aliquid præter dementiam objici patri, luxuria non possit: Alioquin filiis, inquit, abdicare permittis. hic de suo consumit, An si ob hoc pater accusari potest à filio, hæc ultionum exprobratio. Si ebrietatem objicere patri solet ebrius: si petulantiam, injuriæ damnatus, etiam si ob hoc accusari potest, etiam si à tali filio, An si ad castigandum filium hoc consilio usus est, damnandus sit. Ait enim adolescens: Quolibet alio genere debuisti me objurgare. quid si adulterium vindicare velles committendo? Turpe est sic castigare vitia, ut imiteris. Deinde an consilio luxurietur. Non enim concedit hoc filius: aut, inquit. Quare, si cœpisti sic emendare filium, cum emendaveris, non desinis? *Cestius Pater*, patris ajebat simulationem luxuriæ significandam magis quam profitendam; Ita, inquit, adparebit illum simulasse, si etiamnunc simulat. si desinit simulare, ostendit jam sibi nihil prodesse ea consilia, quasi filius emendatus sit. emendatum autem esse non concessit, & assidue dixit, nihil magis sequi intervallum hoc luxuria, etiam vere intermissa vitia vehementius surgere. *Latro* aperte putabat simulationem confitendam. Incipio, inquit, non tantum honestum senem, sed prudentem defendere: si quod vitium videri poterat, efficio consilium, quare potius fingi ficet, quam dicat frugi esse. *Blandus* hac figura declamat filium, & pro abdicato respondit. *Cestius* ajebat, adolescentis partem diligentius colorandam: facere illum rem non improbam, non ita patri remittere quod à patre ipsi remissum sit. Itaque sic narravit, ut suam quoque luxuriam imputaret patri. non severam fuisse disciplinam, non bene institutæ domus legem, quæ posset adolescentis mores formare, & à vitiis ætatis abducere. Quodammodo, inquit, ad luxuriam à patre præmissus sum. Unguento cani madent, & comissator senex nulli nimis luxuriosus, sed parum sanus videtur. Merito in adolescentibus non omnem luxuriam vindicant: cito desinunt. Cum haberem luxuriæ istius exemplum, quæritis, quæ res mihi remedio fuerit? Ætas. Illa quæ faciebam, imputabat, me non discere. Hunc sensum ipse *Cestius* sano genere dixit. Flavium Alfium auditorem suum, qui eandem rem lascivius dixerat, objurgavit. *Flavius* hoc modo dixit, cum desideria descripsisset, paulatim se ad frugalitatem tedisse, & odio sibi vitium factum. Hoc fuit, inquit, quare desinerem. Sentiebam, inquit, me senem fieri. *Cestius* hoc ajebat dulcius quidem, sed corrupit & unam sententiam. Incredibile est, inquit, cum juvenis sit, sensisse se senem fieri: & noluisse videri tam diu luxuriatum, donec sentiret se senem fieri. *Fuscus Arellius* dixit: Non accusaturus patrem, sed me defensurus sum, ne aliena luxuriat mea laudatio. Consilio luxuriantem filium istum emendo. Supervacuum in narratione hunc colorem habuit: subito furore collapsam patri mentem, meretricem dependentem collo senis, & parasitorum circumfusam regi turbam, sic cum rivalibus rixari, & ebrietati nocturnæ addi item diem. Putavi initio & ego consilium esse, non morbum, desinet luxuriari: desinet, inquam, si propter me cœpit. Permanet in juvenilibus vitiis: hoc turpius luxuriosus, quo diutius. Quid faciam? si suo more emendare patrem volo: luxuriandum est. *Silo Pompejus* patronum adolescenti dedit: quod non putabat in accusatoris persona Latro faciendum, ut aliquis per patronum accusaret patrem. *Rufus Vibius*. Festivum senem, qui in honorem filii sui adolescentis ebrius fit. In narratione hoc usus est colore, solutum patrem, jam mentem ejus labantem laudare cœpisse luxuriam. dicerem esse felicius:

felicius: si his qui sibi amare permitterent, necessarium, tantum habere, quantum acceperant: obiurgarent, interim quasi non commemorent. Rusticum, inquit, juvenem, præmatura severitas non est frugalitas, sed tristitia. Quid tu senex facies? non creditis hæc illum dixisse, qui dum vitia etiam objurgare vult, luxuriatur? *Argentarius* hoc colore declamavit: Duo luxuriantur una in domo: alter juvenis, alter senex: alter filius, alter pater: uterque licenti cultu per publicum incedit. Alter vobis ait: Hoc concessum ætati. Vtor, & juvenili lege fungor, id facio, quod pater meus fecit, cum juvenis esset. negabit? bona ergo ætate cœpit simul primum hoc tirocinium adolescentiæ, quasi debitum ac sollenne persolvere. Revertar ad bonos mores, qui qualem causam habeant, videritis. faciant etiam si non quod oportet fieri, at quod solet. Alter ait. scio me novum civitatis miraculum, incedere luxuriosum senem: sed hoc castigandi genus commodere visum. Vt emendaret filium, ipse peccare cœpit. at si avus viveret, nemo in domo luxuriosus non esset, tres luxuriosi fuissetis.

A parte Patris. Glycon Syricon dixit: εἰ τὴν ἀρχὴν δαπανῶ, σὺ δ' ἱερᾶς τύχη; *Agrotas Massiliensis* longe lividorem sententiam dixit, quam ceteri Græci declamatores, qui in hac controversia tanquam rivales rogati sunt. Dicebat autem Agrotas luculta: ut scires illum inter Græcos non fuisse, sententiis fortibus, ut scires illum inter Romanos fuisse. Sententia quæ laudatur, hæc fuit: ἐπὶ τῆς σωλίας τύτῳ διαφανῦμεν. σὺ μὲν ἐπαινᾶς ἡδόμενος, ἐγὼ δ' δωρέμενος. *Damos Scombrus*: ζῆτι μὲν, ἐν δέοντι ἀναστωλεύῃ. *Diocles Carystius*: αἱ δ' ἔξω ῥυτί σάρκες ἐς μηδὲν μεταβάλλοντ. *Hermagoras* rari sententias dicebat, sed argutas, & quæ auditorem diligentem penitus afficerent, securum & negligentem transcurrerent. In hac controversia dixit: ὦ τύχης δ' ἐνῆς!

τωλῶ ἐπιλεσλοῦτες ἀλλήλοις ἐποιῦμεν. *Barbarus* dixit vulgarem sensum satis vulgariter. Γνώση, τέκνον, ὅτι νῦς; ἄν πάθη τι, ἀναφύει. Elegantius hoc composuit *Hispo Romanus*. Placet vobis frugalitas mea, quod patrimonium servo, quod acquisivi, uxorem mature duxi, semper dilexi, quod ad omnem me tutum fabulam præstiti. Illud affirmo, nihil tota vita frugalius feci. Rem ab omnibus dictam celeberrime *Syriacus Vallius* dixit: Fili, quando vis, desinamus.

CONTROVERS. XV.

Peregrinus negotiator.

Thema. Quidam cum haberet formosam uxorem peregre profectus est. In viciniam mulieris peregrinus mercator commigravit. ter illam appellavit de stupro, adjecit preces, negavit illa: decessit mercator testamento omnibus bonis heredem eam reliquit, & adjecit eclogion, Quia pudicam comperi. *adit hereditatem: redit maritus, accusat adulterii ex suspicione.*

CONTRA VXOREM. *Porcii Latronis.* Quanquam eo prolapsi mores jam sunt, ut nemo ad suspicanda adulteria nimium credulus videri possit, tamen ego adeo longe ab eo vitio semper fui, ut etiam timeam, ne quis in me aut nimiam patientiam, aut nimium stuporem arguat, quod tam seram querelam detuli. Non accuso adulteram, nisi divitem factam: ex ea domo ream protraho, in qua jam nihil meum est. cum ego tamdiu peregrinatus sim, nullum periculum terra marique fugerim, plus ista intra unam viciniam, quam ego mari, quæsivit. Post tantos impudicitiæ quæstus, si tacere possum, confitendum habeo, hac me causa abfuisse, ut in accessione patrimonii peregrinando cum uxore certarem. Illud, Indices, mihi tormentum

mentum est, quod notata judicio vestro, ut multiplicatam dotem perdat, plus tamen ex quæstu habet, plus habitura est, quam quantum damnatæ perdendum est. Tantum in istam dives amator effudit, ut post pœnam quoque expediat fuisse adulteram. Quæ præceperim uxori proficiscens, scio: cetera, quemadmodum adolescens formosus, dives, ignotus, in viciniam formosæ, & in absentia viri nimium liberæ mulieris commigraverit, quemadmodum assidua societate quotidianæ per diem noctemque libidinis exhaustis viribus perierit, interrogate rumorem. Vos interrogo, Iudices, quid officii mei fuerit. Poteram ego salvo pudore meo nihil de hereditate suspicari, in qua etiamnum auctor ab uxore dictus sum? Veni nihil aliud quam ut fortunam meam querar. nam causam melius vos nostis. Tempus est, Iudices, de uxore & marito credi, mulierem tam formosam amari potuisse. Pudica forte sic amari, ne sollicitaretur, potuit. Neque est quod dicat: Non in meo istud arbitrio positum. Erraris vos Iudices, si non maritum ad sollicitandam matronam putatis irritamentū; spem corrumpendi quamvis facilem, quamvis amabilem sexum. Si tantum in formosa sperari potest, quantum placere potest, omnes formosæ in se universos populos converterent. Matrona quæ se adversus sollicitantes aviam volet, prodeat in tantum ornata, ne immunda sit: habeat comites ejus ætatis, qui impudicos, si nihil aliud, verecundia annorum removeant: ferat jacentes in terram oculos: adversus officiosum salutatorem inhumana potius quam inverecunda sit, etiam in necessariam resalutandi vicem multo rubore confusa longe ante impudicitiam neget ore, quam verbo. in hac servandæ integritatis custodia nulla libido irrumpet. Prodite mihi fronte in omne lenocinium composita, paulo obscœnius quam posita veste nudæ, exquisito in omnes facetias sermone, tantum non ultro blandientes, ut quisquis viderit, non metuat accedere. Deinde miramini, si cum tot argumentis pudicitiam proscripseris, cultu, incessu, facie, aliquis repertus est, qui incurreret, & reti adulteræ se non subduceret. Internuntium, puto sollicitantis se, arripi & denudari jussit, flagella & verbera, & omne genus cruciatus poposcit, in plagas deterrimi mancipii vix imbecillitatem muliebris manus continuit. Nemo sic negantem iterum rogat. Quotiens quod non una peregrinareris questa es? apud quem indignata es? Abunde in argumentum pudicitiæ profuturum putas, si stuprum tantum negaveris, quod plerumque etiam impudicissima spe uberioris præmii de industria simulat. Quando de injuria tua viro scripsisti, & ne in occasionem similis injuriæ solitudo tua pateret, maturiorem reditum rogasti? & quanto decentius contumeliam penetralium meorum uxoris epistola, quam testamento sollicitatoris cognoscerem! Miserrimus omnis sæculi maritus, sic contempta absentia mea, etiam nunc injuriam meam nescirem: si qui fecerat, tacere voluisset. Totiens sollicitantem in istam faciem qua placere poteras, convertisti. Non omne ornamentum, veluti causam talis injuriæ execrata es? Quod proximum est à promittente, rogata stuprum, tacet. Inspicite adulteri censum ex eo impune, si quod adulteris edidit, si est aliquid quod non erit. Quid singillatim omnia percenseo? quicquid ego non emo in mundo tibi miser, ut maritus, cum omni censu meo inter munera adulteri lateo. *Sola mihi heres esto.* Quid ita? habes, inquit, scripsit causas. quia cum semel appellassem, cum iterum, cum tertio, non corrupi. O vos nimium felices, & aureo, quod ajunt, sæculo natos, si etiam qui impudicas quærunt, pudicas honorant. Omnium bonorum meorum, omnis pecuniæ meæ sola heres esto:

sto: quia corrumpi non potuit, quia tot sollicitationibus expugnari non potuit, quia tam fideliter pudicitiam custodivit. Tace paulisper nomen auctoris: numquid non testamentum viri credetur? nullam esse in uxore suspicatur infamiam intermutuum ejus amorem, aut certe ita creditum. jam moriturus tabellas occupare, si rultis cum muneribus meis imponere, eclogium ex testamento adulteri petendum est. *Sola heres esto*: quamvis aliena, quamvis ignota: tantum quia pudica, quia incorrupta est. Quid? isti tam censorio adultero non mater est? non soror? non propinqua aut nulla earum pudica est? Idcirco scilicet cum tantis divitiis peregrinas urbes in honorem pudicitiæ incognitæ perambulabat. Illic ubi natus est, nulla pudica erat. at illic ubi negotiatus, quia nulla non prostituta erat, vacuo testamento pudica heres per errorem quæsita est. Ego adulteram arguo, quam in matrimonium recepi, qui communeis ex illa liberos precatus sum, qui pudicam libentissime crederem. Adeone jam ad omnem patientiam sæculi mos abiit, ut adversus querimoniam viri uxor alieno teste defendatur? At hercules adversus externorum quidem opiniones speciosissimum patrocinium erat: *Ego viro placeo*. At ego, si hunc morem inscribendi recipitis, in conspectu vestro ita scribam: *Uxor mea heres esto, quo peregrinante me adamata est*, *quod heres ab adolescente alieno ac libidinoso relicta est*, *quod tam infamem hereditatem adiit*. A duobus vos testamentis in consilium mitto, utrum secuturi estis: quod ab adultero absolvitur, an quod damnatur à viro? Magnus pudicitiæ fructus est, pudicam credi: & adversus omnes illecebras atque omnia delinimenta muliebris ingenii, est veluti solum ac firmamentum in nullam incidisse fabulam: novos fortasse, non in omnium æstimationem occurrere: & horrenda multa, deinde ac varia daturus experimenta. fœmina quæ damnum pudicitiæ qui vis est, atque curandus est esse ac videri pudicam.

Cetera desunt. Quæ sequuntur, sumpta sunt ex Epitome.

Muliebrium vitiorum fundamentum avaritiæ est. Quæ potest non timere opinionem adulteri, potest non timere adulterium. Ex omni rupe conchylium trahitur, quo vestis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, ut adultera tenui veste perspicua sit, & nihil in corpore uxoris suæ plus maritus, quam quilibet alienus peregrinusq; agnoverit. Frustra æstimabo esse indicia, si tantum qui rogat, comperit pudicam. Omnes te impudicam loquuntur, pudicam tantum unus, & peregrinus. Cui plus laudator quam accusator nocet. Uxorem meam nusquã audivi pudicam, nisi in adulteri eclogio. Dejice in terram oculos, & aures tuas externorũ vocibus claude, Sibi quisq; pro te neget. Pudicam ille dixit, ego impudicam. Puto, plus creditis civi, quam peregrino: marito, quã adultero. Ipsũ eclogiũ corruptoris animo scripsit, *Quia pudicam*, inquit, *comperi* quod nulli præter me contigit.

Pars altera. Formosa est. hoc natura peccavit. Sine viro fuit. hoc maritus peccavit. Appellata est: hoc alius peccavit. Negavit: hoc pudice. Heres relicta est: hoc feliciter: Hereditatẽ adiit: hoc consulto fecit.

LIBER

LIBER TERTIVS.

Seneca Filiis.

INstatis mihi quotidie de Albutio: non ultra vos differam, quamvis non audierim frequenter, cum per totum annum quinquies sexiesve populo diceret, ad secretas exercitationes non multi irrumperent, quos tamen gratiæ suæ pænitebat. Alius erat cum turbæ se committebat: alius, cum paucitate contentus erat. Incipiebat enim sedens, & si quando illum produxerat calor, exsurgere audebat. Illa tempestiva in declamationibus ejus philosophia sine modo tunc, & sine fine evagabatur: raro totam controversiam implebat. Non posses dicere divisionem esse, non posses declamationem: tanquam declamationi multum deerat, tanquam divisioni multum supererat. Cum populo diceret, omnes vires suas advocabat, & ideo non desinebat. Sæpe declamante illo ter buccinavit, dum cupit in omni controversia dicere, nec quidquid debet dici, sed quicquid potest. Argumenta enim argumentis colligebat: & quasi nihil esset satis firmum, omnes probationes probationibus aliis confirmabat. Erat & illud in argumentatione vitium, quod quæstionem non tanquam partem controversiæ, sed tanquam controversiam implebat. Omnis quæstio suam probationem habebat, suam excusationem, suos excessus, suas indignationes, epilogum quoque suum. Ita unam controversiam proponebat, plures dicebat. Quid igitur? omnis quæstio per numeros suos implenda non est? Est quidem, sed tanquam accessio, non tanquam summa. Nullum habile membrum est, si corpori par est. Splendor orationis, quantus nescio an in ullo alio fuerit. Non lexis magna, sed phrasis. Dicebat enim citato & effuso cursu, sed præparato. Extemporalis illi facultas, ut affirmabant qui propius norant, non deerat, sed putabatur ipse sibi deesse. Sententiæ, quas optime Pollio Asinius albas vocabat, simplices, apertæ, nihil occultum nihil insperatum afferentes, sed vocales & splendidę. Affectus efficaciter movit, figurabat egregie, præparabat suspiciose. Nihil est autem tam mimicum, quam manifesta præparatio. Apparet enim subesse nescio quid mali. Ideoque moderatio est adhibenda, ut illa sit præparatio, non confessio. Locum beate implebat. Non posses de inopia sermonis Latini queri, cum illum audires: tantum orationis cultæ fluebat. Nunquam se torsit quomodo diceret. Sufficiebat enim illi in quantum voluerat, explicandi vis. Itaque ipse dicere solebat, cum vellet ostendere, non hæsitare se in electione verborum: Cum rem animus occupavit, verba ambiunt. Inæqualitatem in illo mirari libebat. Splendidissimus erat, idem res dicebat omnium sordidissimas. *acetum*, & *pulejum*, & *laternas*, *philerotem*, *spongias*: nihil putabat esse, quod dici in declamatione non posset. Erat autem illa causa: timebat, ne scholasticus videretur. Dum alterū vitium devitabat, incidebat in alterum: nec videbat, nimium orationis splendorem his admixtis sordibus, non defendi, sed inquinari: & hoc æque omnium est, ut vitia sua excusare malint, quam effugere. Albutius enim nō quomodo nō esset scholasticus quærebat, sed quomodo nō videretur. Nihil detrahebat ex supervacuo strepitu. Hæc sordida verba ad patrociniū aliorum afferebat. Hoc illi accidit inconstantia judicii. Quem proxime dicentem commode audierat, imitari volebat. Memini omnibus illum rebus omissis apud Fabianū philosophum tanto juniorē quam ipse

ipse erat, cū codicibus sedere. Memini admiratione Hermagoræ stupentem, ad imitationem ejus ardescere. nulla fiducia ingenii sui, & ideo assidua mutatio. Itaque dum genera dicendi transfert, & modo exilis esse vult, nudisq; rebus hærere, modo horridus, & volens potius quam cultus, modo brevis & concinnus, modo nimis se attollit, modo nimis deprimit, ingenio suo illusit, & longe deterius senex dixit. Nihil enim ad profectum ætas ei proderat, cum semper studium ejus esset novum. Idiotismus est inter oratorias virtutes, res quæ raro procedit. Magno enim temperamento opus est, & occasione quadam. Hac virtute varie usus est. Sæpe illi bene cessit, sæpe decidit. nec tamen mirum est, si difficulter apprehenditur vitio tā vicina virtus. Hoc nemo præstitit unquam Gallione nostro decentius. Iam adolescentulus cū declamaret apte, & convenienter, & decenter, hoc genere utebatur. Quod eo magis mirabar, quia tenera ætas refugit omne, non tantū quod sordidum, sed & quod sordido simile est. Raro Albutio respondebat fortuna, semper opinio: quamvis pœnituisset, adire libebat. Tristis, sollicitus declamator, & qui de dictione sua timeret, etiam cū dixisset. Vsque eo nullum tempus securum erat. hæc illum sollicitudo fugavit è foro, & tantum unius figuræ crudelis eventus. Nam in quodam judicio centumvirali, cū diceretur jurisjurandi condicio aliquando facta ab adversario, induxit ejusmodi figuram, qua illi omnia crimina retegeret. Placet, inquit, tibi rem jurejurando transigi? jura, sed ego jusjurandum dabo. Iura per patris cineres, qui inconditi sunt. Iura per patris memoriam, & executus est locū, quo perfecto surrexit. L. Aruntius ex diverso ait: Accipimus conditionem: jurabit. Clamabat Albutius: Non detuli conditionem, schema dixi. Aruntius instabat. Centumviri rebus jam ultimis se parabāt. Albutius clamabat: Ista ratione schemata de rerum natura tolluntur. Aruntius ajebat: Tollātur, poterimus sine illis vivere. Summa rei hæc fuit. Centumviri dixerunt, dare ipsos secundum adversarium Albutii, si juraret ille. Iuravit. Albutius non tulit hanc contumeliam, sed iratus calumniam sibi imposuit: nunquam enim amplius in foro dixit, homo summæ probitatis, qui nec facere injuriā, nec pati sciret. Et solebat dicere: Quid habeo quare in foro dicam, quum plures me domi audiant, quam quenquam in foro? Cum volo, dico; quamdiu volo, assum utri volo. & quamvis non fateretur, hoc delectabat illū in declamationibus, quod schemata sine periculo dicebantur. nec tamen in scholis effugere contumelias poterat Cestii, mordacissimi hominis. Cum in quadam controversia dixisset Albutius; Quare calix si cecidit, frāgitur; spongia si cecidit, non frangitur? ajebat Cestius: Ite ad illum cras: declamabit vobis, quare turdi volent, cucurbitæ non volent. Cum dixisset Albutius in illo, qui fratrem parricidii damnatum exarmata nave dimisit, Imposuit fratrem in culeum ligneum: Cestius eandem dicturus, sic exposuit controversiam: Quidam fratrem domi à patre damnatum, noverca accusante, cum accepisset ad supplicium, imposuit in culeum ligneum, ut perveniret nescio quo terrarum, ingens risus omnium secutus est. Sed nec ipsi bene cessit declamatio. paucas enim res bene dixit. sed cum à scholasticis non laudaretur: Nemo, inquit, imponit hos in culeum ligneum, ut perveniant nescio quo terrarum, ubi calices franguntur si ceciderint, spongiæ non franguntur. Video quid velitis: sententias potius audire, quam jocos. fiat. Audite sententias in hac ipsa controversia dictas.

CONTROVERS. XVI.

Ab archipirata filio dimissus.

Thema. Mortua quidem uxore, ex qua duos filios habebat, duxit aliam. Alterum ex adolescentibus domi parricidii damnatū tradidit fratri puniendum: ille exarmato navigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus est. Postea pater peregre profectus, captus est ab eo: & remissus in patriam, abdicat illum.

CONTRA PATREM. *Albutii Silii.* De fratre nec judicare audeo, nec loqui. Uno nomine gratias ago, & gratulor, quod patrem servare potuit mori jussus. Tanta tempestate confusus, neq; æstimare quicquam, neq; dispicere potui. Plura timui crimina pater fortuna torquente, quā quæ videris ipse nosse. indicabo. solutū mihi fratrem tradideris, an alligatum nescio. quantum ad meū stuporē attinet, etiam fugere potuit. nec satis memineram, tale ministeriū mihi pater an noverca mandasset. ministerium an pœnam esse voluisset, vindictam parricidii, an parricidium. Insui fratrem culeo jubes: non possum pater. Non ignoscis, an non credis? ego contēdo nec te quidē posse. Si quis tibi dixisset tyrannus: Veni, tuis manibus filium insue: in hoc opere potes oculis tuis, potes manibus uti? potes audire inclusi filii gemitum? Si potes: timeo ne innocentē damnaveris. Si non potes: quid frater in fratrem non possit, patrē testē dedi. Quid accusas, quod impunitatem fratri dederim: in quo facto consilium meum victum est? à me frater ut viveret, non impetravit: ut fugeret, non impetravit. Nihil aliud impetravit, quam ut aliter, quam in culeo moreretur. Causā malam habeo, ut inter fratres. Ubi spes? in gubernaculo nulla est. in remigio? ne hoc quidē. in comite? nemo repertus est naufragii comes. in velo? in arte? omnia pæne instrumenta circumcisa sunt. Adminiculum in spe nullū est. patri sum excusandus, an fratri? de filio suo hoc respondeo, quamdiu in patrio solo morari licet. civis est projectus in mare, quicquid post exiliū vel facit vel patitur, ab omni fœdere vitæ communis abstractus, pœnarum ejus pars non est, nequitiæ opus est. sed aliis quærentibus, te ipsum testem dabo, nō esse piratā. Ego illi terræ, ego lucis conspectum, ego etiam mortis humanæ facultatem abstuli. Fortuna ipsa, quæ misertæ ejus est: nihil tamē illi præter mare reliquit. Moriendum est mihi, pater jussit. neq; ego te deprecor, ne moriar, nec tibi licet non facere quod jussus es. Inter patrem iratum & fratrem moriturum, arbitriū pietati tuæ necessarium suscipe. Sanguinē meum patri refer, culeum mihi remitte: volo mori, sed pura manu tua: hoc tuæ pietatis munus ad inferos perferam, [licuisse mihi per fratrem aliter quā parricidæ mori.] *Asinii Pollionis.* Æquas mihi præbete aures, dabo vobis etiam damnatum absolvendum. Vivit, inquit, frater. non credo. servavit, inquit, me. fecisti ut crederē. Hæc est summa rerum gestarum. In ea domo, in qua tam facile parricidiū creditum est, ego fratrem occidere non potui, frater patrē. Quid mihi cum ista tabula? semel mori volo. *Q. Haterii.* Emicabant densis undique fulmina, & terribili fragore horridę tempestates absconderant diem, imbres undique, & omnia procellis sævientia. Expectat, inquit, parricidam mare, intumuerat subitis tempestatibus mare, justis quoque navigiis horrendum. Fateor, fateor dixi: fratrem tibi, si innocens est, fortuna commendo, fragmentum infelix & jam navigaturis omen: quod si quis gubernator vidisset, iter suum distulisset. Naufragus è littore emittitur. *Marcelli Eserni.* Habes, inquam, frater, si innocens es, navigium: si nocens, culeum. non potui facere parricidium, & quam facile erramus homines, factum putavi. deliberabam,

:rabam, an parerem patri. Frater, quit, tu primus in domo parri- dium facies inveniere, etiã locum naufragiis navigium. *Argentarii.* uod jusseras, factum est : periit ater. Vivit, inquit, & me dimi- r. bono argumento probatur vi- ere. Vtrasq; ad cælum manus su- ulit. Si nih l unqnam impie co- itavi, si patrem meum etiã dam- atus diligo, Dii immortales rerũ idices adeste. si aliter sentiret, in- licia sibi imprecatus est maria. c navem suam rexit. *Blandi.* Iace- at in littore navigium: quod etiã negrum infeliciter vexerat. Cre- am parricidam, si tibi proficis- enti navigium suum reddidit. Su- ito mihi ferrum non sentienti cũ nimo pariter excidit ; torpent anus. & nescio qua perturbatio- e tenebræ stupentibus offundun- ur oculis. intellexi quam diffici- e esset, parricidium facere, etiam uod imperasset pater. Ita mihi, uæ sola miseros in domo nostra espicis, fortuna succurras, ita mi- i cõtingat aut houeste vivere, aut nori: ita ex domo nostra ego sim itimus reus, ut iste jurabat, me- iorem se novercam habuisse, uam fratrem. *Cornelii Hispani.* Fa- eor, volui occidere : sed tunc in- ellexi, quam difficile esset parri- idium. Ego, inquit, occidere pa- rem nolui: ne nunc quidem pos- um. Pater noster navigavit sere- o die, tranquillo mari, auspicato tinere, integra navi. Quid hoc st? navigavit damnatus felicius, uam qui damnaverat. Vade, in- uit, patrem te habere mihi non icuit : habebo patronum, rever- ere. Magnum pietatis argumen- um, filio carus pater, etiam post upplicium. Vtrum vobis videtur nnocentiam apud piratas didicis- e, an ne apud piratas quidem per- didisse? *Arellii Fusci Patris.* Potuit atrem occidere : & quem testem imebat abdicatus à patre ? Quo ne conferam? in mare ? non pos- um : iratos habeo piratas. Cum raditus est mihi frater, impera- umque ut sumerem supplicium, i qua est fides, tentari me putavi, an possem parricidium facere. *Porcii Latronis.* Perieras, pater, nisi in parricidam incidisses. *Triarii.* In naufragio navigabat : parum est quod non occidit patrem, imo etiam integra navi dimisit patrem * resolutis compagibus, infelix omen navigationis. Insue me cu- leo : certe sentiam maria, non ea videbo. Scissa quoque vela fece- rant sinus, & armatas classes nau- fraga præcesserat ratis : scires na- vigare qui servaturus esset patrẽ. Et jam pirata dicitur: iterum in falso crimine male audit. *Cestii Pii.* Erat navigium, immo fuerat : sed adhuc crudelis & pertinax nover- ca, post omnia devicta nihilomi- nus sævit, maria jam quiescunt, prædones jam miserentur, irati jam parcunt. Ibamus præter se- pulcrum matris, ille mortem ti- ment, ego scelus: expecta, vide an fortuna nobis objiciat scelus. Ia- cebat navigium pervetus, & attri- tum salo, vix unius capax animæ. Veni ad vos, victoriam pulchram petiturus, ut probem me parri- cidam. Non occidisti, inquit, fra- trem noverca, audivi jucundissi- mam vocem : fateor me parrici- dam, occidi fratrem : tutus sum, pater, si hoc probetur? imposui in exarmatam navem : non est occi- dere? Novercæ quidem nunquam satis privigni occiduntur. Mul- tas rerum natura mortis vias ape- ruit, & multis itineribus fata de- currunt : & hæc est condicio mi- serrima humani generis, quod nascimur uno modo, multis mo- rimur: Laqueus, gladius, præceps locus, venenum, naufragium, mil- le aliæ mortes insidiantur huic miserrimæ animæ, & hoc occi- dere vocatur, sed diutius. Si quis nunc stat in turba, & hoc dicit : Huic quisquam parcat, qui fra- trem suum occidit, & occidisse se probat? Componis in domo par, ut alter scelere sit parricida, alter ministerio. Impositus est in na- vem frater: qualem navem? sci- tis, nihil esse periculosius, quam etiam instructa navigia : parva materia sejungit fato. Quid si vero

vero non rudentibus committitur illa anima, non velis, non gubernaculo defenditur? Exarmata navis, & utroque patens latere. Imponitur miser in naufragium: navigio per se pessum ituro, pondus insuitur. Ecce navem divinitas armat. subito visa sunt vela, subito navis cœpit & regere se, & attollere. Magnum est præsidium in periculis innocentia. Sævum mare involvitur, procellæ spumante impetu latera navigii urgent, pulsatur undique navis periculis: innocentia tamen tuta est. O maria justiora judiciis. O mitiores procellæ patre, quam ejecissiaanimam. Nec hoc tantum divinitus gestum est, quod pervenit totus in portum: excipitur classe prædonum. Habeat pater mentem navigandi. capietur judex, ut illum pæniteat sententiæ suæ. Damnare me noverca parricidii potuit: parricidam facere nec damnando quidem potuit. Cognosce innocentiam meam in mari, quam domi noluisti. Complexu, osculis prosecutus est: sic patrem parricida dimisit. *Junii Gallionis.* Multa non agnosco; frater domi damnatus est, ego in publico: illi objectum est quod parricidium fecerit, mihi quod non fecerim. ille negabat: mihi novo patrocinio utendum est. Fratrem occidi: In ea domo in qua parricida damnatur, hæc innocentia est. Video vos invitos audire hoc genus defensionis: malo itaque me vobis innocentem probari quam patri. Fratrem non occidi, non potui fratrem occidere. Idem timuimus, idem doluimus, idem flevimus: eundem patrem habuimus, eandem matrem, eandem novercam: mitioris naturæ pectoris sum, mollioris animi. Non idem omnibus mortalibus natura tribuit ingenium: animus meus durior est, illius clementior: apud piratas quoque invenitur, qui non possit occidere: putas me dicturum, ne alius occideret? Si mater nostra viveret, puto illi tradidisset. Quod proximum fuit, mihi tradidit. V. trum vobis videtur per manus patris punire filium voluisse, an ablegare privignum? pudet me patrocinii mei. Timeo, ne, cum cœpero narrare quid fecerim, dicatis: Certe negabis te posse hominem occidere. *Musa.* Traditus est frater puniendus mihi potissimum, quo istud proposito pater feceris, apud plerosque disputationem habet. Ego, si quid mitius illo tempore voluit fieri, non intellexi. Imposui multum recusantem, & insui culeo postulantem. Objicis mihi molliorem animum. alius mitior est plus quam debet, alius severior est quam necesse est: mediis alius affectibus inter utrumque positus, totus in sua potestate est. Quidam & accusare & damnare possunt, & occidere: quidam tam mites sunt, ut nō possint in caput ne testimonium quidem dicere. Non possum hominem occidere: hoc vitium & apud piratas invenitur. Alii vivere sine reipublicæ administratione non possunt: aliis in privato latere, & extra omnem invidiam secessisse præcipua tranquillitas est: aliis non potest persuaderi, ut matrimonio obligentur: aliis, ut careant: sunt qui castra timeant, sunt qui cicatricibus suis gaudeant. In tanta morum varietate, videte quantulum sit quod excusem. non ambitioni, non inertiæ veniam peto: misericors sum, non possum occidere hominem. Gratulare pater naturæ meæ. nunquam ejusmodi filius parricidium faciet. Hoc vitium à te traxisse videor. Non putatis misericordem, qui quem damnavit, fratri puniendum dedit? Centurio Luculli Mithridatem non potuit occidere: dextera simul ac mente languit: pro bone Iupiter, Mithridatem quam non dubium parricidam. *Pompeji Silonis*, Gaude pater, neuter ex filiis tuis parricidium fecit. dimisi in portum naufragum. Vis pater scire, accusator nocentior sit, an reus? Conjice in alteram navem novercam: illa faciat votum, precetur, si neminem innocentem accusavit,

vit, si privignum immerentem on oppressit: in eos piratas indat, qui nesciant captos dimittere.

Pars altera. Musæ. Parricida iens in mari regnat. *Sepullii Bassi.* Nega tu parricidam fuisse, quem cis esse piratam. *Gabii Sabini.* Fainus indignum, parricida damnaus post pœnam potuit dicere pa-i suo, Morere.

Divisio. Latro in has quæstioes divisit: An licuerit illi quod ibebat pater, facere. Non licet, quit, patrem necare. Ille damatus erat. non enim judicio pulico ceciderat. Ignosce, si diliientior sum, cum videam homiem tam facile damnari. Timeo e quis me parricidii postulet. facile est si dicenda sit domi causa. tiam nocens absolutionem speare potero. in foro quid respondebo? Occidi fratrem. Parricidam ne quoque vocant, quod non afui reo. Si licuit, an debuerit. Nocens est iste, sed mihi frater est. aturæ jura sacra sunt etiam apud piratas. Quid de me judicaurus es, si fecero? puto difficulter postea in me parricidium credes. Etiam si debuit parere patri, an gnoscendum sit illi, si non potuit. Fatebor, inquit, quod forte offensurum est aures, patri parere volui, fratrem occidere non potui. Obortæ sunt subito tenebræ, diriguit animus, sublapsum lt intercepto spiritu corpus. non possum fratrem occidere. Pone hoc loco piratam, non potest. Quidam occidere hominem autum non possunt. Quorundam dversus hostes deficit manus. fratris quoque beneficium non st tam magnum, pater, quam puas. Non ille te noluit occidere, ed non potuit. Novissima illas partes fecit. Quamvis non occidet, si tamen potuit damnatum, an bdicari debeat. Dicit enim pater, si non poteras, negasses, & misisses ad me, non posse te. Hoc loco Latro dixit rem valde laudatam. Dixisses, inquit, te non posse. Ita u nesciebas? putasti me posse occidere? Quid ergo sic loquebaris, tanquam unum parricidii condemnasses? Deinde an punierit fratrem. Hæc descriptio supplicii, quod dixit gravius etiam culeo fuisse: & adjecit, hoc die illum pœnas dare inter barbaros incisum, per quos necesse est illi patre populari capere. Sed ne per illos quidem necesse est, parricidium facere. Hac divisione usi sunt, quibus placuit & illius causam defendere: inter quos & *Geminus Varius* fuit, qui ajebat adolescentem optimam causam habere, si non occidit fratrem etiam nocentem: meliorem tamen, si non occidit innocentem. Partitam autem materiam fecit erga has quæstiones Geminus, & quibus idem placuit: An abdicari non debeat, etiam si nocentem fratrem non occidit. hic dixit, Non licuit, non debui, non potui. An innocentem non occiderit. Bellam rem Geminus hoc loco dixit, cum cœpisset per omnes numeros fratrem tanquam reum defendere. Dicet, inquit, aliquis. Tam sero defendis? Non potui citius. Hodie primum res in forum delata est. Novissime, an etiam nocentem satis punierit.

Color. De colore inter maximos & oratores & declamatores disputatum est, utrumne aliquid deberet dici in novercā, an nihil. *P. Asprenas* & *Albutius*, & præter oratores magna bonorum rhetorū manus in hanc partē transierunt, ut in novercam inveherentur. Fuerunt & illi qui non quidem palam dicerent, sed per suspiciones & figuras: quamrem non probabat *Passienus*, & ajebat, minus verecundum esse, aut tolerabile, infamare novercam quam accusare. Quidam principia tantum habuerunt in sua potestate, deinde ablati sunt impetu. Excusatius est autem, in malum colorē incidere, quam transire. *Latro* illum introduxit colorem rectum in narratione, quo per totam actionem usus est: Non potui occidere, & cum descripsisset ingenti

spiritu titubantem, & interrogatione fratris occidendi concidentem, dixit: Noverca aliud quære in privignum tuum crimen. hic parricidium non potest facere. *Cestius* colore alio usus est. Transibamus, inquit, secundum matris sepulcrum, invocare cœpi manes ejus. motus sum. Et puerili sensu colorem transcurrit: Quid facerem? inquit: occidere pater jubebat, mater vetabat. & eum colorem dixit: Hæc mecum cogitavi, Non est imperatum ut manu occiderem, non ut laqueo, non ut mari: eligere supplicii genus liberum est; *Fuscus Arellius* hoc colore usus est: Tentari me à patre putavi: Uno, inquit, supplicio alterum filium puniri, alterum experiri vult. *Albutius* in argumentis plura posuit, & omnes fere colores contrectavit. In narratione hoc colore usus est, & dixit: Hoc unum mihi præsta beneficium: sine me tanquam parricidam mori. *Argentarius*. Non tanquam frater essem: sed hujus consilii inventor, dixit: Cogitavi quid facerem. Tandem inveni, quomodo parricidium vindicarem sine parricidio. *Passienus* hoc colore usus est: Non putavi patrem utique velle occidi filium. Videbatur mihi omnia misericordiæ adjumenta præparasse, quod domi cognoverat, quod inter suos. Fratri, inquam, tradidit. age si parcere voluisset, cui tradidisset? *Pollio Asinius* dixit in novercam. itaque illo colore usus est; Cogitavi mecum quid liceret, quid oporteret. si tantum, inquam, nefas commissum est, nullæ meæ partes sunt ad explendum scelus. Triumviris opus est, comitio, carnifice. Tanti sceleris, non magis privatum potest esse supplicium, quam judicium. *Marcellus* dixit ita: Si iste parricidium fecit, ideo & ego faciam? & illam quam supra sententiam retuli: Habes, inquam, frater. *Varius Geminus* & ipse dixit: Nolui occidere. Egregie, inquam, noverca inter privignos divisit odium, aliter alium aggressa est. alteri parricidium obsicit, alteri mandat. & hac illum figura defendit in narratione. Interrogavi fratrem. Apud quem prætorem causam dixisti? apud nullum, inquit. Quis accusator fuit? nemo. Quis testis? immo qui testes? Uni enim etiam de minore scelere non creditur: Nemo, inquit. Quis de te pronuntiavit? nemo. Quid porro inquit? Ego si reus fuissem, ad te non misissem? *Sepullius Bassus* hoc colore usus est: Non habui parricidæ instrumenta, non culeum, non serpentes: parricidam tamen in maria projeci. *Hispanus* duro colore usus est: Hoc, inquit, supplicium tanquam gravius elegi. Quid iste, inquam, insuetur, & statim omnem sensum supplicii effugiet? immo sollicitus pendeat, & quod ne insuti quidem parricidæ patiuntur, ipse pœnam suam spectet: nihil speret, timeat omnia, pejus debet quam ceteri parricidæ mori. à patre damnatus est. Et hoc colore per totam declamationem usus est, ut diceret, hoc se tanquam gravius elegisse. Displicebat color hic prudentibus. Quam enim spem habeat absolutionis, si nec paruit, nec pepercit? *Haterius* hoc colore usus est: Diu mecum disputavi. parricida est, quem non testis probavit, non judex coarguit? quid ergo? innocens, quem condemnat pater? Inveni æque pœnam simillimam reo, mersam, non tamen ex toto perditam ratem, quæ vel punire fratrem posset, vel absolvere. *Triarius* & ipse quasi sententiam de fratre ferre voluisset, egit, & dixit. Tandem ad cælum manibus levatis: Quicquid est, inquam, quod terris imperat, quod regnat profundo, quicquid est quod ex sublimi res spectat humanas, invoco. damnatus alio committitur. Dii judicate post patrē. Hæc sententia dicebatur ex Græco translata, sed Græca corruptior est: Ποσειδῶν ἀμετρήτων δέσποτα βυθῶν, τὴν ἀερίων κχέλωσάμενε βασιλείαν. ἀνάγεται παιδοκτόνος, μετὰ πατέρα δίκασον.

ἤχασον. A parte Patris, quod ab rchipirata dimissus est, sic *Cestius*. Poenam, inquit, putavit mihi hanc sse morte graviorem, & sic po- uit in narratione: Rogabā ut oc- :ideret, non impetravi. *Varius Ge- minus* ait: In hoc me dimisit, non quia volebat salvum esse, sed ad patrocinium suum: ut quia non nunc occiderat, videretur nec an- e voluisse. *Latro* dixit: Quis porro mo me miserior est, qui vitam parricidæ debeo? *Diocles Carystius* elegantem sensum in prooemio posuit pro adolescente, cum dice- et causas se abdicationis non in- venire, luxuriæ se occasionem non habuisse, parricidium sibi non ob- ici, & contra reos seminime la- borare: Fortasse, inquit, queritur, quod captum non redemerit. adje- it: οὐχ ἕξεις καιρὸν παίζειν. Et cum ractaret in ultima parte, debere patrem novisse vitia liberorum. & ferre utique in unico, adjecit: Πε- πείρασαι πάλιν, ὅτι * χαιών καιρὸν πρὸς νυνιχῇ υἱὸς ἐστιν σύχρης. *Artemon* in descriptione tempe- tatis laudatus est, & belle accessit d eam: Νῆσσυ πλεόσαντος ἀναγω- γῆ ἄκνσον. Et cum de ipso navigio liceret, pulchre coepit: Σκάφος ἔμμον ἀνόσω τύχης. Et ultimum de- criptionis suæ sententiam pro- posuit: Ναυαγὸς ἀπὸ λιμένων ἀρῆ- γον. Et ad partem narrationis ele- ganter transit: ἀπῇζαι νῦν πάλιν πῶς γιτσ. supple; ζῶσα, ἀπίδυζον ὅπως ἐπὸ δύο ἐς. *Glycon* dixit *.

Soleo dicere vobis, Cestium La- inorum verborum inopia homi- nem Græcum laborasse, sensi- bus abundasse. Itaque quotiens Cestius aliquid describere ausus est, totiens substitit antique cum se ad imitationem magni alicu- us ingenii direxerat, sicut in hac controversia fecit. Nam in narra- tione, cum fratrem traditum si- bi describeret, placuit sibi in hac explicatione una & infelici: Nox erat concubia, & omnia, luslices, canentia sideribus mu- ta erant. *Montanus Iulius*, qui co- mis fuit, quique egregius poë- ta, ajebat illum imitari voluis- se *Virgilii* descriptionem:

Nox erat, & terras animalia fessa per omnes,
Alituum, pecudumque genus so- por altus habebat.

At Virgilii imitationem bene cessisse, qui illos optimos versus *Varronis* expressisset in melius:

Desierant latrare canes, urbesque silebant.
Omnia noctis erant placida compo- sita quiete.

Solebat *Ovidius* de his versibus di- cere, potuisse fieri longe meliores, si secundi versus ultima pars ab- scinderetur, & sic desineret:

Omnia noctis erant.

Varo quem voluit sensum, opti- me explicuit. Ovidius in illius versu suum sensum invenit: aliud enim intercisus versus significatu- rus est, aliud totus significat.

CONTROVERS. XVII.

Popilius Ciceronis in- terfector.

Lex. De moribus sit actio. *Thema.* *Popilium parricidii reum Cicero defendit: absolutus est. proscriptum Ciceronem ab Antonio missus oc- cidit Popilius, & caput ejus ad Antonium retulit. accusatur de moribus.*

CONTRA POPILIVM. *Basii Sepulii.* Si accusasset Ci- cero Popilium, viveret. Occidit Ciceronem Popilius. Puto jam creditis occisum ab isto patrem, ut uno ictu pereat: tantum dabo, pro Cicerone sic liceat pacisci. *Gabii Sabini.* Quod unum potui- mus, effecimus, ut veniret tem- pus, quo Popilius Ciceronem de- sideraret. Popili, potes, inquit, Ciceronem occidere? Pro te vel patrem. *Porcii Latronis.* Prorsus oc- cisurus Ciceronem, debebat in- cipere à patre. Antonius, inquit, jussit. Non pudet te Popili? Im- perator te tuus credidit posse par- ricidium facere. Abscidit caput, amputavit manum: effecit ut mini-

mum in illo esset crimen, quod Ciceronem occidit. Facinus indignum, felicissime licet cedat actio, id solum efficiemus, ut qui occidit Ciceronem, tantum erubescat. Pro dii boni, occisum Ciceronem, malos mores voco. *Albutii Sili.* Cæde cervices tanti viri, & humero tenus recisum amputa caput. I nunc, & nega te parricidam. Hoc unum tamen feliciter fecisti, quod ante occidis patrem quam Ciceronem. Facilius Cicero pro parricidio judices movit, quam pro se clientem. Ad vos hoc patroni exemplum pertinet. nullos magis odit Popilius, quam quibus plurimum debet. Vbicunque estis, Iudices, qui in istum reum sederatis, ecquid pœnitet absolvisse? *Argentarius.* Impius est, ingratus est: audeo dicere, parricida. Sensit qui defenderat. Respice forum: hic sub Cicerone sedisti. respice rostra: hic supra Ciceronem stetisti. Quantum eloquentia tua Cicero potuit? Popilius de moribus reus est. abscidit cervices loquentis: hæc est absoluti clientis post longum tempus salutatio. Parce jam quæso, Popili. Nihil tibi nisi occidendum Ciceronem mandavit Antonius. Duo fecit parricidia: quorum alterum audistis, alterum vidistis. *Cestii Pii.* Si dixero, Adolescentia turpis est, infamis pueritia est: respondebit, Iam ista Cicero defendit. Non pudet Popili? accusator tuus vivit. quid iam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Parricida sic etiam tu perisses. *Fulvii Sparsi.* Non credidisset facturum Popilium Antonius, nisi in mentem illi venisset, illum & parricidium fecisse. Facinus indignum: à me defenditur Cicero, cum Popilium Cicero defenderit. *Mentonis* Non magis quisquam alius occidere Ciceronem potuit præter Popilium, quam nemo Popilium præter Ciceronem defendere. parricidam quem vivus negavit Cicero, occisus ostendit. Fortunam Ciceronis. Antonius illum proscripsit, qui accusatus est: Popilius occidit, qui defensus est. Si damnatus esses, carnifex te culeo totum insuisset. Video quid respondeat. Non credet Antonius occisum Ciceronem à Popillo, nisi ei signum attulerit. *Triarii.* Præsta Ciceroni quod propinqui Catilinæ, quod amici Verri præstiterunt. Proscriptum transi. Ne à mortuo quidem manus abstinet, lacerat occisum. Popili, hoc parricidium tertium tuum est. *Pompeji Silonis.* Nunquid magis exonerare te possum? præsta Ciceroni quod Antonius. *Cornelii Hispani.* Dic Antonio: Ego istud scelus facere possum, & patrem occidi. Securi erant amici Ciceronis, postquam ad illum Popilius missus est. *Arellii Fusci* Patris. Potuisti Ciceronem occidere? at quam bene persuaserat nobis Cicero, parricidium te facere non posse. Occidisti tu Ciceronem loquentem? Nunquid, inquit, & aliquis ex tuis venerat index, an nemo Ciceroni timendus est, qui cum Popilio venit? *Q. Haterii.* Qui modo Italiæ humeris relatus est, nunc sic à Popilio refertur? proposito in rostris capite Ciceronis, cum unius metu omnia tenerentur, gemitus tamen populi liber fuit. *Iulii Bassi.* Proscriptus, inquit, erat Cicero, pater certe tuus proscriptus non fuit. *Blandi.* Dii manes, Popilii senis occisi, & inultæ patris umbræ Cicero te persequuntur, ut quem negasti, parricidam sentias. *Capitonis.* Deduxi ad vos reum omnium, quos terra sustinet, nocentissimum, ingratum, impium, percussorem, bis parricidam: nec tamen timeo. Patroni viderint. nemo à Popilio quidem, nisi post beneficium occiditur. Nec damnationem tamen istius despero. non enim à Cicerone nunc defenditur. Timeo ne causæ non satisfaciam, major causa est, occisum à Popilio Ciceronem queri, quam fuit aliquando probare non occisum patrem. Ciceronem quisquam potuit

potuit occidere, qui audivit? Minturnensis palus exulem Marium non hausit. Cimber etiam in carcere vidit imperantem. prætor iter à conspectu exulis flexit. Qui in crepidine viderat Marium, in sella figuravit. Non possumus de Popilio queri: eodem loco patronum habuit, quo patrem. Pompejus terrarum marisque domitor, Hortensii se clientem libenter confessus est. Hortensius bona Pompeji, non Pompejum defenderat. Romulus, horum mœnium conditor, & sacra tus cælo parens, non tantam urbem fecit, quantam Cicero servavit. Metellus in Vestæ æde extinxit incendium: Cicero Romæ. Glorietur Hannibale Scipio, Pyrrho Fabricius, Antiocho alter Scipio, Perse Paulus, Spartaco Crassus, Sertorio & Mithridate Pompejus. nemo hostis Catilina propius accessit. Fert appensum conto caput, & defluente sanguine hunc ipsum inquinat locum, in quo pro Popilio dixerat. *Buteonis.* Quantæ fuit eloquentiæ probavit ab eo non occisum patrem, à quo occidi poterat etiam Cicero. *Marillii.* Si inimicus essem patroni, optarem ut reus absolveretur. Turpe judicium, in ea civitate Ciceronem non defendi, in qua defendi potuit etiam Popilius.

DIVISIO. Popilium pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis: sed hi quoque non parricidii reum à Cicerone defensum, sed in privato judicio. Declamatoribus placuit, parricidam reum fuisse. Sic autem eum accusant, tanquam defendi non posset: cum adeo possit absolvi, ut ne accusari quidem potuerit. *Latroni* non placebat illum sic accusari, quomodo quidam accusaverunt: Objicio tibi quod occidisti hominem, quod civem, quod senatorem, quod consularem, quod Ciceronem, quod patronum tuum. Hac enim ratione non aggravari indignationem, sed fatigari, statim illo veniendum est, ad quod properat auditor. Nam in reliquis adeo bonam causam habet Popilius, ut detracto eo quod patronum occidit, nihil negotii habiturus sit. Patrocinium ejus est civilis belli necessitas. Itaque nolo per illos reum gradus ducere, quos potest tutius evadere. Licuit enim in bello & civem & senatorem & consularem occidere: nec in hoc crimen est, quod Ciceronem, sed quod patronum. *Latro* accusavit illum de moribus: primum quod sic vixisset, ut causam parricidii diceret: deinde, quod patronum suum occidisset. Et fecit has quæstiones, An posset eo nomine accusari, quo absolutus est. Si quis, inquit, hodie volet me parricidii postulare, non poterit. Quomodo crimen quod objici non potest, puniri potest? An in bello civili acta objici non possint. Honeste dixit, cum hunc locum tractaret *Varius Geminus.* Si illa, inquit, tempora in crimen vocas, dicis non de hominis, sed de Reipublicæ morbus. Si potest, quod civili bello actum est, objici, an hæc objici debeant. Hanc quæstionem in illa divisit. An etiam si necesse ei fuit facere, non sit tamen ignoscendum. ad quædam enim nulla debet necessitas compellere. Hoc loco *Latro* dixit summis clamoribus: Ita tu Popili, si Antonius jussisset, patrem tuum occideres? Deinde, an non fuerit ei necesse: Potuisti excusare te, potuisti præmittere aliquem ad Ciceronem, ut sciret & fugeret. Necesse certe non fuit, manum caputque præcidere mortuo.

Color. Colorem pro Popilio *Latro* simplicem habuit, necessitate coactum fecisse. & hoc loco illam sententiam dixit: Miraris, si eo tempore necesse fuit Popilio occidere, quo Ciceroni mori? *Albutius* dixit, in pœnam Ciceronis electum amicissimum Ciceronis, quasi exprobraturus per hoc illi suam fortunam esset. Molestius, inquit, ferret,

feret, se à Popilio occidi, quam occidi. *Marcellus Æserninus* eundem colorem aliter induxit: Cogitabat, inquit, Antonius secum: Quòd Ciceroni excogitabat supplicium? Occidi jussero? olim jam adversus hunc metum emonivit animum. Scit mortem nec immaturam esse consulari, nec miseram sapienti: fiat aliquid novi quod non expectat, quod non timet: non indignabitur cervicem hosti porrigere, indignabitur clienti. Popilium aliquis vocet, ut sciat quantum illi defensi rei profuerint. *Silo Pompeius* hoc colore usus est. Offendebatur, inquit, proscriptione, & quædam liberius loquebatur. non miror. Ciceronis cliens est: tanto magis occide Ciceronem tuum. Et dixit, non suæ infirmitatis sententiam: Vterque, inquit, sed diverso genere punitus est. Ciceronis proscriptio fuit, occidi: mea, occidere. *Marillius* præceptor noster sic narravit: Iussit, inquit, Imperator, jussit victor, jussit qui proscribebat: ego illi negare quicquam possem, cui nihil negare poterat Respublica? *Blandus*. Hoc, inquit, lego, volui me excusare. dixi, Cicero me defendit. respondit, Scio. me accusavit. I ergo, ut scias pius sibi Antonii accusationem nocuisse, quam Popilii defensionem profuisse. *Butto* hoc colore: Vocetur, inquit, ille Ciceronianus, ille cliens, amicus. Excogitavi quomodo Cicero sua periret manu. *Cestius* hoc colore: Durissima, inquit, mihi militia in Antonii castris fuit ob hoc ipsum, quod Ciceronis eram cliens. difficilimæ mihi expeditiones dabantur. Tunc quoque vocatus sum quasi ad pœnam. I, inquit, occide Ciceronem: Nec credam, inquit, nisi attuleris caput. magisque admiratus est potentiam suam, quod Ciceronem Popilio non licebat non occidere. *Fuscus Arellius* hoc colore usus est: Antonii se partes secutum, ut si quid posset, Ciceroni prodesset: facta proscriptione ad genua se Antonii procidisse, deprecatum pro Cicerone: offensum Antonium, eo magis dixisse: Occide, quem mori non vis. Hic color displicebat Passieno, quia ad testem ducit. nam si hoc fecit Popilius, non tantum quod defendat habet, sed habet quod glorietur. *Hispo Romanus* vehementi colore usus est, & duro. Patronum enim Popilio dedit, & dixit aliter se causam acturum Popilii, aliter Antonii: pro Popilio dicturum, Occidere, nolui, coactus sum: pro Antonio dicturum, Occidi Ciceronem oportuit: & dixit locum, aliter non potuisse pacari Rem. quam si ille turbator otii è Rep. sublatus esset. Solus ex declamatoribus in Ciceronem invectus est: Quid ille, inquit, cum Antonium hostem judicaret, & omnes Antonii milites, non intelligebat se & Popilium proscripsisse? Hic color prima facie asperior est, sed ab illo egregie tractatus est. *Varius* quidem minus dixit: Cum imperasset mihi Antonius, passus sum, ne aliquis P. Clodii mitteretur, qui cõtumeliis afficeret, antequam occideret, & vivum laniaret. *Argentarius* dixit: Vocatus veni, post proscriptionem Antonius terribilior erat factus etiam suis. Iussus sum Ciceronem occidere: quid facerẽ? Non parere uno modo poteram, si me occidissem: hoc nec Cicero poterat. A parte accusatoris illo loco, quo Popilius venit, nemo non aliquid novi voluit dicere. *Latro* ait: Præcluserat fores, nemo ad proscriptum recipiebatur. Popilius ut venit, admissus est. *Cestius* dixit: Vt renuntiatum est Ciceroni, ait: Popilio semper vaco. *Hispanus Cornelius* fecit etiam querentem Ciceronem: Popili, tam sero? *Albutius* dixit: Quid est, Popili? ecquid tuto lateo? nunquid mutandus est locus? Inepte *Avidienus Paulus*, qui induxit Ciceronem, tum maxime orationem pro Popilio legentem. Et *Murrhedius* non est passus hanc controversiam transire, sine aliqua stuporis sui nota. Descripsit enim ferentem manum & caput Ciceronis Popilium, dixit Popilio: Quanto aliter

ter reus Ciceronis tenebat manum ejus ?

CONTROVERS. XVIII.

Ter abdicatus venenum terens.

Thema. *Ter abdicatus, ter absolutus deprehensus est à patre in secreta domus parte medicamentum terens interrogatus, quid esset? dixit, venenum: & velle se mori. & effudit: accusatur parricidii.*

PRO FILIO. *Cestii Pii.* Dic quid commiserim, certe nec secreta te fallunt, dimittam te: intelligetis cui paraverim. dic quid ante commiserim: nisi forte contentus es reo objicere parricidiũ, parricidæ nihil. *Argentarii.* Volo mori, quia reus fui. quid ergo, reus vivet. quia sordidatus assidebit pater? Revertar ad venenum, quando iniqua fortuna nullo me periculo defungi semel passa est. *Albutii Sili.* Quare ergo non moreris? Non juvat me mori, si quem alium juvet. Vt intervenit pater, in has cogitationes abii : Ergo quisquam tam infelix fuit ? ergo quisquam me magis odit, quam ego ? misereri mei cœpit *Varii Gemini.* Ter, inquit, abdicatus es. Videris mihi pater objicere, quod tamdiu vivam, quod venio, quod pro me loquor. Nolite mirari: tam jucundum est innocentibus mori, quam miseris defendi. *Cornelii Hispani.* Scio quosdam periclitanteis illa jactare, Nunc primum causam dico. hoc ego dicere non possum. Iterum reus fui : nec dubito, quin vobis in odium venerim, cum ipse me oderim. *Porcii Latronis.* Ter causam dixit: accessit ad hæc supplicia mea venenum: hoc si tibi satis non est, vivam.

Altera pars. *Albutii Sili.* Testor deos immortales, hoc me tribus jam cavisse abdicationibus, ne in domo mea venenum deprehenderem. Parricidii reus vivit, qui abdicatus mori voluit. In quam angusto domus meæ fortuna posita est ? aut patri pereundum est, aut filio. Quid habes, quare me mori velis ? Vivunt orbi, vivunt naufragi, vivunt etiam quibus contigerunt liberi. Ter abdicatus cum se mori velle dicat, vitam rogat. Teneo parricidam, quod apparet, etiam in suam mortem paratissimum. *Cornelii Hispani.* Nolite mirari, si debitas vires dolori meo non exhibuero : tribus judiciis experti estis, patres accusare non posse. *Vibii Rufi.* Cum tantum est quod fateris, quantum est quod negas ? Tu venenum quæsisti, tu venenum emisti, tu venenum intulisti in eam domum, in qua habebas inimicum patrem. recte vitam odisses, si jam tibi parricidium objecissem. Vis scire quid peccaveris? indica quis tibi vendiderit. dicetur illi : Tu venenum vendebas cuiquam? tu ter abdicato vendebas. sine dubio sciebas cui daturus esses. ita hoc ego judicio filii mortem moror. Si me cum isto includitis, moriar; ut vobis hanc faciam invidiam, quam iste mihi facere voluit. *Varii Gemini.* Quæritis, filius meus venenum cui paraverit? non bibit. *Pompeji Silonis.* Mihi, inquit, paravi. & hoc est patri parare. Absolutus mori vult: reus vivit. *Musæ.* Habuit malum medicamentum Mithridates. Quis enim alius debebat habere, quam parricida ? habuit, inquit, Demosthenes venenum, & vixit. Id est, ego tibi pater, quod Demosthenes Philippus. *Porcii Latronis.* Cum abdicarem, si quid objeceram, ajebat, Nunquid deprehendisti ? non tamen habebitis quod multum de eo dubitatis : quod negat, parricidium est, quod confitetur, venenum. Mori, inquit, volo vivo patre : & hoc parricidium est. Miser æque timui ne biberet venenum, quam ne daret. *Arellii Fusci Patris.* Mihi, inquit, paravi venenum, ne quis dubitet an alium possit occidere. *Junii Othonis Patris.* Reus est parricidii, qui mavult mori, quam patrem

videre. quomodo vultis, magis probem vobis illum noluisse? non vult mori. Mori, inquit, volui. quare? quia ter vicisti. Si mihi creditis, parricidium facere voluit: si isti, à me parricidium fieri voluit. Qualis est reus, cujus hoc unum patrocinium est, indignum se vita fuisse? Dico tam invisum tibi patrem fuisse, ut occidere volueris: tam invisum ipse confiteris, ut mori volueris.

DIVISIO. Non puto vos exigere divisionem, cum conjecturalis sit controversia. habet tamen dissimilem ceteris conjecturam, & duplicem: non quomodo solet aut inter duos reos, cum alterum coarguimus: aut inter duo crimina, cum alterum probamus, ut id alterius fiat probatio: tanquam cum dicimus adulteram fuisse; ut credatur etiam propter hoc venefica. In uno homine conjectura duplex est. quærimus enim, utrum venenum in suam mortem, an in patris paraverit.

Color. Si hic color displicet pro adolescente, quo dixit Latro, ut nihil mutaret, sed diceret: Mori volui tædio abdicationis, & infelicitati assidue, cum in hoc tantum sordes ponerem, ut cum majore tormento positas resumerem, & absolutio mihi uni, non finis esset periculi, sed initium: incipit præter conjecturam, & illa prima vulgaris in ejusmodi controversiis & pertrita quæstio incertæ, an venenum habere in mortem suam liceat. *Albutius* illo colore pro adolescente dixit, non fuisse venenum. Cum putarem, inquit, odio esse patri meo, volui experiri affectum ejus, quomodo mentionem mortis meæ ferret. itaque palam, & ita ut intervenirer pater, tenui. *Fuscus Arellius* eodem colore usus est, sed aliter: Non dixit, Experiri patrem volui, sed, Ut miserabilem me patri facerem. *Murrhedius* pro cetero stupore suo dixit, medicamentum se parasse ad somnum: quia assiduæ sollicitudines, vigiliarum sibi facerent consuetudinē. Usus colore est, & Publianam sententiam dixit: Abdicationes, inquit, suas veneno diluit. Et iterū: Mortem, inquit, meam effudi. Memini nos, cum loqueretur de hoc genere sententiarum, quo jam infecta erant adolescentulorum omnium ingenia, queri de *Publio*, quasi jam ille hanc insaniam introduxisset. *Cassius Severus*, summus Publii amator, ajebat, non illius hoc vitium esse, sed illorum, qui illum ex parte, qua transire deberent, imitarentur, mitterent ea, quæ apud eum melius essent dicta: quam apud quenquam comicum, tragicumque, aut Romanum, aut Græcum: et illum versum, quo ajebat unum versum inveniri non posse meliorem:

Tam deest avaro quod habet, quam quod non habet.

& illud de eadem re dictum:

Desunt luxuriæ multa, avaritiæ omnia.

& illos versus qui huic quoque ter abdicato possent convenire:

O vita misero longa, felici brevis.

Et plurimos deinceps versus referebat Publii disertissimos. Deinde auctorem hujus vitii, quod ex captione unius verbi plura significantis nascitur, ajebat *Pomponium* Attellanarum scriptorem fuisse, à quo primum ad Laberium transisse hoc studium imitandi, deinde ad Ciceronem, qui illud ad virtutum studia transtulisset. Nam ut transeam innumerabilia, quæ Cicero in orationibus, aut in sermone dixit, & nota ut non referam à *Laberio* dicta, cum Mimi ejus, quicquid modo tolerabile habem, tale habeant: id quod Cicero in Laberium. Divus Iulius ludis suis Mimum produxit, deinde equestri illum ordini redditum jussit ire sessum in equestria: omnes ita se coarctaverunt, ut venientem non reciperent, multosque tunc in senatum legerat Cæsar, & ut repleret exhaustum bello civili ordinem, & ut his qui bene de partibus meruerant, gratiam referret,

ferret. Cicero in utramque rem jocatus, misit ad Laberium transeuntem: Recepissem te, nisi anguste sederem. Laberius ad Ciceronem remisit: Atqui soles duabus sellis sedere. Quia Cicero male audiebat tanquam nec Pompejo certus amicus, nec Cæsari, sed utriusque adulator. Vterque elegantissime: sed neuter in hoc genere servat modum. Ab his hujus studii diffusa est in plures imitatio. Sed ut ad controversiam redeam, *Cassius Severus* ajebat, placere sibi illum colorem: Mori volui. Et quasdam dixit inter disputandum sententias: Tertio, inquit, cum abdicaret, ajebam: Nihil tanti est, infelicem hanc animam, quam totiens exagitat pater & infestat, semel recipiat. Sed illud rursus dicebat: Mihi serva istum animum, facies quod voles absolutus. Quare ergo nunc non moreris? dicet aliquis: Primum, non semper idem miseris libet, nonnunquam juvat cum fortuna sua concurrere, illam fatigare. Deinde verum vis, quare non moriar interim? quia puto te velle. *Otho Iunius* ineptam sententiam videbatur dixisse: Non multum interest mea, aut enim me, aut filium meum voluit occidere.

CONTROVERS. XIX.

Mater cæca filium retinens.

Lex. Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema. Quidam cum haberet uxorem, & ex ea filium, peregre profectus, & à piratis captus, scripsit de redemptione epistolas uxori & filio. Vxor flendo oculos perdidit. filium euntem ad redemptionem patris alimenta poscit. Non remanentem, alligari vult.*

PRO MATRE. *Cestii Pii.* Non est quod mulieris affectum lege æstimetis, quia minatur: omnia fecit, ut filius alligetur. Navigaturus reliquit uxori filium: nec adhuc cæca erat. *Albutii Silii.* Deducite filium itaque tene, complectere. adeo dicere, hoc par ne piratæ quidem dividerent. si vellet filium alligare, pareretur ire quo properat. Ergo tu adolescens, matri tuæ nec decem mensium quidem alimenta reddes? si pascere non vis matrem, expecta saltem ut efferas. *Triarii.* Legem attulit, qua catenas minetur, causam qua timet. *Marcelli Æsernini.* Si perseveras, me quoque ad piratas trahe: impetrabo ab illis alimenta, & virum meum. *Fulvii Sparsi.* Mater si non pascitur, moritura est. Pater etiamsi non redimitur, pascitur tamen. *Iulii Bassi.* Patri tuo supersunt & oculi & alimenta.

Pars altera. Cestii Pii. Matrem meam imitari volo, amare me docuit. Vnis vinculis duos alligat. Si matris exemplo pius esse voluero, etiam oculos patri debeo. *Arellii Fusci patris.* Desertorem tuum apud patrem invenies. *Varii Gemini.* Qualis fortuna est, cui victo mater catenas denuntiat, victori eundum est ad piratas? Omnia licet patri præstem, meliorem tamen habuit uxorem. Quam multi me putant, quia nolim ad patrem redimendum ire, cum matre colludere. *Fulvii Sparsi.* Matri nihil timeo, si eam apud vos relinquo: patri quid timeo, si eum apud piratas relinquo? *Buteonis.* Oculos certe etiam mihi, ne plus marito præstiterit uxor.

DIVISIO. *Latro* hanc controversiam, quasi esset tota officii, declamavit. nullas quæstiones juris inseruit, sed comparavit inter se incommoda patris & matris: & tanquam quæreret, dixit: Vtrum ad redimendum potius captum patrem filius ire deberet, an ad alendam cæcam matrem subsistere. Et sic eam divisit, ut diceret: Hoc quod pater desiderat, utile est patri. Novissime tractavit, ne patri quidem utile.

utique si sciat matrem in hac esse fortuna, non passurum. In epilogis vehemens fuit. *Apollonius* Græcus & *Buteo* fatuam quæstionem moverunt primam. An lex quæ de alendis parentibus lata est, ad patris tantum nomen pertineat. Illi sunt omnia privilegia data: & ipsam pœnam non alentium, esse signum non muliebris potestatis. Res est ineptior quam ut coarguenda sit: itaque transeo. Illud unum, quod dicebat *Pollio Asinius*, referam. Nunquam tentari debere in causa verecunda improbam quæstionem. *Hispo Romanus* illam movit quæstionem, An lex de alendis parentibus non pertineret ad matres. Ut vivis parentibus, filius, inquit, familiæ nulli poterit servire nisi patri, omni alia servitute liber est. Puta enim te alimenta petere ab eo, quem pater mittat peregre, quem navigare jubeat: primæ partes sunt patris, secundæ matris. *Albutius* non juris fecit illam quæstionem, sed æquitatis: ita tamen, ut juri adjungeret, & matris prius esse, quam patris officium. *Silo Pompejus* illam fecit quæstionem: An quotiens duobus communis esset potestas, ejus tota fieret, qui præsens esset. Puta, inquit, [16] servum esse communem huic domino servies, qui præsens est. puta fundum esse communem; is fructus percipiet, qui præsens est. Illam quæstionem huic duram subjecit: An nunc pater nullum jus in filium habeat. Quomodo, inquit, civis jura habeat, qui liberi hominis non habet? pater habet nullam in te potestatem: mater in totius legis possessione est. Est jam non commune illi jus in te, sed proprium. *Varius Geminus* sic divisit: An non semper filius cogi possit, ut matrem alat. Deinde, An nunc cogendus non sit. Non semper, inquit, filius cogitur. Transeo illos qui non possunt, ægrotos & inutiles, Aliquis ad propellendum hostem proficiscitur, in cujus unius militia posita est salus publica, hunc retinebit mater? publica legatum, de summa Reipublicæ, puta fœderis: huic mater vincula injiciet? Per partes comparando utrumque officium: Ille, inquit, peregre est, tu domi: ille captus, tu libera: ille inter piratas: tu inter cives: ille alligatus, tu soluta es. at tu cæca es. ille hoc infelicior quod videt. Quid enim videt? catenas suas, & cædes, & vulnera, & cruces eorum qui non redimuntur. At periculosum est. Quam multi nihil pro patribus periculosum putaverunt, nisi domi manere & flere? *Latro* dixit, pro matre submisse & leniter agendum. non enim vindictam, inquit, sed misericordiam quærit: & cum eo adolescente consistit, in quo ita exigit pietatem, ut impediat. Ajebat itaque verbis horridioribus abstinendũ, quotiens talis materia incidisset. ipsam orationẽ ad habitum ejus, quem movere volumus ad affectus, molliendam. In epilogis nos quoque vocem de industria infringere, & vultum dejicere, & dare operam, ne dissimilis sit orationi orator: compositionem quoque illis minorem convenire. *Calvus*, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu eloquentiæ habuit, usque eo violentus accusator & concitatus fuit, ut in media actione ejus surgeret Vatinius reus, & exclamaret: Rogo vos Iudices, num si iste disertus est, ideo me damnari oportet? Idem postea cum videret, à clientibus Catonis rei sui Pollionem Asinium circumventum in * forecæ, (forite,) imponi se supra cippum iussit: (erat enim parvulus statura, propter quod etiam Catullus in hendecasyllabis vocat illum *Salaputium disertum*) & juravit si quam injuriam Cato Pollioni Asinio accusatori suo fecisset, se in eum juraturum Calumniam: nec unquam postea Pollio à Catone advocatisque ejus aut re, aut verbo violatus est. Solebat præterea excedere subsellia sua, & impetu elatus

ıiatus usque in adversariorum partes transcurrere. Et carmina quoque ejus, quamvis joca sint, plena unt ingenii animi. Dicit de Pompejo. *Fasciola qui cruraligat, digito capit uno.*

Scalpit, quid Credas hunc sibi velle virum?

Compositio quoque ejus in actionibus ad exemplum Demosthenis riget: nihil in illa placidum, nihil ene est, omnia & citata & fluctuantia. Hic tamen in epilogo quem pro Messio tunc tertio causam dicente habuit, non tantum eviter componit, sed cum dicit: Credite mihi, non est turpe misereri: & omnia in illo epilogo ere non tantum emolitæ compositionis sunt, sed in fractæ. In hac controversia Publianam sententiam dedit. *Vetus* quidam rhetor, taturæ pusillæ, in quem *Euctemon* iomo venustissimi ingenii Græce lixit: Antequam te viderem, iescio rhetor an foratos esses. Fuit utem *Cestii* sententia: Captus est, nquit, pater; si te capti movent, k hæc capta est, & quasi non ntellexissemus, ait: Nescitis dici aptos luminibus? & illud dixit: Aittes tamen epistolam infructuosam. odisse illam debes. hæc est uæ matrem tuam excæcavit, & llam falsissimam, in quam multi ncidunt: Propter hoc ipsum, inuit, mag s flebilis est, quod non otest flere. Et iterum inquit: Larymæ matri desunt, causæ supersunt: tanquam cæci flere non oleant. Memini *Crispum* quenam antiquum rhetorem, in illa ontroversia viri fortis qui tertim filium retinet, cum alter filius a tyrannicidio perdidisset ocnos, alter in acie manus: Exsurite nunc viva cadavera, rogate ro fratre. Sed quid ego meos erideo i alter quos roget, non idet: alter quos roget, non habet. Multis compositio belle sonantis sententiæ imposuit. Itaue memini *Latronem Porcium*, ut xprobraret hanc audiendi scholasticis negligentiam, maxime uia *Triarius* compositione verborum belle cadentiũ multos scholasticos delectabat, omnes decipiebat, in quadam controversia, cum magna quasi fluerent & concitata, sic locum conclusisse: Inter sepulchra monumenta sunt. Et cum scholastici magno clamore laudarent, invectus est in eos ut debuit: & hoc effecit, ut in reliquum etiã quæ bene dicta erant, tardius laudarent, dum insidias vererentur. *Glycon* dixit: Παρέχει, μῆτερ. ἀπόλαβε τέκνα, ταλαίπωρε, ὁρᾷς; βαίνει σοι. ἐκράτησε σ' εἰ μή, φησιν, ὃ τρέφεις ἐπίμεινον, ἵνα θύῃς. *Hybreas* in hac controversia dixit: Τέκνον, κἂν με φεύγῃς, καὶ θρηνήσομαί σ' ἐποπτεύσα. Nec quibusdam corruptum videbatur: *Romanus* tamen. *

CONTROVERS. XX.

Quinquennis testis in procuratorem.

Thema. Mortua quidam uxore, ex qua filium habebat, duxit aliam: sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem in domo speciosum. Cum frequenter essent jurgia novercæ & privigni, jussit eum semigrare. Ille trans parietem habitationem conduxit. Rumor erat de adulterio procuratoris & matris familiæ. Quodam tempore pater familiæ in cubiculo occisus inventus est, uxor vulnerata, communis paries perfossus: puer jubetur percussorem cognoscere, ille procuratorem digito denotavit, accusat filius procuratorem cædis, ille plium parricidii.

ARELLII FVSCI PATRIS. Vt audivi clamorem, si qua est fides, deprehensos à patre adulteros putavi. Quis ferret te voluntariam testem in forum venientem, etiam si venires dictura pro filio? miserrime puer quamvis periclitor, plus tamen pro te timeo. nimium fraternis insistis vestigiis: itaque jam tibi cũ matre non convenit. Quamdiu

diu mater vixit, pater me fuit procuratore contentus. Non facile fit parricidium. Vis scire quantum natura possit? etiam infans pro patre loquitur. *Triarii.* Vivo patre adultera, moriente conscia, mortuo testis. Aliquis uno teste contentus est? dabo puerum. aliquis uno teste non contentus est? dabo populum. Objicit privigno parricidium, filio mendaciū. Intrat procurator qua solebat. Dic puer, quis patrem tuum occiderit. dic audaciter. eundem nominas, quem populus. Nox placet sceleri: prorsus adulteri tempus. Habui patrem tam bonum, ut cum uxorem habere vellet, tamē me novercam habere noluerit. Quo mihi lumen? tantū admissuro nefas optanda nox est. Quid, inquit, ante peccavi? dissimile est. memento enim de homicida queri. potest tirocinium esse homicidium, parricidium non potest. Lumen attulisti ut discerneres. erat illic quam leviter vulnerare deberes. Videmus adactum in præcordia gladium. sic ego novercam vulnerassem. Frater, quæro an videris procuratorem proxima nocte, nihil de prioribus quæro. *Vibii Galli.* Ego taceam de adulterio, quod persequitur etiam populus? ego taceam de parricidio, quod persequitur etiā puer? Testor vos Iudices. salvum patrē reliqui. O magnam in contrarium sæculi nostri perversitatem! inventus est qui patrem posset occidere, & novercam non posset. Etiam si quis occidere patrem non potest, novercam potest. *Sepullii Bassi.* Dum perfodio parietem, aliquis sentiet. Cujus vis levissimum somnum: pueri, an senis, an mediæ ætatis? Pueris? frater sentiet. senis? pater. mediæ ætatis? noverca. Quærerem quam sordida domo natus esset, si ullam habuisset: nunc inquisitionem nostram humilitate effugit. Non miror si nescis, quam difficile sit patrē occidere, cum incertum habeas patrem. *Albutii Sili.* Quæro à te mulier, an filio tuo credendū putes. Liceat mihi nutrire puerum: ne cum matre illi, ne cū tutore queat convenire. Tres in cubiculo sunt. patrem occidis; puerum contemnis; adulteram non times. Singuli se servi libertiq; offerebant: puer stabat ante omnes: percussor latebat post adulteram. Quid ante peccavi? cujus uxorem corrupi? quod si fecissem, hominem occidere possem: patrem non possem. Bonos habeo testes. timet hunc in aliena potestate. Aspice corpus patris, quam gravis plaga, quam alte adactus est gladius, sic ego novercam percussissem. *Cestii Pii.* Adulterum te esse, non unum testem dabo, non corruptum. dabo multos: dabo etiam pueros. Patrem tam graviter percussi, quam debui novercam: novercam ne sic quidem, quemadmodum patrem. *Iulii Bassi.* Tibi fuit necessarium lumen, ne eam occideres, propter quam occidebas: mihi supervacuum erat, ne instrumento parricidii, detegerem parricidium. Si rerum natura pateretur, obliviscendum mihi erat patris, dum occiderem. Majore licentia, quæ non videmus agimus: & quam vis non minor sit atrocitas facinoris, formido minor est. Si patrem occidi, totus mihi lectus purgandus est, cui parcam non habeo. Non possum gloriari ultione patris: frater illam meus occupavit. *Blandi.* Quam difficile est filio, patrem vulnerare; quam facile privigno, novercam occidere. *Varii Gemini.* Patrem, inquit, occidisti. Testor vos & Iudices, nihil leviter hæ manus faciunt: utrum non habui potestatem? atqui vulnerata es. hui? nolui te occidere? atqui vulnerata es: leviter vulnerata es. quam diligenter servata es. Tu testimonium dic, & ostende non vulnus, sed argumentum. percussor ille quam timuit, ne occideret! *Porcii Latronis.* Quare lumen affero? fortius parricidium faciam si non videro patrem. Occidere aliquis patrem, antequam novercam, potest: novercam, ne post patrem quidem potest? *Triarii.*

Triarii. Aliquis parricidio puras manus servat, & inde incipit quo pervenire difficile est?

DIVISIO. Has controversias, quæ & accusationem habent, non eodem ordine omnes declamaverunt, quidam fuerunt, qui ante defenderent quam accusarent: ex quibus *Latro* fuit, *Fuscus Arellius.* Debet, inquit, reus in epilogo desinere. optime autem epilogum contexit defensioni: & homines magis defendenti quam accusanti favent. Ultima sit pars, quæ judicem faventem possit admittere. Quidam permiscuerunt accusationem ac defensionem, ut per comparationem duorum reorum irent, & crimen simul repulissent, statim transferrent: ex quibus fuit *Cestius.* Hoc non semper expedit. utique qui imbecilliorem partem habent: non est utile, cominus congredi: facilius latent quæ non comparantur. In hac controversia duo vel tres rei. noverca enim procuratori conjungitur. Itaque à filii parte utique ajebat prius accusandum; quia unum debebat crimen defendere, duo objicere, & adulterii & cædis. si qua sunt ex utraque parte difficilia, non colorem, sed argumentationem desiderant. Itaque ne modum excedam, prætereibo. Circa vulnus novercæ quidam bellas res dixerunt, quidam ineptas: immo multi ineptas. Prius illa quæ belle dicta sunt, referam. *Fuscus,* Vt districta levi vulnere est cutis! non credas factum manu privigni, credas amatoris. *Passienus* ait: Tam leviter te vulneravit dextera illa, cui nec paries obstitit, nec pater? *Varius Geminus* dixit: Da ferrum testi meo: fortius feriet. *Cestius* dixit, cum descripsisset quam leve vulnus esset: Nocueras, inquit, mihi, si amicæ tuæ nocere potuisses. *Niger Bruti*us* quotidiano verbo satis significanter usus est. Rivalem, inquit, occidit; amicam sauciavit. *Hispo Romanus* ejusdem generis rem dixit: Ostende noverca, ostende id quod amator tuus vellicavit. *Bassus Servilius* dixit: Maritum occidit, adulteram strinxit. Ex illis qui res ineptas dixerant, primus ibi ante omnes *Musa* vester: qui cum vulnus novercæ descripsisset, adjecit: At hercules pater meus tanquam paries perfossus est. *Marrhedius* patrocinium putat esse, quod causæ suæ sanguinem misit. *Nepos Licinius* ait. Non est istud vulnus, sed ludentis adulteri morsus. *Senianus* ex illa stultorum nota sententiam protulit. Non vulneravit, inquit, novercam. sed viri sui sanguine aspersit, cum illic vulnerata ponatur. *Vinitius,* exactissimi vir ingenii, qui nec dicere res ineptas, nec ferre poterat, solebat hanc sententiam Seniani deridere, & similem illi referre in oratione dictam Montani Votieni. *Senianus* in hac eadem controversia dixerat: Nihil puero est teste certius, utique quinquenni. Nam & ad eos pervenit annos, ut intelligat: & nondum ad eos, quibus fingat. Et hæc disinitio, inquit, ridicula est, nihil esse puero teste certius, utique quinquenni: puta, nec si quadrimus puer, testis est, nec si sex annorum. Illud venustissime adjiciebat: Putes, inquit, aliquid agi. omnia in hac sententia circumspecti hominis sunt, finitio, exceptio. Nihil est autem inamabilius, quam diligens stultitia. *Montani Votieni* sententiam huic ajebat esse similem, & deridebat. Acre omnino & experrectum est animal, canis utique cathenarius paratus. Erat autem non æquus ipsi Montano. accusaverat illum apud Cæsarem à colonia Narbonensi rogatus. at Montanus adeo toto animo scholasticus erat, ut eodē die quo accusatus à Vinitio decertaverit. in Vinitii actionē sententias suas referebat. Eleganter illud dixit *Surdinus:* Rogo, nunquid putas illum alteram partem declamasse? Gravis scholasticos morbus invasit: exempla cum dixerunt, volunt & illa ad aliquod controversiæ thema redigere. Hoc ut aliquando

facitu-

faciendum est, cum res patitur, ita ineptissimum est luctari cum materia, & longe arcessere, sic quomodo fecit in hac controversia Musa, qui cum diceret pro filio locum de indulgentia liberorū in parentes, venit ad filium Crœsi, & ait; Mutus in periculo patris naturalia vocis impedimēta rupit, qui plus quam quinquennio tacuerat. quia quinquennis puer ponitur, putavit ubicunque nominatū esset quinquennium, sententiam fieri. quia Latroni bene cesserat, qui cū dixisset vulnus exiguum, dixit: Aspicite istam vix adparentem cicatricem; rogo vos, non putetis puerulum fecisse, & ne puerulum quidem quinquennem? *Gallus Vibius* improbum dixit sententiam, cum cædem describeret. Occidit, inquit, maritum, novercam læsit, puero pepercit. etiam hunc putabat suum. Valde enim puero Cestius ajebat parcendum. Itaque dixit, cum laudaret ejus testimonium: Procurator * natus es. *Hermagoras* hunc sensum decentius posuit: *Μάζων ἀδιαφόρημα.* *Blandi* sententia laudabatur, cum descripsisset à puero demonstratum procuratorem. O digitum multa significantem. *Euctemon* dixit: *Μητρικὸς χρῆσον ἔμπνυν μάρτυρα, ὦ νεανίων ἐυσεβὲς ὦ παιδίον ἄξιον τῆς μητρὸς ὅλον καὶ πατρός.* *Murrhedius* inimico genere fatuam sententiam dixit, cum dixisset novercam disputare contra filii sui testimonium: Facit, inquit, quod solet. pro amatore sanguini suo non parcit. *Nicocrates Lacon* aridus & exsuccus declamator dixit: *Τοῦ μὲν ἰδίου μάρτυρος ἐφείσατο, τοῦ δ' ἐμοῦ καταφρόνησεν.* *Hermagoras* cum miserabilem dixisset pueri condicionem esse, qui infestus novercæ & procuratori redderetur, dixit jam procuratorem clamare: *δὴ ἔστιν ἡ μήτρος.*

CONTROVERS. XXI.

Dementiæ accusatur, qui servo filiam junxit.

Thema. *Tyrannus permisit servis dominas suas rapere. Profugerunt principes civitatis. Inter eos, qui filium & filiam habebat, profectus est peregre. cum omnes servi dominas suas vitiassent, servus ejus virginem servavit. occiso tyranno reversi sunt principes, in crucem servos sustulerunt. Ille manumisso filiam junxit. accusatur dementiæ.*

CONTRA PATREM. *Argentarii.* Haberemus solatium, si has nuptias fecisset tyrannus, non pater. habe nunc illi honorem; fac dotalem; sine dominam custodiat. Sanum putatis esse, qui mavult tyrannum imitari quam servum? pater noster honestis parentibus natus. qui enim aliter condicionem matris nostræ habere potuisset, si tantum ingenuus fuisset? *Cestii Pii.* Soror, opto tibi perpetuam sterilitatem. Cum dicerem, Manumittamus servum: ajebat: Expectemus sororias nuptias. Ergo tibi soror, ut honestos habeas liberos, adulterandum est? Fecit se similem tyranno, filiam raptis, libertum cruciatis. Plus servo dominus permisit, quam tyrannus. Qui fecit has nuptias, insanus est, aut tyrannus. Quis hoc potest credere, optandum filiæ fuisse, ne finiretur tyrannis, ne rediret pater? Si interrogavero patrem, quod gravissimum in tyrannide fuerit scelus: si sanus est, respondebit, Quod dominæ servis collocatæ sunt. *Fulvii Sparsi.* Eligitur maritus, quem sanus pater dotalem dedisset. gener tuus ipsis nuptiis crucem meruit. Egregium generum, cui nihil est gloriosius, quam quod inter cruciarios non est. Gravissima quoque ipsi servo facta est injuria. dominam suam non licuit illi servare virginem. *Blandi.* Fecit etiam servo injuriam, cum detraxit abstinentię gloriam: nuptiis suis manumissus est. O matrimoniū omni adulterio turpius. *Iulii Bassi.* Liberata Repub. quod me tristem vidistis, nolite mirari, nobis etiamnum vivit tyrannus,

rannus. Virginitatem quam sub tyranno servaverat, perdidit sub patre. Dic furcifer, cui sororem meam virginē servasti? dic, si placet, mihi. Nō vitiavit, inquit, cum liceret illi. Itane dignus est nuptiis, quia indignus est cruce? ex cella migrabit in cubiculum suæ dominæ, vel domina ex cubiculo suo migrabit in cellam. *Cornelii Hispani.* Melioris cōdicionis sunt vitiatæ quam virgo: illis mutare nuptias contigit. Quare tyrannicida præmium accepisti? etiamnū aliqua ex edicto tyranni nupta est. qui edictum tyranni fugerat, redit cum edicto. Dementia hoc patris factum est, ne tyrannum accusare posset. Quod ille, inquit, filiam meam virginem alteri servavit. Nunc maritus est qui sub tyranno quoq; nihil aliud potuit quam raptor esse. Is qui dotalis destinatus erat, custos relictus est. propositum est edictum, quod ne ferremus, fugimus. nihil per totum publicæ servitutis spatium indignius visum est, nihil diis hominibusque minus ferendum. itaque tyrannus post hoc occisus est. Desponsa est puella: omnia ex edicto tyranni facta sunt. *Albutii Sili.* Egregius gener, cujus hæc una gloria est, quod compāratus cenclariis frugalior est. Melius servus custodivit dominam, quam pater filiam. Propitius pater ita filiam suam collocavit, quemadmodum iratus tyrannus alienat. Inimici tibi nepotes precantur. Cum sanus pater fuit, ne has videret nuptias, fugit. Parum putatis magnum argumentum dementiæ, quod egit tyrannum in mortem, patres in exilium, servos in crucem? quomodo qui sic fugis, sic collocas? Honestius exul es, quam socer. Si voles invenire generi tui propinquos, ad crucem eundum est. *Arglii Fusci Patris.* Ex servo gener, & ex domina uxor, ex domino socer est factus. quis has nuptias non tyranni putet? Patrem tyranni criminibus accuso, tyrannum patris. Quid de tyranno loquor? patri simili est. Quid de patre non querar? tyranno similis est. Miserrima soror, sub tyranno patrem desiderabas, sub patre tyrannum desideras. In filia tua coegisti, quod tyrannus tantum permiserat. Nunc nobis pater, si sanus es, exulandū est. Quid enim miserius accidere potest, quam is status in libertate, quem ceteri vix ferunt in servitute? fugimus, ne serviremus. Felicitatem nostram in calamitatem convertit. Aliquando enim fuit satius, cum ceteris contumeliam ferre, quam liberatis omnibus, solos in tyrannidem rejici. Servo libertatem dedit, filiæ servitutem. Servo filiam dedit, innocentiam abstulit. Nescio quid sibi velit, quod servi meritum laudat: tyrannum enim laudare debebat. Servus non stultus tergum & caput suum deliciis præsentibus prætulit. Si dicit se timuisse tantum, laudabo, & hanc illi etiam nunc optabo mentem. Ceteræ honestos invenerunt servos: hæc talem habet, quales illæ in tyrannide habuerunt. Soror mea ancillulæ pellex est, sed ut domina nuberet, conservula de cellula exacta est. Nullum in tyranno majus scelus fuit, quam quod tibi libuit imitari. O te soror miseram. quod ista non sub tyranno passa es: jam enim pati desisses. Hoc tu putas præmium esse. Quia dominam non violavit, violet quantum volet. Ille vero, ut dicis, injuriam tibi fecit, qui affinitatem tuam moratus est. Si non cessasset, jam fortasse ex illo nepotes haberemus. Habeamus generum, si possumus, parem: si minus, non erubescendum: cui cognatus sit aliquis, cui sacra aliqua & penetralia, in quæ deducatur uxor: quem adjungamus ad domum, non quem ex censu deleamus. *Porcii Latronis.* Qui omnia tuleramus, hoc fugimus. Vocat servum: & quia crucem non meruerat, mereri jubet. Itane furcifer tu potuisti dominā complecti? putasti autem te per tyrannum victurum aut semper futurum patrem? Felicissimi videbuntur,

buntur, quibus contigerit raptus tyrannus. Ita sine dubio beneficium dedit, qui custodivit dominam à stupro, se à cruce. Cum infelici face ad dotalem suum nova nupta deduceretur, si qua fides est, exhorrui, quasi repositum esset edictum. Cogitabam, quem sorori virum eligerem. simpliciter fatebor, fastidiebam jam eas condiciones, quæ ante profectionem fuerant. ajebam, Illo tempore & aliæ virgines erant. Non vitiavit, inquit, sub tyrannide. O nos felices, si ne nunc quidem. *Trixrius.* Age, hoc non est præmium, unum spectare omnium cruces? Certum habeo, si habuisset tyrannus filiam, non scripsisset edictum. Indicit festum diem, aperiri jubet majorum imagines, cum maxime tegendæ sunt. *Varii Gemini.* Eadem hora & libertum fecit, & generum. hoc fecit quod tyrannus non cogit, nisi cum irascitur: servus ne tunc quidem facit cum cogitur. Generum habes, qualem? ut illi laudationem suam reddam. nempe frugi servum. Servis tuis paritura fratres. Quantum ad expositionem rerum pertinet, sunt quidem acerba tyrannidis mala, tamen tristiora exponam, quæ post tyrannidem gesta sunt. non dubitabam quin esset tyrannicidæ nuptura, si sub tyranno vitiata esset, haberemus. Hoc non tibi uni accidit. Nondum tyrannum occisum puto, etiam nunc tyrannicas nuptias video. *Marillii.* Nunc sciam, an merito libertatem acceperis, si liber non merueris crucem, hoc quod objicio, qui in pluribus fecit occisus est. *L. Vinitii.* Nunc in domo nostra matrimonium est: cujus me puderet, etiam si raptus esset. Quam miseros putatis judices esse eos, quibus quidem duo quæ miserrima fuerunt, optanda sunt; tyrannus, & raptor. Vna generi tui commendatio est, quod se aliquando ista puella putavit indignum. *Vallii Syriaci.* In eadem conditione Iudices sumus, ut consolari debeamus sororē, quod aut rapta non sit, aut nupserit, & tamen quid ille meruit, quandiu per dominum licuit, innocentissimus servus. *Sepullii Bassi.* Nuptias clausa domo fecimus. in contubernium deducta servi domina est: ita iste dexteram sororis meæ, nisi dum manumittitur, non contigit. *Pollionis Asinii.* Inter nuptiales fescenninos in crucē generi nost jrciaobantur. Miserrimum egisse me diem memini, quo servire cœpit resp. Miserrimum diē egisse memini, quo ne exilium fugimus. inter hos dies sororis nuptias numero. Miserrima soror, fortasse vernularum tuorum noverca es. Pater, volo ducere uxorem: dic quam mihi ex ancillis despondeas.

CONTRA. *Albutii Sili.* Servavit dominam. si quis tyranno indicasset, solus in cruce pependisset.

DIVISIO. *Latro* in has quæstiones divisit: An etiam si non debuit filiam sic collocare. damnari tamen ob hoc non possit dementiæ. Licet, inquit, mihi filiam meam cui velim collocare. isto modo & repudium remisero genero. Accusor. Male collocasti filiam: & multi alii. Quid tibi videntur hi, qui abdicant filias suas? avari. Sed mala causa est: nec ob hoc damnabor. Tu patrem debes dementem accusare, non sanum regere. Ego istud an sine ratione fecerim, videbimus: satis est, si sana mente feci. Deinde, An sic filiam collocare debuerit. Hoc in hæc divisit, An etiam si meruit servus, non tamen sic illi referenda fuerit gratia. Deinde, An bene meruerit. De facto servi primum disputavit: deinde de animo. Factum quale? Non dominam constupravit. Auge beneficia: nec dominum occidit, nec domino venenum dedit. Non est beneficium, scelere abstinere. Et tyrannus permisit dominam rapere non coëgit. De hoc beneficio non est quod laudes servum: alioquin injuriam fecis, si non subducta est injuriæ,

sed

sed reservata: tunc tamen solatium fuisset, cum multis pati. Denique quod aliæ in tyrannide passæ sunt hæc in libertate: ceteræ absentibus suis, hæc præsentibus. In aliis stuprum vocabatur, in hac matrimonium; in aliis finis exspectabatur injuriæ, in hac nullus. denique illarum stupratores suffixi sunt, hujus manumissos. Deinde de animo servi.

COLOR. *Latro* colorem à parte filii, quare non vitiasset servus, hunc fecit: timuisse illum supplicium, scisse futurum ut liberata Rep. omnes pœnas, qui contaminassent dominas suas, darent: & adventare jam tempus ultimum tyrannidis videbatur, cum ad summam esset perducta rabiem: quæ nunquam nisi ex desperatione fit. Itaque cum videret, inquit, suffigi cruci servos, clamabat: Hoc ego futurum sciebam. In ultima oratione *Latro* dixit: Servi quoq; nomine tecum queri possum: quem qui frugi fuerat, nequam fecisti. *Albutius* hoc colore usus est. Immatura etiamnum puella, nec adhuc injuriæ idonea, & ideo illam non abduximus, quia ætatis beneficio tyrannidem sentire non poterat. *Cestius* dixit: Ego plane non sum detracturus servo suam laudem: habuit bonam mentem, speravit, posse fieri, ut si virginē servasset nuptiis dominæ manumitteretur. *Varius Geminus* ait: Fortassis amicā habebat. hac delectatus abstinuit. nam quidā virginū concubitū refugiunt. fortasse scivit illā non esse passurā, & illud quod nequā quoque servo interdum frugi facit malā fortunā timuit. & hanc sententiam, quæ valde circumlata est, adjecit: An etiam furcifer auderet cum domina concumbere, nisi illi pater permisisset? & illud dixit: Ad hoc pater ab exilio redibat? In exilium ergo quid fugimus? *Buteo* voluit videri revera mente lapsum patrem, & in narratione hoc dixit: Quam mæstus venit domum ab edicto tyranni! quantum in sinu filiæ flevit! puto illo tempore mentem esse concussam. *Varius Geminus* dixit de abstinentia: Sic contaminare dominam suam, & trahere in cellam non est ausus. nisi forte hoc modo mavis narrem. Iam tunc sperare sororis nuptias cœperat. A parte patris magis defensione opus esse dicebat Latro, quam colore. *Varius Geminus* factum ipsum defendit, magnos viros fecisse, ut libertinas uxores ducerent. M. Cato, inquit, coloni sui filiam duxit uxorem. Sed ingenuam. Respondeam: Sed Cato. plus interest inter te & Catonem, quam inter libertum & colonum. Quam multa bona haberet subjectus, & obsequens maritus. Non petulantiam timebit, non verborum contumaliam, non pellicem, non repudium. Filiam meam semper domi habeo: quam eo magis desidero, quod habeo, divanlla fide. Inde factum liberti laudavit. *Albutius* hæc philosophatus est. dixit, neminem natum liberum esse, neminem servum: hæc postea domina singulis imposuisse fortunam. Denique, inquit, scis & nos nuper servos fuisse. Retulit Servium regem. *Silo Pompejus* hoc colore usus dixit: Exhaustum tyrannidis injuriis patrimonium. non habuisse se dotem. quam daret. *Argentarius* voluit videri puella volente fecisse. Visa est, inquit, indulgere illi: certe debuit. *Gabius Sabinus* hoc colore usus est, ut in quantum posset dignitatem suam destrueret, & humilitatem contereretur. Et ideo, inquit, facilius potuit. Non vitiavi, quia nemo in domum nostram oculos dirigebat: & fueram, inquit, facere cui collocarem: quærendus mihi erat gener aliquis libertinus. quid ergo? alieno potius liberto? hunc jam novi. scio cujus affectus in nos sit. si moriar, scio me meam filiam apud hunc tutorem relicturum. Et hanc sententiam adjecit, quæ valde excepta est: Eum non contempsi generum, qui tyrannū contempserat. *Æ*lius *Postumus* hoc colore usus est: Nihil est, inquit, invidia periculosius. hanc sapientes viri veluti pestife-

pestiferam vitandam esse praecipiunt. hanc ira vincens invidiam eram. Hic nunc nobis objicit fortunam liberorum nostrorum, oderant filiam meam feminae, me patres quasi publici mali segregem exprobratorem: quo uno modo honeste potui, feci filiam meam ceteris similem. fortuna mea publicae partis detracta omnis invidia est: filiam non habeo honestiorem quam vos, servum frugaliorem habui quam vos. *Hispo Romanus* dixerat: Maritum autem ego istum vocem, raptorem serotinum, verbum hoc quasi amputanti, quod non erat usurpatum, quibusdam displicebat. ejusdem verbi explicatione, ut extra reprehensionem esset, usus est *Gabius Sabinus*, cum diceret, nondum esse consummatam adversus servos publicam vindictam: Etiamnum in domo nostra residuus raptor est. *Saturnius Furius*, qui volens vel condemnavit, majus nomen in foro quam in declamationibus habuit: solebat tamen tam honeste declamare, ut scires illum huic materiae non minus idoneum esse, sed minus familiarem. Is in hac controversia cum L. Lamiae filio declamaret, dixit sententiam ὁ μὲν πατὴρ χείρων γέγονεν τυράννου, ὁ δὲ δοῦλος ἑαυτοῦ. Ex tabellis emptionis multi sententiam trahere tentaverunt. *Albutius* dixit: Profer mihi tabellas. quid hoc est? generum socer mancipio accepit. *Triarius* dixit: Fugitivum, erronem non esse: Ita, si malum auctorem habemus, gener noster non fugitivus est. *Blandus* dixit: Relegamus auctoritatis tabellas furtis nox que solutus: haec generi nostri laudatio est? *Gallio* dixit: Furtis noxaque solutus est. *Sparsus* dixit: Ostende tabellas. quid nobis cum isto genero? prior dominus promisit, fugitivum non esse. Gratulor vobis posteri. patrem fugitivum non habebitis. *Varius Geminus* dixit: Erronem non esse: adjicio, fugitivum non esse adjicio. furtis noxaque solutum. nunquid de generi tui nobilitate detraxi? *Pollio* ajebat videre se, quod declamatores decrevissent hunc utique emptitium esse: Mirari vos puto, quod in hac controversia omnes declamatores mentis suae fuerint. *Nepos Manilius* cum hortaretur libertum ad repudium sororis, dixit: Refer nobis gratiam, & tu sororem meam manumitte. *Nepos Licinius* illi non cessit. dixit enim: Sub illa subsellia transite servi, transite liberti, empta cognatio. & cum illum sensum elegantem, & ab omnibus jactatum, subripuisset: Soror, opto tibi sterilitatem: adjecit: Nec est quod mireris me timere partum tuum: audio sic nasci tyrannos.

CONTROVERS. XXII.

Cavete proditorem.

Lex. Proditionis sit actio. *Thema* *Pater & filius imperium petierunt. Praelatus est patri filius. Bellum commisit cum hoste: captus est. missi sunt decem legati ad redimendum imperatorem euntibus illis occurrit pater cum auro: dixit scio se aurum ad redemptionem tulisse. filium suum crucifixum esse. illi perveniunt ad crucifixum imperatorem. quibus illi dixit:* Cavete proditorem. *Accusatur pater proditionis.*

CONTRA PATREM. *Albutii Sili.* Quid desideraris ultra? imperator supplicium tulit, proditor pretium, Tristiorem istũ vidimus, cum filius imperator renunciatus est, quam cum captus. Redde rationem, quemadmodum redieris tutus senex, solus, cum auro: cum etiam imperatores capiantur. Imperator adolescens renuntiatus est, omnibus laetis, praeter patrem. *Cestii Pii.* Plus accepit auri, quam quod posset abscondi. nolite mirari, & imperatorem, & filium vendiderat: *Cavete proditorem.* Iam comitiis cavimus. Abstulissent tibi aurum hostes, nisi dedissent. Cum de redemptione ageretur, omnes in curia fuerunt, praeter competitorem. Iudicium fuit, morientis breve, filii verecundum.

cundum. *Blandi.* Quomodo te dimiserunt? si nihil aliud, & ducē genuisti, & dux esse voluisti. Si non decreveramus, consilium nostrum expectari debuit: si decreveramus, officium. *Arellii Fusci Patris.* Vnde tam graves paterni sinus? nunquid ossa filii reportant? Expectat videlicet judicia vestra reus: tanquam nesciat, quid de illo sentiatis. Non tu semel apud hostem fuisti, sed nos semel legatos misimus: Imperator non audet nominare te, tanquam patrem. *Iunii Gallionis.* Fuit adolescens optimus, verecundissimus: qui patri suo cessisset, si salva pietate potuisset. Iterum vobis inter patrem & filium judicandum est. Candidatus processit contra patrem, si silentium ejus intelligere voluissetis, & tunc vobis verecunde indicaverat. Habebas apud hostes auctoritatem: apparebat te Reip. irasci. Legati nostri aurum ferebant: pater afferebat. Dixeras illos sero venturos: nonne pervenerunt? sero imperatorem nostrum convenerunt. Imperator istum accusat, nos subscribimus. hoc fuit imperatoris nostri testamentum. Objice, inquit, aliqua anteactæ vitæ crimina. non possum. Verecundum competitorem habuisti. multum tacebat, quod possum tibi majus crimen objicere? filius tibi tuus credi Rempublicam noluit. Non est quod dicas, Quem misi ad hostes: tanquam ipse ire non posses: cur tam cito reverteris? Diutius nos contra filium rogasti, quam pro filio hostem. Num immobilis diriguisti? num illi quasi & ipse affixus hæsisti? quid tam cito recedis? etiamnum vivit, etiamnum loquitur. recessurus interroga, si quid velit mandare. Voce proditionem coarguit, silentio proditorem. Intelligo quanto periculo istum offendam, quemadmodum enim iste accusationem vindicavit? cruce. Omnibus argumentis premitur. dabo qui viderint, dabo qui audierint, dabo aurum, dabo testem, & ne quid de dignitate dubitari possit, imperatorem. De hoc utrum volet, dicat: inimicus est, hunc indicavit. Aurum tantum habuerat, ut appareret etiam non quærentibus: tantum suspectus erat, ut quemvis potius quam vos admoneret. *Proditorem cavete.* Optimus adolescens, optimus imperator, qui Reip. curam agere ne in cruce quidem desiit. Tibi non dixit, dignum te non putavit filius, cui diceret: *Cave proditorem.* *Varii Gemini.* Nolite omnia expectare ab accusatore, & occupato & verecundo. rem intelligite. crimina audistis: quæritis anteactæ vitæ crimina? non habet: nihil unquam tibi filius objicere voluit. Tam cito lassatæ preces tuæ sunt. quid faciet miser? Nec imperator potest tacere proditionem, nec filius loqui proditorem. *Porcii Latronis.* Quid abitis? itaq; jam pervenit usque ad crucem. *Vereor* ne tam sero caveamus, quam imperator noster: qui non ante intellexit proditionem, quam proditus est: nec unquam præsentius periculum fuit. Respublica sine imperatore est, proditor sine custode. Quid est quare tibi hostes pepercerint? Et imperatoris nostri pater es, & aurum habes, & legatus non es. Si tibi dicam, Expecta dum legati mittuntur; filius tibi publice remittetur: dices, Paternus affectus non sustinet moram: rapit me desiderium filii: etiam si redimere vivum non potero, mortuum redimam. Nunquam tam durus hostis fuit, ut paternis lacrymis non flecteretur. Vt ignoscā tibi, quod tam cito isti: objiciam, quod tam cito redisti. dic quid dixerit tibi? an nihil cum patre loqui voluit? *Cavete proditorē.* hoc dixit: Videte ne quis nocte insciis custodibus exeat, ne quis Rep. ignorante ad hostem perveniat: ne quis ex hostium castris gravis auro revertatur. Nihil deest indicio. Si quid de proditione quæritis, imperator vobis dicet: si quid de proditore, legati.

Pars altera. Arellii Fusci Patris. Quantum est pretium, quo vendo, ut filium pater spectem in cruce, filius patrem de cruce, tanti & impera-

imperatorem & parricidium vendidi. Gratulabantur omnes repulso magis quam designato nimis ambitiose. Nunc pænitet. & filiū & patriam vendidit: tam exiguum auri accepit, ut unus senex portare posset.

DIVISIO. In hac controversia, etiam si conjecturalis est, habetque quasi certum tritumque iter: fuit tamen aliqua inter declamantes dissensio. *Latro* semper contrahebat, & quidquid poterat tuto relinquere, præteribat. Itaque & quæstionum numerum minuebat, & locos nunquam attrahebat: illos quoque quos occupaverat, non diu dicebat, sed valenter. Hoc erat itaque præceptum ejus. quædam declamatorem tanquam prætorem facere debere, minuendæ litis causa. quod in hac controversia fecit: non enim curavit dicere, nullam esse factam proditionem, sed se proditorem non esse. Et suspectus, inquit judici est, qui plus quam se defendit: & nolo cum filii voce pugnare, ut imperatorem & filium mentitum dicam: præsertim cum odium adversus filium objiciatur patri. *Albutius* in duas partes declamationem divisit. primum negavit illam esse proditionem: deinde ut esset, ad se non pertinere.

Color. Colorem contra patrem *Silo Pompejus* hunc introduxit, odio illum Reipublicæ à qua repulsus erat, fecisse, & odio ipsius filii quem oderat: & quia competiverit, & quia vicerit. *Varius Geminus* dixit statim petiisse patrē hoc proposito imperium, ut proderet: hominem avarum & lucro inhiantem: & quia noti mores ejus erant, victum ab eo competitore, à quo vinci fas non erat, nisi hominem turpissimum. Ante comitia, inquit, paratus erat & pecuniā accipere, & filium prodere: post comitia paratus erat pecuniam dare, ut filium proderet. Ut captus est dux: ajebamus, inquit, Non potest hoc sine proditione fieri. excusavimus nos imperatori. diximus perseverasse ad redemptionē, quamvis deterruisset pater. Hoc loco ille respondit: *Cavete proditorem. Blandus* dixit ægre ferentem pudorem repulsæ, voluisse occidi filium, ut in ejus locum substitueretur ipse. *Hispo Romanus.* Ultionem, inquit, suam hosti vendidit. tam facile, inquit, exiit: nocte pervenit ad hostes, rediit: ut scires illum non tunc primum fecisse. *Argentarius* dixit: Perferad fenstum mandata filii tui. necesse est tibi multa dixerit. legatis quoque aliqua mandavit. fortasse proditoris nomen patri dixit. Indica nobis. Nihil, inquit, dixit mihi. Sublata omnis quæstio est. Quæritis quem dixerit? videte, cui nihil dixerit. Pro patre de comitiis his color *Latronis* fuit. Ne quis filium meum vinceret, timui. itaque professus sum, ut auctoritate mea deterrerem futuros competitores: deinde ipse filio meo cessi. *Albutius* hoc colore usus est. Ajebat, inquit, talem imperatorem fieri debere, qualis Scipio fuisset: talem senem, qualis Maximus fuit: senem nihil temere facturum. utriusque populo copiam fecit. *Cestius* hoc colore usus est. Noveram vitia filii mei: sciebam esse acrem adolescentem, fortem, sed inconsideratum, temerarium. Itaque petii imperium Reipublicæ causa filii mei, quem idoneum ad tantum sustinendum onus non putabam. *Fuscus Arellius* dixit, in hoc se competisse, ut hostium animi frangerentur, cum audissent posse Rempublicam vel in una domo duos eligere. *Hispo Romanus* simpliciter putavit agendum. Inepti, inquit, hi colores sunt, componantur competitores, hoc itaque egit colore ut quereretur de exitu comitiorum: adolescentulos omnes conspirasse. quasi de ætatis comparatione ageretur: facile itaque victum senem non ambientem. De me, inquit, queri non potuisti: clamavi. Non est vobis utilis hujus ætatis imperator. Mansit itaque illi & post comitia eadem contumacia: nihil referebat ad patrem, nihil communicabat: Itaque captus est,

tus est, & cum descripsisset quam imperite disposuisset aciem, quemadmodum in exploratis locorum insidiis oppressa ejus temeritas esset, adjecit. Hoc erat quod vobis clamabam, Ducem senem eligite. *Otho Iunius* Pater; Præsagiis quibusdam, & insomniis hanc fortunam prænuntiantibus agnita re, comperisse dixit. erat autem ex somniatoribus totus, ubicumque illum defecerat color, somnium narrabat. De eo quod inscio senatu egressus est. *Latro* sic coloravit: decretum non expectasse, amentem & attonitum protinus præcurrisse. *Albutius* hoc colore usus est: Semper de duce cito constitui: longum erat expectare. ad summam festinavi, nec occurri. *Varius Geminus* dixit: Maluisse solum ire. hostes enim auctoritate legatorum non moveri, ad lacrymas patrum sæpe flecti. *Silo Pompejus* ait: Putavi utilius esse, privatum illum pecunia redimi. minoris enim posse æstimari, quam si tanquam imperator redimeretur. *Argentarius* ait: Nihil tam iniquum erat, quam legatos ad redemptionem mitti. nunquam enim reddidissent, quem sic desiderari publice judicassent. Itaque præcucurri rogaturus, & hoc dicturus: Exercitus contemnit illum, Resp. relinquit. *Blandus* ait: Cogitanti mihi quid facerem, contentusne essem paternis lacrymis, an comitatu publico preces meas adjuvarem: tandem venit in mentem, Trojanum regem ad redemptionem filii sine legatis isse, & cum auro. *Sepullius Bassus* ait, non expectasse se curiam, quia putaverit futuros, qui redimendum negarent, quod factum apud Romanos sæpius erat: itaque ante se voluisse redimere, quam posset aliquid de non redimendo constitui. *Cestius* dixit: Non quæsivi secretos tramites, & occultum iter: proditor scilicet eadē via veni, qua legati. De voce filii, colorem *Albutius* hunc fecit: Pudebat illum, inquit, quod captus erat, quærebat aliquod fortunæ suę patrocinium: voluit videri non culpa sua, sed proditione hoc sibi accidisse: Itaq; nomen adjicere non potuit. *Fuscus Aurellius* dixit, alienatum jam supplicii animum, & errantem has voces effudisse sine argumentis, sine reo. *Varius Geminus* omnia complexus est: Potest, inquit, propter hoc, potest propter illud: ego vobis idem suadeo *Cavete proditorem*. hoc si cavere vultis, imperatores senes facite. Illud & in hac controversia & in omni vitandū ajebat *Cestius*, quoties aliqua vox poneretur, ne ad illam quasi ad sententiam decurramus, sicut in hac apud Cestium quidam auditor hoc modo cœpit: *Ex verbis ducis vestri, scilicet, Iudices, incipiam. Cavete proditorem.* sic finivit declamationem, ut diceret, *In quibus vitam finit imperator, Cavete proditorem.* Hoc sententiæ genus *Cestius* ἠχώ vocabat, & dicenti de se pulchre statim exclamabat: ὑπὲρ ἠχώ. ut in illa Suasoria, in qua deliberat Alexander, an Oceanum naviget, cum exaudita vox esset, *Quousque invicte?* ab ipsa voce quidam cœpit declamare, & in hanc desiit. At illi Cestius desinenti: ὦ σοὶ μὲν ἥξω, σοῦ δ' ἔρχομαι. Et alter, cum describeret Alexandri victoriis, gentibus perdomitis, novissime poneret, *Quousque invicte?* exclamavit Cestius: *Et tu quousque?* *Otho* pater hoc colore usus est pro patre. dixit enim molestum fuisse imperatori, quod illum suffixum legati intuebantur. itaque ut ab hoc illos spectaculo arceret, & exoneraret verecundiam suam, id dixisse, quo audito festinarent. Itaque dixisse illum, non, *Caveant proditorem*; sed *Cavete*: quasi ipsis legatis esset periculum, ne proderentur.

CONTROVERS. XXIII.

Mutanda optio raptore convicto.

LEX. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. *Thema. Rapta producta, nuptias optavit. Qui dicebatur rapuisse, raptorem se negavit. Con-*

victus est. Illa optionem petit.
Contradicitur.

CONTRA RAPTAM. *Albutii Sili.* Præterquã quod in omni discrimine periculosa libertas est, meruit puella ut taceremus: misericors in nos. etiam antequam rogaremus, fuit. inhumana libertas est, si vincimus adversus judices. Non oporret tibi amplius quam semel licere optare. omnis nimia. potentia saluberrime brevitate constringitur. qui potest condemnare, possit semel: qui potest occidere possit semel: aut si qua iteratio recipi potest, in pœnitentiã mortis recipienda est. Proponite vobis jam supplicii faciem, carnificem, securim, alicui hoc semel licere, nimium est, exorata sum, conde gladiũ: irata sum, repeto optionem, & non semel mori satius est? occide jam non vitiatorem, sed virum. *Porcii Latronis.* Periculosius est negare raptum, quam commisisse, in hanc perturbationem adolescens perductus erat, ut ignoraret, quid fecisset: non refugiebat tamen puellæ nuptias. favebat tantũ sibi, ut innocens duceret, itaque nihil aliud petit quam libertatem, ut honestius duceret. Ita apud vos Iudices, tutius est peccare quam erubescere? Dignior pœna erat si id peccasset, quod meminisse posset. Exsurge adolescens & sine ullo respectu pudoris ad pedes te puellæ demitte, accedite & vos amici propinquique, & tu mater & pater quid tu puella? ecquid te horum lacrymæ movent? Non eo, inquit, ad illum magistratũ. non dissimulo, metuo te puella, si nusquam rogari vis, nisi ubi occidere potest. Gravius punior nunc, cum me peccasse pudet, quam cum peccavi. Quæ post injuriã ignoscit, perdidit misericordiã: *Cestii Pii.* Venit ad vos, vestro beneficio retenturus puellæ beneficium, optavit nuptias; neque adhuc sciebat, quam verecundum maritum esset habitura. Raptorem dimisisti: virum occides? ajebat judex: Quid habes, quod tam pertinaciter neges? nuptias optat. minus est ergo quod vitiavit, quam quod negavit? *Q. Haterii.* non sum, inquit, optatura mortem, sed volo mihi licere & mortẽ optare. quam potestas ista delectat, crudelis est *Blandii* Ergo nos injuriam periculosius negavimus, quã fecimus. *Iunii Gallionis.* Quadam nocte, quid dicam? Non negare jam non audeo. Nox, vinum, error. quid irasceris puella? jam non negat. Non diligenter causa mea acta est. dum nihil timetis facilius me puellæ credidistis. Confitendum est vitium nostrum, nos nuptiis fecimus moram. Sive adhuc esset vitiata, sive non esset, visa est indigna matrimonio, quæ hominẽ posset occidere. Tibi confitebam, ne diceretis vitiatori nupta, si per te licuisset, honestiorem maritum habuisses. Tu negasti? O hominem impudentem: ita tu non ante magistratus tribunal, in conspectu populi, in medio foro clamitasti: Ego virginem rapui? Neminem habere tam obsequentem maritũ potes: hic jam nihil negavit. *Varii Gemini.* Exponam vobis rerum ordinem, sic tanquam ab eo didicerim, qui quid fecerit, nescit. *Vibii Galli* Ubi estis qui dicebatis: Nihil interest tua, Confitere, confitere: quia honestius putasti raptori nubere. Sit, inquit, mihi heres, si quis intra decem menses natus fuerit. nunquid negat? Surge adolescens: dic, Rapui, vitiavi: incipe scire quod nescis: miraris si tibi non credit? multum est de quo timet.

Pars altera. P. Asprenatis. Nescio utro judicio adversarius fuerit improbior. priore id egit, ne quam omnino pœnam stupri penderet: hoc id agit, ut ipse optet, ex duobus à lege constitutis suppliciis, utrum velit pendere. Fatetur enim impune se habere maluisse, quàm ducere uxorem: uxorẽ ducere malle, quàm mori. antea legẽ vitiationis evertere conatus est, nunc armis ferre vult: advocatos rogat, judices rogat, omnes potius quam vitiatam. Vtinam non hoc illum liberaret metu, quod judicis sui novit clementiam. nobis clamabat se innocentem: si quid peccasset, mori non recusare. Aderat raptori populus: nec quicquam magis suspectã faciebat vitiatæ causam, quã lenitas optionis. Si tibi jam de stupro tuo liquet, est quædã proxima innocentiæ verecundia, præbere se legibus: tu vero meruisti quidem mortem illa infitiatione. ignorasti an peccasses, innocens esse voluisti, causam haberes: revertere ad partes puella, quandoquidem toties jam rogas, quæ rogari ipsa debueras.

Divisio. Latro tres fecit quæstiones, an illa optio justa fuerit. Non fuit, inquit, justa: non enim constabat te raptorem esse, Nihil refert, inquit, an negaverit, erat enim raptor, etiam ita si negabat, & justa fuit optio. An si injusta optio fuit, revocari possit. Optio, inquit, semel puellæ datur: immutabilis est, semel emissa. Iudex quã tulit de reo tabellam, revocare non potest.

poteſt. quæſitor non mutabit pronunciationem ſuam. Nihil tam civile, tam utile eſt, quam brevem poteſtatem eſſe, quæ magna eſt. ſi volet & alterã ſuam optionem revocare, & deinde tertiam, nunquam conſtabit quid futurum ſit: cum illa quod optaverit, poſſit ſequenti ſemper optione reſcindere. Tertiam fecit quæſtionem. An ſi poſſit aliquando revocari optio, nunc debeat. Hæc defenſio adoleſcentis, qui negavit ſe vitiaſſe. *Fuſcus* & ordinem mutavit quæſtionum, ut numerum auxit: fecit enim primam quæſtionẽ, An rapta non poſſit amplius optare quam ſemel. Poteſt, inquit, lex enim non adjecit, quotiens optet: ſed ex quibus. Aut hoc inquit, aut illud: Non adjicit, Neque amplius, quam ſemel. Contra ait: Lex jubet te alterutrum optare. Tu hodie ſi mortem optaris, facies quod nunquam factum eſt: utrumque optaveris. Etiam ſi non licet, inquit, amplius quam ſemel, & mortem optabis & nuptias. Ego nondum optavi: optio eſt enim, quæ legiteme fit: illa non eſt facta legitime. ſi prætor defuiſſet, nunquid optionem vocares? Si rapta defuiſſet? raptor non fuit. Non eſt illa optio: ſermo eſt, An proximo judicio confirmata ſit optio. Rapta ait: Agebatur apud judices, utrum deberet raptæ eſſe optio: non judicatum eſt raptam eſſe debere. rapta ſit. Non, inquit puella: quæſitum eſt enim, an ego in raptorem jus haberem: judicatum eſt habere me: uti debeo. Non poſſum ante legem habere, quam raptorem. Noviſſimam quæſtionem fecit æquitatis, An raptæ debeat eſſe optio. *Paſſienus* hanc ultimã partem ſic dividebat: An ſi adoleſcens malo adverſus puellã animo infitiatus eſt raptum, ut nuptias effugeret, dignus ſit qui iterũ fortunam ſubeat optionis recuſatæ. deinde, an malo animo fecerit. *Varius Geminus*: Vltimæ quæſtioni vel parti, inquit, quid debeat fieri, quæritur. Duo hæc adjiciebat, quæ per ſe quæri putabat: An ſi puella pro certo adoleſcentis mortem optatura eſt, non debeat illi permitti optio, tam crudeliter uſuræ ſua poteſtate. deinde, An mortem optatura ſit. Quid eſt, inquit, quare velis optare, niſi quod nuptias vis? Hoc non tantum patimur, ſed rogamus.

Color. Color pro adoleſcente introductus eſt à Latrone talis, ut diceret, ſe ebrium fuiſſe, & ignorare quid fecerit: hoc die magis credere de facto ſuo quam ſcire, recuſaſſe autem, non ne duceret uxorem, ſed ut ſua voluntate duceret: & judices non audiſſe ſolicitos: faciles fuiſſe quaſi de nuptiis ageretur. *Varius Geminus* raptã confeſſus eſt, & dixit, nihil tam contrarium eſſe adoleſcenti, quam etiamnum negare: ne non tantum raptam, ſed etiam judicẽ offendat. *Ceſtius* nec Latronem ſecutus eſt dicentem, neſciſſe ſe; hodieque neſcire: nec Varium Geminum confitentẽ ſe non rapuiſſe; apertius negavit. Virum, inquit, invenire non poterat, Iudices. Tertiam ſententiam ſecutus eſt. Si rapuit, indignum eſt puellam invitam raptam eſſe: ſi non rapuit, nonne indignum eſt fieri illum maritum? *Silo Pompejus* dixit, adoleſcentem verecundum natura, & ruſtici pudoris, non ſuſtinuiſſe confeſſionem. Non placebat Latroni color. Minus, inquit, ignoſcetur illi, ſi ſcit ſe rapuiſſe & ſciens mentitus eſt. Contradicebat Silo, poſſe ulli fidẽ fieri, aliquem neſcire an rapuerit. *Hiſpanus Cornelius*: Non ſubducere illi, inquit, maritum volui, ſed honeſtiorẽ dare. Digna eſt, inquit, tam miſericors puella, quæ non videatur nupſiſſe raptori. *Hiſpo Romanus* ait, illos ſodales qui ipſum impulerant, circumſtetiſſe & dixiſſe: Non eſt hæc quam rapuiſti. timuit, ne illi, quam rapuerat, faceret injuriam. *Argentarius* dixit: Vellem mortem optaſſes. non eſſet hic raptor judicatus. Non cauſa tua illum premit, ſed optio. Dum unuſquiſque judex dicit, quid habet quod tantopere recuſet, putat de capite agi: & ipſe ait, ſe non velle ducere uxorem, ſed titulum recuſare. Nempe victus ducet uxorem. Non eſt ſolicite de eo judicandum, cui damnato gratulandum. *Silo* hoc colore uſus eſt: Confuſum adoleſcentem ſubito, & tanto tumultu parum ſibi conſtitiſſe: & negaſſe, quia perturbatus erat: perſeveraſſe, quia negaverat.

LIBER QVARTVS

Seneca Filiis.

IAm videbar promissum meum implesse. Circumspiciebam tamen nunquid me præteriret. Vltro Votieni Montani mentionem intulistis & velim vos subinde aliqua nomina mihi fferre, quibus advocetur memoria quæ quando senilis est se marcet, admonita, & aliquando lacessita facile se colliget. *Montanus Votienus* adeo nunquam ostentationis de clamavit causam, ut ne exercitatus quidem declamaverit Rationem quærenti mihi ait: Vtram vis? honestam, an veram? Si honestam, ne male assuescam. Qui declamatio nem parat, scribit non ut vincat, sed ut placeat. Omnia itaque lenocinia ita conquirit: argumentationes quia molestæ sunt, & minimum habent floris, relinquit: sententiis explicationibusque audientes delinire contentus est. Cupit enim se approbare, non causam. Sequitur autem hoc usque in forum declamatores vitium, ut necessaria deserant, dum speciosa sectantur. Accedit etiã illud, quod adversarios quãvis fatuos fingunt, respondent illis & quæ volunt, & cum volunt. Præterea nihil est quod errorem aliquo damno castiget: stultitia eorum gratuita est. Vix itaque in foro futurus periculosus stupor discuti potest: qui crevit dum tutus est. Quid, quod laudationibus crebris sustinentur, & memoria illorum assuevit certis intervallis quiescere? Cum ventum est in forum, & desiit illos ad omnem gestum plausus excipere, aut deficiunt, aut labant. Adjice nunc, quod ab aliis nullius interventu excutitur. Nemo ridet, nemo ex industria obloquitur: familiares sunt omnium vultus. In foro, ut nihil aliud, ipsum illos forum turbat: hoc quod vulgo narratur an verum sit, tu melius potes scire. Declamatoriæ virtutis *Latronem Porcium* unicum exemplum, cum pro reo in Hispania Rustico Porcio propinquo suo diceret, usque eo esse confusum, ut à solœcismo inciperet; nec ante potuisse confirmari, tectum ac parietes desiderantem, quam impetravit ut judicium ex foro in basilicam transferretur. Vsque eo ingenia in scholasticis exercitationibus delicate nutriuntur, ut clamorem, silentium, risum, cælum denique pati nesciant. Non est autem utilis exercitatio, nisi quæ operi simillima est illi ad quod exercet: itaque durior solet esse vero certamine. Gladiatores gravioribus armis discunt quam pugnant: diutius illos magister armatos quam adversarius sustinet. Luctantes binos simul ac ternos fatigant, ut facilius singulis resistant. Cursores quod intra exiguum spacium de velocitate eorum judicetur, id sæpe in exercitatione decurrunt, quod semel decursuri sunt in certamine. Multiplicatur ex industria labor, quo condiscimus, ut levetur quo decernimus. In scholasticis declamationibus contra evenit: omnia molliora, & solutiora sunt. in foro partem accipiunt, in schola eligunt: illic judici blandiuntur, hic inserviunt: illic inter fremitum circumsonantis turbæ intendendus animus est, vox ad aures judicis perferenda est: hic ex vultu dicentis pendent omnium vultus. Itaque velut ex umbroso & obscuro prodeuntes loco, claræ lucis fulgor obcæcat: sic istos à scholis in forũ transeuntes, omnia tamquam nova & insolita perturbant: nec ante in oratorem corroborantur, quam multis perdomiti contumeliis, puerilem animum scholasticis deliciis languidum vero labore durarunt. *Lepidus*, vir egregius, & qui declamatorio non studio. * *

CON-

CONTROVERSIA XXIV.

Cimon ingratus Calliæ.

LEX. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrumque interficiat, sine fraude sit. Ingrati sit actio. *Thema. Miltiades peculatus damnatus in carcere alligatus decessit. Cimon filius ejus ut eum sepeliret, vicarium se pro corpore patris dedit. Callias sordide divesnatus, redemit eum à Republica & pecuniam solvit eique filiam suam collocavit, quam ille deprehensam in adulterio, deprecante patre occidit. Ingratis reus est.*

PRO CIMONE. *Albusii Sili.* Non me movet periculum meum, semper nos in malis nostris non fortunam, sed causam spectavimus. Non dubito, quin Callias tedempturus Miltiadem, si jam habuisset filiam nubilem. *Musæ.* Aliud alius pati non potest, mihi adulterium carcer est. *Arellii Fusci Patris.* Nihil, inquit, filiæ plus possum dare quam Cimonem virum. quando mihi contingent ex eo nepotes? Ferrum à lege mihi traditum, ad vindictam pudicitiæ, projiciam? Perdidisti pecuniam Callias, si tales solvisti manus. Damnatus peculatus, nihil aliud heredi suo relinquit, quam se patrem. *Cestii Pii.* Non potest generosus animus contumeliam pati. Merito tu ex Cimone nepotes habere concupisti. Quid magis in me probasti quam carcerem? non sum innocentior quam pater: ne felicior quidem. Hoc unum interest inter parentis & filii fortunam, quod illius calamitatum exitus fuit carcer, mearum initium. Exponam vobis, quam in neminem meorum ingratus sim. Vnus Miltiadis censusinventus est Cimon filius: nec hic quidem quicquam habuit, quod dare pro patre præter seipsum posset. In Cynegyri domo sperare nuptias poteram, in Callimachi. nec verebar, ne Cynegyrus pluris suas æstimaret manus. Redemtus Cimon redemptoris felicitas est. *Votieni Montani.* Faciam dicat, non accepi beneficium, alter reddidit. Certe beneficium reddam, cum tam honestum desideraris quam dedisti. Ego adulteros dimittam? quid aliud facerem, si adhuc alligatas haberem manus? egit me attonitum dolor. Non me hercule sic exorasset Miltiades pater. Nihil Calliæ debeo, nisi liber sum. Est vir egregius Callias, est misericors, sed utinam tantum adversus bonos. Major injuria est, si nunc manus Cimonis alligantur, quam fuit beneficium quo tunc solutæ sunt. Non iste iniquiore animo filiam amisit, quam ego uxorem; sed æquiore animo impudicam pati voluit. Vis divitias tuas abscondere, cum in eos inciderint qui mendicitate censentur? Nihil habet domus nostra melius quod ostendat, quam paupertatem. Da pecuniam Miltiadi, qua damnationem luat, nocens erit: da Cimoni, qua patrem redimat, pius non erit. *Vibii Galli.* Nullo mihi felicior videor, quam quod Miltiadis pretium fui. Alligatus jacebat Persicæ potentiæ vindex, libertatis publicæ assertor, alligatus jacebat crimen ingratæ civitatis. Adulteram dimittam patri? adulteram, cui non tam glorior, quod filius sim Miltiadis, quam quod vicarius. Quid? tu pœnam putas pro Miltiade alligari? Si adulterum solum occidero, exulandū est, quid faciam? non occidam? plus quam præstitisti exigis: pro carcere exilium. Neutrum occidam? plus quam præstitisti exigis, unum beneficium dedisti: duo petis. Magnum uterque beneficium, dum datis, recepistis. Cimon, quod Miltiadem redemit: tu, quod Cimonem. Videbatur mihi omnis majorum meorum circa me turba fremere dicentium: ubi sunt illæ manus quæ solvere Miltiadem? Non mihi occurrit indulgentia uxoris: non Callias socer: non ullius aut rei, aut beneficii memoria: feci quod soleo, nihil aliud aspexi quam patrem. *Mentonis.*

tonis. Cogita adulteros esse pro quibus rogas, cogita quail. um miseteri soleas. Turpe est, ab eodem dimitti & adulteros & Cimonem. Ego sum, qui referre gratiam ne mortuis quidem desino. Ira mihi veros habere liberos contingat quod quantum sit, Miltiades expertus est. *Porcii Latronis*. Ego adulteros dimittam? ardet cupiditate vindictæ animus. Has manus continere non posset Miltiades, quas alligare potuit. Si in hoc solutus sum, redde me carceri. Ille Græciæ servator, & Persarum vindex, Orientisque domitor, cui modo tam insignem triomphum fortuna de hoste detulerat, damnatus est peculatus, ob hoc videlicet ipsum, ut innocentia ejus, quæ alioquin latere potuerat, ipsa damnatione ostenderetur. damnatus est innocens. Quis in civitate misericors est? nunc occasio misericordiæ venit. Miltiades rediinendus est. Redemi corpus tuum, Miltiade, ne funeri quidem interfuturus, in quod me ipsum impenderem. Misereor accusatoris mei, non quia perdidit filiam, sed quia habuit. Dignus erat Callias habere tales, quales redemit. Quod si me in hanc stuprorum patientiam redemisti, matrimonio carcerem præfero. Honestius patri alligor, quam adultero solvor. Ut audivi esse qui pecuniam numeraret, miratus sum fuisse in civitate nostra quenquam, qui Cimonem redimere quam Miltiadem maluisset. Ego ne patrem quidem meum, nisi innocens fuisset, redemissem. *Blandi*. Objiciat licet vincula: nunquam tamen efficiet, ut non magis carcere glorier quam matrimonio. Diversi sunt hominum affectus. tu fortasse Callia vincula ferre non potes: ego adulteram uxorem. Effugient ergo adulteri, tanquam alligatas Cimonis manus? *Argentarii*. Redemptum me protinus appellare cœpit de filiæ nuptiis. Statim, inquam, Callias experitur an gratus sim: habe filiam sine Cimone. pro una rogat, duos eripit. *Fulvii Sparsi*. Dic nunc, Ego te carcere exemi: dum ego respondeam, Ego me carceri tradidi. Nunquam effici poterit, ut melius actum putem quod à Callia redemptus sum, quam quod pro Miltiade alligatus. Filia tua abstulit tibi generum Cimonem. Ductus est pater meus in carcerem, etiamnum captivis suis plenum. *Iunii Gallionis*. Beneficium, inquit, tibi dedi, quod filiam tibi collocavi. Nunc vero Miltiade graviorem fortunam carcere sustines. Callias tecum communicare dignatus est. Egó me redemptum putabam, filiæ istius emptus sum. Steterunt ante oculos meos majorum imagines, immissusque sede sua Miltiades, majestate Imperatoria refulsit, & lierum meas invocavit manus. *Iunii Basii*. Calliæ filiam uxorem duxi. hanc tibi paterin. juriam feci, dum ingratus esse nolo. Placeas tibi licet, & istas jactes divitias: tamidẽtamen redemi patrẽ, quanti à te redemptus sum.

DIVISIO. *Latro* in has quæstiones divisit: An quisquis gratiam non retulit, cum possit, ingrati teneatur. Multa inquit interveniunt, propter quæ non debeam facere, etiam si possum. Si non tenetur, quisquis non retulit gratiam, cum posset, an hic teneatur. Hoc in hæc divisit. An possit ob id damnari, quod lege fecit: deinde, an facere debuerit. Novissime, an si affectu & indignatione ablatus, non fuit in sua potestate, ignoscendum illi sit. Hoc non tamquam quæstionem, sed, ut illi mos erat, pro tractatione aut loco. *Montanus Votienus* quæstionem hanc adjecit: An gratiam retulerit Cimon Calliæ. Tuli, inquit, filiam tuam uxorem: filia tua Miltiadis nurus facta est. non putas beneficium, habere communes cum Miltiade nepotes? *Gallio* illam quæstionem duram movit, sed diligenter exsecutus est, quæ solet esse in ingrati controversiis prima, an beneficium acceperit.

perit. Non erat, inquit, mihi pœna in carcere esse. mea voluntate illo perveneram. Ita me putas libentius in cubiculo jacuisse? Nullus tum erat locus Athenis honestior, quam qui Miltiadem habuerat. Deinde & illam subjunxit quæstionem, An teneatur is qui beneficium acceperit, quod non petivit. Non rogavi, inquit, te. dedisti istud jactationi tuæ. putasti ad gloriam tuam pertinere. ita tu non accepisses beneficium, si tibi solvere Miltiadem contigisset? *Silo Pompejus* à parte Calliæ duo beneficia dixit se dedisse, quod redemisset, & quod egenti filiam collocasset. hoc quod secundum posuit, nemo alius pro beneficio imputavit, in quo adeo non est dubium an beneficium non dederit, ut dubium sit an acceperit. *Niger Brutidius* illas præterea quæstiones fecit, An si sua causa fecit hoc Callias, ut redimeret Cimonem, an sit beneficium. Beneficium enim est, inquit, quod totum ejus causa præstatur, in quem confertur. Vbi aliquis ex eo aut sperat quid, aut præparat, non est beneficium, sed consilium. & diu exsecutus est, & argumentis & exemplis. Deinde, an sua causa fecerit Callias. Voluisti, inquit, opinionem sordium illustri facto effugere. petisti ex hoc æternam memoriam. Non magis poterat ignotum esse, à quo Cimon solutus esset, quam pro quo alligatus. Voluisti habere generum nobilem, pium. *Hispo Romanus* duram quæstionem fecit: An retulerit gratiam hoc ipso quod occidit. Liberavi, inquit, te dedecore summo. Invito tibi beneficium dedi. non est quod mireris. Nam & me tu non rogantem redemisti. Hoc loco commemoravit illos patres, qui filias vitiatas occiderunt, qui incluserunt.

Color. Color & *Gallioni* & *Latroni* & *Montano* placuit, ut nihil in Calliam diceretur contumeliose, & redemptorem, & socerum, & infelicem. *Cestius* multa in avarum & in fœneratorem, & mensularium, & lenonem dixit, dum vult illud probare, reddidisse se beneficium, quod talem socerum habere sustinuisset. *Latro* dixit: Filiam tuam dimittam. quid adultero faciam? pro una rogas, duos eripis. Hanc *Hybreas* aliter dixit sententiam: σοὶ δὲ, μοιχὲ, τί ποιήσω μὴ καὶ σοῦ Καλλίας πατήρ ἐστι. Hæc tota diversa sententia est à priore, etiamsi ex eadem est petita materia. Illa non est similis, sed eadem, quam dixit prior *Aldeus* rhetor, ex Asianis non projecti nominis: deinde *Arellius Fuscus*: ἀχάριστος ὁ σοὶ δοκῶ, Καλλία. οὐκ οἶδας πού μοι τὴν χάριν ἔδωκας ἤδη. Hanc sic tractavit *Arellius Fuscus*: Non dices me Callia ingratum: unde redemeris, cogita. Memini deinde Fuscum cum hæc à discipulis sententia ei objiceretur, non infitiari, transtulisse se eam in Latinum, & ajebat non commendationis se id, aut furti, sed exercitationis causa facere. Do, inquit, operam, ut cum optimis sententiis certem: nec illas corrumpere conor, sed vincere. Tum deinde retulit quandam Thucydidis sententiam: Δειναὶ γὰρ αἱ εὐπραξίαι συγκρύψαι, καὶ συσκιάσαι τὰ ἑκάστων ἁμαρτήματα. deinde Sallustianam, *Res secundæ miræ sunt vitiis obtentui*. cum sit præcipua in Thucydide virtus brevitatis: hac eum Sallustius vicit, & in suis illum castris cæcidit. Nam in sententia Græca tam brevi habes, quæ salvo sensu detrahas. deme vel συγκρύψαι, vel συσκιάσαι, deme ἑκάστων. constabit sensus, etiam si non æque comptus, æque tamen integer. At ex Sallustii sententia nihil demi sine detrimento sensus potest. Titus autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam & tanquam translatam, & tanquam corruptam dum transfertur, objiceret Sallustio. Nec hoc amore Thucydidis facit, ut illum præferat: laudat, quem non timet: & facilius putat posse à se Sallustium vinci, si ante à Thucydide vincatur.

catur. *Cestius* colorem hunc pro Cailia habuit, objecit ultro Cimoni, quod passus esset uxorem suam adulteram fieri, quod non custodisset, quod expectasset dum superveniret pater, ut spectator calamitatis suæ fieret: Iam, inquit, etiam si dimiseris, ingratus es. ego non expectaveram dum rogaret. *Hispo Romanus* hunc colorem secutus est, & dixit adolescentem tumidum, & nobilitatis suæ cogitatione insolentem, invisa habuisse beneficia sua, moleste ferentem socerum suum dici Calliam. Item omnem operam dedisse, ut mores puellæ in vitia non tantum labi pateretur, sed ipse impelleret, ut haberet justam dimittendi caussam. Nactum eam occasionem intermisisse, sed expectasse etiam dum superveniret pater: hoc se cogitasse, Expectat me: vult mecum pares rationes facere. fecisset, si non ostendisset patri adulteram filiam. *Gorgonius* in hac controversia fœdo genere cacozeliæ usus, dixit: Illud publicum adulterium est, sub Miltiadis trophæis concumbere. *Dorion* cum descripsisset gloriæ sibi fuisse carcerem, nunquam non se illam fortunam ostentasse, dixit: ὅτ᾽ εἰσῆλθεν Κλινίας, τὰς πέδας ἀπεκάλυψα. *Hybreas*, dixit: Συγγνώμην ἔχω μοι.

CONTROVERSIA XXV.

Flaminius inter cœnam reum puniens.

Thema. *Flaminius prætor inter cœnam à meretrice rogatus, quæ ajebat se nunquam decollari hominem vidisse, unum ex damnatis occidit. Accusatur majestatis.*

CONTRA FLAMINIVM. *Mentonis.* Iam etiam perituri dormiebant. peragitur totus ordo supplicii, ne quid se meretrix negaret vidisse. O miserum, si quis meretricem offendit. O miseram matrem familiæ si cujus formæ meretrix invidet: nihil petenti prætor negaturus est. *Musæ.* Hic est Flaminius qui exiturus in provinciam, uxorem à porta dimisit. *Argentarii.* Non objicio luxuriam, non objicio histrionum jocos. apud vos refrixerunt. in convivio nihil aliud quam occiditis. Qui in carcere vixerunt, in convivio perierunt. *Blandi.* Feriatur in foro, omnes videant, meretrix audiat. Reliquię prætoris unco trahebantur. Majestatem læsam dixissem, si exeunti tibi lictor à conspectu meretricem non summovisset. *Vibii Rufi.* Paratus erat accusator cum commentariis. ajebat, Quid si meretrix desiderarit? In hoc te cum uxore non misimus? Vt salva provincia sit, optemus meretrici bonã mentem. Dedimus tibi legatũ, dedimus quæstorem, ut tu cum meretrice cœnares? meretrix uxoris loco accubuit, immo prætoris. *P. Asprenatis.* Vni fortasse osculo donavit homicidiũ. Etiam carnifices cœnatori manus abluunt. *Portii Latronis.* Ne à sobrio quidẽ lictore percussus est. Non inquiro in totũ annum, una nocte contentus sum. Bibe lictor, ut fortius ferias. Ecquid intelligitis, quomodo damnatus sit, qui sic occisus est? quid scio, an in cujus gratiam occisus est, in ejusdem etiam damnatus sit? Quantũ tibi perdiderat; tantum tu meretrici dedisti. Si negaret, quos testes haberem? quis enim in illo convivio fuit, cui tecum sit credendum? Facilius est, ut qui meretrici multa dederit, homicidium neget; quam ut qui hoc quoque dedit, quicquam denegarit. Nunquam illud mulierũ oculis ostendi solet, aut ista jam sæpe vidisset. *Iulii Basii.* Inter temulentas reliquias sumptuosissimæ cœnæ, & fastidiosos sub ebrietate cibos, modo excisum caput humanum fertur. Inter purgamenta & jactus cœnantium, & sparsam in convivio scobẽ, humanus sanguis everritur. Gratulor sorti tuæ provincia, quod desiderante tale spectaculum meretrice plenum carcerem damnatis habuisti. Servum si verberare voluisses, extra convivium abduxisses. *Romani Hisponis.* Quis

ferret

ferret te, si in tricliuio tuo judicium coegisses? Scelus est, in convivio damnari hominem: quid occidere? ad arbitrium meretricis de reo pronunciasti: nisi forte facilius in honoré ejus decollas, quam judicas. *Fulvii Sparsi*. Contactam sanguine humano mensam loquor, strictas in triclinio secures. Quis credat ista aut concupisse meretricem, aut fecisse prætorem? Cadaver, secures, sanguinem loquor. Quis inter hæc de convivio cogitat? Hominem, inquit, occidi, nunquam vidi. alio quam Flaminio prætore omnia alia vidisti? *Silonis Pompeji*. Virum nobilissimum, & tantis honoribus functum turpiter meretrix clementem fecisset, crudelem fecit. Nunquam vidi. adjice si vis, nec alio prætore videre potes. *Albutii Sili*. Si quis autem est, Iudices, qui desideret, ut prætoris referam crudelitatem, quot præter hunc jugulaverit, quot innoxios damnaverit, quot carcere incluserit: huic ego me satis facturum polliceor, uno convivio, cum sua prætura reum evolvam. Instituuntur ab isto in provincia epulæ, & magnifico apparatu extruitur convivium. distinguuntur argenteis poculis aurea. quid multa? * è carcere in convivium prætoris, cui stupenti misero meretrix arridet. Interim virgæ promuntur, & victima crudelitatis ante mensam ac deos trucidatur. Me miserum, imperii Romani terrore lusisti. O qui crudelitate superasti omnes tyrannos, soli tibi inter epulas voluptati fuit morientium gemitus. hic ultimus apparatus cœnæ fuit. In eodẽ tricliuio video prætorem, amatorem, scorta, cædes. Meretrix prætori, prætor provinciæ imperat. In convivio constituitur catenatus: qui cum sanguenteis prætoris istius aspexit oculos, existimans ipsum prætoris beneficium dimitti, gratias isti agere, & utrisque manibus mensam tenens: Dii, inquit, immortales tibi parem gratiam referant. Quicunque in eodem triclinio accubabat, alius ubertim demisso capite flebat: alius avertebat ab illa crudelitate oculos: alius ridebat, quo gratior esset meretrici. hic iste inter varios convivarum vultus submoveri jubet: miserum stare ad præbendas cervices immotum. Interim distinguitur mora poculis. nec sobrii quidem carnificis manu, civis Romanus occisus est. Non peto, quo minus securi percutiatur, illud rogo, legi potius quam scorto cadat. Memento terrorem imperio quæri, non oblectamenta muliercülis. Quid ego nunc referam, Iudices, ludorum genera, saltationes, & illud dedecoris certamen, prætor ne se mollius moveret, an meretrix? *Capitonis*. Exsurgite nunc Bruti, Horatii, Decii, & cetera decora imperii. Vestri fasces, vestræ secures, in quantum, prô bone Iupiter, dedecus recideruut! Istis obscœnæ puellæ jocantur. Quid si per Deos immortales nullo solemni die, populo inspectante, in foro convivium habuisses? non minuisses majestatem imperii nostri? atqui quid interest convivium in forum, an forum in convivium attrahas? Deinde describit, qualiter in foro decolletur. Ascendit prætor tribunal, inspectaute provincia: noxiæ post terga ligantur manus, statim intento ac tristi omnium vultu, fit à præcone silentium: adhibentur deinde legitima verba: canitur ex altera parte classicum. nunquid vobis videor describere conviviales jocos? Heu quam dissimilis exitus initiis adest! Accusavit te? quis? Iudicarunt te; qui? Te prætor damnatum pronuntiavit: occidit meretrix. *Buteonis*. Vt iste cum amica cœnaret jucundius, homo occisus est. Nunquid Iudices, unquam pro rostris vidistis prætorem cum meretrice cœnantem? *Votieni Montani*. Qui sic convivatur, quomodo irascitur? Damnaturi solent nihil se gratiæ, nihil precibus dare, postulo, ut in hunc legem jures. Ma-

jestas populi Romani per omnes nationes, per omnes diffusa provincias, in sinu meretricio jacet. Ea imperat prætori nostro, quæ prostitit: cujus osculo nemo se abstinuit, nisi qui pepercit suo. Convivas tuos ipsa narra: fuere credo tribuni, fuere præfecti, fuere equites Romani: cum iis ergo prætor. *Cassii Severi.* Ne de servo quidem aut captivo, omni loco aut omni genere, aut per quos libebit, aut cum quibus libebit, supplicium sumi fas est, adhibeturque ad ea magistratus ob custodiam, non lætitiã. *Triarii.* Quo crimine damnatus est? cædis. non tamen in convivio occiderat. Animadverte diligenter, meretrix; ne iterum homicidium roges.

DIVISIO. *Montanus Votienus* has putabat quæstiones esse: An quod quis in magistratu peccavit, proinde vindicari possit majestatis læsæ. Reus enim quod tueri se facto non potest, ad jus confugit, & dicit se hac lege non teneri. Num quicquid peccavit in magistratu aliquis, majestatem lædit? Puta aliquem, dum magistratus est, patrem suum occidere, veneno uxorem suam necare. Puto, non hac lege causam dicet, sed illis parricidii & veneficii. Vis scire, non à quo fiat, ad rem pertinere, sed quid fiat? privatus potest accusari majestatis læsæ, si quid fecit quo populi Romani majestatem læderet. Puta amicam habet Proconsul: ideo majestatis damnabitur? quod amplius dico, puta matronam corrupit, dum Proconsul est: adulterii causam dicit, non majestatis. Singula, inquit, æstima quæ objicis. si tantum amicam habuisset, nunquid accusares? quod animadvertisset in aliquem nullo rogante, nunquid accusari possit? Si non omne non recte factum hac lege vindicari potest, an id quod sub auctoritate publica geritur? Nam cum adulterium committit, tanquam civis peccat, item cum veneficium. cum animadvertit, auctoritate publica utitur, in eo autem quod sub prætextu publicæ majestatis agitur, quicquid peccatur, majestatis actione vindicandum est. Dic enim mihi, si cum animadvertere debeat, nec legitimo cultu ac more solenni usus, interdiu tribunal conscenderit convivali veste: si cum classicum canere debeat, symphoniam canere jusserit, non lædet majestatem? atqui quod fecit, fœdius est, & comparavit. Deinde si potest vindicari majestatis lege id quod proconsul, majestatis publicæ & juri apparatus est, peccavit, an hoc possit. Non potest, inquit: nihil enim detractum est populi Romani magnitudini. Is lædit populi Romani majestatem, qui aliquid publico nomine facit: tanquam si legatus falsa mandata affert, sic audiuntur tanquam populus Romanus illa dederit. Imperator fœdus percussit, videtur populus Romanus percussisse, & continetur inito fœdere. nunc nec viribus quicquam populi Romani detractum est, nec opinioni. ei imputatur, si quid fecit, non populo Romano. At ex te ceteros æstimant. Nonne & ante hunc alii fuerunt, ex quibus æstimari possit? & post hunc erunt. At singulorum vitia nemo urbibus ascribit. Attamen factum ipsum turpe est. Et multa alia: nec ideo illis populi Romani majestas læditur. Nemo pæne sine vitio est: ille iracundus est, ille libidinosus est: non tamen si quid in aliquo est mali, eo statim majestas læditur. Deinde ad facti ipsius æstimationem venit, & dixit hæc objici, quod meretricem habuit, quod aliquem occidit, quod noctu, quod in convivio, quod rogante meretrice. *Silo Pompejus* has adjecit quæstiones: An si quod ei facere licuit fecit, non possit majestatis lege accusari. Potest, inquit, hæc enim lex, quid oporteat, quærit: aliæ, quid liceat. Licet ire in lupanar. Si præcedentibus fascibus prætor deduceretur in lupanar, majestatem lædet: atqui quod licet fecerit. Licet qua quis velit veste uti,

nti. Si prætor jus in velle servili vel muliebri dixerit, violaverit majestatem. Deinde illam fecit quæstionem, An ei hoc facere licuerit. Non licuit, inquit, illo loco, aut illo tempore, aut ex illa causa occidere. Quædam quæ licent, tempore & loco mutato non licent.

Color. De colore, inquit, quæritur, quo uti debeat is, qui pro Flaminio dicit. Quædam controversiæ sunt, in quibus factum defendi non potest, excusari potest: ex quibus est & hæc. Non possumus efficere ut propter hoc non sit reprehendendus; non speramus ut Flaminium judex probet, sed ut dimittat. sic agere debemus, tanquam pro facto non emendato, non scelerato tamen. Itaque negabat se pro Flaminio narraturum *Montanus*, sed quæ objiciuntur responsurum. Ajebat autem illam sententiam Rufi Vibii, colorem actionis esse bonum. *Senecio* dixit, bonum se habere animum pro eo, in quo libido omnis intra meretricem esset, crudelitas intra carcerem. Ipse Montanus illum locum pulcerrime tractavit, quam multa populus Romanus in suis imperatoribus tulerit: In Gurgite luxuriam, in Manlio impotentiam, cui non nocuit & filium & victorem occidere: in Sylla crudelitatem, in Lucullo avaritiam. In prætore, inquit, cum illi constiterit abstinentia, diligentiam excutiatis, quomodo una nocte cœnaverit. utrum tamen, inquit, iniqui est quod objiciunt, quod damnatus perierit meretrice postulante, prætorem perire damnato. Colorem *Fuscus Arellius* hunc introduxit: ebrium fuisse, nescisse quid fecerit. *Silo Pompejus* hoc colore usus est: Non putavit ad rem pertinere, ubi aut quando periret qui perire deberet. *Triarius* ineptum introduxit colorem: Sermo erat, inquit, in convivio, contemni nimiam prætoris lenitatem: alios fuisse prætores, qui quotidie animadverterent. hujus anno nullum esse occisum. Dixit aliquis ex convivis: Tu ergo nunquam iratus? dixit & mulier. Ergo iratus, quod clementia sua contemptui esset: Curabo, inquit, sciant non deesse mihi scleratum, quem videre lucem ultra non oportet. Occisus est. qui? damnatus. ubi? in prætorio. quo tempore? Est enim ullum tempus quo nocens perire non debeat? *Gallus Vibius* dixit: Meretrix oravit. timebam mehercules, ne exoraffet: ut aut occideretur indemnatus, aut damnatus viveret. Ex altera parte multa bene dicta sunt, multa corrupte: in descriptione supplicii utique illi qui voluerunt omnia legitima supplicii verba in sententias trahere, in vitia inciderunt: tanquam dixit *Triarius*, Summove, audi, lictor, summove à prætore meretricem. hoc loco non male adjecit, Verbera: sed vide ne virgæ tuæ pocula nostra disturbent. Despolia, meretrix agnoscis hoc verbum? certe provincia agnoscit. *Silo Pompejus*, homo qui judicio censebatur, & ipse ad hanc descriptionem accessit, minimum tamen mali fecit: ait, Animadverte meretrix. Age lege: quicquam enim lege hic agitur? *Hispanus* dixit: Age lege: tibi dicitur, Flamini: vive sine meretrice, cœna sine carnifice. *Argentarius* in quæ solebat schemata, attrectationem violentissimam fregit. Age lege: scis, inquit, quid dicat? interdiu age, in foro age. stupet lictor. idem dicit, quod meretrix tua: hoc nunquam se vidisse. *Montanus Votienus* dixit: Percussurus lictor ad prætorem respexit, prætor ad meretricem. *Vibius Gallus* dixit: Lictori, quia bene percusserat, propinatum est. Illud quod tanquam Latronis circumfertur, non esse Latronis, pro testimonio dico, & Latronem à sententia inepte tumultuosa vindico. ipse enim audivi Florum quendam auditorem Latronis dicentem, non apud Latronem; neque enim illi mos erat quemcunque audire declamantem,

mantent. declamabat ipse tantum: & ajebat se non esse magistrum, sed exemplum. Nec ulli alii contigisse scio, quam apud Græcos Nicetæ, apud Romanos Latroni, ut discipuli non audiri desiderarent: sed contenti essent audire. Initio contumeliæ causa à deridentibus, discipuli Latronis *auditores* vocabantur: deinde in usu verbum esse coepit: & promiscue poni pro discipulo auditor. hoc erat non patientiam suam, sed eloquentiam vendere. Vt ad Florum revertar, ille dixit in Flaminio: Refulsit inter privata pocula publicæ securis acies: inter temulentas ebriorum reliquias humanum everritur caput. Nunquam Latro sic composuisset, ut quia publicam securim dicturus erat, diceret, privata pocula: neque in tam mollem compositionem ejus sententiæ evanuisset, neque tam incredibiles unquam figuras compingebat, ut in ipso triclinio inter lectos & jocos & mensas percussum describeret. Ille cum in hac controversia descripsisset atrocitatem supplicii, adjecit: Quid exhorruistis, Iudices? meretricios lusus loquor. Etilie dixit minus notam sententiam, sed non minus bonam: In socium nostrum prætor populi Romani animadvertit, cum privata voce, tumultuario tribunali, ebrius fortasse, nec calciatus quidem. nisi si ut omnia spectaret meretrix, diligenter exegit. *Rufus Vibius* erat qui antiquo genere diceret. belle cessit illi sententia sordidioris notæ. Prætor ad occidendum hominem soleas poposcit. Alteram ejusdem generis, sed non ejusdem successus sententiam. cum deplorasset condicionem violatam majestatis, consuetudinem majorum descripsisset, qua semper voluissent ad supplicium advocari, sententiam dixit: At nunc à prætore lege actum est ad lucernam. *Pollio* tamen *Asinius* ajebat hanc se sententiam recipere. *T. Livius* de oratoribus, qui verba antiqua & sordida consectantur, & orationis obscuritatem severitatem putant, ajebat Miltiadem rhetorem eleganter dixisse: ἐπὶ τὸ πλησίου μένον). tamen in iis etiam si minus est insaniæ, minus spei est. Illi qui tument, & abundantia laborant: plus habent furoris, sed plus etiam corporis. Semper autem ad sanitatem proclivius est, quod potest detractione curari. illi succurri non potest, qui simul & insanit & deficit. Sed ne hoc genus protegere videar, in Flaminio tumidissime dixit *Murrhedius*: Prætorem nostrum in illa ferali cœna saginatum meretrici, sinu excitabilis occisuri. Et illud tetracolon: Serviebat forum cubiculo, prætor meretrici, carcer convivio, dies nocti. Novissima pars fine sensu dicta est, ut impleretur circuitus: quem enim sensum haber, Serviebat dies nocti? Hanc ideo sententiam retuli, quia & in tricolis, & in omnibus hujus generis sententiis curamus ut numerus constet, non curamus ut sensus. Omnia autem genera corruptarum quoque sententiarum de industria pono: quia facilius quid imitandum, & quid vitandum sit, docemur exemplo: & certe illud genus cacozeliæ est, quod amaritudine verborum quasi aggravatur. Iam res petit, ut in hac controversia referamus id quod *Licinius Nepos* dixit: Reus damnatus est legi, periit fornici. & illud quod *Senianus*, dixit, habet sui generis insaniam, cum diceret, nocte non debere sumi supplicium, post longam descriptionem, cum nunc demum ne victimæ quidem occiduntur. Et ad hanc controversiam Græci apposuerunt manum. dixit in hac *Nicetes*: ὡς ἤκουσαν, ὅτι Ϛυμπόσιον ἐςιν, ἧκεϛον. *Euctemon* dixit: * ΠΑΝΤΕΣΕΜΟΝ ΖΟΝΟ ΤΙΕΣΑΤΟ. *Glaucippus Cappadox* cum cœnam luxuriosam descripsisset, indignam majestate prætoris, adjecit: Διηγήσομαι ὑμῖν καὶ τὸν κῶμον. * * Hoc idem elegantius dixit *Addeus*, cum descri-

phisset

phiſſet cœnam nocturnam: ὡς ἐρωτικὸς ὁ κῶμος. *Nicetes* dixit: οὐδέποτε τεθέαμαι ἀνῃρημένην ἀνάστασιν, ἐντυχῇ οὐδὲ ὄψῃ. *Artimon* eodem loco aliam dixit ſententiam: οὐδέποτε τεθέαμαι ἀνῃρημένον γύναιον, τῷ μὴν οὐ δεῖ. *Glycon* dixit: ὡς δ' ἀπήντησαν οἷς ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ πῦρ ἐστιν, καὶ ἑτέρα καθεῖσαν, ἔκραγέ τις τάλας ἐμὲ ἄπαγε, ἐγὼ ἠδίκησα, ὃ καὶ ἀπῆλθε.

CONTROVERS. XXVI.

Expoſitum repetens è duobus.

Lex. Per vim metumque geſta, ne ſint rata. *Alia.* Pacta conventa legibus facta, rata ſint. *Alia.* Expoſitum qui agnoverit, ſolutis alimentis recipiat. *Thema.* *Quidam duos expoſitos ſuſtulit, educavit, quærenti patri naturali pollicitus eſt ſe indicaturum ubi eſſent, ſi ſibi alterum ex illis dediſſet, pactum interpoſitum eſt. reddit illi duos, repetit unum.*

PRO PATRE. *Arellii Fuſci* Patris. Æquum eſt, ut cum alienis dividamus liberos, quos non dividimus cum matribus? ſi alterum non abſtuleris utrumque habebis, quid faciam? utrumque genui, utrumque deſideravi, utroque pactus ſum. *Albutii Sili.* Una nati ſunt, una expoſiti, una educati, redditi potiſſimum diſtrahuntur. diſtraxit illos fortuna aliquando à parentibus, nunquam ab ipſis. Miſeremini, Indices, gravis invidia eſt. *Junii Gallionis.* Duos expoſui; quia alterum eligere non poteram, periclitor ne qui cum duobus liberis in judicium veni, ſi ne ullo revertar. Nam quem perdam, eligere non poſſum. cauſa pacti mei fuit, ut haberem filios: conſummatio, ut perderem. pro filiis tibi debeo, non filios. Pete quantum vis pro diſciplinis, imputa quantum vis pro alimentis: licet plus petas, dum ne minus reddes. Majores noſtri viderunt, quam effuſa eſſet indulgentia pro ſuis timentium, quam parata quicquid poſceretur dare. Itaque pro patre lex, non cum educatore pacta eſt. Non potui obligari de eis, qui in mea poteſtate non erant. ſi vis, ex æquo dividamus: at habeatur utriuſque ratio: habeam ego tamdiu duos, quamdiu tu habuiſti. Nolite timere pueri. non diducam vos. aut utrumque habebo, aut neutrum. in auctione fratres. quamvis hoſtilis haſta non dividit. Plus quiddam eſt gemines eſſe, quam fratres. perdit uterque gratiam ſuam, niſi cum altero eſt. *Fulvii Sparſi* Ignoſcere mihi adverſarius debet, meos retinenti, cum ipſe alienos concupiſcat. repetit quod adhuc habuit, retineo quod modo agnovi. Agnitio dividet, quos junxit etiam expoſitio? *Cornelii Hiſpani.* Dic uter obſequentior ſit, uter indulgentior. uterque, inquis. Miraris, ſi jam meos dividere non poſſum? omnia pro filio paciſcor, præter filium. *Votieni Montani.* Ego vero ne patrocinium quidem habeo. ſi tam facile filios remitto, libenter expoſui. Reddere iſtud eſt liberos, an eripere? Utroque modo perdendi erant, vel paciſcenti, vel neganti. pactus ſum flens tremenſque tanquam cum exponerem. *Ceſtii Pii.* Ne dividerem filios, una expoſui. Iſte quoque duos ſuſtulit, qui tantum uno contentus eſt. Iterum cogor exponere.

Altera pars. *Iunii Gallionis* contra. Expeditæ partes veſtræ ſunt. utrumque ex hoc judicio poteſtis patrem dimittere. *Mentonis.* Iſte aſſuevit carere liberis: ego etiam ſi unum accipiam, neceſſe eſt torquear, duobus aſſuevi. Quid unquam commiſi? & habes domi quos de me interroges. nihil unquam ſine illis feci, niſi indicium. Vim vocas, quæ te patrem fecit? ſine herede manere me, qui paulo ante habui filios

lios duos tales, ut ex illis unus quilibet satis sit? *Pompeji Silonis.* Videte quam modeste agam, ego sustuli, ego ducavi, ego reddidi: iste eligat. *Vibii Rufi.* Salvi sunt, inquam, liberi tui. post hanc vim meam iste me osculatus est. *Pasieni.* Cedo mihi tabulas testamenti, plures in testamento habeo quam in pacto: hoc testamentum delere non cogito. si meos filios heredes facere non possum, tuos faciam: preces meas ad filios transferam. hoc enim nomen licebit, puto, mihi usurpare, dum litigo. *Arelli Fusci Patris.* Fertis hoc optimi juvenes? ego vos expositos sustuli, ego educavi, ego ægrotantibus assedi: senem me fecistis, & relinquitis? *Argentarius.* In ista vi duos filios perdidi.

DIVISIO. *Latro* sic divisit: In re vis aut necessitas sit. Nulla, inquit, vis est: arma, lex & vincula, & ultimum periculum complectitur: quorum nihil fuit in tua persona. Illic, ait, vis est & necessitas, ubi velim nolim succumbendum est. mihi erat necesse. non enim poteram habere alterum filium, nisi alterum promisissem. Respondetur. Primum non est vis, ubi aliquid expediendæ rei causa patiendum est, sed ratio. tanquam, Quia non possum domum habere, nisi hanc emero. nulla alia venalis est. hanc occasionem videt venditor, & premit. non tamen hanc emptionem rescindes: alioquin in infinitum calumnia excedet. Dicet alius: Necesse mihi erat. tibi necesse? quare? primum etiamnum carere poteras. deinde & alia via poteras invenire, sperare alium indicem. An aliter invenire non poteras? ergo hoc tibi plus præstiti. An si est in re vis & necessitas, ita tamen rescindantur quæ per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à paciscente adhibita est. Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, si non à me cogeris. meam culpam oportet esse, ut mea pœna sit. Non, inquit, neque enim lex adhibenti vim irascitur, sed passo succurrit: & iniquum illi videtur, id ratum esse, quod aliquis non quia voluit, pactus est, sed quia coactus est. nihil autem refert per quem illi necesse fuit. iniquum enim quod rescinditur facit fortuna ejus qui passus est, non persona facientis. Deinde an ab hoc vis admota sit. Tu, inquit, mihi vim admovisti, qui non aliter indicabas, quam si pactus essem. Non est, inquit, admovere vim, aliquid cum certa condicione promittere. si qua vis est, à te tibi adhibita est. quod & sponte & ad exonerandum se voluisset, ut tantum patri redderet, quantum educatori superfuisset.

Color. Pro educatore *Gallio* hunc colorem secutus est. se misericordia motum. Cum viderem, inquit, orbum sine herede esse, dixit modo ipse qui avidus est. Possumus duo patres esse. & dixit illam amabilem sententiam: Da itaque nunc pœnas misericors. *Montanus Votienus* sic cœpit: Si quis me vidit, Iudices, modo duorum liberorum patrem, nunc solitudine periclitantem, certum habeo, dicit crudelem indicem. Et submisse cum adversario egit: rogavit, ut altero contentus esset. Et illam sumpsit contradictionem: Nescio, inquit, utrum. & dixit: Mihi crede: qui illos optime novi: utrum vis elige. ideo sic pactus sum, quia nihil intererat. *Hispo Romanus* erat natura, qui asperiorē dicendi viam sequeretur. Itaque hoc colore egit, ut inveheretur tanquam in malum patrem, & diceret, crudeliter exponentem: perfide recuperantem. In hoc, inquit, repetit, non quia habere vult, sed quia eripere. irascitur mihi quod duos educavi, quod indicavi. Et cum descripsisset sævitiam exponentis, adjecit: Etiamnum mihi videtur ejusdem animi, ejusdem duritiæ: quia nihil putat se debere ei, qui liberos suos educavit. Durus est pater, crudelis est. nolite credere ex illa feritate tam subitam mutationem. Sinite me in uno filio experiri. Dixerat in hac

contro-

controversia illam quæstionem, qua dicebat se nequaquam vim adhibuisse: Quid ergo? quis adhibuit vim tu tibi. Non est quod dicas, Quis sibi ipsi vim adhibet? solet fieri. ecce ego ipse mihi nocui. & illud dixit: Placet mihi in irritum revocari quæ gesta sunt. dono quod indicaverim. *Argentarius* dixit ex altera parte, miseriorem se nunc esse, quam cum ignoraret suos. & cum tormenta patrii animi descripsisset, ait: Etiam nunc pascisci volo. quid do, ut liberos meos recipiam? quid do, ne agnoverim? Indignabatur *Cestius*, detorqueri ab illo totiens, & mutari sententias suas: Quid putatis, ajebat, argentarium esse? Cestii simius est. Solebat & Græce dicere: ὁ πίθηκός μυ. Fuerat enim Argentarius Cestii auditor, & erat imitator. Ajebat invicem: Quid putatis esse Cestium, nisi Cestii cinerem? & sic solebat jurare: Per manes præceptoris mei Cestii: cum Cestius viveret: Omnibus autem insistebat vestigiis Cestii: æque ex tempore dicebat, æque contumeliose, multa interponebat: illud tamen optima fide præstitit, cum utrque Græcus esset, ut nunquam Græce declamaret: illos semper admiraretur, qui non fuerunt contenti unius linguæ eloquentia. cum Latine declamaverant, toga posita, sumpto pallio, quasi persona mutata, redibant, & Græce declamabant: ex quibus fuit *Sabinus Clodius*, in quem uno die & Græce & Latine declamantem multa urbane dicta sunt. Dixit Haterius quibusdam querentibus, pusillas mercedes eum accepisse; cum duas res doceret, nunquam magnas mercedes accepisse eos, qui ἑρμηνεύματα docerent. *Mæcenas* dixit. Τυδείδην δ' ὐκ ἂν γνοίης ποτέρο σεμετείη. *Cassius Severus* venustissimam rem ex omnibus, qui ab auditione ejus cũ rediret, interrogatus quomodo dixisset, respondixit: Male Καὶ κακῶς vicit. *Glycon* dixit. ἂν ἀμφοτέρυς μοὶ μὴ ἀποδῶς ἀπολέσεις αὐτῶν τὸ δίδυμον. *Gallio* autem elegantissime dixit à parte patris, cum in ultima parte testamenti figuram tractaret: Quando ego mortuus ero, tunc mihi heres sit: vis interrogem, uter? *Triarius* dixit à parte educatoris: Ergo ego tollere potui, educare potui, tacere non potui?

CONTROVERS. XXVII.

A filio in arce pulsatus.

Lex. Qui patrem pulsaverit, manus ei præcidantur. *Thema.* *Tyrannus patrem in arcem cum duobus filiis accersiit. imperavit adolescentibus, ut patrem cæderent. Alter ex his præcipitavit se, alter cecidit. Postea in amicitiam tyranni acceptus, occiso tyranno præmium accepit. Reus fit cæsi patris. Petuntur manus ejus, defendit pater.*

PRO FILIO. *Cestii Pii.* Felicior essem, si plures reos defenderem. *Triarii.* Hæc vulnera quę in ore videris meo, postea feci quam dimissus sum. *Iunii Gallionis.* Gratias ago filio, quod me non reliquit solum tyranno. quod manu illius usus sum, ego jussi. itaque crimini meo assum: Amicus, inquit, tyranni fuit. age, hoc tantum filius meus in arce simulavit? Procumbo ad genua vestra, Iudices, ille contumax, qui cum vapularem, non rogavi. *Musæ.* Occisus est tyrannus. à quo putatis, nisi ab eo qui patrem pulsare non poterat? præcidetis tyrannicidæ manus. quid hoc est? integer tyrannus jacet. præciduntur tyrannicidæ manus, patri præcidite, ne vindicem filium, propter quem ne à tyranno quidem impune vapulavi. Postquam occupavit arcem, secuti sunt illum homicidæ, secuti venefici, secuti quisquis pulsare patrem poterat. necesse fuit patrem cædere, tam hercules quam necesse fuit spoliare templa, virgines rapere. Ajebam: Fili, fortius feri. tyrannus spectat. Si talis erat filius meus, qualem describitis, nescio cui magis expe-

dierit tyrannum vivere. O quantum istis debemus manibus, per quas jam nihil necesse est! Occidit tyrannum. sic hujus iratæ manus feriunt. Cum occideret tyrannum, sic ajebat: Pater interficit, paterte ferit. sic feriunt qui volunt. Tecum fili inconsideratæ pietatis queror. Validius patrem cecidisti quã jussit tyrannus iratus. jacenti ipsas cadaveris manus in me ingessi. *Fulvii Sparsi*. Tales fuerunt, ex quibus posset alter contemnere tyrannum, alter occidere. *Iulii Bassi*. Compressas filii manus in os meum impegi, cædentem consolatus sum. *Porcii Latronis*. Cæde, inquit, patrem, dum ego negligens sum: præcipitavit se ex arce filius. hoc non est patri parcere, sed sibi. Dura fili. ad tyrannum tibi per patrem eundum est. Tenent ecce cruentum tyranni caput. nunc illas præcidite. *Blandi*. Vt vidi tyrannicidam ex arce descendentem, nihil prius quam manus osculatus sum. *Pompeji Silonis*. Vtrum ex filiis meis probatis? alter se occidit, alter tyrannum. nemo jus habet in istas manus, meæ sunt istæ. Etiam cum tyranno servirent, mihi paruerunt. ita mihi superstite filio mori liceat, ut ego illum qui mori maluit, parricidam vocavi. *Arellii Fusci* Patris. Rogo vos per securitatem publicam, per modo restitutæ libertatis lætitiam, per conjuges liberosque vestros. nemo tam suppliciter audivit me rogantem, cum vapularem. Quam languidæ cædentis erant manus! non putares illas tyrannicidium posse facere: istæ mihi salutares porrexerunt cibos, istæ potiones; nunquam tamen indulgentiores sensi manus, quam cum me cæderent. *Votieni Montani*. Pereant, inquit, potius. qui sunt, qui tam fortiter loquantur? Vix inventus est, qui tyrannum occideret. Fili fortius, inquam, feri, ne nos colludere tyrannus intelligat, suspensas leviter admovebat manus. filius simulabat ictus, pater gemitus. Si qua est fides, iratus filium extuli, quod me non ceciderat. Necessitas magnum humanæ infelicitatis patrocinium est. Hæc excusat Saguntinos, quamvis non ceciderint patres, sed occiderint: hæc excusat Romanos, quos ad servilem dilectum Cannensis ruina compulit, quæ quicquid coegit, defendit. Ille quoq; mihi pepercisset, si nulcus fuisset. Ille me fratri relinquebat, hic tyranno. Etiamnũ inquit. in facie tua vulnera apparent. Fili, nocet tibi, quod tam cito occidisti tyrannum. *Mentonis*. Quæritis, quis hæc fecit vulnera? ille cujus cecidit me in funere manus. Ita mihi libero & vivere cõtingat & mori, ita oculos meos filii manus operiant, ut ego inter liberos meos fortior steti.

Ex altera parte. Arellii Fusci Patris. Tandiu cecidit patrem, donec placeret tyranno satelles. quid? Tu tyrannicidium facere non potes, nisi in parricidio exercueris manus? Pater, inquit, adest, malo. non enim tantum patrem, etiam patronum cecidisti. *Iulii Bassi*. Quoniam eo scelerum perventum est, ut parricidæ pater adsit, non istius advocationi adsum. defendit quamvis nocentem. Ecquid agnoscitis indulgentiam illius? Frater qui maluit perire quam patrem cædere, infelix causam suam cum fratre jungebat. exclamat iste: Nihil illi mandavi ego tibi & pro illo satisfaciam. Vt validius, inquit, cæderet: Pro Rep. inquit, feci. Vis tu pudorem habere, nec imputare Reipub. idem quod tyranno? Pater, inquit, mihi adest. At mehercules frater non adesset. Habuisti, quod tyranno jactares. frater maluit mori, quisquis cædendus erat, isti tradebatur. Tyrannum, inquit, occidi. at patrem quantulominus quam occidisti? *Pompeji Silonis* Gaudeo in subselliis istius esse patrem. quomodo enim aliter efficere potuissem, ut vulnera ejus videretis? Non multum refert mea, ubi sit, ab hac parte crimen objicitur, ab illa ostenditur. Gravior testis esse solet, qui à reo surgit. Talis

prorsus

rorsus pater, quem nemo alius posset cædere, nisi amicus esse posset tyranni. Frater periit ne parricidium aut faceret aut videret. In illa præcipitatione non minus, inquam, fratrem fugit quam tyrannum. *Cornelii Hispani* Descendebat cruentus pater, vexato laceratoque corpore vix agnoscendus. putares duos fuisse qui cæcidissent. fecit quod debebat. qui patrem cæciderat, amicum occidit. *Cestii Pii.* Ego, inquit, Cæsus sum. pœnam remitto. Mirarer, nisi pro tam bono patre fuisset, qui mori vellet. Dignus est quem invitum vindiceus. Itane apud vos tantum crudeles patres vindicantur? Pater, inquit, jussit. ergo frater tuus impius fuit, qui patri non paruit. Si quando lente pate bant satellites, ajebat tyrannus: Non spectatis quemadmodum patrem cæciderit? *Qui patrem ceciderit, manus ejus præcidantur.* hanc legem moriens laudavit tyrannus. Novissime inter filium & patrem tyrannus intercessit. * An non quisquis patrem cæciderit, puniatur. In lege, inquit, nihil excipitur: sed multa quamvis non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est: quædam vero tam manifesta sunt, ut nullam cautionem desiderent. Quid legis interest, excipere, ne fraudi sit ei qui per insaniam patrem pulsavit: cum illi non supplicio, sed remedio opus sit? Quid opus est caveri lege, ne puniatur infans, si pulsaverit patrem? quid opus est caveri, ne puniatur si quis aut patrem sopitum, aut subita corporis gravitate collapsum excitavit: cum illa non injuria, sed medicina fuerit? Nondum de propria, sed de communi causa loquor. Si officiose quis cæcidit patrem, non pulsavit, puniri debet?

DIVISIO. Hanc quæstionem in partes plureis divisit, An tutus sit qui tyranno jubente fecit. Cogitate quam multa tyrannus exegerit. Pro publica innocentia est, non licere hoc quoque tyrannis, ut nos faciant nocentes. Tyranno jubente fecit. miserior fuit ipso vapulante. Non est impudica quæ arcessita fuit à tyranno. non dicitur sacrilegus, qui deorum immortalium dona manibus suis tulit ad tyrannum, aut qui funestas tyranni imagines inter effigies deorum immortalium consecravit. An tutus sit, qui patre jubente fecit. Non cæcidit, sed paruit. & illud dixit in narrationibus: Stabat contumaci frater vultu, intellexit non posse cogi à tyranno. An tutus sit, qui pro patria facit, An hic pro patria fecerit. Item, An illo jam tempore cogitationem tyrannicidii habuerit. & hoc animo cæciderit, ut aditum faceret sibi ad amicitiam tyranni. *Montanus* & illam quæstionem ultimam fecit: An etiam si quid peccatum est, tanto merito redemptum sit. *Gallio* illam quæstionem primam fecit: An ultio cæsi patris, nullius sit nisi patris. Invitum, inquit, me nemo vindicaret, si à quolibet alieno cæsus essem, & nollem agere injuriarum: nemo nomine meo ageret: atqui nihil interest: pœna major est ejus qui cæcidit, jus idem ejus qui cæsus est. Contra ait omnibus actionem dari. non enim privatam esse injuriam, sed publicam: itaque nec taxatione defungi damnatum: aut injuriarum pœna, sed manus pendere: ad omnes patres pertinere hoc exemplum, ad omnes filios, & ad ipsam Remp. tales esse qui fiant tyranni, certe qui tyrannorum amici. Et ultimas has fecit quæstiones: An si pio animo fecit, non teneatur: An bono animo fecerit. Et in illa quæstione Latronis, An tutus est qui patre volēre fecerit. Nunc, inquit, fingis in filii patrocinium, sed tunc noluisti. Et adjecit: Ne dixeris idem voluisse patrē quod tyrannum. Quæritis, util paruerit? Tyrannus illum amavit, tanquam sibi paruisset. Pater, inquit, voluit. Ita tu non tyranno tantum, sed patri dignus parricidio visus es. Cum descripsisset impium

pium tu patrem, adjecit: Tyrannum quoque tunc cum amare deberes, occidisti.

Color. Montanus partem accusatoris declamavit, & hoc colore usus est: Indulgentissimum fuisse in filios patrem: nimiam pietatem ejus fuisse notam tyranno. Itaque illum qui quæreret pudicis dolorem ex impudicitia, contumacibus ex servitute, piissimo patri tormentum quæsisse ex filiorum impietate: & induxit illum animose loquentem, qui jussus est prior patrem cædere. Quid si non cæcidero, inquit, quid facturus es? torquebis? occides? plus est quod imperas, quam quod minaris. Certamen erat in uno homine, utrum plus posset natura, an tyrannus. Cæde, inquit: non cædo. verbera: non ferio. Hæc fratre audiente. Et illud dixit, cum promitteret amicitiam tyrannus: Magis præmium extimui tyranni, quam imperium. Et cum descripsisset cicatrices patris: Et forma est adhuc faciei, dixit, ab utroque cæsum putes. *Montanus* tamen ajebat, nihil posse melius dici. Ex hac parte tyrannus jubet, ex altera lex vetat, morieris si cæcideris: morere, ne cædas. *Cestius* dixit: Tyrannus imperat ut patrem cædas. non est novum: noluisti facere. Laudaturum me putas? ego vero non laudo. alterius ista gloria est. tu fratrem imitatus es. *Argentarius* dixit: Tu patrem cæcidisti, cum & legem nosses, & fratrem. *Montanus* dixit: Parricida esse voluisti: violasti patris corpus, fratris beneficium. Ab altera, hoc colore omnes declamarunt tanquam patre jubente fecisset. *Triarius* dixit: In filii mei manus incurri. *Bassus Iulius*: Ego me filii mei manibus cæcidi. *Haterius* dixit: Ago gratias tyranno, quod alterum filium meum custodiri jussit, ne mori posset. *Cestius* ait in narratione: Tyrannus jubet cædere, exposita tormenta sunt: quid faciat? moriatur, inquis. hoc dicis: ne cædat patrem, occidat. *Fuscus Arellius* dixit: Complecti volo illas manus, optime de me etiam ante tyrannicidium meritas. *Gallio* dixit: Viderit quantum tibi se putet debere Respub. ego plus me quam illam debere tibi judico. difficilius est quod me jubente fecisti. *Montanus Voticnus* dixit in narratione, Si persevera: fili, fratrem sequar. Videris utrum patrē cædere malis, an occidere. Hanc controversiam & ab *Iulio Sabino* bene declamare memini, cum describeret tyrannum occisum, & cum ingenti gloria ex arce deductum. O te parricidam: nisi post tyrannicidium quoque intelligis, quanto melius frater tuus perierit, quam tu occideris. Illud non probavi, quod multa in re severa tentavit salse dicere. Erat autem urbanissimus homo, ut vobis sæpe narravi, ut quicquid illi in eloquentia deerat, urbanitate pensaret. Meminimus cum illum Syriacus Vallius, homo disertus, accusaret, & videret Latinum Kalumniam restem circa coronam judicii observari, & totiens occurrere eunti Syriaco, & quærere, quid haberet spei: deinde post judiciū, cum Syriacus gratias illi ageret, quod tantam curam sui egisset: At mehercules, inquit, timebam, ne uno rhetore plus haberemus. & testis productus cū interrogatus esset, an accepisset à patre sestertia? dixit quot accepisset: an haberet? negavit. Deinde interrogatus, an Kalumniam haberet? Ipse, inquit, negligentiam meam nosti; an habeam, nescio: accepisse me scio. & in Domitium nobilissimum virum in consulatu cum thermas prospicientes viam sacram ædificasset, cœpisset deinde rhetores circumire, & declamare: Ego, inquit, sciebam hoc te facturum, & matri tuæ querenti de tua desidia dixeram: περὶ τῶν χαλινῶν; ἀλύειν τὸ γράμμα. Duas ejus urbanas res præterire non possum. Secutus erat in provinciam Cretam Oppium Flamam Proconsulem. Græci cœperunt in theatro postulare, ut Sabinus maximum magistratum gereret. Mos autem est, barbam cappil-

:appillumque magistratui Cre-
.ensium summittere. Surrexit Sa-
binus, & silentium fecit. deinde
ait: ; Hunc magistratum ego Ro-
mæ bis gessi. bis causam dixerat.
Græci non bene intellexerunt,
sed bene precati Cæsari petebant,
ut honorem Sabinus & tertio ge
reret. Postea deinde offendit illos
tota comitum cohors: oppressi
sunt in templo ab omni multitu-
dine, quæ postulabat, ut Romam
Sabinus cum Turdo proficisceren-
tur. Erat inter infames maxime &
invisos homines Turdus. Cum
Turdus promitteret iturum se, ut
unde posset exire, Sabinus silentio
facto, ait: Ego ad Cæsarem non
cum iturus cum mattea. Postea
hoc Sabino cum causam diceret,
objectum est. Multa illum diserte
dixisse memini. Cum introductus
esset ex carcere in senatum, positu-
atutus ut diaria acciperet, tunc
dixit de fame questus: Nihil one-
rosum à vobis peto, sed ut me aut
mori velitis, aut vivere. atque il-
lud dixit: Nolite, inquit, superbe
audire hominem calamitosum.

*Sæpe qui misereri potuit, miseri-
cordiam rogat.*

Et cum dixisset Senianus locuple-
tes in carcere esse: Homo, inquit,
adhuc indemnatus, ut possim vi-
vere, parricidas panem rogo. Cum
movisset homines & flebili oratio-
ne & diserta, rediit tamen ad sa-
les. rogavit ut in Lautumias trans-
ferretur: Non est, inquit, quen-
quam vestrum decipiat nomen ip-
sum Lautumiæ, illa animo meo
lauta res est. Hoc retuli, ut & ip-
sum hominem ex aliqua parte
nossetis: & illud sciretis, quam
difficile sit, naturam suam effu-
gere. Quomodo posset ab illo
obtineri, ne in declamationibus
jocaretur, qui jocabatur in mise-
riis ac periculis suis: in quibus jo-
cari eum non debuisse, quis nescit?
potuisse, quis credit? *Murrhedius*
non degeneravit in hac contro-
versia. nam colorem stultissimum
induxit. Voluit, inquit, & hic fra-
tris sequi exemplum. dum reti-
neo, dum luctor, visus est patrem
cæcidisse. Unum ex his quos au-
divi declamantes, scio *Mentonem*
usum non patrono patre, sed ad-
vocato. ipsum tyrannicidam in-
duxit dicentē, & colore usus est:
Non jussum se à patre, quia ajebat
incredibile omnibus videri, patrē
coram tyranno cædi se jussisse. sed
initum esse tyrannicidæ consili-
um, ut per hoc ad amicitiam per-
veniret, per amicitiam ad tyranni-
cidium. Hæc ejus sententia lau-
data est, cum describeret se patri
manus afferentem: Nihil in toto
tyrannicidio difficilius feci. Illud
dixit: Iam tum factum esset ty-
rannicidium, si me frater non re-
liquisset. Et illud dixit: Vos ego
tunc respexi templa, leges, Resp.
nam si me tantum spectassem, fa-
cile tyrannum effugissem, illa, qua
frater effugerat.

CONTROV. XXVIII.

Privignus ab avo raptus no verca.

LEX. De vi sit Actio. Thema. *Quidam duos filios sub noverca amisit, dubiis crudelitatis & veneni signis. Tertium filium maternus avus rapuit, qui ad visendos nepotes agros non fuerat admissus. quærenti patri per præconem, dixit apud se esse. accusatur de vi.*

IUNII GALLIONIS.

Violentus & impotens senex hominem liberum sinu meo ra-
pui. quod servare tibi difficile est, avo dona. Quotiens miserum me
puer audies? à noverca quis es, fugitive reductus es. Habui filiam,
quamvis iste unus filius superfit, fœcundam. Quam indulgenter
puerperia divisit. natus est filius: dixit, Filius hic meus est. natus
est alter: dixit, Hic matris est. natus est tertius: dixit, Hic avi est.
Cum quæreret filium, erant qui suaderent & dicerent: Tace,
meruit excludi. *Cestii Pii.* Quam causam rapiendi habebat im-
potens senex? nunquid fratres

ejus

ejus occideram? ignoscite mihi, si tantum filiæ meæ mandata narro. hanc solam ex meis morientem vidi. habui filiam: de omnibus meis, *H bui*, discendum. Habitu vagabatur lugubri, sordidaque prætexta: omnes illius miserebantur, quosdam etiam dicenteis audivi: Quid? iste puer matrem non habet? patrem non habet? avum non habet? *Arellii Fusci Patris.* Tres filios filiæ meæ debes, unum mihi: sine apud me nutriatur. Quid times? ne non admittare, cum veneris? exposuisse hactenus juvet. Iam nunc fortuna, aut noverca narranda est. ut vidit me, hæsit complexibus meis, puerum osculabar miser, interrogabam de fratribus: dum interrogo, dum fleo, perveneram domum. Rogo ne hoc causam meam pejorem fecerit, quod ille quem rapui, unicus erat. *Votieni Montani.* Mittis præconem. adjice illi omnia insignia, *Hic puer matrem perdidit, fratres amisit, novercam habet.* Affirmo tibi, non indicabit quisquis fuerit. Erras, & vehementer erras, filios quos perdidisti, non quæris. non perdidisti. Vtra tandem justior querela est? pater ab avo unum repetit: avus duos à patre. *Vibii Rufi.* Raptor ille & impotens, dum moriuntur nepotes mihi, ad januam steti: plus habeo quod avo, quam quod reo timendum sit. *Fulvii Sparsi.* Vnus perit, alter periit: totiens fortunam accusas, nunquam novercam. Facinus indignum: puer ad supplicium in domo avi à patre quæritur. Ad ægrotantes nepotes veni, non sum admissus: hæc vis vera fuit. *Argentarii.* Pater quos conscios habuit, nescio: domi non fui: amissa filia volui aliquem adoptare ex nepotibus: sed ajebam. Quid necesse est? quotiens videre volam, in domum veniam: quotiens volam, in domum abducam: agamus tanquam affines. Tres habes filios. dividamus: & vide quam non improbam divisionem desiderem, ex tribus unum posco. Vtinã omnes, quos perdidit, quæreret. *Blandi.* Cum tradere vellem puerum, nescio quis exclamavit: Puer, nunc periisti. nihil vobis subtraham. quidni? & ecceni quoque omnia indicavi. *Mentonis.* Rapui nepotem, habeo. redderem, si pater quæreret.

DIVISIO. *Montanus Votienus* in has quæstiones divisit. An in re vis sit. Nulla, inquit, vis est, quæ arma, quæ pugnam, quæ vulnera non habet. Volo mihi describi comitatum istius tumultus. Quæ turba est unus puer, & unus senex? Rapuisti, inquit, filium meum immo nepotem meum sustuli, immo venientem non potui excludere. An si pro illo fuit, fieri vim, quæ facta dicitur, non teneatur qui fecit. Vis injuriosa damnatur: solet enim esse & salutaris. Cum latrones aliquid obsiderent, si perfodissem villam armata manu, conjugem, liberos ejus rapuissem, accusari possem? Quod vivit puer, beneficium meum est. Et medici alligant, & corporibus nostris, ut medeantur, vim afferunt. An pro illo fuerit rapi. Hoc loco accusatio novercæ, & insectatio patris tam patienter suos perdentis. *Gallio* & illam quæstionem fecit, & prius sumendã quæstionem putavit ex persona, quam ex re: An cum avo nepotis nomine agi possit. Non magis, inquit, quam cum patre filii nomine, non magis quam cum matre. Habet sua jura natura: & hoc inter avum patremque interest, quod avo suos servare licet, patri etiam occidere. Non potes, inquit, sic mecum agere tanquam cum alieno, ut dicas: Quid tibi cũ illo, qui est intestati filius? tuus heres futurus sit, quam dementem alligaturus est? quædam jura non lege, sed natura nobis attributa. Si nepotem suum avus peccantem aliquid, & inter lascivos jocos petulantius lascivientem feriret, num injuriarum quisquam cum illo ageret? Et ultimam illam *Gallio* fecit, cum tractasset illa: Licet mihi ut prosim facere, deinde. huic

uic profuit. An avo ignoscen um sit cum pio nepote, affectu larus, fecerit. Hoc loco tractait, quam indignum esset damnari illum ab hoc. *Latro* duas ultimas quæstiones aliter posuit & plus omplexus est. Etiam si vim fecit: n tamen damnari non possit, si bono animo fecerit. ait enim, & le animo fieri controversiam avo, & dicere patrem: Non ut nepotem ervaret, fecit, sed ut infamaret xorem meam, tanquam venefiam, me tanquam venefica mancipatum, cui male liberi sui committerentur.

Color. Colore ergo hoc *Latro* odem usus est pro patre, ut diceet, ne viva quidem uxore bene ibi cum socero convenisse mortua vero professas inimicitias illum gessisse secum. languente vero puero, illum venisse, cum convicio, cum vociferatione nefaria, & licentem & auspicantem quicquid accidit: auctores habere amicos se, ne admitteret hominem, non ad officium nepotum, sed invidiā & contumeliam generi venientē, qui ad sanos nepotes nunquam dignatus esset accedere: medicos vero suasisse ne veniret, ne puerum confunderet: & impleret suspicionibus. *Silonis Pompeji* color fuit, ut Latroni videbatur, qui controversiæ repugnaret. dixit enim, venisse avum ad imbecillum puerum, ad ægros non semper proximos admitti: utique ad eos qui graviter ægrotant, sæpe & patrem non admissum. Sic avo quoque intempestive venienti dictū, Nunc non potes: statim cum convicio abisse. in altero idem fecisse. *Latro* ajebat hunc colorem optimum esse, si recitasset, se recipi non posse: quia ponatur. Non est admissus: sub hoc themate intelligere nos, non hoc illi dictū, Nunc non potes: sed ex toto, Non potes. *Gallio* utrumque miscuit, & hoc colore qui videri non potest alioquin thema evertere, parcius usus est. Dictum est, inquit illi. Quiescit puer, paulum commorare. medici vetuerunt quenquam admitti. scitis solere dicere illos: Nec si pater venerit. Protinus iste clamare cœpit, Testor me non admitti: & tantum non tabellis signatis denuntiare. Avum distuleram, accusatorem exclusi. Iterum, inquit, venit cum convicio. Iam unum occidistis alterum occiditis. Nihil est miserius, quam ubi alicui ex miseria sua invidia quæritur. Non est admissus, cum diceret, se nepotem suum non videre velle, sed inspicere. Sic egit: Veni, non ut istum accusarem, sed ut me defenderem. *Gallio* hoc colore usus est: Non admisi avum, quia dictum erat mihi, hoc illum animo venire, ut raperet.

Ex altera parte colorem hunc *Cestius* introduxit: Timuisse se de puero. Frustra, inquit duos occiderat noverca. & ait, Vellem ad vos innocentior venirem reus, vellē nepotes raperem. *Argentarius* hoc colore usus est. rogatum à puero avum. Negabat, inquit, posse se vivere si in illa relinqueretur domo. *Hispanus* hoc colore usus est, affectu esse ablatum. Sustuli, inquit, nepotem meum. Non potui, inquit, satiari osculis, non potui ab illo tam cito distrahi. Nolite mirari: post longum tempus illum videram. *Albutius* hoc colore usus est, ut diceret: Noluisse illum in tam infausta domo educari, ex qua duo jam fratres elati essent: ei qui postea decessit, inter causas moriendi casum fratris fuisse. Et servavit hunc colorem, ne quid in novercam, ne quid in patrē diceret: ajebat, justissimum futurum avum, si tantum se defendere voluisset. Quid ergo? quare rapuisti? amabā. huic maxime ab initio animum meum addixeram. In domo vestra nihil præter ipsam domum timui. Si apud me duo decessissent, ex domo mea illum transtulissem. *Marcellum Marcium* ajebat sic narrasse: Puer me secutus est. non criminor vobis illum, quicquid est, potius quam illius periculo fiat, ego rapui. Vbi est? inquit. Vivit, salvus est; veni, cum voles aspicere. Redde, inquit, patri suo.

ego

ego asper, Age, monstrabo si vis, quis ante me tibi filios abstulerit. *Varius Geminus* eundem sensum dixit. Quæ est ista tam fera pietas, tam præpostera? quærere tuos à tertio incipis. *Montanus Votienus*, homo rarissimi, etiam si non emendatissimi ingenii, vitium suum quod in orationibus non evitabat, in scholasticis quoque evitare non potuit: sed in orationibus, quia laxior est materia, minus earundem annotatur iteratio. In scholasticis si eadem sunt quæ dicuntur: quia pauca sunt, notantur. Memini illum pro Galia Numisia apud centumviros tirocinium ponere. Sex uncia heres erat patris sui Galia. objiciebatur illi veneficium. dixit rem disertissimam, & omnibus sæculis duraturam, quia nescio an quicquam melius in eo genere causarum dictum. Unciam nec filiæ deberi, nec veneficæ. Nõ fuit contentus, adjecit: In paternis tabulis filiæ locus, aut suus debetur, aut nullus. etiamnum adjecit: Relinquis nocenti nimiũ, innocenti parum. Ne sic quidem satiare se potuit, adjecit: Non potest filia tam anguste paternis tabulis adhærere, quas aut totas possidere debet, aut totas perdere: & plura multa, quæ memoria non repeto. Ex iis quædam in orationem contulit, & alia plura quam dixerat, adjecit. nihil non ex eis bellum est, si solum sit: nihil non rursus ex eis alteri obstat. Idem in hac declamatione fecisse eum memini. Erras pater, inquit, & vehementer erras. quos perdidisti, non quæris, quem quæris non perdidisti. Deinde: Puer iste inventus perit. Deinde: Quisquis puero favet, ne inveniatur optet. Deinde: Puer nisi avum sequitur, fratres secuturus est. Desine quærere: quem si inveneris, sic perdes, ut invenire non possis. & deinde: Rapuit istum avus, ne raperet noverca. Et deinde. Unum tantum pater ex liberis suis quærit, qui salvus est. *Glycon* hunc sensũ semel dixit, sed genere corrupto: τῦτο τὸ παιδίον ὅταν ἑυρέσῃ τότε ἀπολέσῃ. Habet hoc *Montanus* vitium, sententias suas repetendo corrumpit. dum non est contentus unam rem semel bene dicere, efficit, ne bene dixerit. & propter hoc & alia, quibus orator potest poetæ similis videri, solebat Scaurus Montanum inter oratores Ovidium vocare. Nam & Ovidius nescit, quod bene cessit, relinquere. Non multa referã, quæ Montaniana Scaurus vocabat. Uno hoc contentus ero. Cum Polyxena esset abducta, ut ad tumulum Achillis immolaretur, Hecuba dixit:

.... cinis ipse sepulti
In genus hoc pugnat.

poterat hoc contentus esse, adjecit:

..... tumulo quoque sensimus hostem.

Nec hoc contentus adjecit:

Æacida fœcunda fui.

ajebat autem Scaurus rem veram: Non minus magnam virtutem esse, scire desinere, quã scire dicere.

CONTROV. XXIX.

Filia conscia in veneno privigni.

Lex. Venefica torqueatur, donec conscios indicet. Thema. *Quidam mortua uxore, ex qua filium habebat, duxit aliam: & ex ea filiam sustulit. decessit adolescens. accusavit maritus novercam veneficii. damnata cum torqueretur, dixit consciam filiam. petitur ad supplicium puella, pater defendit.*

PRO FILIA. *Cestii Pii.* Non est quod putetis has lacrymas aut filiæ esse, aut me patrem. Non prodesset tibi puella ne hoc quidem, quod te frater amavit, nisi mater odisset. Hoc me odisti noverca, quod scisti consciam me, elegi pœnæ. Dixit, Ante actam ejus vitam excutiamus. *Fulvii Sparsi.* Nefaria mulier, filiæ quoque noverca, ne mori quidem potuit, nisi & occideret. Inter gladiatores victoris quoque condicio pessima est, cum moriente

moriente pugnantis. Nullum ma-
gis adversarium timeas, quam qui
vivere non potest, occidere potest.
Vibii Galli. Concitatissima in mor-
tem rabies est: desperatione ulti-
ma in furorē animus impellitur.
Quædam feræ tela omnia com-
mordent, & ad mortis auctorem
per vulnera sua ruunt. Abscissa
missione gladiator, quem armatus
ingerat, nudus insequitur. Præci-
pitati non quod impulit tantum
rabunt, sed quod occurrit: & na-
turali quodam deploratæ mentis
affectu morientibus gratissimum
est commori. *Votieni Montani.*
Dum filium vindico, ubi gravissi-
me mihi nocere possit, ostendit.
o mendacium simile veneficio! Sic
credibile esse in sorore parricidiū
creditis? non timeo ne quis hoc
in sorore credat, quod ego vix
probavi in noverca. Natam mihi
filiam quasi futuræ pacis obsidem
instituit: ajebam, Dum matris me-
minit, obliviscetur novercæ, at
illa dum novercæ meminit, matris
oblita est. Filia, inquit, mihi con-
scia est. post hanc vocem remissa
ontares tormenta: similis facta
torquenti est. Soror fratri vene-
nū dedit? quamdiu luctati sumus,
ut crederetur noverca privigno de-
disse? Noverca quod volueras con-
secuta est, damnasse jam pænitet.
Argentarii. Facio rem, Iudices,
non novam; liberos meos à no-
verca vindico. Peto, ne quia filium
vindicavi, filiam perdam. Nisi suc-
currit is, noverca vicit, ego victus
sum. Duxi, nescio pejorem uxo-
rem, an novercam. Hoc mihi ca-
rior est, quod tam invisa matri
fuit. *Cornelii Hispani.* Si conscia
esset, neminem expectarem: scitis
quemadmodum veneficam ede-
rim. Instabam tormentis: aje-
bam, Morere pejus quam odisti.
Non satis mihi ardere ignes vide-
bantur, non satis infidere verbera.
dixit: Si quid adjicere tormentis
suis possum, puto jubebo filiam af-
ferri. Vocet huc aliquis matrem,
quid expavisti puella? quid ad
sinus meos refugisti? quid exti-
muisti tanquā novercam? *Marillii.*
Ne inter supplicia quidem desinit
occidere. & hanc quisquam putet
non potuisse venenum sine còn-
scia dare? Puella, quæ occidisse
fratrem dicitur, quid ante pecca-
vit? noverca quoque ante occidit
privignum quam filiam. &, Bonæ
spei est, quæritis argumentum?
matri suæ non placet. *Arellii Fusci.*
Etiam cineribus tuis infesta est no-
verca. quod unum potest, perse-
quitur sororem tuam. Quid ad-
huc potest nosse, nisi fratrem? pro-
fit illi apud vos, quod illam pater
laudat, profit quod talis mater ac-
cusat. *Mentonis.* Non misereris
hujus? miserior est quam frater.
Ille habuit sine dubio novercam
torquere. Consecuta es mulier
quod voluisti. sólus omnium ma-
gis sensi novercam, cum perdidi.
Porcii Latronis. Habui filium tam
bonum, ut illum amare posset eti-
am noverca: nisi in eam incidisset
quæ posset etiam filiam odisse.
Huc mea scelera reciderunt, ut
parricidium puellare fit. ætas, si
magnitudinem rei non intelligit,
non est idonea parricidio. Sed ve-
neficæ, inquit, filia est. Si parentes
inspiciuntur, cur non potius patri
videatur similis, cui placet, quam
matri cui displicet? Deniq; non re-
cuso, quo minus in illa vel matris
exigatur imitatio. illa cum hujus
ætatis erat, nec noverca erat, nec
venefica. *Albutii Sili.* Dux uxorē,
nullis adhuc inquinatam fabulis.
nec miror, innocentē tunc fuisse:
adhuc puella erat. *Blandi.* Vt sce-
lerata sit, nempe matri suæ similis
est; ante veneficium oportet faciat,
quam parricidium. Filia, inquit,
conscia est. Dii te perdant: etiam
cum torqueris, occidisti. Servus
tortus Catonem conscium furti
dixit. Quid agitis;? utrum plus
creditis tormentis, an Catoni?
Butconis. Si conscius à te puella
quæretur, nominato patrem.
Quod noverca tam sero, puella
tam cito? Filia, inquit, conscia
est. Male pereas: at ego te puta-
bam unius novercam. *Triarii.*
Filia, inquit, tua conscia est. Vi-
debatur sibi post hanc vocem vi-
cisse.

cisse. Amissum fratrem flevit in funere, totius populi habitum lacrymis suis expressit: itaque illam novercæ pejus perire voluit quam privignum. Filia, inquit, conscia est. Hoc ultimum fuit novercæ veneficium. *Q. Haterii.* Succurrite quæso, ne cum tota fit quæ filium meum occiderat, filiam etiam dum torquetur, occiderit. Liberos semper effero unius mulieris aut mendacio, aut veneno. Non flet quantum reæ satis est, quemadmodum illi ex torquebo lacrymas? afferte mihi imaginem fratris. video subito defiderio fletus concitat s, nunquid talem vultum, cum mater torqueretur, habuit?

Pars altera. *Tri vii.* Si odissemus te, pateremur cum ejusmodi filia vivere. Quorundam ferarum catuli cum rabie nascuntur: venena statim à radicibus pestifera sunt. Quantum illi ad scelera ætatis adjecit, quod illam noverca peperit? Quid illa, quæ fratrem in moram patri sequenti sparsit? Habemus exemplum, quod & sorori conveniat, & virgini.

DIVISIO. *Cestius* in duas partes conjecturam divisit, & primum quæsivit, An conscia illi opus fuerit: deinde, Si opus fuit, an hanc habuerit. Non servavit autem modum. Nam & illum locum diu tractavit, non posse sororem in mortem fratris impelli. Et iterum tam puellam voluit videri, ut nulli esset idonea ministerio. Itaque elegantissime deridebat *Montanus Votienus* in hac controversia ineptias rhetorum, quod sic declamarent, tanquam hæc quæ nominata est, infans esset: nec intelligerent si talis esset, ne futuram quidem ream. Itaque hoc debemus, inquit, proponere nobis: puellam ejus ætatis, in qua sorta, credibile scelus illud quidem, sed intolerabile esse ajebat. Induxerat Cestius matrem dicentem filiæ: Da fratri venenum. *Triarius* multo rem magis ineptam, quia non invenit illam, sed concupivit: nam excessus sententiam traxit. Induxerat novercam dicentem: Da fratri venenum. fecit illam respondentē. Mater & mihi da. quid enim est tam absurdum, quam matrem sic locutam cum puella, Da fratri venenum? Non ferebant nec illam Triarii sententiam, quā aliter *Haterius* usus est, cum ad epilogū pervenisset. Hoc loco debebat reus flere: non flet puella. inveniat quemadmodum fleat aliquis, hoc est imaginem fratris. Illa enim si tam puella est, ut dicat, Mater, quid est venenum? non potest tantæ pietatis esse, ut eam imago fratris in lacrymas concitet. Tantus autem error est in omnibus studiis, maxime in eloquentia, cujus regula incerta est, ut vitia quidam sua & intelligant, & ament. *Cestius* pueriliter se dixisse intelligebat: Mater, quid est venenum? Deridebat enim *Murrhedium*, qui hanc sententiam imitatus est in epilogo, cum alloqui cœpisset puellam, & diceret: Compone te in periclitantium habitum, profunde lacrymas, manus ad genua dimitte, rea es. fecerat respondentem puellam: Pater, quid est rea? Et ajebat Cestius: Quid si ad deridendum me dixit, homo venustus fuit. Et ego nunc scio, me ineptam sententiam dicere. Multa autem dico, non quia mihi placent, sed quia audientibus placitura sunt. Et illud *Rufi Vibii* tolerabilius ajebat esse, sed & ipsum aliqua objurgatione dignum. dixerat in epilogo: Nutrix ream tolle. Illud in *Haterio*, qui & promisit oratorem, & præstitit, negabat se posse ferre quod dixerat: Hæc rea non mittenda in exilium, sed ferenda est. Cum sciret, inquit, in exilium exportandos iocari solere, quid enim intelligi vult hac sententia, nisi ex toto puellam ambulare non posse? Usque in exilium: verum est, sed nec mater ejus potuisset. *Silo* à parte patris comparationem fecit inter se matris & filiæ. totam hac figura declamavit. Non sum, inquit, vobis dicturus, qualis debeat esse venefica.

:a. operam perdam, si cœpero escribere, debere esse ætate pro-ectam, usu exercitatam, invisam ro, quæ possit etiam filiam occidere. Supervacuum est uti pluribus verbis. In hac ipsa causa habemus veneficæ exemplar. Comparemus inter se duas reas. nec est uod quæratis aliquem, qui cognitionē vestram per omnes comparationis parteis ducat. ego vobis icam, quomodo illam accusavem. Ego illi objeci anteactam itam: vos illi potestis objicere? t sic omnia circumiit, & comparando defendit. Illam quæstiunculam, quæ in prima parte tractata erat à quibusdam, Non illi tique fuisse opus & conscia, sic ranscurrit: Ajebat, inquit, tota ctione rea hæc, Quam conscium abueram? ego negabam illi opus uisse. ajebam, in eadem domo eras, venenum notum erat, novercæ occasio facilis conviventi, non ras suspecta, nemo te timebat propter sororem. Ex altera parte ioc usus est colore: Novercam video venenum dedisse, ut filia sua sola heres esset: eandem illi & conscium fuisse venefici, & causam. Omnes declamatores ajebat voluisse aliquid novi dicere, eo oco quo nominabat novercæ filiam conscium. dixit, inquit, Hyreas: Τί οὐκ ἐλέγξατο κατὰ τῆς ἰδίου θυγατρός; οὐκ, ἀλλὰ κατὰ τῆς ἐμῆς. Hanc sententiā *Fuscus Arellius* cum esset ex Asia, non casu dixit, sed ranstulit ad verbum quidē: Quid rgo, inquit, mentita est de filia ua? immo de mea. Modestius nanc sententiam vertit *Haterius*: Quid ergo? mentita est, quæ nihil lamentabatur de accusatoris ui filia? *Cestius* dixit: Nominavit privigni sui sororem. *Albutius* lixit: Quid habuit quod dubitaet, an parceret filiæ ejus, à quo occidebatur, sorori ejus quem occiderat? *Triarius* dixit: Quid ergo mater mentita est? tolle matris nomen, post damnationem noverca est. *Blandus* dixit: Nominabo stam quæ patri affuit, istam quæ mortuo fratre ac matre non flevit. *Silo Pompejus* dixit: Filia, inquit, mihi conscia est. post hoc, eundem vultum ejus notavi, quem videram moriente privigno. *Montanus Votienus* Marcellum Marcium amicum suum, cujus frequenter mentionem in scriptis suis facit, tanquam hominis diserti, ajebat hanc dixisse sententiam: Invenit quomodo damnata accusaret, moriens occideret, torta torqueret. non est hoc Indicium, sed alterum novercæ veneficium. *Latro* dixerat, cum descripsisset tormenta: Instabam super caput non accusator, sed tortor: ipse ignes subjiciebam, ipse ad intendendum eculeum manus admovebam. ego non bibam sanguinem istius, non eruam oculos? filium mihi eripuit: nisi citius illam oppressissem, & filiam abstulisset. *Triarius* dixit: Cum accusarem, objeci veneficium. In ultima parte inter preces meas excitavi puellam ad ultionem fratris sui. Hæc res maxime, Iudices, movit, hæc maxime novercam offendit. *Albutius* dixit: Postquā nominavit filiam, ad me respexit: videlicet ut sciret, an satis torsisset. *Nicetes* egregie dixit in hoc eodē loco. συνοίδ' ἐμοί, φησὶν, ἡ θυγάτηρ. καὶ προσέθηκεν ἐκ τούτου. *Montanus* cum diceret illum locum quamvis sceleratos parentes, velle tamen innocentes liberos suos esse, dixit: Potest ista filiam veneficam fingere, si potest facere. difficilius est filios inquinare, quam perdere? & illud: Favete sæculo, Iudices, cum ingentia scelera ferat, ne etiam immatura tolerit. favete, nullum scelus commissum sit, nisi quod solet. favete, ut potius non desierit noverca parricidium facere, quam soror cœperit. Damnare illam potui, effugere non potui. Sero fecisti noverca. si hoc ante dixisses, potuisti prævaricationi pacisci. secte cū damnareris, animosa eras. recte nihil potes facere. si qua fides, accusator insidias reæ timui, nusquā à sinu meo dimisi puellā, ipse omnes prægustavi cibos. O incauta futuri mortalitas! postquā ad tor-

ad tortorem perduxi novercam, timere de filia desii.

Color. Omnes illo colore usi sunt, nominatam à noverca filiam in dolorem patris. *Gallio* plura dixit: Fortasse, inquit, hanc nominavit, ut veros conscios celaret: fortasse, ut quia acerrime instabat accusator, hoc metu territus finē tormentis imponeret: fortasse in dolore tormentorū stupefacta nescivit quid loqueretur. Novissime dixit, fortasse in hoc, ut quæ pœnas veneficii dabat, accusationis exigeret. Illum sensum adjecit: Ex meis hoc affectibus æstimo. cum tum ira, tum odio furerem, circumspiciebam omnes ultionis vias, oblitus innocentiæ, si proprios habuisset liberos noverca, occidissem. In hanc ipsam quotiens impetum facere volui, sed propter hoc à me tuta erat, quod à matre non erat.

LIBER QVINTVS.

Seneca Novato, Seneca, Mela Filiis salutem.

QVOD ultra mihi molesti sitis, non est. Interrogate, si qua vultis, & sinite me ab istis juvenilibus studiis ad senectutem meam reverti. Fatebor vobis, jam res tædio est. Primo libenter assilui, velut optimam vitæ meæ partem mihi reducturus: deinde jam pudet, quamdiu non seriam rem agam. Scholastica studia leviter tractata delectant: contrectata & propius admota, fastidio sunt. Sinite ergo me semel exhaurire memoriam meam, & admittite vel adactum jurejurando, quod adfirmem dixisse me quæ scivi, quæque audivi, quæque ad hanc rem pertinere credidi. Pertinere autem ad rem non puto, quomodo L. Magius gener T. Livii declamaverit, quamvis aliquo tempore suum populum habuit, cum illum homines non in ipsius honorem laudarent, sed in soceri ferrent: quomodo L. Asprenas, aut Quintilianus declamaverit: transeo istos, quorum fama cum ipsis extincta est. De Scauro si me interrogatis, cum illum me cum audieritis, iniqui estis. Non novi quenquam, cujus ingenio P. R. pertinacius ignoverit. Dicebat negligenter sæpe causam in ipsis subselliis: sæpe dum amicitur, dicebat: deinde litiganti similior quam agenti, cupiebat evocare aliquam vocem adversariorum, & in altercatione vires suas noverat. Nihil erat illo venustius, nihil paratius: genus dicendi antiquum, verborum quoque non vulgarium gravitas, ipse cultus habitusque corporis, mire ad auctoritatem oratoriam aptatus. Sed ex iis omnibus scire posses, non quantum oratorem præstaret Scaurus, sed quantum desereret. Pleræque actiones malæ, in omnibus tamen aliquod magni neglectique ingenii vestigium extabat. raro aliqua actio bona, sed quam fortunæ imputares. Sed illum longa, immo perpetua desidia eo perduxerat, ut nihil curare vellet, nihil posset. Orationes septem edidit, quæ deinde senatusconsulto combustæ sunt. Bene cum illis ignis egerat. Sed extant libelli, qui cum fama ejus ingeant, multoque dissolutiores ipsis actionibus. Illas enim cum destituerit cura, calor adjuvat: hi caloris minus habent, negligentiæ non minus. Declamantem audivimus, novissime quidem cum M. Lepido ita, ut quod difficillimum erat, sibi displiceret. De Labieno interrogatis? Declamavit non quidem populo, sed egregie.

e. Non admittebat populum: quia nondum hæc consuetuerat inducta, & quia putabat rpe ac frivolæ jactationis. faebat enim censorium supercilım, cum alius animo esset. Maius orator, qui per multa impementa eluctatus, ad famam innii, confitentibus magis homibus pervenerat, quam volentiıs. Summa egestas erat, summa famia, summum odium. Mana autem debet esse eloquentia, uæ invitis placeat, cum inge a favor hominum ostendat, faor alat, quantam vim esse oport, quæ inter obstantia erumpat? lemo erat, quin cum homini mnia objecerat, ingenio mulım tribueret. Color orationis ntiquæ, vigor novæ. Cultus iner nostrum ac prius sæculum meius, ut illum posset utraque pars bi vindicare. Libertas tanta, ut ibertatis nomen excederet. ut uia passim ordines hominesque aniabat, Rabienus vocaretur. aninus per vitia ingens, & ad simiitudinem ingenii sui violentus, k qui Pompejanos spiritus nonlum in tanta pace posuisset. In unc primum excogitata est nova œna. effectum est enim per ininicos, ut omnes ejus libri incenlerentur. Res nova & insueta, upplicia de studiis sumi. Bono ercule publico, ista in pœnas ngeniosa crudelitas post Ciceroem inventa est. Quid enim fuurum fuit, si ingenium Ciceroiis triumviria libuisset proscriere? Sunt dii immortales lenti quidem, sed certi vindices geneis humani, & magna exempla in aput invenientium regerunt: ut ustissima patiendi vice, quod quisque alieno excogitavit supplicio, æpe excipiat suo. Quæ vos dementissimi homines tanta vecorlia agitat? parum videlicet in poenas notæ crudelitatis est. conquirite in vosmetipsos nova, quibus pereatis: & si quid ab omni patientia rerum natura subduxit, sicut ingenium memoriamque nominis, invenite quemadmodum perducatis ad eandem rem corporis mala. Facem studiis subdere, & in monumenta disciplinarum animadvertere, quanta & quam non contenta certa materia sævitia est! Dii melius quod eo sæculo ista ingeniorum supplicia cœperunt, quo & ingenia defecerunt. Ejus qui hanc inscripta Labieni sententiam dixerat, postea viventes adhuc scripta combusta sunt: jam non malo exemplo, quia suo. Non tulit hanc Labienus contumeliam, nec superstes esse ingenio suo voluit, sed in monumenta se majorum suorum ferri jussit, atque ita includi: veritus scilicet, ne ignis qui nomini suo subjectu erat, corpori negaretur: non finivit tantum seipse, sed etiam sepelivit. Memini aliquando cum recitaret historiam, magnam partem convolvisse, & dixisse: Hæc quæ transeo, post mortem meam legentur. Quanta in istis libertas fuit, quam etiam Labienus extimuit? Cassi Severi, hominis Labieno junctissimi, belle dicta res ferebatur. Illo tempore quo libri Labieni ex S.C. urebantur: Nunc me, inquit, vivum uri oportet, qui illos edidici. Monstrabo vobis bellum libellum, quem à Gallione vestro petatis. Recitavit rescriptum Labieni pro Batyllo Mæcenatis, in quo suspicietis adolescentis animum, illos dentes ad mordendum provocantis. Puto jam nihil, quod interrogetis, restat. Musa rhetor: quem interdum soletis audire, licet Mela meus contrahat frontem, multum habuit ingenii, nihil cordis. Omnia usque ad ultimum tumorem perducta, ut non extra sanitatem, sed extra naturam essent. Quis enim ferret hominem de siphonibus dicentem, *Cælo repluunt:* de sparsionibus, *Odoratos imbres*: & in cultum viridium, *Cælatas silvas*: & in pictura, *Nemora surgentia*? Aut illud quod de subitis mortibus memini eum dicentem, cum vos me il-

me illo perduxissetis: Quicquid avium volitat, quicquid piscium natat, quicquid ferarum discurrit, nostris sepelitur ventribus. Quære nunc, cur subito moriamur: mortibus vivimus. Non ergo & si jam manumissus erat, debuit de corio ejus nobis satisfieri. Non sum ex judicibus severissimis, qui omnia ad exactam regulam redigam. Multa donanda ingeniis puto: sed donanda vitia, non portenta sunt. Si qua tamen tolerabiliter dicta sunt, nō subtraham, ne plura videantur, vel subjicietis vos. Oscus nō incommode dixit, sed sibi nocuit, dum nihil sine schemate dicere cupit. oratio ejus non figurata erat, sed prava. Itaque non inurbane Pacatus rhetor, cum illi Massiliæ mane occurrisset, schemate illum salutavit. poteram, inquit, dicere: Ave Osce. Ipse ab eloquentia multum aberat, natus ad contumelias omniū ingeniis inurendas. Nulli non impressit aliquid, quod effugere nō posset. Ille Passieno, prima ejus syllaba in Græcum mutata, obscœnum nomē imposuit, declamatori subtili, sed arido. ille Sparso dixit, scholam communem cum rhetore quodam habenti: Tu potes controversiam intelligere, qui non intelligis te laterem lavare? Sparsus autem dicebat valenter, sed dure. Ad imitationē Latronis se direxerat: non tamen unquam similis illi erat, nisi cum eadem diceret. Utebatur suis verbis, Latronis sententiis. Cū Basso certamen illi fuit, quem vos quoque audistis, homine diserto: cui demptam velim quam consectabatur amaritudinem & simulationem actionis oratoriæ. Nihil indecentius, quam ubi scholasticus quod non novit, imitatur. Amabā itaque Capitonem, cujus declamatio est de Popilio hæc quæ meo Latroni subjicitur. Bona fide Scholasticus erat. In his declamationibus quæ illi bene cesserunt, nulli non post primum Tetracolō præferendus. Primum Tetracolon quorum faciam, quæritis? Latronis, Fusci, Albutii, Gallionis. Hi quotiens conflixissent, penes Latronem gloria fuisset, penes Gallionem palma: reliquos, ut vobis videtur, componite. Ego vobis omnium feci potestatem. hos minus nobiles finite in partem abire. Paternum, Moderatum, Fabium, & si quis est nec clari nominis, nec ignoti. Dum in his ad satietatem vestram me præstiterim, permittite me mihi & aliquos, quos non nostis, ex sinu proferre: quibus quo minus ad famam pervenerint, non ingenium defuit, sed locus. Bene declamavit Gavius Silo: cui Cæsar Augustus, cum frequenter causas agentem in Terracinensi colonia vidisset, plenum testimonium redidit. dixit enim. Nunquam audivi patrem familias disertiorē. Erat qui patrem familias præferret, oratorem subduceret. Partem enim eloquentiæ putabat, eloquētiam abscondere. Solebat declamare studiose Turrinus Clodius, cujus filius fraterno vobis amore conjunctus est, adolescens summæ eloquentiæ futurus, nisi mallet exercere quantum habet, quam sequi quantum consequi posset. Sed Turrinus Clodius multum de viribus remiserat, dum Apollodorum sequitur, & summam legem dicendi eum putat. Tantum tamen illi superfuit virum, quantum valeret, etiam si ars abesset. Sententias dicebat excitatas, insidiose aliquid petentes. Nunquam non de colore Latroni controversiam fecit. Latro nunquam solebat disputare in convivio, at aliquando declamare ex tempore solebat. Dicebat quosdam esse colores, prima facie duros, asperos: eos non posse, nisi actione probari. Negabat itaq; ulli placere posse, nisi totum nossent se, & suas vires, & illarum fiducia aliis metuenda & prærupta evadere. Multa se non persuadere judici, sed auferre. Turrinus contra nihil probare, nisi tutū: non quia imbecillius erat, sed quia circumspectus. causas nemo proposuit diligentius, nemo respōdit paratius: & pecuniam itaq; & dignitatem, quam primum in provincia Hispania

nia habuit, eloquentiæ debuit. Natus quidem erat patre ſplendidiſſimo, avo D. Iulii hoſpite: ſed civili bello attenuatæ domus nobilis vires excitavit, & ita ad ſummam perduxit dignitatem, ut ſi quid illi defuit, ſcias locum defuiſſe. Inde filius quoque ejus, id eſt, meus (nunquam enim illum à vobis diſtinxi) habet in dicendo paternam diligentiam, quæ vires ex induſtria retundit. Hoc & in ipſo genere vitæ ſequitur, ad ſumma evaſurus juvenis, niſi modicis contentus eſſet. ideo dignus eſt, cujus tam modeſtis cupiditatibus fortuna præſtet fidem. Horum nomina non me à nimio favore, ſed à certo poſuiſſe judicio ſcietis: cum ſententias eorum retulero, aut pares notiſſimorum auctorum ſententiis, aut præferendas.

CONTROVERS. XXX.

Lugens pauperis filius divitem ſequens.

LEX. Injuriarum ſit actio. Thema *Quidam cum haberet filium, & divitem inimicum, occiſus, inſpoliatus inventus eſt. Adoleſcens ſordidatus divitem ſequebatur. Dives eduxit eum in jus & poſtulavit, ſi quid ſuſpicaretur, accuſaret ſe. Pauper ait: Accuſabo, cum potero: & nihilominus ſordidatus divitem ſequebatur. Cum peteret honores dives, repulſus eſt. Accuſat injuriarum pauperem.*

PRO PAVPERE. *Vibii Galli.* Gratias diviti, quod quos odit, reos jam facere conentus eſt. interdiu publico nobis interdicitur: quærite quid nocte fiat. Non ambulabis, inquit, eadem via qua ego, non calcabis veſtigia mea, non offeres delicatis oculis ſordidatam veſtem, non flebis invito me, non tacebis: perieramus, ſi hic magiſtratus eſſet. *Albutii Sili.* Quod ſordidatus fui, luctus eſt: quod flevi, pietas eſt: quod non accuſavi, timoris eſt: quod repulſus eſt, veſtrum eſt. Non taceam, qui adhuc vivo, quod tacui? Noſtis populi loquacis ſuſpiciones. Quare iſte honores illo vivo nunquam petiit? ego vero omnes quæſo, omnes ut me in inqui ſitionem paternæ mortis adjuvent: & ad tua genua dives veniſſem, niſi timerem, ne invidiam tibi fieri diceres: & jampridem hoc animo ſequor, occaſionem loquendi capto: nec mehercules poſſum dicere, inhumanitate tua fieri quod non audeo. ſed vitium me meum ſequitur. Taceo. utinam hoc vitium habuiſſet & pater. dum libere loquitur, multos offendit neque te puto ſolum in civitate habuit inimicum. Vt iſte ait, cauſam meam populo probavi. *Iulii Baſſi.* Quando autem iſtis divitibus non ſordidati ſumus? accuſa, inquit, pauper divitem, egens candidatum, ego accuſem? ambulare mihi meo arbitrio non licet. In jus vocavit. Accuſa, inquit: reum me perage, perora. quis accuſare ſic loquentem poteſt? Cur, inquit, me ſequeris? quaſi aliud iter pauperes, aliud divites habeant. *Ceſtii Pii.* Non eſſem reus, ſi accuſaſſem. barba demiſſa, ſordidatus cum criminibus meis ad vos veni. Omnia licet fiant, non deſinam inquirere percuſſorem: & fortaſſe jam inveni. Quam ſubito pater meus in media civitate: Quid me intueris? quid obſervas quid dicam? ſubductus eſt. *Arelli Fuſci Patris.* Incedere magno comitatu, ſplendido cultu, non eſt fortunæ meæ: iſta divites poſſunt: ſatis eſt, ſi vivimus. Cum ſpoliatum cadaver non ſit quis fuerit percuſſor, neſcio. quiſquis fuit, quaſi dives ſpolia contempſit. Quare inquit, me ſequeris per publicum? facinus indignum commiſſum eſt: dives & pauper per eadem veſtigia inceſſimus. *Oſci* Accuſa, inquit. ubi eſt qui primo cœperat? Vellem pater meus quoque à te non diſceſſiſſet, viveret. Quare, inquit, me reum non facis? quia accuſatorem me non times. Mortuo patre

tre meo, metuo enim ne quis injuriam sibi fieri putet, si dixero occisum. Occisus est pater meus: à quo? si permittis, nescio. *Junii Gallionis.* Quid iste accusanti fecisset, qui persequitur tacentem? cur non agis? quia vis recum agi. Nunquid nunc tibi injuriam facio sordidatus? quod reo licet, ingenti non licet? Quid potui patri meo minus præstare? in honorem ejus vestem mutavit *Fulvii Sparsi.* Sordidatus es, inquit; fles. hoc dicis: Pauperis occisi filius pauper es. Pater meus in media civitate salvis legibus occisus est. quis hoc sine lacrymis narrare possit? non deponam hasfordes, nisi invenero cui induam. Quis occidit patrem meum? nescio. nihil amplius restasi possum quam hanc vocem meam: Adhuc nescio. Delibero interim, ut induam vestem quam patri meo reliquit percussor. Cur me sequeris? magistratus post terga sua non summovent. *Argentarii.* Non vis patrem meum fleam? lacessere nos ultro non solebat. *Clodii Turrini* Patris Quare, inquit, sordes sumpsisti? quid igitur? ne lugebo quidem quem vindicare non possum: nulli injuriam facio nisi patri, quem adhuc tacitus fleo. *Porcii Latronis.* Cujus necessarius, ita crudeliter interempti patris dolor est. Nihil fortius est, quam quod gemit. Accusa, inquit, me, unde tam securus es? invenisse videris, quis alius occiderit. Non erat præda quam grassator sequeretur, sed erat virtus summa, firmissimum ignoti munimentum, contumax adversus fastidium divitiarum innocentia. Hæc ab inimico petita sunt spolia. Nescio quomodo miserum esse interdum in miseria juvat, & plerunque omnis dolor per lacrymas effluit. Nimium funere nostro exultat. Non solebat vivo illo provocare nos ut reus fieret. Si quis omnium mortalium miseriarum inter necessarias super occisum patrem lacrymas, increditam adhuc inertiam miratus est, in hac indignitate præsentis periculi omnem suam ponat admirationem. Si pauper accusandi divitis animos non sumpsit, miramini? quia tacet, reus est. Per has lacrymas, per hunc squalorem, per hæc necessaria omnibus periclitantibus instrumenta, non invidiosum vestræ misericordiæ præmium petimus, ut absoluto sic esse tanquam reo liceat. Potens iste & gratiosus, &, quod ne ipse quidem negat, dives fuit, & qui nihil unquam sibi putaret timendum, etiam reo. Crescere deinde in dies odium alterius impotentia, alterius liberrate. Dives nihil aliud quam nos pauperes existimare, nos nihil aliud quam innocentes, inter quotidianas acies semper invicti. quis de nostra interim morte cogitaverit, nescio: quod dissimulari non potest, scio quis optaverit. Venit iste cum turba clientium & parasitorum, & adversus paupertatem totam regiam suam effundit. Cur me non accusas? non postulas? vix temperabat quin diceret: Quid ego in te accusatorem non audeam, qui occidendum eum curavi, qui tantum mecum litigaverat? Civitates plerunque finitimæ inter repentinam discordiam bello tument. Inter civilia bella tantum in ultionem satis est, quantum quisque ad maledicendum occupavit. M. Cicero qua violentia in absentiam Metelli strepit! M. Cato Pulchro objiciente furtorum crimina, audivit. Quæ major indignitas esse potuit illius sæculi, quam aut Pulcher accusator, aut reus Cato? in Cn. Pompejum terrâ marique victorem fuit qui carmen componeret, uno, ut ait, digito caput scalpentem. Fuit aliquis qui licentia carminis tres auratos currus contemneret. M. Bruti sacratissimam eloquentiã lacerat, cum quidam ejus civili sanguine non inquinatas solum manus, sed infectas ait: atque ille tamen cum tres consulatus, ac tres triumphos scinderet, adeo non timuit, ne esset reus, ut etiam disertus

tus esse cureverit. Solus hic est in vestra civitate innocêtior Catone, nobilior Metello, fortior Pompejo.

DIVISIO. Latro sic divisit, An in re injuria sit. Nulla, inquit, injuria est. Sordidatus sum, nunquam: multi fecium. Omnia injuriæ genera comprehensa sunt. Pulsare non licet, convicium facere contra bonos mores non licet. Hoc loco *Scaurus* dixit: Nova formula injuriarum componitur, quod nihil contra bonos mores fecit. Etiam si in re injuria est, An si non malo animo fecit, tutus sit. An malo animo faciat. Hoc *Latro* in duas quæstiones divisit, An si credidit, ob hoc ipsum patrem suum occisum, & propter hoc secutus est, ignoscendum illi sit. Deinde, An credidit. *Gallio* illam primam fecit quæstionem: An quod liceat cuiquam facere, si faciat, injuria non teneatur. Licet, inquit, flere, licet ambulare qua velis, sumere nihil, inquit, ut & alienum injuriarum facere. Sordidatus es, non queror: sed si sordes tuæ invidiam mihi concitant, queror.

Color. De colore quæsitum est. Quidam aperte invecti sunt in divitem: quidam ex toto nihil dixerunt: quidam secuti sunt mediam viam. Cum præter hæc nihil sit, *Latro* volebat videri invenisse quartum genus, ut hoc modo in divitem diceret: Tu quidem non fecisti, sed tamen ego habui causas propter quas possem decipi, & de te aliquid frustra suspicari, quia inspoliatus pauper inventus est. Hoc est autem medium illud genus, nec dimittendi divitem, nec accusandi. Nam & dimittere non debet quem distulit: & accusare ob hoc ipsum non debet, quia distulit. *Albutius* nihil dixit in divitem. Hoc colore declamavit: Committit injuriarum, inquit, si quem non postulavit, accusat. Quare, inquit, sequeris me? ut aliquando mei miserearis, ut desinas afflictam domum persequi, ut scias me in hoc habitu accusare non posse, ut concupiscas gloriam vindicatæ mortis. Tu solus potes, si voles, invenire quis occiderit, tu accusare. At me quidam propter hoc suspectum habent. Potes discutere istam suspicionem, quære quis fecerit. Vt scias, inquit, te invidiam mihi facere: cum dixissem, Accusa me: non negasti te accusaturum, sed respondisti, Accusabo cum potero. Ignosce mihi, non magis adhuc quemquam accusare possum, quam absolvere, quæro quis fecerit. Hæc levia argumenta sunt, hæc vana sunt quæ alios tangunt: quod inimicus est, quod ille inspoliatus inventus est, non est quare accusem, est quare suspicer. *Rufus Vibius* hoc colore posuit: Sordidatus sum. Ingeo: sequor te, ut tutior sim: timeo nescio quem, illum qui patrem meum occidit, scio me, quamdiu tecum sum, perire non posse. Dum hunc colorem sequitur *Murrhedius*, ineptissime dixit: Quare te sequor? pater meus quia solus inambulat, occisus est. *Osci* color non placuit Gallioni. Sequor, inquit, ut inveniam quis fecerit. hoc mecum cogito: Quisquis est ille qui fecit, volet hoc inimico imputare, ad divitem veniet. Multo, inquit, hoc injuriosius est, si inquirendi causa facit, si non tantum in convicium, sed periculum divitis sequitur. *Gallio* subtiliter agendum putavit, & ad positionem controversiæ colorem actionis dirigendum, ut diceret: Suspicor à te patrem meum occisum, quis enim illum alius oderat magis? quis impotens alius est? vestem enim illius sine dubio nescio quis percussor non concupiscebat. Dicet aliquis: Quid ergo? si inimicus est: protinus interfector est? non. ideo non accuso. *Hispo Romanus* palam accusavit, & dixit; Non causam sibi deesse; sed vires. etiam hanc sententiam in procemio, magno cum assensu hominum dixit: Eum accusatorem habeo, qui se reum non esse miratur. *Bassus Iulius* in hac controversia dixit: Quare me sequeris

per publicum? facinus indignum. Iudices, factum est, pauper & dives eandem terram calcamus. Consectari autem solebat res sordidas, & inveniebat qui illas unice suspiceret. Memini illum declamantem declarasse controversiam de lenone, qui decem juvenibus denuntiavit, ne in lupanar accederent, & foveam igne replesam terra superjecta obruit, in quam adolescentibus lapsis & consumptis accusatur Reipublicæ læsæ. Apud illum declamantem Albutius fastidiosus auditor, eos quibus invidere poterat, admirabatur. Hanc Bassi sententiam non mehercules referrem si canem ad ostium alligasses. Idem Latronis illas sententias ajebat tumidas magis esse quam fortes. Summa hominum admiratione circumferebantur: Lugent argumenta patres, & ossa liberorum conjecturam dividunt. & illam: Producta sacerdos tuam, & illam, Super cineres liberorum nostrorum lupanar de quantum est. Ipse utique laudabat: itaque docuerat. Nam in hac ipsa controversia ne Bassus quidē videbatur aliquid dixisse sordidius. dixit ipse: Itane peribunt decem juvenes propter dipondios tuos? *Euctemon* à filii parte, cum patrem suum narrasset solum sine comite oppressum & occisum, dixit: Διὰ τοῦτο ἀσφαλέστατόν ἐστι μετὰ πλουσίων περιπατεῖν. & idem: διὰ τί σιγῶ, ὁ πατὴρ μὴ λέγων ἀπέθανεν. *Hermagoras* dixit: κτίσωμεν ἰδίᾳ, ὦ πένητες πόλιν. αἱ δὲ πλούσιαι τῶν αὐτῶν. Illud in narratione: ὑπό τινος ἀνῃρέθη οὐκ οἶδα. Εχθ ἐχθροὺς φύσει τὰ, τε ἄρουρα γῆς, * καὶ ἡ τὸ ῥεῖν ὕδωρ γένηται. * al. v. c. καὶ ἡ ῥεῖν δυναμένη *Artemon* dixit: ὅταν εὕρω τὸ φόνιον, τότ' εὖ γράψομαι. καὶ πότε δεῖ, ἂν εὕρω πένητα.

CONTROV. XXXI.

Vir fortis non cedens forti patri.

LEX. Vir fortis, quod Præmium volet, optet. Plures judicio contendant. Thema. *Pater & filius fortiter fecerunt. Petit pater à filio, ut sibi cederet. ille non vult. judicio contendit. vicit patrem. petit pro præmio statuam patri. pater ipsum abdicat.*

IVNII GALLIONIS. Quem optem hujus judicii eventum nescio, cum crimen meum sit, vicisse. Videtis, quemadmodum in hoc quoque judicio opera sua jactat: & miratur quisquam, si hoc patre natus, gloriæ cupidior est? Faciles habetis partes, viros fortes jungite. Dissidemus, quia nimium similes sumus. Cum exiremus in aciem, ajebat: Si adolescens essem, nemo pugnaret fortius. majorum quoque suorum virtutes referebat, sed omnibus se præferebat. Cum ad ætatem tuam pervenero, non contendam cum ullo, quamvis si exemplum tuum sequi voluero, etiam cum filio contendam. Quia patriæ judicium habeo, patris perdidi. Dicam abdicanti, Non luxuriabor, non amabo, hanc emendationem, criminum meorum non possum promittere. ego vero pugnabo & fortiter, & fortissime. Vidi patrem jam senem loricam induentem: multum est pugnare cum exemplo. Iudicium vocatur, quo pater & filius spolia contulimus. Ecce omitto: ego tibi cedere possum, sed non possum. Quod contendi, legis: quod vici, judicium: quod pugnavi, patris est. volui cedere: concurrerunt juvenes, ætatis causa agebatur. Vici non filius patrē, sed juvenis senem. Ego vici, sed omnes patri gratulati sunt. parui adolescens, magnis exemplis deceptus sum, dum cogito mecum Horatium Etruscas acies corpore suo summoventem, & Mucium in hostilia arma ruentem: & dum te Deci cogito, qui & ipse noluisti patri cedere. Transibo in subsellia tua. complectar invitum, licet repugnes, fortior sum. *Fulvii Sparsi.* Necesse fuit mihi fortiter militare: pugnandum habebam non imperatori tantum, sed patri.

atri. Si tu vicisses, diceretur: Patri cessit: abdicationem enim timuit. Solebas enim semper optare. ut contingeret tibi habere filium meliorem. Iudicium vocas duplicem domus nostræ triumphum? *Clodii Turrini.* Tu Mucio diceres, Non est quod ostendas istam manum. Tu Scipioni post deletam Carthaginem, Tace? Loquax est virtus, nec ostendit se tantum, sed ingerit. Ajunt etiam nunc quidam, Pater cessit filio, & in hoc abdicat, ut verum videatur vicisse certamen. Opta pater, ut & a nepote vincaris. Postea, inquit, fortiter pugnare poteris, unde scio? vulneribus me senem feci. Quis te eliciorit? tu omnes vicisti, te filius. Quanto honestius modo pater & filius inter se contenderant honestiorem facturus victum uter vicisset. Dubito quid faciam. tace sed silentium videtur confessio. Narrem virtutes meas? sed illud quoque novum accidit mihi, quod uni abdicato meas narrare non concessit. Processi in aciem coram patre. Fortiter, inquit, pugna. Turpe est adolescenti, vinci à sene. Avidus sum gloriæ: hoc si vitium est, paternum est, fortis sum: numquid improbas pater? aut jam abdicabis, si viro fortissimo sum fortior? dicam tamen audacter. Fortissimus sum, nec timeo: in ea civitate hoc crimen, in qua fortes etiam senes novimus. *Iulii Bassi* Ad te quoque ignominiæ meæ pars redundat. Pudeat te pater, si à filio abdicando victus es. *Arellii Fusci.* Ignosce, juvenis erravi: ambitiosus nō ero, cum senex fuero. *Gavii Silonis.* Vtrum putas vicisse? ego præmium tantum habeo, tu & præmium, & virum fortem. Permittente lege fecit, immo in eadē re & habet legem, & timet.

Divisio. * * * Contra ait: Si quid fecit quod non licet, lex vindicabit, sed quicquid licet non oportet. Pater non quæritur de celere filii, sed de officio. Deinde utaturquisque sua lege, tibi illud licuit, & mihi hoc licet. abdicare liberos liceat, est aliqua lex, quæ filio patrem præferat? Si potest abdicari, etiam propter id quod lege permittente fecit: An abdicari etiam propter hoc nō possit, quod præmium accepit. Non potest, inquit, in ea re privatim puniri, in qua publice honoratur. Eidem rei non potest præmium dari, & nota denuntiari. Cetera puto paterno imperio subjecta esse: hoc jus majus est ceteris, quod victoria de summa virtute quæritur. Non potes propter hanc legem filium abdicare, propter quā à filio victus es. Si potes abdicare, An debeat. hoc divisit: An etiam si non debeat cum patre contendere, ignoscendum tamen sit, si adolescens gloriæ cupiditate lapsus est. Deinde, An contendere debuerit. Tum, inquit, & honestum certamē erat, & tutum. Quid enim est gloriosius quam aut virū fortem vincere, aut vinci à filio? si non debuisset contendere, non vicisset. Et potuit fieri, ut si hic tibi cessisset, alius quis ad certamen procederet: qui nunc non processit; quia sciebat nihil sibi profuturum. si te vicisset, cum deberet à filio tuo vinci, nulla laus tua fuisset. apparuisset enim illam victoriam non viri fortis fuisse, sed patris. silentio virtutes nostræ transissent: nunc illustratus es, dum conferuntur. *Turrinus* hoc loco belle dixit: Plures tibi invidere cœperunt, postquam victus es. Itaque novi generis res accidit. filius vicerat. omnes ajebant: O felicem patrem. Novissimam fecit quæstionem, An etiam si quid judicio peccavit, præmio emendaverit. Hoc loco dixit *Gallio* illam sententiam, quæ valde excepta est: Cum diu deprecatus esset, ait, si nihil profecero, quid me facturum putas? ad templum iturum, aūt ad deos supplicem? ad tuas statuas confugiam. *Silo Pompejus* tentavit & in hac controversia illam quæstionem. quam in omnibus virorum fortium abdicationibus putabat esse tenendam, An vir fortis abdicari possit, ajebat in nulla magis controversia illam posse tra-

ctari. Non potes, inquit, eum abdicare, qui te potest vincere. Miraris, si patria lege subducitur, quæ & comparatur & præfertur?

Color. Colorem pro adolescente *Gallio* illum dixit: Meæ, inquit juvenis, ætatis causa agi videbatur, cum dubitaret exaudisse quendam dicentem: Nihil agis, ego tibi cedo, illi non cedo. *Cestius* hoc colore usus est, putasse se ipsi patri honestius hoc esse, certe domni, laudes utriusque in foro inspici *Montanus Votienus* ait, Cognovi non quid imperares, sed quid præcepisses: dixeras semper, cum me hortareris ad gloriam, ut nulli cederem. Invidiosa omnibus in illo judicio fortuna tua videbatur, cum quæreretur, utrum pugnasses felicius, an genuisses. Non est quod putes me visum illis fortiorem: decepti sunt, pater: judicaverunt non quod erat: sed quod te malle crediderunt. *Argentarius* ait: Occasionem beneficii quæstu non concupivi accipere: præmium habet alter, alter percipit. *Fuscus Aurelius* pater ait: Si navigare imperasses, per hibernos fluctus egissem ratem: si peregrinari, nihil fuisset jubente te durum. hanc rem imperabas difficilem forti viro, vinci: *Blandus* hoc colore narravit: Pater mihi objecit, quod illi una re non cesserim? Ego multiplicabo tristnina mea. Nunquam illi quotiens recte faciendum fuit, cessi: semper volui videri frugalior, videri volui laboriosior. nam cum ad vires ventum erat, etiam ipse cedebat: non ego illum vincebam, sed ætas. *Turrinus* hoc colore usus est: Volui, inquit, cedere, sed erant qui dicerent, non licere. hoc enim modo legem saluberrimam tolli. Disputaturi contra præmium patris videbantur, & dicturi: Non licet inter se cedere fortibus, non ipsorum tantum causa agitur, sed publica. omnium interest scire, quis sit fortissimus. His vocibus hominum missus sum ad id certamen, in quo ad istum utraque pertineret victoria. Quid putatis me dicturum? fortiorem me visum? falsum est. cum hoc quoque, quod ego fortis eram, istius esset. Quid ergo? quare vicerim, quæritis? Visum est ad ruborem totius juventutis pertinere, neminem pugnasse fortius, quam senem. Et cum dixisset, se præmia in patrem contulisse: dixit, Vici te pater: sed nempe vici tibi. *Albutius* hoc colore narravit: Noluit, inquit, videri per collusionem patri titulum fortissimi viri contigisse. Non cessi ante judicium: ut in judicio cederem: & feci. Nihil aliud quam laudavi patrem, virtutes ejus retuli: visus sum propter hoc ipsum præmio dignus. *Silo Gabius* ait: Solebas mihi pater inter dignorum virorum exempla narrare quædam etiam domestica. ajebas autem: Patrem fortem virum habuisti. vide ut tu sis fortior, processi tecum in aciem, nec illinc multi redimus, omnis gloria in una domo erat. Iubebat Resp. fortes viros recognoscere: O quantam ego cupiditatem gloriæ in patre meo vidi, quam juvenilem! Contendere me vetabat imperio, jubebat exemplo. Ventum est in judicium, omnium quos ego novi, res invidiosissima: quærebatur de patre meo, utrum fortior esset, an felicior. *Oscus* hoc colore narravit: Erant qui accederent, & dicerent: Roga patrem tuum. cedat tibi. non est utile Reipublicæ hostium excitare animos. excitabuntur, si scierint, neminem in hac civitate esse fortiorem quam senem. illi me coegerunt, quasi tunc quoque aliquid præstiturus essem Reipublicæ, venire in judicium: in quo quid habet? ego sum judicatus junior. *Denso* dixit: Timeo ne ob hoc ipsum patri vilior fiam, ego sciam an usquam gloriosus sit. *Triarius* hoc colore usus est: In judicio volui tibi cedere, ut non imperasse videreris, sed vicisse, & cessi. defunctorie causam meam egissem? notum sit illum cedere quia parum est illi, non putabat. *Nicetes* in hac controversia dixit, Εἰ δ

πέπτω⸗ ὑπὸ τῆς φύσεως ἀποδοθεὶς ΗΜΕΙΣ ἡμῖν παρέςη τῷ τότε δικαςηρίῳ, οὐκ ἂν εἶπεν. τίς νύ μοι ἡμέρη ἥδε θεοὶ φίλοι; νὴ δία μάλα χαίρων. ὁίτ' ἀρητῆς περιδῆριν ἔχουσιν, εἶπον μῶν ὅδε πατρὸς ἀμείνων; *Scaurus* hunc fensum aliaer dixit: O fi avus meus intereſſet judicio, quam libenter ſpectaret & diſcordiam noſtram Clamaſſet mihi: Non eſt quod cedas, ipſe mihi nunquam ceſſit, *Labienus* partem patris declamavit, & dixit quod etiam deſertoribus licet: Nolo habitare cum adverſario meo. non capit idem contubernium fortem virum & victum. Statuam, inquit, tibi poſui. imo ne poſſem unquã me victum obliviſci, ignominiam meam in æs incidiſti.

CONTROVER. XXXII.

Demens quod mori coëgerit filiam.

LEX. Dementiæ ſit actio. Thema. *Bello civili quædam virum ſecuta eſt, cum in diverſa parte haberet patrem, & fratrem. victis partibus ſuis, & occiſo marito, venit ad patrem, non recepta in domum, dixit, Quemadmodum tibi vis ſatisfaciam? ille reſpondit: Morere, ſuſpendit ſe ante januã ejus: Accuſatur pater à filio dementia.*

CONTRA PATREM. *Porcii Latronis.* Sic ſibi ſatis fieri ne victor quidem voluit: excuſavit victos, qui reſtituit. Quoniam repoſcis vitam, quam dediſti, accipe. Nullum fuit in proſcriptione mulieris caput. *Oſci.* Inquinaſti filiæ ſanguine penates. quanquam quid loquor penates, tanquam in domo perierit? Allatum ad ſe Cæſar Pompeji caput, flevit, & hoc illi propter filiam præſtitit. *Arellii Fuſci.* Quemadmodum tibi vis faciam ſatis? Hoc ipſo ſatis feciſſe debuerat puella. Filiam habuerit adeo piam & in maritum & in patrem ut alterum uſque in mortem ſecuta ſit: alteri etiam per mortem ſatis fecerit. quam periculoſe eum offendo, qui ſimul iraſci cœpit: neſcit ignoſcere? *Clodii Turrini* Patris, Morere. Quid aliud meruerat, ſi ſatisfacere noll et? Niſi occupaſſet ſoror, fortaſſe pater tibi ſatis feciſſet. Hoc certum habeo, unuſquiſque veſtrum ſuadebat puellæ: Ad iratum patrem venis: in quas potes te compone blanditias: roga, deprecare: ſi nihil proficies, habes quemadmodum cogas: morituram te denuntia. Hoc quod ignoviſti, victor, ad viros pertinet: illi tibi gratias agunt, nam fæminas, ne ſi iraſcereris quidem, proſcripſiſſes. Quare ſecuta es virum? Adeo tibi vetera exempla exciderunt bonarum conjugum quibus filiam ſolebas ſanus hortari? Aliqua ſpiritum viri redemit ſuo: aliqua ſe ſupra ardentis rogum miſit, impendiſſet ſe puella viro, niſi ſervaſſet patri. *Fulvii Sparſi.* Filia ante limen paternum in cruore ſuo volutatur, quid exhorruiſtis? paterna ſatisfactio eſt. Noſtis domus noſtræ legem: aut dicendum mihi, aut moriendum eſt. Qualis eſt iſta ſatisfactio, qua filia exoratum patrem ſibi non ſentit? *Albutii Sili.* Utræ meliores partes eſſent, ſoli videbantur judicare dii poſſe. Si vis ſatis facere mihi, morere. Quod ad me attinet, iraſcare malo. Si parricidium eſt, fuiſſe in diverſis partibus, nunquam defendiſſet apud Cæſarem Ligarium Cicero. Marce Tulli, quam levi judicaſti crimen, de quo confeſſus es! Dona filiam. ſi miſericors es, deprecanti: ſi hoſtis, edicto: ſi pater, naturæ: ſi judex, cauſæ: ſi iratus es, fratri. *Buteonis.* Ante ipſum limen domus deceſſit, ne dubitari poſſet, utrum marito periſſet, an patri. ubi ſtuduiſti? nego te iſtuc in bello didiciſſe: *Marillii.* Meruerat, inquit, mori, etjamnum accuſas? certe jam tibi ſatis factum eſt. O novum monſtrum. irato victore vivendum eſt. exorato patre moriendum eſt. *Paſſieni.* Utinam interveniſſem.

non satis fecisses sola patri. Furiosum te dixeram, si pro genero non rogasses. Secutus est gener diversas partes, uxor suas. *Labieni*. Hoc, obsequio consequatur denique, ut iurra domum moriatur. M. Cato, quo viro nihil speciosius civilis tempestas abstulit, potuit beneficio Cæsaris vivere, sicut Tullius, si voluisset, Optima civilis belli defensio, oblivio est. *Musa*. Allato ad se capite Cn. Pompeii, Cæsar avertisse oculos dicitur: quod tu ne in morte filiæ quidem fecisti. *Cornelii Hispani*. Pervagata est illa crudelis belli fortuna omnem ordinem, & usque ad ultimæ plebis supplicia descendit. nihil in civitate nostra immune victoris iræ præter fœminas fuit. Hanc laudem miseræ urbi servare licuit. At tu pater, ut victor insanis. *Mentonis*. Semel repulsa iterum redit: iterum repulsa, tertio rogat: non fatigatur, scit exorari etiam hosteis. O te crudelem, nisi jam tibi & pro genero satis factum est: Non ignoro, in quanto periculo sim. nescit placari iratus, & hoc etiam à filiæ excanduit. *Triarii*, An non exorares victorem pro alio pater? Morere, inquit. Illi quoque quibus animadvertere in damnatos necesse est, non dicunt *Occide*, non *Morere*: sed *Age lege*: crudelitatem imperii verbo mitiore subducunt.

PARS ALTERA. *Turrinus Clodius* belle dixit: Nolite mirari si durioribus utar: non sum processurus ultra verba: minabor, deinde ignoscam. fecit & victo.

Divisio. *Latro* usus est in hac controversia illa vulgata quæstione: An possit agi cum patre ob ullam aliam rem, quã ob dementiam. Impotens sum, immitis, non tamen demens. Mores tuos, patri debes approbare, non patris regere. Dic, Desipis, nihil intelligis, ego sanitatis meę, si potuero, argumenta colligam: dicam in senatu non stulte sententiam. Quid tibi videor fecisse dementer? Partes male egi? damnare non potes partem propter verba, immo propter verbum. Si damnari dementiæ aliquis pater, etiam non demens, ob aliquod improbandum factum potest, an hic possit. Hoc in duo divisit, An etiam si hoc animo dixit, ut filiam mori vellet, damnandus tamen non sit. Hic accusatio filiæ, contrarias parteis, à patre sequentis, cum illam ipsa natura publicis excepisset malis. Animadvertit Manlius in filium, & victorem: animadvertit Brutus in liberos non factos hosteis, sed futuros. vide an sub is exemplis patri fortius tantum loqui liceat. Deinde, An non eo animo dixerit, ut eam mori vellet. Dixit, inquit, iratus, cum vellet castigare, non occidere. *Gallio* & illam quæstionem fecit, An non ob id puella perierit, quod pater illi tam dure responderit. Periit, inquit, propter desiderium viri: alioquin unius verbi smaritudinem morte pensasset? Immo mulier præceps, temeraria, insano flagrans amore & attonito, quæ virum patre relicto secuta fuerat, res viri consecuta est. *Silo Pompejus* huic quæstioni præponebat illam, ex qua in hanc transitus sit, An etiam si propter hoc verbum patris periit, damnari tamen pater non debeat. nec enim eventus imputari debet cujusque rei, sed consilium. Si post hoc verbum puella vixisset, numquid patrem dementiæ damnare posses? atqui hoc verbo si quid factum est, non à patre, sed à puella factum est. Non oportet autem illius temeritatem, dementiam videri patris. Post hanc quæstionem faciebat illam, An ob hoc perierit.

Color. Color à parte accusatoris simplex est: ait patrem durum fuisse, crudelem, bono publico eum fuisse periturum. Dixit dure, inquit, eo vultu, ea affirmatione ut videretur non jubere tantum, sed occidere. (Hos loco dixit *Turrinus Clodius*: Hoc post bellum, immo post edictum: & adjecit, Nunc intelligit Resp. Imperator, quantum tibi debeat, cui sine sanguine satis factum est. Omnes enim dixe-

dixerunt, patre nolente illam nupsisse. *Gallio* dixit: Nondum mihi videbatur scire quid meruisset. volui illam intelligere crimen suum. *Cestius* hoc loco: Contumaciter, inquit, rogavit, sic quomodo & periit: non vultu demisso, non summissioribus verbis, nondum tanquam victa: nihil agnovi filiæ, nihil victæ. Primum quare ad me non fratrem suum misit? an etiam fratri irascitur? *Argentarius*. Nos duces exoravimus, quorum liberi in diversis partibus fuerant. diximus: Ignosce nobis severis esse, si licuerit esse securis. Quid peccavi, quod filiam ex hostium castris venientem non primo verbo recepi? *Turrinus Clodius* ait: Volui fratrem sorori dare beneficium, eo durius loquar, ut ille me pro sorore sua deprecetur. Primum quare me solum rogat, cum debeat duobus satis facere? *Silo Grabius* dixit: Volui, inquam, mora torquere: sine inquam, iterum ac tertio roget. Nec mitissimus quidem victor statim agnovit. *Labienus* ait: Non sum statim exoratus: & si vixisset, non essem fractus primis vocibus ejus: ne tertio quidem rogatus, aut quarto. At victor cito exoratus est. Noli mirari: facilius est ignoscere bello quam parricidio: *Hispanus* de morte ejus hoc dixit: iterum illam nobis vir abduxit. *Albutius*. Tuto me, ait, putavi loqui fortius. non dubitavi enim quin frater illi dicturus esset: Non est quod timeas, exorabitur: si difficilior erit, illum ego rogabo, & rogasses, adolescens, fecissem non magis tibi ego, quam sorori tuæ maritus? *Montanus Votienus* dixit: Non est quod putes illam cecidisse ira patris: cui vixerat, periit. illa se cui addixit, impendit. Et eundem sensum in argumentis, cum dixit non propter patrem illam periisse. Quid ergo, inquis? propter quem? Scis illam virum habuisse, pro quo mori posset.

CONTROVERSIA XXXIII.

Debilitans expositos.

Lex. Reip. læsæ sit actio. *Thema. Quidam expositos debilitabat, & debilitatos mendicare cogebat, ac mercedem exigebat ab eis. Resp. læsa accusatur.*

CONTRA DEBILITANTEM EXPOSITOS. *Porcii Latronis*. Æstimate, quale sit scelus istius, quo factum est ne læsi patres liberos suos aut agnoscant, aut recipiant. etiam confessas injurias tacent. Vectigalis istius crudelitas fuit, eo magisque quod omnes præter istum misericordes sumus. Mendicares, nisi tot mendicos fecisses. Effecit sceleftus iste, ut novo more nihil esset miserius expositis, quam tolli: parentibus, quam agnoscere. *Cassii Severi*. Huic cæci innitentes baculis vagantur, huic trunca brachia circum feruntur, huic convulsi pedum articuli sunt, & torti tali, huic elisa crura, illius, inviolatis pedibus cruribusque, femina contudit: aliter in quemque sæviens ossifragus iste, alterius brachia amputat, alterius enervat: alium distorquet, alium delumbat: alterius diminutas scapulas in deforme tuber extundit, & risum in crudelitate captat. Produc agedum familiam semivivam, tremulam, debilem, cecam, mancam, famelicam: ostende nobis captivos tuos. Volo mehercules nosse illum specum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium spoliarium. Sua cuique calamitas tanquam ars assignatur. Huic recta membra sunt: &, si nemo obstet naturæ, proceritas micabit. ita frangatur, ut homo se allevare non possit, sed pedum crurumque resolutis vertebris repet: huic extirpentur radicitus. huic speciosa facies est. potest formosus mendicus esse. reliqua membra invalida fiut, ut fortunæ iniquiras in beneficia sua sævientis magis hominum

animos pervellat. Sine satellitibus tyrannus calamitates humanas dispensat. *Vibii Galli.* Intuemini debilia infelicium membra, nescio qua tabe consumpta: illi præcisas manus, illi erutos oculos, illi contractos pedes. Quid exhorrescitis? sic iste miseretur. Tot membra franguntur, ut unum ventrem impleant: &, ô novum monstrum, integer alitur, debiles aiunt. *Albutii Sili.* Perissent, inquit. ita non sic infelicius superfunt, quam perituri fuerant? Perissent, inquit. interroga patres, utrum maluerint. Eruantur, inquit, oculi illius, hujus præcidantur manus. Quanti ex tyrannicidis fortes viri? quanti futuri sacerdotes? Nec puto incredibile in hac fortuna loquor. certe ex hac turba origo Romanæ gentis apparuit. Egregius educator plus acceptum crudelitati, quam expensum misericordiæ refert. *Triarii.* Perissent, inquit Puto, experieris nos non esse crudeles. tamen nemo non nostrum, cum istis stipem porrigeret, mortem precatus est. Surge tu debilis: conatur, & corruit. Surge tu mute: sed quid excitaris? rogare non potes. Surge tu cæce: sed ad quorum eas genua, nescis. O te inter omnes debiles ante hoc judicium felicissimum, quod istum dominum non videbas: in hoc judicio infelicissimum, quod istum reum non vides. Expositos aluerunt etiam feræ, satis futuræ mites si præterissent. *Cornelii Hispani.* Ergo si illis temporibus carnifex apparuisset, conditorem suum Roma non haberet. Timeo ne hoc profit reo, quod nemo ex his quenquã videri vult suum. *Julii Bassi.* Intuemini utramque partem, & ei succurrite, quæ miserabilior est. liceat videre mercenarios tuos. hic cæcus est, hic debilis, hic mutus. His tu mori non permittis? Vis in te judices more tuo misericordes sint, tuo exemplo? *Argentarii.* Quorum cum ubique audiantur preces, in sua tantum causa cessant. Adjiciamus aliquid ad quæstum, deme huic oculos, illi manus. *Arellii Fusci Patris.* Præcidatur, inquit, lingua. genus est rogandi, rogare non posse. Miseremini horum omnium, Iudices, quorum miserer etiam singulorum soletis. *Ceстii Pii.* Ut hanc causam susciperẽ, ne ab eis quidem rogatus sum, pro quibus ago. quid enim miseri rogare sciunt, nisi stipem? quid infelix iste peccavit aliud, quam quod natus est? *Clodii Turrini Patris.* Age si quis agnoverit suum, petes alimenta, tanquam aineris? non est quod timeas, nemo agnoscet. O miserum, si quis alimenta suo dat: ô miserum, si negat. Ita nos illis vindictam negaturos putas, quibus ne id quidẽ negamus, quod tibi daturi sint? Et quod est indignissimum, crudelis cum sit, misericordia publica alitur. Venite miseri, & hodie primum vobis rogate. *Mentonis.* Errant miseri circa parentum suorum domos: & fortasse aliquis à patre alimenta non impetrat. Nulli plus reddunt integra mancipia. Cur tu tam exiguum refers? * via este quas poterat, ut non rogares, ut non acciperes: spiritum tibi non relinquerẽ, nisi crudelior futurus essem tibi relinquendo. Tibi captura quotidiana non respondet. apparet te nondum hominibus satis miserum videri. *Gabii Silonis.* Tu, inquit, in illa viciula mendicabis, tu ad limen accedes: & crudelis, miseris parentum domos demonstrat. Hic non facile stipem impetrat? etiamnum aliquid illi detrahatur. *Iunii Gallionis.* Serva oculos, ut videat quem roget: serva manus, ut habeat quibus stipem accipiat. Occurrunt nuptiis omina dira, fatis publicis auspicia feralia. Feriatis maxime ac sollemnibus & hilaritati dicatis diebus semianimes isti gregesoberrant. à te fortasse aliquis acceptam stipem portat ad deos. *Fulvii Sparsi.* Scio, Iudices, variis quemque causis ad accusandum solere compelli. quosdam ambitio gloriæ, quam ex damnato petierunt, provocavit: alios

alios odia & simultates protraxerunt: non dubito fuisse quosdam qui præmium peterent: ego omnibus ceteros impellentibus causis vaco. Quæ enim gloria est in tam sordido reo? quæ simultates, ut non eas quoq; contraxisse pudeat? aut quod præmium, cum stimulant ii, qui se alere non possunt? Non is est qui rogare nesciat. etiam docere solet. Quos affectus vestros optare debeam, nescio: si misericordiæ propiores fueritis, crimina rei vobis ostendam si verum fuerit. At reum hunc nos publice pascimus. Exigit ura te talio. non habes totidem membra, quot debes. Lupa obiita feritatis, placidior, velut fœtibus suis præbuisse ubera fertur. Sic lupa venit ad infantes: expectemus hominem. Gratulor tibi Roma, quod in conditores tuos homo nō incidit. Ergo cum de publica misericordia cogitares, tam crudelis esse potuisti? Proxima, inquit, die hic plurimum retulit: faciendus est huic similis alter. hic satis retulit, fiat & alius miser ad hoc exemplum. Ite nunc, inquit, & alimenta mihi quærite. Tu, inquit, qui oculos non habes, per oculos rogato. tu, inquit, qui manus perdidisti, per manus rogato. Tu per illa membra quæ trahis debilia; per ea quisque quæ non habet, ambiat. O miseros qui sic rogant: miseriores, qui sic rogantur. Ecce, nescio quis. Meus, inquit, filius si viveret, huic fortassis similis esset. Num, inquit, ego meum transeo? Alius, inquit: Potuit meus in eundem incidere dominum. quid si incidit? omnes omnibus conferunt, dum unusquisque timet ne suo neget.

Pars altera. Arellii Fusci. Debilitasti, inquit. plus illis patres nocuerant.

DIVISIO. *Latro* sic divisit, An læsa sit Resp. Primum quod reip. crimen constare oportet. deinde tunc reum quæri. An læsa sit Resp. non solet argumentis probari. Manifesta statim Reip. damna sunt, si muri diruti sunt, si classis incensa est, si exercitus amissus, si vectigalia diminuta. Hoc damnum quod tu obiicis, non videbat. Dic mihi, quando remp. læsit? cum unum expositum debilitavit? atqui etiam qui occidit unum, non tamen Reip. læsæ tenetur reus, sed cædis: etiam qui duos, etiam qui plures. Dic mihi, quis numerus efficiat, ut læsa videatur Resp. Duo debilitantur, nondum Resp. Infantes perdidit, & infelices. Potuerunt, inquit, duces: fieri potuerunt etiam sacrilegi esse & homicidæ: potuerunt & perire. Attamen crudelem rem facit & lanista, nec damnatur Reip. læsæ: & leno qui cogit invitas, pati stuprum, nec lædit Remp. Ego nunc non laudari rei desidero, sed absolvi. noceat hoc illi, cum honores petit. Potest aliquis & non esse homo honestus, & esse innocens reus. Deinde an si læsa sit Resp. ab hoc læsa sit. Non à me, inquit, sed à parentibus qui projecerunt. Hic crudelis, ut multum illis abstulerit, vitam reddidit. Contra, ait. Illi singulos exponunt, in omnes debilitas: illi spem, tu instrumenta vivendi detrahis. Deinde, An teneatur Reip. læsæ, si fecit quod ei facere licet. Non potuit, inquit, ulla res lege damnari, quæ legi innititur. Si domum meam diruā, nunquid dices me Remp. lædere? Et poteras describere, quam inhumanum sit, illos parietes majorum in nostram usque perductos memoriam, in hostilem modum dejici. In agris meis arbusta succidere velim. Deinde, An hoc licuerit illi facere licuit, inquit. Expositi, inquit, in nullo numero sunt: servi sunt: hoc legum latori visum est. denique si non licet, habent legem talionis. agere singuli injuriarum possunt. Reip. quidē læsæ non potest agi eorum nomine, qui extra Rempubl. sunt. Non potest pro omnibus agi. pro quibus singulis non potest. Scio quosdam putare quæstionem esse. An possit à privato homine lædi Respubl. *Sparsum* certe ita declamare

memini,

memini. Quod si quisquam recipit, & illam recipiet: An à muliere possit, an à sene, an à paupere possit: quorum nihil unquam quæritur. Sed dici tamen solet, quomodo cum illa quæstio tractatur, An Respubl. læsa sit, totiens reus in argumenta non læsæ Reipublicæ non dixit: ne potuit quidem lædi à privato, à paupere, ab ægro, ab infante. *Gallio* fecit illam quæstionem, An in expositis lædi possit Respublica. Non potest, inquit. An lædi possit in aliqua sui parte: hæc nulla Reipubl. pars est, nō in censu illos invenies, non in testamentis. Sed hęc quoque in illam incurrit, An Resp. læsa sit. dicitur enim: Ne lędi quidē potuit in eis, quos nō habebat.

Color. Pro illo qui debilitat expositos, pauci admodum dixerunt. Dixit *Gallio*, & hoc colore usus est: Egentem hominem, & qui ne se quidem alere, nedum alios posset, sustulisse eos, qui jam relicti sine spe vix spiritum traherent: quibus non injuria fieret si aliquid detraheretur: sed beneficio cederet, si vita servaretur. Faciant invidiam, alicui oculos deesse, alicui manus. dicant illos per hunc tam misere vivere, dum fateantur per hunc vivere. *Gallio* illud quoque in argumentis tentavit: Adeo, inquit, hec res non nocuit Reipub. ut possit videri etiam profuisse. Pauciores erunt, qui exponent filios. *Turrinus Clodius* hoc colore usus est: Multos patres exponere solitos inutiles partus. Nascuntur, inquit, quidam statim aliqua parte corporis multati, infirmi, & in nullam spem idonei: quos parentes sui projiciunt magis, quam exponunt: alii qui etiam vernulas, aut omine infausto editos aut corpore invalidos abjiciunt. Ex his aliquos hic sustulit, & eas partes quæ cuique possent miserabiliores esse, miseratus abstulit: stipem rogant. & unius misericordia vivunt, omnium aluntur. At res fœda est, mendicos habere, à mendicis ali, inter debiles versari. Age non pudet vos ex hoc producere contubernio reum, à quo dicatis læsam Rempublicam? & sic descendit ad argumenta, ut diceret: Quomodo hic potuit lædere? *Silo Pompejus* illo colore usus est: Misericordem hunc fuisse, voluisse vitam dare, sed non potuisse alere: itaque eo compulsum, ut unusquisque aliquam partem corporis pro toto dependeret. *Labienus* tam diserte declamavit partem ejus, qui debilitabat expositos, quam nemo alteram partem: cum illam omnes disertissimi viri, vel ad experimenta suarum virium dixerint. Illum autem locum vehementissime dixit. Vacare homines huic cogitationi, ut curent quid homo mendicus inter mendicos faciat? Principes, inquit, viri contra naturam divitias suas exercent: excisorum greges habent, exoletos suos, ut ad longiorem patientiam impudicitiæ idonei sint, amputant. & quia ipsos pudet viros esse, id agunt, ut quam pauci viri sint. His nemo succurrit delicatis & formosis debilibus. Curatis qui ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur. non curatis, quod isti beati solitudines suas ingenuorum ergastulis excolunt: non curatis, quod juvenum miserorum simplicitatem circumveniunt, & speciosissimum quemque maxime idoneum castris in ludum conjiciunt. In mentem vobis venit misereri horum, quod membra non habeant? quid illorum, quod frustra habent? Hoc genere infectatus seculi vitia, egregia figura, inquinatum & infamem reum, majorum criminum impunitate defendit. Celebris hæc apud Græcos controversia est. Multa ab illis pulchre dicta sunt, à quibus non abstinuerunt nostri manus: multa corrupte, quibus non cesserunt. *Nicetes* dixit: Τί χάσιν; καὶ τρέφεις· δητεῖς, οὓς μὴ τρέφειν, ἀκέδιστιν. Hunc dixit sensum *P. Asprenas.* eodem modo, uno verbo priore usus: Hunc alunt qui alimenta poscunt, quibus crudelis est qui negat. Circa hunc sensum est & ille

ille à *Quinctiliano* dictus: Nescio utrumne vos miserabiliores dicant. quod alimenta accipitis, an quod huic datis. Accipitis enim, quia debiles estis. Ei datis per quem debiles estis. *Addeus* rhetor: Κλαίουσαι μητέρες ἠράνιζον, ἃ δι' ὑμᾶς λέγουσαι, τὸ ἐμὸν. ἃ δὲ ἀλλότριο, καὶ τὸ ἐμὸν ἄλλοι. Hunc sensum quidam Latini dixerunt: sed sic, ut putem illos non mutuatos hanc sententiam, sed imitatos. *Blandus* dixit: Porrigit aliqua mendico rogata stipem. Vtique si peperit, exposuit. ô quam misera cogitatio porrigentis est! hic fortasse meus est. *Oscus* dixit: Qui jam porrexit plurimis stipem, suo negat. *Arellius Fuscus* dixit: Alit rogata filium mater: misera, si scit suum esse: misera, si nescit. *Artemon* dixit: Τὰ μὲν τῶν ἄλλων ἐρανίζονται γ' ἕως τρέφει, ἀλλ' ἡμέτερα ἀπηρα τρέφει. Hanc sententiam *Latro Porcius* virilius dixit, qui non potest furto suspectus esse. Græcos enim & contemnebat & ignorabat. cum descripsisset debiles artus omnium, & alios incurvantes, alios repentes, adjecit: Pro dii boni, ab his aliquis alitur integer? ΔΑΜΑΣΣΟΜΒΡΟΣ dixit: Πάλαι μὲν ἐκθέτες κίνδυνος ἦν τὸ τεθνάναι. Hunc sensum *Cestius* transtulit. Effecisti, inquit, ut majus periculum esset educari, quam exponi. *Fuscus Arellius* aliter dixit: Illa adhuc in miseræ sortis infantia timebantur, feræ, serpentesque, & inimicus teneris artubus rigor, & inopia: inter expositorum pericula non numerabamus educatorem. *Glycon* corruptam dixit sententiam: Κρυσάτω τις τὴν θύραν. τῶν ἐχθρῶν τὶ προσαγάγοι τις. Et illam: Ἄγε σὺ δὲ κλαῖε, σὺ δὲ θρήνει, ὦ κακῶν ἀσυμφώνων. Sed nostri quoque bene infanierunt. *Murrhedius* dixit: Producitur miserorum longus ordo, major pars se sine se trahit. *Licinius Nepos*: Vt solvendo sis in pœnas, quotiens tibi renascendum est? Illud *Sparsus* dixit, quod non corruptum tantum, sed contrarium dicebat esse Montanus: Solus plura habes membra, quam tot hominibus reliquisti. Ita enim hic potest videri læsisse rempublicam, si multi sunt debilitati. Apparet autem non multos esse, si plura habet membra, quam debilitatis reliquit. Et illud æque ab illo ajebat corrupte dictum: Prodii, erunt plures mendici, quam membra. Græcas sententias in hoc refero, ut possitis æstimare, primum quam facilis Græcæ eloquentiæ in Latinum transitus sit; & quam omne, quod bene potest dici, commune omnibus gentibus sit: deinde ut ingenia ingeniis conferatis, & cogitetis Latinam linguam facultatis non minus habere, licentiæ minus. *Labieni* sententiam separavi, quia locuti de illa homines erant. Sed ubi quotidianum diurnum & mendicantium quæstus recognoscit, tu hodie minus attulisti. cedo lora. gaudeo me non omnes emancasse. Quid fles? quid rogas? plus retulisses, si sic rogasses. Dixerat & illam sententiam: Date miseris, quod unum percipere gaudium possunt. Aliquis ex illis damnatum istum videat, aliquis audiat. ἀυλὴ μόνη, *Glycon* dixit, τοῖς ἐγκλαπώροις χαρὰ καταλέλειπται. *Vinicius* summus amator Ovidii, hunc ajebat sensum disertissime apud Nasonem Ovidium esse positum, quem ad fingendas similes sententias ajebat esse memoria tenendum. Occiso Achille hoc epiphonema apponit:

Quod Priamus gaudere senex post
Hectora posset,
Hoc fuit. ...

Cassius Severus dixerat: Ostende nobis captivos. *Iulius Bassus* dixerat: Ostende nobis mercenarios tuos. *Labienus* commodius videbatur dixisse: Ostende nobis alumnos tuos. *P. Asprenas* dixit, cum induxisset stipem porrigentem mendico, O infelicem patrem! & hoc qui dicit, fortasse pater est.

CON-

CONTROVERS. XXXIV.

Parrhasii Prometheus.

Lex. Læsæ Reip. sit actio. Thema. *Parrhasius pictor Atheniensis, cum Philippus captivos Olynthios venderet, emit unum ex his senem, perduxit Athenas. torsit; & ad exemplar ejus pinxit Prometheα. Olynthius in tormentis perit. Ille tabulam in templo Minervæ posuit, accusatur reip. læsæ.*

CONTRA PARRHASIUM. *Gavii Silonis.* Infelix senex vidit jacentis divulsæ patriæ ruinas: abstractus à conjuge super exustæ Olynthi cinerem stetit. jam ad figurandum Promethea satis tristis est. Pro Iupiter, (quam enim melius invocem adversus Parrhasium, quam quem imitatus est?) Olynthium tantum picturæ tuæ excipio. Num quis, ut naufragum pingeret, hominem mersit? cæditur: parum est. inuritur: etiamnum parum est. laniatur: hoc, inquit, in irato Philippo satis est, sed nondum in irato Iove. *Iulii Bassi.* Producitur. Supervacuum est, inquit: nondum quantum satis Prometheo, potest gemere. Vltima Olynthii deprecatio est: Atheniensis redde me Philippo. Non est istud donum, sacrilegium est. Servus, inquit, meus fuit. Putes Philippum loqui. Ædem Minervæ tanquam castra Macedonum fugiunt. *Clodii Turrini.* Parum, inquit, tristis est. Aliquis Olynthius parum tristis est. nisi qui Atheniensem dominum sortitus est? Dabo tibi, Parrhasi, majora tormenta. duc illum ad jacentem Olynthum, duc illo ubi liberos, ubi domum perdidit: scis certe quam tristem illum emeris. Olynthiis urbem aperuimus, templa præclusimus, Ergo nemo Olynthius tortus esset, si omnes illos Macedones emissent. Torqueatur. hoc nec sub Philippo factum est. Moriatur. hoc nec sub Iove. *Argentarii.* Hoc hospitio Olynthius Athenis exceptus est? tantum porro Olynthius possit, Parrhasius quid? non & oculos nostros torquet? ibi ponit tabulam, ubi fortasse nos tabulam fœderis posuimus. Hoc Promethea facere est, non pingere. Ajebat tortoribus: Sic incendite, sic istum quem fecit, cum maxime vultum servate, sit sibi ipsi exemplar. *Cestii Pii.* Emi, inquit. Immo si Atheniensis ea, redemisti. si nescis Parrhasi, in isto templo pro Olynthiis dona solvuntur. Crudelis ille Græciæ carnifex, istum tamen nihil amplius quam vendidit. Producitur nobilis senex, longa miseriarum tabe confectus, reductis introrsus oculis, tam tristis, quasi jam tortus esset. ut admoveri sibi cathenas vidit: Supervacuæ, inquit, sunt, si ad alium dominum pervenissem, Athenas fugerem. Istud tibi in nullo Olynthio permitto, nisi Lasthenem emeris. *Triarii.* Corrupisti duo maxima Promethei munera, Ignem & hominem. Quemcunque præco flentem viderat, sciebat ea emptorem: miserebantur omnes. Te fortasse ipse Philippus reduci jussisset, si Atheniensem vidisset & emptorem * quod ego fabulosum esse non dubito. Sed utrum vult Parrhasius, eligat. parum pie, aut infami auctione imitatus est. Clamabat ista: Nondum satis tristis es: nondum satis, inquam, adjecisti ad priorem vultum. talis in auctione Philippus? *Musæ.* Narraturus sum Olynthii senis igneis, verbera, tormenta. aliquis me nunc queri de Philippo putat. Dii deæque te perdant, misericordem Philippum fecisti. Si isti creditis, iratum Iovem imitatus est: si nobis, iratum Philippum vicit. Pinge Philippum crudelem, oculo effosso, jaculo perfractum, per tot damna à diis immortalibus tortum. *Cornelii Hispani.* Vltima membrorum meorum tabes tormentis immoritur. Parrhasi, quid agis? non servas propositum. Hoc supra Promethea est. Tantum patiendum

n est, pingente Parrhasio, quo- i irato Iove. *Arellii Fusci Patris.* ige Promethea, sed homines ientem, sed igneis dividentem: ige, sed inter munera potius am inter tormenta. Inter alta- Olynthii senis crucem posuit. ferrime senex, forte ex servis s aliquis felicius servit. Vtique icior est, quisquis Macedoni vit. *Fulvii Sparsi.* Si ad succur- dum profectus es, queror quod ium emisti: si ad torquendum, ieror quod ullum. Vtinam Phi- ppe his auctionem cum excep- one fecisses: Ne quis Atheniensis emeret. Non vidit Phidias Io- em, fecit tamen velut tonantem: ec stetit ante oculos ejus Miner- ; dignus tamen illa arte animus, : concepit deos, & exhibuit. uid facturi sumus, si bellum vo- teris pingere? diversas virorum atnemus acies, & in mutua vul- era armabimus manus, victi se- quentur, victores cruenti rever- entur? Ne Parrhasii manus ludat emere coloribus, internecioni umanae timendum est. Si necesse st aliquem torqueri, eme nocen- em servum, ut eodem tempore x eo exemplum sumas & suppli- ium. Statuitur ex altera parte Parrhasius cum coloribus, ex ltera tortor cum ignibus, fla- gellis, eculeis. Ista aut videntem, ut expectantem, Parrhasi, parum ristem putas? Dicebat miser: Non rodidi patriam. Athenienses, i nihil merui, succurrite: si me- ui, reddite Philippo. Inter ista Parrhasius dubium est studiosius pingat, an saeviat. Torque, ver- era, sic iste carnifex colores tem- perat. Quid ais? parum tristis idetur, quem Philippus ven- didit, emit Parrhasius: Etiam- num torque, etiamnum bene ha- bet, sic tene. Iste vultus esse de- buit lacerati, hic morientis. *Por- cii Latronis.* Si videtur tibi, istis muneribus aram misericordiae orna. Nemo ergo ex Olynthiis miserius servit, quam qui Athe- niensem dominum sortitus est? Miser ubicunque Philippum non viderat, pacem putabat. Allige, in- quit. Ajebat, Solutus apud Philip- pum fui. *Albutii Sili.* Expecta dum Euthycrates aut Lasthenes capia- tor. Phidias omnia Parrhasio tortore digna fecit. Philippus quoque vendidisse contentus est. Producitur senex nobilis, flens, respiciens patriam: placuit isti vul- tus infelix. habuit aliquid Prome- thei simile etiam ante tormenta. Diligenter agit causam, ut Philip- pus, Olynthio non est: ego pecu- niam perdidi, redi ad auctorem. Propter hominem Prometheus di- storius, propter Promethea, homi- nes ne torseris. Philippus sic ro- gabatur: Liceat Olynthiis vivere. Parrhasius aliter rogatur, Olyn- thiis mori liceat. Tristem volo fa- cere, nemo faciet, si Philippus non fecit.

DIVISIO. Hanc contro- versiam magna pars declamato- rum sic dixit, ut non controver- siam divideret, sed accusationem: quomodo solent ordinare actio- nem suam in foro, qui primo loco accusant. In scholastica, quia non duobus dicitur locis, semper non dicendum tantum, sed respon- dendum est. Objiciunt quod ho- minem torserit, quod Olynthium, quod deorum supplicia imitatus sit, quod tabulam in templo Mi- nervae posuerit. Si Parrhasius re- sponsurus non est, satis bene divi- dunt. Nihil est autem turpius, quam aut eam controversiam de- clamare, in qua nihil ab altera parte responderi poterit: aut non refellere, si responderi potest. *Gal- lio* fere similem divisionem in Par- rhasio habuit ei, quam habuerat in illa controversia, cujus mentio est in hoc ipso libro. Debilitabat expositos, detractis quibusdam. Divisit autem sic: An laesa sit Respublica. quid perdidit, in- quit? nihil. Nondum de jure con- troversiam facio. Perdidit unum senem Olynthius: fac Atheniensem. non ages mecum reipublicae laesae, si Atheniensem senatorem occidero, sed caedis. Ita verum A- theniensium corrumpitur opinio. mise-

misericordia semper censi sumus. Nunquam unius facto publica fama corrumpitur. Solidior est opinio Atheniensium, quam ut labefactari tormentis captivi possit. Læsa est, inquit, respublica. Si quis Olynthi depositum negaverit, videbitur, ut existimo, non rempublicam, sed hominem læsisse. Olynthiis hoc tribuisti, ut eodem loco essent, quo Athenienses. Læsisti, inquit, rempublicam, quod hanc picturam in templo posuisti. lædunt rempublicam qui aliquid illi auferunt, non qui adjiciunt: qui diruunt templa, non qui ornant. Peccaverunt ergo & sacerdotes, qui tabulam receperunt. quare tamen non reciperent? Deorum adulteria picta sunt, positæ sunt picturæ Herculis liberos occidentis. Deinde, An ob id accusari possit læsæ Reipublicæ quod ei facere licuit. Ea lege persequere, quæ non licuit, dicis mihi: Hoc facere non oportet, huic rei æstimatio immensa est, itaque nulla vindicta est. Et id tantum punitur, quod non licet. Satis abundeque est, si opifex rerum imperitus ad legem innocens est. An hoc ei facere licuerit. Hoc in illa dividitur, An Olynthius fuerit apud Atheniensem, etiam antequam fieret decretum. Servus, inquit, est meus, quem ego emi belli jure. vobis, Athenienses, expedit: alioquin imperium vestrum in antiquos fines redigitur, quicquid est bello partum. Et est contra. At ille servus alii emptori esse potest, Atheniensi non. Quid enim si Atheniensem à Philippo emisses? Atqui sciebas Olynthios nobis conjunctos esse fœdere. Vt scias, inquit, servos fuisse, decretum postea factum est Atheniensium, quo juberentur & liberi & cives esse. quare hoc illis jus, si jam habebant, dabatur? Deinde, an decreto hoc non continueatur, liberi ut fiant, sed ut esse liberi judicentur. Hoc censuimus Olynthios cives nostros esse. ita & ille civis noster fuit. Non, inquit: nam decretum in futurum factum est, non in præteritum. Vis hoc scire? Non quisquis Olynthium servum habuit, accusabitur, quod civem in sua servitute tenuerit. Si quis tunc inter necessaria servilium officiorum ministeria percussit, aut cæcidit, injuriarum accusabitur? atqui quantum ad jus attinet, nihil interest, occiderit, an cæciderit. nam aut nec cedere licuit, aut nec occidere.

Color. A parte Parrhasii fecit hunc colorem, emptum esse à Parrhasio senem, inutilem, expiraturum. Si verum vultis, inquit, non occidit illum, sed deficientis & alioquin expiraturi morte usus est. Torsit, inquit, tamen: si lucri causa, objice. nempe crudelitatis precium Athenæ habent. In argumentis dixit, quantum semper artibus licuisset: medicos, ut vim ignoratam morbi cognoscerent, viscera rescidisse. hodie cadaverum artus rescindi, ut nervorum articulorumque positio cognosci possit. *Albutius* hoc colore: Calamitosum fuisse, orbum palã mortem optantem: nec aliter illum Philippus vendidisset, nisi putasset illi pœnam esse vivere. *Silo Pompejus* putabat commodius esse, si hoc animo isset Parrhasius ad auctionem, ut aliquem in hunc usum emeret. poterit enim videri, elegisse vilissimum & maxime inutilem. *Fusco Arellio* placebat, emptum quidem illum in alios usus: sed cum deficeret, & mori vellet, in id quod unum ex cadavere artifex poterat, impensum. *Gallio* ad neutrum se alligavit, nec dixit, quo animo emisset. *Gallionis* color intolerabilis est. dixit enim, senem ex noxiis Olynthiis emisse. Quod si licet illi fingere, non video quare non eadem opera dicat, & conscium proditionis Lastheni, & se pœnæ causa torsisse. *Hispo Romanus* ignorantiam illam excusavit. Pictor, inquam, intra officinam suam clausus, qui hæc tantum vulgaria jura noverit, in servum nihil non domino licere, pictori nihil non pingere, mancipium suum operi

ſuo impendit. Non omnia, inquit, narras: Olynthius fuit ille qui periit. Quid autem ad rem pertinet, cujus nationis ſervus fuerit? Audes, inquit, ſervum dicere Olynthium? etiam, poſt bellum, & ante decretum. Alioquin quod vos illis dediſtis beneficium, niſi quod jam illos nec torquere licet, nec occidere? Græci nefas putaverunt, pro Parrhaſio dicere: omnes illum accuſaverunt, in eoſdem ſenſus incurrerunt. *Glycon* dixit: Πῦρ καὶ ἄνθρωπος Προμηθεῦ τὰ σά σε δῶρα βασανίζει. *Triarius* hoc ex aliqua parte cum ſurriperet, inflexit. Hoc ajebat *Severus Caſsius*, qui hoc facerent, ſimiles ſibi videri furibus, alienis poculis anſas mutantibus. Multi ſunt, qui detracto verbo, aut mutato, aut adjecto, putant ſe alienas ſententias lucrifeciſſe. *Triarius* autem ſic vertit, Corrupiſſe duo maxima Promethei munera, ignem & hominem. ſed egregie illam ſurripuerunt. *Euctemon* qui dixit, Προμηθεῦ ἐπί σε τις πῦρ καὶ ἄνθρωπον ſanius quam Glycon: ΑΛΛΑΙΟΣΙ Προμηθεῦ μέ τις γράφων ἄνθρωπον ἀφανίζει. *Damus* corrupiſſime: Δικαίως ὦ Προμηθεῦ, διὰ τί γὰρ πῦρ ἔκλεπτες ἀνθρώπῳ. Hic eſt *Craton* venuſtiſſimus homo, & probomo & profeſſus. *Aſinius*, qui bellum cum omnibus Atticis gerebat, cum donaret illi Cæſar talentum, in quo xiiij ſeſtertia ſunt Athenienſium more, ἢ πρόςθες, φησὶν, ἢ ἄφελε, ἵνα μὴ ἀττικὸς ᾖ. hic Cæſari, quod illum nunquam niſi menſe Decembri audiret, dixit, * & cum commendaretur à Cæſare Paſſieno, nec curaret, interroganti, quare non complecteretur tanti viri gratiam, ἥλιε καίοντος (V. C. παρόντος) ἅπτω λύχνον οὐχ ὅπτῳον. Sæpe ſolebat apud Cæſarem cum Timagene confligere, homine acidæ linguæ, & qui nimis liber erat: puto quia diu non fuerat ex captivo cocus, ex coco lecticarius, ex lecticario uſque ad amicitiam Cæſaris felix. uſque eo utranque fortunam contempſit, & in qua erat, & in qua fuerat, ut cum illi multis de cauſis iratus Cæſar interdixiſſet domo, combureret hiſtorias rerum ab illo geſtarum: quaſi & ipſe illi ingenio ſuo interdiceret, diſertus homo & dicax, à quo multa improbe, ſed venuſte dicta, ne modum excedam, excurro, & ad Parrhaſium revertor. *Niceter* dixit: Εἰ πίνακι δικαπύρῳ ζωγραφεῖν, ΠΑΝ V τυραννοῦντα. *Hiſpo Romanus* dixit: Ignes, ferrum, tormenta: pictoris iſta, an Philippi officina eſt? *Sparſi* ſententia in deſcriptione picturæ habet aliquid corrupti: ubicunque ſanguine opus eſt, humano utitur: dixit enim quod fieri non poteſt. Illum locum omnes tentaverunt: Quid ſi volueris bellum pingere? Quid ſi incendium? Quid ſi parricidium? A Græcis *Doron* furioſe dixit: Τίς Οἰδίπους, ἀλλήλης ' ΑΛΙ. τίς Ἀτρεὺς ὁ γράφης, ἴδ' Ηρων μὴ μάθῃς ἴδῃς. ΖΗΝΝΙΑΣ. * ζῇ Ἄιας. Sed nihil eſt quod minus ferri poſſit, quam quod à *Metrodoro* dictum eſt: μή μοι Τρωάδας, μηδὲ Νιόβην. Ἐπίθες τῷ πυρὶ τὸν προνοῶντα Προμηθέα ΠΑΣΑΟΥΚΕΝ (* πέπωκεν.) *Triarius* dixit. Nondum dignum irato Iove gemuiſti. *Haterius* dixit ſanius: Nondum vultus ad fabulam convenit. & illud: Parrhaſi, ut omnia fiant ad exemplum, vivat qui tortus eſt. Sed ſi vultis audire, ſupra quod non poſſit procedere inſania, *Licinius Nepos* ait: Si vultis digne punire Parrhaſium, ipſe ſe pingat. Non minus ſtulte *Æmilianus* quidam Græcus rhetor: quod genus ſtultorum amabiliſſimum eſt. *Hexarida* fatuus dixit: Ἀποκτείνατε Παῤῥάσιον, μὴ θελήσας, γράφων ἐξ ἡμῶν ἀρχέτυπον εὕρῃ. *Pauſanias* dixit: Διά σε Παῤῥάσιε, ἄρτι ὡς ἐκπορευόμεθ' υἱέων ναοῦ, ἀφανίσαντες. *Otho Pater* cum pro Parrhaſio diceret, in hoc colore deriſus eſt. Quia conciderant, inquit, per proditores Olynthii, volui pingere iratum proditori ſuo Iovem. *Gargius* multo ſtultius, quare Promethei Parrhaſius ſupplicium pinxiſſet. Ego, inquit, ardente Olyntho non odiſſem ignium auctorem?

rem? *Latronis* illa celebris sententia est, quam *Sparsus* quoque subtractis quibusdam verbis dixit in descriptione mortuorum: Parrhasi, emorior, sic tene. hanc sententiam ajunt & *Dioclem Carystium* dixisse non eodem mod. ἄπισ@ ἡ ὑπερβολὴ πρὸς τὸ ἄριστον εἶδ@. ἴδόα Mevs *Hippo* * *Kiteon* honeste. *Romanus* fecit: multo enim vehementius insanit, quam nostri fanatici. Voluit videri volturios ad tabulam Parrhasii advolare, fabula eleganti ad turpem sententiam perductus. Traditur enim Zeuxin, ut puto, pinxisse puerum, uvam tenentem: & cum tanta esset similitudo uvæ, ut etiam aves advolarent operi, quendam ex præsentibus dixisse, aves male existimare de tabula: non fuisse enim advolaturas, si puer similis esset. *Zeuxin* ajunt oblevisse unam, & servasse illud, quod melius erat in tabula, non quod similius. *Spiridion* æque familiariter in templum volturios subire putavit, quam passeres aut columbas. Dixit enim Σαρκοφάγα σὺ ἡ γραφὴ καὶ τὰ ζῶα. Sed nolo Romanos in illa re vinci. Restituet aciem *Muribedius*, qui dixit: Pinge Triptolemum, qui junctis draconibus sulcavit auras. Inter illos, qui de Prometheo corrupte aliquid dixerant, & *Apaturius* locum sibi vindicat. dixit enim: ὦ τοῦτο τὸ πῦρ εἰς θεὺς περὶ κλαπῆναι.

CONTROVERS. XXXV.

Fur accusator proditoris.

LEX. Injuriarum sit actio. *Lex.* Fur concione prohibeatur. Thema. *Quidam cum divitem postulasset proditionis, noctu parietem domus ejus perfodit, & scrinium, in quo missæ erant ab hostibus litteræ, sustulit. Damnatus est dives. Concionari cum vellet accusator, à magistratu prohibitus est. Agit injuriarum.*

PRO FURE. *Porcii Latronis.* Id solum sustuli, quod fur reliquisset. nihil tam fur timuit, quam ne dominus furtum nollet agnoscere. Fac mihi invidiam: prodidi furtum meum.

Ago magistratui isti gratias: cum ad illum furtum meum detulissem, furem summoveri non jussit. Ruentem civitatis statum unius parietis ruina reposui. *Osci.* Sollicitus erat, ne quod perdiderat, quæreretur. Indicium profiteor, multos furti conscios habeo. furti mei civitas conscia est. At illud tuto illi ostendi. hoc furtum non solus habeo. Furtum est quod timet dominus agnoscere? potui non esse pauper, habui quod magno venderem. Teneo ecce epistolas, in quibus manifesta proditionis argumenta sunt, in quibus hostium consilia. Te interrogo. si furtum est, repono. *Musa.* Furtum vocas, quod qui perdiderat, negabat suum? furtum feci, sed ex hostibus. *Clodii Turrini.* Furtum vocas, quod qui perdiderat, supplicium tulit: qui surripuerat, præmium? Utri permisissetis loqui, si eo tempore fur venisset & dominus? potui Remp. magno vendere vel proditori. *Arellii Fusci Patris.* Mille navium duces furto Trojam cepistis. si bene furto evertuntur urbes, quantò melius servantur? Si non indicavero cujus sit, nemo cognoscet. *Vibii Rufi.* Cujus ego si potuissem non parietem tantum, sed pectus ipsum perfodissem. Nondum totum consummavi officium: non est tam angusta Respublica, ut ab uno opprimi possit. *Cestii Pii.* Nolite à me omnia exigere quæ scio. multa sunt: quædam & in concione dicenda. Hoc furtum liberos vestros docete. Rogo vos Iudices, per furtum meum, quoties furtum meum protuli, tacet dominus, ego fur? Ecce altera injuria. Non tu, inquit, perfodisti domum? Tace, ego novi ista melius: Narrare soleo, non negare quæ scio.

Tacen

* * * *

Cætera desunt. Quæ sequuntur, ex Epitoma sumta sunt.

In forum veni, narravi nocturnum expeditionem meam. Convenerant omnes tanquam ad concionem. Cur me submoves ante accusationem, cùm nec proditores inauditi pereant? O furtum in concionem narrandum! proditoris vigilantissimum pectus, & in exitia nostra semper s licitū, publica fata sopiebant. Ita etiam ministros ejus alligaverat somnus, ut mihi liceret eligere quod tollerem. Diruere mihi videbar hostium muros. Furtum vocas, quo nihil melius tuo anno factum est: Nemo fur Rempub. cogitat. nihil non licet pro Repub. facere.

Pars altera pro Magistratu. Quare illud, Dii, spectaculum fuit? composuerat inter se fortuna Reipub. furem, & proditorem. ut vidit inutile furtum suum, prodidit, ut nobis venderet quod nulli poterat. Tam callidus fur, ut etiam proditori posset imponere. Consilium videri vult felicitatem furti sui. Lex quæ nocturnum furem occidi, quoque modo jubet, non de damnato, sed de fure loquitur. Odit hoc vitium. nec immerito. non multum abest à proditore. Sustulit quod non elegit, sed quod illi fatum publicæ felicitatis objecit. Vno tempore & proditorem nobis ostendit, & furem, qui divitem complicare mallet, quam damnare. Effregit domum manu suspensa, eluit illum. non tunc primum fecit. Sustulit, non quod voluit, sed quod potuit. Bono exemplo damnatus est proditor, malo juventus.

CONTROVERSIARVM QVÆ EXTANT

FINIS.

INDEX

INDEX CONTROVERSIARVM

quæ penitus interciderunt, & quarum Epitomæ sequuntur.

LIB. III.

1. *Luxuriosus à sodalibus excæcatus.*
2. *Parricida æquis sententiis absolutus.*
3. *Abdicandus quia fratrem abdicatum adoptavit.*
4. *Servatus à filio.*
5. *Pater raptam continens.*
6. *Domus cum tyranno incensa.*
7. *Venenum datum filio furenti.*
8. *Olynthius pater reus concursus.*
9. *Crux servi venenum agro domino negantis.*

LIB. IV.

1. *Pater à sepulcro à luxurioso raptus.*
2. *Metellus cæcatus.*
3. *Patre exule filia rapta.*
4. *Armis sepulcri victor.*
5. *Privignus medicus.*
6. *Indiscreti filius & privignus.*
7. *Tyrannicida, & adulter tyranni.*
8. *Patronus operas remissas repetens.*

LIB. V.

Præfatione laudatur Cassius Severus.

1. *Laqueus incisus.*
2. *Gener divitis inimici.*
3. *Fratres pancratiastæ.*
4. *Damnatus parricidii alligans fratrem.*
5. *Exusta domus cum arbore.*
6. *Raptus in veste muliebri.*
7. *Trecenti ab Imperatore recepti.*
8. *Tyrannus post abolitionem candidatus.*

LIB. VI.

Præfatio de Asinio Pollione, & Asinio Gallo ejus filio, & de Haterio.

1. *Chirographum cum abdicato.*
2. *Exul pater fundo prohibitus.*
3. *Mater nothi, lecta pro parte.*
4. *Potio ex parte mortifera.*
5. *Iphicrates reus.*
6. *Adultera venefica.*
7. *Demens qui filio cessit uxorem.*
8. *Versus virginis Vestalis.*

LIB. VII.

1. *Orba post laqueum sacrilega.*
2. *Philias amissis manibus.*
3. *Infamis in nurum.*
4. *Homicida sui.*
5. *Fortis nolens ad patrem fortem redire.*
6. *Pater naufragus divitis socer.*

EXCERPTA
EX
CONTROVERSIARVM
LIBRO PRIMO.

DECLAMATIO I.

Patruus abdicans.

Lex. Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema. Duo fratres inter se dissidebant: alteri filius erat. Patruus in egestatem incidit. Patre vetante, adolescens illum aluit, ob hoc abdicatus tacuit. Adoptatus à patruo est. Patruus accepta hereditate, locuples factus est. Egere cœpit pater. Vetante patruo aluit illum adolescens. Abdicatur.* C. D.

(*Excerpta ex Contr.* 1. *lib.* 1.)

DECLAMATIO. Eo jam perductus erat, ut omnem spem ultimorum alimentorum in ea sola domo poneret, in qua habebat abdicatum & inimicum. Ipse, loquit, me ali vetuit. Imitationem alienæ culpæ innocentiam vocas? Omnis instabilis & incerta felicitas est. Quis crederet jacentem super crepidinem Marium, aut fuisse consulem, aut futurum? Quid non timendum felicibus putas? Quid desperandum infelicibus? Ne circa plura instabilis fortunæ exempla te mittam, vide quis alimenta rogetur, & quis roget. Non sum hospes gravis. Vnum senem advoco (al. *adduco*.) Hoc tibi vitio placui pater. Pejerat totus orbis, nisi iram finiret misericordia. Iactatus inter duos patres, utriusque filius, semper tamen felicioris abdicatus. Illud tamen pater deos testor, divitem te relinquo. Circumibo tecum pater aliena limina. Ostendam omnibus, & me qui alimenta dedi, & te qui negasti. Abdicari non possum ob id quod feci, lege cogente. Quid si flere me vetes, cum vidi hominem calamitosum? Non sunt affectus nostri in nostra potestate. Quædam jura non scripta, sed scriptis omnibus certiora sunt.

Pars altera. Crescere ex mea proposuit invidia homo, qui se melius jactare potest, quam defendere. Iustus meus metus; ne heredem ingratum scribam, inimicum relinquam. Etiam si tu non odisti eum, qui fecit mihi injuriam: ego odi illum, qui fecit tibi. Desiuit esse filius, qui non tantum à patre abdicatus, sed ab alio adoptatus est. Audite, quam valde eguerim. Fratrem rogavi. Qui: estu, qui de facto patrum feras sententiam? Ad te arbitrum odia nostra non mittimus. Iudices deos habemus.

Extra. Alfius Flavus prætextatus apud *Cestium* controversias declamabat. Semper autem commendabat eloquentiam ejus aliqua res extra eloquentiam. In puero eloquentiæ lenocinium erat, ingenii ætas.

DECLAMATIO II.

Sacerdos prostituta.

Lex. Sacerdos casta è castis, puta è puris sit. *Thema. Quædam virgo à piratis capta venit. Empta à lenone, & prostituta est. Venientes ad se exorabat stipem. Militem qui ad se venerat, cum exorare non posset, tum luctantem & vim inferre volentem occidit. Accusata, absoluta, & remissa ad suos est.*

Petiit sacerdotium. Contradicitur.

(*Ex Controverſ.* 2. *lib.* 1.)

DECLAMATIO. Sacerdos veſtra adhuc in lupanari viveret, niſi hominem occidiſſet. Quo mihi ſacerdotem, cujus precaria caſtitas eſt? Id enim deerat, ut eas templa recipiant, quas aut carcer, aut lupanar ejecit. Indignum te ſacerdotio dicerem, ſi tranſiſſes per lupanar. Fortuna, inquit, pati coëgit, & miſereri debent omnes mei. At nos non facimus miſerandas ſacerdotes. Nec eſt apud nos maximus honor ultimorum malorum ſolatium. Ita domi cuſtodita eſt, ut rapi poſſet. Ita curæ fuit ſuis, ut rapta non redimeretur: ita raptæ pepercere piratæ, ut lenoni venderent: ſic emit leno, ut proſtitueret: ſic venientes deprecata eſt, ut ferro opus eſſet. Movet me reſpectus omnium virginum, ſi in civitate nulla inveniri poterit, nec meretrice caſtior, nec homicida purior. Nulla eſt ſatis pudica, de qua quæritur. Omnes, inquit, exoravi. Si quis dubitat an meretrix eſſet audiat quam blanda ſit. Putemus tres ſacerdotium petere, unam quæ capta ſit: alteram quæ proſtiterit: tertiam quæ hominem occiderit. Omnibus nego.

Pars altera. voluerunt dii eſſe miraculo, in captiva libertatem, in proſtituta pudicitiam, in homicida innocentiam. Narrent ſane omnes tanquam ad proſtitutam veniſſe, dum tanquam à ſacerdote deceſſerint: quam pudica ſit, miles oſtendit: quam innocens, judex: quam felix, reditus. Inter tot pericula dii non ſervaſſent, niſi ſibi ſervaturi fuiſſent. Totum populus ad ſervandam pudicitiã contulit, quicquid ad violandam attulerat. Dicat diis pudicitiã, quibus debet.

Extra. Longe recedendum eſt ab omni obſcœnitate & verborum & ſenſuum. Quædam ſatius eſt cauſæ detrimento tacere, quam verecundiæ dicere.

DECLAMATIO III.

Inceſta de ſaxo.

Lex. Inceſta de ſaxo dejiciatur. *Thema. Inceſti damnata antequam dejiceretur, Veſtam invocavit. dejecta vixit. Repetitur ad pœnam. Contradicitur.*

(*Ex Controverſ.* 3. *lib.* 1.)

DECLAMATIO. Id enim deerat: ut modeſtior in ſaxo eſſet, quam in ſacrario fuerat. Dubitari non poteſt, quin uſque dejicienda ſit, donec efficiatur, propter quod dejecta eſt.

Patrocinium ſuum putat perendi infelicitatem. Quid tibi importuna mulier imprecer? niſi ut ne bis quidem dejecta pereas. Exponam cum quo ſtuprum, vel quando commiſerit. Quia probavi iſta, damnaſtis. Non putas legem caviſſe ut perires, quæ cavit quemadmodum perires? Male de diis exiſtimas, ſi ſacerdoti ſuę tam ſero ſuccurrunt. Ita dii maluerunt abſolvere damnatam, quam ſacerdotem?

Pars altera. Damnata dejecta eſt, abſoluta deſcendit. Putares puellam non dejici, ſed demitti. Lex ſacerdotem non ad ſaxum uſque differret, niſi ſententiam deorum expectaret. Erat altitudo montis etiam ſecure deſpicientibus horrenda.

DECLAMATIO IV.

Fortis ſine manibus.

Lex. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrumque corpus interficiat, ſine fraude ſit. *Altera.* Liceat adulterium in matre & filio vindicare. *Thema. Vir fortis in bello manus perdidit: deprehendit adulterum cum uxore, de qua filium adoleſcentem habebat. imperavit filio, ut occideret. Non occidit.*

Adul-

Adulter effugit. Abdicat filium. C. D.

(*Ex Controverſ. 4. lib. 1.*)

DECLAMATIO. Solus ego ex omnibus maritis nec dimiſi adulteros, nec occidi. Quis non putet, aut me ſine filio fuiſſe, aut filium ſine manibus? Conceptus eſt iſte: ex quo? ſciemus, cum adulteros deprehendero. Tunc primum ſenſi me manus perdidiſſe. In bello meas, domi etiam filii manus perdidi. Tam fruſtra ad filium, quam ad gladium concurri. In bella non venit, & ante patriæ quam patri negavit manus. Vſque eo pugnavit pro vobis, ut pro ſe non poſſet. Adoleſcens quos demiſiſti, ſequere. Non potui, inquit, matrem occidere. Quo ſis excuſatior, adjice, & patrem.

Pars altera. Alterum putavi parricidium, matrem coram patre occidere. Non ſemper ſcelera noſtri ſunt juris. Atroces quoque animos miſericors natura debilitat. In tam inopinati flagitii ſpectaculo, toto corpore ſtupui. Pater, tibi manus defuerunt, mihi omnia, priuſquam in me reverterer, exierunt. Majus erat ſcelus quod imperabas, quam quod deprehenderas. Si quid exegeris majus viribus meis, dicam, Ignoſce, non poſſum. Ignoſcit filio pater, navigationem recuſanti, ſi non ferat mare: ignoſcit non ſequenti caſtra, ſi non poteſt, quamvis ipſe pater militaris ſit. Ipſam legem recita. *Liceat & marito liceat & filio.* Quare tam multos nominat, niſi quia aliquos putat eſſe, qui non poſſint? Exierunt adulteri inter patrem debilem & filium ſtupentem.

DECLAMATIO V.

Raptor duarum.

Lex. Rapta, Raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. *Thema. Vna nocte quidam rapuit duas. Altera mortem optat, altera nuptias.*

(*Ex Controverſ. 5. lib. 1.*)

DECLAMATIO. Stupro accuſatur, ſtupro defenditur. Cum altera rapta litigat, alteram advocat. Vindicate patres. Fortior publicæ diſciplinæ ſeveritas ſurgat, jam binæ rapiuntur. Coit populus, velut publico metu territus, vix credens duos fuiſſe raptores. Alteram injuriæ rapuit, alteram patrocinio. Perieras jam raptor, ni bis perire meruiſſes. Si te ante rapuiſſet, & nuptias optaſſes, deinde hanc vitiaſſet anteqnam nuberes, negares illum, jubente rapta, debere mori? Nihil amplius raptori præſtare potes, quam ne lege tua pereat. Contra alienam legem nullum jus habet. Tu raptori præſtas, ut illum ipſa non occidas. Non potes præſtare, ne quis occidat.

Pars altera. Inter pares ſententias mitior vincat. Refer Virginiam, dic Lucretiam. Plures tamen Sabinæ ſunt. Contumelioſum mihi erit te dignam videri, in cujus honorem homo occidatur: me dignam non videri, in cujus honorem ſervetur.

DECLAMATIO VI.

Archipirata filia.

Thema. Captus à piratis ſcripſit patri de redemptione, non redimebatur. Archipiratæ filia cum jurare coëgit, ut duceret ſe uxorem, ſi dimiſſus eſſet. juravit. Relicto patre ſecuta eſt adoleſcentem. Duxit illam. Orba incidit. Pater imperat archipiratæ filiam dimittat, & orbam ducat. nolentem abdicat.

(*Ex Controverſ. 6. lib. 1.*)

DECLAMATIO. Bonæ ſpei uxor, bonæ ſpei nurus, quæ vel amare poteſt captivum, vel odiſſe patrē. In carcere, inquit,

ac tenebris jacebam. Narra, obsecro, soceri beneficia. puella non misericordia mota est, sed libidine.

Pars altera. Eo me loco non deseruit, in quem & pater venire timuit. Vidisset membra vinculis pressa, macie retractos introrsus oculos, atteriras catheuis & inutiles manus: talem quis amare, nisi misericors, potest? In tot Consularibus Marius nihil habet clarius quam se auctorem. Pompejum, si hereditariæ extulissent imagines, nemo Magnum dixisset. Servium regem tulit Roma. Quid tibi videntur illi rapti ab aratro, qui paupertate sua beatam fecere Rempublicam? Non possumus una felices esse: quod solemus, una infelices erimus.

DECLAMATIO VII.

A piratis tyrannicida dimissus.

Lex. Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema.* *Quidam alterum fratrem tyrannum occidit, alterum in adulterio deprehensum, deprecante patre, interfecit. A piratis captus scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolam misit, Si præcidissent ei manus, duplam pecuniam se daturum. Piratæ illum dimiserunt. Pater in egestatem incidit, petit alimenta. Negantem vult in vincula ducere.*

(*Ex Controverf. 7. lib. 1.*)

DECLAMATIO. *Si præcideritis.* Si irasceris, potius scribe: *Si occideritis.* Tyrannicida exitum tyranni rogo. non timeo, ne quas manus piratæ solverunt, judices alligent. Pro adultero filio rogas. Quærit nunc, quomodo tyranni fiant. *Duplam dabo.* Apparet, pro unico filio rogat. *Duplam dabo:* alteram pro filio, alteram pro tyrannicida. *Si manus præciderítis.* Hoc nec adultero fecimus, nec tyranno. Etiamnum manus meas petis? Nega tuam esse epistolam. & habes argumentum, dic: Ego te rogare etiam pro adultero soleo. Remiserunt me Reipublicæ cum manibus, patri cum epistolis. Hoc nostro seculo ad fabulas deerat, ut narraretur aliquis solutus à piratis, alligatus à patre. Ejus crudelitatis emptor, cujus nec pirata venditor. *Duplam dabo.* Quid necesse est? potui vilius solvi. *Ut præcidatis manus.* Obstupuere prædones, & Indica, inquiunt, patri, non omnia piratas vendere. Qualem optem patrem, nescio. Dives debilitat, egens alligat. Neutrum manibus meis expedit. ubi est patrimonium tuum, quo tyrannos instruis, quo adulteros facis?

Pars altera. Suscepi tria prodigia, inter me, & se furentia. Unum, qui posset patriam opprimere: alium, qui fratrem violare: alium, qui patrem. Lex hæc scripta est pro malis patribus. Nam boni etiam sine lege aluntur. Sciebam piratas non facturos, nisi pecuniam accepissent: & si sperassent, utique præcidissent, Non ita illa patris, sed calliditas fuit. Unde redimerem, non habebam. Rogare in tam avara civitate neminem poteram, in qua nec filii quidem patres alunt. usus consilio sum, sciens piratas non crudeles, sed avaros. feci ut desperarent, quod posses redimi. An prudenter cogitaverim, nescio. interim feliciter cogitavi. Exclusa mens est, ex quo vidi unum in arce filium, alterum in adulterio, tertium in parricidio. Relictus solus ex his senex.

Extra. Hic color approbandus est impetu. Magna enim vi opus est, ut aliquis accusando se miserabilem faciat. *Sparsum* memini hominem inter scholasticos insanum, inter sanos scholasticum. *

DECLA-

DECLAMATIO VIII.

Ter fortis.

Lex. Qui ter fortiter fecerit, militia vacet. *Thema.* *Ter pater fortem in acie, quarto volentem exire retinet, nolentem abdicat.*

(*Ex Controverſ.* 8. *lib.* 1.)

DECLAMATIO. Quod patriæ ſupereſt, patri vindico. O me, filio pugnante, laſſum. Iam pro te neſcio quid etiam lex timet. Miraris, ſi quod legi ſatis eſt, patri nimis eſt. Cauſa mihi abdicandi eſt, ne ſine filio vivam. Abdicatio mea in poteſtate abdicati eſt. Optimus virtutis finis eſt, antequam deficias, deſinere. Lex quoque ter viro forti aut diffidit, aut conſulit.

Pars altera. Certe abdicatis pugnare licet. Pudet me, ter victi militant. Senator poſt ſexageſimum & quintum annum in curiam venire non cogitur, nec vetatur. Quicquid honoris nomine datur, in utramque partem licet. Alioquin deſinit præmium eſſe, cui neceſſitas injungitur. Otium imperas animo non otioſo. Tumultus exortus eſt. In me omnium civium diriguntur oculi: & adhuc, verum dicendum eſt, nihil mihi patria debet. Nunquam pugnavi, niſi coactus. Adhuc militia mea legis munus eſt. Athenienſes abdicato vicerunt duce. Quantum intereſt! Ille abdicationem virtute delevit, ego merui.

EX LIBRO II.

DECLAMATIO I.

Adoptandus poſt tres abdicatos.

Thema. *Dives tres filios abdicavit, petiit à paupere unicum in adoptionem. Pauper dare vult, nolentem ire abdicat. Contradicitur.*

(*Ex Controverſ.* 1. *lib.* 2.)

DECLAMATIO. Nunquam futurum putavi, ut aut pater meus liberos odiſſet, aut dives concupiſceret. Diu dubitavi, ille amicum tentaret, an hic filium. Ita nos pauperes ſumus, qui habemus quod divites rogent? Si immerito abdicavit, odi patrem, tot ejicientem innocentes: ſi merito, odi domum tot facientem nocentes. Amo æque paupertatem ac patrem: utrique aſſuevi. Non tibi per multos fulta liberos domus eſt: quanquam nec ſic quidem debuiſti dare. Tutior adverſus fortunam eſt, cui aliquid poſt damnum ſupereſt. Abdico, inquit, apparet, unde venias. Una inter nos diſputatio eſt: Iſte me dignum putat beato patre, ego me meo. Divitem, inquit, eſſe te volo. O me abdicandum, ſi talem patrem relinquo. Quid me videri velim, neſcio. Innocentem? ſed abdicor: nocentem? ſed adoptor. Non ut in ceteris abdicationibus, in mea poteſtate eſt non abdicari. Perditurus ſum patrem ſi abdicor: Perditurus ſum, ſi nõ abdicor. Quid intereſt, utrum ejiciar, an transferar? Et ſi parendum in omnibus patri, in eo non parendum, quo efficitur, ne pater ſit. Grave eſt, carere unico: gravius eo, quem alius concupiſcit. Non delectant ignoti ſervorum domino greges, nec ſonantia laxi ruris ergaſtula, patrem gratis amo. Neceſſe eſt ut timeam infelicem liberis domum. Non poteſt in veniri reconciliationis aptius tempus. dives filios quærit.

Pars altera. Magnum & hoc inter cetera paupertatis incommoda eſt, quod abdicationem filius non timet. Senatorium gradum cenſus aſcendit. Cenſus equitem Romanum à plebe ſecernit. Cenſus in caſtris ordinem promovet. Cenſu judex in foro legitur. Facilius eſt paupertatem laudare, quam ferre. Si emendati, inquit,

fuerint liberi mei, habebo nunc cum illis: si perseveraverint, habebo pro illis.

Extra. Aridi declamatores fidelius quos proposuerint colores tuentur. non enim alicujus sententiæ dulcedo subrepit, nullum schema sollicitat. Sic quæ malam faciem habent, sæpe pudicæ sunt: non animus illis deest, sed corruptor. *Gallus Vibius* fuit tam magnæ olim eloquentiæ, quam postea insaniæ. Cui hoc accidisse uni scio, ut ad insaniam non casu caderet, sed judicio perveniret. Nam dum insanos imitatur, dum lenocinium ingenii furorem putat, quod simulabat, ad verum redegit, *Otho Iunius pater* edidit quatuor libros colorum, quos belle *Gallio* noster Antiphontis libros vocat: tantum in illis somniorum est. *Syriacus* contra Maximum Sterlinium, à quo premebatur, cum comes ejus fuisset, dixit: Per annos quindecim in officio tuo fui, dic quid peccaverim? Sed hæc est consuetudo vestra, injuriam vocatis finem servitutis.

DECLAMATIO II.

Iusjurandum mariti & uxoris.

Thema. Vir & uxor juraverunt, ut si quid alteri accidisset, alter moreretur. Vir peregre profectus est, misit nuntium uxori qui diceret se decessisse. Uxor se præcipitavit. Recreata, jubetur à patre virum relinquere. non vult. abdicatur. C. D.

(*Ex Controverſ.* 2. *lib.* 2.)

DECLAMATIO. Dii immortales, qua debetis prudentia humanum genus regitis: effecistis ut illud non periculum amantis esset, sed experimentum. Hos dividere vult socer, quos nec mors quidem dividet. Moriar, inquit: habeo & causam, & exemplum. Quædam se maritorum rogis ardentibus miscuerunt: quædam anima redemerunt maritorum suorum salutem, sollicitudine brevi. Inter has puella viva numeratur. Assidue contentiones erant: Sine te vivere non possum: imo ego sine te. qui certantium exitus esse solet: juravimus. Hic animus sine dubio jurantium fuit, ut vivi non diducerentur: cum illud quoque caverint, ne morte dividerentur.

Pars altera. Non possum, inquit, relinquere virum. Quid non potest, quæ mori potest? Pæne dum falsæ mortis nuncium misit, veræ recepit. Potes sine viro pati. peregrinationem ejus tulisti. Iurejurando jam liberata es casu proximo.

Extra. Ovidius Naso apud Arellium Fuscum magistrum suum, hanc controversiam declamavit. Nam Latronis admirator erat. *Latro* in præfatione quadam dixit: Non vides, ut immota fax torpescat, & ignes exagitata restituat. Mollit viros otium, ferrum situ rubiginem ducit. Naso dixit:

Vidi ego jactatas mota face crescere flammas.

Et rursus nullo concutiente mori.

Hic autem dixit: Quicquid laboris est, in hoc est, ut uxorem à viro, & virum ab uxore diligi concedas. Necesse est deinde, ut jurare permittas, si amare permiseris. *Ejusdem*: Pauca nosti, pater, crimina: & litigavimus aliquando, & cecidimus: & fortasse, quod non putas, pejeravimus. Rogatus aliquando ab amicis suis, ut tolleret tres versus: petivit invicem, ut tres exciperet, in quos nihil illis liceret. Conscripserant illi quos tolli vellent, secreto: hic, quos tutos esse vellet. In utrisque codicillis iidem versus erant: ex quibus primum fuisse narrabat *Albinovanus Pedo*, qui inter arbitros fuit,

Semibovemque virum, semivirumque bovem:

Secundum:

Et gelidum Borean, egelidumque Notum.

Ex

Ex quo apparet, summi ingenii viro non judicium defuisse ad compescendum licentiam carminum suorum, sed animum. Ajebat interim, decentiorem esse faciem, in qua aliquis nævus esset.

DECLAMATIO III.

Raptor patrem non exorans.

Lex. Raptor nisi & suum & raptæ patrem intra tricesimum diem exoraverit, pereat. *Thema. Raptor patrem exoravit, suum non exorat. Reum facit dementiæ.*

(*Ex Controverſ.* 3. *lib.* 2.)

DECLAMATIO. Quid contremiscis senectus? Quid lingua trepidas? Quid obtorpuistis oculi? Nondum est tricesimus dies. Ne tristiore quidem vultu expugnatam filiæ pudicitiam tulit. Nimis cito exoratus est. Ne omnia vitia ejus ab adolescentia repetam, virginem rapuit, patrem accusat. Hoc intra triginta dies, Putas me accusatori permissurum, quod filio negavi? Miraris dubitare patrem? Lex ipsa inter mortem & nuptias dubia est. Semper enim sibi omnia licere credidit: nihil me unquam rogavit. Ignovit, inquit. ita aliquis ante me rogatus est? Demens sum. Vides: nimirum turpiter vivo. Legem ignoro, dies tuos non numero. Demens, inquis, es. Potest aliquis ignoscere, sic roganti? Deliberabo cum amicis, deliberabo cum propinquis. Me miserum, quam pæne promisi! O me miserum quod tantum triginta diebus irasci possum! Quid mirum, si citius illum exorasti? facilius est donare injuriam, quam crimen. Procede in medium senex, cujus misericordia crudelis sum. Iam, inquit, angustum tempus est. & tibi vacat accusare? Sic aliquis exorat? sic deprecatur? Apparet te nunc primum rogare. Quid enim tanquam demens egi? Non sum exoratus. nondum transivit tempus. etiamnum exorari possum. Quam iniquum est, nondum esse me nocentem, & jam [illegible].

Pars altera. Me miserum, pater. iræ tuæ detractum est nihil, tempori autem multum. Infelicior sum, quam si neutrum exorassem. Si servaturus es filium, jam tempus fuit: si occisurus, jam tempus est. Prior rogatus est, qui magis timebatur.

DECLAMATIO IV.

Nepos ex meretrice susceptus.

Thema. *Abdicavit quidam filium. Abdicatus se contulit ad meretricem. & ex ea sustulit filium. æger ad patrem misit. cum venisset, commendavit ei filium, & decessit. Pater post mortem illius in adoptionem recepit nepotem. Accusatur ab altero filio dementiæ.* C. D.

(*Ex Controverſ.* 4. *lib.* 2.)

DECLAMATIO. Dementia in me novi generis arguitur: sanus eram, si non agnoscerem meos, Expectabam, ut aliquis pro abdicato rogaret. Nemo audebat propinquorum, fratre cessante. Deficientis spiritus in adventum meum sustinebatur. Intravi: jam cadentes oculos ad nomen meum erexit, fugientemque animam retinuit. In sinu meo & filium, & animam deposuit. Nunciatum est mihi, in ultimis esse filium: nec hoc à fratre.

Pars altera. Pater istius incertus est, bene cum ipso ageretur, si & mater. Incidit in meretricem, inter cetera malam & foecundam. Mulier, nescio, adversus patrem injurior sis, quod abstulisti illi hæredem, an quod dedisti. Adoptavit ejus filium, propter quam ejecerat suum.

DECLAMATIO V.

Torta à tyranno pro marito.

Thema. Torta à tyranno uxor nunquid de viri tyrannicidio sciret, perseveravit negare. postea maritus ejus tyrannum occidit. intra quinquennium non parientem, sterilitatis nomine dimisit. Agit illa ingrati.

(*Ex Controverf. 5. lib. 2.*)

DECLAMATIO. Eas nuptias tyrannicidum diduxit, quas non diduxit tyrannus. Trahebantur matronæ: rapiebantur virgines: nullæ tunc videbantur feliciores, quam quæ liberos non habebant. Suspicatus est hunc tyrannus de tyrannicidio cogitare, sive isti aliquid excidit, sive nō bene regit vultus magna consilia; tamen de uxoris garrulitate queri non potest, cum sciat quemadmodum taceat. Imposita in eculeum, sæpius ad absentem virum respexit, quam ad præsentem tyrannū. Explicatur totus adversus infelicē feminam tyrannicæ crudelitatis apparatus: & illa instrumenta, virorum quoque animos ipso visu frangentia, ad excutiendam muliebris pectoris scientiam proponuntur: Verberibus corpus abrumpitur. Nescio Respublica, an tibi liberos ista mulier datura sit: tyrannicidam dedit. Miraris, si transit quinquennium inter uxorem tortam, & virum occupatum? Scissum corpus flagellis, igne adustū, tormentisq; convulsum? Ignoscetis puto mulieri, si dixero, Fessa est. Quid tyrannicidio gloriaris? Facilius est tyrannum occidere, quū sustinere. Verbera, laminæ, eculei, quicquid antiqua sævitia invenerat, quidquid adjecerat nova, quid amplius dicam? & tyrannus torquebat, cum de tyrannicidio quæreret. Num premit censum onerosa sumptibus, & (ut seculi mos est) in deterius luxu fluente muliebris ambitio certamine mutuo, usque in publica damna, privatis insanit? Nunquid gemmas, & ex alieno litore petitos lapillos? Expecta, potest parere. Non respondet ad certam diem fœcunditas. Sui juris rerum natura est. Utrum putas tuum mirandum esse tyrannicidium, an hujus silentium?

Pars altera. Ego torta sum, merito objiceres, nisi te vindicassem: etiam si scisti de tyrannicidio viri, nec indicasti, non est beneficium, scelus non facere. Deinde nec scisti. non enim tibi indicavi. Nec tam magnum consilium, virilibus quoque animis grave, commisi muliebri garrulitati: quæ id solum potest tacere quod nescit. Quo tempore uxor torta est, nihil adhuc de tyrannicidio cogitabam: postea cogitavi. Et hæc ipsa mihi cogitandi causa fuit, uxoris ultio. Si quod audierat, tacuit, non beneficium est, sed fides.

Extra. L. Vinitius, quo nemo civis Romanus in agendis causis præsentius habuit ingenium. Quicquid longa cogitatio illi præstitura erat, prima intentio animi dabat. Ex tempore causas agebat, sed non desiderabat hanc commendationem, ut ex tempore agere videretur. De hoc eleganter dixit divus Augustus: *L. Vinitius ingenium in numerato habet.*

DECLAMATIO VI.

Pater & filius luxuriosi.

Thema. Quidam luxuriante filio luxuriari cœpit. Accusatur à filio dementiæ. C. D.

(*Ex Controverf. 6. lib. 2.*)

DECLAMATIO. Accusator meus intra se contrarios habet affectus. Cœpit reum damnari, crimen absolvi. Sed tu senex, inquit, hoc dicis: luxuria tua serius cœpit, citius definet.

Qui-

Quidam summum bonum dixerunt voluptatem. Nihil est mihi opus præcipientibus. Habeo exemplum. Ostendi tibi luxuriam, quam in te non videbas. Ebrietatem patri objicis ebrius.

Pars altera. Adolescens luxuriosus peccat, senex luxuriosus insanit? Nemo vitia quia odit, imitatur. Quis imperator ob hoc de prælio fugit, ut bene pugnaret exercitus? Non coërcet vitia, qui provocat. Meam luxuriam patri imputabo. Non sub severa fui disciplina, non sub bene institutæ domus lege, quæ posset adolescentis formare mores, & à vitiis ætatis abducere. Quodam modo ad luxuriam à patre præmissus sum. Madent cani unguento, & commessator senex nulli nimis luxuriosus, sed parum sanus videtur.

DECLAMATIO VII.

Peregrinus negotiator.

Thema. Quidam cum haberet formosam uxorem, peregre profectus est. In viciniam mulieris peregrinus mercator migravit: ter illam appellavit de stupro, adjectis pretiis. Negavit illa. Decessit negotiator, testamento omnibus bonis eam reliquit heredem: & adjecit elogium. Quia pudicam comperi. *Adit hereditatem. redit maritus: accusat adulterii uxorem ex suspicione.*

(*Ex Controvers. 7. lib. 2.*)

DECLAMATIO. Seram querelam detulit. Non accuso adulteram, nisi divitem factam. Post tantos impudicitiæ quæstus, si tacere possum, confitendum habeo, hac me causa abfuisse. Tempus est de uxore marito credi. Ferat matrona oculos jacentes in terram: & adversus officiosum salutatorem, inhumana potius quam verecunda sit: longe ante suam impudicitiā ore, quam verbo neget. Nemo fortiter negantem iterum rogabit. Omnium bonorum heres sola esto, quia corrumpi nō potuisti, quia tam feliciter pudicitiam custodisti. Tace paulisper nomen auctoris. Nunquam non testamentum viri creditur? Adeo ne jam omnis patientia seculi nostri abiit, ut adversus querimoniam viri, alieno teste defendatur uxor? Muliebrium vitiorum fundamentum avaritia est. Quæ potest non timere opinionē adulterii, potest non timere adulterium. Ex omni rupe conchylium trahitur, quo vestis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, ut adultera tenui vesta perspicua sit: eo nihil in corpore uxoris suæ plus maritus, quam quilibet alienus peregrinusque agnoverit. Frustra æstimabo esse indicia, si tantum qui rogat, comperit pudicam. Omnes te impudicam loquuntur: pudicam tantum unus, & peregrinus. cui plus laudator quam accusator nocet. Uxorem meam nusquam audivi pudicam nisi in adulteri elogio. Dejice in terram oculos & aures tuas externorum vocibus claude. Sibi quisque pro te neget. Pudicam ille dixit, ego impudicam. Puto, plus crediti civi, quam peregrino: marito, quam adultero. Ipsum elogium corrupto sit animo scripsit: *Quia pudicam*, inquit, *Comperi*, quod nulli præterme corrigit.

Pars altera. Formosa est: hoc natura peccavit. Sine viro fuit, hoc maritus peccavit. Appellata est: hoc alius peccavit. Negavit: hoc pudice. Heres relicta est: hoc feliciter. Hereditatem adiit, hoc consulto fecit.

EX LIBRO III.

Seneca Novato, Senecæ, Melæ Filiis salutem.

QUosdam disertissimos agnovi viros, non respondentes famæ suæ cum declamarent, in foro maxima omniū admiratione dicentes, simul ad

has domesticas exercitationes fecesserant, desertos ab ingenio suo. Quod accidere plerisque æque mihi mirum, quam certum est. Memini itaque me à *Severo Cassio* quærere, quid esset, cur in declamationibus illi sua non responderet eloquentia. In nullo enim hoc fiebat notabilius. Oratio ejus erat valens culta, ingentibus plena sententiis. Nemo minus passus est aliquid in actione sua otiosi esse. Nulla pars erat, quæ non sua virtute staret. Nihil, in quo auditor sine damno aliud ageret. Omnia intenta aliquo petentia. Nemo magis in sua potestate habuit audientium affectus. Verum est quod de illo dicit *Gallio* noster. Cum diceret, rerum potiebatur, adeo omnes imperata faciebant. Cum ille voluerat, irascebantur. Nemo non illo dicente timebat, ne desineret. Non est, quod illum ex his quæ edidit æstimetis. Sunt quidem & hæc quibusdam grata. Verum eloquentia ejus longe major erat quam lectio. Non hoc ea portione illi accidit qua omnibus fere, quibus majori commendationi est audiri quam legi, sed in illo longe majus discrimen est. Primum tantundem erat in homine, quantum in ingenio: corporis magnitudo conspicua, suavitas valentissimæ vocis. Quamvis hæc inter se raro coeant, ut eadem vox & dulcis sit & solida. Pronunciatio, quæ histrionem posset producere, tamen quæ histrionis posset videri. Nec illo quicquam magis mirareris, quam quod gravitas, quæ deerat vitæ, actioni supererat: quandiu citra jocos se continebat, censoria oratio erat. Deinde ipsa quæ dicebat, meliora erant quam quæ sciebat. Vir enim præsentis animi, & majoris ingenii quam studii, magis placebat in his, quæ inveniebat, quam in his, quæ attulerat. Iam vero iratus commodius dicebat. Ideo diligentissime cavebant homines, ne dicentem interpellarent. Uni illi proderat excusatio: melius semper fortuna, quã cura, de illo merebat. Id nunquam tamen hæc felicitas illi persuasit negligentiæ. Uno die privatas plures agebat, & ita ut alteram ante meridiem ageret, alteram post meridiem: publicam vero nunquam amplius quã unam uno die. Nec tamen scio, quem reum illi defendere, nisi se, contigerit. Adeo nunquam ullam materiam dicendi, nisi periculis suis, habuit. Sine commentario nunquam dixit: nec hoc commentario contentus erat, in quo nudæ res ponuntur. Et maxima parte perscribebatur actio. Illa quoque quæ salse dici poterant, annotabantur: sed cum procedere nollet nisi instructus, libenter ab instrumentis recedebat. Ex tempore coactus dicere, infinito se antecedebat. Nunquam non utilius erat illi deprehendi quam præparari: sed magis illum suspiceres, quod diligentiam non relinquebat, cum illi tam bene temeritas cederet. Omnia ergo habebat, quæ illum ut bene declamaret, instruerent: phrasim nec vulgarem, nec sordidam, sed lectam: genus dicendi non remissum aut languidum, sed ardens & cogitatum: nec lentas, nec vacuas explicationes, sed plus sensus quam verborum habentes: diligentiam, maximum etiam mediocris ingenii subsidium. Tamen non tantum infra se cum declamaret, sed etiam infra multos erat. Itaque raro declamabat, & non nisi ab amicis coactus. Sed quærenti mihi, quare in declamationibus impar esset sibi, hoc ajebat: Quod in me miraris, pæne omnibus evenit. Magna quoque ingenia, à quibus multum abesse me scio, quando plus quam in uno eminuerunt opere? Virgilium illa felicitas ingenii, in oratione soluta reliquit. Ciceronem eloquentia sua in carminibus destituit. Orationes Sallustii in honorem historiarum leguntur. Eloquentissimi viri Platonis oratio, quæ pro Socrate scripta est, nec patrono, nec reo digna est. Hoc non ingeniis tantum, sed corporibus videmus accidere: quorum

quorum vires non ad omnia, quæ viribus efficiuntur, aptæ sunt. Illi nemo luctando par est: ille attollendam magni ponderis sarcinam prævalet: ille quidquid apprehendit, non remittit, sed in proclive nitentibus vehiculis, moraturas manus injicit. Ad animalia venio: alii ad aprum, alii ad cervum canes faciunt. Equorum non omnium, quamvis celerrimi sint, idonea curriculis velocitas est. Quidam melius equitem patiuntur, quidam jugum. Et ut ad morbum te meum vocem, Pylades in comœdia, Batyllus in tragœdia, multum à se aberant. Numenio cum velocitas pedum non concedatur tantum, sed objiciatur, lentiores manus sunt. Quidam cum hoplomachis, quam cum Thracibus optime pugnant. Et quidam sic cum scæva componi cupiunt, quomodo alteri est. In ipsa oratione quamvis una materia sit, tamen ille qui optime argumentatur, negligentius narrat. Ille non tam bene implet, quam præparat. Passienus noster cum cœpit dicere, secundum principium statim fuga fit, ad epilogum omnes revertuntur. Media tantum quibus necesse est, audiunt. Miraris eundem non æque bene declamare, quam causas agere: aut eundem non tam bene suasorias, quam judiciales controversias dicere? Silo Pompejus sedens & facundus & litteratus est, & haberetur disertus, si à prælocutione dimitteret, declamat tam male, ut videar belle optasse cum dixi: Nunquam surgas. Magna & varia res est eloquentia: nec adhuc ulli sic indulsit, ut tota contingeret: satis felix est, qui in aliquam ejus partem est receptus. Ego tamen & propriam causam videor posse reddere: assuevi non auditorem spectare, sed judicem; assuevi non mihi respondere, sed adversario. Non minus devito supervacua dicere, quam contraria. In scholastica quid non supervacuum est, cum ipsa supervacua sit? Indicabo tibi affectum meum. cum in foro dico, aliquid ago: cum declamo, id quod bellissime Censorinus ajebat de his qui honores in municipiis ambitiose peterent, videor mihi in somnis laborare. Deinde res ipsa diversa est. Totum aliud est, pugnare: aliud, ventilare. Hoc ita semper arbitratum est, scholam quasi ludum esse, forum harenam. Et ideo ille in foro primum dicturus, tiro dictus est. Agedum istos declamatores produc in senatum, in forum, cum loco mutabantur, velut adsueta classi, & dilectæ umbræ corpora sub dio stare non possunt. non imbrem ferre, non solem sciunt: vix se inveniunt. Assueverunt enim suo arbitrio diserti esse. Non est quod oratorem in hac puerili exercitatione spectes. Quid si velis gubernatorem in piscina æstimare? Diligentissime tibi me excusarem, tanquam huic rei non essem natus: nisi scirem & Pollionem Asinium, & Messallam Corvinum, & Passienum, qui nunc primo loco stat, minus bene videri quam Cestium, aut Latronem. Vtrum ergo putas hoc dicentium vitium esse, an audientium? Non illi pejus dicunt, sed hi corruptius judicant. Pueri fere, aut juvenes, scholas frequentant. Hi non tantum disertissimis viris, quos paulo ante retuli, sed etiam Ciceroni Cestium suum præferrent, nisi lapides timerent. Quo tamen uno modo possunt, præferunt. Hujus enim declamationes ediscunt. Illius orationes non legunt, nisi eas quibus Cestius rescripsit. Memini me intrare scholas, cum recitaturus esset in Milonem Cestius: ex consuetudine sua miratus dicebat: Si Thrax essem, Fusius essem: si Pantomimus essem, Batyllus essem: si equus, Melissio. Non continui bilem, exclamavi: Et si cloaca esses, magna esses. Risus omnium ingens. scholastici intueri me, quis essem qui tam crassas cervices haberem. Cestius Ciceroni responsurus, mihi quid respon-

 deret,

deret, non invenit, sed negavit se executurum, nisi exiret de domo. Ego negavi me de balneo publico exiturum, nisi lotus essem. Deinde libuit Ciceroni de Cestio in foro satisfacere, subinde nactus eum, in jus ad prætorem voco: & eum, quantum volebam, jocorum conviciorumque effudissem, postulavi ut prætor nomen ejus reciperet lege inscripti maleficii. Tanta illi perturbatio fuit, ut advocationem peteret. Deinde ad alterum prætorē eduxi, & ingrati postulavi. Iam apud prætorem urbanum curatorem ei petebam, inter venientibus amicis, qui ad hoc spectaculum concurrerant, & rogantibus dixi, molestum me amplius non futurum, si jurasset disertiorem esse Ciceronem, quam se. verum nec ut hoc faceret, vel serio effici potuit. Hanc, inquit, tibi fabulam retuli, ut scires in declamationibus in tantum aliud genus hominum esse. Si comparari illis volo, non ingenio mihi majore opus erit, sed sensu minore. Itaque vix jam obtineri solet, ut declamem: illud obtineri non potest, ut velim, aliis quam familiarissimis audientibus: & ita faciebat. Ejus declamationes inæquales erant: sed ea quæ eminebant, in quacunque declamatione posuisses, inæqualem eam fecissent. Compositio aspera, & quæ vitaret compositionem sententiæ vivæ. Iniquum tamen erit ex his eum æstimari, quæ statim subtexam: non enim hæc ille optime dixit, sed hæc optime teneo.

CONTROVERSIA I.

Luxuriosus à sodalibus excæcatus.

Lex. Cæcus de publico mille denarios accipiat. *Thema. Decem adolescentes cum bona sua comedissent, sortiti sunt, ut cujus nomen exisset, excæcaretur, & acciperet mille denarios. Exiit sors cujusdam. Excæcatus est, petiit mille denarios: negantur.*

CONTRA EXCÆCATUM. Hi sunt oculi, quos extimuistis mariti. O legem, si excæcat homines, abrogandam. Nulli dat mille denarios, nisi qui invitus accepit. Dic nunc, Miserere. Hoc, cum excæcareris, non dixisti. Respub. debilitatem consolatur, non emit. Consumptis patrimoniis membra conferunt. Utilius est Reip. unum cæcum repelli, quam novem fieri. Non solus à vobis petit alimenta, sed primus. Alam eum, qui propter debilitatem alitur: non alam, qui propter alimenta debilitatur. Sic fit, ubi homines majorem partem vitæ in tenebris ita agunt, ut novissime solē quasi supervacuum fastidiant.

Pars altera. Illis novem nihil daturus est: nulli non favorabilis erit, si eos à quibus excæcatus est, decipit. Circumventus adolescens ab illis novem veteranis consumptoribus: Solus, inquit, novē consentientibus resistere nō potui. Omnia ex composito facta sunt. unus mentionem intulit, omnes approbaverunt. Electus est, qui sortiretur. Sors hujus quæ exiret prima subjecta est. Cum repugnaret, excæcatus est. Si circumventus est, inquit, injuriam persequatur, de vi agat, talionem petat. videbimus, primum est, ut habeat unde vivat.

CONTROVERSIA II.

Parricida æquis sententiis absolutus.

Thema. Quidam filium accusavit parricidii. Æquis sententiis absolutum abdicat.

CONTRA FILIUM. Minus est jam quod rogo. non peto ut me à parricida vindicetis, sed ut separetis. Parricidam non accuso, sed fugio. Quando iste accusatori parcet, qui patri non pepercit? Igitur nihil medium est inter te stamentum, & culeum? Non est absolutus parricida, sed dubius. Ut absolva-

solvaris, multis tibi sententiis opus est: ut damneris, una. Non absolverunt reum, sed seculo pepercerunt. Miraris in hac civitate misericordiam, in qua lex absolutionem dat paribus tabulis? Quæris quam multis non placeas? si unum adjecero, parricida es. Absolutionem legi, non innocentiæ debes. Absolutus, inquit, sum. Non abdico te propter parricidium, sed propter alia vitia, quæ te fecerunt tam credibilem parricidam.

Pars altera. Manifestus est adolescentis color, ut dicat se auctoritate patris oppressum.

CONTROVERS. III.

Abdicandus quia fratrem abdicatum adoptavit.

Lex. Cum filio tricenario pater patrimonium dividat. *Thema. Quidam habuit filium frugi, & luxuriosum. Abdicat luxuriosum. Frugi, peregre profectus est. Captus est à piratis: scripsit de redemptione patri. Patre cessante luxuriosus prævenit, & redemit. Rediit frugi. Adoptavit fratrem suum. Abdicatur.*

PRO FRATREM ADOPTANTE. Non est quod quisquam me laudet. prior frater fecit inter nos pietatis exemplum. una navigavit, una periclitatus est, una omnes emensus est terras, tantum reliquit me ad paternam domum. Non est quod excusatione ætatis utaris. potes navigare. Utrique gratias agere deberet. Frater me isti reduxit: ego isti fratrem. Si tanquam inertem abdicasti, navigavit: si tanquam impium, suos redemit. Non potest eripi filio, quod à lege accepit. Quomodo enim pater eripere, quod non potest non dare?

Pars altera. Per alterum mihi necesse est abdicare quem nolo. Hoc uno alter alteri placet, quod uterque patri displicet. Utamur medicina, qua cogimur, quod in vulneribus periculosis fieri solet, ut malum cum ipso corpore exsecetur. Adoptare adolescenti permittis, quem lex in dividendo patrimonio experitur? Lex te ad ministerium patrimonii admittit, non in dominium. Est aliqua ætas, à qua aliquis filius esse desinat? Nec tricenario quidem filio adoptare licet. Neque enim quisquam potest alium in manum suam recipere, qui ipse in aliena manu est. Quomodo fieri potest, ut tibi potestas vitæ necisque, aut in fratrem sit, aut in filium non sit? Si bene de te meruerat, patrem pro filio rogasses. Nam quod ego non redemi, paupertatis fuit. Nihil in medio comparebat. Quicquid tricenarius reliquerat abdicatus abstulerat. Quid facerem solus, senex, inops: cujus patrimonium alter diviserat, alter absumpserat?

CONTROVERS. IV.

Servatus à filio.

Lex. Servatus contra servatorem ne quam habeat actionem. *Thema. Servatus à filio eum abdicat. Ille præscribit.*

CONTRA FILIUM. Licuisset perire, si non licet loqui. Servatum me putatis? Captus sum. Redde me hosti. Captivis loqui licet. Quo tantopere beneficia vitæ jactat? Audite quis prior dederit. Si quis me hosti reddiderit, servatorem vocabo. An vos abdicationem putatis actionem? etiam si actio est, lex quæ de servato loquitur, ad personas tantum extraneas pertinet: ad filium, & ad patrem non magis, quam ad servum & dominum, libertum & patronum. Ut a patria potestate discedas, & ad æstimationem beneficii venias, qui dat vitam, si prior accepit, non obligat, sed reddit. Processi in aciem, exemplum filio meo: vicit me non hostis, sed ætas. servavit, quem sæpe servaveram. Redivivum me senem mere-

meretrix vocat. parasitorum jocantium materia sum. omnibus istis tanquam servatoribus tacere jubeor. Fili, si vivere mihi non licet, cur perire non licuit? Ego, inquit, te protexi. Ita tu adolescens in acie non ante patrem stetisti? Audite filii mei gloriam. parricidium non fecit, cum posset servare, servavit.

Pars altera. Hic me genuit. Hic mihi spiritum, hic mihi has manus, quibus servaretur, dedit.

CONTROVERS. V.

Pater raptam continens.

Lex. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. *Thema. Raptor postulat, ut rapta educatur. pater non vult.*

CONTRA RAPTOREM. Iste raptor est, ego in jus abducor. Non est enim tam facile homini probo occidere, quam perdito mori. Communis, inquit, lex est. dii faciant, ne cogas me experiri, an tota mea ista. sit. Quando ergo, inquit, optabis? Hoc tempore non possum. Curo vulnera. familiam reficio. expugnatam domum lugeo; ereptam virginitatem consolor. Minantem sibi ipsi custodio. Quando optabis? cum rapta voluerit, non cum raptor. Quando optabis? cum tu noles. Quando, inquit, optabis? paro me optioni. confirmo animum. Non est facile hominem occidere: premo interim gemitus meos, & introrsus erumpentes lacrymas ago. Scio quid futurum sit. vultus te meus decipit. Sinite, quenquam morari putas nuptias filiæ suæ? in securim incurris, & carnificem ultro vocas. Cum rogare debeas, convitium facis. Nemo vindicare se cogitur.

Pars altera. Nihil est miserius, quam incertum inter vitam mortemque destitui. Iam beneficium erit, etiam si mortem optaverit. In amorem filiæ istius incidi. Appellare de nuptiis debui patrem; feci. Sed videris, quam etiam in lege lentus sit. Raptor vitam alieni arbitrii habet, libertatem sui. Lex communis est. Habet hic raptor quod timeat. Habet & quod sperare possit. In lege, inquit, non est scriptum quando: immo statim. Quotiens enim tempus nō adjicitur, præsens intelligitur. Tam longum tibi jusio caput civis non permittitur. Crudelius est quam mori, semper timere mortem.

CONTROVERS. VI.

Domus cum tyranno incensa.

Lex. Actio damni illati sit actio. *Thema. Quidam tyrannum ex arce fugientem cum persequeretur, in privatam domum compulit. Incendit domum. Tyrannus cum domo conflagravit. Præmio accepto, agit cum illo dominus damni.*

PARS PRIMA. *Pro Tyrannicida.* Cur non exclusisti? Quare recepisti? quare nullam aliam domum tyrannus petiit? Nemo non venienti domum clausit. Aditum in domum non habui, qui in arcem habui. Non gaudes te aliquid impendisse publicæ libertati? Hic est in cujus domo tyrannus occisus est. Tanquam tyrannicida, monstraris. Redde, inquit, domum. Ita vivo tyranno non perdideras. Tyranni amicus, tyranni satelles: certe, quod negare non potes, hospes. Diu expectavi, an ejiceretur tyrannus. Facilius potes accusare aut te, qui tam familiaris tyranno fuisti, ut illi maxime tua placeret domus, qua illum recepisti: aut tyrannum, qui tibi damnum dedit, quod in tuam domum confugit. aut, ut culpa te liberem, facilius potes accusare fortunam, quæ tyrannum potissimum ad te detulit.

Pars altera. Ejus debet esse damnum, cujus est præmium. Non est iniquum, ejus rei tibi injuriam imputari, cujus fructum percepisti. Non elegit domum tyrannus: nec

nec enim hoc illi vacabat: sed in eam quã potuit, irrupit. Cum ego in ea non essem, nactus hic occasionem nocendi, intrare noluit: & tyrannicidium elegit, dubium, lentum, periculosum urbi. accepit præmium, majus sine dubio, quasi damnum sarcire deberet.

CONTROVERS. VII.

Venenum datum filio furenti.

Thema. Filio furenti, & sua membra lanianti, pater venenum dedit. Accusatur ab uxore malæ tractationis.

CONTRA MARITUM. Non mirum est quare vivat, quæ filium perdidit. Vivit, qui occidit.

Pro altera. Quem quotidie perdebam, aliquando extuli. Falleris misera mulier, in orbitatis tuæ tempore: non perdidisti tunc filium, sed tunc extulisti.

Color. Alfius Flavus hanc sententiam dixit: Ipse sui & alimentum erat, & damnum. Hunc *Cestius* quasi corrupte dixisset, objurgans: Apparet, inquit, te poëtas studiose legere. Iste sensus est ejus qui hoc sæculum amatoriis non artibus tantum, sed sententiis implevit. *Ovidius* enim in libris Metamorphoseon dixit:

Ipse suos artus lacero divellere morsu
Cœpit, & infelix minuendo corpus alebat.

CONTROV. VIII.

Olynthius pater reus concursus.

Lex. Qui cœtum & concursum fecerit, capitale sit. *Thema. Victa Olyntho, cum filio adolescente Olynthius senex Athenas venit. Athenienses omnibus civitatem Olynthiis decreverunt. Invitatus ad cœnam ab adolescente luxurioso, cum filio venit. Ibi cum de stupro filii mentio esset, pater profugit, adolescens retentus est. Pater flere ante domum cœpit: incensa est domus. Decem adolescentes perierunt, & filius Olynthii. Accusatur pater, quod cœtum concursumque fecerit.*

PRO REO CONCURSUS. Misero si flere non licet, magis flendum est. Imperari dolori silentium non potest. Fuerunt ex populo qui dicerent: Hic meum filium, hic meam corrupit uxorem: suum quisque illo & ignem attulit, & dolorem. Timeo, fili, ne dum te quæro, in ossa alicujus raptoris incidam. Ubi Athenarum fides? Ubi hospitales invicem dextræ? Capti, inquam, fili, sumus. Dum licet fugiamus: sed tanquam à Philippo. Pariter apud Philippum certe viri fuimus. Lacrymæ meæ vocantur in crimen, quasi ex quo Olynthus capta est, flere desierim. Tantus scilicet sum, ut in ea civitate populum concitare potuerim, in qua filium servare non potui. Non quotiens convenerunt in aliquem locum plures, cœtus & concursus est: sed quotiens convocati, quotiens parati, quasi ad ducem suum concurrerunt. Non si una vicinia coit, aut si transeuntium paucorum numerus affluxit: sed ubi totus, aut ex parte magna populus, ubi divisa est in partes civitas. Cœtus multitudinis magnæ nomen est, coeuntis ex consensu quodam. At illic initio pauci fuerunt. Deinde reliqui non ad me convenerunt, sed ad incendium: quod tamen populus maluit spectare, quam extinguere. Lex non eum punit, propter quem cœtus factus est: sed eum à quo cœtus factus est. Non mihi tanti ultio fuit ut amittere filium: & tentavi populum rogare, nec potui.

PARS ALTERA. Quid cœtu opus est? Sunt scriptæ ad vindictam injuriarum omnium leges. Mota semel multitudo modum non servat. Ardere illo incendio civitas potuit.

CONTROVERSIA IX.

Crux servi venenum ægro domino negantis.

Thema. *Æger dominus petiit à servo, ut sibi venenum daret. Non dedit. Cavit testamento ut ab heredibus crucifigeretur. Appellat servus tribunos.*

PRO SERVO. Lex Corneiia te apello. Ecce heres jubet, quod tu vetas. Ne quis illum domino displicuisse putet, tunc huic parari crucem jussit, cum sibi venenum. Plura servi, crimina confitemur. intempestivas potiones, inutiles cibos, desideranti negavit. Quid enim iile non voluit, qui venenum petiit? Maluit crucem pati, quam mereri. Si vincitur, periturus est: si non vincitur, serviturus est ei à quo in crucem petitur. Ex altera parte lex est, ex altera testamentum: crux utrinque. Furiosus servum sine causa occidere voluit. Quæritis insaniæ argumentum? & se ipse voluit occidere. Servo, inquit, tribuni non possunt succurrere? Servo natum regem habuimus. Servo indice, patefacta est Bruti liberorum cum Tarquiniis conjuratio. Ergo nihil interest, venenum domino aliquis dederit, an negaverit? Etiam ubi remedium est mori, scelus est occidere. Tam cito vos de vita domini servum desperare vultis, quam heredem? Mortem si supplicium putas, quid rogas? si beneficium, quid minaris? Venenum quisquam objecit, nisi datum? Ullum tu finem facies tribuniciæ potestati, quam P. R. ut ipse plurimum posset valere. plus quam se voluit? Venenum habere scelus est tam magnum, quam dominum occidere.

PARS ALTERA. Mori volens elegit huic ministerio nequissimum servum, audacem, infestum sibi. Ille non saluti consuluit domini, quem videbat insanabili morbo tabescere, sed tormenta extendit. Servus herilis imperii non censor est, sed minister. Agitur de jure testamentorum, quorum intercidit omnis potestas, si neglexerint imperia mortuorū, Tribuni. Itane furcifer tu non morieris domini arbitrio, morietur dominus tuo?

EX LIBRO IV.

Seneca Novato, Seneca, Melæ Filiis salutem.

QVOD munerarii solent facere ad expectationem populii detinendam, nova paria per omnes dies dispensant, ut sit quod populum & delectet & revocet: hoc ego facio. non semel omnes produco, aliquid novi semper habeat libellus: ut non tantum sententiarum vos, sed etiam auctorum novitate sollicitet. Acrior est cupiditas ignota cognoscendi, quam nota repetendi. Hoc in histrionibus, in gladiatoribus, in oratoribus, in quibus modo aliquid fama promisit, in omnibus denique rebus videmus accidere. Ad nova omnes concurrunt, ad nova conveniunt. Non tamen expectationem vestram macerabo, singulos producendo: liberaliter hodie & plena manu faciam. Pollio Asinius nunquam admissa multitudine declamavit: nec illi ambitio in studio defuit. Primus enim omnium Romanorum advocatis hominibus scripta sua recitavit. Et inde est quod Labienus homo mentis quam linguæ amarioris dicit: Ille triumphalis senex ἀκροάσεις suas nunquam populo commisit. Sive quia parum in illis habuerit fiduciæ, sive (quod magis crediderim) tantus orator inferius id opus ingenio suo duxerit. exerceri quidem illo volebat, gloriari fastidiebat. Audivi autem illum & viridem, & postea jam senem cum Marcello Æsernino nepote suo, quasi præciperet. Audiebat illum dicentem: & primum quidem disputabat

tabat de ista parte, quam Marcellus dixerat: prætermissa ostendebat, tacita leviter implebat, vitiosa coarguebat. Deinde dicebat partem contrariam. Floridior erat aliquando in declamando, quam in agendo. Illud strictum ejus & asperum, & nimis ratum in dicendo judicium, adeo cessabat, ut in multis illi venia opus esset: quæ ab ipso vix impetrabatur. Marcellus, quamvis puer, jam tantæ indolis erat, ut Pollio ad illum pertinere successionem eloquentiæ suæ crederet, cum filium Asinium Gallum relinqueret magnum oratorem: nisi illum (quod semper evenit) magnitudo patris non produceret, sed obrueret. Memini intra quartum diem, quam Herium filium amiserat, declamare eum nobis: sed tanto vehementius, quam unquam: ut appareret, hominis naturam contumacem cum fortuna sua rixari. Nec quidquam ex ordine vitæ solito remisit. Itaque cum mortuo in Lycia Cajo Cæsare per codicillos questus esset divus Augustus, ut erat mos illi clementissimo viro, non civiliter tantum, sed etiam familiariter, quod in tam magno & recenti luctu suo homo carissimus sibi pleno convivio cœnasset, rescripsit Pollio: Eo die cœnavi, quo Herium filium amisi. Quis exigeret majorem ab amico dolorem, quam à patre? O magnos viros, qui fortunæ succumbere nesciunt, & adversas res suæ virtutis experimenta faciunt. Declamavit Pollio Asinius intra quartum diem, quam filium amiserat. Præconium illud ingentis animi fuit, malis suis insultantis. At contra Haterium scio tam imbecillo animo mortes filiorum tulisse, ut non tantum recenti dolori cederet, sed veteris quoque & obliterati memoriam sustinere non posset. Memini cum diceret controversiam de illo, qui à sepulchris trium filiorum abstractus injuriarum agit, mediam dictionem fletu ejus interrumpi: deinde tanto majore impetu dixit, tanto miserabilius, ut appareret quam magna interim pars esset ingenii, dolor. Declamabat Haterius admisso populo ex tempore: solus omnium Romanorum, quos meo tempore cognovi, in Latinam linguam transtulit Græcam facilitatem. Tanta illi erat velocitas orationis, ut vitium fieret. Itaque divus Augustus optime dixit: Haterius noster sufflaminandus est. Adeo non currere, sed decurrere videbatur: nec verborum tantum illi copia, sed etiam rerum erat: quotiens velles eandem rem, & quamdiu velles, diceret. Aliis totiens figuris, aliis tractationibus. Ita ut nec regi posset, nec consumi. Regi autem ab ipso non poterat; alioquin libertum habebat, cui pareret, & sic ibat, quomodo ille aut concitaverat eum, aut refrænaverat. Jubebat eum transire, cum aliquandiu locū dixerat: transibat. insistere jubebat: eodem loco permanebat. jubebat epilogum dicere: dicebat. Habebat in sua potestate ingenium, in aliena modum: Dividere controversiam, putabat ad rem pertinere, si illum interrogares: non putabat, si audires. Is illi erat ordo, quem impetus dederat. Ac non dirigebat se ad declamatoriam legem, nec verba custodiebat. Quædam enim scholæ jam quasi obsoleta refugiunt: nec si qua sordidiora sunt, aut ex quotidiano usu repetita, possunt pati. Ille in hoc scholasticis more gerebat, ne verbis calcatis, & obsoletis uteretur. Sed quædam antiqua, & à Cicerone dicta, à ceteris deinde deserta dicebat, quæ nec ille quidem orationis citatissimæ cursus poterat abscondere. Adeo quidquid insolutum est, etiam in turba notabile est. Hoc excepto, nemo erat scholasticis nec aptior, nec subtilior: sed dum nihil vult, nisi culte, nisi splendide dicere, sæpe incidebat in ea, quæ derisum effugere non possent. Memini illum (cum libertinum reum defenderet, cui objiciebatur, quod patroni concubinus fuisset) dixisse: Impudicitia in ingenuo crimen est, in servo

fei vo necessitas, in liberto officium. Res in jocos abiit: non facis mihi officium, & multum ille & hic in officiis versatur: & eo impudici & obscæni, aliquandiu officiosi vocati sunt. Memini & illam contradictionem sic ab illo positam, magnam materiam Pollionis Asinii; & tunc Cassii severi jocis præbuisse. At, inquit, inter pueriles condiscipulorum sinus lasciva manu obscœna infisti, & pleraque hujus generis illi objiciebantur. Multa erant quæ reprehenderes, multa quæ suspiceres, cum torrentis modo magnus quidem, sed turbidus flueret. Redimebat tamen vitia virtutibus: & plus habebat quod laudares, quam quod ignosceres: sicuti in ea, in qua flevit declamatione.

CONTROVERSIA I.

Pater à sepulcro à luxurioso raptus.

Thema. Quidam amissis tribus liberis, cum assideret sepulcro à luxurioso adolescente in vicinos hortos deductus est, & detonsus. Coactus convivio interesse, mutata veste, dimissus injuriarum agit.

PRO PATRE. Nunquam lacrymæ opprimuntur imperio, sed etiam irritantur. Nulla flendi major est causa, quam flere non posse. Rapuit me qualem in convivo puderet venire, dimisit qualem ad sepulcrum redire puderet. Credo mirari aliquem, quod in forum amissis modo liberis, veniam. At ego jam in convivio fui. Quousque, inquit, flebis? Est quædam in ipsis malis miserorum voluptas, & omnis adversa fortuna habet in quereliis levamentum. ibi me flere prohibes, ubi crudeliter ipse non fleres. Cum miserrimum sit flere, quam infelix sum, cui ne hoc quidem licet. Vidi ebriorum sitim, & vomentium famem. Quis est iste, qui supra flentem patrem censuram lugendi postulat? Projectus in omnia gulæ libidinisque flagitio, omnibus denotandus censoribus, sæculo præcepta componit. Scit quantum super amissos tres liberos patri flendum sit: quē, si viveret pater, fleret. Senex, orbus, infelix, hoc tantum inter miserias solatium capio, quod miserior esse non possum. Cineres meorum in sepulcro video. Magnum solatium est, appellare sæpius nomina liberorum, non responsura. Hic mihi vivendum est: ne cui de nuptiis vel de liberis cogitanti dirum omen occurram: cogit flere, qui non finit. In illo convivio morari, etiam felicis patris esset injuria.

PARS ALTERA. Questus sui pridem de inhumanitate eorum, qui illum propinquitate contingerent, Nemo amicus, nemo, inquam, propinquus est? Sed melius, ut video, illius rabiem noverant. Festo die sodales, amicique mecum: quorum unus. Quid hunc miserum sic perire patimur? Nemo sibi ipsi finem flendi fecit. Pudet illos desinere: cogi volunt. Consolarer te diutius, nisi jam & accusare posses.

CONTROVERSIA II.

Metellus cæcatus.

LEX. Sacerdos integer sit. Thema. *Metellus pontifex cum arderet Vestæ templum, dum Palladiū rapit, oculos perdit. Sacerdotium illi negatur.*

PRO METELLO. Vesta mater, fortasse nullum sacerdotem haberes, nisi Metellum habuisses. Sacrorum causam ago, non Metelli. Plus eorum interest, ne Metellum sacerdotem: quam Metelli, ne sacerdotium perdat. Non erat tantus Metellus, cum illi sacerdotium dedimus. Civitas sollicita pendebat. Duo periclitabantur, quibus nihil populus habebat pretiosius, sacra & Metellus. O faciendum sacerdotem, nisi esset. Lex integrum ad animum refert, non ad cor-

ad corpus. Lex æstimari hoc voluit, tunc cum quis peteret, non cum haberet sacerdotium, Habes Vesta duplex pontificis tui meritū: servavit sacra, nec vidit.

Extra controversiam. *Pollio:* Ante hoc, si cæcus factus esset, non ebstuiisset. Si postea cæcus factus est, vidit.

PARS ALTERA. Sacerdos non integri corporis, quasi mali ominis res vitanda est. Hoc in victimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? Post sacerdotium magis observanda est debilitas. Nō enim sine ira deorum debilitatur sacerdos. Apparet non esse propitios deos sacerdoti, quem ne servati quidem servant.

Color. Hunc colorem *Gallio* non probabat, summo cum honore Meteili, asserens contra Meteilū agendum ita, ut rogetur cum judicibus officio pontificū & ipse consulere.

CONTROVERS. III.

Patre exule filia rapta.

LEX. Imprudentis cædis damnatus, quinquennio exulet. *Altera.* Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. Thema. *Cum quidā haberet filiam & filium, imprudentis cadis damnatus, in exilium abiit. Filia ejus rapta est. Raptor ad patrem puella se contulit. Impetravit ab illo, ut juberet filiam nuptias optare: & epistolam daret ad filium. Fratre auctore, mortem optavit puella. Pater rediit, abdicat filium.*

CONTRA FILIVM. Quomodo me excusabo Reip. cui duos abstuli? Neutrum mea culpa. In altero me fortuna decepit, in altero filius. Filia etiam fratri paruit: filius nec patri. Per humanos inquit, errores, Agnovi preces meas. Potes, inquit, omnibus ostendere, quam non possis hominem occidere. Scio me civem debere Reipublicæ. hoc intererit tamen, quod imprudentes occidimus: prudentes servavimus. Aliquē in exilio infra fortunā meam vidi.

Pars Altera. Irrupit contumeliose, tanquam in exulis domum. Pervenit ad patrem, non pepercit ejus pudori. At ego querebar, quod absenti fecit injuriam. Non possum ob hoc abdicari, quod lege factum est. Non potuisti pater de injuria judicare, quam non noveras. Multa nobis extorquentur, quæ nolumus scribere: & tu in ea fortuna eras, in qua posses injuriam accipere: & ille is erat, qui etiam in patria posset injuriam facere. Quia sciebat malam causam suam, egit apud illum, qui eam non noverat. Rediit superbus, jubebat, & nos optare nuptias cogebat, Videbatur sic & illic coëgisse. Aliquid tamen epistolis consecutus est. nemo unquam tardius periit, Collegit ingentem numerum perditorum, expugnavit domum, vexavit puellam. Hoc tibi raptor non narraverat,

Color. Latro ajebat, semper invisum esse. qui reum alium pro se subjiceret. Non oportere hoc derivari factum, in sororis voluntatem. Qui defendit, inquit, crimen, auditur tanquam reus: qui transfert, tanquam accusator. Malo autem loco est, qui habet rei fortunam, accusatoris invidiam. *Asinius Pollio* dicebat, colorem in narratione ostendendum, in argumentis exsequendum. Non prudenter eos facere, qui in narratione omnia instrumenta coloris consumerent. Nam & plus eos ponere, quam narratio desideraffet, & minus quam probatio.

CONTROVERSIA IV.

Armis sepulcri victor.

LEX. Sepulcri violati sit actio. Thema. *Bellum cum esset in quadam civitate, vir fortis in acie amissis armis, de sepulcro viri fortis arma sustulit. Fortiter pugnavit & reposuit. Pramio accepto accusatur sepulcri violati, C. D.*

PRO

PRO VIRO FORTI.

Arma vix conigeram, secuta sunt: Hæc si fumo, arma sunt: si relinquo, spolia. Vidisses vere violari sepulcrum, si illo venisses hostis. Vterque quod alteri deerat, commodavimus. Ille viro arma, ego armis virum. Resp. multum consecuta est. vir fortis nihil perdidit. Necessitas est, quæ navigia jactu exonerat. necessitas est, quæ ruinis incendia opprimit. necessitas est lex temporis. Quicquam non fit legitime pro legibus? Melius cum ipso sepulcro actum est, in quo notiora sunt arma iterum victricia. Pro Republica plerumque templa nudantur, & in usum stipendii dona conflamus.

Pars Altera. Reum habemus in prœlio inertem, in fuga audacem, turpem non minus patrocinio, quam crimine. Arma sua perdidit. Hoc excusare non poterat, nisi rapuisset aliena. Rapuit aliena. Hoc excusare non poterat, nisi & sua perdidisset. Arma victricia, arma consecrata diis Manibus, arma quæ te quoque fecerunt virum fortem. Reposui, inquit, arma. Gloriatur, quod non & illa perdiderit. Non teneor lege, quia reposui. Tam teneris hercle, quam qui vulneravit aliquem, licet vulnus sanaverit: quam qui surripuit aliquid, licet deprehensus reddiderit. Non est hoc illi crimen propter virtutem donandum. Jam gratiam virtuti retulimus, præmium consecuta est. Æquos nos esse convenit, unum virum fortē honoravimus, alterum vindicemus.

CONTROVERS. V.

Privignus medicus.

THEMA. *Abdicavit quidam filium. Abdicatus medicinæ studuit. Cum pater ægrotaret, & medici negarēt posse sanari. Reductus est patri. Ægrotare noverca cœpit. Desperaverunt medici. Rogat pater filium, ut curet novercam. Nolentem abdicat.*

PRO FILIO MEDICO.

Quo pacto istud evenit, ut abdicatione mea pater ægrotaret, reditu noverca? Pietati cessere morbi. Medicinam relinquo, multum laboris, multum vigiliarum, adjice huc, quod qui sanantur, ingrati sunt: & medicus possum decipi, & non possum privignus excusari. Eundem, inquit, medici morbū esse dicunt: nempe illi, qui negaverunt te posse sanari. Ego vero cedo domo, si fateris illam sic posse sanari. Timeo fortunam, imputabitur mihi, si quid acciderit. Ecce tu me non posse non credis. Omnes medici negant: & nunc diligentiores fuerunt quia in te decepti sunt. Non sum tantæ scientiæ, quantæ videor. Magnis præceptoribus opus est. Ego abdicatus studui. Quæris quomodo te sanaverint? non tibi medicus, sed filius profuit. Desiderio laborabas. gratum tibi erat, quicquid meis manibus acceperas. ut primum intravi, recreatus es. quid in te curandum esset, adverti. Hæc non eodem morbo laborat. Multa sunt dissimilia, sexus, ætas, animus. Nihil magis ægris prodest, quam ab eo curari, à quo volunt. Temerariis remediis graves morbi curantur, quibus uti non audeo in noverca.

Non oportet adolescentē quicquam novercæ succensere, alioquin odit & gaudet. Ferendus est adolescens, si se excusat: non est, si ulciscitur.

Pars altera. Lugendum est, flendum est, in hoc me conservasti? Hostis aliquando vulnus sanavit quod fecerat, ob hoc maxime, qui alius sanare non poterat. Negant posse sanari. Nemo suscipit: nemo vult enim filio curationem præripere.

Pollio dicebat, inter patres & filios id solum judex putat licere, quod oportet.

CONTROVERS. VI.

Indiscreti filius & privignus.

Thema. Quidam mortua uxore, quæ in partu perierat, duxit aliam: puerum rus misit. Ex illa subinde sustulit filium. Vtrumque puerum ruri educavit. Post longum tempus redierunt similes. Quærenti matri uter ejus esset, non indicat. Accusatur ab ea malæ tractationis.

PRO MARITO. Quid fletis pueri? securi estote. Non memini. Iam lites sunt, & nondum indicavi. Qualis eris noverca, quæ sic fieri cupis? Alter tuus est: alter tui frater est: & si per te licuerit, neuter privignus est. Dum alterius vis esse mater, utriusque es noverca. Si coëgeris, mentiar. non mater, sed noverca decipieris. Hos ipsa noluit natura distingui. Indicarem, nisi tam pertinaciter quæreres. Hic tuus est. quid alterum novercalibus oculis intueris? Ille tuus est. Vni tibi contingit, ut habeas privignum, & non sis noverca.

Pars altera. Filius enim rus ab legatus à patre, & educatus est sic, ut ignotus esse posset & matri. Tibi redit uterque filius, huic uterque privignus. Eo crudelius filio caret, quo propius accessit. Times hujus iniquitatem: cum iniquius ipse magis ames eum cui alterius vis donare matrem, quam cui non vis reddere suam.

Extra. Quod ad colorem pertinet viri. *Hispo Romanus* & *Silo Pompejus* hoc usi sunt: Nescio, & ideo non indico tibi. Quidam miscuerunt etiam, & utroque usi, dixerunt: Nescio, sed etiamsi scirem, non indicarem tibi: quod *Latro* & *Cestius*. Sed *Asinius Pollio* neutrum colorem probabat. Si dicit, inquit, Nescio: nulli fidem faciat. Vxor ipsa non quæreret ab illo, nisi ille scire posset. Dici enim contra virum potest: Quære à nutrice, à pædagogo. Verisimile non est, neminē domi esse qui sciat. Ille autem mixtus color utrunque corrumpit, & ignorantis fidem, & non indicantis fiduciam. Nam cum dicit, Etiam si scirem, non indicarem: efficit ut illum judex scire putet. cum dicit. Nescio: efficit ut videatur indicare debere, si sciat. Hoc autem ipse colore usus est, quē ajebat simplicissimum: Scio, sed non indico: quia pueris hoc utile est, & tuo filio. Magis amaturus sum eum, qui matrem videbitur non habere.

CONTROVERS. VII.

Tyrannicida, & adulter tyranni.

LEX. Tyrannicidæ præmium detur. Thema. *In adulterio deprehensus à tyranno, gladium extorsit à tyranno, & occidit eum. Petit præmium. Contradicitur.*

CONTRA TYRANNICIDAM. Non fecisset tyrannicidium, nisi illum tyrannus armasset. Cujus adulter non fuit, qui etiam tyranni fuit? Imputat nobis, quod deprehensus in adulterio mori noluit. Tyrannicida vester jure occidi potuit à tyranno. Certamen in pari condicione contractum publica fortuna distraxit. Non innocentior vicit, sed fortior. Tulit secum tyrannus gladium, sic enim occisuri veniunt. Cur solus ad præmium venis? tyrannum certe occidisti cum adultera. Non loricam, clypeumve sumpsit, sed tenuem ac perlucidam vestem: perfusus unguento intravit cubiculum, in quo non esse tyrannum diligenter agnoverat. Tyrannicida noster ne tyrannum inveniret optavit. Ducat Tyrannicidam in arcem tyrannus, non uxor: odium, non amor: ascensurus ferat animū, ferat ferrum: erat illo, ubi inveniat tyrannum. Omnia honesta opera voluntas inchoat, occasio perficit. Sæpe honorata virtus est, etiam ubi eam fefellit exitus. Scelera quoq; quamvis citra exitum subsederunt, puniuntur. Nec infelix virtus

virtus amittit gloriæ titulum: nec gloriam virtutis intercipit fortuita felicitas. Nunquam majorum nostrorum prudentia tantis muneribus tyrannicidium emeret, si illud etiam libido promitteret. Novo inauditoque more pugnabant, tyrannicida pro adulterio, tyrannus pro pudicitia. Occidisti tu maritum, fortuna tyrannum. Tyrannum cadere Reipublicæ volo. Occidat illum civis iratus, misceat maledicta vulneribus, qualia in adulterum maritus attulerat. Ad adulteræ osculis ad præmium curris. Nolo tyrannicido irrideatur, antequam occidat tyrannum. Pop. Romanus veneno vinci hostem noluit, proditione noluit. Honorabo subitum tyrannicidium: non honorabo fortuitum, non coactum.

Pars Altera. Non habebas, inquit, ferrum. Quid enim tyranno profuit quod habuit? In eo qui inermis ad tyrannum venit, non minor virtus est, sed periculum majus. Non quæras quid in arcem tulerim: tyrannicidium retuli. Non est gladius meus: sed manus mea est, sed animus meus est, sed consilium, sed periculum, sed tyrannicidium meum. Adulterium vocas, quo effectū est, ne quis timeat adulterium. Diligenter arce munita occasionem requirens, tentavi servos, tentavi amicos: per uxorem solam fulsit occasio. Non putavi adulterium, uxorem tyranni polluere: sicut nec homicidium, tyrannum occidere. Ferrū in arcem ferre, periculosum erat: invenire, facile. Si tyrannum, inquam, invenero obvium, qualibet res telum erit. certe semper solet secum tyrannus habere ferrū. Gladius inter duos, fortioris est. Quam solicitus fui adulter, ne non deprehenderer!

CONTROVERS. VIII.

Patronus operas remissas repetens.

LEX. Per vim metumve gesta, irrita sunto. Thema. *Bello civili patronus victus & proscriptus, ad libertum confugit, Receptus est ab eo, & rogatus, ut operas remitteret. Remisit. Consignatio facta est. Restitutus indicit operas. Contradicitur.*

PRO PATRONO. Patronus à liberto restitutionem peto. Si pacisci tunc à me voluisses operas, spopondissem. Bona bello perdidi, ad restitutionem nudus veni. Nunc libertorum operas desidero. Profer tabulas illa proscriptionis tabula crudeliores. Persequebatur illa, quos vicerat: hæ persecutæ sunt, quos receperāt. In illa ultio fuit, in his perfidia. Denique illa jam desiit, hæ perseverant. Nō mea, inquit, sed aliena vis fuit. Æquæ dignus est pœna, qui ipse vim adhibet, ut qui ab alio admota, ad lucrum suum utitur. In hunc primum incidi. Et dum timeo ne offenderem, secutus sum hoc exigentem. Non recepit me, sed inclusit. Nihil est venali misericordia turpius.

Pars Altera. Nihil tibi opus est potestas. Scisti illum parere, etiam cum cogi non potest. Quaslibet indicas operas, nunquam tamen indices ita periculosas, quam indixisti. Habeo judicia tua. Bene de servo judicasti, manumisisti. bene de liberto. Proscriptus mihi potissimum te commisisti. Si noluissem patronum habere, potui. Unus ex proscriptis fuisti qui tunc posses etiam rogari. Restitutio tibi proscriptionem remisit, non quicquid in proscriptione gessisti, rescidit.

Extra. Omnes invecti sunt in libertum. *Vallius Geminus*, *& Otho Iunius* egerunt lenius, ut patronus remissurus videretur operas, si obtinuisset. Nam Otho dixit: Sine me judicio meo videri remisisse. Faciā, remittam. Quid me sic times, tanquam invitus promiserim? Contra *Cestius* ait: Tunc hujusmodi utendum esse coloribus, ubi verendum est, ne videamur rem duram postulare. Ubi contra honestam personam, promisso judex mollior faliendus est. Quid in hac persona veremur & causa? nisi hoc unum,

quod

quod ex hoc colore metuendum est: ne, si Volumini hæc remittere, etiam voluisse videamur.

EX LIBRO V.

Epistola deest.

CONTROVERSIA I.

Laqueus incisus.

Actio. Inscripti maleficii sit actio. Thema. *Quidam naufragio facto, amissis tribus liberis, & uxore, incendio domus, suspendit se. Præcidit illi quidam ex prætereuntibus laqueum. A liberato reus fit malefícii.*

PRO INCIDENTE LAQVEVM. Tres, inquit, liberos perdidi. Vtinam & illos servare potuissem? Vive. mutantur vices felicitatis humanæ, proscriptus aliquando proscripsit. Victi fugiunt, proscripti latent, natant naufragi. Amisi, inquit, uxorem, liberos, patrimonium. Tu putabas ea te condicione accepisse, ne perderes; Ludit de suis fortuna muneribus & quæ dedit, aufert; & quæ abstulit, reddit: nec unquam tutius est illam experiri, quã enim locum injuriæ non habet. Cn. Pompejus in Pharsalia victus acie, vixit. Majus tu tuum putas esse naufragium? Crassus vixit: & non privatas perdiderat, sed publicas opes. Omnia tibi fortuna abstulit, sed spem reliquit. Tolle spem hominibus, nemo victus retentabit arma. nemo infeliciter expertus negotiationem, alios appetet quæstus, nemo naufragus vivet. Spes est ultimum adversarũ rerum solatium. Vt viveres, narrasti. Misertus sum: nec in te amplius quam periculum cogitavi. Non attendi incendium, non orbitatem. aut si attendi, memineram te post illa vixisse. Non visus es mihi animum moriendi habere. Legeras locum, in quo interpellari posses.

Pars Altera. Tot illic fundorum dominus, aliena arbore suspendo laqueum. De fortuna nihil queror: mori permisit. Nunc, inquit, morere. Injuria est, ut qui meo arbitrio debui, tuo moriar. Amisi uxorem, liberos, patrimonium. Fortuna mihi nihil præter laqueũ reliquit: iste nec laqueum. Sumpsi instrumenta mortis, solitudinem & laqueum: alterum aptum morituro, alterum misero. Quisquis interveneris, si amicus es, defle: si inimicus, specta. Cum à me iste accusetur, graviorem de me quam de reo ferte sententiam. Ego, ut moriar: iste, ut ne prohibeat. Ne hæc narrarem, mori volui. Præcidit remedium meum. si qua fides est, non enatavi, sed ejectus sum. Nihil jam timebam, nisi vivere. Domus meæ fata claudo, nullo miserior, quam quod ultimus morior. Cui me vita reservat? Vt ædificem? Aspice incendium, Vt navigem? Aspice naufragium. Vt educem? Aspice sepulchrum. In tam calamitosa domo feliciores fuistis, uxor & liberi, vobis mori contigit.

CONTROVERSIA II.

Gener divitis inimici.

Thema. *Pauper cum haberet filium, & divitem inimicum filiam habentem, peregre profectus est. Rumor fuit de morte ejus. Filius cum divite in gratiam rediit, & ejus filiam duxit, Reversus pater cogit illum uxorem repudiare. Nolentem abdicat.*

PRO PATRE PAUPERE. Nemo quicquam facile credit, quo credito dolendum sit, ego diu non credidi de nuptiis tuis. Desertor patris, inimici cliens, uxoris mancipium, non flevisti patrem, non quæsivisti, sic inimico placuisti. Rumor, inquit, fuerat, decessisse te. Mirabar, si talem uxorem vivo patre habere potuisses. Non quæris, ubi perierim. Mors mea tibi debet esse suspecta: inimicum habeo. Quis alius hanc famam potuit immittere,

tere, nisi quid me vivo, filium collocare non poterat? Non times, ne inter ipsas nuptias tuas patris ossa referantur? Tot servi sequuntur, tot liberi, tot clientes, ut quicquid dixerit, rumor fit. Fabricius aurum à Pyrrho accipere noluit. beatior iste fuit animo, quam ille regno. Plures insidias in itinere fugi: & factum dives, quod faciendum mandaverat, credidit.

Pars Altera. Vanum gloriæ genus, odium divitiarũ. Mortales esse inimicitiæ debent. Scipio Gracchi inimicus, & tamen postea socer. Cujus vitio inimicitiæ contractæ sint, apparet. Ille amat filiũ tuum, tu nec tuum.

Senianus rem stultissimã dixit: Dives me semper contempsit, nunquam nisi pro mortuo habuit. Vt aliquid & ipse simile de Seniano dicam, post hanc sententiam Senianum semper pro mortuo habui.

CONTROVERSIA III.

Fratres pancratiastæ.

Actio. Malæ tractationis fit actio. Thema. *Duos filios quidam pancratiastas instituit, ad Olympia eduxit. Cum compositi essent, ut simul pugnarent, accessit ad pugnantes pater, & ait abdicaturum se, si quis perdiderit. Commortui sunt juvenes, & decreti sunt his honores divini. Reus fit pater malæ tractationis ab uxore.*

CONTRA PATREM. Tertius sine sorte pugnasti, & utrumque vicisti. Stetit cruentus pater. Iam perierant, & adhuc minabatur. Moriuntur, non alter ab altero, sed uterque à patre. Misera mater, odisse non potest, qui filium suum occidit. Invenes invicti, nisi habuissent patrem. Pii juvenes, nec parricidium patri negare potuissis. Vincere propter parricidium nolunt, vinci propter abdicationem. Abdico, inquit, eum qui victus erit. Demens meliorẽ abdicaturus es. Invoco Iovem, cujus Olympia parricidiis absoluta sunt.

Pars Altera. Non facturus dixi: & si facturus pro gloria eorum dixi. Non debeo in invidia solus esse, cum luctus communis sit. Omnes ajebant collusuros fratres. Minatus sum, non ut necessitatem filiis imponerem, sed ut populo satis facerem.

CONTROVERSIA IV.

Damnatus parricidii alligans fratrem.

LEX, Qui falsum testimonium dixerit, vinciatur apud eum, in quem dixit. Thema. *Ed uobus filiis profectus cum uno pater, adolescens solus rediit. Accusatus est à fratre parricidii, & damnatus. Diebus festis intercedentibus pœna ex lege dilata est. Rediit pater. Accusavit damnatus fratrem falsi testimonii & obtinuit, & vinxit. Cogit pater ut vinctum solvat. Nolentem abdicat.* C. D.

PRO PATRE. Falsum, inquit, in fratrem testimonium dixit. Si vis grave illius crimen facere, te exorabilem præsta. Crudelis in fratrem, miraris, si in te creditũ parricidium est? Ergo ego duos filios habere non possum? Adolescens, jam potes & parricidium facere. Alligatus est alter filius, quia non revertebat; alter, quia redit. Nunquam solves fratrem? Si talis es, nihil testis mentitus est. Parricida es. Non impio in te, sed in patrem pio animo dixit. Suspectum habuit, quod reliqueras patrem. Inter catenas filii jaceo, eodem clausus ergastulo. Ingrate, testem tuum simul alligasti.

Pars Altera. Meo periculo solutus sum, meo alligatus. Vix solvi poterat, si testimonium falsum pro fratre dixisset. Parricidium de patre finxit, de fratre commisit. Venisse patrem mihi carnifex nuntiavit. Parricida sim, sicut objicitur, hoc leviter irascor. Miraris, si eum fratrem alligare possum, qui me potuit occidere? Ingrata erat ipsa pœnæ meæ dilatio. Expectare gravius

vius videbatur quam pati. Imaginabar mihi culeum, serpentes, profundum.

CONTROVERSIA V.

Exustâ domus cum arbore.

LEX. Qui sciens damnum dederit, reddat quadruplũ: Qui insciens, triplum. Thema. *Dives pauperem vicinum rogavit, ut sibi venderet arborem quam sibi dicebat obstare. Pauper negavit. Dives incendit platanum, cum qua & domus arsit. Pro arbore pollicetur quadruplum, pro domo simplum.*

CONTRA DIVITEM. Excitatus flammarum sono, vicinorum primo fidem imploravi. Arbor ramis discurrentibus totam domum texerat. Non potest exorari? incendatur. Est hoc impotentiæ, fine fine concupiscere, fine modo irasci. Non potest expugnari precibus: expugnetur ignibus. Nihil inter me & pauperem interest, si jure agamus. Liceat & pauperem gaudere profectu. Vos possidetis agros, urbium fines, urbesque domibus impletis, Intra ædificia vestra undas & nemora comprehenditis, Nihil lætius oculis tuis occurrit, quam ruinæ meæ. Domum perdidi, qui carere nec arbuscula quidem poteram. Deliciis tuis dives ardebimus, Oculis voluptas incendio quæritur, & prospectus ignibus relaxatur. Profectui obstabat. Quid? inambulantibus nobis non obstant fervorũ catervæ in immensam excitati altitudinem parietes lucem non impediunt? Infinitis porrectæ spatiis ambulationes, & urbium solo ædificatæ domus, non nos prope à publico excludunt? Sub hac arbuscula imaginabar divitum silvas. Quantum perdidi, quem fatetur iratus inimicus plus perdidisse quã voluit? Non iniquum postulo, ejus damno definat incendium, cujus consilio cœpit. Scilicet ut domus ad cælum omne conversæ, brumales æstus habeant, æstiva frigora, & non suis vicibus intra istorum penates agatur annus: aiunt in summis culminibus mentita nemora, & nivigabilium piscinarum freta, arata quondam populis rura, singulorum nunc ergastulorum sunt: latiusque nunc, villici quam reges imperant. Maria submoventur projectis molibus. Nesciebas quanta sit potentia ignium, quam irrevocabilis, quemadmodum totas absumat urbes, quam levibus initiis oriantur incendia? Etiam si partem damni dare noluisti, si tamen noluisti, in totum quasi prudens dederis, tenendus es, ex toto enim noluisse debet, qui imprudentia defenditur. Si fateteris scienter januam incendisse, si unũ tignum, puto tota domus intelligeretur ex parte. nec enim quisquam õmnia incendit, sed unam aliquam rem, ex qua surgat in omnia se sparsurus ignis. Atqui pars domus est arbor, quæ in domo est.

Pars Altera. Pestilentem mihi domum faciebat arbor, cælum omne per quod salubris spiritus venire posset, obduxerat. rogavi pauperem, & dixi: Nihil tibi nocet arbor recisa, mihi plurimum non recisa. Quid ad te illi rami pertinent, qui extra domum sunt? Quasdam partes domus meæ rami premebant. Iam etiã quosdam parietes moverant. Scitis quanta vis sit arborum? morosdiscutiunt.

CONTROVERSIA VI.

Raptus in veste muliebri.

LEX. Impudicus concione prohibeatur. Thema. *Adolescens speciosus sponsionem fecit, muliebri veste se exiturum, in publicum. Processit. Raptus est ab adolescentibus decem. accusavit illos de vi & damno. Concione prohibitus à magistratu, reum facit magistratum injuriæ.*

CONTRA ADOLESCENTEM. Muliebrem vestem sumpsit, capillos in femi-

næ habitum composuit, oculos puellari lenocinio circumdedit, coloravit genas. Non creditis? & qui non crediderant, victi sunt sponsione. Et hoc de sponsione forsitan venerat, ut auderet impudicus concionari. Date illi vestem, puella est: date noctem, rapietur. Sic illum vestis sumpta decuit, ut videretur non tunc primum vestẽ sumpsisse. Facta totius adolescentiæ remitto. Una nocte contentus sum: sic imitatus est puellam, ut raptorem inveniret. Nunquid cecini? Nunquid carmen famosum composui, aut (ut proprium genus injuriæ tuæ dicam) nunquid te rapui? Apud patres nostros, qui forensia stipendia auspicabantur, nefas putabatur brachium extra togam exerere. Quam longe ab his moribus aberant, qui tam vere unde etiã virtute utebantur? Constat hunc stupratum: cum damnati sint, qui rapuerunt.

Pars Altera. Constat semper gravem, semper serium fuisse. Sed hoc jocis adolescentium factum est. Cæterum tam nota erat verecundia ejus, ut nemo sine sponsione crediderit.

CONTROVERSIA VII.

Trecenti ab imperatore non recepti.

LEX. Nocte portas aperire in bello non liceat. *Altera*. Imperator in bello summam potestatem habeat. Thema. *Trecenti ab hoste captivi ad portas nocte venerunt. Imperator non aperuit. Ante portas occisi sunt. Imperator post victoriam reus est læsæ reipublicæ.*

PRO IMPERATORE. Non putavi meos. Noverant legem. Cur, inquit, trecenti perierunt? immo cur ne perirent, capti sunt? Hos ego interdiu non recepissem, nisi victores: nostu, ne victores quidem. Procedens postridie in prœlium, pugnaturis ostendi trecentos, in quibus laudari nihil potest præter fugam: nihil desiderari, præter numerũ. Fugiunt, ut leges relinquant: redeunt, ut tollant. Populus Romanus Cannensi prœlio in summas redactus angustias, cum servorum desideraret auxilia, captivorum contempsit: & credidit eos libertatem magis tueri posse, qui nunquam habuissent, quam qui perdidissent. Nocte quomodo hostem civemque distinguam? Quam mihi dabis notam, ut arma cognoscam? Credo in insidiis hostes fuisse, ut exclusos occiderent, sequerentur admissos.

Pars Altera. Infestus illis trecentis fuit. iniquo eos collocavit loco. hoc ne argui posset, non recepit. Capti sunt fortissimi duces, Regulus, Crassus. Hæc postrema rogantium vox erat: Mitte arma: certe lex non vetat.

CONTROVERSIA VII.

Tyrannus post abolitionem candidatus.

LEX. Competitori liceat in competitorem dicere. Thema. *Tyrannus sub abolitione dominationem deposuit, ut si quis objecisset tyrannidem, capite puniretur. Petit magistratũ. competitor contradicit.*

CONTRA TYRANNUM. Candidatus anno meo spondeo, nulla rapietur, nullus occidetur, nullum spoliabitur templum. Cur honores tamdiu non gesserit, narret, per communem deprecor libertatem. Moriar, objicietur tibi quod occideris civem. Vult aliquo imperio, aliqua potestate distingui, homo magnæ nobilitatis, magnæ gratiæ, ingentis pecuniæ, Siciliæ dicitur fuisse dominus, qui inclusos æneis tauris homines subjectis urebat ignibus, ut mugitum ederent, verba non possent. O hominem in sua crudelitate fastidiosum: qui cum vellet torquere, tamen nolebat audire.

Pars Altera. Quicquid egi, quicquid gessi, causa Reipublicæ feci. Peto ne mihi lex pro me lata noceat,

ceat, neve quid noceat, quia nõ objicitur quod non noceret objectũ.

EX LIBRO VI.

CONTROVERSIA I.

Chirographum cum abdicato.

Thema. *Abdicato fratri, frater chirographum dedit, dimidiam se partem hereditatis daturum, si non reconciliasset irato patri. Ille tacuit. Abdicatur alter à patre.*

PRO PATRE. Tantum æris alieni habet, quantum vivo patre non posset solvere. Vis scire cujus fidei sis? nec frater quidem tibi sine chirographo credidit. Alterius spe morior, alterius fide. Vivo: & jam patrimonium meum divisum est. Nisi succurritis, vincit me & ille qui tacuit. non dissimulo me hodie duos abdicare. Chirographum prode parricidarum fœdus, & nefariæ spei pactum. Chirographum dant impium, accipienti turpe, patri periculosum.

Pars Altera. In omnem me fortunam, frater, tibi jungam comitem. Si militandum, una militabimus: si peregrinandum, una nubes peragrabimus: si quotidianam rogavero stipem, & illam tecum dividam. Nolui recentem irã exagitari patris. Malui, ut tacendo patrem vinceres. Meæ partis heres ero, tuæ custos. Et quia de re maxima melius sibi quisque credit, do chirographum: tu da operam, ut istud magis à patre accipere, quã à fratre videaris. Hoc quod honeste, & quod pie gerebamus, tam palam egimus, ut pater sciret. Quid enim timebam, nisi, si rescisset pater, moleste ferret filium suum, hominem avarum non esse, fratrem pium? Ita mihi contingat patrem utrique nostrum placari.

CONTROVERSIA II.

Exul pater fundo prohibitus.

LEX. Exulem tecto & cibo juvare non liceat. ALTERA. Imprudentis cædis damnatus quinquennium exulet. THEMA. *Quidam cum filium & filiam haberet, imprudentis cadis damnatus, in exilium profectus est. Solebat venire in possessionem vicinam finibus. Rescivit hoc filius. Cecidit villicum. Villicus exclusit patrem. cœpit ire ad filiam. Accusata illa, quod exulem recepisset. advocato fratre absoluta est. Post quinquennium pater abdicat filium.*

PRO PATRE. Accusator civium me fecit exulem: filius etiam meorum. Filiam honestiorem inveni. quod accusata est: servum frugaliorem, quod cæsus est. Male meruisti de patre, quem exclusisti: de sorore, cui præjudicio nocuisti: de judicibus, quos in tam bona timuisti causa. Aut tu peccasti, aut soror. Filius me docuit, quod illum non recipio. Absoluta est inquit, me advocato, soror. Ita tu patrem non recipiebas, cum tam bene istam causam agere posses? cum absoluta sit quæ receperat, damnatus est qui non expulerat? Filia me patrem judicavit, servus dominum: Uni filio exul fui. Ignosce fidelissime servulorum, & tibi imprudens nocui. Quam bonam ejus causam putas fuisse, quæ ne te quidem advocato damnata est. Si te herede possum mori, dignus sum, qui etiam tibi hunc servum relinquam. Alii exul est, tibi pater est. Nulla lex scelus imperat. Certe quæ fecit, absoluta est. Lex eum tenet, qui juvat exulem, non qui patiatur juvari. Ignora, dissimula: lex te innocentem esse, non curiosum jubet. Si mea causa faciebas, me admonuisses: servũ prohibuisses, non cæcidisses.

PARS ALTERA. Facere lege prohibente nõ potui. Accusata & absoluta est: quia muliercula non videbatur nosse leges. Nõ pro me timui, sed pro te. Res in notitiã hominũ venerat. Captabaris timui ne occidereris. Vis scire nõ tu fuisset? Soror accusata est. Malui servũ

cædere frugalissimum, quam patrem optimum amittere.

CONTROVERSIA III.

Mater nothi lecta pro parte.

LEX. Major frater dividat patrimonium, minor eligat. ALTERA. Liceat filium ex ancilla tollere. THEMA. *Quidam cum haberet legitimum filium, alium ex ancilla sustulit, & decessit. Major frater sic divisit, ut totum patrimonium ex una parte poneret, ex altera nothi matrem. Minor legit matrem, & accusat fratrem circumscriptionis.*

PRO NOTHO. Vnus omnium exheredatus sum dividendo. Eligisset, inquit, alteram partem. Tu solus talis potuisti esse filius, qualis frater eras. Lex te dividere, me eligere jussit. aperte, ne minor circumscribatur, timet. Sic divisit, ut si vellem non esse mendicus, relinquerem fratrem in egestate, matrem in servitute. Non est dividere, ex altera parte patrimonium ponere, ex altera onus. Talis fuit, ut illi coheredem pater ex ancilla tolleret. Elige, ut aut patrimonio careas, aut scelere. Circumscriptores dici solent, qui aliquid abstulerunt. iste nihil reliquit. Tu, inquit, voluisti pauper esse. Cur igitur queror, si egestate delector? Obijci, inquit, nõ potest; quod lege factum est: immo nihil nisi quod lege factum est. Nam si quid aliter factum est, per se irritum est. circumscriptio semper crimen sub specie legis involvit. Quod apparet in illa, legitimum est: quod latet, insidiosum. Semper circumscriptio per jus ad injuriam venit. Lex jubet majorem dividere, minorem eligere, nec tu divisisti, nec ille elegit. Sic à te alligatus est, ut necesse haberet, quod non expediebat, malle. Nota fuit in matrem meam pietas. Non timuit, ne eligere possem alteram partem.

Pars Altera. Ego nihil aliud quam divisi. Circumscriptio non in divisione est, sed in electione. Habes matrem, quam quidam totis redemerunt bonis: habes gloriam, quam per ignes quidam, multi per arma quæsierunt. Multa de patrimonio rapuit, cum haberet jus dominæ ancillæ impudentis. Timebas, ne in illam sævirem. Non expediebat mihi, cum in illa totum patrimonium habiturus essem. Nunc tantundẽ habes; habes enim partem quam voluisti, ut tantundem haberes, nec pater voluerat. Ideo matrem tuam ancillam reliquit.

CONTROVERSIA IV.

Potio ex parte mortifera,

Actio. Veneficii sit actio. Thema. *Proscriptum uxor secuta est, Quadam tempore secreto poculum tenentem interrogavit, quid esset. Ille dixit, venenum: & mori se velle. Rogavit illa ut partem sibi daret: & dixit, se nolle sine illo vivere. Partem bibit ipse, & partem uxori dedit, Periit illa sola. Testamento inventus est maritus heres restitutus arguitur veneficii.*

CONTRA MARITVM. Sic egit, ut deprehenderetur, sic deprehensus est, ut exoraretur: sic bibit, ut viveret. Quod est illud venenum, quod tantum heredi nõ nocet? Nemo unquam tam palam uxori dedit venenum. Fugit, ne occideretur, qui dixit se mori cupere. Vnus proscriptione locupletior factus est, ut vivere vellet. uxor illi persuadere non potuit, persuasit res blandior, uxoris hereditas. Scivit quam partem potionis hauriret. Contrarias partes gladio persecutus est, suas veneno: occidendi finem prius victores fecerunt, quã victi. Iam quid putabatis futurum, cum in exilium uxor testamentum tulisset, maritus venenum? Vbi est uxor? Ecquid te pudet? Etiam proscripti redeunt. Statim consumpta potione collapsa est. Nolite mirari. si tam

si tam efficax venenum est. heres est, qui dedit. Summis fere partibus levis & innoxius humor suspenditur. gravis illa & pestifera pars suo pondere subsidit. Apparet te diu præparatum venenum habuisse. scisti dividere. Etiam si potest defendi qui volenti dedit, tu potes, qui fecisti, ut vellet? Id genus veneni fuit, quod pondere subsideret in imam potionem. Bibit iste usque ad venenum, uxor venenum.

Pars Altera. Virum in pace dilexit, in bello secuta est, in consilio ultimo non reliquit. O, inquit, dignum, quem innocens sequatur. Bello civili lege proscriptus sum. Exulavi. Quid his malis adjici potest, nisi ut venenum bibam, & vivam? Venenum, inquam, est. Hoc qui daturi sunt, dissimulant. Venenum Cato vendidit. Quærite, an proscripto licuerit emere, quod licuit Catoni vendere.

CONTROVERSIA V.

Iphicrates reus

LEX. Qui vim in judicio fecerit, capite puniatur. Thema. *Missus Iphicrates adversus Thracum regem, bis acie victum fœdus cum eo percussit, & filiam ejus duxit uxorem. Cum Athenas redisset, & causam diceret, visi sunt circa judicium quidam Thracum cultu armati, & ipse reus gladium strinxit. Cum judices citarentur ad judicandum, palam absolutorias tulerunt sententias. accusatur, quod vim in judicio fecerit.*

CONTRA IPHICRATEM. Nemo judicum tuorum non timuit sic, tanquam tu de illis judicaturus esses. Cum toto tibi regno socer venit advocatus. Non majoribus copiis bellum instruxit, quam judicium. Iphicrate, conde gladium. Iudicium est. Quid tibi cũ gladio? Certe bis victis arma ponenda sunt. Quę est ista contra rerum naturã permutatio, in bello nuptiæ, in judicio bellũ?

Pars Altera. Ego vim non feci. Omnia enim legitime peracta sũt. Accusator suo loco dixit: reus suo respondit. perfectum per omnes numeros suos judicium est. Cum judices sentẽtias suas ferrent, strinxi gladium, ut occiderem me, si damnatus essem. Iudices tulerunt palam absolutorias, ut gratiam duci suo referrent. Nuptiarum causa, utilitas Reipub. fuit. Miles sæpius pulsus erat infelici prœlio. Barbaros circa judicium fuisse, non propter judiciũ armatos, sed propter morẽ suum. Quid potestis, inquit, queri? Quod obsides vobis abduxi?

CONTROVERSIA VI.

Adultera venefica.

Actio. Veneficii sit actio. Thema. *Quidam cum haberet uxorem, & ex ea filiam nubilem, indicavit uxori cui eam collocaturus esset. Illa dixit: Celerius morietur, quam illi nubet. decessit puella ante diem nuptiarum, dubiis signis cruditatis & veneni. Torsit ancillam pater. dixit illa, se nihil scire de veneno, sed de adulterio dominæ, & ejus cui collocaturus erat filiam. Accusat uxorem veneficii & adulterii.*

CONTRA VXOREM. *Morietur.* teneo veneficam. *celerius quam nubat.* teneo adulteram. *Morietur.* Factum est. *celerius quam nubat.* factum est. Adulterium serius deprehendi quam factũ est, veneficium antequam fieret. Duo crimina ad vos detuli, & duas indices. altera dicit, quod factum est: altera quod futurum est. Generi adultera, filiæ pellex. Quam infelix est domus, in qua adulterium argumentum est? Dixi, Honestus est: dixi, Pulcher est: dum laudo generum, commendavi adulterum. O me tardissimum in malis meis. veneficium nec denuntiatũ quidem credidi: adulterium veneficio demum deprehendi. Versæ sunt in exequias nuptiæ, mutatusque genialis lectus in funebrem. Subjectæ sunt rogo infelices fa-

ces. profertur putre corpus, & venenis tumens. Quid ultra quæritis? Verbis signa, signis tormenta conveniunt. Ad vocem tuam facta conveniunt. *Morietur antequam nubat:* factum est. Vidimus fluens corpus, & in cadavere illius materna verba credidimus. Generum adulterio perdidi, uxorem parricidio, filiam veneno.

Pars Altera. Duo gravissima crimina objicit, adulterium & veneficium. adulterium, ancilla teste: veneficium, nec ancilla quidem. Cum indignaretur se non rogatam, exciderunt illi verba, quæ non minus quam pater filiam luget. At quare dixisti? *Celerius morietur, quam illi nubat?* Verba dolori parū considerata exciderunt. Et est sæpe fortuita divinatio.

CONTROVERSIA VII.

Demens qui filio cessit uxorem.

Actio. Dementiæ sit actio. Thema. *Quidam habebat duos filios: duxit uxorem. Alter ex adolescentibus cum ægrotaret, & in ultimis esset, medici dixerunt animi vitium esse. Intravit ad filium stricto gladio pater, rogavit ut indicaret causam sibi. Ait, amari à se novercam. Cessit illi uxorem pater. Ab altero accusatur dementiæ.*

PRO PATRE. Audite rem novam: fratrem crudelem, novercam misericordē. Insanus sum, quia aliquis meo beneficio sanus est. Tradidi uxorem illi: sed eripueram. Testor, inquit, præsides pietatis deos, amare antequam duceres. Ita tu injuriam vocas, quod fratrem habes, non habes novercam? Transil præter istius oculos cum ferro. gladium mihi nemo nisi æger extorsit. Patri, qui periculum filii morientis sustinere non potuit, ignoscendum in qualicunque facto est.

Pars Altera. Alter lenocinio curavit, alter parricidio convaluit. Quid hoc adulterium non putas, quod marito conciliante committitur? Nescio furiosius uxorem duxerit, an habuerit, an dimiserit, an collocaverit. Quam demens est, cui adulterium pro beneficio imputandum est! Strinxit gladium maritus, non ut adulterum vindicaret, sed ut faceret. Mori potius debuit frater quam sanari turpiter. Quid enim si matrem, si sororem concupisceret? Quædam remedia graviora ipsis periculis sunt. Omnia inter novercam & privignum composita sunt. Simulatum morbum, derisum animo turpissimo patrem.

CONTROVERS. VIII.

Versus virginis Vestalis.

Thema. *Virgo Vestalis scripsit hunc versum.*

Felices nuptæ. moriar, nisi nubere dulce est.

Rea est incesti.

CONTRA Vestalem. *Felices nuptæ.* cupientis est. *Moriar nisi.* affirmantis est. *Nubere dulce est.* Aut experta juras, aut inexperta pejeras. Neutrum sacerdotis est. Tibi magistratus suos fasces submittunt. Tibi consules prætoresque via cedunt. Nunquid exigua mercede virgo es? Sacerdos raro juret, nec unquam nisi per suam Vestam. Moriar. Nunquid perpetuus ignis extinctus est? Moriar. Nunquid de nuptiis appellata es? Ad ultimum Vestam invoco, ut tā infesta sit sacerdoti, quam invisa est. Recita carmen. dum quæro quale carmen sit, tu carmē scribas, tu verba pedibus suis emollias, & severitatem templo debitā modulatione frangas? Quod si utique laudare vis nuptias, narra Lucretiam. De illius morte scribe, antequam jures de tua. O te supplicio omni dignam, cui quicquam sacerdotio felicius est. *Dulce est.* quam expressa vox, quam ex imis visceribus emissa, non experte tantum, sed delectate. Incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprum.

Pars

Pars Altera. Vnus illi versus objicitur, & hic quidem non totus. Non oportet, inquit, scribere carmen. Multum interest, objurges, an punias. Incesti damnari nulla potest, nisi cujus corpus violatum est. Quid tu putas poëtas, quæ sentiunt, scribere? Vixit modeste, castigate. Non illi cultus luxuriosior: non conversatio cum viris licentior. Vnum crimen vobis confiteor: Ingenium habet. Quid ni invideat Corneliæ matri Gracchorum? Quid ni illi, quæ Catonem peperit? Quid ni inviderint sacerdotes parientibus?

Extra controversiam. Varius Geminus apud Cæsarem dixit: Cæsar, qui apud te audent dicere, magnitudinem tuam ignorant: qui non audent, humanitatem.

EX LIBRO VII.

DECLAMATIO I.

Ab archipirata filio dimissus.

Duobus *filiis quidam superinduxit novercam. Alterum domi parricidii damnavit. tradidit fratri puniendum. ille eum exarmato navigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus peregrinantem patrē cepit, & remisit. Reversus pater, abdicat filium.*

(*Ex Controverſ. 1. lib. 7.*)

DECLAMATIO. Tanta tempestate confusus, dispicere nihil potui: nec satis memineram: tale ministerium mihi pater, an noverca mandasset: ministerium an pœnam esse voluisset, vindictā parricidii, an parricidium. Infusi fratrem culeo jubes? non possum. Non ignoscis, an non credis? ego contendo ne te quidem posse. Nemo repertus est naufragii comes. omnia instrumēta circumcisa sunt. Adminiculum spei nullum. Patri sum excusandus, an fratri? Hoc pietatis tuæ munus ad inferos perferam, licuisse mihi per fratrem aliter quam parricidæ mori. Vivit, inquit, frater non credo. Servavit, inquit, me. fecisti ut crederem. In domo, in qua tamen facile parricidium creditum est, ego fratrem occidere non potui, frater patrem. Emicabant densis undique nubibus fulmina, & tempestates horridæ absconderant diem, intumuerat mare, justis quoque navigiis horrendum. Habes, inquam, frater, si innocens es, navigium: si nocens, culeum, Non potui facere parricidium. quam facile erramus omnes, & factum putavi. Frater, inquit, tu primus in domo parricidium facies. Iacebat in litore navigium, quod etiā integrum infeliciter vexerat. Credam parricidā, si tibi proficiscentī navigium suum reddidit. Subito mihi cum animo pariter excidit ferrum, & nescio, qua perturbatione tenebræ stupentibus offunduntur oculis, intellexi quam difficile esset parricidium facere. etiā quod imperasset pater. Ita mihi, quæ sola miseros in domo nostra respicit, fortuna succurrat. Profectus pater tranquillo mari, auspicato itinere, integra navi. Quid hoc est? felicius navigavit damnatus, quam qui damnaverat. Vtrum videtur vobis innocentiam apud piratas didicisse, an ne apud piratas quidem perdidisse? Perieras pater, nisi in parricidam incidisses. Scissa quoque vela fecerant sinus, & instructas classes naufraga præcesserat navis. Scires navigare, qui servaturus esset patrem. Erat navigium, imo fuerat. O crudelis, & pertinax noverca, nihilominus sævis? maria jam quiescunt, prædones miserentur, irati parcunt. Venī ad vos, ut probem me parricidam. Multas rerum natura mortis vias aperuit, & multis itineribus fata decurrunt. O maria justiora judicilis! O mitiores procellæ patre? Nō putatis misericordē, qui quē damnavit, fratri puniendum dedit? Centurio Mithridatem non potuit occidere: Mithridatem, dii boni,

quam non dubium parricidam! Gaude pater, neuter ex filiis tuis parricidium fecit. Narra pater, quomodo te dimiserit, sic dimissus. Nocens est iste, sed mihi frater est. Naturę jura sacra sunt, etiam apud piratas. Dixisses, inquit, te non posse. Ita tu nesciebas? Non licuit, non debui, non potui.

Pars altera. Nega nunc parricidam fuisse, quem scis esse piratam. Dimisit me in patrocinium suum, ut quia non occiderat, videretur nec ante voluisse. Quis porro me uno miserior est? Vitam parricidæ debeo.

Extra. Magna bonorum rhetorum manus in hanc partem transiit, ut aliquid dici debuerit in novercam. Fuerunt & illi, qui non quidem palam dicerent, sed per suspicionem & figuras: quod *Passienus* non probabat, afferens minus verecundum esse aut tolerabile, infamare novercam, quam accusare. Quidam principia tantum habuerunt in sua potestate, post abiati sunt impetu. Excusatius est autem, in maium colorem iucidere, quam transire. *Hispanus* duro colore usus, hoc se tanquam gravius elegisse dixit supplicii genus, qui color prudentibus displicebat. Quam enim spem habebat absolutionis, si nec paruit, nec pepercit?

DECLAMATIO II,

Popilius Ciceronis interfector.

De moribus fit actio. *Popilium parricidii reum Cicero defendit: absolutus est. Proscriptum Tullium ab Antonio missus occidit: caput ad Antonium retulit. Accusatur de moribus.*

(*Ex Controverſ. 2. lib. 7.*)

DECLAMATIO. Occidit Ciceronem Popilius. Iam ne creditis occisum ab illo patrem? Occisurus Ciceronem debuit incipere à patre. Antonius, inquit, jussit. Non te pudet Popili? Imperator tuus te credidit posse parricidium facere. Abscidit caput, amputavit manum. Minus in illo crimen est, quod Ciceronem occidit. Pro dii boni, occisum Ciceronem malos mores voco. Hoc unum felicius, quod ante occidisti patrem, quam Ciceronem. Facilius pro parricida Cicero judicem movit, quam pro se clientem. Ad vos hoc patroni spectat exemplum. Nullos magis odit Popilius, quam quibus plurimum debet. Abscidit cervices. Parce jam Popili. Nihil tibi, nisi occidendum mandavit Antonius. Pudeat te Popilii. accusator tuus vivit. Non credidisset Popilium facturum Antonius, nisi parricidium fecisse meminisset. Dii manes Popilii senis, & inultæ patris umbræ, te Cicero persequuntur: ut quem negasti, sentias parricidam. Non hausit Minturnensis pains exulem Marium. Cimber etiam in capto vicit imperantem. Cn. Pompejus terrarum marisque domitor, libenter se Hortensii clientem professus est. Et Hortensius bona Pompeji, non Pompejum defenderat. Ita tu Popili, si Antonius jussisset, & patrem occidisses?

Pars altera. Si illa tempora in crimen vocas, dicis non de hominis, sed de reipublicæ moribus. Miraris, si eo tempore necesse fuit Popilio occidere, quo Ciceroni mori? Ciceronis proscriptio fuit occidi: mea, occidere. jussit imperator, jussit victor. Ego illi negare quicquam possem, cui nihil negare poterat Respublica?

Extra. Popilium pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis: & hi quoque non parricidii reum, à Cicerone defensum, sed in privato judicio.

DECLAMATIO III,

Ter abdicatus venenũ terens.

Ter abdicatus, ter absolutus, comprehensus est in secreta domus parte à patre, medicamentum terens interrogatus quid esset, ait, venenum: velle se mori, & effudit,

effudit. *Accusatur parricidii.*

(*Ex Controverſ.* 3. *lib.* 7.)

DECLAMATIO. Dic quid commiſerim. certe nec ſecreta fallunt. Vt intervenit pater, in has cogitationes abii: Quiſquam ne tam infelix fuit, quiſquam ne me magis odit quam ego? Miſereri mei cœpi. Ter cauſam dixi. Acceſſit ad hæc ſupplicia mea venenum. Vivam, ſi nec hoc tibi ſatis eſt. Habuit venenum Mithridates, habuit Demoſthenes.

Pars altera. Cum ſe mori velle dicat, vitam rogat. Teneo parricidam, etiam in ſuam mortem paratum. Quantum eſt quod negas, cum tantum ſit quod fateris? Venenum quæſiſti, venenum emiſti, venenum intuliſti in eam domum, in qua habebas inimicum patrem. Indica, quis vendiderit. dicetur illi: Tu vendebas cuiquam venenum? Tu abdicato? neſciebas cui daturus eſſet? quæritis, cui venenum paraverit? non bibit. Quod negat, parricidium eſt: quod confitetur, veneficium. Mihi, inquit, paravi. ne quis dubitet, an alium poſſit occidere. Tam invifum tibi fuiſſe patrem dico, ut occidere volueris: tam inviſum ipſe confiteris, ut mori volueris.

Extra. Conjectura duplex à perſona. una an ſibi paraverit, an patri. *Laberium* divus Iulius ludis ſuis mimum produxit: deinde equeſtri ordini reddidit. quem cum juſſiſſet ire ſeſſum, omnes equites ita ſe coarctaverunt, ut venientem non reciperent. Multos tunc in ſenatum legerat Cæſar, & ut repleret exhauſtum civili bello ordinem, & ut his qui bene de partibus meruerant, gratiam referret. Cicero in utranque rem jocatus, mandavit Laberio tranſeunti: Recepiſſem te, niſi anguſte ſederem. Laberius ad Ciceronem remiſit: Atqui ſoles duabus ſellis ſedere. Quia Cicero male audiebat, tanquam nec Pompejo certus amicus, nec Cæſari, ſed utriuſque adulator.

DECLAMATIO IV.

Mater cæca filium retinens.

Lex. Liberi parentes alant aut vinciantur. *Quidam habens uxorem & filium peregre profectus, in piratas incidit. ſcripſit utrique de redemptione. Vxor flendo cæca facta eſt. Filium euntem ad redemptionem, alimenta poſcit. non remanentem, alligare vult.*

(*Ex Controverſ.* 4. *lib.* 7.)

DECLAMATIO. Navigaturus uxori filium reliquit, nec adhuc cæca erat. Non eſt quod mulieris affectum lege æſtimetis, quia minatur: omnia facit, ne filius alligetur. Quotiens duobus eſt communio, poteſtas ejus ſit tota, qui præſens eſt.

Pars Altera. Vnis vinculis duos alligat. Victo mater cathenas denuntiat, victori ad piratas eundum eſt. Filius familiæ nulli poſſum ſervire, niſi patri. Petis ab eo alimenta, quem pater peregre mittit. Primæ partes patris ſunt, ſecundæ matris. Ille peregre eſt, tu domi: ille captus, tu libera: ille inter piratas, tu inter cives: ille alligatus, tu ſoluta. At tu cæca es. infelicior ille, quod videt cathenas ſuas, & cædes, & vulnera, & cruces eorum qui non redimuntur. At periculoſum eſt. Quam multi nihil pro patribus periculoſum putaverunt? Non, inquit, vindictam, ſed miſericordiam quærit. Ita quiſquam exigit pietatem, ut impediat?

Extra. Calvus, qui diu cum Cicerone iniquiſſimam litem de eloquentiæ principatu habuit, uſque eo concitatus actor fuit, ut in media oratione ejus exclamaret Vatinius reus: Rogo vos Iudices, num ſi iſte diſertus eſt, ideo me damnari oportet?

DECLAMATIO V.

Quinquennis testis in procuratorem.

Mortua quidam uxore, ex qua filium habebat, duxit aliam: sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem speciosissimum. Cum sæpe jurgarent noverca & privignus, jussit eum semigrare. Ille trans parietem habitationem conduxit. Rumor erat de adulterio matris & procuratoris. Quodam tempore pater in cubiculo suo occisus inventus est, uxor vulnerata, communis paries perfossus. Placuit propinquis quæri à filio quinquenni qui una dormierat, quem percussorem cognosceret. ille procuratorem digito monstravit. accusat filius procuratorem cædis: ille eum parricidii.

(*Ex Controvers. 5. lib. 7.*)

DECLAMATIO. Ut audivi clamorem, si qua fides est, deprehensos adulteros credidi. Da puerum. Aliquis non est uno teste contentus? da populum. Objicite privigno parricidium, filio mendacium. Dic puer, quis occiderit patrem: dic audaciter. eundem nominas, quem populus. Nox placet sceleri, adulterii tempus. O magna in contrarium perversitas seculi! inventus est qui patrem possit occidere, non possit novercam. Ostende istud non vulnus, sed argumentum. ostende vulnus. Percussor ille quam timuit ne occideret. tam leviter te vulneravit illa dextera, cui nec paries obstitit, nec pater? Nihil est puero teste certius. Nam ad eos annos pervenit, ut intelligat: & non ad eos quibus fingat.

Extra. Vinitius, vir exactissimi ingenii, nec dicere ineptias, nec ferre poterat.

DECLAMATIO VI.

Demens qui servo filiam junxit.

Tyrannus permisit servis dominas suas rapere. Profugerunt principes civitatis, & simul qui, filium habebat & filiam, cum omnes servi dominas vitiassent, servus ejus virginem servavit. occiso tyranno, reversi sunt principes. in crucem servos sustulerunt. Ille manumisso filiam junxit. Reus est à filio dementiæ.

(*Ex Controvers. 6. lib. 7.*)

DECLAMATIO. Haberemus solatium, si has nuptias tyrannus fecisset, non pater. Sanum putatis esse, qui imitari tyrannum maluit, quam servum? Similem se fecit tyranno, filiam raptis, libertum cruciariis. Plus permisit servo dominus, quam tyrannus. Quisquis has nuptias fecit, aut insanus est, aut tyrannus. Egregius gener, cui nihil est gloriosius, quam quod inter cruciarios non est. Virginitatem sub patre perdidit, quam servaverat sub tyranno. Ita ne dignus est nuptiis, quia indignus est cruce? Melior conditio vitiatarum quam virginis est. Illis mutare nuptias contigit. Propitius pater ita collocavit filiam suam, ut iratus tyrannus alienas: cum sanus esset pater, ne has videret nuptias, fugit. Miserrima soror, sub tyranno patrem desiderabas sub patre tyrannum desideras. Non est illi præmium, unum spectare omnium cruces? Dominam non stupravit. Auge beneficia. nec dominum occidit, nec venenum dedit. Non est beneficium, scelere abstinere. Quod aliæ in tyrannide passæ sunt, hæc in libertate: ceteræ absentibus suis, hæc præsentibus. In aliis stuprum vocatur, in hac matrimonium. Timuit ille supplicium. scivit rempublicam liberandam, daturos poenas, qui contami-

contami-

taminassent: & adventare tyranni di tempus ultimum vidit. Convenite servuli, convenite libertini, empta cognatio.

Pars altera. Si quis tyranno indicasset, solus hic in cruce pependisset. Licet cui volo filiam collocare. Marcus Cato coloni sui filiam duxit uxorem. Filia non mariti petulantiam timebit, non verborum contumeliam, non pellicem, non repudium. Neminem natura liberum fecit, neminem servum. Imposuit hæc fortuna postea singulis nomina. Nuper & nos servi fuimus. Servus rex fuit.

DECLAMATIO VII.

Cavete proditorem.

Pater & filius imperium petebant. Prælatus est filius. Commisso prælio captus est. Missi sunt decem legati ad imperatorem redimendum. Euntibus occurrit pater, dixit se aurum ad redemptionem attulisse, filium crucifixum esse. Illi pervenerunt, quibus imperator ex cruce dixit: Cavete proditorem. *Reus fit pater proditionis.*

(*Ex Controversf. 7. lib. 7.*)

DECLAMATIO. Imperator supplicium tulit, proditor pretium. Tristiorem istum vidimus, cum filius imperator pronunciatus est, quam cum captus. Quemadmodum redisti tutus, senex, solus, cum auro, cum etiam imperatores capiantur? Plus accepit auri, quam quod posset abscondi. nolite mirari, & imperatorem, & filium vendiderat. *Cavete proditorem.* jam comitiis cavimus. Abstulissent tibi aurum hostes, nisi dedissent. *Cavete proditorem.* Indicium fuit morientis breve, filii verecundum. Cur dimissus es? si nihil aliud, & ducem genuisti, & dux esse voluisti. Candidatus processit contra patrem, jam tunc nobis verecunde indicavit filius, tibi credere rempublicam noluit. Legati nostri aurum ferebant, pater afferebat. Num immobilis diriguisti? Num & illic quasi & ipse affixus hæsisti? quid tam cito recedis? Adhuc & vivit, & loquitur. Voce proditionem indicavit, silentium proditorem. Optimus Imperator curare rempublicam, ne in cruce quidem desiit. Tibi non dixit: *Cave proditorem.* Nec imperator potuit: tacere proditionem, nec filius loqui proditorem. Expecta, dum mittantur legati, dicis: Affectus non sustinet moram. Ergo si redimere non potes vivum, saltem mortuum redime. Nunquã tam durus hostis fuit, ut paternis lacrymis non flecteretur. *Cavete proditorem:* id est, ne quis insciis custodibus exeat, ne quis ignorante Republica ad hostes perveniat, ne quis ex hostium castris gravis auro revertatur. Indicio nihil deest. De proditione vobis dicit imperator: de proditore, legati. Sublata est quæstio. Quæritis quem dixit? videte cui nihil dixerit.

Pars altera. In comitiis filio meo cessi. Decretum non expectavi: sed amens & attonitus protinus cucurri. Ad summam festinavi, nec occurri. Sciebam hostes patrum lacrymis sæpe flecti.

Extra. Latro non curavit dicere, nullam factam esse proditionem, sed se proditorem non esse. Suspectus est, inquit, judici, qui plus quam se defendit. *Cestius* posita suasoria, in qua deliberat Alexander, an Oceanum naviget, cum exaudita vox esset, *Quousque invicte?* describenti discipulo late Alexandri victorias, gentesque perdomitas, & addenti, *Quousque?* post ista exclamavit, *Et tu quousque?*

DECLAMATIO VIII.

Mutanda optio raptore convicto.

Lex. Rapta raptoris mortem, aut indotatas nuptias optet. *Rapta producta nuptias optavit.*

Juvenis raptorem se negavit. Convictus est, Illa optionem petit. Raptor contradicit.

(*Ex Controverſ.* 8. *lib.* 7.)

DECLAMATIO. Optare tibi non amplius quam semel licuit. Proponite supplicii faciem, carnificem, securim. Hoc semel licere nimium est. In hanc perturbationem perductus sum, ut ignorarem quid fecissem. Gravius punior, cum me peccasse pudet, quam cum peccavi. Optavit nuptias: nec adhuc sciebat, quam verecundum maritum esset habitura. raptorem dimisisti: virum occides? Minus est ergo quod vitiavit, quam quod negavit. Ergo nos injuriam periculosius negavimus, quam fecimus. Quadam nocte, quid dicam? non negare jam non pudet. Nox, vinum, error. quid irasceris puella? jam non negat. Iudex datam tabellam revocare quam tulit, non potest. Quęsitor non mutat pronuntiationem. Nihil tam civile, tam utile, quam brevem potestatem esse, quę magna est. Si mortem optaveris, hodie facies quod nunquam factum est: utrumque optaveris.

Pars altera. Id egit priori judicio ne quam omnino pœnam stupri penderet: hoc id agit, ut ipse optet. Velnam non metu liberaret illum, quod judicis sui clementiam novit. Est quædam proxima innocentiæ, præbere se legibus. Lex non adjicit quoties optet, sed ex quibus. Aut hoc, inquit, aut illud. non adjicit, Ne amplius quam semel.

EX LIBRO VIII.

CONTROVERS. I.

Orba post laqueum sacrilega.

Lex. Magistratus de confesso sumat supplicium. *Thema. Amisso quadam viro cum duobus liberis, laqueo se suspendit. Incidit ei laqueum tertius filius. Cum sacrilegio facto, quæreretur sacrilegus, illa dixit magistratui se fecisse sacrilegium. Vult magistratus tanquam de confessa sumere supplicium. Filius contradicit.*

CONTRA MAGISTRATUM. Faciam Iudices in foro quod domi feci, matrem mori prohibens. Quomodo, inquam, fecisti? quo loco quæ sustuleras, condidisti? Hærebat, nec quicquam sacrilegii nisi pœnam noverat. Amissis duobus filiis, sacrilega sibi videbatur, quod vivebat. Non affuturus veni, sed servaturus. Alii pro reis rogant: ego rogabo ream. Nullum accusator nisi in subselliis meis habet testem. Non est confessio, nisi quam accusator eruit, negat rea, tortor expressit. Fertur quædam viso contra spem filio expirasse. Si ad mortem agit matres magnum gaudium, quid magnus dolor? Mater habes non mediocre solatium. Vides aliquid & deos perdere. Magis deos miseri, quam beati colunt. Non fecit sacrilegium mulier, non fecit orba, non fecit quæ confitetur. Iratis, inquis, diis sacrilegium potuit committere. Frangitur calamitosis animus, & ipsa se infelicitas damnat: & hoc condicio humana vel pessimum habet, quod fortuna quos miseros fecit, & superstitiosos facit. Diligentius dii coluntur irati. Quis ergo fecit? Vnde scire possum, qui matrem custodio? Ago causam legum, ne carnificem, quem sacrilegis minantur, calamitosis adhibeant. Deos ita coluit, ut quæ tam pro multis timeret. Confessio consciētiæ vox est. Confessio coacti, & quę fecit agnoscentis est verbum.

Pars altera. Omnium vox erat, sacrilegium latere non poterit. Quisquis est, non ipse bonum exitum faciet, non quisquam suorum. Et si nemo fuerit accusator, ipse narrabit. Concitata processit, velut diis persequentibus. Feci, inquit, Supplicium de ea vel nunc

exiga-

exigamus homines, de qua olim dii exigere cœperunt. Violatorum numinum majestate compulsa est, ut mori vellet, & deberet, & non posset. Incisus est ei laqueus. Tu putabas sacrilegam secreto mori posse? Omnia fecit, ut taceret. quę ne confiteretur, etiam mori voluit. Si crimen quæritis, sacrilegium factum est. Si facti causam quæritis: si priusquam amitteret liberos, avara; si postquam amiserit, irata.

CONTROVERS. II.

Phidias amissis manibus.

Lex. Sacrilego præcidantur manus.

Thema. Elii ab Atheniensibus Phidiam acceperunt, ut is Iovem Olympium faceret: pacto interposito, ut aut Phidiam, aut centum talenta redderent. Iove perfecto Elii Phidiam aurum rapuisse dixerunt, & manus tanquam sacrilego præciderunt: truncatum Atheniensibus reddunt. Petunt Athenienses centum talenta. Contradicitur.

Contra Elios. Iam Phidiam commodare non possumus. Tunc demum illa majestas exprimi potest, cum animus opera prospexit. Manus duxit ante sibi, quam operi. Iovem fecit. Sacrilegi vos estis, qui præcidistis consecratas manus. Primum sanguinem sui artificis vidit Deus. Testor Iovem, jam proprium Phidiæ deum. Ars alios in miseria sustinet, te fecit miserum. Pacifcendum Phidiam manus fecerant. Sine eo Phidiam nos recepturos speratis, sine quo vos accepturi non fuistis? Commodavimus qui posset facere deos, recepimus qui ne adorare quidem possit. Non pudet vos Iovem debere sacrilego? Superest homo, sed artifex periit. Pœnam nobis Phidiæ, non Phidiam redditis. Manus quæ deos solebant facere, nunc nec homines quidem rogare possunt. Talem fecit Iovem, ut hoc ejus opus Elii ultimum esse vellent. Manus commodavimus: manus reposcimus. Elius testis est, Elius accusator. Elius judex: Atheniensis tantum reus. Invoco deos & illos quos fecit Phidias, & illos quos facere potuit. Recepimus Phidiam. Confiteor, si possumus commodare.

Pars altera. Habuimus autem olim sacrum: habuimus ebur: sacræ materiæ artificem quæsivimus. disposueramus quidem, ut aliis quoque templis simulacra Phidias faceret. sed non tam necesse erat ornare deos quam vindicare.

CONTROVERS. III.

Infamis in nurum.

Thema. Duorum juvenum pater uni uxorem dedit: quo peregre profecto infamari cœpit socer in nurum. Maritus reversus abduxit ancillam uxoris, & torsit. Illa in tormentis periit. Maritus incerto quid quæsierit, se suspendit. Imperat alteri filio pater ut eandem ducat. Nolentem abdicat.

Contra patrem. Duc, inquit, fratris uxorem. Sic hoc fieri potest? Adulterum frater invenit. Hæc est mihi causa abdicationis, quæ fratri mortis fuit. Duc, inquit, fratris uxorem. Tentari me, si qua est fides, credidi. Mulier, si nubere ingenti potes, facis ut omnia de te credantur. Cogor eam ducere, quæ mihi causa abdicationis est, populo rumoris, viro mortis. Legi jam uxorem: quæ, si peregrinatio inciderit, mecum peregrinari velit: quę, si viro aliquid acciderit, nubere alii nolit. Qui audiunt me abdicari, putant fratrem aliquid suspicatum de me.

Pars altera. Objecisti mihi ultimum nefas, & quod qui tantum est suspicatus, noluit vivere. Impulsu tuo frater torsit ancillam: &

quia nihil reperit, falsas suspiciones morte piavit.

CONTROVERS. IV.

Homicida sui.

Lex. Homicida insepultus abjiciatur. *Thema. Quidam se occidit. Petitur ut insepultus abjiciatur. Contradicitur.*

PRO HOMICIDA SEPELIENDO. Afferre sibi coactus est manus assiduis malis. Summam infelicitatum suarũ in hoc removit, quod existimabat licere misero mori. Infelicissime adolescens, cum te & sepultura prohiberi video, desino mirari quod periisti. Tales inimicos habes, ut etiam mortuum persequãtur. Facilius miserum, quam scelestum fortuna vincit. Sumpsisti hoc ferrum Cato, & quam invidiosum, quod Catonem occideris? Curti, perdideras sepulturam, nisi in morte reperisses. Quid est miserius in vita, quam velle mori? Quid in morte quam sepeliri non posse? Quis miretur eum mori voluisse, quem fugientem quoque fortuna persequitur? Omnibus natura sepulturam dedit. naufragos idem fluctus qui expulit, sepelit. suffixorum corpora crucibus in sepulturam suam defluunt. eos qui vivi uruntur, pœna funerat. Irascere interfectori, sed miserere interfecti. Homicida, inquit, est, quia se occidit. Huic irasceris? Pro quo irasceris? Non aliud Scævolæ Mucio cognomen dedit, & capto, contra Porsennam regem libertatem reliquit, quam vilitas sui. Nõ aliud Codrum illud ceteris imperatoribus dedit exemplum, quam quod positis imperatoriis insignibus, ad mortem cucurrit. Nec ullo major fuit dux, quam quod se ducem non esse mentitus est. Non postulo, ut gloriosum, sed ut tutũ sit mori. Non magis crudeles sunt, qui volentes vivere occidunt, quã qui mori volentes nõ sinunt. Cur tibi dejiciẽdo se in præcipitẽ locum, fatum sepulturę miscuit. Celebretur Cato, quia se occidit, huic miserrimo, quod aliquid non ignave de spiritu suo statuit, tantũ impune sit. Etiam vulnera infelicis scrutantur in crimen. Æstimate an vivere licuerit, cui ne mori quidem licuit.

Pars altera. Facinus indignum, si inveniantur manus quæ sepeliant eum, quem occidere suæ. Sumpsit gladium. Video ardentes oculos. In quem, nescio: quod solum scio, sceleus cogitat. Nescio cujus criminis sibi conscius confugit ad mortem. Cujus inter scelera etiam hoc est, quod damnari non potest. Contra hos inventum est, ut aliquid post mortem timerent, qui nec mortem timent. Nihil non ausurus fuit, qui se potuit occidere.

CONTROVERS. V.

Fortis nolens ad patrem fortem redire.

Thema. Abdicavit quidam filium. Ille tacuit Fortiter fecit. Petit pro præmio ad patrem reditum. Pater contradicit. Pater postea fortiter fecit. Petit ad se filii reditum. Filius contradicit.

CONTRA FILIUM. Ego fortior sum. post tuam pugnam pugnavimus, post meam vicimus. Revertere, dignam domũ te feci. Isti oculi mei sunt. istæ manus meæ sunt. ista contumacia mea est. Si mereor præmium, mihi date: si non mereor, isti suum reddite. Ego, inquit, eadem lege præmium non accepi. Hoc est unde abdicatus es. Putas nihil inter te & patrem interesse? post tam similia opera, si tantum commilito esses, me patrem adoptare debueras. Admoneo te juvenis. hoc præmiũ qui recusaverat, petit. Timeo, inquit, ne me iterum abdicet. Commissurum me putas, ut iterum rogem? Bello graviore pugnavi, quo necesse fuit etiam senibus militare, quo fortes esse non potuerunt,

etiam

etiam qui priore bello fuerant. Ille annos suos exercuit, ego vici meos. Tu fregisti bellum, ego sustuli. Quanta exhortatio juvenum fui senex fortis! Vtrique nostrum præmium reddite. Militavi senex: militavi exanguis: militavi qui jã vicarium dederam. Vterq; nostrũ cum rogatur, fastidit: cum relinquitur, rogat. Quid nos suspicari cogis, quod non vis in paternam domum venire? Turpe erat virũ fortẽ, nisi à patre coacto, non recipi.

Pars altera. Quid me captivum ex libero cupis? Quid ignominiæ subjicis virum fortem? Quid efficis, ut possim abdicari? Meus, inquit, es filius. Quid opus est præmio, si tuus sum?

CONTROVERS. VI.

Pater naufragus divitis socer.

Lex. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. *Thema. Dives pauperem de nuptiis filiæ interpellavit tertio. Ter pauper negavit. Profectus cum filia, naufragio expulsus est in divitis fundum. Appellavit illum dives de nuptiis filiæ.* Paupertacuit, *&* flevit. *Dives nuptias fecit. Redierunt in urbem. Vult pauper educere puellam ad magistratus. Dives contradicit.*

CONTRA DIVITEM. Educatur ad magistratus puella. quid times? Certe uxor tua est. Queri nec de morte poteris, si hanc puella maluerit. Nemo unquam raptor serius periit. Vt litus agnovi, naufragus in altum natavi. Quid times, si exorasti? Accessit ad me primum. Filiam tuam ducere volo, inquit. Non flevi. tunc enim licuit negare. Nuptias filiæ, tanquam naufragium meũ flevi. Naufragus plus de litore queror. Inter naufragium quidẽ & nuptias, ne una quidem nox interfuit. Differat nuptias, dum flere socer desinat. Putat me jam filiam commisisse sibi, cum hic necdum se committat uxori? Lacrymis inter verba manantibus venio: talis & in nuptiis filiæ fui. Si rapta est, cur opinionem recusas? Si uxor est, cur times? Loquor ubi primum licet. Procul à conspectu reliqueram patriam, nondum tamen possessionem divitis præterieram. Subito fluctibus inhorruit mare, ac discordes in perniciem nostram flavere venti. demissa est nox cœlo, & tantum fulminibus dies reddiutur: inter cœlum terramque dubii pependimus. Adhuc tamen bene, Iudices, navigavimus. naufragium majus restat in litore. Erat in summis montium jugis ardua divitis specula. Illic iste naufragiorum reliquias computabat; illic vectigal infelix, & quantum sibi iratum redderet mare. Interrogor de nuptiis filiæ, cum adhuc pulsaret aures meas fluctus. feci quod debui, & captus & naufragus, inimico stuprum lacrymis negavi. Delicatus dives, qui etiã inter naufragia amare potest. Matrimonii celebritatem remoti angulo ruris abscõdit. ibi fecit nuptias, quo nemo nisi naufragus venit. Lacryma est indiciũ inoptatæ rei. lacrymæ pignora sunt nolentium, & repugnantis animi vultus index. Nemo unquam quod cupit, deflet. Lacrymæ coacti doloris intra præcordia, & intolerabilis silentii eruptio. Sic ille qui super cinerem deflet patrimonium, odit Incendium: sic qui naufragium deflet, maria detestatur. Fletus humanarum necessitatum verecunda execratio est. Tuæ nunc sunt partes puella, discedo: & quod prius feci, taceo. Si nupta es, habes quod optes: si vitiata, quod imperes.

Pars altera. Naufragum duo sacratissima inter homines exceperunt, hospitium & affinitas. alterum præstiti: alterum etiam rogavi. Oblatas conciliante fortuna nuptias, quod erat amantis, sæpius rogavi: quod festinantis, non distuli. Quid hic raptoris est, nisi quod indotatam duxi? Errat socer, qui putat mihi cariorem futuram puellam, si me potuerit occidere. Quid enim mihi

mihi supereſt ? preces meæ quas toties adhibui, an iſtius lacrymæ quas movi ? Nihil mihi inimicus objicere poteſt præter matrimonium, Magnus eſt amor, qui ex miſericordia venit. Fundebamus lacrymas ex pœnitentia diſſidii prioris, nec plura aut me proloqui, aut iſtum reſpondere paſſæ ſunt mentes gaudiis occupatæ. Nulla integritas tantum ſibi, etiam explorata, confidit, ut cauſam velit dicere. Si interrogaveris filiam, partem legis amputaturus es: ſi non interrogaveris, legem. Si genero vitam daturus eſſet, etiam innocentiam reliquiſſet. Quæritis, quid dum fleret, fecerit? Non negavit, & ſolebat negare. Si nollet mortem, optaturus eſt? Non enim poteſt eas partes legis deſiderare, quas habet.

EX LIBRO IX.

DECLAMATIO I.

Cimon ingratus.

Lex. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrumque interficiat, ſine fraude ſit. Ingrati ſit actio. *Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus, deceſſit. Cimon filius ejus, ut eum ſepeliret, vicarium ſe pro patris corpore dedit. Callias dives ſordide natus, redemit eum à Republica, & pecuniam ſolvit: eique filiam collocavit. Ille deprehenſam in adulterio, deprecante patre, occidit uxorem. Ingrati reus eſt.*

(*Excerpta ex Controverſ.* 1. *lib.* 9.)

DECLAMATIO. Adulterium mihi carcer eſt. Ferrum mihi à lege traditum, ad vindictam pudicitiæ projiciam. Perdidiſti pecuniam Callia, ſi tales ſolviſti manus. Non poteſt generoſus animus contumeliam pati. Hoc intereſt inter fortunam patris & filii, quod illius calamitatum exitus fuit carcer, mearum initium. Vnus Miltiadis cenſus inventus eſt Cimon filius. Redemptus Cimon redemptoris felicitas eſt. Reddam beneficium, cum tam honeſtum deſideraveris, quam dediſti. Ego adulteros dimittam? quid aliud facerem, ſi adhuc alligatas manus haberem ? Quid ! tu pœnam putas pro Miltiade alligari? Magnum uterque beneficium dum damus, recipimus: ego, quod Miltiadem redemi, tu, quod Cimonē. Turpiſſimum duxi, ab eodē dimitti & adulteros & Cimonem. Ego ſum, qui referre gratiam ne mortuis quidem deſino. Ita mihi veros habere liberos contingat, quod quantum ſit, Miltiades expertus eſt. Dignus erat Callias talem genuiſſe, qualem redemit. Dic nunc, Ego te carcere exemi: cui reſpondeam, Ego me carceri tradidi. Nunquam fiet, ut melius actum putem, quod à Callia redemptus ſum, quam quod pro Miltiade alligatus. Ego me à te redemptum putabam: emiſti me filiæ tuæ. Calliæ filiam duxi, hanc tibi pater, dum ingratus eſſe nolo, injuriam feci. Non poſſum ob id damnari, quod lege factum eſt. Beneficium eſt, quod totum ejus cauſa præſtatur, in quem confertur. Vbi aliud ex eo quis ſperat, aut præparat, non beneficium, ſed conſilium eſt. Summo te dedecore liberavi invitum. Redemiſti me, & tu non rogantem. Habes Virginios, & quicunque vitiatas filias vel clauſerunt, vel occiderunt.

Pars altera. Duo beneficia dedi, & redemi, & egenti filiam collocavi Objicio tibi, quod uxorem paſſus es adulteram fieri, quod non cuſtodiſti, quod moratus es, dum ſuperveniret pater, ſpectator ſuæ calamitatis. Ego non expectaveram, donec rogares. Moleſte ferebas ſocerum dici Calliam. Mores puellæ non tantum paſſus es in vitia labi, ſed ipſe impuliſti: nactus occaſionem non omiſiſti.

Extra. Hic color & *Gallioni*, & *Latroni*, & *Montano* placuit, ut nihil

nihil in Calliam diceretur contumeliose, in redemptorem, in socerum infelicem. Multas quæstiones rhetorici & poetæ Romani à Græcia dictas non surripuerunt, sed & provocaverunt. Thucydidis sententia est: Δειναὶ γὰρ αἱ εὐπραξίαι συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ ἑκάστων ἁμαρτήματα. Sallustius: Res secundæ mire sunt vitiis obtentui. Sic cum sit præcipua in Thucydide virtus brevitas, hac eum Sallustius vicit, & in suis eum castris cæcidit. Nam in sententia Græca tam brevi habes quæ salvo sensu detrahas. deme vel Συγκρύψαι vel Συσκιάσαι, deme ἑκάστων. constabit sensus, etiamsi non æque comptus, æque tamen integer. At ex Sallustii sententia, nihil demi sine detrimento sensus potest. T. autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam, & tanquam translatam, & corruptam, dum transferretur, objiceret Sallustio: nec amore Thucydidis facit, ut illum præferat, sed laudat, quem non timet: & facilius putat à se posse Sallustium vinci, si ante à Thucydide vincatur.

DECLAMATIO II.

Flaminius in cœna reum puniens.

Majestatis læsæ sit actio. *Flaminius prætor inter cœnam à meretrice rogatus, quæ ajebat nunquam se vidisse hominem decollari, unum ex damnatis occidit. Accusatur læsæ majestatis.*

(*Ex Controverſ.* 2. *lib.* 9.)

DECLAMATIO. Objicio luxuriam, histrioniam, jocos. An in convivio nihil aliud nisi occidistis? Vni fortasse osculo donavit homicidium. Cœnaturi carnifices manus abluunt. Non inquiro in totum annum: una nocte contentus sum. Facilius est, ut qui multa meretrici dederit, homicidium neget: quam ut qui homicidium dederit, quicquam negarit. Servum si verberare voluisses, extra convivium abduxisses. Contactam sanguine humano mensam, strictas in triclinio secures, quis credat ista concupisse meretricem, vel fecisse prætorem? Virgæ promuntur, & ante mensam deosque crudelitatis victima trucidatur. Me miserum, Romani imperii terrore lusisti. Legi potius, quam scorto cadat. Exsurgite Bruti, Horatii, Decii, & cætera imperii decora. Vestris fascibus, securibus vestris jam puellæ jocantur obscœnæ. In eo quod sub prætexto publicæ majestatis agitur, quicquid peccatur, majestatis actione vindicandum est. Percussurus lictor ad prætorem respicit, prætor ad meretricem.

Pars altera. Si legatus falsa mandata affert, sic audiuntur, tanquam illa populus Romanus dederit. Imperator fœdus percussit, videtur populus percussisse Romanus, & fœdere continetur. Nunc nec viribus quicquam populi detractum est, nec opinioni. At ex te cæteros æstimant. Et ante hunc alii fuerunt, ex quibus æstimari possunt. Nemo ascribit urbibus vitia singulorum. Objiciunt, quod damnatus perierit meretrici, & postulant prætorem perire damnato. Libido omnis intra meretricem est, crudelitas intra carcerem. Multa populus Romanus in suis imperatoribus tulit: in Manlio impotentiam, à quo & filius & victor occisus est: in Sylla crudelitatem: in Lucullo luxuriam: in multis avaritiam. Non putavi ad rem pertinere, ubi aut quando periret, qui perire deberet. Occisus est: quis? damnatus. ubi? in prætorio. quo tempore? Est enim tempus, quo noxius perire non debeat?

Extra. Quædam controversiæ sunt, in quibus factum defendi potest, excusari non potest. Non speramus ut Flaminium judex probet, sed ut dimittat. Itaque sic agere

ces. profertur putre corpus, & venenis tumens. Quid ultra quæritis? Verbis signa, signis tórmenta conveniunt. Ad vocem tuam facta conveniunt. *Morietur antequam nubat:* factum est. Vidimus fluens corpus, & in cadavere illius materna verba credidimus. Generum adulterio perdidi, uxorem parricidio, filiam veneno.

Pars Altera. Duo gravissima crimina obijcit, adulterium & veneficium. adulterium, ancilla teste: veneficium, nec ancilla quidem. Cum indignaretur se non rogatam, exciderunt illi verba, quæ non minus quam pater filiam luget. At quare dixisti? *Celerius morietur, quam illi nubat?* Verba dolori parum considerata exciderunt. Et est sæpe furtuita divinatio.

CONTROVERSIA VII.

Demens qui filio cessit uxorem.

Actio. Dementiæ sit actio. Thema. *Quidam habebat duos filios: duxit uxorem. Alter ex adolescentibus cum ægrotaret, & in ultimis esset, medici dixerunt animi vitium esse. Intravit ad filium stricto gladio pater, rogavit ut indicaret causam sibi. Ait, amari à se novercam. Cessit illi uxorem pater. Ab altero accusatur dementia.*

PRO PATRE. Audite rem novam: fratrem crudelem, novercam misericordẽ. Insanus sum, quia aliquis meo beneficio sanus est. Tradidi uxorem illi: sed eripueram. Testor, inquit, præsides pietatis deos, amare antequam duceres. Ita tu injuriam vocas, quod fratrem habes, non habes novercam? Transii præter istius oculos cum ferro. gladium mihi nemo nisi æger extorsit. Patri, qui periculum filii morientis sustinere non potuit, ignoscendum in qualicunque facto est.

Pars Altera. Alter lenocinio curavit, alter parricidio convaluit. Quid hoc adulterium non putas, quod marito conciliante committitur? Nescio furiosius uxorem duxerit, an habuerit, an dimiserit, an collocaverit. Quam demens est, cui adulterium pro beneficio imputandum est? Strinxit gladium maritus, non ut adulterum vindicaret, sed ut faceret. Mori potius debuit frater quam sanari turpiter. Quid enim si matrem, si sororem concupisceret? Quædam remedia graviora ipsis periculis sunt. Omnia inter novercam & privignum composita sunt. Simulatum morbum, derisum animo turpissimo patrem.

CONTROVERS. VIII.

Versus virginis Vestalis.

Thema. *Virgo Vestalis scripsit hunc versum.*

Felices nuptæ. moriar, nisi nubere dulce est.

Rea est incesti.

CONTRA Vestalem. *Felices nuptæ.* cupientis est. *Moriar nisi.* affirmantis est. *Nubere dulce est.* Aut experta juras, aut inexperta pejeras. Neutrum sacerdotis est. Tibi magistratus suos fasces submittunt. Tibi consules prætoresque via cedunt. Nunquid exigua mercede virgo es? Sacerdos raro juret, nec unquam nisi per suam Vestam. Moriar. Nunquid perpetuus ignis extinctus est? Moriar. Nunquid de nuptiis appellata es? Ad ultimum Vestam invoco, ut tã infesta sit sacerdoti, quam invisa est. Recita carmen. dum quæro quale carmen sit, tu carmẽ scribas, tu verba pedibus suis emollias, & severitatem templo debitã modulatione frangas? Quod si utique laudare vis nuptias, narra Lucretiam. De illius morte scribe, antequam jures de tua. O te supplicio omni dignam, cui quicquam sacerdotio felicius est. *Dulce est.* quam expressa vox, quam ex imis visceribus emissa, non experte tantum, sed delectate. Incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprum.

Pars Altera. Vnus illi versus objicitur, & hic quidem non totus. Non oportet, inquit, scribere carmen. Multum interest, objurges, an punias. Incesti damnari nulla potest, nisi cujus corpus violatum est. Quid tu putas poëtas, quæ sentiunt, scribere? Vixit modeste, castigate. Non illi cultus luxuriosior: non conversatio cum viris licentior. Vnum crimen vobis confiteor: Ingenium habet. Quid ni invideat Corneliæ matri Gracchorum? Quid ni illi, quæ Catonem peperit? Quid ni inviderint sacerdotes parientibus?

Extra controversiam. Varius Geminus apud Cæsarem dixit: Cæsar, qui apud te audent dicere, magnitudinem tuam ignorant: qui non audent, humanitatem.

EX LIBRO VII.

DECLAMATIO I.

Ab archipirata filio dimissus.

Duobus *filiis quidam superinduxit novercam. Alterum nomi parricidii damnavit, tradidit fratri puniendum. ille eum exarmato navigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus peregrinantem patrē cepit, & remisit. Reversus pater, abdicat filium.*

(*Ex Controvers. 1. lib. 7.*)

DECLAMATIO. Tanta tempestate confusus, dispicere nihil potui: nec satis memineram: tale ministerium mihi pater, an noverca mandasset: ministerium an pœnam esse voluisset, vindictã parricidii, an parricidium. Insuit fratrem culeo jubes? non possum. Non ignoscis, an non credis? ego contendo ne te quidem posse. Nemo repertus est naufragii comes. omnia instrumēta circumcisa sunt. Adminiculum spei nullum. Patri sum excusandus, an fratri? Hoc pietatis tuæ munus ad inferos perferam, licuisse mihi per fratrem aliter quam parricidæ mori. Vivit, inquit, frater non credo. Servavit, inquit, me. fecisti ut crederem. In domo, in qua tamen facile parricidium creditum est, ego fratrem occidere non potui, frater patrem. Emicabant denfis undique nubibus fulmina, & tempestates horridæ absconderant diem, intumuerat mare, justis quoque navigiis horrendum. Habes, inquam, frater, si innocens es, navigium: si nocens, culeum. Non potui facere parricidium. quam facile erramus omnes, & factum putavi. Frater, inquit, tu primus in domo parricidium facies. Iacebat in litore navigium, quod etiã integrum infeliciter vexerat. Credam parricidã, si tibi proficiscentĩ navigium suum reddidit. Subito mihi cum animo pariter excidit ferrum, & nescio, qua perturbatione tenebræ stupentibus offunduntur oculis, intellexi quam difficile esset parricidium facere. etiã quod imperasset pater. Ita mihi, quæ sola miseros in domo nostra respicit, fortuna succurrat. Profectus pater tranquillo mari, auspicato itinere, integra navi. Quid hoc est? felicius navigavit damnatus, quam qui damnaverat. Vtrum videtur vobis innocentiam apud piratas didicisse, an ne apud piratas quidem perdidisse? Perieras pater, nisi in parricidam incidisses. Scissa quoque vela fecerant sinus, & instructas classes naufraga præcesserat navis. Scires navigare, qui servaturus esset patrem. Erat navigium, imo fuerat. O crudelis, & pertinax noverca, nihilominus sævis? maria jam quiescunt, prædones miserentur, irati parcunt. Veni ad vos, ut probem me parricidam. Multas rerum natura mortis vias aperuit, & multis itineribus fata decurrunt. O maria justiora judiciis! O mitiores procellę patre? Nō putatis misericordē, qui quē damnavit, fratri puniendum dedit? Centurio Mithridatem non potuit occidere: Mithridatem, dii boni, quam

quam non dubium parricidam! Gaude pater, neuter ex filiis tuis parricidium fecit. Narra pater, quomodo te dimiserit, sic dimissus. Nocens est iste, sed mihi frater est. Naturę jura sacra sunt, etiam apud piratas. Dixisses, inquit, te non posse. Ita tu nesciebas? Non licuit, non debui, non potui.

Pars altera. Nega nunc parricidam fuisse, quem scis esse piratam. Dimisit me in patrocinium suum, ut quia non occiderat, videretur nec ante voluisse. Quis porro me uno miserior est? Vitam parricidæ debeo.

Extra. Magna bonorum rhetorum manus in hanc partem transiit, ut aliquid dici debuerit in novercam. Fuerunt & illi, qui non quidem palam dicerent, sed per suspicionem & figuras: quod *Passienus* non probabat, asserens minus verecundum esse aut tolerabile, infamare novercam, quam accusare. Quidam principia tantum habuerunt in sua potestate, post abiati sunt impetu. Excusatius est autem, in malum colorem incidere, quam transire. *Hispanus* duro colore usus, hoc se tanquam gravius elegisse dixit supplicii genus. qui color prudentibus displicebat. Quam enim spem habebat absolutionis, si nec paruit, nec pepercit?

DECLAMATIO II.

Popilius Ciceronis interfector.

De moribus fit actio. *Popilium parricidii reum Cicero defendit: absolutus est. Proscriptum Tullium ab Antonio missus occidit: caput ad Antonium retulit. Accusatur de moribus.*

(*Ex Controvers. 2. lib. 7.*)

DECLAMATIO. Occidit Ciceronem Popilius. Iam ne creditis occisum ab illo patrem? Occisurus Ciceronem debuit incipere à patre. Antonius, inquit, jussit. Non te pudet Popili? Imperator tuus te credidit posse parricidium facere. Abscidit caput, amputavit manum. Minus in illo crimen est, quod Ciceronem occidit. Pro dii boni, occisum Ciceronem maiores mores voco. Hoc unum feliciter, quod ante occidisti patrem, quam Ciceronem. Facilius pro parricida Cicero judicem movit, quam pro se clientem. Ad vos hoc patroni spectat exemplum. Nullos magis odit Popilius, quam quibus plurimum debet. Abscidit cervices. Parce jam Popili. Nihil tibi, nisi occidendum mandavit Antonius. Pudeat te Popili. accusator tuus vivit. Non credidisset Popilium facturum Antonius, nisi parricidium fecisse meminisset. Dii manes Popilli senis, & inultæ patris umbræ, te Cicero persequuntur: ut quem negasti, sentias parricidam. Non hiusit Minturnensis palus exulem Marium. Cimber etiam in capto victo imperantem. Cn. Pompejus terrarum marisque domitor, libenter se Hortensii clientem professus est. Et Hortensius bona Pompeji, non Pompejum defenderat. Ita tu Popili, si Antonius jussisset, & patrem occidisses?

Pars altera. Si illa tempora in crimen vocas, dicis non de hominis, sed de reipublicæ moribus. Miraris, si eo tempore necesse fuit Popilio occidere, quo Ciceroni mori? Ciceronis proscriptio fuit occidi: mea, occidere. jussit imperator, jussit victor. Ego illi negare quicquam possem. cui nihil negare poterat Respublica?

Extra. Popilium pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis: & hi quoque non parricidii reum, à Cicerone defensum, sed in privato judicio.

DECLAMATIO III.

Ter abdicatus venenũ terens.

Ter abdicatus, ter absolutus, comprehensus est in secreta domus parte à patre, medicamentum terens interrogatus quid esset, ait, venenum: velle se mori, & effudit,

effudit. Accusatur parricidii.

(Ex Controverſ. 3. lib. 7.)

DECLAMATIO. Dic quid commiſerim. certe nec ſecreta fallunt. Vt intervenit pater, in has cogitationes abii: Quiſquam ne tam infelix fuit, quiſquam ne me magis odit quam ego? Misereri mei cœpi. Ter cauſam dixi. Acceſſit ad hæc ſupplicia mea venenum. Vivam, ſi nec hoc tibi ſatis eſt. Habuit venenum Mithridates, habuit Demoſthenes.

Pars altera. Cum ſe mori velle dicat, vitam rogat. Teneo parricidam, etiam in ſuam mortem paratum. Quantum eſt quod negas, cum tantum ſit quod fateris? Venenum quæſiſti, venenum emiſti, venenum intuliſti in eam domum, in qua habebas inimicum patrem. Indica, quis vendiderit, dicetur illi: Tu vendebas cuiquam venenum? Tu abdicato? neſciebas cui daturus eſſet? quæritis, cui venenum paraverit? non bibit. Quod negat, parricidium eſt: quod confitetur, veneficium. Mihi, inquit, paravi. ne quis dubitet, an alium poſſit occidere. Tam inviſum tibi fuiſſe patrem dico, ut occidere volueris: tam inviſum ipſe confiteris, ut mori volueris.

Extra. Conjectura duplex à perſona. una an ſibi paraverit, an patri. *Laberium* divus Iulius ludis ſuis mimum produxit: deinde equeſtri ordini reddidit. quem cum juſſiſſet ire ſeſſum, omnes equites ita ſe coarctaverunt, ut venientem non reciperent. Multos tunc in ſenatum legerat Cæſar, & ut repleret exhauſtum civili bello ordinem, & ut his qui bene de partibus meruerant, gratiam referret. Cicero in utranque rem jocatus, mandavit Laberio tranſeunti: Recepiſſem te, niſi anguſte ſederem. Laberius ad Ciceronem remiſit: Atqui ſoles duabus ſellis ſedere. Quia Cicero male audiebat, tanquam nec Pompejo certus amicus, nec Cæſari, ſed utriuſque adulator.

DECLAMATIO IV.

Mater cæca filium retinens.

Lex. Liberi parentes alant aut vinciantur. *Quidam habens uxorem & filium peregre profectus, in piratas incidit. ſcripſit utrique de redemptione. Vxor flendo cæca facta eſt. Filium euntem ad redemptionem, alimenta poſcit. non remanentem, alligare vult.*

(Ex Controverſ. 4. lib. 7.)

DECLAMATIO. Navigaturus uxori filium reliquit, nec adhuc cæca erat. Non eſt quod mulieris affectum lege æſtimetis, quia minatur: omnia facit, ne filius alligetur. Quoties duobus eſt communio, poteſtas ejus ſit tota, qui præſens eſt.

Pars Altera. Vnis vinculis duos alligat. Victo mater cathenas denuntiat, victori ad piratas eundum eſt. Filius familiæ nulli poſſum ſervire, niſi patri. Petis ab eo alimenta, quem pater peregre mittit. Primæ partes patris ſunt, ſecundæ matris. Ille peregre eſt, tu domi: ille captus, tu libera: ille inter piratas, tu inter cives: ille alligatus, tu ſoluta. At tu cæca es. infelicior ille, quod videt cathenas ſuas, & cædes, & vulnera, & cruces eorum qui non redimuntur. At periculoſum eſt. Quam multi nihil pro patribus periculoſum putaverunt? Non, inquit, vindictam, ſed miſericordiam quærit. Ita quiſquam exigit pietatem, ut impediat?

Extra. *Calvus*, qui diu cum Cicerone iniquiſſimam litem de eloquentiæ principatu habuit, uſque eo concitatus actor fuit, ut in media oratione ejus exclamaret Vatinius reus: Rogo vos Iudices, num ſi iſte diſertus eſt, ideo me damnari oportet?

DECLAMATIO V.

Quinquennis testis in procuratorem.

Mortua quidam uxore, ex qua filium habebat, duxit aliam: sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem speciosissimum. Cum sæpe jurgarent noverca & privignus, jussit eum semigrare. Ille trans parietem habitationem conduxit. Rumor erat de adulterio matris & procuratoris. Quodam tempore pater in cubiculo suo occisus inventus est, uxor vulnerata, communis paries perfossus. Placuit propinquis quæri à filio quinquenni qui una dormierat, quem percussorem cognosceret. ille procuratorem digito monstravit. accusat filius procuratorem cædis: ille eum parricidii.

(*Ex Controverſ. 5. lib. 7.*)

DECLAMATIO. Vt audivi clamorem, si qua fides est, deprehensos adulteros credidi. Da puerum. Aliquis non est uno teste contentus? da populum. Objicite privigno parricidium, filio mendacium. Dic puer, quis occiderit patrem: dic audacter. eundem nominas, quem populus. Nox placet sceleri, adulterii tempus. O magna in contrarium perversitas seculi! Inventus est qui patrem possit occidere, non possit novercam. Ostende istud non vulnus, sed argumentum, ostende vulnus. Percussor ille quam timuit ne occideret. tam leviter te vulneravit illa dextera, cui nec paries obstitit, nec pater? Nihil est puero teste certius. Nam ad eos annos pervenit, ut intelligat: & non ad eos quibus fingat.

Extra. Vinitius, vir exactissimi ingenii, nec dicere ineptias, nec ferre poterat.

DECLAMATIO VI.

Demens qui servo filiam junxit.

Tyrannus permisit servis dominas suas rapere. Profugerunt principes civitatis, & simul qui filiam habebat & filiam, cum omnes servi dominas vitiassent, servus ejus virginem servavit. occiso tyranno, reversi sunt principes. in crucem servos sustulerunt. Ille manumisso filiam junxit. Reus est à filio dementia.

(*Ex Controverſ. 6. lib. 7.*)

DECLAMATIO. Habemus solatium, si has nuptias tyrannus fecisset, non pater. Sanum putatis eſſe, qui imitari tyrannum maluit, quam servum? Similem se fecit tyranno, filiam raptis, libertum cruciariis. Plus permisit servo dominus, quam tyrannus. Quisquis has nuptias fecit, aut insanus est, aut tyrannus. Egregius gener, cui nihil est gloriosius, quam quod inter cruciarios non est. Virginitatem sub patre perdidit, quam servaverat sub tyranno. Itane dignus est nuptiis, quia indignus est cruce? Melior conditio vitiatarum quam virginis est. Illis mutare nuptias contigit. Propitius pater ita collocavit filiam suam, ut iratus tyrannus alienas: cùm sanus esset pater, ne has videret nuptias, fugit. Miserrima soror, sub tyranno patrem desiderabas, sub patre tyrannum desideras. Non est illi præmium, unum spectare omnium cruces? Dominam non stupravit. Auge beneficia. nec dominum occidit, nec venenum dedit. Non est beneficium, scelere abstinere. Quod aliæ in tyrannide passæ sunt, hæc in libertate: ceteræ absentibus suis, hæc præsentibus. In aliis stuprum vocatur, in hac matrimonium. Timuit ille supplicium. scivit rempublicam liberandam, daturos pœnas, qui contami-

naffent: & adventare tyranni-
mpus ultimum vidit. Conve-
servuli, convenite libertini,
ta cognatio.

Pars altera. Si quis tyranno in-
ísset, solus hic in cruce pepen-
it. Licet cui volo filiam collo-
. Marcus Cato coloni sui fi-
duxit uxorem. Filia non ma-
petulantiam timebit, non ver-
um contumeliam. non pelli-
, non repudium. Neminem
ra liberum fecit, neminem
um. Imposuit hæc fortuna
tea singulis nomina. Nuper
nos servi fuimus. Servus rex
.

DECLAMATIO VII.

Cavete proditorem.

ter & filius imperium petebant. Prælatus est filius. Commisso prælio captus est. Missi sunt decem legati ad imperatorem redimendum. Euntibus occurrit pater, dixit se aurum ad redemptionem attulisse, filium crucifixum esse. Illi pervenerunt, quibus imperator ex cruce dixit: Cavete proditorem. *Reus fit pater proditionis.*

(*Ex Controverſ.* 7. *lib.* 7.)

DECLAMATIO. Imperator supplicium tulit, proditor pretium. Tristiorem istum vidimus, cum filius imperator pronunciatus est, quam cum captus. Quemadmodum redisti tutus, senex, solus, cum auro, cum etiam imperatores capiantur? Plus accepit auri, quam quod posset abscondi. nolite mirari, & imperatorem, & filium vendiderat. *Cavete proditorem.* jam comitiis cavimus. Abstulissent tibi aurum hostes, nisi dedisses. *Cavete proditorem.* Indicium fuit morientis breve, filii verecundum. Cur dimissus es? si nihil aliud, & ducem genuisti, & dux esse voluisti. Candidatus processit contra patrem. jam tunc nobis verecunde indicavit filius, tibi credere rempublicam noluit. Legati nostri aurum ferebant, pater afferebat. Num immobilis dirignisti? Num & illic quasi & ipse affixus hæsisti quidtam cito recedis? Adhuc & vivit, & loquitur. Voce proditionem indicavit, silentium proditorem. Optimus Imperator curare rempublicam, ne in cruce quidem desiit. Tibi non dixit: *Cave proditorem.* Nec imperator potuit tacere proditionem, nec filius loqui proditorem. Expecta, dum mittantur legati, dicis: Affectus non sustinet moram. Ergo si redimere non potes vivum, saltem mortuum redime. Nunquā tam durus hostis fuit, ut paternis lacrymis non flecteretur. *Cavete proditorem*: id est, ne quis insciis custodibus exeat, ne quis ignorante Republica ad hostes perveniat, ne quis ex hostium castris gravis auro revertatur. Indicio nihil deest. De proditione vobis dicit imperator: de proditore, legati. Sublata est quæstio. Quæritis quem dixit? videte cui nihil dixerit.

Pars altera. In comitiis filio meo cessi. Decretum non expectavi: sed amens & attonitus protinus cucurri. Ad summam festinavi, nec occurri. Sciebam hostes patrum lacrymis sæpe flecti.

Extra. Latro non curavit dicere, nullam factam esse proditionem, sed se proditorem non esse. Suspectus est, inquit, judici, qui plus quam se defendit. *Cestius* posita suasoria, in qua deliberat Alexander, an Oceanum naviget, cum exaudita vox esset, *Quousque invicte?* describenti discipulo iate Alexandri victorias, gentesque perdomitas, & addenti, *Quousque?* post illa exclamavit, *Et tu quousque?*

DECLAMATIO VIII.

Mutanda optio raptore convicto.

Lex. Rapta raptoris mortem, aut indotatas nuptias optet. *Rapta producta nuptias optavit.*

DECLAMATIO V.

Quinquennis testis in procuratorem.

Mortua quidam uxore, ex qua filium habebat, duxit aliam: sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem speciosissimum. Cum sæpe jurgarent noverca & privignus, jussit eum semigrare. Ille trans parietem habitationem conduxit. Rumor erat de adulterio matris & procuratoris. Quodam tempore pater in cubiculo suo occisus inventus est, uxor vulnerata, communis paries perfossus. Placuit propinquis quæri à filio quinquenni qui una dormierat, quem percussorem cognosceret. ille procuratorem digito monstravit. accusat filius procuratorem cædis: ille eum parricidii.

(*Ex Controverſ. 5. lib. 7.*)

DECLAMATIO. Vt audivi clamorem, si qua fides est, deprehensos adulteros credidi. Da puerum. Aliquis non est uno teste contentus? da populum. Objicite privigno parricidium, filio mendacium. Dic puer, quis occiderit patrem: dic audaciter. eundem nominas, quem populus. Nox placet sceleri, adulterii tempus. O magna in contrarium perversitas seculi! inventus est qui patrem possit occidere, non possit novercam. Ostende istud non vulnus, sed argumentum, ostende vulnus. Percussor ille quam timuit ne occideret. tam leviter te vulneravit illa dextera, cui nec paries obstitit, nec pater? Nihil est puero teste certius. Nam ad eos annos pervenit, ut intelligat: & non ad eos quibus fingat.

Extra. Vinitius, vir exactissimi ingenii, nec dicere ineptias, nec ferre poterat.

DECLAMATIO VI.

Demens qui servo filiam junxit.

Tyrannus permisit servis dominas suas rapere. Profugerunt principes civitatis, & simul qui, filium habebat & filiam, cum omnes servi dominas vitiassent, servus ejus virginem servavit. occiso tyranno, reversi sunt principes, in crucem servos sustulerunt. Ille manumisso filiam junxit. Reus est à filio dementiæ.

(*Ex Controverſ. 6. lib. 7.*)

DECLAMATIO. Haberemus solatium, si has nuptias tyrannus fecisset, non pater. Sanum putatis esse, qui imitari tyrannum maluit, quam servum? Similem se fecit tyranno, filiam raptis, libertum cruciariis. Plus permisit servo dominus, quam tyrannus. Quisquis has nuptias fecit, aut insanus est, aut tyrannus. Egregius gener, cui nihil est gloriosius, quam quod inter cruciarios non est. Virginitatem sub patre perdidit, quam servaverat sub tyranno. Ita ne dignus est nuptiis, quia indignus est cruce? Melior conditio vitiatarum quam virginis est. Illis mutare nuptias contigit. Propitius pater ita collocavit filiam suam, ut iratus tyrannus alienas: cum sanus esset pater, ne has videret nuptias, fugit. Miserrima soror, sub tyranno patrem desiderabas, sub patre tyrannum desideras. Non est illi præmium, unum spectare omnium cruces? Dominam non stupravit. Auge beneficia. nec dominum occidit, nec venenum dedit. Non est beneficium, scelere abstinere. Quod aliæ in tyrannide passæ sunt, hæc in libertate: ceteræ absentibus suis, hæc præsentibus. In aliis stuprum vocatur, in hac matrimonium. Timuit ille supplicium. scivit rempublicam liberandam, daturos pœnas, qui contami-

taminassent: & adventare tyranni-di tempus ultimum vidit. Convenite servuli, convenite libertini, empta cognatio.

Pars altera. Si quis tyranno indicasset, solus hic in cruce pependisset. Licet cui volo filiam collocare. Marcus Cato coloni sui filiam duxit uxorem. Filia non mariti petulantiam timebit, non verborum contumeliam, non pellicem, non repudium. Neminem natura liberum fecit, neminem servum. Imposuit hæc fortuna postea singulis nomina. Nuper & nos servi fuimus. Servus rex fuit.

DECLAMATIO VII.

Cavete proditorem.

Pater & filius imperium petebant. Prælatus est filius. Commisso prælio captus est. Missi sunt decem legati ad imperatorem redimendum. Euntibus occurrit pater, dixit se aurum ad redemptionem attulisse, filium crucifixum esse. Illi pervenerunt, qui bus imperator ex cruce dixit: Cavete proditorem. *Reus fit pater proditionis.*

(*Ex Controverf.* 7. *lib.* 7.)

DECLAMATIO. Imperator supplicium tulit, proditor pretium. Tristiorem istum vidimus, cum filius imperator pronunciatus est, quam cum captus. Quemadmodum rediisti tutus, senex, solus, cum auro, cum etiam imperatores capiantur? Plus accepit auri, quam quod posset abscondi. noli te mirari, & imperatorem, & filium vendiderat. *Cavete proditorem.* jam comitiis cavimus. Abstulissent tibi aurum hostes, nisi dedisses. *Cavete proditorem.* Indicium fuit morientis breve, filii verecundum. Cur dimissus es? si nihil aliud, & ducem genuisti, & dux esse voluisti. Candidatus processit contra patrem, jam tunc nobis verecunde indicavit filius, tibi credere rempublicam noluit. Legati nostri aurum ferebant, pater afferebat. Num immobilis diriguisti? Num & illic quasi & ipse affixus hæsisti? quid tam cito recedis? Adhuc & vivit, & loquitur. Voce proditionem indicavit, silentium proditorem. Optimus imperator curare rempublicam, ne in cruce quidem desiit. Tibi non dixit: *Cave proditorem.* Nec imperator potuit: tacere proditionem, nec filius loqui proditorem. Expecta, dum mittantur legati, dicis: Affectus non sustinet moram. Ergo si redimere non potes vivum, saltem mortuum redime. Nunquã tam durus hostis fuit, ut paternis lacrymis non flecteretur. *Cavete proditorem:* id est, ne quis insciis custodibus exeat, ne quis ignorante Republica ad hostes perveniat, ne quis ex hostium castris gravis auro revertatur. Indicio nihil deest. De proditione vobis dicit imperator: de proditore, legati. Sublata est quæstio. Quæritis quem dixit? videte cui nihil dixerit.

Pars altera. In comitiis filio meo cessi. Decretum non expectavi: sed amens & attonitus protinus cucurri. Ad summam festinavi, nec occurri. Sciebam hostes patrum lacrymis sæpe flecti.

Extra. Latro non curavit dicere, nullam factam esse proditionem, sed se proditorem non esse. Suspectus est, inquit, judici, qui plus quam se defendit. *Cestius* posita suasoria, in qua deliberat Alexander, an Oceanum naviget, cum exaudita vox esset, *Quousque invicte?* describenti discipulo late Alexandri victorias, gentesque perdomitas, & addenti, *Quousque?* post ista exclamavit, *Et tu quousque?*

DECLAMATIO VIII.

Mutanda optio raptore convicto.

Lex. Rapta raptoris mortem, aut indotatas nuptias optet. *Rapta producta nuptias optavit.*

Juvenis raptorem se negavit. Convictus est, Illa optionem petit. Raptor contradicit.

(*Ex Controverſ.* 8. *lib.* 7.)

DECLAMATIO. Optare tibi non amplius quam ſemel licuit. Proponite ſupplicii faciem, carnificem, ſecurim. Hoc ſemel licere nimium eſt. In hanc perturbationem perductus ſum, ut ignorarem quid feciſſem. Gravius punior, cum me peccaſſe pudet, quam cum peccavi. Optavit nuptias: nec adhuc ſciebat, quam verecundum maritum eſſet habitura. raptorem dimiſiſti: virum occides? Minus eſt ergo quod vitiavit, quam quod negavit. Ergo nos injuriam periculoſius negavimus, quam fecimus. Quadam nocte, quid dicam? non negare jam non pudet. Nox, vinum, error. quid iraſceris puella? jam non negat. Iudex datam tabellam revocare quam tulit, non poteſt. Quæſitor non mutat pronuntiationem. Nihil tam civile, tam utile, quam brevem poteſtatem eſſe, quę magna eſt. Si mortem optaveris, hodie facies quod nunquam factum eſt: utrumque optaveris.

Pars altera. Id egit priori judicio ne quam omnino pœnam ſtupri penderet: hoc id agit, ut ipſe optet. Vtinam non metu liberaret illum, quod judicis ſui clementiam novit. Eſt quædam proxima innocentiæ, præbere ſe legibus. Lex non adjicit quoties optet, ſed ex quibus. Aut hoc, inquit, aut illud. non adjicit, Ne amplius quam ſemel.

EX LIBRO VIII.

CONTROVERS. I.

Orba poſt laqueum ſacrilega.

Lex. Magiſtratus de confeſſo ſumat ſupplicium. *Thema. Amiſſo quadam viro cum duobus liberis, laqueo ſe ſuſpendit. Incidit ei laqueum tertius filius. Cum ſacrilegio facto, quæreretur ſacrilegus, illa dixit magiſtratui ſe feciſſe ſacrilegium. Vult magiſtratus tanquam de confeſſa ſumere ſupplicium. Filius contradicit.*

CONTRA MAGISTRATVM. Faciam Iudices in foro quod domi feci, matrem mori prohibens. Quomodo, inquam, feciſti? quo loco quæ ſuſtuleras, condidiſti? Hærebat, nec quicquam ſacrilegii niſi pœnam noverat. Amiſſis duobus filiis, ſacrilega ſibi videbatur, quod vivebat. Non affuturus veni, ſed ſervaturus. Alii pro reis rogant: ego rogabo ream. Nullum accuſator niſi in ſubſelliis meis habet teſtem. Non eſt confeſſio, niſi quam accuſator eruit, negat rea, tortor expreſſit. Fertur quædam viſo contra ſpem filio expiraſſe. Si ad mortem agit matres magnum gaudium, quid magnus dolor? Mater habes non mediocre ſolatium. Vides aliquid & deos perdere. Magis deos miſeri, quam beati colunt. Non fecit ſacrilegium mulier, non fecit orba, non fecit quæ cuſtoditur, non fecit quæ confitetur. Iratis, inquis, diis ſacrilegium potuit committere. Frangitur calamitoſis animus, & ipſa ſe infelicitas damnat: & hoc condicio humana vel peſſimum habet, quod fortuna quos miſeros fecit, & ſuperſtitioſos facit. Diligentius dii coluntur irati. Quis ergo fecit? Vnde ſcire poſſum, qui matrem cuſtodio? Ago cauſam legum, ne carnificem, quem ſacrilegis minantur, calamitoſis adhibeant. Deos ita coluit, ut quæ tam pro multis timeret. Confeſſio conſciētiæ vox eſt. Confeſſio coacti, & quę fecit agnoſcentis eſt verbum.

Pars altera. Omnium vox erat, ſacrilegium latere non poterit. Quiſquis eſt, non ipſe bonum exitum faciet, non quiſquam ſuorum. Et ſi nemo fuerit accuſator, ipſe narrabit. Concitata proceſſit, velut diis perſequentibus. Feci, inquit, Supplicium de ea vel nunc exiga-

exigamus homines, de qua olim dii exigere cœperunt. Violatorum numinum majestate compulsa est, ut mori vellet,& deberet, & non posset. Incisus est ei laqueus. Tu putabas sacrilegam secreto mori posse? Omnia fecit, ut taceret. quę ne confiteretur, etiam mori voluit. Si crimen quæritis, sacrilegium factum est. Si facti causam quæritis: si priusquam amitteret liberos, avara; si postquam amiserit, irata.

CONTROVERS. II.

Phidias amissis manibus.

Lex. Sacrilego præcidantur manus.
Thema. Elii ab Atheniensibus Phidiam acceperunt, ut is Iovem Olympium faceret: pacto interposito, ut aut Phidiam, aut centum talenta redderent. Iove perfecto Elii Phidiam aurum rapuisse dixerunt, & manus tanquam sacrilego præciderunt: truncatum Atheniensibus reddunt. Petunt Athenienses centum talenta. Contradicitur.

CONTRA Elios. Iam Phidiam commodare non possumus. Tunc demum illa majestas exprimi potest, cum animus opera prospexit. Manus duxit ante sibi, quam operi. Iovem fecit. Sacrilegi vos estis, qui præcidistis consecratas manus. Primum sanguinem sui artificis vidit Deus. Testor Iovem, jam proprium Phidiæ deum. Ars alios in miseria sustinet, te fecit miserum. Pacifcendum Phidiam manus fecerant. Sine eo Phidiam nos recepturos speratis, sine quo vos accepturi non fuistis? Commodavimus qui posset facere deos, recepimus qui ne adorare quidem possit. Non pudet vos Iovem debere sacrilego? Superest homo, sed artifex periit. Pœnam nobis Phidiæ, non Phidiam redditis. Manus quæ deos solebant facere, nunc nec homines quidem rogare possunt. Talem fecit Iovem, ut hoc ejus opus Elii ultimum esse vellent. Manus commodavimus: manus reposcimus. Elius testis est. Elius accusator. Elius judex: Atheniensis tantum reus. Iovoco deos & illos quos fecit Phidias, & illos quos facere potuit. Recepimus Phidiam. Confiteor, si possumus commodare.

Pars altera. Habuimus autem olim sacrum: habuimus ebur: sacræ materiæ artificem quæsivimus. disposueramus quidem, ut aliis quoque templis simulacra Phidias faceret. sed non tam necesse erat ornare deos quam vindicare.

CONTROVERS. III.

Infamis in nurum.

Thema. Duorum juvenum pater uni uxorem dedit: quo peregre profecto infamari cœpit socer in nurum. Maritus reversus abduxit ancillam uxoris, & torsit. Illa in tormentis periit. Maritus incerto quid quæsierit, se suspendit. Imperat alteri filio pater ut eandem ducat. Nolentem abdicat.

CONTRA PATREM. Duc, inquit, fratris uxorem. Sic hoc fieri potest? Adulterum frater invenit. Hæc est mihi causa abdicationis, quæ fratri mortis fuit. Duc, inquit, fratris uxorem. Tentari me, si qua est fides, credidi. Mulier, si nubere lugenti potes, facis ut omnia de te credantur. Cogor eam ducere, quæ mihi causa abdicationis est, populo rumoris, viro mortis. Legi jam uxorem: quæ, si peregrinatio inciderit, mecum peregrinari velit: quę, si viro aliquid acciderit, nubere alii nolit. Qui audiunt me abdicari, putant fratrem aliquid suspicatum de me.

Pars altera. Objecisti mihi ultimum nefas, & quod qui tantum est suspicatus, noluit vivere. Impulsu tuo frater torsit ancillam: & quia

quia nihil reperit, falsas suspiciones morte piavit.

CONTROVERS. IV.

Homicida sui.

Lex. Homicida insepultus abjiciatur. *Thema. Quidam se occidit. Petitur ut insepultus abjiciatur. Contradicitur.*

PRO HOMICIDA SEPELIENDO. Afferre sibi coactus est manus assiduis malis. Summam infelicitatum suarũ in hoc removit, quod existimabat licere misero mori. Infelicissime adolescens, cum te & sepultura prohiberi video, desino mirari quod periisti. Tales inimicos habes, ut etiam mortuum persequãtur. Facilius miserum, quam sceleratum fortuna vincit. Sumpsisti hoc ferrum Cato, & quam invidiosum, quod Catonem occideris? Curti, perdideras sepulturam, nisi in morte reperisses. Quid est miserius in vita, quam velle mori? Quid in morte quam sepeliri non posse? Quis miretur eum mori voluisse, quem fugientem quoque fortuna persequitur? Omnibus natura sepulturam dedit. naufragos idem fluctus qui expulit, sepelit. suffixorum corpora crucibus in sepulturam suam defluunt. eos qui vivi uruntur, poena funerat. Irascere interfectori, sed miserere interfecti. Homicida, inquit, est, quia se occidit. Huic irasceris? Pro quo irasceris? Non aliud Scævolæ Mucio cognomen dedit, & capto, contra Porsennam regem libertatem reliquit, quam vilitas sui. Nõ aliud Codrum illud ceteris imperatoribus dedit exemplum, quam quod positis imperatoriis insignibus, ad mortem cucurrit. Nec ullo major fuit dux, quam quod se ducem non esse mentitus est. Non postulo, ut gloriosum, sed ut tutũ sit mori. Non magis crudeles sunt, qui volentes vivere occidunt, quã qui mori volentes nõ sinunt. Curtius dejiciẽdo se in præcipitẽ locum, fatum sepulturę miscuit. Celebretur Cato, quia se occidit, huic miserrimo, quod aliquid non ignave de spiritu suo statuit, tantũ impune sit. Etiam vulnera infelicis scrutantur in crimen. Æstimate an vivere licuerit, cui ne mori quidem licuit.

Pars altera. Facinus indignum, si inveniantur manus quæ sepeliant eum, quem occidere suæ. Sumpsit gladium. Video ardentes oculos. In quem, nescio: quod solum scio, scelus cogitat. Nescio cujus criminis sibi conscius confugit ad mortem. Cujus inter scelera etiam hoc est, quod damnari non potest. Contra hos inventum est, ut aliquid post mortem timerent, qui nec mortem timent. Nihil non ausurus fuit, qui se potuit occidere.

CONTROVERS. V.

Fortis nolens ad patrem fortem redire.

Thema. Abdicavit quidam filium. Ille tacuit Fortiter fecit. Petit pro præmio ad patrem reditum. Pater contradicit. Pater postea fortiter fecit. Petit ad se filii reditum. Filius contradicit.

CONTRA FILIUM. Ego fortior sum. post tuam pugnam pugnavimus, post meam vicimus. Revertere, dignam domũ te feci. Isti oculi mei sunt. istæ manus meæ sunt. ista contumacia mea est. Si mereor præmium, mihi date: si non mereor, isti suum reddite. Ego, inquit, eadem lege præmium non accepi. Hoc est unde abdicatus es. Putas nihil inter te & patrem interesse? post tam similia opera, si tantum committito esses, me patrem adoptare debueras. Admoneo te juvenis. hoc præmiũ qui recusaverat, petit. Timeo, inquit, ne me iterum abdices. Commissurum me putas, ut iterum rogem? Bello graviore pugnavi, quo necesse fuit etiam senibus militare, quo fortes esse non potuerunt,

etiam

etiam qui priore bello fuerant. Ille annos suos exercuit, ego vici meos. Tu fregisti bellum, ego sustuli. Quanta exhortatio juvenum fui senex fortis! Utrique nostrum præmium reddite. Militavi senex: militavi exanguis: militavi qui jã vicarium dederam. Uterq; nostrũ cum rogatur, fastidit: cum relinquitur, rogat. Quid nos suspicari cogis, quod non vis in paternam domum venire? Turpe erat virũ fortẽ, nisi à patre coacto, non recipi.

Pars altera. Quid me captivum ex libero cupis? Quid ignominiæ subjicis virum fortem? Quid efficis, ut possim abdicari? Meus, inquit, es filius. Quid opus est præmio, si tuus sum?

CONTROVERS. VI.

Pater naufragus divitis socer.

Lex. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. *Thema. Dives pauperem de nuptiis filiæ interpellavit tertio. Ter pauper negavit. Profectus cum filia, naufragio expulsus est in divitis fundum. Appellavit illum dives de nuptiis filiæ. Paupertacuit, & flevit. Dives nuptias fecit. Redierunt in urbem. Vult pauper educere puellam ad magistratus. Dives contradicit.*

CONTRA DIVITEM. Educatur ad magistratus puella. quid times? Certe uxor tua est. Queri nec de morte poteris, si hanc puella maluerit. Nemo unquam raptor serius periit. Ut litus agnovi, naufragus in altum natavi. Quid times, si exorasti? Accessit ad me primum. Filiam tuam ducere volo, inquit. Non flevi. tunc enim licuit negare. Nuptias filiæ, tanquam naufragium meũ flevi. Naufragus plus de litore queror. Inter naufragium quidẽ & nuptias, ne una quidem nox interfuit. Differat nuptias, dum flere socer desinat. Putat me jam filiam commisisse sibi, cum hic necdum se committat uxori? Lacrymis inter verba manantibus venio: talis & in nuptiis filiæ fui. Si rapta est, cur optionem recusas? Si uxor est, cur times? Loquor ubi primum licet. Procul à conspectu reliqueram patriam, nondum tamen possessionem divitis præterieram. Subito fluctibus inhorruit mare, ac discordes in perniciem nostram flavere venti. demissa est nox coelo, & tantum fulminibus dies redditur: inter coelum terramque dubii pependimus. Adhuc tamen bene, Iudices, navigavimus. naufragium majus restat in litore. Erat in summis montium jugis ardua divitis specula. Illic iste naufragiorum reliquias computabat; illic vectigal infelix, & quantum sibi iratum redderet mare. Interrogor de nuptiis filiæ, cum adhuc pulsaret aures meas fluctus. feci quod debui, & captus & naufragus, inimico stuprum lacrymis negavi. Delicatus dives, qui etiã inter naufragia amare potest. Matrimonii celebritatem remoti angulo ruris abscõdit. ibi fecit nuptias, quo nemo nisi naufragus venit. Lacryma est indiciũ inoptatæ rei. lacrymæ pignora sunt nolentium, & repugnantis animi vultus index. Nemo unquam quod cupit, deflet. Lacrymæ coacti doloris intra præcordia, & intolerabilis silentii eruptio. Sic ille qui super cinerem deflet patrimonium, odit incendium: sic qui naufragium deflet, maria detestatur. Fletus humanarum necessitatum verecunda execratio est. Tuæ nunc sunt partes puella. discedo: & quod prius feci, taceo. Si nupta es, habes quod optes: si vitiata, quod imperes.

Pars altera. Naufragum duo sacratissima inter homines exceperunt, hospitium & affinitas. alterum præstiti: alterum etiam rogavi. Obiatas conciliante fortuna nuptias, quod erat amantis, sæpius rogavi: quod festinantis, non distuli. Quid hic raptoris est, nisi quod indotatam duxi? Errat socer, qui putat mihi cariorem futuram puellam, si me potuerit occidere. Quid enim mihi

mihi supereſt ? preces meæ quas toties adhibui, an iſtius lacrymæ quas movi ? Nihil mihi inimicus objicere poteſt præter matrimonium, Magnus eſt amor, qui ex miſericordia venit. Fundebamus lacrymas ex pœnitentia diſſidii prioris, nec plura aut me proloqui, aut iſtum reſpondere paſſæ ſunt mentes gaudiis occupatæ. Nulla integritas tantum ſibi, etiam explorata, confidit, ut cauſam velii dicere. Si Interrogaveris filiam, partem legis amputaturus es: ſi non interrogaveris, legem. Si genero vitam daturus eſſet, etiam innocentiam reliquiſſet. Quæritis, quid dum fleret, fecerit? Non negavit, & ſolebat negare. Si nollet mortem, optaturus eſt? Non enim poteſt eas partes legis deſiderare, quas habet.

EX LIBRO IX.

DECLAMATIO I.

Cimon ingratus.

Lex. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrumque interficiat, ſine fraude ſit. Ingrati ſit actio. *Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus, deceſſit. Cimon filius ejus, ut eum ſepeliret, vicarium ſe pro patris corpore dedit. Callias dives ſordide natus, redemit eum à Republica, & pecuniam ſolvit: eique filiam collocavit. Ille deprehenſam in adulterio, deprecante patre, occidit uxorem. Ingrati reus eſt.*

(*Excerpta ex Controverſ. 1. lib. 9.*)

DECLAMATIO. Adulterium mihi carcer eſt. Ferrum mihi à lege traditum, ad vindictam pudicitiæ projiciam. Perdidiſti pecuniam Callia, ſi tales ſolviſti manus. Non poteſt generoſus animus contumeliam pati. Hoc intereſt inter fortunam patris & filii, quod illius calamitatum exitus fuit carcer, meatum initium. Unus Miltiadis cenſus inventus eſt Cimon filius. Redemptus Cimon redemptoris felicias eſt. Reddam beneficium, cum tam honeſtum deſideraveris, quam dediſti. Ego adulteros dimittam? quid aliud facerem, ſi adhuc alligatas manus haberem? Quid? tu pœnam putas pro Miltiade alligari? Magnum uterque beneficium dum damus, recipimus: ego, quod Miltiadem redemi, tu, quod Cimonē. Turpiſſimum duxi, ab eodē dimitti & adulteros & Cimonem. Ego ſum, qui referre gratiam ne mortuis quidem deſino. Ita mihi veros habere liberos contingat, quod quantum ſit, Miltiades expertus eſt. Dignus erat Callias talem genuiſſe, qualem redemit. Dic nunc, Ego te carcere exemi: cui reſpondeam, Ego me carceri tradidi. Nunquam fiet, ut melius actum putem, quod à Callia redemptus ſum, quam quod pro Miltiade alligatus. Ego me à te redemptum putabam: emiſti me filiæ tuæ. Calliæ filiam duxi, hanc tibi pater, dum ingratus eſſe nolo, injuriam feci. Non poſſum ob id damnari, quod lege factum eſt. Beneficium eſt, quod totum ejus cauſa præſtatur, in quem confertur. Ubi aliud ex eo quis ſperat, aut præparat, non beneficium, ſed conſilium eſt. Summo te dedecore liberavi invitum. Redemiſti me, & tu non rogantem. Habes Virginios, & quicunque vitiatas filias vel clauſerunt, vel occiderunt.

Pars altera. Duo beneficia dedi, & redemi, & egenti filiam collocavi Objicio tibi, quod uxorem paſſus es adulteram fieri, quod non cuſtodiſti, quod moratus es, dum ſuperveniret pater, ſpectator ſuæ calamitatis. Ego non expectaveram, donec rogares. Moleſte ferebas ſocerum dici Calliam. Mores puellæ non tantum paſſus es in vitia labi, ſed ipſe impuliſti: nactus occaſionem non omiſiſti.

Extra. Hic color & *Gallioni*, & *Latroni*, & *Montano* placuit, ut nihil

nihil in Callium diceretur contumeliose, in redemptorem, in socerum infelicem. Multas quæstiones rhetorici & poetæ Romani à Græcis dictas non surripuerunt, sed & provocaverunt. Thucydidis sententia est: Δειναὶ γὰρ αἱ εὐπραξίαι συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ ἑκάστου ἁμαρτήματα. Sallustius: Res secundæ mire sunt vitiis obtentui. Sic cum sit præcipua in Thucydide virtus brevitas, hac eum Sallustius vicit, & in suis eum castris cæcidit. Nam in sententia Græca tam brevi habes quæ salvo sensu detrahas. deme vel Συγκρύψαι vel Συσκιάσαι, deme ἑκάστου. constabit sensus, etiamsi non æque comptus, æque tamen integer. At ex Sallustii sententia, nihil demi sine detrimento sensus potest. T. autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam, & tanquam translatam, & corruptam, dum transferretur, objiceret Sallustio: nec amore Thucydidis facit, ut illum præferat, sed laudat, quem non timet: & facilius putat à se posse Sallustium vinci, si ante à Thucydide vincatur.

DECLAMATIO II.

Flaminius in cœna reum puniens.

Majestatis læsæ sit actio. *Flaminius prætor inter cœnam à meretrice rogatus, quæ ajebat nunquam se vidisse hominem decollari, unum ex damnatis occidit. Accusatur læsæ majestatis.*

(*Ex Controvers.* 2. *lib.* 9.)

DECLAMATIO. Objicio luxuriam, histrioniam, jocos. An in convivio nihil aliud nisi occidistis? Vul fortasse osculo donavit homicidium. Cœnaturi carnifices manus abluunt. Non inquiro in totum annum: una nocte contentus sum. Facilius est, ut qui multa meretrici dederit, homicidium neget: quam ut qui homicidium dederit, quicquam negarit. Servum si verberare voluisses, extra convivium abduxisses. Contactam sanguine humano mensam, strictas in triclinio secures, quis credat ista concupisse meretricem, vel fecisse prætorem? Virgæ promuntur, & ante mensam deosque crudelitatis victima trucidatur. Me miserum, Romani imperii terrore lusisti. Legi potius, quam scorto cadat. Exsurgite Bruti, Horatii, Decii, & cætera imperii decora. Vestris fascibus, securibus vestris jam puellæ jocantur obscœnæ. In eo quod sub prætexto publicæ majestatis agitur, quicquid peccatur, majestatis actione vindicandum est. Percussurus lictor ad prætorem respicit, prætor ad meretricem.

Pars altera. Si legatus falsa mandata affert, sic audiuntur, tanquam illa populus Romanus dederit. Imperator fœdus percussit, videtur populus percussisse Romanus, & fœdere continetur. Nunc nec viribus quicquam populi detractum est, nec opinioni. At ex te cæteros æstimant. Et ante hunc alii fuerunt, ex quibus æstimari possunt. Nemo ascribit urbibus vitia singulorum. Objiciunt, quod damnatus perierit meretrici, & postulant prætorem perire damnato. Libido omnis intra meretricem est, crudelitas intra carcerem. Multa populus Romanus in suis imperatoribus tulit: in Manlio impotentiam, à quo & filius & victor occisus est: in Sylla crudelitatem: in Lucullo luxuriam: in multis avaritiam. Non putavi ad rem pertinere, ubi aut quando periret, qui perire deberet. Occisus est: quis? damnatus. ubi? in prætorio. quo tempore? Est enim tempus, quo noxius perire non debeat?

Extra. Quædam controversiæ sunt, in quibus factum defendi potest, excusari non potest. Non speramus ut Flaminium judex probet, sed ut dimittat. Itaque sic

agere

agere debemus, tanquam pro facto non emendato, sed non scelerato. *Titus Livius* de oratoribus, qui verba antiqua & sordida consectantur, & oratoris obscuritatem, severitatem putant: tamen in his etiam si minus est insaniæ, minus spei est. Illi qui tument, & abundantia laborant, plus habent furoris, sed plus & corporis. Semper ad sanitatem proclivius est, quod potest detractione curari: illi succurri non potest, qui simul & insanit, & deficit. Murrhedius dixit tetracolon. Serviebat forum cubiculo, prætor meretrici, carcer convivio, dies nocti. Novissima pars sine sensu dicta est, ut expleretur circuitus. quem enim sensum habet, Serviebat dies nocti? Hanc ideo sententiam retuli, quia & in tricoliis, & in omnibus hujus generis sententiis, curamus ut numerus constet, non curamus ut sensus. Omnium autem corruptarum sententiarum exempla de industria pono: quia facilius, & quid imitandum, & quid vitandum sit, docemur exemplo.

DECLAMATIO III.

Expositum repetens è duobus.

Per vim metumque gesta, non sint rata. Pacta conventaque legibus facta, rata sint. Expositum qui agnoverit, solutis alimentis recipiat. *Quidam duos expositos sustulit, & educavit. quærenti patri naturali, pollicitus est se indicaturum ubi essent, si sibi alterum ex illis dedisset. Pactum interpositum est. reddit illi duos. repetit unum.*

(*Ex Controvers. 3. lib. 9.*)

DECLAMATIO. Cum alienis dividemus liberos, quos non dividimus cum matribus? Utrumque genui, utrumque desideravi, pro utroque pactus sum. Vos nati sunt, una expositi, una educati, redditi distrahuntur? Distraxit illos fortuna aliquando à parentibus, nunquam ab ipsis. Duos exposui, quia alterum eligere non poteram. In auctionem fratres productos quamvis hostilis hasta non dividit. Plus quiddam est geminos esse, quam fratres. perdit uterque gratiam suam, nisi cum altero est. Ignoscat retinenti meos, cum ipse concupiscat alienos. Agnitio dividet, quos junxit etiã expositio? Omnia pro filio paciscor, præter filium. Pactus sum flens, tremens, tanquam cum exponerem. Mihi tunc vis & necessitas erat. non enim poteram invenire filios, nisi alterum promisissem.

Pars altera. Utrumque potestis ex hoc judicio patrem dimittere. Liberis hic carere consuevit: ego & cum unum accepero, necesse est torqueat. duobus assuevi. Vim vocas, quæ te patrem fecit? Ego sustuli, ego educavi, ego reddidi: iste electurus est. In ista vi duos filios perdidi. Lex arma, & vincula, & ultimum periculum complectitur.

Extra. In *Sabinum Clodium*, uno die & Græce & Latine declamantem, multa urbane dicta sunt. Dixit *Haterius* quibusdam querentibus, quod pusillas mercedes acciperet, cum duas res doceret: Nunquam magnas mercedes accipere eosqui hermeneumata docerent. *Mæcenas* dixit: Τυδείδην δ' ἐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη. *Cassius Severus* ab auditione ejus rediens, interrogatus quomodo dixisset, respondit, Male καὶ κακῶς.

DECLAMATIO IV.

A filio in arce pulsatus.

Lex. Qui patrem pulsaverit, manus ei præcidantur. *Tyrannus patrem cum duobus filiis in arcem accersiit, imperavit adolescentibus, ut patrem cæderent. Alter ex his præcipitavit se, alter cecidit. Post in amicitiam tyranni receptus*

ceptus est. Occiso tyranno præmium accepit. At reus fit cæsi patris. Petuntur ejus manus. pater defendit.

(*Ex Controverſ. 4. lib. 9.*)

DECLAMATIO. Felicior essem, si plures reos defenderem. Præcideris tyrannicidæ manus. Quid hoc est? integer tyrannus jacet. Tam necesse fuit patrem cædere, quam spoliare templa, vergines rapere. O quantum debemus illis manibus, per quas jam nihil necesse est. Tales fuerunt, ut ex his posset tyrannum alter contemnere, alter occidere. Præcipitasti te fili. hoc non est patri parcere, sed tibi. Dura fili. in tyrannum tibi per patrem eundum est. Vtrum ex filiis meis probatis? alter se occidit, alter tyrannum. Suspensas leviter admovebat manus. filius simulabat ictus, pater gemitus. Necessitas magnum humanæ infelicitatis patrocinium. Hæc excusat Saguntinos, quamvis non cæciderint patres, sed occiderint.

Si nec iste cæcidisset. Ille me fratri reliquerat, hic tyranno. In lege, inquit, nihil excipitur. Sed multa licet non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum, interpretatio diffusa est. Quid interest lege excipere, ne fraudi sit ei qui per insaniam patrem pulsaverit: cum illi non supplicio, sed remedio opus sit. ne puniatur infans, si pulsaverit patrem. Hoc qui cogente tyranno fecit, ipso fuit miserior vapulante. Non est impudica, quæ accersita est à tyranno. non est sacrilegus sacerdos, qui deorum immortaliũ dona suis manibus pertulit ad tyrannum. Patre jubente fecit. nec cæcidit ipse, sed paruit. Vltio cæsi patris nullius est, nisi patris. Si à quolibet alieno cæsus essem, & injuriarum agere nollem, nemo nomine meo ageret. Nunc nihil interest. Pœna major est ejus qui cæcidit, jus idẽ ejus qui cæsus est.

Pars altera. Tamdiu cæcidit patrem, donec placeret tyranno fateles. Pro Repub. inquit, feci. Idem & Reipub. imputas & tyranno. Habuisti quod jactares tyranno. Frater maluit mori. periit, ne parricidium faceret, aut videret. Cæsar, inquit, pœnam dimitto. Mirarer, nisi pro tam bono patre fuisset, qui mori vellet. Pater, inquit, voluit. sed frater noluit. Pater, inquit, voluit. Ita tu non tantum tyranno, sed etiam patri dignus visus es parricidio. Cæcidisti patrem, cum & legem nosses, & fratrem.

Extra. Ab Oppio proconsule, cum quo in Cretam *Sabinus* ierat, in theatro Græci postulare cœperant, ut Sabinus maximum magistratum gereret. Mos autem est, barbam & capillos magistratui Cretensium submittere. Surrexit Sabinus, & silentio manu facto: Hunc magistratum, inquit, ego Romæ bis gessi. bis enim reus causam dixerat. Græci non intellexerunt, sed bene precati Cæsari, petebant, ut illum honorem Sabinus iterũ gereret. Idem cum reus rogaret, ut in lautumias transferretur: Non est, inquit, quemquam vestrum decipiat nomen lautumiæ: illa animo meo lauta res est. Iocabatur in miseriis ac periculis suis, in quibus jocari eum non debuisse, quis nescit? potuisse, quis credit?

DECLAMATIO V.

Privignus ab avo raptus noverca.

De vi sit actio. *Quidam duos filios sub noverca amisit, dubiis cruditatis & veneni signis. Tertium filium avus maternus rapuit, qui ad visendos nepotes agros non fuerat admissus. Quærenti patri per præconem, dixit apud se esse. Accusatur de vi.*

DECLAMATIO. Habui filiam, quamvis unus filius super-

superfit, fœcundam: apud me nutriatur fine. Quid times? ne non admittare, cum veneris? Non quæris filios, quos perdidisti: quem non perdidisti, quæris. Pater à me unum repetit, ego duos à patre. Plus habeo quod avo, quam quod reo timendum fit. Veni ad ægrotantes nepotes: admissus non sum: hæc vera vis fuit. Nulla vis est, quæ arma, pugnam, vulnera non habet. Describe istius comitatum tumultus. unus est & unus senex. Rapuisti, inquit, filium meum: immo nepotem meum sustuli: immo venientem non potui excludere. Si cujus obsessam latronibus armata manu conjugem, liberosque rapuisset. Quod vivit puer, beneficium erit meum. Et medici alligant, & corporibus nostris vi medentur. Non potest mecum agere, tanquam cum alieno. Habet sua jura natura. Et hoc inter patrem & avum interest, quod avo servare licet suos, patri & occidere. Quæ est ista tam fera pietas, tam præpostera? quærere tuos à tertio incipis. Quisquis puero favit, ne inveniretur optavit.

Pars altera. Non ut nepotem servaret, fecit, sed ut infamaret uxorem veneficii, me veneficæ mancipatum. Cum socero mihi, Iudices, ne viva quidem priore uxore, convenit: mortua vero, inimicum professus. Languente puero cum vociferatione & convitio, auspicans, quicquid accidit, venit, qui ad sanos nepotes nunquam antea venisset. Non admisi: & tunc enim vidi venire rapturum.

Extra. Habet hoc *Montanus* vitium, sententias suas repetendo corrumpit, dum non est contentus unam rem semel bene dicere, efficit, ne bene dixerit. Propter hoc sciebat Montanum *Scaurus* inter oratores Ovidium vocare. Nam & Ovidius nescit, quod bene cessit, relinquere. Cum Polyxene esset adducta tumulo Achillis immolanda Hecuba dixit:

----cinis ipse sepulti
In genus hoc pugnat.

Poterat esse contentus, adjecit:

------Tumulo quoque sensimus hostem.

Neque hoc contentus, adjecit:

Æacidæ fœcunda fui.

Ajebat Scaurus, non minus magnam virtutem esse, scire desinere, quam scire dicere.

DECLAMATIO VI.

Filia conscia in veneno privigni.

Lex. Venefica torqueatur, donec conscios indicet. *Quidam mortua uxore, ex qua habebat filium, duxit aliam, & ex ea filiam sustulit. Veneficii damnata, dum torqueretur, dixit consciam puellam. Petitur ad supplicium puella. Pater defendit eam.*

(*Ex Controvers*, 6. *lib.* 9.)

DECLAMATIO. Non prodesset tibi puella, quod te amavit frater, nisi mater odisset. Nefanda mulier, etiam filiæ noverca, ne mori quidem potuit, nisi & occideret. In gladiatoribus quoque conditio dura victoris est, cum moriente pugnantis. Nullum magis adversarium timeas, quam qui vivere non potest, occidere potest. Concitatissima est rabies in desperatione, & morte ultima in furorem animus irritatur. Quædam feræ ipsa tela commordent, & in mortis auctorem per vulnera ruunt. Gladiator quem armatus fugerat, nudus insequitur: & præcipitati non quod impulit tantum trahunt, sed quod occurrit. Naturali quodam deploratæ mentis affectu, morientibus gratissimum est commori. O mendacium simile veneficio! dum novercæ meminit, matris oblita est. Peto, ne quia filium vindicavi, filiam perdam: nisi succurritis, noverca vicit, ego victus sum. Ne inter supplicia quidem desinit occidere. Profit

apud

apud vos puellæ, quod pater eam laudat: profit, quod mater accusat. Conscia, inquit, est filia. Ego torqueri cœpi, noverca torquere. Habui filium talem, ut illum amare posset noverca, nisi in eam incidisset, quæ odisse etiam filiam posset. Servus furti tortus, Catonem conscium dixit. Vtrum plus tormentis creditis, an Catoni? Quod noverca tam sero, puella tam cito? In hoc veneficii pœnas debat, ut accusationis exigeret.

Pars altera. Quarundam ferarum catuli cum rabie nascuntur: venena à radicibus statim pestifera sunt. Quid illa quæ fratrem in moram sequentis patris sparsit? habes exemplum, quod & sorori conveniat, & virgini. Noverca in hoc privigno dedit venenum, ut filia sola heres esset: idcirco adhibuit & conscium.

EX LIBRO X.

DECLAMATIO I.

Lugens pauperis filius divitem sequens.

Injuriarum sit actio. *Quidam cum haberet filium, & divitem inimicum, occisus, inspoliatus inventus est. Adolescens sordidatus sequi divitem cœpit. Dives eduxit eum in jus, & postulavit, ut, si quid suspicaretur, argueret. Adolescens ait: Accusabo, cum potero: Dives petens honores, repulsus est. accusat injuriarum pauperis filium.*

(*Ex Controverʃ.1. lib.*10.)

DECLAMATIO. Gratias diviti, quod quos odit, jam reos facere contentus est. Non ambulabis, inquit, eadem via, non calcabis vestigia mea, non offeres delicatis oculis sordidam vestem, non flebis, me invito, non tacebis. perieramus, si hic magistratus esset. Quod sordidatus fui, luctus est: quod flevi, pietatis: quod non accusavi, timoris: quod repulsus est, vestrum est. Honores patre meo vivo nunquam petivit. Vitium me meum sequitur. taceo. Vtinam hoc vitium habuisset & pater. Quando vobis non sordidati sumus? Accusa, inquit pauper divitem. Ambulare mihi arbitrio meo non licet. Accusa, inquit, reum perage, perora. quis accusare sic loquentem potest? Cur, inquit, me sequeris? aliud ergo pauperes iter, aliud divites habent. Quisquis percussor fuit, quasi dives spolia contempsit. Mortuo patre meo: metuo enim, ne quis se lædi putet, si dixero occisum. Sordidatus, inquit, fles. Quid aliud facere possum, occisi pauperis filius? Quid accusanti fecisset, qui persequitur tacentem? Quære, inquit, sequeris me? ut aliquando miserearis mei, ut desinas afflictam domum persequi. Eum accusatorem habeo, qui se non esse reum miratur. Cur, inquit, non agis? Quia adeo non metuis, ut cogas. Sordidatus sum. Quod reo licet, lugenti non licet? An ne lugebo quidem, quem vindicare non possum? Non erat in illo præda, quam grassator appeteret, erat summa virtus, contumax adversus divitiarum fastidium innocentia. Hæc ab inimico petita sunt spolia. Quis cædem machinatus est? Scire non possum: quod dissimulari non potest, scio quis optaverit. Et tu dives inimicus es: & ille inspoliatus inventus est, non est cur accusem, sed est cur suspicer.

Pars altera. Vt scias te invidiam mihi facere, cum dixissem, Accusa me: non negasti, sed respondisti, Accusabo cum potero.

DECLA-

DECLAMATIO II.

Vir fortis non cedens forti patri.

Viro forti præmium. Si plures fuerint, judicio contendant. *Pater & filius fortiter fecerunt. Pater petit a filio, ut sibi cederet. ille noluit. judicio contendunt. vicit patrem. petit præmio statuas patri. Abdicatur.* C. D.

DECLAMATIO. Quem optem judicii hujus eventum nescio, cum crimen meum sit, vicisse. Patriæ judicium habeo, patris perdidi. Patrem in acie vidi, pugnavi cum exemplo. Judicium vocatur: quo pater & filius spolia contulimus. Vici, non filius patrem, sed juvenis senem. Ego vici, sed omnes gratulati sunt patri. Cogitavi Horatium Etruscas acies corpore suo submoventem, cogitavi Decium, qui nec ipse patri cessit. Pugnavi non tantum imperatori, sed etiam patri. Avidus sum gloriæ. hoc si vitium est, paternum est. Pudeat pater, si te vicit filius abdicandus. Ego præmium habeo: tu & præmium, & virum fortem. Virtutes nostræ silentio præterissent: illustratæ sunt, dum conferuntur. Judicaverunt non quod erat, sed quod te malle credebant. Honor ad utrumque pervenit: alter præmium habet, alter percipit.

Pars altera. Nolo habitare cum adversario meo. non capit idem contubernium, victum & virum fortem. Statuam, inquit, tibi posui. Imo ne possem unquam me victum oblivisci, ignominiam meam in æs incidisti.

DECLAMATIO III.

Demens quod mori filiam coegerit.

Dementiæ sit actio. *Bello civili quadam virum secuta est. cum in diversa parte haberet patrem & fratrem. Victis partibus suis, & occiso marito, venit ad patrem, a quo recepta, ait patri: Quemadmodum vis tibi satisfaciam? Ille respondit Morere. Suspendit se ante januam ejus. Accusatur pater a filio dementiæ.*

DECLAMATIO. Sic sibi satisfieri, ne victor quidem voluit. Nullum fuit in proscriptione mulieris caput. Inquinasti filiæ sanguine penates. quamquam quid loquor penates, tanquam in domo perierit? Allatum ad se Pompeji caput Cæsar flevit: & hoc illi propter filiam præstitit. Quemadmodum vis satisfaciam tibi? Hoc ipso satisfecisse puella debuerat: adeo & in maritum, & in patrem pia; ut alterum usque ad mortem secuta sit, & alteri morte satisfecerit. Periculose offendo patrem, qui nescit ignoscere. Morere. quid aliud meruerat, si satisfacere noluisset: Defendisti Ligarium Cicero. quam leve judicasti crimen, de quo confessus es! Ante ipsum domus limen extincta est; ne dubitari posset, marito perisset, an patri. Meruerat, inquit. accusas etiamnum? Et certe jam tibi satisfactum est. Secutus est gener diversas partes, uxor suas. Optima civilis belli defensio, oblivio est. Morere, inquit. Etiam quibus animadvertere in damnatos necesse est, non dicunt, *Occide:* non, *Morere:* sed, *Age lege.* crudelitatem imperii verbo mitiore subducunt.

Pars altera. Mores tuos patri debes approbare, non patris regere. Multa potes jam dementiæ signa colligere: non potes patrem propter verba damnare. Animadvertit Manlius in filium, & victorem quidem: animadvertit Brutus in liberos, non factos hostes, sed futuros. vide an sub istis exemplis patri fortius liceat tantum loqui. Contumaciter rogavit, quemadmodum & periit. nihil agnovi filiæ, nihil victæ. non misit ad patrē fratrem. An etiamnum

num irascitur fratri? Cur me solum rogat, cum duobus satisfacere debeat? Victor, inquit, cito exoratus est. Facilius est ignoscere bello, quam parricidio. Etiam morte patri quaesivit invidiam. Perisse propter patrem dicitur mulier, quae virum habuit, propter quem mori posset.

DECLAMATIO IIII.

Mendici debilitati.

REIPUB. LAESAE SIT ACTIO. *Quidam expositos educabat, & debilitatos mendicare cogebat, ut sibi mercedem referrent. Accusatur laesae Reipub.*

(Ex *Controv.* 4. *lib.* 10.)

DECLAMATIO. Factũ est, ne liberos patres aut agnoscant, aut recipiant. Vectigalis illi crudelitas, eo magis, quod omnes praeter istum misericordes sumus. Effectum est, ut nihil esset miserius expositis, quàm tolli: parentibus, quàm agnoscere. Alterius comminutas scapulas in deforme tuber extundit. Produc familiam tuam. Volo nosse illam humanarum calamitatum officinam. Sua cuique calamitas tamquam ars assignatur. Intuemini illi erutos oculos, illi effractos pedes. Quid horrescitis? sic iste miseretur. Novum monstrum: integer alitur, debiles alunt. Perissent, inquit, ita non infelicius superfuut? Perissent, inquit, interroga patres, utrum maluerint. Quanti ex his viri fortes, quanti tyrannicidae, quanti futuri sacerdotes? Num incredibilia loquor? Ex hac fortuna origo Romanae gentis apparuit. Plus acceptum crudelitati, quàm expensum misericordiae refert. Expositos aluerunt etiam ferae, satis futurae mites, si praeterissent. Quorum cum ubique audiantur preces, in sua tantum causa cessant. Abscissa est illis lingua, & est rogandi genus, rogare non posse. Misereminі omnium, Iudices, quorum singulorum misereri soletis. Istis nos vindictam negaturos putas, quibus ne id quidem negavimus, quod tibi daturi erant? Res indignissima: cum tam crudelis sit, misericordia publica vivit. Exurgite miseri, & hodie vobis primum rogate. Tibi, inquit, quotidiana captura non constat, apparet te nondum satis miserum videri. Occurrunt nuptiis dira omina, fatis publicis auspicia feralia. Sit diebus in hilaritatem dicatis seminanimes isti greges oberrant. Alunt istum, qui se alere non possunt. Non est qui rogare nesciat. Solet etiam docere. Non habes tot membra, quot debes. Ergo tu cum de publica misericordia cogitares, tam crudelis esse potuisti? Miseros, qui sic rogant: miserlores, qui sic rogantur! Omnes omnibus stipem conferunt, dum quisque timet, ne filio neget. Effecisti ut majus esset malum educari, quàm exponi. Timebantur ferae atq; serpentes, & inimicus teneris artubus rigor, inopia quoque: inter expositorum pericula non numerabamus educatorem.

PARS ALTERA. Debilitasti, inquit, plus illi patres nocuerunt. Quid videtur lanista? qui juvenes cogit ad gladium; & tamẽ non accusatur laesae Reipub. Quid leno? qui stuprum pati cogit invitas, nec Rempub. laesit. Ergo reum non laudari desidero, sed absolvi. Noceat hoc illi, cũ petet honores. Potest enim aliquis & non esse homo honestus, & esse innocens reus. Vt illis multum ablatum sit, vita reddita est. Reip. laesae nõ potest agi eorum nomine, qui extra Remp. sunt. Egens homo, & qui ne me quidem alere, nedum alios possum, sustuli relictos: quibus non injuria fieret, si aliquid detraheretur; sed beneficio cederet, si vita servaretur. Faciant invidiam, dicant illos per me misere vivere, dum fateantur per me vivere. Vnius misericordia vivunt, omnium aluntur. Mirum est, vacare homines huic cogitationi,

ut curent quid homo mendicus inter mendicos agat. Civitatis istius principes divitias suas exercent contra naturam: excisorum greges habent: exoletos suos, ut ad longiorem patientiam impudicitiæ idonei sint, amputant: & quia ipsos pudet viros esse, id agunt, ut quam pauci viri sint: His nemo succurrit delicatis & formosis debilibus. Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis, quod isti beati solitudines suas ingenuorum ergastulis excolunt, & miserrimorum juvenum simplicitate decepta, speciosissimum quemque, ac maxime idoneum castris, in ludum detrudunt.

DECLAMATIO V.

Parrhasius & Prometheus.

Reipub. Læsæ sit actio. *Parrhasius pictor Atheniensis, cum Philippus captivos Olynthios venderet, emit unum senem. Athenas perduxit, deinde torsit. Ad exemplar torti, Prometheum pinxit. Olynthius in tormentis periit. ille in templo Minervæ tabulam posuit. Accusatur læsæ Reipub.*

(*Ex Controverſ. 5. lib.* 10.)

DECLAMATIO. Senex abstractus à liberis super exustæ patriæ cinerem stetit. ad figurandum Prometheum, satis tristis est. Nemo ut naufragum pingeret, mersit hominem. Ultima Olynthii precatio fuit: Redde me Philippo. Servus, inquit, meus fuit. putes Philippum loqui. Ædem Minervæ fugimus tanquã castra Macedonum. parum, inquit, tristis est. Aliquis Olynthius parum tristis est? Vis Parrhasi tristem videre? duc illum ad Olynthum jacentem. Scis certe, quam tristem emeris. Olynthiis urbem aperuimus, templa præclusimus. Nemo Olynthius tortus esset, si omnes illos Macedones emissent. Torqueatur. hoc nec sub Philippo. Moriatur. hoc nec sub Iove. Sic iste hospitalis Olynthio fuit. Hoc est Promethea facere, non pingere. Emi, inquit. immo si Athenienses es, redemisti. In isto templo pro Olynthiis vota suscepimus. Iste carnifex Græciæ istũ tamen non amplius quam vendidit. Producitur nobilis senex, longa miseriarum tabe confectus, & tam tristis quam si jam tortus esset. Quemcunque præco viderat flentem, agnoscebat emptorem. Vereor, ne quis cum audierit Olynthii verbera, tormenta, ignes, me queri de Philippo putet. Si isti creditis, iratum Iovem imitatus est: si nobis, vicit iratum Philippum. Tantum patiendum est pingente Parrhasio, quantum irato Iove. Miserrime senex, aliquis forte ex servis tuis felicius servit. Si ad succurrendum profectus es, queror quod unum emisti: si ad torquendum, queror quod ullum. Statuitur ex altera parte Parrhasius cum coloribus, ex altera tortor cum ignibus. Dubium est inter ista, Parrhasius studiosius pingat, an ille sæviat. Producitur respiciens patriam senex. Placuit Parrhasio vultus infelix. Habuit autem aliquid Olynthius Promethei simile, & ante tormenta. Ignis, tormenta, ferrum officina hæc pictoris, an Philippi est?

ALTERA PARS. Numquam nullus malo publica fama corrumpitur. Solidior est opinio Atheniensium, quam vt labefactari tormentis captivi possit. Læsisti, inquit, Rempub. quod hanc picturam in templo posuisti. lædunt Rempublicam, qui aliquid illi auferunt, non qui aliquid adjiciunt. Peccaverunt ergo recipiendo tabulam, & sacerdotes. Cur autem non reciperent? deorum crimina in templis picta sunt. Multum semper artibus licuit. Medici ut vim ignotam morbi cognoscerent, viscera hominum resciderunt.

DECLAMATIO VI.

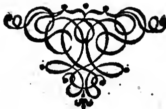
Fur accusator proditionis.

INIVRIARVM SIT ACTIO. FVR CONCIONE PROHIBEATVR. *Quidam cum divitem accusasset proditionis, noctu parietem ejus perfodit, & scrinium, in quo missa erant ab hostibus literæ, sustulit. damnatus est dives. Cum concionari vellet accusator, à magistratu prohibitus est, agit injuriarum.*

(*Ex Controv.6. lib.10.*)

DECLAMATIO. Id solum sustuli, quod fur reliquisset. nil magis fur timui, quam ne dominus furtum agnoscere nollet. Ruentem civitatis statum, unius parietis ruina suspendit. Profiteor indicium furti mei. civitas conscia est. Furtum est, quod timet dominus agnoscere? quod qui perdidit, supplicium tulit: præmium, qui surripuit? Cui magis permisisses loqui, si eodem tempore & fur venisset & dominus? Mille navium duces furto Trojam cepistis. Si bene furto evertuntur urbes, quanto melius liberantur? In forum veni, narravi nocturnam expeditionem meam. Convenerant omnes, tanquam ad concionem. Cur me submoves ante accusationem: cum nec proditores inauditi pereant? O furtum in concione narrandum! proditoris vigilantissimum pectus, & in exitia nostra semper sollicitum, publica fata sopierant. ita etiam ministros ejus alligaverat somnus, ut mihi liceret eligere quod tollerem. Diruere mihi videbar hostium muros. Furtum vocas, quo nihil melius tuo anno factum est. Nemo fur Rempub. cogitat. nihil non licet pro Repub. facere.

PARS ALTERA. Quale illud, dii, spectaculum fuit! composuerat inter se fortuna Reip. furem & proditorem. Vt vidit inutile furtum suum, prodidit, ut nobis venderet, quod nulli poterat. Tam callidus fur, ut etiam proditori posset imponere. Consilium videri vult infelicitatem furti sui. Lex quæ nocturnum furem occidi quoquo modo jubet, non de damnato tantum, sed de fure loquitur. Odit hoc vitium, nec immerito non multum abest à proditore. Sustulit quod non elegit, sed quod illi fatum publicæ felicitatis objecit. Vno tempore & proditorem nobis ostendit, & furem, qui divitem compilare mallet, quam damnare. Effregit domum manu suspensa. elusit illum. non tunc primum fecit. Sustulit non quod voluit, sed quod potuit. Bono exemplo damnatus est proditor, malo inventus.

M. ANNÆI SENECÆ RHETORIS FRAGMENTVM.

Quinctilianus Capit. 11. Lib. IX.

NOvi vero & præcipuè declamatores audacius, nec mehercule sine motu quodam imaginantur, ut Seneca in Controversia, cujus summa est, quod pater filium & novercam inducente altero filio in adulterio deprehensos occidit. *Duc sequor, accipe hanc senilem manum, & quocunque vis imprime.* Et paulo post, *Aspice*, inquit, *quod diu non credidisti, ego vero non video, nox oboritur & crassa caligo.* Habet hæc figura manifestius aliquid, non enim narrari res, sed agi videtur.

EPITAPHIVM M. ANNÆI SENECÆ.

CVra, labor, meritum, sumpti pro munere honores,
Ite alias posthac sollicitate animas.
Me procul à vobis Deus evocat. I licet actis
Rebus terrenis hospita terra vale.
Corpus avara tamen solennibus accipe saxis,
Namque animam cœlo reddimus, ossa tibi.

Græca

Græca quibus hiatus expleti latine reddita.

CONTROV. II.

Ἐγὼ δ' ἐζηστήκα πρότερον τ' ἄνδρα γεγένηται τις ἢ προσέρβαλαι *Locus non explicabilis.* forte ἐδυνήθησαν πρότερον.

Εἶδε. φιλέραστον μοιχὸν ἔλαβον.

Novit. virorum amantem adulterum accepi.

CONTROV. III.

Τάλαινα καὶ τὸ δεύτερον.

Misera etiam secundo.

Ἀεὶ ἐχθρὸν νομίσῃς ἐφ' ᾧ βέβλησαι.

Semper hostem putaveris per quem dejecta fuisti.

CONTROV. V.

Ἐπὶ τὴν τρίτην νὺξ ἔχηνεν.

Ad tertiam nox inhiarit.

CONTROV. VI.

Ὅρκος ἐστὶ πεῖσμα (alias πρῆγμα) καὶ παρὰ πειράταις νημερτὲς μένον.

Iusjurandum est firmamentum, etiam apud piratas verum manens.

Λοιδόρει νῦν τ' ἀρχιπειράτην, τ' μιαιφόνον τ' ΠΡΟΣΕΛΟΝ πρόσθες, εἰ θέλεις καὶ τ' ἐπίορκον.

Conviciare nunc archipiratæ sanguinario,.... adde si libet etiam perjuro.

CONTROV. VII.

—— καὶ κύσε χεῖρας

Δεινὰς ἀνδροφόνους, αἵ οἱ πολέας κτάνον υἷας.

—— Atque oscula fixit.

Sanguineis manibus natorum cæde cruentis.

Ἐλεήσατε αὐτὸν ὃς κινδυνεύει πατέρα θρέψαι.

Mifereat vos ejus qui ob alimentum patri datum periclitatur.

Φιλότεκνος πάτερ, καί σοι τι....

Pater filii amans & tibi aliquid....

Ἄξεινον σκάφος, καὶ τις τῶν ἀντιδίκων ἐν αὐτῷ τῷ σκάφει πατήρ ἐστιν.

Inhospitalis scapha. & quis adversariorum in ipsa schapha pater est.

Διπλᾶ δώσω, ἂν ἀποκόψητε τὰς χεῖρας. ἐζήτουν οἱ πειραταὶ, μήτις τυραννήσας μήτις μοιχεύσας.

Dupla dabo, si manus secabitis. Quærebant piratæ, ne quis tyrannidem exerceat, neque fornicetur.

CONTROV. VIII.

Οὕτως ἂν καὶ ἄτιμον ἐφίλουν. Adeo inglorium diligebant.

Παραστήσωμεν αὐτὸν τοῖς δικασταῖς ἀρειμάνιον.

Sistamus illum judicibus belli ardore insanum.

Κείσομαι ὡς τεῖχος, τ' τάφρον ὑπέρβηθι καὶ πατέρα.

Iacebo ut murus: fossam transi & patrem.

Δαιμόνιε, φθίσει σε τὸ σὸν μένος. *Homerus Il.* ξ. *v.* 207.

Te generose tuus perdet furor.

Οὐκέτι ἐν ᾧ θανάτου καταφρονοῦντι, πατρὶ ἐμῇ.

non amplius....

Ἂν ἐπιτύχῃς, μίαν προσθήσεις ἀριστείαν. ἂν δ' ἀποτύχῃς, τρεῖς ἀριστείας ἀπολέσεις.

Si nactus eris, unam appones fortitudinem. Sin minus, tres amittes res præclare gestas.

Οὐκ ἔστιν εὖ ἱκανὸν εἰς τ' ὑποκείμενον ΤΟΣ παραπεμπτικόν.

Non bene sufficit in rem subjectam..... prætermissam.

Ἐστι πατήρ ἐστι· οὐ τύχη μαντικώτατον;

Est pater, est maxime: nonne fortuna est res, quæ maxime futura præsagit?

Μία γὰρ ἐστὶ πρὸς τύχην ἀσφάλεια, τὸ μὴ τοσαυτάκις αὐτὴν πειρᾶσαι.

Vna est enim ad fortunam securitas non toties eam experiri.

Τί σε ποιήσωμαι τέκνον, ἵν' ἄσμενος ἀποίνη;

πυκάζειν; ἀλλ' εἰ μὲν φθάσαιμι, φοβοῦμαι μή τι οὐ παρέξεις. μή τι οὐ πόλεμος μὴ τοῦτο ἀρκεῖ. φοβοῦμαι περὶ τῆς οἰκουμένης. τί, τέκνον ἐρυθριᾷς;

Quid te faciam fili ut libentia tibi faciam? sed si quidem prævertam timeo, ne quid non acies, ne quid non bellum, ne hoc quidem sufficit; metuo orbi terrarum, quid fili erubescis?

CONTROV. IX.

Ὁμολογῶ μονόησα, πονηρεύη, ὁμολογῶν διϊσφίσαντο.

Consenti: agit maligne confitens qualia aggrediantur.

Οὐ σύ γε εἶ πατὴρ τῶν βεβαίων κτημάτων Πλουτοῦσιν οἷς πλούσιοι προπάτορες ἀπαντῶσιν.

Non tu es pater stabilium possessionum. divites sunt, quibus majores divites obveniunt.

Περιαλυσόμεθα τέσσαρες ἑνὸς ἀπόρρητον.

Circumlustrabimus quatuor unius arcanum.

CONTROV. XI.

Πέπεισαι, φησὶν ὁ τῆς φθαρείσης πατὴρ ... ὡς ταχέως μόνον οὐ πρὸ τῆς φθορᾶς!

Persuasus est, ait hic corruptæ pater: quam cito tantum non ante corruptionem!

Λέγει σε τίς ..... πρὸς πατέρα τῆς ἐφθαρμένης Ἀντιφῶνα κεῖται. σ' ἀποβλέπει καὶ συνεχῶς ἀεί.

Dic te aliquis ...... ad corruptæ patrem. Antiphona jacet, te aspice & assidue fles.

Μάλα ὑπερῶ σε μέσον ΕΡΗΣ ΡΥΕΗΣ ἔτι ἔφθην ω ΚΡ πότερον ἀπωθῶ μέριμναν, ἣ πρὶν ὦσα τὸν ἔλεον.

Valde animi pendeo, te medium ..... adhuc assecutus sum ..... utrum repello anxiam curam cujus antea repuli commiserationem.

Ἐξεβόων ἀστοὶ ἐβόων ἁλιεῖς. τίς ἀφήρπασέ σε. εἰς τί παρεγένου; εἰς τί παρεγίνετο; καὶ ταῦτα ἤτοι

ἱστὰς ἐνέδρας. ἤτοι ὅμοιον.

Inclamabam Cives, inclamabam piscatores, quisnam te rapuit? ad quid accessisti? ad quid accessit? & hæc sive ponens insidias, sive simile.

CONTROV. XIV.

Εἰ τὴν ἀρχὴν δαπανῶ, σὺ δ' οὐ ἐρῶς παύῃ;

Si principatum decoquo, tu vero à re amata quiescis.

Ἐπὶ τῆς ἀσωτίας τούτῳ διαφωνοῦμεν. Σὺ μὲν δαπανῶν ἡδόμενος, ἐγὼ δὲ δωρούμενος.

In luxuria sic discrepamus, tu quidem voluptate dissipans, ego vero largiens.

Στῆτε μὲν ἦν ἐν δέοντι ἀνασπασύνη.

State quidem, si forte tempori luxuriari desinit.

Αἱ δ' ἔξω ῥέουσαι σάρκες εἰς μηδὲν μεταβάλλονται.

Quæ vero foras fluunt carnes, in nihilum rediguntur.

Ὦ τύχης δεινῆς! ταῦτα ἐπιτάττοντες ἀλλήλοις ἐποιοῦμεν.

O gravis fortuna! hæc nobis mutuo imperantes, agebamus.

Γνώσῃ τέκνον, ὅτι νοῦς, ἂν πάθῃ τι, ἀναφύει.

Noscas fili mentem perturbationibus renasci.

CONTROV. XVI.

Ποσειδῶν ἀμετρίταν δέσποτα βυθῶν, τὴν ἀερίων κρατήσαμενος βασιλείαν ἀνάγεται πατροκτόνος. μετὰ πατέρα δίκασον.

Neptune immensi domine profundi, adepte regnum ætherium, adducit parricida, post patrem judica.

Οὐκ ἔχει καιρὸν παίζειν.

Non habet jocandi occasionem.

Πεπείρασαι πάτερ, ὅτι * κανὼν) * κανὼν πρὸς εὐφυῆ υἱὸς ἐστὶν εὐχερής.

Expertus es, pater quod norma ad res ingeniosas filius est utilis ac frugi.

Νηὸς ἐυπλοήσαντος ἀναγωγὴ, ἄκουσον. Subaudi φέρε.

Navalis

Navalis classis bene navigantis eductio, attende.

Σκάφ⊙ ἔρημον ἀνόσυ τύχης.

Navis deserta non reducis est fortunæ.

Ναυαγὸς ἀπὸ λιμένων ἀνῆγον.

Naufragus e portu solvebam.

Αἴτησαι νῦν πάτερ πῶς ἀπέδυσεν, al. ἀνέδυσεν ὅπως ἀπὸ δύο εἷς

Exige nunc pater, ut emerserit quomodo è duobus unus.

CONTROV. XIX.

Παράθες μῆτερ ἴθι λαβὲ τέκνα ἐλάπορε ὁρᾷς βάινει σοι ἱκέτης σ' εἰ μὴ φησιν, ὦ τεῖφες, ἐπίμενον, ἵνα θύης

Appone mater, vade recipe filium, miser vides; accedit ad te, vicit te, si me inquit non alis, expecta ut sacrifices.

Τέκνον, κἂν με φύγῃς, κωλωύζομαι σ' ἐπαῖτσα.

Fili dolebo, quamvis me fugias te repetens.

CONTROV. XX.

Μάταιον ἀδιαφόρημα, Ioanis neglectus.

Μητρυῖα χρήσον ἔμπνευ μάρτυρα, ὦ νομίον εὐσεβές ὦ παιδίον (τὸ ΠΑΗΖΙΟΝ) σῆς μητρὸς ὅλον καὶ πατρὸς.

Novercæ utendum, da spirantem testem, ô pulfille pie, ô puer matris tuæ totus, & patris.

Τῦ μὲν ἰδίυ μάρτυρ⊙ ἐφείσατο, τῦ δ' ἐμοῦ κατεφρόνησεν.

Tetti quidem tuo pepercit, meum vero contempsit.

Οὐκ ἔστιν ἡμέτερ⊙. Non est noster.

CONTROV. XXI.

Ο μὲν πατὴρ χείρων γέγονεν τυράννυ, ὁ δὲ δοῦλ⊙ ἑαυτοῦ.

Pater quidem pejor factus est tyranno, servus quidem seipso.

CONTROV. XXIV.

Σοὶ δὲ. μοιχὲ τί ποιήσω, μὴ καὶ σοῦ Καλλίας πατήρ ἐστι

Adulter tibi quid agam? num etiam tuus Callias pater est?

Α'χάρις⊙ σοὶ δοκῶ, Καλλία ἐκ οἶδας ποῦ μοι τὴν χάριν ἴδακας ἤδη.

Ingratus tibi, Callia, videor, nescis ubi mihi jam beneficium præstiteris.

Δειναὶ γὰρ αἱ εὐπραξίαι συγκρύψαι, καὶ συσκιάσαι τὰ ἑκάστων ἁμαρτήματα.

Solent enim res secundæ uniuscujusque vitia tegere atque obumbrare.

Ότ' εἰσῆλθεν Κλινίας, τὰς πέδας ἀπεκάλυψα

Ingresso Clinia pedicas retexi.

Συγγνώμην ἔχω μοι. Ipse mihi ignosco.

CONTROV. XXV.

Ε'πὶ τὸ πλησίον μάνον. Ad propinqua infanium.

Ως ἤκουσαν, ὅτι συμπόσιόν ἐστιν, ἦλθον.

Vt audierunt convivium esse, contenderunt.

ΠΑΝΤΕΣΕΜΟΝ ΖΟΝΟ ΤΙΕΣΑΤΟ. fort. πάντες ἐμονάζον ὅτ' ἐσίετο.

Omnes soli erant, dum convivatur.

Διηγήσομαι ὑμῖν καὶ τὸ κῶμον. male editum καινόν.

Narrabo & vobis convivium.

Ως ἐρωτικὸς ὁ κῶμ⊙. Quam amatoriæ epulæ.

Ο'υδέποτε τεθέαμαι ἀναιρέμενον ἀνάτιον Α Ν Η ΠΟ C Ε Υ Τ Υ Χ εὐτυχῆ ποῦ ὄψη.

Nunquam vidi sublatum innocentem, neque fortunatum viderit.

Ο'υδέποτε τεθέαμαι ἀναιρέμενον γύναιον τῷ μὴν ὃ δεῖ.

Nunquam vidi sublatam mulierculam à quo quidem non oportet.

Ως δ' ἀπήντησαν οἷς ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ πόρ⊙ ἐστὶν καὶ ἑταίρα καθέστιν, ἔκραγε τις τάλας ἐμὲ ἄπαγε. ἐγὼ γὰρ αὐτὰ ὃ καὶ ἀπήγω.

Vt vero iis occurrerunt, quibus facultatum aliquid in carcere est, & amica assedit, clamavit miser quispiam, me abduc. Ego eam

eam affecto injuria, qui etiam abduxit.

CONTROV. XXVI.

Ο πίθηκός μου. Iste simius meus.

Τυδείδην δ' οὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη.

Haud scisses Diomedem, utra de parte fuisset.

Καὶ κακῶς. Et inepte.

Αν ἀμφοτέρους μοι μὴ ἀποδῷς ἀπολέσεις αὐτῶν τὸ δίδυμον.

Si ambos mihi non reddideris, par ipsum vitiabis.

CONTROV. XXVII.

Πρῶτον κολυμβᾶν, δεύτερον δὲ γράμματα.

Primum natare, deinde literas discere.

CONTROV. XXVIII.

Τοῦτο τὸ παιδίον ὅταν εὑρεθῇ τότε ἀπολεῖται.

Hic puer cum repertus fuerit, peribit.

CONTROV. XXIX.

Τί οὖν ἐψεύσατο κατὰ τῆς ἰδίας θυγατρὸς, ἀλλὰ κατὰ τῆς ἐμῆς.

Quid igitur in suam filiam mentitus est? non, verum in meam.

Συνοῖδ' ἐμοὶ, φησὶν, ἡ θυγάτηρ. καὶ προσέθηκεν ἐκ τούτου.

Conscia mihi sum, ait filia, & exinde adjecit.

CONTROV. XXX.

Διὰ τοῦτο ἀσφαλέστατόν ἐστι μετὰ πλουσίων περιπατεῖν διὰ τί σιγῶ; ὁ πατήρ μου λέγων ἀπέθανεν.

Propterea tutissimum cum divitibus ambulare, cur taceo? pater meus dicendo periit.

Κτίσωμεν ἰδίᾳ, ὦ πένητες πόλιν. οἱ δὲ πλούσιοι τὴν αὐτῶν.

Extruamus privatim ô Inopes civitatem: hi vero divites suam.

Ὑπό τινος ἀνηρέθη ἐκ οἶδα. ἔχει ἔχθροὺς φύσει τά τε ἄρουρα γῆς, καὶ ἡ τὸ ῥεῖν ὕδωρ γένη.

A quo sublatus sit nescio. habet hostes natura quæ in terra non fluunt, & cui fluxus aqua sit.

Οταν εὕρω τὸν φονέα, τότ' εὖ γράψομαι καὶ πότε δεῖ. ἂν εὕρω πένητα.

Quando homicidam reperero, tunc recte accusabo, & quandocunque oportet, si reperero pauperem.

CONTROV. XXXI.

Εἰ ὁ πάππος ὑπὸ τῆς φύσεως ἀποδοθεὶς ΗΜΕΙΣ ἡμῖν παρέσχη τῷ τότε δικαστηρίῳ, οὐκ ἂν εἴποι τις νῦν ἡμέρη ἥδε. θεοὶ φίλοι, νὴ Δία μάλα χαίρων ὅτ' ἀρετῆς πέρι δῆριν ἔχουσιν, εἴπον μῶν οὗδε πατρὸς ἀμείνων.

An avus ille à natura datus, nobis adfuerit, in eo quod tunc institutum est judicio, non facile dixerit. Quæ mihi dies hæc cari dii: per Iovem valde gaudebo & illi qui de virtute contentionem suscipiunt, dixerunt, num hic patre melior?

CONTROV. XXXIII.

Τί χεῖρον, καὶ τούτους τροφὰς αὐτοὺς, οὓς μὴ τρέφειν, ἀσεβές ἐστιν.

Quid pejus: & hos alimenta poscis, quos non alere impiū est.

Κλαίουσαι μητέρες ἠράνιζον, ἂ μὲν ἐμὸς λέγουσαι, τὸ ἐμὸν. ἂ δὲ ἀλλότριος; καὶ τὸ ἐμὸν ἄλλοι.

Lamentantes matres stipem corrogabant. si quidem meus dicentes, meum: sin alienus, & meum alii.

Τὰ μὲν τῶν ἄλλων ἐρευνᾶν δεῖ γ' ἕως πρέπει. ἀλλ' ἡμέτερα ἀνάπηρα τρέφει.

De aliorum rebus quærere oportet, dum decet, sed nostra nutriunt mutila.

Πάλαι μὲν ἐκθέτους κίνδυνος ἦν τὸ ῥιφῆναι. νῦν δὲ τὸ τραφῆναι.

Olim quidem expositos periculum erat abjici, nunc vero nutriri.

Κρουσάτω τις τὴν θύραν. τῶν ἐχόντων τί προσαγάγοι τίς. ἄγε σὺ δὲ κλαῖε, σὺ δὲ θρήνει, ὦ κακῶν ἄσυμφώνων.

Pulsato

Pulsato quis ostium. Rerum hinc pertinentium aliquid adducat quispiam: Age tu plora, tu lamentare, ô mala dissona!

Αὕτη μόνη. Hoc solum.

Τοῖς ἐλαττώσεσι χαρὰ καταλέλειπται.

Miseris istis gaudium relictum est.

CONTROV. XXXIV.

Πῦρ καὶ ἄνθρωπος. Προμηθεῦ τὰ σὰ δῶρα βασανίζει.

Ignis & homo ô Promethen, tua dona te torquent.

Προμηθεῦ ἐπὶ σε τίς πῦρ καὶ ἄνθρωπον.

Promethen, post te aliquis ignem & hominem.

Προμηθεῦ με τις γράφων ἄνθρωπον ἀφανίζει.

Prometheu me pingens hominem perdit.

Δικαίως, ὦ Προμηθεῦ. διὰ τί τὸ πῦρ ἔκλεπτες ἀνθρώπῳ;

Recte ô Prometheu, quare ignem homini clepsisti?

Η πρόσθες, φησὶν, ἢ ἄφελε, ἵνα μὴ Α'ττικὸς ᾖ.

Vel appone, inquit vel aufer ne sis Atticus.

Παρόντ... is * (V. C.) * ...πλιο) ...οντος λύχνον οὐχ ἅπτων.

Sole præsente (al. ardente) lucernam non accendo.

Ει πίνακι διαπόρῳ ζωγραφοῦντι ...ΙΝ forte παιν τυραννῶν.

Si in tabula ig... tyrannide ve...

Τίς Οἰδίπους ἐς Α... ἀλήτης, Ατρεὺς ὁ ... Ηρων μὴ μύθους ... ΝΙΑΣ ζῇ Αἴας.

Quis sit Oedipus, qui Atrejus... pingis, ne fabulas videas.... vivit Ajax.

Μή μοι Τρῳάδας μηδὲ Νιόβην ἐπί... τῷ πυρὶ προνωπὸν Προμηθ... * (πέπλωκεν) * ΠΑΣΑΟ... ΚΕΝ. (ΠΟΛΟΥΚΕΝ...

Non mihi Troades, neque Nioben: appone qui extensum Promethea.... cæcidit.

Α'ποκτείνατε Παῤῥάσιον, μὴ θελήσας γράφειν, ἐξ ἡμῶν ἀρχέτυπον εὕρῃ.

Occidite Parrhasium, ne pingere volens de nobis exemplar reperiat.

Διὰ σε Παῤῥάσιε ἀστεῖον εἰσπορευόμεθ' υἱῶν ναὸν, ἀθαγνίσαντες.

Propter te Parrhasi, urbanum ingredimur filiorum templum, postquam consecravimus.

Απιστος ἡ ὑπερουσία πρὸς τὸ ἀρέσκον εἶδος, ἐβόα, Μένε.

In... res est fastus, ad gratam formam, clamabat, Mane.

Σαρκοφάγα σου ἡ γραφὴ τὰ ζῶα.

Carnivora sunt tua & pictura, & animalia.

...το τὸ πῦρ εἰς θεὺς παρὰ κλοπῆ...

Cur contra Deos hunc ignem furandi facultas aderat?

F I N I S.

PRÆSTAT